

الْمَطَالِعُ الْعَالِيَةُ

فـ

تَوْضِيحُ الْكَافِيَةِ

مصنف

الشيخ العلامة أبو عبید مولانا عصمت اللہ نورستانی
ابن الحاج الشهيد محمد رحمان صاحبنا

مکتبۃ اشاعت
محلہ جکی پشاور

بازار

0300-5875425 / 0345-9459209

تول حقوق مجنوڑی

المطالب العالية في توضيح الكافية (مبني)	مكتابه
الشيخ العلامة ابو عبيد مولانا عصمت الله النورستاني	مصنف
مولانا عبد الحكيم سواتي، مولانا بخت الله صاحب،	نظر ثانی
مولانا سمیع اللہ خنجر صاحب	
مولانا فقیب اللہ حنیف	زیر اہتمام
مکتبۃ الاشاعت	کمپیوز
(1100)	تعداد
مکتبۃ الاشاعت (محلہ جنمکی قصہ خوانی پشاور)	خیروونکی
مکتبۃ الاشاعت	چاپ خانی

(03459459209)

(03005875425)

فهرست

٥	المبني
١٢	اسماء الاشارة
٨٧	الموصول
١١٢	اسماء الافعال
١٢٦	الاصوات
١٢٩	المركبات
١٢٩	الكنائيات
١٣٧	الظنبرود
١٦١	المعرفة والنكرة
٢٢٠	الموسم
٢٢٢	جمع التكسير
٢٢٧	المصدر
٢٤٥	اسم الفاعل
٢٥٧	اسم المفعول
٢٥٩	الصفة المشبهة
٢٧٢	اسم التفضيل
٢٩٧	الفعل
٢٠٢	الماضي
٢٠٧	المضارع
٢٢٧	(ما به الامتياز در میان لم ولما)
٢٤٥	(الامر)
٢٤٧	(فعل ما لم بسم فاعله)
٢٥٢	المتعدي وغير المتعدي
٢٥٧	افعال القلوب
٢٦٢	الافعال الناقصة
٢٦٨	خصوصيات مكان من الحوائط
٢٧٤	افعال المقارنة
٢٨١	فعل التعجب

افعال المدح والذم

(ما به الامتياز درميان نعم وحيذا)

حروف الجر

(ما به الاشتراك درميان الى وحتى)

(ما به الامتياز درميان الى وحتى)

(خصوصيات رب من اخواتها)

الحروف المشبهة بالفعل

الحروف العاطفة

ما به الاشتراك درميان حتى وثم

ما به الامتياز درميان حتى وثم

فرق درميان ام متصله ومنقطعه

حروف التنبيه

حروف النداء

حروف الابهاب

حروف الزيادة

حرفا التفسير

حروف المصدر

حروف التعضيض

حرف التوقع

حرفا الاستفهام

ما به الاشتراك

حروف الشرط

ما به الاشتراك درميان ان ولو

ما به الامتياز ان ولو

حرف الردع

تاء التانيث

التنوين

(ما به الاشتراك به ما بين د نون تا ح كيد ثقيله او خفيفه مكبي)

(ما به الامتياز بينهما)

المبني

الله عليه وعلى آله وصحبه وسلم على سيد المرسلين وخاتم الانبياء وعلى آله وصحبه الاتقياء اما بعد !
 الهي . هر کله چي فارغ شو مصنف د بيان د معربياتو نه نو شروع نې وکړه په بيان د منياتو کي
 ۱۴ يا هر کله چي فارغ شو مصنف د قسم اول د اسم نحوي نه چي اسم معرب وو نو شروع نې وکړه په
 بيان د قسم ثاني د اسم نحوي کي چي اسم مبني دي . او هر کله چي اسم معرب اصل وو په نسبت سره
 اسم مبني ته نو مقدم نې کړو معرب په مبني باندې هم په اجمال کي او هم په تفصيل کي

تروجه الهي . اسم مبني په اصطلاح کي ما اسم دي ، او په تنکير د اسم کي اشاره ده دپته چي دا ما
 موصوفه دي خکه واقع شوي دي په جانب د خبر کي او قاعده داده چي من او ما واقع شي په جانب
 د خبر کي نو موصوفيت دهغي اولي دي د موصوليت نه خکه اصل په خبر کي تنکير دي نو دا ما
 چي موصوفه شي نو عمل په اصل باندې راخي چي کون د خبر دي نکره . فاسب داسي اسم چي
 مناسب دي په مناسبت مؤنره سره په منع د اعراب کي په يو د مناسبات سته و سره چي هغه ذکر
 کړي دي جار الله زمخشري په مفصل کي . مبني الاصل دهغه شي سره چي اصل دي په بناء کي چي
 هغه دري دي عند الجمهور او خلور دي په نزد جار الله زمخشري باندې
 تشریح بيان د قوائدو د قبرداتو په طريقه دقيق و قال سره .

حوال د دي عبارت ربط او مناسبت د ماقبل سره څه دي او غرض د مصنف د دي عبارت ته څه دي
 جواب ربط د ماقبل سره دا دي چي دا مخکي بيان د معربياتو وو ، او وس بيان د منياتو کوي . يا
 مخکي بيان د قسم اول د اسم نحوي وو چي هغه معرب وو او اوس بيان د قسم ثاني د اسم نحوي
 کوي چي هغه مبني دي او عرض او غايه د مصنف د دي عبارت نه تعريف د اسم مبني دي
 حوال : اسم په دوه قسم دي ۱ . معرب او ۲ . مبني او دا دواړه سواسي دي په قسمت کي نو اسم
 معرب يې ولي مقدم کړو په اسم مبني باندې ؟ جواب : معرب اصل دي دمبني نه نو خکه يې مقدم
 کړي دي هم په جانب د اجمال کي او هم په جانب د تفصيل کي

سوال معرب ولي اصل دي د مبني نه ؟ جواب : وجه د اصالت د اسم معرب په اسم مبني باندې تيره
 شوي ده په تعريف د اسم معرب کي فلا تعيدها ثانياً

سوال ته وائي چي مبني مطلقاً په اصطلاح کي ماناسب مبني الاصل ته وائي نو دا تعريف جامع نه
 شو خپلو افرادو لره خارج شو د دي نه فعل ماضی . امر حاضر معلوم ، او جمله حروف ، دا دري واره
 مبني دي او ماناسب مبني الاصل ندي خکه شي مناسب نوي د خپل خان سره او په تعريف کي
 لايدي وي د جامعيت نه کوم تعريف چي جامع نوي خپلو افرادو لره هغه تعريف باطل وي لهذا سنا
 دا تعريف باطل دي ۲ . دا تعريف د مبني په ماناسب مبني الاصل سره باطل دي خکه دا مستلزم
 دي و لره په دي شان سره چي مطلق مبني په تعريف کي محتاج دي مبني اصل ته او مبني اصل
 په تعريف کي محتاج دي مطلق مبني ته خکه مبني اصل خاص دي او مطلق مبني عام دي او

معرفت د خاص موقوف وی په معرفت د عام پورې او کوم تعريف چي مستلزم وی د ور لړه هغه باطل وی لهذا سنا دا تعريف باطل دی؟ جواب: دا اعتراض به هله واردیدو چي دا تعريف د مطلق مبني وی لیکن دا تعريف د اسم مبني دی ځکه

١. المبني کي الف لام عهد خارجي دی نه جنسي او معهود په دي سره اسم مبني دی
٢. يا المبني صفت دی تقاضا د موصوف کړی نو موصوف ورته را اویاسو الاسم په قریني د مقام سره چي دا بحث د اسم دی

سوال: ته وائي چي المبني کي الف لام عهد خارجي دی نو الف لام عهد خارجي خو قسم دی د الف لام حرفي نه او الف لام د المبني موصولي دی ځکه چي دا داخل شوی دی په اسم مفعول باندې نو نه ځنګه دینه الف لام عهد خارجي وائي؟ جواب: ١. دا الف لام حرفي دی نه موصولي ځکه الف لام موصولي هغې ته وائي چي داخلېږي په اسم فاعل او اسم مفعول باندې هغه اسم فاعل او اسم مفعول چي دلالت کړی په معنی مصدرې باندې په طریقه د تجدد او حدوث سره او دلته دا المبني دلالت په معنی مصدرې باندې نه کوي ځکه دا نقل شوی دی د صفتیت نه او علم گر خیدلی دی د یو نوع د اسم لپاره چي هغه مقابل د معرب دی ٢. او که او منم چي دا الف لام موصولي دی نو لکه ځنګه چي الف لام حرفي څلور قسمه راځي ١. جنسي ٢. استغراقي ٣. عهد خارجي ٤. عهد ذهني الف لام موصولي هم دا څلور قسمه راځي نو دا الف لام موصولي عهد خارجي دی

سوال: ته وائي چي د المبني نه مراد اسم مبني دی نه مطلق مبني او معرفت د خاص موقوف وی په معرفت د عام پورې لهذا مصنف لپاره پکار وو چي اولني تعريف د مطلق مبني کړی وی او د هغې نه بعد ئې تعريف د اسم مبني کړی وی؟

جواب: دا تعريف د اسم مبني په نسبت سره هغه چا ته دی چي هغه نه معلوم وی تعريف د مطلق مبني لهذا ذکر کولو د تعريف د مطلق مبني ته حاجت پاتې نه شو، یا د مطلق مبني تعريف ئې نه دی کړي ځکه چي تعريف د مطلق مبني معلومېږي د تعريف د اسم مبني نه

سوال: تعريف د اسم مبني مانع نه شود دخول د غیر نه داخل شو پکي فعل مضارع ځکه تعريف د اسم مبني په فعل مضارع باندې صادقېږي په دې شان سره چي دا ما عبارت دی د لفظ یا د شی نه، نو معنی د دې دا شوه چي اسم مبني په اصطلاح کي ما یو لفظ دی چي مناسب وی د مبني اصل سره او فعل مضارع هم یو لفظ دی چي مناسب دی د یو مبني اصل سره چي فعل ماضی دی په اشتقاق کي؟

جواب: دا اعتراض به سنا هله واردیدو چي ما عبارت وی د لفظ یا د شی نه لیکن ما عبارت د لفظ یا شی نه نه دی بلکه عبارت دی د اسم نه ځکه ١. په تعريف د اقسامو کي معتبر وی جنس قریب او جنس قریب د مبني لپاره اسم دی او لفظ او شی اجناس بعیده دی ٢. او قاعده دا ده چي مقسم معسر وی په تعريف د اقسامو کي او اسم مقسم دی د معرب او مبني لپاره ځکه ما عبارت د اسم نه وایو

سوال: شارح جامی د کلمه د مانه تعبير کړي دی په اسم نکره سره دا ولي، په الاسم معرفه سره ئې تعبير ولي ونه کړو؟ جواب: جامی صاحب د مانه تعبير وکړو په اسم نکره سره په دې کې ئې اشاره وکړه دې خبرې ته چې دا ما موصوفه دی ځکه واقع شوی دی په جانب د خبر کې او دا قاعده ده (۱) چې من او ما واقع شي په جانب د مبتدا کې نو موصوليت اولی دی د موصوفيت نه ځکه اصل

په مبتدا کې تعريف دی چې موصوله واخلو نو عمل په اصل باندې راځي چې تعريف د مبتدا دی (۲) او دا من او ما چې واقع شي په جانب د خبر کې نو موصوفيت اولی دی د موصوليت نه ځکه

اصل په خبر کې تنکیر دی نو موصوفه چې واخلو عمل په اصل باندې راځي چې تنکیر خبر دی سوال: تقييد د يو د متقابلينو په يو قيد سره واجبه وي تقييد د مقابل اخر لره په ضد د دغه قيد

سره، او معرب او مبني متقابلين دی او مصنف تعريف د معرب مقيد کړي دی په عدم مشابهت سره نو پده باندې واجب وو چې ده تعريف د مبني مقيد کړي وي په ضد د عدم مشابهت سره چې

مشابهت دی په دې شان سره چې داسې ئې ويلی وي، المبني ما شابه مبني الاصل، يا المبني ما يشابه مبني الاصل نو مصنف داسې ولي وويل چې المبني ماناسب الخ؟

جواب: دا قاعده منم چې تقييد د يو د متقابلينو په يو قيد سره واجبه وي تقييد د مقابل اخر لره په ضد د دغه قيد سره ليکن کوم قيد چې مصنف په تعريف د اسم معرب کې ذکر کړي دی لم يشبه،

هغه په خپله معنی سره نه دی بلکه هغه په معنی د لم يناسب سره دی هر کله چې لم يشبه په معنی دلم يناسب سره شو نو تعريف د اسم معرب مقيد شو په قيد د عدم مناسبت سره نو تعريف د اسم

مبني ئې مقيد کړو په ضد د هغه قيد سره چې مناسبت دی

سوال: په تعريف د اسم معرب کې لم يشبه په معنی د لم يناسب سره ولي دی؟

جواب: ځکه که لم يشبه په معنی د لم يناسب سره وانه څلویيا تعريف د اسم معرب نه مانع کېږي د دخول د غير نه بلکه داڅلېږي پکې اسماء شرط، اسماء استفهام، اسماء افعال وغيره ځکه مشابهت

ويلی کېږي اشتراك د شئين ته په صفت خارجي او اسماء استفهام اسماء شرط اسماء افعال شريك ندي د مبني اصل سره په صفت خارجي کې بلکه دا متضمن دی معنی د مبني اصل لره

سوال: ته وائي چې اسم مبني په اصطلاح د نحويانو کې اسم دی چې مناسب وي د مبني اصل سره نو زه ستا نه تپوس کوم چې مطلق مناسبت خو په زيد کې هم شته بيا دپته هم مبني ووايه او که

مناسبت کامله وائي نو د هغې بيان نشته نو جهالت راغی په تعريف کې او دا باطل دی؟

جواب: مراد د مناسبت نه مناسبت مؤثره دی نه مطلق مناسبت او که ته وائي چې هغه بيان شوی نه دی نو جواب دا دی چې هغه بيان کړی دی جار الله ز محشری په مفصل کې په بحث د اسم مبني کې چې هغه مناسبات سته دی

(۱) کون د اسم متضمن معنی د مبني اصل لره لکه اسماء شرط او اسماء استفهام شو

(۲) کون د اسم مشابه د مبني اصل سره په احتياج کې لکه اسماء اشارات او موصولات شو

۳. کون د اسم واقع په موضع د مبني اصل کي لکه نزال
 ۴. کون د اسم مشابه د هغه اسم سره چي هغه واقع وي په موضع د مبني اصل کي لکه فساق او فجار
 ۵. کون د اسم دی واقع په موضع د هغه اسم کي چي هغه مشابه وي د مبني اصل سره لکه منادی
 مفرد معرفه ۶. کون د اسم دی مضاف جملی ته بالذات لکه *يَوْمَ تَنْفَعُ الْغُلَامَ مِثْقَلُ ذَرَّةٍ* یا بالواسطه لکه
 يومئذ او حينئذ

سوال معترض اول ترجمه غلطه کوی او بیا اعتراض کوی چي ته وائي چي اسم مبني په اصطلاح د نحو کي هغه اسم ته وائي چي مناسب وي د هغه شی سره چي د هغه اصل مبني وي نو بنا په دي تعريف د اسم مبني مانع نه شو د دخول د غير نه داخل شو بکسې اسم فاعل ځکه اسم فاعل يو اسم دی چي مناسب دی د فعل مضارع سره او د فعل مضارع اصل مبني دی چي هغه فعل ماضی دی؟
 جواب دا اعتراض به هله واردیدو چي اضافت د مبني الاصل ته اضافت لامي وي ليکن دا اضافت لامي نه دی بلکه اضافت بياني دی نو ترجمه د دي دا ده چي اسم مبني هغه اسم ته وائي چي مناسب وي د هغه شی سره چي هغه اصل وي په بنا کي او اسم فاعل مشابه نه دی د هغه شی سره چي هغه اصل وي په بنا کي بلکه دا مشابه دی د فعل مضارع سره او فعل مضارع معرب دی

پس زده کړه دا خبره چي يو مطلق مبني دی، يو مبني اصل دی، او بل اسم مبني دی، په مطلق مبني کي لا بدې ده د معرفت د امریتونه (۱)، تعريف، (۲)، اقسام، او معرفت د حکم ته ضرورت نشته ځکه حکم د هغه شي لپاره وي چي هغه موجود وي په خارج کي او مطلق مبني بنفسه موجود نه دی په خارج کي بلکه دا موجودی پري په ضمن د مبني اصل یا په ضمن د اسم مبني کي شو چي کوم حکم د هغې لپاره وي هغه به د دي حکم وي، نو مطلق مبني د نحویاتو په اصطلاح کي ماکان حرکاته وسکاته من غیر عامل ته وائي او دا مطلق مبني په دوه قسم دی (۱) مبني الاصل (۲) اسم مبني، اوس په مبني اصل کي او اسم مبني کي لا بدې ده د معرفت د امور ثلاثه و نه (۱) تعريف، (۲) حکم، (۳) اقسام، نو مبني اصل د نحویاتو په اصطلاح کي ما ليس فيه علة الاعراب و موجب الاعراب ته وائي، او علت او موجب ده اعراب دوه دی (۱) معانی معتوره چي فاعلیت او مفعولیت او مشابهت تامه د اسم معرب سره، او حکم د مبني اصل دا دی چي، لا یقبل الاعراب اصلاً لا لفظاً ولا تقدیراً ولا محلاً، ځکه اعراب درې قسمه دی (۱) لفظاً (۲) تقدیراً (۳) محلاً، اعراب لفظی او تقدیری راځي په اسم معرب کي او اعراب محلی راځي په اسم مبني کي او مبني اصل بالکل خالی دی او کنگال دی د اعراب نه په دي شان سره چي په دي کي نه اعراب لفظی راځي نه تقدیری راځي او نه محلی راځي
 سوال: په زید ضرب کي ضرب خبر واقع شوی دی د مبتدا لپاره او خبر مرفوع وي نو ته څنگه وائي چي په مبني اصل کي اعراب اصلاً نه راځي؟

جواب: ضرب خبر لپاره د مبتدا مع الضمير وائي که بدون الضمير وائي که بدون الضمير وائي نو دا خبر نه دی واقع شوی لهذا مرفوع نه شو او که مع الضمير شي وائي بیا فعل سره د فاعل نه جمله

خبر واقع شوی دی، او جمله کې اعراب محلی راځي، او په مصداقونو د مبني اصل کې خلاف دی (۱) جمهور وائي چې درې دی، (۱) فعل ماضی (۲) جمله حروف (۳) فعل امر حاضر معلوم (۴) په نژد د جار الله زمخشري باندې څلور دی درې دا مذکور دی او (۴) جمله من حیث انها جمله، او جمهور جملي ته مبني اصل نه وائي ځکه حکم د مبني اصل دا دی چې لا یقبل الاعراب اصلاً او په جمله کې اعراب محلی راځي، او جار الله زمخشري وائي چې جمله من حیث انها جمله مبني اصل ده او اعراب راځي قطع لحاظ د دې نه.

(۲) بعض وائي مصداقونه د مبني اصل څلور دی درې دا مذکور څلورم فعل مضارع مع نونی الضمير والتاكيد.

(۴) بنده په نیز باندې مصداقونه د مبني اصل پنځه دی (۱) فعل ماضی (۲) امر حاضر معلوم (۳) حروف (۴) جمله من حیث انها جمله (۵) فعل مضارع مع نونی التاكيد والضمير.

سوال: مبني اصل دیته وائي چې بنا دهغه اصالة او وصفا وی او د وجې د امر عارض نه نوي راغلی او فعل مضارع مؤکد بانون تاکید ثقیله کې دا بناء راغلی ده د امر عارض د وجې نه چې هغه اتصال د نون تاکید دی نو دیته څنگه مبني اصل وائي؟

جواب: اصل په اسماء کې اعراب دی ځکه دا محل د معانی معتورو دی په دې کې لاندې ده د اعراب نه چې هغه دلالت وکړي په معانیو معتورو باندې لپاره د دې چې لازم نشی التباس د احدهما د آخر سره او اصل په افعالو کې بناء ده ځکه دا محل د معانی معتورو نه دی او فعل مضارع معرب مگر خیدلی ده د وجې د کمال مشابهت نه د اسم فاعل سره او کله چې ورپورې نون تاکید او نون د جمع مؤنث متصل شونو دا فعل مضارع نه د خلاف الاصل نه وویسته، او په خپل اصل باندې نه باقي پاتې کړه ځکه ورته مبني اصل وایو او اسم مبني په اصطلاح د نحواتو کې مناسب مبني الاصل او وقع غیر مرکب ته وائي، او حکم د اسم مبني دا دی چې ان لا یختلف اخره باختلاف العوامل، او اقسام د اسم مبني شپاړس دی (۱) مضمرات (۲) اسماء اشارات (۳) موصولات (۴) اسماء افعال (۵) مرکبات (۶) کنایات (۷) اصوات (۸) بعض الظروف (۹) اسماء معدوده مفرده (۱۰) اسماء معدوده مضافه (۱۱) اسماء شرط (۱۲) اسماء استفهام (۱۳) من وما الموصوفتان (۱۴) منادی مفرده معرفه (۱۵) اسم دلالتکړه یلی غیر مضاف (۱۶) لا غیر لیس غیر وحسب او وقع غیر مرکب ربط هر کله چې فارغ شو مصنف د بیان د تعریف د قسم اول د اسم مبني نه نو شروع نه وکړه په بیان د تعریف د قسم ثانی د اسم مبني کې نو وی ویل چې او وقع غیر مرکب.

ترجمه: یا اسم مبني په اصطلاح د نحویاتو کې هغه اسم ته وائي چې دا اسم واقع شوی وی غیر مضموم سره د غیر نه په داسې ترکیب سره چې موجود نه وي ورسره عامل لفظاً یا معنی.

سوال: د دې عبارت ربط د ماقبل سره څه دی او غرض د مصنف د دې عبارت نه څه دی؟

جواب: ربط د ماقبل سره دا دی چې ما مناسب مبني الاصل دا تعریف د قسم اول د اسم مبني وو او دا

او وقع غير مركب تعريف د قسم ثاني د اسم مبني دي او په دي سره غرض د مصنف هم معلوم شو چي تعريف د قسم ثاني د اسم مبني كوي

سوال دا تعريف د اسم مبني مانع نه دي د دخول د غير نه داخل شو پكې اسم معرب لكه زيد شو په ضم زيد كې خكه دا واقع شوي دي غير مركب په دي شان سره چي جز د لفظ د دي دلالت نه كوي په جز د معني موضوع له باندې؟ جواب دا اعتراض به هله وارديدو چي دلته مراد د مركب منفيه نه مركب اصطلاحی وي ليكن دلته مراد مركب لغوی دي نه اصطلاحی او مركب په لغت كې مضموم م الغير نه وائي او زيد په قام زيد كې مركب دي او مضموم دي د غير سره لهذا تعريف د اسم مبني صادق نه شو په ده باندې

سوال په دي ترجمه سره دا تعريف مانع خو شو د دخول د غير نه ليكن جامع نه شو خپلو افرادو لره خارج شو د دي نه اسماء معدوده مضافه لكه غلام زيد غلام عمرو، غلام بكر وغيره خكه دا مركب دي او مضموم دي د غير سره؟ جواب مراد د عدم تركيب نه دا دي چي مركب نه وي په داسې تركيب سره چي عامل ورسره موجود وي لفظاً يا معني نو اسماء معدوده مركبه اكر چي مركب د غير سره خو دي ليكن عامل ورسره موجود ندي لفظاً يا معني.

پس زده كړه دا خبره چي دا اسم به خالي نه وي يا به مركب مع الغير وي او يا به نه وي كه مركب مع الغير نه وو نو د قبيلې د مبنيات نه به وي لكه اسماء معدوده مفرده شو لكه زيد عمرو، بكر، خالد، وغيره، او كه مركب مع الغير وو نو بيا به خالي نه وي يا به ورسره عامل موجود وي لفظاً او معنا او يا به نوي كه نه وو نو بيا د قبيلې د مبنيات نه دي لكه اسماء معدوده مضافه شو غلام زيد، غلام عمرو وغيره، او كه عامل ورسره موجود وو لفظاً يا معني نو بيا به خالي نه وي يا به مشابه د مبني اصل سره وي او يا به نوي كه مشابه د مبني اصل سره وو نو بيا د قبيلې د مبنيات نه دي لكه هؤلا شو په قام هؤلا كې او كه مشابه د مبني اصل سره نه وو نو بيا د قبيلې د معربا تو نه دي لكه زيد شو په قام زيد كې نو اسماء معدوده مفرده او اسماء معدوده مضافه د قبيلې د مبنيات نه دي، د مصنف په نزد باند خكه د ده په نزد باندې معرب ما له الاعراب بالفعل ته وائي، او په اسماء معدوده مفرده او اسماء معدوده مضافه كې اعراب بالفعل نشته دي، او د جار الله زمخشري په نزد باندې د قبيلې د معربا تو نه دي، خكه د هغه په نزد باندې معرب ما له صلاحية الاعراب ته وائي او دا هم صالح د اعراب دي.

سوال كلمه د او راخي د احد الامرین لپاره د دي نه دا معلوميري چي اسم مبني به يا ما ناسب الاصل وي او يا به وقع غير مركب وي يعني د دي دواړو نه به يو وي نه دواړه نو د دي تعريف د اسم مبني نه هؤلا خارج شو چي قبل التركيب تي واخلي خكه دا مناسب د مبني اصل سره هم دي او واقع غير مركب هم دي؟ جواب دا كلمه د او دلته د مانعة الخلو لپاره ده نه لپاره د انفصال حقيقي او مانعة الجمع يعني خلوه د اسم مبني ممتنع ده د دي نو عين نه په دي شان سره چي دا اسم مبني

به نام است مبی الاصل وی و ب به واقع وی غیر مرکب او د دی دوارو به حالی کیدی به شی
یعنی داسی به مبی به خارج کپی وجود به لری چپی به مناسب مبی الاصل وی او به واقع وی غیر
مرکب و که دو په وو بوب به به طریقه اولی سره مبی وی

سوال کنده و مشترکه ده به مبیخ و معنیو نلایه و کپی چپی مایعه لجمع، مایعه الخلو، او
معنی حسی دی او مشترک به یوه معنی راده کولی شی به واسطه د قریبی سره دلته قریبه د
معنی ده چپی او د مایعه الخلو لپاره دی به د مایعه لجمع و انفصال حقیقی لپاره؟

جواب قرینه د معنی به دې مقدم کپی مقابله د اسم مبی ده د اسم معرب سره په دې شان سره چپی د
اسم معرب به تعریف کپی دوه قیدین معتبر دی ۱. ترکیب ۲. عدم مشابهت، او اسم مبی
موجود بری به معنی د یو د دې قیدین سره، مثلاً، ۱. ترکیب شته لیکن عدم مشابهت نشته بلکه
مشابهت دی د مبی الاصل سره سو د مبی دې لکه هولا شو به جمعی هولا کپی ۲. یا عدم
مشابهت لیکر ترکیب شته بیا هم معنی دی، لکه اسماء معدوده مفرده شو ۳. او چپی
ترکیب هم بوی و شته مشبهت هم بوی بویا هم مبی دی لکه هولا شومل ترکیب

سوال څه وجه ده مصنف لرد چپی به تعریف د اسم معرب کپی نه قید د ترکیب مقدم کړی و په قید د عدم
مسابت باندې او په تعریف د اسم مبی کپی نه قید د مسابت مقدم کړو په عدم ترکیب باندې؟

جواب مصنف نه خط و وجودی کړی دی په دې شان سره چپی به تعریف د اسم معرب کپی ترکیب
وجودی وو او مسابت عدمی وو نو ترکیب نه مقدم کړو په عدم مسابت باندې او په تعریف د اسم
مبی کپی مسابت وجودی دی او ترکیب عدمی دی نو مسابت نه مقدم کړو په عدم ترکیب باندې
ځکه وجودی اشرف دی د عدمی نه

سوال د تعریف د اسم مبی - ظل دی ځکه صحیح تعریف هغه وی چپی بنا وی په یقین باندې ځکه
مقصود به تعریف کپی وضاحت د معرف وی او وضاحت د معرف راځي په یقین سره او دا تعریف
ب دی په شک و تردد باندې ځکه مصنف په تعریف کپی کلمه د و ذکر کړی ده او دا راځي لپاره د
شک و تردد نو معترض وانی چپی مصنف په خپله په دې تعریف د اسم مبی کپی شک او تردد
دی نو مونږ ته د څه شی وضاحت کوی؟

جواب. کلمه د و هر څی د شک او تردد لپاره نوي بلکه دا په ډیر معایو سره راځي او دلته لپاره
د تنويع او د تقسیم ده په دې شان سره چپی مصنف په دې کلمه د او سره اشاره وکړه تقسیم د اسم
مبی نه چپی اسم مبی دوه قسمه دی ۱. بوی ماناسب مبی الاصل دی دیته قسم اول د اسم مبی
وینی او دویه م وقع غیر مرکب دی دیته قسم ثانی د اسم مبی وانی او دا ق عده ده چپی کله کلمه
د و ر شی به تعریف کپی نو هغه لپاره د تنويع او تقسیم وی نه لپاره د شک او تردد

سوال وقع فعل دی ضمیر پکسی مستتر وی چي راجع دی م تہ هغه ورنه فاعل دی او غیر مرکب
مفعول به دی د وقع لپاره. او وقع فعل لازم دی او فعل لازم مفعول به نه غواړي و عمل د نصب
پر مفعول به نشي کولې نو دی وقع په غیر مرکب کي عمل د نصب سائر مفعول به څنگه کړي دی؟
جواب: (۱) دا غیر مرکب منصوب دی سائر حالت به سائر مفعول به

(۲) وقع فعل دی د افعال ناقصه غیر مشهورو به ضمیر پکسی مستتر دی هغه نې اسم دی و غیر
مرکب نې خبر دی

(۳) یا غیر مرکب منصوب دی بنابر مفعول به د وقع لپاره څنگه دا وقع لازم نه دی مطلقاً بلکه وقع
دوه اسم دی یو هغه دی چي مشتق دی د وقوع نه هغه معدي دی دوم هغه دی چي مشتق دی
د وقعاً نه هغه لازم دی لکه وقع چي مشتق شي د وقوعاً نه یو متعدي دی کما فی قول الشاعر
وقوعاً بها صبي على مطيهم
يقولون لا تهلك أسى وتجملی

او چي مشتق شي د وقعاً نه یو ب لازم دی او دلته دا وقع مشتق دی د وقوعاً نه. به د وقع به نهاد
دا متعدي دی نو ځکه نې عمل د نصب کړي دی بنابر مفعول به په غیر مرکب کي
والفقه ضم وقتي وکسر ووقفه ربط هر کله چي حارج شو مصنف د بیان د تعریف د اسم مبني نه نو
شروع شي وکړه په بیان د نومونو د حرکتو او سکاتو د اخیر د اسم مبني کي لپاره د کمال و
صاحت د اسم مبني نو وی ویل والقاب الخ ترجمه نومونه د حرکتو او سکاتو د اخیر د اسم مبني
ضم، فتح، کسر، او وقف دی عند النصريين په تقدیم د عطف سره په ربط باندې نو حمل د واحد
په متعدد راغلو بلکه حمل د متعدد په متعدد باندې راغلو او اعراب نې جاري کړی دی په هر
واحد باندې د وچي د صلاحیت لفظي نه لپاره د ډي چي لازم شي ترجیح بلا مرجح

تشریح سوال: د ډي عبارت د ربط د ماقبل سره څه دی او غرض د مصنف د ډي عبارت به څه دی؟
جواب: ربط مخکي سره دا دی چي مخکي مصنف تعریف د اسم مبني وکړ او اوس القاب او نومونه د حرکتو
او سکاتو د اخیر د اسم مبني بیان وی او غرض د ډي نه کمال و صاحت د اسم مبني دی

سوال اعراب او ساء متصادمین او متقابلین دی او په اعراب کي ویلی وو چي و انواعه رفع و نصب و
حر نو دلته نې و انواعه وگي ونه ویل او القاب نې وویل؟ جواب: ځکه چي اعراب دلالت کوی په هغه
مدلولاتو باندې چي متنوع وو چي یو فاعل دی بل مفعول دی او سل مصاف الیه دی نو انواعه نې
اوی او بنا غیر متنوعه ده دلالت په مدلولات متنوعه باندې نه کوي یو القاب نې وویل

سوال القاب جمع د لقب ده او لقب اسم د شی ته وائي نو معنی داشوه چي نومونه د اسم مبني صم.
فتح، کسر، دی نو دا خو نومونه د اسم مبني ندی، بالفاظ دیگر، القاب مستدا ده او ضم، فتح،
کسر نې خبر دی او خبر حمل وی په مستدا باندې او دلته حمل ندی صحیح ځکه لقب د شی
محمول وی په شی باندې لکه سعید د زید لقب دی نو داسي ویل کیږي چي زید سعید او دلته خو
حمل د ضم الخ په مبني باندې ندی صحیح یعنی ته داسي نشي ویلی چي المبني صم الخ. لهذا
دیه القاب ویل نه دی صحیح؟

جواب: دا عبارت په حذف د مصنف سره دی ای وائفت حرکت، سکته، ضم، وفتح، کسر سوال نه وائي چې نومونه د حرکتو او سکاتو د اسم مسي ضم، فتح، کسر، دی بود دي حرکتو و سکاتو امعله درې دی، ۱، اول ۲، آخر ۳، مسح بود اسم فتح کسر نومونه د کومو حرکتو دی؟ جواب: د نومونه د حرکتو او سکاتو د اخیر د اسم مسي دی نه د اول او د مسح سوال نه وائي چې دا نومونه د حرکتو سکاتو سانيه و دی سو مطلب دا دی چې د حرکتو او سکاتو سانيه و نه تعبير کولي شي په ضم فتح کسر سره د حرکتو اعرابيه وه، سو په دي سره خو تعبير د حرکتو سکات اعرابيه و نه هم کولي شي بودا دهې نومونه هم شويون ځنگه وويل چې دا نومونه صرف د حرکتو سانيه و دی؟

جواب: دلته چې مصنف دی ضم، فتح، کسر ته نومونه د حرکتو سکاتو د اسم مني ويلي دي نو دا بنا، په مذهب د مصريانو باندې په دي شان سره چې مصريان د ضم، فتح، کسر اطلاق کوي په حرکتو سکات بندي و باندې او په حرکتو سکاتو اعرابيه و باندې د دي اطلاق نه کوي بلکه د حرکتو سکاتو اعرابيه و نه مصريين تعبير کوي په رفع، نصب، جر، حرم سره او د کوفيانو مذهب دا دی چې د دي اطلاق په حرکتو سکات اعرابيه و او سانيه و دواړو باندې کيږي پس ده کړه دا خبره چې د حرکتو او سکاتو لپاره درې قسمه نومونه دی، ۱، رفع، نصب، جر، ۲، هم، فتح، کسر، مجرد عن التاء، ۳، ضمة، فتحة، کسرة، منبسط بالتاء.

سوال په دي کې څه نسبت دی؟ جواب: په دي کې دوه مذهب دي، ۱، بصريين، ۲، کوفيين په نزد د کوفيينو باندې په دي ټولو کې نسبت د مساوات دی په دي شان سره چې د دي درې قسمه نومونو اطلاق کيږي په حرکتو سکات اعرابيه و او حرکتو سکات بندي و باندې علی السويه.

او بيا په مذهب د مصريينو باندې په مينځ د رفع، نصب، جر، او ضم، فتح، کسر، مجرد عن التاء، کې نسبت ده تباين دی په دي شان سره چې رفع، نصب، جر اطلاق کوي فقط په حرکات اعرابيه و باندې نه په حرکات بندي و، او د ضم، فتح، کسر اطلاق کوي په حرکتو سانيه و باندې فقط نه په حرکتو اعرابيه و باندې، او په مينځ د ضمه، فتحة، کسره، او رفع، نصب، جر، کې نسبت د عموم خصوص من وجه دی، ۱، ماده اجتماعي لکه حرکات اعرابيه شو، ۲، ماده افتراقي د جانب د رفع، نصب، جر نه لکه اعراب بالحرف شو، ۳، او ماده افتراقي د جانب د ضمه، فتحة، کسره، نه لکه حرکات بندي شو او په مينځ د ضمة، فتحة، کسرة، او ضم، فتح، کسر، کې نسبت د عموم خصوص مطلق دی ضمة، فتحة، کسرة، اعم مطلق او ضم، فتح، کسر اخص مطلق دی، ماده اجتماعي لکه حرکات بندي شو او ماده افتراقي د جانب د ضمة، فتحة، کسرة نه لکه حرکات اعرابيه شو.

سوال: القابه متداه ده او ضم وفتح وکسر ووقف ورله خبر دی او قانون دا دی چې د مبتداء واحدی لپاره چې اخبار متعدده راشي سو ما عطف مقدم وی او يا ربط مقدم وی عطف عبارت دی د تعداد د امور و کثيرونه چې حکم وکړي شي په مجموعه باندې او ربط عبارت دی د تعداد د امور

کثیرونه چي حکم وکړي شي به هر واحد باندې اوس ه دلبه د مندا واحدی لپاره احبار متعدد راغلی دی نو ایا دلته عطف مقدم دی که ربط یو هم به صحیح کسري حکه که ربط مقدم شي نو معنی به نې دا وی چي نومونه د حرکتو او سکاتو د اخیر د اسم مبني صم دی فتح دی کسر دی نو حمل د واحد راغی په متعدد باندې او داندې صحیح، او که عطف مقدم شي نو معنی به نې د وی چي نومونه د حرکتو او سکاتو د اخیر د اسم مبني صم فتح کسر دی نو حمل د متعدد په متعدد باندې خو راغی لیکن دیا یو اعراب جاری کول پکار وو د وجی د وحدت د مقتضی د اعراب نه چي خبریت دی؟ جواب دا دی چي دلته عطف مقدم دی په ربط باندې نو حمل د متعدد راغی په متعدد باندې او اعراف نې جاری کړی دی په هر واحد باندې د وجی د صلاحیت لفظی د هر واحد نه لپاره د دې چي لازم شي ترجیح بلا مرجع

سوال: ته وائي چي والذابه عسارت په حذف د مصاب سره دی چي والذات حرکتیه وسکاته بودا حرکات مقدر کول صحیح دی ځکه حرکات درې دی خو سکات مقدر کول بدي صحیح ځکه سکون خو یو دی ریات نه دی؟

جواب: اگر چي سکون یو دی په واقع کې لیکن دا جمع شوی دی دینه جمع مشاکلة وائي سوال: صم ته ضم ولي وائي فتح ته فتح ولي وائي او کسر نه کسر ولي وائي؟

جواب: ضم ته ضم وائي د وجی د حصول د حرکت باني په ضم د شفعین سره، او فتح ته فتح وائي د وجی د افتتاح د غم نه په تلفظ کې او کسر ته کسر وائي د وجی د انکسار د شفت سفلی نه په وقت د تلفظ کې او سکون بناني ته وقف وائي د وجی د توقف د نفس نه په سکون بناني باندې د جری نه.

وحکمه ان لا یختلف اخره لاختلاف العوامل. ربط هر کله چي فارغ شو مصنف د بیان د تعریف د اسم مبني نه او د بیان د القابو د حرکتو او سکاتو د اسم مبني نه نو شروع نې وکړه په بیان د اثر مرتبه د اسم مبني کې لپاره د کمال وصاحت د اسم مبني نو وی ویل و حکمه الخ.

لیرجه: اثر مرتبه او فائده مرتبه په اسم مبني باندې د وجی دینا به عدم اختلاف د حرف اخیر د اسم مبني دی د وجی د دخول د جنس عامل مختلف فی العمل به په ده اندې مثال لکه هؤلاء شو چي دا اسم مبني دی ځکه مااسب مبني الاصل دی او اخیر د دې نه مختلف کیږي په اختلاف د عوامل سره لکه جاعلی هؤلاء، رأیت هؤلاء ومرتت بهؤلاء.

تشریح: سوال: د دې عبارت ربط د ماقبل سره څه دی او غرض د مصنف د دې عبارت نه څه دی؟ جواب: ربط د ماقبل سره دا دی چي هر کله چي فارغ شو بیان د تعریف د اسم مبني نه او د بیان د حرکتو سکاتو د اخیر د اسم مبني نه نو شروع نې وکړه په حکم د اسم مبني کې په دې شان سره چي غرض د مصنف بیان د اثر مرتبه او فائده مرتبه د اسم مبني دی یا دا جمله مستانفه ده واقع شوې ده په جواب د سوال کې ځکه کله چي مصنف تعریف د اسم مبني وکړو مداسب الخ سره نو معترض اعتواص وکړو چي کله یو اسم مبني وکړخی د وجی د مناسبت نه د مبني الاصل سره یا

واقع شي غير مرکب نو په دې باندې څه ویدد او اثر مریسه ددسو محصف جوړ وکړو و حکمه سره
چې فائده پرې دا مرتبه ده چې قسم قسم سوا مل پرې د حلوه جو حریف احمرني به محصف کیري د
دې وحی به یو شاعر ویلی دی شعر

مې آن باشد که بشد برقرار   مر ب آن باشد که عدو بد به

سوال: اصف د حکم مسمی ته باطل دی ځکه حکم بست ته وانی او بست د جملی لپاره وی او
مسمی معر د دی بست پکسي بسته؟

جواب: حکم دلته بمعنی بست نه دی بلکه بمعنی اثر مرتبه سره دی

سوال: حکم چې معنی اثر مرتبه شي بیا هم د دې اصافت مسمی نه ندی صحیح ځکه حکم چې په معنی
د اثر مرتبه سره وی نو دهغې اصافت کیري مؤثر ته و دلته مؤثر د عدم اختلاف د اخیر لپاره ده په
مسمی مسمی محل د اثر دی چې عدم اختلاف دی؟ جواب: حکم چې په معنی د اثر مرتبه سره وی نو د
هغې اصافت غالباً کیري مؤثر ته او کله کله نهې اصافت محل د اثر ته هم کیري، مثل لکه رڼا اثر د سمر
دی او رڼکه محل د دې اثر دی نو غالباً اصافت د ضوء شمس ته کیري او ضوء الشمس ویلی کیري او
کله کله نهې اصافت ارض ته کیري او ضوء الارض ویلی کیري نو دارنگې دلته هم اصافت شوی دی
محل د مؤثر ته د وحی د ادنی مناسبت نه چې دی بیا اثر کړی دی په اسم مسمی کې

سوال: په ان لا یختلف اخره کې دا لایي نفی دی او اخره فعل د یختلف دی او لاختلاف العوامل
مفعول له دی د یختلف لپاره ځکه دا لام تعلیلی دی نو دا علت دی د یختلف لپاره او قاعده داده
چې نفی داخله شي په یو کلام باندې چې هغه مقید وی په یو قید باندې نو نفی د قید کوی نو د
دې معنی دا شوه چې په اخیر د اسم مبني کې اختلاف د عواملو د وحی نه نه شي راتلی او د یلی
وحی نه راتلی شي حالانکه دا جو مقصود د مصنف ندی بلکه مقصود دا دی چې اختلاف به نوی
په اخیر د اسم مبني کې سره د وجود د عواملو یختلفونه؟

جواب: نه منم دا خبره چې لاختلاف العوامل مفعول له دی، دا لام دلته تعلیلی ندی بلکه وقتی دی نو
معنی داده چې حکم د اسم مبني عدم اختلاف د اخیر د اسم مبني دی په وقت د اختلاف د عوامل کې
سوال: ماته بل خای مثال اویا په چې لام وقتی راغی وی؟ جواب: لام وقتی راجی دی په حدیث کې
چې الاستعاضة تتوضا لكل صلوۃ ای وقت لكل صلوۃ؛ (۲) او که او مسم چې لاختلاف العوامل
مفعول له دی او لام تعلیلی دی نو دا خبره نه منم چې حرف نفی چې داخل شي په یو کلام باندې او
هغه مقید وی په یو قید سره نو دا نفی د قید کوی دائماً ابداً بلکه په دې کې درې صورتونه دی
(۱) غالباً نفی د قید کوی لکه ما رأیت زیداً مصلیاً؟

(۲) او کله کله نفی متوجه کیري مقید ته او قید باقي پاتې کیري نحو قوله تعالى ﴿وَلَمْ يُولَدْ أَحَدٌ
مَّا خَلَقُوا وَهُمْ يَتْلُونَ﴾ (۳) او کله نفی د قید او مقید دواړو کوی نحو قوله تعالى ﴿وَمَا رَأَيْتُكَ بَطْلَمِ

﴿لَا يَسْتَوِي﴾ او دا برکيب د مصيبت د قبيلي د ﴿وَلَمْ يُعْزِزْ لِمَنْ مَافَعَلُوا وَهُمْ يَقَاتُونَ﴾ مه دي نو د ليه سر.

اختلاف شوی ده نه د عوامل

اختلاف شوی ده نه د عوامل
جواب (۳) او که او هم چي نفی متوجه ده قید نه نو هم صحیح ده حکه چي اختلاف دا خبر د ارس
مفنی را تلی شي بی د اختلاف د عواملو نه نحو من رید په سکون د یون سره من امرأه صمی د سر
سره من الرجل په کسره د یون سره دلته اختلاف راغلی دی په احیر د اسم مسی کي خو دا اختلاف
د عوامل د وحی نه بدی راغلی بلکه د یوی قاعدی صریحی د وحی نه راغلی دی چي من الرجل
اصل کي من الرجل وو، کله چي من یو خای شو د الرجل سره نو هسره په روح کي او غور خیده
البقاء د ساکین راغله په مایس د نون او لام کي نو یون لر، کسره وړ کړي شوه لان الساکن اذا حرن
حرک بالکسر هکنا فی من امرأه لیکن دلته یون نره صحه وړ کړي شوه د وحی د النقاء د ساکین نه
په مینځ د صیم او یون کي نسه د مضایف د ماعد سره اړیکي جاعنی رید من رایت زیداً م
مررت برید من دا من منی در او اختلاف نه کي راغلی دی خو د عامل د وحی بدی راغلی بلکه د

بل شي د وځي نه راغلي دي چې هغه ښځه دې ته ميسر د استقامت او ...
 سوال: ستاد دې عبارت ته معنومه سر چې به خبر د اسم مني کي اختلاف نه راځي د اختلاف د
 عواملو د وځي نه نو عوامل خو جمع ده بر معني دا چې ډير عوامل پرې داخل شي نو اختلاف د
 راځي او که دوه يا يو عامل پرې داخل شي نو بيا به اختلاف راځي حالانکه که يو يا دوه پرې داخل
 شي نو بيا خو هم اختلاف دا خبر د اسم مني نه راځي؟

شي نو بيا جو هه اختلاف د خبره د اسم جنسي د اړيکي
چونچه دا اعتراض به ن هه کړنو چي دله عوامل نه مراد جمع وي ليکن دلته جنس عوامل مراد دي
ځکه په دې عامه نې تف لام د هر سره دي دا معني د جمعيت جتموي او جنسيت پيدا کوي
موال الف لام جنسي چي د حل شي نو جمعيت ولې باطلوي؟

موٽل الف لام جسي جيءَ حل شي نو جمعيت ولي باطلوي؟

جواب: حكه چي دا دالالت كړي په ماهيت د مدخول باندې قطع لخوا د افرادو په او جمع دلايت كړي په افرادو باندې او په مينځ د ماهيت او افرادو كې مداخله دي

سوال دا الف لام چی ناسع د جمع کرخوی مو جمع ناسع د الف لام لپاره ولی نه گرخوی؟

چون دایم پنهانی در میان خود می گفتند که اگر کسی از این امر باخبر شود و به آن
جوابه داسی نه شتم کولی حکم چپ الف لام ثنی دی او جمع اول دی او ثانی داسخ وی د اول لپاره نه
اول ثانی لپاره اوس په دی مرد بود بعد مسکنده هم معلومه شود چپ حدیث کی راخی چپ؛ علیکم
سستی وسعة الخلفاء الراشدين رتبه حضرت کپی الف لام جنسی او مراد جنس خلفاء دی بو که
تولو خلفاء یو کار سه وی کر ب لحظه بو کری وی نو هم ورته دا حکم شامل دی لکه شل رکعت
تراویح شوی چپ دا عمر جنسی عالی عه کری دی او ادا ان ثانی شو فی يوم الجمعة دا عثمان
ایجاد گیری دی

سوال ته وائي چي حکم د اسم مبني دا دي چي اخير د دي نه مختلف کيږي په اخلاق د عوامل
— د بولي ته مبني ووايه ځکه دا نه مختلف کيږي په اختلاف د عوامل سره لکه ان زيدا قائم، ان

صارت رید صارت رید، عوامل محصلة بری داخل شوو دیو اسم، بل فعل، او بل حرف دی، او داصوب دی سره د دی به چې دا خو معرفت دی به مبی

جواب د دي مطلب دا دی چې عوامل به مختلف وی په عمل کې به په ذات کې او د عوامل محصلة فی الذات دی به فی العمل، او عوامل محصلة فی العمل چې به دي باندې داخل شي نو اخیر د دي مختلف کیري لکه حاسی رید راپ رید مررت برید

سوال، ته وانی چې حکم د اسم مبی دا دی چې ان لا یختلف اخره الح نو دا حکم شامل به شو بعض افرادو د اسم مبی لره چې اسماء معدوده مفردة دی، او اسماء معدوده مصافه دی په همدې چې عوامل داخل شي نو اخیر نې مختلف کیري؟

جواب، دا حکم د قسم اول د اسم مبني دی نه د قسم ثانی، په دا حکم د اسم مبی دی خو هله چې دا مبني پس د دخول د عواملو به مبني پاتی شي او دا پس د دخول د عواملو نه مبني به پاتی کیري

وهی للمصنرات و اسماء الاشارات ربط، هر کله چې فارغ شو مصنف د بیان د حکم د اسم مبني نه نو شروع نې وکړه به بیان د تقسیم د اسم مبني کې ځکه تقسیم د متصناتو او مکملاتو د تعریف به دی ځکه به تعریف سره معلومیري معنی او مفهوم د شی او په تقسیم سره معلومیري افراد او مصداق د شی نو وی ویل وهی للمصنرات الخ، توجیه دا سم مبني مصنرات او اسماء اشارات دی الح دی په تقدیم د عطف سره به ربط باندې په دي شان سره چې په دی اته بهو نو کې اسماء مسیه بیانولې شي به بل شی داسې نه چې اسم مبني منحصر دی په دی اقسامو کې نور د اقسام د اسم مبني نشته ځکه د دي نه علاوه نور اقسام د اسم مبني شته دی لکه اسماء استفهام او اسماء شرط او متادي مفرد معرفه او اسم د لانکره یلی غیر مضاف، او هر کله چې مضمورات اسماء افعال او اصوات ټول د قبیلې د مبیات نه وو بالاتفاق نو وگرځول مصنف دغه اقسام ثلاثه د قبیلې د مبیات نه مطلقاً حقیقه او هر کله چې اسماء اشارات ټول د قبیلې د مبیات نه وو عند الجمهور او اکثر د قبیلې د مبیات نه وو عند البعض او موصولات مرکبات کبیات اکثر د قبیلې د مبیات نه وو او بعض د مهربانو نه وو نو مطلقاً نې وگرځول د قبیلې د مبیات نه مجزاً ځکه لاکثر حکم الكل، او هر کله چې ظروف بعض د قبیلې د مبیات نه وو نه اکثر او نه کل نو ذکر کرو مصنف د ظروفو سره لفظ د بعض او مطلقاً نې ونه گرځول د قبیلې د مبیات نه ځکه گرځول د دي مطلقاً نه حقیقتاً صحیح کیدل او نه مجازاً او الموصولات والمرکبات والکتابیات مرفوع دی ځکه عطف دی په اسماء الامارة باندې او الموصولات الخ محرور هم صحیح دی چې عطف شي په الامارة باندې او دا الاسماء لاندې راشی ځکه اطلاق د اسماء په دي جائز دی او الاصوات مرفوع دی فقط عند الجمعی عطف دی په اسماء او محرور ندی چې عطف شي په الافعال باندې بود الاسماء لاندې به راشی ځکه لازمیې مخالفت په مینځ د اجمال او د تفصیل کې ځکه په تفصیل کې الاصوات ذکر دی او دلته به اسماء الاصوات شي

تشرح سوال ددی عبارت ربه: مقابل سرخه دی و غرض: مصفائی است که در حد
جواب ربط مقابل سرده دی چي هر که چي مصفای رخ شود سازد حکم د اسم مسمی به
شروع نی و کرده به مسمی د اسم مسمی کپی و غرض: مصفای قسمه د اسم مسمی دی
سوال د اسم مسمی تعریف او حکم: و شو بر او من دانقیده د اسم مسمی و نی کوی
جواب د تقسیم د اسم مسمی کوی سرده: و د تعریف: اسم مسمی خکه تقسیمه د مصفای
مکملاتو د تعریف به دی بر که تقسیم به وون کپی بود تعریف د اسم مسمی به و نقص و
سوال تقسیمه د مصفای و مکملاتو: تعریف به و نی به دی
جواب خکه چي به تعریف سرده مفهوم و معنی دشی معلوم و به تقسیم سرده افراد و مقصد و
شی معلوم مبري نو پس د تقسیم به به مورد نه د اسم مسمی معلوم شی مفهوم او مقصد
سوال هی ضمیر غایت دی تقدیمه د مرجع غایتی: و به مرجع دی: جواب د المسمی به راجع
سوال: مطابقت افعال بین المرجع و الضمیر حکم هی ضمیر غایت دی و مسمی مد کوی
جواب د ضمیر مؤنث راجع دی مد کوی به لپاره: و چي رعایت د خبر به حکم د فاعله و چي ضمیر
د اثر شی بین المرجع و الضمیر نور رعایت د خبر اولی دی نو مصفای رعایت د خبر کوی دی
سوال رعایت د خبر و نی و نی دی: جواب حکم خبر محل د فاعله دی به مرجع ۲ خبر داخل دی به کله
کپی او مرجع خارج ده او رعایت د محل د فاعله اولی دی د خبر محل به او رعایت د داخل اولی دی د
خارج به بود: رنگی اسم اشاره چي د اثر شی بین المشرایه و ضمیر غایت د خبر و نی دی د
مشرایه به نو اعتراض وارد به شو به دی قول د الله تعالی سرده ﴿مَلَأْنَا الْقَتْلَى بِرَحْمَةٍ فَإِنْ لَمْ تَرْضَكْ﴾
سوال هی متداء ده او المضمرات معضوف علیه مع المعطوفات و رله خبر دی او د متداء واحدی
لپاره چي اجزاء متعدده راشی نو یا ربط مقدم وی و یا عطف دانه عطف مقدم وانی که ربط به
هم نه صحیح کیری: خکه که ربط مقدم شی نو حمل د حاضر راخی به عام ماضی او دایه دی جائز
او که عطف مقدم شی نو حمل د امور متعدده راخی به شی و حمد ماضی: او ب یواغرات
جاری کول پکروود و چي د وحدت د مقتضی: اعراب نه چي خبرت دی: جمع به حرب جمع سرده
دایه ش: جمع دی عطف جمع سرده بود دی معنی دایه شوه اسم مسمی مضمر ب الجمع مجموعه دی
نه هر واحد او د ب ص دی

جواب دانه عطف مقدم دی به ربط ماضی نو حمل د حاضر معضوف به ماضی و که به و سی چي
حمل د متعدد راخی به واحد ماضی نو حمل د متعدد به واحد ماضی: شبهه به دی جائز چي دانه
شی واحد قابل لپاره: تعدد بوی او دانه قابل د تعدد دی نو حمل صحیح: و ار که به و سی چي هر
اعراب پکروود نو اعراب بی جاری کپی دی به هر واحد ماضی د و چي د جمع مضمر به نی بود
دی چي لازم نشی ترجیح بلا مرجع او د تقسیمه د کلی دی جرنیمو نه به تقسیم د کل جزاء نه

سوال دا مضمرات به حالی به وی به جمع د مضمر وای او به نه نی جمع د مضمره وای که جمع د مضمره شی بو مضمرات به و حد سره راغی خو مطابقت شه د موصوف سره چې الاسم دی او که نه وای چې جمع د مضمر ده بو مطابقت نی د موصوف سره راغلو لیکن مطابقت نی شه د مجرد سره

جوابه مضمرات جمع د مضمر ده نه د مضمره خکه دا صفت د مدکر لایعقل دی او دا جمع کولی شی په ال او تا سره قیاس او اطرا د اک لایام الحالیات ۲ او د جمع د مضمر ده به د مضمره خکه صفت د موث به جمع سالم سره هله جمع کیسری چې مدکر نی جمع شوی وی به جمع مدکر سالم سره او دلته مضمر به دی جمع شوی به مضمر و سره بو مضمره به شی جمع کیدی به مضمرات سره او مضمر نه دی جمع شوی به مضمر و سره خکه مدکر چې صفت وی بو جمع کولی شی به واو او یون سره هله چې صفت د مدکر عقل وی او دا صفت د مدکر لایعقل دی او دا ریگی برسرولات جمع د موصول ده او مرکبات جمع د مرکب ده نه د موصولة او مرکبة

سوال: والاصوات په رفع سره دی که په جر سره؟ جواب: شارح هندي وائي چې دا مجرور دی عطف دی په الافعال بندي نو د الاسماء لاندې راغلو او جامی صاحب وائي چې دا مرفوع دی عطف دی په الاسماء باندې او مجرور به دی ځکه که مجرور شی نو عطف به شي په الافعال بندي نو د اسماء لاندې به راشي نو مخالفة د اجمال راځي د تفصیل سره

سوال پہ تفصیل کی یہی الاصوات مطلق ولہ ذکر کری دی؟

جواب: هر کله چې اصوات د قبيلې د اسماء په دې حقیقه خو جار محری د اسماء دی په دې شان سره چې دا مستعملې په کلام د عربو کې په شان د اسم مسي باندې مو ځکه نې دلته ذکر کړې دی

سوال الموصولات مرفوع دی که مجرور؟ جواب: په دې کې رفع لوستل هم جائز دی او جر لوستل هم جائز دی که مرفوع شی مو عطف دی په اسماء باندې او که مجرور شی نو بیا عطف دی په الإشارة باندې د اسماء لاتدي راغی ځکه اطلاق د اسماء په دوی جائز دی

سوال: اصل په عبارت کې عبارت دی په نمط واحد سره نو دا مضمرات اسماء اشارت الخ نې مطلق ذکر کړه نو د ظروفو سره نې دا قید د بعض ولې ذکر کړو مطلقاً نې ولې د قبیلې د مبییات نه و نه گرځول؟

جواب: هر کله چې مضمرات اسماء افعال او اصوات ټول د قبیلې د مبییات نه وو بالاتفاق او اسماء اشارات ټول د قبیلې د مبییات نه وو عند الجهمور نو هغه نې مطلقاً د قبیلې د مبییاتو نه وگرځول حقیقه او موصولات مرکبات کنایات اکثر د قبیلې د مبییات نه وو نو مطلقاً نې د قبیلې د مبییات نه وگرځول محاراً ځکه لاکثر حکم الكل په خلاف د ظروفو نه دا نه کل د مبییات نه دی چې مطلقاً نې ذکر کړي وی حقیقه او نه اکثر د مبییات نه دی چې مطلقاً نې ذکر کړي وی مجاراً نو ځکه نې وبعض الظروف وویل.

سوال وټی مبتدا ده او المضمرات الخ خبر دی او مبتدا او خبر چې دواړه معرفه وی سو دا فائده کوی
حصر په کلام کې نو معنی دا شوه چې اسم مني مضمرات الخ دی نه بل شی نو حصر د اسم مني

را علو په اقسام ثمانية کي او دا بطل دی ځکه نور اقسام د اسم مبني هم شته ټول اقسام د اسم مبني
 شپاړس دي کما مر ٩ جواب مبتدا او خبر چي دواړه معرفي وي نو دا حصر فائده کوي خود دي حصر
 خبري صورتونه دي (۱) کله حصر من الجانبين وي (۲) کله حصر د مبتدا وي په حصر کي (۳) او کله
 حصر د خبر وي په مبتدا کي دلته حصر د خبر راغلی دی په مبتدا کي يعني دا اته بابونه محصر دي
 په مبني پورې په دي کي بل شئ نشته او حصر د اسم مبني په دي پورې شته، کما فی قوله تعالى
 ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَّسُولُ اللَّهِ﴾ دلته د راق حصر راغلی دی په الله پورې نه بالعکس

سوال: مبتدا او خبر دواړه معرفه وي ايراد د ضمير فصل ضروري دی دلته يې ضمير فصل نه دی ذکر کړي؟
 جواب: ضمير فصل ذکر کولې شي دفع د التباس لپاره ده خبر او صفة په مينځ کي دلته التباس
 نشته ځکه مبتدا ضمير واقع شوی دی والضمير لا يوصف ولا يوصف به (۲) ايراد د ضمير فصل
 بين المبتدا والخبر مشروط دی په کون د مبتدا او خبر سره معرفه وجود د مشروط مستلزم دی
 وجود د شرط لره او وجود د شرط مستلزم ندي وجود د مشروط لره

المضموم ما وضع متکلم او مخاطب او غائب الخ. ربط هر کله چي فارغ شو مصنف د بيان د اقسام د اسم
 مبني نه اجمالاً نو شروع نې وکړه په بيان د اقسامو د اسم مبني کي تفصيلاً او هر کله چي مضمرات
 ټول د قبيلي د مبنيات نه وو بالاتفاق په خلاف د باقي اقسامونه نو مقدم نې کړه مضمرات په نورو
 اقسامو د اسم مبني باندې هم په جانب د اجمال کي او هم په جانب د تفصيل کي او هر کله چي
 انواع د مضمير ډير وو نو په جانب د اجمال کي نې المضمرات جمع ذکر کړه لپاره د دي چي دلالت
 وکړي په کثرت د انواعو باندې او دا مقام مقام د تعريف دی او تعريف کيږي د جنس جنس سره نو
 ذکر کړو مصنف په دي مقام کي المضمير لپاره د دي چي دلالت وکړي په جنس باندې او مضمير په
 لغت کي ماخوذ دی د اضمار نه او اضمار استتار ته وائي او ضمير ته ضمير ځکه وائي چي دا هم
 مستتر کيږي په کلام د عربو کي يا مضمير ماخوذ دی د ضمير نه او ضمير قليل اللحم ته وائي، او
 ضمير ته ضمير ځکه وائي چي دا قليل الحروف دی په نسبت سره اسم ظاهر ته او ضمير په
 اصطلاح د نحويانو کي ما اسم دی داسي اسم وضع چي وضع کړي شوی دی متکلم د متکلم لپاره
 من حيث انه متکلم يحكي عن نفسه او مخاطب يا د مخاطب لپاره من حيث انه مخاطب يخاطب به
 او غائب يا د غائب لپاره داسي غائب تقدم لیکړه چي مخکې شوی دی ذکر د دي غائب او دا ذکر د
 غائب عام دی لفظاً وي که معنا وي که حکماً وي

تشریح: سوال: د دي عبارت ربط د ماقبل سره څه دی او غرض د مصنف د دي عبارت نه څه دی؟

جواب: ربط او مناسبت د ماقبل سره دا دی چي هر کله مصنف فارغ شو د اقسامو د اسم مبني نه اجمالاً
 نو شروع نې وکړه په تفصيل د هغې کي او غرض د مصنف د دي ځای نه تفصيل د اجمال دی

سوال: مصنف دلته د اسم مبني اته اقسام ذکر کړي دي او دا اته واړه سوا سي دی په قسميت کي نو
 مضمرات نې ولې مقدم کړه په اجمال او تفصيل کي جواب: هر کله چي مضمرات ټول د قبيلي د

مبنيات نه وو بالاتفاق په خلاف د باقي اقسامونه چې هغه بالاتفاق د قبيلي دمبنيات نه نو و سو
مقدم نې کړه مضمرات اجمالاً و تفصيلاً

سوال تفصيل موافق وي د اجمال سره نو څه وجه ده چې مضمرات په اجمال کې جمع ذکر کړه او په
تفصيل کې نې المضمر مفرد ذکر کړو؟
جواب: په جانب د اجمال کې نې مضمرات جمع ذکر کړي ده
لپاره د دې چې دلالت وکړي په کثرت د انواعو باندې او په تفصيل کې نې مفرد ذکر کړو ځکه دا
مقام د تعريف دی او تعريف د جنس کيږي په جنس سره او په جنس باندې دلالت مفرد کوي او که
جمع نې ذکر کړي وي نو تعريف د افرادو راتلو او دا نه دی جائز، بيا په هر يو قسم د اقسامود اسم
مبني کې لاندې ده د معرفت د امور ثلاثه نه

(۱) يو دا چې اصل په اسماء کې اعراب دی ځکه دا محل د معانيو معتوره وو دی په دې کې لاندې ده
د اعراب نه چې هغه علامه وگرځي په دغه معانيو معتوره وو چې التباس د احدهم رانشی دا خبر سره
او بنا خلاف الاصل ده نو چې يو اسم مبني گرځيدلی وي نو هلته لاندې ده د علت د بناء نه.
(۲) اصل په نء کې سکون دی نو چې يو اسم مبني علی الحركت وي نو هلته نه لاندې وي د علت
د بناء علی الحركت نه

(۳) دريم لاندې ده د علت د بناء علی الحركت المعين نه مثال لکه اما بعد شو دا بعد مبني علی
الصمه دی نو علت د نفس بناء لپاره مشابهت دی د حرف سره په احتياج کې او علت د بناء علی
الحركت لپاره دا دی چې که چرته دا مبني شی په سکون سره نو لازميږي التقاء د ساکنينو او علت
د حرکت معین لپاره دا دی چې په دې کې په حذف د مضاف اليه سره نقصان راغلی دی د هغې
لپاره جيره قويه پکاره ده او جيره قويه نده مگر ضمه ده.

سوال: اصل په اسماء کې اعراب دی او بنا خلاف الاصل ده نو دا مضمرات مبني ولې شو؟
جواب: (۱) ضمائر مبني دی ځکه دامشابه دی د حرف سره په احتياج کې په دې شان سره چې حرف

محتاج دی انصام د کلمه اخري ته په دلالت کې په معنی خپله باندې او دا ضمائر محتاج دی
تقدم د داسې لفظ ته چې دلالت وکړي په مرجع د دې ضمير باندې يا په حضور د مرجع باندې لهذا
دا وجه د بناء غلطه ده چې بعض خلق نې بيانوي چې ضمير مشابه دی د حرف سره په احتياج کې
ځکه چې حرف محتاج دی ضم د کلمی اخري ته او ضمير محتاج دی مرجع ته ځکه چې بيا خو پکار
ده چې زید هم مبني شی ځکه چې دا مشابه دی د حرف سره په احتياج کې ځکه چې دا محتاج دی
مرجع ته چې معنی موصوع له د دې ده ځکه چې مرجع معنی موضوع له ته وائي
(۲) يا ضمائر د قبيلي دمبنيات نه دی ځکه چې دا مشابه دی د حرف سره په وضع احادی يا ثنې

کې او کوم ضمائر چې احادی دی او ثنې ندي هغه حمل دی په سورتو باندې، او ضمير کې لاندې
ده د معرفت د امور اربعونه (۱) مفهوم لغوی (۲) مفهوم اصطلاحی (۳) وجه د تسميه (۴) اقسام،
نو مضمر په لغت کې مستتر ته وائي او په اصطلاح د نحويانو کې ما وضع لمتکلم الح ته وائي او

ضمير اصطلاحی ته ضمير خكه وائي چي دا ما خود دی د اصماره او اصماره و سي او
 دا هم كله كله مستر كيري ۲، يا ما خود دی د صمره او صمر قليل اللحم به و سي او ديهه مضمير
 خكه وائي چي دا قليل الحروف وی د اسم صهره او اقسام بي دلته مصنف به چينه بوی
 سوال: دا تعريف مابع به شود دخول د غير به داخل شو پکي الف لام عهد ح حې او کات حرفي
 خطابی خكه دا هم يو لفظ دی حې واضح وضع کړی دی د مخاطب لپاره او دا خو ضمير به دی
 منث د اعتراض دا ده حې معترض ما عارت حسنی دی د لفظ نه

جواب: دا اعتراض به هله و رديدو چي دلته دا ما عارت وی د لفظ نه ليکن دا ما عارت د اسم به دی
 په قریبی د مقام سره ۱، خكه مضمير به تعريف د اسمو کي حس قریب وی او حس قریب دلته اسم
 دی ۲، مقسم معتبر وی په تعريف د اسمو کي او ضمير او صهر اقسام د اسم دوی يو الف لام عهدی
 دی او کات حرفي نری خارج شو خكه چي هغه اسم به و سي او به سکیر د اسم کي اشاره ده موصوفیت د
 ما به خكه دا وفع دی به حې د خبر کي يو حې موصوفیت یو عمل په اصل باندې راځي

سوال: تعريف د ضمير مابع به شود دخول د غير به داخل شو پکي زید چي دا واضع وضع کړی دی
 د متکلم لپاره، يعنی زید وضع شوی دی د مسمی لپاره دغه مسمی چي كله متکلم وی نو د
 داخل شو په تعريف د ضمير کي؟ جواب: ضمير هغه اسم به وائي چي وضع شوی وی د متکلم لپاره
 من حيث انه متکلم، او دا زید واضح به دی وضع کړی د دې مسمی لپاره من حيث انه متکلم بلکه
 دا وضع دی د دغه مسمی لپاره خوا که دغه مسمی متکلم وی او که مخاطب وی او که غائب وی
 سوال: دا تعريف د ضمير مابع به شود دخول د غير به داخل شو پکي لفظ د متکلم خكه دا واضع
 وضع کړی دی د متکلم لپاره من حيث انه متکلم خكه دا په مخاطب يا غائب باندې نه صادقېږي
 سره د دې به چي دا اسم ظاهر دی نه ضمير؟ جواب: ضمير هغه اسم ته وائي چي وضع شوی وی د
 متکلم لپاره من حيث انه متکلم يعنکی عن نفسه لکه انا شو او متکلم اگر که واضع وضع کړی
 دی د متکلم لپاره من حيث انه متکلم ليکن د دې حيثيت به دی چي يعنکی عن نفسه بلکه د
 متکلم اطلاق په دغه متکلم باندې کړي برابره خبره ده که حکایت کوی او که نه کوي

سوال: تعريف د ضمير مابع به شود دخول د غير نه داخل شو پکي زید چي دا اسم واحلی د مخاطب
 لپاره خكه دا يو اسم دی چي واضع وضع کړی دی د مخاطب لپاره او سره د دې نه چي ضمير به دی؟
 جواب: ضمير هغه اسم ته وائي چي واضح وضع کړی وی د مخاطب لپاره من حيث انه مخاطب او د
 زید اطلاق په دغه مسمی باندې کيږي خوا که مخاطب وی و که متکلم وی او که غائب وی
 سوال: تعريف د ضمير مابع به شود دخول د غير نه داخل شو پکي لفظ د مخاطب خكه د واضع
 وضع کړی دی د مخاطب لپاره من حيث انه مخاطب؟

جواب: ضمير هغه اسم ته وائي چي واضع وضع کړی وی د مخاطب لپاره من حيث انه مخاطب
 مخاطب به او لفظ د مخاطب اگر چي واضح وضع کړی دی د مخاطب لپاره من حيث انه مخاطب
 خو من حيث انه مخاطب به دی او است من حيث انه مخاطب به دی

او مصنف بوجاهت و کبر و بقیة الخ سره به بی سر دی خبر ز و کبر و اسم ظاهر نه خکه دا
هم غائب لاره وضع دی خو هسه مقدم د ذکر لفظ ب معنی ب حکم شرط نه دی

سوال تعریف د صمیر جامع به سو خیلو افراد لره خارج به د دې به صمیر د هو په قل هو الله
أحد کی خکه چي د دې غائب مرجع محکمی به ده ذکر د ریگی خارج سو د دې به ضمیر د ﴿أَعْدِلُوا
هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى﴾ خکه د دې هو مرجع محکمی به ده ذکر د ریگی خارج سو د دې به صمیر د ﴿وَلَا يُؤْتِيهِ
إِكْلًا وَفِيهِ نَسَمٌ الْإِنْسَانُ﴾ خکه د دې مرجع محکمی نه ده ذکر؟

جواب: سکری ته ورشه یعنی ما د ضمیر تعریف لاسر ته بی رسولی او ته را باندی محکمی سوال
کوی د مقدم د مرجع عام دی که لفظ وی او که معنی وی او که حکما وی په ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ کی
مرجع مذکور دی حکما او باقی مثالونو کی مذکور دی معنی

تعریفه بخوا یو سری وو موخ سی به کولو بوبل سری ورته وویل چي موخ کوه هغه سی سار ورته به
حواب کی وویل چي الله ویلی دی چي موخ مه کوئی، یعنی کول حواله پریده خو الله تعالی ویلی
دی چي موخ ته نردی به سی بو هغه بل سری و ته ویلی چي الله تعالی چرته ویلی دی چي موخ مه
کوی بی نماز ورته وویل چي الله تعالی ویلی دی چي ﴿لَا تَقْرَأُوا الصَّلَاةَ﴾ نو دی بل سری ورته وویل

چي سکری ته ورشه یعنی الله ویلی دی چي ﴿لَا تَقْرَأُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَرَى﴾ او ته حوالیونی نه نی
سوال تعریف د صمیر ما وضع الخ سره باطل دی خکه مقصد به تعریف کی وضاحت د معرف دی
او وضاحت د معرف راخی به حرم او یقیس سره او مصنف به خپله په دې تعریف کی شکمی دی نو
موخ به به دغه وضاحت وکړي اوس شکمی خکه دی، نو خکه چي ده کلمه د او ذکر کړي ده او دا
راخی لپاره د شک او تردد؟

جواب: کلمه د او دلته لپاره د شک او تردد به بلکه لپاره د سوبع او تقسیم ده نو مصنف ضمیر
مقسم کړو اقسام ثلاثه و ته، او دا ذکر د غائب د ضمیر نه محکمی لفظا عام دی که حقیقه وی لکه
صرب زید علامه او که حکما وی لکه صرب علامه زید، او ذکر د غائب محکمی د ضمیر نه معنا د
دې صورتونه هم دوه دی ۱. یو دا چي محکمی یو لفظ وی هغه په دې باندی دلالت کوی نحو قوله
تعالی ﴿أَعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى﴾ اعدلوا دلالت کوی په عدل باندی چي مرجع د هو دی ۲. او یو دا
معلوم سری د سابق او د سابق به نحو قوله تعالی ﴿وَلَا يُؤْتِيهِ إِكْلًا وَفِيهِ نَسَمٌ الْإِنْسَانُ﴾ او که دا مرجع
محکمی لفظا او معنی نه وو مو هغه ته تقدم حکمی وانی لکه په ضمیر شان او صمیر قصه کی شو
نحو قوله تعالی ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾

وهو متصل او منفصل ربط هر کله چي وارع شو مصنف د بیان د تعریف د مضمیر نه نو شروع نی وکړه
په بیان د تقسیم د مضمیر کی خکه تقسیم د مسمات او مکملات د تعریف به دی خکه چي په

تعریف سره معلومیري معنی او مفهوم د شی او په تقسیم سره معلومیري افراد او مصداق د شی نو وی ویل وهو متصل او منفصل. ترجمه: دا ضمیر په اعتبار د ماقبل سره متصل راځي په مفصل راځي او په شی واحد کې تقسیمات کثیره جاری کیري په اعتبار د جهت کثیرو سره سره د اول په تعریف کې تقسیم د ضمیر وکړو اقسام ثلاثه و ته (۱) متکلم (۲) مخاطب (۳) غائب، او اوس نې تقسیم وکړو نوعین ته چې متصل او منفصل دی او وروستو نې تقسیم کوی انواع ثلاثه و نه مرفوع، منصوب، مجرور، نو دا تقسیمات په جهت مختلفو سره دی د اول لپاره جهت ذات دی. د دویم تقسیم لپاره جهت ماقبل دی او د دریم تقسیم لپاره جهت اعراب محلی دی

تشریح: سوال. د دې عبارت ربط د ماقبل سره څه دی او غرض د مصنف د دې عبارت نه څه دی؟
جواب: ربط دا دی چې دا محکمې تعریف د ضمیر ورو او دا تقسیم د ضمیر دی او غرض د مصنف هم معلوم شو چې تقسیم دی په مطلق ضمیر کې

سوال. په تعریف سره مونږه ضمیر وپېژندو نو پکاره وه چې ده په احکامو باندې شروع کړي وی نو

دا تقسیم ولې کوی؟ جواب: دا تقسیم کوی لپاره د اتمام د تعریف ځکه تقسیم د متماماتو و مکملاتو د تعریف نه دی.

سوال. تقسیم د متماماتو او مکملاتو د تعریف نه ولې دی؟
جواب: ځکه چې په تعریف سره معلومیري معنی او مفهوم د شی او په تقسیم سره معلومیري افراد او مصداق د شی نو پس د تقسیم نه به دا ضمیر مونږ ته وگرځي مفهومأ او مصداقأ

سوال: ستا په دی خبرو کې تساقض دی محکمې دی وویل چې ضمیر درې قسمه دی. متکلم، مخاطب، او غائب، او اوس وائي چې ضمیر دوه قسمه، متصل او منفصل او وروستو بیا وائي چې ضمیر درې قسمه دی، مرفوع، منصوب، مجرور، نو مونږ ته پته ونه لگیده چې ضمیر دوه قسمه دی که درې قسمه دی، او که درې قسمه وی نو بیا کوم درې اقسام دی، متکلم، مخاطب، او غائب دی، او که مرفوع، منصوب، مجرور دی؟ جواب: دا ستا اعتراض به هله واردیدو او دا تساقض به زما په کلام کې هله وی چې ما دا تقسیمات په ضمیر کې کړي وی په اعتبار د جهت واحده سره لیکن دا تقسیمات په اعتبار د جهات مختلفو سره دی په دې شان سره چې دا ضمیر په اعتبار د ذات سره درې قسمه دی، متکلم، مخاطب، غائب، او په اعتبار د ماقبل سره دوه قسمه دی، متصل، منفصل او په اعتبار د اعراب محلی سره درې قسمه دی مرفوع، منصوب، مجرور، او په بعض نسخو د کافیه کې داسې عبارت دی چې وهو متصل ومنفصل په و او سره نو په هغه نسخه باندې

سوال دی چې دا قاعده ده چې د مبتدا او احد لپاره اخبار متعدده راشي نو بیا عطف مقدم وی او یا ربط مقدم وی اوس دلته عطف مقدم دی که ربط، که ربط مقدم وائي په عطف باندې نو حمل د خاص راځي په عام باندې او دا ندي صحیح، او که عطف مقدم کوی په ربط باندې نو (۱) حمل د متعدد

راخي په واحد باندې دا ندی جائز ۲، او بل په دې باندې یو اعراب جاری کول پکار وود و چې د وحدت د مقتضی د اعراب به چې خبریت دی نو بیا په دواړو باندې اعراب ولې جاری کړی دی؟
جواب: د دې اعتراض به یو جواب شارح هندی کړي دی چې نه عطف مقدم وایم او نه ربط بلکه دلته د هو لپاره خبر محدود دی چې قسم دی، او متصل او منفصل هر واحد خبر دی لپاره د مستدا محذوف، ای احدهما متصل وناهیهما منفصل، ۲ او بل جواب د دې شارح حامی صاحب کړي دی چې عطف مقدم دی په ربط باندې او حمل د متعدد په واحد باندې هله نه دی جائز چې دا شی واحد قابل لپاره د تعدد به وي او دلته دا امر واحد قابل لپاره د تعدد دی او اعراب یې جاری کړی دی په هر واحد باندې د وجی د صلاحیت لفظی به لپاره د دې چې لازم به شي ترجیح بلا مرجح او جواب د شارح هندی ضعیف دی ځکه هغه بند دی په تقدیر باندې

فانفصل المستقل بنفسه والتصل فیح المستقل بنفسه ربط هر کله چې فارغ شو مصنف د بیان د ضمیر متصل او منفصل نه اجمالاً نو شروع یې وکړه په بیان د ضمیر متصل کې او منفصل کې تفصیلاً
ترجمه ضمیر منفصل هغه ضمیر ته وائي چې هغه مستقل وي باعتبار الذات په تلفظ کې په دې شان سره چې صحیح وي تلفظ د متکلم په دغه ضمیر باندې انفراداً بی د ما قبل نه چې هغه عامل دی په اصطلاح کې، والتصل او ضمیر متصل هغه ضمیر ته وائي چې ندی مستقل باعتبار الذات په تلفظ کې په دې شان سره چې صحیح ندی تلفظ د متکلم په دې ضمیر باندې بی د ما قبل نه چې عامل دی په اصطلاح کې، او هر کله چې ضمیر متصل اصل وود منفصل نه ځکه چې ضماير وضع شوي دي لپاره د ایجاز او اختصار او ضمیر متصل جز دی د منفصل نه نو مقدم یې کړو متصل په منفصل باندې په اجمال کې، او هر کله چې تعریف د منفصل وجودی وو او تعریف د منفصل عدمی وو نو مقدم یې کړو ضمیر منفصل په متصل باندې په تفصیل کې ځکه وجودی اشرف دی د عدمی نه

تشریح سوال: د دې عبارت ربط د ماقبل سره څه دی او غرض د مصنف د دې عبارت نه څه دی؟
جواب: ربط دا دی چې هر کله چې فارغ شو د بیان د ضمیر متصل او منفصل به اجمالاً نو شروع یې وکړه په تفصیل د دې کې او غرض د مصنف هم معلوم شو چې بیان د ضمیر متصل او منفصل دی تفصیلاً
سوال څه وجه ده مصنف لره چې ضمیر متصل یې مقدم کړو په اجمال کې او په تفصیل کې یې ضمیر منفصل مقدم کړو یعنی تفصیل یې ولې مقدم کړو په اجمال کې او په تفصیل کې یې ضمیر منفصل مقدم کړو یعنی تفصیل یې ولې محالف وگرځود اجمال ته؟

جواب: هر کله چې ضمیر متصل اصل وود منفصل نه ځکه چې وضع د ضماير وشوي ده لپاره د ایجاز او اختصار او ضمیر متصل او جز دی د منفصل نه نو په اجمال کې یې متصل مقدم کړو، او هر کله چې تعریف د منفصل وجودی وو او تعریف د متصل عدمی وو او وجودی اشرف وی د عدمی نه نو په تفصیل کې یې منفصل مقدم کړو په متصل باندې

سوال ته وائي چي ضمير مفصل مستقل بنفسه ته وني او متصل غير مستقل بنفسه ته وني د تعريف نه دي صحيح ځکه صائر د قبيلي د اسمونه دي او اسم مستقل بنفسه وي او غير مستقل بنفسه خو حرف وي نو تا اسم ته څنگه غير مستقل ووي؟ جواب: غير مستقل دوه قسمه دي ۱) في الدلالت، ۲) في التلطف نو دا ضمير متصل غير مستقل في التلطف دي نه في الدلالت، او حرف غير مستقل في التلطف والدلالت دواړه دي اوس په دې مقام کې درې صورتونه دي ۱) ضمير متصل مستقل بنفسه في الدلالت هم دي او مستقل في التلطف هم دي ۲) او ضمير متصل غير مستقل في التلطف دي او مستقل في الدلالت دي ۳) او حرف هم غير مستقل دي په تلفظ کې په دې شان سره اطلاق او تلفظ په حرف باندې سي د اصنام د کلمه اخري به صحيح ندي او هم غير مستقل دي په دلالت کې

سوال د غير مستقل في التلطف څه مقصد دي؟
جواب: د دې مطلب دا دي چې نه صحيح کيږي تلفظ د متکلم په دې ضمير باندې انفرادي د ماقبل نه چې عامل دي په اصطلاح کې لکه ت شوه په ضريت کې او مستقل في التلطف دا معنی چې صحيح وي تلفظ د متکلم په دې ضمير باندې انفرادي دي د ماقبل نه چې عامل دي اصطلاح لکه انا شو اوس د دې مقام ته پوه بله مسئله معلومه شوه چې هغه ذکر کولې شي په ابتدا قسم ناسي کې ابتدا قسم ثاني دي ته وائي چې دا به صفت وي او واقع به وي پس د حرف نهي يا حرف استفهام به او رافعة لظاهر به وي نو اعتراض وارد يږدي چې دا قاعده ست منقوضه شوه په ارغاب انت باندې دلته دا صفت رافع اسم ظاهر لره به دي بلکه رافع دي ضمير لره؟

جواب: اسم ظاهر عام دي که حقيقتاً وي او که حکماً وي دلته دا انت ضمير مفصل اسم ظاهر دي حکما ځکه لکه څنگه چې اسم ظاهر مستقل في التلطف دي نو دارنگې دا هم مستقل في التلطف دي وهو مرفوع و منصوب و مجرور فالاولان متصل و منفصل الخ ربط هر کله چې فاعل شو مصنف د تقسيم د ضمير نه يو عين ته په اعتبار د ماقبل سره چې متصل او منفصل وو يو شروع نې وکړه په تقسيم د ضمير کې په اعتبار د اعراب محلي سره اقسام ثلاثه ۱) ته چې مرفوع منصوب مجرور دي

ترجمه دا مضمير مطلق په اعتبار د اعراب محلي سره مرفوع او منصوب او مجرور راځي، فالاولان پس دا دوه اولني چې مرفوع او منصوب دي هر واحد د دې مرفوع او منصوب به متصل راځي او منفصل راځي والثالث او قسم ثالث چې ضمير مجرور دي متصل راځي فقط نه منفصل لکنک من دغه مضمير خمسة انواع پنځه قسم دي مرفوع متصل، مرفوع منفصل، منصوب متصل، منصوب منفصل، مجرور متصل

تشریح سوال ضمير په اعتبار د اعراب سره ډلې درې قسم دي ۱) جواب ځکه چې ضمير قائم مقام د اسم ظاهر دي او اسم ظاهر کې لاندي وي د عرب به يعنی د رفع، نصب، جر به لفظ او يا تقدير او نويه دي قائم مقام دهغه کې هم لاندي وي د رفع، نصب، جر به لسه دويمه فرو دي چې اسم هېر کې رفع، نصب، جر راځي لفظ يا تقدير او په دي کې اعراب رحي محلاً

سوال هومسه ١٠ مرفوع بحرفي صردي او عصب د منصوب او مجرور ر عني ده په مرفوع
- بدي و حده به حرف جمع سره په سار د جمع ده په لفظ د جمع سره مو معني داشوه چي ضمير
مرفوع منصوب و مجرور، دري واړه راځي جمعاً او دا معني باطله ده ٢

جواب د اعتراض نه به هله کولې چي واو په جمله معني وي ليکن واو معني او دي ب جواب دادی چي
د اعتراض نه هله وارد نه و چي د قسم د مضمري قسامو نه ب قسم د کل وي حراء نه ليکن دا
قسم د کلي دي حزبو نه به د کل آخر نه حکه چي دا حمليري په هر واحد باندې عليه حده

سوال نه وني چي **فلاولان** چي 'اون دوه مرفوع او منصوب دي نو اول خو صرف مرفوع دي منصوب
خو نسي دي ' **جواب** داشه بعليا ده دانشي بي بو مرد وگر خو د افرادو د اول نه او ب بي تشبه
خره کړي ده نه نر د شمسين او قمرين و غير د بدي

سوال د **دولان** مندا ده او متصل الح ني حري و قسور دا دي چي خبر چي مشتقي وي او حامل
وي ضمير د مندا لره نو هله مصدب ضروري دي او دلته خو مطابقت شته؟

جواب د مصر و مفصل حرد الاولان بدي بلکه دا خبر د مبتدا محذوف دي چي کل واحد دي دا
جمله حرد **دولان** لپاره دي ٢ ب الاولان مندا ده او معجل الح سان دي د خبر د مبتدا محذوفي
اي **فلاولان** کل واحد مهم فصار متصل و مفصل ٣، ب دا خبر دي د الاولان لپاره په اعتبار د
حرف د موصوف سره اي ضمير متصل و مفصل او ضمير مشتقي بدي نو خکه مطابقت شته

سوال ضمير مرفوع او منصوب متصل او مفصل راځي او ضمير مجرور متصل راځي او منفصل
نه راځي دا ولي؟ **جواب** ١، السند عليه التنوع والاستقراء ٢، ضمير مجرور متصل راځي او
منفصل نه راځي لپاره د دي چي لازم نشي تقديم د مجرور په جار باندې خکه تقديم د مجرور په
جار باندې بدي جار خکه دا گر خندلي وي بمنزلة الجز او تقديم د جز په کل باندې نه وي جائز

سوال ضمير مجرور چي متصل راشي نو تقديم د مجرور په جار باندې خکه راځي؟

جواب دا خبره دوي کړې ده مقايسه دا وياي کوي په ضمير منصوب باندې چي هغه کله منفصل
وي نو تقديم د ضمير راځي په عامل باندې لکه اياک تعبد نو دا چي مفصل شي نو هم به مقدم
کيري ٣ ضمير مجرور متصل راځي به منفصل خکه دا قائم مقام د اسم ظاهر دي چي مجرور وي
نو متصل وي نو دا قائم مقام د هغه به هم متصل وي به منفصل خکه کل شي وقع في محل غيره
نه حکه تغير ٤، ضمير مجرور متصل راځي به منفصل خکه دا قاعده ده چي لايسوغ المنفصل الا
لتعذر التخص به ضمير مجرور کي تعذر د نصب شته يعني اتصال د مجرور په جار پوري غير
مصر دي فقط قط دري قسم دي ١، ب فقط راځي د ظروف منيونه وروستو د ماضي معني نه
لپاره د استعراق د نفی نحو ما رايت ريدا قط ٢، بمعني حسب نحو قطي درهم بمعني حسب
درهم ٣ اسم فعل معني الامر چي اته او دلته په معني د حسب سره دي، او بيا په معني د اته

سره دی یعنی دا دریم قسم متصل دی او ته منع شه د انفصال د ضمیر محروره او دا حد رتبه راغلی ده لپاره د تزیین او تحسین د کلمه د قسط

الاول ضریب و ضریب الی ضریب و ضریب الی: ربط هر کله چې فارغ شو مصنف د بیان د انواع خمسة د مضمیر نه احتمالاتو شروع نی وکړه په بیان د انواع خمسة د مضمیر کې تفصیلاً

ترجمه: الاول نوع اوله د انواع خمسة و نه چې هغه ضمیر مرفوع متصل دی ضریب و ضریب ضمیر د ضریب او ضریب و غیرهما دی داسې ضریب چې منتهی دی ضریب ته او داسې ضریب چې منتهی دی ضریب ته او صرفیان د گردان شروع کوی د غائب نه ځکه هغه لحاظ د مجرد و کوی او نحوینان گردان شروع کوی د متکلم نه ځکه دوی لحاظ د اعرف کوی او متکلم اعرف دی د غائب او محط نه نو ځکه مصنف گردان شروع کړي دی د صیغی د متکلم نه

تشریح: سوال: د دې عبارت ربط د ماقبل سره څه دی او غرض د مصنف د دې عبارت نه څه دی؟
جواب: ربط د دې عبارت د ماقبل سره دا دی چې مخکې مصنف بیان د انواع خمسة وکړو اجمالاً او اوس نې بیان کوی تفصیلاً په اعتبار د مصداق سره او په بیان د ربط سره غرض د مصنف ه معلوم شو چې هغه بیان د انواع خمسة و د ضمیر دی باعتبار المصداق تفصیلاً

سوال: الاول په اعتبار د موصوف محذوف سره چې النوع دی مبتدا ده مراد د دې نه ضمیر مرفوع متصل دی او ضریب و ضریب ورلره خبر دی او خبر محمول وی په مبتدا باندې او دلته حمل نه دی صحیح ځکه ضریب او ضریب خو ضمیر مرفوع متصل ندی بلکه جمله ده او مرکب تام دی؟
جواب: ضریب او ضریب محمول دی په دی مبتدا باندې په اعتبار د حذف د مضاف سره نو کیږي تقدیر د عبارت دارنگې چې والاول ضمیر ضریب و ضریب

(۲) یا جواب دا دی چې ستا دا اعتراض به هله واردیدو چې دا عبارت د مصنف بنا وی په حقیقه باندې لیکن دا بنا دی په مجاز باندې په دی شان سره چې ذکر د گل دی چې ضریب او ضریب دی او مراد ترینه جز دی چې ضمیر د ضریب او ضریب دی

سوال: الی ضریب و ضریب جار محروره دی او د جار محروره لپاره لاندې وی د اعراب محلی نه د دې اعراب محلی څه شی دی؟
جواب: اعراب محلی د دې جر دی بنا بر نعتیت په دې شان سره چې د جار محروره په اعتبار د متعلق محذوف سره صفت واقع شوی دی د ضریب او ضریب لپاره نو تقدیر د عبارت دا شو چې النوع الاول ضمیر ضریب و ضریب المتهین الی ضریب و ضریب

سوال: الی په دوه قسمه دی (۱) یو الی راځي لپاره د مدد حکم په دې شان سره چې دا الی د ماقبل حکم رسوی مدخول خپل ته او دا غایه داخله نه وي په ماقبل کې د هغې علامه دا ده چې سر د کلام به متناول نه وي مدخول د الی ته نحو قوله تعالی ﴿لَتُبْلَا الَّذِیْنَ اُولٰٓئِکَ﴾ (۲) قسم راځي د اسقاط د ماوراء لپاره په دې شان سره چې دا الی د ماقبل حکم را کاږي مدخول خپل ته او دا مدخول د الی داخل وی په ماقبل حکم کې او د مدخول نه علاوه د نورو نه دا حکم ساقط کوی او د هغې علامه

دا ده چې سرد کلام به متناول وی مدخول د الی لره بحر قوله تعالى ﴿تَقْبَلُوا بُرُءَكُمْ وَيُؤْتِكُمْ إِلَى﴾ دلته الی د اسقاط د ماوراء لپاره دی ځکه دا حکم چې غسل دی داني راځکلی دی مدخول ته چې مراقب دی او د هغه نه علاوه د نورو نه ساقط دی نو دلته کوم یو الی وائي یو هم نه صحیح کیږي که ته وائي چې د اسقاط د ماوراء لپاره دی نو دا ندی صحیح ځکه چې هلته سرد کلام متناول وی مدخول د الی لره او د لته ضربت او ضربت متناول نه دی ضربین او ضربین لره او که ته وائي چې الی د مدد حکم لپاره دی نو هلته خو مدخول د الی داخل نوی په ماقبل کې او دلته خو داخل دی؟

جواب: الی په دی مقام کې د اسقاط د ماوراء لپاره دی چې دا ضمیر مرفوع متصل د ضربت او ضربت نه واحده د ضربین او ضربین پورې دی او د هغه نه اخرا نشته او که ته وائي چې سرد کلام متناول نه دی مابعد لره نو جواب دا دی چې دا عبارت په حذف د معطوف سره دی ای الاول ضربت و ضربت وغیرهما الی ضربین و ضربین نو دا غیرهما متناول دی ضربین او ضربین ته.

سوال: صرفیان گردان د غائب نه شروع کوی نو تا د متکلم نه ولې شروع کړو؟

جواب: صرفیان گردان د غائب نه کوی ځکه هغه لحاظ د مجردو کوی ځکه غائب مجرد دی په نسبت سره متکلم او مخاطب ته او نحوین لحاظ د اعرف کوی او اعرف متکلم دی نو ځکه شروع د متکلم نه کوی والثانی او نوع ثانی د انواع خمسہ ؤ نه چې ضمیر مرفوع منفصل دی انا انا دی الی هن تر هن پورې او صورة د گردان دا دی انا، نحن، انت، انتما، اتم، انت، انتما، انتن، هو، هما، هم، هي، هما، هن، بیا په دې انت، انتما، اتم، کې خلاف دی.

(۱) بصريان وائي ضمیر فقط ان دی او ت، تما، تم حروف دی متصل شوی دی په اخر د ضمیر پورې لپاره د دې چې دلالت وکړي په احوال د مخاطب باندې چې یو دی که دوه که درې دی او مذکر دی که مؤنث دی.

(۲) او کوفیان وائي چې ضمیر دا ت، تما، تم دی او ان ذکر شوی دی لپاره د دې چې دې ضمیر اعتماد پرې راشی او تلفظ پرې صحیح شي.

(۳) مذهب د بعض دی هغه وائي چې نه یواځې ان ضمیر دی او نه یواځې ت ضمیر دی بلکه دا مجموعه ضمیر دی والثالث ضربین وائي الی انهن نوع ثالثه د انواع خمسہ ؤ نه چې ضمیر منصوب متصل دی ضمیر د ضربین دی تر ضربین پورې کیږي گردان داربگی ضربین، ضربنا، ضربک، ضربکما، ضربکم، ضربک، ضربکما، ضربکن، ضربه، ضربهما، ضربهم، ضربها، ضربهما، ضربهن، او بل ضمیر د اتی دی داسې اتی چې منتهی دی د انهن پورې نو کیږي گردان دارنگې، اتی، انت، انک، اکما، انکم، انک، انکما، اکن، انه، انها، انهم، انها، انهما، انهن.

سوال: د ضمیر مرفوع متصل لپاره ټي مثال یو ذکر کړو او د منصوب متصل لپاره ټي مثالونه دوه ذکر کړه دا ولې؟ جواب: تعدد د مثال بنا دی په تعدد د شمل باندې په دې شان سره چې ضمیر منصوب

متصل دوه قسم دی ۱. یو متصل بالفعل دی لکه صریحی لح، ۲. متصل بالحرف دی لکه انشی لح
شوپه خلاف د ضمیر مرفوع متصل به چې هغه متصل کیږي په فعل پورې نه په اسم او حرف پورې
والترابع ایای الی ایاهن او نوع رابع د انواع حمسه د ضمیر به چې منصوب متصل دی ایای دی داسې
ایای چې منتهی دی تر یو یو پورې کسري گردان دارنگې. ایی، ایا، اب، ابک، ایاکما، ایاکم، ایاک،
ابکما، ابک، ایه، ایهما، ایهام، ایاها، ایاهما، ایاها، او دا ایای ضمیر منصوب متصل دی
لکه راعلی دی په دی قول د الله تعالی کي ﴿وَأَنزَلْنَاكَ﴾ او په دې ایی کي مذهب رعبه دی

(۱) یو مذهب د ابوالحسن بن هکیم او د هکوفیانو دی چې دای، ک، ه، صامت دی او د ای معصمه علیه
د دې ضمیر دی لپاره د صحت د تلفظ ذکر شوی دی

۲ مذهب بهرینانو دی بالعکس دی چې ای ضمیر دی او ی، ک، ه، حروف دی او متصل کیږي په
احیر د دې ضمیر پورې لپاره د دې چې دلالت وکړي په حالت د معمول باندې ۳. مذهب د حلیل
دی هغه وایي چې دا اب مضاف دی او ی، او کاف، او ها، مضاف الیه دی لاته لایفید معنی
بافراده ولا یقع معرفة بحلاف غیره من الصامات، او دلیل د هغه لپاره دا قول د شعر دی

لها و لها الشواب

إذا بلغ الرجل الستين

دلته ای مضاف دی الشواب ته نو معلومه شوه چې دلته هم ایا مضاف دی او ی مضاف الیه دی
دویم قول د حلیل دا دی چې دا مظهر دی او قائم شوی دی به مقدم د مضمیر کي او بو العباس میرد
وایي انه اسم مبهم اصيف للخصص اسوا سحر الرجاح وایي دي انه اسم مظهر خص بالاصافة
الی سائر المضمرات مثل الرحد هبهم، ۴. مذهب د دی چې د مجموعه ضمیر دی والخاص او نوع
خاصه د انواع حمسه د دې ضمیر به چې مجرور متصل دی غلامی ولې ضمیر د غلامی او لی دی
الی غلامین ولین د اسی غلامی چې منتهی دی علامین نه او د سې لی چې منتهی دی لهن ته او صورة
د گردان شي دا دی. علامی، علامت، علامت، علامک، علامکم، علامک، علامکما، غلامک،
غلامه، علامهما، علامهم، غلامه، غلامهما، علامهس او د دې سل گردان د سې کیږي. لی، لک،
لکما، لکم، لک، لکما، لکن، له، لهما، لهم، لها، لهما، لهن.

سوال مصنف د مرفوع متصل او منفصل او منصوب متصل او منفصل او مجرور متصل لپاره
مثالونه ذکر کړه نو د مجرور منفصل لپاره نې مثال ولې ذکر نه کړو؟ جواب مثال دهغه شي لپاره
د ذکر کولې شي چې هغه موجود وی په خارج کي او ضمیر مجرور منفصل در خارج وجود ندارد
سوال. مثال ذکر کولې شي لپاره د وضاحت د ممثل او وضاحت د ممثل راځي په مثال واحد سره نو
دوه مثالونه نې ولې ذکر کړه؟

جواب: تعدد د مثال بنا دی په تعدد د ممثل باندې په دې شان سره چې ضمیر مجرور متصل دوه
قسم دی (۱) متصل بالاسم نحو غلامی (۲) متصل بالحرف دی نحو لی، لک، الخ
پس زده کړه دا خبره چې ضمیر متصل په اعتبار د اعراب محلی سره درې قسمه دی

۱۱) مختصر بالرفع دا پنځه صمائر دي ۱۰، التاء نحو قمت ۲۰، الالف نحو قما ۳، الواو نحو قما (۴)، الون نحو قمس ۵، يا ضمير د مؤنث مخاطب نحو تصرين خلاف للاحش والمادي ۲۰، مشترك بين الصب والعر. دا درې دي ۱۰، ياء المنكلمه نحو رسي اكر مسي ۲، كاف لخطاب نحو ما ودعك ربك ۳، ياء العائب نحو قال له صاحبه وهو يحاوره.

۱۲) مشترك بين الرفع والصب والعر. دا صرف يو ضمير دي ن نحو قوله تعالى ﴿وَمَا أَتَيْنَا مِنْكُمْ﴾ دا هله چي ضمير متعقل واحد المعنى واحلى والامشترت بين الاحوال الثلاثه درې دي ۱۰، كما مر ۲، هم نحو هم قائمون. لهم. اكر منهم ۳، ياء ضميري نحو اضربي اكر مسي ريد ۱۰، ﴿لَكَؤِيذٍ كَثُورٍ﴾ د ياء ۴، گر چي ضمير متصل دي ليكن واحد المعنى نه دي په احوال ثلاثه كي خكه د اصري د ايبه ضمير د مخاطب دي و په دي سوري كي ضمير د منكلم دي او هم اكر چي واحد المعنى دي ليكن متصل نه دي په بولونو سوري بوي و د دغه ده چي كله اقسام مستعمله خارجي موافق وي د اقسام عقليه احتماليه و سره لكه كنه سوه چي معني كي احتمالات عقليه هم درې دي او اقسام مستعمله هم درې دي او كله اقسام مستعمله خارجي موفق بوي د اقسام عقليه احتماليه و سره لكه صمائر شو خكه د عقل تقاضه داده چي دهر يو سوع ضمير لپاره دي بس ۱۸، صيغې راشي موفق د عدد دي د عمل خكه د عمل درې قسمه دي ۱، مسكلمه ۲، محاص ۳، عيب دهر بولپاره دي شپږ شپږ صيغې رشي ۱، واحد مدكر بڼه ۲، تشبيه مدكر ۳، جمع مدكر ۴، واحد مؤنث ۵، تشبيه مؤنث ۶، جمع مؤنث، ليكن دوى د منكلم نه د دوه صغې و تسع كړي دي چي هغه دالال كوي په شپږو معنيوندي خكه مسكلمه غالب و سوري حسي كړي دقع دالال راخي او كله چي متكلم په پرده كي حسي كوي نو ميسر دمدكر او مؤنث به و سره كوني سي دارنگي مخاطب غالباً روبرو د متكلم سره وي ليكن كنه كله نه پرده كي وي بس اميسر به سي كوي د مدكر و مؤنث نه خكه په دي كي صرف يوه صغه مشركه وگر چولي شوه وور كړي شو عاسب سره حكم د مخاطب په مشترك د صيغه واحد كي چي الف ضميري مشرت وگر چولي شي په ماس د تشبيه مؤنث، او تشبيه مدكر كي پس وگر خبيدي بولي صغې دولس دالال معني گونلاره.

سوال الف د تشبيه لپاره او واو د جمع لپاره او د مخاطب لپاره ونې وگر خول.

جواب د دي لپاره وجود و مناسب سان كړي دي صاحب د مرجح (روح هينه وگوره دلته يي موبو نه يي بود دي لپاره چي طوالت د كلام رانه شي.

سوال په صمير د صرب و ضمير د صرب كي خكه دي.

جواب دا په صرب كي مرفوع محلا دي بدير و غلب او په صرب كي منصوب محلا دي مثلاً مفعول به او فاعل به و زله ضمير مستر وي او يا به اسم ظاهر وي، لهد د صرب معني داده چي مونږ و هلي دي بل خوك، او ضميرنا معني داده چي مونږ و هلي يو بل چا لهدا په دي حديث د نبی

کې به عبارت داسې وائي چې الحمد لله الذي اطعمنا وسقانا، او اطعمت ويل غلط دی. دارنگې وائي به په خطبه د جمعه کې و تقى بالآيات والذكر الحكيم، او وتقنا ويل غلط دی. المرفوع لتصل خاصة يستتر في الماضي الخ ربط هر کله چې فارغ شو مصنف د تقسيم د ضمير نه نو شروع نې وکړه په بيان د احکامو د ضمير کې او يو حکم د احکامو د ضمير نه استنار دی نووي ويل المرفوع الخ (۲) هر کله چې فارغ شو مصنف د بيان د تقسيم د مطلق ضمير نه نو شروع نې وکړه په بيان د تقسيم د يو خاص ضمير کې چې ضمير مرفوع متصل دی نو دا ضمير مرفوع متصل دوه قسمه دی، بارز مستتر

ترجمه المرفوع لتصل ضمير مرفوع متصل داسې ضمير مرفوع چې متصل وی په عامل خپل پورې يستردا مستتر کيږي خاصة په حال کون د دې ضمير مرفوع متصل کې چې دا خاص دی په استنار پورې په دې شان سره چې دا استنار خاص دی په دې ضمير مرفوع متصل پورې او مجاوز نه دی غير ته (۲) يا ضمير مرفوع متصل مستتر کيږي په فعل ماضی کې او زه خاص کوم دا استنار د ضمير په ضمير مرفوع متصل پورې په خاص کولو سره (۳) يا زه خاص کوم دا استنار د ضمير مرفوع متصل په حال کون زما کې چې زه خاص کويکې يم للمطالب والغالبه داسې ماضی چې کانن وی د مذكر غائب لپاره او د واحد مؤنث غائب لپاره په دې شرط سره چې د دې فعل ماضی مذكر غائب او واحدی مؤنثی غائبی اسناد نوي شوی اسم ظاهر نه نو دا مستتر کيږي په دې کې جواز، مثال د اول لکه زيد ضرب او مثال د ثانی لکه همد ضربت.

تشریح: سوال د دې عبارت ربط د ماقبل سره څه دی او غرض د مصنف د دې عبارت نه څه دی؟ جوابه ربط د ماقبل سره دا دی چې محکې بيان د اقسامو د ضمير وو او اوس احکام د ضمير بيانوی او په دې بيان د ربط سره غرض د مصنف هم معلوم شو چې بيان د حکم د ضمير دی چې استنار دی (۲) يا ربط دا دی چې محکې نې تقسيم وکړو په مطلق ضمير کې او اوس تقسيم کوی په يو نوع د ضمير کې چې ضمير مرفوع متصل دی قسمين ته چې بارز او مستتر دی

سوال المرفوع صيغه د اسم مفعول ده صفت دی د دې موصوف راته وسايه؟

جوابه المرفوع صفت دی د موصوف محذوف چې الضمير دی او الضمير مقدر راوباسم په قرينه د مقدم سره، ضمير سره احترام راغلی د اسم ظاهر نه ځکه اسم ظاهر نه مستتر کيږي او استنار خصوصيت د ضمير دی او په دې سره يو بل اعتراض هم دفع شو

سوال ته وائي چې مرفوع متصل مستتر کيږي په ماضی کې نو قام زيد کې خو دا زيد اسم دی او مرفوع دی او متصل دی او د دې استنار خو جائز نه دی په استعمال د کلام د عربو کې؟

جوابه دا اعتراض به هله واردیدو چې دا المرفوع صفت وی د الاسم محذوفه لپاره لیکن موصوف د دې مقدر دی الضمير په قریني د مقام سره او مرفوع چې نې وييل نو احترام نې وکړو د ضمير منصوب او د محرو نه ځکه ضمير منصوب مطلقاً خوا که متصل وی او که مفصل وی او ضمير

مجرور متصل به مستتر کيږي په استعمال د کلام د عربو کي او متصل سره ښي احتراز وکړو د مرفوع منفصل نه دا هم نه مستتر کيږي او استتار خصوصيت د مرفوع متصل دی

سوال: استتار خصوصيت د ضمير مرفوع متصل ولي دی منصوب او مجرور او مرفوع منفصل ولي نه مستتر کيږي؟
جواب: ځکه چې مرفوع متصل جز دی د فعل نه لفظاً او معاً هر چې دی معاً نو ځکه چې فعل به موجود ږي بي د فعل نه په وجودات ټلاکه و کي چې وجود ذهني وجود خارجي او وجود لفظي دی او هر چې دی لفظاً نو د وچي د سکون دلام کلمی د فعل ماضي نه په وقت د اتصال د ضمير مرفوع متصل کي لپاره د دي چې لازم نشي توالی د حرکات اربعة فيت هو کالکلمة الواحدة، اوس هر کله چې دا حر شو نو که مستتر شي نو دا مبقی دلالت کوي په ما القی باندې په خلاف د دي نورو په چې هغه جر نه دی نو که مستتر شي نو ما بقی دلالت نه کوي په هغې باندې

سوال ته وائي چې استتار خصوصيت د مرفوع متصل دی دا قاعده ستا مقوضه شوه په زيد ضرب سره په دي کي ضمير مستتر دی چې مونږ ترې تعبير کوو په هو سره نو هو خو ضمير مرفوع منفصل دی؟

جواب: کوم ضمير چې مستتر دی په ضرب کي هغه ضمير مرفوع متصل دی هغه م يتعلق به الانسان ندی خو د هغې نه مونږه تعبير کوو په هو سره مجزاً لپاره د حريان د تعليم او تعلم

سوال: فالمر فروع المتصل موصوف صفت مبتدا ده او يستتر جمله ښي خبر دی او خاصة منصوب دی او منصوبات دولس دی دا کم يو قسم دی ولي منصوب دی؟
جواب: دا منصوب دی بسا پر حاليت او حال دی د ضمير د يستتر نه چې راجع دی ضمير مرفوع متصل ته

سوال: حال مطابق وی د ذوالحال سره په تدکیر او تايث کي او دلته خو مطابقت شته ځکه ذوالحال لمذکر دی او خاصة مؤنث دی؟
جواب: د اعتراض به هله راتلو چې دا ت د تايث لپاره وی، لیکن دلته دا نا د مبالغی لپاره ده (۲)، یا د اخاصة منصوب دی بسا پر مفعول مطلق د فعل مقدر لپاره چې اخص دی ای اخص هذا الحكم بالضمير المرفوع المتصل خاصة

سوال: خاصة ته منصوب ویل بنا بر مفعول مطلق نه دی صحیح ځکه چې مفعول مطلق مصدر وی او دا اسم فاعل دی اسم فاعل چرته مفعول مطلق ندی واقع شوی؟

جواب: هر ځای چې اسم په وزن د فاعلة راشی نو هغه اسم فاعل نوی بلکه کله کله مصدر هم راځي په وزن د فاعلة باندې په استعمال د کلام د عربو کي لکه عافية، عاقبة، باقية، کادبة شوو دغه شان خاصة هم مصدر دی په معنی د خصوص باندې ۳۱ یا د اخاصة منصوب دی بنا بر حالیه او عامل د دي سره د ذوالحال نه حذف شوی دی چې اخص دی او دینه دوی په اصطلاح کي حال موکده وائي

سوال: ماضی صفت دی تقاضه د موصوف کوی او موصوف د دي حذف شوی دی چې الزمان دی نو معنی د دي دا شوه چې ضمير مرفوع متصل مستتر کيږي په زمانه د ماضی کي او ضمير لکه چې څنگه مستتر کيږي په زمانه د ماضی کي دارنگې مستتر کيږي په زمانه د حال او

استقبال کې هم مثال لکه پروم ما رید دم ویلی دی په استار د ضمیر سره سو اوس هم ما لپاره جائز دی چې رید دم ووایم او زمانه ایښه کې هم جائز دی چې زید قام ووایم؟

جواب: دا اعتراض به ستا هله واردیدو چې دلته الماضي صفت وی لپاره د موصوف محدود چې زمانه دی بلکه دا صفت دی لپاره د موصوف محدود چې فعل دی سو کیږي تقدیر د عبارت دارنگې فالمرغوع المتصل یستتر فی الفعل الماضي

سوال: لفظ جار مجرور دی او د جار مجرور لپاره لاندې وی د اعراب محلی نه نو دې اعراب محلی څه دی او دا په ترکیب کې څه واقع شوی دی؟

جواب: دا په اعتبار د متعلق محذوف سره حال واقع شوی دی د الماضي نه ځکه دا قاعده ده چې جار مجرور چې واقع شي وروستو د بکړی نه نو هغه باعتبار المتعلق صفت واقع کولې شي او چې واقع شي وروستو د معرفي نه نو هغه باعتبار المتعلق حال واقع کولې شي ځکه که صفت شي واقع کړو نو تکثیر فی الحذف راځي او که حال شي واقع کړو نو تقلیل فی الحذف راځي او تقلیل فی الحذف اولی دی د تکثیر فی الحذف نه

سوال: دا ضمیر چې په واحد او واحده کې مستتر کیږي یو په تشبیه او جمع کې ولې نه مستتر کیږي؟

جواب: په تشبیه او جمع کې برر راځي په مستتر لپاره د دې چې لازم به شي التباس د تشبیه او جمع د مفرد سره په حالت د استتار کې

سوال: نه وائي چې ضمیر مستتر کیږي په واحد مدکر غائب او غائبه کې دا قاعده ست مقوضه شوه په ضرب زید او تضرب هند سره دلته خو ضمیر نه دی مستتر؟

جواب: دا ضمیر مستتر کیږي په غائب او غائبه کې خو په دی شرط سره چې اسم ظاهر د دې لپاره فاعل نه وو واقع شوی او که اسم ظاهر ورله فاعل واقع شوی وو بویب نه مستتر کیږي لپاره د دې چې لازم نه شي تعدد د فاعل، والمضارع المتکلم مطلقاً دا عطف دی په الماضي باندې او قاعده د عطف دا ده چې ماقبل د معطوف علیه معاد وی د معطوف سره نو کیږي تقدیر د عبارت دارنگې ويستتر فی الفعل المضارع

ترجمه: او دارنگې دا ضمیر مرفوع متصل مستتر کیږي په فعل مضارع کې په حال کون د دې مضارع کې چې د متکلم لپاره شي واخلي مطلقاً را سره خبره ده که د واحد متکلم لپاره وی لکه اضرب شو او که د متکلم مع الغير لپاره وی لکه نصر ب شو والمخاطب او دارنگې مستتر کیږي دا ضمیر په واحد مذکر مخاطب فعل مضارع کې لکه تضرب شو. په دی درې وارو صیغو د مضارع کې مستتر کیږي وجوباً والغالب او په واحد مدکر غائب فعل مضارع کې لکه یضرب والغالبه او مضارع چې واحد مؤنث غائبه وی لکه تضرب شوه په دی شرط سره چې د دې اسناد اسم ظاهر ته نه وو شوی او که شوی وو نو بیا نه مستتر کیږي لپاره د دې چې لازم نه شي تعدد د فاعل او په دی دوه صیغو کې مستتر کیږي جوازاً اوفی الصفة مطلقاً او دا ضمیر مرفوع متصل مستتر کیږي په

صفت کي جوازاً په دې شرط سره چې د دې لپاره اسم ظاهر فاعل به وو واقع شوی مطلقاً په حال کون د دې صفت کي چې دا مطلق واحلي يا په استتار مطلق سره يا په مطلق زمانه کي په دې شان سره چې دا صفت عام دی (۱)، که اسم فاعل وي که اسم مفعول وي، که صفت مشبه وي، او که اسم تفضيل وي (۲)، که واحد وي، که تشبيه وي، او که جمع وي (۳)، او مذکور وي، که مؤنث وي

سوال: مطلقاً منصوب دی او منصوبات دولس دی دا کوم یو دی د هغې به؟ جواب: (۱) دا منصوب دی بنابر مفعول مطلق د يستتر لپاره (۲) يا منصوب دی بنابر مفعول فيه د يستتر لپاره

سوال: مطلقاً منصوب بنبر مفعول مطلق هم ندي صحيح او بنابر مفعول فيه هم ندي صحيح ځکه مفعول مطلق مصدر د فعل مذکور وي او دا مصدر د فعل مذکور ندي او مفعول فيه زمان يا مکان وي او دا نه زمان دی او نه مکان دی؟

جواب: دا مفعول مطلق دی په اعتبار د موصوف محذوف سره ای استتاراً مطلقاً او پ مفعول فيه دی په اعتبار د موصوف محذوف سره ای زماناً مطلقاً (۳) يا دا مطلقاً منصوب دی بنابر حالیه د الصفة به او دا مفعول به غير صريحي دی د يستتر لپاره په واسطه د في سره

سوال: په حال او ذوالحال کي مطابقت شرط دی په تدکیر او تايث کي او دلته مطابقت شته ځکه چې مطلقاً مذکور دی او صفة مؤنث دی؟

جواب: دا حال واقع شوی دی د الصفة نه په تاويل د وصف سره او وصف مذکور دی

سوال: ته وائي چې ضمير مرفوع مستتر کيږي په صفت کي مطلقاً دا قاعده ستا مقوضه شوه په دې قول د الله تعالی کي ﴿اَوَامِبْ اَمَّ﴾ دلته دا انت ضمير مستتر به دی بلکه مفصل دی دارنگي دا قاعده منقوضه شوه په قایم زید سره دلته په قائم کي ضمير مستتر نشته ځکه چې فعل ورله اسم ظاهر واقع شوی دی؟ جواب: زه وایم چې دا مستتر کيږي په صفت کي مطلقاً په دې شرط سره چې د دې صفت لپاره اسم ظاهر فعل نوي واقع شوی او که اسم ظاهر فاعل واقع شوی وو نو استتار به دی جائز او دا اسم ظاهر عام دی که حقیقه وي او که حکم وي

سوال: ته وائي چې ضمير مستتر کيږي په صفت کي مطلقاً یعنی که واحد وي که تشبيه وي او که جمع وي نو په الزید آن ضاریان او الذیدون ضاریون کي څو به دی مستتر بلکه بارر دی چې لف او واو دی؟

جواب: په ضاریان کي الف ضمیر ندي بلکه علامه د جمع ده او ضمیر پکي مستتر دی هم دارنگي په ضاریون کي دا واو ضمیر ندي بلکه دا علامه د تشبيه ده او ضمیر پکي مستتر دی چې هم دی اوس دا الف او واو ضمیر ولې ندي نو ځکه چې ضمائر د قبيلې د مبیات نه دی او حکم د مني دا دی چې ان لایخلف اخره باختلاف العوامل او دلته مختلف کيږي په حالت رفعی کي ضاریان ویل کيږي، او په حالت نصبی او جری کي ضارین ویل کيږي، نو معلومه شوه چې دا الف او واو ضمیر نه دی

سوال: صفت د بحاتو په اصطلاح کي څه ته وائي او مصداقات د صفت کوم کوم دی؟

جواب: صفت د نجاتو په اصطلاح کې هغه اسم ته وایي چې دلالت کوي په ذات مبهمه باندې چې معتبر وی ورسره یو صفت م صفت نه او مصدر اقرنه نې څلور دی، اسم فاعل، اسم مفعول، صفت مشبه، اسم تفضیل، او مصدر ته عدد النجات صفت نه وایي ځکه مصدر دلالت په ذات نه کوي بلکه صرف په وصف باندې دلالت کوي او مبهمه سره اعلام خارج شو او دا قید چې ذکر شو چې معتبر وی ورسره یو صفت د صفات نه نو په دې سره نکره او اسم جنس خارج شو لکه رجل شو پس زده کړه دا خبره چې استتار د ضمیر دوه قسمه دی (۱) جوازاً (۲) وجوباً ضمیر جوازاً مستتر کيږي په مواضع خیمه و کې (۱) واحد مذكر غائب فعل ماضی (۲) واحد مؤنثه غائبه فعل ماضی (۳) واحد مذكر غائب فعل مضارع (۴) واحد مؤنثه غائبه فعل مضارع (۵) صفت مطلق او وجوباً هم مستتر کيږي په مواضع خیمه و کې (۱) واحد متکلم فعل مضارع (۲) متکلم مع الغیر فعل مضارع (۳) واحد مذكر مخاطب فعل مضارع (۴) امر حاضر معلوم (۵) اسم فعل بمعنی الامر، نو ټول مواضع د استتار د ضمیر لس شو

سوال دا به مونږه د څه به معلومه وو چې دا استتار د ضمیر واجب دی که جائز دی؟

جواب: دا عمل به خالی به وی یا به ورله اسم ظاهر فاعل راځي په استعمال د کلام د عربو کې او پ به به راځي که راتلو نو بیا استتار د ضمیر جائز دی په وقت د عدم د فاعل اسم ظاهر کې لو که اسم ظاهر ورله فاعل نه راتلو نو واجب دی لهذا واحد متکلم فعل مضارع متکلم مع الغیر فعل مضارع الخ، پدې پنځه ځایونو کې استتار واجب ځکه دی چې د دې لپاره اسم ظاهر فاعل به شي واقع کیدی.

سوال: د دې لپاره اسم ظاهر فاعل ولې نه راځي؟ جواب: ځکه چې د متکلم لپاره فاعل متکلم وی او د مخاطب لپاره فاعل مخاطب وی او اسم ظاهر د قیلي د غیبيات به دی د متکلم او مخاطب لپاره فاعل نه شي واقع کیدی ولا یسوع المنفصل لا یغفر المتصل. ربط هر کله چې فارغ شو مصنف د بیان د یو حکم د ضمیر نه چې استتار وو نو شروع نې وکړه په بل حکم د ضمیر کې چې انفصال د ضمیر دی د عامل خپل نه نو وی ویل چې ولا یسوع المنفصل الخ

ترجمه: جائز نه دی استعمال د ضمیر منفصل په کلام د عربو کې یا جائز به دی اتیان د متکلم په ضمیر منفصل باندې د وجی د یو شی نه الا مگر جائز دی لتعذر المتصل د وجی د تعذر د ضمیر متصل نه (۲) جائز به دی استعمال د ضمیر منفصل فی جمیع الاوقات الا وقت تعذر المتصل ځکه وضع د ضمیر شوي ده لپاره د ایجار او احتصار او ضمیر متصل او جز او احصر دی د منفصل به لهذا تر څو پورې چې اتصال د ضمیر ممکن وو نو جائز نه دی انفصال

تشریح: سوال: د دې عبارت ربط د مقابل سره څه دی او عرض د مصنف د دې عبارت نه څه دی؟

جواب: ربط دا دی چې مصنف شروع کړي وه په احکامو د ضمیرو کې نو یو حکم ئې بیان کړوچه استتار د ضمیر وو نو اوس بل حکم بیانوی چې انفصال د ضمیر دی او عرض د مصنف هم معلوم شو چې بیان د بل حکم د ضمیر دی

سوال: يسوع مشتق دی د سوغ نه او سوغ ویلی کيږي شراب په مرثي کې تیرولو ته کما فی قول الشاعر
فساغ لی الشراب وسکت قیلا
اسکاد اعص بالماء المرات

نو اسناد د يسوع ضمير منفصل ته نه دی صحيح ځکه چې د سوغ په دغه معنی سره اسناد کيږي
انسان ته او ضمير خو انسان نه دی؟

جواب: دلته د سوغ د غه معنی نده مراد بلکه لايسوع په معنی د لا يحوز سره دی

سوال: لايسوع چې په معنی د لا يحوز سره شي د دې بست بيا هم نه دی صحيح منفصل ته ځکه د
دې معنی دا ده چې نه دی جائز منفصل او دا معنی حومه صحیح؟ جواب: المنفصل فاعل واقع
شوی دی د لايسوع لپاره په اعتبار د حذف د مصاف سره یو کيږي معنی دارنگې چې نه دی جائز تیان
د متکلم په ضمير منفصل باندې او نه دی جائز استعمال د ضمير منفصل

سوال: دا الاستثنایه دی او تعدر المتصل مستثنی دی او دا نقضه د مستثنی منه کوی او مستثنی
منه د دې لپاره المنفصل دی نو استثناء د دلیل راعله د مدعی نه او استثناء د اسم راعله د فعل نه او
دا باطله ده؟ جواب: دا اعتراض به هله راتلو چې د دې مستثنی منه مذکور وی، لیکن دا مستثنی
مفرغه ده مستثنی منه ئې محدود ده او په تقدیر د مستثنی منه کې دوه مده دی بعض وائي چې
مستثنی منه محدود دی لاخل شی نو تقدیر دارنگې دی چې د لايسوع "المنفصل لاخل شی" ال التعذر
المتصل، ځکه دا لام تعلیلی دی او مستثنی منه به راوباسی د حسن د مذکور نه ۲ او بعضی انی
چې مستثنی منه محدود دی فی جمیع الاوقات ځکه په لعذر المتصل کې لام وفتیه دی یو کيږي
تقدیر دارنگې چې د لايسوع المنفصل فی جمیع الاوقات لاوقت تعدر المتصل. و د اول مذهب غوره
دی د دویم نه ځکه لام چې راځي تعلیلی نو دا د دې معنی موضوع له ده او لام چې وفتیه راځي دا د دې
معنی محازی ده، او قسور دا دی چې مجاز ته صیورت کولی شي عند تعدر الحقیقه او دلته خو
معنی حقیقی متعذره نده نو صیورت محاز ته باطل دی

سوال په وقت د عدم تعذر د ضمير متصل کې انفصال د ضمير وې معنی دی؟

جواب: ځکه چې ضماير واضع وضع کړي دی لپاره د ابجاز او احتصار او ضمير متصل وجز و
احصر دی د منفصل به نو تر څو پورې چې استعمال د ضمير متصل ممکن وو نو به دی جائز
استعمال د ضمير منفصل

سوال: تعذر د اتصال د ضمير په کومو کومو ځایونو کې راځي؟

جواب: وذلك بالتقديم على عامله دا تعذر د متصل کائن دی د وحی د تقدیم د ضمير نه په عامل خپل
باندي مثال لکه ایاک صریت شوی مثال لکه ایاک بعد وایک نستعین دلته ضمير منفصل
مستعمل شوی دی د وحی د تعذر د اتصال به او دا تعذر د اتصال راعلی دی د وحی د تقدیم د
ضمير نه په عامل باندي ځکه ضمير چې مقدم شي په عامل باندې یو هلته ممکن نه دی اتصال د
ضمير په عامل پورې ځکه اتصال راځي په اخیر د عامل پورې نه په اول پورې

(۲) او بالفصل لغرض یا تعذر متصل کائن دی دوحی ده جدائی به په مابین د ضمیر او د عامل د ضمیر کې او دا فصل بین الضمیر والعامل راغلي وی لپاره د حصول د یو غرض او مقصد داسې غرض چې سی د فصل به بین العامل والمعمول نه حاصلیږي او دا فصل بین العامل والضمیر منافی دی د اتصال د ضمیر سره مثال لکه مضربك الايا شو، بل مثال نحو قوله تعالى ﴿لَتَنَزَّلَنَّ فَوْقَكَ الْكَفَّةُ﴾ دلته ایا منفصل دی دوحی د تعذر د اتصال د ضمیر نه او تعذر د اتصال د ضمیر راغلي دی دوحی د فصل نه په مینځ د عامل کې چې ضربك دی او معمول یدنی ضمیر کې چې انا دی په الاسره او دا فصل راغلي دی د یو غرض لپاره چې حصر دی او دا فصل منافی دی د اتصال سره او که فصل راه وړو او ضمیر متصل کړو نو بیا فوت کیږي مقصد د متکلم چې حصر دی او په اسکن انت ورجك لجه کې دا انت ضمیر مرفوع منفصل دی او دا انفصال راغلي دی دوحی د تعذر د اتصال به او دا تعذر د اتصال راغلي دی دوحی د فصل نه بین العامل والضمیر، په ضمیر مرفوع متصل مستتر سره، او دا فصل راغلي دی لپاره د یو غرض چې تکید د ضمیر مرفوع متصل دی په منفصل سره لپاره د عطف د اسم په ضمیر مرفوع متصل باندې

(۳) او بالعطف او یا دا تعذر د متصل کائن دی دوحی د حذف کولو د متکلم نه عامل د ضمیر لپاره ځکه عامل چې حذف کړي شو نو انفصال د ضمیر واجب دی دوحی د عدم وجود د مایتنصل به نه مثال لکه اياك والشر شو چې په دي کې د اياك ضمیر مفصل مستعمل دی دوحی د تعذر د اتصال به او تعذر د اتصال راغلي دی دوحی د حذف د عامل به ځکه چې دا اصل کې اتق نفسك والشر وو هر کله چې عامل حذف شو نو دا نفس ورسره هم حذف شو نو د ضمیر متصل نه منفصل وگرځیدو دوحی د عدم وجود د مایتنصل به نه

(۴) او بکون العامل معنوی یا دا تعذر کاش دی دوحی دکیدو د عامل نه معنوی ځکه عامل چې معنوی راشي نو انفصال د ضمیر واجب دی دوحی د عدم وجود د مایتنصل به نه ځکه ضمیر امر لفظی دی او عامل معنوی امر معنوی دی او اتصال د امر لفظی په امر معنوی پورې محال دی مثال لکه اباريد شو دلته انت ضمیر مفصل مستعمل دی دوحی د تعذر د اتصال نه او دا تعذر راغلي دی دوحی دکیدو د عامل نه په ان کې عامل معنوی چې ابتداء ده

(۵) او حرفا والضمیر مرفوع یا دا تعذر د متصل کاش دی دوحی دکیدو د عامل نه حرف په داسې حال کې چې ضمیر مرفوع دی، مثال لکه ما نت قاتما شو او دا مثال بنا دی په مذهب د حجازین باندې ځکه دوی په نرد باندې ما د حروف عاملونه دی اسم مرفوع او خبر منصوب غواړي، انت اسم د ما دی او قاتما یې خبر دی او په دي ما انت قاتما کې دا انت ضمیر مفصل مستعمل شوی دی دوحی د تعذر د اتصال نه او دا تعذر د اتصال راغلي دی دوحی دکیدو د عامل نه حرف او ضمیر مرفوع دی ځکه اتصال د ضمیر په فعل پورې راځي نه په حرف پورې

سوال: د دې اتصال په حرف پورې ولې نه راځي؟ **جواب:** السند علیه التمتع والاستقراء (۲)، دا ضمیر مرفوع قوی دی او عمده دی او حرف ضعیف دی او اتصال د قوی په ضعیف پورې نه راځي، یا دا حرف ضعیف دی او ضمیر مرفوع قوی دی بولپاره د دې چې مذلیت د عمده رانه شي، او والصمیر مرفوع سره نې احتراز وکړو د موصوف او مجرور په څکه د هغې اتصال په حرف پورې راځي اول نحو قوله تعالى ﴿وَلَقَدْ لَقِيَ لُحْيٰى عَظِيْمًا﴾ نښې لکه ﴿لَقَدْ يَبْكُ وَرَدِيْن﴾ او د نښې تمیم په نزد باندې ماست قنما به دی جائز بلکه ماست قنما به وائي ځکه عمده م غیر عامل دی او ضمیر منفصل راغلي دی د وجې د کیدو د عامل د دې نه عامل معنوی

(۶) او بگونه مسند الیه صفت جرت علی غیر من هی له یا دا تعدد د متصل کانس دی د وجې د کیدو د دې ضمیر نه مسند سناد کړې شوی او نسبت کړې شوی الیه دی ضمیر ته صفة یو اسم چې هغه دلالت کوي په ذات مبهمه باندې چې معتبر وی ورسره یو صفت د صفات نه داسې صفت جرت چې جاري کړې شوی دی د صفت علی غیر مو په غیر د هغه موصوف باندې هی چې دا صفت ثابت دی له د دغه موصوف لپاره په واقع او نفس الامر کې یعنی ماحری علیه او مسند الیه د صفت غیر غیر وو بیا انفصال د ضمیر واجب دی لپاره د دې چې لازم به شي التماس د مقصد د متکلم په مخاطب باندې او صوره د عدم التماس محمول دی په صوره د التماس باندې او که مسند الیه او ماجرې علیه د فعل غیر غیر وو بیا به خالي به وي یا به په استنار د ضمیر سره التباس د مقصد د متکلم په مخاطب باندې راځي او یا به به راځي که التماس د مقصد د متکلم په مخاطب باندې راتلونو انفصال واجب دی او که به راتلونو بیا انفصال واجب به دی ځکه فعل ثقیل دی په اعتبار د معنی سره تقدسه د تحفیف کوي او تحفیف ور له مونږه ورکړو په اتصال د ضمیر سره ځکه ضمیر متصل خفیف دی په نسبت سره منفصل ته

تشریح: سوال: صفة په ترکیب کې څه واقع شوی دی؟ **جواب:** صفة موصوف دی او علی غیر من هی له د جمله ور له صفت دی موصوف سره د صفت به نائب فعل دی د مسند لپاره

سوال: صفة مؤنث دی او د فعل یا شه فعل اسناد چې وشي مؤنث ته نو فعل مؤنث کولې شي نو لهذا مسند الیه ویل پکار وو نو مسند ا مذکر ته ولې ویل؟ **جواب:** صفت مؤنث دی او مؤنث دوه قسمه دی (۱) لفظی، (۲) حقیقی، دا مؤنث لفظی دی، او د فعل یا شه فعل سناد چې وشي اسم ظاهر د مؤنث لفظی ته نو هلته حوارج وځهیس

دی تذکیر د فعل شه فعل او تاسیث دواړه حائر دی

سوال: نسبت د صفت چې وشي فاعل ته فاعل عام دی که ضمیر وی او که اسم ظاهر وی دا مفید د فائده نامه نه دی او سند د پته وائي چې نسبت د مفهوم د اخذهما وشي مفهوم د اخر ته چې هغه مفید د فائده نامه دی سامع او مخاطب ته نو دی مصنف صفة ته مسند او ضمیر ته مسند الیه څنگه ویل؟

جواب: دا اعتراض به ستاهله واردیدوچي دا خبره د مصنف بنا وی په حقیقت باندې لیکن دا خبره بنا بده په حقیقت باندې بلکه بنا ده په مجاز باندې چي ذکر د خاص دی چي مسد الیه دی او مراد ترینه عام دی چي منسوب الیه دی.

سوال: دی ماتن ویلي دی چي صفة جرت علی غیر من هی له، او من راخي د ذوی العقول لپاره سر د مصنف لپاره پکار وه چي دلته نې بجای من لعظ د ما ذکر کړي وی ځکه ما عدم دی شامل دی ذوی العقول او غیر ذوی العقول دواړو لره نو داخل شوی به وو په دې عبارت د مصنف کي دغه ترکیب چي العسم والبقر مانجه هو ځکه غم او بقر د غیر دوی العقول نه دی اطلاق د من پرې نه کیږي؟

جواب: لکه څنگه چي ما دوی العقول او غیر دوی العقول دواړو لپاره راخي دارنگې من هم د دواړو لپاره راخي مثل د من چي راغلي وی د غیر دوی العقول لپاره کمافی قوله تعالی قُتِبَ عَنْ يَتِیْمٍ مِنْ تَلْکِیْمٍ یُوَدَّ مِنْ هُمْ دواړو ته شامل دی (۲)، دی مصنف ذکر د من کړی دی د وحی د اصالت نه تغلیبا ځکه ده دوی العقول لره غله ورکړې ده په غیر دوی العقول باندې سوال: ما جری علیه د صفت او من هی له د صفت څه ته وائي؟

جواب: ما جری علیه د صفت هغه شی ته وائي چي دا صفت په ترکیب کي د هغه لپاره څه واقع شوی وی او د هغې مسد قویه په خرج کي خلور دی.

۱. یو دا چي دا صفت خبر د مبتدا وی نو مبتدا ماحری علیه شو.
۲. یا دا مشتقی په ترکیب کي صفت وی د موصوف لپاره نو موصوف ماحری علیه شو.
۳. یا حل وی د ذوالحال لپاره نو ذوالحال ماحری علیه شو.
۴. یا صله وی د موصول نو موصول ماحری علیه شو.

او من هو له، من هی له، ماهوله، ماهی له، او مسند الیه، پنځه واړه القط مترافه دی عبارت دی د شی واحد نه چي دا معنی مصدری شته وی هغه شی لره په واقع او نفس الامر کي او ماحری علیه او مسند الیه د صفت کله یو وی مثال لکه رید قائم شو نو دا زید مسند الیه دی د قائم لپاره ځکه دا معنی مصدری رید لره ثابته ده او ماحری علیه هم دی ځکه چي دا د هغې خبر دی، او کله کله ماحری علیه او مسند الیه غیر غیر وی مثال لکه رید عمرو صاریه عمر دلته مسند الیه او ماحری علیه د صفت چي صارب دی غیر غیر دی په دې شان سره چي ماحری علیه دلته عمرو دی ځکه دا صارب دی د عمرو لپاره او مسند الیه ورله رید دی ځکه دا معنی مصدری چي صرب دی قائمه شوې ده په دې رید پورې او صابره ده د رید به او دا قاعده ده چي کله مسند الیه او ماحری علیه د صفت یو وو نو هلته اتصال د ضمیر واجب دی او انفصال ممتنع دی لکه زید قائم کي زید قائم هو به دی جائز او که مسند الیه او ماحری علیه د صفت غیر غیر وو نو هلته انفصال د ضمیر واجب دی مطلقاً یعنی که التماس راتلو په محاطب باندې او که نه راتلو، لپاره د دې چي لازم به شي التماس د مقصود د متکلم په سامع او محاطب باندې په صوره د التباس کي او صوره د عدم

التباس محمول دی په صوره د التباس باندې مثال د التباس لکه زید عمرو ضاربه هو شو په دې کې لاندې ده د معرفت د امور ثلاثه و نه ۱، ترکیب ۲، ترجمه ۳، تطبیق بالمثال

ترکیب: زید مبتدا اول عمرو مبتدا ثاني ضارب صیغه د اسم فاعل ده ضمیر منصوب مفعول به چې راجع دی عمرو ته او هو فاعل د ضارب دی راجع دی زید ته اسم فاعل سره د فاعل او مفعول به نه شبه جمله خبر لپاره د مبتدا مبتدا سره د خبر به جمله اسمیه خبریه مبتدا اول مبتدا سره د خبر نه جمله اسمیه خبریه

ترجمه: زید زید عمرو او عمر ضاربه وهونکی دی دی عمرو لره هو دغه زید

تطبیق بالمثال دلته د صفت لپاره چې ضارب دی ما جری علیه او مسند الیه غیر دی په دې شان سره چې ما جری علیه د ضاربه لپاره عمرو دی ځکه دا مبتدا ده او ضاربه ورته خبره دی او مسند الیه ورته زید دی ځکه صادر شوی دی د زید نه او په دې ترکیب کې انفصال واجب دی او اتصال د ضمیر نه دی حائز، داندې حائز چې زید عمرو و ضاربه و وائي په استتار د ضمیر سره لپاره د دې چې لازم به شي التباس د مقصد د متکلم په مخاطب باندې و لپاره د دې چې لازم نه شي انقلاب د مطلوب د متکلم په مخاطب باندې په دې شان سره چې زید عمرو ضاربه چې وويلي شي نو د متکلم دا معنی مراد ده چې دا ضمیر مستتر راجع دی زید ته او دا ضمیر راجع دی عمرو ته او د سامع وهم ته راځي چې دا ضمیر مستتر راجع دی عمرو ته ځکه اصل په مرجع کې قرب دی او دا راجع دی زید ته نو معنی مراد د متکلم بالکل معکوسه شوه په سم مع باندې او کله چې زید عمرو ضاربه هو و وائي په انفصال د ضمیر سره نوبیا التباس د مقصد د متکلم په مخاطب باندې نه راځي ځکه د متکلم په عقیده کې دا ضمیر مفصل راجع دی زید ته او متصل راجع دی عمرو ته او سامع هم دغسې کوی ځکه کله چې متکلم اتيان وکړو په ضمیر خلاف الاصل باندې چې ضمیر منفصل دی نو سامع ته به پته ولگي چې د دې لپاره مرجع هم خلاف الاصل دی چې مرجع بعید دی

سوال: په زید عمرو ضاربه هو کې خو انفصال د ضمیر واجب دی منم، لپاره د دې چې لازم به شي انقلاب د مقصد د متکلم په مخاطب باندې لیکر په هد زید ضاربه هی کې ولي انفصال واجب دی باوجود د دې نه چې دلته التباس د مقصد د متکلم به راځي په سم مع او مخاطب باندې ځکه هند مبتدا اول زید مبتدا ثاني اوس که ضاربه وائي په استتار د ضمیر سره او که ضاربه هی و وائي په انفصال د ضمیر سره خو دغه ضمیر د فاعل راجع دی هند ته ځکه هغه ضمیر د مؤنث دی زید ته نه راجع کېږي نو دلته ولي انفصال واجب دی؟ جواب: په هد زید ضاربه هی کې گر چې التباس نه راځي په استتار د ضمیر سره باوجود د دې نه انفصال واجب دی طرداً لبت ځکه دا حمل دی په صوره د التباس باندې

سوال: مصنف د دې صفة حرت الخ لپاره د التباس مثال ولي ذکر نه کړو چې د عدم التباس د بي ذکر کړو؟ جواب: په ذکر کولو د مثال د عدم التباس کې مصنف اشاره وکړه دی خبري ته چې

ماجرى عليه او مسند اليه د صفت غير غير وى بو انفصال واجب دى مطلقاً كه التباس راخي او كه نه راخي نو دلته التباس نشته او ضمير منفصل شوى دى نو په صورة د التباس كې به په طريق اولى سره انفصال واجب وى

سوال دا مثال مطابق نه دى د ممثل سره ځكه دلته دا انفصال راغلي دى د فصل د وجي نه نه د سوال دا مثال مطابق نه دى له د وجي نه ځكه دا هې فاعل د ضاربتنه نه دى بلكه تأكيد دى د كونه صفة حرت على غير من هې له د وجي نه ځكه دا هې فاعل د ضاربتنه نه دى بلكه تأكيد دى د ضمير مستتر ځكه عرب په حيله محاوره كې وائي نحن الزيدون ضاربوهم نحن دا نحن ثانى په دې تركيب كې تأكيد دى لپاره د نحن مستتر په ضاربوهم كې چې هغه فاعل دى او دا هم منصوب محلا معمول به دى دارنگې دا هې ضمير تأكيد دى لپاره د هغه ضمير مستتر په ضاربتنه كې، او دليل په دې خبره چې دا نحن ثانى تأكيد دى فاعل نه دى دا دى چې كه چرى دا فاعل وى د ضاربون لپاره بويب دى صيغې د جمع ذكر كولو ته ضرورت نه ووييا ضاربهم ويل پكار وو؟

جواب: دا تركيب محتمل د احتماليين دى (۱)، يو احتمال خودا دى چې په ضاربتنه كې ضمير مستتر دى او دا د هغې تأكيد دى (۲)، او دويم احتمال دا دى چې په ضاربتنه كې ضمير نشته بلكه دا فاعل دى د هغې لپاره ځكه جر الله رحمته دغه تركيب نقل كړي دى د عربونه بى د واو نه يعنى نحن الزيدون ضاربهم نحن و نقل د هغه په مقابله كې ضعيف دى ځكه قول د هغه سند دى په علم نحوه كې نو معلومه شوه چې دا وروستو نحن ورله فاعل دى تأكيد ندى، او كه دغه بل نقل صحيح شي نو بيا په دې كې دوه احتمالا نه دى په يو احتمال بندي دا مثال صحيح دى او د مثال لپاره فرض هم كافى كېږي.

سوال: مسند اليه او ماحرى عليه د صفت چې غير غير وى خو حكم يې معلوم شو چې انفصال واجب دى مطلقاً، اوس مسند اليه او ماحرى عليه د فعل چې غير غير وى نو حكم يې څه دى؟

جواب: مسند اليه او ماحرى عليه د فعل چې غير غير وى بويب به التباس راخي يا به نه راخي كه التباس راتلو نو انفصال واجب دى، نحو زيد عمرو يضربه هو او كه نه راتلو نو انفصال نه دى واجب نحو هند زيد تضربه

سوال: په صفت كې خو انفصال واجب دى مطلقاً نو په فعل كې په صورة د عدم التباس كې انفصال ولي نه دى واجب؟ جواب: ځكه چې فعل ثقيل دى بيا صفة د حمت كوى نو دا خفت ورته ور كړي شو په استتار د ضمير سره (۲) فعل اصل دى صفة فرع دى په دې كې ابرار د ضمير واجب دى دې لپاره چې امتياز يې راشي د اصل خپل به (۳) انحطاط د فرع راشي د اصل خپل به ځكه دا قاعده ده الفرع احط رتبة من الاصل

سوال ته وائي چې اتصال د ضمير راخي په وقت د وجود د يوم مبع كې د موع مذكور به دا خبره بيا منقوضه شوه په اربع است سره، دلته ضمير منفصل راغلي دى او موع مذكوره پكې يو هم نشته؟ جواب: د مصنف دا مطلب ته دى چې موع لپاره د اتصال د ضمير دغه مذكور دى او نور نشته بلكه دغه موع يې ذكر كړى دى بطور مثال د وجي د شهرت به و د دې نه علاوه نور موع هم

شته لپاره د اتصال د ضمير (۱)، کون الضمير فاعلاً للصفة الواقعة بعد حرف المبني او لاستفهام
کما فی المثال المذكور (۲) لضرورة لشعر نحو:

بالباعث الولاث الاموات قد صممت   لياغم الارض في دهر ادهار

(۳) کون الضمير معولاً للمصدر العامل المضاف الى الفاعل الطاهر کما فی قول حسن رضى
الله تعالى عنه   كفى بنا فضلاً على من غيرنا   حب النبي محمد ايها

(۴) کون الضمير فاعلاً للمصدر لان الضمير لا يستتر في المصدر

(۵) چي ماجري عليه او مسداليه دفعل غير غروي نو انفصال د ضمير واجب دي په دي شرط
چي التماس د مقصد د متکلم راتلو په سامع او مخاطب باندې بخوريد عمرو نصرته هو
واذا اجتمع ضميران ربط هر کله چي فارغ شو مصنف د بيان د حکم د ضمير واحد نه نو شروع يې
وکره په حکم د ضميرين کي په اعتسار د اتصال او انفصال سره چي دوه ضميره يو ځي ر شي نو
دابه متصل وي که مفصل نه وي

توجه: کله چي جمع شي دوه ضميرونه په يوه کلمه کي او حال دا دي چي شته يو د دي ضمير نونه
مرفوع بلکه دواړه منصوب دي يا احدهما منصوب او بل محرور و و فلان مکن احدهما اعراف پس که چري
وو يو د دي ضميرين نه اعراف ذات وو په تعريف کي د ضمير اخر نه و قديمه او تا مقسم کړي وو دا ضمير
اعرف په دي غير اعراف باندې فلك الغياض الثاني سوت لپاره ثابت دي اختيار په ضمير ثاني کي په
دي شان سره که نه يې متصل کوي او که مفصل کوي يې مثال لکه الدرهم اعطيتکه شو يو دي کي
اعطيتک ايه ويل هم جائز دي ځکه دا اول ضمير د وجهين دي که دته گوري چي دا متصل دي په
عامل خپل پوري نو فصل په عامل او دي ضمير کي کلا فصل دي ماب شته نو متصل يې کړه او که د
دي ضمير اول معنی ته وگوري چي د معول نه دي و قصه دي سوت ماب موجود دي مفصل يې
مستعمل کړه بل مثال لکه ضريبک او ضريب يک شو په دي کي اجتماع د ضميرين راغلي ده يو
منصوب دي او بل محرور دي او احدهما اعراف دي د حر نه او دا اعراف مقدم کړي دي په غير اعراف
باندې نو په ضمير ثاني کي جواز د وجهين دي نو ضريبک او ضريب باندې دوه ويل جانو دي ځکه د
اول ضمير د وجهين دي چي لفظ ته وگورو نو متصل دي په ماقبل پوري او فصل نه ضمير متصل سره
کلا فصل دي نو متصل يې مستعمل کړه، او که ديه گوري چي دا ضمير محرور دي او فضله دي نو
فصل راغلي دي په مينځ د عامل او دي دي ضمير ثاني کي نو مفصل يې مستعمل کړه او دوه مثالونه
يې ذکر کړه دا تعدد د مثال بنا دي په تعدد د مثال باندې اول مثال د هغي دي چي دواړه ضميرين
منصوب وي او دويم مثال د هغي دي چي اول منصوب او ثاني محرور وي والا او که چرته احدهما
اعرف نه وو په اخر باندې بلکه دواړه يو شان وو ب اعراف و و لیکرت مقدم کړي نه وو په غير اعراف
باندې فهو مفصل دا ضمير ثاني نه مفصل وي وجوبا او اتصال په عامل پوري ممتنع دي مثال د هغه
ضميرين چي احدهما اعراف نه دي لکه زيد الدرهم اعطيته ايه شو ديکس اجتماع د ضميرين راغلي ده
او احدهما مرفوع نه دي بلکه دواړه منصوب دي او احدهما اعراف نه دي د اخر نه بلکه دواړه ضمير

غريب دی نو په دې کې انفصال د ضمير ثانی واجب دی لپاره د دې چې لازم به شي ترجيع بلا مرجع سر
د عذر د انفصال نه او مثال د اجتماع د ضميرين چې احدهما اعرف دی د اخر نه او اعرف مقدم کړي نه
دی په اخر باندې نحو **اعطيتهم اياك** شو پدېکې اجتماع د ضميرين راغلي ده او احدهما مرفوع به
دی بلکه دواړه منصوب دی ځکه دواړه مفعولين د اعطيت دی او احدهما اعرف دی د اخر نه ځکه يو
ضمير غائب دی او بل مخاطب دی او ضمير مخاطب اعرف دی د ضمير غائب نه او اعرف نه دی
مقدم کړي په غير اعرف نه دې نو دې کې انفصال د ضمير ثانی واجب دی لپاره د دې چې لازم نه شي
ترجيع د مرجوح بې د عذر د انفصال نه

تشریح سوال: د دې عبارت ربط د ماقبل سره څه دی او غرض د مصنف د دې عبارت نه څه دی؟
جواب: ربط د ماقبل سره دا دی چې مخکې مصنف حکم د ضمير واحد بيان کړو په اعتبار د
اتصال او انفصال سره اوس مساوی حکم د ضميرينو په اعتبار اتصال او انفصال سره او غرض بيان
د حکم د ضميرين دی بحسب الاتصال والاتفصال وليو احدهما مرفوعا چې بې وويل نو په دې سره
بې احتراز وکړو د ضربتک به ځکه اجتماع د ضميرينو چې راشي په کلمه واحده کې او احدهما
مرفوع او اخر منصوب وی نو انفصال د ثانی واجب دی نو ضربتک به وائي او ضربتک اياک ويل به
دی جائز ځکه چې ضمير مرفوع متصل په منزله د جز دی د ماقبل نه نو فصل پده سره کلا فصل
دی او ليس احدهما الخ جمله حال واقع شوي ده د فاعل د اجتماع به چې ضميران دی او جمله چې
حال واقع شي او فعل پکې ماضی منفي وی نو اول کې بې و او حالیه راځي نو دا و او پکې حالیه
دی، اوس چې احدهما مرفوع به وو دهغې صورتونه دوه دی

(۱) يو دا دی چې دواړه منصوب دی او بل دا دی چې احدهما منصوب او بل مجرور وی، نو بيا به
خالي به وي يا به احدهما اعرف وی د اخر به وي يا به وي که به وو بلکه دواړه مساوی وو نو حکم
چې وروستو راروان دی، نو فان **کان احدهما الخ** سره بې احتراز وکړو د هغې نه چې احدهما اعرف نه
وي د هغې حکم هم وروستو راروان دی و که احدهما اعرف وو نو بيا به خالي به وي يا به دا اعرف
مقدم کړي وی او يا به به وي نو قدمته سره بې احتراز وکړو د هغې نه چې اعرف نه وي مقدم کړي
په غير اعرف باندې ځکه د هغې حکم هم وروستو راروان دی، اوس اجتماع د ضميرين راغلي ده
احدهما مرفوع نه دی بلکه دواړه منصوب دی پ بهو منصوب او بل مجرور دی او احدهما اعرف
دی د اخر نه، او اعرف تا مقدم کړي دی په غير اعرف باندې نو دا فعل به خالي نه وي يا به فعل
قلب وی او يا به به وي که فعل قلب وو نو هغې کې دوه مذهب دی

(۱) **ابن مالك والي** اتصال اولی دی نحو **لصديق حلتني**
(۲) او **جمهور والي** انفصال اولی دی نحو **لصديق حلتني اياه**، او که فعل قلب به وو نو قلبك الخيار
فی الثانی اتصال او انفصال دواړه جائز دی مثل لکه اعطيتک اياه دواړه ويل جائز
دی، بل مثل لکه **(فَسَوَّيْتُهُمُ اللَّهُ)** سو اياهم الله ويل جائز دی.

سؤال: اجتماع ضميرين چي راشي او هغه مشروط په دې شروط ثلاثه و سره نه وي نو په دې ضمير ثاني کې جواز ده وجهين ولي دي؟ يا اجتماع د ضميرين چي راشي او مشروط وي په دې شروط ثلاثه و سره نو يا به فصل مني په دې ضمير اول سره بين العامل والمفعول او يا به نه مني که فصل به مني نو اتصال د ضمير ثاني واجب دي نو فلك الخيار خنګه وائي او که فصل معتبر کوي نو بيا انفصال اولي دي نو فلك الخيار خنګه وائي؟

جواب: اجتماع د ضميرينو چي راشي او مشروط وي په دې شروط ثلاثه و سره نو دا ضميرين ذوجهتين دي يو جهت پکې د لفظ دي او بل جهت پکې د معنی دي، لفظ ته چي وگورو نو دا متصل دي په عامل پورې نو فصل بين العامل والضمير کلا فصل دي نو اتصال جائز دي، او معنی ته چي وگورو نو دا فضله دي او مفعول به دي نو فصل راغلو په فضله سره او دا مانع د اتصال دي نو منفصل کول يې جائز شو، نو حاصل دا چي دا ضمير اول محتمل د احتماليين دي يعنی ذوجهتين دي او اعمال اولي دي د افعال نه نو ځکه جواز د وجهين راغلي دي

سؤال: مثال ذکر کولي شي لپاره د وضاحت د مثال او وضاحت د مثال راځي په مثال واحده سره نو اجتماع د ضميرين چي راشي او مشروط وي په شروط ثلاثه و سره د دې لپاره يې دوه مثالونه ولي ذکر کړه؟ جواب: تعدد د مثال سا دي په تعدد د مثال باندې ځکه اجتماع د ضميرين چي راشي چي مشروط وي په شروط ثلاثه و سره دا دوه قسمه دي ١، قسم هغه ده چي دواړه منصوب وي لکه مثال اول کې ٢، چي ول محرور ثاني منصوب وي لکه مثال ثاني شو

سؤال: اجتماع د ضميرين چي راشي او احدهما مرفوع به وي او اعرف هم نه وي د اخر نه يا احدهما اعرف وي خو غير اعرف مقدم وي په اعرف باندې نو انفصال د ثاني ولي واجب دي

جواب: هر چي دي په صورة اول کې نو انفصال د ثاني واجب دي لپاره د دې چي لازم نه شي ترجيح بلا مرجح بي د تعذر د انفصال به په دې شان سره چي دا دواړه ضميرين متصل ووائي نو معترض اعتراض کوي چي دا دواړه ضميرين دي متصل دي او احدهما اعرف نه دي د اخر نه دا يودي ولي مقدم کړي دي په دې بل باندې او کله چي دا دويم منفصل کړي نو بيا ترجيح بلا مرجح نه راځي او هر چي دي په صورة ثاني کې نو لپاره د دې چي لازم نه شي ترجيح د مرجوح ځکه چي که دا دويم ضمير منفصل ووائي نو ترجيح د مرجوح رځي په راجح باندې

سؤال: اجتماع د ضميرين چي راشي او احدهما مرفوع به وي او احدهما اعرف به وي د اخر نه نو بيا به خالي نه وي يا به دا ضمير متحد وي افرادا تشبيه او جمعاً يا به مختلف وي که متحد وي نو انفصال د ثاني واجب دي نحو زيد الدرهم اعطيتنه اياه، او که مختلف وو نو انفصال اولي دي او اتصال جائز دي نحو الريدان الدرهم اعطيتهما اياه اولي، او الريدان الدرهم اعطيتهما جائز خلاف اولي دي، اوس معترض وائي چي دواړه ضميرين متحد وي نو په تقديم د دې يو سره په بل باندې په باب د اعطيت کې ترجيح بلا مرجح نه راځي ځکه مفعول اول د باب د اعطيت فاعل وي

معنی او ثانی معقول دی لفظاً و معنأ نو کور د معقول اول فاعل معنأ مرجع دی او د دی و حی سبب به اعطیته کجا جائز ویلی دی؟ جواب: ملحوظ بالنظر د نحویاتو لفظ دی نه معنی لهذا به نظر سره لفظ ته قطع لحاظ د معنی نه لازم کبری ترجیح د مرجوح او ترجیح بلا مرجع نو انفصال واجب دی لکه راغلی دی په دی حدیث د نبی ﷺ اشعرنها ایه و اغوتدوی ناسو ای غسل کونکو زوتنوها دی مری ته ایه دغه شعار لره و المختار فی خبر باب مکان الانفصال. ترجمه اولی او راجح په خبر د ساد کون کی یعنی په خبر د افعال ناقصو کی انفصال د ضمیر ثانی دی نو رید قنم و کت ایه اولی او راجح دی و رید قائم و کسه، حائر خلاف اولی دی عند المصنف او د ابن مالک صاحب په نزد اتصال د ثانی اولی دی د انفصال به خکه هغه ویلی دی

احتار غیر احتار الانفصال

مکدال خلشیه واتصال

سوال: ضمیر چي خبر د افعال ناقصو راشي او بل ضمیر اسم د افعال ناقصو وی نو په دي ضمیر کی انفصال ولي اولی دی د اتصال نه؟

جواب: خکه کوم ضمیر چي خبر د افعال ناقصو لپاره راشي دغه ضمیر ذوجهتین دی که دیته گورو چي مخکي د دخول د فعل ناقص به خبر لپاره د متداوو او ضمیر چي خبر وی لپاره د مبتداو انفصال واجب دی و حی د کیدو د عامل د دی به معری، نو دهی تقاضه داده چي دا ضمیر منفصل و وایه او که دیته گورو چي پس د دخول د فعل ناقص به د ضمیر په مرله د مفعول به گرځیدلی دی او اجتماع د ضمیرین چي راشي او حدهما پکي مرفوع وی نو هلته اتصال واجب دی لکه ضربتک کی سو دهی تقاضه ده چي دا متصل و ویه. سو دوجهتین شو و چي عمل په جهتین ممکن وی نو افعال اولی دی د افعال به سو دوی په دي ضمیر خبر د کن کی اتصال او انفصال دواړه جائز گره لپاره دي چي عمل راشي په جهتین سدي لیکن دوسره فرق دی چي انفصال اولی دی د ابن حاجب په نیز باندې خکه مقتضی د اصل ده او اتصال مقتضی د مشبهت ده او رعایت د اصل اولی دی د رعایت د مشبهت به او ابن مالک و نی چي اتصال اولی دی د انفصال نه خکه اصل په ضمیر کی اتصال دی او انفصال خلاف الاصل دی ﴿ فَالْجَوَابُ نَهْنَاهُ مُرْتَبَاً ﴾

خلاصه د ماسبق. اجتماع د ضمیرین چي راشي نو دا ضمیر به خالی به وي یا به پکي احدهما مرفوع وی او یا به نوی، که احدهما پکي مرفوع و ووی به دا فعل خالی به وي یا به فعل تام وی او یا به ناقص وی، که فعل تام و و نو اتصال واجب دی بحو ضربتک، او که فعل ناقص و و نو بیا پکي اختلاف دی په نیز د ابن مالک اتصال اولی دی او په بیرد د ابن حاجب صاحب پدي انفصال اولی دی، لکه زید قائم و کنته اولی عند ابن مالک او زید قائم و کت ایه اولی عند ابن حاجب، او که احدهما پکي مرفوع نه و و بلکه دواړه منصوب و و او یا یو منصوب او بل مجرور و و نو بیا به خالی نه وي یا به احدهما اعرف وی او یا به نه وي که احدهما اعرف نه و و بیا به خالی نه وي یا به متحد وی، افراداً و تشبیه و جمعا او یا به مختلف وی که متحد و و نو انفصال د ثانی واجب دی بحو قوله ﷺ اشعرنها ایه رید الدرهم اعطیته

ایاه، او که محتلف وو نو انفصال اولي دي او اتصال جائز قدرې دي نحو الزيدان الدرهم اعطيتهما
ایاه اولي او الزيدان الدرهم اعطيتهما جائز خلاف اولي

او که احدهما اعرف وو نو بيا به حالي نه وي يا به يې دا اعرف مقدم کړي وي په غير اعرف باندې
او يا به يې نوي که تقدیم د اعرف نه وو شوی نو انفصال د ثانی واجب دی، نحو اعطيته اياك، او
که تقدیم د اعرف راغلي وو په غير اعرف باندې نو دا فعل به حالي نه وي يا به فعل قلب وي او بيا
به نه وي که فعل قلب وو نو فلك الخيار فی الثاني نحو اعطيتک اياه، صریک صری
ایاک و منه قوله تعالى ﴿فَسَخِّرْهُمْ أَقَّةً﴾ او که فعل قلب وو نو په هغې کې دوه مذهب دي

(۱) من مالک والي چې اتصال اولي دي نحو الصديق خلتيه

(۲) او عند الجمهور انفصال اولي دي نحو الصديق خلتيه اياه نو مجموعاً دوه صورتونه شو په یو
صورت کې اتصال واجب دی په دوه صورتونو کې انفصال واجب دی او په دوه صورتونو کې
اختلاف دی یو صورت کې انفصال اولي او اتصال جائز او یو کې حواز د وجهین دی

والاكثر لولا انت الخ. اکثر په استعمال کې انفصال د ضمیر دی چې دا ضمیر کله واقع شي وروستو د
لولانه مثال لکه لولانت شو، او د دې گردان به کوی تر اخره پورې چې هغه متکلم مع الغير دی،
او صورت د گردان دا دی لولانت لولا انتما الخ او اکثر په استعمال کې اتصال د ضمیر دی چې دا
ضمیر واقع شي وروستو د عسی نه مثال لکه عسیت شو د دې گردان به کوی الی اخرها تر اخر د دې
عسیت پورې چې هغه متکلم مع الغير دی او صورت د گردان دا دی عسیت عسیتما الخ

تشریح: سوال، ضمیر چې واقع شي وروستو د لولانه نو اکثر په استعمال کې انفصال د ضمیر ولې دی؟

جواب: ځکه چې کوم ضمیر چې واقع شوی دی وروستو د لولانه هغه مبتداء محذوف الخبر دی
عند الجمهور، او ضمیر چې مبتداء واقع شي نو انفصال یې واجب دی د وحی د کیدو د عامل نه په
دې کې عامل معنوی (۲)، او مذهب د بعض دا دی چې کوم ضمیر چې واقع شوی دی وروستو د
لولانه هغه فاعل دی لپاره د فعل محذوف او عامل د ضمیر چې حذف شي نو هم انفصال د ضمیر
واجب دی د وحی د عدم وجود د ما متصل به نه

(۳) یا ضمیر چې واقع شي وروستو د لولانه دا مرفوع دی په لولاسره په رد بعض باندې او عامل
په ضمیر کې چې حرف راشي او ضمیر مرفوع وی هلته انفصال د ضمیر واجب دی ځکه اتصال د
ضمیر مرفوع په فعل پورې راځي نه په حرف پورې

سوال: ضمیر چې واقع شي وروستو د عسی نه نو اتصال د ضمیر اکثر ولې دی؟ جواب: کوم ضمیر چې
واقع شي وروستو د عسی نه هغه فاعل دی لپاره د عسی ځکه عسی فعل دی او ضمیر چې فاعل د
فعل واقع شي نو اتصال یې واجب دی په فعل پورې په وقت د عدم وجود د مابعد اتصال کې

سوال: صرفیان گردان د ضمیر کوی د غائب نه او نحوین گردان شروع کوی د متکلم نه نو مصنف
په دې مقام کې دا گردان د مخاطب نه ولې شروع کړو؟ جواب: مغائره وگرځوله مصنف په دې مقام

کې طريقه د گردان د ضمير په دې کې يې اشاره وکړه دېته چې دا تقليد د صرفيانو او نحويانو
مذاهب په دې کې گردان د غائب نه شروع کوي که د متکلم نه شروع کوي او که مخاطب نه يې
شروع کوي درې واړه حائر دي

وَجَاز لَوْلَاكَ وَعَسَاكَ او راغلي دي په بعض لغاتو کې او په بعض استعمال د کلام د عرب کې لَوْلَا،
په اتصال د کاف ضمير سره او عَسَاكَ په اتصال د کاف ضمير سره او د دې دواړو گردان کوو
احير د لَوْلَا او عَسَاكَ پورې چې هغه متکلم مع العير دي او صورت د گردان د اول دا دي لَوْلَا،
لَوْلَاكُمْ، لَوْلَاكَمُ الْخ، او صورت د گردان د ثانی دا دي لَحْسَاكَ، عَسَاكُمْ، الْخ هر کله چې
په دې اول دوه مثالونو کې ضميرين نو عین مختلفين وو په دې شان سره چې احدهما ضمير
مرفوع منفصل وو او بل متصل وو نو ذکر يې کړي د هغې لپاره دوه غايې ځکه په دې اختلاف د
غايه کې يې اشاره وکړه اختلاف د نوعين ته او هر کله چې په دې وروستو دوه مثالونو کې دا
ضميرين مختلف نه وو په اعتبار د نوع سره نو ذکر يې کړه د دې لپاره يوه غايه لپاره د دې چې
دلالت وکړي په عدم اختلاف د نوعين باندې او ذهاب کړی دی

(۱) اَبُو الْعَسَنِ اخْفَشَ مِنَ الْبَصْرِيِّينَ دې خبرې ته چې دا کاف چې واقع دی وروستو د لَوْلَا نه د اضمير
مجرور دی واقع شوی دی په موضع د ضمير مرفوع کې ځکه ضمائر واقع کيږي بعض په موضع د
بعض کې لکه ما انا کانت دلته دا انت ضمير مرفوع منفصل دی او واقع شوی دی په موضع د
مجرور کې او ذهاب کړی دی.

(۲) سَيَبُوه يَهْنُ جَمْهَوِيٍّ بَصْرِيٍّ دې خبرې ته چې دا کوم ضمير چې واقع دی وروستو د لَوْلَا نه د اضمير
مجرور دی په خپل ځای راغلي دي ځکه لَوْلَا د حروف غير مشهورو په دې او ذهاب کړی دی.

(۳) اَبُو الْعَسَنِ الْمُبَرَّدَ لَوْلَاكَ او لَوْلَايَ نه دي جانر بلکه لَوْلَا انت لَوْلَا ان به والي کما في قوله تعالى ﴿لَوْلَا
اَنْتُمْ لَكُنَّا مُّسْرِكًا﴾ دا مذهب مجروري دي ځکه لَوْلَا اتصال الضمير راغلي دي شعرا

لَوْلَاكَ هَذَا الْعَامَ لَمْ اُجْمَعْ

اَوْت بِحَسْبِهَا مِنَ الْهُدَجِ

او په عَسَاكَ کې اخفش ذهاب کړی دی دې خبرې ته چې دا ضمير چې واقع دی وروستو د عَسَا نه د
ضمير منصوب دی واقع دی په موضع د مرفوع کې ځکه ضمائر احدهما واقع کيږي په مقام د اخر
کې او سَيَبُوه ذهاب کړی دی دېته چې دا ضمير منصوب دی واقع دی په خپل ځای کې ځکه عَسَا
محمول دی په لعل باندې د وجې د اشتراك د دې دواړو په دلالت علی الترجی کې او مذهب د
اخفش غوره دی د مذهب د سَيَبُوه نه ځکه اخفش تصرف کوي په معمول کې او سَيَبُوه تصرف کوي
په عامل کې او تصرف په معمول کې اولی دی د تصرف نه په عامل کې

تشریح: سوال لَوْلَا کې دا کوم ضمير چې راغلي دي دا ضمير مجرور دی که مرفوع دی؟

جواب: په دې کې دوه مذهبه دي (۱) اخفش (۲) سَيَبُوه اخفش وائي دا ضمير مجرور دی خو واقع
دی په مقام د مرفوع کې او مرفوع دی محلا بنا بر ابتدائیت ځکه ضمائر احدهما واقع کيږي په

مقام د آخر باندې لکه ما انا کانت دلته ضمير مرفوع راغلي دی په مقام د مجرور کې او سیویه وائي دا کاف ضمير مجرور واقع دی په خپل ځای باندې ځکه لولاد حروف چاره غیر مشهورونه دی، کله کله داخلېږي په ضمير او هغې لره جر ورکوي محلاً

سوال: دا کوم ضمير چې واقع دی وروستو د عسی نه په عسی کې دا ضمير مرفوع دی که منصوب؟
جواب: په دې کې هم دوه مذهب دي (۱) اخفش وائي دا ضمير منصوب واقع دی په موضع د مرفوع باندې دا فاعل د عسی دی (۲) سیویه وائي چې دا ضمير منصوب دی او راغلي دی په خپل ځای کې ځکه عسی محمول دی په لعل باندې

سوال: په مابین د محمول او محمول علیه کې لاندې وی د مناسبت نه یو په عسی او لعل کې څه مناسبت دی؟ جواب: د وجې د دلالت کولو د دې دواړو نه په طمع او رجاء باندې

سوال: هر کله چې په عسی او لولاک ضمير کې دوه مذهب شويو د سیویه او بل د اخفش نو په دې کې کوم یو غوره دی؟

جواب: مذهب د اخفش غوره دی د مذهب د سیویه نه ځکه اخفش تصرف کوي په معمول کې او سیویه تصرف کوي په عامل کې او تصرف په معمول کې اولی دی د تصرف نه په عامل کې

سوال: اصل په عبارت کې عبارت دی په مط واحد سره نو محکې د لولانت او عسیت سره یې ځانله ځانله غایه ذکر کړه او وروستو د لولاک او عساک لپاره یې یو غایه ذکر کړه دا ولې؟

جواب: هر کله چې په هغه دوه مثالونو کې ضميرین نوعین مختلفین وو په دې شان سره چې دا یو ضمير مرفوع مفصل وو او بل متصل وو نو ذکر کړو مصف د هر یو لپاره جدا غایه لپاره د دې چې دلالت وکړي په اختلاف د نوعین باندې او په دې وروستو مثالونو کې دا ضميرین مختلف نه وو په اعتبار د نوع سره نو یوه غایه یې ذکر کړه لپاره د دې چې دلالت وکړي دا وحدت د غایه په عدم اختلاف د دې ضمير باندې

ونون الوقایة الخ ربط: هر کله چې بعض د ضماثرو نه یا ضمير د متکلم وو، او د دې یا ضمير د متکلم لپاره احکام مختصه وو نو ذکر کړو مصف یا ضمير د متکلم لپاره د بیانولو د احکامو مختصو نو وی ویل وونون الوقایة الخ

ترجمه: (۱) هغه نون چې دلالت کوي په حفاظت د حرف اخیر د دې فعل باندې د کسری نه چې هغه اخته د جر ده (۲) هغه نون چې هغه سبب دی لپاره د حفاظت د حرف اخیر د کلمې د کسری نه په حال کون د دې نون الوقایة کې مع الیاء چې سره د یاء د متکلم نه یې واخلي یعنی یاء ضمير د متکلم چې متصل شي په آخر د فعل پورې یو نون وقایة راوړل مخکې د یاء د متکلم نه لازم دی فی الاض په فعل ماضی کې مطلقاً برابره خبره ده چې مفرد وی که تشبیه وی که جمع وی لپاره د دې چې لازم نه شي کسره په آخر د ماضی کې د وجې د یاء ضمير د متکلم نه هغه کسره چې اخته د جر ده او جر په آخر د اسم کې راځي نه په آخر د فعل کې او هر چې ده کسره د تصرین دا په آخر د فعل

کې نډه په مینځ کې ده او هر چې ده کسره ﴿ثُمَّ يَكْفُرُ﴾ دا کسره عارضی ده راغلي ده د وجر
د التقاء د ساکنین نه او کسره عارضی په حکم د سکون کې ده او هر چې دی دا قول د شاعرا

عددت قومی مکدهد العلیس   لاذهب القوم الکرام لیسی

یعنی دلته لیس پورې یاه متصل شوی ده او نون وقایه نه دی راغلي دا شاو دی (۴) لضرورة الشعر
تشریح: سوال: یا ضمیر د متکلم یو ضمیر دی د ضماترو نه او د ضماترو بیان مخکې وشو احکم
په بیان شو هغه شامل دي دی یاه ضمیر د متکلم لره هم نو دا یې جدا بیا ولې ذکر کړو
بالفاظ دیگر دا بحث د ضماترو دی او نون وقایه خو د قبیلې د ضماترو نه ندی، نو د دې ذکر کول په
دې مقام کې خروج عن البحث دی؟

جواب: هر کله چې بعض د ضماترو نه یا ضمیر د متکلم وو او د دې لپاره احکام مختصه وو په دې
شان سره چې خاص وو په دې پورې او یا قی ضماترو له نه دی ثابت نو ذکر یې کړو دا یاه ضمیر د
متکلم لپاره د بیان د احکام محصور او هغه حکم مختصه دا دی چې دا یاه چې متصل شي په اخر
د فعل ماضی پورې نو د دې نه مخکې نون وقایه راوړل لازم دی مطلقاً
سوال: اضافت د نون - الوقایه ته کوم اضافت دی؟

جواب: دا اضافت د دال دی مدلول ته یا اضافت د سبب دی مسبب ته

سوال: ته وائي چې نون الوقایه سره د یاه المتکلم به لازم دی په فعل ماضی کې دا خبره ست
منقوضه شوه په ﴿قَدْ سَبَّحَ اللَّهُ قَوْلَ الْبَنِي﴾ الخ باندې دلته سمع ماضی دی او نون الوقایه سره د یاه
المتکلم نه نه دی راغلي؟

جواب: د دې مطلب دا دی چې نون الوقایه مخکې د یاه ضمیر د متکلم نه لازم دی په فعل ماضی
کې په دې شرط سره چې دا یاه ضمیر د متکلم متصل شي په فعل ماضی پورې او دلته نون وقایه
نه دی راغلي ځکه چې یا ضمیر د متکلم په اخر د ماضی پورې نه دی متصل شوی.

سوال: یاه ضمیر د متکلم چې متصل شي په اخر د ماضی پورې نو د هغې نه مخکې نون الوقایه
راوړل ولې لازم دی؟ جواب: لپاره د دې چې دا نون وساتي حرف اخیری د فعل ماضی د کسری نه
چې اخته د جر ده ځکه جر او اخته د جر په اخر د اسم کې راځي نه فعل کې نو دا کسره به په دې نون
باندې راشي نه په اخر د فعل نو فعل به یې پاتې شي د کسری نه چې اخته د جر ده

سوال: په دعا او رمی پورې چې اتصال د یاه ضمیری راشي نو د هغې نه مخکې دی نون وقایه ذکر
کول لازم نه شي ځکه دلته د اتصال د ضمیر د وجی نه په اخر د فعل کې کسره نه راځي بلکه سکون
راځي د عای او رمای ویلي کیږي؟ جواب: د اتصال د یاه ضمیر د متکلم د وجی نه په ماقبل د یاه
ضمیر د متکلم کې کسره لازم ده دا کسره عامه ده که لفظاً وی او که تقدیراً وی نو په دعاي او
رمای کې د اتصال د یاه ضمیری د متکلم د وجی نه کسره تقدیراً راځي.

(٢) اتصال د ياء ضمير د متکلم چي راشي په دعا او رمي پوري د دي ياء نه مخکي نون وقايه راوړل لازم دی طرد اللباب اگر چي کسره په آخر د فعل کي نه راځي سوال: ته وائي چي کسره چي اخته د جر ده دا په آخر د اسم کي راځي او په آخر د فعل کي نه راځي نو دا خبره ستاسو منقوضه شوه په تضييع سره دلته دا کسره اخته د جر په آخر د فعل کي راغلي ده چي ياء ده د وجي د اتصال د ياء ضمير د فاعل محاطي نه؟ جواب: مونږه اويو چي کسره په آخر د فعل کي نه راځي او دلته په مينځ د فعل کي راغلي ده نه په آخر کي ځکه دا بيا د وجي د شدت اتصال د ضمير د مخاطب نه په منځ د عين کلمه باندې گرځيدلي ده او کسره چي په عين کلمه کي راشي هغه اخته د جر نه وي.

سوال: دا خبره ستا منقوضه شوه په ﴿لَيْسَ الْإِنْسَانُ بِشَيْءٍ﴾ سره دلته د مضارع په آخر کي کسره راغلي ده چي اخته د جر ده؟

جواب: دا کسره عارضی ده ځکه دا راغلي ده د وجي د امر ممتنع نه چي التقاء د ساکنين ده او کسره عارضی په حکم د سکون کي وی د دي وجي نه نه دی معاد شوی هغه حرف محذوف په لم پکن کي او په قل الحق او مع الثوب کي ځکه دا کسره عارضی په حکم د سکون کي ده.

سوال: ﴿لَيْسَ الْإِنْسَانُ بِشَيْءٍ﴾ کي چي د فعل آخر کي کومه کسره ده ته وائي چي دا عارضی ده د التقاء د ساکنين د وجي نه راغلي ده نو په فعل پوري چي ياء د متکلم متصل شي نو د دي د وجي نه چي کومه کسره راځي دا هم عارضی ده ځکه د ياء د وجي نه راغلي ده نو هغې ته ولې ممتنع وائي؟

جواب: دا کسره چي د غير د وجي نه راځي دا دوه قسمه ده (١) قسم هغه ده چي راغلي ده د وجي د امر ممتنع نه لکه التقاء د ساکنين شوه (٢) قسم هغه ده چي راځي د وجي د امر ملاتم نه لکه ياء المتکلم شوه کوم چي راغلي وی د امر ممتنع د وجي نه هغې ته کسره عارضی وائي او کوم چي راغلي وی د امر ملاتم د وجي نه هغې ته کسره عارضی نه وائي.

سوال: کسره اخته د جر چي څنگه ممتنع ده په آخر د فعل کي دارنگي په آخر د حرف کي هم ممتنع ده نو بيا په دي نون وقايه کي څنگه راغلي ده دا خو حرف دی؟ جواب: کومه کسره چي د ياء ضمير د متکلم د وجي نه راغلي ده په نون وقايه باندې دا کسره اخته د جر نده ځکه کسره اخته د جر راځي د کلمې په اخير کي او د کومي کلمې لپاره چي اخير وی د هغې لپاره لایدي ده د اول نه او دا په اخير د کلمه کي نده ځکه د دي لپاره اول نشته لهذا دا کسره بناتي ده نه اعرابي.

سوال: ته وائي چي دا ياء ضمير د متکلم چي متصل شي په اخير د فعل ماضی پوري نو د هغې نه مخکي نون وقايه راوړل لازم دی او دا ماضی عامه ده که متصرف وی او که غير متصرف وي نو دا قاعده ستاسو منقوضه شوه په دي قول د شاعر سره:

عددت قومي مكميد الطيس

لذ ذهب القوم الكرام ليسی

دلته ليس فعل ماضی ده او اخير پورې يې ياء المتكلم پيوست شوي ده او مخکې د ياء نه نون وقيايه نه دی راغلي؟ جواب: دلته نون وقيايه نه دی راغلي مخکې د ياء د وجې د ضرورت شعري نه سوال د ياء ضم د تکرار نه دی.

سوال: د ياء ضمير د متکلم نه مخکې چې کوم نوم راځي د يته نوم الوقايه ولي وائي؟
جواب: ځکه چې وقايه جوړښت د ياء ضمير په مخ کې راځي.

جواب: ڇوڪر جي وقا به حفاظت ته وائي اوڏا نون هم حفاظت ڪوي د احير د فعل د ڪسري نه ڇي
 احته د جر ده اوڏيهه په اصطلاح د نحو يابو ڪي نون العما د هم وائي ڇوڪر اعتماد راغلي دي د
 حرکت او سکون د احير د ڪلمه په دي نون بندي

وَقَالِ الْمَضَارِعُ عَرَبِيَّةٌ عَنْ نَوْنِ الْأَعْرَابِ أَوْ دَارِ لُغَتِهِ نَوْنٌ وَقَايَهُ مَخْكَفٌ دِيَاءٌ ضَمِيرٌ مُتَكَلِّمٌ بِهِ لَزِمَ دِيَّيْ جَمْعِي دَايَاءٌ ضَمِيرٌ مُتَكَلِّمٌ مُتَّصِلٌ شَيْءٌ بِهِ آخِرٌ دِ مَضَارِعٍ پُورِي عَرَبِيَّةٌ بِه خَالِ كُورِ دِ دِي مَضَارِعِ كِي چِي دَا خَالِي وَي هِن نَوْنِ الْأَعْرَابِ دِ هِنْدِ نَوْنِ نَه چِي هِنْدِ بَعِينَهُ اَعْرَابِ دِي وَاقْتِ اَوْ تَدَايِ مُحَاظِبِهِ مَعَ السُّنُونِ فِيهِ سِرَّهُ دِ لِحُوقِ دِ نَوْنِ اَعْرَابِي نَه پَه دِي مَضَارِعِ كِي وَاقْتِ اَوْ سِرَّهُ دِ لَدِ تَدَايِ اَوْ سِرَّهُ دِ اَنْ تَدَايِ اَخْوَاتِهَا اَوْ سِرَّهُ دِ اَخْوَاتِ دِ اَنْ تَدَايِ چِي دَا قِي حُرُوفِ مَشْبَهٍ بِالْمَعْلُودِي اَنْ، كَانِ، لَيْتِ، لَكِنْ، لَعَلَّ، مَخْجِرِ اَحْتِيَارِ مَنَدِ يِي يَعْنِي سَتَا خَوْخَه دِ چِي نَوْنِ وَقَايَهُ رَاوَرِي مَخْكَفِ دِ يَاءِ نَه اَوْ كِه يِي تَدَاوَرِي پَه دِي مَوَاضِعِ مَذْكَورُو كِي تَشْرِيعِ يَاضَمِرِ دِ مُتَكَلِّمِ جَمْعِي وَاقْتِ اَوْ تَدَايِ اَوْ سِرَّهُ دِ لَدِ تَدَايِ اَوْ سِرَّهُ دِ اَنْ تَدَايِ اَخْوَاتِهَا اَوْ سِرَّهُ دِ اَخْوَاتِ دِ اَنْ تَدَايِ چِي دَا قِي حُرُوفِ مَشْبَهٍ بِالْمَعْلُودِي اَنْ، كَانِ، لَيْتِ، لَكِنْ، لَعَلَّ، مَخْجِرِ اَحْتِيَارِ مَنَدِ يِي يَعْنِي سَتَا خَوْخَه دِ

سوال ته وائس چې فعل مضارع د متکلم چې متصل شي په اخير د فعل مضارع پورې نو دا مضارع به خالي نه وي يا به خالي وي د نون اعرابي نه او يا به خالي نوی، که خالي وه د نون اعرابي نه نحو يضرب، تضرب، اضرب، تضرب، يضرب، تضرب، نو بيا نون وقایه راوړل مخکې د ياء د متکلم نه لږم دی لپاره د دې چې لږم نه شي کسره چې اخته د جر ده په اخر د فعل مضارع کې په يضرب تضرب اضرب او تضرب کې او لپاره د حفظ د حرکت بنائي (فتحه) په يضرين او نضرين کې او که خالي نه وو د نون اعرابي نه نو بيا د ياء المتکلم نه مخکې نون وقایه راوړل او نه راوړل دواړه جائز دي نحو يضربانتي، او يضرين، هر چې دی نه راوړل نو لپاره د دې چې لږم نه شي اجتماع د نونين وروستو د الف نه چې دا موجب د ثقل دی او هر چې دی راوړل نو لپاره د حفظ د حرکت بنائي د نون اعرابي په يضرين، تضربون کې او تشبيه معمول ده په جمع باندې

سوال، ته وائي چي فعل مضارع خالي وي د نون د اعراب به نو وقايه راوړل نرم دي نو د اعراب
لپاره خو نون نشته بلکه دا نون بعينه اعراب دي؟ جواب: دا اعتراض به هله وارديدو چي اضافت د
نون اعرابي ته اضافت لامي وي ليکن دا اضافت بياني دي په شان د خاتم فضة مائدي
سوال، ته وائي چي اضافت د نون الاعراب ته اضافت بيان د نون فضة مائدي

چې د مضاف او مضاف الیه په مینځ کې نسبت د عموم خصوص من وجه وی لکه خاتم فضة کې (۱) ماده اجتماعی چې خاتم د فضة وی (۲) ماده افتراقی از جانب مضاف لکه خاتم د حدید (۳) او ماده افتراقی از جانب مضاف الیه چې هسی فضة وی خاتم ترې جوړ شوی نه وي نو دلته په مینځ د نون او د اعراب کې نسبت د عموم خصوص من وجه څنگه جوړیږي؟
جواب: په دې نون او اعراب کې هم نسبت د عموم خصوص من وجه جوړیږي

(۱) ماده اجتماعیه لکه نون د یصریان (۲) ماده افتراقیه د جانب د مضاف نه لکه نون د یضربین شو (۳) ماده افتراقیه د جانب د مضاف الیه نه لکه رفع د یضرب شوه

پس وده کړه دا خبره چې نون په استعمال د کلام د عرب کې نهه قسمه دی یعنې په نهه معایو سره راځي (۱) نون الاعراب نحو یضریان (۲) نون الوقایه نحو جاء شی رید (۳) نون الضمیر نحو یضربین (۴) نون المثنی نحو ضاربان (۵) نون الجمع نحو ضاربون (۶) نو وصلیه نحو عاد الاولی (۷) نون المتکلم نحو مصرب (۸) نون تاکید ثقیله نحو لیضربین (۹) نون تاکید حقیقه لیضربین نو هر کله چې دا نون منقسم وو اقسام تسعوه ته نو ځکه یې دلته اولاً اضافت وکړو الوقایه ته احتراز یې وکړو د نورو اقسامو نه او ثانیاً یې اضافت وکړو اعراب ته احتراز یې وکړو د باقي اقسامو نه او په لدن کې د یاء ضمیر متکلم نه مخکې نون وقایه راوړل هم جائز دی لپاره د حفظ د سکون بنائی چې دا اصل دی په بیا کې یو مني به په خپل اصل باقي پاتې شي 'و نه راوړل هم جائز دی ځکه لدن اسم دی او یاء د متکلم متصل کیږي په اخیر د اسم پورې یې د نون وقایه نه او هر چې دی حروف مشبه بالفعل نو په دې کې نون وقایه راوړل هم جائز دی لپاره د حفظ د حاجت بنائی او نه راوړل هم جائز دی لپاره د دې چې لازم نه شي اجتماع د نونانو حقیقتاً په ان، ان، کان، او لکن کې او حکماً په لعل کې ځکه دا لام مشدد قریب دی یو مشدد ته په مخرج کې او هر چې دی لیت نو په دی کې نون وقایه نه راوړل جائز دی اگر که اجتماع د نونانو نه راځي به حقیقه او نه حکماً حملاً علی اخواته وپلټل او غوره دی لحقوق د نون وقایه مخکې د یاء المتکلم نه فی لیت په لفظ لیت کې د وجی د عدم وجود د مانع ذاتی نه او حمل د لیت په احوات باندې خلاف الاصل دی ومن ومن او غوره دی لحقوق د نون وقایه مخکې د یاء متکلم نه په من او عن جاره کې لپاره د محافظت د سکون بنائی چې هغه اصل دی په بیا کې او سره د قلت د حروف نه وقد وقط او داربگی اولی دی لحقوق د نون وقایه مخکې د یاء د متکلم نه په قد او قط کې لپاره د حفظ د سکون بنائی چې دا اصل دی په بیا کې سره د قلت د حروفو نه او نون وقایه نه راوړل هم جائز دی ځکه دا اسم دی او په اسم پورې یاء ضمیر د متکلم متصل کیږي یې د نون وقایه نه نحو علامی وعکسها لعل او عکس د کلمه د لیت لعل دی په دې شان سره چې یاء ضمیر د متکلم چې متصل شي په لعل پورې نو نون وقایه مخکې د یاء د متکلم نه نه راوړل اولی دی د وجی د ثقل د تضعیف او د کثرت د حروفو نه او دا نون وقایه راوړل جائز خلاف اولی دی

تشریح: من او عن جاره چې داخل شي په یاء ضمیر د متکلم باندې شو د یاء ضمیر د متکلم نه مخکې نون وقایه راوړل اولی دی لپاره د حفظ د سکون بنائی چې منی او عنی وواښي په تشدید د نون سره او نون وقایه نه راوړل هم جائز دی ځکه دا حروف دی او په حروفو پورې یاء ضمیر د متکلم متصل کیږي یې د نون وقایه نه مثال لکه دا قول د شاعر شو

لست من قیس ولا قیس منی

لیها السائل عنهم وعنی

او قلند درې قسمه دي (۱) قلند فعلي دي هغه مشدد راځي په معنی د څیړولو سره

(۲) قد حرفي دا کله په معنی د توقع سره راځي کله په معنی د تحقیق سره راځي او کله په معنی د تقریب سره راځي او کله په معنی د تقلیل سره راځي او کله په معنی د تکثیر سره راځي

(۳) قد اسمی دی چي راځي په معنی د حسب سره او یا ضمیر د متکلم په قد حرفي پوري نه متصل کيږي او یا ضمیر د متکلم چي متصل شي په قد فعلی پوري مو هلمته اتصال د نون وې په لازم دی او یا ضمیر د متکلم چي متصل شي په قد اسمی پوري چي بمعنی حسب دی نولحوق د نون الوقایه مخکي د یا نه نه راوړل جائز خلاف اولی دی او راوړل اولی دی مثال د دواړو لکه دا قول د شاعر شوا قدنی من مصر الضمیرین قدی لیس الامام بالشیخ الملحد

الطيبين تشبيه تعلية ده والمراد منه عبد الله وأبيه وهو خبيب

او دلتہ ہم مراد د قد به قد اسمی دی په معنی د حسب سره او قطعاً هم درې قسمه دی

(۹) اسم فعل بمعنی استه یا اکتف سره - فطك من ذلك اي اکتف بذلك.

(۲) ظرف چي ڊا راڻي وروستو د ماضي معني نه لپاره د استعراق د بڼي نحو مارايت زيډا قط.

(۳) قط اسمی بمعنی جسم یا از منزه که از کمال است.

فعل پوری ہم نہ متصل کیڑی او کہ متصلا شہ نہ در اوالہ کا کہ متصلا کیڑی او پہ قط اسم

دی اویاء ضمیر د متکلم ج متصل اے۔ نو د یاء المتکلم بہ مخکے نون وقایہ راویل لازم

دی اویاء ضمیر د متکلم چي متصل شي په قضا اسمی معنی حسب پوری نو دیاء د متکلم نه

مخکې نون و قايه راوړل اولی او نه راوړل جائز خلاف اولی دی نحو قطنی درهم و قطنی درهم

حسبی درهم او دلتہ مراد د قط نہ قط اسمی دی بمعنی حسب نہ ظرفی او نہ اسمی غیر اسما

دلایت چي یا ضمیر و متکلم را شی نوخون و قایه را ویرل اولم دی او نه را ویرل اولم دی او اسم فعل، او اسم

لیت سره د نون وقایه به په قلم آن کس راغلې ده چې د نون وقایه راولی دی او نه راول خلاص اولی دی لهذا

لیست سره د تون وځایه مه په قرآن کې راغلي دي نحو قوله تعالی ﴿يَخْتَلِفُ أَلْوَانُهُمْ فِي الْمَدِينَةِ﴾ ﴿يَخْتَلِفُ أَلْوَانُهُمْ فِي الْمَدِينَةِ﴾ ﴿يَخْتَلِفُ أَلْوَانُهُمْ فِي الْمَدِينَةِ﴾

(يَنْتَبِئُ لَوْلَا كَيْفِيَّةُ) (يَتَوَقَّعُ لَوْلَا كَيْفِيَّةُ) (يَنْتَبِئُ كَيْفِيَّةُ مَعَهُمْ) فَأَمَّا قَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ:

نه په قران کې نه دی راغلي او د قران نه علاوه به کلام د عربی کی نه دی راغلی (او بی د نون و قایه

قول الشاعر
حكمتها جابر اذا قال لست
ولم يبق له غيري

اصادفه وافقد بعض مالي

و لعل بالعکس دی لهذا لعل بی دنون وقایه نه په قران کی راغلې ده ښه د ایتیمال

﴿مُتَمَبِّحٌ﴾ اور سرہ دونوں وقایہ پہ قرآن کی راغلی دی نحو قولہ تعالیٰ ﴿لَمَّا أَتَاهُ﴾

ی به طریقہ دقت سرہ کما فی القرآن الشاء

فقلت لغيره: فقلت سره كما في قول الشاعر:

ترجمه: (۱) ویتوسط واقع کیري بین المبتداء والخبر په مینځ د مبتداء او خبر کي (۲) یا واقع کیري په مینځ د مسنداليه او د مسند کي (۳) واقع کیري په مینځ د جز اول او جز ثانی د جملی کي قبل العوامل مخکي د دخول د جنس عامل لفظی نه په دي مبتداء او خبر باندې وييها او پس د دخول د عوامل لفظیو نه چي هغه افعال ناقصه افعال مقاربه او افعال قلوب حروف مشبه بالفعل او حروف مشبه بلیس دی، صیغه مرفوع منفصل صیغه د مرفوع منفصل صیغه د مرفوع منفصل یي وویل او ضمير مرفوع منفصل ني ونه ویلو د وجی د وجود د اختلاف نه په کون د دي کي ضمير لکه وروستوي ماتن بیانوی او نشته دی اختلاف د هیچا په کون د ده کي صیغه د مرفوع منفصل او مختار یي کړه صیغه د فصل په صورت د ضمير مرفوع منفصل کي لپاره د دي چي بعید شي کون د مابعد صفت د ماقبل لان الضمير لا یوصف ولا یوصف به

تشریح: سوال: ضمير فصل یو ضمير دی د ضمائر نه او د ضمائر تعریف او احکام مخکي بیان شو نو دا جدا ولي بیانوی؟ جواب: هر کله چي د ضمير فصل لپاره احکام مختصه وو په دي شان سره چي دغه احکام خاص دی په دي ضمير فصل پورې او مجاور نه دی نورو د ضمائر ته نو ذکر کړي کړو ضمير فصل مستقل لپاره د بیان د احکام مختصو

سوال: ذکر د بین وروستو د یتوسط به لغوه او مستدرک دی ځکه یتوسط مشتق دی د یتوسط نه او یتوسط وقوع فی البین ته وائي نو دا لفظ دلالت کوي په بین باندې یو بین یي بیا ولي ذکر کړو؟

جواب: ذکر د بین وروستو د یتوسط نه بنا دی په تجرید باندې په دی شان سره چي دا په معنی د یقین دی پس شورا عبارت د مصنف د قبلي د دي قول د الله تعالی نه ﴿مَتَّحِنَ الَّذِينَ تَشْرُونَ﴾ (۲) یا ذکر د بین وروستو د یتوسط نه تصریح بما علم ضمناً ده او دا نه شي مسمی کولي په لغوه او استدراک سره او دا تصریح بما علم ضمناً کړي ده لپاره د دفع د توهم ځکه د مبتداء او خبر په مینځ کي شدت اتصال دی فصل پکي نه دی جائز نو متوهم به دا توهم کړو چي ضمير فصل به نه راځي په مینځ د مبتداء او خبر کي نو مصنف دغه توهم دفع کړو

سوال: اطلاق د مبتدا او خبر په دي مسنداليه او مسند باندې مخکي د دخول د عوامل نه حقیقه دی او وروستو د دخول د عوامل نه ورته مبتدا او خبر مجازاً وائي په اعتبار د ماکان سره نه حقیقه مثل قوله تعالی ﴿وَمَثَلُ الْإِنْتِزَامِ﴾ ځکه مبتدا او خبر حقیقه هغه وی چي محرد وی د عواملو لفظیو نه بود خو جمع راغله بین الحقیقت والمجاز او دا نه ده جائز؟

جواب: (۱) دلته جمع بین الحقیقت والمجاز نشته بلکه عموم د مجاز دی عموم د محاز دیته وائي چي ته یو دریمه معنی واخلی چي د هغې اطلاق په معنی حقیقی موضوع له او معنی مجازی دواړو باندې کیري حقیقه نو دلته ذکر د مبتدا او خبر دی او مراد ترینه مسنداليه او مسند دی او جز اول او جز ثانی د جملی دی او د دي اطلاق په مبتدا او خبر قبل العوامل او بعد العوامل کیري حقیقه

(۲) جمع بين الحقيقة والمجاز ممتنع ده بدون القرينة او كه قرينه لپاره د تعيين د احدهما موجود وه بيا جائز ده كما في قوله تعالى ﴿وَلَا تَكُونُوا أَتَقَاكُمْ﴾ ترجمه كه چري رو دا وارشان رو نه او خويندي دا اخوة حقيقت دي په ورونو كي او مجاز دي په حوى بندو كي قرينه د حقيقت رجالا دي او د مجاز نساء دي نو دلته هم قرينه د حقيقت قبل العوامل دي او قرينه د مجاز بعد العوامل دي (۳) جمع په مابين د حقيقت او مجاز كي ممتنع ده د لفظ واحده نه په آن واحده كي په جهت واحد سر او دلته په دي عبارت كي جمع په حقيقت او مجاز كي د لفظ واحده نه په آن واحده كي او په جهت واحد سره بنده بلکه په ايين كي ده په اعتبار د جهات مختلفو سره چي حقيقت قبل عوامل العوامل دي او مجاز بعد دخول عوامل دي (۴) جمع په مابين د حقيقت او مجاز كي ممتنع ده په نيز د احنافو بندي او په ييز د مالكيو بندي جائز ده او مصنف مالكي المذهب دي (۵) د اعتراض هله وارديزي چي قبل العوامل وبعدها صفة شي د المبتدا والخبر لپاره په اعتبار د متعلق محذوف سره ليكن دا صفة نه دي د المبتدا والخبر لپاره په اعتبار د متعلق محذوف سره بلکه دا متعلق دي په توسط پوري نو جمع شته په مابين د حقيقت او مجاز كي يعنى واقع كيږي قبل العوامل او بعد العوامل، صيغه د مرفوع مفصل بين المبتدا والخبر

سوال ته وائي چي دا ضمير فصل واقع كيږي د مبتدا او خبر په مينځ كي قبل العوامل او بعد العوامل نو عوامل خو صيغه د جمع ده او ادني مرتبه د جمع درې دي نو دا قاعده ست منقوضه شوه په كس است الرقيب سره ځكه دلته عوامل نشته بلکه صرف يو عامل دي او ضمير فصل راغلي دي؟

جواب په العوامل كي الف لام جنسي دي او الف لام جنسي چي داخل شي په جمع بندي نو معنى د جمعيت بطلوى نو مراد د دي نه جنس عامل لفظي دي، مثال د ضمير فصل چي راغلي وي بين المبتدا والخبر قبل العوامل لكه اولئك هم المفلحون شو، او مثال د هني چي راغلي وي بعد العوامل نحو قوله تعالى ﴿كُنْتَ أَتَى الرَّبِّ﴾ وقوله تعالى ﴿وَلَا يَحْشَقُّ الَّذِينَ يَمْشُونَ مَاءً إِنَّهُمْ اللَّهُ مِنْ صَلَواتِهِمْ﴾ دا هو ضمير فصل دي چي د يحسب لپاره مفعول اول مقدر واخلي چي بخلهم دي، وقوله تعالى ﴿إِنَّهُ مُوَالَفُ الرَّبِّ﴾

سوال ته وائي چي اولئك هم المفلحون كي دا ضمير فصل واقع دي بين المبتدا والخبر قبل العوامل دا مثال مطابق نه شو د مثل سره ځكه په مبتدا او خبر كي عامل معنوي شته دي؟ جواب مراد د عوامل نه عوامل لفظي دي نه مطلق عوامل او دلته عوامل لفظي شته دي

سوال چي صيغه مرفوع مفصل بي وويل نو ضمير مرفوع مفصل بي ولي وه ويل؟ جواب د وحي د وجود د اختلاف نه په كون د دي كي ضمير اما په كور د دي كي صيغه د مرفوع مفصل د چا خلاف نه و

سوال صيغه د فصل د مبتدا او خبر په مينځ كي په صورت د ضمير مرفوع مفصل كي ولي ذكر كيږي؟ جواب لپاره د دي چي لري شي كون د مابعد صفت د ماقبل لپاره لان الضمير لا يوصف ولا يوصف به او دا صيغه د فعل چي واقع شي بين المبتدا والخبر دا نه مرفوع وي لپاره د دي چي

موافقت يي راشي د طرفين سره او داسي مرفوع چي منفصل دي د وحی د عدم وجود د مایتنصل به نه په دي شان سره چي دا ضمير مرفوع منفصل مرفوع دي شاير ابتدائيت او عامل پکي عامل معنوی دي او ضمير کي چي عامل معنوی راشي نو دهغي انفصال واجب دي يا دا حرف دي په صورت د ضمير مرفوع منفصل کي، مطابق للمبتداه او داسي ضمير مرفوع چي مطابق به وي د مبتدا سره په افراد تشيت جمعيت تذکیر او تانيث او تکلم خطاب او غيبت کي او د خبر سره که مطابق وي او که نه وي خکه دا واقع شوی دي وروستو د مبتدا نه متصل بلا فصل او تعبير دي د مبتدا نه او په مابين د معبر عنه او معبر کي مطابقت شرط دي

سوال: نه وائي چي ضمير مرفوع منفصل به مطابق وي د مبتدا سره دا قاعده ستا مقوضه شوه په ﴿كَذَلِكَ أَتَى الَّذِينَ لَمْ يُغْنِ عَنْهُمْ كَيْدُكُمْ وَتَوَلَّى وُجُوهُمْ نُصُوبُ﴾ سره په دي شان سره چي انت ضمير مرفوع منفصل دي او دا نه دي مطابق د ماقبل سره چي ﴿ت﴾ ده خکه هغه مرفوع متصل دي او دا منفصل دي دارنگي په دي قول د الله تعالى سره ﴿لَهُ هُوَ الْمُفَوِّزُ الْأَكْبَرُ﴾ دلته دا هو مطابق نه دي د ماقبل سره خکه هغه منصوب متصل دي او دا مرفوع منفصل دي؟ جواب: مراد د مطابقت نه مطابقت د ضمير مرفوع منفصل دي د مبتدا سره په افراد، تشيت، جمعيت الخ کي نه په اتصال او انفصال کي

سوال: دا ضمير فصل چي د مبتدا سره مطابق کوي نو د خبر سره يي ولي نه مطابق کوي باوجود د دي نه چي تعلق يي د خبر سره زيات دي خکه غرض د ذکر د ضمير فصل راجع دي خبر نه؟ جواب: دا ضمير فصل واقع دي وروستو د مبتدا نه متصل بلا فصل او خبر لانه وو ذکر شوی او بل دا چي دا تعبير دي د مبتدا نه او معبر او معبر عنه کي مطابقت شرط دي

سوال: ضمير فصل چي مطابق وي د مبتدا سره نو د دي مطابقت خود خبر سره هم راغلو خکه په مینځ د مبتدا او خبر کي مطابقت شرط دي نو دا ضمير مطابق شود مبتدا سره او مبتدا مطابق وي د خبر سره نو دا هم مطابق شود خبر سره خکه مطابق د مطابق مطابق وي نو د دواړو سره يي مطابقت ولي شرط نه کړو؟ جواب: مطابقت د مبتدا سره شرط دي نه ده خبر سره په دي شان سره چي خبر د مبتدا صيغه د اسم تفضيل راشي مستعمل په من سره هلته عدم مطابقت د مبتدا سره واجب دي نو هلته به دا مطابق وي د مبتدا سره نه د خبر سره لکه الزيدان هما افضل من عمرو و اسمي فصلاً، ربط هر کله چي فارغ شو مصنف د تعريف د ضمير فصل نه نو شروع يي وکړه په بيان دوجه د تسميه د ضمير فصل کي

ترجمه: وسمي او مسمي کولي شي دا صيغه د مرفوع منفصل فصلاً په ضمير فصل سره عند البصريين وسمي الکوفيون عماداً، ليفصل خکه جدائي راولي او امتياز راولي دا صيغه د فصل يا دا ضمير فصل بين کونه په مینځ د کون د دي مابعد کي په مینځ د کون د دي خبر کي خبرا خبر لپاره د ماقبل وفتحا او نه نعت لپاره د ماقبل دا تسميه د بصريان په نيزه او کوفيان مسمي کوي دا ضمير مرفوع منفصل په عماد سره لانه يحفظ ما بعده عن السقوط عن الخبر مثل عماد البيت.

تشریح: سوال، د دې عبارت ربط د ماقبل سره څه دی او غرض د مصنف د دې عبارت نه څه دی؟
 جواب: هر کله چې فارغ شو مصنف د بیان د تعریف د ضمیر فصل نه نو شروع یې وکړه په بیان د وجه د تسمیه د ضمیر فصل کې چې دا کومه صیغه د مرفوع مفصل چې واقع شي بین المسند والمسند الیه نو د پته ضمیر فصل ځکه وائي چې فصل جدائي ته وائي او دا هم جدائي او امتیاز راوړي د مابعد د کون د دې مابعد به خبر نه نعت په دې شان سره چې دا ضمیر فصل چې په مابین د مبتدا او خبر کې نه وو ذکر کړي لکه زید، القائم نو دا ترکیب محتمل د احتمالیین وو

(۱) یو احتمال دا وو چې دا مبتدا او خبر دی (۲)، او بل احتمال دا وو چې دا موصوف او صفت دی او کله چې دا ضمیر فصل ذکر کړي شي په مینځ کې او زید هو القائم وويلي شي نو دی ضمیر فصل جدائي راوسته چې دا مابعد خبر د مبتدا دی او صفت نه دی ځکه که دا موصوف صفت وی نو په مینځ کې به هو ضمیر مرفوع مفصل نه وو راغلي ځکه چې فصل بین الموصوف والصفة نه دی جائز او دا ترکیب هم نه دی جائز چې هو موصوف او مابعد یې صفت دی ځکه هو ضمیر دی او الضمیر لایوصف ولایوصف به پس متعینه شوه چې زید مبتدا ده او القائم ورله خبر دی

سوال: ویسمی کې ضمیر راجع دی صیغه مرفوع مفصل ته او صیغه مؤنث دی او قاعده دا ده چې د فعل اسناد وشي ضمیر د مؤنث ته نو تانیث د فعل واجب دی مطلقاً مؤنث عام دی که لفظی وی او که حقیقی وی نو تسمی وبل پکار وو او دغسې اعتراض وارد یږي په لیفصل باندې؟

جواب: (۱) دا ضمیر راجع دی مرفوع مفصل ته په تاویل د ضمیر سره
 (۲) دا ضمیر راجع دی صیغه ته او صیغه مضاف دی مرفوع ته او مرفوع مذکر دی نو دی مضاف د مضاف الیه نه تذکیر کسب کړی دی مثل قوله تعالى ﴿إِنْ رَأَيْتَ أَنَّ قُرْبًا﴾

سوال: کومه ضمیر چاته راجع دی؟ جواب: دا ضمیر راجع دی خبر ته چې مذکور دی لفظاً (۲) یا راجع دی مابعد ته چې دا مذکور دی معاً چې معلومیږي د سیاق او سباق به

وشرطه ان یكون الظرف معرفة. ربط: هر کله چې فارغ شو مصنف د بیان د تعریف، او وجه د تسمیه د ضمیر فصل نه نو شروع یې وکړه په بیان د شرط د ضمیر فصل کې

ترجمه: وشرطه شرط لپاره د وجود د ضمیر فصل په استعمال د کلام د غریو کې یا شرط لپاره د ایراد د ضمیر فصل بین المبتدا والخبر ان یكون الظرف معرفة کون د خبر دی معرفه نحو زید هو القائم، اولئك هم المفلحون، اول اهل من کلذا یا کون د خبر دی صیغه د اسم تفضیل مستعمل په من سره ځکه دا معرفه ده حکماً، په دې شان سره

(۱) چې څنگه چې معرفه دلالت کوي په مصداق معین باندې نو دا صیغه د اسم تفضیل مستعمل یس هم دلالت کوي په مصداق معین باندې

(۲) لکه څنگه چې دخول د الف لام ممتنع دی په معرفه باندې نو دارنگې په دې باندې هم ممتنع

دی (۳) لکه څنگه چې اصافت د معرفه ممتنع دی غیر ته نو دارنگې د صیغې د اسم تفضیل

مستعمل بین اصافت هم ممتنع دی غیر ته، او هر کله چي کون د خبر معرفه مستلزم وو کون د مبتدا معرفي لره ځکه مبتدا نکره او خبر معرفه مجرد احتمال عقلي دی په کلام د عربو کي وجود نه لري پس ذکر کړو مصنف شرط لپاره د وجود د ضمير فصل کون د خبر معرفه فقط، او هر کله چي ایراد د ضمير فصل بين المبتدا والخبر مسرور من العرب وو خلاف القياس پس دا مختص شو په دي مورد د سمع پوري نو مبتدا او خبر چي نکره ر شي نو هلته ضمير فصل نه شي ذکر کولي او مثال د ضمير فصل بين المبتدا والخبر بعد العوامل او خبر صيغه د اسم تفضيل مستعمل په من سره، لکه کان زيد هو افضل من عمرو شو، هو ضمير فصل دی واقع شوی دی بین المبتدا والخبر پس د دخول د عامل لفظي نه چي گان دی او خبر د دي صيغه د اسم تفضيل ده مستعمل په من سره او وقوع د ضمير فصل بين المبتدا والخبر قبل العوامل چي خبر يي معرفه راغلي وی حقیقه کثیر او شائع دی په استعمال د کلام د عرب کي او د وجي د کثرت استعمال به مصنف نه دی ذکر کړي

تشریح سوال: و شرطه کي ضمير راجع دی صيغه مرفوع منفصل ته نو مطابقت شته بین الراجع والمرجع؟ جواب: (۱) دا ضمير صيغه مرفوع منفصل ته نه دی راجع بلکه وجود د صيغی د مرفوع منفصل ته راجع دی (۲) یا راجع دی ایراد د ضمير مرفوع منفصل ته بین المبتدا والخبر (۳) یا راجع دی صيغه د مرفوع منفصل ته په تویل د مذکور سره ای شرط المذكور من الصيغه (۴) یا راجع دی صيغه مرفوع منفصل ته ځکه صيغه تذکیر کسب کړی دی د مصاف اليه نه چي مرفوع دی سوال: د وجود د ضمير فصل لپاره کون د خبر معرفه پ کون د خبر صيغه د اسم تفضيل مستعمل په من سره ولي شرط شو؟ جواب: ضمير فصل ذکر کولي شي بين المبتدا والخبر ليفصل بين كونه خبراً او نعتاً او فصل بين الخبر والنعت په ضمير فصل سره هله راځي چي مبتدا او خبر دواړه معرفي وی او که مبتدا معرفه وی او خبر نکره وی بیا التباس نه راځي

سوال: التباس بين الخبر والنعت لکه څنگه چي په مبتدا او خبر معرفه کي راځي نو دارنگي په مبتدا او خبر نکره کي هم راځي نو مبتدا او خبر چي کله نکره وی نو هلته ولي ضمير فصل نه شي ذکر کولي؟ جواب: ایراد د ضمير فصل بين المبتدا والخبر معرفه ثابت دی او مسرور دی د عرب نه خلاف القياس ځکه د عقل تقاضه دا ده چي د مبتدا او خبر په مینځ کي شدت اتصال دی نو فصل دی رانه وستلی شي په ضمير فصل سره، او قاعده دا ده چي کوم حکم چي ثابت وی خلاف القياس هغه مختص وی په مورد د سمع پوري ولايقس عليه غيره

سوال: ته وائي چي ضمير فصل ذکر کولي شي بين المبتدا والخبر ليفصل بين كونه خبراً ونعتاً دا خبره په زيد هو القثم کي خو صحيح شوه ځکه که هو ذکر نه کړو نو التباس راځي د خبر او نعت په مینځ کي لیکن کنت انت الرقيب کي خو التباس بين الخبر والنعت نه راځي ځکه اسم د کان ضمير دی والضمير لا يوصف ولا يوصف به (۲) الرقيب منصوب دی دا دلالت کوی چي دا خبر د کان دی نه صفت ځکه که صفت وی نو مرفوع به وو نو دلته التباس نشته نو بیا ولي ضمير فصل ذکر کړی دی؟

جواب: په کوم ځای کې چې التباس راځي نو هلته ضمير فصل ذکر کولی شي لپاره د دفع د التباس سر
الخبر والنعت او صورت د عدم التباس محمول دی په صورت د التباس باندې طرداً للباب.

سوال: د ایراد د ضمير فصل لپاره لکه څنگه چې کون د خبر معرفه شرط دی دارنگې کون د مبتدا
معرفه هم شرط دی نو تا یواځې کون د خبر معرفه ولې ذکر کړو؟

جواب: کون د خبر معرفه مستلزم دی کون د مبتدا معرفه لره ځکه په مبتدا او خبر کې احتمالات عقلیه
خلور دی درې موخو فی الخارج دی او یو مجرد احتمال عقلي دی په خارج کې وجود نه لري.

(۱) چې دواړه معرفي وی نحو الله الهنا، محمدینا (۲) دواړه نکرې نحو ولعبد مؤمن خبر من
مشرك (۳) مبتدا معرفه او خبر نکره نحو زيد قائم، دا درې موجود دی (۴) او چې مبتدا نکره او
خبر معرفه وی دا مجرد احتمال عقلي دی در خارج وجود ندارد، د دې وجی نه نحو یانو دا فیصله
کړې ده او قاعده یې بیان کړې ده چې هر کله دوه اسمونه وموندل شو په کلام د عرب کې چې پر
معرفه وه او بل نکره وو نو د معرفي نه به مبتدا جوړه وو او د نکرې نه به خبر جوړ وو اگر که معرفه
وروستو وی او نکره محکې وی لیکن سیویه په دوه ځایونو کې د نکرې نه مبتدا جوړه وی او د
معرفي نه خبر جوړه وی په خلاف د جمهورونه.

(۱) چې اسم متضمن وی معنی د حرف استفهام لره نحو من ابوک جمهور وائي چې من خبر مقدم
دی او ابوک مبتدا مؤخره ده بیا په قاعده مذکوره باندې او سیویه وائي چې من مبتدا ده او
ابوک خبر دی او تقدیم د مبتدا راغلي دی په خبر باندې په تقدیم وحبی سره، او سیویه وائي چې
دا من اگر چې لفظ نکره ده خو معنی معرفه ده او اصل په مبتدا کې تقدیم دی تر څو پورې چې د
مقدم نه مبتدا جوړیده نو دهغې نه به مبتدا جوړه وی او د ماعد نه به خبر جوړه وی.

(۲) هررت برجل افضل منه ابوه کې جمهور وائي چې افضل منه خبر مقدم دی او ابوه مبتدا
مؤخره ده او جمله صفت د رجل دی او سیویه وائي چې افضل منه مبتدا ده او ابوه یې خبر دی
ځکه صیغه د اسم تفصیل چې مستعمل شي په من سره دا معرفه ده حکما کما مر.

سوال ته وایې چې صیغه د اسم تفصیل چې مستعمل شي په من سره نو دا معرفه ده حکما لکه
څنگه چې په معرفه الف لام نه داخلېږي نو دارنگه په دی هم به داخلېږي دا قاعده ستا منقوضه
شوه په دی قول د شاعر

ولست بالاکثر فهم حصی
لما العرت للحکاکثر

دلته اکثر صیغه د اسم تفصیل مستعمل ده په من سره او الف لام پری داخل شوی دی؟

جواب: اول دا الف لام راند دی نه تعریفی (۲) که تعریفی شي نو بیا به دا من په منهم کې تفصیلی
ندی بلکه تبییضی دی (۳) یا دا من بمعنی فی دی مثال قوله تعالی وادا نودی للصلا من یوم
الجمعة ای فی یوم الجمعة (۴) یا من تفصیلی دی د اسم تفصیلی مقدر لپاره نه د مذکور لپاره ای
ولست بالاکثر کثر منهم حصی یجوز فی الشعر مالایجوز فی غیره فافهم

سوال: ته وائي چي کون د خبر معرفه او مبتدا نکره مجرد احتمال عقلي دی در خارج وجود ندارد دا قاعده ستا منقوضه شوه په دي قول د شاعر سره

قبر حرب بمحکام قفر

ليس قرب قبر حرب قبر

چي دلته قبر اسم د ليس مسند اليه نکره ده او قرب قبر حرب خبر دی او معرفه ده؟

جوابه (١) دا قرب معنی قارب دی اصافت د دي مابعد ته اضافت لفظی دی دا مفید د تعريف نه دی لهذا مسند او مسند اليه دواړه نکرې دي (٢) يا قرب صفت مشبه دی او مضاف دی مابعد ته په اضافت لفظی سره بيا دواړه نکرې دي (٣) يجوز في الشعر ما لا يجوز في غيره

(٤) لکه څنگه چي مسند معرفه ده نو مسند اليه هم معرفه ده ځکه دا نکره مخصوصه ده واقع ده وروستو د نفي نه او نکره مخصوصه په حکم د معرفه کې وي نو مونږ وايو چي خبر معرفه او مبتدا نکره محضه نه شي راتلي او خبر معرفه او مبتدا نکره مخصوصه راتلي شي

(٥) مونږ وايو چي دا نه شي راتلي په کلام د عربو انسانانو کې او دا کلام د جنات دی (٦) مونږ وايو چي خبر معرفه او مبتدا نکره په کلام فصيح کې نه راځي او دا خو کلام غير فصيح دی په دي شان سره چي دا خارج دی د دائري د فصاحت نه د وجي د تنافر الکلمات نه

سوال: ته وائي چي خبر معرفه او مبتدا نکره په کلام فصيح کې نه راځي دا قاعده ستا منقوضه شوه په دي قول د الله تعالی سره چي ﴿لَا تَلَوْاْ وَتَرْجِعُ النَّاسِ لَعْنَةُ رَبِّكَ﴾ مسند اليه نکره ده او للذي بيکة مسند معرفه ده؟ جوابه: للذي بيکة موصول مع الصلة خبر د ان نه دی بلکه خبر د مبتدا محذوف دی اي لهو الذي بيکة دا جمله بيا خبر د ان دی او جمله په حکم د نکره کې وي

سوال: تاسو وائي چي مبتدا او خبر چي معرفي وي نو لابد دي ده د ايراد د ضمير فصل نه دا قاعده ستاسو منقوضه شوه په الله الهنا او محمد نبيا سره دلته مبتدا او خبر دواړه معرفي دي او ضمير فصل نشته؟ جوابه: ايراد د ضمير فصل بين المبتدا والخبر مشروط دی او کون د مبتدا او خبر معرفه ورله شرط دی او قاعده دا ده چي وجود د مشروط مستلزم دی وجود د شرط لره نو ضمير فصل چي راشي بين المبتدا والخبر نو کون د مبتدا او خبر معرفه ضروري دی او وجود د شرط مستلزم نه دی وجود د مشروط لره، لکه وضوء شرط دی د صلوٰه لپاره نو وجود د وضوء مستلزم نه دی وجود د صلوٰه لره، او وجود د صلوٰه مستلزم دی وجود د وضوء لره په دي شان سره چي بي د وضوء نه صلوٰه شرعي نه متحقق کېږي (بلاعذر)، لهذا دا لازم نه ده چي کوم ځای مبتدا او خبر معرفه و نو هلته به ضمير راغلي وي، د دي نظير په صرف کې لکه کون د ماضی او مضارع مفتوح العين مشروط او کون د عين يا لام کلمه حرف حلق ورله شرط دی، اوس چرته چي ماضی او مضارع دواړه مفتوح العين وي، نو عين يا لام کلمه به يې خامخا حرف حلق وي ځکه مشروط يې د شرط نه نه راځي او دا لازم نه ده چي چرته عين يا لام کلمه مضارع او ماضی حرف حلق وي هغه به مفتوح العين وي بلکه داسي هم کيدی شي چي عين يا لام کلمه يې حرف حلق وي او ماضی مضارع دواړه مفتوح العين نه وي لکه وعده يعبد، سمع يسمع، شغل يشغل، شو ځکه شرط يې د مشروط نه هم موجود ږي.

سوال: دا خبره ستا منقوضه شوه بقوله تعالى ﴿وَمَكَرُوا لَكَ مَكْرًا﴾ دلته ضمير فصل بين الم والخبر راغلي دی او خبر معرفه ده بلکه جمله ده نو وجود د مشروط راغی بی د شرط نه؟
جواب: (۱) انه مبتداء و ما بعده خبره (۲) او تاکید لما قبله کما فی قوله تعالى ﴿وَأَلَيْكَ هَاجِرَتُهُ﴾

﴿وَأَلَيْكَ هَاجِرَتُهُ وَأَنْتَ﴾

سوال: کت انت الرقیب او کان زید هو افضل من عمرو کي التباس نشته ضمير فصل ولي راوري دی؟
جواب: صورت د عدم التباس محمول دی په التباس باندې حملاً طرداً للباب او طرداً للباب لپاره
مثال مخکې تیر شوي وو صفة جرت علی غیر من هی له کي

(۲) بعض ضمائر مبني دی لشبهة بالحرف وصفاً او باقي محمول دی طرداً

(۳) ضمير مبني علی السكون چي لازم نشی نوالی د اربع حرکاتو او د حرجن محمول دی طرداً

للباب (۴) حمراوات جمع مؤنث سالم کي همزه و او سره بدلیږي چي لازم نشی اجتماع د علامتینو:

تأیید او په تشبیه کي هم په و او سره بدلیږي طرداً للباب، ومن الصرف (۱) نحو یعد به دیکي ور

حذف شوي دی د قاعدی د وجي به اعد بعد تعد کي حذف شوي طرداً للباب (۲) اکرم کتي همزه

حذف شوي ده د وجی د اجتماع د همرتينونه او په یکرم، تکرم، نکر، کي حذف شوي ده طرداً

للباب، ومن الم شروع رمل فی الطواف مشروع دی په ابتداء کي لظهار الجلد ثم رالت العلة وبقی

الحکم طرداً للباب (۲) العدة شرعت براءة الرحم ثم ثبتت فی مواضع ليس فیها شغل الرحم طرداً

لان النفوس تانس بشبوت الحکم فلا یسفی ان یزول ذلك الاتس

سوال: کان زید هو افضل من عمرو مثال دی د هغه ضمير لپاره چي واقع دی بین المبتداء والخبر بعد

العوامل او دا مثال دی د هغې لپاره چي خبر د مبتداء صیغه د اسم تفضیل ده مستعمل په من سره او

ضمير فصل چي واقع شوی دی بین المبتداء والخبر قبل العوامل او واقع شوی وی د مبتداء او خبر

معرفه په مینځ کي د هغې مثال یې ولي ذکر نه کړو؟ جواب: د هغې مثال یې ترک کړی دی د وجی د

شهرت نه ځکه و فروع د ضمير فصل بین المبتداء والخبر معرفه قبل العوامل کثیر او شائع دی په

استعمال د کلام د عرب کي په خلاف د هغه ضمير فصل نه چي هغه واقع وی بین المبتداء والخبر بعد

العوامل او د مبتداء لپاره خبر صیغه د اسم تفضیل وی مستعمل په من سره دا قلیل دی

سوال: کان زید هو افضل من عمرو مثال دی د عدم التباس مثال د التباس یې ولي ذکر نه کړو؟ جواب:

(۱) مثال د عدم التباس یې ذکر کړو نه مثال د التباس ځکه په دي کي اشاره ده دی خبری ته چي

ضمير فصل بین المبتداء والخبر راخي سره د عدم التباس نه اما په صورت د التباس کي په طریق اولی

سره راخي (۲) دا نصر دی او صریح دی په مثال کي زید هو القائم نه دا محتمل د احتمالیین دی

ولا موضع له عند الخلیل: ربط: دا جمله مستانغه واقع شوي ده جواب د سوال ځکه هر کله چي مصنف

بیان د ضمير فصل وکړو نو معترض اعتراض وکړو په مصنف باندې چي دا کوم ضمير چي واقع

ی بین المبتداء والخبر معرفه دا په ترکیب کي څه واقع کیږي او د دي لپاره اعراب معلی شته

کده نو مصنف جواب وکړو لاموضع له الخ سره خلاصه د جواب دا ده چې دا کوم ضمير چې واقع شي په مابين د مبتدا او خبر معرفه کې په دې کې مذاهب ثلاثه دي

(۱) يو مذهب د خليل دې لاموضع نشته دې محل ثابت د دې ضمير لپاره د اعراب نه عند الخليل د خليل په نزد باندې ځکه خليل وائي چې دا حرف دې داخل کړي شوی دې بين المبتدا والخبر کيفصل بين کومه خبراً ونعتاً په شان د کاف د اولئك او په شان د تاء د انت يعني لکه څنگه چې کاف د اولئك او تاء د انت حرف دې محل من الاعراب ورله نشته نو دغه شان د دې صيغې د فصل لپاره هم محل من الاعراب نشته.

(۲) دويم مذهب د بعض دې هغوی وائي چې دا کومه صيغه د مرفوع مفصل چې واقع ده بين المبتدا والخبر دا اسم دې ليکن داسې اسم دې چې بالکل خالي دې او کنگال دې د اعراب نه ځکه دا نه عامل دې او نه معمول او اعراب به اسم کې هله راځي چې مرکب شي د غير سره او عامل ورسره موجود وي لفظاً يا معاً او خليل دېته حرف وائي نه اسم ځکه هغه وائي چې اول قول کول په اسميت د ده باندې او بيا د هغې نه بعد حکم کول په لامحل لها من الاعراب سره منافي دې د اسميت سره او مکروه دې عند النحاة نو د دې کراهت نه خان ساتلو لپاره هغه قول وکړو په حرفيت باندې وبعض العرب يجمعه مبتداء وما بعده خبره ترجمه وبعض العرب او بعض د عربو نه يجمعه مستعملوي ضمير فصل لره پداسې استعمال سره چې حکم کوي نحو بيان په کون د ضمير فصل باندې مبتداء او حکم کوي په هغه شي باندې چې وروستو د دې نه دې خبر د مبتدا لکه وائي بعض عرب په کنت انت الرقيب کې کنت انت الرقيب او په علمت ريداً هو المطلق کې علمت ريداً هو المطلق وائي اوس کنت انت الرقيب کې الرقيب مرفوع دې ځکه دا خبر دې او است مبتدا ده او المطلق خبر دې او هو مبتدا ده وما بعده خبره په دې مقام کې نسخې د کافيه دوه قسم دي (۱) يوه نسخه کې د ما بعده نه مخکې واو راغلي دي او بله نسخه کې واو نشته، کومه نسخه کې چې واو راغلي دي په هغه نسخه کې په خبره کې دوه قسمه اعراب لوستل جائز دي (۱) خبره منصوب هم جائز دي ځکه دا ما موصول او بعده ظرف صله د موصول دا عطف دې په مفعول اول د يجمعل باندې او خبره عطف دې په مفعول ثاني باندې د يجمعل نو عطف د اسمين راغلي په معمولين د عامل واحد باندې او دا جائز دي بالاتفاق (۲) او خبره مرفوع لوستل هم جائز دي ځکه ما موصوله بعده ظرف صله د موصول موصول مع صله مبتدا او خبره ورله خبر دې او دا جمله حال دې د مفعول اول د يجمعل نه، او په کومه نسخه کې چې ما بعده راغلي دي بدون الواو، نو په خبره کې رفع متعين ده بنا بر جبريت او نصب لوستل پکې به دې جائز ځکه نصب جائز وو دوجي د عطف نه په ماقبل باندې او دلته واو عاطفه نشته.

سوال: زيد هو القائم کې هو په تركيب کې څه واقع شوی دی؟ جواب: په دې کې درې مذاهب دي او درې ترکيونه دي (۱) زيد مبتدا القائم ورله خبر دې او هو حرف فصل دې لامحل لها من

الاعراب (۲) رید مبتدا القائم ورله جبر دی هو ضمیر فصل اسم ملفی دی عن الاعراب خکله دانه عامل دی او نه معمول دی (۳) رید مبتدا اول هو مبتدا ثانی القائم خبر د مبتدا ثانی مبتدا سره د خبر نه جمله خبر د مبتدا اول مبتدا سره د خبر نه جمله خبریه اسمیه شوه

ويتقدم قبل الجملة ربط هر کله چې ضمیر شان او ضمیر قصه بعض د ضمائر ووه، او ووه د دي لپاره احکام مختصه په دي شان سره چې هغه جاري کيږي په ضمیر شان او ضمیر قصه کې او په باقي ضمائر ووه کې به جاري کيږي نو ذکر کړو مصنف ضمیر شان لره جدا لپاره د بیان د احکام مختصه ترجمه ويتقدم واقع کيږي قبل الجملة محکې د جس جملې نه ذکر د قبل وروستو د يتقدم نه بنا دی په مجرد باندي يا دا تصريح بما علم صما ده

(۲) يا ترجمه دا ده چې واقع کيږي ضمیر غائب متقدم بي د سببیت د مرجع نه او دغه معنی په اعتبار د مفهوم سره عامه ده چې مخکې د جملې نه وي او که نه وي نو خکله مقید و گرځوو مصنف يتقدم لره په قبل الجملة سره ضمیر غائب ضمیر غائب نو احترام نې وکړو په دي سره د ضمیر د متکلم او مخاطب نه خکله ضمیر د متکلم او مخاطب ضمیر شان نه راځي مسمی او مسمی کولي شي دغه ضمیر غائب د نحو یانو په اصطلاح کې ضمیر الشان په ضمیر شان سره که دا ضمیر مذکر ووهو قوله تعالی قل هو الله احد، والقصه یا مسمی کولي شي په ضمیر قصی سره که ضمیر مؤنث ووهو قوله تعالی فابها لاتعمی الانصار ﴿لَوْ رِئِلْتُمْ لَتَخَفْتُمْ وَلَسْتَ لَكُمْ اِلَٰهَةٌ اِلاَّ اَنْتَ﴾ پای اولم تکن القصه (۱) لپاره د رعایت په مینځ د ضمیر شان او ضمیر قصه کې او په مینځ د هغه شی کې چې عمده ووهو په جمله مفسره کې خکله دا ضمیر راجع دی هغه عمده ته

۲. خکله دا ضمیر شان او قصه راجع دی معهود فی الذهن ته چې هغه شان او قصه ده

۳. یا دی ضمیر غائب ضمیر شان او قصه خکله واني چې دا به داخليږي مگر په هغه جمله باندي چې د هغې شان او قصه عظیمه وی داسې ضمیر غائب یسر چې د هغه بیان کولي شي خکله په دي کې ابهام دی دوحی د عدم تعب د مرجع نه بالجملة په جمله خبریه سره جمله چې هغه د کر شوی وی وروستو د ضمیر غائب نه (۱) خکله :غه ضمیر راجع دی شان او قصه ته او شان او قصه نه وي مگر په جمله کې وی (۲) خکله مقصود په دي کې بیان د نسبت او حکم دی اولاجملا او بیان تفصیلا او حکم او نسبت په جمله کې وی به په مفرد کې او جمله انشائیة د چا لپاره بیان نه واقع کيږي

فشریح سوال. دا ضمیر شان او ضمیر قصه یو فرد دی د افرادو مطلق د ضمیر نه او د مطلق ضمیر بیان نه شو او دا داخل در - هغې کې نو دا بی جدا ولي ذکر کړی دی؟ جواب: منم چې ضمیر شان یو فرد دی د افرادو د مطلق ضمیر نه بیکر د دي لپاره احکام مختصه دی په دي شان سره چې هغه حکام دی لره ثابت دی به غیر لره نو دا بی ذکر کړو لپاره د بیان د احکامو مختصو

سوال. ذکر د قبل وروستو د يتقدم نه لغوه دی خکله چې تقدم دلالت کوي په قبلیت باندي؟

جوابه ذکر قبل وروستو د یقدم نه بنا دی په تجرید باندې مثل قوله تعالی ﴿ شَتَحْنَ آلَیْهِ اَنْتَرُیْ ۚ ۲۰﴾ بایې دا قبل ذکر کړی دی وروستو د یقدم به لپاره د تصریح سم علم ضمناً، او مقصود په دې سره تاکید دی او مقصود په تاکید کې رفع د توهم ده ځکه تقدم د ضمیر په مرجع باندې غیر معهود دی، نو لاندې شوه د تاکید به لپاره د دفع د توهم او تاکید یې وکړو په تصریح بما علم ضمناً سره (۳)، ذکر قبل وروستو د یقدم نه لغوه نه دی ځکه چې معنی د یقدم دا ده چې یقع مقدما من غیر سبق مرجع او دا باعتبار المفهوم عام دی که محکمې د جملې به وی او که به وی یو ځکه مصنف دا مقید کړو په قبل الجملة سره

سوال: ویسی الح پہ تعریف کی داخل دی کنہ؟ جواب: پہ دی کی دود مذہب دی

(۱) شرح هندي والي چي دا په تعريف ڪي داخل دي په دي شان سره چي غائب موصوف دي او پسمي ضمير الشان والقصة ورله صفت اولي دي او پيسر الخ ورله صفت ثاني دي

[illegible]

(۱) خکه شته دی دجله د تسمیه لپاره په دې حکم کې خکه دا حکم ثابت دی په واقع او نفس الامر کې بیا خبره ده که دا مسمی په دې نوم سره وی او که نه وی

۲. که چرته یسمی الخ داخل شي په تعريف کې نو ذکر د يفسر الخ لغوه دي او مستدرک دي ځکه په يفسر الخ سره چې کوم اشياء مونږه خارج کوو نو هغه خارج شو په یسېمى الخ سره نو يفسر ته څه ضرورت پاتې نشو

سوال: جمله معترضه ذکر کولی شي په مابین د متلازمینو د کلام کې د یو غرض لپاره سو دلته په مېخ د موصوف او صفت کې څه لپاره ذکر شوي ده؟ جواب: غرض د مصنف په دې کې بیان د نوم د دې ضمیر غائب دی چې په دې سره د دې امتیاز راشي د باقی افرادو د ضمیر په

سوال: بنا په مذهب ستا باندې دا تعريف د ضمير شان منع نه شود دخول د غير نه داخل شو پکې
الشان هوريد قدتم خکه هو ضمير غائب دی واقع دی په سر د جمله کې او ما بعد جمله ورله
مفسره ده خکه په ارجاع د دې ضمير سره شان ته هغه ابهام نه پورته کيږي نو تعريف ورباندې
صادق دی او د افرادو د ضمير شان نه نه دی او د شرح هدي په مذهب باندې دا اعتراض نشته؟
جواب: دغه ترکيب د مخالف شرايطو له امله د ضمير په شان نه دی او د افرادو د ضمير نه

معنی داده چي يقع مقدم من غير مسوق مرجع او دلته سوره د سبقيت د مرجع نه دی چي شان دی

په ضمير غائب ته به شان کله وايو او قصه به ورته کله وايو. جواب دا ضمير غائب به خالي نه وي يا به ضمير د مذکور وي او يا به ضمير د مؤنث وي که ضمير د مذکور وو نو مسمی کولي شي په ضمير شان سره او که ضمير د مؤنث وو نو مسمی کولي شي په ضمير قصه سره.

سوال: دی ضمیر شان ته ضمیر شان ولي وائي او ضمیر قصه ته ضمیر قصه ولي وائي؟

جواب: شارح هندي وائي چې دی ضمیر شان ته ضمیر شان ځکه وائي چې دا راجع دی شان ته او ضمیر قصه ته ضمیر قصه ځکه وائي چې دا راجع دی قصه ته، او شارح جامی وائي چې دی ضمیر غائب مذکر ته ضمیر شان وائي او مؤنث ته ضمیر قصه وائي لپاره د رعایت د مطابقت په پینځ د ضمیر او هغه شی کې چې عمده دی په جمله مفسره کې ځکه دا هغه ته راجع دی او د دې وچي نه ورته نه وائي چې دا راجع دی شان او قصه ته ځکه چې که دا راجع شي شان او قصه ته نو بیا خبر دا ضمیر شان او ضمیر قصه نه شو (٢) یا د دې وچي نه چې دا داخلېږي په هغه جمله باندې چې شان او قصه د هغې عظیمه وي.

سوال: یفسر به بعد یې ولي ونه ویل ځکه یو شي چې یو خل اسم ظاهر ذکر شي نو ثانیاً په ضمیر سره ذکر کولي شي؟ جواب: یفسر بالجمله بعد یې ویل او یفسر بها بعد یې ونه ویل ځکه دا قاعده په هغه ځای کې ده چې د دې نه بعینه اول مراد وي او دلته د اول نه جنس جمله مراد ده او د ثانی نه جمله خبریه مراد ده (٢) یا یې وضع د اسم ظاهر کړي ده په مقام د ضمیر کې لریادة التمكن فی الذهن سوال: د ضمیر شان او قصه تفسیر په جملې سره ولي کولي شي؟

جواب: (١) ځکه چې دا ضمیر راجع دی شان او قصی ته او شان او قصه نه وي مگر په جمله کې وي (٢) ځکه مقصود په دی کې بیان د نسبت او حکم دی اول اجمالاً او بیا تفصیلاً او نسبت او حکم په جمله کې وي په مفرد کې نه وي.

سوال: د دې بیان چې په جمله خبریه سره کوی نو په انشائیة سره یې ولي نه کوی؟ جواب: ځکه چې جمله انشائیة د چا لپاره بیان نه واقع کیږي نو د دې تعریف د ضمیر شان نه معلومه شوه چې ایراد د ضمیر شان په استعمال د کلام د عربو کې مشروط دی په شروط اربعو سره.

(١) ضمیر غائب به وي دا معلومیږي د ضمیر غائب نه.
(٢) واقع به وي مخکې د جملې نه دا معلومیږي د وي ویتقدم قبل الجملة نه.
(٣) دا جمله به بیان وي دی ضمیر لپاره او معلومیږي د یفسر بالجمله بعد نه.
(٤) مضمون د جملې به عظیم الشان وي ځکه مقصود په ضمیر شان کې بیان د حکم دی اول اجمالاً او بیا تفصیلاً ځکه تفصیل بعد الاجمال واقع فی الذهن وي او دا هله کولي شي چې مضمون عظیم الشان وي فلا يقال انه لقد طار الذباب ځکه طیران د ذباب عظیم الشان خبره نده وبقال قل هو الله احد ځکه دا مضمون د جمله چې وحدانیت د الله تعالی دی دا عظیم الشان مضمون دی.

په وائي چې ایراد د ضمیر شان مشروط دی په شروط اربعو سره دا قاعده ستا منقوضه شوه په دې قول د الله تعالی سره ﴿وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ إِخْرَاجُهُمْ﴾ دا هو ضمیر شان دی واقع دی مخکې د محرم علیکم اخراجهم نه او دا جمله نده بلکه شه جمله ده په دې شان سره چې محرم صیغه د اسم مفعول ده اخراجهم ورته نائب فاعل دی او علیکم معلق دی په دی اسم مفعول پوري.

جواب که هو ضمير شان شي نو بيا تركيب دغسي نه دی لکه چي تا وکړو بلکه ترکیب داسي دی چي محرم صیغه د اسم مفعول ده ضمير پکي مستتر دی هغه ورله نائب فاعل دی او علیکم متعلق دی په دي اسم مفعول پوري اسم مفعول سره د نائب فاعل او سره د متعلق نه شبه جمله خبر مقدم دی او اخراجهم ورله مبتدا مؤخر ده مبتدا سره د خبر نه جمله اسمیه خبریه تفسیر واقع شوی دی د ضمير شان لپاره.

ويکون منفصلاً ومتصلاً: ربط هر کله چي فارغ شو مصنف د بيان د تعريف د ضمير شان او ضمير قصه نه نو شروع يې وکړه په تقسيم د ضمير شان او قصه کې لپاره د اتمام د تعريف د ضمير الشان والقصه ځکه تقسيم د متعماتو او مکملاتو د تعريف نه دی ځکه په تعريف سره معلوم يې معنی او مفهوم د شی او په تقسيم سره معلوم يې افراد او مصداق د شی نو پس د تقسيم نه مونږ ته ضمير شان معلوم شو مفهوم او مصداقاً

ترجمه: ويکون او کيږي دغه ضمير شان او قصه منفصلاً منفصل د وجي د تعذر د اتصال نه ومتصلاً او متصل په عامل پوري د وجي د عدم تعذر د اتصال نه او بيا دا ضمير متصل مستقماً مستتر راځي په عامل کې وياړنا او غير مستتر راځي علی حسب العوامل موافق د اقتضاء د عامل په دي شان سره چي دا عامل به خالي نه وي يا به عامل لفظی وی او يا به عامل معنوی وی که عامل پکي عامل معنوی وو نو بيا دا ضمير شان منفصل راځي د وجي د تعذر د اتصال نه په امر معنوی پوري مثال لکه هو زيد قائم شو او که عامل پکي عامل لفظی وو نو دا ضمير شان به خالي نه وي يا به مرفوع وی يا به منصوب وی که مرفوع وو نو بيا دا ضمير شان متصل مستتر راځي لکه مثال کان زيد قائم. تركيب: کان فعل دی د افعال باقصور نه اسم مرفوع خبر منصوب غواړي، ضمير شان پکي مستتر دی هغه اسم د کان زيد مبتدا او قائم يې خبر دی مبتدا سره د خبر نه جمله خبریه اسمیه خبر دکان، کان سره د اسم او خبر نه جمله فعلیه خبریه شوه

او که دا ضمير شان منصوب وو نو بيا دا بارز متصل راځي اوس عامل باصب عام دی که حرف وی لکه الله زيد قائم ه ضمير شان منصوب دی ځکه اسم د ان دی او متصل دی په حرف پوري د وجي د عدم تعذر د اتصال نه بل مثال نحو علمته زيدا فاضلاً، ه ضمير شان منصوب دی او متصل دی په فعل پوري د وجي د عدم تعذر د اتصال نه او بارز دی نه مستتر ځکه چي دا ضمير منصوب دی او استتار خصوصیت د ضمير مرفوع دی.

تشریح سوال: د دي عبارت ربط د ماقبل سره څه دی او غرض د مصنف د دي عبارت به څه دی يعنی دا په تعريف کې داخل دی، يا غرض بيان د حکم د ضمير شان دی او که غرض د مصنف تقسيم دی په ضمير شان کې؟

جواب: ربط د ماقبل سره دا دی چي دا مخکي تعريف د ضمير شان وو او دا تقسيم دی په ضمير شان کې نو په معرفت د ربط سره غرض د مصنف هم معلوم شو چي تقسيم دی په ضمير شان کې

نه بیان د حکم او دا په تعریف کې هم نه دی داخل. نو ضمیر شان اولاً په دوه قسمه دی ۱، متصل ۲، منفصل. متصل بیا دوه قسمه دی ۱، مستتر ۲، بارر. ځکه ضمیر مستتر او بارر مو عین د ضمیر متصل دی په خلاف د منفصل نه هغه بارر راځي نه مستتر.

سوال مصنف دا تقسیم په دې ضمیر شان کې ولې کوي؟ جواب: په دې تقسیم کې اشاره ده دې خبرې ته چې لکه څنګه چې مطلق ضمیر دوه قسمه دی ۱، متصل ۲، منفصل. او بیا مطلق ضمیر متصل دوه قسمه دی ۱، بارر ۲، مستتر. نو دغسې ضمیر شان هم اولادوه قسمه دی ۱، متصل ۲، منفصل. او متصل بیا دوه قسمه دی ۱، بارر ۲، مستتر.

وحذف منصوباً ضعیف ربط هر کله چې فارغ شو مصنف د بیان د تعریف او د تقسیم د ضمیر شان او د ضمیر قصه نه نو شروع یې وکړه په بیان د حکم د ضمیر شان کې.

ترجمه وحذف لري کول د متکلم ضمیر شان لره د لفظ به سره د بقاء نه په بیت کې منصوباً په حال کون د دې ضمیر شان کې چې منصوب یې واحلي ضعیف ضعیف دی منصوب سريې احتراز وکړود ضمیر مرفوع نه ځکه ضمیر شان مرفوع بیا بر فاعل راځي او حذف د فاعل به دی حائر او یا مرفوع راځي بیا بر ابتدائیت او حذف د مبتدا هم نه دی حائر د وجې د عدم د دلالت د مابعد نه په حذف مبتدا باندې ځکه چې مابعد جمله ده کور یې پوره دی دلالت به کوي په حذف د مبتدا باندې. او ضمیر شان مجرور نه دی راغلي په استعمال د کلام د عرب کې اصلاً او حذف د ضمیر شان منصوب جائز دی ځکه چې دا په صورت د فصله کې دی او حذف د فصله حائر دی لیکې حذف یې ضعیف دی ځکه حذف د مراد راځي بدون الدلیل د وجې د استقلال د خبر نه ځکه دا خبر جمله ده او رابط په دې جمله کې نشته ضمیر چې راجع شي مستداً ته او دلالت وکړي په حذف د مبتدا باندې.

تشریح سوال: د دې عبارت ربط د ماقبل سره څه دی او غرض د مصنف د دې عبارت به څه دی؟

جواب: ربط د ماقبل سره دا دی چې مخکې تقسیم د ضمیر شان وو او دا بیان د حکم د ضمیر شان دی او په معرفت د ربط سره غرض د مصنف هم معلوم شو چې بیان د حکم د ضمیر شان دی. په دې شان سره چې دا ضمیر شان به حالي به وي یا به مرفوع وي یا به منصوب وي او مجرور خو نه راځي اصلاً که مرفوع وو د هغې حذف نه دی حائر ځکه دا به یا مرفوع وي یا بر فاعلیت او حذف د فاعل نه دی جائز یغیر د سد مسد او قرینې به. او یا به مرفوع وي یا بر ابتدائیت و حذف د مبتدا هم نه دی جائز یغیر د قرینې به او دلته دا مبتدا چې موبه حذف کړو نو دا مابعد دلالت به کوي په حذف د مبتدا باندې ځکه د دې کور پوره دی او مشتمل به دی په ضمیر د مستداً باندې چې دلالت وکړي په مبتدا محذوف باندې او که دا ضمیر شان منصوب وو نو حذف د هغې حائر دی سره د ضعف نه سوال: حذف د دې ولې جائز دی؟ جواب: ځکه دا په صورت د فصله کې دی او حذف د فصله جائز دی سوال: ضعیف ولې دی؟ جواب: د وجې د عدم وجود د دلیل نه په حذف د دې ضمیر شان باندې سوال: دا مابعد جمله خبر دی دلیل شي په حذف د مبتدا باندې؟

جواب: دا مابعد جمله دليل نه شي گرځيدی په حذف د مستند باندې ځکه هغه مستقله جمله ده او کلام دی او نه دی مشتمل په ضمير رابط باندې چې هغه دلالت وکړي په حدیث د مستند باندې مثال ١، نحو قوله تعالى ﴿لَنْ هَذَا تَنْجُو﴾ په دې کې څلور ترکیبونه دي ١، ان مخفف من المثقل ملغات العمل دی هداں مستند ده او لسا حراں ورله خبر دی

٢، ان مخفف من المثقل هداں اسم دان او لسا حراں ورله خبر دی من قبيل من احب كريمناه
٣، ان نافية هداں مستند لام معنی الاسا حراں خبر د مستند فيكون المعنى ما هداں الاسا حراں
٤، ان مخفف من المثقل اسم منصوب خبر عواري هداں مستند سا حراں ورله خبر دی دا جمله خبر د، ن او اسم دان ضمير شان منصوب حذف شوی دی

او په یو قرأت کې راعلي دی ان هداں لسا حراں په تشديد د سون سره په دې باندې ظاهر کې اعتراض دی چې ان حرف دی د حروف مشبه بالفعل به اسم منصوب خبر مرفوع عواري هداں اسم دان او سا حراں يې خبر دی، او اسم دان منصوب وي او تشبيه منصوب بليا، راخي به منصوب بالالف يو هداں به الف سره ولي راعلي دی د دې نه درې حواصيه دي

١، ان حرف د حروف مشبه بالفعل به نه دی بلکه دا حرف ايحاب دی په معنی د نعم سره او هداں مستند ده او سا حراں يې خبر دی او لام لام تأكيد دی

٢، وکه وسم چې ان حرف دی د حروف مشبه بالفعل به نو هداں ورله اسم دی او سا حراں ورله خبر دی او تشبيه به الف سره راعلي ده په حالت نصی کې ب په لغت د بنو حارثه او سوکاته باندې

٣، ب ان حرف دی د حروف مشبه بالفعل به هداں مستند ده او سا حراں ورله خبر دی مستند سره د خبر نه جمله اسمیه خبریه خبر دان او اسم دان ضمير شان منصوب حذف شوی دی فيكون التقدير انه لهذاں سا حراں کله چې ضمير شان منصوب حذف شو نو لام ابتدائية تاکيدیه داخل شو په خبر باندې لېږد د دې چې لازم نه شي اجتماع د الثی د تاکيد يو د انه لهدن سا حراں نه ان هداں لسا حراں جوړ شو دویم مثال نحو قوله عليه السلام ان من اشد الناس عذاب يوم القيامة المصرون

سوال: په دې حدیث کې ظاهر يو ترکیبی شکل دی چې د دې حدیث ترکیب څه دی که ته وائي چې من اشد الناس خبر مقدم د ان او المصرون اسم دان او اسم دان خو منصوب وی او جمع په حالت نصی کې په یاء سره راخي او دلته و او سره ده یعنی مرفوع ده او که ته وائي چې من اشد الناس اسم دان او المصرون يې خبر دی نو من اشد الناس خو جار مجرور دی او جار مجرور مسند الیه نه واقع کیږي؟ جواب: په دې حدیث کې دوه ترکیبونه دي ١، يو دا دی چې من اشد الناس جار مجرور اسم دان دی ځکه دا من راند دی ب په مذهب د هغه چا چې د هغوی په سرد باندې من زنده رخي په کلام مثبت کې او جار مجرور په ترکیب کې مسند واقع کیږي نه مسند الیه خو هله چې حرف جر پکې اصلی وی او که حرف جر پکې زائد وو ب مسند الیه هم واقع کیږي ځکه بحسبک درهم ٢، دویم ترکیب دا دی چې من اشد الناس خبر مقدم دي او المصرون مبتدا مؤخر

ده بئا په مذهب د هغه چا باندې چې زیادت د من په کلام موجب کې نه مې مبتدا سره د خبر نه خبر د ان دي او اسم د ان ضمیر شان منصوب حذف شوی دی فیکون التقدير انه من اشد الناس الخ (۳) بل مثال کقول الشاعر

يلق فيها جاراً وظياء

ان من يدخل الكنيسة يوماً

ترجمه: په تحقيق سره کوم يو سړي چې داخل شي عبادت خاني د عيسايانو ته يو ورځ، په کومه ورځ چې هغه عبادت کوي، نو ملاقي کېږي په دا سړي د هغه پنځو سره چې په شان د اولاد د بقرو حسی او په شان د هوسۍ دی په حسن او جمال کې

ترکیب: من شرطیه پدخل فعل ضمیر پکې مستتر دی چې راجع دی من ته فاعل د یدخل الكنيسة مفعول فیه ظرف مکان یوما مفعول فیه ظرف زمان فعل سره د فاعل او مفعولین نه جمله شرطیه یلق فعل مضارع معلوم ضمیر پکې مستتر دی راجع دی من ته هغه ورته فاعل لهما جار مجرور متعلق دی په یلق پورې او جاراً و ظاء معطوف معطوف علیه مفعول به د یلق لپاره فعل سره د فاعل او سره د متعلق او سره د مفعول به نه جمله فعلیه حراء شوه د شرط شرط سره د جزاء نه خبر د مبتدا چې من دی مبتدا سره د خبر نه جمله خبریه اسمیه خبر واقع شوی دی د ان لپاره او اسم د ان ضمیر شان حذف شوی دی فیکون المعنى انه من يدخل الكنيسة الخ، لهذا دا خبره د مصنف صحیح نده چې حذف د ضمیر شان منصوب ضعیف دی، ځکه چې حذف د مراد راځي بي د دلیل نه، ځکه حذف د مراد بي د دلیل نه به راځي بلکه حذف د مراد راځي سره د وجود د دلیل نه چې هغه ما بعد خبر دی ځکه په دي مثالونو کې چې مبتدا مع الخبر جمله خبر د ان شو نو ان تقاضه د اسم کوی لهذا دا جمله د لالت کوی چې اسم د ان دلته حذف شوی دی

سوال: د کان زید قائم څه ترکیب دی که ته وائي چې زید اسم د کان او قائم خبر د کان دی نو اسم د کان مرفوع وی او خبر منصوب وی دلته خو دواړه مرفوع دی؟ جواب: زید مبتدا ده قائم يې خبر دی دا جمله خبر د کان دی او اسم د کان ضمیر شان مستتر شوی دی په کان کې او دینه کان شانيه وائي سوال: ان زید قائم څه ترکیب دی که ته وائي چې زید اسم د ان او قائم يې خبر دی نو اسم د ان منصوب وی او دا خو مرفوع دی؟ جواب: زید مبتدا قائم يې خبر دا جمله خبر د ان دی او اسم د ان ضمیر شان حذف شوی دی اصل کې ان زید قائم وو، بل مثال د دي لپاره کقول المتنبی:

لنجل يهودی تدب الاقارب

الیس عجیباً ان بین بنی اب

ای ان تدب الاقارب بین بنی النجل يهودی و اسم ان ضمیر الشان محذوف وجمله تدب خبره والا لا یصح التركيب.

سوال: وحذفه منصوباً ضعیف په دي ترکیب باندې یو اعتراض دی بئا په ضریبی زید قائم باندې په دي شان سره چې مصنف دا قاعده بیان کړي ده په موضع حذف الخبر وجوباً کې چې (۱) مبتدا مصدر راځي (۲) او نسبت يې وشي فاعل ته یا مفعول ته یا دواړو ته (۳) او دهغي نه وروستو حال

راشي نو خبر د مبتدا حذف کولې شي په حذف وجوبي قياسي سره مثال لکه ضربي زيدا قائما شو نو دا قاعده د مصنف منقوضه شوه په دې قول د مصنف سره چې وحذفه منصوبيا ضعيف ځکه دلته مبتدا راغلي دي مصدر چې حذف دی او نسبت يې شوی دی مفعول ته چې ضمير دی راجع دی ضمير شان ته او د هغې به وروستو حال راغلي دي منصوبيا او خبر د دې نه دی حذف شوی بلکه مذکور دی چې ضعيف دی؟ جواب، دا قاعده په هغه ځای کې ده چې خبر د دې مبتدا کذا يې فعل راشي د افعال عامونه ځکه هلته قرينه او سد مسد موجود وي او دلته خبر د مبتدا نه دی حذف کړې ځکه خبر د دې د افعال عامونه نه دی او خبر چې د افعال خاصونه راشي بيا حذف جائز نه دی د عدم وجود د قريني د الی نه په تعين د محذوف باندې ځکه دا مبتدا کذا تي قرينه لپاره د افعال عامو ده نه لپاره د افعال خاصو.

الا مع ان الا خفت فانه لازم، ترجمه. حذف د ضمير شان منصوب ضعيف دی سره د هر عامل نه الا مگر حذف د دې ضعيف نه دی چې دا ضمير شان مقرون وود ان سره الا خفت کله چې تخفيف وکړي شي د ان د مشدد نه فانه په تحقيق سره حذف د ضمير شان لازم واجب دی لپاره د دې چې لازم نه شي مزيت د فرع په اصل باندې ځکه په دې حروف مشبه بالفعل کې ان اصل دی او باقي فرع دی ځکه دا حروف عمل کوي د وحی د مشابيهت نه د فعل سره او مشابيهت د ان د فعل سره زبت دی د ان نه ځکه ان په شان د مد دی او ان چې مخفف شي سو پس د تخفيف نه عامل موندلي شوی دی په کلام د عرب کې نحو قوله تعالى ﴿وَلَا تَلَايَوتِيْتُمْ﴾ او د ان عمل لفظي پس د تخفيف نه دی موندلي شوی په استعمال د کلام د عرب کې نو مزيت د فرع راغلي په اصل باندې او دا نه دی جائز لهذا نحو بانو دا حيله جوړه کړه چې ان پس د تخفيف نه عمل کوي د نصب په ضمير شان مقدر او محذوف کې لپاره د دې چې لازم نه شي مزيت د فرع په اصل باندې سوال مزيت د فرع په اصل باندې خو اوس هم راغلي دي ځکه ان پس د تخفيف نه عمل کوي په لفظ کې او ان پس د تخفيف نه عمل کوي په مقدر کې او عمل لفظي اولی دی د عمل تقديرې نه؟ جوابه عمل په مقدر کې دانما اولی دی د عمل لفظي احياناً نه.

او مثال د ضمير شان چې حذف شوی دی سره د ان مخفف من المثل نه وجوباً نحو قوله تعالى ﴿وَلَا تَلَايَوتِيْتُمْ﴾ او ﴿وَلَا تَلَايَوتِيْتُمْ﴾ او ﴿وَلَا تَلَايَوتِيْتُمْ﴾

قاعده ان چې داخل شوی وو په جمله اسميه باندې يا په جمله فعليه باندې چې فعل پکې غير متصرف وي نو دا به ان مخفف من المثل وي او که داخل شوی وو په جمله فعليه متصرفه باندې نو بيا به خالي نه وي يا به د ان او د فعل په مينځ کې فصل راغلي وي په سين، سوف، لو، قد، حرف نفی سره او يا به نوي که فصل راغلي وو نو ان مخفف من المثل او که نه وو راغلي نو ان ماصبه مصدر به.

اسماء الاشارة

ربط هر کله چي فارغ شو مصنف د بيان د نوع اول د منيات نه تفصيلاً چي هغه مضمرات وو سر شروع يې وکړه په بيان د نوع ثاني د اسم مني کي تفصيلاً چي اسماء اشارات دي، او هر کله چي مضمرات کل د قبلي د منيات نه وو بالاتفاق په خلاف د اسماء اشارات نه چي دا کل د قبلي د منيات نه دي بالاتفاق بلکه کل د قبلي د منيات نه دي عند الجمهور او اکثر د قبلي د منيات نه دي او بعض د قبلي د معرفت نه دي عند البعض پس مقدم يې وگرځول مضمرات په اسماء اشارات باندې، او هر کله چي په اسماء موصولو کي اي او اية د قبلي د معرفت نه وو بالاتفاق او په دې اسماء اشاراتو کي داسي اسم نه دي موجود چي د قبلي د معرفت نه وي بالاتفاق نو داني مقدم کړو په هغې باندې، يا هر کله چي تعريف په اسماء اشارات کي ريات وو په نسبت سره اسماء موصولو ته ځکه اسماء موصوله دلالت کوي په تعيين د مشار اليه باندې په اشارات عقلي او ذهني سره او تعريف په اشارات حسي کي ريات وي د اشارات ذهني نه پس مقدم يې کړه اسماء اشاره په اسماء موصولو باندې

ترکيب اسماء اشاره مضاف مضاف اليه مسداً ما موصول به موصوفه وضع ماضي مجهول ضمير پکي مستتر دی چي راجع دی ما به هغه ور له نائب فاعل لام جاره مشر صيغه د اسم مفعول ده اليه جار مجرور ور له نائب فاعل دی او ضمير د اليه راجع دی موصوف مقدر د مشار ته چي شئ دی اسم مفعول سره د نائب فاعل نه مجرور د جار، جار سره د مجرور نه ظرف لغوه متعلق دی په وضع پوري فعل سره د نائب فاعل او متعلق نه صله شوه د موصول ب صفت شوه موصوف، موصول سره د صلي نه ي موصوف سره د صفت نه خبر لپاره د متداء مسداً سره د خبر نه جمله خبريه اسميه ترجمه اسماء اشاره اسماء اشاره معدوده من المصبات په اصطلاح د بحوب نو کي ما اسماء دي او افراد د ضمير د وضع په اعتبار د لفظ د ما سره دي

۲ يا جس اسم اشاره معدوده من من المنيات عند الحاجة ما جنس اسم دي او اصافت د اسماء الاشارة ته اصافت حسي دي داسي اسم وضع چي وضع کړي شوي دي لپاره د يو معنی او لپاره د يو شئ چي اشاره کولي شي هغه شئ ته په اشارت حسي سره چي هغه اشاره بالجوارح ده ځکه شئ چي ذکر شي مطلق نور جمع يې کيږي فرد کامل ته او کامل په اشاره کي اشاره حسي ده په دې شان سره که تعيين د يو شئ راغلي وو په معنوت د حواس سره د بته اشاره حسي وائي دا حقيقت دی او که تعيين د شئ راغلي وو په معنوت د عقل سره نو د بته اشاره عقلي وائي دا محار دي

تشریح سوال د دې عبارت ربط د ماقبل سره څه دی او غرض د مصنف د دې عبارت نه څه دی؟

جواب ربط دا دی چي محکمي بيان د نوع اول د اسم مني وشو تفصيلاً چي مضمرات وو نو اوس بيان د نوع ثاني د اسم مبني کوي تفصيلاً چي اسماء اشارات دي او په دې معرفت د ربط سره غرض د مصنف هم معلوم شو چي غرض د مصنف بيان د نوع ثاني د اسم مني دي تفصيلاً چي اسماء اشارات دي

سوال: مصمرات يي ولي مقدم كره په اسماء اشارات باندې؟ جواب: مصمرات كل د قبيلې د منيات نه وو بالاتفاق، په خلاف د اسماء اشارات به چې دا كل د قبيلې د منيات نه دي عبدالحمهور او اكثر د قبيلې د منيات نه دي عبد البعض او بعض معرب دي.

سوال: اسماء اشارات يي په موصولات باندې ولي مقدم كره يا وجود د دې نه چې د اسماء موصولات ريات دي او اسماء اشارات كم دي او العزة للتكاثر؟ جواب: هر كله چې په اسماء موصولات كې اى او ايه د قبيلې د معربت نه وو بالاتفاق په خلاف د اسماء اشارات نه په دې كې بالاتفاق معرب نشته نو داني مقدم كره په هغې باندې (۲) هر كله چې تعريف په اسم اشاره كې ريات وو د اسماء موصولات به پس مقدم يي كره اسماء اشاره په موصولات باندې ځكه دوى اعرف مقدم كوي په غير اعرف باندې.

سوال: اسماء اشاره كې تعريف د موصول نه ريات ولي دي؟ جواب: اسم اشاره دلالت كوي په تعيين د مشاراليه باندې په اشارت حسي سره په خلاف د موصول هغه دلالت كوي په تعيين د مشاراليه باندې په اشارت ذهني سره او تعريف په اشارت حسي كې ريات دي د اشارت ذهني به (۲) اسم اشاره اكل ده په تعريف كې د موصول به ځكه اشاره واقع كيږي په ذات او معنى د شى دواړو باندې ذات صوره د شى دي او معنى وصف د شى دي لکه خودت او رداخت شو.

سوال: تعريف د اسم اشاره جامع نه شو چېلو افرادو لره خارج شو د دې ده لفظ د اسم اشاره ځكه ته واني چې اسم اشاره ماوضع لمشاراليه تلواني او دا خو ماوضع لمشاراليه نه دي؟ جواب: دلته مراد د اسماء الاشارة نه اسماء اشاره معدوده من المصيات دي په اصطلاح د نحويانو كې او لفظ د اسماء اشاره د اسماء اشاره معدوده من المصيات نه دي.

سوال: تعريف د اسماء الاجبارية په ماوضع الح سره باطل دي ځكه د مستلزم دي دور لره په دې شن مړه چې اسم اشاره په تعريف كې محتاج دي مشاراليه ته او مشاراليه محتاج دي اشاري ته ځكه مشاراليه اسم مفعول دي او وصاحت او خفاء د مشتقات په اعتبار د صداد سره راځي او كوم تعريف چې مستلزم وي دور لره هغه باطل وي نو دا تعريف باطل شو.

جواب: كومه اشاره چې ذكر ده په جاسب د معرف كې د هغې به مراد اشاره اصطلاحى ده هغه په تعريف كې محتاج ده مشاراليه ته او مشاراليه په تعريف كې محتاج دي اشاري لغوي ته نه اصطلاحى ته دور نشته.

سوال: په ماوضع كې دا ما به خالي به واني يا به يي عبارت واني د اسم به او يا به يي عبارت واني د اسماء به دواړه به صحيح كيږي كه عبارت يي واني د اسماء نه نو ما قبل ورسره ولگيدو ځكه حمل د جمع په جمع باندې راغلو ليكن ما بعد ورسره نه لگي ځكه په وضع كې صير مستتر دي مفرد مدكر نو مطابقت را به علو په راجع او مرجع كې.

(۲) نو كه دا عبارت واني د اسم نه نو دا ما بعد ورسره ولگيدو ځكه مطابقت بين الراجع والمرجع ده او راغلو ليكن د ما قبل سره نه لگي ځكه چې حمل د واحد راغي په جمع باندې.

جواب: ما عبارت د اسماء نه وایم او ضمیر د وضع راجع دی ما ته په تاویل د کل واحد سره، هر ترجمه دا شوه چې اسماء اشاره په اصطلاح د نحویانو کې هغه اسماء دی چې وضع کړي شوی دی هر واحد د دغه اسماء نه د مشارالیه لپاره یا افراد د ضمیر د وضع په اعتبار د لفظ د ما سره دی ځکه دا ما په اعتبار د معنی سره جمع ده او په اعتبار د لفظ سره مفرد مذكر دی لحاظ د لفظ یې کړی دی نه د معنی (۲) یا ما عبارت دی د اسم نه او که ته وائي چې حمل د مفرد راغي په جمع باندې نو جواب دا دی چې اضافت د اسماء الاشارة ته اضافت حتمي دی نو معنی دا چې جنس اسم اشاره په اصطلاح د نحو یې نو کې جنس اسم دی چې وضع کړي شوی دی لپاره د مشارالیه او دا جواب غوره دی د اول جواب نه ځکه تعریف د جنس کولي شي په جنس سره او په هغه جواب کې لږمیرې تعریف د افرادو په افرادو سره

سوال: په ما وضع کې دا ما موصوله دی که موصوفه دی؟ جواب: دا محتمل د احتمالیین دی موصوله هم جوړېږي او موصوفه هم جوړېږي لیکن موصوفیت یې اولی دی د موصولیت نه ځکه دا واقع دی په جانب د خبر کې او اصل په خبر کې تکبیر دی نو ما چې موصوفه شي نو عمل په اصالت باندې راځي او که موصوله شي نو عمل راځي په خلاف الاصل باندې

سوال: مشار صیغه د اسم مفعول ده صفت دی تقاضه د موصوف کوی موصوف ورله څه شی دی؟ جواب: موصوف د دې محذوف دی چې شی دی یا معنی دی.

سوال: مشار صیغه د اسم مفعول ده نائب فاعل غواړي نائب فاعل ورله کوم دی؟ جواب: نائب فاعل د دې لپاره دا الیه جار مجرور دی.

سوال: ضمیر د الیه چاته راجع دی؟ جواب: دا راجع دی موصوف محذوف د مشار ته

سوال: تعریف د اسم اشاره مانع نه شو د دخول د غیر نه داخل شو پکې ضمیر غائب او اسم موصول ځکه دواړه وضع کړي شوی دی لپاره د یو معنی چې هغې ته اشاره کولي شي په ضمیر سره او په موصول سره؟ جواب: دلته مراد د اشارې نه اشاره حسی ده یعنې اسم اشاره په اصطلاح کې هغه اسم ته وائي چې وضع کړي شوی دی د یو معنی لپاره داسې معنی چې اشاره ورته کولي شي په اشارت حسی سره او ضمیر غائب او موصول سره اشاره کولي شي هغه معنی ته په اشاره ذهني سره نو دا خارج شو سوال: ماتن په تعریف کې اشاره مطلقه ذکر کړي ده نو ته اشاره حسی کوم ځای نه اخلې؟

جواب: د اصولینو دا قاعده ده چې کله چې شی ذکر شي مطلق نور راجع یې فرد کامل ته کیږي او کامل په اشاره کې اشارت حسی دی نه ذهني نو ځکه ما اشاره حسی مراد کړه

سوال: تعریف د اسم اشاره جامع نه شو خپلو افرادو لږه خارج شو د دې نه فذلکم الله ربکم ځکه ته وائي چې اسم اشاره هغه اسم دی چې وضع کړي شوی دی لپاره د یو معنی چې اشاره ورته کولي شي په اشارت حسی سره او دلته په ذلک سره اشاره شوې ده الله ته، او اشارت حسی الله تعالی ته ممتنع ده؟ جواب: اشارت حسی عامه ده که حقیقتاً وی او که حکماً وی او الله تعالی د وجې د کمال

و کړه په بیان د صیغو د اسماء اشاره کې لپاره د کمال و صاحب د اسماء اشاره نو وی ویل وېي
للمذکور الخ ترجمه ۱، دا اسماء اشاره دا دی سره د معطوفات نه

۲، وېي دا اسماء اشاره پښه دی دا دی د واحد مذکر مشارالیه لپاره وشنه خان و ذین او د تشبیه
مذکر مشارالیه لپاره دا دی په حالت رفعی کې او دین دی په حالت نصی کې

تشریح سوال: د دې عبارت ربط د ماقبل سره څه دی او عرض د مصنف د دې عبارت نه څه دی؟
جواب: ربط د ماقبل سره دا دی چې هر کله چې فارغ شو مصنف د تعریف د اسماء اشاره نه یو شروع
یې وکړه په بیان د صیغو د اسم اشاره کې او په بیان د ربط سره عرض د مصنف هم معلوم شو چې
عرض د مصنف بیان د صیغو د اسم اشاره دی په دې شان سره چې دا نه داخل دی په تعریف د اسم
اشاره کې او په بیان د حکم د اسم اشاره دی

سوال په تعریف سره موږه اسماء اشاره وپیژندل یو مصنف لپاره پکار وو چې اوس یې شروع کړي
وی په احکامو کې یو دا صیغې د اسم اشاره ولې بیایو؟

جواب: دا صیغې د اسم اشاره بیایو لپاره د اتمام د تعریف او لپاره د کمال وضاحت د اسم اشاره
ځکه په تعریف سره موږ ته مفهوم د اسماء اشاره معلوم شو او په صیغو سره یې مصداقات
معلومیږي نو پس د بیان د صیغو نه به اسماء اشاره موږ ته معلوم شي مفهوم او مصداق

سوال: هی مبتدا ده، نو دا دا په ترکیب کې څه واقع شوی دی که نه وائي چې دا خبر دی د مبتدا
لپاره یو حمل د حاضر رعي په عام او حمل د واحد راغي په متعدد باندې، او دا به دی صحیح
ځکه معنی دا شوه چې اسماء اشاره دا دی او دا حواله اسماء اشاره بده بلکه اسم اشاره ده (۲)، او دا
للمذکور جار محروور دی او د جار محروور لپاره لاندې ده د اعراب محلی نه دا په ترکیب کې څه واقع
شوی دی یعنی د دې اعراب محلی څه دی؟

جواب: ۱، هی مبتدا ده او خبر یې حذف شوی دی خمسة فیکون التقدير و هی خمسة او دا مبتدا
ده او للمذکور جار محروور له خبر دی باعتبار المتعلق او د ر و دین مبتدا مؤخره ده او لمثناه خبر
مقدم دی نو دا جمله اسمیه خبریه عطف ده په دی محکې جمله باندې او دا مجموعه بیان واقع
شوی دی و هی خمسة لپاره ۲، هی مبتدا ده دایې خبر دی په اعتبار د حذف د معطوف سره
فیکون التقدير و هی دا واحواته او للمذکور خبر د مبتدا محذوف دی ای هو للمذکور

۳، هی مبتدا اول فا موصوف للمذکور جار محروور په اعتبار د متعلق سره صفت د فا موصوف سره
د صفت نه مبتدا ثانی او خبر یې حذف دی چې منها دی مبتدا سره د خبر نه جمله خبریه اسمیه خبر
د مبتدا اول او مبتدا سره د خبر نه جمله خبریه اسمیه شوه (۴)، هی مبتدا اول فا مبتدا ثانی للمذکور
په اعتبار د متعلق سره خبر د مبتدا ثانی: مبتدا ثانی سره د خبر نه جمله خبر دی د مبتدا اول لپاره
او رابط محذوف دی چې مهادی (۵)، هی مبتدا ده او فا معطوف علیه سره د معطوفات نه خبر

دی د هی لپاره او عطف مقدم دی په ربط باندې نو حمل د خاص په عام یا حمل د واحد په متعدد باندې راغلو او للمذکر جار محرور منصوب دی محلاً بېر حالت

سوال: دا حال د چا نه واقع شوی دی؟ جواب: دا حال واقع شوی دی د فاعله بیا په مذهب د هغه چا باندې چې هغه وقوع د حال د مبتدا او خبر نه حائر وائي یا دا للمذکر حال واقع شوی دی د نائب فعل د یسبب فعل معنوی نه چې راجع دی د ته پت په مذهب د هغه چا باندې چې حال حائر نه وائي د مبتدا او خبر نه لکه ابن حاجب شو خکه د ده په نزد باندې حال هغې نه وائي چې بسین هنیة الفاعل او المفعول به او د مبتدا او خبر نه حال نه واقع کیږي سو کوم خای چې حال واقع شي په استعمال د کلام د عرب کې وروستو د مبتدا ی د خبر نه و دا ترکیب نه ستا کول غواړي په مذهب د ابن حاجب باندې نو دا مبتدا او خبر په مینځ کې نسبت دی د هغې نه په یسبب حوړ کړي او په هغې کې نه ضمیر مستتر راجع کړي مبتدا نه که حال د مبتدا نه ووی یې راجع کړه خبر ته که حال د خبر نه واقع شوی وو نو بیا په دی کیږي تقدیر د عبارت د رنگې یسبب دا حال کومه

سوال: ولغاه ترکیب کې څه دی؟ جواب: دا منصوب واقع شوی دی بېر حالت

سوال: حال د چا نه واقع شوی دی؟ جواب: حال واقع شوی دی د د او دین نه

سوال: دا چې حال دی د ذان او دین نه سو ولې مقدم شوی دی په هغې باندې؟

جواب: تقدیم د حال راغلي دی په ذوالحال باندې لپاره د قرب د مرجع څکه اصل په مرجع کې قرب دی څکه د اضمیر راجع دی مذکر ته نو چې په ذان او دین باندې محکمی شو نو هغې ته قریب شو او که وروستو کړي یې وی نو بیا بعد راتلو

سوال: په تقدیم سره قرب د مرجع خو راغلو لیکن بل نقصان پکې ر علو چې تقدیم د حال راغلو په عمل معنوی باندې او دا نه دی جانر؟ جواب: ولا تتقدم علی العامل المعنوی بحلاف الظرف

سوال: ته وائي چې دا وضع شوی دی د واحد مذکر مشارالیه لپاره سو دا فاعله ستا مقوصه شوه په

دې قول د الله تعالی سره ﴿قُلْنَا يَا آلِهَتُنَّ بَارِكُوا لِمَا هُنَا رِزْقًا﴾ دلته په دا سره اشاره شوې ده شمس ته

او دا مؤث دی؟ جواب: دا قاعده ده چې کله اسم اشاره دائر شي په مابین مشارالیه او د خبر کې سو

رعايت د خبر اولی دی د رعایت د مشارالیه نه او دلته هم وقع شوی دی په مینځ د مشارالیه کې

چې شمس دی او په مینځ د خبر کې چې ربي دی نو رعایت د خبر شوی دی څکه مذکر شوی دی

سوال: ته وائي چې ذان راځي د تشبیه مذکر لپاره په حالت رفعی کې او دیس راځي په حالت نصبی

جری کې نو دا قاعده ستا منقوضه شوه په دې قول د الله تعالی سره ﴿قَالُوا اِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ﴾ دلته

هذان اسم دان دی او اسم دان منصوب وی او نصب د تشبیه په ی سره وی او دلته مرفوع ر علي دی

جواب: د دې نه درې جوابونه دی کما مر

وللمؤنث تا وذي وقي وقي الخ ترجمه نسبت کولي شي د تا ذی شی ته ده نهی دهی اسماء اشاره ته په

حال کون د دوی کې چې دا ټول وضع کړي شوی دی د واحد مؤنث مشارالیه لپاره هغه الفظ د

اسم اشاری چي په هغې سره اشاره کولې شي واحد مؤنث ته تول یوولس دی او اووه دلته ذکر دی و
خلور یې نه دی ذکر کړي د وجې د عدم شهرت نه چي هغه (۱) ده (۲) ته (۳) ذات او (۴) تات دی و
دې نه معلومه شوه چي ذات درې قسمه راځي (۱) اشارتی بمعنی تا (۲) ذات موصولي بمعنی التی
در لغت بنی طی (۳) ذات صاحبی بمعنی صاحبه

سوال (۱) په دې اووه صیغو د اسماء اشاره د واحد مؤنث کي کوم یو اصل دی (۲) او په دې کي یې
دا دی او تا ولې مقدم کړي دی په دې باقي باندې؟ جواب: په اصالت د دې کي اختلاف دی
(۱) بعض وايي چي تی اصل دی د دې نوروته ځکه د دې تشبیه راځي تان نه د نورو نه
(۲) او بعض وايي چي ذی اصل دی ځکه دا مقابل د مذکر دی چي ذاتی نه دا نور، او د وجې د قول
د علماو نه په اصالت د دې دواړو باندې یې دا دواړه مقدم کړي دی په دې نورو باندې ځکه دا
اصل دی او باقي فروع دی فی اصل کي ذا وو الف بدل شو په یاء سره او فتحه د یاء بدله شوه په
کسری سره یو دی شو او فی اصل کي تاء وو الف بدل شو په یاء سره او فتحه په کسری سره وده وده
بقلب الالف والیاء هاء بدون وصل الیاء ودهی ودهی یو وصل الیاء بها وشنه تان وتین او وضع کړي شوی
دی د تشبیه مؤنث لپاره تان په حالت رفعی کي او تین په حالت نصبی جری کي، ولجمعهما اولاء مدار
قصرا. او د جمع مذکر لپاره او د مؤنث لپاره بیا برابره خبره ده که عاقل وي او که غیر عاقل وی
وضع کړي شوی دی لفظ د اولاء (۱) برابره خبره ده که محدود وی او که مقصور وی (۲) یا په حال
کون د دې کي چي محدود یا مقصور یې واخلی نو غالبا دا اولاء او اولی راځي د جمع مذکر عاقل
او جمع مؤنث عاقل لپاره نحو قوله تعالی ﴿أُولَئِكَ مِنْ مَنَیْزِهِمْ وَأُولَئِكَ مِنْ مَنَیْزِهِمْ﴾ او د جمع مذکر غیر
عاقل لپاره راځي په طریقه د قلت سره کما فی قوله تعالی ﴿إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ

مَعْقُولًا﴾ وکما فی قول الشاعر

والعیش بعد أولئك الايام

ذم المنازل بعد منزلة اللوی

او غالبا د جمع مذکر عاقل لپاره تی راځي کما فی قوله تعالی ﴿وَقَالُوا الْآيَاتُ لَنَا وَلَهُمْ أَتَمَّ﴾
اوس په دې سره دفع د یو اعتراض وشوه اعتراض دا دی چي ته وائي چي تی راځي د واحد مؤنث
مشار الیه لپاره نو دا قاعده ستا منقوضه شوه په دې قول د الله تعالی سره چي وتلك الايام؟
جواب: په دې تی سره چي څنگه اشاره کیږي واحد مؤنث ته نو دارنگې په دې سره اشاره جمع مذکر
مکسر، جمع مؤنث سالم، جمع مؤنث مکسر، او اسم جمع ته هم کیدی شي په تاویل د جماعة سره
پس زده کړه دا خبره چي یو اولی دی بروزن علی لو دا واو د همزی نه وروستو لیکلی شوی دی
لپاره د فرق او امتیاز په مینځ د اولی اسم اشاره او الی حرف جر کي ځکه د دوی په مینځ کي
تجنیس خطی وو لابدی وه د امتیاز نه نو امتیاز پکي حاصل شو په کتابت د واو سره وروستو د
همزی نه په دې شان سره چي که وروستو د همزی نه واو لیکلی شوی وو نو دا به اولی وی او که نه
وو لیکلی شوی نو بیا به الی وی او یو اولی مجرد عن اللام دی او بل الی دی متلبس باللام نو

اولی مجرد عن اللام راخی د جمع مذکر او مؤنث دواړو لپاره او الاولی متلس باللام د اسماء
موصولات نه دی غالباً د جمع مذکر لپاره راخی او کله کله د جمع مؤنث لپاره راخی
مدا او قصراً په ترکیب کې څه واقع شوی دی؟ جواب: دا منصوب دی بیا پر حالت د اوله نه.
سوال: حال معمول وی په ذوالحال باندې او دلته حمل نه صحیح کیږي ځکه اوله خو مد او قصر نه
دی پنی حمل د صرف و وصف راخی په ذات باندې؟

جواب: دا مصدر مبني للمفعول دی ای ممدوداً و مقصوراً (۲) یا منصوب دی بیا هر خبر د کان
معدول لپاره فیکور التقدير اوله سواء کان ممدوداً او مقصوراً او اوله لغت د حجازینو دی
ممدود او اولی مقصور لغت د بنی تمیم دی او لغت د حجازین غوره دی د لغت د بنی تمیم نه د
وېچې نوارد او ترول د قران نه په لغت د حجازین باندې په دې شان سره چې په قران کې ممدود
مستعمل دی نه مقصور.

په لغت حرف التنبيه، ربط هر کله چې فارغ شو مصنف د بیان د تعریف او صیغو د اسماء اشاره نه
نو شروع یې وکړه په بیان د احکامو د اسماء اشاره کې

ترجمه: متصل کیږي او داخلېږي په اول د اسماء اشاره باندې په طریقه د عروض سره، نه په طریقه د
جرثیت سره حرف التنبيه هغه حرف چې دلالت کوي په ایفاظ د مخاطب باندې لپاره د رفع د غفلت د سامع
نه لپاره د دې چې لزم نه شي لغویت د اشاره د متکلم د وجی د غفلت د سامع نه، چې هغه هاء ده.

تشریح: سوال: د دې عبارت ربط د ماقبل سره څه دی او غرض د مصنف د دې عبارت نه څه دی؟

جواب: ربط د ماقبل سره دا دی چې مخکې بیان د صیغو د اسم اشاره وو او س بیان د حکم د اسم
اشاره کوي او په معرفت د ربط سره غرض د مصنف هم معلوم شو چې غرض د مصنف د دې
عبارت نه بیان د حکم د اسم اشاره دی چې اتصال د هاء تنهې دی په اول د اسم اشاره پورې.

سوال: دا هاء تنهې ولې داخلېږي په اول د اسم اشاره باندې؟ جواب: لپاره د ایفاظ د مخاطب

سوال: متکلم په ها تنهې سره ایفاظ د مخاطب ولې کوي؟ جواب: لپاره د رفع د غفلت د سامع نه.

سوال: رفع د غفلت د سامع نه ولې کوي؟ جواب: لپاره د دې چې لزم نه شي لغویت د اشاره د متکلم
د وجی د غفلت د سامع نه.

سوال: لحوق وئیلی کیږي اتصال بعدی ته او دا حرف تنبيه خو متصل کیږي په اول د اسم اشاره
پورې نه په اخیر پورې نو ولحقها څنگه وائي؟

جواب: دلته يلحق په معنی د یدخل سره دی، یعنی لحوق نه مراد اتصال قبلی دی نه بعدی.

سوال: هر کله چې يلحق په معنی د یدخل سره دی نو یدخل یې ولې ونه ویل چې يلحق یې ویل؟

جواب: يلحق یې ویل نه یدخل په دې کې یې اشاره وکړه دیته چې دا هاء تنهې داخلېږي په اول د
اسم اشاره باندې په طریقه د عروض سره بی د جزئیت نه او که یدخل یې ویلی وی نو هغې په دې
عروض باندې دلالت نه کوي.

سوال: په حرف التنبیه کې اضافت د دال راغلي دی مدلول ته یعنې هغه حرف چې دلالت کوي په ایقاظ د سامع او مخاطب باندې او حروف تنبیه درې دي (۱) الا (۲) اما (۳) هاء نو دلته د حرف تنبیه نه کوم مراد دی؟ جواب: اضافت د حرف التنبیه نه، اضافت عهد خارجي دی مراد په دې سره هاء تنبیه ده ځکه الا او اما داخلېږي په جمله باندې او هاء تنبیه په جمله باندې هم داخلېږي او په مفردات د اسماء اشاره باندې هم داخلېږي

وی متصل بها حرف الخطاب: ربط: هر کله چې فارغ شو مصنف د بیان د حکم اول د اسماء اشاره به چې لحقوق د هاء تنبیه وو نو شروع یې وکړه په حکم ثاني د اسماء اشاره کې چې اتصال د حرف خطاب دی نو وی ویل چې وی متصل بها الخ

ترجمه متصل کېږي په اخیر د اسماء اشاره پورې حرف الخطاب هغه حرف چې دلالت کوي په حالت د مخاطب باندې په اعتبار د افراد تثنیت جمعیت تذکیر او تانیث سره

تشریح: سوال د دې عبارت ربط د ماقبل سره څه دی او عرض د مصنف د دې عبارت نه څه دی جواب: ربط دا دی چې د دې ځای پورې یو حکم بیان شو اوس بل حکم بیانوی. او عرض د مصنف هم معلوم شو چې بیان د حکم ثاني د اسم اشاره دی

سوال: په اخیر د اسم اشاره پورې حرف خطاب ولې متصل کېږي؟

جواب: لپاره د دې چې دلالت وکړي په احوالو د مخاطب باندې افراداً تشبیه الخ ځکه اسم اشاره دلالت کوي په احوالو د مشارالیه باندې او په احوالو د مخاطب باندې دلالت نه کوي پس لاندې شوه د اتصال د یو حرف نه چې هغه دلالت کوي په احوالو د مخاطب باندې او هغه کاف حرفي خطابي دی

سوال: دا کوم کاف چې متصل کېږي په اخیر د اسم اشاره پورې دیته کاف ضمیری خطابي ولې نه وائي چې کاف حرفي خطابي ورته وائي؟ جواب: (۱) دا کاف حرفي خطابي دی نه کاف ضمیری د وجې د عدم وقوع د اسم ظاهر نه په موضع د ده باندې او د کاف ضمیری خطابي په ځای باندې اسم واقع کېږي لکه ضربتک کې ضربت زیدا ویل جائز دی او په ذلك کې د کاف حرفي خطابي په ځای باندې بل اسم نه شي راوړي دادلیل د حرفیت دی

سوال: بیا خو ضمیر مستتر د ضرب او تضرب وغیره ته هم حرف ووايه د وجې د عدم وجود د اسم ظاهر نه په موضع د هغه باندې؟ جواب: عدم وقوع د اسم ظاهر په موضع د یو شی باندې دلیل د حرفیت هله دی چې په هغه شی کې بله علامه د اسم نه وي موجود او په ضمیر د ضرب او تضرب وغیره کې بله علامه د اسم شته دی چې هغه کون د دي دو مسدالیه (۲) یا دا کاف حرف خطابي دی نه ضمیری ځکه که کاف ضمیری وی نو ذلك به مضاف او مضاف الیه وو او دا خو مضاف مضاف الیه نه دی ځکه لا یصاف اسم الإشارة لاته معرفه، او اتصال د کاف ضمیری په اسم پورې بدون الاضافة نه راځي پس معلومه شوه چې دا کاف حرفي خطابي دی نه ضمیری

او کاف خلور قسمه دي (۱)، کاف اسمی بمعنی مثل نحو یصحکن عن کالبرد المسهم (۲)، کاف اسمی ضمیری نحو ضربتک (۳)، کاف حرفی جاره بحورید کالاسد (۴)، کاف حرفی خطابي وهي خمسة دا حروف خطاب پنځه دي، ک، کما، کم، کن، په اشتراک د تشبیه سره چې کما دي په مابین د تشبیه مذکر او تشبیه مؤنث کې، او دی پنځه حروف خطاب لره چې ضرب ورکړي فی خمسة په پنځه نوعو د اسم اشاره کې چې، ذا، ذان، تا، تان، ولاء دي لیکون خمسة وعشرين پس کيږي حاصل الضرب پنځه وشت، وهي او هغه پنځه وشت دا دی داک او ما سوا د ذاک تر داکن پورې او داک او ما سوا د ذانک تر داکن پورې نحو قوله تعالى ﴿فَذَلِكُمْ كَرَّمَ بَيْنَ يَدَيْكُمْ﴾ وهكذا البواقي او دغسې گردان کوه د باقي اسماء اشارات د حرف خطاب سره

تشریح سوال. وهي خمسة کې دا هی ضمیر چاته راجع دی؟ جواب: دا راجع دی حرف خطاب ته.

سوال. دا خو مطابقت راغلې بین الراجع والمرجع ځکه هی ضمیر مؤنث دی او حرف مذکر دی؟

جواب: ضمیر چې دائر شي بین المرجع والمرجع و لڅېر نور عایت د خبر اولی دی او دلته هم رعایت د خبر شوی دی چې خمسة دی (۲)، دا لعظ د حرف په شان د لفظ د حال او سبیل دی د ده سره معامله کولې شي معامله د مذکر او د مؤنث دواړو نو ځکه یې ورته ضمیر د مؤنث راجع کړی دی سوال. د عقل تقاضه خو دا ده چې حروف خطاب شمېر شي د اولی پنځه شو؟

جواب: صحیح ده د عقل تقاضه خو دا وه چې شمېر دی راشي، واحد مذکر، تشبیه مذکر، جمع مذکر، واحد مؤنث، تشبیه مؤنث، جمع مؤنث، لیکن دا پنځه راځي ځکه دا یوه صیغه مشترکه ده په مېخ د تشبیه مذکر او تشبیه مؤنث کې

سوال. دلته د دي اول خمسة نه پنځه حروف خطاب مراد دی، او د دویم خمسة نه پنځه اسماء اشاره مراد دی او اسماء اشاره خو پنځه نه دي بلکه زیات دي نو مصنف څنگه خمسة وائي؟

جواب: اسماء اشاره ته یې پنځه ویلي دي په اعتبار د انواع سره او انواع د اسماء اشاره پنځه دي، (۱) واحد مذکر (۲) تشبیه مذکر (۳) واحد مؤنث (۴) تشبیه مؤنث (۵) جمع مذکر او مؤنث، ضرب په دوه قسمه دي (۱) یو ضرب د اهل حساب دی (۲) او بل ضرب د فقهاؤ دی، نو ضرب په اصطلاح د اهل حساب کې ویلی کيږي تکثیر د هر فرد د مضروب ته په قدر د عدد د مضروب فیه سره، او دا ریاتی قبلوی لکه خلور چې په خلور کې اوهی نو شپاړس جوړیږي

(۲) او ضرب په اصطلاح د فقهاؤ کې ویلی کيږي تکثیر د اجزاؤ د مضروب ته په قدر د عدد د مضروب فیه سره او په دي کې ریاتی نه راځي لهند هغوی وائي چې یو سري خپلی بسخي ته ووائي چې انت طالق اثین می اثین نو نه مغلظه کيږي یعنی دوه طلاق واقع کيږي نه خلور ځکه ضرب عند الفقهاء ریاتی نه قبلوی په مضروب کې او دلته مراد ضرب د اهل حساب دی نه ضرب د فقهاؤ نو ځکه چې پنځه حرف خطاب لره ضرب ورکړي شي په پنځه انواع د اسم اشاره کې نو پنځه وشت جوړیږي

تشریح سوال د دې عبارت ربط د ماقبل سره څه دی او غرض د مصنف د دې عبارت به څه دی؟
جواب ربط د دې د ماقبل سره دا دی چې محکمي بیان د احکامو د سم اشاره وو او د بیان د فرق
استعمالی اسماء اشاره دی او غرض د مصنف هم معلوم شو چې سان د فرق استعمالی دی په دې
شان سره چې دا راځي د قریب لپاره دا د متوسط لپاره او دا د بعید لپاره

سوال دا د مشارالیه قریب لپاره ولې راځي دا د متوسط او دانك د بعید لپاره ولې راځي؟
جواب د راځي د قریب لپاره ځکه چې په دې کې حروف کم دی او قلت د حروفو دلالت کوي په قلت
و مسافت باندې او دانك راځي د بعید لپاره ځکه په دې کې حروف زیات دی او کثرت د حروفو
دلالت کوي په کثرت د مسافت باندې او د ن کې حروف متوسط دی او توسط د حروفو دلالت کوي
په توسط د مسافت باندې

سوال دا فرق استعمالی مصنف په طریقه د حرم او نفس سره ولې ذکر نه کړو چې په یشال سره یې
کړه جواب هر کله چې فرق کلی په میخ د دې اسماء اشاره نو کې به وو نه ست په استعمال د
نظم د عربو کې په دې شان سره چې احدهما مستعمل کيږي په مقدم د آخر باندې پس و نه گرځو
مصنف د فرق استعمالی په میخ د دې اسماء اشاره نو کې مذهب حیل بلکه دا خبره یې وکړه په
طریقی د حوالی سره حیل ځان یې د اعتراض نه بچ کړو او په بقال صیغه د محجور کې یې اشاره
و کړه صفت ته ځکه فرق کلی نه دی ثابت په مسح د دې اسماء اشاره نو کې په دې شان سره چې د
ذلك چې څنگه د مشارالیه بعید لپاره راځي دارنگې د قریب لپاره هم راځي ک ک فی ثونه عالی
(ثُمَّ تَقَرَّرَتْ مَعَهُ) ۲، او بل یې په بقال کې اشاره وکړه اختلاف ته په دې شان سره چې بعضی
وایي چې دا د قریب لپاره راځي او دانك د متوسط لپاره او ذلك د بعید لپاره، او بعضی وایي چې دا
لکه څنگه چې راځي د قریب لپاره نو دارنگې د بعید او متوسط لپاره هم راځي و کذا الواقی
په حال په دې کې دا فرق کلی نه دی بلکه اکثری دی ځکه بعضی په حی د بعضی باندې مستعملیږي، او
که دوسې چې دا فرق کلی دی نو بیا احدهما مستعملیږي په مقام د آخر باندې مجازاً

سوال اور مرتبه د قریب ده بیا د متوسط ده او بیا د بعید ده نو دا متوسط مقدم دی په بعید باندې
په وجود خارجي کې نو ت دلته بعید و نی مقدم کړو جواب هر کله چې معرفت د متوسط موقوف
وو په معرفت د طرفین پورې چې قریب او بعید دی په دې شان سره چې اول سړي قریب او بعید او
پېژنی سو د هغې نه بعد متوسط پېژندی شي والا فلا نو معرفت د قریب او بعید موقوف علیه وو
لپاره د معرفت د متوسط او موقوف علیه مقدم وی په موقوف باندې ځکه یې بعید مقدم کړی
دی و تلت و دانك و تانك شدتین و اولانك مثل ذلك ربط: هر کله چې فارغ شو مصنف د بیان د فرق
استعمالی به په واحد مدکر اسم اشاره کې نو شروع یې وکړه په بیان د فرق استعمالی د واحد
مؤنث، تشبیه مؤنث، تشبیه مذکر و جمع، اسم اشاره کې

ترکیب: تلك معطوف علیه او ذاك او تالك او اولالك عطف دی په تالك باندې معطوف علیه سره د معطوفات نه مبتدا او مثل ذلك مضاف مصاف الیه ورله خبر دی مبتدا سره د خبر نه جمله خبریه اسمیه ترجمه: تلك صیغه د واحد مؤنث اسم اشاره او تالك او ذاك تشبیه مدکر او تشبیه مؤنث اسم اشاره په حال کون د دې دواړو کې مشددین چې په تشدید د یون سره یې واحلی او اولالك صیغه جمع مدکر و مؤنث اسم اشاره په شان د لفظ د ذلک دی (۲). په په شان د دغه مذکور دی چې ذلک دی په دې شان سره لکه څنگه چې ذلک د مشارالیه بعید لپاره راځي نو دارنگې دا اسماء اشاره هم د مشارالیه بعید لپاره راځي

تشریح: سوال: د دې عبارت ربط د ماقبل سره څه دی او غرض د مصنف د دې عبارت نه څه دی؟
جواب: ربط د ماقبل سره دا دی چې مخکې یې بیان د فرق استعمالی د واحد مدکر اسم اشاره وکړو اوس بیانوی فرق استعمالی د تشبیه مدکر تشبیه مؤنث او جمع اسم اشاره او په معرفت د ربط سره غرض د مصنف هم معلوم شو چې بیان د فرق استعمالی د واحد مؤنث تشبیه مؤنث تشبیه مدکر او جمع اسم اشاره دی، په دې شان سره چې تی، راځي د مشارالیه قریب لپاره او تالك راځي د مشارالیه متوسط لپاره او تالك راځي د مشارالیه بعید لپاره او تان راځي د مشارالیه قریب لپاره او تانک په تخفیف د یون سره راځي د مشارالیه متوسط لپاره او فانک په تشدید د یون سره راځي د مشارالیه بعید لپاره او فانک بالتخفیف راځي د مشارالیه متوسط لپاره او فانک بالتشدید راځي د مشارالیه بعید لپاره او اولی او اولاه راځي د مشارالیه قریب لپاره او اولاه او اولاه راځي د مشارالیه متوسط لپاره او اولاه راځي د مشارالیه بعید لپاره

سوال: په تانک، او ذانک کې دا تشدید د یون د کوم څی نه راغلي دی؟
جواب: په دې کې دوه مذهبه دی، ۱، یو مذهب د جمهورو دی (۲)، اول مذهب د میرد دی جمهورو والي چې دا تشدید د یون راغلي د هغه یون د وحی نه چې هغه راغلي دی په عوض د الف مفرد محدوده کې په دې شان سره چې دانک، او تانک اصل کې دا او تانک په کلکه چې علامات د تشبیه یعنی الف او یون په دې پورې متصل شو یو هغه الف د مفرد حذف شو د وحی د النقاء د ساکنین نه بیا د هغه په عوض کې یون راوړي شو او په دې یون د تشبیه کې مدغم شو نو ذانک او تانک شو

او میرد والي چې دا تشدید د یون راغلي دی د هغه یون د وحی نه چې هغه راغلي دی بدل د لام نه ځکه ذانک او تانک اصل کې دار لک او تانک وو بیا یون او لام قریب المخرج یو ځای راغلل لام بدل کړي شو په یون او یون په یون کې مدغم شو نو ذانک او تانک شو او یون مو بدل نه کړو په لام سره ځکه دا علامه ده، خو دا مذهب د میرد ضعیف دی بالوجه الاربعة

۱، یو د اخلاف دی د قاعدی د ادغام نه ځکه قاعده د ادغام دا ده چې اجتماع د حرفینو متقاریبی المخرج چې راشي نو اول ثانی ته اړولي شي او دلته نې ثانی اول ته اړولي دی

۲، دویم د دې وحی نه چې لام البعد په تشبیه د اسماء اشاره کې نه راځي نو یون بدل د لام نه څنگه راغلي

۳. كله كله د دي دانك او تانك په اول سر كې ها تشبیه راځي او قانون دا دی چې ها تشبیه چې په كوم اسم اشاره باندې داخل شي په هغې كې لام البعد نه راځي نو دا بدل د لام نه څنگه راځي
 ۴. دغسې تشديد راځي په اللذان او اللتان تشبيه د الـدی او التی كې او هلته كې خودا یون عوص د محذوف د الـدی او التی مفرد نه راغلي دي او دا حذف شوی دی التقاء د ساكنين د وجه نه نو د تشبيه سره دغسې ځان او تان كې دا تشديد د یون عوص د الف د مفرد نه راغلي دي او هغه الف حذف شوی دی التقاء د ساكنين د وجه نه كه قال ابن مالك

والنون من ذين وقين شدا

ايضا وتعميض بدل القصد

پس زهه كړه دا خبره چې لام البعد په تشبيه د اسماء اشاره كې نه راځي ۲، بلكه لام البعد راځي په مفرد د اسماء اشاره كې په دې شرط سره چې په اول كې يې ها تشبیه نه وه راغلي او كه ها تشبیه پكې راغلي وه نو سا به هغې كې هم نه شي رنځي ۱، ځكه ها تشبیه دلالت كوي په قرب د مشاراليه باندې او لام دلالت كوي په بعد د مشاراليه باندې او په دې دواړو كې منافات دی
 ۲. السد عليه التمتع والاستقر ۳. لپاره د دې چې كثر د روايدو رانه شي

۳. د لام البعد په جمع د اسم اشاره كې راځي په دې شرط سره چې ممدود نه وي بلكه مقصور وي او په مقصور كې راځي په دې شرط سره چې په اول كې يې ها تشبیه راغلي نه وي نحو اولالك.

سوال مشددتين منصوب دی او منصوبت ۱۲، دی دا كوم يو دی؟ جواب دا خبر دی د كان محذوفه لپاره فيكون التقدير وذاك وتانك ان كاتا مشددتين ۲ يه معمول به واقع شوی دی لپاره د فعل مقرر ای اعني مشددتين ۳، دا منصوب دی بنا بر حاليت دا حال دی د دانك وتانك نه

سوال مثل ذلك كې ذلك اسم اشاره ده د دې مشاراليه كوم دی؟ جواب ۱، ذلك په دې مقدم كې اسم اشاره بده بلكه دا مراد اللفظ علم دی د هغه ذلك لپاره چې واقع كيږي په تراكيب كې په شان د تلك تانك دانك او اولالك باندې نهاد د مقصود مشارليه نه كوي ۲، او كه اوتمم چې دا اسم اشاره ده نو مشاراليه د دې لپاره هغه ديت مذكور دی په وذلك للبعيد كې

ومن علم البيان ۱، تلك تانك الخ مشبه دی او ذلك مشبه به دی او دا تشبيه التصويه ده په شن د دې قول د شاعر باندې

وشره هي سماء وادمي كاللالي

صدغ الصيب وحالي كلاما كالنيالي

۲. او دا تشبيه محمله ده نه مفصله ځكه وجه د شبه پكې بده مذكوره ۳ او دا تشبيه مرسله ده نه مؤكده ځكه ادات د تشبيه ذكر دی چې مثل دی ۴. دا تشبيه مقوله ده نه مردوده ځكه دا تشبيه دلالت كوي په غرض او مقصد د متكلم باندې چې بيان د تلك تانك الخ د اسماء اشاره دی يعنى د دې حال مونږ ته معلوم شو د مشبه به نه چې ذلك دی په دې تشبيه سره په دې شان سره چې ذلك راځي د مشاراليه لپاره نو تلك تانك الخ هم راځي د مشاراليه معيد لپاره

معنی او اسماء افعال بمنزلة المركب و و حکه هغه به لفظ کې اسماء دی او به معنی کې فعل دی او حکه چې عین مفرد مقدم وی په مرکب نو بمنزلة المفرد هم مقدم وی به بمنزلة المركب باندې به ترتیب خارجي کې یو مصنف مقدم کړو به ذکر کې لپاره دې چې ترتیب ذکرې مطابق شي د ترتیب خارجي سره او تفصیل یې مخالف وگرځوو د احوال به په دې شان سره چې په احوال کې یې لموصولات جمع ذکر کړي و دلپاره دې چې دلالت وکړي په کثرت د افراد باندې او په تفصیل کې یې مفرد ذکر کړو حکه دا مقام هغه د تعریف دی و تعریف د جنس کبیری به جنس سره او جمع د جنس کوی په افرادو باندې یو یا شمیرې تعریف د افرادو او موصولات به لغت کې وصل کرده شده وائي و موصول معدود د جنس لغات به اصطلاح د محو یا کې ها معنی د سی اسم لایته جزه ۱ چې به شمیری حرثیت د دی اسم به هماغه شی سره الامکه باندې حساب دده بقصة وغانده به صله او غانده سره ۲ ای لایضمیر حرثیت به معنی موصول به صله به محو یا کې هغه اسم ته وائي چې به کرحی حرثیت هم چې هغه حر وړ کلام دی جنس محو یا د کلام ورته کبیری و لا الا بقصة مگر حرثیت واقع کبیری به صله و غانده سره او هر د د سی به صله معوی ده چې جمله مذکوره بعد لایته الایته ته وائي نه صله اصطلاحی چې جمله خبره مذکوره بعد الموصول و مشتملة علی ضمیر غانده الیه ته وائي د خبره به دی خبره دې به هر د صله معوی ده به اصطلاحی ذکر د غانده دی و زو سر د صله به حکه که هر د د سی به صله اصطلاحی سی یو یا ذکر د غانده و زو سر د صلی به معود و مستدرک کبیری حکه معنی به صله اصطلاحی مشتمل دی په غانده باندې یا هر د د صلی به صله اصطلاحی ده او تعریف د صله اصطلاحی د دی چې جمله متصلة باسم لایته جزء الایع هغه الجملة مشتملة علی غانده لایته و ذکر د غانده و زو سر د صلی به تصریح بما علم صفت ده لپاره د مبایعه فی الاخبار د مثل د داود حیث به

تشریح سوال: ددی عبارت ربط د مقابل سره څه دی او غرض د مصنف د دې عبارت به څه دی؟
 ۱. د دې عبارت چې محکمې بیان د نوع شي د اسم مسي وړو تفصلاً او وړو بیان د نوع ثابت د اسم مبني
 دی تفصلاً وړې سره غرض د مصنف هم معلوم شو چې بیان د نوع ثابت د اسم مسي دی تفصلاً
 سوال موصولات بي ولفي مقدم کړې په اسماء افعال يادي؟ جواب هر کله چې به صورت است وړې په
 است سره اسماء فعل به يوازې مقدم کړې به هغه اسمان حد تفصلاً بيان به مستلزم
 ۲. هر کله چې موصولات بمنزلة المفردة به ده اسمان حد به اسمان تفصلاً به معنی به
 خلاف د اسماء افعال به چې هغه بمنزلة جمع وړې ده د اسمان حد به اسمان تفصلاً به معنی به
 فعل يادي و مفردة جمع وړې به مرکب يادي به ده اسمان حد به اسمان تفصلاً به معنی به
 وي به بمنزلة المفردة يادي به وجود خارجي کې یوازې مفردة يادي به ده اسمان حد به اسمان تفصلاً به معنی به
 ذکرې موقوف شي د اسمان حد به ده

سوال په جاسب د اجمال کي موصولات جمع ذکر وه نو دلته يې الموصول مفرد ويلي ذکر کړو يعس دا تفصيل يې مخالف د اجمال نه ويلي گرځولي دي "جواب تفصيل يې مخالف گرځولي دي د اجمال نه د وحی د يو ښکني نه هغه ښکته دا ده چې په جاسب د اجمال کي يې جمع ذکر کړي وه اشاره وه کثرت د افرادو ته او دلته يې مفرد ذکر کړو ځکه چې دا مقام مقام د تعريف دی او تعريف د

حس په خمس سره کيږي که جمع نې ذکر کړي وی نو تعريف د افرادو راتلو او داندي جانز په موصول کي لاندې ده د معرفت د امور ښه ډبه ۱ مفهوم لغوی (۲) معرفت د اقسامو (۳) معرفت د تعريف د اقسامو ۴ معرفت د مصداق د اقسامو ۵ معرفت د احکامو (۶) معرفت د تعريف د وجه د بناء، نو موصول صيغه د اسم مفعول ده په لغت کي وصل کرده شده راگویند

او په اصطلاح کي موصول په دوه قسمه دی ۱ موصول حرفي (۲) موصول اسمي موصول حرفي په اصطلاح د حوښو کي ويلي کيږي کل حرف اول مع صلته بالمصدر ته او مصداقونه د هغې اوه دي، ما، وان، وان، ولو، کی، ولدی، وهره، المستویه او دینه مصدریه هم ويلي کيږي، او په دې کي دا اولني درې مشهور دي په حروف مصدریو کي او دا وروستو څلور

غیر مشهور دي، او موصول اسمي د نحو یانو په اصطلاح کي ۱ ما بدل علی معین بواسطة جملة تدکر بعد ته واني ۲ یا موصول په اصطلاح د نحو یانو کي مالایتم جزء الانصلة وعامة ته واني، او احکام مصد ذکر کوی او مصداقونه د موصول اسمي هم مذکور فی المتن دی، او وجه د بناء يې دا ده چې موصولات مسي دي ځکه دا مشابهه دي د مسي اصل سره چې حرف دی په احتیاج کي په دې شان سره چې حرف محتاج دی په دلالت علی المعنی کي امر خارج ته چې انضمام د کلمه اخري دی او موصول هم محتاج دی په تعین د شی کي امر خارج ته چې صله ده

سوال ته واني چې موصول په اصطلاح کي مالایتم جزء الانصلة وعامة ته ويلي شي دا تعريف جامع نه شو ځپلو افرادو لره خارج شو د دې ته لفظ د موصول ځکه لفظ د موصول یی د صلی او د عاند نه حر نام واقع کيږي لکه ته واني چې الموصول اسم "جواب د اعراض نه ت هله کولي چې په الموصول کي الف لام حسي وی او مراد په دې سره م یطلق علیه لفظ الموصول وی لیکن دلته الف لام حسي نه دی بلکه الف لام عهد خارجي دی او مراد په دې سره موصولات معدوده من المسیات دی او لفظ د موصول د موصولات معدوده من المسیات نه دی، یعنی دا د افرادو د معرفت نه نه دی نو که تعريف پرې صادق نه شي نو خیر دی

سوال جزء منصوب دی او په دې کي درې احتماله دي (۱) یو دا دی چې منصوب شي بشاير مفعول مطلق (۲) چې منصوب شي بشاير حاليت (۳) چې منصوب شي بشاير تمیز، او دا درې واره نه دی صحیح مفعول مطلق ځکه نه دی صحیح چې مفعول مطلق مصدر فعل مذکور ته واني او جزء مصدر د یتم نه دی او که منصوب يې واني بشاير بشاير یو بیا لارمري فساد د معنی ځکه تمیز

چې واقع شي د نسبت د فعل نه فاعل ته نو دا تمیز محول عن الفاعل وی یعنی دغه تمیز فاعل د فعل وی په معنی کې یو بیا کیږي معنی دارنګې چې موصول هغه اسم دی چې نه تامیږي جز د دې اسم په هېڅ شی سره مګر په صله او په عائد سره او دا معنی باطله ده ځکه مقصود دلته دا دی چې دا موصول په حبله جز تام نه واقع کیږي الاصله وعائد او که منصوب یې وائي بنابر حالیت یو بیا ترکیب مؤدی د مراد د مصنف نه دی ځکه معنی به یې داسې چې موصول په اصطلاح کې یو اسم دی چې نه تامیږي په حال کون د دې کې چې جزی واخلې یو معنی دا شوه چې دا نام دی خو جز نه دی او معنی مراده دا ده چې جز دی خو تام نه دی او د معنی ساده په یو قاعده باندې قاعده دا ده چې نفی چې داخل شي په یو کلام باندې او دغه کلام مقید وی په یو قید سره نو دا نفی متوجه کیږي دغه قید ته او مقید باقي پاتې کوی نو دلته د لای نفی داخل شوی دی په کلام باندې چې بنم دی او دا تقید دی په یو قید سره چې جزء دی نو د لامتوجه شوه دی قید ته چې جزء دی نو نفی د جزء یې وکړه او باقي کلام مثبت پاتې شو جواب ۱۰ دا جزء منصوب وایم سایر تمیز او جزء په معنی د حریت سره دی نو کیږي معنی دارنګې چې لایسم حریت الاصله وعائد او دا معنی صحیح ده ۱۱ یا دا جزء منصوب دی بنابر حریت د لایتم لپاره ځکه لایتم فعل دی - افعال باقصه غیر مشهورو نه بمعنی لایقع ولا یصیر فیکون المعنی لایصیر جزء تاماً الاصله وعائد نو دا نفی متوجه ده قید ته چې تاماً دی نو نفی د قید یې وکړه او جزء یې باقي پاتې کړه

سوال جزء منصوب واقع شوی دی بنابر حالیت او که ته وائي نفی متوجی ده قید ته نو فساد د معنی راځي جواب: نفی چې داخل شي په کلام باندې چې هغه مقید وی په یو قید سره نو په هغې کې درې صورتونه دي (۱) غالباً نفی د قید کوی (۲) کله کله نفی د مقید کوی نحو قوله تعالی ولم یروا علی ما فعلوا وهم یعلمون (۳) کله نفی د قید او د مقید دواړو کوی او د ترکیب د مصنف د قبیلې د دی قول د الله تعالی به دی ولم یصروا الخ ففهم

سوال جزء تام څه وائي؟ جواب: شیخ رضی وائي چې جز تام عمده د کلام ته وائي یو معنی دا شوه چې دا موصول یې د صلی نه عمده د کلام نه واقع کیږي یعنی دا مبتدا فاعل خبر وغیره نه واقع کیږي او جامی صاحب وائي چې جز تام جز اولی د کلام نه وائي نو په دې کې جامی صاحب رد وکړو په شیخ رضی باندې لکه موصول یې د صلی و عائد نه لکه څنګه چې عمده د کلام نه واقع کیږي دارنګې فضله هم نه واقع کیږي لکه مفعول به شو لهذا مذهب د جامی صاحب غوره دی د مذهب د شیخ رضی نه

سوال جز اولی د کلام څه ته وائي؟ جواب: جز د کلام په دوه قسمه دی، یو جز اولی دی او بل جز ثانی دی جز اولی د کلام هغې ته وائي چې انحلال د کلام ورته کیږي اولاً او حرثانوی هغې ته وائي چې انحلال د کلام ورته کیږي ثانیاً مثل د دواړو لکه ح غنی الندی ضربک دا موصول سره د صلی

به جز اولی د کلام دی خکه چي ابعلال د کلام ورته کيږي اولاً او ذا الذي بدون الصلة جرتانی و کلام دی خکه چي ابعلال د کلام ورته کيږي ثانی

سوال موصول صیغه د اسم معقول ده او قانون دا دی چي د هر مشتقي په حقیقه کي مصدر پرون وی او وروستو به تعريف کي صیغه ذکر ده نو دا حواحد د محدود راغي په حد کي او تعريف د صیغه راغي به صلی سره او دا باطل دی جواب ۱ دا موصول د صفتیت نه نقل شوی دی و علم گر خیدلې دی د یو سو د اسم لاسه نه نو دا اسم جامد دی نه دا دی په خسه کي صیغه یشه

۲ او که وسم چي دا صیغه د مسش ده او صیغه یکي شته یو ب هم احد د محدود به حد کي او تعريف د شی بنفسه نه ر خي خکه کومه صیغه چي مد کوره ده په صم د موصول کي هغه صیغه اصطلاحی ده و په تعريف کي چي صیغه ذکر ده دا صیغه لغوی ده نه اصطلاحی، او په دي سره یو بل اعتراض هم دوع نسوا اعتراض دا دی چي دا تعريف د موصول باطل دی خکه چي دا مستلزم دی دور لره او کوم تعريف چي مستلزم وی دور لره هغه باطل وی نو دا باطل شی کړی ظاهره ده و دلیل د صغری د دی چي دا تعريف مستلزم دور لره خکه دی چي موصول به تعريف کي محتاج دی صلی ته او صیغه په تعريف کي محتاج ده موصول ته خکه چي صیغه به اصطلاح کي یشي کيږي جمله خبریه مذکوره بعد الموصول مشتمله نه نو جواب ۱ و سو چي د اعتراض به هله وارد کنده چي مراد د صلی به صیغه اصطلاحی وی لیکن دلته په تعريف د موصول کي د صلی به مراد صیغه لغوی ده نه اصطلاحی او صیغه په لغت کي جمله مذکوره بعد لاسه اشیه الیه ته وائي نو موصول محتاج دی په تعريف کي صیغه لغوی نه و صیغه لغوی محتاج ده موصول نه نو دور نشته سوال مصف حو صیغه مطلقه ذکر کړی ده نو نه ترې صیغه لغوی خکه مر د کونی

جواب: قریبه په دي خبره بدي چي د صلی به مراد صیغه لغوی ده نه اصطلاحی ذکر د عائد دی وروستو د صلی به خکه که صیغه اصطلاحی سراد شي ذکر به باید و سو د دي به بعوه کيږي خکه چي عائد ماحوذ دی په مفهوم د صیغه اصطلاحی کي

۲ ب جواب دا دی چي مراد د صلی به صیغه اصطلاحی ده خو صیغه به اصطلاح کي جمله مذکوره بعد الموصول مشتمله نه ده نه به و سي بلکه صیغه په اصطلاح کي و سي خبری جمله مشتمله لاسه لاسم حرة لامع هذه لجملة مشتملة على عائد الیه نه وائي نو صیغه اصطلاحی محتاج به نشود موصول نه و تعريف کي نو دور نشته

سوال بپ جو ذکر د عائد وروستو د صلی به بعوه دی خکه چي صیغه اصطلاحی به دغه تعريف بدي هم مشتمله ده په عائد بدي جواب ذکر د عائد وروستو د صلی به تصریح بما علم ضمناً ده لاسه د مبالغه فی الاخبار د مثل دا او د حث به، لیکن هغه اول جواب غوره دی د دي جواب به حکم به دي کي لازميږي یعوب د سید او بل د تعريف خلاف دی د مشهور نه خکه چي د صیغه اصطلاحی تعريف بعد لاسم حو صیغه دی و دا تعريف غیر مشهور دی

په هر تعريف کي لاندې وی د جنس او فصل به، م عبارت دی د اسم به دا جنس دی ټول اسماء پکې داخل شو لایتم جزء الانصلة، فصل اول دی په دې سره خارج شو ټول اسماء د تعريف به ماسو . د د ادا، و حیث به، خکه دا هم اسماء دی او لایتم جزء الانصلة دی او عائد فصل لای دی په دې سره احتراز راغي د ادا، او حیث نه خکه صله د هغې مشتمله به وي په عائد لاندې یو تعريف د موصول جامع او مانع شو

وصلته جملة خبرية والعائد ضمير له ربط هر کله چې م خود وو په تعريف د موصول کي صله او عائد او وصحت د معرف موقوف وی په معرفت د جمع اجراؤ د تعريف پورې او صله په اعتبار د مفهوم سره عاده ده که جمله خبریه وی او که اشائییه وی و عائد هم عام وو که ضمیر وی او که غیر ضمیری وی او ضمیر عام دی چې راجع وی موصول ته و که به وي وی راجع پس لاندې شوه د معرفت د صلی او د عائد به یو خکه مصف د صلی و د عائد تعريف وکړو په وصلته جمله خبریه والعائد ضمیر له سره لپاره د وصحت د معرف

قرجه وصلته صله د موصول جملة جمله رحي يا هغه شی چې په معنی د جملی سره وی لکه اسم د عمل او اسم مفعول شو او مفرد صله د موصول نه راځي خکه موصول واضح وضع کړي دی دریغه لپاره د توصیف د معرفه په جملی سره یو مد حول د دې به به وي مگر جمله به وي

(۲) یا د دې وحي نه چې موصول مبهم دی او د دې بیان کیري په نسبت معلومه سره و نسبت به وي مگر په جمله کي وی خبریه او دا جمله به خبریه وی نه اشائییه خکه چې په دې صلی سره بیان د دغه موصول کیري او جمله اشائییه د چا لپاره بیان نه واقع کیري والعائد او رابط په صله کي ضمیر به وی به بل شی لانه اشهر له او راجع به وی دی موصول ته خکه دا رابط رځي به صله د موصول کي لپاره د ربط د دې جملی د موصول سره و ربط د جملی د موصول سره به هله رځي چې ضمیر راجع شي موصول ته او که ضمیر راجع به شي موصول ته یو ب ربط د موصول سره به راځي

تشریح سوال د موصول تعريف وشو وس مصف لپاره پکړوه چې د اسماء موصولات صیغی یې ذکر کړي وي لکه څنگه چې یې د تعريف د اسماء اشارات نه بعد صیغی د اسماء اشاره بیان کړي سو دا وصلته الح د څه لپاره وني جواب هر کله چې په تعريف د موصول کي م خود وو صله و عائد او صله او عائد په اعتبار مفهوم سره عام وو پس لاندې شوه د تعین د صلی او عائد به یو وصلته الح سره تعین د صله کوی او تعین د عائد کوی اوس په دې سره یو بل اعتراض هم دفع شو اعتراض دا دی چې معرفت د معرف موقوف دی به معرفت د جمیع اجراء د تعريف پورې او یو جر د تعريف د موصول به صله ده و بل جر عائد دی او صله او عائد موثر نه به دی معلوم سو دا تعريف نامعتبر رځي و د باطل دی

جواب: منم چي معرفت د معرف موقوف دی په معرفت د جميع احراؤ د تعريف پوري نو مصنف چي د صلی تعريف وکړو وصلته جمله خبریه سره او د عائد تعريف يې وکړه والعائد ضمير له سره سره دې تعريف سره مونږ ته صله او عائد معلوم شونو د هغې نه بعد مونږ ته موصول معلوم شو

سوال: فرض منصبي د مصنف اختصار بما هو اختصار دی نو پکار دا وه چي تعريف د موصول يې داسي کړي وي چي والموصول ما لا يتم جزء الانحمله خبریه وعائد ضمير له نو اختصار به راغلي وي په عبرت کي او تعريف به بچ پاتې شوي وي د حالت نه؟ جواب: مصنف دغه تعريف وبه کړو بلکه دا بل تعريف يې وکړو لپاره د تفصيل بعد الاحمال ځکه تفصيل بعد الاجمال اوقع فی الذهن وي

سوال: ته وائي چي صله د موصول جمله خبریه راځي دا دغه ست منقوضه شوه په الضرب او المضروب سره دلته صله د موصول جمله خبریه نه بلکه اسم فاعل او اسم مفعول دی؟

جواب: مونږ وايو چي صله د موصول جمله خبریه راځي يا هغه شی راځي چي په معنی د جعلی خبري سره وي لکه اسم فاعل او اسم مفعول شو ۲، يا صله د موصول جمله خبریه راځي ماسواء د الف لام موصولي به چي دا مستثنی دی د هغه به ځکه د دې صله اسم فاعل او اسم مفعول راځي ځکه مصنف دا قانون دی چي کله يو حکم کلی ذکر کړي او د هغې نه بعد يو جزی ذکر کړي نو دا جزی په منزله د مستثنی وي د دغه کلی ته

سوال: ته وائي چي صله د موصول جمله خبریه راځي دا خبره ست منقوضه شو په الذی فی الدار له درهم سره او الذی عندك له درهم سره چي دلته په دې مثال اول کي صله د موصول جار مجرور راغلي دی او په دې مثال ثانی کي صله د موصول ظرف راغلي دی به جمله خبریه؟

جواب: جار مجرور او ظرف چي په ترکیب کي د چا لپاره څه واقع کيږي نو په اعتبار د متعلق سره واقع کيږي بي د متعلق نه څه به وقع کيږي و د جار مجرور او ظرف چي کله صله د موصول واقع شي نو متعلق د دې لاتفاق فعل مقدر او محدود وي نو دلته فعل سره د فاعل او سره د متعلق نه جمله فعلیه خبریه صله د موصول واقع شوې ده

سوال: دا صله د موصول به جمله ولي وي؟ جواب: ۱، ځکه چي موصول واضح وضع کړی دی دريجه لپاره د توصیف د معرفه په جمله سره نحو جی رید الذی ضربک نو مدحوله دي به نه وي مگر جمله به وي ۲، يا د دې وحی به چي موصول مبهم دی او بیان يې کولي شي په نسبت معلومه سره او نسبت نه وي مگر په جمله کي وي

سوال: جمله خبریه به ولي وي؟ جواب: ځکه چي په صلی سره بیان د موصول کولي شي او جمله ايشانيه د چا لپاره بیان به واقع کيږي، و ما قول الشاعر:

لعلی وان شطت بوعا ازورما

ولی لرام مطرقة قبل التی

فیتقدیر اقول ای السی اقول لعلی ازورها وقد تقع لتسمیه صله نحو ﴿وَلَا يَسْكُرُنَّ كَيْفَ﴾ ای لمن والله لیسطن

سوال د عاند او رابط نه ولې لاندې ده په دې صله د موصول کې؟ جوابه ځکه چې جمله مستقله ده د چا سره ربط او تعلق نه قتلوی بالذات او په مینځ د موصول او صله کې لاندې وی د ربط او تعلق نه لهدا په دې صله کې لاندې ده د رابط نه چې هغه دا جمله مربوطه وگرځوی د موصول سره

سوال هر کله چې په صله کې لاندې شوه د رابط نه بودا رابط به فقط ضمیر ولې وی؟ جوابه لاته اشهر سوال ارجاع د ضمیر موصول ته ولې شرط دی؟ جوابه ځکه چې په دې صله کې لاندې ده د رابط ضمیر نه د دې لپاره چې دا صله مربوطه وگرځوی د موصول سره او دا ضمیر به صله هله د موصول سره مربوطه وگرځوی چې راجع وی موصول ته والا فلا

وصلة الالف واللام اسم الفاعل والمفعول ترجمه صله د الف لام موصولي اسم فاعل او اسم مفعول راځي هغه اسم فاعل او اسم مفعول چې دلالت کوي په معنی مصدرې باندې په طریقه د تجدد او حدوث سره ځکه دا الف لام موصولي دو جهتین دی ۱. صورتاً مشابه دی د الف لام حرفي سره د هغې تقاضه دا ده چې مدخول د دې مفرد راشي او معنی اسم موصول دی ځکه راځي په معنی د الی او النی سره د هغې تقاضه دا ده چې مدخول د دې جمله راشي ځکه چې صله د موصول نه وی مگر جمله وی، او کله چې عمل ممکن وی په جهتین باندې یو اعمال اولی دی د اهمال نه، اوس د دې لپاره داسې مدخول پکار دی چې صورتاً مفرد وی او معنی جمله وی او داسې مدخول خو شته په استعمال د کلام د عربو کې ماسوی د اسم فاعل او اسم مفعول نه په دې شان سره چې دا صورتاً مفرد دی ځکه چې مشابه دی د اسم جامد سره په عدم تعبیر او تبدیل کې په حالت د تکلم خطب او غیبت کې لکه انا قائم انت قائم هو قائم، چې دا په شان د ابرید، انت رید، هو زید باندې دی، او معنی جمله ده ځکه د اسم فاعل نه تعبیر کولې شي په ماضی معلوم یا مضارع معلوم سره او د اسم مفعول نه تعبیر کولې شي په ماضی مجهول یا مضارع مجهول سره او اسم تفصیل صله الف لام موصولي نه واقع کیږي بالاتفاق ځکه چې اسم تفضیل په معنی د فعل سره نه دی بلکه زیادت پکې راغلي دی په معنی مصدرې کې او نه مشابه دی د فعل سره په عمل کې او صفت مشبه صله د الف لام موصولي نه واقع کیږي بالاتفاق عند الجمهور ځکه دا په معنی د فعل سره نه دی او صله د الف لام موصولي هغه شی واقع کیږي چې په معنی د فعل سره وی او بعضی شریزه قلیله د بحوبو نه ذهاب کړیدی دی خبري نه چې صفت مشبه صله د الف لام موصولي واقع کیږي ځکه د په شان د فعل دی په عمل کې او دا مذهب په مقابل د مذهب د جمهور کې کالعدم دی (۲)، او صله د الف لام موصولي کله کله په طریقه د قلت سره د وحی د ضرورت شعری نه فعل مضارع هم راځي کما فی قول الشاعر

ولا الاصيل ولا دی الراي والحدل

ما انت بالعصم النرضی حاکومه

(۳) او کله کله په طریقه د قلت سره صله د الف لام موصولي جمله اسمیه راځي کما فی قول الشاعر

لهم دانت رهاب بسی معد

من القوم الرسول الله منهم

٤ و کتبه په طريقه د قلت سره د وحی د صریح شعری به صله د الف لام موصولي ظرر
د حي کما فی قوله شاعر

فهو حرمیشت دات سعه

من لا يزال شاکراً علی المنة

او اسم فعل او اسم مفعول صله د الف لام موصولي هله واقع کيږي چې دا دلالت کوي په معبر
مستصري بدي په مرتبه د حدود او حدوث سره او که دلالت يې به کولو په معنی مستصري بدي
په طريقه د حدود او حدوث سره بيا صله د الف لام موصولي به واقع کيږي، او دا اختصاص
حس به نه دی بلکه د جانب و حد به دی په دې شان سره چې الف لام موصولي داخلېږي په اسم
فعل او اسم مفعول بدي به په بل شي بدي بيا اطراد او اسم فعل اسم مفعول مختصر
دی په الف لام پوري بلکه دا چې څنگه مدحول د الف لام موصولي واقع کيږي نو مدحول د الف لام
حرفي هه دفع کيږي

قاعد ١ اسم فعل او اسم مفعول صله د الف لام موصولي چې واقع شي نو اسم فعل او اسم
مفعول معرب کونې شي په اعراب د موصول سره په شان د اعراب د هغه اسم چې هغه واقع کيږي
پروستور د لاصفتي به حکم الف لام موصولي صورت حرف دی صالح لپاره دا جرأ د اعراب نه دی
نو اعراب يې منتقل کيږي صلی نه نحو جاءنی الضارب وانت الضارب مودت بالضارب لکه چې
لاصفتي حرف دی قابل د اعراب نه دی نو اعراب يې نقل کيږي مدحول ته

٢ اسم فعل او اسم مفعول سره د اسم فعل و عمل به مرکب بقص وی په هر ځای کې
د اسم د دوه خبرو به چې هغه مرکب به وی ١ چې اسم فعل سره د اسم فعل به و اسم مفعول
سره د اسم فعل به مبتدا اسم سی وفع شي نحو ضارب و الضارب و الضارب و

٢ چې اسم فعل و اسم مفعول صله د الف لام موصولي وقع شي نحو الضارب و الضارب و الضارب و
د مرکب دی ځکه دا په معنی فعل سره دی و هم دغه وجه ده چې کله په اسم فعل و اسم
مفعول بدي الف لام موصولي داخل شي نو هغه عمل کوي بدي د شرط و زمانی به حکم د اسم
فعل و اسم مفعول فعل دی په حقیقت کې او مدول شوی دی د صیغې د فعل به اسم فعل او اسم
مفعول به د وحی د کرمه د حرف د الف لام به فعل بدي

وهی الی والی الخ ربط هر کله چې شیو متصف دی د تعرف د موصول او صلی به نو شروع يې وکړه
په بیان د صیغود سم موصوفو کې لپاره د کمال و صاحب د موصولاتو وې وېل وهی الی الخ
برجه وهی د موصولات صیغه د موصول الی الی دی سره د معطوفاتو به الی راځي د مفرد
مدکر لپاره او د الی دوه قسمه دی ١ موصول اسمی کما فی قوله تعالی ﴿وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ
الْشَّمْسُ وَالْأَنْجَامَ﴾ ٢ موصول حرفي نحو قوله تعالی ﴿وَنَحْنُ بِاللَّهِ خَاشِعُونَ﴾ ای خضتم
کدو صهم به الی کی خور لعد دی ١ الی افصح للغات دی ٢ الی بیا مشددة

٣ لدى بكسر الهمزة من عرب ٤ اند بسكون الدال والفتي اوسل د موصولات به انسي دي دا راخي د مجرد لپاره كفا في شرنه عني ﴿قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الْفُجَّارِ﴾ وفتنار سل د موصولات به نه دي دا راخي د تشبيه مدكر لپاره او الفتاى راخي د تشبيه مؤنث لپاره او دا اند و التبر كيري بالالف سره په حالت رفعى كې والياء او به ياء سره په حالت نهي جري كې و التبر و التبر د قبيلي د مساب نه دي عبد الحمهور د وحى د وجود د عبادت به نه دي كې حى هغه مساب دى د حركت سره په احتياج الى الامر خارج كې و دا حركات چې په دي كې راغلي دي د وضعى دي نه د وحى د عامل نه ٢ او په نزد د بعضى سدي د قبيلي د معرفت تو نه دي حكه معرفت هغه به وحى چې به مختلف حركت حركات معرول او د هم مختلف كيري په دي شان سره چې په حالف رفعى كې به الف سره راخي او په حالت نهي او جري كې به ياء سره راخي په شان د رحلان و رحلين سدي او هغه خو معرفت دي نه ٣ هغه معرفت شو والاوى سل د موصولات به الاوى دي په وړاندې العللى سدي او نه راخي د جمع مدكر او مؤنث و لپاره ليكن چې جمع مدكر كې شهر ذر او جمع مؤنث لپاره راخي به طريقه د مساب سره د دواړو لپاره كفا في قول الشاعر

نبلى الاوى بسكون عس الاوى شهر يوم الروح صكالحدا العس

دا اول الاوى په معنى د ندى د حكه د در به سره راخي دي و دا مدكر دي او د دوم الاوى په معنى د لائى سره دي حكه د دي به سره سويه دي و د مؤنث دي په قرسي د راجع د صمبر مؤنث د سرائى سره ديه و الاوى مسلسل باللام د قسمي د موصولات به دي او الاوى مجرد عن اللام و اسماء اشارات به دي و الاوى اسم شاره مشرك دي بين مدكر و مؤنث على التسوية او الاوى اسم موصول هم مشترك دي بين المدكر و المؤنث ليكن دوسره فرق دي چې مدكر كې ريات مستعمليري او په مؤنث كې كم مستعمليري والذين سل د موصولات به الدين دي دا راخي د جمع مدكر لپاره فقط او دا الدين په ياء سره راخي د جمع مدكر لپاره به احوال ثلاثه دي كې يعنى په حالت نهي جري او رفعى ٢ولو كې به ياء سره راخي و به لعبد هريل فيمه كې الدين راخي به ياء سره په حالت نهي او جري كې او په حالت رفعى كې الدين راخي به و او سره كفا في قول الشاعر

نحن الدون صبحو الصباها يوم النحين غرة ملحاها

و دارنگي د جمع مدكر لپاره لفظ د اللاتين هم راخي خو هغه ماش نه دي د كير كيري د وحى د قلت او دسرت نه و اللاتى سل د موصولات نه اللاتى دي بالهمزة و لاء او دا راخي حالف د جمع مؤنث لپاره او په طريقه د قلت سره د جمع مدكر لپاره هم راخي كفا في قول الشاعر

هم اللاتى اصيب يوم هليج بداهية تعبد لها العبد

والابل د موصولات نه الاء دي بالهمزة المكسورة فقط واللاى سل د موصولات نه اللاى دي بالياء فقط به كسرى د ياء سره او په سكون د ياء سره اخره للموصل هجرى الوقعد او په حالت د وقف كې التاء د ساكنين حائر ده وحو واين يستعين خپكه د هندا د صوت بصرته الحركت دي واللاتى سل

د موصولات نه الاتی دی بالیاء الساكنة او دا راخي د جمع مؤنث لپاره او په الاتی کې راغلي دي
اللات یحذف الیاء وابقاء الكسرة علی الباء په طریقہ د قلت سره کما فی قول ابن مالک
والان والدين ثم اللات
وقد ترد لا ربما كحالات

دلته دا اول اللات اسم فعل دي او علم گر خیدلي دي د یو صم لپاره او دا دویم اللات جمع د التی
ده اسماء موصولات به او الف لام داخل شوی دی په دې باندې حرفي زائده لازمی غیر عوضی
واللواتی بل د موصولات نه لفظ د اللواتی دی دا راخي د جمع مؤنث لپاره اولې لې راغلي دي للو
یحذف التاء والياء معاً ومن وما بل د موصولات نه من دی چې راخي په معنی د الذي سره او بل د
دی چې راخي په معنی د الذي سره او عربی په مینخ د من موصول او م موصوله کې دا دی چې ما
راخي د غیر ذوی العقول لپاره نحو عرفت ما عرفت او من راخي د ذوی العقول لپاره لیکن احدهما
مستعملیږي په مقدم د اخر باندې په دې شان سره چې ما کله راخي د ذی علم لپاره کما فی قوله
تعالی ﴿وَاللَّهُ وَمَا يَكُنَا﴾ او من کله راخي د غیر ذوی العقول لپاره کما فی قوله تعالی ﴿لَقَدْ كُنْتُمْ مِنْ أُولِي
الْأَلْبَابِ﴾ او من او م موصولي مشترک دی په مینخ د مذکر او د مؤنث مفرد مشی او مجموع کې
واو وایه او بل د موصولات نه ای دی او بل ایه دی ای راخي په معنی د الذي سره نحو اضرب ایهم
فی الدار ای الی فی الدار وقوله تعالی ﴿ثُمَّ لَمَّا رَكِبْتُمُ الْمَکَّةَ لَبِثْتُمْ مِنْ بَنِي إِسْرَءِيلَ يَوْمَئِذٍ سَاعَةً
مِنْ نَارٍ﴾ او کلمه د ای په دې دواړو ځایونو کې مبني علی الصم دی ځکه مضاف الیه یې مذکور دی
او صدر د صله یې حذف دی وایه راخي بمعنی التی نحو اضرب ایتهن فی الدار ای اضرب التی
فی الدار او دا دواړه مشترک دی په مابین د واحد مشی او مجموع کې نه په تذکیر او تانیث کې
ځکه مذکر لپاره ای راخي او د مؤنث لپاره ایه راخي وذل الطائفة بل د موصولات نه کلمه د ذوده
داسې ذو چې مسوب دی بنی طی ته نسبت د ملحوظ راغلي دي لفظ ته ځکه دا ذو په معنی د
الیدی یا التی سره مستعمل کوی سی طی فقط نه سور عرب مثال د دو چې راغلي وی په معنی د
الیدی سره په لغت د بنی طی کې کما فی قول الشاعر شعری

فان الماء ماء أبي وجدي   ويثري ذو حفرت وذو طويت

ای التی حفرتها والتی طويتها دا ذو بمعنی التی دی او حفرت او طويت صله د دې موصول ده او
په صله د موصول کې لاندې ده د عائد به او عائد او رابط دلته محذوف دی ځکه حذف د رابط
منصوب جائز دی

سوال دا نور اسماء موصوله یې مطلق ذکر کړه او ذوی یې مقید کړو په الطائفة سره دا ولې پکار وه
چې دا یې ټول مطلق ذکر کړي وی ځکه اصل په عبارت کې عبارت دی په نمط واحد سره؟
جواب ذوی یې مقید ذکر کړو به مطلق ځکه دو مطلقاً د قبیلې د موصولات نه نه دی بلکه دا راخي په
معنی د الیدی یا الی سره په لغت د بنی طی کې مطلق نو دی سره یې احتراز وکړو د لغت د نورو
نه ځکه په لغت د سور و عرو کې د و ر حې به معنی د صاحب سره فقط چې هغه اسم دی د

اسماء سته و مکبرونه، پس د دې خای نه معلومه شوه چې دو دوه قسمه دی (۱) یو ذو صاحبی دی او بل (۲) ذو موصولی دی.

الفرق بین ذو الموصولی و ذو صاحبی علی خمسة وجوه (۱) ذو موصولی په معنی د الذی سره دی او ذو صاحبی په معنی د صاحب سره وی او د دې نه وجه د تسمیه هم معلومه شوه چې ذو صاحبی ته صاحبی ځکه وائي چې دا په معنی د صاحب سره راځي او موصولی ته موصولی ځکه وائي چې دا په معنی د الذی سره راځي (۲) ذو صاحبی من المعربات دی او ذو موصولی من المسیات دی (۳) د ذو صاحبی اخیر مختلفيږي په اختلاف د عوامل سره نحو جاءنی رجل د وصال رایت رحلا دا مال مررت برجل دی مال و قوله تعالی ﴿وَلَدَّ رَيْكُ لَقَدْ مَنَّكَ﴾ ﴿لَدَّكَ ذَا مَالٍ﴾ ﴿لَا يُلَاقِيَهُ فُلُكٌ شَيْءٌ﴾ و ذو موصولی اخیر نه مختلفيږي په اختلاف د عوامل سره نحو جاءنی دو ضریک رایت ذو ضریک مررت بذو ضریک (۴) پیدخول د ذو صاحبی معر د وی او مدحول د ذو موصولی جمله وی (۵) ذو موصولی مشترک دی بین الواحد والمثنی والمجموع والعدک والمؤنث بخلاف ذو صاحبی فانه للواحد المدکر وللمثنی ذوا، وللجمع ذوو وللواحد المؤنث ذات وللمثنی ذواتا وللجمع المؤنث ذوات او بعض بنی طی ذات په معنی د الذی سره وائي او ذوات بمعنى اللاتی وائي، د دې خای نه معلومه شوه چې ذات درې قسمه دی.

(۱) صاحبی بمعنى صاحبة (۲) اشارتی بمعنى تا (۳) موصولی بمعنى التي عند بعض بنی طی وذا بعد ما للاستفهام بل د موصولات نه فادی داسې دا چې واقع شي وروستو د مانه داسې م چې دا استفهام لپاره وو یعنی دا چې واقع شي وروستو د ما استفهامیه نه یا د من استفهامیه نه دا دواړه په معنی د الذی او التي سره راځي په دې شرط سره چې د دې نه قصد د اشاری نه وو شوی او ملغ منه وو نو مجئیت د ذا من الموصولات مشروط دی په شروط ثلاثه (سره ۱) یو دا چې د به واقع وي وروستو د ما او من استفهامیتین به (۲) قصد د اشاری نه وي شوی د دې نه (۳) دا به ملغانه وي او د ملغاه صورتونه دوه دی (۱) یو دا دی چې ما ذا مجموعه په معنی د ی شی سره شي (۲) چې ما په معنی د ای شی سره شي او ذا زائد شي مثال د ذو موصولی نحو ما ذا اسفقت درهم ام دینار بل مثال لکه ما ذا صنعت چې دا م استفهامیه بمعنی ای شی سره شي او ذو موصوله شي په معنی د الذی سره او صنعت صله د موصول ده په حذف د رابط ښه میكون المعنی ای شی الذی صنعته.

پس رده کړه دا خبره چې دا څلور قسمه دی (۱) ذا اشارتی (۲) ذا صاحبی (۳) ذا موصولی (۴) دا رانده وجه د حصر دا دا به خالی نه وي یا به وروستو د ما او من استفهامیه نه واقع شوی وی او یا به نه وی واقع شوی که نه وو واقع شوی نو بیا به خالی نه وي یا به مضاف وی او یا به نه وي که مضاف وو نو ذا صاحبی نحو قوله تعالی ﴿لَدَّكَ ذَا مَالٍ﴾ او که مضاف نه وو نو ذا اشارتی نحو قوله تعالی ﴿لَقَدْ مَنَّكَ﴾ او که وروستو د ما او من استفهامیه نه واقع شوی نو بیا به خالی نه وي یا به

تشریح سوال نه و بی حی غائبه د تفسیر ضمیر متعذر به سو: یعنی حذف چنانچه دی هذا مقتضی
سوره عده لسلام جمع به جمع جمع. نه عن مو سو نه دی جمعه جمله و رله صله واقع شوی دد او
و ضمیر منصوب موصول به دی و نه دی حذف جو به بی حار جواب غائبه د صلی حی ضمیر
منصوب و و سو حذف بی هله حائر دی حی راجع و موصول به او دلته د ضمیر موصول ته نه دی
راجع حی من دی بلکه د راجع دی نه به من به هله ضمیر ضمیر راجع دی حی جمع کی دی
سوان به رنی حی غائبه د موصوب حی ضمیر متعذر به و و او راجع و موصول به سو حذف بی حار
دی دانی عده مستغرقیه شود به حی بی بی بی بی لا ایا دسره حی م صرب الایه صله د
موصول واقع شوی و و رطه بی کی ضمیر منصوب دی حی بیه دی و د ضمیر راجع دی
موصول به او حذف نه دی جمع دو جواب حذف د غائبه د صله ضمیر منصوب هله حائر دی حی
مستقل و و به عامل پوری به مستقل او حی مستقل و و سو حذف بی به ای حار و حی د عده
حرد د قرینی د لی به په حذف د ضمیر مستقل به دی

[illegible]

ویندی دو حضرت و دو سلوت

فائل نمبر : ۱۷۰۳۲

[illegible]

پس ده کړه دا خبره چې په صله د موصول کې لاندې ده د عائد او رابط نه او دا عائد به د ضمير وی نه بل شي اوس دا ضمير به خالي نه وي يا به ضمير مرفوع وی يا به منصوب وی او يا به مجرور وی که منصوب وو نو حذف جائز دی په شروط ثلاثه د سره کما مر او که ضمير مرفوع وو نو حذف يې جائز دی ۱، په دی شرط سره چې صدر د صله ای موصولي واقع شوی وی کما هي قوله تعالى ﴿ثُمَّ لَمْ يَخَفْ مِنْ كَلِّ شَيْعَةِ اَنْهُمْ اَشَدُّ عَلَى الْوَحْيِ عَيْنًا﴾ ای هواند ۲، او کله حذف کولي شي د وحی د طول د صلی نه په طریقی د کثرت سره نحو قوله تعالى ﴿وَمَنْ اَلَيْسَ فِي السَّمَاءِ وَمَعْبُودٌ فِي الْاَرْضِ﴾ او کله حذف کولي شي سي د طول د صلی نه په طریقی د بده سره خلاف القياس نحو قوله تعالى ﴿تَكَاثُرَ الَّذِي تَخَسَّنَ﴾ بالرفع علی قراءة ای هو احسن ﴿اِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي اَنْ يَتَرَبَّثَ مَثَلًا مَّا بَوَّضَهُ﴾ بالرفع علی قراءة ای هي بعوضه وكقولك لا سيما الولد ای هو الولد او که رابط ضمير مجرور وو نو دا به خالی نه وي يا به مجرور وی اضافت سره او يا به مجرور وی په حرف جر سره که مجرور وو په اضافت سره بو دا مضاف به خالی نه وي يا به صفت وی او يا به غیر صفت وی که صفت وو نو ب به خالی نه وي يا به اسم فاعل وی يا به اسم مفعول وی يا به صفت مشبه وی او يا با اسم تمثيل وی که اسم فاعل وو نو ب به خالی نه وي يا به اسم مفعول وی يا به صفت استقبال سره وی او يا به معنی د ماضی او دوام سره وی که مضاف اسم فاعل وو په معنی د حال او استقبال سره نو بیا حذف د ضمير مجرور رابط جائز دی کما فی قوله تعالى ﴿فَاقْبَلْ مَا آتَتْ قَالِسَ﴾ ای الذي است قاضيه والا فلا يحوز في جميع الصور المذكورة او که رابط ضمير مجرور وو په حرف جر سره نو دهغه حذف جائز دی قیاساً او اطراداً په دی شرط سره ۱، چې دا ضمير مجرور به متحد وی د موصول سره په عامل کې ۲، متحد به وی د موصول سره به متعلق کې ۳، او بل ضمير به پکې نه وی موجود نحو قوله تعالى ﴿وَقَرَّبَ بِمَا كَثَرُونَ﴾ ای من الذي تشریون منه ولا فلا يحوز الحذف قیاساً واطراداً وجه د عدم د وجود د قریبی نه په تعین د حرف محذوف باندې

واذا اخبرنا بالذي صدرتها الخ. ربط هر کله چې مجتهدین د علم نحو وضع کړي وو نو باب چې هغې ته د دوی په اصطلاح کې باب د اخبار بالذی وائي چې دا تسمیه د کل ده په اسم د جز اشهر سره لکه چې سیویه په الکتاب کې یو باب وضع کړی دی چې هغه ته باب د واسرو النحوی الذین ظلموا وائي او مقصود د نحو بنود وضع د دي باب د اخبار بالذی نه تمرین د متعلم دی په مسائلو د علم نحوه کې او تذکیر د متعلم دی مسائلو د علم نحوه لره ځکه کله چې ووائي یو نحوی یو طالب ته اخبر عن الاسم الفلانی فی الجملة العالیة بالذی پس د بیان د طریقه د اخبار نه نولاندې ده د طالب العلم لپاره تذکره او د تدقیق نظر به په مسائلو د علم نحوه کې د دي لپاره چې پته ولگی طالب ته چې اخبار بالذی د کوم یو اسم نه صحیح دی او د کوم نه ممتنع دی پس اراده وکړه مصنف د بیان د باب د اخبار بالذی نو وني ویل چې واد اخبر بالذی ځکه اخبار د جز د یو جملی

نه کولی شي په الدي يا په الف لام موصولي سره او دا د قبيلي د موصولات نه دی نو ځکه دا اخبار بالذی ذکر کړي شو په بحث د موصولات کې د تدفع ما قبل

سوال چې دا بحث د موصولاتو دی په دې کې بیانولی شي موصولات لا غیر لهذا بیان د اخبار بالذی په موصولاتو کې اشتغال معالایعنی دی او خروج عن البحث دی؟

جواب: اخبار د جز د جملې نه کولی شي په الدي يا التی يا الف لام موصولي سره او دا د قبيلي د موصولات نه دی لهذا دا اشتغال معالایعنی نه دی بلکه اشتغال معالایعنی دی

ترجمه: واذ اخبارت کله چې ته اراده وکړي د بیان او نقل او حکایت د جز د یو جملې نه بالذی په استعانت د کلمه د الدي سره یا التی سر یا الف لام سره صدقتها واقع کوه ته دا کلمه د الذی یا قائم مقام د کلمه د الذی په اول سره د جمله ثابیه کې د وجی د کیدو د کلمه د الذی نه محصر عنه او مبتداء ځکه اصل په مبتدا کې تقدیم دی وجمعت موضع الخبر عنه او ته گرځوه په جمله ثابیه کې په موضع د دغه خبر باندې چې قصد کړي شوی دی اخبار او حکایت عنه د حر دغه جملې نه ضمیر ضمیر لره لپاره د حصول د ربط لها چې دا ضمیر راجع دی کلمه د الدي ته واهوته او وروستو کوه ته دغه مخر عنه لره د ضمیر نه خبرا په حل کون د دې محصر عنه کې چې دا خبر دی عنه د لفظ د الذی نه ۲ واهوته الخ گرځوه ته دغه مخر عنه لره خبر د الذی نه

تشریح: سوال: واذ اخبارت بالذی شرط دی او صدرتها یې جراء ده او جزاء مرتبه وی په شرط باندې یعنی وجود د مضمون د جزاء موقوف وی په وجود د مضمون د شرط پورې په دې شان سره چې ول مضمون د شرط موجود شي بیا مضمون د جراء موجودیږي او دلته دا جراء مرتبه نده په شرط باندې ځکه د دې معنی دا ده چې کله چې ته حکایت وکړي د حر د جملې نه په کلمه د الذی سره یو د حکایت نه وروستو تصدیق د کلمه د الدي کوه او دا معنی باطنه ده ځکه تصدیق د الذی ولادی او حکایت ثابياً دی؟ جواب: دا اعتراض به هله وارکیدو چې واذ احترت په حبه معنی سره وی لیکن دلته احترت په حبه معنی سره نه دی بلکه په معنی د اردت سره دی فیکون المعنی واذ ردت الاخبار بالذی عن جزء جمله صدرتها یو اراده د اخبار د حر د جملې نه په کلمه د الذی سره ولادی او تصدیق د کلمه د الذی ثابياً دی نو جراء مرتبه شوه په شرط باندې او د دې قبيلي نه دی دا قول د الله تعالی ﴿فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ وَقَوْلَهُ تَعَالَى﴾ ای ادا اردت قرأ القرآن فاستعذ بالله، وقوله تعالی ﴿إِذَا قُتِلْتُمْ بِالْقَوْلِ فَاصْبِرُوا جُوعَكُمْ﴾ ای ادا اردتم قیام الصلوة

سوال: محصر عنه په اصطلاح د نحو یا یو کی مبتدا ته وائي او محصر به خبر ته وائي او د دوی په میمنځ کې هغه نسبت ته اخبار وائي لکه مثلاً په رید قائم کې ویلي کیږي احمر عن زید بلقیام یعنی بیا او عن چې په صله د اخبار کې راشي نو مدخول د بیا حرووی او مدخول د عن مبتداء لکه په دې مقام کې شو، اوس بنا په دې قاعده باندې ستا د دې عبارت به معلومه شوه چې جز د جملې مبتدا ده او الدي خبر دی ځکه ستا د دې عبارت معنی دا ده چې ادا اردت ان تخسر عن جزء جمله بالذی

شرط دی به شروط ثلاثه و سرده ۱ صدر دی ۲ وضع و ضمیر موضع السجده او
ضمیر به رجوع وی الی به ۳ ب حیر و محیر عنه و خبر و مستدا به چی هغه دی و
یون صدر دی و لی شرط دی 'خواب' لکونه مستدا او اصل المستدا استندم
سوال وضع الضمیر موضع المحیر عنه و لی شرط دی 'خواب' لپاردن خصوص در بعضی موصوف
الصله خکه صله و موصول کی اندی ده و تحاد به و ساند به ضمیر وی

[illegible][illegible]

ترکیب الذی موصول هو ضمیر شان مبتدا و اول خبره و مفعول به متکثر جمع ضمیر لیدی صیغه
ثانی قیام خبر و مبتدا ثانی مبتدا و خبره خبر به جمله اسمیه خبر و مبتدا و خبری ضمیر
شان دی، مبتدا سره و خبر به صیغه د و خبری خبر و مبتدا و خبری خبر به صیغه د و خبری خبر
ترجمه الذی موصول هو ضمیر شان مبتدا و اول خبره و مفعول به متکثر جمع ضمیر لیدی صیغه

وَكذلك الاله واللام الخ ربيذ هر كنه حه في عتو متسلسل - سار د خبار - ساري به يو مروح سي وكرو
به بين د احب ب لافيه - سار كيم به حد بقده حسنه مير سووي وين وسند - لافيه واللاه

بر جمعه به شان داندی در آب موضوعی به حذر ثور د خرد د جسمی به سگس دوسه دری دی
چی خمار لاله و بالا حاد کوی شوی دی به حاد ثور سر به جمعه فاعله سوری خدی سر
سره چی خمار کوی می به بدن سر به حور جسمی سینه و د خرد خصله فاعله دوسه و سه و سب
لام سره حاد کوی می به حور جسمی فاعله به فاعله د خرد جمعه سینه به، فیصلح به اسم الفاعل
و الفاعل به د ددی چی صحیح می به د فاعله د آب لام موضوعی د جسمی فاعله به چی شعله به
فاعله و اسم مفعول دی حاکم حبه د آب لام موضوعی به راجی مگد مفعول و سه مفعول به چی

او اسم فاعل او اسم مفعول جوړېږي د جملې فعلیه به به د جملې اسمیه نه په دې شان سره چې د فعل مبنی للمفعول نه جوړ وې شي اسم فاعل او د مبنی للمفعول به جوړ وې شي اسم مفعول به دې شرط سره (۱) چې دا فعل به متصرف دی (۲) او د دې فعل په اول سر کې به به وې راغلي داسې یو حرف چې د دغه حرف د معنی استفاده به شي کولې اسم فاعل او اسم مفعول به لکه سیر سوف حرف نفی او حرف استفهام شو مثال د اخبار بالالف واللام د حرف د جملې فعلیه به لکه القائم زید شو په قام زیداً کې او الصاربه اب زید شو په صریح زیداً کې

تشریح: سوال: د دې عبارت ربط د ماقبل سره څه دی او غرض د مصنف د دې عبارت به څه دی؟
جواب: ربط د ماقبل سره دا دی چې محکې بیان د اخبار بالدی وو او دا بیان د اخبار بالالف واللام دی او په دې سره غرض د مصنف هم معلوم شو

سوال: وکدلك الالف واللام څه ترکیب دی؟
جواب: دا کدلك جار مجرور خبر مقدم دی او الالف واللام مبتدا مؤخره ده او د کدلك په اخیر کې چې کوم کاف راغلي دی دا کاف حرفي خطابي دی او د دې نه مخکې چې کوم لام راغلي دی دا لام الاعد دی او الا اشارتی دی او مشارالیه د دې لپاره الی دی او دا اول کاف تشبیهی دی نو مصنف د الف لام موصولي تشبیه ورکړې ده د الی سره ووجه د شبه پکې اخبار دی د جر د یو جملې نه لیکن دومره فرق دی چې اخبار بالی عدم دی ځکه په الی سره اخبار کیږي د جر د جملې اسمیې او فعلیې دواړو نه

سوال: اخبار بالالف واللام ولې مختص دی په جمله فعلیه پورې؟
جواب: لیصح بناء اسم الفاعل او المفعول ځکه چې صله د الف لام موصولي نه راځي مگر اسم فاعل او اسم مفعول راځي او اسم فاعل او اسم مفعول جوړېږي د جملې فعلیه نه، نه د جملې اسمیه نه

سوال: اسم فاعل او اسم مفعول سره د مرفوع خپل نه کله کله کیږي جمله اسمیه نحو الضارب الذیدان، ما مضروب السكران بود دې جملې اسمیه به اخبار بالالف واللام ولې نه دی جائز بوجود د دې نه چې جر اول د جمله اسمیه اسم فاعل او اسم مفعول دی او دا دواړه واقع کیږي صله د الف لام موصولي؟
جواب: په دې دواړو مثالونو کې اسم فاعل او اسم مفعول عمل کړی دی په مابعد اسم ظاهر کې د رفع بنابر فاعلیت د وحی د اعتماد به په حرف نفی او حرف استفهام باندې او دغه حرف نفی او حرف استفهام انکار کوی د وقوع د اسم فاعل او اسم مفعول به صله لپاره د الف لام موصولي

سوال: ته راني چې اخبار بالالف واللام مختص دی په جمله فعلیه پورې دا قاعده ستا مقوضه شوه په نعم الرجل زید سره دا جمله فعلیه ده او د دې به اخبار بالالف واللام نه دی جائز؟
جواب: الجملة الفعلية کې الف لام عهد خارجي دی او مراد په دې سره جمله فعلیه متصرفه ده نه مطلق جمله فعلیه او نعم الرجل جمله فعلیه غیر متصرفه ده

سوال: قرینه په دې خبره باندې څه ده چې الف لام عهد خارجي دی او مراد جمله فعلیه متصرفه ده؟

جواب: قرینه په دې خبره باندې دا قول د مصنف دی چې لیصح بنا اسم الفاعل الح ځکه چې اسم فاعل او اسم مفعول د جمله فعلیه متصرفه نه جوړیږي نه د غیره

سوال: نه وائي چې دلته الف لام عهدی دی او مراد جمله فعلیه متصرفه ده دا قاعده ستا منقوضه شوه په سیصرت زید عمرا، سوف یصرت زید عمرا صرت زید عمرا او هل قام زید سره ځکه چې دا ټولې جملې فعلیې متصرفې دي و حل دا دی چې د دې په اخبار بالالف واللام نه دی حائر؟
جواب: مراد د جملې فعلیې نه هغه جمله ده چې د هغې په اول سر کې داسې یو حرف نه وي راغلي چې دهغه حرف په معنی باندې اسم فاعل او اسم مفعول دلالت نه کوي مثال لکه سیصرت زید عمر کې شو اوس که ته اخبار بالالف واللام جوړ وی د دې جر د جملې فعلیې نه نو د دې بصرت نه به خبر جوړ کړي او په هغې باندې به الف لام داخل کړي اوس د سین به حالي نه وي پ به یې ذکر کوی او یا به یې به ذکر کوی که سین ورسره ذکر کوی نو د حول د سین راغی په اسم فاعل باندې او دا باطل دی او که به یې ذکر کړی نو بیا فوت د معنی د سین راغی ځکه اسم فاعل دلالت نه کوي په معنی د سین باندې

سوال: خاصه منصوب دی او منصوبت دولس دی دا کوم یو قسم دی د هغې نه؟

جواب: دا منصوب دی بنابر مفعول مطلق لپاره د فعل مقدری حص هذا الحكم خاصه

سوال: د اخبار بالالف واللام مثال راته وینئ؟ جواب: مثال د اخبار بالالف واللام لکه لقنم زید شو په قدم زید کې په دې شان سره چې د قام نه قنم اسم فاعل جوړ کړي شو او په هغې باندې الف لام داخل کړي شویا وضع د مضمر وکړي شوه په موضع د مضمر عه کې چې زید دی او هغه ضمیر مستتر دی په قائم کې او راجع دی الف لام موصولي ته او زید وروستو کړي شو خبر واقع کړي شو د الف لام موصولي لپاره

توکیب: الف لام موصولي قائم صیغه د اسم فاعل ده ضمیر پکې مستتر دی هغه ورله فاعل دی اسم فاعل سره د فاعل نه صله د الف لام موصولي، موصول سره د صلی نه مبتداء، او زید ورله خبر دی مبتداء سره د خبر نه جمله خبریه اسمیه شوه، بل مثال لکه لصربه اب زید شو په صریت زیدا کې په دې شان سره چې د فعل نه اسم فاعل جوړ کړي شو او په هغې باندې الف لام موصولي داخل کړي شو او ضمیر مرفوع متصل بدل شو په ضمیر مرفوع متصل باندې د وحی د تعدد د اتصال په ځکه چې ضمیر برز مرفوع متصل کیږي په فعل پورې نه په سم پورې او د زید په خای باندې ضمیر متصل شو په اسم فاعل کې لعدم تعذر الاتصال او د زید وروستو کړي شو خبر واقع کړي شو د موصول لپاره.

توکیب: الف لام موصولي ضارب اسم فاعل ه ضمیر منصوب متصل مفعول به: ضارب لپاره او انا ضمیر مرفوع منفصل فاعل د ضارب دی اسم فاعل سره د فاعل او سره د مفعول په پېچله شوه د موصول، موصول سره د صلی نه مبتداء او زید ورله خبر دی مبتداء سره د خبر نه جمله خبریه اسمیه

فان تعذر امر منها تعذر الاخبار ربط هرکله چې فارغ شو مصنف د بیان د شرائط د اخبار بالالف واللام نه نو شروع یې وکړه په بیان د هغه مواضع کې چې دهغې اخبار باندې منع دی د وحی د عدم وجود د شرط نه نو وی وبل فان تعذر امر منها الح

[illegible]

سول مصطفی شروع دفریغ دشرطه یی وکړ، چې دسره دده سره ریدونکې وکړد.

جواب شروع د شروع بي وکړا د ابتدا د سرخ حور به نرسنه و لوصوفه لصفه و د رنگي مسموعه
حار لندی د حار به ندون نصفه و د صفت به ندون لموصوف د وحی د ابتدا د شرط ناسی به
نهی هغه و صیغ بصرد به موصیغ د معترضه کی حکه د و صیغ د ضمیر موصیغ لاجر عنه مقصبت
دانی حرد هغه عنه به ترکیب کی چه وقع سوی؟ بود ضمیر به هغه به ترکیب کی هغه سی وقع
کرد و الیه لوصف و ت وصف به به خبر بود معادل کی ممتنع دی حار به ندی
بدنه ندی د غافل به ندون به حکه بیضا مسمی وقع د ضمیر موصوف ب صفت
ضمیر به موصوف مع کړي و به صفت وقع کړي خلاف لائن کسان و (تحقیق چي د هغوی په سر
ندی حار به موصوف به حار دی به د نصفه حکه هغوی موصیغ صمد غایت به بو
صفت به ح و احار به ندی د موصوف صفت موصوفه حار دی بالانف و نحو الندی
صبر به ندی هغوی فی صرمت به معادل حکه حی به د موصوف مع نصفه به ترکیب کی
مفعول به وقع سوی د اچي موصوف و ک د ح به ندی د موصوف مع نصفه به ترکیب کی
واقع کندی سی و اضطرر العاقل بود نکی ممتنع ح و موصوف موصوفه به ندی
المفعول به مکه موصوف موصوف کی حار به ندی حار به ندی موصوف موصوفه به ندی
شکار به ندی المفعول چي لموصوف و د وحی د ابتدا د سرخ ناسی به چي هغه د ضمیر ده

۱ موضع د محبر عنه کی حکه د مصدر جی موثر لری کړو او د دی به حی باندی ضمیر کسره و هغه ضمیر عمل به شی کولی به ماضی سم کی د نصب سائر مفعول به

۲ او حصار باندی د مصدر غیر عامل به حی باندی نکه به الحمد له کی حی باندی الیدی هوبه الحمد او په الضرب واقع کی حی باندی ندی هو واقع الضرب ۳ او داربگی احصار باندی حی باندی

دی د مصدر عامل به حی سره د معمول به سی واحسی مثل نکه لیدی عجب مه دق القصار انشوب شوبه بحسب من دق القصار انشوب کی د وحی عدم انتفاء د شرط بانی به حی وضع د

مصدر ده به موضع د محبر عنه کی حکه مصدر عامل سر معمول به په مرکب کی محروور وقع شری دی د من حاره لباره و دا چې ته سړی کړی و د دی به حی باندی ضمیر کسره و هغه هم

محروور وقع کړی د من حاره لباره و الحال او د رښگی مصنع دی احصار باندی د حال به د وحی د شرط ثانی به حی وضع د مصدر دده موضع د محبر عنه کی حکه حال کی بکارب شرط

دی به د د خبر به سبب و مصدر معرفه ده وضع دی به شی کولی به موضع حال کی او هر چی یی بانه مذهب د کول سبب باندی یو گه حی سکر شرط به دی به حی کی بلکه معرفه هم حال

وقع کیدی شی لکن حصار باندی مصنع دی حال به د وحی د انتفاء د سبب به حی وضع د مصدر ده موضع محبر عنه حکه حال سبب د فعل و مصدر دلالت کوی په

د باندی به په هیب باندی و انصمیر المستعمله و داربگی احصار باندی مصنع دی د هغه مصدر به حی هغه و حب الارواح دی حیر د کمر د سبب به د وحی د سبب شرط اول به حی هغه مصدر

د لیدی دی، مثل نکه رید خبر به کی حصار باندی مصنع دی د مصدر بحسب مفعول به به حکه د ضمیر راجع دی ابتدا به حی رید دی و سبب که هیو حال باندی رکه سر لیدی رید صریحه هو

به سی یو دا ضمیر د صریحه به حالی به وای به سی راجع و سی سبب به حی رید یو موصو بلاغده پاتی کیری و پ به سی راجع و سی موصو به حی رید یو موصو بلاغده پاتی کیری

و دا د و په دی حائر لهما مصنع دی حال به د ضمیر موصو مفعول به به و الاسم المستعمل علیه و داربگی مصنع دی حال باندی هغه سم به حی هغه مستعمل دی به دغه

مصدر باندی چې و حب الارواح دی غیر د کمره د سبب به نکه رید صریحه شوبه چې په دپ کی حال باندی د علاء به ندی حائر د وحی انتفاء د شرط و به حی تصدیق باندی دی حکه

د سلام سم دی مستعمل دی په ضمیر باندی و ضمیر راجع دی محمد به اوس که به حصار باندی حیر کړی یو باندی صریحه علامه به سی یو دا موصو به حالی به وای به سی راجع

کوی مبتدا ته نو موصول بلاغده پاتی کیری او پ به سی راجع کوی موصو به موصو بلاغده پاتی کیری او دا دواړه مصنع دی

موصول په الیدی رید صریحه هو کی دوه ضمیر دی یو راجع کړه موصول به موصو بلاغده پاتی نه شو او دا بل راجع کړه ابتدا به نو مبتدا بلاغده پاتی به شوه او دغه ک وکړه ندی

صریحه علامه زید کی؟ جواب د عسی کار ره به شم کولی خکه چي مسدا رابط ضمیر غواړي به خپله جمله کې او موصول ضمیر رابط غواړي به خپله جمله کې او دا هو ضمیر مرفوع متصل خارج دی د جملې نه او د عسی اخبار بالدی ممتنع دی د تمیز به د وحی د تنفاه د شرط ثانی به چي وضع د ضمیر ده به موصوع د محر عنه کې خکه به ضمیر کې بکارت شرط دی او ضمیر معرفه ده او دارنگې اخبار بالدی ممتنع دی د عطف بیان به د وحی د تنفاه د شرط ثانی به چي هغه وضع د ضمیر ده په موصوع د محر عنه باندې خکه به دې کې شرط دا دی چي دا ضمیر به دلالت کوي به هغه معنی باندې چي محر عنه دلالت کوي به هغه معنی باندې او عطف بیان چي په کومه معنی دلالت کوي ضمیر به هغه معنی باندې دلالت نکوي. اوس اخبار بالدی د بدل یا بدل منه اchied نه جاتز دی که به دې کې خلاف دی څوک وائي چي اchied هغه به جانر به دی خکه دا بدل مبین د بدل منه دی په شان د صفت باندې او دا ضمیر مبین د بدل منه به واقع کيږي او بعض وائي چي اخبار بالدی جانر دی د هر واحد به

وما الاسمية موصولة واستفهامية الخ. ربط هر کله چي فارغ شو مصنف د بیان د اخبار بالدی نه نو شروع يي وکړه په بیان د اقسامو د ما او من او ای وایه کې خکه م او من او ای او ایه د قبيلي د موصولات به دی نو دا عباس دی د دې مقدم سره او دا نور اقسام بیسوی طرداً للرب ترجمه لفظ د ما داسې م چي مسبوب دی اسم ته د قبيلي د نسبت د جری به کلي ته په دې شان سره چي اسم کلي دی او د لفظ دم جری دی نو معنی د دې د شوه چي کلمه دا یو جری دی د حرب تو د اسم به مشهور اقسام د دې شپو دی او اسمیه سره يي احزر وکړو د حرفیه به خکه ما حرفي اولادوه قسمه دی ۱، رانده ۲، غیر رانده، او ما غیر رانده دوه قسمه دی

(۱) مصدریه بحو قوله تعالی ﴿وَسَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ﴾ ای برحمتها او همدارنگې اما صنعوا کید ب حرای ان صنعهم کید ساحر ۲، بیه نحو قوله تعالی ﴿وَمَا آتَاهُ يَنْجَلِ عَنَّا تَتَلَوْنَ﴾ صدق الله ۳ شرطیه معنی ر نحو قوله تعالی ﴿تَاللَّهِ تَشَوُّهُنَّ﴾ ای ان لم تمسوهن ۴، استفهامیه بحرف اعظم شاه صاحب د کندیا ویلی دی چي اعظم معنی هل اعظم دی او ب حرفیه استفهامیه د هغې مطلب دا دی چي دا م به معنی د هل سره استفهامیه دی هیكون المعنی هل اعظم شاه او استفهام د تعجب لپاره دی نحو قوله تعالی ﴿كَيْفَ يَكْفُرُونَ بِالْقَوْلِ﴾ و زانده هم څلور قسمه دی ۱، کافه کما فی قوله تعالی ﴿لَقَدْ أَنذَرْتُكُمْ اللَّهَ وَبَدَّ﴾ ﴿إِنَّا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ﴾ وقوله عليه السلام اما الاعمال بالصفات ۲ رانده عوضی بحوام است مطلقاً انطلقت ۳ رانده تاکیدي نحو قوله تعالی ﴿يَوْمَ تَرْجُؤُنَا إِلَى اللَّهِ﴾ و بول صورتوه د ما حرفیه اته شو

ترکیب: ما موصوفه الاسمية ور له صفت دی موصوف سره د صفت نه مندا ده او موصولة معطوف
 علیه سره د معطوفات نه خبر دی او عطف مقدم وی په ربط باندې او اعراب یې جاری کړي دی په
 هر واحد باندې د وجې د صلاحیت لفظی د هر واحد نه په سر د جملې صاحب باندې یا ما الاسمية
 مندا ده او خبر د دې محذوف دی چې سته انواع دی او موصولة الح هر واحد سره مندا
 محذوف دی، یا عطف بیان دی د خبر محذوفه نه و ب بدل دی د خبر محذوفه نه یا معرول به لپاره
 و فعل مقدر دی بیا په مذهب د شارح هندی صاحب باندې

سوال ۱، کون د شی موصوف دا خاصه د اسم ده او م حرف دی سو ما څنگه موصوف واقع شوی
 دی ۲ کون د شی مسند الیه خاصه د اسم ده سو کلمه د م څنگه مسند الیه واقع شوی ده

۳ م مکر دی څکه علامه د نایب پکې شبه سو څنگه د دې توصیف شوی دی الاسمية مؤنث سره
 ۴ م مکره ده نه معرفه څکه چې اقسام د معرفه آوه دی او دا د هغې نه یو هم نه دی سو څنگه د
 دې توصیف شوی دی په معرفې سره؟ جواب: مسم چې کون د شی مسند الیه ب موصوف خاصه د
 اسم ده نه د حرف لیکن کلمه م په دې مقام کې مراد اللفظ علم دی د هغه ما لپاره چې واقع کيږي
 په ترکیب کې لهذا دا اسم دی څکه موصوف او مسند الیه و قع شوی دی په ترکیب کې او معرفه
 دی د عمیت د وجې نه څکه د دې توصیف شوی دی په معرفې سره و په تاویل د کلمه سره مؤنث
 دی څکه یې توصیف شوی دی په صفت مؤنث سره

سوال ۲ الاسمية په اخیر کې یا نسبتی راغلي ده دا گروهی مدحول چیل منسوب الیه لپاره د غیر
 فیکون لعنی وما المسوية الى الاسم او په مابین د منسوب او منسوب الیه کې لاندې ده د
 علاقی نه نودلته د ما او د اسم په مینځ کې څه علاقه ده؟ جواب: د دې په مینځ کې علاقه د کلیت
 او د حریت ده په دې شان سره چې ما جزی دی او اسم کلی دی او بست د جزی ر علي دی کلی ته
 سوال: نه واني چې ما اسمیه شپږ قسمه دی حالاتکه ما اسمیه حوالس قسمه دی

۱، معیزه کما فی قوله تعالی ﴿فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ﴾ په دی نعم کې صمیر مستتر دی په هغه کې ایهام دی
 دام په معنی د شینا سره د هغه لپاره تمیز واقع شوی دی په نزد ابوعلی باندې
 ۲ ما په معنی د م دام سره چې دیته ظرفیه مصدریه او مصدریه حسیه هم واني نحو اجلس ما
 جلس الامیر ی ما دام الامیر جالسا ۳، ظرفیه فقط کما فی الحدیث یحضر مالا یحضر
 ۴، تعجبی نحو ما احسن ریداً، او شپږ د مذکور فی لمس شونونه څنگه واني چې ما اسمیه
 شپږ قسمه دی؟

جواب: ره وایم چې مشهور اقسام د م شپږ دی چې هغه مذکور فی المتس دی او دغه باقي څلور
 اقسام غیر مشهور دی او د وجې د عدم شهرت نه مصنف ترك کړي دی څکه د مصنف د ب او
 طریقه دا ده چې غالب او مشهور ذکر کوی او قلیل ترك کوی د وجې د مداره نه، هغه شپږ مشهور
 اقسام دا دی ۱، موصولة ما اسمیه موصوله ر ځي نحو قوله تعالی ﴿وَالْتَمَلَوْا مَا نَهَا﴾ ﴿يُنْذِرُكُمْ

وقولك من تصرف اضرب (۴)، خلورم من موصوفه راخي او دا من موصوفه دوه قسمه دی

(۱) موصوفه بالمفرد كقولك حسان بن ثابت

حب النبي محمد اهانا

كفر بما فضلا على من غيرنا

علی من غیرن کی من موصوفه دی بمعنی شخص او غیرنا صفت واقع شوی دی درجی لپاره

سوال من بمعنی شخص بکره ده او غیرنا معرفه ده ځکه غیر مصاف دی، فاضمیر دمتکلم اعرر

المعرف نه او قاعده دا ده چې هر هغه اسم بکره چې مصاف شي معرفتی ته په اصفت معنوی سره

هغه معرفه کیري نو دا معرفه څنگه صفت واقع شوی ده د بکري لپاره؟

جواب د دې قاعده کلیې به یو څو اسماء مستثنی دی چې لفظ د مثل شبه نحو سوا او غیرو غیر

دی ځکه دا اسماء د وحي د کمال توغل نه په ابهام کې به معرفه کیري په اصفت سره معرفتی نه

پس اعتراض وړد به شو په دې قول د الله تعالی باندې چې ﴿قَدْ يَسَّأْنَا أَنْ أَشْرَفْنَا﴾

(۲) دویم موصوفه بالجمله ده بحورب من حسان قد اکرمته ای رب شخص حسان قد اکرمته

سوال من او ما موصوله څو ځکه مسي دی چې دا مشابه دی د حرف سره په افتقار کې او

استفهامیه او شرطیه ځکه مني دی چې دا منظمی دی معنی د حرف لره نو دا موصوفه او تامه او

صفتی ولي مني دی؟ جواب (۱) دا مسي دی د وحي د مشابهت د دې نه د شرطیه او استفهامیه

سره صورتاً او لفظاً (۲) یا مني دی ځکه مشابه دی د حرف سره په وضع ثنوي کې

وای وایة حکمن ربط هر کله چې فارغ شو مصنف بیان د اقسام د من نه په طریق د تشبیه سره نو

شروع یې وکړه په اقسامو د ای او ایه کې هم په طریق د تشبیه سره نو وني ویل وای وایة کم

ترجمه ای د موصولات نه د مدکر لپاره دا مدکر عام دی که واحد وی که مثنی وی او که مجموع

وی او ایه د موصولات نه د مؤنث لپاره دا مؤنث عام دی که واحد وی که مثنی وی که مجموع وی

حکمن په شان د من دی، په ثبوت د امور اربعه او په انتفاء د تامه او صفتی کې په دې شان سره چې

لکه څنگه چې من خلور قسمه دی او تامه او صفتی نه راخي داربگي ای او ایه هم خلور قسمه دی

او تامه او صفتی نه راخي او هر چې دی دا ترکیب چې مررت برجل ای رحل دا اصل کې ای

استفهامیه دی د استفهامیت نه نقل شوی دی صفتیت ته

تشریح: سوال د دې عبارت ربط د ماقبل سره څه دی او غرض د مصنف د دې عبارت نه څه دی؟

جواب: ربط د ماقبل سره دا دی چې مخکې مصنف بیان د اقسامو د من وکړو په طریق د تشبیه

سره د من تشبیه یې وړکړي وه د من سره په ثبوت د امور اربعو کې ما سوا د تامه او صفتی نه نو

ماوس یې بیان د اقسامو د ای او ایه وکړو په دې شان سره چې د ای او ایه تشبیه یې وړکړه د من سره

په ثبوت د امور اربعو او انتفاء د تامه او صفتی کې، او غرض د مصنف هم معلوم شو، اوس په دې

سره یو ویل اعتراض هم دفع شوه.

سوال: ته وائي چي اي او اية په شان د من دي دا تشبيه نده صحيح ځكه اي او اية د قبلي د معرياتو نه دي او من د قبلي د مبنيات نه دي مطلقاً؟ جواب: دا اعتراض به هله وارديدو چي وجه د شبه دلته بڼه وي، ليكن وجه د شبه دلته بڼه بڼه بلكه وجه د شبه دلته ثبوت د اقسام اربعو او اتعاه د تامه او صفتي ده، هغه اقسام اربعه دا دي (۱) اي موصوفي راځي عند الجمهور خلافاً للتحليل ويونس ځكه هغه دواړه وايي چي اي موصوله به راځي نحو اضرب ايهم لقيت اي الذي لقينه، و قوله تعالى ﴿ثُمَّ لَنَزَعَنَّ مِنْ كُلِّ شَيْعَةٍ أُمَّتَهُمْ أَفَلَا يَتَذَكَّرُ عَلَى أَرْحَامٍ عَيْنًا﴾ اصرب ايتهن في الدار اي التي في الدار استفهاميه نحو ايهم اخوك وايتهن احتك و قوله تعالى ايهم زاده ايماناً

(۲) قرطبه نحو قوله تعالى ﴿أَلَمْ تَأْمُرُوا قَوْمَكَ بِالْإِسْمَاءِ الْفُسْطٰقِ﴾ و قولك اي رجل يستقم ينحج وايه طريق سلكت سلكت

(۳) موصوفه نحو قوله تعالى ﴿يُنَادِيهِمُ الرَّسُولُ﴾ ﴿يُنَادِيهِمُ الرَّسُولُ﴾ ﴿يُنَادِيهِمُ الرَّسُولُ﴾ ﴿يُنَادِيهِمُ الرَّسُولُ﴾ بيا شيخ رضي ويلي دي چي اي معرفه موصوفه راځي په مبادي كې به په سل خي كې او خفش جائز كې دي كون د اي نكره موصوفه په غير د مبادي كې هم

سوال: ته وائي چي اي او اية په شان د من دي په اقسام اربعه او په اتعاه د تامه او صفتي كې دا خبره سنا مقوضه شوه په مررت برجل اي رجل سره چي دلته اي رجل مضاف، مضاف اليه صفت واقع شوي دي د رجل لپاره او ته وائي چي اي او اية صفتي نه راځي؟ جواب: دا اصل كې اي استفهاميه وويي د استفهاميه نه نقل شوي دي او په نعتيت كې مستعمل شوي دي، لهذا دا تقسيم د مصنف بڼا دي په اصل وضع باندې او اي صفتي راغلي دي په استعمال كې به په اصل وضع كې، او اي په اعتبار د استعمال سره اول په دوه قسمه دي (۱) كمالي (۲) غير كمالي

وجه صدر: دا اي به خالي نه وي يا به دلالت كوي په كمال باندې او ب به نه كوي كه دلالت كوو په كمال باندې هغې ته اي كمالي وائي او كه دلالت يې نه كوو په كمال باندې هغې ته غير كمالي وائي او اي غير كمالي څلور قسمه دي كمال او اي كمالي درې قسمه دي (۱) كمالي صفتي نحو مررت برجل اي رجل، و كما في قول الشاعر شعراً

مفسدة للمرء اي مفسدة

ان الشباب والفراغ والحدة

(۲) اي كمالي حالي نحو مررت بزيد اي فرس (۳) اي كمالي مفعول به كما في قول الشاعر

اصاعوني واي فتى اصاعوا

على فتى سانشد عند بيبي

نو مجموعه اقسام د اي اوه شو نه څلور

سوال: اية په دې مقام كې مراد اللفظ علم دي د هغه اية لپاره چي واقع كيږي په تراكيبو كې نو دا غير منصرف شوي وچي د علميت او د تانيث لفظي به او حكم د غير منصرف دا دي چي ان لا كسرة ولا تنوين فيه او په دې كې خو تنوين راغلي دي؟

جواب: ۱. هذا من قبيل سلا سلا واغلا لا یعنی تنوین پکي را علي دی لپاره د حصول د تناسب بین الکلیمتین (۲)، په غیر منصرف کې مطلق تنوین نه دی ممکن بلکه تنوین ممکن ممنوع دی او دا تنوین ممکن نه دی بلکه دا تنوین په دې کې راغلي دی مث کله د مسمی خپل سره یعنی تنوین مشاکله دی وهي معربة وحدها ربط هر کله چې ورغ شو مصنف د بیان د اقسامو د ای او ایه نه په طریقه د تشبیه

سره نو شروع یې وکړه په بیان د حکم د ای او ایه کې نووني ویل چې وهي معربة وحدها

ترجمه هر واحد د ای او ایه نه معرب دی په اتفاق د نحوینو سره په حال کون د دې ای او ایه کې چې دواړه مفرد دی او متوحد دی په اعراب کې په دې شان سره چې نه دی شریک د دوی سره باقي اسماء موصولات په اعراب کې ځکه چې دا د اسماء لازمة الاضافت الی المفرد نه دی، او اضافت الی المفرد په طریقه د لروم سره د خواص معظمه مکروه د اسم نه دی په دې شان سره قوی کیږي جهت د اسمیت او اصل په اسماء کې اعراب دی

الا اذا حذف صدر صلتها مگر دا ای او ایه معرب نه دی کله چې حذف کړي شي جز اول د صلی د دې او مضاب الیه د دې مذکور وی نوب دا مبني علی الصمه دی د وجي د کمال مشابهاً نه په احتیاج کې یو امر ته چې هغه غیر دی د صلی نه چې هغه جز د صلی دی او مبني علی الضمه وگرځیدل ځکه چې دا مشابه دی د غایات سره په حذف د موضح او حر میس کې او مستثنی یې نه کړو ای موصوفه بناتیه ځکه چې هغه دکر شوی دی په بحث د مادی کې

تشریح: سوال دا هی ضمیر راجع دی ای او ایه نه نو مطابقت ر یعنی بین الراجع والمرجع ځکه هی ضمیر د مفرد مؤنث دی او ای او ایه دوه دی؟

جواب: دا هی ضمیر راجع دی ای او ایه ته په تاویل د کل واحد سره

سوال: بیا هم مطابقت را نعلو بین لراجع والمرجع ځکه کل واحد مدکر دی او هی ضمیر مؤنث دی؟

جواب: تانیث د ضمیر په اعتدال د خبر سره دی ځکه ضمیر چې د انر شي بین المرجع والخبر نو رعایت د خبر اولی دی

سوال: وحدها په ترکیب کې څه واقع شوی دی؟ جواب: دا منصوب دی سایر حالیت

سوال: په حال کې خو لاندې ده د نکارت نه او دا خو معرفه ده؟ جواب: د کوفینو په نر باندې په حال کې نکارت شرط نه دی بلکه معرفه هم حال واقع کیږي نحو وارسلها العراک وغیره، او د بصریانو په نر باندې دا مؤنث دی په متوحد سره

سوال: لکه څنگه چې ای او ایه موصولي معرب دی دارنگې باقي اقسام د ای او ایه هم معرب دی نو ته وهي معربة وحدها څنگه وائي؟ جواب: وحدها یې ویلی دی په نسبت سره باقي موصولات ته نه په نسبت سره باقي اقسامو د ای او ایه نه په دې شان سره چې په دې موصولات کې فقط ای او ایه معرب دی نه باقي موصولات

سوال دا وچدها په بست سره باقي موصولات ته هم به صحيح کيږي ځکه لکه څنگه چې ی او ایه
معرب دي نو الدان واللذان هم معرب دي؟ جوابه ره وایم چې په دې موصولات کې معرب بلاتفاق
ای او ایه دي نه باقي موصولات او الدان او اللذان معرب بلاتفاق نه دي بلکه په هغې کې اختلاف
دی که هر پس د دې نه معلومه شوه چې موصولات په اعتبار د اعراب او د ساء سره درې قسمه
دي ۱، معرب بلاتفاق لکه ای او ایه شو ۲، معرب بلاتفاق لکه الدان او اللذان شو ۳، مبني
بلاتفاق لکه باقي موصولات شو

سوال ی او ایه د قبيلې د معربان نه ولې دی باوجود د علت د بنا نه په دې کې چې هغه مشابهت د
دې دي د حروف سره په احتیاح کې امر خارج ته؟

جوابه ای او ایه د اسماء لازمه الاصافت الی المفرد به دي او اضافت الی المفرد په طريقه د لروم
سره د خواص معظمه مکرره د سم به دي قوي کيږي په دې سره جهت د سم او صغیر کيږي جهت
د مشابهت د مبني الاصل او اصل په اسماء کې اعراب دي نو دا قوت د جهت د سمیت ولگیدو د
ای وایه یې وویستل د خلاف الاصل نه چې بنا ده خپل اصل ته چې هغه اعراب دي، و لازمه الاضافة
چې یې وویل نو اعتراض وارد نه شو په کم باندې ځکه د کم سره اضافت لازم ندي، او الی المفرد چې
یې وویل نو اعتراض وارد نه شو په حیث، اذ، او ادا، باندې ځکه دا هم د اسماء لازمه الاضافة نه دي
حواصفت یې کيږي جملې ته به مفرد ته یې دا ای او ایه په نرد بعض باندې مطلق د قبيلې د
معربان نه دي او په نرد بعض باندې مطلق د قبيلې د معربان نه دي بلکه د دې لپاره احوال
اړینه دي په درې حالاتو کې د قبيلې د معربان نه دي او په یو حال کې د قبيلې د منیات نه دي

هغه احوال اړینه دي چې دا ای او ایه به خالی نه وي یا به مصدق الیه د دې مذکور وی او یا به
محذوف وی که محذوف وو نو بیا به خالی نه وي یا به صدر د صلی د دې مذکور وی او یا به
محذوف وی ۱، که مذکور وو نو معرب دي نحو ای و قسم ۲ و که محذوف وو نو هم معرب
دي نحو ای قنم، او که مضاف الیه یې مذکور وو . . . به خالی نه وي یا به صدر د صلی مذکور
وي او یا به محذوف وي ۳، که مذکور وو نو بیا هم معرب دي نحو ایهم هو قنم

۴، او که صدر د صلی حذف شوی وو نو بیا مبني علی الضمه دي کما فی قول الشاعر

اذا القیت بسی مائک هسلم علی ایهم افضل

کما فی قوله تعالی ﴿ ثُمَّ لَمْ يَرَوْكَ مِنْ كَلْبٍ شَبَعَةٍ أَيُّهُمْ أَشَدُّ عَلَى الرَّحْمَنِ عَذَابًا ﴾ سا په قرابت د هغه چا باندې چې
هغه ایهم په ضمی سره وائي، ای الی هو اشد

سوال ظاهره د ترکیب په لحاظ سره یو اعتراض دی چې ایهم مفعول به دي د لستون لپاره او
مفعول به د قبيلې د مصوبت نه وي او دا خو مرفوع دی به مصوب؟ جواب دلته دا ی مبني علی
الضمه دي او مصوب محلا دی ځکه چې د دې ای مصدق الیه مذکور دي او صدر د صلی -
حذف شوی دي

سوال: دا مبني ولي دي په دي حال كي؟ جواب: د وحي د كمال مشابهت نه د حرف سره په احتياج كې يو امر ته غير د صلي نه چې هغه ضمير محذوف دي

هوال: مبني على الضمه ولي دي؟ جواب: د وحي د مشابهت د دي نه د غايات سره په حذف د مبني او موضح كې څكه چې د دي اي او ايه به حذف كړي شوي دي جر دهغه لفظ چې هغه مبين د اي او ايه دي لكه څنگه چې حذف كړي شوي دي د مبين د غايات نه چې هغه مضاف اليه دي.

سوال: لكه څنگه چې دا قسم اي دقيقلي د مبنيات نه دي على الضمه نو اي موصوفه چې منادي واقع شي نو هغه هم مبني على الصمه وي نحو يا ايها الرجل نو تا دايو قسم مستثنى كړو د مقبل نه دا بل دي ولي مستثنى نه كړو؟ جواب: د اي بنائيه موصوفه استثناء ته دلته ضرورت نشته ځكه هغه ذكر شوي دي په بحث د منادي كې

وفي مثلها صنعت وجهان او په دي قول د غريبو كې چې ماذا صنعت دي دوه تركيبونه دي او دوه معاني دي احدهما يو د دغه وجهين نه ما الذي دي بنا په دي چې دا ما استفهاميه دي په معني د اي شي سره مبتداء ده او ذا په معني د الذي سره موصول دي او صنعت جمله فعليه صله د موصول ده او رابط ضمير منصوب مفعول به حذف شوي دي فيكون التقدير اي شي الذي صنعته، (۱) بيا موصول سره د صلي به خبر لپاره د مبتداء شو (عند السبويه)

(۲) او بالعكس دي عند الجمهور وجوبه رفع او جواب د دي به اسم مرفوع راځي بنا په دي چې د خبر د مبتدا محذوف دي مثال لكه الاكرام اي الذي صنعته الاكرام لپاره د دي چې دا جواب مطابق شي د سوال سره په كون د دي كې جمله اسميه والاخر او دويمه وجه د هغه وجهين نه دا ده چې معني د ماذا، اي شي ده، په دي شن سره چې ماذا مجموعه په معني د اي شي سره دي (۲) بيا ما بمعني اي شي دي او ذا زائد دي وجوبه نصب او جواب د دي به راځي اسم منصوب بنا په دي چې دا مفعول به دي لپاره د فعل محذوف لكه الاكرام شو اي صنعت الاكرام لپاره د دي چې دا جواب مطابق شي د سوال سره په كون دهر واحد د دي دواړو كې جمله فعليه، او دا ماذا مجموعه چې په معني د اي شي سره شي يا ما بمعني اي شي شي او ذا زائد شي نو بيا په دي كې يو خو دا تركيب شو چې اي شي مفعول به مقدم شوي دي او صنعت فعل فاعل دي او دويم تركيب پكې دا هم جائز دي چې اي شي مبتدا شي او دا ما بعد جمله وړله خبر شي او عائد د مبتدا محذوف شي اي شي صنعته، خو دغه تركيب دلته مصنف نه دي ذكر كړي، بيا دا رفع لوستل سا په وجه اوله باندې او نصب لوستل بنا په وجه ثاني باندې لازم به دي بلكه په دي اوله وجه كې نصب لوستل او په ثاني كې رفع لوستل هم جائز دي ځكه چې مطبقت په مينځ د سوال او جواب كې لازم نه دي بلكه اولي او مستحب دي.

سوال: في حرف جر دي داخليري په اسم باندې او په ماذا صنعت كې خو داخل شوي دي په جمله باندې دا ولي؟ جواب: اسم عام دي كه حقيقه وي او كه تاويل وي او دا ماذا صنعت اسم دي تاويلاً ځكه د دي نه مونږه تاويل كوو په قولهم سره

سوال جوابه مبتدا ده او رفع ورله خبر دی او خبر محمول وی په مبتدا باندې او دلته حمل نه صحیح کیږي ځکه چې حمل د صرف و وصف راغي په ذات باندې؟
 جوابه (۱) دا رفع مصدر نه دی بلکه رفع ماضی مجهول دی (۲) او که اومسم چې صیغه د مصدر ده نو بیا مصدر په خپله معنی نه دی بلکه مصدر مبني للمفعول دی ای مرفوع
 (۳) او که اومسم چې صیغه د مصدر ده او مصدر په خپله معنی سره دی نو بیا دا محمول په اعتبار حذف د مضاف سره په جانب د خبر کې فیکون التقدير وجوابه ذو رفع
 (۴) پ دا محمول دی په اعتبار د حذف د مضاف سره په جانب د مبتدا کې ای حال جوابه رفع، او دارنگې اعتراض او جواب په وجوابه نصب کې دی

اسماء الافعال

هر کله چې فارع شو مصنف د بیان د نوع ثالث د اسم مبني نه تفصیلاً پس شروع یې وکړه په بیان د نوع رابع د اسم مبني کې تفصیلاً چې هغه اسماء افعال دي
 (۱) او هر کله چې اسماء افعال اسماء وو حقیقه او اصوات حار مجری د اسماء وو په اسماء حقیقه پس مقدم یې کړل اسماء افعال په اصوات باندې (۲) یا هر کله چې بعض د اصوات نه داخل وو په اسماء افعال کې پس مقدم وگرځول مصنف اسماء افعال په اصوات باندې ځکه چې معرفت د هغې موقوف دی په معرفت د اسماء افعال باندې او موقوف علیه مقدم وی په موقوف باندې نو وی ویل چې اسماء الافعال
 ترجمه: اسماء افعال په اصطلاح د نحویانو کې ما اسماء دي او افراد د ضمیر د کان په اعتبار د لفظ د ماسره دی (۲) یا جنس اسم فعل په اصطلاح د نحو نو ما اسم دی او اضافت د اسماء افعال ته اضافت جنسي دی، داسې اسم چې کائن دی بمعنی الامر په معنی د امر سره او لاماضی یا په معنی د اضافت سره او کلمه د او لپاره د تنويع او تقسیم ده نه لپاره د شک او تردد او أف په معنی د تضجرت سره دی او اوه په معنی د توجعت سره دی لیکن مراد د دې نه انشاء ده او منسب د انشاء سره صیغه د مضارع حالی ده ځکه د أف نه تعبیر کولې شي تضجراً او د اوه نه تعبیر کولې شي اتوجع سره، یا اسم فعل بمعنی المضارع ناظر دی نو د وحی د ندرت نه مصنف ترك کړي دی او اسم فعل بمعنی الامر کثیر دی د اسم فعل بمعنی الماضي نه نو د دې وحی نه یې مقدم کړي دی په اسم فعل بمعنی الماضي باندې مثال د اول لکه روید زیداً شوروید اسم فعل دی بمعنی الامر چې امهل دی او مثال د ثنی لکه هیات ذلك (۲) شو چې هیات اسم فعل دی په معنی د ماضی سره چې هغه بعد دی او تعدد د مثال بنا دی په تعدد د ماضی باندې (۱) روید مثال د اسم فعل بمعنی الامر دی او هیات تعدد د اسم فعل بمعنی الماضي دی (۲) روید مثال د اسم فعل متعدي دی او هیات مثال د اسم فعل لازم دی (۳) روید مثال د هغه اسم فعل دی چې منقول عنه د هغه مستعمل وی په دې شان سره

چې په روید ریدا کې املهل ریداً و نیلې شي د دې مقول عنه مستعمل دی فی قوله تعالی ﴿فَکَیْفَ یُؤْتِیهِم رِزْقاً﴾ خکه دا روید مقول دی د مصدر به او هغه مستعمل دی او د هیهات مقول عنه مصدر نه دی مستعمل املهل ریداً و بلې شي او هیهات مثال د هغه اسم فعل دی چې مقول عنه هغه نه وي مستعمل په دې شان سره چې په هیهات دلک کې نقد دلک نه شي ویلي

تشریح سوال د دې عبارت ربط د ماقبل سره څه دی او عرض د مصنف د دې عبارت نه څه دی؟
جواب: ربط د ماقبل سره دا دی چې محکې بیان د قسم ثالث د اسم مني وو تفصیلاً چې موصولان
وو او د بیان د قسم رابع د اسم سمي دی تفصیلاً چې اسماء الافعال دی او په معرفت د ربط سره
عرض د مصنف هم معلوم شو.

سوال اسماء الاعمال بی ولی مقدم کردہ بہ اصوات ہندی

جواب: (۱) هر کله چي اسماء الافعال اسماء و حقیقه او اصوات حار محری د اسماء و و پس مقدم
بي کره اسماء الافعال په اصوات سدي ۲ ي هر کله چي بعض اصوات د اصوات د قبيلي د اسماء
لافعل نه و و مقدم بي کره اسماء الافعال په اصوات بادي خکه معرفت د هغي موقوف دی په
معرفت د اسماء الافعال پرزي او موقوف عليه مقدم وي په موقوف بادي. په اسماء الافعال کي
لاندې ده د معرفت د امور ربعوه ۱ مفهوم اصطلاحی ۲ معرفت د اقسام ۳ معرفت د وجه د
تسميه ۴ معرفت د وجه د ب. ب. ب. اسماء افعال په اصطلاح د بحويو کي هغه اسم ته واني چي
هغه راغلي وي بعضی الامر و الماضي. والسؤال والحواب ههتا مثل ما مرفی اسماء الاشارة

سوال. کلمه د ما به خالی به وی یا به یې عبارت وائي د اسم به او پ به یې عبارت وائي د اسماء نه که عبارت یې د اسم به وائي نو ما بعد ورسره ولگیدو خو م قبل ورسره به لگی څکه حمل د مفرد راځي په جمع نښدي او که عبارت احملي د اسماء نه نو ما قبل ورسره ولگیدو خو ما بعد ورسره نه لگی څکه په کان کې ضمیر مستتر دی مفرد مذكر هغه به راجع کيږي ما ته څکه م عبارت دی د اسماء نه نو مطابقت به رځي پس الراجح والمرجح^۱ جواب: ۱. دلته دا کان رانند دی په دې کې د سره ضمیر بسته او ما عبارت دی د اسماء نه ۲. یا کان رنند به دی او م عبارت دی د اسماء نه او ضمیر د مفرد مذكر ورته راجع دی په اعبیار د لفظ د ما سره ۳. یا د م عبارت د اسماء نه نه دی بلکه عبارت دی د اسم به او حمل یې په م قبل باندې صحیح دی څکه چې اصافت په اسماء الافعال کې اصافت حسسي دی مراد حس اسم دی او دا جواب غوره دی د دې، مخکې نه څکه په هغې کې لازميږي تعریف د افرادو او داسه دی صحیح. او کان په دې مقام کې محتمل د امور اریعه وودی ۱. یا کان راننده دی ای م بمعنی الامر والماضی ۲. یا کان تامه دی ای م وجد بمعنی الامر والماضی ۳. کان ناقصه بمعنی صار ای م صار بمعنی الامر والماضی ۴. یا کان ناقصه بمعنی ثبت دی ای ما ثبت بمعنی الامر والماضی

سوال: دا تعریف د اسماء الافعال باطل دی ځکه چې مقصود په تعریف کې وضاحت د معرف وی او وضاحت د معرف هک راځي چې دا تعریف سا وی په قطع او یقین ناندې او دا تعریف پټ دی په شک او تردد باندې ځکه چې په دې کې کلمه د او ذکر ده او دا راځي لپاره د شک او تردد یو معترض وائي چې ته په خپله شکې او متردد یې په تعریف د اسم فعل کې یو مونږ ته د څه شي وضاحت کوي؟

جواب: دا کلمه د او لپاره د تنويع او د تقسيم ده په لپاره د شک او تردد. په دې کلمه د او سره مصنف اشاره وکړه دېته چې اسم فعل دوه قسمه دی ۱. یو هغه دی چې راځي بمعنی الامر ۲. او بل هغه دی چې راځي بمعنی الماصی

سوال: حصر د اسم فعل په دې نوعین کې باطل دی د وحی د وجود د قسم ثالث به چې هغه اسم فعل بمعنی المضارع دی لکه اوه بمعنی اتوجع او اف بمعنی اتصحر؟

جواب: اسم فعل منحصر دی په دې نوعین پورې او هر چې دی اف، او اوه دا په معنی د ماضی سره دی لیکل معنی د دې اشاء ده او دا اشاء سره مناسب مضارع وه سو ځکه یې په مضارع سره تعبیر وکړو ۲. یا اسم فعل بمعنی المضارع قلیل دی او نادر دی نو د وحی د ندرت به مصنف ترك کړي دی

پس د دې به معلومه شوه چې اسم فعل درې قسمه دی ۱. بمعنی الامر او دا اکثر دی ۲. بمعنی الماضی و دا کثیر دی ۳. بمعنی المضارع د قلیل و نادر دی

سوال: مثال ذکر کولې شي لپاره د وضاحت د ممثل او وضاحت د ممثل راځي په مثال واحد سره نو مصنف د اسم فعل لپاره دوه مثالونه ولې ذکر کړي دی؟

جواب: تعدد د مثال بنا دی په تعدد د ممثل باندې ۱. اسم فعل دوه قسمه دی ۱. متعدي لکه روید ۲. لازم لکه هیهات شو ۲. یا اسم فعل دوه قسمه دی ۱. یو هغه دی چې منقول عنه د هغه مستعمل وی لکه روید ۲. او بل هغه دی چې منقول عنه یې مستعمل یو لکه هیهات شو ۳. او داربگی اسماء الافعال دوه قسمه دی ۱. بمعنی الماضی لکه هیهات ۲. بمعنی الامر لکه روید به دونک ه حیهل علیک او امین شو چې په معنی د استعجاب سره دی. او په امین کې درې لغت دی. ۱. امین سرور فاعیل دا اکثر استعمال دی لیکن بعید من القیاس دی ځکه لغت عربی چرته په وزن د فاعیل باندې نه دی راغلي البته اسماء عجمیه په دې وزن باندې راغلي دی لکه هایل او قابیل د دې وجی به رعم کړی دی بعضی علماؤ چې امین لفظ عجمی دی نه عربی یې خوښ په دې الف د امین کې امل له کړی او څوک یې پکې نه کوي ۲. دویم لغت امین دی سرور فاعیل دا موافق القیاس او اقل استعمال دی د دې وجی به بعضی علماؤ د دې به انکار کړي دی ۳. دریم لغت پکې امین دی ساعد و تشدید المیم یې دا اسم فعل به دی بلکه جمع مذکر اسم فاعل صیغه ده بمعنی قاصدین کم فی قوله تعالى ﴿وَلَا يَأْتِيَنَّكَ الْحَرَامُ﴾

سوال: اسم فعل بمعنی الامر والماضی سوا سی دی په قسمیت کې یو تا اسم فعل بمعنی الامر ولې مقدم کړو په اسم فعل بمعنی الماضی باندې؟ جواب: اسم فعل بمعنی الامر اکثر دی ځکه یې مقدم کړی دی

سوال اسماء الافعال ته اسماء الافعال ولي وائي؟ جواب: بعض نحويانو ويلي دي چي اسماء الافعال ته اسماء الافعال خكه وائي چي دا اسماء نومونه دي او اعلام دي د الفاظو اوصيغود فعل لپاره په دي شان سره چي دغه افعال په اعتبار د صيغې سره معني موضوع له ده او دا اسماء وضع كړي شوي دي د هغي لپاره مثلاً رويد لفظ واضع وضع كړي دي لپاره د امهل او دا امهل د دي معني موضوع له ده او هيهات لفظ واضع وضع كړي دي لپاره د بعد او دا بعد د هغي معني موضوع له ده ليكن دا وجه كمزوري ده او شيخ رضي دي قول د بعض ته ليس بشي ويلي دي خكه ډير كړته يو عرب قح تلمظ و كړي په لفظ د رويد باندې او په لفظ د صه باندې او د هغه ذهن ته لفظ د امهل اسكت نه راځي او سره د دي نه چي شرط په وضع كې استحصار د معني موضوع له دي د دي وجه نه مصنف ماكن بمعني الامر والماضي وويل او ماكن معناه الامر والماضي يې ونه ويل او جمهور وائي چي اسماء الافعال ته اسماء الافعال خكه وائي چي دا ذوجهتين دي په دي شان سره چي لفظ او صيغې ته يې وگوري نو صيغه د اسم ده او معني ته چي يې وگورو نو معني يې د فعل ده خكه چي معني يې مقترنه ده په يو د ازمنه ثلاثه و پوري نو نه ورته على التعين اسم ويلي شو او نه ورته على التعين فعل ويلي شو پس مسمي كړي شو په دي مجموعي نوم سره

سوال اسماء الافعال يې وويل نو افعال الاسماء يې ولي ونه ويل؟

جواب: افعال الاسماء يې ورته ونه ويل خكه چي اسميت پكې اصل دي او فعليت پكې عارضې دي نو اسم نه يې مضاف جوړ كړود وحي د اصالت نه او د فعل نه يې مضاف اليه جوړ كړود وحي د عروض نه خكه مضاف اليه امر عارض وي او خارج وي د حكم نه

سوال هر كله چي دا اسماء په معني د فعل سره دي نو بعينه فعل ورته ولي نه وائي؟

جواب: (۱) بعينه فعل ورته نه شم ويلي لانها لاتقبل علامة الفعل (۲) په دي وزن باندې نه دي راغلي په استعمال د كلام د عربو كې

سوال تعريف د اسم فعل مانع نه شود دخول د غير نه داخل شو پكې الضارب امس خكه دا اسم دي او بمعني الماضي دي نو تعريف د اسم فعل په دي باندې صادق يې او اسم فعل نه دي.

جواب: اسم فعل په اصطلاح د نحويانو كې ماكن بمعني الامرا والماضي وضعاً ته وائي او الضارب امس په معني د ماضي سره وضعاً نه دي بلكه دا په معني د ماضي سره راغلي دي په اعتبار د امر خارج سره چي امس دي.

سوال تعريف د فعل مانع نه شود دخول د غير نه داخل شو پكې اسماء الافعال خكه فعل په اصطلاح كې هغه كلمې ته وائي چي دلالت كوي على معني في نفسه او دا معني مقترنه وي په يو د ازمنه ثلاثه و پوري وضع او معني د اسم فعل هم مقترنه ده په يو د ازمنه ثلاثه و پوري وضعاً او تعريف د اسم جامع نه شو خپلو افرادو لره خارج شود دي نه اسماء بمعني الافعال خكه فعل هغه كلمې ته وائي چي مقترن وي باحد الزمنه الثلاثه وضعاً او دا مقترن دي باحد الزمنه الثلاثه وضعاً؟

جواب: په دې مقام کې مراد د وضع نه وضع ثاني ده چې هغه استعمال او اعتبار دی نه وضع اولی
سوال: اصل په اسماء کې اعراب دی نو اسماء الافعال ولي مني شو؟

جواب: (۱) لوقوعها موقع المبني (۲) لکونه بمعناه (۳) د وجی د مشابهت د اسماء الافعال نه د
حروف عاملو سره په کون د دې کې عامل غیر معمول

سوال: اسماء الافعال د قبيلي د معنیات نه دی او په مبني کې لایدي وی د اعراب محلی نه سو د دې
اعراب محلی څه دی؟ جواب: بعض وائي چې دا اسم فعل مرفوع محلا دی بنابر ابتدائیت او دا
مابعد ورنه فاعل سد مسد خبر دی په شان د اقائم الیدان باندې (۲) غوره مذهب دا دی چې لا
محل لها من الاعراب لصيرورتها معنی الفعل واخذها حکمه

سوال: تقدیم د معمول د فعل په اسم فعل باندې جائز دی او که نه؟

جواب: (۱) په دې کې دوه مذهبه دی (۱) هکولیان وائي چې جائز دی دلیل دا قول د الله تعالی چې
کتاب الله علیکم وقول الشاعر

ایها المانح دلوی دونکا   الی الناس یحمدونکا

مانح هغه چاته وایی چې د کوهی د مینځ نه اوبه راویاسی او د کوهی د غاړی نه چې اوبه راویاسی
هغی ته مانح وایی

(۲) بهرین وائي لایجوز لاحتطاط الفرع عن الاصل او کتاب الله مفعول مطلق د فعل محذوفه دی اصل
کې کتب کتاب الله عایکم دې بیا اصفت د مصدر راغلي دی فاعل ته اودلوی خبر د مبتدا محذوف
ای هذا دلوی (۲) پدا مبتدا ده او مابعد جمله خبر دی رابط ضمیر ئې محذوف دی او دونکه
(۳) مفعول به دی د فعل محذوف لپاره او د دې دواړو تفسیر دی ای حذ دلوی

وفعال بمعنى الامر من الثلاثی قیاس ربط هر کله چې فارغ شو مصنف د بیان د اسم فعل سماعی نه نو
شروع یې وکړه په بین د اسم فعل قیاسی کې نو وی ویل چې وفعال بمعنی الامر الخ

توجه هر هغه اسم چې راځي په وزن د فعال باندې داسې فعال چې کتن دی په معنی د امر سره او
دسې امر چې مشتق دی د ثلاثی مجردونه قیاس او دا قیاسی دی مثل لکه نرال شو چې دا یو اسم
دی په وزن د فعال باندې په معنی د امر سره دی چې نرال دی او دا نرال مشتق دی د ثلاثی مجردونه

تشریح: سوال: د دې عبارت ربط د ماقبل سره څه دی؟ جواب: ربط د ماقبل سره دا دی چې مخکې
بین د اسم فعل سماعی وو او دا بیان د اسم فعل قیاسی دی

سوال: غرض د مصنف د دې عبارت نه څه دی؟ جواب: غرض د مصنف د دې عبارت نه دوه خبري دی

(۱) تقسیم د اسم فعل نوعینه ته چې اسم فعل دوه قسمه دی یو سماعی دی او بل قیاسی دی په دې
شان سره چې کوم اسم فعل چې راځي په وزن د فعال باندې هغه قیاسی دی او د هغې نه علاوه نور
سماعی دی لکه روید اسم فعل دی په معنی دامهل سره دا مسموع من العرب دی او نور مونږه نه
شو قیاس کولی په دې باندې، او نرال اسم فعل دی مسموع من العرب دی او نور هم قیاس کولی

شو په دي باندې لکه صراب قضا و غیره دا مذهب د سبویه او د اخفش دی او هر د واني چې اسم فعل پر وړن فعال معانی دی نه قیاسی لهدا په ده باندې اعتراض نه وارد یږي، او په سبویه او اخفش باندې اعتراض وارد یږي چې قوام او قعاد خو په معنی د قم او اقعده سره نه دی راغلي سره څنگه واني چې دا قیاسی دی جواب: مراد د اخفش او سبویه په قیاس سره کثرت دی یعنې قیاس او مطرد یې ورته ویلي دي د وحی د کثرت نه

دویم غرض د مصنف په دي عبارت سره نن د اقامو د ورن د فعال دی چې ورن د فعال پسند قسمه دی ۱ فعل امری نحو نزل ۲ فعال مصدری نحو حار ۳ فعل صفتی نحو فسق ۴ فعل علمی د علم دوات الراء به نحو قطعه و علا ۵ فعل علمی د دوات الراء به نحو حصار نمار او د فعال امری مناسب دی د دي مقدم سره او دا باقي څلور قسم یې بیان کړي دي په دي مقام کې طرداً للباب فاندفع ما قبل

سوال چې فعال امری ذکر کول مناسب دي د دي باب سره ځکه چې د اسم فعل بمعنی الامر دی و مور څلور قسم د ورن د فعال خود قبیلې د اسماء لافعال به نه دي نو داني دلته ولي ذکر کړی دی؟
جواب: داني ذکر کړی دی طرداً للباب

سوال بمعنی الامر او من الثلاثی په ترکیب کې څه واقع شوی دی؟ جواب بمعنی الامر حار معزور ظرف مستقر په اعتبار د متعلق محدود سره چې الکائن دی صفت واقع شوی دی د فعال لپاره ر من الثلاثی حار معزور هم ظرف مستقر په اعتبار د متعلق محدود سره چې المشتق دي صفت واقع شوی دی د الامر لپاره

سوال توصیف د فعال په معنی الامر سره نه دی صحیح ځکه دا ورن د فعال خو په معنی د امر سره نه دی ۲ او د فعال بمعنی الامر لپاره یې مثال ذکر کړی دی ترال دا مثال مطابق نه دی ممثل سره ځکه چې ترال خو فعال نه دی؟

جواب: دا اعتراض به ستا هله واردیدو چې دلته مراد د فعال به ورن د فعال وی لیکن دلته وزن د فعال نه دی مراد بلکه ذکر د وزن دی او مراد ترینه موزون دی نو معنی دا شوه چې هر هغه اسم چې هغه راځي په وزن د فعال باندې داسې اسم چې کائن دی په معنی د امر سره او مشتق دی د ثلاثی محدود نه نو مثال هم مطابق شود ممثل سره او توصیف د فعال هم صحیح شو بمعنی الامر سره سوال دا فعال موصوف سره د صفت به مبتداء ده او قیاس ورله خبر دی او خبر محمول وی په مبتداء باندې او دلته حمل نه دی صحیح ځکه حمل د صرف وصف راځي په دات باندې؟

جواب: دا محمول دی په الحاق د یاء بستې سره ای قیاسی (۲) یا محمول دی په حذف د مضاف سره ای ذو قیاسی (۳) یا مصدر مبني للمفعول دی ای مقیس (۴) یا دا محمول دی په فعال باندې په حذف د مضاف سره په جانب د مبتداء کې ای مجنی فعال قیاس، ځکه حمل د صرف وصف چې په ذات باندې راشي نو صحت د حمل کولي شي په یو د طرق حمسه و سره (۱) حمل مبالغة نحو زید

عدل ۲ مصدر مبني للفاعل لکه زید عادل یعنی چي عدل په معنی د عادل سره وواتي ۳ مصدر مبني للمفعول ۴ په حذف د مصاب سره (۵) په الحاق د یاء نسبتی سره او دلته حمل صحیح دی په یو د طرق ثلثه و مذکورو سره

ثلاثی سره یې احتراز وکړو د رباعی به خکه چي د رباعی به اسم فعل بمعنی الامر برون فعل به دی ر علي او الثلاثی کې الف لام عهد خارجي دی مراد د ثلاثی نه ثلاثی مجرد دی نو دی سره یې احتراز وکړو د ثلاثی مزیدو نه خکه اسم فعل بمعنی الامر برون فعل د ثلاثی مرید به هم به دی راعلي

په لامل مصدر معرفة حکم جار الخ ربط هر کله چي فارغ شو مصنف د بیان د فعل امری نه یو شروع یې وکړ په بیان د باقي انواع د وزن د فعل کې طرد لست نو وی ویل و فعل مصدر الخ

ترجمه هغه اسم چي زاخي په وزن د فعال باندې په حال کون د ده کې مصدر چي مصدر دی معرفة المعرفة دی د وجي د کیدو د ده به علم د معنی لپره مثال لکه فحار شو چي دا اسم دی په وزن د فعال باندې او مصدر دی او علم دی د الفحرة یا الفجور لپره او دا دواړه د معایبو نه دی

په واتي چي فحار مصدر معرفة دی او مؤث دی او شیخ رصی ویلي دی چي په کون د فحار مصدر معرفة او مؤث باندې دلیل قطعی تر اوسه پورې ما ته نه دی معلوم شوی

چې (۱) عدم وجدان د شیخ رصی دلیل قطعی لره په کون د فحار مصدر معرفة مؤث باندې مستلزم به دی عدم وجود د دلیل لره، او دلیل په کون د فحار مصدر باندې کون د فحار دی معنی الفحرة یا معنی الفجور او دلیل په کون د فحار معرفة باندې توصیف د فحار دی په معرفي سره بخونحو فحار القبیحة و دلیل په کون د فحار مؤث باندې تانیث د باقي اقسامو د وزن د فعل دی، وصفه یا اسم برون وزن فعل په حال کون د دي کې چي صفت یې واحلي د مؤث لپره مثال لکه یا فساق شریه معنی د فاسقة سره مبني مبني دی هر واحد د دي قسمین خبری به چي هغه فعال مصدری او فعال صفتی دی

تشابهته له عدلا وزن د وحی د مشابهت د هر واحد د فعال مصدری و فعال صفتی به د فعل امری سره د جهت د عدل او وزن نه، یا په حال کون د دي کې چي دا معدول دی و صاحب د وزن دی، هر چي دی مشابهت فی الوزن یو هغه ظاهر دی، او هر چي دی مشابهت په عدل کې یو لکه څنگه چي نزل معدول دی د انزال نه یو دارنگي فحار معدول دی د مصدر معرفة به چي الفحرة دی و فساق معدول دی د فاسقة به، او اسم مبني دینه واتي چي دا مناسب وی د مبني اصل سره په یو د مناسبات سنه و سره چي هغه کون د اسم د واقع په موضع د مبني اصل کې بکه برال شو یا کون د اسم دی مشابه د هغه اسم سره چي هغه واقع وی په موضع د مبني اصل باندې لکه فحار او فساق شو

تشریح سوال په مبني کې ضمیر د مفرد مدکر مستتر دی او په لبحث بهمه کې هم ضمیر د مفرد مدکر دی او دا راجع دی فعل مصدری او صفتی ته یو مطابقت راغلو بیر ترا مع والمرجع؟ جواب دا ضمیر راجع دی فعال مصدری او صفتی ته په تاویل د کل واحد سره

سوال: مصدراً أو صفة ولي منصوب دی؟ جواب: دا منصوب دی سابر جالیت

سوال: حال خو دوالحال غواری دلته ذوالحال کوم دی؟

جواب: (۱) ذوالحال دلته هغه ضمیر دی چي مستتر دی به مبني کي او دا فعال ذوالحال نه دی ځکه چي حال واقع کيږي د فاعل یا د مفعول به نه او فعال نه فاعل دی او به مفعول دی او مبني عامل لفظی دی او حال مقدم کيږي به عامل لفظی باندې (۲) یا دا مصدر او صفة حال واقع شوی دی د ضمیر فاعل د فعل معنوی به چي هغه مستفاد دی د دغه نسبت بین العبتدا والخبر به

سوال: په دې جواب اول باندې اعتراض دی چي دا چي حال شي د ضمیر د مبني نه نو تقدیم د حال په دو ل حال باندې اگر چي حائر دی لیکن اولی خو نه دی بلکه خلاف اولی ی نو دا ولي مقدم شوی دی باعث په دې باندې څه دی؟

جواب: لاخبر بنا ویلي دي چي دا ترکیب د هذا سرا طیب منه ربطاً د قبلي نه دی یعنی حال مقدم شوی دی په عامل لفظی باندې لپاره د تعین د دوالحال ځکه که داسې یې ویلي وی وفعال کفجر ومثل فساق مبني مصدراً معرفة وصفه نو دا پته به لگیده چي دا مصدراً معرفة د کوم فعال به حال واقع شوی دی او صفة د کوم فعال نه حال واقع شوی دی او کله چي یې مقدم کړو حال په عامل لفظی باندې نو تعین د ذوالحال راغي په دې شان سره چي دا مصدراً حال دی د فعال نه د دې جهت نه چي فعال مصدري واحلي او صفة حال دی د فعل به د دې جهت به چي مشتقی یې واحلي سوال: فعال مصدري او صفتی ولي مبني دی؟

جواب: المشابهة له عدلا ورنه، او اسم مبني هغي ته وائي چي مناسب وی د مبني اصل سره په یوه مناسبات سته و سره او یو مناسب د هغي نه وقوع د اسم دی په موضع د مبني اصل کي او بل مناسب د هغه مناسب سته و به کون د اسم دی مشبه د هغه اسم سره چي هغه واقع شوی دی په موضع د مبني الاصل کي لکه فجار او فساق شو ځکه دا فجار او فساق مناسب دی د نرال سره عدلا ورنه مناسبت وزیا خو ظاهر دی او عدلا مناسبت داسې دی چي لکه څنگه چي نزال معدول دی د انزل نه نو دارنگي فجار معدول دی د الفجرة نه او فساق معدول دی د ی فاسقة نه.

سوال: شیخ رضی ویلي دي چي دا نه مم چي نزال معدول دی د انزل به ځکه چي په عدل کي اتحاد فی النوع شرط دی په معدول او معدول عنه کي لکه عمر معدول دی د عامر نه دا دواړه د یوی نوع نه دی چي اسم دی او ته وائي چي نرال معدول دی د انزل نه نو انزل فعل دی او نرال اسم دی نو اتحاد فی النوع نشته؟

جواب: عدل دوه قسمه دی (۱) یو عدل سبب دی لپاره د منع صرف هغي ته عیدل لفظی وائي (۲) دویم عدل سبب دی لپاره د بنا د پته عدل لفظی او معنوی دواړه وائي نو کوم عدل چي سبب د منع صرف دی په هغي کي اتحاد فی النوع شرط دی په معدول او معدول عنه کي او کوم عدل چي سبب د بنا دی په هغي کي اتحاد فی النوع شرط ته دی په میخ د معدول او معدول عنه کي

سوال په دې عدل باندې دليل څه دی چې ترال معدول دی د اترل نه، له؟

جواب: دليل په دې باندې دا دی چې دوه لفظه چې شريك وي په يو معنى كې يو د دې صورتونه دوه دي، ۱، يو دا چې مترادفين وي (۲)، او بل دا چې معدول معدول عنه وي، اوس موږ به چې وكنله يو ترال او اترل مترادفين خو نه دی ځكه په ترال كې مبالغه ده او په اترل كې مبالغه شته سو پس معلومه شوه چې دا معدول او معدول عنه دی ځكه چې بل صورت يې نشته

سوال: عدلا و زنة ولي منصوب دی؟ جواب: (۱)، دا منصوب دی بنابر تميز، ۲، يا منصوب دی بابر حاليت او مصدر مبني للمفعول دی وفعال علما فلا عيان مؤثنا او اسم بروزن فعل په حال كون د دې كې چې علم يې واحلي لپاره د جنس عين

سوال: نه واني چې اسم بروزن فعال چې عدم وي د اعيان لپاره او مثال د كركوي قطم او غلاب دا معنی نه شو د ممثل سره ځكه قطم او غلاب علم د اعيان لپاره نه دی بلكه علم دی د يو عين لپاره؟

جواب: الاعيان كې الب لام جسي دی معنى د جمعيت يې باطل كړي ده او مراد په دې سره جسي عين دی يو مثل مطابق شو د ممثل سره، مؤثنا او د سې علم چې مؤث دی علماً سره يې احتراز وكړو د باب د فساق نه او فلا عيان سره يې احتراز وكړو د باب د فعال به ځكه د هغې دواړو حكم محكي بيان شوی دی او مؤثنا قيد احترازي نه دی بلكه دا يې د كركوي دی لپاره د بيان د واقع

مثل قوله تعالى ﴿وَذَكِّرْهُمْ أَنظِرُوا إِلَيْنَا﴾ په دې شان سره چې اسم بروزن فعال علم لپاره

د يو عين نه راځي په استعمال د كلام د عربو كې مگر د مؤث لپاره مثال لكه قطم شو چې دا علم

دی د بېخي لپاره او غلاب شو د هم علم دی د يو مؤث لپاره، مبني في العجز د قسم فعال سسي

دی استعمال د اهل حجاز كې د وجې د متببه د ده د فعل امری سره عدلا و زنة، و معرب في نصيب

لو معرب دی دغه فعل علم په استعمال دا بنو تميم او لغت د سې نصيب كې د وجې د بېت د كمال

مشبهت د فعال علمی نه د فعل امری سره ځكه هغه دلالت كوي په معنى مصدری باندې او دا

دلالت كوي په معنى مصدری باندې نه كوي بلكه دلالت كوي په ذات باندې او اصل په اسمو كې

اعراب دی، الا مگر معرب نه دی ما هغه فعل علمی كړی سی انحرافه چې وی په اخیر د دې فعال

علمی كې راء مثال لكه حضار شو چې دا علم دی د يو ستوري لپاره او معاشو چې دا علم دی د يو

مکان مرتفع لپاره او كرار شو چې دا علم دی د هغې كپړې لپاره چې په هغې سره جادو كوي سخی

په حوند او باندې دا فعال علمی د دوت لراء نه په نزد اكثر د سې تميم باندې د تميني د مسيات نه

دی ځكه چې د دې په اخیر كې راء راغلي ده او راء حرف متثقل دی د وجې د كيدو د دې په چل

مخرج كې ك لمكر پس مختاره كړي شوه په دې كې بڼه ځكه بڼه حرف ده د اخر بڼه حله منصوب په

طريقه واحده باندې اسهل دی د سلوك نه په طريق مختلفو باندې خلاف بعض سې تميم چې هغه

فرق نه كوي په مابين د ذوات الراء او غير ذوات الراء كې بلكه ټولو ته معرب و سي په عرب د غير

منصرف سره ځكه چې په دې كې يو علميت دی او بل پكې تاييد معسوی دی او عدل پكې شته

لیکن سبب نه دی لپاره د منع صرف ځکه عدل د اسبابو ضروریو اعتبار یو نه دی معتبر کولی شي. وځی د ضرورت نه او دلته ضرورت شته د وځی د وجود د سبب د اسباب: منع صرف نه چې ثابت او علمیت دی او عدل یې معتبر دی حمله علی الظاهر

الاصوات

ربط هر کله چې فارغ شو مصنف د بیان د نوع رابع د انواع د اسم مبني نه تفصیلاً چې اسم، لافعل وو یو شروع یې وکړه په نوع خامس د اسم مبني کې تفصیلاً چې اصوات دی او هر کله چې بعض اصوات په معنی د اسماء الافعال سره وو دې وځی نه یې په دی اسماء الافعال پسر متصل ذکر کړه اصوات جمع د صوت ده او صوت په لغت کې تصویت ته وائي او په اصطلاح کې کیبیه تحدث من تحرك الهواء للقرع والقدح، او صوت دوه قسمه دی یو منقولې دی او بل غیر منقولې دی او صوت منقولې په دوه قسم دی ۱ یو هغه دی چې نقل شوی دی د صوتیت نه مصدریت ته مثال لکه واه شو چې راغلي دی په دې قول د ابن قیم کې

ولمّا لمطلق اليونان

حكم فيه من افك ومن مهتان

واه په معنی د تعجب سره منصوب دی سایر مفعول مطلق لپاره د فعل مقدر ای تعجب تعجب دویم قسم صوت منقولې هغه دی چې ول نقل شوی وی د صوتیت نه مصدریت ته اویا د مصدریت نه نقل شوی وی اسم فعل ته مثال لکه وه او مه شر چې دا دواړه اصل کې صوت وو بیا د صوتیت نه نقل شو مصدر ته چې په معنی د سکوت او انکشاف سره وو اویا د مصدر نه نقل شو اسم فعل بمعنی الامر ته صه بمعنی اسکت سکوت الا ان او مه بمعنی انکشاف الا ان او مه په معنی د انکشاف سره دی نه په معنی د امع سره ځکه مه لازم ده ترجمه یې دا ده چې ته منع شه او امع فعل متعدي دی معنی یې دا ده چې ته منع کوه بل چالره اوس که موپه دمه ترجمه وکړو په امع سره نو لازم یې تفسیر د لازم په متعدي سره او دا تفسیر بالمبائن دی ځکه لازم او متعدي متناهی دی او صوت غیر منقولې درې قسمه دی ۱ کل لفظ جس لفظ دی حکمی چې حکایت کولی شي او بسی کولی شي په په دی لفظ سره صوت د یو اواز د اصواتو د حیواناتو یا جماداتو نه ۲ اوصوت به الیهانه یا صوت غیر منقولې په اصطلاح کې هغه لفظ ته وائي چې اواز کولی شي په دې لفظ سره چارې یا یو په بطور مثال دا هله چې بهائم په معنی د عوایم الاربعة سره شي، او که بهائم په معنی د مایده فی الارض سره شي بویا محایین او صییر او طیور داخل دی په دې کې مثل د اول لکه غرق شو چې حکایت کولی شي په دې سره د اواز د کارغه به بل مثل لکه قب شو چې حکایت کولی شي په دې سره د اواز د توری به بل مثال لکه ویه شو چې حکایت کولی شي په دې سره د صوت د مصوت علی المیت نه د دې وځی نه سیسویه نقطویه لاه ویه نه مرکب صوتی و نی ځکه د دې په حیر کې صوب راغلي دی چې ویه دی

المعنی

والثانی: کفخ او مثال لکه نخ شو په شدید سره ی په تخفیف سره چې په دې سره اوار کولې شي
وېساو ته لپاره د کیولو بل مثال لکه هلا شو چې اوار کولې شي په دې سره درس ته او بل مثال
لکه عدس شو چې اوار کولې شي په دې سره بغل ته.

۳. دریم قسم کل لفظ صوت به ابتداء من غیر تعلق الی غیر لکه وی او وخ شو چې دا خارج جیوري
د لسان د اسان نه په وقت د عروض د تعجب او بدامت کې
تشریح: سوال اصوات یې ولې مقدم کړه په مرکب باندې؟ جواب: بعض اصوات به په معنی د
اسماء الافعال باندې دی نو د دې ماسست د وجی نه یې ذکر کړه د وروستو د اسماء الافعال به
متصل بلا فصل

سوال: نه وائي چې اصوات په اصطلاح کې کل لفظ الخ نه وائي دا تعریف د صوت جامع نه شو چېلو
افراد لره خارج شو د دې نه واه او صه و مه خکه د کل لفظ حکمی به صوت او صوت به لیسیم
نه دی بلکه واه بمعنی تعجباً دی او صه بمعنی اسکت او مه بمعنی سکف دی
جواب: صوت په دوه قسمه دی (۱) یو منقولې دی (۲) او بل غیر منقولې دی. دا تعریف د صوت
غیر منقولې دی او صه مه او واه صوت منقولې دی د اعتراض به هله واردیدو چې د تعریف د
مطلق صوت وی.

سوال: هر کله چې صوت په دوه قسمه دی (۱) یو منقولې دی او بل غیر منقولې دی. نو مصنف چې
د صوت غیر منقولې ذکر کړې دی نو صوت منقولې یې ولې نه دی ذکر کړې؟
جواب: صوت منقولې په دوه قسمه دی (۱) یو قسم هغه دی چې نقل شوی دی د صوتیت نه
مصدریت نه (۲) او دریم هغه دی چې نقل شوی دی د صوتیت به مصدریت ته او د مصدریت به
اسم فعل ته نو دا قسم اول داخل دی په مصدر کې او قسم ثانی داخل دی په اسم فعل کې نو خکه
نې دلته نه دی ذکر کړې

سوال: هر کله چې صوت غیر منقولې درې قسمه دی نو مصنف دلته دا دوه ذکر کړې دي او دا یو
یې نرک کړی دی دا ولې؟ جواب: هر کله چې دا قسم اول و قسم ثانی د قبیلې د نسبت به وو سره د
دې نه چې د دې تعلق شته دی د غیر سره، او هغه صوت چې جاری کیږي په لسان د اسان باندې
په وقت د عروض د تعجب او بدامت کې هغه تعلق د چا سره به لري نو هغه په طریقه ولې سره مسی
دی خکه یې هغه نه دی ذکر کړې

سوال: اصوات د قبیلې د مبنیات نه ونې نه دی؟ جواب: (۱) لعدم موجب الاعراب وهو لریکب ۲
یا اصوات د قبیلې د مبنیات نه دی خکه دا مشابه دی د حروفو غیر عاملو سره په کون د دې کې
مستعمل غیر عامل غیر معمول فیه، او هر چې دی قال زید عند التعجب ویه، وفان زید عند
ادحة البعیر یخ، وقال زید عاق عند حکایة صوت العراب نوبت په دې کې حکم به دد گړ چې دا به

ترکیب کې واقع شوی دی او معمول واقع شوی دی د فعل لپاره خوبنا په دې کې حکایه څرګند
محکمې په حکم د محکمې عینه کې وی.

سوال: اصوات جمع ده او جمع دلالت کوي په افرادو باندې او کل راځي د احاطې د افرادو د مضامین
الیه لپاره نو دا خو تعریف د افرادو په افرادو راځي او دا باطل دی ځکه تعریف د جنس کیږي په
جنس سره؟ جواب: الاصوات کې الف لام جنسي دی او الف لام جنسي چې داخل شي په جمع باندې یو
جمعیت باطلوی، او کلمه د کل مقحم او زانده ده په تعریف کې تعریف مدخول د کل دی نه کل
سوال: بیا خو پکار وه چې داسې یې ويلي وي چې الصوت لفظ حکمی به صوت الخ، نو دا الاصوات
یې جمع ولي ذکر کړه او دا کل یې ولي ذکر کړو؟ جواب: اصوات یې جمع ذکر کړې ده په دې کې یو
اشاره وکړه کثرت د انواع ته او کل یې راند ذکر کړی دی لپاره د تصریح په جامعیت او مانعیت د
تعریف باندې، پس د دې به معلوم شوه چې کل څلور قسمه دی.

(۱) کل کلی نحو کل اسان نوع، (۲) کل افرادی نحو کل انسان حیوان و قوله تعالی کل نفس
ذائقة الموت، (۳) کل مجموعی نحو کل الرمان لا یؤکل یعنی مجموعه انار نه شي خوري
سوال: کل الرمان ما کول دا ترکیب صحیح دی که نه دی صحیح؟

جواب: دا ترکیب نه دی صحیح ځکه چې دا مستلزم دی کذب لره ځکه دا کل مجموعی دی د دې معنی
دا ده چې مجموعه انار خوري شي او دا معنی نده صحیح ځکه د انار پوستکی څوک نه خوري.
(۴) کل زائد لکه په دې مقام کې شو.

سوال: کل لفظ حکمی به صوت یې وویل نو کل اسم یې ولي ونه وویل؟
جواب: کل لفظ یې وویل او کل اسم یې ونه وویل ځکه چې دا اصوات اسماء نه دی ځکه اسم هغه لفظ
ته وائي چې موضوع نلمعنی وي او اصوات موضوع للمعنی نه دی.

سوال: هر کله چې اصوات اسماء نه دی نو څرګند د دې د قبیلې د اسم مبني نه نه دی صحیح نو دا
یې دلته ولي ذکر کړی دی؟ جواب: دا عیس اسماء نه دی لیکن جار مجری د اسم مبني دی نو ځکه
یې ذکر کړی دی په بحث د اسم مبني کې او د هغې نه ئې یو قسم څرګندوي دی.

سوال: دا تعریف د اصوات باطل دی ځکه چې مقصود په تعریف کې وضاحت د معرفت دی او
وضاحت د معرفت راځي په جزم او قطع سره او دا تعریف بیا دی په شک او تردد سره ځکه ده ذکر
کړې ده، کلمه د او په تعریف کې او دا راځي د شک او تردد لپاره؟ جواب: کلمه د او د تنويع او د
تقسیم لپاره ده په دې سره یې اشاره وکړه دینه چې صوت منقولې دوه قسمه دی (۱) حکمی به
صوت (۲) صوت به البهائم.

سوال: دا تعریف د صوت جامع نه دی ځکه افرادو لره خارج شوی د دې نه هغه صوت چې په هغې سره
اواز کوي شي مجانین یا صبیان یا طیور ته ځکه بهائم جمع د بهیمه ده او بهیمه د څلور پښو والا
حیوان ته وائي؟

جواب ۱۰ به دي کي مجاز مرسل دي ذکر د خاص او مراد ترينه عدم دي چي ما يدب فی الارض دي و شامل شو تولو لره ۲، او که او منم چي بهائم په چيله معنی سره دي موياني دا ذکر کړی دی بطور مثال به لپاره د احتراز د غیر نه

المرکبات

د هر کله چي فارغ شو مصنف د بیان د نوع خامس د سم مسي نه تفصلاً چي اصوات ورو شو شروع يې وکړه په بيان د نوع سادسه د سم مسي کي تفصلاً چي مرکبات دي او هر کله چي بعض مرکبات به مرکب صوتي و و نو دائي متصل ذکر کړه په اصوات يسي يو وی ويل چي المركبات تر هغه جس مرکب په ضم د مرکب باني کي چي و حلې چي هغه معدود من المصيات دي په اصطلاح د محو بانو کي هکله اسم جس اسم دي، کل رند دي او محو دي په تعريف کي و تعريف مدحول د کل دي به کل او دائي ذکر کړی دی محص لپاره د جامعيت و مانعيت په تعريف مادي اسم ورته واييم په اعتبار د آر سره او مرکب ورته واييم به اعتبار د کل سره او اجتماع د من و من په آن واحده کي په جهت واحده سره متمتع ده من کلمتين هسي اسم چي جوړ شوی دی او حاصل شوی دی د ترکیب د کلمتين نه کلمتين عام دی که حقیقت وی او که حکماً وی د ذکر د خاص دي چي کلمين دي او مراد ترينه عام دي چي لفظين دي او کلمتين يي وويل به اسمين لپاره د دي چي داخل شي په دي کي سخت نصر او معد يکرب داسي کلمتين ليس بينها صبه چي به وي موجود په مينځ دي کلمتين کي پس د علميت نه علامه د له په وجود د نسبت مادي قل العلميت

تشریح سوال المركبات جمع ده دا به حالي به وائي ي به يي جمع د مرکب به وني او يا به يي جمع د مرکباتي دواړه به دي صحيح ځکه که جمع د مرکب يي وائي نو مطابقت بين الموصوف والصفة خو راځي ليکن مطابقت بين المفرد والجمع نشته ځکه مرکب مذکر دی دا جمع کيږي په واو نون سره نه په الف او ناء سره، او که جمع د مرکباتي وائي نو بيا مطابقت په مينځ د مفرد او جمع کي راځي ليکن مطابقت نه راځي د موصوف سره ځکه موصوف د دي مدکر دی چي اسم دی او مرکبات مؤنث دي؟

جواب: مرکبات جمع د مرکب ده او مرکب صفت د مذکر لايعقل دی او صفت د مذکر لايعقل جمع کولي شي په افعال او تاء سره قياساً او اطراد کلايام لحاليت، والصفات الجياد، وجمال سحلات

سوال المركبات جمع ده او جمع دلالت کوي په افراد و بدي او کل راځي د احاطی د افراد و مصاب اليه لپاره نو دا خو تعريف د افراد و راځي په فرد و مادي و دا به دي جانر ځکه په تعريف کي لاندې ده د جامعيت او مانعيت نه او تعريف جامع او مانع هله گرځي چي تعريف د جنس په جس سره وشي او که تعريف د افراد و بلافرد وشي نو دا تعريف جامع کيږي به ځکه افاد بعض موجود دی او بعض معدوم دی او په دي موجودات کي بعض غائب وی او بعض حاضر وی نو دا تعريف صادق کيږي په هغه افراد و چي موجود وی او حاضر وی او کوم چي معدوم وی او غائب وی په هغه بدي به صادق کيږي جواب المركبات کي الف لام جنسي دي او الف لام جنسي چي داخل

شی به جمع باندی نو جمعیت باطلوی خکه به جمع کی لحاظ د افرادو وی او به الف لام جنسی کر
لحاظ د ماهیت او د مفهوم وی 'و به میخ د دې دورو کی مافات دی او کلمه د کل مقحم دی و
به دی به تعریف کی تعریف مد حول د کل دی به کل

سوال هر کله چې د مرکب به جنس مرکب مراد دی او کلمه د کل را به دی. نو بیایی دا صیغه
کل ولی ذکر کری دی 'جواب به دې جمع کی بی اثره و کره کثرت د اسواغ نه او کل بی ذکر کری
دی محقق لپاره د تفسیر به جامع و ماهیت و ماهیت د تعریف باندی

سوال نه وی چې المركب کی الف لام جنسی دی و جنس مرکب مراد دی نو معنی دا شوه چې
جنس مرکب به اصطلاح د نحوینو کی کل اسم الخ ته وانی دا تعریف د مرکب جامع نه شو چلو
افرادو لره خارج شود دې به لفظ د مرکب او خارج شود دې به مرکب اسم کی مرکب توصیفی.

مرکب باندی د افرادو د جنس مرکب به دی او تعریف د مرکب ورنه دی به صد فیری
جواب جنس مرکب به صحن د مرکب باندی و کی چې و حلی چې همه مرکبات معدوده من
الصیبات دی کل اسم الخ به وانی د دې نظیر لکه حیوان چې به صحن د انسان کی و احلی سو حیوان
باطن به وانی او قریبه به دې باندی چې مراد د مرکبات نه مرکبات معدوده من الصیبات دی.

ق عده ده معرفه چې معاد شی معرفه ثنائی نه به عین اول مراد وی
سوال تعریف د مرکبات به کل اسم الخ سره تعریف بالمش دی خکه سم قسم دی د کلمی نه او کلمه
او مرکب متانین دی خکه د کلمه به مفهوم کی فرد معسر دی و همه متانی دی. مرکب سره؟
جواب دیته ره مرکب وایم قبل العلمیت و اسم ورنه و به بعد العلمیت

سوال اسم موصوف دی او من کلمتین حار محرور ورنه به عتب د معنی سره صفت واقع شوی
دی او من تعیصی دی خکه د داخل شوی دی به شبیه باندی و علامه د من تعیصی د ده چې
داخلی به به متعدد باندی دا متعدد عام دی که شبیه وی و که جمع وی سو معنی دا شوه چې
مرکبات معدوده من الصیبات به اصطلاح د نحوینو کی جنس اسم دی داسی سم چې بعض دی د
کلمتین به او بعض د کلمتین نه کلمه واحده ده او دا مرکب معدوده خو کلمه به بلکه دا خو
کلمتین دی؟ جوابه دا من بعضی به دی بکه من استند نه دی او مد حول د من حدب شوی دی
فیکور التقدير کل اسم حاصل من ترکیب کلمتین

سوال چې من کلمتین بی وویل نو من 'سمین بی ولی و به ویل' جواب من اسم بی و به ویل
لید جل فیه بخت نصر و معذیکرب

سوال تعریف د مرکب باندی و جامع به شو افرادو چلو لره خارج شود دې نه سبویه او بطویه خکه
دا سم مرکب به دی د کلمتین به بلکه دا مرکب دی د اسم و د صوت به و صوت کلمه ده کما مر؟
جواب: ۱. دا اعراض به هله و زیدو چې دا عبارت د مصف ی و ی به حقیقت باندی لیکن دا به
حقیقت نه دی بنا بلکه معنا دی به مجاز باندی به دې شان سره چی ذکره خاصه در بی کلمتین دی
او مر د بریه عام دی چې لفظین دی

۲. یا جواب دا دی چې کلمتین عام دی که حقیقت وی او که حکم او صوت حقیقتاً به دی لیکن حکماً دی، وایس نیمه النسبة دا جمله به صحت واقع کړه د کلمتین لپاره سحر عه مثل قاطع شر او علام زید و رحل عالمه لوجود النسبة بین کلمتیه

سوال مرکب اسادی خود فلسفی د مسبات به دی دا ولفی خارج کوی د مرکبات سایه زه
جواب ۱ دلته موبر اسم مسی ذکر کوو او هغه د قیسی د مسی اصل به دی. ۲ دلته مونږه هغه
مرکب ذکر کوو چې سبب د ساء د هغه لپاره ترکیب وی او مرکب اسادی اگر چی د فیلی د
مسبات به دی خو دا مرکب پکې سبب د ساء نه دی بلکه ساء پکې راغلی ده حکمته حکم یې خارج
کوو د دې مرکب سایه زه

په دې لړۍ کې چې وایي په یو بل العلمیت وایي او یا په یو بل العلمیت وایي که
بل العلمیت یې وتی سوب جو مرکب اصفي، توصیفی، سادی کي شته لکه تبط شر، و
عده شو حکه مراد په دې سره حیوان باطن مع هذا النشخص دی، و که بل العلمیت یې وایي
یو بل العلمیت چې نسبت خځکه، په مرکب سادی اصفي او توصیفی کي موجود دی نو
دیګر په مرکب سادي تعدادی کي هم موجود دی چې هغه ست عظمی دی

جواب ۱) بعض شارحینو د دې نه دا جواب کړی دی چې دلته مراد نسبت قبل العلمیت دی خو
میسوی د نسبت عطفی نه نو مرکب بڼې تعدادی ترې خارج نه شولیکر حامی صاحب وائي چې
دا جواب به دی صحیح حکم چې دلته سببه بگردده ووقع دده په سیاق د معنی کې دا عموم و
استغرق فائده کوئی او استعراق به په دې کې هله راشي چې نسبت عطفی ترې مستثنی به شي و
چې دا ترې مستثنی شي نو استعراق به رځي لهند حامی صاحب وائي چې دلته د لیکن بییه سببه
معنی دا ده چې نه به وی په مبیح د دې کلمس کې علامه داله پس د علمیت به په نسبت بییه
باندې قبل العلمیت نو مرکب تعدادی پکې داخل شو حکم په هغې کې پس د عنصیت به علامه د له
په نسبت باندې قبل العلمیت تشریح و تفسیر شرعی، عمد له وغیر خارج شو حکم چې په هغې کې
علامه د له په نسبت پس نکلستن باندې قبل لعلیت شه چې هغه جز او نصب دی، او مرکبات
تولنې دی ۱) مرکب اجتهادی ۲) اضافی ۳) توصیفی ۴) عصبی ۵) شبه حملیه ۶) مرکب بڼایي
تعدادی ۷) بڼایي غیر تعدادی ۸) مرکب مع صریح ۹) مرکب صوری

۱- مرکب پکي دا ده چي د کلمتس د دي مرکب به خالي نه وي يا به د دي په مبيع کې بست وي او به به وي که بست پکې وو نو بيا به خالي نه وي يا به تام وي او يا به ناقص وي که تام وو نو مرکب تام، او که ناقص وو نو ب به خالي نه وي يا به د دي کلمتيس په مبيع کې اتصال وي او ب به انفصال وي که انفصال وو نو مرکب عطفي لکه احد و عشرون، او که اتصال وو نو ب به خالي نه وي يا به لعطي وي او يا به معنوي وي که لعظي وو نو مرکب اضافي نحو غلام زيد او که معنوي وو نو ب به خالي نه وي يا به عامل او معمول وي او يا به نوي، که عامل او معمول وو نو شبه جمله

او که نه وو سو مرکب توصیفی لکه رحل علم، او که بست پکې نه وو نو بیا به حالی نه وي يا به
حرثی متضمن وی معنی د حرف لره يا به نه وي که حرثی متضمن وو حرف لره نو بیا به حالی
نه وي يا به دلالت کوی په کمیت د فرادو د محدودات باندې او يا به بی به کوی که دلالت یې کور
سو مرکب باندې تعدادی، او که دلالت یې نه کوو سو باندې غیر تعدادی لکه سین بی او بیت بیت
شو، او که حرثی متضمن معنی د حرف لره نه وو نو بیا به حالی نه وي يا به حرثی صوت وی او
یا به نه وي که صوت وو سو مرکب صوتی لکه سیوری او بظریه او که حرثی صوت نه وو نو

مرکب معنی صرف لکه تعبیل او معدی بکرب شو

په هر تعریف کې لاندې وی د حسن او فصل به کل سم حسن دی داخل شو په دې کې مفردات او مرکبات
تسعة من کتب فصل اول دی په دې سره یې اختصار وکړو د اسماء مفرده نه او بیس یې نه فصل ثانی

دی په دې سره یې اختصار وکړو د مرکب اسادی، اصنافی، توصیفی عظمی او شمه جمله نه سو باندې پاتې
شو څلور قسم مرکبات دا د قبیلې د مسیت نه دی او د سایکې، اعلى ده د ترکیب د وجی نه

فان تضمن الثانی حرفا ربط هر کله چې فارغ شو مصنف د بیان د تعریف د مرکبات بنائیه و نه نو
شروع یې وکړه په بیان د احکامو د مرکب کې نو وی ویل فن تضمن الثانی الح

توجه: که چری مشتمل وو جرثانی د مرکب حرفا معنی د حرف لره بالذات یا بالواسطه بنیاد
دواړه جزین مېني کولی شي په فتحی سره هر چې جر اول سو دا مسی دی د وجی د وقوع د اخیر د

دې نه په وسط د کلمه کې او په وسط د کلمه کې آخر د اعراب نده جائز او هر چې دی جرثانی نو
دا مسی دی د وجی د تضمن د دې نه معنی د حرف لره او دا حرف عدم دی که حرف جر وی لکه بیت

بیت او بین بین شو چې د دې دا جر اول مسی علی الفتحه دی د وجی د وقوع نه په وسط کې او جر
ثانی یې مسی دی ځکه متضمن دی معنی د حرف لره چې الصاق دی ځکه د دې معنی دا ده چې

بینی ملاصق لبیتک وبتی ملاحق لبیتک یا دا حرف حرف عطف وی مثال لکه خمسة عشر او
حادی عشر شو واخوتها او دارنگی امثال د حادی عشر چې هغه ثانی عشر دی تر تاسع عشر پورې

دارنگی د احد عشر نه واخله تر تسعة عشر پورې جر اول او جر ثانی پکې دواړه مسی علی الفتحه
دی الاثنی عشر ماسوی د اثنی عشر نه چې د دې جر اول او جر ثانی دواړه مسی علی الفتحه نه دی

بلکه جر اول معرب په اعراب د تشبیه سره او جر ثانی یې مېني علی الفتحه دی
سوال د احد عشر نه تر تسعة عشر پورې جر اول او ثانی ولې مېني دی؟

جواب جر اول مسی دی لوقوع حرف اخیر فی الوسط او اعراب په وسط کې نده جائز او جرثانی
مسی دی ځکه چې دا متضمن دی معنی د حرف عطف لره ځکه احد عشر اصل کې واحد و عشر وو او

معنی د و او جمع ده یعنی یو اولس مجموعه او دا احد عشر هم متضمن دی دغه معنی لره
سوال په اثنا عشر کې جر اول معرب او ثانی مسی ولې دی؟

جواب. جر ثانی حکه مسی دی چې متضمن دی معنی د حرف عطف لره او جز و معرب دی خکه د دی به یون غورچینه یی دی د اتصال د وحی به به د اصافه د وحی به کما قل صاحب النسبه یو په دی حدی د یون کی دی مشابه شود مصاب سره او صافه د حواص معطمه مکسر و اسم به دی قوی گیری به دی سره جهت د اسمت او اصل به سمار کی عرب دی شودا حکه معرب سو په حالت رفعی کی په الف سره راخی او په حالت نصی او حی کی په ب، سره راخی. ویدی مفهوم کی سی عشر مصوب بلیه دی حکه مسشی و قع شوی دی د ضمیر د ب به و مسشی چې واقع شی د الابه وروستو په کلام موجب کی و مسشی مده مد کور وی یو مصوب وی و حو

سوال. مثال ذکر کولی شی لپاره د وصاحت د ممثل او وصاحت د ممثل راخی به مثال واحد سره یون دله دوه مثالونه ولې ذکر کرو؟ جواب. په دی بعد د مثال کی مصف اندر وکړه چې داسا، نانه ده په دی مرکب کی برابره حیره دد چې یو د حریس د دی مرکب به خند رايد علی العشره وی ار که صیغه د اسم فاعل وی چې مشی وی د عدد د ب به

سوال. حد عشر کی جر ثانی منی دی حکه متضمن دی معنی د حرف عطف لره خکه مجموعه یوولس مراد دی او حادی عشر کی خو جر ثانی متضمن نه دی معنی د حرف عطف لره خکه چې د دی به مجموعه یوولس به دی مراد بلکه د دی به مراد دی یو دیوولسو به چې هغه یوولسم دی

جواب. تضمن د جر ثانی معنی د حرف لره عام دی که باند ب وی لکه احد عشر کی شوی ب بالو سطره وی لکه حادی عشر کی شو به دی شل سره چې په حادی عشر کی دا جر ثانی متضمن دی معنی د حرف لره په اعتبار د مفعول عنه او مشتق منه د حادی سره و حادی عشر کی ب، علی الفتحه او سا علی السکون دواړه حادی او حادی برور عطف مطلوب د واحد دی برور فاعل بیا د ح، محکمې کړې شوه او او وروستو شو د کلمه به اخیر کی ذکر شو بود و حد به حادی جوړ شوی به قاعده د دعی باندې و او بدل شو په ی، سره یو حادی جوړ شو بیا صمه بر ب، ثقیل بوداند افش حادی شد والا اعراب الثانی او که جری به و جر ثانی متضمن معنی د حرف لره و به و و قبل ترکیب منی یو معرب کولی شی جر ثانی د دی مرکب په اعراب د غیر مصرف سره لکه بعلمت شویانی الاول او مسی کولی شی جز اول د دی مرکب علی الاصح ب به مذهب صح ب دی

سوال. نه وائی چې که دا جر ثانی د مرکب متضمن به و معنی د حرف لره اعراب الثانی سره حیره ست مقوصه شوه په مسویه او نعطویه سره حکه جر ثانی د دی متضمن به دی معنی د حرف لره او معرب نه دی بلکه منی دی؟ جواب. د و الا معنی دا ده چې که به و جر ثانی متضمن معنی د حرف لره او به و مسی قبل ترکیب اعراب الثانی کعصک، و علی الاصح سی وویل حکه په دی بعلمت کی لعاب ثلاثه دی، یو دا چې جز اول مسی علی الفتحه دی او جر ثانی معرب دی به عرب د غیر مصرف سره نحو ج می بعلمک رایت بعلمک مررب بعلمک، ۲، دویم لغت پکی دا دی چې جز ول معرب دی په اعراب د مصرف سره او جر ثانی معرب دی په اعراب د غیر مصرف سره نحو

جامی بعلنک رایت بعلنک مررت بعلنک ۳ درسم لعب بکمی دادی چي حر ول مضاف دی و
 بی مضاف الیه دی حیو حسی بعلنک رایت بعلنک مررت بعلنک او بعلنک ته عند الشعب و
 امر حسی هم وانی مرکب امرا حسی هعی ته وانی که دو اسم را یکی کرده شد و دو اسم اسم
 گر حونی وی به هر له دنه الت سبب بادی به دی سان سره لکه خنکه چي به الت سبب متصل شی به
 سم پوری نو ماقبل مسی علی الفحه گر حی او اغراب جاری کیری به تسمی در انکی دنه
 اول سم مسی علی الفحه گر حی او اغراب جاری کیری به دی تسمی سم کو، او مرکب متر حی
 خود قسمه دی ۱ مرکب تسمی بعد از نحو احد عشر ۲ مرکب تسمی عمر بعد از نحو سیر
 سن ویت ست ۳ مرکب صوسی نحو سیوه ۴ مرکب مع صرف نحو بعلنک

الکتابیات

لفظ هر کلمه چي فارغ شو مصنف دسان د شروع تسمی به تفصیلاً چي مرکبات و ویر
 شروع یی و کرده به شروع تسمی به تفصیلاً چي هعه کتابت دی، به هر کلمه چي کتاب
 اکثر د قبلی د کتاب به به خلاف د ظروف به چي د بعض د کتاب به و ویر مقدم و
 گر حون کتابت مسه به معروف میله بادی فاهیم

ترجمه الضافات هعه به چي که به کونی شی به هعی سره به صفت حو بانو کي کم او که
 دی داسی کم و که بعد چي کس دی د عدد میله لای و عدد میله تسمی و سی چي د هعی
 کمیت معلوم به وی و کیت و دیت و کیت و دیت دی للعیدیه سی کیت او دیت چي کس دی و
 قصه او جمله لپاره او به کیت او ریب سره که به به شی کوی د جمعی به مگر به طریقه د تکرر
 سره لکه مثلاً و نی به به کس سی و بی رسد کیت و کیت دیت و دیت چي د کایه ده ده هعه خوری
 به چي هعه جاری شوی ده به میخ د متکلم و رید کي

تشریح سوال ۱۰، شمیرل د کتابات د قبلی د اقسام دو اسم مسی به به دی صحیح حکه اقسام
 اسم مبی اقسام د الفاظودی او کتاب جمع د کایه ده او گاهه مسعه د مصدر ده معنی ده به
 لفظ حکه د اصعب د متکلم دی ۲ لکتاب مسدا ده او کم او کدا و رله حمر دی او حمر محمول
 وی به مصدر بادی و ده حمل به صحیح کیری حکه حمل د داب راحی به صرف و صنف بادی
 جواب کتاب جمع د که به ده حو کر، مصدر دی و مراد تربیه مکی به دی نو معنی د شود چي هعه
 نفص چي کایه کولی شی به معنی سره به اصطلاح د حو بانو کي که او که از کیت و ریت دی نو
 شمیرل د کتابات د قسم د اسم مسی به هم صحیح شو و حمل د حمر به مصدر بادی هم صحیح شو

سوال د کتابت به خنی به وی یا به تون کتابت وانی و یا به بعض مطلق و سی و یا به بعض معنی وانی
 که تون کتابت و سی حو حل شویکی فلا، او فلاه او هعه د قبلی د مسیبت به به دی او که بعض مهم
 و سی و بی هم به معنی دانی بود هعی لپاره لاندی ده د قرینی به دلته
 به به ده ده جواب ده کتابت به بعض کس به حقه علی السعین و قرینه به به دی اصطلاح

سوال صل به اسم و کي غراب دی بو که و کدا او کت او دیت و ئی منی شو

جواب ۱، کم دوه قسمه دی ۱ حربه ۲ استفهامیه. که استفهامیه مبی دی خکه دامتنه
دی معنی د حرف استفهام لره او که خبری معمول دی به کم استفهامی باندی ۲ کم مطلق سر
دی خکه چي مننه دی د حرف سر به وضع ندی کي ۳ کم خبری معمول دی به رب باندی خلا
القیصر علی نقی حکه رب راحی : ش : نغلیل لره او که راحی : ش : نغلیل لره او که
خکه مبی دی او کلا مرکب دی : ش : ش : ر : ک : تنسیبی به و گر خیدلی دی مجموعه به
منرله د کلمه واحده باندی به معنی د که سر و داتی - نی سوی دی به ب اصلی خله باندی :
کیت او دیت خکه مبی دی چي هر و حده د دی دواپه واقع سوی دی به مفه : جمله کي و حده
من حیث انها جمله نه مستحق : عرب ده و به مستحق د ب : ده هر کله چي واقع شو مفرد به
موضع د جمله کي او مفرد حنی به وی د غراب او ب : نه پس ترجیح ورکړي شود ب لره په اعرار
باندی خکه چي ب : اصل د دیه کلمات کي قبل التركيب

سوال بعض د کباب میو به کس دی هغه یی ولی ذکر نه کړو

جواب هر کله چي مرته د کباب میو به کس دی هغه یی ولی ذکر نه کړو
تشبیهی او دی موصوفه معربه به لیکس د مرکب به دا مجموعه گر خیدلی ده په منرله د کله
واحد باندی به معنی د که خبری سره تو د عرب دی به اعتبار د صل سره او مبی دی فی الحال
او کدا منی دی هم به اعتبار د صل سره او هم فی الحال بو مرته د کباب حکه شوه په شاء کي
مرته د کدا به خکه مصنف ذکر نه کړو کباب لره په دی ب کي او کدا په معنی د کم خبری سره
راخي دانم او کاین عاقل به معنی د کم خبری سره راحی او کله کله په معنی د کم استفهامی سره
راخي کما فی قول یی بن کعب لائن معبود کاین نقرأ سورة الاحزاب ایه فقل ثلاثا وسبعین

لنکم الاستفهامیه میو به موصوفه مفرد ده هر کله چي فرع شود بیان د کباب میو نه بو شروع
یی و کړه به بیان د احکامو د کباب میو کي بو وی ویل چي لنکم الاستفهامیه الخ.

ترجمه پس کلمه د کم داسي که چي متضمن دی معنی د استفهام لره یی دلالت کوی به معنی د
استفهام باندی میو به میو د دی کم چي هغه رفع د ابهام کوی د حسن مسئول عنه به موصوفه
موصوفه راحی به اعتبار د اعراب سره مفرد او مفرد به وی په اعسار د معنی سره خکه کم
استفهامیه کایه ده د مطلق عدد به پس ورکړي شود لره تغییر د عدد اوسط ۱، حکه حیر الامور
اوسطها ۲، او بل لپاره د دی چي لازم به شي ترجیح بلا مرجح مثال لکه کم رخلا صرت شو

ترکیب حکم موصوفه الاستفهامیه صفت، موصوفه سره د صفت به متدا اول، میو به مبتدا ثانی،
موصوفه خبر اول د متدا ثانی او مفرد خبر ثانی د مبتدا ثانی، مبتدا سره د خبرینو نه جمله اسمیه
خبر د مبتدا اول، مبتدا سره د خبر نه جمله اسمیه خبریه

لتبریع سوال کم موصوف دی الاستفهامیة ورله صفت دی بو مطابقت زانفلو په مینځ د موصوف و صفت کې څکه چې کم مکر دی و الاستفهامیة مؤنث دی او بل دا چې کم نکره ده څکه اقسام د معرفه ده دی او دا یو د هغې په دی او صفت یې معرفه ده؟

جواب دا کم په دې مقام کې مراد اللفظ علم دی د هغه کم لپاره چې هغه واقع کېږي په تراکیب کې یو معرفه بالغم شوه څکه یې ورله توصیف کړی دی په معرفه سره او دا په تاویل د کلمه مؤنث دی ځکه یې صفت مؤنث واقع شوی دی

سوال الاستفهامیة منسوب بسوی استفهام دی او په مینځ د منسوب او منسوب الیه کې لاندې وی د علانی په دلته علامه څه ده؟ جواب دلته علاقه د تضمن ده په دې شان سره چې د کم متضمن دی معنی د استفهام لره یا علاقه د دلالت ده چې دا کم دلالت کوي په استفهام باندې نو یا نسبت د متضمن راغلي دی متضمن ته، یا نسبت د دال راغلي دی مدلول ته

سوال ضمیر راجع دی کم او کم ضمیر په عواري څکه ضمیر راځي د رفع د ابهام لپاره و په کم کې ابهام شته نه په اعتبار د مادی سره او نه په اعتبار د معنی سره ځکه معنی د کم عدد دی و هغې کې ابهام شته؟ جواب اصافه د ضمیر دی کم ته شوی دی د ادسی مناسب ده حتی نه په دی شان سره چې دا ضمیر رفع د ابهام د جنس منسوب غه د کم دی

سوال ضمیر د کم استفهامیة مفرد منصوب و لې راځي جواب ځکه چې کم استفهامیة کله به د مطلق عدد نه او مطلق عدد درې قسمه دی ۱. عدد اقل ۲. اوسط ۳. اکثر. نو موږ دی کم تر د منسوب عدد اوسط وړکړو ځکه چې خیر الامور اوسطها ۲ او بل لپاره د دې چې لازم به شي ترجیح بالا ترجیح ځکه که موږ تمیز د عدد اقل وړکړي وی نو عدد اکثر به ویل چې زما ضمیر مو وړله و لې وړکړو و کدا بالعکس یو د هغو په مینځ کې جگړه راتله نو د جگړې د ختمولو لپاره دوی ضمیر د عدد و سط وړکړو ځکه چې دا د عدد اوسط سره جگړه نه کوي ځکه هغه دی دواړو نه یو شان دی و الخبریة او ضمیر د کم خبره چې په هغه سره اخبار کوي متکلم مخاطب ته مجرور مجرور راځي په اعتبار د عبارت سره و حتی د اصافه نه مفرد او مفرد راځي په اعتبار د صیغې سره نحو کم رجل عندي و مجموع و کله کله جمع راځي په اعتبار د صیغې سره لکه کم رجال عندي ځکه کم خبری کسایه راځي د عدد اکثریه او ضمیر د عدد اکثر مفرد مجرور راځي نو ضمیر د کم هم مفرد مجرور راځي او هر چې دی جمع یو لپاره د دې چې د اخیر و ګرځي ذوات چې هغه تصریح ده په جمعیت د عدد باندې

سوال نه وائي چې وال خبریة یعنی کم خبریه مجرور مفرد راځي او جمع راځي نو کم رجل عندي کی خود کم مجرور نه دی بلکه مرفوع دی بیا بر استدائیت او کم خبریه جمع هم نه راځي؟

جواب دا عبارت په حذف د مضاف سره دی تقدیر و عبارات دارنگې دی ای و ممیز کم الخبریة مجرور الخ. او تمیز د کدا مفرد منصوب راځي دائماً، او تمیز د کانس مجرور راځي په دخول د من سره غالب نحو قوله تعالی ﴿وَمَنْ يَنْهَ عَنْ النَّارِ فَقَدْ كَسَبَ ثَلَاثِينَ﴾، او کله کله مفرد منصوب راځي نحو

کاین رجل اعسب، وقد دخل من ليها او دا حليري من يسانه به مصر د کم خبر به او د استعها مبه در.
 باندی نحو کم من رجل ضرت ۱ اگون قرینو اقلکتها ۲
 سوال سارح رعی و ملی در حی دحور - من به مصر د کم خبری کی کشر دی خکه دا مناسب در
 د مصر مت - به د کم خبری سره و مصر د کم استعها مبه محرو به من سره راه به هم غل
 ی به به به کی و به به سر کی و به دلائل کوی به جواز ده باندی یو کتاب د کتابونو د ع
 به ی - جواب حار به محسری و ملی دی حی که به دی عون د استعها مبه کی چي ۳ سئل یقیناً
 که تاتیه یقیناً یقیناً ۴ محمل د حمل لیس دی ۱ دا حمل هم لری که استعها مبه دی او دا احتی
 هم لری حی دا کم خبری نی و دا من داخل شوی دی به مصر د دی سدی و قول د حار به محسری
 سد دی به علم حور کی یو خکه مصنف و مل چي و مدخل من فهمما، او که فصل به ویر غری
 مبیخ د کم او مصر د دی که کی به فعل معدی سر د حور د من به مصر د دی کی حار دی ۱
 فصل ر سنی و به فعل معدی سر د حور د من و حار دی به مصر د کم سدی لاره د دی حی
 لاره به سی الناس به مبیخ د نصر د کم و به معنی به فعل، تعدي کی نحو قوله نغنی ۵ سئل
 اشرک بل کم تاتیه یقیناً یقیناً ۶

ترکیب که خبر به استعها مبه به قول د حار به محسری سدی یقیناً به مصر دی د کم
 لپاره - یاد د - صبه مصر سر د تعیر به معقول شای د - تعد لاره او هم معقول او د دی
 فعل سر د فاسل او سر د معقول به جمله فعلیه است به
 ۱ مصوب محلات بر معقول مطلق د سل لاره به وویل د هدا السؤل سره
 ۲ یا مصوب محلات بر معقول به د سل لاره به وویل د حور هدا السؤل سره ی سل س
 اسرائیل جواب هدا السؤل

۳ یا مصوب دی سار حالیت به وویل د قنلا هدا السؤل سره
 سوال ۱ تدخل فعل دی من وزله فعل دی او به فعل کی حوالاندی ده د اسمیت به و من حو
 حرف دی و حرف به ترکیب کی فعل به واقع کی پی ۲ من مذکر دی حکه علامه د بیث کی
 سفته او د فعل اسناد چي و شای مذکر ته نو تدکیر د فعل و احب دی سو د لسه د فعل و شای موث
 شوی دی؟ جواب: من به دی مقام کی مراد اللفظ علم دی دهغه من لپاره چي واقع کی پی به بر کیو
 کی نو دا معرفه نعلم دی خکه به ترکیب کی فاعل واقع شوی دی او به وویل د کلمه سره موث
 دی حکه دا فعل موث سوی دی

من و ده کمره دا خبره چي من د پی قسمه دی ۱ حرفی نحو سرت من لخصر الی الکوفه
 ۲ فعلی چي : صیغه د واحد مذکر امر حاضر معلوم ده د من یمس مسابه به معنی د کد سره
 ۳ اسمی نحو من حرف اول مثل د من اسمی که و تدخل من فهم شو

سوال نه واني چي داخلري من به که خبری او استغف می - بدی او ددی لپاره مثال ذکر کوی چي کم من رجل ضرب دا مثال مطابق به شود معسل سره حکه کم من رجل کی د من به کم بادی به دی داخل نوی بلکه به نصر د کم بادی داخل سوی دی

جواب - عبارت به حذف و مصدق سره دی ای تدخل من فی مصرهم ولهم صدر الکلام او ثابت دی حذف د کم استغف منه و که خبریه لپاره اولست - که نه به ذکر او کسر و دست لپاره ددی به دخی ثابت و کړني په نوعیت د کلام بادی - بله هس به حکه که استغف منه منصم دی منس - سقام لره و که خبریه منصم دی معنی د است لره به کشر کي و دا د وړه د سوع د است به دی اوس کله چي متکلم دا ذکر کړی د کلام به اول سر کي نو سامع او مخاطب به به ښکي اول وهلت به چي دا کلام اشناني دی به خبری

سوال نه واني چي کم خبریه د انشاء د تکثیر لپاره راځي والحال ان الخبر والانشاء متبنيان بود خو اجتماع د متبنيان راغله جواب خبریه ورته هم وایو او استاء ورته هم وایو په اعسار د جهین ضرب سره مثلاً کم رجل ضربت احسار دی په ضرب کسر سره د رجل به او استاء ده استکسر د ضرب پاره ولهدا یقال له کدت ماصربت کسرا من الرجل ولا تقل نه کدت سنکثرت الصرب او ښکي ثابت دی صدارت د کلام کس لپاره بود که خبریه او استغف منه او کس لپاره صدارت د کلام ثابت دی بخلاف کدا او کیت و دست - وکلاهما یقع مرفوعاً ومنصوباً و محروراً جواب د سوال دی

سوال د دی چي دا که خود قبيلي د مسیب به دی و من عرب محبی د دی څه شی دی نو مصدق بود و کړو چي وکلاهما دا دواړه نوعین چي کم خبریه او استغف منه دی یقع و مع کړي هر واحد د خبریه و استغف منه نه مرفوع او منصوب او محرور په طریقته د دست سره

سوال هس صر راجع دی کم خبریه او استغف منه ته او هغه دواړه مذهب دی لهدا کب هس و من ذکر و نو مصدق کلاه و لي و و من جواب دا کلاسی اوی حکه چي د په وین د سوعس به نه کړدی و کلا السوعین مرفوع و منصوب و محرور

سوال یقع کي ضمیر مسسر دی چي ضمیر نري کولې سی به هو سره هغه راجع دی دی سوعس ته نو مصدق راغی من لراجه و لمرجع

جواب ضمیر د یقع راجع دی که استغف منه او خبریه ته به وین د کل و حذف سره

سوال جمع به حرف جمع سره په شان د جمع دده به لفظ د جمع سره ددی معنی د ش و چي که استغف منه او خبریه مرفوع منصوب او محرور دري و اړه د رفع کیری به یوخل و د بطله و حکه چي نري و اړه عراب په یوه کلمه کي به شي رايلي جواب اعراض به هغه وړند و چي دده د وړه به چله معنی وی لیکن دلته دا و او به معنی د و سره دی

سوال بل خای ماته مثال و سابه چي و او به معنی د و سره د معنی دی

جواب و او معنی او راغی دی فی قوله تعالی و کجوا من ظب لکم من الساعه مشی و ثبت و ربح

سوال بعه فعل لازم دی عمل د نصب بامر معقول به نه گوی سو په مرفوعا کې یې عمل د
بامر معقول به ځکه کړی دی

جواب ۱ مرفوع منصوب بامر معقول به نه دی بلکه منصوب دی بامر حالت ۲ بامر
دی بامر حریت د بفع لپاره ځکه بفع فعل ی دی د فعل ناقصه غیر مشهورو به ضمیر مستتر
سم دی و مرفوعا یې خبر دی ۳ بامر مرفوع منصوب دی بامر معقول به لیکې بفع دوه قسم
۱ سو هغه دی چې منسوب دی د مرفوعا به هغه لازم دی و بل هغه دی چې منسوب دی د مرفوعا به هغه
منسوب دی و دغه د بفع منسوب دی د مرفوعا به

سوال بفع مضارع د وقع ده مال و وی دی او دا راو ف کلمه به دې مضارع کې هله خبر کې
چې واقع شي په مباح د یا مرفوعه او کسره کې لکه بعد شو و دلته بده واقع پس الیاء و الکسر
ولې حذف شویده جواب بفع ضل کې برفع و و و حذف شو پس الیاء و الکسر او حذف شوی
شو سا کسره حذف بدله شوه په فتحی باندې برفع شو

فصل ما بعده فعل غیر مشتعل عنه بضمیره ربط هر کله چې فارغ شو مصنف د بیان د اعراب معقول
کم خبری و استنباط میده به احتمالاً نو شروع یې وکړه په مواضع د رفع نصب حر کې نو وی ویل وکړ
ما بعده او فاء به وکړ ما بعده کې تفصیله ده

ترجمه فصل ما هر هغه کم بعده فعل چې وروستو د یې کم به فعل راغلی وو ب سببه فعل راغلی
داسې فعل او شبه فعل غیر مشتعل چې به و و فارغ و عراض کړو یوکی عنه د عمل کولو به په کم کې
بضمیره په سبب د عمل کولو د دې فعل په ضمیر د کم یا معلق د ضمیر کم کې کډا منصوبه کیري ده
کم منصوب و جوړ معمولاً علی حسب معمول موافق د عمل د دې فعل سره په دی شان سره که فعل عمل
د نصب کول بامر معقول به نو د به منصوب وی بامر معقول به جوړ کم رجلا صریح و کم رجلا صریح
و که فعل عمل د نصب کولو بامر معقول فیه نو دا به منصوب محلا وی بامر معقول فیه جوړ کم یوم
صحت و کم یوم صحت او که فعل عمل د نصب کولو بامر معقول مضی نو دا به منصوب محلا وی
بامر معقول مطلق جوړ کم صریح صریح او کور د کم معقول به بامر معقول فیه بامر معقول مطلق د
معلوموی د ضمیر په دی شان سره چې که ضمیر صالح و پایرد د معقول به نو دینه به معقول به وانی
او که ضمیر صالح وو د معقول فیه نو دینه به معقول به وانی او که ضمیر صالح وو د معقول فیه نو دینه
به معقول فیه وانی او که ضمیر صالح وو د معقول مطلق نو دینه به معقول مطلق وانی

شیخ رضی د علی حسب داسې ترجمه کوی چې موافق د اقتضاء د فعل او حامی صاحب داسې
ترجمه کوی چې موافق د عمل د فعل په دې کې یې رد وکړو په شیخ رضی باندې ځکه اقتضاء
عبارت دی د صلاحیت نه او د عمل بالقوه د فعل نه او عمل عبارت دی د عمل بالفعل نه او د شیخ
رضی په ترجمه باندې دا اعتراض دی چې کم رجلا صریح کې دا امکان شته دی چې صریح بامر
ورکړي که لره بامر معقول به یا بامر معقول فیه یا بامر معقول مطلق ځکه فعل صالح دی چې عمل
د دې واپرواقف مو د نصب وکړي حالتکه دغه درې واپره دلته نه جوړیږي او د حامی صاحب په

بهر چه باندی اعتراض نه وارد می‌ری. او د کم نه ویر و سو فعل حی ر شی عید مستعمل به است که
مضوب محلاً راخی او د نصب صورتونه درې دی مفعول به. مفعول فیه. مفعول مضاف به
معلوم می‌ری د نمبر به په دې شان سره چې نمبر د کم به حائی به وی یا به ظرف زمان و مکان و
به وی که ظرف زمان یا مکان وو نو دا به مضوب محلاً وی یا به مفعول فیه زحوا که ظرف
او که د انصر ظرف زمان یا مکان به وو نو بیا به حالی به وی یا به مصدر د فعل مذکور وی یا به
به وی که مصدر د فعل مذکور وو نو دا به مضوب محلاً وی یا به مفعول مطلق زحوا که به به
صیرت او که دا به مصدر به وو نو مضوب محلاً به وی یا به مفعول به زحوا که به به

وکل ما قبله حرف جر او مضاف او هر هغه کم چې محکمی د دې به حرف جر راغلی وی زحوا که به به
اشتریت. او مضاف یا مضاف راغلی وو زحوا غلام کم رحل اشتریت فاعل زحوا که به به محرو و حی
محلاً خکه حرف جر چې داخل شی په اسم باندی بو سم لره حر و کوئی لفظ ب تقدیر ب محلاً به به
دامحرور دی محلاً. و مضاف الیه هم محرو و راخی لفظ ب تقدیر ب محلاً و دلته محرو و محلاً دی
سوال. وکل ما قبله حرف جر متدا ده او فاعل محرو و لره حر دی او د فاء حرانیه ده و فاء حرانیه
راخی به جزاء د شرط کی دلته به خبر کی ولی راغلی ده جواب مسد چې متضمن شی معنی د
حرف شرط لره د هغی به خبر کی فاء جزیه راخی حکم دنده و فاء حرانیه راغلی به

سوال. متدا چې متضمن کی‌ری معنی د حرف شرط لره د هغی صورتونه دوه دی چې هغه د کم کی
دی مضاف به دې عبارت سره وذلک الاسم الموصول بفعل اه صرف او انکرة لموصوفه بهیم و
دلته دا متدا نه اسم موصول دی او نه نکره موصوفه بهیم ده جواب مسد دلته نکره موصوفه
ظرف ده په شان د کل رجل فی الدار وله درهم باندی سوال لکه خکه چې دسه دا متدا مستمه
ده معنی د حرف شرط لره نو دارنگی به وکل ماعده فعل الیه کی هم متضمن ده معنی د حرف
شرط لره او د هغی به خبر کی خفاء نده راغلی چې کس موصوفه الیه دی

جواب. متدا چې متضمن شی معنی د حرف شرط لره سو د هغی به خبر کی فاء جزیه به به
دی به دې شرط سره چې خبر د دې متدا فعل ماضی متصرف حالی د قد به لفظ ب معانی به
وی او که خبر د دې ماضی متصرف وی خالی وی د قد نه لفظ او معانی او په مقام د دعا کی به وی
مستعمل شوی نو هلته فاء راوړل نه دی جائز

سوال. نه وائی چې د کم نه مخکی چې حرف جر یا مضاف راخی سو دا به محرو و محلاً خکه
کم نه مخکی چې حرف جر یا مضاف راخی سو ب صدارت د کم قوت شو او ب حوا مخکی معنی و
چې ولهما صدر الکلام جواب تسلیمی منم چې صدارت د کم قوت شوی بی سکت نه به خبر
ضرورت نه خکه چې تقدیم د محرو و رانه شی به جار باندی حکم چې شده د محرو و به جار باندی به
دی جار (۲) معنی نه منم چې صدارت د کم قوت شوی دی به تقدیم د جار سره حکم حی د و حی
د شدت اتصال به مجموعه گر خیدلی دی په حکم د کلمه واحده کی به تقدیم نه به جار سره مستعمل به

فوت کیری، والا او که چری د دې کم به محکمی حرف حر او مصاب نه وو او نه وو وروستو د کم به عامل ناصبه موجه الی الکم، صورتونه د هغې دوه دی، یا د سره باصبت شته، یا باصبت نشته، موجه الی الکم دی، مرفوع مبتداء الخ نو دغه کم به مرفوع وی او مسند به وی په دې شرط سره چې به وی تمیز د دې ظرف زمان یا مکان نحو کم رحلا احوک، که مهم مصر او رحلا ورله تمیز د مهم سره د تمیز به مرفوع محلا مسدا او احوک ورله خبر دی عندئیسویه او دا مذهب محتجب عند المصنف دی ۲ بالعکس دی عند الجمهور دا مثال د هغه کم دی چې د دې به وروستو د سره باصبت شته او مثال د هغه کم چې محکمی د هغه به حرف حر یا مصاب به وی او وروستو د هغه به باصبت وی خو موجه الی الکم به وی بکه کم رحلا سره شوی په دې کې دوه ترکیبونه دی ۱ که مهم مصر ورحلا وریه مصر دی مصر سره د تمیز به مسدا ده او خبرته جمله ورله خبر دی ۲ که مهم مصر او رحلا ورله خبر دی مصر سره د تمیز به معسوب محلا مفعول به د فعل مقدر وحب چې صریح دی او دا مبدء فعل د هغې لپاره مصر دی، وخبان محال ظرف او دا که به مرفوع محلا وی بیا خبریت که غیر د دې ظرف زمان یا مکان یو نحو کم یوم سفر کم مهم مصر او یوم ورله تمیز دی مصر سره د خبر به خبر مقدر او سفر مسدا مؤخر ده

سوال: ته وائي چې که مرفوع محلا راځي سائر اسماست به دې ظرف چې تمیز یې ظرف به وو که تمیز یې ظرف وو نو مرفوع محلا راځي سائر خبریت دا د عدست متقوضه شوه په کم یوم مسدا سفرک سره چې دلته کم مهم مصر دی او یوم ورله تمیز دې دا مستدا او مده سفرک ورله خبر دی باوجود د دینه چې نصر د که ظرف زمان راځي دی

جواب: دا قاعده په هغه ځای کې به چې د دې سره د که ظرف زمان یا مکان به وروستو بل یو اسم موجود وو چې هغه صایح لپاره د اسم مستور به د خبر د کم نه وروستو چې دا کوم اسم راغلي دی دا صالح لپاره د اسم مستور به دی حکم: ظرف دی

سوال: د ظرف او خبر محروم به مسدا، ولي به خبر چې جواب: حکم چې ظرف و خبر محروم متعلق غواړي او متعلق د دې مقدر دی و مقدر کلمه کورنی و مسدا محروم دی د کامل لفظی نه او دا محروم به شو ځکه مستدا به خوږیږي لیکن دا خبر کمزور دی ځکه لکه څنکه چې مسدا محروم وی د کامل لفظی به دارنگې خبر هم محروم وی د عامل لفظی نه به دی خو بیا ظرف او خبر محروم نه خبر هم مه وائي ۲ لهد اصلی جواب دا دی چې ظرف و خبر محروم په ترکیب کې چې د چا لپاره چې څه واقع کیری نو په اعتبار د متعلق سره واقع کیری او معلوم به ب فعل راوایسي او یا به شته فعل راوایسي هر یو چې راوایسي خود هغې به خبر خوږیږي مضيق، به مستدا ځکه مسدا، اسم وی او معرفه وی، که متعلق فعل راوایسي نو د خبره ده به دی او که شته فعل راوایسي نو دانکره ده معرفه نه، او که په شان د که یی به خبر مستکبره کې لیکن دومره فرق دی چې که مرفوع محلا سائر

و اعلیت هم را خبی نحو حاسی کدا و کدا رجل دار یکی مرفوع محلا بسر بسف علی هم را خبی نحو کره
 کدا و کدا مستفهم او کاش مرفوع محلا را خبی بسر بسف و جبر د - ر جمله خبی به مد د
 الفرق بین مکم و مکاین ۱۱ هی مرکبه و که غیر مرکبه ۲ ضمیر ه محیر ر مصل سبب را خبی کدا ۳
 نعم حریه عالی و قد یحیی استعجابیه کما فی قول امی بن کعب لاس مسعود مع ۴ شیخ محیر و د
 بخلاف کم ۵ آخر ه لایقع مفرد ایل جمله بخلاف کم ۶ کس مرفوع محلا را خبی محیر است سبب
 فله او کم که منصوب کله مجرور او کله مرفوع را خبی

الفرق بین مکم و مکاین ۱ د کم لپاره ثابت دی صدر اب د کلام بخلاف کدا ۲ که کده ده ر ش د مستفهم به
 فله او په کدا سره کده د غیر عدد مهم به هم کونی شی ۳ کدا کله مرفوع و ف کسری بسر ف مستفهم
 و ثابت اعلیت بخلاف کم ۴ کدا مکرر دکر کولی شی بخلاف کم ۵ میزد کدا منصوب را خبی و
 تمیز د کم کله مجرور هم را خبی ۶ تمر د کدا همسه مفرد ر حی او بسر د که کله جمله هم را خبی
 و کذاک اسماء الاستفهام والشرط په شان د کم دی بسف اسماء استفهام او شرطه حریه حریه و حریه
 کی به شرطه مد کورو سره په غبار د مجموعی سره په دی سبب سره چی محتمل به مد و د
 ریه موجودی به دی بولو اسماء استفهام و شرطه کی گر که په هر و ح سبب ر حی بسببه په
 غبار د مجموعی سره ده به په اعتبار د هر واحد سره

تتبع کذاک حار مجرور حریه مقدم دی او مثر لیه د ذلت په کده و اسماء الاستفهام و لشد
 متدا مؤخره ده و کد د تشبیه لپاره دی گر حوی مد حوی چیل مسه به لپاره د غیر نو کم مشبه به و
 اسماء الاستفهام والشرط مشبه شو دینه تشبیه السویه و نی به صلاح د علم او د عدم بین کپ
 حکه دی منکم برادر کړی دی ویر اشیاء په یو مشبه به کی فکون ه د تشبیه من سبب قول الشاعر
 صدع العیوب و حالی کلاهما کاللیل و تمر ه من صف و ذم من لدلی

ووجه د شبه د جریس د وجود اریعو دی په شرطه مد کورو سره په دی سبب سره چی اسماء استفهام و لشد
 سبب شرطه به حالی نه وی یا به د دی به وروستو فعل ر عی و ی او ب به به وی راغی که د د
 وروستو فعل نه ووراعلی بویا به حالی نو یا به د دی به محلی حرف حریه مضاف ر عی و ی و
 به وی ر عی که حرف حریه راغی و یا مضاف ر غلی و و ی د به مجرور محلا وی او که د دی به
 محکی حرف جو یا مضاف به ووراعلی بویا د ا مرفوع دی بسر بسف است سبب را خبی بسر
 حریه و که د دی نه وروستو فعل راغلی و بویا به حالی به وی به مستقل بالصمیر وی او ب به
 به وی که مشتقل بالصمیر نه و و د ا منصوب محلا دی علی حسب لغو مل

مؤله ته وائی چی اسماء الاستفهام او شرطه په شان د کم دی بودا کم حوه مستفهمی را خبی بوشه
 دشئ لنفسه راغله جوابه دلته مراد د اسماء استفهام نه باقی اسماء استفهام دی د که به علاوه
 مؤله ته وائی چی باقی اسماء استفهام او اسماء شرطه په شان د کم دی او که شرطی به را خبی به ته
 څنگه وائی چی اسماء شرطه په شان د کم دی او کم حری او استفهامی د و ر را خبی او باقی اسماء
 استفهام حری به را خبی بونه څنگه وائی چی باقی اسماء استفهام په شان د کم دی ؟

جواب: دا اعتراض نه ستا هله وارديدو چې وجه د شه په دې مقام کې خبريت او استعهاميت وگرځول
لکه وجه د شه په دې مقام کې خبريت او استعهاميت نه دی بلکه وجه د شه په دې مقام کې
وخواه اربعه اعراسه دی په دې شان سره چې اسماء شرط او باقي اسماء استعهام په شان د کم دی
جریان د وخواه اربعو کې په شرط مدکور و سره؟

سوال: تشبيه و اسماء شرط او باقي اسماء استفهام د کم سره په وحوه اربعو کې هم نده صحيح ځي چې دا وحوه رېڼه په اسماء شرط او باقي اسماء استفهام کې فقط په لفظ د ای کې راځي بده پورو کې؟ جواب: نسبت د یو حکم چې وشي مجموعی ته یو دا لازمه نده چې دا حکم دی ثابت شي هر واحد لره، او دلته دا تشبيه په اعتبار د مجموعی سره ده نه په اعتبار د هر واحد سره سوال: اسماء استفهام او اسماء شرط څومره دي او کوم ک دی؟ جواب: یو حروف استفهام دی او یو اسماء استفهام دی حروف استفهام دوه دي، ۱. هره ۲. هل، او اسماء استفهام نهه دي حکم مالی من متی

او دارنگی یو حروف شرط دی او بل اسماء شرط دی حروف مشهور درې دی ۱ ان ۲ لږ
(۳) اما، او اسماء شرط مشهور نه دی کما فی قول الشاعر
من وما مهما وای حیثما اذا ما متی
او غیر مشهور درې دی، اذا ما، کیفما، لب
نیمه انی نه اسم جاز مند مرفعل را

بیا دا اسماء شرط او اسماء استفهام باعتبار الذات درې قسمه دی ۱. یوه هغه دی چې مشترک
دی بین الاستفهام والشرط دا شپړ دی. م. و. وای. واین، وانی، ومتی
(۲) دویم قسم هغه دی چې مختص دی په شرط پورې او د صرف یو دی چې دا دی
(۳) درېم قسمه هغه دی چې مختص دی په استفهام پورې او دا دوه دی چې کیف. او ایان دی
وجه د حصر دا ده چې دا اسماء استفهام او شرط به حالي به وي یا به ظرف وی او یا به نه وي که
ظرف وو یو یا به حالي به وي یا به منضم وی معنی د استفهام و شرط لره او یا به نه وي که
متضمن وو معنی د استفهام او شرط لره نو جاری کیري په دې کې وحو ثلاثه
۱. جرد وحي د دخول د حرف جر به نحو من این است ۲. نصب سار مفعول به نحو این جلست
(۳) رفع سار حریت نحو این رید او رفع سار ابتدائیت پکې به راځي ځکه رفع سار ابتدائیت
مختص ده په غیر ظرف پورې او دا طرف دی او ظرف متداه به واقع کیري او که متضمن وو معنی
د حروف شرط لره نو به دې کې دوه وحي روا دی ۱. حر ۲. نصب. اما رفع سار ابتدائیت به رحي
او که ظرف به وو یو یا جاری کیري وحوه اربعه په دې لفظ دی کې او په سوړو کې جاری کیري
وحوه ثلاثه، رفع سار حریت به رحي ځکه دا مختص ده په طرف پورې
وحي مثل مکه عمه لك يا جريو وحوه ثلاثه اوجه. به د ج ک

محتمل د احتمال واحد وو چې کم خبره دی یا کم استفهامیه دی نو شروع یې وکړه په بیان د هغه که

کي چي محتمل د احتماليين دي په دې شان سره چي دا احتمال پکې هم شته دي چي دا کم استفهاميه دي د احتمال هه شته دي چي دا کم خبريه دي او نسخي د کافيه دوه قسمه دي (۱) يو مشهوره ده او ۲ دوه غير مشهوره ده، مشهوره نسخه د کافيه دا ده چي وقي مثل کم عمه لك يا جرير و خاله ثلاثة وجه، يعنى په مثل د کم عمه کي درې وجي روا دي، په کم کي ي په تميز د کم کي او غير مشهوره نسخه د کافيه دا ده چي وقي مثل تميز کم عمه لك يا جرير و خاله ثلاثة وجه، په مثل د تميز د کم کي درې وجي روا دي په مشهور نسخه کي ثلاثة وجه محتمل د احتماليين دي (۱) يو احتمال پکې دا دي چي درې وجي روا دي په دې کم کي ۱ رفع سمر ابتدائيت، ۲ نصب بناير مفعول مطلق (۲) نصب بناير مفعول فيه (۲) او دا احتمال هم شته چي دا درې وجوه ته معتبر کړي په تميز د کم کي چي هغه عمه دي ۱ رفع بناير ابتدائيت، ۲ نصب بنا په دې چي تمير شي د کم استفهامي لپاره (۳) حر بناير تمير د کم خبريه لپاره ځکه چي دا کم په دې شعر کي محتمل د احتماليين دي دا احتمال هم لري چي دا کم استفهاميه دي او عمه ور له تمير دي او دا احتمال هم لري چي دا کم خبريه دي او عمه ور له تمير واقع شوي دي (۳) او دا احتمال هم لري چي کم استفهاميه يا خبريه دي او تمير د دې حذف شوي دي چي مره يا حلبة دي او دا عمه مرفوع دي بناير ابتدائيت او دا شعر د فرزدق دي او مقصد د فرزدق په دې شعر کي هجوه د جرير ده او دا مذکور في المتن اول نيم بيتي دي او دويم نيم بيتي دا دي چي فدعاء حليت علي عشاري، فدعاء ويلي کيري منقلب الكفين او الرجاس ته

تر کي کم استفهاميه عمه تميز دي يا کم خبريه او عمه تميز مضاف اليه موصوف لك جار مجرور صفت دي د عمه لپاره که عمه منصوب شي نو خانه منصوب دي بناير عطف او که عمه مجرور شي نو خانه هم مجرور و بناير عطف، فدعاء صفت د عمه او خاله لپاره دي، نو که عمه او خاله منصوب شي نو فدعاء منصوب بالفتح دي او که عمه و خاله مجرور شي نو فدعاء مجرور بفتح دي ځکه غير منصرف دي د وجي د وجود د الف علامه د تانيث به، يا جرير جمله معترضه ده، موصوف سره د صفتين نه تميز دي لپاره د کم، مبهم مميز سره د تميز به مرفوع محلاً بناير ابتدائيت قد حليت علي عشاري جمله فعليه خبر لپاره د مبتداء مبتدا مع الخبر جمله اسميه اشائيه

۲ کم استفهاميه يا خبريه مبهم مميز او تميز د دې حذف شوي دي مره يا مره مبهم مميز سره د تمير نه منصوب محلاً بناير مفعول فيه وروستو د حليت لپاره او دا جمله فعليه خبر واقع شوي دي د مبتداء لپاره چي عمه لك دي ځکه بيا دا عمه مرفوع دي بناير ابتدائيت او نکره مخصص ده تخصيص ي راغلي دي په صفت سره چي هغه لك او فدعاء دي

۳ کم استفهاميه يا خبريه او تميز د دې حذف شوي دي چي حلبة يا حلبة دي مبهم مميز سره د تميز به منصوب محلاً بناير مفعول مطلق د وروستو حليت لپاره بيا د جمله فعليه خبر د مبتداء چي عمه لك دي مبتداء سره د خبر خپل نه جمله خبريه اسميه

ترجمه چي کم خريده شي نو بيا ترجمه دا ده چي ډيري د ترورانو ستانه اي جريره او ډيري د ماسيگانو ستانه داسي تروراني او ماسيگاني چي لاسونه او خبي د هغوی کږي شوی وی (۱) ^{حلقه} (۲) يا د وحي د خدمت زمونږ نه په تحقيق سره لشي يې دی زما لپاره د لسو مياشتو زاري او بنسټ لره دا بتا دی په حقيقت باندې

(۲) او که کم استعها ميه شي نو بيا معنی دا ده چي څومره تروراني وی ستا اي جريره او ماسيگاني ستا کوږ لاسي او کوږ ښي چي دروند شوی وو په ما باندې لشل د هغوی د لسو مياشتو زاري او بنسټ لره، نو دا بت دی په استهراء او سخریه باندې، او مقصد د فرزدق په دې کي تحکم او سخریه ده په جرير باندې چي گوږ که هغه کميت د عدد د عمات او خلات د جرير هر شوی دی د فرزدق په او دې د هغې نه تپوس کوی په دی کم استعها ميه سره او په دی شعر کي فرزدق کمال هجوه د جرير وکړه (۱) يو خو يې د خلات او عمات د جرير لپاره فدعاء وويل منقلب الکف او القدم د وحي د خدمت نه دا يوه قبحه شوه، يا خلقة، نو په دې کي يې اشاره وکړه سره الحلقه د خلات او د عمات د جريره ته دا بل قبحه شوه او بيا قد حليت يې وويل په دې کي يې اشاره وکړه خدمت د مواشي ته، يعنی چي ستا خلات او عمات به رموس د مواشي خدمت کولو به دا ناسي او خدمت د مواشي ابلع دی په ذم کي د خدمت د اناسي نه بيا عشاري وويل دا جمع د عشراء ده او عشراء د لسو مياشتو بلاري او ښي ته وائي او د هغې لشل ډير گران وی په دې کي کي يې اشاره وکړه چي ستا خلات او عمات باندې مونږه سخت سخت کارونه کول

وقد يحدف في مثل كم مالك وكم ضربت ربط هرکله چي فارغ شو مصنف د بيان د هغه تركيب نه چي دا کم پکي محتمل د احتمالي نو وو يو احتمال دا وو چي دا مذکور تميز وی ار دويم دا دی چي دا مذکور تميز نه دی بلکه تميز حذف شوی دی نو شروع يې وکړه په بيان ده هغه تركيب کي چي دا کم محتمل د احتمال واحد دی په دې شان سره چي تميز د کم حذف شوی دی

ترجمه کله کله حذف کولي شي تميز د کم په وقت د وجود د قريني دالي کي په تعيين د محذوف باندې په مثل د کم مالك او کم ضربت کي **کم مالك کم مبهم** تميز او تميز د دې حذف شوی دی درهما مبهم مبهم سره د تميز نه مرفوع محلا بنابر ابتدائيت او مالك ورله خبر دی عند السبويه (۲) يا بالعکس دی عند الجمهور او قرينه په حذف د تميز باندې عرف عام دی ځکه اخبار او استخبار د مال مطلق نه په عرف عام کي قرينه ده، چي مراد د مال نه دراهم او دنانير دی ځکه دا اموال باطني دی دی سره اخبار او استخبار مناسب دی په خلاف د اموال ظاهريو نه چي هغه معلوميري په مشاهدې سره اخبار او استخبار ته ضرورت نشته، او کم ضربت کي درې ترکیبونه جائز دی (۱) کم مبهم مبهم تميز يې حذف شوی دی چي مره دی، مبهم مبهم سره د تميز نه منصوب محلاً بنابر مفعول فيه د ضربت د پاره (۲) کم مبهم مبهم تميز د دې حذف شوی دی چي ضربه دی، او مبهم سره د تميز نه منصوب محلاً بنابر مفعول مطلق (۳) کم مبهم مبهم او تميز يې

حذف شوی دی چي رجلاً دی دا منصوب محلاً دی شبر مفعول به د ضریت لپاره خو دا اول دوه ترکیبونه ظاهر دی د وحي د وجود د قریني دالي نه په تعین د محذوف باندې ځکه استفهام د متکلم د صرب مطلق به او اجبار د متکلم د صرب مطلق نه دلالت کوی په کراتو او صریاتو باندې او دا دریم ترکیب جائز دی د وحي د عدم فساد د معنی نه لیکن ظاهر نه دی د وحي د عدم وجود د قریني دالي نه په تعین د محذوف باندې وقد یحذف یې وویل په دې کې یې اشاره وکړه تقلیل ته ځکه قد چي اصل شي په مضارع باندې نو تقلیل فنده کوی نو ذکر د تمیز کثیر دی او حذف د تمیز قليل دی او حذف د تمیز په طریقه د قلت سره جائز دی عند وجود القرينة الدالة على تعین المحذوف، او که قرینه دالي نه تعین د محذوف باندې نه وو نو بیا حذف نه دی جائز

الظروف

موکله چي فارغ شو مصنف د بیان د نوع سابع د اسم مبني نه نو شروع یې وکړه په بیان د نوع مبني د اسم مبني کې نو وی ویل الظروف ظروف معدوده من المبنیات چي تعبیر شوی وو د هغې نه په جمال کې په بعض ظروف سره پس حاجت راغی دکر د بعض ته په دې مقام د تفصیل کې، او ظروف عام دی حقیقه وی او که حکماً وی او ذکر د لاغیر لیس غیر او حسب شوی دی په بحث د ظروف مبنيو کې طرداً للباب

سوال (۱)، گرځول د ظروف مطلقاً د قبيلي د مبنیات نه نه دی صحیح ځکه اکثر د ظروف به د قبيلي د معریات نه دی لکه حین لیل یوم نهار وغیره او بعض د قبيلي د مبنیات نو دی به ت دلته ظروف مطلقاً ولي ذکر کړه (۱)، ب اء اراض دا دی چي دا تفصیل ستا موافق نه شو د اجمال سره اجمال کې دی بعض ظروف ویلي وو او دلته دی ظروف مطلقاً ذکر کړو؟

جوابه دا عراض به هله واردیدو چي الظروف کې الف لام جسي وی لیکن الف لام جسي نه دی بکه الف لام عهد خارجي دی او مراد د ظروف نه ظروف معدوده من المبنیات دی چي هغه بعض ظروف دی نه ټول هر کله چي الف لام په الظروف کې عهد خارجي شونو دا قائم شو په مقام د بعض باندې پس حاجت رانغلو ذکر د بعض ته

سوال ظروف جمع د ظرف ده او ظرف عند النحات مفعول فیه ته وائي او په دې ظروف مسبو کې تا ذکر کړی دی مذ او منذ او دا په ترکیب کې مفعول فیه نه واقع کیږي لهذا گرځول د مذ او منذ د ظروف نه نه دی صحیح جوابه یو ظرف دی یو اسم ظرف دی، اسم ظرف هغه اسم ته وائي چي هغه دلالت کوی په زمان او مکان باندې بیا عدم دی چي په ترکیب کې مفعول فیه واقع کیږي او که به واقع کیږي، او ظرف عند النحات ما فعل فیه فعل مذکوره ته وائي سو د اسم ظرف او ظرف میسوخ کې نست د عموم خصوص مطلق دی، اسم ظرف اعم مطلق دی او ظرف احص مطلق دی او دلته مرد د ظرف نه اسماء ظروف دی نه مفعول فیه

سوال: گر خول د کيف د ظروف مبنیو نه نه دی صحیح ځکه ظرف هغه اسم ته وائي چې دلالت کوي په زمان او مکان باندې او کيف دلالت په یو هم نه کوي؟

جواب: ظرف عام دی چې حقیقه وی او که حکماً وی، کيف ظرف حقیقت نه دی لیکن ظرف حکماً دی (۱) ځکه دا محتاج دی متعلق ته لکه څنگه چې ظرف محتاج دی متعلق ته (۲)، د دې نه تعصیر کولي شي په جار مجرور سره او جار محروره عند السحات ظرف وائي مجازاً

سوال: گر خول د لا غیر لیس غیر او حسب د ظروف نه نه دی صحیح ځکه دا ظرف نه حقیقه دی او نه مجازاً دی؟ جواب: دا درې واړه یې ذکر کړي دی طرفدا للباب د وحی د مشابعت نه د ظروف مقطوعه عن الاضافت سره، د دې وحی نه دا مویره گر خولي دی قسم علیحدۀ، د اقسام د اسم مني به په ارشاد النحو المعروف بحلاصة النحو کې، منها بعض ظروف مبنیو نه ما هغه ظرف دی قطع چې قطع کړي شوی دی دا ظرف عن الاضافت د اصافت معنوی نه په حذف د مضاف الیه سره، زده کړه دا خبره چې قطع د مرکب اضافی کولي شي د اضافت نه په دوه طریقو سره (۱) یو قطع د مرکب اضافی کولي شي د اصافت نه په حذف د مضاف سره بحو قوله تعالی ﴿وَمَثَلُ الْفَرِیةِ﴾ ای اهل القرية او مرکب ضافی چې قطع کړي شي د اصافت نه په حذف د مضاف سره نو هلته قعده دا ده چې مضاف الیه قنم کېږي په مقام د مضاف کې او اعراب د مضاف اخلي لکه مثال مذکور کې شرا مابقاء د مضاف الیه په خپل اعراب باندې قلیل او نادر دی که فی قوله تعالی ﴿وَأَقْرَبُ بِرَبِّكَ الْأَمْوِرَ﴾ علی قراة وقول الشاعر لکل امرأت عسین لمرء ومار توفد باللیل نلوا

علی ترکیب: چې دا نار محروره دی ځکه مضاف الیه دی او مضاف د دې حذف شوی دی چې کل دی او دا مضاف الیه په خپل اعراب باندې باقي پاتې شوی دی او مرکب ضافی چې قطع کړي شي د اضافت نه په حذف د مضاف الیه سره نو بیا په متکلم باندې واجب دی یو امر د امور اربعو نه (۱) په عوض د دې کې تسوین راځي په مضاف کې (۲) په عوض د دې کې الف لام راځي په مضاف کې (۳) جعل د مرکب اضافی مثل د مرکب اضافی اولنې په مقام د مضاف الیه کې نحو یو تیم عدي (۴) بنا علی الصفة مثال لکه قبل او بعد شو کما فی قوله تعالی ﴿فِي الْأَمْوِرِ قَبْلَ وَبَعْدَ﴾ لیکن قبل او بعد او امثال د قبل او بعد نه دی د قبیلې د مبنیات نه مطلقاً بلکه په دې کې احوال اریعه دی ځکه دا قبل او بعد د اسماء لازمة الاضافة نه دی معناً د دې مضاف الیه به خالي نه وي یا به مذکور وي او یا به محذوف وي، که مضاف الیه د دې مذکور وو سو معرب دی نحو جلست قبلك وجلست بعدك (۲) او که مضاف الیه یې محذوف وو نو بیا به خالي نه وي یا به محذوف منسیاً منسیاً وی، د نسیاً منسیاً دا معنی چې لعظ کې هم شته او په بیت کې هم نشته د هغې علامه دا ده چې د هغې ترجمه نه کوي (۳) او یا به محذوف منوی وی یعنی په لعظ کې نشته په نیت کې مراد دی او د هغې علامه دا ده چې د مضاف الیه ترجمه کوو که مضاف الیه د دې محذوف وو نسیاً منسیاً نو بیا معرب دی نحو رب بعد کان خیراً من قبل (۴) او که مضاف الیه د

المعني

دي محذوف منوى وو نو بيا به خالي نه وي يا به د مضاف اليه به عوض كي تنوين راغلي وي به مضاف كي او پ به به وي راغلي كه راغلي وو نو بيا هم معرب دى كما فى قول الشاعر شعرا فساغ الى الشراب وصكت قبل

احكام اعص بالماء المرات

و كه مضاف اليه محذوف منوى وو او به عوض كي يي تنوين به مضاف كي نه وو راغلي به يي على الضمه دى بحو قوله تعالى ﴿فِي الْأَمْثَرِينَ قَبْلَ زَوْنٍ يَمُتُ﴾ اصل به اسماء كي اعراب دى نو دا قبل وبعد به دي خلوص حالت كي ولي مبني دي (٢) اصل به ساء كي سكون دي نو دا قبل او بعد مبني على الحركة ولي دي (٣) بن به مسي على

پرکت كي مبني على الضمه ولي دي مبني على الفتحة يا على الكسرة ولي نه دي؟ وجهه دا مبني دي خكه دا متضمن دي معنى د حرف اضافت لره چي هغه فى دي به اصوات ظرفى كي او من دي به اضافت بنائي كي اولام دي به اضافت لامى كي (٢) دا مسي دي د وجى د مشابهت به حرف سره به احتياج كي امر خارج ته چي حرف محتاج دي به دلالت على المعنى كي انضمام د

لمه اخري ته او دا قبل او بعد محتاج دي مضاف اليه محذوف منوى ته او مسي على الحركة مو وږخونه على السكون لپاره، د دي چي لازم به شي التقاء د ساكنين او بيا مبني على الضمه وږخيدونه على الكسره او نه على الفتحة خكه ضمه حركة قوى دي لپاره د دي چي حيره وږخي د مافات چي هغه حذف د مضاف اليه دي او ظروف مقطوعه عن الاضافة ته د نحو يا نو به اصطلاح كي غايات هم وائي خكه اصل كي غايه لكلام مضاف اليه د دي ظروف وو هر كله چي مضاف اليه د دي ظروف به حذف شو نو وږخيدل دا ظروف به خپله غايه او نهيته د كلام به دي شان سره چي منتهى كيږي به دي ظروف پوري تكلم د كلام د متكلم

واپري مجرأ لا غير وليس غير وحسب توجهه او مستعمل كولي شي به شان د استعمال د ظروف منظره عن الاضافة لفظ د لا غير او ليس غير به حذف د مضاف اليه او بيا على الضمه كي بحو نه نريد لا غير وليس غير وحسب د وجى د مشابهة د لا غير او ليس غير نه د غاياتو سره به شد ابهام كي او مضاف اليه نه شي حذف كولي د غير نه مگر حذف كولي شي كله چي دا غير الف شي وروستو د لا يا د ليس نه د وجى د كثر استعمال د غير نه وروستو د لا او ليس نه لپاره د حصول د خفت او حسب به شان د ظروف مقطوعه عن الاضافة دي به حذف د مضاف اليه او بناء على الضمه كي د وجى د مشابهت د حسب نه د غير سره به كثر استعمال كي (٢) او په عدم كون د ده كي معرفه يا لاصافه او دا حسب به معنى د لا غير سره دي جاء نى زيد حسب معنى دا ده چي حامي ريد لا غير ومنها حيث او بعض د ظروف منيونه لفظ د حيث دي دا غالب راخي د مكن لپاره و اعش ولي دي چي كله كله د زمان لپاره هم راخي كما فى قول الشاعر

حيث تعرك ساقيه

وللفتى عقل بعيش به

اى زمان يكون حيا دله حيث د زمان لپاره دي خكه انتها د حيث راخي به انتها د زمانى سره نه به انتها د مكن سره ولا يضاف او اضافه نه شي كيدي د لفظ د حيث هيخ يو شي ته الا الى الجملة مگر

اضافت يې کيږي جملې ته او جمله عام ده چې جمله اسميه وي نحو اجلس حيث زيد جالس او که جمله فعليه وي نحو قوله تعالى ﴿ قَاتِلُوا الشِّرْكَىَّ حَتَّىٰ وَهَبَ الْغَنَىٰ ﴾ فی الاكثر په اکثر استعمال د کلام د عربو کې ځکه حيث واضع وضع کړی دی د هغه مکان لپاره چې واقع کيږي په هغې کې نسبت او نسبت نه وي مگر په جمله کې وي لهذا اصافت د دې به کيږي جملې ته فی الاكثر سره يې احترام وکړو د استعمال اقل نه ځکه لږ لږ اضافت د حيث کيږي مفرد ته کما فی قول الشاعر

نجم يضيىٰ من الشهاب ساطعا
اما ترى حيث سهيل طالعا

چې دلته لفظ د حيث مضاف شوی دی مفرد ته چې هغه سهيل دی او دا واقع شوی دی مفعول به د تری لپاره ای مکان سهيل او مراد د رؤيت نه رؤيت بصری دی نه رؤيت قلبی او دا يو مفعول غواری سوال. حيث مبني علی الضمه ولې دی؟ جواب: ځکه چې حيث مشابه دی د غایات سره په حذف د مضاف اليه کې په دې شان سره چې د حيث غالبا اضافت کيږي جملې ته او مضاف اليه الی الجملة حقیقت کې مضاف وی مضمون د جملې نه او مضمون د جمله غیر مذکور دی او کله چې د دې اضافت وشي مفرد ته نو په هغې کې مذهبن دی (۱) يو مذهب د جمهور و دی هغه وائي چې دا مبني علی الضمه دی ځکه دا استعمال قليل محمول دی په استعمال اکثر باندې (۲) بعض وائي چې دا معرب دی د وجې د زوال د علت د بناء نه او اصل په اسماء کې هراب دی

پس رده کړه دا خبره چې حيث اولادوه قسمه دی (۱) ظرفی (۲) غیر ظرفی، ظرفی بيا دوه قسمه دی

(۱) مکانی (۲) زماني او حيث غیر ظرفی درې قسمه دی (۱) تقيدي (۲) اطلائي (۳) تعليلي وجه د حصر پکې دا ده چې دا مدخول د حيث به خالي نه وي يا به عين محيټ وي يا به غیر وی که عين محيټ وو نو اطلائي نحو الانسان من حيث الانسان حيوان، او که عين محيټ به وو نو بيا به خالي نه وي يا به مدخول د حيث علت وی لپاره د ماقبل او يا به قيد وی که قيد وو نو هغې ته حيث تقيدي وائي نحو الحيوان من حيث انه باطن انسان او که علت وو نو هغې ته حيث تعليلي وائي نحو الانسان من حيث ان عالم مکرم، ومنها الا او بعض د ظروف مبنيو نه اذ دی او دا اذا عام دی چې زمانې وی او که مکانی وی (۱) او علت د بناء د اذا بعينه علت د بناء د حيث دی (۲) يا اذا مبني دی ځکه دا کله متضمن کيږي معنی د حرف شرط لره او اذا غیر شرطی محمول دی په اذا شرطی باندې (۳) دا متضمن دی معنی د حرف اضافت لره وهي او دا کلمه د ادا کله چې وی زمانه مستقبل نو دا راځي د مازنه مستقبل لپاره اگر که داخل شوی وی په ماضی باندې په دې شان سره چې اذا داخل شي په مضارع باندې نو مضارع خاص کوی په استقبال پورې او چې داخل شي په ماضی باندې نو ماضی گرځوی په معنی د مستقبل سره غالبا، او کله کله اذا زمانې د ماضی لپاره هم راځي نحو قوله تعالى ﴿ حَتَّىٰ يَأْتِيَ الْبَقَاءَ الْآخِرَ ﴾ ﴿ حَتَّىٰ يَأْتِيَ الْبَقَاءَ الْآخِرَ ﴾ ﴿ حَتَّىٰ يَأْتِيَ الْبَقَاءَ الْآخِرَ ﴾

سوال. مستقبل صفت دی تقدسه د موصوف کوی معترض موصوف مقدر را اویاسي الفعل نو معنی داشوه چې وهي الفعل المستقبل بيا خو کلمه د اذا اسم فعل شو او حال دا دی چې دا د

اسماء افعال نه نه دی؟ جواب: اعتراض به ستا هله وارد بهد وچی مستقبل صفت د فعل وی لیکن دا صفت د زمانی دی نه د فعل.

مطلب: د مستقبل لپاره والی راځي؟ جواب: کثیر او غالب په استعمال د اذا کې دا دی چې ادا دلالت کوی په وقوع د معنی مصدری باندې په زمانه د استقبال کې قطعاً او یقیناً عند المتکلم د دي وچی نه کثیر دی استعمال د اذا په کلام الله کې ځکه الله تعالی عالم دی په امور آینه وو باندې اړه کلام د عبادو کې راځي په طریقه د قلت او ندرة سره ځکه هغه عالم نه دی په امور استقبالو باندې مثال د اذا استقبالی شعر:

اذا يكون كرمته ادعى لها

واذا يحاس الحيس يدعى حنوب

په هماغه معنی الشرط او کائن دی په کلمه د اذا کې معنی د شرط چې هغه سببیت د اول دی لپاره د ثانی په مزومیت د اول دی لپاره د ثانی مثال د اذا شرطیه کتوله علیه الصلاة والسلام (اذا افطر بمحكم فيفطر على تمره فان لم يجد فليمطر على ماء فانه ظهور اي ان افطر احدكم). وقول الشاعر

فاستغن ما اغناك ريك بالعنى

واذا تصبك خصاصة فتجمل لي ان تصبك

وجاوزه الى ما تستطيع

اول لشاعرا اذا لم تستطع امرأ قدعه

بلانکه او د وچی د کیدو د معنی د شرط نه په کلمه د اذا کې اختیار بعدها الفعل گرځولی شوی دی معتر وروستو د کلمه د اذا نه الفعل جمله فعلیه ځکه شرط تقصه د فعل کوی او هر کله چې دا معنی د شرط په دي اذا کې وضعی نه وه نو وقوع د جملي فعلیه وروستو د ده به واجب ونه گرځیده بڼکه جائز ده وقوع د جمله اسمیه وروستو د اذا نه په خلاف د ان او د لونه هغه واجب الوجود دی په فعل باندې لفظاً یا تقدیراً د وچی د اصالت د ان او لونه په شرط کې، او په اختیار کې جائز دی لغت ثلاثه (۱) نقل چې دا اصل کې اختیار وو کسره بر یا ثقیل بود نقل کرده بمقابل نه دند بعد از سلب حرکت ایشان تا اختیار گشت اختیار شد، دا لغت افصح دی (۲) جائز دی په دي کې اشعار چې کسره د تا مانل کړي طرف د ضمی ته په دي شان سره چې نیمه کسره او نیمه ضمه داني، او ورپسې یا مانله کړي طرف د واو ته په دي شان سره چې نیم واو وواني او نیمه ی وواني دا لغت فصیح دی (۳) انداحت، چې احتور وواني په دي شان سره چې اختیار اصل کې اختیار وو کسره بر یا ثقیل بود اندخت اختیار گشت اختیار شد بعده ی ساکن مظهر ما قبلش مضموم بنا بر ان یا راو او بدل کردید تا اختیار گشت احتور شد او دا اراده لغت دی، وقد تكون للمفاجاة، او کله کله کبیري کلمه د اذا للمفاجاة د مفاجات لپاره چې ملاقات دا حد هما دی داخر سره بی د علم د احدهما په اخر د دي فیلزم المبتداء پس غالب ده وقوع د جمل اسمیه بعدها وروستو د اذا مفاجاتی نه لپاره فرق په مینځ د اذا شرطیه او اذا مفاجاتی کې او مراد د لزوم نه په دي مقام کې علیه د وقوع د جمل اسمیه ده وروستو د اذا مفاجاتی نه پس منافی نه شو دا عبارت د مصنف د هغه عبارت سره چې ذکر شوی دی په باب د ما اضر عامله علی شرطیه التفسیر کې

سوال: دلته مصنف وویل چي دا اذا مفاجاتی به وروستو وقوع د جمله اسمیه لازمه او په باب و
اضمار علی شرطیه التفسیر کي یې ویلي دی چي اسم مظانی چي واقع شي وروستو د اذا
مفاجاتی نه نورفع لوستل اولی او نصب لوستل جائز قدر دی نحو خرجت فاذا زید بضربه اولی
او خرجت فاذا زید بضربه جائز خلاف الاولی دی د هغې نه معلومه شوه چي وقوع د جملي اسمی
وروستو د اذا مفاجاتی نه لازمه نده نو په کلام د مصنف کي تناقض راغي؟

جواب: په کلام د مصنف تناقض شته ځکه چي دلته لروم په معنی د غلبی سره دی لهذا د دي
عبارت او دهغه دواړو مطلب یو دی، مثال د اذا مفاجاتی لکه خرجت فاذا السبع شو او په ادا
مفاجاتی کي څلور ترکیبونه او څلور مذهبونه دي

(۱) مذهب د مېړه دا دی چي چه دا اذا مفاجاتی ظرف مکان خبر مقدم السبع مبتداء مؤخره ده فیکون
المعنی السبع مکان خروجی.

(۲) دویم مذهب د ذجاج دی چي ادا مفاجاتی ظرف زمان، ظرف خبر مقدم السبع مبتداء مؤخره ده ای
السبع زمان خروجی دا دواړه مذهبونه کمزوري دي (۱) لعدم صحة حمل الخبر علی المبتداء (۲) او
کله کله عرب حبر السبع ذکر کوي په کلام کي ای خرجت فاذا السبع واقف یا لیدی اللباب یه حاضر، نو
معلوم شوه چي دا السبع مبتداء لپاره خبر ادا مفاجاتی به دی بلکه خبر ورله محذوف دی ځکه که خبر
ورله دغه اذا مفاجاتی وی نو دا السبع به وروستو به لیدی اللباب یا واقف نه ذکر کولي

(۳) دریم مذهب د صاحب د لباب دی هغه وائي چي اذا ظرف زمان دی لپاره د خبر محذوف د السبع
فیکون المعنی السبع واقف وقت خروجی بنا په دی درې واړو مذهبونو باندې اذا مفاجاتی مضاف
نه دی مابعد جملي ته بلکه دا مضاف دی ماقبل ته معنا لا لفظاً

(۴) څلورم مذهب د جبار الله زمخشری لوابن حاجب دی هغه دواړه وائي چي اذا مفاجاتی ظرف زمان
مضاف دی مابعد ته

سوال: مضاف سره د مضاف الیه به په ترکیب کي څه واقع شوی دی یا اذا ظرف دی مضاف دی
مابعد ته تقيضه د عامل کوي عامل په دي کي څوک دی؟

جواب: دا مفعول فیه دی د فعل معوی لپاره چي هغه فجات دی چي استفاد دی د مقام نه فیکون
التقدير خرجت فجات وقت وقوف السبع او دا فاء محتمل د احتمالین ده (۱) یا فاء عاطفه ده نو
عطف د جمله فعلیه په جمله فعلیه باندې راغي (۲) یا سببیه ده، پس د دي مابعد نه معلومه شوه
چي اذا درې قسمه دی (۱) ظرفیه محضه (۲) ظرفیه شرطیه (۳) ظرفیه مفاجاتی ومنها اذا او بعض د
ظروف مبنیو نه اذدی داسي اد چي کائن دی لپاره د زمانه ماضی غالباً نحو حیث اذ قام او که
چري داخل شي په مضارع باندې نو هغه گرځوي بمعنی الماضی نحو جئت اذ يقوم زید ای اذ قام
زید (۲) او کله کله راخي اذ د مستقبل لپاره کتوله تعالی ﴿فَتَوَقَّطُوا لِيَوْمٍ﴾ ﴿إِذْ الْأَعْدَاءُ فِيْ أَسْفَهِمْ﴾
اول الماضی جار مجرور په اعتبار د متعلق محذوف سره صفت واقع شوی دی د اذ لپاره فیکون

انتقدير ادا كائنه للماضی (۲)، یا خبر دی د مبتداء محذوف لپاره فيكون التقدير اذ وهی للماضی
 و علت د بنا په دې کې بعينه علت د بنا د حيث دی (۲)، دا مشابهه دی د حرف سره په وضع ثنائي
 کې (۳)، کله کله متضمن کيږي معنی د حرف شرط لره نحو اذ ما تسافرا سافرا او اذ غير شرطی
 محمول دی په اذ شرطی باندې (۴)، دا متضمن دی معنی د حرف اضافت لره ويقع بعدها الجملة او
 واقع کيږي وروستو د کلمه د اذ نه دوه جملې چې هغه جمله اسمیه او جمله فعلیه ده ځکه دا
 متضمن نه دی معنی د حرف شرط لره چې مابعد جمله فعلیه مختاره شي او نه متضمن دی
 مفاجاة لره چې مابعد جمله اسمیه مختاره شي نحو کن ذلك اذ زيد قائم او اذ قام زيد، او کله کله
 راځي اذ د مفاجاة لپاره نحو خرجت فاذا زيد قائم او د وحي د قلت نه مصنف دا ذکر نه کړو، او ادا
 په پنځه قسمه دی (۱)، ظرفیه (۲)، شرطیه کقول الشاعر

اد المرء لم يخزن عليه لسانه
 فليس على شيء سواه بخزان

ای ان المرء لم يخزن (۳)، تعلیلی کما هی قول ابن مالك شعر،

وهي جواب فكيف زيد قل ديف
 فريد استغنى عنه اذ عريف

(۴)، مفاجاتی (۵)، زائده

سوال نه وائي چې دا نه متضمن دی معنی د حرف شرط لره او نه متضمن دی مفاجاة لره ځکه وقوع
 د حملې فعلیې او اسمیې بعد اذ علی السویه دی دا دواړه خبرې ستا غلطی دی ځکه اذ مفاجات
 لپاره هم راځي نحو خرجت فاذا زيد قائم او متضمن معنی د حرف شرط لره هم دی قیاساً هر چې
 دی ادا د هغې تضمن معنی د حرف شرط لره شاذ دی ځکه دی وروستو په خیاله وائي چې اما مع
 کیفما واذا فشاذا، او اذ یې د اسماء شرطیه سره ذکر کړی دی دپته یې شاذ نه دی ویلي؟

جواب: اذ شرطی نه راځي بدون ما او اذ شرطی چې راځي هغه سره د ما نه راځي نحو اذ ما تسافرا سافرا
 او د دې با، د جواب دا دی چې ادا مفاجاتی راځي په طریقه د کثرت سره او اذ مفاجاتی راځي په طریقه
 د قلت سره د دې وحي نه مصنف نه دی ذکر کړي ځکه قلیل په مقابل د کثیر کې کالعدم دی.

سوال نه وائي چې اذ شرطی راځي سره د ما نه نه بدون ما دا خبره ستا منقوضه شوه په دې قول د
 شاعر سره، اذ المرء لم يخزن عليه لسانه الخ چې دلته اذ راغلي دی په معنی د ان سره بدون ما؟

جواب: يجوز في الشعر ما لا يجوز في غيره ومنها این وائي او بعض د ظروف مبنیو نه این وائي دی
 (۱)، هسی این وائي چې دا دواړه کاین دی للمكان د مکان لپاره (۲)، یا دا دواړه د مکان لپاره دی
 په حال کې د دې دواړه کې چې دا د استفهام دپاره دی او شرط لپاره دی، یا من حيث الاستفهام
 الشرطی (۳)، یا بترتیب خبره ده چې استفهام لپاره وی او یا د شرط لپاره وی مثال د این استفهامی
 نحو این زید کوا مثال د این شرطیه نحو این تجلس اجلس، او مثال د انی استفهامی نحو انی زید او
 مثال د انی شرطی نحو انی تجلس اجلس او دا د قبیلې د مبنیات نه دی ځکه چې دا متضمن دی
 معنی د حرف استفهام او حرف شرط لره او للمكان په اعتبار د متعلق سره صفت واقع شوی دی د

این او انی لپاره فیکون التقدير این وانی الکانتشار للمکان (۲)، یا للمکان جلد مجرور حرکته مبتداء محذوف لپاره فیکون التقدير این وانی هما للمکان، او استفهاما و شرطاً.

(۱) منصوب دی ببا بر حالیت (۲) یا منصوب دی بنا بر تمیز (۳) یا خبر د کان محذوفه لپاره دی به اعتبار د حذف د مضاف سره ای سواء کان ذات استفهام او شرط، انی به استعمال د کلام د عمر کپی پنخه لسمه راخی (۱) استفهامیه مکایه نحو انی زید (۲) شرطیه مکایه نحو انی تکر اگر دی دواړو ته انی مکانی وانی (۳) بمعنی متی نحو انی الساعة ای متی الساعة او دپته انی مننی هم وانی (۴) بمعنی من این نحو انی لك هذا ای من این لك هذا (۵) بمعنی کیف د هغې علامه داده چې د دې انی به وروستو به فعل راعلی وی کما فی قوله تعالی ﴿لَئِنْ كُنْتُمْ لِی كُفِرًا﴾ ای کیف یکور لی غلام ﴿لَئِنْ یُؤْتِیْهِ هَٰذَا اَللّٰهُ تَمُوتَ﴾ ای کیف یحیی الله وقوله تعالی ﴿فَاَتَا حَرْثَکُمْ اَنۡی شَتَمَ﴾ های کید شتم او دپته عند النجات انی کیفی وانی او فاتوا حرتکم انی شتمم کپی انی کیفی دی به انی مکانی، خکه مقصود په دې ایت کپی تعمیم فی کیفیت دی به تعمیم فی المكان حتی چې لواطت مع النساء جائز شي او دلیل او قرینه په دې خبره باندې (۱) شان نزول د دې ایت دی چې دا ایت نازل شوی دی په رد د یهودو کپی خکه یهودو دا عقیده وه چې یو سړي جماع وکړي د خپلې بی بی سره د جانب د دیر نه په قل کپی او د هغې نه چې حمل واحلی نو بچی احوال پیدل کیري نو الله رد وکړو د یهودو په دې عقیده باندې فاتو حرتکم انی شتمم سره او رد په یهودو باندې هله راخی چې دا انی کیفی شي به انی مکانی (۲) قرینه په دې باندې چې انی کیفی ی وروستو دا فعل دی خکه انی کیفی داخلیري په فعل باندې نه انی مکانی (۳) دریمه قرینه په دې خبره چې داسی کیفی دی به مکانی فاتو حرتکم دی خکه چې موضع د حرث قبل دی نه دبر او دبر موضع د حرث دی نه د حرث و متی للزمان فیهما او متی کاین دی د زمانی لپاره په دې استفهام او شرط دواړو کپی مثال د متی استفهامی نحو متی الساعة یا رسول الله وقال رسول الله فی جوابه اذا ضیعت الامنة فانتظر الساعة قال کیف اضاعتها قال اذا وسد الامر الی غیر لهله فانتظر الساعة او مثال د متی شرطیه نحو متی تخرج اخرج وقول الشاعر

واذا ما لمته لمته وحدي

مکرم متی امدحه امدحه والوری محي

او دا متی مبني دی خکه دا متضمن دی معنی د حرف شرط او استفهام لره وایان للزمان او ایان راخی د زمانی لپاره په حال کون د دې کپی چې د استفهام لپاره یې واحلی کما فی قوله تعالی ﴿لَئِنْ کُنْتُمْ لِی کُفِرًا﴾ او دا مبني دی خکه متضمن دی معنی د حرف استفهام لره

الفرق بین متی وایان متی شرطیه راخی بخلاف این (۲) این د زمانی مستقلى لپاره راخی او متی عام دی فلا یقال ایان قدم الحاج (۳) ایان محتص دی په امور عظامو پورې او متی عام دی فلا یقال ایان یوم قیام زید، او په ایان کپی لغات ثلاثه دی (۱) مشهور لغت ایان دی بفتح الهمزة والنون (۲) ایان بکسر الهمزة وفتح النون (۳) ایان بفتح الهمزة وکسر النون وکیف للحال استفهاماً او

المبني

کیف کاین دی د حال او صفت د شی لپاره په وقت د استفهام کې یا په حال کون د کیف کې چې دا
 جوند د استفهام دی نحو کیف رید او کیف مېني دی ځکه دا متضمن دی معنی د حرف استفهام
 له، او کیف یې گرځولي دی د ظروفو نه ځکه دا په معنی د علی ای حال سره دی او جار مجرور ته
 ظروف وائي عند النجات مجاراً (۲) یا دا مشابهه دی د ظروفو سره په احتیاج الی المتعلق کې لکه
 څنگه چې ظروف متعلق غواري نو کیف هم متعلق غواري، او کیف په اعتبار د معنی سره دوه
 قسمه دی (۱) استفهامیه نحو کیف رید و قول الشاعر

قال لی کیف انتقلت علی

سهر دلفم وحرز طویل

(۲) شرطیه بیا عند البصرین کیف شرطی راځي سره د مانا نه نحو کیفما تقرأ قرأ او عند
 الکوبین شرطیه راځي مطلقاً نحو کیف تجلس اجلس او کیف په اعتبار د اعراب محلی سره
 څو قسمه دی (۱) مرفوع محلاً بیا بر خبر مبتدا نحو کیف انت کیف خبر مقدم دی او انت مبتدا
 موزوده دا جمله انشائیة اسمیه استفهامیه (۲) منصوب محلاً بیا بر خبر کس نحو قوله تعالی
 ﴿كَفَيْكَ كَلَّكَ عَنْهُ الْكَافِرِينَ﴾ (۳) منصوب محلاً بیا بر حالیت نحو کیف رجع سلیم (۴) منصوب
 محلاً بیا بر مفعول مطلق نحو قوله تعالی ﴿أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ﴾ ای ای فعل فعل ربك یعنی کوم
 کړ کړی دی رب ستا مذ ومنذ بعض د ظروف منیونه مذ او منذ دی بمعنی اول المدة چې دا دواړه
 کاین دی په معنی د اول مدی د زمانی د فعل متقدم سره یا هسی وزد منذ چې د واره کائن دي په
 معنی د اول المدة سره

سوال بمعنی اول المدة جار مجرور دی او د جار مجرور لپاره لاږدي وی د اعراب محلی نه د دي اعراب
 معنی څه دی؟ جواب: (۱) دا جار مجرور خبر واقع شوی دی د مبتدا محذوف لپاره فیكون التقدير مذ
 ومنذ بمعنی اول المدة او مذ او منذ مبتداء ده او خبر یې محذوف دی چې منها دی، یا دا مذ او
 منذ عطف دی په این او انی باندې (۲) یا بمعنی اول المدة ظرف مستقر په اعتبار د متعلق محذوف
 سره صفت واقع شوی دی د مذ او منذ لپاره فیكون التقدير مذ ومنذ الکاښتان بمعنی اول المدة
 سوال مذ او منذ نکره ده ځکه معرفه اووه قسمه ده او دا یو هم د هغې نه نه دی او دارنگې مذکر
 دی ځکه علامه د تانیث پکې نشته او تا صفت د دي الکاښتان معرفه مؤنث راوی ستونو مطبقت
 رانغی بین الموصوف والصفة؟

جواب: دغه مذ او منذ علم دی د هغه مذ او منذ لپاره چې واقع کیږي په تراکیب کې نو معرفه ب ۱۰
 شوه او په تنویل د کلمه سره مؤنث دی نو ځکه یې صفت معرفه او مؤنث مقدر راویستلی دی
 سوله الکاښتان چې یې مقدر راویستونو حذف د موصول راځي سره د بعض اجزای د صلی نه او
 سره د بقا د بعض نه او د دي لپاره نظیر نشته په استعمال د کلام د عربو کې؟

جواب: دا الف لام موصولي نه دی بلکه الف لام حرفي دی ځکه اختصاص د الف لام موصولي او اسم
 فاعل او اسم مفعول په مینځ کې د جانیین نه نه دی بلکه من جانب دی پسي دخول د الف لام

موصولي مختص دی په اسم فاعل او اسم مفعول پوري او اسم فاعل او اسم مفعول نه دی مختص
په الف لام موصولي پوري بلکه دا لکه څنگه چې مدخول د الف لام موصولي واقع کيږي نو دارنگې
مدخول د الف لام حرفي هم واقع کيږي (۲) یا که او منم چې اختصاص د حابين نه دی نو بیا هم دا
الف لام حرفي دی نه الف لام موصولي ځکه الف لام موصولي په هغه اسم فاعل او اسم مفعول
باندې د اخليري چې هغه دلالت کوي په معنی مصدرې باندې په طریقه د تجدد او د حدوث سره او
دلته اسم فاعل دلالت په معنی مصدرې په طریقه د تجدد او حدوث سره نه کوي بلکه دلالت کوي په
په طریقه د ثبوت سره (۳) او که او منم چې دا الف لام موصولي دی او دا اسم فاعل دلالت کوي په
معنی مصدرې په طریقه د تجدد او حدوث سره نو بیا حذف د موصول سره د بعض اجزاء د صلی
نه جائز دی په نزد د بعض باندې حلقاً للجمهور، او دلته ترکیب بناء دی په مذهب د بعض باندې
سوال، منډ اصل دی او منډ فرع ده ځکه دا ماحود دی د منډ نه نو تا دا فرع ولي مقدم کړه په اصل
باندې؟ جواب: لکونه اخف من منډ

سوال: اصل په اسماء کې اعراب دی نو دا منډ او منډ مبني ولي دی؟ جواب: (۱) ځکه دا متضمن دی
اضفت لره ځکه معنی د منډ يوم الجمعة ده اول المدة او معنی د منډ يومان دی جميع المدة (۲) دا
مشابه دی د غایات سره په قطع عن الاضافت کې نو دا مشابه شوه د حروف سره په احتیاج کې مر
خارج ته چې هغه مضاف الیه محذوف دی بیا دومره فرق دی چې د منډ او منډ سره بڼه لازمه ده
بخلاف الغایات ځکه دا دواړه مقطوع عن الاضافت دی دائماً ابداً (۳) منډ او منډ مبني دی ځکه دا
مشابه دی د حروف سره په وضع ثانی کې او منډ محمول دی په منډ باندې (۴) منډ او منډ اسمی
مشابه دی د منډ او منډ حرفي سره لفظاً او معنی نو ځکه منډی دی فرق په مینځ د منډ او منډ اسمیه
او حرفي کې اعتبار اللفظ خو ظاهر دی چې مدخول د منډ او منډ حرفي مجرور راځي او مدخول د
منډ او منډ اسمی مرفوع راځي او فرق معنوی دا دی چې منډ او منډ حرفي په ماضی کې په معنی د
من سره راځي او اسمی په معنی د اول المدة سره راځي او په زمانه حاضر کې حرفي بمعنی فی
راځي او اسمی بمعنی جميع المدة سره راځي

سوال: چې ته وائي منډ او منډ اسمی کله په معنی د اول المدة سره راځي او کله په معنی د جميع المدة
سره راځي اوس دا به مونږ د څه نه معلومه وو چې دا په معنی د اول المدة سره دی او که په معنی د
جميع المدة سره دی؟ جواب: دا معلوم کيږي د علامې نه چې دا منډ او منډ بمعنی اول المدة وو ښايي
لفظه المعرفة نو واقع کيږي دا منډ او منډ نه وروستو متصل بلا فصل اسم مفرد نه مثني او نه مجموع
مفرد عام دی که حقیقه وی او که حکما وی ځکه اول د شی امر واحد وی نه شیشین او نه اشیاء، او
داسې مفرد چې معرفه به وی، معرفه عام ده که حقیقه وی او که حکما وی ځکه اولیت د مبهم غیر
مفید وی مثال لکه مرأیت زیداً منډ يوم الجمعة ای اول مدة زمان عدم رؤیتي ایاه يوم الجمعة
سوال: هما ضمیر راجع دی منډ او منډ ته او ولي اتصال ته وائي اوس دلته اتصال قبلي مراد دی او که
اتصال بعدی مراد دی؟

جواب: دلته اتصال بعدی مراد دی خکه ترجمه کړې ده حامی صاحب چې ای یقع بعد مذ و مند سوال ته وائي چې مذ او منذ بمعنی اول المدة شي نو واقع کيږي د دې نه وروستو مفرد نو مثال مطابق نه شو د مثل سره خکه په مثال مذکور کې مایلی د مذ مرکب دی نه مفرد؟

جواب: المراد من المفرد ههنا المقابل للمثنى والمجموع خکه مفرد د دوی په اصطلاح کې په څلور مهانیو سره راځي (۱) مقابل د مرکب (۲) مقابل د جمله (۳) مقابل د مضاف او شبه مضاف (۴) مقابل د مثنی او مجموع، او دلته مفرد مقابل د مثنی او مجموع دی او د مفرد په دې معنی سره اطلاق کيږي په مرکب باندې هم

سوال: دا خبره ستا منقوضه شوه په مارایت زیداً مذ الیومان الذان صاحبنا فیهما سره چې دلته مذ په معنی د اول المدة سره دی او د دې نه وروستو مفرد نه دی واقع شوی بلکه تشبیه راغلي ده؟

جواب: مفرد عام دی که حقیقه وی او که حکماً وی او دلته مفرد حکماً دی، خکه د دې نه موږې ناریل کوو په مفرد سره فیکون المعنی اول مدة عدم رؤیتی ایاه وقت الملاحظات

سوال: ته وائي چې مذ او منذ په معنی د اول المدة سره وی نو د دې نه وروستو واقع کيږي مفرد معرفه دا خبره ستا منقوضه شوه په مارایت مذ یوم لقیتنی سره چې دلته مذ په معنی د اول المدة سره دی او د دې نه وروستو مفرد معرفه نده واقع شوی بلکه مفرد نکره واقع شوي ده؟

جواب: معرفه عام ده که حقیقه وی او که حکماً وی معرفه حقیقه دیته وائي چې دا یو قسم دی د السام د معرفې نه او معرفه حکماً نکره مخصصه ته وائي او دلته دا معرفه حکماً ده خکه نکره مخصصه ده او تخصیص یې راغلي دی په صفت جملي سره و بمعنی الجميع او مذ او منذ راځي بمعنی جميع المدة د زمانی د فعل مقدم سره د هغې علامه دا ده چې فیلیهما المقصود بالمدة واقع کيږي وروستو د مذ او د منذ نه زمانه داسې زمانه چې مقصد کړي شوی دی بیان د هغه زمانه په حال کون د دې زمانه کې چې دا به متلبس وی په عدد سره د قبيلي د تلبس د دال نه په مدلول باندې

سوال: المقصود صغه د اسم مفعول ده صفت دی تقاضه د موصوف کوی د دې موصوف راته وښایه؟ جواب: د دې موصوف حذف شوی دی چې الزمان دی

سوال: توصیف د زمان په المقصود سره نه دی صحیح خکه زمانه مقصود د متکلم بده خکه قصد د متکلم متعلق کيږي په هغه شی پورې چې هغه په اختیار د متکلم کې وی او زمانه په اختیار د متکلم کې نده؟ جواب: دا اعتراض به هله واردیدو چې دا صفت بحاله وی د زمان لپاره لیکن دا صفت بحاله نه دی بلکه صفت بحال متعلقه دی فیکون المعنی فیلیهما الزمان المقصود بینه

سوال: معترض وائي چې بالعدد جار مجرور متعلق دی په المقصود پورې خکه اصل په ظرف کې ظرف لغوه دی نو معنی د دې دا شوه چې مقصود د متکلم بیان د زمانی دی په عدد سره او دا معنی باطله ده خکه چې مقصود د متکلم بیان د زمانی نه دی په عدد سره بلکه مقصود د متکلم بیان د عدد دی په زمانی سره لهذا فیلیهما المقصود به العدد ویل پکار وو؟

جواب: دا اعتراض به هله واردیدو چي دلته دا یا په معنی د مع سره وی او متعلق وی المقصود پوښي
لیکن دا بآء په معنی د مع سره نده بلکه دا تلبیس لپاره ده بیا دا ظرف مستقر دی په اعتبار د متصرف
محذوف سره چي متلبساً دی حال واقع شوی دی د نائب فاعل د المقصود نه فیکون المعنی یقع بعد
مذ و مد الزمان المقصود بیان حال کونه متلبساً بالعدد، مثال لکه ما رايت زيدا پرمان ای جمیع
مدة عدم رؤيتي ایاه یومان وقد یقع المقصود مد او مند اسمی لپاره دوه استعماله دی (۱) یو استعمال
کثیر دی لکه دا ما سبق شو دویم استعمال قلیل دی لکه دا شو خکه چي مصنف قد یقع ویلي دی او
قد چي داخل شي په مصارع نو تقلیل فنده کوی نو د دي معنی دا شوه چي لږ لږ ولقع کیږي وروستو
مذ او مند متصل بلا فصل المصدر مصدر نحو ما ضربت مذ ذهابك او الفصل یا جمله فعلیه بحرم
خرجت مذ ذهب و لن یا ان سره د اسم او د خبر نه نحو ما خرجت مذ انك ذاهب و لن یا ان ناصبه مصدریه
نحو ما خرجت مذ ان ذهب او دارنگي واقع کیږي د مذ او مند نه وروستو متصل بلا فصل جمله
اسمیه نحو ما خرجت مذ زيد مسافر او دا دی مصنف به دی ذکر کړي لقلته او کله چي واقع شي
وروستو د مد یا مند نه مصدر یا جمله فعلیه یا جمله اسمیه یا ان یا أن فیکون پس مقدر کولي شي پس
د مذ او مند نه هغه لفظ چي دلالت کوی په زمانه بیا عام دی که لفظ د زمان وی که وقت وی او که حیث
وی لپاره د صحت د حمل او تقدیر د اوقات سره د مصادر و به کثیر او شائع دی په استعمال د کلام د
عربو کي او دارمانه به مصاف وی یو د دي امور مذ کورو ته نو ما خرجت مذ ذهابك د دي معنی دا
شوه چي اول مدة عدم رؤيتي ایاه زمان ذهابك، نو حمل د ذهابك په اعتبار د حذف د مضاف سره
صحیح شوی دی په ماقبل باندې چي اول المدة عدم رؤيتي ایاه دی، او که زمانه مقدر نه وی
راوینتلي نو بیا حمل د دي صحیح نه وو په ماقبل باندې.

سوال: مذ او مند اسمی په ترکیب کي څه واقع کیږي؟ جواب: په دي کي دوه مذ هب دی (۱) و هو مبتدأ
هر واحد د مذ او مند نه متدء ده عند الجمهور البصريين، و خبره او خبر د هر واحد د مذ او مند
نه ما هغه اسم دی چي واقع کیږي وروستو د مذ او مند نه.

سوال: هو ضمیر راجع دی مذ او مند ته نو مطابقت راغلي بین الراجع والمرجع؟ جواب: هو ضمیر
راجع دی مذ او مند ته په تاویل د کل واحد سره خلافاً للزجاج خلاف کړي شوی دی د جمهور و نه په
خلاف کولو سره داسي خلاف چي ثابت دی زجاج لره په دی شان سره چي ذجاج گرځوی د ما به
مبتدأ او مذ او مند خبر او دلیل د زجاج لپاره، هغه قاعده د نحویانو ده چي دوه اسمین راشي په
کلام د عرب کي او یو معرفه وی او بل نکره وی نو د معرفي نه به مبتدأ جوړه وی او د نکري نه به
خبر جوړ وی؟ جواب: طرفه د جمهور و نه دا دی چي په ابتداء کي تعریف باعتبار المعنی کافی دی
لپاره د مسحت د ابتدائیت او د ماقبل نه چي مبتدأ جوړیده نو د مابعد نه به یې نه جوړ وی او وقوع د
معرفه وروستو د مذ او مند نه لازم نده ستا د ترکیب به جوړېږي په دي ترکیب چي مارأيت مذ یومان
جواب: د طرف د زجاج نه دا دی چي دلته یومان اگر چي معرفه نده خو نکره مخصصه ده نو مبتدأ
واقع شوی ده تخصیص یې راغلي دی په تقدیم د مذ سره په شان د رجل باندې په فی الدار رجل

کې (۳) او جمهور کوفیان وائي چې دا مابعد اسم مرفوع فاعل د فعل محذوف دی او مذ او منذ
 ظرف دی د ماقبل لپاره او مضاف دی مابعد ته نو کيږي تقدیر د عبرت دارنگې ما رأيت زید مذ
 کن یومان (۴) او بعض کوفیان وائي چې دا مابعد خبر د مبتداء محذوف دی ای ما رأیتنه من
 الرمان الذی هو یومان خکه چې دا مذ مرکب دی د من او ذو الطائیه نه ومنها لیدی ولین او بعض د
 ظروف مشیونه لیدی دی بالالف المقصورة او لدن دی بفتح اللام وضم الدال وسکون النون، او دا
 دوه لغتونه مشهور دی په استعمال د کلام د عرب کې اوس مصنف رحمه الله بیانوی لغات غیر
 مشهوره په لیدی او لدن کې وقد جاء او کله کله راځي لدن بفتح اللام وسکون الدال وکسر النون ولین
 اولې لې راغلي دی لدن بفتح اللام وکسره الدال وسکون النون ولدا اولې لې راغلي دی بفتح اللام
 وسکون الدال ولذا بصم اللام وسکون الدال ولذا بفتح اللام وضم الدال
 سوال: اصل په اسماء کې اعراب دی نو دا د قبیلې د مسیات نه ولي دی؟
 جواب: په دې لیدی او لدن کې بعض لغتونه مشابه دی د حرف سره په وضع ثنائی کې او دا باقي

محمول دی په هغې باندې (۲) یا دا لغت مشابه دی د من سره په ابتداء العیدیه کې لکه خکه چې د
 من سره ابتداء الفیه لازمه ده نو دارنگې د دې لغات سره هم ابتداء العایه لازمه ده ماسوی د لیدی
 نه او دا محمول دی په دې باقي لغات باندې او دا ټول راځي په معنی د عند سره، لیکن دومره فرق
 دی چې د دې ټولو سره ابتداء لازمه ده ماسوی د لیدی نه د دې وجی نه لازم دی د لدن او اخوات د
 لدن سره من ابتدائیه لفظاً یا تقدیراً او دا د اسماء عجیبو نه دی خکه چې په حروف جارو کې
 صرف من جرور کولي شي دی لدن لره په شان د قبل او بعد او عند نه نور حروف حاره

او فرق استعمالی په مینځ د عند او لیدی کې دا دی چې عند مستعملیږي په حاضر او غائب دواړو
 کې او لیدی مستعملیږي په حاضر کې نه په غائب کې لهذا المال عند زید ویلي شي، چې دا مال د
 دې زید سره حاضر وی او که په کور کې وی یا په بیګ کې وی او المال لیدی زید لدن زید ویلي شي
 چې دا مال د زید سره حاضر وی والا فلا، او حکم د لیدی او لدن دا دی چې دا جرور کوی مابعد اسم
 لره بنابر اضافت لیکن کله خاص لدن نصب ورکوی خاص لفظ د غدوة لره نحو لدن غدوة (۱)
 سماعاً (۲) تشبیهاً لنونها ینون تسوین فی مثل رطل زیناً (۳) لکون غدوة اکثر استعمالاً بعد لدن
 من سحرة و بکرة وعشیه (۴) دا خاصه د لدن ده چې د دې نه وروستو لفظ د غدوة راشي هغې لره
 نصب ورکوی والا فلا په شان د لولا باندې چې د هغې نه وروستو ضمیر راشي هغې لره جرور کوی
 والا فلا، قد ینکون لشی عمل فی حال لایکون فی حال اخر (۱) لولا تعمل الجرفی المضمر ولا تعمله
 فی المظهر (۲) عسی تنصب المضمر نحو عساک ومع الظاهر الرقع (۳) لان تعمل عمل لیس فی
 الاعیان ومع غیرها لایکون لها عمل (۴) لدن تنصب غدوة ولا تنصب غیره ومنها او بعض د ظروف
 مبنیو نه قط لفظ د قط دی للماضی المنفی (۱) وضع کړي شوی دی لپاره د زمانه ماضی داسې ماضی
 چې نفی کړي شوی ده وقوع د فعل په دې زمانه کې لپاره د دې چې شامل شي دا نفی د فعل ټولو

از منہ د ماضی لره (۲)، یا قط مستعملی پری لپاره د فعل ماضی هسی ماضی چی نفی کړي شوی ده وقوع د معنی مصدری په ماضی کې مثال لپاره د استغراق د زمانه ماضی نحو ما رأیت زید قط نه دی لیدلې ما زید لره هیڅ کله

تشریح: فقط کې لاندې ده د معرفت د امور اریعونه (۱)، معرفت د لغات (۲)، معرفت د القسم (۳)، معرفت د وحی د بناء (۴)، معرفت د استعمال، نو فقط کې لغات دیر دی لیکن مشهور لغتونه پنځه دی (۱)، قط بفتح القاف وضم الطاء المشددة دا اشهر د لغات به دی (۲)، قط بفتح اللام وضم الطاء المخففة (۳)، قط بضم القاف اتباعا لضمه الطاء المشددة (۴)، قط بضم القاف اتبعی لضم الطاء المحمفة (۵)، قط بفتح القاف وسکون الطاء، او اقسام یې مخکې تیر شوی دی سوال: اصل په اسمو کې اعراب دی دا قط مبنی ولې دی؟

جواب: (۱) په دې کې بعض لغات مشابه دی د حرف سره په وضع ثنائی کې او باقي محمول دی په هغې باندې (۲) دا محمول دی په عوض باندې (۳) محمول علی قط بمعنی انتہ سوال: ماضی صیغه د اسم فاعل ده صفت دی تقاضه د موصوف کوی اوس د موصوف به خالی نه وي یا به فعل راوباسي یا به زمانه راوباسي او دا دواړه باطل دی که موصوف فعل راوباسي نو بیا توصیف د ماضی په المنفی سره صحیح دی لیکن بل نقصان لزمیرې چې دا جار مجرور متعلق دی په موضوع مقدر پورې نو معنی دا شوه چې دا قط وضع کړي شوی دی لپاره د فعل ماضی بیا خو دا اسم فعل شو شمیرل یې د ظروف مبنیونه باطل دی او که موصوف ور لره زمانه راوباسي نو بیا توصیف د دې ماضی په المنفی سره نه صحیح کیږي ځکه منفی خو فعل دی نه زمانه، بلکه زمانه مثبته ده؟

جواب: (۱) زه موصوف د ماضی لپاره فعل راوباسم او دا جار مجرور په موضوعه پورې نه دی متعلق بلکه دا متعلق دی په مستعملة پورې (۲) یا موصوف د ماضی لپاره زمانه راوباسم او دا جار مجرور متعلق دی موضوعه مقدر پورې او که ته وائي چې توصیف د ماضی په المنفی سره نه صحیح کیږي نو جواب دا دی چې دا اعتراض به مستأمله ورایدو چې دا المنفی د ماضی لپاره صفت بحاله وی لیکن دا صفت بحاله به دی بلکه صفت بحال متعلقه دی غالباً قط واقع کیږي وروستو د ماضی منفی نه لپاره د استغراق د نفی او په طریقه د قلت او د ندرا سره کله کله راځي په کلام مثبته کې هم نحو اراه قط ای ایدا وعوض للمستقبل المنفی او بعض د ظروف مبنیونه عوض دی بفتح العین وضم الضاد (۲)، او دویم لغت په دې کې راغلي دی عوض بفتح الضاد (۳)، او دریم لغت پکې راغلي دی عوض بکسر الضاد او دا مستعملی پری لپاره د فعل مستقبل داسې مستقبل المنفی چې نفی کړي شوی دی وقوع د فعل په زمانه د استقبال کې (۲)، یا لفظ د عوض وضع کړي شوی دی د زمانه مستقبل لپاره داسې زمانه چې نفی کړي شوی ده وقوع د فعل په دې زمانه کې لپاره د استغراق د نفی په جمیع از منہ مستقبله وو کې مثال لکه لا اری عوض

تر جمیع نه ونیم څه فلانی لره هیڅ کله په زمانه استقبال کې والسوال والجواب ههنا مثل ما مرفی قط للماضی المنفی.

سوال اصل په اسمو کې اعراب دی نو دا عوص مصنی علی الصمه ولى دی؟
 جواب: دا عوص د ظروف مقطوعه عن الاضافه په دی په شان د قسلا و د بعد داندې بدلیل اعرابه
 مع المضاف الیه نحو عوص العائضین ای دهر الداهریں
 ولفظون لفظاً الى الجملة ولا يجوز بناءها ربط هر کله چې فارغ شو مصنف د بیان د هغه ظروفو نه
 چې واجب البناء وو نو شروع یې وکړه په بیان د هغه ظروفو کې چې جائز البناء دی
 ترجمه والظروف ظروف داسې ظروف چې معرب وی چې مضاف کړې شي حملی فعلی ته بالذات
 بعد ﴿يَوْمَ يَتَخِفُّ الشَّوْكَ﴾ ﴿يَوْمَ يَفْقُ الْقَتْلُ وَيَذْلُمُ﴾ وادب مضاف کړې شي کلمی د اد ته چې هغه
 مضاف وی حملی ته نحو قوله تعالى ﴿وَمَنْ يَتْرِكْهَا﴾ يجوز بناءها جائز ده بناء دې ظروفو د وحی
 واکتساب د دې ظروفو نه بناء لره د حملی مضاف الیه بالذات په لکه په صورت اول کې یې
 بالوسطه په لکه په صورت ثانی کې شو علی الفتحه په فتحی ددی د وحی د ختم نه لهذا من خری
 یومنه لوستل هم جائز دی په فتح د میم سره ځکه دا مصنی علی الفتحه دی او یومنه محرو
 لوستل هم جائز دی ځکه دا معرب دی

سوال نه وانی چې والظروف الح دا قاعده ستا مقوصه شوه په اد او حیث سره چې دا مضاف
 دی حملی ته او بناء د دې جائز نه بلکه وحب ده او مسی علی الفتحه په دی بلکه اد او ادا مسی
 عن السكون دی او حیث مصنی علی الصمه دی؟ جواب: الظروف کې الف لام عهد خارجی دی و
 مراد د ظروف نه ظروف معربه دی نه ظروف مبنیه او ذاء حیث ظروف مسیه دی وکذلك مثل وبع
 او په شان د ظرف مذکور دی لفظ د مثل او لفظ د غیر په حال کون د مثل او غیر کې مع ما وان وان
 چې دا معنی وی د ما ان ان سره په حور د بناء علی الفتحه کې

تشریح: كذلك کې دا کاف اول د تشبیه لپاره دی او د ذلك مشر لیه ظروف مع کوره دی او اثره
 شوې ده ظروف مضافه الی لخصه په دلیل د مذکور سره حور سره د محرو په حور مقدم و مثل
 غیر مستند مؤخره ده او مع په اعسار د متعلق سره حال وقع شوی دی

سوال: مثل او غیر د ظروف مذکورو په شان په څه کې دی؟ جواب: په حور د بناء علی الفتحه کې، مثل
 د مثل لکه قیامی مثل ما قام زید قیامی مثل ان يقوم زید قیامی مثل ان تقوم او مثل د غیر لکه
 قیامی غیر ما قام زید قیامی غیر ان يقوم زید قیامی غیر ان تقوم. مو بول مثالونه شپړ شو

سوال: مثل او غیر چې سر د ما ان مصدریه به راشي مو بناء علی الفتحه پکې ولى حور ده
 جواب: دا دوختس دی که د یوه گوري چې صورت مضاف دی حملی ته سو ببناء په دې دی جائز شي
 او که د یوه گورو چې حرف مصدر داخل دی په جمله ددی و د حملی نه معرود حور وى سو صفت
 الی المعرود راغلي نو معرب دی

دغه کړه دا حیره چې د غیر لپړه احوال ثلاثه دی ۱. په یو حالت کې مسی علی الصمه دی وحب ۲
 دوم حالت کې مسی علی الفتحه دی حور ۳ او په درې حالت کې معرب علی حسب العرائل دی

وجه د مصدر پکې دا ده چې دا لفظ د غیر به حالي نه وي يا به واقع شوی وي وروستو د لا او د ليس نه او يا به نه وي واقع شوی که واقع شوی وو نو مبني على الصمه وحوياً نحو ج مې ييد لغز وليس غير، او که نه وو واقع شوی نو بيا به حالي نه وي يا به مضاف وی جملې ته چې په همدې باندې ما ان مصدریه داخل شوی وی، او يا به مضاف وی غیر ته که مضاف وو غیر ته نو بيا معرب على حسب العوامل دی نحو قوله تعالى ﴿مَرَاتِلُهُمْ ظِلُّهُمْ﴾ و قول الشاعر:

مكفنى بنا هضلا على من عيرنا
حب النبي محمد اباها

او که مضاف وو هغه جملې ته چې په همدې ما ان داخل شوی وو نو مبني على الضمه به وی جواز نحو قیامی مثل ما قام زید

ترکیب قیامی مضاف مضاف الیه متداء مثل مضاف م مصدریه قام زید جمله فعلیه په تاویل د مصدر سره مضاف الیه لپاره د مضاف، مضاف سره د مضاف الیه نه خبر د مبتداء چې قیامی دی مبتداء مع الخبر جمله خبریه اسمیه

سوال: خبر د مبتداء خو مرفوع وی او مثل خو په قیامی مثل ما قام زید کې منصوب دی نو نه ورنه څنگه خبر د مبتداء وائي؟ جواب: خبر د مبتداء مرفوع وی دا خبره مسلم عند النحاة ده لیکل د مرفوع عام دی که لفظاً وی نحو هذا زید یا تقدیراً وی نحو هذا فتی یا محلاً وی نحو زید هذا او دلته دا مثل مبني على الفتحه دی او مرفوع محلاً دی

المعرفة والنكرة

ربط: هر کله چې فارغ شو مصنف د تقسیم د اسم نحوی نه او لا نوعین ته په اعتبار د اعراب او د بناء سره چې معرب او مبني وو او بیان یې کړه احکام د دغه قسمین نو شروع یې وکړه په تقسیم آخر د دې اسم نحوی کې نوعین ته چې یو معرفه ده او بله نکره ده په اعتبار د وضع سره نو ویل المعرفة والنكرة او هر کله چې تعریف د معرفه وجودی وو او تعریف د نکره عدمی وو او وجودی اشرف وی د عدمی نه نو مقدمه یې کړه معرفه په نکره باندې اجمالاً او تفصیلاً ترجمه: دا ما سیاتې تر یو حده پورې بحث او بیان د معرفه او نکره دی.

تشریح: سوال: د دې ربط د ماقبل سره څه دی او غرض او مقصد د مصنف د دې عبارت نه څه دی؟ جواب: ربط د ماقبل سره دا دی چې مخکې د دې کتاب په اول سر کې یې تقسیم د اسم کړې وو نوعین ته چې معرب او مبني دی اوس ثانیاً تقسیم د اسم کوی نوعین ته چې معرفه او نکره ده او په معرفت د ربط سره عرض د مصنف هم معلوم شو چې غرض د مصنف په دې عبارت کې تقسیم د اسم نحوی دی ثانیاً معرفه او نکره ته

سوال: په شی واحد باندې تقسیمات کثیره جاری کیږي په اعتبار د جهات مختلفو سره نو د تقسیم اول او د ثانی لپاره جهات د تقسیم څه دی؟ جواب: اسم اولاً په اعتبار د اعراب او د ب سره دوه قسمه دی. ۱. معرب (۲) او مبني او دلته جهات د تقسیم وضع ده چې اسم په اعتبار د وضع سره دوه قسمه دی معرفه او نکره

وچه د خبر دا اسم په حالې نه وي پ به موضوع وی لمعیس او یا به موضوع وی لغیر معین که اول
وو نو معرفه او که ثانی وو نو مکره

سوال د اسم تقسیم یی وکړو اولاً معرفت او مسي به او دا معرفت او مني عام دی په اسم کې هم راځي
او به فعل کې هم راځي او ثانیاً یی د اسم تقسیم وکړو معرفت او مکره به یی دا هم عام دی په
ثالث معرفت او مسي

جواب د تقسیم اول او ثانی په مسخ کې دا فرق دی چې اسم اولادوه قسمه دی معرفت او مني او دا
معرفت او مسي عام دی په فعل کې هم راځي او په اسم کې هم راځي او اسم ثانی دوه قسمه دي،
معرفه او مکره او دا خاص دی په اسم پورې په فعل کې به راځي، د دې وحی به حامي صاحب ویلي
دی چې من اقسام الاسم نو په دې فرق سره دوه اعتراضونه دفع شو

سوال معرفت معرفه ده او که نکره؟ جواب دا به معرفه ده او به نکره ده ځکه معرفه او نکره اقسام د
اسم دی نه د فعل

سوال من معرفه ده که نکره؟ جواب دا به معرفه ده و به مکره ده ځکه معرفه او نکره اقسام د اسم
دی او من حرفه دی

سوال ت د اسم تقسیم کړی وو معرفت او مني ته او دا مکره او معرفه داخل دی په معرفت کې پ په مبني
کې یو یا دا معرفه او مکره د څه لپاره ذکر کوی؟ جوابه معرفه او مکره اگر چې داخل دی په معرفت او
مبني کې لیکن د دې لپاره احکام مخصوصه دی حکه یی ذکر کړی دی لپاره د بیان د احکام مخصوصه

سوال اصل په اسماء کې تکمیل دی او تعریف حلال الاصل دی نو تا دا معرفه و لي مقدم کړه په
مکره باندې؟ جواب هر کله چې تعریف د معرفه وجودی وو او تعریف د مکره عدمی وو او وجودی
اشرف وی د عدمی نه نو معرفه یی مقدم کړه په مکره باندې احتمالاً او تفصیلاً

سوال المعرفة والنكرة څه ترکیب دی؟

جواب دا په اعتبار د حذف د مضافین سره خبر د مبندا محذوف دی فیکون التمدیر هذا باب بین
المعرفة والنكرة مثل قوله تعالى ﴿فَبَقِيَ قَبْضُكَ مِنْ أَثَرِ الرَّسُولِ﴾ ای من اثره فرس الرسول لکه
څنگه چې دغه قول د الله تعالی په حذف د مضافین سره دی نو دارنگې دا عبرت د مصنف هم په
حذف د مضافین سره دی، بیا متدا حذف شوه سره د مضافین د خبر نه لپاره د اختصار فی
العنوان او مضاف الیه قائم شو په مقام د مضاف کې او د هغې اعراب یی واحتسبوا المعرفة
ولنكرة شو ځکه دا قاعده ده چې مضاف حذف شي او مضاف الیه قائم شي مقامه مو اعراب د
هغې احلی ۲، المعرفة والنكرة مرفوع دی بنابر ابتدئیت او خبر د دې حذف دی چې اذکرهما دی
۳، یا المعرفة والنكرة منصوب دی بنابر معول به د فعل محذوفه چې هغه ع دی ای دا عرفت
اسمعت ول مبني فی المعرفة والنكرة

المعرفه ربط هر کله چي فارغ شود بيان د بکري او معرفي به احتمالاً شروع سي و کړه به بيان معرفه او بکړه کي تفصيلاً سووی ويل المعرفه ما وضع الح. به معرفه کي لاندې دوه معرفه امور خصسه و نه (۱) مفهوم لغوي (۲) تعريف بالمفهوم (۳) تعريف بالعلامه (۴) نسبت به مفهوم لغوي او اصطلاحی کي (۵) معرفت د اقسام. نو معرفه په لغت کي پيژندلو ته داسي او په اصطلاح د نحو بيو کي ما اسم دی داسي اسم وضع چي وضع کړي شوی دی په وضع جري يا په وضع کلی سره نشي لپاره د پوښي داسي شي يعينه چي داسي مجلس وي په دات جبل سره داسي دات چي معرفه او معلوم وي محط او منکلم ته عین په معنی د دات سره دی او اصناف د عین صمیر نه چي راجع دی شي ته اصناف عهد خارجي دی چي سره د دات النی به دات معلوم بین المنکلم والمحط دی او داسي عام دی چي فرد شخصی وي لکه زید او که فرد بیعی وي لکه لکه اسود او که فرد حسی وي لکه اسامه شو او که جماعه معینه وي لکه معرفه شوه په الف لام استغرافي سره لکه اسان شویه ان لاتسان لغی حسر کي

تشریح: سوال. ما د الفاظ عامویه دی دا دلته عبارت د شي به دی که دلفظ عام به دی؟

جواب: دلته ما عبارت دی د اسم نه به د شي او د لفظ به ځکه معسر په تعريفات د اقسامو کي چي قریب وي او جنس د معرفي او بکري لپاره اسم دی ولفظ او سی احسن يعينه دی او په تنکیر د اسم کي يې اشاره وکړه دپته چي دا ما موصوفه دی ځکه واقع شوی دی په حسب د خبر کي او د قاعده ده چي من او ما چي وقع شي په حسب د خبر کي مو موصوفيت ونی دی د موصوليت به ځکه اصل په اسم او کي تنکیر دی او وضع مشتق دی د وضع به او وضع په لغت کي به دت ته وائي او په اصطلاح کي تفصیص شي پښي بعین متی اطلاق او احسن الشی الاول فهم منه الشی به وائي. و دا وضع بیا په دوه قسمه ده (۱) وضع جري (۲) وضع کلی. وجه د حصر پکي دا ده چي دا وضع د لفظ د یو معنی لپاره دا به حالي نه وي يا به د لفظ واضح وضع کړي وی د دې معنی لپاره داند ب اریا به يې وضع کړي وی بانواسطه که وضع کړي يې وو بالذات مو دپته وضع جري وضع خاص او وضع بالذات وائي لکه وضع د زید شوه د یو معنی لپاره او که وضع د دې لفظ د یو معنی لپاره بانواسطه ده نو هغې ته وضع کلی وضع عدم او وضع بانواسطه وائي لکه وضع د صغار اسماء موصوله او اسماء اشارات شوه په نرد د متاخرین باندې چي دایي وضع کړی دی د جریات لپاره په واسطه د مفهوم کلی سره او موضوع له هم دوه قسمه دی (۱) موضوع له خاص (۲) موضوع له عام

وجه د حصر ځکه دا معنی موضع له به حالي نه وي يا به هر واحد وی او د به امر متعدد وی که امر واحد وو نو هغې ته موضوع له خاص وائي و که امر متعدد وو نو هغې به موضوع له عام وائي د دې لپاره څلور مثالونه (۱) مثال د وضع جري خاص او موضوع له خاص لکه زید او مثال د وضع جري خاص او موضوع له عدم لکه اسان شو (۲) او مثال د وضع کلی عدم موضوع له عام لکه هب هم شو (۳) او مثال د وضع عام موضوع له خاص لکه هواري شو. نشي بعینه شي موصوفه او بعینه

المعنى

کې نه د نلس لپاره ده خار محرور په اعتبار د معنوي محده په سره چې نلس دي صفت لپاره د
نلس دي او عین په معنی د ذات سره دي او اصافه عهد خارجي دي چې هر اړه د ذات د شی نه هغه
واب دي چې معنی وی په تعین خارجي خپل سره

په هر تعریف کې لاندی وی د حسن او فصل نه ما وضع لسی حسن دی په دې کې جبل پردی
نول داخل شو بعینه سره بکړه خارج شوه نو تعریف د معنی جامع مانع شو، او معرفي نه معرفه
حکله دي چې معرفه په لغت کې پېژندو ته وایي او ما وضع لسی معنه هم پېژندلی شي نو معرفه
مطالعي مرسوم او معرفه لغوی ورسره لازم ده او تعریف بالعلامه یې دا دی چې لا بقفل ال مؤثر و
الایع موقع ما قد ذکرنا

په المصنرات الخ ربط هر کله چې فارغ شو مصنف د تعریف د معرفي نه یو شروع یې وکړه په تقسیم
د معرفي کې حکله تقسیم د مصنفات او مکملات د تعریف نه دی حکله نه تعریف سره معنوی پېرې
نلس او مفهوم د شی او بنسب سره معلوم پېرې اړه او مصدر و د سی یو د تقسیم نه بعد نه معرفه
موربه نه معلومه شي مفهوم او مصدر اقا، وهي المصنرات الخ.

ترجمه دا معرفه مصنرات او اعلام الخ دی دا هی مسد ده لمصنرات معطوف علیه سره د
معطوف نه خبر لپاره د مسدا او عطف مقدم دی په ربط باندې او عراب جاری شوی دی په هر
واحد باندې د وحی د صلاحیت لفظی نه لپاره د دې چې لازم نه شي ترجیح بلا مرجح او دا مقام
نظم د حصر دی لاندې ده د ذات د حصر نه او د اب د حصر عام دي که لفظ وی او که معنا وی
۱ تقدم د عطف په ربط باندې دلالت کوی په حصر باندې معنی ۲ مسدا او حصر چې دواړه
معرفه وی نو دا دلالت کوی په حصر باندې و دلته هم دواړه معرفه دي د مذهب د شرح د معنی
نې و شارح هندی وایي چې هی مسد ده او حصر یې حصر دی حتی سبعة اقسام دی : المصنرات
لخ، هر واحد خبر دی د مسد محدودی لهدا به عطف مقدم دی و به ربط مقدم دی

چا د یو اقسام سوا سی دی نه بنسب کې یو مصنرات ونی مقدمه کړه نه داتی قسم د معرفه
باندې جواب په دې بنسب ذکرې کې مصنف باندې وکړه بنسب د رسی د انواع د معرفي نه چې
مصنرات اول بنسب معرفه ده یې اعلام دی یې بنسب د رسی "خ" و د مذهب د سیو به دی ۲،
کوفیان اعرف المعارف أسماء شارات دی لانه معرف بالقلب و بعین و باقي یعرف بالقلب فقط و ما
يعرف بالشیئین، عرف مع یعرف بشی واحد ۳ بنسب د رسی اعرف المعارف اعلام دی حکله د
دلالت کوی په مسمی باندې ملائمه و شرط خلاف بی المعارف فیه و عهد المصنف هم
مذهب د سیو به غوره دی حکله بی قسم ذکر کړه په دغه بنسب باندې المصنرات ول قسم معرفه
مصنرات دی حکله مصنرات واضح وضع کړی دی د معنی معنه مشخصه لپاره په اعتبار د مفهوم
کلی سره مثلاً معرود مدکر ه تقدم ذکره لفظ او معنی چې به خاصه دي صاد قری د هغې لپاره یې
وضع کړی دی لفظ د هو والاعلام او دوی به قسم اعلام دی او اعلام عامه دی که اعلام مشخصه وی لکه

زبد عمرو بکر او که اعلام بوعیه وی لکه اسود ارقم او که اعلام حسبه وی لکه اسماء شمر
 ابو الحسن 'م عریض شعاله ابو الحارث شو، او که اعلام غاله وی مثل لکه ابن عباس ابن عمر ابن
 مسعود او رحمن شو، و التبهات دریم قسم د معرفی به مهمات دی چي هغه اسماء اشار او
 موصولات دی دیته مهمات خکه وانی چي اسم اشاره بین د اشار الیه نه مهم ده او سره د اشار الیه
 نه معرفه ده او موصول بدون الصله مهم دی او سره د صلی نه معرفه ده، و ما عرف باللام خلورم قسم د
 معرفی به هغه اسم دی چي معرفه گر خیدلی وی د وحی د دخول د لام تعریفی به چي هغه الف لام عهد
 خارجی یا حسبی ب استعراقی دی او په الف لام عهدی دهی کي اختلاف دی بعض وانی مد حول
 دی معرفه کیری، او بعض وانی چي به معرفه کیری حکه دا دو جهتیس دی په اعتبار د لغت سره
 معرفه ده خکه احکام د معرفه پری جاری کیری او په اعتبار د معنی سره بکره ده، و ما عرف
 باللام بی وویل نه بالالف واللام خکه په الف لام کي دري مذهبونه دی سیویه وانی چي لام یواخی
 للتعریف دی، او مبرد وانی چي یواخی همزه للتعریف ده، او جلیل وانی حی مجموع الف لام راخی
 للتعریف، او مختار عند المصنف مذهب د سیویه دی خکه عند المبرد لا میبری حذف د عین
 علامه او عند جلیل حذف د حراء علامه زمری او مذهب د سیویه د دي نقصان تونه پات دی
 سوال: ما دخله 'اللام بی و لی ونه ویل چي ما عرف باللام بی و ویلو جواب: ما عرف باللام بی و ویل
 نه ما دخله 'اللام دی لپاره چي داخل به شی په دی کي الف لام رانده حکه د وحی د دخول د الف لام
 زبده به اسم به معرفه کیری مثال لکه اللثم شو په دی قول د شاعر کي شعر

فمضيت ثمة قلت لا يعيسی

لقد امر على اللثم يعيسی

دلته اللثم به دی معرفه شوی په الف لام سره حکه جمله صفت واقع شوی دی د اللثم لپاره
 سوال: و ما عرف باللام او اللثم بی و لی ونه ویل خکه لکه خکه چي لام راخی د تعریف لپاره
 دارنگي میم هم راخی کقول علیه السلام لیس من امر امصیام فی امسر؟
 جواب: ما عرف باللام بی و لی به او الصیم خکه دا میم بدل را علی دی د لام نه لهدا دا داخل دی په
 الف لام کي او مستقل قسم د معرفی نه دی او التناء شپږم قسم هغه اسم دی چي دا معرفه شوی دی
 د وحی د دخول د حرف بدا نه مثل لکه یا رجل شو او تعریف د مادی قصدی دی به وضعی په دی
 شان سره که متکلم قصد د تعیس و کړي نو دا معرفه ده لکه یا رجل او که قصد د تعیس ونه کړي
 نو بیا بکره ده لکه یا رجلا حدیدی شو، ۲ ما تعریف حاصل شوی دی الف لام سره او دا پ حرف
 بدا قائم مقام د الف لام دی په شان د میم بدي حکه یا رجل اصل کي یا بها ارجل وود هغی به پ
 رجل حور شوی دی، او هر کله چي تعریف د مادی راجع شو معرفه باللام ته نو د دي وحی به
 مستند منو بویا نو به دی ذکر کړي مادی د اقسامو د معرفی به، او المصدا الی احدهما معنی اوم قسم
 معرفه هر هغه اسم بکره ده چي مضایب شي یو د دي امور خصه مذکور و ته ما مو، د مادی به په
 اصافت معوی سره نو هغه معرفه کیری

سوال: والمضاف الى المعرف يي ولي ونه ويلو چي داخل شوي په دي کي مضاف الى المضاف الى المعرفه مثال لکه غلام ايک شو؟

جواب: والمضاف الى المعرف يي ونه ويلو بلکه الى احدها يي ويولو ځکه مضاف الى حده عام دي که نډات وي لکه غلامک شو يا بالواسطه وي لکه غلام ايک شو

سوال: نه واني چي والمضاف اليو احدها او يو امر د دي امور حمسه مذکور و نه مادي هم ده او اضافت د اسم منادي ته نه کيږي ځکه لازميږي فصل بين المضاف والمضاف اليه په حرف نداء سره او دا به دي جائز؟ جواب: نسبت د حکم چي وشي مجموعي ته سو دا لازمه نده چي دا حکم به ثابت وي هر واحد لره نحو قبل بنو فلان ريذا دا لازمه نده چي زید دي تولو خدمت و فلاسي و زلي دي يې جواب دا دي چي زه وایم چي اوم قسم معرفه هغه نکره ده چي مضاف وي يو د دي امور مذکور و نه په دي شرط سره چي دا صالح د مضاف اليه وي سو مادي خارج سو ځکه دا صالح د مضاف اليه نده او دا باقي صالح د مضاف اليه دي

سوال: اضافت منادي ته ولي نه دي صحيح؟ جواب: سا لازميږي فصل بين المضاف والمضاف اليه په حرف نداء سره او دا فصل بينهما دي جائز ما سواء د حرف زائد او تاکيد سره او حرف راند و تاکيد سره جائز دي مثال د اول لکه هي بير لا حور سري وما شعر او ثاني لکه يا تيم نيم عدي

سوال: نه واني چي اسم نکره چي مضاف شي معرفي ته نو معرفه کيږي نو دا قاعده سنا منقوصه شوه په مررت برجل حسن الوجه سره چي حسن اسم نکره ده مضاف دي الوجه معرفه باللام ته او دا نده معرفه شوي؟ جواب: سکاږي ته ورشه چي مصف والمضاف الي احدها فقط به دي ويلي بلکه ولمضاف الي احدها معنا يي ويلي دي يعنى هر هغه اسم چي مضاف شي معرفي ته په اضافت معنوي سره نو هغه معرفه کيږي او مررت برجل حسن الوجه کي حسن مضاف شوي دي معرفي ته په اضافت لفظي سره او دا اضافت لفظي مفيد د تعريف نه دي د دي وجي نه مررت برجل حسن الوجه جائز دي د وجي د مطابقت نه بين الموصوف والصفة او مررت زید حسن الوجه به دي جائز د وجي د عدم مطابقت نه بين الموصوف والصفة

سوال: نه واني چي هر هغه اسم نکره چي مضاف شي معرفي ته په صفت معنوي سره نو معرفه کيږي دا قاعده ست منقوصه شوه بقوله تعالى ﴿إِنَّا أَنشَرْنَاهُ﴾ ويقول الشاعر
 كفى بنا فضلا على من غيرنا
 حب النبي محمد ايانا

هر چي دي په دي ايت کي يو مثل مضاف شوي دي کم ته او نه دي معرفه شوي ځکه دا صفت واقع شوي دي د نکري لپاره او علي من غيرنا کي غير مضاف دي معرفي ته چي نا دي او نه دي معرفه شوي ځکه دا صفت واقع شوي دي د نکري لپاره چي من موصوفه دي؟

جواب: د دې قاعدې کلی به یو څو اسماء مستثنی دی په دې شان سره چې هر هغه اسم نکره چې مصداف شي معرفي ته په اضافت معنوی سره دا معرفه کیږي مساوا د مثل شه نحو غیر شان سره نه دا اسماء د وجی د کمال توعل به په ابهام کې نه معرفه کیږي په اضافت سره معرفي ته سوال دا خبره بیا مقوصه شوه په دې قول د الله تعالی سره غیر المفضوب علیهم ولا الصالحین وبقول الشاعر: نحن بنو الهجان الا زهر السب المعروف غیر المنصوب

وبقولك عليك بالحركة غیر لسكون جواب: هر هغه اسم نکره چې مصداف شي معرفي ته په اضافت معنوی سره دا معرفه کیږي سوا د دغه اسماء مذکوره و نه په دې شرط سره که د مصداف الیه لپاره صد واحد نه وو او په دې شرط سره چې واقع بین الصدیق نه وو او که مصداف الیه لپاره صد واحد وو یا واقع بین الصدیق نه وو بیا معرفه کیږي په اضافت معنوی سره معرفي ته لکه په امثله مذکورو کې شو

سوال مع به ترکیب کې څه واقع شوی ده؟ جواب: دا منصوب دی بابر مفعول مطلق سوال: د چا لپاره مفعول مطلق وقع شوی دی؟ جواب: د المضاف لپاره

سوال مفعول مطلق څو مصدر د فعل مذکور ته وائي؟ مع: مصدر د مصداف بندي، نو ته ورته څنگ مفعول مطلق و سي د مصداف لپاره؟ جواب: دا مفعول مطلق واقع شوی دی په اعتدال د حذف د مضال سره ای والمضاف الی احده اضافة معنی. بیا مصداف حذف شو او دا قائم شوی دی د هغې په مقام باندې او دا مفعول مطلق دی محذراً بیا په تعریف د مصداف کې دوه مدهونه دي ۱. بعض و سي چې تعریف د مضاف مساوی دی د مصداف الیه سره ۲. بعض وائي چې تعریف د مصداف کم دی د تعریف د مصداف الیه یعنی مصداف الیه په تعریف کې زیات دی د مصداف به حکم تعریف د مصداف کسی دی او تعریف د مصداف الیه لږ دی، ثمره د خلاف ظ هریري په مررت مزید صاحبک کې په دې شان سره چې والموصوف احص او مساوی یو مسئله ده د نحویاتو چې موصوف به په تعریف کې و ب و ی د صفت به مساوی او دا به شي کېدی چې موصوف به کم وي په تعریف کې او صفت به زیات وي اوس څوک چې په مصداف کې تعریف مساوی وائي د مصداف الیه سره د معنوی به سرد باندې د اموصوف صفت به دی حکم تعریف په صاحبک کې زیات دی د رید به بلکه دا بدل بدل مه یا مبین او عذاف بېن دی او څوک چې وائي چې په مصداف کې تعریف کم وي د مصداف الیه به د معنوی په بېر باندې د اموصوف صفت دی حکم په رید کې تعریف زیات دی او صاحب کې کم دی العلم ربط هر کله چې علم ظاهر بنسبه نه وو او نه معرف و په مقام اخر کې په خلاف د باقي انواع د معرفي نه چې حسې ظاهر بنسبه وو او بعض معرف و په مقام اخر کې پس تعریف وکړو مصداف فقط د علم به د باقي انواع سو وې ویل العلم عام به لغت کې علامی ته وائي او په اصطلاح د نحو ب نو کې العلم جنس علم عام اسم دی داسې اسم وضع چې وضع کړي شوی دی په وضع شخصی سره وي که جنسی سره وي وضع اولی سره وي که ثانویه سره وي نشي لپاره د یرم مسمی او مدلول

دې مسمی چې متلبس دی بعینه په تعین خارجي چیل سره په دې شان سره چې دا به معلوم وی
مکلم او مخاطب دواړو ته غیر متناول غیره په حال کون د دې اسم موضوع لشی بعینه کي چې د دې
کس دی په وضع واحدی سره دا قید یې ذکر کړي دی جامع مدخله لپاره د دې چې خارج به شي
اعلام مشترکه د تعریف د علم نه او غیر متناول غیره سره خارج شو د تعریف د علم نه باقي انواع
د معرفي نو تعریف د علم جامع او مانع شو

تشریح: سوال: معرفه اوه نسبه ده او مصنف صرف د علم تعریف وکړو د دې نورو اقسامو تعریف
یې ولي ونه کړو؟ جواب: هر کله چې علم به ظاهر نسبه وو او نه معرف وو په مقام اخر کي په خلاف
د باقي انواع د معرفي به چې بعض ظاهر نسبه وو لکه مضاب الی احده او معرفه باللام او حی
معرف وو په مقام اخر کي لکه مصمرات مبهمات او معرفه بالبناء پس خاص کړو مصنف علم لره
په تعریف سره نو ځکه یې د دې تعریف کړی دی او د نورو اقسامو تعریف یې نه دی کړي، او په
علم کي لاندې ده د معرفت د امور ثلاثه ۱، مفهوم لغوی ۲، مفهوم اصطلاحی ۳، معرفت د
نظام، نو علم په لغت کي علامی ته د شی ته وائي او په اصطلاح کي ۱، سم بعین المسمی
مطلقا ابن مالک، ۲، ما وضع لشی بعینه غیر متناول غیره بوضع واحد کدا فی المنز

سوال: تعریف د علم جامع نه شو افرادو خپلو لره خارج شو د دې به علم عالیه لکه رحمن، او س عباس
شو ځکه نه وائي چې علم هغه اسم ته وائي چې وضع لشی بعینه، او علم عالیه وضع لشی بعینه نه دی
بلکه وضع کړي شوی دی د مفهوم کلی لپاره او مستعمل یې مستعمله وی په یو فرد کي
جواب: وضع عامه ده که وضع اولی وی او که وضع ثانوی وی او استعمال د مستعمل په یو فرد کي
په منځه د وضع دنیا دی

سوال: تعریف د علم جامع نه شو خپلو افرادو لره خارج شو د دې به علم نوع و علم جنس و نه ځکه
وائي چې علم یې وضع لشی بعینه نه وائي او هغه د یو شی معین لپاره نه دی وضع شوی
جواب: د شی عام دی که فرد شخصی وی لکه رید شو یا فرد نوعی وی لکه اسود او رسم شویا
فرد جسي وی لکه اسمه شو عر مته اول منصوب دی بابر حالیت حال واقع شوی دی د صمیر د
وضع نه او غیر متناول محروور نه دی بنا په دې چې صفت شي د شی لپاره ۱ ځکه بول صفت د
لفظ دی نه د معنی او شی عبارت دی د معنی نه توصیف د دې په تناول سره نه دی صحیح ۲ که
دا غیر متناول صفت شي لپاره د شی نو تعریف د علم نه جامع کيږي خپلو افرادو لره د دې به علم
جنس خارج کيږي او علم نوع هم خارج کيږي ځکه هغه متناول دی کثیر لره

سوال: بوضع واحد جر محروور دی د دې لپاره لاندې ده د اعراب محلی نه د دې اعراب محلی څه دی؟

جواب: خار محروور منصوب محلا دی بابر مفعول مطلق د متناول لپاره

سوال: مفعول مطلق خو مصدر د فعل مدکور نه وائي او وضع مصدر د متناول نه دی نو څنگه وره
منصوب بابر مفعول مطلق وائي؟

جواب د مفعول مطلق دی په اعتبار د موصوف محدوده سره چې بولادی

سوال. خارج محروص چې په ترکیب کې څه واقع کېږي نو په اعتبار د متعلق سره واقع کېږي بولادی په متعلق کوی په متبوع پورې یا نه متبوع پورې که په متبوع پورې شي نو تقدیم د صفت راغی په موصوف باندې او د نه دی خارج او که متعلق کوی یې په بولادی پورې نو توصیف د شي سفسه راغی او د نه دی خارج جواب د به یو پورې هم نه دی معلوم بلکه دا متعلق دی په کتب مقدر پورې ب کس سره د متعلق نه صفت د تبولادی ب موصوف حذف شو صفت قائم شو مقامه یې د کس متعلق هم حذف شو او خارج محروص قائم شو مقدمه نو دیه مویره مفعول مطلق وایو نیږه او محاراً

سوال موضع واحد قید یې د څه لپاره ذکر کړي دی جواب: دا یې ذکر کړي دی د دې لپاره چې خارج نه شي د تخریف دغه نه اعلام مشر که حکه هغه متبوع دی غیر لره په اوصاف متعددو سره نه به وضع و حد سره او غده هغه نه وایي چی غیر متبوع وی غیر لره په وضع واحد سره او اعلام مشر که هغه متبوع غیر لره نه دی په وضع و حد سره

علم اولاً په درې قسمه دی ۱ غده محصه ۲ لقب ۳ کسه، وجه د حصر پکې داده چې دا اسم به حالي نه وي یا نه مصدر وی په لفظ د اب مست سره او ب نه وي که مصدر وو نو کنیه لکه ابوالفهم اس عیاس م کلنوم بونکر و غیره و که مصدر نه وو بویب به حالي، نه وي یا نه دلالت کوی په مدح او دم باندې به اعتبار د اصل وضع سره او ب نه دی کوی که کوو یې نو لقب لکه ریس العابدین تف الفقه و غیره و که نه یې کوو نو علم محصه لکه رید عمرو بکرو و غیره او علم ثانیاً په دوه قسمه دی ۱ منقول ۲ مریحل

وجه د حصر پکې داده چې د غده نه حالي نه وي یا نه دې معنی علمی نه محکمی بله معنی کې مستعمل شوی وی او ب نه وي که نو وو نو علم مریحل لکه رید عمرو بکر سعاد شو او که مستعمل شوی وو نو علم منقول ورته وایي او علم منقول په اعتبار د منقول غده سره لس، ۱۰ قسمه دی ۱ مریحل من اسم الحسن نحو امد ۲ من المصدر نحو فصل ۳، من اسم الفاعل نحو حارث شکر ۴ من اسم المفعول نحو مسعود ۵ من العاصی نحو شمر ۶، من المصارع نحو یزید ۷ من صفة المنة ۸ من اسم التفصیل نحو افضل و اشرف ۹، من المركب النافض نحو عبد الله، ۱۰ من الجملة نحو تألف شرا

او علم ثالثاً درې قسمه دی ۱ مفرد، ۲ مرکب ناقص ۳ جمله وجه د حصر پکې داده چې دا علم به حالي نه وي یا نه حر د لفظ دلالت کوی په جر د معنی موضوع له باندې په اعتبار د اصل وضع سره او ب نه یې نه کوي که نه یې کوو نو علم مفرد لکه رید عمرو بکر او که کوو یې نو بیجا به حالي نه وي یا نه مفید د فائد تامه وی سامع نه او یا نه نه وي که مفید د فائد تامه وو نو جمله او که نه وو نو مرکب ناقص او مرکب ناقص درې قسمه ی ۱۰، اضافی نحو عبد الله، ۲، صوتی نحو سبویه، ۳، مع صرف نحو علیل

او علم را به خود قسمه دی ۱، علم شخص ۲، علم نوع ۳، علم جنس ۴، علم غالبه

و چه در هر یکی از اینها علم به خالی نه وی یا به وضع شوی وی د یوشی معین لپاره او ب به وضع شوی وی د مفهوم کلی لپاره که وضع شوی و د شی معین لپاره نو د اشی معین به خالی نه وی ب به فرد شخصی وی یا فرد نوعی وی او ب به فرد جنسی وی، که فرد شخصی و نو علم شخص لکه به شو، او که فرد نوعی و نو علم نوع لکه اسود شو، او که فرد جنسی و نو علم جنس لکه اسامه، او که مفهوم کلی لپاره وضع شوی و نو ب به خالی نه وی یا به شی مستعمل مستعمله وی به یو فرد ب یو ب به شی به مستعمل کوی، که مستعمل کوو بی نو علم غالبه لکه رحمن ابن عباس و غیره شو، ب یو مستعمل به یو فرد کپی نه مستعمل کوو ب هغه ته اسم جنس وانی لکه رجل شو

سوال ۱، اسم جنس او علم جنس به میخ کپی خه فرق دی لفظاً او معنای؟ جواب ۱، فرق معنوی دا دی چې به علم جنسی کپی لحاظ د تعیین ثنوی شته او به اسم جنس کپی نشته، و فرق لفظی دا دی چې به اسم جنس ب دی احکام د علم شخص جاری کیری او به اسم جنس به جاری کیری ۱، چې تا حد خالی دی د هغه نه ۲، منع د دخول د الف لام ۳، منع د اصاف ۴، منع د وقوع د مکره صفت لپاره ب دی ۵، منع د کلمه د صرف به د علم جنس د وحی به د دی وحی به اسد مصروف دی او اسامه غیر مصروف دی خکه چې دوه سسه دی پکې ۱ عدم جنس ۲ بیث لفظی

و بصرها انصرا المتکلم ثم المخاطب هر کله چې فارغ شو مصنف د بیان د تعریف د علم نه نو شروع یی وکړه به بیان د مراتب د تعریف د نوع اول د معرفه کپی چې مصمرات دی نو وی ویل چې واعرفها الیه او هر کله چې پو شان وو مراتب د تعریف د اصافو د باقی انواعو د معرفه به خلاف د مصاف الی حد نه پس محتص یی وگرخو و بیان د مراتب د تعریف به اصافو د مصمر نو پورې خکه به مابین د اصافو د باقی اقسامو د معرفه کپی تفاوت شته سوا د مصاف الی اجدی به و په دی کپی مراتب پیژندی شی په اعتبار د مصاف الیه سره

نوجه واعرفها اعرف د معارفو به یعنی اقل د معارفو به لیسا عند المخاطب المتکلم ضمیر د متکلم دی د وحی د بعد د وقوع د الناس به په دی ضمیر د متکلم کپی ثم المخاطب بیا مصمر مخاطب دی خکه کله کله عارض کیری د ضمیر د مخاطب ته هغه شی چې به عارض کیری ضمیر د متکلم ته په دی شان سره چې نه وانی ایا نو التباس د غیر سره شته، او که انت وانی نو احصل د التباس شته د آخر سره چې دا خطاب د دی یو سره دی نه د بل سره او بیا مصمر غائب دی او دا بی ذکر به کرو خکه معرفت د اعرفیت د متکلم او مخاطب سره مستلزم دی معرفت د معرفت د غائب، لهذا ذکر د هغه ته ضرورت نشته

تشریح سوال د دی ربط د ماقبل سره خه دی او غرض د مصنف د دی عبارت نه خه دی؟ جوابه ربط د دی چې محکمی یی بیان د ترتیب وکړو په اقسامو د معرفه کپی اوس بیان د ترتیب د تعریف د اصافو د نوع اوله د معرفه کوی چې ضمیر دی او به معرفت د ربط سره غرض د مصنف هم واضح شو

المطالب العالیه

سوال بیان در مراتب در تعریف در اصناف و باقی انواع در معرفه بی ولی و نه کرو؟ جواب: به مراتب در تعریف در باقی اصناف و انواع در معرفه که تفاوت شده سواد مصاف الی احدها معلوم می‌ری در مصاف الیه نه به دی دی بیان کری. او مراتب در تعریف در اصناف و مصاف الی احدها معلوم می‌ری و دو دوم مصر الخ

شان سره که مصاف الیه صمیر و نو دا اول مصر معرفه ده که مصاف الیه علم و و دو دوم مصر الخ

سوال ته وانی چی صمیر در متکلم اعرف دی بو مطلب بی داشو چی به دی کی به التباس نه راخی

حالاتکه به دی کی جو التباس راخی لکه چی انا و ویلی شی من واره الحدار؟ جواب: عرف به معنی

د اقلها التباس سره دی به به معنی در عدم التباس سره خکه صمیر در متکلم قبل دی در جهه در

التباس به به نیست سره صمیر در مطلب به به دی شان سره چی ره ن و به به التباس در غیر سره

شته او چی است وایم بو احتمال شده حی دعه مطلب نه وی مراد بلکه بل مراد وی

دکر به کرو

سوال صمير د متكلم و مخاطب مرته بيان شوه نو صمير د غائب يي ولي و تړون كړي او
جواب هر كله چي معرفت د اعرف د صمير د متكلم او مخاطب مسله وو معرفت د عرفيت د
مضمير غائب لره نو هغه يي ترك كړو احشاه

مضمير غائب لره يو هغه يې ترك كړو احتصار
النكرة ما وضع نشي لا بعينه ربط هر كله چې فارغ شو مصنف دېسان د معرفي نه يو شروع يې وكړه
په بيان د بكرة کې. يو بكرة په لغت کې يا ساته وائي او په اصطلاح د نحو مانو کې يو اسم دی
داسې اسم چې وضع کړي شوی دی د يو مسمي لپاره داسې مسمي او مدلول چې منلېس نه دی په
تفيس خارجي چل سره په دي شان سره چې د دغه مسمي او مدلول مصدر معلوم نه دی مسکلم و
محتاج ته لکه رحل شو. دا جو تعريف بالمفهوم د بكرة شو او تعريف بالعلامه يې دا دی

لو واقع موقع ما قد دھکرا

سكرة قابل الـ مؤثر

واقسم د کړه یې د کړه په کړه څکه چې غیر محصور او غیر مضطرب دی څکه مساوات د اقسامو د معرفي په ټول اسماء د قبيلي د کړي نه دی

اسماء العدد ما وضع لكمية احوال الاشياء ربطا هر كله چي فاعل شروع مصنف د تقسيم د اسم به ثانيه به اعشار د وضع سره مو عین ته چي معرفه او نکره وو پس شروع یی وکرده به تقسیم حر د اسم کی ثالثا په حسب د دلالت د اسم سره په کمية باندې او په عشار د عدم دلالت علی الکمیته سره، او هر کله چي اسماء عدد ثبته (حکم محتصه وو به دې شان سره چي حار کړي به سماء عدد کی نه په نورو اسماء کی نو ذکر یی کړو عدد لپاره د سار د حکمو محصورو وی ویل اسماء العدد

ترجمه اسماء عدد به اصطلاح د نحو بنویس کی ما الف و دی او افراد د ضمیر د وضع به اعتبار د لفظ د ما سره دی ۲ یا جنس اسم عدد به اصطلاح د نحو بنویس کی جنس لفظ دی او د کلمه د ما به موزون تعبیر وکړو به لفظ سره به په اسم سره لپاره د دې چې دا تعریف د اسم عدد شامل شي بولو اسماء عدد لره حوا که هغه احد وی او که مرکب بانه وی او که مرکبات عطفیه وی، او په احد و او مرکبات بنانه و باندې اطلاق د اسم کیږي حقیقه ځکه جوز د لفظ دلالت نه کوي په احد

معنی باندی او په مرکبات سانیه و باندی اطلاق د اسم کیري حکماً څکه اصول د مرکبات عطفيه
سم دی او په عنوان کې يې اسماء عدد ويلي دي تغلياً وضع داسې لفظ چې وضع کړي شوی دی
بکمیة احد الاشياء لپاره د معلومه ولود مقدار د افر دود معدوات په دي شان سره چې دغه کمیة
کل معنی موصوع له د دي اسم عدد ده او افراد عدم دی که افراد وی لکه واحد او ثنان یا اجتماع
وی لکه ثلاثة او اربعة شو

تشریح سوال. د دي عبارت ربط د ماقبل سره څه دی او غرض د مصنف د دي عبارت نه څه دی؟
جواب: ربط د ماقبل سره دا دی چې دا مخکې هم تقسیم د اسم وو نوعین نه (۱) معرفه (۲) نکره، او
د هم تقسیم د اسم دی نوعین ته (۱) اسماء عدد (۲) اسماء غیر عدد، لیکن دومره فرق دی چې
دغه تقسیم ثانی د اسم نوعین په اعتبار د وضع سره وو او دا تقسیم ثالث د اسم نوعین نه په
اعتبار د دلالت علی الکمیة او عدم دلالت علی الکمیة سره دی او غرض د مصنف تقسیم حر
دی په اسم نحوی کې نوعین ته چې یو اسم عدد دی او بل اسم غیر عدد دی په دي شان سره چې د
سم په خالي نه وي یا به دلالت کوی په کمیة د احد و باندی او یا به یې نه کوي، که د ثانی سې کوو
یو اسم عدد، او که دلالت یې نکوو نو اسم غیر عدد

سوال. مخکې ت تقسیم د اسم کړي وو نوعین ته چې معرف او مبني وو نو دا اسماء عدد به خالي نه
وي یا به معرف وی او یا به مبني وی، که معرف وی نو داخل دی په معرف کې. و که مبني وی نو
داخل دی په مبني کې نو بې یې ولي ذکر کوی؟ جواب: هر که چې وو د دي لپاره احکام مخصوصه په
دي شان سره چې هغه احکام مختص وو په دي پورې او محاور نه دی غیر ته نو ذکر یې کړو لپاره د
بې د احکام مختصه و چې هغه درې دي (۱) استعمال خلاف القیاس یعنی تعبیر د عدد چې مدکر
راشي نو عدد مؤنث کولي شي وبالعکس (۲) جوړول د اسم فاعل د مادی حامدی نه لکه رابع
خامس حادی عشر وغير شو (۳) اصافه د مرکب الی المركب

سوال. په نورو ځایونو کې تا ما عبارت د اسم به اغستو نو دلته عبارت د لفظ نه ولي احلي؟
جواب: کلمه د ما په دي مقام کې عبارت دی د لفظ نه، نه ده اسم به لپاره د دي چې د تعریف د اسم
عدد شامل وگرځي ټولو اسماء عدد لره خوا که هغه احاد دی که مرکبات ثانیه دی، و که مرکب
عطفيه دی او که دا عبارت شي د اسم نه نو مرکبات عطفيه ترې جارحیري او د اسم اطلاق کیري په
مرکبات سانیه و باندی حقیقه څکه هر د لفظ دلالت نه کوي په جز د معنی موصوع له باندی، او په
مرکبات عطفيه باندی دلالت حقیقه نه کیري څکه هر د لفظ د دي دلالت کوی په هر د معنی باندی
سوال. هر کله چې اطلاق د اسم په مرکبات عطفيه باندی نه کیري نو په عنوان کې يې اسماء العدد
ولي ذکر کړي دي؟ جواب: په عنوان کې يې اسماء ذکر کړي دي تغلياً ۲ یا عنوان کې يې اسماء
لعدد ذکر کړي دي څکه اصول د اسماء العدد اسماء دی (۳) یا اطلاق د اسم په مرکبات عطفيه
باندی حقیقه نه دی جائز خو مجاراً ورباندی کولي شي څکه اصول د معنی اسماء دی

سوال دا کلمه د ما به حالي به وي يا به بي عبارت وائي د لفظ به او يا به بي عبارت وائي د لفظ به
به دواړه نه دی صحيح، که عبارت بي وائي د لفظ نه به ماعد ورسره ولگيدو چې وضع دی
ما قبل ورسره به لگي چې اسماء العدد دی ځکه چې حمل د مفرد راځي به جمع باندې و د لايحه
او که عبارت بي وائي د الفاظو به بود ما قبل سره لگي خود ماعد سره نه لگي ځکه وضع کړي
صمير د مفرد دی بودا مطابقت به راځي بس المرجع والتصير؟

جواب ۱ دا ما عبارت وایم د الفاظو به او که ته وائي چې ماعد ورسره به لگي نو جواب د
چې افراد د صمير د وضع په اعتبار د لفظ د ما سره دی لیکن دا جواب کمزوري دی ۲ اصلي
جواب دا دی چې ما عبارت دی د لفظ به او که ته وائي چې ما قبل ورسره به لگي نو جواب دا دی
چې صفت د اسماء عدد نه اصافه جس دی نو معنی دا ده جس اسم عدد عند الحاد جس
لفظ دی نو حمل د جس په جس باندې راځي اوس دا دویم جواب غوره دی اول به ځکه چې
تعریف کيږي د جس په جس سره او په دې اول جواب کې تعریف د افرادو راځي په افرادو باندې
او په دویم کې تعریف د جس راځي به جس سره په هر تعریف کې لاندې وی د جس او فصل نه
ما وضع جس دی په دې کې چېل او پردی بول داخل شو تکمیله فصل اول دی په دې سره بي
احترار وکړو د هغه اسماء به چې هغه وضع کړي شوی دی د غیر کمیت لپاره به برابره خبره ده که
دلالت په عدد د معین باندې کوي لکه رید عمرو بکر یا به کوي لکه صبیح د جمع او لفظ د عدد
شو او اصافه د کمیت چې احاد به وشو دا فصل ثانی دی په دې سره بي احترام وکړو ۱ د هغه
شي نه چې هغه وضع شوی دی د کمیت د اجزاو لپاره لکه نصف ربع ثلث و غیر ۲ او د ریځي
احترار بي وکړو د خط سطح او جسم تعلیمی به ځکه دا اگر چې وضع شوی دی د کمیت لپاره خود
کمیت د افرادو لپاره به راځي خط ما له طول نه وائي او سطح ما له طول و عرض او جسم تعلیمی
ما له طول و عرض و عمق ته وائي ۳ دارنگې بي احترام وکړو د هغه الفاظو نه چې هغه وضع شوی
دی د کمیت د مسافت لپاره لکه میل او فرسخ شو

او اصافه د حد حی بي اشیاء نه وکړو بودا فصل ثالث دی په دې سره احترام وکړو د بضع
و غیره ځکه دا وضع شوی دی د کمیت د افرادو لپاره بی نسیها بي نسبت نه غیر ته ۴ او بل
بي احترام وکړو د کل معنی شئی ولا واحد نه ځکه دغه الفاظ وضع شوی دی لپاره د کمیت د
افرادو موضوع د قصیه به سیه د کمیت د افرادو معدودات او دلته دا کمیت عبارت دی د
مقدار به او احاد عبارت دی د افرادو به و انشاء عبارت دی د معدودات به

سوال تعریف د اسماء عدد جامع به شرحیلو، براه به خارج شود دې به واحد شان ځکه ته وائي
چې اسم عدد ما وضع نکمیت احاد الیاء به وائي و واحد او شان دلالت به کوي په کمیت د
افرادو معدودات بلکه واحد دلالت کوي په یو باندې او اثنان دلالت کوي په دوه باندې؟
جواب ۱ په تعمیم د افرادو سره دی معنی افراد عدم دي حی افراد او وی او که اجتماع وی بو
داخل شو پکې واحد او شان ځکه دا که اجتماع دلالت به کوي په کسب د افرادو معدودات اجتماع

ليكن دلالت كوى به كميته د افرادو د معدوداتو افراد په دفعات كښرو سره لكه، يو كس تاته وواني چې كم دينارا، درهما غلاماً عددك او ته ورته وواني چې واحد واحد واحد سوال، تعريف د اسم عدد مابنغ به شود دخول د غير به داخل شو پكې رجل او رجلان خكه دا اسم دى او دلالت كوى به مقدار د افرادو معدد باندې لكه واحد دلالت په يوباندې كوى نور رجل هم دلالت په يوباندې كوى دارنگې رجلان دى، او حال دا دى چې دا اسم عدد به دى؟

جواب: دا دى چې دا قاعده ده چې لام چې صله د وضع راشي نو مدحول دلام كن معنى موضوع له دى نو د اسم عدد ټولو معنى موضوع له دلالت په كميته د احادو د اشياؤ دى فقط او رجل او رجلان دلالت په كميته د احادو د اشياؤ به كوى فقط بلكه دلالت ورسره په جنس هم كوى او اسم عدد دلالت په عدد كوى او په جنس يې نه كوى نو تعريف د اسماء عدد جامع مابنغ شو

په عدد په اصطلاح د اهل حسابو كې د پته واني چې واقع كيري نصف د مجموعه د حاشيتين مثال لكه اثنان عدد دى خكه دا نصف د مجموعه د حاشيتين دى په دې شان سره چې د اثنان دوه حاشي دى يو حاشيه دونى چې واحد دى او دويم حاشيه فوقى چې ثلاثة دى دا چې جمع شي اربعة ترې جوړيږي او اثنان د اربعة نصف دى، دارنگې ثلاثة اربعة هم دى، او په اصطلاح د نحويانو كې ما وضع لكميته احاد الاشياء ته واني، اوس د دې نه معلومه شوه چې په اسم عدد د نحويانو او اسم عدد د اهل حساب كې نسبت د عموم خصوص مطلق دى اسم عدد د اهل حساب اخص مطلق دى او اسم عدد د نحوى يا اعم مطلق دى په دې شان سره چې كوم شى چې عدد وو اهل حساب په اصطلاح كې هغه عدد عند النحات دى او دا لازمه ده چې كوم شى عدد وي عند النحات يو هغه به عدد عند اهل الحساب وي مثال د ماده افتراقى د عدد د جانب د نحو بوننه لكه واحد شو، دا عدد دى عند النحات خكه عدد عند النحات ما وضع لكميته احاد الاشياء ته واني او دا هم د كميته د احاد د اشياء لپاره وضع شوى دى ۲، يا عدد عند النحات ما يقع فى جواب كم ته واني او دا هم په جواب كې واقع كيږي يا ما يقع فى العدة واني او دا واحد هم په شمير كې واقع كيږي او دا واحد عدد نه دى عند اهل الحساب خكه د دوى تعريف ورياندې نه صادقېږي خكه د دې لپاره حاشيه فوقى شته خو حاشيه دوى ورله نشته، وعند البعض اثنان هم عدد نه دى خكه دا مجاور د واحد دى اگر كه تعريف د عدد په دې باندې صادقېږي ليكن مجاوره د واحد د وجه ته ورته عدد به واني لهذا (۱) واحد عدد نه دى عند اهل الحساب بالاتفاق (۲) ثلاثة وما بعده عدد دى بالاتفاق (۳) اثنان عند الجمهور عدد دى وعند البعض عدد نه دى

اسونها اثنا عشرة كلمة ربط (۱) هر كله چې فارغ شو مصنف د تعريف د اسماء عدد نه مو شروع يې وكړه په تقسيم د اسماء عدد كې چې اسماء عدد دوه قسمه دى ۱ اصول ۲ فروع ۳ باهر كله چې فارغ شود تعريف د اسماء عدد نه مو شروع يې وكړه په بيان د مصداق د اسماء عدد كې ۳ با دا جمله مستانه ده واقع شوې ده په جواب د سوال د سائل كې خكه ك

چې ما وضع الخ بو معترض اعتراض وکړو چې ما هی یعنی هغه العاط کوم دی چې دلالت کوي په کمیت د افرادو د معدوداتو باندې بو مصنف جواب وکړو چې اصولها اثنا عشره کلمه سره ترکیب: اصولها مبندا اثنا عشره عدد منهم ممیز کلمه ده له نمیر، ممیر سره د تمیز نه خبر د مبندا واحد (۱)، خبر دی د مبندا محذوفی لپاره ای احدها واحد (۲) دا واحد بدل بعض واقع شوی دی د اثنا عشره کلمه لپاره، ومائة والف عطف دی په واحد باندې او استعمال د بدل بعض په صمیر د بدل منه باندې قاعده کلیه ده بلکه قاعده اکثریه ده (۲)، او که او منم چې قاعده کلیه ده د استعمال د بدل بعض صمیر د بدل منه لره عام دی که لفظا وی او که تقدیرا وی دلته اگر چې لفظ شته خو تقدیرا دی فیکون بقدر واحد منها الی عشرة ومائة والف ترجمه: اصولها اصول د اسماء عدد یعنی هغه اسماء عدد چې مسی علیه او ستفرع علیه د بالی اسماء عدد دی اثنا عشره کلمه دولس کلمی دی چې هغه واحد وعیره دی الی عشرة تر عشرة پورې نولس دا شو او یولسم مائة دی او دولسم الف دی

تشریح سوال د دې عبارت ربط د ماقبل سره څه دی او غرض د مصنف د دې عبارت نه څه دی؟ جواب: ربط د ماقبل سره په وجوه ثلاثه و سره دی کما مر او په معرفت د ربط سره غرض د مصنف رحمه الله هم معلوم شو پدې شان سره چې (۱) غرض د مصنف د دې عبارت نه تقسیم د اسماء عدد دی نوعین ته چې یو اصول دی او بل فروع دی (۲) یا غرض د مصنف بیان د مصداق او صیغ د اسماء عدد دی (۳) یا غرض د مصنف دفع د اعتراض ده چې هغه اعتراض معترض کړی دی په مصنف باندې پس د تعریف د اسماء عدد نه په ما هی سره، بو مصنف جواب وکړو په اصولها الخ سره سوال، اصول جمع د اصل ده او اصل به استعمال د کلام د غرضو کې په پنځه معانیو سره راځي (۱) بمعنی الدلیل (۲) بمعنی المقس علیه (۳) بمعنی ولی و راجع (۴) بمعنی قاعده کلیه (۵) بمعنی د مایشتی علیه غیره سره دی

سوال: او دلته اصول په کومه معنی سره دی؟ جواب: دلته اصول په معنی د مایشتی علیه غیره سره دی او اصل چې په معنی د مایشتی علیه غیره سره راځي نو د دې په مقابل کې فرع راځي بمعنی مایشتی علی غیره لهدا د دې عبارت ترجمه دا شوه چې متفرع علیه او مبني علیه د دې اسماء عدد دولس کلمات دی چې هغه واحد، اثنان، ثلاثة، اربعة، خمسة، ستة، سبعة، ثمانية، تسعة، عشرة، مائة، او الف، دی د دې دولسو کلماتو ته عندالاحات اصول د اسماء عدد وائي او د دې نه علاوه نورو ته فروع د اسماء عدد وائي سوال: دی دولسو کلماتو ته اصول او باقي ته فروع ولي وائي؟ جواب: اصل مایشتی علیه غیره ته وائي او دی دولس کلمات ته اصول ځکه وائي چې دا مبني علیه د باقي اسماء عدد دی په دې شان سره چې دا باقي اسماء عدد دی دولسو کلماتو نه جوړیږي

وطرق بناء الفروع من الاصول خمسة ۱ - لحاق ما، ۲ - التمس بحو واحدة واثنان (۲)، ۳ - سلف طهي بحو ثلاث الی عشر ۳ واثنا عشره کماتس والمیس ۴ - یجمع حقيقة او حکم ف لاوول کماة والوف

والثاني كعشرين أو باقي عقود (٥) وبالتركيب، أو دا تركيب عام دي (١) كه اضافي وي نحو ثلاث مائة (٢) يا امتزاجي وي نحو احد عشر تا تسعة عشر (٣) يا عطفي وي نحو احد وعشرون أو به التثنية كلمة كي دا كلمة منصوب دي خكه دا تمير واقع شوي دي د عدد اوسط او تعيز د عدد اوسط مفرد منصوب راخي، او دا دواړه جرئين مستعمل شوي دي موافق القياس خكه تمير يي مؤنث راغلي دي او د احد عشر نه تر تسعة عشر پوري په دي كي يوولس او دوولس مستعملولي شي موافق القياس په دي شان سره كه تمير يي مذكر وو دواړه به مذكر وي، او كه تمير يي مؤنث وړيو دواړه به مؤنث وي او دلته تمير مؤنث دي خكه دواړه مؤنث دي، او په اثنا عشره كي جز ثاني مبني على الفتحه دي خكه متضمن دي معنى د حرف عطف لره او جز اول معرب دي، او مرفوع بالالف دي خكه خبر دي د مبتدا لپاره چي اصولها دي اودا جر اول معرب دي لما مر.

سوال واحد په تركيب كي خه واقع شوي دي؟ جواب دا خبر د مبتدا محذوف دي اي احدها واحد او مائة لف مرفوع دي عطف دي په واحد باندې (٢) يا دا واحد مرفوع دي خكه دا بدل بعض واقع شوي دي د اثنا عشره كلمة نه.

سوال په بدل بعض كي لابي ده د اشتغال نه په ضمير د مبدل منه باندې او دا خو مشتمل نه دي په ضمير د مبدل منه باندې؟ جواب دا ق عده كلييه نده بلكه اكثرية ده په دتم شان سره چي دا بدل بعض غالب مشتمل وي په ضمير د مبدل منه باندې او كله كله بدون الاشتغال هم راخي لكه دلته ش (٢) او كه او منم چي قاعده كلييه ده نو بيا اشتغال د بدل بعض په ضمير د مبدل منه عام دي كه لفظا وي او كه تقديرا وي دلته تقديرا دي اي واحد منها الى عشرة

سوال الي په دو قسمه دي (١) اسقاطي (٢) امتدادی دي، دلته يو هم نه دي صحيح خكه په الي اسقاطي كي سر د كلام متناول وي مابعد لره او دلته واحد متناول نه دي عشرة لره، او الي امتدادی كي حكم مدخول د الي لره نه وي ثابت و دلته حكم عشرة لره ثابت دي چي دا د اصول د اسماء عدد نه دي؟ جواب دا الي استقاطيه دي او كه ته وائي چي سر د كلام متناول نه دي مابعد لره نو جواب دا دي چي دا عبارت په حذف د مضاف سره دي فيكون التقدير واحد وغيره الي عشرة ومائة، مائة اصل كي ماي وو بروزن فعل بيا ي متحرکه وه او ماقبل تري مفتوح وو بدل شوه په الف بندي او الف حذف شوه و جی د النقاء د ساكنين نه په ميسخ د الف او د تنوين كي او د هغي په عوض كي په اخير كي تاء راغله نو مائة شو

تقول واحد اثنان الخ ربط: هر كله چي فارغ شو مصنف د بيان د اصول د اسماء عدد نه نو شروع يي وكړه په بيان د طريقه د استعمال د اسماء عدد كي

(١) يا هر كله چي فارغ شو د بيان د اصول د اسماء عدد نه نو شروع يي وكړه په بيان د احكام مختصه د اسماء عدد كي نو وي ويل چي وتقول الخ

ترجمه وتقول وائي به ته اي مخاطب واحد او اثنان په مذكر كي او واحدة او اثنتان او ثنتان په مؤنث كي مودة القياس برابره خبر ده كه مفرد وي او كه مركب وي په تركيب امتزاجي سره يا په تركيب

عطفی سره څکه اصل په استعمال کې موافق القیاس دی او خلاف القیاس خلاف الاصل دی او اصل نه عدول کولی شي خلاف الاصل ته د وجی د وجود د مقتضی نه چې هغه تمیز دی او دلته تمیز نه دی موجود څکه واحد او اثنان تمیز نه غواړي او وجه د دې وروستو راځي
تشریح سوال دا واحد او اثنان مقوله ده د تقول لپاره او مقوله د قول نه راځي مگر جمله راځي ر
 واحد او اثنان مفرد دی؟ **جواب** مقوله د قول جمله راځي په دې شرط چې مراد اللفظ نه وی او که مراد اللفظ وه نو بیا مفرد هم راځي کما فی قوله تعالی ﴿فَلَا تَقُولُ لِمَا آتَى﴾ او دلته واحد او اثنان مراد اللفظ معقول به واقع شوی ده د تقول لپاره

سوال مقوله د قول چې مفرد مراد اللفظ وی نو هغه منصوب وی نو دلته واحد مرفوع ولې دی؟
جواب دایې مرفوع ولې دی حکایه څکه بل ځای داسې مرفوع وو، او تقول صیغه د واحد مذكر محط ب فعل مضارع ده نه صیغه د واحدې مؤنثې غنبي، وثلاثة الی عشر دا عطف دی په واحد باندې جمع او دعسې وائي به نه ثلاثة وماراد علیه تر عشرة پورې که تمیز د دې جمع مذكر وو کما فی قوله تعالی ﴿عَلَيْكُمْ إِلَّا تَعْلَمُونَ أَنَّكُمْ فَتَنَةٌ لِّأَنفُسِكُمْ﴾ وثلاثة الی عشر او وائي به نه ثلاث او ماذا علیه تر عشر پورې که تمیز د دې جمع مؤنث راغلی وو نحو قوله تعالی ﴿قَالَ مَا يَشْكُرُ إِلَّا أَنْكُمُ النَّاسُ فَتَنَةٌ لِّأَنفُسِكُمْ﴾

تشریح په دې اصولو د اسماء عدد کې د واحد به واخله تر عشرة پورې واحد او اثنان مستعمله ولې شي موافق القیاس او د ثلاثة نه تر عشرة پورې مستعمله ولې شي خلاف القیاس په دې شان سره چې تمیز د دې عدد اقل به حالي نه وي یا به جمع مذكر وی او یا به مؤنث وی که مذكر وو نو عدد مؤنث مستعمل کول شي نحو ثلاثة رجال الی عشرة رجال او که تمیز د دې جمع مؤنث راغلی وو نو عدد به مذكر مستعمله ولې شي نحو ثلاث نسوة الی عشر نسوة

سوال اصل په استعمال کې موافق القیاس دی نو د ثلاثة نه تر عشرة پورې دا عدد مخالف القیاس ولې مستعمل کیږي؟ **جواب** منم چې اصل په استعمال کې استعمال موافق القیاس دی لیکن دلته عدول شوی دی د اصل نه خلاف الاصل ته د وجی د وجود د مقتضی نه چې تمیز دی په دې شان سره چې تمیز د دې عدد اقل چې جمع مذكر راشي نو دا به ته مؤنث وائي لپاره د موافقت د عدد د معدود سره څکه دا جمع په تاویل د جماعة سره مؤنث دی نو عدد هم مؤنث شو نو موافقت راغی، او هر کله چې د ثلاثة نه تر عشرة پورې مؤنث مستعمل شو په تمیز د جمع مذكر کې نو تمیز د دې چې جمع مؤنث راشي نو عدد به مذكر استعمالوی لپاره د دې چې لازم نه شي التباس د عدد مذكر د عدد مؤنث سره د اول وهلت نه

سوال التباس خو په عکس سره هم دفع کیږي نو عکس یې ولې ونه کړو؟
جواب عکس یې ونه کړو څکه چې مذكر اصل دی او مؤنث فرع ده او موافقت اصل دی او مخالفت فرع ده نو اصل مواصل لره ورکړو او فرع مو فرع لره ورکړه لپاره د رعایت د تعادل او د انصاف

مقال: نه وائي چي تمیز د عدد اقل چي جمع مذکر راشي نو دا عدد مؤنث کولي شي دا قاعده ستا منقوضه شوه په دې قول د الله تعالی ﴿مَنْ جَاءَهُ الْمَوْتُ فَلَهُ عَشْرُ امْتَالٍ﴾ باندې دلته امثال جمع مذکر دی او عشر هم مذکر ذکر شوی دی؟ جواب: اڅا که المعداد مؤنثا واللفظ مذکرا او بالعکس هرجهان، او دلته هم امثال لفظ مذکر دی او مصداق د دې مؤنث دی ځکه دا عبارت دی وحصات نه بو دلته يې لحاظ د معنی کړی دی نو ځکه يې عدد مذکر کړی دی.

مقال: دا قاعده ستا منقوضه شوه په دې حديث سره چي: لم يخرج السی صلی الله علیه وسلم ثلاث لرمص الموت: دلته ثلاثا عدد او تمیز يې مقدر دی چي ایام دی او دا مذکر دی نو پکار وه چي پاته يې ويلي وي؟ جواب: دا قاعده په هغه ځای کې ده چي د تمیز جمع مذکر دې اسم عدد سره نه کور وي، او که دا تمیز ورسره مذکور نه وي نو بیا جواز د وجهین دی وده عشر اثنا عشر، ربط، هر کله چي فارغ شو مصنف د بیا د طریقې د استعمال د عدد مفرد نه نو شروع يې وکړه په بیان د طریقې د استعمال د عدد مرکب کې نو وی وبل واحد عشر دا عطف دی په واحد اثنان باندې.

ترجمه: وائي به ته کله چي واورې د لسو نه په شمیر کې د عربو په ژبه باندې احد عشر اثنا عشر په تکریر د جزین سره په مذکر کې نحو قوله تعالی ﴿إِلَى رَأَيْتَ أَشَدَّ مَشَرًا كَوْنًا﴾ او وائي به ته احدی عشرة اثنا عشرة و اثنا عشرة په ثابت د جزین سره په مؤنث کې نحو قوله تعالی ﴿لَا تَفْجَرْنَ مِنَّا ثَمَرَةً مِّنْهَا﴾ او مغير کړي شو واحد احد ته او واحدة احدی ته لپاره د حصول د تحفیف د وجی د ثقل د ترکیب نه، او هر اول د دې مرکب قیاس دی په حالت د افراد باندې په دې ش س سره چي هغه مستعمل وو موافق القیاس او داهم مستعمل دی موافق القیاس، او هر چي استعمال د جز ثانی په احد عشر او اثنا عشر کې موافق القیاس بودا د دې وجی نه دی چي هر کله چي التباس مدفوع شو په مبین د مذکر او مؤنث کې په تکریر د جز اول سره په نهضت سره محط ته پس حاجت پاتې نه شو استعمال د جز ثانی ته خلاف القیاس ځکه دا جز اول او جز ثانی په دې يوولس او دوولس کې مستعمل يې موافق القیاس.

مقال: په حالت د افراد کې واحد مستعملیدو په مذکر کې او واحدة مستعملیدو په مؤنث کې او کله چي د مرکب شو په ترکیب امتزاجی سره نو د واحد نه احد او واحدة احدی ويلي جوړ شو؟

جواب: معائنې کړي شو واحد احد ته او واحدة احدی ته لپاره د حصول د تحفیف د وجی د ثقل د ترکیب نه او احد اصل کې وحد وو ځکه دا ماخوذ دی د وحدت نه و او بدل شوی دی په همزی سره خلاف القیاس ځکه دا قانون دی د صرفیو نو (۱) چي و او مضمومه چي واقع شي بحای ف کلمه نو بدلول يې په همزه جائز دی بالاتفاق نحو و حوة په دې کې جائز دی ا حوة (۲) و او مفتوحه چي واقع شي بعنې فا کلمه د هغې بدلول نه دی جائز بالاتفاق، و ام احد و اة فشد (۳) و او مکسوره چي واقع شي بجاني فاء مو هغې کې اختلاف دی.

سوال: د احد او واحد په مینځ کې څه فرق دی؟ جواب: احد او واحد په مینځ کې فرق دا دی چي احد مراد د واحد دی په دوه ځایونو کې (۱) یو چي صفت د الله واقع شي لکه الله واحد الله احد

(۲) دویم په اسماء عدد کې یقل واحد وعشرون واحد وعشرون او د دې نه علاوه په استعمال د دې دواړو کې فرق دی په دې شان سره چې احد نه مستعملیږي مگر (۱) وروستو د نفی نه نحو ع او هو مستولې علی احد، ونحو ما اتانی من احد فمعناه لا واحد اتانی ولا ثانی واذا قلت جاسی واحد فمعناه انه لم یاتینی منهم اثنان (۲) احد مستعملیږي په اثبات کې مضاف غالب، نحو قام احد الثلاثة په خلاف د واحد نه چې دا عام دی وروستو د نفی نه هم راځي او په اثبات کې هم راځي او په اثبات کې راځي مطلقا که مضاف وی او که غیر مضاف وی ۳ د واحد جمع احد راځي ولا جمع للاحد واقعه وعن ابی العباس انه سئل عن الاحاد من جمع الاحد فقال معاد الله ليس للاحد جمع ولا لاثنين واحد من جنسه ولكن ان جعلت جمع الواحد فهو محتمل مثل شاهد واشهاد - احد اصل کې اوحد ورو برور افعال بیا و او بدل شو په الف باندې نو احاد تریه جوړ شو وثلاثة عشر الی تسعة عشر او وائي به ته ثلاثة عشر تر تسعة عشر پورې په تانیث د جز اول او د تذکیر د جز ثانی سره په مذکر کې نحو ثلاثة عشر رجلا اربعة عشر رجلا الی تسعة عشر رجلا. او وائي به ته ثلاث عشرة الی تسعة عشرة په تذکیر د جز اول او تانیث د جز ثانی سره که تمیز د دې مؤنث وو نحو ثلاث عشرة امرأة الی تسع عشرة امرأة ځکه جز اول د دې مرکب قیاس دی په حالت د افراد باندې چې هلته دا مستعملیدو خلاف القیاس نو دلته هم مستعملیږي خلاف القیاس د وجی د حمل د حالت ترکیبی نه په حالت افرادی باندې او هر چې دی استعمال د جز ثانی موافق القیاس د دې وحی نه دی (۱) چې هر کله چې امتیاز راځي بین المذکر والمؤنث په تانیث د جز اول سره په نسبت سره مخاطب ته پس احتیاج پاتې نه شو استعمال خلاف القیاس ته ځکه اصل په استعمال کې استعمال موافق القیاس دی (۲) دا جز ثانی موافق القیاس مستعمل کړو لپاره د دې چې لازم نه شي اجتماع د علامتی د تانیث د جنس واحد نه فیما هو کالکلمة الواحدة په خلاف د احدی عشرة او ثنتا عشرة هلته اجتماع د علامتی د تانیث فیما هو کالکلمة الواحدة راغلي ده خو د جنس واحد نه نده بلکه د جنسین مختلفین نه راغلي ده حقیقه په احدی عشرة کې او د جنسین مختلفین نه حکم راغلي ده په ثنتا عشرة کې ځکه په ثنتا عشرة کې دا محض تانیث لپاره نه ده بلکه دا بدل راغلیده د واو نه نو هر کله چې تا د محض تاکید لپاره نه شوه نو په حکم د تانیث د جنس اخر کې شوه، او هر چې دی اثنتا عشرة دا محمول دی په ثنتا عشرة باندې وتیمیم تکسر الشین فی المؤنث

وهم: دا جمله معترضه واقع شوې ده په میسخ د مرکبات بنائیه و او مرکبات عطفیو کې ترجمه: وتیمیم او بنی تمیم خاص نه بل څوک (حصر حقیقی) (۲) خاص بنو تمیم نه حجارین (حصر اضافی) بیا قصر قلب او افراد او تعین درې واړه جوړېږي.

سوال: دا کلام مثبت دی نو دا د نفی معنی د کوم ځایې نه کوی؟ جواب: دی کلام کې حصر دی او کوم کلام کې چې حصر وی په نفی کې دوه نسبتونه وی (۱) ایجابی (۲) سلبی مذکور ته منطوق وایي او غیر مذکور ته مفهوم وایي مذکور دلته نسبت ایجابی دی او نسبت سلبی مفهوم دی د حصر د

کلام نه تکسر الشين کسره وړکوی شين د عشرة لره تميم مستداه ده او تکسر الشين جمله خبر دی ونديت الفعل لاجل استاده الی ضمير تميم وهو مؤنث تاويل قبيلة هي المؤنث په مؤنث کې هغه عشرة چې مرکب وی د غير سره لپاره د دې چې لازم نه شي اجتماع د اړيکه فتحات فيما هو الی لکلمة الواحدة په احد عشرة او ثنتا عشرة کې او يا لپاره د دې چې لازم نه شي اجتماع او توالي د خمس فتحات فيما هو کالکلمة الواحدة په ثلاث عشرة الی تسع عشرة کې سره د ثقل د ترکیب نه او حازین ساکن کوی عین کلمه د عشرة لره په مؤنث کې چې کله مرکب شي د غير سره او د العت و حازین اصم دی د لغت د بنی تميم نه ځکه چې د، سکون اخف دی د فتحی نه او مذهب د بنی نیم کمزوري دی ځکه په هغوی باندې اعتراض راځي چې تاسو د سارا نه تختيدی د پريالي لاندې راغلي ځکه تاسو خو فرار کوو د فتحی نه لپاره د حصول د حقت او کسره ثقيله ده نو بڼه ثقل پکې پيدا شو ليکن بنی تميم جواب کوی چې وقوع د کسري سين الفتحات اخف ده د وقوع د فتحی نه بين الفتحات لهذا باران نه او تختيدو پريالي لاندې راغلو بلکې د بردي لاندې ودرېدو او الشين. سوال. ته وائي او تميم تکسر الشين دا خبر ستا منقوضه شو شجرة سره؟

جوابه الف لام عهدی يا الف لام عوضی المراد من شين العشرة لا مطلق لشين سوال. دا خبره ستا منقوضه شو عشر سره؟ جواب. فی المؤنث

سوال. هذا منقوض بجائني عشرة رجال؟ جواب. دا مسئله په هغه ځای کې ده چې عشرة مؤنث مرکب شي بل عدد سره. نوالشين کې الف لام عهد خارجي دی او مراد د شين نه شين د عشرة دی او دا حازین په شين د عشرة کې سکون وائي او شين تميم کسره وني (۱)، په دې شرط سره چې مؤنث وی (۲)، او مرکب شوی وی د غير سره او که دا مؤنث نه وو بلکې مذکره، ولکه عشر مجرد عن التاء يا مؤنث وو ليکن مرکب مع الغير نه وو نو هلته فتحه د شين وائي بلانفق نحو رأيت عشر نسوة هکذا عشرة بالوقف او بدويه.

وعشرون واخواتها ده. هر کله چې فارغ شو مصنف د بيان د طريقه د استعمال د مرکبات بدئيه و نه نو شروع يې وکړه په بيان د طريقه د عقود د عدد کې نووی ويل چې وعشرون واخواتها، دا عشرون عطف دی په ثلاثة عشر باندې نو دا مفعول به واقع شوی دی د تقول لپاره په واسطه د عطف سره او عقود ثمانية چې مفعول به واقع شي نو منصوب بالياء راځي او دلته مرفوع بلواو لوستلي دی حکایه او خواتها کې دوه ترکیبه دی او دوه قسمه اعراب لوستل جائز دی

(۱) يا واخواتها منصوب بالكسره دی صیغه د جمع مؤنث سالم ده عطف دی په عشرون باندې

چې هغه منصوب محلا وو د وجی د وقوع د هغې نه مفعول به لپاره د تقول

(۲) يا دا اخواتها مرفوع دی بنا په دې چې دا مبتدا ده او خبر يې حذف دی فیکون التقدير واخواتها مثلها او دا جمله معترضه ده چې واقع شوي ده د عشرون اوفيهما په مينځ کې او اخوات د عشرون

بائي عقود دی چې هغه ثلاثون، اربعون، خمسون، ستون، سبعون، ثمانون، تسعون، دی

ترجمه او وائي به ته عشرون مذکر واخواتها او هغه اسماء عدد چي هغه په شان د عشرون دي په عقد کې چي هغه ثلاثون، اربعون الخ دي هغه به هم مذکر وائي هيما په مذکر او په مؤنث دواړو کې نو وني به ته عدي عشرون رجلا او عدي عشرون امراة بي د فرق نه بين المذکر والمؤنث ځکه فرق د مؤنث د مذکر نه راځي په الحاق د تاء التانيث سره اوس الحاق د تاء التانيث چي ته کوي پدي عقود ثمايو پوري په مؤنث کې نو، مو د تاء تانيث به خالي نه وي يا به يې راوړي مخکي د واو او نون به او يا به يې راوړي وروستو د واو او نون نه که وروستو يې راوړي نو اجراء د علامي د يوې کلمې راغله په کلمه اخري کې او د ابطله ده او که مخکي يې راوړي نو يو اجراء د علامه د تانيث راغله په وسط د کلمه کې او د ابطله ده، ۲ او دارنگي لارميري اجتماع د علامتين متبائنيتين په کلمه واحده کې ځکه داتا تانيث علامه د مؤنث ده او واو او نون او يا سون علامه صريحي د مذکر ده او اجتماع د علامتين متبئين په کلمه واحده کې بطله ده پس هر کله چي فرق ممکن نه شو بين المذکر والمؤنث په اتصال د تاء التانيث سره پس شو دا عقود ثمانية مشترک بين المذکر والمؤنث

واحد وعشرون واحدي وعشرون ربط هر کله چي فارغ شو مصنف د بيان د طريقه د استعمال د مفرداتو او مرکبات بنائيه و نه نو شروع يې وکړه په بيان د طريقه د استعمال د مرکبات عطفيو کې او هر کله چي مفرد کړي شوي وو واحد اخذ ته او واحده اخذ ته په مرکب عطفی کې بي د ترکيب امتزاحی نه د وجي د ثقل د ترکيب نه پس نه شو استعمال د دي دواړو بلفظ ما تقدم نو د دي وجي نه مندرج به کړو مصنف احد و عشرون او حدي و عشرون په قاعده د عطف بلفظ ما تقدم کې بلکه دائي خان له جدا ذکر کړو

ترجمه وائي به ته په هغه عدد کې چي د هغي زيادت راغلي وي په هر عقد باندې د دي عقود نه احد وعشرون په تذکیر د جر اول او د ثانی سره که تمیز يې مذکر راغلي وو نحو احد وعشرون رجلا او وائي به ته احدی وعشرون په تانيث د جز اول سره که تمیز يې مؤنث راغلي وو نحو احدی وعشرون امراة ثم بالعطف بلفظ ما تقدم يابه وائي ته په عطف د عقود سره په عدد زائد باندې په حال کون د دي عدد زائد کې چي دا کائن دي په هغه لفظ او صيغې سره چي هغه مخکې بيان شوې ده په حالت د افراد کې الی تسعة وتسعين تر نهه نوي پوري

تشریح سوال د واحد وعشرون واحد وعشرون ربط د ماقبل سره څه دي او غرض د مصنف د ماقبل سره څه دي؟ جوابه ربط د ماقبل سره دا دي چي مخکې بيان د طريقی د استعمال د مفردات او مرکبات بنائيه و وو او دلته بيان د طريقی د استعمال د مرکبات عطفيو دي او په معرفت د ربط سره غرض د مصنف هم معلوم شو چي مقصد د مصنف په دي عبارت سره بيان د طريقی د استعمال د مرکبات عطفيو دي سوال فرض منصبی د مصنف اختصار بما هو اختصار دي نو هر کله چي مقصد د مصنف بيان د طريقه د استعمال د مرکبات عطفيو دي نو احد وعشرون هم مرکب عطفی دي نو دائي په قاعده د بلفظ ما تقدم کې ولي مندرج نه کړو او اځان له يې ولي ذکر کړو؟

هر کله چي واحد مغير شوی وو احد ته او واحدة مغير شوی وو احدى ته د وحي د ثقل د مرکب نه لپاره د حصول د تخفيف پس نه شو استعمال د احد وعشرون او احدى وعشرون په لفظ ماتقدم باندې ځکه په حالت د افراد کې واحد او واحدة مستعمل دي او چي مرکب شي د عقودو سره نو احد او احدى ويلي شي نو هر کله چي دانه شو په لفظ د ماتقدم باندې نو خانه له يې ذکر کړد او په دغه قاعده کې يې داخل نه کړو

په چي واحد او واحدة چي مرکب شي د عقودو سره نو د واحد نه احد او د واحدة نه احدى ويلي چې؟ جواب: لپاره د حصول د تخفيف د وحي د ثقل د ترکيب نه بيا دومره فرق دی چي واحد او واحد چي مرکب شي د عشر سره نو د واحد نه احد او د واحدة نه احدى جوړېږي وجوب فيقل عشر، احدى عشرة، فلا يقال واحد عشر، واحدة عشرة، او دا چي مرکب شي د عقودو سره نو د واحد نه احد او د واحدة نه احدى جوړېږي جوازاً نه وجوباً فيقال احد وعشرون وحدى وعشرون ي يقال واحد وعشرون واحدة وعشرون

په د عشر سره چي مرکب شي نو د دې به احد او احدى وحياً ويلي جوړېږي او د عقودو سره چي مرکب شي نو جوازاً ترې ويلي جوړېږي؟ جواب: دا مرکبات بنائيه کثير الاستعمال دي و مرکبات عطفيه قليل الاستعمال دي او کثرت استعمال تقاضه د تخفيف کوي وحياً ځکه د واحد نه احد او واحدة نه احدى جوړېږي وجوباً او کوم شي چي کثير الاستعمال به وي هغه تقاضه د تخفيف وړي نه کوي نو ستا خوځه ده چي تخفيف کوي او که نه کوي

موال: بلفظ ماتقدم جار مجرور دی د دې لپاره لاندې ده د اعراب محلي نه نو د دې اعراب محلي څه شي دی؟ جواب: اعراب محلي د دې نصب دی.

موال: منصوبات دوولس قسمه دی دا کوم قسمه دی؟ جواب: دا منصوب دی بنابر حاليت په اعتبار د منعلق محذوف سره.

په حال تقاضه د ذوالحال کوي نو دا حال د چانه واقع شوی دی؟ جواب: دا حال واقع شوی دی د محذوف نه غير صريحي محذوف د عطف نه فيكون التقدير ثم تقول بعطف تلك العقود على الزائد عليها كانت ذلك الزائد بلعظ ماتقدم

موال: عطف د عقود چي په زوائد باندې کيږي نو بالعکس ويلي نه کيږي؟ جواب: زوائد قليل دي او عقود کثير دي او قليل مقدم وي په کثير باندې (۴) او لپاره د دې چي ترقی د ادنی نه راشي اعسی نه رواني به ته اثنان وعشرون رجلاً ثلاثه وعشرون رجلاً الى تسعة وتسعين رجلاً په مذکر کې وائي به ته اثنتان وعشرون امرأة ثلاث وعشرون امرأة الى تسع وتسعين امرأة په مؤنث کې

ملکة والف: هر کله چي فارغ شو مصنف د بيان د طريقی د استعمال د عدد اقل او عدد اوسط نه نو شروع يې وکړه په بيان د طريقه د استعمال د عدد کثير کې نو وی ويل ومائة والف، ترجمه: وائي به ته مائة والف په معردي کې او مائتان او العان په تشبيه کې فيهما په مذکر او مؤنث دواړو کې نحو مائة رجل ومائة امرأة والف رجل والف امرأة مائتا رجل مائتا امرأة والعارجل والف

امراة بی د فرق به بیس المدکر والمؤنث خکه فرق د مؤنث د مدکر به راخی په اتصال د تاء تانیث سره
او که په مؤنث کې اتصال د تاء التانیس وکړو په مائة کې یو لار میږي اجتماع د تانیث او دایاطه
او الف معمول دی به مائة باندې د حی د اشتراک د الف نه د مائة سره په اصل کې او په افراد کې
ثم بالمعطف علی ما تقدم ربط هر کله چې فارغ شو مصنف د بیان د طریقې د استعمال د مفردات د عدد
اکثر به نو شروع یې وکړه په بیان د طریقې د استعمال د مرکبات د عدد اکثر کې نوی ویل
بالمعطف علی ما تقدم

ترجمه بیا به وائي نه په هغه عدد کې چې هغه راند شوی دی په مائة او الف او دې په تشبیه
باندې بالمعطف په عطف د مائة او الف سره په زوائد باندې (۲) یا په عطف د زائد سره په مائة او
الف باندې علی ما تقدم په حال کون د دې راند کې چې دا به کانس وی په هغه طریقې او صیغه سره
چې مخکې بیان شوي ده په مفردات کې

تشریح: سوال د دې عبارت ربط د ماقبل سره څه دی او غرض د مصنف د دې عبارت نه څه دی؟
جواب: ربط د ماقبل سره دا دی چې مخکې یې بیان د طریقې د استعمال د عدد اکثر وکړو اوس بیان
د طریقې د استعمال د مرکبات د عدد اکثر کوی چې عطف د زوائد دی په مائة او الف باندې یا د دې
په تشبیه باندې، او د دې او د عطف د زوائد په عقود ثمانیه باندې دومره دی په هلته عطف جائز و
د یو جانب نه چې عطف د عقود دی په راند باندې او دلته عطف جائز دی د جانبین نه (۱) چې عطف
د مائة او الف وکړي یا د دې په تشبیه د رواندو، نحو مائة وواحد مائة وواحدة مائة واثنان مائة
وثلاثة رجال مائة وثلاث نسوة مائة واحد عشر رجلا مائة واحدی عشرة امراة الی آخره او دغسې به
وائي په تشبیه کې (۲) او داربگی جائز دی عطف د مائة او الف په راند باندې نو وائي به ته واحد
ومائة رجل واحدی ومائة امراة، اثنان ومائة رجل، وثلاثة ومائة رجل، اربعة ومائة رجل، خمسة ومائة
رجل، احدی ومائة امراة، اثنان ومائة امراة، ثلاث ومائة امراة، اربع مائة امراة الی آخره

سوال: عطف د عقود ثمانیه په روایدو باندې جائز وو بیک جانب، لپاره دی چې ترقی د ادنی نه
راشي اعلی ته نو دلته عطف د جانبین نه ولي جائز دی؟ جواب: دلته عطف د جانبین نه جائز دی
ځکه عدد اکثر ثقیل دی نو مونږه جواز وکړو دا عطف د حاسبین نه لپاره د حصول د تخفیف

سوال (۱) چې د عدد اکثر تمیز مفرد معرور راخی د عدد اقل تمیز جمع معرور راخی او د عدد
اوسط تمیز مفرد منصوب راخی، اوس دوه عددین چې راجمع شي په یو ځای کې مثلاً عدد اقل او
عدد اکثر یا عدد اوسط او اکثر راجمع شي نو تمیز د دواړو به ذکر کوی که د یو به ذکر کوی او که
د یو ذکر کوی نو د چا به ذکر کوی؟ جواب: تمیز د معطوف به ذکر کېږي نه د معطوف علیه

سوال: ولي؟ جواب: ځکه چې په بیان د معطوف سره بیان د معطوف علیه هم راخی لهدا وائي به ته
ثلاثة ومائة رجل او مائة وثلاثة رجال

سوال: دا مسئله خو مونږه ته معلومه شوه لیکن عطف د اثنان او واحد چې وکړي شي په مائة باندې
نو بیا به څنگه وائي ځکه واحد او اثنان خو تمیز نه غواړي؟

مؤن. عطف د واحد او اثنان چي په مائة او الف باندې وشي نو داسې به وائي چي مائة و اثنان من الرجال يا من النساء، ولى ثمانى عشرة فتع الياء: تركيب. هـ ثمانى عشرة خبر مقدم او فتع الياء مبتدا مؤخره، مبتدا سره د خبر نه جمله اسميه خبريه

ترجمه: ثمانه ده په ثمانى عشرة كې فتحه د ياء يعنى مبني على الفتحه ده

شرح: د احد عشر نه واخله تر تسعة عشر پورې جر اول او جز ثانی دواړه مبني على الفتحه دي ماسوا د جز اول د اثناعشر نه او په دې ټولو كې بسا على الفتحه متعين ده او بله وجه نده جائز ماسوى د ثمانى عشر نه په دې كې څلور وجي جائز دي

۱. ثمانى عشر مبني على الفتحه د وجي د بسا د صدور د اعداد مركوبه په فتحه باندې نحو احد عشر لى تسعة عشر ماسوا د جر اول د اثناعشر نه

۲. وجاز اسكانها او جائز دي ساكن كول د ياء د ثمانى عشر په حذف د فتحي سره د وجي د تناقل د مركب نه د تركيب د وجي نه په شان د معد يكرب باندې

۳. وشد حذفها او شاذ كړي شوى دى حذف د ياء بفتح النون سره د فتحي د نون نه چي ثمان عشرة او وائي په حذف باندې، او په دې باندې باعث حصول د تحفيف دى او په فتحى د نون باندې باعث گرځول د ثمانى عشر دى په صورت د اخوات باندې

۴. او شارح رضى ويلى دى چي پس د حذف د نون نه كسره د نون هم جائز ده يعنى ثمان عشر لپاره د دې چي دلالت وكړي دا كسره په حذف د ياء باندې او دا فتحه د نون شاذ ده د وجي د عدم دلالت د فتحي نه په حذف د يا باندې ليكن فتحه د نون اولى ده اگر كه خلاف القياس ده، د كسرى د نون نه اگر كه موافق القياس ده د وجي د توافق د ثمان عشر نه د اخوات خپلو سره ځكه اخوات د ثمان عشر مفتوحة الاواخر دي چي مركب يې واخلي د عشر سره او د دې ثمان عشر نه چي يا حذف كړو او فتحه د نون او ايو مو دابه هم مفتوحة الاخر شي نو موافقت به يې راشي د اخوات سره په فتحه سره په فتحه د حرف اخير كې او موافقت اولى دى د مخالفت نه

وميز الثلاثة الى العشرة مخفوض مجموع ربط هر كله چي فارغ شو مصنف د بيان د طريقه د استعمال د اسماء عدد نه نو شروع يې وكړه په بيان د تميز د اسماء عدد كې ځكه بحث د متعلق د شى نه بحث د شى نه وى او هر كله چي د واحد او اثنان لپاره تميز نه راټلو نو مصنف شروع وكړه د ثلاثة نه نو وى ويل چي ومميز الثلاثة الخ

ترجمه: تميز د ثلاثة و ما زاد عليها الى العشرة تر لسو پورې په مذكر كې او تميز د ثلاث و ما زاد عليها تر عشر پورې په مؤنث كې مخفوض مجرور راځي په اعتبار د اعراب سره د وجي د اضافت د عدد نه تميز ته قبيلي د اخلاق ثياب نه چي اضافت د موصوف راعلي دى صفت ته د وجي د كثرات د استعمال نه او كثرات استعمال تقاضه د تخفيف كوي او تخفيف حاصل شو په حذف د تنوين سره د عدد اقل نه د وجي د اضافت نه مجموع او جمع به وى په اعتبار د صيغى سره لپاره د موافقت د

عدد د معدود سره دا جمع عام ده لفظا چي لفظا وی نحو ثلاثة رجال اومعنی یا معنی وی فقط به لفظا نحو قوله تعالى ﴿ وَكَانَ فِي الْبَيْتِ مِثْرَةٌ ﴾

تشریح: سوال: د دې عبارت ربط د ماقبل سره څه دی او غرض د مصنف د دې عبارت به څه دی؟
جواب: مخکې بیان شو حکم د اسماء عدد چي هغه استعمال خلاف القیاس وو اوس بیانوی حکم د تمیز د اسماء عدد نو په معرفت د ربط سره معرفت د غرض د مصنف هم راغی چي مقصد د مصنف په دې عبارت کي بیان د حکم د تمیز د اسماء عدد دی

سوال: دا خو خروج عن البحث راغی ځکه بحث زمونه په اسماء عدد کي دی او تا په تمیز کي شروع وکړه؟
جواب: خروج عن البحث به راځي ځکه چي تمیز اگر چي اسماء عدد نه نه دی لیکن د متعلقات د اسماء عدد نه دی او بحث د متعلقات د اسماء عدد نه بحث دی بقیه د اسماء عدد نه

فلا يلزم الخروج عن البحث

سوال: مصنف چي دا تمیز د ثلاثة تر عشرة پوري بیان کړو نو تمیز د واحد او اثنان یې ولي بیان نه کړو؟
جواب: مونږه تمیز د هغه اسماء عدد بېنوو چي هغه تمیز غواړي چي هغه من ثلاثة لی اخره دی او کوم اسماء عدد چي تمیز نه غواړي هغه نه بېنوو لکه واحد او اثنان شو

سوال: واحد او اثنان تمیز ولي نه غواړي؟
جواب: د دې وجه مصنف وروستو په خپله بیانوی استغناء بلفظ التميز عنهما لا فائدة النص المقصود بالعدد

سوال: تمیز د ثلاثة تر عشرة پوري خو مونږه ته معلوم شو چي جمع مجرور راځي نو تمیز د ثلاث مجرد عن التاء تر عشر مجرد عن التاء پوري څنگه راځي د هغې تمیز یې ولي بیان نه کړو؟

جواب: د درې نه واخله تر لسو پوري په دی عدد قبل کي عدد د مؤنث شریک دی د عدد د مذکر سره په تمیز کي نو د وحي د اشتراك د عدد مؤنث نه د مذکر سره په تمیز کي یې تمیز د مؤنث نه دی بیان کړي او ترك کړي یې دی مقایسه، او الی په دې مقام کي اسقاطیه دی او صدر د کلام متداول دی مدخول الی لره ځکه دا عبارت د مصنف په حذف د معطوف سره دی ای و معیر الثلاثة وما زاد علیها الی العشرة
سوال: د ثلاثة نه واخله الی اخره دا اسماء عدد تمیز ولي غواړي؟

جواب: ځکه په دې کي ابهام جنسي دی دا تقاضه کوی د رفع د ابهام جنسي او رفع د ابهام جنسي راځي په تمیز سره، پس لابدی شوه د دې لپاره د تمیز نه؟

سوال: اصل په تمیز کي نصب دی نو تمیز د عدد اقل مجرور ولي راځي او جمع ولي راځي؟
جواب: او منم چي تمیز د قبيلي د منصوبات نه دی لیکن په دې کي دا جر راغلي دی د اضافت د وحي نه، او اضافت د عدد اقل راغلي دی د وحي د کثرت استعمال د عدد اقل نه او کثرت استعمال تقاضه د تخفیف کوی او تخفیف ورله ورکړي شو په حذف د تنوین سره د مضاف نه او دا

اضافت د قبيلي د احلاق ثیاب نه دی چي اضافت د موصوف راغلي دی صفت ته او جمع راځي

لپاره د موافقت د عدد د محدود سره او دا جمع عامه ده چې لفظا وی او که معنی وی مثال د لفظا لکه ثلاثة رجال او مثال د معنی لکه خمسة نفر

سوال. ثلاثة رجال کي دا رجال لکه څنگه چې لفظا جمع ده دارنگي معنی هم جمع ده نو تا یواځي لفظ ولي وويله؟ جواب: د جمع لفظی سره جمع معنا لازم ده ځکه يې صرف لفظ وويل او معنا قيد يې ورسره ونه لگوو ځکه معنی قيد لگول ورسره هله ضروري وو چې د جمع لفظی سره جمع معنی لازم نوی، او تمیز د عدد اقل راځي غالبا جمع مکسر دا جمع مکسر بيا عام دی چې مذکر مکسري او که مؤنث مکسري وی، او دا جمع مکسره عامه ده که فلتی وی او که کثرتی وی نحو

لوحه تعالى ﴿يَرْفَعُ الْفُتُوحَ ثَلَاثَةً مَرَّةً﴾ ﴿مَنْ جَاءَكَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ مِثْرُ اثْنَتَيْنِ﴾ (۲)، او تمیز د عدد اقل جمع مؤنث سالم راځي په طريقه د قلت سره نحو قوله تعالى ﴿وَسَبِّحْ شُبُهَاتٍ﴾ (۳)، او تمیز د عدد اقل جمع مذکر سالم نه راځي فلا يقل ثلاثة مسلمين ځکه بيا لازم يې اجتماع د علامتين متبئين بې هوک لکلمة الواحدة، چې دا تاء التانيث علامه صریحي د مؤنث ده او ب او نون علامه صریحي د مذکر ده او په مینځ د دې کي منافات دی، واما قول الفقهاء اکثر مدّة الحمل عند المشاغي ثلاث سنين وعند مالك أربع سنين؟ جواب: دا جار محری د جمع مکسري په شان د بنون باندې د دوی سره معامله کولي شي په استعمال د کلام د عرب کي معامله د جمع مکسري ځکه دلته تمیز واقع شوی دی د عدد اقل لپاره، الا في ثلاث مائة، دا مستثنی مفرغه ده او مستثنی منه حد دی فيكون التقدير مخفوض مجموع في جميع المواضع الا في ثلاثمائة وما زاد عليها الى سعمائة يعني د عدد اقل لپاره تمیز چې مائة راشي نو دا مفرد تمیز واقع کيږي به جمع ځکه دا لفظا مفرد دی او معنا جمع دی.

سوال چې الی تسعة مائة يې ويل نو الی عشر مائة يې ولي نه ويل؟ جواب: الی عشر مائة يې به دی ولي ځکه دا نه دی مستعمل په کلام د عربو کي استفاء بلفظ الف ځکه لس سوو ته د عربو په استعمال کي الف ولي کيږي نه عشر مائة.

سوال مائة مفرد چې تمیز دی عدد اقل واقع کيږي نو د دې جمع ولي تمیز د عدد اقل لپاره به واقع کيږي باوجود د دې نه چې تمیز د دې عدد اقل راځي جمع مجرور؟

جواب: وکان قياسه منین منات ځکه قاعده دا ده په مائة کي چې هغه مضاف الیه واقع شوی دی د ثلاث لپاره الی تسع چې دا جمع کړي شي په منات جمع مؤنث سالم یا منین جمع مذکر سالم سره ځکه د مائة لپاره دوه جمع دی. (۱)، یو په صورت د جمع مؤنث سالم چې هغه منات دی.

۲. دویم په صورت د جمع مذکر سالم چې هغه منون دی او اضاقت د عدد اقل منون ته نه دی حاضر ځکه که په دې عدد کي تانيث وائي نو لازم يې اجتماع د علامتين متبائين او که تانيث پکي نه وائي نو لازم يې خلاف د استعمال د عدد اقل نه ځکه تمیز د عدد اقل چې جمع مذکر راشي نو عدد مؤنث مستعمل کولي شي پس پاتي شوه جمع مؤنث سالم چې هغه منات دی ځکه

جمع مؤنث سالم اگر چي تمير واقع کيڙي د عدد اقل خودا ثنات پخيله عدد دی تمير غوري وړي د
 دي تمير ايکار کوي د وقوع به وروستو د جمع مؤنث سالم به ځکه تمير د اسماء عدد راځي
 وروستو د مفرد نه يا وروستو د مرکب به يا وروستو د عقود نه چي هغه په صورت د جمع مذکر
 سالم کي دي او تمير وروستو د جمع مؤنث سالم نه نه راځي
 ومميز احد عشر الخ ربط هر کله چي فارغ شو مصنف بيان د تمير د عدد اقل نه شروع يې وکړي
 بيا د تمير د عدد اوسط کي نووي ويل ومميز احد عشر الخ
 ترجمه تمير د احد عشر وما را د عليها الى تسعة وتسعين تر يو کم سلو پوري چي د يته عند العنان
 عدد اقل وائي منصوب منصوب راځي باعتبار الاحراب مفرد او مفرد راځي په اعتبار د صيغې سره
 نحو قوله تعالى ﴿إِنْ رَأَيْتُمْ أَحَدَ عَشَرَ كُوكَبًا﴾ ﴿لَهُ نَقَبٌ وَمِنْهُمْ تَرْجَمَةٌ﴾ ﴿فَالْمَجْرُوتُ مِنْهُ أَثَنًا عَشَرَ مَهْنًا﴾
 سوال تمير د دي منصوب ولي راځي "جوابه ځکه تمير د مصريات نه دي او په عدد اقل کي تمير
 مجرور راغلي وو د اضافت د وجي نه او دلته اضافت ممتنع دی ځکه لازميږي جعل د کلمات ثلاثه
 کلمه واحده او دا بنده جاتز او هر چي دي عقود نو په هغې کي اضافت ممتنع دی ځکه د اضافت
 وجي نه به يا نون غورځوي يا نه که غورځوي نو بيا حذف د غير د نون د تشبيه او د نون د جمع مذکر
 سالم راځي او دا بطل دی او که نه يې غورځوي نو بيا اتصال د ماعد سره رانغی او دا هم باطل دی
 ځکه اتصال لفظي واجب دی اضافت کي د وجي د اتصال به د دي واو او نون د عقود سره
 سوال مفرد به ولي راځي؟ جوابه هر کله چي تمير د عدد اوسط منصوب شو نو فضله شو او دا قلت
 اولی دی د فضله سره ځکه تمير د دي مفرد راځي
 سوال دا قاعده ست مقوصه شوه په دي قول د الله تعالى چي ﴿وَقُلْتُمْ أَأَتَيْنَا عَشْرَةَ أَشْهُارًا﴾ دلته
 تمير جمع منصوب راغلي دي نه مفرد منصوب
 جوابه اسباطا تمير نه دی د اثنی عشرة لپاره بلکه دا بدل واقع شوی دی د اثنی عشرة به او تمير
 د دي محذوف دی چي فرقه دی
 ومميز مائة والف وثنتین الخ ربط هر کله چي فارغ شو مصنف بيان د تمير د عدد اوسط نه رو
 شروع يې وکړه په بيان د تمير د عدد اکثر کي چي هغه د مائة نه واخله الي اخره دی
 ترجمه تمير د مائة او د الف او تمير د تشبيه د مائة او الف چي مثنان او العان دی، او تمير د جمع
 د الف چي الف او الوف دی نه جمع د مائة ځکه د مائة جمع بده مستعمل په کلام د عربو کي
 مخفوض مجرور راځي باعتبار الاحراب او مفرد راځي په اعتبار د صيغې سره هيقال مائة رجل الف
 رجل مائتا رجل الف رجل الف رجل والف رجل
 سوال تمير د عدد اکثر مجرور ولي راځي؟ جوابه (۱)، حملا على العدد الاقل لا شتر اکهما في
 الاصول (۲)، د وجي د اضافت د عدد اکثر نه تمير ته او مضاف اليه نه وي مگر مجرور وی
 سوال اضافت د عدد اکثر يې تمير ته ولي کړی دی؟ جوابه ځکه چي عدد اکثر ثقیل دی باعتبار
 المعنی او ثقل تقاضه د تخفيف کوي نو تخفيف ورله ورکړي شو په اعتبار د اضافت سره

موق. مفرد به ولي وی؟ جوابه: خكه كه تميرد دي جمع را شي نو ثقل در ثقل لازمي يي خكه عدد اكثر ثقل دي باعتبار المعنى او جمع هم ثقيله ده

سوال. د ا قاعده ستا منقوضه شوه په دي قول د الله تعالى ﴿ وَلَوْ شَاءَ لَكُنْهُنَّ أَتَنَافُسُونَ ﴾ سره په دي ايت كي مائه عدد اكثر راغلي او د دي تميز راغلي دي جمع چي هغه سنس دي؟
جوابه په دي ايت كي دوه قرآنونه دي (۱)، يو قراة كي راغلي دي ثلاث مائه سنين په تنوين د مائه يره بيا بعض ولي دي چي دا سنين بدل واقع شوي دي د مائه نه او دا بيا علامه د جر ده، خودا تركيب ضعيف دي خكه د بدل لپاره شرط صحت د وقوع د بدل دي موضع المبدل منه مع بقاء المعنى ولو قيل ثلاث سنين اختلف المعنى ۲، غوره تركيب دا دي چي دا بدل واقع شوي دي د پلان نه او دا بيا، پكي علامه د نصب ده او شرط د بدليت موخود دي، لانه لو قيل ولسوا في كنههم سي مائه احتمال ثلاث مائه فلم يذهب المعنى بالكلية.

۲، او په دويم قراة پد كي راغلي دي ثلاث مائه سنين بدون التنوين چي مائه مضاف دي سنين ته او دا جمع تميز واقع شوي ده د مائه لپاره دا محمول دي په استعمال اقل باسدي خكه غالبا تميز د عدد اكثر راخي مفرد محرور او په طريقه د قلت سره راخي جمع مجرور كذا قل ابن مالك

ومائة والالف للفرد اصف ومائة بالجمع نذرا قد رد

سوال. چي وجمعه يي وويل نو وجمعهما يي ولي ونه ويل په شن د و تشيتهما باندې؟

جوابه: جمعهما يي ونه ويل لعدم استعمال جمع العائنه مع التميز

سوال. د ا قاعده ستا منقوضه شوه په دي قول د شاعر سره

وهم منون الوفا وموفى نظر شم العرائين خرابين اليهم

چه ته راني چي جمع د مائه نه وه مستعمل سره د تمير نه او دلته جمع راغلي ده چي مائه دي سره د نير نه چي هغه الوفا دي، او بل تاسو راني چي تميز د عدد اكثر مفرد مجرور راخي او دلته جمع منصوب راغلي ده؟ جواب: يجوز في شعر ما لا يجوز في غيره يعنى د مصنف دا خبره بنا ده په سعت كلام كي او ته شعر ته لازي.

ولا كان اللود مؤنثا واللفظ مذكرا او بالعكس فوجهان. (بها: هر كله چي فارغ شو مصنف د بيان د هغه اسم عدد نه چي هغه ذوجهة واحدة وو د وجي د كيدو د تميز نه ذوجهة واحدة نو شروع يي وكړه په بيان د هغه اسم عدد كي چي ذوجهتين دي د وجي د كيدو د تميز د دي نه ذوجهتين (۲)، يا دا جمله مستغنه واقع شوي ده جواب د سوال خكه مصنف مذكي ويلي وو چي تميز د عدد اقل چي جمع مذكر راخي نو دا عدد به مستعملولي شي مؤنث نحو ثلاثة رجال نو معترض اعتراض وكړو چي دا

لعدد ستا منقوضه شوه په دي قول د الله تعالى ﴿ مَنْ جَاءَ يَلْعَنُوكَ فَلَهُ شَرُّ مَثَلٍ ﴾ سره چي دلته تميز جمع مذكر دي او عدد مؤنث ندی، او دارنگي د ا قاعده ستا منقوضه شوه په دي قول د فقهه سره اكثر مائة العمل اربع سنين عند الشافعي چي دلته تميز د عدد اقل راغلي دي جمع مذكر او دا عدد

مؤنث نه دی مستعمل او دارنگې دا قاعده ستا مقوضه شو په دې قول د عربو سره جاتنی ثلاث اشخاص من النساء چې دلته تمیز جمع مذکر راغلي دی او عدد مؤنث نه دی مستعمل نو مصدق جواب وکړو چې واذا کان المعدود مؤنث واللفظ مذکراً او بالعکس فوجهان

قرجه که چري وو معدود یعنی تمیز مؤنث په اعتبار د مصداق سره واللفظ مذکراً او باللفظ تمیز مذکر وو نحو عندي ثلاثة اشخاص من النساء او بالعکس او یا بالعکس وو په دې شان سره چې تمیز مذکر دی په اعتبار د مصداق سره او لفظ مؤنث دی نحو عندي ثلاث انفس من الرجال فوجهان ای ففی العدد وجهان په دې عدد کې دوه وجهی جائز دی مذکر لوستل هم جائز دی و مؤنث لوستل هم جائز دی د وجهی د کیدو د تمیز نه د وجهتین، لکه ثلاثة اشخاص من النساء، شو نو په دې کې که دینه وگوري چې دا اشخاص لفظ مذکر دی نو ثلاثة اشخاص ووايه ځکه تمیز د عدد اقل چې جمع مذکر راشي نو عدد مؤنث مستعمله ولي شي او که دینه گوري چې دې اشخاص مصداق مؤنث دی نو ثلاث اشخاص اووايه ځکه تمیز د عدد اقل چې جمع مؤنث راشي نو عدد مذکر مستعمل کولي شي او د عسي عندي ثلاثة انفس من الرجال کې که دینه گوري چې لفظ د انفس مؤنث دی نو عندي ثلاث انفس ووايه ځکه تمیز د عدد اقل چې جمع مؤنث وو نو عدد مذکر کولي شي او که دینه گوري چې مصداق د انفس مذکر دی نو عندي ثلاثة انفس من الرجال ووايه ځکه تمیز د عدد اقل چې جمع مذکر راشي نو عدد مؤنث کولي شي

او صاحب د غایة التحقيق ولي دي چې په دې عدد کې دوه وجهی رواد دی لیکن اعتبار د لفظ اولی دی د اعتبار د معنی نه ځکه نظر د نحوی لفظ نه دی نه معنی لیکن دا خبره کمروزي ده بقوله تعالی ﴿مَنْ يَكْمُلْ إِلَهُهُ فَلَهُ مَظْهَرٌ أَتَمٌّ﴾ دلته لحاظ د معنی شوی دی نه د لفظ نو دا دلیل دی په دې خبره باندې چې ده تذکیر او تانیث په دې اسم عدد کې چې تمیز د دې دوجهتین وی علی السویه جائز دی سی د ترجیح د احد هما نه په اخر باندې لپاره د دې چې لازم نه شي حمل د کتاب الله په خلاف اولی باندې

سوال بل اعتراض کړی دی صاحب د غایة التحقيق په مصنف باندې چې دا مسئله د ذکر کول پکار وو وروستو د عدد اقل نه متصل بلا فصل ځکه دا فرق ثابت دی په عدد اقل کې او د الف او مائة نه وروستو ذکر کول نه وو پکار د وجهی د اشتراك د مائة او الف نه په مذکر او مؤنث کې؟

جواب: دا مسئله مصنف ذکر کړې ده پس د اختتام د تمیز د عدد نه د وجهی د تعلق د دې مسئلې نه د تمیز سره په دې شان سره که دا تمیز وو ذوجهة واحدة نو عدد هم ذوجهة واحدة دی او که تمیز وو ذوجهتین نو عدد به هم ذوجهتین وی، ادا کان المعدود مؤنث الخ دلته دا اللفظ عطف دی په المعدود باندې او مذکراً عطف دی په مؤنثا باندې نو عطف د اسمین راغی په معمولین مختلفین د عامل واحد باندې او دا جائز دی بالاتفاق

سوال ادا کان المعدود الخ دا شرط دی او فوجهان حزاء ده او جراء د شرط نه راځي مگر جمله او دا خو مفرد دی؟ جواب: وجهان مبتدا ده او د دې خبر محذوف دی فيكون التقدير ففی العدد وجهان

المبني

مبتدا سره د خبر نه جمله جزاء د شرط واقع شوي ده او جمله اسميه چي جزاء واقع شي نو هلته لاندې وي د فاء جزائيه به او دلته هاء راغلي ده

ولايميز احد واثنان ربط دا هم جمله مستانقه ده واقع شوي ده په جواب د سوال کي سوال دا دي چي عند النجات د دي تميز دي ولي بيان نه کړو نو مصنف جواب وکړو ولايميز واحد الح سره ترجمه ولايميز نه شي ذکر کولي د واحد او اثنان لپاره تميز وروستو د واحد او اثنان نه استفعا بلفظ

لايميزه وجي د استفعا د متکلم نه په هغه لفظ سره چي هغه صلاحيت د تميز لري عنهما د ذکر د ربط او د اثنان نه مثال د هغه لفظ چي هغه صالح دي لپاره د تميز د واحد او اثنان لکه رجل او اثنان، اوس کله چي ذکر کړي شي رجل نو ذکر د واحد او رجلان صلاحيت لري د تميز لپاره د ذکر د اثنان ته ضرورت نشته، لافادة النص المقصود دا دليل د دليل دي او علت علت دي، د وحی د دلالت کولو د لفظ صالحه نه صراحه په هغه معنی باندې چي هغه مقصود د متکلم ده باندې په کميت او مقدار د اسم عدد سره

تشریح: سوال ولايميز الخ د دي عبارت ربط د ماقبل سره څه دي او غرض د مصنف د دي عبارت نه څه دي؟ جواب: ربط د ماقبل سره دا دي چي دا جمله مستانقه جواب د سوال دي او په معرفت د ربط سره غرض د مصنف هم معلوم شو چي دفع د اعتراض ده چي وارديږي په عدم ذکر د تميز د واحد او اثنان سره د کيدو د دي دواړو نه د اسماء عدد نه عند النجات

سوال ولايميز الخ مدعي ده او استفعا بلفظ التميز ورله دليل دي او دا دليل مطابق نه دي د مدعي سره ځکه د ولايميز الخ نه معلومېږي چي واحد او اثنان ذکر کولي شي بي د تميز نه ځکه د لايميز واحد معنی دا ده چي تميز نه شي واقع کولي د واحد او د اثنان نو مطلب دا شو چي واحد او اثنان به ذکر کوي و تميز به ورسره به ذکر کوي او د دليل نه معلومه شوه چي تميز به ذکر کوي به واحد او اثنان؟ جواب: دليل مطابق دي د مدعي سره ځکه په لايميز واحد و اثنان کي ذکر د ملزوم دي او مراد ترينه لازم دي، يا لايميز متضمن دي معنی د لايد کر لره فيكون المعنى لايد کر لره احاده و اثنان تميز بعدهما

سوال بلفظ التميز نه معلومه شوه چي د واحد او اثنان لپاره تميز شته او د لايميز نه معلومه شوه چي د دي تميز نشته نو په مابين د مدعي او دليل کي منافات او تناقض راغي؟ جواب: ولايميز الح کي نفی د تميز د واحد او اثنان لپاره کړي ده بالفعل او په دليل کي بي اثبات د تميز کړي دي بالقوه او په اعتبار د صلاحيت سره نه بالفعل او د تناقض لپاره وحدات ثمانية شرط دي کما في قوله الشاعر

وتناقض هشت وحدت شرطان وحدت موضوع و محمول کلان

وحدة شرطه و منافات بر کل قوه فعل است و آخره

سوال: دا سور اسماء عدد تمیز غواري نو واحد او اثنان تمیز ولي نه غواري؟

جواب: دا باقي عدد دلالت کوي فقط په کمیت باندې نه په جنسیت باندې او تمیز د هغوی دلالت کوي فقط په جنسیت نه په کمیت باندې پس لاندې شوه د ذکر د اسم عدد او تمیز د دواړو نه لپاره د دې چې معلوم شي سامع او مخاطب ته جنس او مقدار د عدد دواړه او د واحد او اثنان لپاره چې کوم لفظ صلاحیت د تمیز لري لکه رحل او رحلان شو دا په اعتبار د مادی سره دلالت کوي په جنسیت باندې او په اعتبار د هنیت سره دلالت کوي په کمیت باندې نو ذکر د واحد او اثنان ته ضرورت پاتې نه شو او دا مقصد د دې قول د مصنف دی چې لاقادة النص المقصود بالعدد؟

سوال: استغناء منصوب دی او منصوبات دوولس دی دا کوم قسم دی؟ جواب: دا منصوب دی بتبر مفعول له سوال. دانه خالي نه وي یا به یې مفعول له وائي د نفی لپاره چې لادی او یا به یې مفعول له وائي د نفی لپاره چې یمیز دی دا دواړه به دی صحیح، که مفعول له یې وائي د نفی لپاره نو دا نه دی صحیح د دوه وجوه یو وجه منطقی ده او بله وجه نحوی ده (۱)، منطقی وجه دا ده چې مفعول له د حرف لپاره نه واقع کیږي ځکه مفعول له علت وی او معانی د حروفو مفعول بالعلت نه وي او وجه نحوی دا ده چې مفعول له راځي د فعل لپاره دا فعل عام دی که لفظاً وی او که تقدیراً وی نه د حرف لپاره ځکه مفعول له عندالجهات ما فعل لاجله فعل مذکور ته وائي، او که مفعول له یې منعی لپاره وائي چې یمیز دی نو بیا لزمیږي فساد د معنی، ځکه دا قانون دی چې نفی چې داخله شي په یو کلام باندې او هغه مقید وی په یو قید سره نو دا نفی قید ته متوجه کیږي او مقید باقي پاتې کوي سا په دې قانون باندې الاول کیږي د نفی د استعناء یې وکړه او یمیز یې باقي پاتې کړو فیکون المعنی لایذکر لواحد واثان تمیز بعدهما لاجل الاستعناء بل شی اخر، او دا معنی باطله ده

جواب: (۱) دا مفعول له دی د نفی لپاره چې لادی ځکه دا بمعنی اتفی دی فیکون المعنی اتفی ذکر ته یز الواحد والاثین بعدهما استغناء بلفظ التميز عیها لیکن دا چواړه کمزوري دی ځکه په دې باندې اعتراض واردیږي چې استغناء مفعول له دی منصوب بتقدير اللام او مفعول له چې منصوب بتقدير اللام راځي نو هغه مشروط دی شروط ثلاثه و سره (۱)، مصدر به وی (۲)، متحد به وی د فعل سره په زمانه کې (۳)، متحد به وی - فعل سره په فاعل کې، او دلته اتحاد فی الفاعل نشته ځکه د اتفی لپاره فاعل ذکر دی او د استغناء فاعل متکلم دی جواب: دا بناء دی په مذهب د هغه چا باندې چې مفعول له منصوب بتقدير اللام مطلق جائز وائي (۲) استغناء مفعول له لما تصمنه معنی لایمیر واحد بحذف المضایف لللفظ والمعنی ای ترک تمیز الواحد و اثین مخافة لروم الاستعناء (۳) دا مفعول له دی د فعل محذوف لپاره ای لایمیزان والا یلزم ترکها استغناء بلفظ التميز (۴) د مفعول له دی د فعل منفی لپاره چې یمیز دی او نفی چې داخله شي په یو کلام باندې او هغه مقید وی په یو قید باندې نو دا نفی د قید کې دا قاعده بایه نده بلکه اکثریه ده، په دې کې درې ص - تونه دی (۱) شلما غم، د قید کوي نحو ما ایت زیداً قائماً (۲) او کله نفی،

دقیقہ او مقید دواړو کوی کما فی قوله تعالیٰ ﴿وَمَا يَكْنُوتُ إِلَّا فِي رَوْحٍ﴾ (۴) او کله نفی د مقید
کوی او قید باقی پاتې وی کما فی قوله تعالیٰ ﴿وَلَمْ يُعْزِزُوا عَلَىٰ مَا فَعَلُوا وَهُمْ ظَالِمُونَ﴾ او دا ترکیب د
مضارع د قبیلې د ولم یصروا علی ما فعلوا و هم یعلمون نه دی نو نفی د مقید یې کړې ده چې
مضارع یې باقی پاتې کړې دی چې استغناء دی

[illegible]

۱. دویمه علامه یې دا ده چې دا راځي تر اخره پورې یعنی په مرکباتو کې هم راځي ځکه دا دلالت نه کوي په معنی مصدرې باندې نو مثابه نه شود فعل سره بلکه دلالت کوي په مرتبه باندې او مرتبه لکه څنگه چې په مفردات کې شته نو په مرکبات کې هم شته

۲. دریمه علامه یې دا ده چې دا مصاف کیږي مساوی یا مافوق ته نه ماتحت ته ځکه که ماتحت ته مصاف شي نو لږ مېرې کذب ځکه دا دلالت کوي په مرتبه معیه باندې او په ماتحت کې مرتبه معیه شته مثل لکه ثالث ثلاثه

لږجه هغه يو چې واقع دی په مرتبه معينه کې د درېو نه چې هغه درېم دی وټول او وائي به ته فی
الفرده په واحد کې من متعدد د متعدد مشتق منه نه يو ټول داسې قول چې متلبس وی باعتبار تصديره
په اعتبار د گرځولو د دې واحد هغه عدد لره چې انقص دی د مشتق منه د واحد نه زائد په دې
باندي په يوه سره.

تشریح تفسیر د مفرد چي په واحد سره وکړي شو نو په دې کې اشاره ده د پته چي مفرد په معنی واحد سره دی مقابل د مثنی او د مجموع دی او د متعدد به مراد مشتق منه د واحد دی باعتبار تصییر کي دا یاه بسی ده او تصیر مصدر متعدي الی المفعولين دی او اضافت د مصدر زاغی دی فاعل ته چي ضمیر دی چي راجع دی مفرد بمعنی الواحد ته او مفعولین د مصدر دواړه حذر شوی دی او دا مصدر مضاف سره د مضاف الیه نه مضاف الیه د مضاف دی، مضاف سره مضاف الیه نه محرور د جار دی، جار سره د مجرور نه په اعتبار د متعلق محذوف سره صفت والی شوی دی د مفرد لپاره فیکون التقدير فی الواحد من المتعدد الکائن باعتبار تصییر (۲) یاد د تلس لپاره ده او جار محرور په اعتبار د متعلق محذوفه سره چي متلسا دی صفت دی د موصوب محذوفه چي قولادی موصوف مع الصفت مفعول مطلق دی د تقول لپاره فیکون المعبر ونقول فی المفرد من المتعدد قولاً متلساً باعتبار تصییر ۳ یا باعتبار تصییر صله د مفرد ده یعنی دا جار مجرور ظرف لغوه متعلق دی مفرد پورې خکه مفرد په معنی د افراد سره دی او الی لام بمعنی الی دی فیکون المعنی وتقول فی الی افراد من المتعدد باعتبار تصییر ای باعتبار تصیر ذلك المفرد عدداً انقص من عدده عددان اريد عليه واحد

الثاني والثانية إلى العاشر والعاشر. دا مقوله د تقول ده

ترجمه وائي به ته په دې واحد کې د مشتق منه به په اعسار د گرځول د دې واحد کې عدد انقص لره مشتق منه چېل به عدد راند په دې انقص باندې په یو سره الثاني ای ثانی الاول په مذکر کې، ترجمه، (۱) ای مصیر الاول اثنیس (۲) یعنی دو کسده یکی را (۳) یعنی هغه یو چي گرځونکي دی اول لره دوه والثانیه او وائي به ته ثانیة الاولى په مؤنث کې (۱) ای مصیرة لاولی اثنیس (۲) یعنی دو کسده یکی را (۳) یعنی هغه یو چي گرځونکي ده اولی لره دوه الی العاشر د عاشر پورې په مذکر کې نحو عاشر التسع ای مصیر التسع عشر یعنی ده کسده نه را، هغه یو چي گرځونکي دی نهه لره لس والعاشره او د عاشره پورې په مؤنث کې نحو عاشره التسعة ای مصیر التسعة عشرة هغه یو چي گرځونکي دی نهه لره لس لاغیر او نه به وائي ته اسم فاعل بیان التصیر په غیر د دې مذکور کې خکه ماقبل د ثانی او د ثانیة به اول او اولی دی او د دې به لاندې بله مرسته د عدد نشته چي دی پکې زیادت راولي، او مابعد د عاشر او عاشره به مرکبات دی او دهغې به فعل نه جوړیږي چي د هغې به موبره جوړ کړو اسم فاعل بیان التصیر د دې نه معلومه شوه چي اسم فاعل بیان التصیر شروع کیږي د دوه نه او ختمیږي په لس باندې د دوه نه ماتحت کې او د لسو نه بره کې به راځي او اضافت د اسم فاعل بیان التصیر کیږي ماتحت یعنی دون بالذات ته ځکه دی زیاتی راولي په ماتحت کې او مافوق او مساوی ته نه مضاف کیږي، اولاً غیر مبني علی الضمه دی او وجه د دې مخکې تیره شوې ده او په الی العاشر والعاشره کې الی اسقاطیه دی او صدر د کلام متناول دی مدخول د الی لره خکه عبارت د مصنف په حذف د معطوف سره دی ای وهکدا تقول الی العاشر الخ ویاستلر حالة دا عطف دی په باعتبار التصییر باندې او قاعده دا ده چي ماقبل د معطوف علیه معاد وی د معطوف سره فیکون التقدير وتقول فی المفرد

من المتعدد باعتبار حاله، واني به ته په واحد کې د مشتق منه نه باعتبار حاله په اعتبار د بيان د مرتبه د دې واحد کې الاول په مذكر کې کله چې واقع شي په مرتبه اولی کې والشي او واني به ته په مذكر کې کله چې واقع شي په مرتبه ثانيه کې لکه ويلي دي صاحب د تلخيص المفتاح الفن الاول علم المعانی والفر الثاني علم البيان خكه علم معانی واقع شوی دی په مرتبه اوله کې د مقاصد وبالذات د دغه کتاب نه نو د هغې توصیف وشو په الاول سره او علم بیان واقع شوی دی په مرتبه ثاني کې د مقاصد وبالذات د دې کتاب نه د هغې توصیف وشو په الثاني سره والاو واني به ته په الاولی په مؤنث کې کله چې واقع شي په اوله مرتبه کې والثانية او واني به ته الثانية چې کله واقع شي په مرتبه ثانيه کې الاول الاولی ای وویل نه الواحد او الواحدة خكه هغه دلالت نه کوي په هغه مرتبه باندې چې اول واقع وي پس ذکر کړي شو په بدل د واحد کې الاول او په بدل د واحد کې الاولی د وجی د دلالت کولو نه په مرتبه معینه باندې الی العاشر تر عاشر پورې په مذكر کې او د عاشره پوی په مؤنث کې والحادی عشر د عطف دی په الاول باندې فيكون التقدير وتقول فی المفرد من المتعدد باعتبار حاله الحادی عشر په مذكر کې په تذکیر د جزین سره او الحادية عشرة په مؤنث کې په تانیث د جزین سره

ترجمه. یوولسم د یوولسو سه والثاني عشو په مذكر کې په تذکیر د جزین سره والثانية عشرة په تانیث د جزین سره په مؤنث کې دا سه واني الی التاسع عشر فی المذكر والتاسعة عشرة فی المؤنث خكه اسم فاعل چې جوړ شي د اسم عدد نه نولهته دا عدد مستعملولي شي موافق القیاس په دې شان سره چې په مذكر کې به مذكر واني او په مؤنث کې به مؤنث واني، خكه هله په استعمال خلاف القیاس باندې باعث موحود وو چې موافقت دی بیس العدد والمعدود او دلته په استعمال خلاف القیاس باندې باعث نشته

۲. اسم فاعل بیان التصیر د مرکبات نه نه راځي او اسم فاعل بیان الحال راځي، او اسم فاعل بیان الحال د مجموعه مرکب نه جوړول ممکن نه دی خكه چې وزن د فاعل حروف د مرکب په جمل خان کې نه شي ځای کولي او که بعض حروف د هر جر د مرکب نه واخلو دا موهم د التیاس دی په دې شان سره چې بعض حروف د جز اول باندې رموزه نظر ولگي نو دا گمان رموزه کیږي چې دا د جز اول د مرکب نه مشتق دی، او که په بعض حروف د جز ناسی باندې مو بطر ولگي نو دا گمان مو کیږي چې دا د جز ناسی د مرکب نه جوړ شوی دی لهذا دوی اقتصار وکړو په بناء د اسم فاعل مل المركب علی احد الجزین پس مختاریې کړه ساد اسم فاعل د جز اول د مرکب نه لیدل علی المقصود من اول الامر

۳. د اسم عدد نه چې اسم فاعل جوړ شي د بیان الحال لپاره یا د بیان التصیر لپاره نو دا تمیز نه غواړي نحو قوله تعالى ﴿ثَلَاثَ أَشْهُنَ إِذْ هُكَتِ الْعَاكِرَ﴾ په دې آیت کې اسم فاعل بیان الحال ذکر شوی دی او تمیز ورسره نه دی ذکر خكه دا تمیز نه غواړي

۴. خلورم اسم فاعل بیان التصیر اسم فاعل دی لفظ و معنا او اسم فاعل بیان الحال جامد دی په شان د حائط باندې خو صورة یې صورة د اسم فاعل دی

(۵) اضاقت د اسم فاعل بيان التصيير اضاقت لفظی دی ځکه چې اضاقت د اسم فاعل راغلي دي معمول خپل ته او اضاقت د اسم فاعل بيان الحال اضاقت معنوی دی ځکه چې اضاقت د صفت معمول ته نه دی راغلي، ومن څه د وحي د اختلاف د اعتبارينو نه چې يو اعتبار د تصيير دی او بل معمول ته نه دی اختلاف راغلي په اضاقت د دي دواړو کې يا اختلاف راغلي په مضاف اليه د اسم اعتبار د حال دی اختلاف راغلي په اضاقت د دي دواړو کې د اختلاف د اضاقت د دي دواړو په ياد د عمل بيان الحال او اسم فاعل بيان التصيير کې او د وحي د اختلاف د اضاقت د دي دواړو په ياد د وحي د اختلاف د مضاف اليه د دي دواړو نه قيل ويلي شوی دی هېڅ اول په اعتبار اول کې چې هغه اسم فاعل بيان التصيير دی ثالث اثنين په اضاقت د اسم فاعل بيان التصيير دوه لره درې او ثالث اسم فاعل بيان التصيير مصير هما ثلاثة يعنى هغه يو چې گرځونکي دی دوه لره درې او ثالث اسم فاعل بيان التصيير ماحوذ دی او جوړ شوی دی من ثلثهما د ثلثهما به بالتخفيف او د ثلثهما ترجمه دا دی چې صيرت الاثنين ثلاثة وفي الثاني ويلي شوی دی په اعتبار ثاني کې چې هغه اسم فاعل دی د بيان حال لپاره ثالث ثلاثة په اضاقت د اسم فاعل بيان حال سره مساوي خپل ته ترجمه د دي په عربي کې احدها دی ای احد الثلاثة يعنى هغه يو چې واقع شوی دی په مرسته معينه کې د درېو نه چې هغه دريم دی پس زده کړه دا خبره چې په اضاقت د اسم فاعل بيان التصيير کې احتمالات عقليه پنځه دي (۱) اضاقت الى المساوي (۲) الى الفوق بالذات (۳) الى الفوق بالواسطه (۴) الى دون بالواسطه (۵) الى دون بالذات، په دي کې صرف دا پنځم احتمال چې اضاقت دی دون بالذات ته موجود دی په خارج کې او دا نور څلور واړه مجرد احتمالات عقليه دي، درجارج وجود ندارد، او په اضاقت د اسم فاعل بيان الحال کې هم احتمالات عقليه پنځه دي ليکن درې موجود دي په خارج کې (۱) اضاقت الى المساوي (۲) الى الفوق بالذات (۳) الى الفوق بالواسطه، او دوه مجرد احتمالين عقليين دي وجود نه لري په خارج کې چې اضاقت دون بالذات او دون بالواسطه دي

وتقول حادي عشر احد عشر ربط هر کله چې فارغ شو مصنف د بيان د حکم مختصه ثاني د اسماء عدد نه نو شروع يې وکړه په بيان د حکم ثالث مختصه د اسماء عدد کې چې هغه اضاقت د مرکب الى المركب دی نو وی ويل وتقول الخ ترجمه وائي به ته حادي عشر احد عشر په اضاقت د مرکب الى المركب سره يعنى يولسم د يولسو نه علي الثاني په اعتبار ثاني باندې چې هغه اسم فاعل بيان الحال دی خاصة (۱) په حال کون د دي اعتبار ثاني کې چې مختص دی په مرکب پورې او تاراغلي ده د مبالغې لپاره (۲) يا خاص کړي شوی دی دا اعتبار ثاني په دی مرکب پورې په خاص کولو سره او نه دی مجاوز اسم فاعل بيان التصيير ته ځکه چې هغه د مرکب نه راځي

تشریح: سوال: د دي عبارت ربط د ماقبل سره څه دی او غرض د مصنف د دي عبارت نه څه دی؟
جواب: ربط د ماقبل سره دا دی چې مصنف اسماء عدد ذکر کړي وو لپاره د بيان د احکام مختصه او احکام مختصه د اسماء عدد درې وو (۱) استعمال خلاف القياس (۲) جوړول د اسم فاعل د مادي جامدی نه (۳) اضاقت مرکب الى المركب، نو دا دوه حکمونه مختصه بيان شو اوس د دي

دی نه حکم ثالث مخصص د اسماء عدد بیانوی چي اضافت د مرکب الی المركب دی او په دې سره
موضوع مصنف هم معلوم شو چي بیان د حکم ثالث دی. ۱. اضافت المركب الی المركب جانر دی
په اسماء عدد کي عند المصريين او د کوفیانو په نزد نه دی جائز. ۲. او اضافت د عدد رائد په
عشر باندې جائز نه دی په ترد د بصریان او کوفیانو په نزد باندې جائز دی خمسة عشر. ۳. دخول
تلام په مرکب باندې جائز نه دی عند المصريين او د کوفیانو په نزد باندې جائز دی نحو الخمسة
عشر درهما. حادی عشر احد عشر مصناف سره د مضاف الیه نه مفعول به دی د نقول لپاره منصوب
بجلا دی خکه لفظ دا دواړه مني علی الفتحه دی وعلی لشی متعلق دی په نقول پوري

مول. خاصه په ترکیب کي څه واقع شوی دی؟ جواب: دا منصوب دی بنابر حالیت د اعتبار ثاني نه
مول. مطابقت نشته بین الحال و دی الحال خکه ثانی مذكر دی او خاصه مؤنث دی؟

جواب: داته د مبالغی لپاره ده نه د تانیث لپاره. ۲. یا دا خاصه منصوب دی بنابر مفعول مطلق د
فعل مقدر او محذوف لپاره فیكون التقدير حص لا اعتبار الثاني بالمركب خصوصا و دا جمله
معرضه ده او ذکر کړي یې ده یو مقصد لپاره هغه دا دی چي اسم فاعل بیان الحال په مرکب کي
راځي او اسم فاعل بیان التصییر پکي نه راځي

مول. نه وائي چي دا منصوب دی بنابر مفعول مطلق یو مفعول مطلق خو مصدر د فعل مذکور نه وائي او د
خو مصدر نه دی بلکه اسم فاعل دی؟ جواب: هر اسم چي په وزن د فاعل یا فاعله راځي نو هغه اسم فاعل نه
وي بلکه کله کله په دې وزن باندې مصدر هم راځي یو دا خاصه هم مصدر دی بمعنی الخصوص

مول. مصدر چي راغلي وی په وزن د فاعله باندې په کلام د عربو کي ما ته مثال وینایه علاوه د خاصه
نه؟ جواب: یو به بلکه څلور مثالونه به درته وب یم عقیة، عاقبة، باقیة، کادسة، وان شئت قلت حادی
اخذ عشر او که ستا خوښه وی نو په حادی عشر احد عشر کي حادی احد عشر ووايه په حذف د جز
ثانی سره د مرکب اول نه د وجی د اکتفاء نه په جز ثانی باندې په مرکب ثانی کي تر تاسع تسعة عشر
پوري نه په معنی کي تغیر نه راځي بلکه لکه څنگه چي د حادی عشر احد عشر ترجمه دا وه چي
یوولسم د یوولسو نه نو د دې ترجمه هم دغه ده البته په حکم کي تغیر راځي فتعرب الاول معرب
کړی به ته جز اول د دې مرکب اول لره د وجی د انتفاء د علت د بناء نه چي هغه ترکیب دی او مني
کولي شي جزآن باقیان د مرکب ثانی چي مضاف الیه واقع شوی دی د مرکب اول لپاره د د وجی د
وجود د علت د بناء نه په دې دواړو کي چي هغه ترکیب دی

لفظکونونث. ربط. ۱. هر کله چي فارغ شو مصنف د تقسیم د اسم نه ثلثاً عدد او غیر عدد ته نو
شروع یې وکړه په تقسیم د اسم کي رابعا مذكر او مؤنث ته او هر کله چي د مذكر ا- مؤنث لپاره احکام
مختصه وو چي هغه ثابت دی د مذكر او مؤنث لپاره نه د غیر لپاره نو تقسیم یې وکړو د اسم مذكر او
مؤنث ته لپاره د بیان د احکام مختصه او هر کله چي ذکر شو په مرات او کرات سره مذكر او مؤنث په
بحث د اسماء عدد کي نو د دې وجی نه ذکر کړو مصنف مذكر او مؤنث د اسماء عدد نه وروستو

(۲) یا هر کله چي ذکر شو مذكر او مؤنث په اسماء عدد کي نو معترض اعتراض وکړو په مصدري باندې چي مذكر څه ته وائي او مؤنث څه ته وائي نو مصنف اول تقسيم د اسم وکړو مذكر او مؤنث ته او د هغې نه بعد يې تعريف د مذكر او مؤنث وکړو، او هر کله چي مذكر اصل وو د مؤنث نه په اعتبار د ذات سره نو مقدم يې کړو په مؤنث باندې په حاسب د اجمال کي، او هر کله چي تعريف د مؤنث وجودی وو او تعريف د مذكر عدمی وو او وجودی اشرف وی د عدمی نه نو مقدم يې کړو مؤنث په مذكر باندې په تفصيل کي

تشریح سوال: د دې عبارت ربط د ماقبل سره څه دی او غرض د مصنف د دې عبارت به څه دی؟
جواب: د دې ربط په دوه طریقو سره دی، ۱. یو دا چي محکمې مصنف تقسیم کړي وو اسم عدد و غیر عدد نه دا بل تقسیم د اسم دی مذكر او مؤنث ته او په دې سره غرض د مصنف هم معلوم شو چي تقسیم د اسم دی رابعا نوعین ته.

سوال: چي دا تقسیم د اسم رابعا مذكر او مؤنث ته ولي کوي باوجود د دې به چي دا داخل دی په معرب او مني کي؟ جواب: هر کله چي د دې لپاره احکام مختصه وو دا يې ذکر کړل لسان الاحکام
سوال: دا يې د اسماء عدد نه وروستو متصل ولي ذکر کړه؟ جواب: هر کله چي ذکر شو په اسماء عدد کي مذكر او مؤنث نو د دې مناسبت د وحی به يې وروستو متصل بلا فصل ذکر کړه (۲) یا ربط دا دی چي دا جمله مستانده ده جواب د سوال دی ځکه هر کله چي ذکر شو مذكر او مؤنث اسماء عدد کي نو معترض اعتراض وکړو چي مذكر او مؤنث څه ته وائي نو مصنف اول تقسیم د اسم وکړو مذكر او مؤنث ته او بیا تعريف د هر یو کوي

سوال: په جانب د اجمال کي مذكر مقدم دی نو په تفصيل کي يې مؤنث ولي مقدم کړو؟

جواب: (۱) هر کله چي مذكر اصل وو د مؤنث نه باعتبار الذات یا اسبق وو وجود نو مقدم يې کړو په جانب د اجمال کي او هر کله چي مفهوم د مؤنث وجودی وو او مفهوم د مذكر عدمی وو او وجودی اشرف وی نو مقدم يې کړو مؤنث، ۲. یا يې مؤنث مقدم کړي دی په جانب د تفصيل کي محص لپاره د احتصار فی البیان په مذكر کي ځکه چي اول يې د مؤنث بیان وکړو نو د مذكر بیان وشو په بخلافه سره لکه چي اعراب تقدیری يې مقدم کړي وو په لفظی باندې للاختصار (۳) په مؤنث يې مقدم کړي دی په مذكر په جانب د تفصيل کي لپاره د دې چي مصنف شروع وکړي په بیان باندې د قریب نه ځکه مذكر بعيد دی او مؤنث قریب دی

سوال: ته وائي چي اسم دوه قسمه دی (۱) مذكر (۲) مؤنث، نو دا خو تعمیم د قسم راغي د قسم نه په دې شان سره چي ضرب مذكر دی او اسم نه دی او ضربت مؤنث دی او اسم نه دی؟

جواب: مطلق اسم مقسم دی او اسم مذكر او اسم مؤنث قسمین دی نو مذكر فی المتن پییدین د قسمین دی نه قسمین یعنی مطلق اسم په دوه قسمه دی (۱) اسم مذكر (۲) او بل اسم مؤنث
سوال: المذكر والمؤنث څه ترکیب دی؟ جواب: په دي کي تراکیب ثلاثه دی (۱) المذكر والمؤنث خبر د مستداه محدود دی په افسار د حذف د مضاف سره فيكون التقدير هذا بحث المذكر والمؤنث

بیه ۱۰. مستدء حذف شوه بحث المذکر والمؤنث پاتی شو. بیا دا مضاف هم حذف شو سو المذکر والمؤنث شو (۲). بیا دا مستدء ده او خبر یی حذف دی فیکون التقدير المذکر والمؤنث هذان ب ذکرهما (۳). بیا دا منصوب دی بنابر مفعول به د فعل مقدر ای ع المذکر والمؤنث للتأنيث ما فيه علامة التانيث. ربط هر کله چي فارغ شو مصنف د اجمال نه نو شروع یی وکره په تفصیل کی یو وی ویل المؤنث الی

ترجمه اسم مؤنث عند النحاة ما اسم دی داسې اسم چي موجود وی فیه په دی اسم کی علامه د تانیث علامه د تانیث برابره خبره ده چي ملحوظه وی او که مقدره وی مثال د تعدیری لکه شمس وین دار، او دا لفظ عام دی حقیقه وی لکه ظلمة باقة صابرة. یا حکم دی لکه عقرب چي د مؤنث سماعی دی او علامه د تانیث پکی موجود ده حکم چي حرف ر یو دی خکه هغه تاء د تانیث نه ظهیری په تصغیر کی لپاره د دی چي لازم به شي اجتماع بین الذنوب والنسب او لپاره د دی چي لازم به شي اجتماع د علامتی د تانیث

تشریح: سوال. د دی عبارت ربط د ماقبل سره څه دی؟ جواب. دا مخکي اجمال وو او د تفصیل دی او کلمه د ما دلته عبارت دی د اسم نه او په تکیه د اسم کی اشاره ده موصوفیت د ما نه خکه چي واقع دی په جانب د خبر کی الیخ

سوال. د ما عبارت د اسم نه ولي دی؟ جواب. خکه چي معتبر په تعریفاتو د اقسامو کی حسن قریب دی و جنس قریب د دی لپاره اسم دی او لفظ او شی احساس معیده دی

۲ یا ما عبارت دی د اسم نه خکه دا مطلق اسم مقسم دی د اسم مذکر او مؤنث لپاره او مقسم معتبر وی په تعریفات د اقسامو کی (۳). یا ما عبارت دی د اسم نه مقصد په دی سره دفع د اعتراض ده اعتراض دا دی چي ته وائي چي مؤنث هعی ته وائي چي علامه د تانیث پکی وی او علامات د تانیث ت درې بیس کری حالانکه علامه د تانیث بله هم شه چي فرح دی

بیه دلته مراد اسم مؤنث دی او د اسم مؤنث لپاره علامات دغه درې دی او فرح علامه د ت د ت مؤنث ده او دی سره بل اعتراض هم دفع شو اعتراض دا دی چي ته وائي چي علامات د تانیث څلور دی دا خبره نده صحیح بلکه علامات د تانیث انه دی څلور د دی او څلور نور دی

۱. تاء تانیث ساکنه نحو ضربت (۲). تاء تانیث متحرکه فی لاول نحو تضرب (۳). نون نحو صرین (۴). یا نحو اضربنی وتضربین

جواب: علامات د تانیث دوه قسمه دی (۱) فی الاسم (۲) فی الفعل، دلته ما علامات د تانیث د اسم بیان کری دی او هغه څلور دی او دا باقي څلور علامات د تانیث په فعل کی دی

سوال. تعریف د مؤنث جامع نه شو خپلو افرادو لره خارج شو د دی به عقرب حیض او رجال دا درې واړه مؤنث دی خکه د دوی سره معامله کولی شي په استعمال د کلام د عربو کی معامله د مؤنث او علامه د تانیث پکی نده موجود به لفظ او به تقدیرا عدم وجود لفظا خو ظهري او تقدیرا خکه شته چي په تصغیر کی به ښکاره کیری؟ جواب: علامه د تانیث لفظ عامه ده که حقیقه وی

لکه ضاربة او حکما وی لکه عقرب دلته دا حرف رابع په منزله د تاء تانیث دی خکه د تاء د دی
ظ هر پړي په تصفیر کې لپاره د دې چې لازم به شي جمع بین التانیث والمبوب او لازم نه شي جمع
علامتی د تانیث او حایض صفت مختصه د مؤنث دی او رجال مؤنث حقیقت نه دی بلکه مؤنث
دی تاویلا او دا تعریف د مؤنث غیر مؤنث دی والمذکور بخلافه او اسم مذکر د نعوب نو په اصطلاح
کې متلبس دی په مخالفت د مؤنث سره یعنی اسم مذکر عند النجات هغه اسم ته وائی چې نه وي
موجود په اسم کې علامه د تانیث نه لفظ نه تقدیر او نه حکماً مثال لکه رجل او جعفر شود د
اسمین مذکرین دی خکه چې په دې کې نده موجود علامه د تانیث نه لفظ نه تقدیر نه حکماً او
باء په بخلافه کې د تلبس لپاره ده او دا بخلافه حار معرور ظرف مسفر په اعتبار متعلق معرور
سره چې متلبس دی حار واقع شوی دی د متبدا لپاره چې لمذکر دی

وعلاوة التانیث الخ ربط هر کله چې فاعل شو مصنف د تعریف د مؤنث نه موشروع یې وکړه په پیرود
علامه د تانیث کې خکه چې وصاحت د معرف موقوف دی په جمیع اجزاؤ د تعریف پورې او یو جر
د اجزاؤ د تعریف د مؤنث نه علامه د تانیث ده نو مؤنث نه مؤنث هله وپیژنو چې علامه د تانیث
وپیژنو پس لاندې شوه بیان د مصداق د علامه د تانیث نه سو وویل مصنف چې وعلاوة التانیث
التاء ۲، یا دا جمله مسانفه جواب د سول دی هر کله چې مصنف تعریف وکړه د مؤنث او د اسم
مذکر چې مؤنث هغه اسم ته وائی چې په هغې کې موجود وی علامه د تانیث او مذکر هغه اسم نه
وائی چې موجود نه وي په هغې کې علامه د تانیث، نو معترض اعتراض وکړو چې علامه د تانیث
خه ته وائی نو مصنف جواب وکړو چې وعلاوة التانیث لح نو په معرفت د ربط سره غرض
مصنف هم معلوم شو چې غرض او مقصد د مصنف په دې عبارت سره بیان د مصداق د علامه د
تانیث دی او په معرفت د غرض د مصنف سره دفع د اعتراض هم وشوه اعتراض دا دی چې ناد
اسم تقسیم وکړو اولامذکر او مؤنث ته وده هغې تعریف دی هم وکړو نو علامه د تانیث وای
پیسوی؟ جواب علامه د تانیث مذکور ده په تعریف د اسم مؤنث او مذکر کې جزء او قاعده ده ده
چې معرفت د معرف موقوف وی په معرفت د جمیع اجزاؤ د تعریف پورې نو مذکر او مؤنث نه موږ
هله وپیژنو چې علامه د تانیث وپیژنو نو خکه مصنف د دې مصداق پیسوی

ترجمه وعلاوة التانیث علامه د تانیث په اسم کې التاء رائده متحرکه مدوره ده چې بدلیږي په
حالت د وقف کې په جاء سره او محض ده په تانیث کې او مخکې د هغې نه بناء علی الفتحه واجب
ده، بیا دا عامه ده چې ملفوظه وی لکه ضاربة یا مقدرة وی لکه ارض شو والاف او بله علامه د
تانیث په اسم کې الف دی مقصورة او مسدودة برابره خبره ده چې دا الف مقصورة وی او که الف
مدوده وی، الف مقصورة علامه د مؤنث په اسم کې هغه الف دی چې زائد به وی د غیر د الحق
او د غیر د تکثیر د بناء لپاره بیا برابره خبره ده که په اسم کې وی لکه سلمی شویا صفت کې لکه
حلی شو او الف مدوده علامه د تانیث په اسم کې هغه الف دی چې زائد به وی لپاره د غیر
الحاق بیا برابره خبره ده که په اسم کې وی لکه صحراء که صفت کې وی لکه حمراء شو، او په دی

الف ممدوده کي دوه مذهب دي (۱)، يو مذهب د سيبويه دي (۲)، او دويم مذهب د بعض دي. سيبويه وائي چي علامه د تانيث دا همزه ده ځکه حمراء اصل کي حمرا وو په الف مقصوره سره چي د علامه د مؤث وو بيا بل الف د دي نه مخکي ريات کړي شو لپاره د مد د صوت بيا التقاء د ساکين راعله بين الفين نو دا دويم الف چي علامه د مؤث وو بدل شو په همری سره نو حمراء شو او حذف ونه کړي شو لپاره د دي چي غرض قوت نه شي چي مد د صوت دي

سوال: هر کله چي علامه د مؤث دا همزه ده نه الف نو په دي همری باندې اطلاق د الف ولي کيږي؟
جواب: اطلاق د الف کيږي په همری باندې مجازاً (۱)، د وحي د علاقې د مجاورت نه (۲)، يا په اعتبار د ماكانه سره په شان د دي قول د الله تعالی باندې ﴿وَتَأْتُوا الْبُتْنَ لَكُمْ﴾ چي اطلاق د يتيم په مانع باندې شوی دی په اعتبار د ماكان سره (۲)، او مذهب د بعض دا دی چي علامه د مؤث الف دی نه همزه ليکن مختار عنده مذهب د سيبويه دي نه مذهب د بعض ځکه دا الف زياتي کړي شوي دي د مد د صوت لپاره نه لپاره د تانيث.

توضیح: سوال: ته وائي چي علامه د تانيث تاء او الف مقصوره او الف ممدوده - نو دا خبره ستا منقوضه شوه په هدي او تي سره چي دا دواړه مؤث دي او علامه د تانيث پکي پاء ده او دارنگي دا خبره ستا منقوضه شوه په ضريت، صرين، تضريين، او تضرب سره ضريت مؤث دي د تاء ساکي د وحي نه او ضرين د نون د وحي نه او تضريين د پاء د وحي نه او تضرب د تاء د وحي نه چي په اول کي ده لهذا علامات د تانيث درې نه دي بلکه اته دي درې دا او پنځه هغه نو ته څنگه وائي چي علامات د تانيث دا درې دي په طريقي د حصر سره ځکه مبتداء او خبر دواړه معرفي دي دا حصر ننداره کوي نو معنی دا شوه چي علامات د تانيث دغه درې دي نه نوري او دا معنی باطله ده ځکه علامات نور هم شته؟ جواب: اضافت د علامه التانيث ته اضافت عهد خارجي دي او مراد د علامه د تانيث نه علامه د تانيث ده په اسم کي نو په دي سره يې احتراز وکړو د تاء التانيث ساکنه او بون پاء او تاء متحرکه نه چي راخي په اول د مضارع کي ځکه هغه علامات د تانيث نه دي په اسم کي بلکه علامات د تانيث دي په فعل کي، او هر چي دی هدي او تي نو دلته دا پاء علامه د مؤث نه بلکه دا صيغې د مؤث دي په شان د تان باندې

سوال: ته وائي چي علامي د تانيث په اسم کي درې دي تاء، الف مقصوره، او الف ممدوده نو دا خبره ستا منقوضه شوه په ارض او عين سره دا مؤث دي او تاء او الف مقصوره او ممدوده پکي شته؟
جواب: تاء عامه ده که ملفوظه وي او که مقدره وي مثال د ملفوظي لکه ضاربه او مثال د مقدرې لکه ارض شو، په دي کي تاء مقدره ده ځکه اصل کي ارضه ووييا پکي تاء مقدره شوه نو ارض شو، او دليل په دي باندې تصغير دی ځکه سيد سند صاحب ويلي دي، زيرا که تصغير اسماء را باصل خود برد سوال: ته وائي چي تاء علامه د تانيث ده په اسم کي دا خبر ستا منقوضه شوه په ضريت سره دلته تاء علامه د تانيث ده په فعل کي؟ جواب: التاء کي الف لام عهد خارجي دي مراد د دي نه تاء زانده متحرکه مدوره چي بدلېږي په حالت د وقف کي جاء سره او محضه وي په تانيث کي او د دي نه

محکمی بـ علی الفتحه واجب ده منحرفه سره بی احتراز و کړو د ساکنی نه خکه هغه علامه ده
تأیث ده فعل کې او په محضه سره بی احتراز و کړو د تـ د مسلمات نه خکه دا محضه سره بی
تأیث کې بلکه څنگه چې علامه د تأیث ده نو دارنگې علامه د جمع هم ده او باقي قصودا سره
بی احتراز و کړو د اخت او د بیت نه خکه دا ناـ د تأیث نه بلکه دا صیغه د دې صیغه د مؤنث ده
لهذا احتـ و بیت چې علم وگرځولې شي د یو مذكر لپاره نو دا منصرف دی بالاتفاق د وحی د عدم
وجود د سبب د اسباب د مع صرف نه او که علم وگرځولې شي د مؤنث لپاره نو پید شـ د هـ دی
غیر منصرف لوستل یې هم چا نر دی لوجود السبب ۱، علمیه ۲، او تأیث معنوی او منصرف
لوستل هم چا نر دی ځکه چې شرط د وجوب د تأثیر د تأیث معنوی شته چې هغه ریادت علی
الثالثه او عجمه او تحرث الاوسط دی

سوال نه وائی چې الف مقصوره او ممدوده علامه د تأیث ده په اسم کې دا اوله خبره ستا منقوصه شوه
په الفی ارطی او قعشری سره په دې شان سره چې په دې درې وارو کې الف مقصوره راغلي دی او
مؤنث نه دی او دا دویمه حره دی منقوصه شوه په کسـ او رداء او علیاء سره، په دې کې الف ممدوده
شته او مؤنث نه دی بلکه مذكر دی؟ جواب الف مقصوره چې علامه د مؤنث راځي نو هغه الف دی چې
راند به وی یو دی سره بی احتراز و کړو د الفتی نه ځکه په هغې کې دا الف اصلی دی چې بدل د به نه
راغلي دی او راید د الحق لپاره به نه وي نو دی سره بی احتراز و کړو د ارطی نه ځکه په دې کې دا الف
اگر که زائد دی لیکي راید دی د الحق لپاره نه د تأیث لپاره ۲، او زائد به نه وي د تکثیر د بناء لپاره
نو احتراز راځي د قعشری نه ځکه دلته اگر چې زاید دی خود تکثیر د بناء لپاره دی او الف ممدوده
علامه د تأیث هغه الف دی چې راید وی یو په دې سره بی احتراز و کړو د کسـ او رداء نه ځکه د الف
اصلی دی بدل د و و نه راغلي دی کسـ کې او بدل د یاء نه راغلي دی په رداء کې او راند به نه وي
الحق لپاره نو احتراز راغلي د علـ نه ځکه دا اگر چې زائد دی خود الحق لپاره دی چې دا ملحق
دی په قرطاس پورې او په دې سره یو بل اعتراض هم دفع شو اعتراض دا دی چې تاسو وائی چې الف
ممدوده چې په اسم کې راشي نو دا قائم وی په مقام د سبب باندې د اسم غیر منصرف گرځي نو د
قاعده ستا منقوصه شوه په علیاء باندې دلته الف شته او غیر منصرف نه دی او دارنگې تاسو وائی
چې الف مقصوره چې کله په اسم کې راشي نو هغه غیر منصرف گرځي نو دا قاعده ستا منقوصه شوه
په فتی سره، دلته الف راغلي دی او غیر منصرف نه دی؟ جواب الف مقصوره او ممدوده د وحی نه چې
اسم غیر منصرف گرځي نو مراد د هغې نه هغه الف مقصوره او ممدوده دی چې علامه د مؤنث دی او
الف مقصوره او ممدوده چې علامه د مؤنث راځي نو هغه الف مقصوره او ممدوده دی چې راند وی
اصلی نوی، او راند للتأیث وی نه د الحق او د تکثیر د بناء لپاره

سوال الف مقصوره ته مقصوره او ممدوده ممدوده وائی؟ جواب الف ممدوده ته ممدوده وائی
د وحی د امتداد د صوت نه او مقصوره ته مقصوره وائی ۱، د وحی د قصر د صوت نه ۲، پ د
وحی د جیس او منع د اعراب نه لفظ په دې باندې

المبني

وهو حقيقي ولفظي ربط هر كنه چي فارغ شو مصنف د تعريف د مؤنث او مذكر به او د بيان د علامات د ثابت به په سم كې يو شروع يې وكړه په تقسيم د مؤنث كې نو وی ويل وهو حقيقي ولفظي ترجمه هو د مؤنث حقيقي ولفظي حقيقي او لفظي دی

ترجمه دومره دا ده چې دا مؤنث به خالي نه وي يا به د دي مقابل كې مذكر من الحيوان موجود وی او يا به وي كه موجود وو نو حقيقي ورته او كه نه وو نو لفظي ورته وائي

بيان د تعريف د اقسامو د مؤنث كې يو وی ويل دلحقيقي الح. هـ په دلحقيقي كې تفصيلي ده خكه دا مانا حاصل وو ودا مابعد تفصيل دی او ال لام په الحقيقي كې عهد خارجي د كړی صريحی دی ترجمه فالحقيقي پس مؤنث حقيقي عندالبحاث ما مؤنث دی په تنكير د مؤنث كې اشاره ده

موصوفيت د ماته لاته واقع فی جاب الخبر داسې مؤنث بازاله چې وی په مقابل د دي مؤنث كې مذكر مذكر داسې مذكر چې هغه كس دی من الحيوان په جنس حيوان كې مراد د ذكر نه په دي مقام كې مقابل د اشي دی چې هغه مذكر دی نه خلاف د فرج چې قبل د رجل دی او په الحيوان كې ال لام حسي دی مراد جنس حيوان دی او من په من الحيوان كې په معنی د فی سره دی مثال لكه امرأة شو چې دا مؤنث حقيقي دی خكه د دي مقابل كې مذكر من الحيوان شته چې رجل دی او بل مثال لكه ناقة شو دا هم مؤنث حقيقي دی خكه مقابله كې يې مذكر من الحيوان شته چې جمل دی او تعدد د مثال ن دی په تعدد د ممثل بندي چې امرأة مثال د مؤنث حقيقي من الاناسی دی او ناقة مثال د مؤنث حقيقي من الهائم دی واللفظي او مؤنث لفظي متلبس دی بغلافه په خلاف د مؤنث حقيقي باندې يعنی مؤنث لفظي په اصطلاح د نحويانو كې هغه مؤنث ته وائي چې هغه په مقابل كې مذكر من الحيوان موجود نه وي او مؤنث لفظي ورته وائي د وحی د وجود د علامی د مؤنث به په لغه كې حقيقت لكه طلحة شوي حكه لكه تغرب شو او يا تقدير لكه عيس شو

تفريق سوال: د دي عبارت ربط د ماقبل سره څه دی او غرض د مصنف د دي عبارت به څه دی؟ جواب: ربط د مخكې سره دا دی چې محكمې مصنف تعريف د مؤنث كړي وو او وهو حقيقي الح سره تقسيم د مؤنث كړی او په دي سره غرض د مصنف هم معلوم شو چې تقسيم د مؤنث دی حقيقي او لفظي ته سوال: لكه څنگه چې مؤنث دوه قسمه دی (١) حقيقي (٢) لفظي، نو دارنگې مذكر هم په دوه قسمه دی (١) حقيقي (٢) لفظي، حقيقي هغه ته وائي چې په مقابل كې يې مؤنث من الحيوان موجود وي لكه رجل او جمل شو، او لفظي هغه ته وائي چې ماقبل كې يې مؤنث من الحيوان به وي موجود لكه قنم او كتاب شو، نو مصنف د مذكر تقسيم ولي ونه كړو حقيقي او لفظي ته او فقط د مؤنث تقسيم يې وكړو؟ جواب: دا اعتراض به نا هله كولي چې دا تقسيم بما هو تقسيم دلته مقصود بالذات وی ليكن دا مقصود بالذات نه دی بلكه دريجه ده او تمهيد دی لپاره د بيان د احكامو د مؤنث حقيقي او لفظي په دي شان سره چې د فعل اسد چې مؤنث حقيقي ته وشي نو د هغې جدا

احکام دی او چي اساس د فعل مؤنث لفظی ته وشی د هغې جدا احکام دی په خلاف د قسمین
مذکر به چي په هغه باندې احکام نه دی مرتب نو ځکه ورته تقسیم ونه شو
سوال دا قسمین د مؤنث دواړه سوا سي دی په قسمت کې نو دا حقیقی یې ولي مقدم کړو په بعضو
باندې؟ جواب: حقیقو یې مقدم کړو په لفظی باندې د وجې د اصالت نه (۱)، ځکه دا مؤنث دی حقیق
او مصداقاً په خلاف د مؤنث لفظی به چي دا مؤنث دی د جهت د لفظ به نه د جهت د حقیق
مصداق نه (۲)، یا هر کله چي مفهوم د حقیقی وجودی وو او مفهوم د لفظی عدمی وو ووجودی
اشرف وی د عدمی نه نو ځکه یې مقدم کړو په مؤنث لفظی باندې اجمالاً او تفصیلاً
سوال ما بېزله کې کلمه د ما راغلي ده او دا د الفاظ عامه ووه ده دا د څه نه عبارت دی؟
جواب: دا عبارت دی د مؤنث به

سوال: دا عبارت د مؤنث به ولي دی؟ جواب: معتبر په تعریفو کې جنس قریب وی نه جنس بعید
حقیقی او لفظی لپاره جنس قریب مؤنث دی به لفظی ځکه دا اجناس بعیده دی (۲)، یا ما عبارت دی
مؤنث به ځکه چي حقیقی او لفظی اقسام د مؤنث دی او مقسم معتبر وی په تعریفاتو د اقسامو کښي؟
سوال: چي ته وائي د لفظی ما بازانه ذکر من حیوان نو ذکر راځي مقابل د فرج سو ذکر چي
مقابل د فرج واخلې نو لازمېږي فساد د معنی چي مؤنث حقیقی په اصطلاح کې هغه مؤنث ته وائي
چي د ده مقابل کې قبل د رجل من حیوان وی او دا معنی خو باطله ده ځکه د مؤنث مقابل قبل
رجل من حیوان نه دی بلکه مقابل د مؤنث مدکر دی؟
جواب: دلته ذکر نه مراد مدکر دی چي مقابل د اشی دی به قبل د رجل چي مقابل د فرج دی

سوال: من حیوان جار مجرور په ترکیب کې څه واقع شوی دی؟

جواب: دا جار مجرور په اعتبار د متعلق سره ظرف مستقر صفت دی د ذکر لپاره

سوال: توصیف د ذکر یې په من حیوان سره ولي کړی دی؟ جواب: په دې سره یې احتراز وکړو
اشی من النخل نه ځکه چي کجوره کې هم بعض مؤنث وی او د هغې مقابل مذکر کجورې هم
راځي لیکن تانیث د هغې حقیقی نه دی بلکه لفظی دی ځکه تانیث حقیقی هغه مؤنث کې چي
مقابل کې یې مذکر من حیوان وی او دلته مذکر من حیوان نشته

سوال: من حیوان کې دا من حاره دی او من حاره په استعمال د کلام د عربو کې په شلو معای
سره راځي دلته یې څه معنی ده؟ جواب: دا من ظرفیه دی یعنی بمعنی فی دی او الف لام په حیوان
کې جنسي دی فیكون المعنی ذکر کائن فی جنس حیوان، برابره خبره ده چي علامه د تانیث
پکې لفظاً موجوده وی لکه امرأة او ناقة شو او که به وي لکه هند شو

سوال: من بمعنی فی چرته راغلي دی په کلام د عربو کې چي ته وائي چي دا من بمعنی فی دی؟

جواب: او من بمعنی فی راځي که فی قوله تعالى ﴿لَا تُدْرِكُهُ الْبَصَرُ وَلَا تَمْلِكُ فِي يَوْمِ الْخُسُوفِ﴾ ای فی یوم الخسوف

سوال د مؤنث حقیقی تعریف یې وکړه مبارانه ذکر من الحيوان سره یو داسې تعریف یې ولي ونه کړ چې دلحقیقی مال له فرح؟ جواب (۱)، دغسې تعریف یې ونه کړو لکراهة التلطف علیه (۲) ځکه بیا تعریف د مؤنث په مانع کیدو د دخول د غیر په داخلیدو پکې خشی مد کر چې علامه د مد کر پکې زیاته وی ځکه د هغه سره فرح شته او مؤنث نه دی

والا اسند الفعل اليه فالتاء ربط هر کله چې فارغ شو مصنف د تقسیم د مؤنث نه حقیقی او لفظی نه چې دا تمهید وو لپاره د بیان د احکامو نو شروع یې وکړه په مقصود کې چې بیان د احکامو د مؤنث حقیقی او لفظی دی نو وی ويل اذا اسند

نوجه کله چې نسبت وکړي شي د عامل متصرف متصل بلا فصل اليه (۱)، دی مؤنث ته مطلقاً عند الشرح الجامی دا مؤنث عام دی که حقیقی وی او که لفظی وی او که اسم ظاهر وی او که مصبر وی ۲. اليه اسم ظاهر د مؤنث حقیقی ته یا ضمیر د مؤنث ته مطلقاً عند الشرح الهندي فالتاء سوتا واجبه ده په هغه فعل کې چې مسند شوی دی دغه مؤنث ته، یا دغه فعل په متلبس وی په تاء سره وجوباً لپاره د دې چې دلالت وکړي سامع مخاطب ته په تانیث د فاعل باندې د اول وهلت نه او تانیث د فاعل سرایت کوی وجوباً تانیث د فعل ته د وحی د کمال امتزاج نه په ضمیر د مؤنث کې او تانیث د فعل سرایت کوی تانیث د فعل ته د وحی د قوت د تانیث نه په مؤنث حقیقی اسم ظاهر کې او اسم ظاهر مؤنث غیر حقیقی کې جواز وجهین دی د وحی د عدم د کمال امتزاج نه په لفظ کې او د وحی د تصور د تانیث نه، تانیث د فاعل سرایت نه کوي تانیث د فعل ته وجوباً ځکه که لفظ ته گوري نو هغه مؤنث دی د هغې تقاضه دا ده چې فعل مؤنث کړي شي او که مصداق ته گوري د هغې تقاضه دا ده چې فعل مذکر کړه، وانت فی ظاهر غیر الحقیقی بالخیار او ته په اسم ظاهر د مؤنث غیر حقیقی کې اختیار لري په مابین د تاء راوړلو او نه راوړلو کې نحو طلع الشمس وطلعت الشمس

تشریح: سوال: اليه کې دا ضمیر چاته راجع دی؟ جواب: په دې کې دوه مذهبه دي (۱)، په نزد شارح هندی باندې دا راجع دی مؤنث حقیقی او ضمیر د مؤنث نه نه مطلق مؤنث ته ځکه که دا ضمیر راجع شي مطلق مؤنث ته بیا تناقض راځي په کلام د مصنف کې ځکه چې دا اسند اليه الفعل فالتاء نه وجوب د تاء معلومېږي مطلق او انت فی ظاهر غیر الحقیقی بالخیار نه جواز د وجهینو معلومېږي (۲)، او په نزد شارح جامی باندې دا ضمیر راجع دی مؤنث ته مطلقاً او تناقض په کلام د مصنف کې نشته، ځکه دا وانت فی ظاهر غیر الحقیقی په منزله د مستثنی دی ځکه د مصنف دا قانون دی چې کله اول یو حکم کلی ذکر کړي او دهغې نه بعد یو جزی ذکر کړي د هغه نه مخالف یو هغه په منزله د مستثنی باندې وی د هغه حکم کلی نه، نو معنی دا شوه چې اسناد د فعل وشي مؤنث ته نو تانیث د فعل واجب دی مطلقاً ماسوی د اسم ظاهر د مؤنث غیر حقیقی نه سوال: لکه څنگه چې د فعل اسناد وشي مؤنث ته نو تانیث د فعل واجب دی دارنگې د شبه فعل اسناد چې وشي مؤنث ته نو هم تانیث د شبه فعل واجب دی نو مصنف صرف فعل ولي ذکر کړه؟

جواب: دا اعتراض به تا هله کولی چي دا عبارت د مصنف ساء وی په حقیقت ساء ی لیکر د ساء
دی په مجاز ساء ی ذکر د خاص دی چي فعل دی او مراد ترینه عام دی چي عامل دی
سوال نه وائي چي اسناد د فعل وشي اسم ظاهر د مؤنث حقیقی ته تانیث د فعل واجب دی د قاعده
ستا منقوضه شوه په بنس المرأة سره دلته تذکیر د فعل اولی دی د تانیث نه؟

جواب: الفعل کي الف لام عهد خارجي دی مراد د فعل نه فعل متصرف دی تر په دی سره اعتراض
راغي د فعل غیر متصرف نه هلته تذکیر د فعل اولی دی لان قصد الجنس فیه یس یعنی مقصود د
متکلم دلته جنس مراده او جنس مذکر دی

سوال: ته وائي چي د فعل اسناد وشي اسم ظاهر د مؤنث حقیقی ته هلته تانیث د فعل واجب دی دا
قاعده ستا منقوضه شوه په ضرب الیوم هند سره دلته فعل مذکر شوی دی؟

جواب: دلته مراد اسناد د فعل دی مؤنث ته متصل بلا فصل او که اسناد د فعل وشي مؤنث ته مع
الفصل نو هلته جواب د وجهین دی ضرب الیوم هند او ضربت الیوم هند دواړه جائز دی، په دی
شرط سره چي دا مشهور نه وو په مذکر کي او که مشهور وو په مذکر کي هلته تانیث د فعل واجب
دی نحو ضربت الیوم زید اذا جعل زید علما للمؤنث فلا یجوز ضرب الیوم زید او هر چي دی قبل
فلانته چي منقول دی د سیبویه به دا شاذ دی، او چي د فعل اسناد وشي ضمیر د مؤنث ته مطلقاً سو
تانیث د فعل واجب دی براسره خبره ده که ضمیر د مؤنث حقیقی وی او که لفظی وی لکه هند
ضربت او الشمس طلعت واما قول الشاعر ولا ارض اقبل ابقالها فشا

یا دا عبارت په حذف د مضاف سره دی ای ولا مکار ارض اقبل ابقالها او د فعل اسناد چي وشي
ضمیر د مؤنث ته نو تانیث د فعل واجب دی خو په دی شرط سره چي دا ضمیر متصل وی نه مفصل او
که ضمیر د مؤنث مفصل وو نو هلته تذکیر د فعل اولی دی د تانیث نه نحو هند ما قام الاهی، او که
اسناد وشي د فعل اسم ظاهر د مؤنث حقیقی ته مع الفصل نو دا فصل به خالی نه وي یا به په الاسره
راغلي وی او یا به بغیر د الانه وی که په الاسره فصل راغلي وو نو تذکیر د فعل اولی دی نحو مادکی
الافتة ابن العلی، او که په بل شي سره وو نو تانیث اولی دی نحو ضربت الیوم هند

سوال: حاصل د فعل چي ضمیر مؤنث راشي یا اسم ظاهر مؤنث حقیقی راشي نو تانیث د فعل واجب
ولی دی، او فاعل د فعل چي اسم ظاهر مؤنث غیر حقیقی راشي نو جواب وجهین ولی دی؟
جواب: هر چي دی و جواب د تانیث د فعل په ضمیر د مؤنث کي بود وحي د کمال امتزاج د ضمیر نه
د فعل سره تانیث د فاعل سرایت کړی تانیث د فعل ته و جواباً او اسم ظاهر مؤنث حقیقی کي د
وحي د قوت د تانیث نه سرایت کړی تانیث د فاعل تانیث د فعل ته و جواباً او په اسم ظاهر د مؤنث
غیر حقیقی کي د وحي د عدم د کمال امتزاج نه او د وحي د قصور نه په تانیث کي تانیث د فاعل
سرایت نه کړی تانیث د فعل ته و جواباً

قصه این حیطة و قیادة قتاده کوفی نه داخل شو حلقه هغه به و کسل سو هغه وویل چي سبوی نعم
شم، و امام سو حیطة به دغه مجلس کي دست وو هغه سوال وکړو د سلة د سلیمان په باره کي
چي اکن دکرام اشئ قتاده علي شو سو امام ابو حنيفة وویل چي سله د سلیمان علیه السلام
مؤث وو چا وویل چي من این عرفت فقل من کسات الله تعالی وهو قوله تعالی ﴿قَالَ تَلَّه﴾ لو
کیت ذکر لعیل قل حلة کما یقل قل طلحة خکله د فعل اسناد چي وشي مدکر نه سو تذکر د فعل
و ح دی بیا په دې کي خلاف دی بعض وائي نطلة مؤث دی لفظی نه حقیقی خکله د ب، درقه ده
بین الوحدة والجنس لایین المدکر والمؤث او ثوک وائي چي تانیث حقیقی دی

سوال: اد اسد الح شرط دی او فلت، خراء ده او حراء به وي مگر جمله وی او دا معرود دی؟

جواب: بالتاء خبر دی د مبتداء محدود لپاره ویکیون التقدير فذلك الفعل متلئس بالتاء وحوياً او
حمله اسمیه خراء واقع شي د شرط لپاره یو فاء جزائیه راوړل پکي واجب دی (۲) پ دا مبتداء ده او
خبر یې محدود دی ای فالتاء واحة فی فعله المسد الـ

سوال: فالتاء فاعل د فعل محدود لپاره ولي نه گرځوی ای بحسب التاء؟ جواب: دا ترکیب زه به شم کولي
خکله جمله فعلیه چي جزا واقع شي او فعل پکي ماضی متصرف وی او په مقام د دعا کي نه وی او حالی
وی د قد نه نو هلته فاء راوړل ممتنع دی سو معلومه شوه چي دا فاعل د فعل محدود لپاره نه دی

وحکم ظاهر الجمع غیر المذکر السالم. ربه هر کله چي فارغ شو مصنف د بیان د حکم د هغه فعل به
چي اسناد یې شوی وو اسم ظاهر واحد مؤث حقیقی ته یا ضمیر د واحد مؤث ته سو شروع یې
وکره په حکم د هغه فعل کي چي اسناد یې شوی دی جمع اسم ظاهر ته او حکم د دې یې سوی په
طریقه د تشبیه سره

ترجمه: وحکم ظاهر الجمع حکم د هغه فعل چي د هغه اسناد شوی وی جمع اسم ظاهر ته غیر المذکر
السالم داسي جمع چي غیر وی د مذکر سالم نه په حال کون د دې جمع کي چي مطلقاً یې واحلي بیا
برابره خبره ده چي دا جمع مؤث سالم وی او که مکسر وی او که اسم جمع وی او مکسر عام دی که
جمع مذکر مکسر وی او که جمع مؤث مکسر وی او برابره خبره ده که واحد د دې مؤث حقیقی وي
لکه نسوة او که مذکر حقیقی وی لکه رجال حکم د اسم ظاهر مؤث غیر حقیقی دی په حوازد
تانیث د فعل او تذکر د فعل کي په دې شان سره چي د فعل اسناد وشي اسم ظاهر جمع ته ماسوا
د جمع مذکر سالم نه نو تذکر د فعل هم جائز دی او تانیث هم جائز دی بحو قوله تعالی ﴿وَإِذَا جَاءَكَ

الْمُؤْمِنَاتُ﴾ ﴿وَقَالَ نِسْوَةٌ﴾ ﴿قَالَتِ الْأَعْرَابُ﴾ خکله دا جمع چي ماؤل کړي شي په جماعه سره د مؤث
غیر حقیقی دی خکله لفظاً مؤث دی نه معنی اوس که لفظ ته وگوري دا مؤث د هر فعل مؤث
کوه او که معنی ته وگوري نو دا مؤث نه دی نو فعل مذکر کوه او که د فعل اسناد وشي جمع مذکر
سالم ته نو تذکر د فعل واجب دی نحو قام المسلمون فلا يجوز قامت المسلمون خکله چي جمع
مذکر سالم اشرف الجموع ده او تاویل د ده نه په جماعه سره نه دی جائز او هر چي دی 'حسوز او

سنون او بنون دا درې واړه جمع مذکر سالم د وځي د تغیر نه په ساد مفرد کې ګرځیدلي دي حار
مجري د جمع مکسر، نو د دوی سره معامله کولې شي په استعمال د کلام د عرسو کې معامده

مکسر فلا یرد بقوله تعالى ﴿مَكَتَ بِهٖ نَوَاسِطُ﴾ وبقول الشاعر

هو النقيطة من زحل ابن شيبانا

لو مكنت من مازن لم تستبح لہلی

تشریح: سوال: د دې عبارت ربط د ماقبل سره څه دی او غرض د مصنف د دې عبارت نه څه دی؟
جواب: ربط دا دی چې مخکې بیان د هغه فعل و شو چې اسناد یې شوی وو اسم ظاهر واحد مؤنث
نه یا ضمیر د واحد مؤنث ته اوس بیان د حکم د اسناد د فعل دی جمع اسم ظاهر ته او غرض د
مصنف هم معلوم شو او ظاهر الجمع من قبیل جرد قطيفة واخلاق ثياب یعنی اصافت د صفت
راغلي دي موصوف ته.

سوال: غیر المذکر السالم صفت واقع شوی دی د الجمع لپاره او الجمع معرفه باللام ده او غیر
المذکر الخ نکره ده ځکه غیر د وځي د کمال توغل نه په ابهام کې نه معرفه کېږي په اصافت سره
معرفی ته نو مطابقت نشته بین الموصوف والصفة؟

جواب: دا صفت نه دی د الجمع لپاره بلکه دا بدل واقع شوی دی د الجمع نه.

سوال: نکره چې بدل واقع شي د معرفي نه فالنعت نحو بالناصية ناصية كاذبة او دلته خود دې
توصیف نه دی شوی؟ جواب: دا قاعده په نکره محضه کې ده او دا نکره محضه نه ده بلکه نکره
مخصصة ده تخصیص پکې راغلي دي د اضافت د وځي ته (۲) یا غیر المذکر صفت دی د الجمع
لپاره او الجمع معرفه نه ده ځکه الف لام پکې راند دی په شان د الف لام د اللثیم په دې قول د شعر
کې لقد امر علی اللثیم یسنی الخ (۳) یا دا صفت دی د الجمع لپاره او دا الف لام راند نه دی او دا
غیر معرفه ده ځکه اضافت د غیر وو چې مذکر سالم ته وشنو نو تعین د مصداق د مضاف راغلي
چې جمع مؤنث سالم او جمع مکسر ده (۴) دا غیر مجرور به دی بلکه مرفوع دی خبر دی د مبتدا
محذوف لپاره ای هو غیر المذکر السالم او د غیر د جمع مذکر سالم نه مصداقونه پنځه دي (۱)
جمع مؤنث سالم (۲) جمع مؤنث مکسر (۳) جمع مذکر مکسر (۴) اسم جمع نحو قوم ورهط (۵) اسم

جنس جمعی، لکه کلم او روم شو کما فی قوله تعالى ﴿عَلَيْكَ الرُّومُ ۝ فِيْ اَنْفِ الْاَرْضِ﴾

سوال: د فعل اسناد چې وشي ماسوی د جمع مذکر سالم ته نو جواز د وجهین ولي دی؟

جواب: ځکه د دې نه تعبیر کولې شي په جماعة سره او دا مؤنث غیر حقیقی دی او د فعل اسناد چې
وشي اسم ظاهر د مؤنث غیر حقیقی ته هلته جواز د وجهین دی.

سوال: د فعل اسناد چې وشي جمع مذکر سالم ته نو تانیث د فعل ولي نه دی جائز؟

جواب: جمع مذکر سالم اشرف الحموع دی د دې نه تاویلی په جماعة سره نه دی جائز یا جمع مذکر
سالم کې واو او نون علامه صریحی د مذکر ده د دې نه تاویلی په مؤنث سره جائز نه دی چې هغه
جماعة دی ځکه تذکیر د فعل واجب دی

سوال ته وائي چي د فعل است د وشي جمع مذکر سالم ته نو تذکیر د فعل واجب دی دا قاعده ست
منقوضه شوه په دې قول د الله تعالی ﴿مَكَتَ يَوْمَ تَوَلَّوْا تَرْوِي﴾ سره چي او په دې قول د شاعر سره
لَوْ كُنْتَ مِنْ مَازِنَ لَمْ تَسْتَبِجْ اَبْلَى
بِسُوِّ اللّٰقِیْطَةِ مِنْ زَحْلٍ اَبْنِ شِیْبَانَ

چوپه یسور او سنون او ارضون درې واړه جمع مذکر سالم د وحی د تغیر نه په بناد مفرد د دې کي
گرځیدلي دی جار مجری د جمع مکسر په دې شان سره چي معامله د مکسر ورسره کولي شي او د فعل
چي اسناد وشي جمع مکسر ته نو هغې کي جواز د وجهین دی نو په دې کي هم جواز د وجهین دی
په ډله خبره چي د فعل اسناد وشي جمع مذکر سالم ته او جمع مؤنث سالم ته نو په دې کي
مذهب ثلاثه دی ۱، ابو علی ۲، جمهور بصریان ۳، جمهور کوفیان

مذهب د ابو علی مذکور فی المتن دی چي استاد د فعل وشي جمع مذکر سالم ته نو تذکیر واجب
دی او چي غیر د مذکر سالم ته اسناد وشي نو جواز د وجهین دی
۲، او مذهب د جمهورو بصریانو دا دی چي د فعل استاد چي جمع مذکر سالم ته وشي نو تذکیر
فعل واجب دی او چي جمع مؤنث سالم ته وشي نو تانیث د فعل واجب دی

سوال دا خبره ستا منقوضه شوه په اذا جاءك المؤنث سره؟ جوابه موږه وایو چي د فعل اسناد
وشي جمع مؤنث سالم ته متصل بلافصل بو تانیث د فعل واجب دی او دلته اسناد مع الفصل شوی
دی ۳، جمهور کوفیان وائي چي د فعل اسناد جمع ته وشي مطلق نو حواری و وجهین دی خواکه
جمع مذکر سالم وی او که جمع مؤنث سالم وی او که جمع مکسر وی او که اسم جمع وی بناد دوی
په مذهب باندې په قیام المسلمون کي قامت المسلمون جائز دی او امنت به بنوا سر نیل باندې
عترض شته د دوی په مذهب باندې

او ضافت د ظ هر چي یې وکړو الجمع ته په دې سره یې احتراز وکړو د غیر د جمع نه ځکه د هغې
حکم دا دی چي وضیع العاقلین د فعل چي کله اسناد وشي ضمیر د جمع مؤنث عاقل ته غیر المذکر
السالم، غیر د جمع مذکر سالم نه فعلت نو په هغې کي جائز دی تانیث د فعل ولعلوا او جائز دی
پکي ذکر کول د ضمیر د جمع مذکر

سوال هذا منقوض بقوله عليه السلام اللهم رب السموات ورب الارضين وما اقللن ورب الشياطين
وما اهللن شياطين جمع مذکر عاقل دی په شان د رجال لهذا اضلن يا اضلوا ويل پکار و و بنا په دې
قاعدې باندې؟ جوابه اضللن ويلي دی لاتباع ضمير المذكر لضمير المؤنث وكذا في حديث الواقيت
من لهن اهل لهن اي لاهل ذي الحليفة، غير المذكر السالم سره احتراز راغي د ضمير د جمع
مذکر سالم نه ځکه هلته تانیث د فعل به دی جائز بلکه فقط ضمير د جمع مذکر به ذکر کوی له الرجال
قامت الرجال قاموا ويل جائز دی که د الرجال به ناويل کوی په جماعة سره سو قمت وایه والاسوق موا
وایه او المسلمون قاموا به وائي او قمت ويل پکي به دی جائز ځکه تانیث د فعل جائز وود دې وچي
نه چي دا جمع په تاويل د جماعة سره واحد مؤنث شي او د جمع مذکر سالم نه تاويل په جماعة سره نه

دی جانر، والنساء والایاه او د فعل اسناد چي وشي ضمیر د جمع مؤنث عاقل ته لکه النساء ب ضمیر جمع مؤنث غیر عاقل نه لکه عیون شو یا ضمیر د جمع مذکر غیر عاقل نه لکه ایدم شو فطمت و فطمتون ب بیا جانر دی الحاق د ماء التانیث په دې فعل پورې په دې اعتبار سره چي د دې فعل اسناد شوی دی ضمیر نه چي هغه راجع دی جمع به په باویل د جماعة سره و فطمت او داریگی جانر دی الحاق د مؤنث جمع مؤنث په دې فعل پورې په دې اعتبار سره چي د فعل اسناد شوی دی جمع مؤنث نه سوال د فعل اسناد چي وشي ضمیر د جمع مذکر غیر عاقل نه نو الحاق د نون ضمیر د جمع مؤنث ولی جانر دی جواب ایدم اگر چي جمع مذکر دی لیکن غیر عاقل دی او دا محمول دی په جمع مؤنث باندې د وجی د عدم عقل به لهذا الایم مصت وانی او که الایم مضیی وانی دواړه جانر دی سوال د واحد او جمع حکم موږ به معلوم شو لیکن د مشی حکم راته معلوم نه شو نو د فعل اسناد چي وشي تشبیه مؤنث ته د هغې حکم څه دی جواب حکم د تشبیه په شان د حکم د واحد باندې دی تشریح د ماسبق په طریقه دوجه د ضمیر سره دا فعل به خالي نه وي یا به متصرف وی او یا به غیر متصرف وی که غیر متصرف وو نو د هغې اسناد چي وشي مؤنث ته نو جواز د وجهین دی نحو بنس المرأة بنسست المرأة او که فعل متصرف وو نو دا فعل به خالي نه وي یا به مسند وی اسم ظاهر ته یا ضمیر ته که مسند وو اسم ظاهر ته نو بیا به خالی نوي یا به مسند وی اسم ظاهر مفرد ته یا جمع ته که مسند وو اسم ظاهر مفرد ته نو دا اسم ظاهر مفرد به خالي نه وي یا به مذکر وی یا بیا مؤنث وی که مذکر وو نو تذکیر د فعل واجب دی مطلقاً برابره خبره ده چي اسم ظاهر مذکر حقیقی وو لکه قام زید او که مذکر لفظی وو لکه کتاب شو او که اسم ظاهر مؤنث وو نو بیا به خالي نه وي یا به مؤنث لفظی وی او یا به حقیقی وی که مؤنث لفظی وو نو تذکیر او تانیث د فعل دواړه جانر دی نحو طلعت الشمس وطلع الشمس، او که اسم ظاهر مؤنث حقیقی وو نو بیا به خالي نه وي یا به متصل وی او یا به مفصل وی که متصل وو نو تانیث د فعل واجب دی نحو ضربت الیوم زید چې زید علم واخلې د بسخی لپاره، او که مشهور نه وو په مذکر کې نو بیا تانیث د فعل اولی دی د تذکیر به نحو ضربت الیوم هند، او که متصل وو نو بیا به خالي نه وي یا به فصل راغلي وی په الاسره او یا به فصل راغلي وی په الاسره او یا به فصل راغلي وی په الاسره نو تذکیر اولی دی د تانیث نه نحو مذکی الانتشاء ابن العلی، او که فصل بل شی سره راغلي وو نو بیا به خالي نو یا به مشهور وی په مذکر کې او یا به نه وي که مشهور وو په مذکر کې نو تانیث د فعل واجب دی نحو ضربت الیوم زید چې زید علم واخلې د بسخی لپاره، او که مشهور نه وو په مذکر کې نو بیا تانیث د فعل اولی دی د تذکیر به نحو ضربت الیوم هند، او که مسند وو اسم ظاهر جمع ته بیا جواز د وجهین دی په فعل کې مطلقاً ماسوی د جمع مذکر سالم به چي هلته تذکیر واجب دی او که مسند وو ضمیر نه دا ضمیر به خالي نه وي یا به ضمیر مفرد وی او یا به ضمیر د جمع وی که ضمیر د مفرد وو نو بیا به خالي نه وي یا به متصل وی او یا به مفصل وی، که متصل وو نو تانیث د فعل واجب دی مطلقاً برابره خبره ده که ضمیر د مؤنث حقیقی وی نحو هند قام او که ضمیر د مؤنث لفظی وی نحو الشمس طلعت،

و که متصل دو بو ته کیر د فعل ولی دی د تاسیث به نحو همد ما قام الاهی، او که ضمیر د جمع و بو ی ۱، که د فعل اساد شوی و و ضمیر د جمع مذکر سالم بو ضمیر د مذکر ذکر کول واجب دی نحو المسلمون جاهدوا فلا یقال المسلمون جاهدت، ۲ او چي د فعل اساد ضمیر د جمع مذکر عاقل نه وشي بو هلته تاسیث او ضمیر د جمع مذکر ذکر کول دواړه جائز دی نحو الرجال قدام الله و الرجال قامت، ۳ او که د فعل اساد وشي ضمیر د جمع مذکر غیر عاقل ته، ۴ یا د فعل اساد وشي ضمیر د جمع مؤنث ته مطلقا بو په هغی کي هم تاسیث د فعل و ضمیر د جمع مؤنث دواړه جائز دی نحو الایام مصت الایام مضیئ النساء ضربت النساء ضربین

الفصل الحادیه الف و یاء الف ربط هر کله چي فاعل شو مصنف: تقسیم رابع د اسم نه نوعی ته چي مذکر او مؤنث و و نو شروع یې وکړه په تقسیم خامس د اسم کي انواع ثلاثه و نه په اعتبار د افراد تثبیت او جمعیت سره واحد مشی او مجموع ته او هر کله چي ذکر شو جمع او واحد مخکي په بحث د مذکر او مؤنث کي نو ذکر یې کړه مشی او مجموع وروستو د مذکر او مؤنث نه متصل بلا فصل او هر کله چي معرفت د فاعلی مستلزم و معرفت د اصل لره چي مفرد دی نو ذکر کړو مصنف مشی او مجموع او مفرد یې ترک کړی دی روم للاختصار او هر کله چي عدد د مشی مقدم و په عدد د مجموع باندې پس مقدم یې کړه مشی په جمع باندې نو وې ویل المشی الح

ترجمه: مشی صیغه د واحد مذکر اسم فاعل ده په لغت کي دو کرده شده را گویند او په اصطلاح کي اسم دی داسې اسم لعلق (۱) چي متصل شوی دی اخره په اخیر د مفرد د دې اسم پورې، الف و یاء الف یا یاء (۲) داسې اسم چي وی الف او یاء اخیر د دې اسم داسې یا چي مفتوح وی ما هغه حرف قبلها چي مخکي د یاء نه وی لپاره د دې چي التماس رانه شي د مشی د جمع مذکر سالم سره په حالت نصبی جری کي، ونون محسورة او متصل شوی وی په اخیر د مفرد د دې اسم پورې نون د سې نون چي مکسور دی ځکه دا نون عوض راغلي دی د حرکت به یا عوض راغلي دی د تنوین به یا عوض راغلي دی د حرکت او تنوین دواړو به او تنوین نون ساکنه دی او الساکن اذا حرك حرك بالکسر، یا د تشبیه واقع ده په اوسط حال کي په مینځ د واحد او جمع کي او دا کسره هم واقع ده په اوسط حال کي چي په مینځ د ضمی او فسخی کي ده فاعلی الاوسط للاوسط للعدل، ۳ دا نون به مکسور وی ځکه که فسخه ورکړي نو بیا لازمی توالی د اربع فتحات په حالت رفعی کي ځکه الف د دوه فتحو نه پید دی او یوه فتحه مخکي الف نه ده او یوه دا شوه، او حالت نصبی او جری محمول دی په حالت رفعی باندې او کومه کلمه چي بسا د هغی په حرف واحد وی هغه مفتوح راحی یا مکسور راحی مصوم به ده راغلي لیدل دا جار مجرور متعلق دی په لاحق پورې او په مرجع د ضمیر د بدل کي احتمالات ثلاثه دی (۱) چي دا ضمیر راجع دی الف او یا ته په تاویل د کل واحد سره یا په تاویل د لاحق سره، ۲ یا راجع دی لاحق ته چي مذکور دی په ضمن د لاحق کي په شان د اعدوا هو اقرب لشقوی، ۳ یا راجع دی لاحق ته سره د ملحق نه نو ترجمه یې دا ده لیدل لپاره د دې چي دلالت وکړی

هر واحد د الف او یا نه یا دلالت وکړي د الاحق چې الف او یا دی یا دلالت وکړي د الحقوق یا دلالت وکړي لاحق سره د ملحق نه او نسبت د فعل چې مجموعی ته وشي دا مستلزم به دی چې دا حکم دی ثابت وی مجموعی لره. اوس دلالت په څه باندې کوی، علی په دې خبره ان معنه چې د دې اسم مفرد سره مثله مثل د دې اسم دی په لفظ یا په وحدت کې من جنسه د جنس د دې اسم به په معنی کې په دې شان سره چې دا دواړه واقع دی د یو مفهوم کلي لاندې او مفهوم کلی عام دی که حقیقتاً وی او که حکماً وی پس داخل شو پکې تشبیه تغلیبی لکه شمیس او قمرین شو.

تشریح: سوال: د دې عبارت ربط د ماقبل سره څه دی او غرض د مصنف د دې عبارت نه څه دی؟
جواب: ربط د ماقبل سره دا دی چې مخکې مصنف تقسیم د اسم کړي وو رابعا نوعین ته چې مدکر او مؤنث دی او اوس تقسیم کوی خامساً مفرد مثنی او مجموع ته او په معرفت د ربط سره غرض د مصنف هم معلوم شو چې تقسیم د اسم دې خامساً اقسام ثلاثه (۱) ته (۲) یا دا جمله مستانغه واقع شوې ده جواب د سوال څکه هر کله چې ذکر شو واحد او مجموع په بحث د مذكر او مؤنث کې نو معترض اعتراض وکړو چې مفرد او جمع څه ته وائي نو مصنف جواب ورکړو

سوال: هر کله چې اسم په اعتبار د افراد تثنیت او جمعیت سره درې قسمه وو نو مصنف خو دلته مثنی او مجموعه ذکر کړي دی نو واحد یې ولې نه دی ذکر کړي؟ جواب: (۱) واحد اصل دی او مثنی او مجموعه فرع ده او په معرفت د فرع سره معرفت د اصل راځي نو ترک یې کړو واحد روماً للاختصار (۲) یا جواب دا دی چې مقصود زموږه دلته ذکر د مثنی بما هو مثنی او مجموع بما هو مجموع نه دی بلکه دا ذریعه ده او تمهید دی احکامو د مثنی او د مجموع ته څکه مثنی او مجموع لپاره څه احکام دی چې هغه نه دی ثابت د غیر لپاره نو داني ذکر کړل لپاره د بیان د احکام مختصر

سوال: دا مثنی او مجموع یې د مذكر او د مؤنث نه وروستو متصل ولې ذکر کړل؟ جواب: څکه په بحث د مذكر او مؤنث کې باربار ذکر د واحد او د مجموع وشنو نو څکه یې په هغې پسي متصل دا ذکر کړل سوال: څرځول د مثنی او مجموع د اقسامو د اسم نه نه دی صحیح څکه اسم قسم دی د کلمی نه نو مفرد دی او مثنی او مجموع مرکب دی څکه جز د لفظ دلالت کوی په جر د معنی باندې؟ جواب: مثنی او مجموع اگر چې مرکب دی حقیقتاً لیکر د وحی د شدت اتصال د علامی د تشبیه او جمع به د مفرد سره څرځیدلي دی په منزله د کلمه واحده باندې، پس وني څرځول د قسم د اسم نه مجازاً

سوال: مجموع او مثنی دواړه سوا سی دی په قسمیت کې نو مثنی یې ولې مقدم کړو په جمع باندې؟ جواب: قدم المثنی علی المجموع لسبق عدده علی عدد المجموع فی الوجود

(۲) ولقرية بالمفرد یعنی اول مرتبه د مفرد ده بیا تشبیه ده او بیا جمع ده نو څکه یې ذکر کړه مخکې د جمع به (۳) داني مقدم کړه په جمع باندې د وحی د اصلت نه څکه مثنی اصل ده د جمع به د وحی د سلامت د لفظ د مفرد نه په مثنی کې دانما ابداً په خلاف د جمع نه چې په هغې کې دا مفرد که سالم وی او کله به وي (۴) داني مقدم کړه په مجموع باندې د وحی د کثرت استعمال د

دی نه په نسبت سره مجموع ته (۵)، داسې مقدم کړه په مجموع باندې ځکه دا مطلقه ده د وحی د عدم اختصاص د بنا د دې نه په شرائطو پورې بحلاف المجموع چې سا د معنی مشروط ده په شروطو سره او مطلق مقدم وی په مقید باندې

سوال: تعریف د مثنی جامع نه شو خپلو افرادو لره خارج شو د دې نه رحلان او مسلمان او مانع نه شود دخول د غیر نه داخل شو پکې مفرد لکه رجل او مسلم ځکه ته وائي چې مثنی هغه اسم ته وائي چې لحق اخره الف او یاء نو د رحلان او مسلمان اخر خو الف او یاء دی او په دې پورې خو نور الف او یاء نه ملحق کېږي او د رجل او مسلم په اخیر پورې الف او یاء ملحق کېږي او رحلان او مسلمان ویل کېږي؟

جواب: (۱)، دا عبارت په حذف د مضاف سره دی ای ملحق آخر مفرد الف او یاء (۲)، یا لحق په معنی د کان سره دی آخره خبر دی او الف او یاء یې اسم دی نو معنی دا شوه چې ما کان الف او یاء مفتوح م قبلها ونون مکسوره اخره، او کلمه د م عبارت دی د اسم نه ځکه (۱)، معتبر په تعریفات کې جنس قریب وی او جنس قریب د دې لپاره اسم دی او لفظ او شی یې احناس بعیده دی (۲)، یادا مقسم دی د مذکر او مؤنث نه او مقسم معتبر وی په تعریف د اقامو کې او په نکارت د اسم کې اشاره ده موصوفیت د ما ته مفتوح دا مرفوع دی ځکه صفت بحال متعلقه دی د یاء لپاره ما موصوفه او قبلها ظرف ورله صفت دی یا ما موصوله او قبلها ظرف ورله صله ده، موصول سره د صلوه نه یې موصوف سره د صفت نه دا نائب فاعل دی د مفتوح لپاره، اسم مفعول سره د نائب فاعل نه شبه حمله صفت دی د یاء لپاره موصوف سره د صفت نه عطف دی په الف باندې معطوف علیه سره د معطوف نه فاعل دی د لحق لپاره او اخره مضاف سره د مضاف الیه نه مفعول ښه دی د لحق لپاره

سوال: د یاء نه مخکې حرف نه مفتوح ولي وی؟ جواب: لپاره د دې چې لازم نه شي التباس د مثنی او مجموع په حالت نصی او جری کې؟

سوال: التباس خو په عکس سره هم دفع کېږي نو عکس یې ولي ونه کړو؟

جواب: عکس یې ونه کړو ځکه تشبیه کثیره ده په نسبت سره جمع نه استعمال ځکه دا ځانله هم موجود ږي او په ضمن د جمع کې هم موجود ږي او دا کثرت استعمال تقاضا د تخفیف کړی نو تخفیف ورله ورکړي شو په فتح سره (۲)، یا عکس یې ونه کړو ځکه چې مثنی په حالت رفعی کې الف سره وی او د الف نه مخکې حرف مفتوح وو نو په حالت نصبی جری کې ورله هم فتح ورکړي شو لپاره د موافقت د حالت نصبی جری د حالت رفعی سره

سوال: نون د مثنی مکسور ولي وی او مفتوح ولي نه راځي؟ جواب: نون د مثنی مکسور وی ځکه چې دا کلمه ده په حرف واحد سره او کلمه په حرف واحد باندې مني وی او اصل په بناء کې سکون دی او دلته ورله حرکت ورکړي شو د وحی د النقاء د ساکنین نه د الف سره او کسره ورکړي شوه د قاعدې د وحی نه لال الساکن اذا حرك حرك بالکسر دویم جواب: دا نون د مثنی نه مکسور وی ځکه که مفتوح راشي نو توالی د اربع فتحات راځي په حالت رفعی کې او دا په کلمه واحد کې مستکړه ده او حالت نصبی

جری محمول دی په حالت رفعی باندې (۳) ی مکسور ځکه راځي چې مشی و مع ده په مرسته وسيله
کې بین المفرد والجمع او کسره هم په مرتبه اوسطه کې ده بین الفحة والصحة او یون د تشبیه علامه
مکسور راځي او کله کله په طریقہ د قلت سره مفتوح هم راځي کما فی قول الشاعر
واعرف منها الالف والعینا
ومسخرین اشبها طبایا

سوال: لیدل چار محروور دی او دیته عبد النحات ظرف وائي او ظرف دوه قسمه دی ۱۰ طرفه
(۲) مستقر. دا کوم قسم دی؟ جواب: دا ظرف لغوه متعلق دی په لحق پورې او مضارع منصوب
په تقدیر د ان سره وروستو د لام کی نه

سوال: لیدل کې ضمیر مستتر راجع دی الف و یا ه ته نو مطابقت راعی بین الراجع والمرجع
جواب: (۱) دا ضمیر راجع دی الف نون او یا نون ته په تاویل د لاحق سره (۲) یا راجع دی لحوق
چې مذکور دی په ضمن د لاحق کې ۳ یا راجع دی لاحق ته سره د ملحق نه

سوال: الف او یا ه د لالت کوی علی ان معه مثله من جنسه باندې او نون خو دلالت په دې باندې نه
کوي ځکه دا راغلي دي عوض د حرکت رفعی نه یا د تنوین نه یا د واورو نه؟

جواب: منم چې دا نون دلالت نه کوي علی ان معه مثله من جنسه باندې لیکن نسبت د حکم چې
وشي مجمع ته نو دا لازمه نده چې دا دې ثابت وی ټولو لره نحو قتل بنو زید عمرا ۲ عموم د

مرجع متلزم نه دی عموم د راجع لره کما فی قوله تعالی ﴿وَالْمُكَلَّفَاتُ بِرَبِّهِنَّ﴾ دلته
مطلقات مرجع عام دی او د عموم د مرجع سره عموم په ضمیر د بتر بصرن کې نه دی راغلي بلکه

مراد د دې نه مطلقات رجعیه مدخول به احرار دی نو دارنگې دلته هم عموم د مرجع مستلزم نه
دی عموم د راجع لره مرجع عام دی او دل، الف او یا دی نه نون (۳) یا جوابه دا دی چې نه سم دا

خبره چې نون دلالت نه کوي علی ان معه مثله من جنسه باندې بلکه لکه څنگه چې الف او یا دلالت
کوي نو نون هم دلالت کوي ځکه ر وړل د یون عوض د حرکت یا د تنوین نه منافی نه دی د دلالت د

دې سره علی انه معه مثله من جنسه. معه کې ضمیر راجع دی ما ته عبارت دی د اسم نه او مثله
کې ضمیر هم راجع دی ما ته او مراد د مثل نه مماثلت فی الوحدة دی

سوال: تعریف د مشی جامع نه شو خپلو افرادو لره خارج شو د دې نه تشبیه تعلیسی لکه شمیں تشبیه
د شمس ده او قمرین تشبیه د قمر ده اوس د شمس په څیر کې چې الف او نون یا یا نون زیاتی

شي نو دا خو دلالت نکوي په دې چې معه من جنسه دی ځکه قمر خو د شمس نه نه دی؟
جواب: شمس داخل دی په مفهوم کلی د قمر کې تاویلا او تعلیسا او قمر داخل دی په مفهوم کلی د

شمس کې تاویلا او تعلیسا او بیا د هغې نه تشبیه جوړه شوې ده
فالقصیر ان کانت الفه عن واو الخ ربط: هر کله چې تغیر راتلو په بعضی مفرداتو کې د وجی د الحاق د

علامه د تشبیه نه نو مصنف شروع وکړه په بیان د هغې کې
ترجمه: پسر اسم مقصور چې په اخیر د هغې کې الف مفرده لازمه راغلي وی خو دا اسم مقصوره نه
خالي نه وي ان کانت الفه که چري وو الف د دې اسم مقصور عن واو چې بدل راغلي وو د واو نه

حذف لکه عصا کي يا حکم لکه اني کي شو چي دا د چا لپاره علم وگر حولي شي وهو ثلاثي او جارد دي چي د اسم مقصور ثلاثي وي او مراد د ثلاثي به ثلاثي لغوی دي چي دو ثلاثة به وائي نه ثلاثي اصطلاحی قلبت والا نو بدلولي شي دا الف د اسم مقصوره په واو سره هر چي دي نفس قلبت نو د وحي د الفاء د ساکنين به او هر چي دي په واو سره نو لپاره د اعتبار د اصل نو په عصا کي به وائي تصور او په الي کي به وائي الوان والا او که چري دا الف د اسم مقصور بدل د واو به وو راغلي بلکه بدل د باء به راغلي وو حقیقه لکه رحي کي يا حکم لکه په متي کي شو او پ وو علي ربه احراف فصاعده بيا برابره خبره ده چي الف بي اصلي وي لکه اعلى شوي زائد وي لکه الف د موي شو فبايلاء بيا دا الف د اسم مقصور بدل کولي شي په ده سره لپاره د رعایت د اصل په هغه دي کي چي د الف بدل د ي به راغلي وي حقیقت يا حکم او لپاره د حصول د تحريف په مازاد موي ربه حرف کي نو اعلى کي به اعلیان وائي او مصطفی کي به مصطفيان وائي او حلی کي به حليين وائي واما قهقران و جودلان فشاذا

شرح سوال د دي عبارت ربط د ماقبل سره څه دي او عرص د مصف د دي عبارت نه څه دي ؟
جواب ربط د دي چي په بعض مفرداتو د تشبیه کي تعبير راځي په وقت الحاق د علامانو د تشبیه کي نو مصف شروع وکړه په بيان د هغه مفرداتو کي چي هغه کي تعبير راځي د وجي د الحاق د علامي د تشبیه به چي هغه اسم مقصور او اسم محدود دي او هر چي دي سم مقوص او صحيح او جار محري صحيح بود وجي د الحاق د علامانو د تشبیه به په هغې کي تعبير نه راځي لکه رجل کي رجلان ويا کيروي او قاض کي قضيان دلو کي دلوان ظی ظيین او په اسم مقصور او محدود پوري چي الحاق د علامانو د تشبیه وشي نو په دي کي تعبير راځي نو د هغې بيان کوی فاله مقصور سره

سوال سم مقصور عند النجات څه نه وائي ؟ جواب اسم مقصور عند النجات هغه اسم معربه ته وائي چي اخير کي لف مفرده لازمه راغلي وي اسم سره احتراز راغي د رمي به و معرب سره بي احتراز وکړو د ذاته او الف مفرده سره بي احتراز وکړو د حمراء نه دلته دوه الفه دي يو بدل شوی دي همري سره او لازم سره بي احتراز وکړو د الف د ريذا به په حالت د وقف کي او د الف د کلانه حکم د لازم به دي د کلمی سره

سوال سم مقصور پوري چي الحاق د علامه د تشبیه راشي نو دا تعبير پکي څنگه راځي ؟
جواب دا اسم مقصور به خالي نه وي يا به زائد علی ثلاثة احراف وي او ب به نه وي که راند علی ثلاثة احراف وو نو بدلولي به شي په ياء سره لپاره د حصول د تخفيف، او که ثلاثي وو نو بيا به خالي به وي يا به معلوم الاصل وي او ب به مجهول الاصل وي که معلوم الاصل وو نو ب به خالي به دي يا به بدل د واو به راغلي وي او يا به بدل د ي به راغلي وي که بدل د ي به راغلي وو نو قلبت به رعایه للاصل او که بدل د واو به راغلي وو نو قلبت واو لپاره د رعایت د اصل او د وجي د حقت د ثلاثي نه او که مجهول الاصل وو نو بيا به خالي نه وي يا به په دي کي امله شوی وي ويا

نه به وي که به وه شوی سو قلت واوا لکه الوان په الی کې ادا جعل علماً للشخص او که اما له شوی
وه نو قلت یا لکه متیان شو په متی کې ادا جعل علماً للشی

سوال: دا به د څه به معلوموو چې په مجهول کې اما له شوې ده که نده شوی؟

جواب: په حروفو کې اما له شوې ده صرف په الی، ی، لا په اف لا کې او په اسماء مبسو کې اما له
شوې ده په می، انی، ادا کې نه په نورو کې

سوال: دا قاعده ستا مقوضه شوه په خورلان او قهقران باندې چې دا تشبیه د قهقری او خودلاده چې
دا اسم مقصور دی او زائد علی ثلاثة حرف دی او دلته الف به دی بدل شوی په یاء سره؟

جواب: اما خودلان و قهقران فساد

سوال: اسم مقصور ته مقصور ولي وائي؟ جواب: للامتناع عن المد (۲) دا ممنوع گرځولي شوی دی

د اعراب لفظی نه و المعهود ان حکایت همزه اصلیه او هر چې دی اسم محدود که چري همزه د دې اصلی

وه په دې شان سره چې راند نه وه او نه بدله راغلي وه د واو او یا اصلیه نه تثبیت نو ثابت پاتې کېږي

دا همزه په حین د الحاق د علامات د تشبیه کې په اشهر استعمال د کلام د عرب کې د وجی د

اصالت نه لکه قرأ شو نو په دې کې به قراء ان وائي، او اسو علی حکایت کړي دی د بعض عرب نه

قراوان په بدلولو د همزه اصلیه په واو سره په حین د الحاق د علاماتو د تشبیه کې وین حکایت للتانیث

او که چري وه دا همزه د اسم محدود د تانیث لپاره په دې شان سره چې دا همزه بدل راغلي ده د الف

د تانیث نه قلبت نو اړولي شي دا همزه د اسم محدود په واو سره په حین د الحاق د علامات د تشبیه

کې لکه حمراء شو د دې به چې تشبیه حور وی نو حمراوان به وائي ځکه همزه د حمراء د تانیث لپاره

ده ځکه دا بدل راغلي ده د الف د تانیث نه ځکه حمراء په اصل کې حمرا و و بیا الف زیاتي کړي شو

مخکې د دې الف نه لپاره د مد د صوت یی دا الف ثانی بدل شو په همزی سره په قاعده د دعا،

سره د وجی د وقوع د ده نه په طرف کې پس د الف زائده نه نو حمراء شو

سوال: همزه د تانیث پس د الحاق د علامات د تشبیه نه په واو سره ولي بدلولي شي؟

جواب: ځکه دا همزه بیس الالفین ثقیل ده نو بدلولي شي واو سره لپاره د حصول د تخفیف

سوال: د حصول د تخفیف لپاره همزه په یا سره ولي نه بدلوی چې واو سره یې بدلوی باوجود د دې

نه چې تخفیف په یا کې زیات دی؟ جواب: په واو سره یې بدلوو نه په یاء سره د وجی د مناسبت د واو

نه په همزی سره په ثقل کې د دې وجی نه بدل شوی دی واو په همزی سره په اقتت او اجوه کې (۲) او

کله حمراوان ويلي شي په بقاء د همزی سره په خپل حال باندې (۳) او حکایت کړی دی سره د مازش

نه حمرايان په بدلولو د همزی د اسم محدود په یاء سره لیکن اعرف او اشهر په دې کې بدلولو د

همزی دی په واو سره نو ځکه مصنف وویل چې قلبت واو لیکن دغه همزه د تانیث واو سره بدلولي

شي په دې شرط سره چې د الف نه مخکې بل واو نه و راغلي او که مخکې بل واو راغلي و و نه

هسته په خپل حال باندې پاتې کولي شي لپاره د تحسین د لفظ لکه اسواء کې اسواءان ويلي کېږي

نه اسواوان والا او که چري دا همزه اصلی نه وه او نه زائده وه د تانیث لپاره بلکه زائده وه د الحاق

المبني

لپاره لکه همره د علماء شوه چي دا زانده لپاره د الحاق په قرطاس پوري ي بدل د واو او ب به راغلي وي لکه کساء او رداء چي اصل کي کساء او رداي وو بيا واو او يا بدل شو په همری سره په قاعده د دعاء باندې فالوجهان په دې کي دوه وجهي وو دی ۱، ثوب او ثقب د همری ۲، بدلول د همری په واو سره ځکه دا همزه به حالي نه وي ي به رانده وي د الحاق لپاره او يا به بدل د واو او ب مقبل د فاء عین او لام کي نده راغلي نو مشابه شوه د همری د حمراء سره نو بدل يې کړه په واو سره علوان وايه او که دپته گوري چي دا همزه رانده ده د الحاق لپاره او دا په حکم د اصلی کي ده نو مشابه شوه د همری د قراء سره نو باقي پاتې کوه او علمايان وايه او که دا همره بدل د واو او ب اصلی نه راغلي وه دا هم ذو جهتين ده که دپته گوري چي دا اصل بده په شان د همری د قراء بلکه بدل د غیر نه راغلي ده نو مشابه شوه د همزه د حمراء سره نو بدل يې کړه واو سره نو کساوان او رداوان او وايه او که دپته گوري چي اصلی ده نو مشابه شوه د همری د قراء سره نو په خپل حال باندې يې ثبته پاتې کوه کس مان رداء ان او وايه

ويحذف نونه هر کله چي فارغ شو مصنف رحمه الله د بيان د احکامو د تشبيه د اسم مقصور او د اسم معدود نه پس شروع يې او کړه په بيان د حکم د مطلق مشي کي چي حذف د نون د مشي دی وحيوا عند الاضافة نو اونی فرمانيل او حذف کولي شي نون د مشي په حذف واجب د انصاف سره للاضافة د وجي د اضافت نه ځکه اضافت تقاضه کوي د اتصال د مابعد سره او دا نون د مشي چي قائم مقام د تنوين دی دا تقاضه کوي د اتمام د کلمی او د انفصال د مابعد سره او په مابين د دې کي منافات دی نو جاني ضاربا زيد به وائي په ضاريان کي وحذفت تاء التانيث الخ

بها، هر کله چي فارغ شو مصنف د بيان د حکم د مطلق مشي نه پس شروع يې وکړه په بيان د حکم د خاص مشي کي چي هغه حذف د تاء التانيث دی په تشبيه د الية او خصيه کي دور غيرهما او حذف کولي شي په حذف جائزه قليله سره تاء علامه د مؤنث هي خصيان واليان په خصيان کي چي تشبيه د خصيه ده او انيان کي چي تشبيه د الية ده خلاف القياس، سره د جوار د اثبات د دې نه په خصيتان او اليتان کي موافق القياس بالاتفاق ځکه دا قاعده ده چي علامه د تانيث نه شي حذف کولي د وجي د الحاق د علامه د تشبيه نه لکه ضاربة کي ضاربتان ثمرة کي تمرتان او شجرة کي شحرتان ويلي کيږي ليکن صرف په خصيان او اليان چي دا تشبيه د خصيه او الية ده تاء التانيث حذف کولي شي خلاف القياس

سوال. دا ولي حذف کيږي؟ جواب: ځکه دا دواړه اجزاء د وجي د شدت اتصال نه گرځيدلي دي په منزله د عضو واحد باندې نو دا په منزله د مفرد شو نو لازميږي اخراء د علامه د تانيث په وسطا کي او دا نده صحيح ځکه علامه د تانيث د مفرد په اخير کي راځي نه په مينځ کي (۲)، او بعض وائي چي خصيتان او اليتان تشبيه د خصيه او الية متلبس بالناء ده دا کثيره ده او خصيان او اليان تشبيه خصي او الي مجرد عن التاء ده او دا لغت قليله دی .

سوال حذف د نون سره یې یحذف صغه د مصارع ذکر کړه او حذف د تاء سره یې حذف صغه د ماضی ذکر کړه دا ولي جواب: د حذف د نون سره یې مصارع ذکر کړه ځکه دا دلالت کوي په استمرار تحدید باندې او نون مشی حذف کولې شي د اصناف د وجی نه په حذف اسمري د نمی سره او د حذف د تاء سره یې ماضی ذکر کړه ځکه ماضی دلالت نه کوي په دوم واسمري باندې او حذف د تاء هم دائما نه دی بلکه احباب دی

المجموع مادل علی احواد مقصوده بحروف مفردة بتفخیر ما ربط هر کله چې قارع شو مصنف د بیان د تعریف د مشی او احکام د مشی نه چې هغه یوه نوع د اسم وه نو شروع یې وکړه په بیان د تعریف وړ احکام د جمع کې چې دا بله نوع د اسم ده نو ویل المجموع الح

ترجمه المجموع جمع حقیقی په اصطلاح کې ما اسم دی او اطلاق د اسم په جمع باندې معراج او حکم دی نه حقیقه او په تکبیر د اسم کې اشاره ده موصوفیت د ما ته داسې اسم دل چې دلالت کوي بالمطابقة علی احواد په مجموعه افرادو باندې داسې افراد مقصوده چې متعلق کېږي په دې افرادو پورې قصد د متکلم په صحن د اسم کې بحروف مفردة په حروفو سره چې هغه بعینه ماده مفرد د دې اسم ده هغه اسم چې هغه دلالت کوي په واحد واحد باندې د دې افرادو نه بتفخیر ما په حال کړود دې حروفو کې چې دا نه سلس وی په تعیر سره مطلقا دا تغیر عام دی که خارجي وی او که داخلي وی او تعیر داخلي عام دی که صفتی وی او که داتی وی او صغنی عام دی که لفظی وی و که تقدیرا وی او داتی عام دی که په طریقه د زیادت سره وی او که په طریقه د نقصان سره وی

تشریح سوال د دې عبارت ربط د ماقبل سره څه دی او غرض د مصنف د دې عبارت نه څه دی؟
جواب: ربط دا دی چې محکمې بیان د مشی وو چې دا یو قسم وو د اسم نه اوس بیان د بلي نوع د اسم کوي چې جمع ده او په معرفت د ربط سره غرض د مصنف هم معلوم شو (۱) مجموع صیغه د اسم مفعول ده په لغت کې جمع کرده شده راگویند (۲) یا مصدر میمی دی جمع کولوته وائي سوال مصدر چرته په وزن د مفعول باندې راغلي دی؟

جواب: نعم کما فی قوله تعالی ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ﴾ او الف لام په المجموع کې الف لام عهد خارجي دی مراد په دې سره جمع حقیقی ده نه مطلق جمع ځکه دا تعریف د جمع حقیقی دی نه د مطلق جمع سوال کلمه د ما د الفاظو عامونه ده دا د څه نه عبارت دی؟ جواب: دا عبارت دی د اسم نه

سوال دا ما عبارت د اسم نه ولي دی؟ جواب: ۱ ځکه معسریه تعریف تو کې جنس قریب دی او جنس قریب د دې اسم دی او لفظ اوسنی احساس بعهده دی ۲ اسم مقسم دی د مشی او مجموع لپاره او مقسیم معتبر وی په تعریفاتو د اقسامو کې

سوال اسم چې وائي نور الاسم سره تعیر ولي نه کوي؟
جواب: په تکبیر د اسم کې یې اشاره وکړه موصوفیت د ما نه لانه واقع فی جاس الخیر

سوال: اطلاق د اسم په جمع باندې نه دی صحیح ځکه اسم قسم دی د کلمی نه او د کلمه په مفهوم کې افر د معتبر دی او جمع مرکب دی ځکه جز د لفظ دلالت په حر د معنی باندې؟

المبني

جواب: دا اعتراض به هله راتلو چي اطلاق د اسم به جمع باندې حقیقه وی لیکن اطلاق د اسم به جمع باندې حقیقه نه دی بلکه محازاً دی خکه علامات د جمع د وجی د شدت اتصال نه د مفرد سره گرځندلي دی بمرله کلمه واحده

سوال: دل مشق دی د دلالت به و دلالت درې قسمه دی ۱. مطبقي ۲. نصفي ۳. التراسي، دلته کوم یو مرد دی؟ جواب: دلته مراد دلالت مطبقي دی اسم سره یې احتراز وکړو د الف لام استغراقي به او دلالت مطبقي سره یې احتراز وکړو د تشبیه د جمع او د اسم جمع به لکه طنفتان و رحلان خکه هغه دلالت په احاد بل مطبقي به کوی بلکه بالترام کوی او مراد د احادو به جمله احاد دی نو دی سره یې احتراز وکړو د کل افرادی به نحو قوله تعالى ﴿كُلُّ نَفْسٍ ذَلِيلَةٌ لِلْكَرَمِ﴾ او مقصوده بحروف مفردة چي یې وویل سو په دې سره یې احتراز وکړو د کل محموري به نحو کل نملة یرفع هذا الحجر، ویل یې احتراز وکړو د اسم جمع اسم حسن او اسم عدد به خکه هغه اگر چي دلالت کوی په محمور افرادو باندې لیکن هغه افراد مقصود بحروف مفردة به دی

سوال: دا تعریف د جمع مثال علی احاد الخ، سره باطل دی خکه دا تعریف مستلزم دی دور لره په دې لاره سره چي دا جمع په تعریف کې محتاج ده مفرد ته او مفرد محتاج دی جمع نه په تعریف کې خکه مفرد مالمیس بجمع ولا تشبیه ته وانی؟ جواب: دا تعریف د جمع صحیح دی او مستلزم نه دی دور لره خکه دا جمع په تعریف کې مفرد ته محتاج ده خو مفرد په تعریف کې جمع ته به دی محتاج خکه د مفرد تعریف مونږه داسې کوو چي هو الاسم الدال علی واحد واحد من تلك الاحاد

سوال: بحروف مفردة خارج محروور ظرف لغوه دی که ظرف مستقر دی؟ جواب: دا ظرف لغوه دی

سوال: دا په چا پورې متعلق دی؟ جواب: ۱. دا متعلق دی په دل پورې، ۲. ی مقصود پورې، ۳. ی په دواړو پورې علی سبیل التنازع

سوال: تنغیر ما ظرف لغوه دی که مستقر؟ جواب: دا ظرف مستقر دی خکه متعلق یې محدود دی چي متلساً دی

سوال: دا خارج محروور به ترکیب کې څه واقع شوی دی؟ جواب: دا حال واقع شوی دی د بحروف مفردة به او ما چي وروستو د تنغیر به را علی دی دا ما صفتی دی او توصیف د تنغیر په ما سره شوی دی سره د تاکید د عموم او دا بتفعیر م قید جامعه او قید مدخله دی به دې قید سره د حل شرفیت او هجان په تعریف و جمع کې خکه دا تنغیر عام دی که خارجي وی لکه جمع مدکر او مؤنث سالم کې ی د حلې وی او دا تنغیر دا حلې عام دی چي صفتی وی او که ذاتی وی او دا تنغیر صفتی عام دی که صفت وی لکه آند ی حکما وی لکه فلک او هجان او دا تنغیر ذاتی عام دی که رب دت سره وی لکه رجل ی نقصان سره وی لکه طلبة فنغور تنغیر مرکب لیس بجمع علی الاصح، مثل د تمر او رکتب جمع نده په مذهب د اصح باندې چي مذهب د سیمویه دی بلکه تمر اسم جنس دی او رکتب اسم جمع ده خکه جمع دلالت کوی په ثلاثه و او مافوق د ثلاثه و باندې نه په ماتحت باندې او تمر دلالت په واحد

او ائیس باندی هم کوی، او رکب اسم جمع ده نه جمع خکه دی سره معامله کولی شی په استعمال
 کلام د عربو کی معامله د مفرد مذکر ۱، صمیر د مفرد مذکر ورته راجع کیږي ۲، د دې په تصدیق
 بنسبه راځي او د جمع تصغیر بنسبه به راځي ۳ او که دا جمع حقیقی شی نو جمع دوه قسمه ده
 ۱، یو جمع قلته ده، ۲ او دویم جمع کثرته ده، نو دا جمع قلته خونده خکه هغه راځي په ورته
 محصوره وو باندې او دا یو د هغې نه نده، او هر چې جمع کثرته ده نو هغه هم په دې وړن باندې
 نده راغلي، علی الاصح سره یې احتراز وکړو د مذهب صحیح نه چې مذهب د احفش او فراء دی
 احفش و ئي چې خومره اسماء جموع چې دی چې مفرد من لفظه ورله راغلي وی لکه جامل، ناقص
 رکب، دا په جمع حقیقی کې داخل دی، او فراء و ئي چې د کومو اسماء اجناسو لپاره چې مفرد من
 لفظه وی لکه تمر او محل دا په جمع کې داخل دی، او هر چې دی هغه اسماء جموع او اسماء اجناس
 چې مفرد من لفظه ورله شته لکه مثال د اسم جمع لکه قوم او رهط، او مثال د اسم جنس ایل و
 غم دا جمع نده بالاتفاق

په وده کچه دا خبره چې اسم جنس او اسم جمع به حالي نو یا به ورله مفرد من لفظه وی او یا به
 نه وي که نه وو نو دا جمع نده بالاتفاق، او که مفرد من لفظه راغلي وو د اسم جنس لپاره نویب هم
 جمع نده په مذهب اصح باندې چې مذهب د سیبویه دی او جمع ده عند الفراء او که د اسم جمع
 لپاره مفرد من لفظه راغلي وو نویب دا هم جمع نده علی الاصح او جمع ده عند الاحفش
 سوال، جمع اسم جمع، او جنس او اسم جنس کې څه فرق دی؟

جواب، جمع هغه ته و ئي چې دلالت کوی په ثلاثه او مافوق د ثلاثه باندې او مفرد من لفظه ورله
 راغلي وی قیاساً اطراد، او اسم جمع هغې ته و ئي چې دلالت کوی په ثلاثه او مافوق د ثلاثه و او
 مفرد ورله اصلاً نه وي راغلي لکه عقود ثناییه، یا ورله مفرد راغلي وی خو من غیر لفظه وی لکه
 نساء جمع د امرأة او انو جمع د دوه یا ورله مفرد من لفظه وی خو جمع شوی وی خلاف القیاس لکه
 رکب، او اسم جنس هغې ته و ئي چې اطلاق یې کیږي په کثیرین باندې علی سبیل السدلیت لاغلی
 سبیل الاجتماع لکه رحل شو، او جنس هغې ته و ئي چې اطلاق یې کیږي په کثیرین باندې علی
 سبیل الاجتماع او اطلاق یې په قلیل باندې هم کیږي لکه ماء او تمر شو

سوال، کلم جنس دی او ته و ئي چې جنس هغې ته و ئي چې اطلاق یې کیږي په قلیل او کثیر باندې
 او د دې اطلاق خو په ماتحت ثلاثه باندې نه کیږي؟

جواب، ۱، کلم جنس نه دی بلکه جمع ده، ۲، او که او منم چې جنس دی نو اطلاق یې په ثلاثه او
 مافوق د ثلاثه باندې کیږي او په ماتحت باندې نه کیږي د عارض استعمال د وجی نه
 ونه و ئي جمع او مثل د فلک جمع ده د وجی د تحقق د تعیر نه په بنا د مفرد د دې کې تقدیر او مراد د فلک
 نه هر هغه جمع ده چې بناء د واحد پکې روغه پاتې شوی وی یعنې جمع او واحد په یو وړن باندې راغلي
 وی لکه فلک او هجان شو، او تعیر په دې کې راغلي دی تعیر داخلي صفتی فرضی خکه دا فلک چې په
 وزن د قیل باندې واخلي نو مفرد دی او دا ضمه یې صمه د مفرد ده بیا دا ضمه د مفرد د دې نه لري شو

او دا وگر خولي شو په وزن د اسد باندې او ضمه د جمع پکې راغله، او دارنگې هجان چې په وزن د حمار واخلي نو مفرد دی او چې په وزن د رجال باندې يې واخلي نو جمع ده. **يو صحيح و مڪسر** ربط هر کله چې فارغ شو مصنف د تعريف د جمع حقيقي اصطلاحې ته نو شروع يې وکړه په تقسيم د جمع حقيقي اصطلاحې کې نوعين نه لپاره د اتمام د تعريف د جمع حقيقي اصطلاحې څکه تقسيم د مکملاتو او متمماتو د تعريف نه دی ځکه په تعريف سره معلومېږي معنی او مفهوم د شي او تقسيم سره معلومېږي افراد او مصداق د شي نو وروستو د تقسيم او تعريف نه د جمع موبر ته معلومه شوه مفهوم او مصداقاً ترجمه وه. دا جمع حقيقي اصطلاحې په اعتبار د لفظ سره دوه قسمه ده: ۱، يو صحيح ده او بله مکسره ده. وجه **مصر** بنا د واحد د دې جمع به حالي نه وي يا به سالم وي په دې جمع کې او يا به سالم نه وي که سالم وه نو جمع سالمه او که نه نو جمع مکسره ده او **فلک** جمع مکسره ده نه جمع سالمه ځکه په **باء** د مفرد د دې کې تغير راغلي دي تقدیراً او فرصاً

مثال: نه وائي چې صحيح هغې ته وائي چې **باء** مفرد د دې سالمه پاتې شوی وي په جمع کې نو تعريف د جمع سالم جامع نه شو خپلو افرادو لره خارج شو د دې نه مصطفون او ننون دا جمع سالمه ده او بنا د مفرد پکې روغه نده پاتې شوی؟

جواب: جمع صحيح دپته وائي چې بنا د مفرد د دې روغه پاتې شوی وي او تغير پکې نه وي راغلي لپاره د حصول د جمعيت او دلته هم دا تغير لپاره د حصول د جمعيت نه دی بلکه دا تغير راغلي دي وروستو د حصول د جمعيت نه د وحی د قانون صرفی نه

الصحيح المذكور والمؤنث ربط هر کله چې فارغ شو مصنف د تقسيم د مطلق جمع نه په اعتبار د لفظ سره نوعين ته چې يو جمع سالمه وه او بله جمع تکسيره وه نو شروع يې وکړه په تقسيم د قسم کې پورې ويل **فالصحيح المذكور والمؤنث**

ترجمه: پس جمع صحيح کله راځي د مذکر لپاره هغې ته جمع مذکر سالم وائي والمؤنث او کله راځي د مؤنث لپاره چې هغې ته عده هم جمع مؤنث سالم وائي

فالمذكور ما لحق اخره الخ ربط دا جمله مستنده جواب د سوال دی ځکه هر کله چې مصنف تقسيم د جمع صحيح وکړو مذکر او مؤنث ته نو معترض اعتراض وکړو چې جمع مذکر سالم څه ته وائي او مؤنث سالم څه ته وائي نو مصنف جواب وکړو **فالمذكر الخ** سره

ترجمه: پس جمع سالم مذکر په اصطلاح کې ما اسم دی داسې اسم لحق چې متصل شوی دی اخره په اخير د مفرد د دې اسم پورې واوواو داسې او مضموم چې مضموم وي ما هغه حرف قبلها چې محکې د واو نه راغلي وي په حالت رفعی کې ازبرائي متسبت واو او دا مضموم عام دی چې حلاوی لکه مسلمون شو يا اصالة وی لکه مصطفون شو، ۲، يا جمع مذکر سالم په اصطلاح کې ما هغه اسم ته وائي لحق چې وی اخره په اخير د دې اسم کې واوواو داسې واو چې مضموم وي ماقبل دهغې نه او يا

يا راغلي وي داسې يا چې مکسور وی هغه حرف چې محکې د يه نه راغلي وي په حالت نصبی جری کې ازبرائي مناسبه يا، ۳، يا لپاره د دې چې لازم نه شي التماس د مثني سره په حالت نصبی جری کې او دا کسره عامه ده که لفظ وی لکه مسلمين شو يا تقدیراً وی لکه مصطفين شو وننون سره

د نور به مفتوحة داسې نو چې معنوی لپاره د دې چې مقابله وکړي دا حجت د فسخه د ثقل د وار او د ضمی سره ب لپاره د دې چې که دا یون مفتوح به شي بلکه مکسور شي نو لازمیږي توالی د اربع کسرات په حالت نصی حری کې او حالت رفعی محمول دی په دې باندې لېدل علی ان معه اکثره معنی لپاره د دې چې دلالت وکړي د الحقوق چې مدکور دی په ضمن د لاحق کې یا لاحق فقط، یا لاحق سره دملحوق به علی په دې حیره باندې ان معه چې په تحقیق سره د دې مفرد واحد سره اکثره رب ت دی د دې مفرد واحد به په عدد کې د حس د دې اسم مفرد به او من جنسه یې ونه ویل د وجی د اکتفاء به بعد کړی لشیة او اسم مفصل دلالت کوی د ثبوت د اصل فعل د مفصل علیه لپاره خو دا ثبوت د فعل په مفصل علیه کې عدم دی چې تحقیق وی لکه رید افضل الناس یا فرصا وی لکه فلان افقه من الحمار واعلم من الحدار مو دا ترکیب د مصنف هم د دغه قبیلې نه دی چې دا کثرت موجود دی په مفصل علیه کې چې مفرد دی علی سبل الفرض یا، صیغه د اسم تفضیل بمعنی اصل فعل ده چې کثرت دی، یا صیغه د اسم تفصیل بمعنی صفت مشبه ده چې کثیر دی

تشریح سوال فلما ذکر مالحقه الخ د دې عبارت ربط د ماقبل سره څه دی او غرض د مصنف د دې عبارت به څه دی؟ جواب ۱، ربط د ماقبل سره دا دی چې مخکې یې جمع صحیح مذکر او مؤنث ذکر کړو اجمالاً او س یې تفصیل کوی مو ب به دې دا تفصیله ده (۲) یا دا جمله مستانفه جواب د سوال دی ځکه کله چې مصنف تقسیم د جمع صحیح وکړو مذکر او مؤنث ته نو معترض اعتراض وکړو چې جمع مذکر څه نه وائي او مؤنث څه نه وائي نو مصنف جواب وکړو فالما ذکر الخ سره مو بنا په دې دا د استنباطیه ده

سوال، نه وائي چې مذکر په اصطلاح کې مالحق اخره الخ ته وائي دا تعریف ستا باطل دی ځکه مذکر اصطلاح کې مالحق اخره الخ نه به وائي بلکه مذکر خو مالیس فیهِ علامة التانیث لفظاً او تقدیراً ته وائي؟ جواب دا اعتراض به تا هله کولی چې دا تعریف د مذکر وی لیکن دا تعریف د مذکر به دی بلکه دا تعریف د جمع مذکر دی

سوال ما د الفاظ عامونه دی دا د څه به عبارت دی؟ جواب دا عبارت دی د اسم نه (۱) ځکه معنی په تعریفات کې حسن قریب وی او حسن قریب د جمع مذکر لپاره اسم دی (۲) یا اسم مقسم دی د جمع مذکر الخ لپاره او مقسیم معتر وی په تعریفات د اقسامو کې سوال تعریف د جمع مذکر سالم جامع به شو افرادو خپلو لره خارج شو د دې نه مسلمون مسلمین دنته دا واو او نون او یا نون په اخیر د مفرد کې راغلي دی نه په اخیر د جمع کې جواب دا عبارت دی په حذف د مضاف سره ای لاحق اخر المفرد (۲) یا لاحق فعل ناقص غیر مشهور دی معنی ک (۳) اخره یې خبر دی او واو مضموم یې اسم دی

نه وائي چې دوا نه محکې به مضموم وی دا قاعده ستا مقوضه شوه په مصطفون سره دلته مضموم نه دی جواب ضمه عا ده که لفظ وی او که تقدیراً وی یا ضمه عامه ده که حالاً وی او که کمالاً وی دلته تقدیراً او اصله ده

سوال د بء نه محکې حرف به مکسور ولي وی؟ جواب: اړ برانې ماسک پاء (۲) یا لپاره د دې چې
 اړم به شي التماس د دې د تشبیه سره په حالت نصی جری کې
 سوال: دا قاعده ستا مقوضه شوه په مصطفین سره دلته د بء به محکې کسره نشته؟
 جواب: دلته کسره تقدیرا ده

سوال: دا یون به مفتوح ولي وی؟ جواب: لپاره د دې چې دا حفت د فتحه د یون معادله وکړي د ثقل د
 واو سره په حالت رفعی کې او حالت نصی جری معمول دی په حالت رفعی باندې ۲، که مفتوح
 به شي یو مکسور به وی یو لازمېرې توالی د اربع کسر یو به حالت نصی جری کې او حالت رفعی
 معمول دی په دې باندې

سوال: نه واني چې یون د جمع مذر مفتوح راځي دا قاعده ستا مقوضه شوه په دې قول د شعر باندې
 ومادا یبتغي الشعراء می وفد جاودت حد الاربعین
 دلته مکسور راغلي دی؟

جواب: مونږه وایو چې یون د جمع به مفتوح راځي په شر کې او دا په شعر کې راغلي دی یجوز فی
 الشعر مالا یجوز فی غیره (۲)، داني ویلي دی په طریقه د غلې سره او کله کله مکسور هم راځي
 لېدل دا ظرف لغوه متعلق دی په لحق پورې او ضمیر راجع دی لحوق ته چې په ضمیر د لحق کې دی
 یا راجع دی واو او یا ته په ناویل د لاحق سره فقط یا سره د ملحق به

سوال: لکه څنگه چې په تعریف د مشی کې من جنسه شرط وو نو داربگی په جمع کې هم شرط دی
 نو دایې ولي ذکر نه کړو؟ جواب: دا یې به دی ذکر تری اکتفاء، ماسق حکم د نصف داف نون دی
 چې قاعده ثانیه چې په کوم قیوداتو کې شریکه وی د اولی سره هغه دی نه ذکر کوی اکفاء کوی
 په مسبقه باندې او په کوم کې چې شریکه به وی هغه ذکر کوی

سوال: اکثر اسم تفضیل دی او قاعده په اسم تفضیل کې داده چې دا واجب کوی ثبوت د صله فعل
 متصل علیه لره او مفضل لره یې ثابتوی په طریقه د ریادت سره نحو رید افضل الناس دلته دی
 اصل دلالت وکړو چې نفس فصلیه ثابت دی مفضل علیه لره چې بس دی او ناعمل د اسم تفضیل
 لره ثابت دی په طریقه د ریادت سره بنا په دې باندې د دې عبارت د مصلف ترجمه دا شوه چې جمع
 مذکر سالم اکثر ده د مفرد نه نو دی اکثر دلالت وکړو په ثبوت د کثرت باندې مفضل علیه لره چې
 مفرد دی او حال دا دی چې لاکثرة فی الواحد؟ جواب: دا قاعده په هغه ځای کې ده چې اسم تفضیل
 مستعمل وی په معنی تفضیلی کې او دلته دا په معنی د صفت مشابهه سره دی چې کثیر دی (۲) یا
 په معنی د اصل فعل سره دی چې کثر دی (۳) او که او منم چې په جمله معنی دی نو بیا ثبوت د اصل
 فعل په مفضل علیه کې عام دی که علی سبیل التحقيق وی او که علی سبیل العرض وی دلته اگر
 چې علی سبیل التحقيق نشته لیکن علی سبیل العرض شته په شان د رید افقه من الحمار باندې
 لان مکان اخره یاء ما قبلها مکسره حذف مثل قاضون ربط هر کله چې تغیر راتلو په بعض مفرداتو کې د
 وحی د الحق د علاماتو د جمع مذکر نه نو ذکر کړه مصنف دغه مفردات لپاره د بیان د تغیر

ترجمه که چري وو آخر د اسم د مفرد چي اراده کړي شوې ده د جمعيت د هغې په جمع مذکر سالم سره ياء داسې يې، چي مخکې د هغې نه کسره راغلي وی د ا يا عامه ده که ملفوظه وی لکه قاضي سره او که مقدره وی لکه قاضي کې يعنی چي دغه اسم مفرد اسم مقوص وو نو حذف کولي شي د ياء د وجی د التقاء د ساکين نه علی غیر حده نه لکه قاصون شو چي اصل کې قاضيون وو صده بر ي ثقیل بود انداختن، بيا يا حذف شوه د التقاء د ساکين د وحی نه او کسره د ضاد بدله شوه په ضمی سره نو قاضون شو (۲) پ ضمه بر ي ثقیل بود نقل کرده بما قبل دادند بعد از سلب حرکت او يا را حذف کردن از التقاء الساکين نو قاصون شو بروزن فاعون، او په حالت نصبي کې قاضين راخي چي اصل کې قاضيين يې پس د اعلال به قاصين شو بروزن فاعين

سوال: مثل مضاف دی او قاضون مضاف الیه دی او مضاف الیه محرور راخي نو دا مرفوع ولي راغي؟
جواب: دا اعراب حکایه دی، وان مکان اخره او که چري وو اخير د دغه مفرد چي اراده کړي شوې ده جمعيت د هغې په جمع مذکر سالم سره، الف مقصورة، بيا عام دی که لفظا وی او که تقدیرا وی حذفته الالف نو حذف کيږي به دغه الف د وحی د التقاء د ساکين به ويقي ماقبلها مفتوحا او باقي پاتي کيږي هغه حرف چي د دي نه مخکې راغلي وی مفتوح لپاره د دي چي دلالت وکړي دا فتحه په الف محدوده يې دي مثال لکه مصطفون شو په حالت رفعی کې او مصطفين شو په حالت نصی حری کې، دا په اصل کې مصطفون وو بيا دا واو بدل شو په ياء باندې په قاعدی د اعلیت سره نو مصطفون شو بيا صمه په ياء باندې ثقیله وه وغورخیده او يا د التقاء د ساکين د وجی نه حذف شوه نو مصطفون شو، بيا چي کله په خای د فاء کلمه د باب افتعال باندې يو حرف راشي د حروف مستعليه مطبوقه راشي نو تاء د باب افتعال به بدلېږي په طاء باندې نو مصطفون بيا په دي کې فک ادغام هم جائز دی او ادغام هم جائز دی خو صرف د يو جانب نه چي طاء بدله شي په صاد او ادغام وشي مصفون وويل شي او د دي بل جانب نه ادغام نه دی جائز ځکه چي په صاد کې يوزياتی صفت دی چي سفيريت ورته وائي هغه فوت کيږي.

وشرطه ان مکان اسماء مذکر علمه يعقل ربط هر کله چي فارغ شو مصصف د تعريف د جمع مذکر سالم نه او د مواد مغيرونه نو شروع يې وکړه په بيان د شرطونو د جمع مذکر سالم کې نو وی ويل وشرطه الخ
ترجمه شرط لپاره د هغه اسم مفرد چي اراده کړي شوې ده د جمعيت د هغې نه په جمع مذکر سالم سره يعنی شرط د صحت د جمعيت د اسم مفرد په جمع مذکر سالم سره ان مکان که چري وو دغه اسم مفرد چي اراده کړی شويده د جمعيت د هغې په جمع مذکر سالم سره اسماء سام جامد فاعون کون د اسم دی مذکر يعنی محرد عن التاء ملفوظه او مقدره، او کون د دي اسم دی علم داسي علم يعقل چي ذی عقل وی مسمی د ده ځکه دا قسم مفرد اصل دی د باقي مفرداتو نه او جمع مذکر سالم اصل دی د نورو جموعونه فاعلی الاصل للأصل وعایة لته عادل والاتصاف او فاعون خبر د مبتدا دی چي شرطه دی او حمل صحيح دی ځکه د دي نه مونږه تاويل کوو په کونه مذکر علم

المبني

يعقل سره او دا ف راغلي ده په خبر د مبتدا کې ځکه مبتدا چې مقدار وی د شرط سره نو په خبر کې یې ف راخي او لغویت د شرط سره المسنداء والخبر جانر دی په نزد د شارح هندي باندې ۲۰، یا ان کان اسما شرط دی او فمذکر علم یعقل خبر د مبتدا محذوف دی چې هو دی او حذف د عائد مرفوع په داسې مقام کې جانر کړی دی شیخ رضی نحو ان جاءک رید هکرم ای فهو کریم بیا شرط سره د جرا نه جمله شرطیه خبر د مبتدا دی چې شرطه دی مبتدا سره د خبر نه جمله خبریه سمیه تشریح سوال د دې عبرت ربط د ماقبل سره څه دی او غرض د مصنف د دې عبارت نه څه دی؟

جواب هر کله چې فارغ شو مصنف د بیان د جمع مذکر سالم نه او دهغه موادونه چې په هغې کې تعیر راتلو د وچې د الحاق د علامتو د جمع مذکر سالم نه چې اسم منقوص او اسم مقصور وو نو شروع یې وکړه په شرطونو د جمع مذکر سالم کې او په معرفت د ربط سره غرض د مصنف هم معلوم شو چې پ ۱۰ شرطونو د جمع مذکر سالم دی

سوال په ربط کې دا ضمیر چاته راجع دی (۱) یا به یې راجع کوی مفرد ته ۲ یا به یې راجع کوی جمع مذکر سالم ته، که ته وائي چې راجع دی جمع مذکر سالم ته نو فمذکر علم یعقل حمل به دی صحیح ځکه مسلمون علم به دی او که ته وائي چې ضمیر راجع دی مفرد ته نو بې خروج عن البحث راخي؟ جواب ضمیر راجع دی مفرد ته لیکن مطلق مفرد نه دی مراد بلکه هغه مفرد مراد دی چې اراده کړې شوی وی جمعیت د هغه په جمع مذکر سالم سره نو بحث د متعلق تو د شې نه بحث د شې نه وی نو خروج عن البحث رانغی

سوال ته وائي جمعیت د اسم مفرد په جمع مذکر سالم سره مشروط دی په شروط ثلاثه و سره نو دا درې شرائط د وجوب لپاره دی او که د حواری او صحت لپاره؟ جواب دا شرائط ثلاثه د صحت د جمعیت لپاره دی نه د وجوب لپاره یعنی دا درې واړه شرطونه چې معاً موجود وو نو هغه مفرد جمع کول په جمع مذکر سالم سره صحیح دی غلط نه دی لیکن دا لازم او واجب نه چې دا درې شرطونه چې موجود شې په یو اسم مفرد کې نو ته به یې خامخا جمع کوی په جمع مذکر سالم سره

سوال و شرطیه مبتدا ده دا خبر غواري او ان کان اسما شرط دی او شرط جزاء غواري نو دا وروستو فمذکر الخ به خالي نه وائي یا به یې خبر وائي د مبتدا لپاره او یا به یې جراء وائي د شرط لپاره او د دواړه نه صحیح کیږي که خبر یې وائي د مبتدا لپاره نو په هغې کې څلور نقصانه لارمیږي (۱) په خبر د مبتدا کې فاء هله راخي چې متضمن وی معنی د حرف شرط لره او دلته متضمن بده معنی د حرف شرط لره ځکه د هغې مثالونه مصنف دوه بیان کړي دی وذلك فی الاسم الموصول بفعل او ظرف او الکره الموصوفه بهما او دا یو د دغه دواړو نه نه دی (۲) خبر د مبتدا محمول وی په مبتدا باندې او دلته حمل نه دی صحیح ځکه شروط د قبیلې د اوصافو نه دی لهدا شرط د دغه اسم لپاره تدکیر علمیت او عاقلیت دی نه مذکر علم او عاقل ۳ خبر مربوط وی د مبتدا سره او دلته ربط نشته په مینځ د مبتدا او د خبر کې ځکه د دې معنی دا ده چې و شرطه فمذکر.

(۴) لزمی بر لغویت د شرط خکه چي فمذکر الخ خبر د مبتدا شونود ان هکله اسماء الخ لپاره خبر نشته، او که جزای یی گړخوی د شرط لپاره نو دوه نقصانه دی (۱) جمله چي خبر واقع شي نو په همدې کې لاندې وی د عائد نه او دلته عائد نشته او که ته وائي چي رابط محذوف دی چي همدې نو د رابط نه دی خکه هغه راجع دی اسم ته نه شرط ته (۲) او دویم حذف د عائد مرفوعه راغي او دا باطل دی؟ جواب: فمذکر علم یعقل خبر دی د شرطه مبتدا لپاره او که ته وائي چي فا جزایه هله راخي په مبتدا کې چي متضمن وی معنی د حرف شرط لره او دلته متضمن نه معنی د حرف شرط لره چې مبتدا کله چي مبتدا مقارن وی د شرط سره هلته هم فاء جزایه راوړل جائز دی او که ته وائي چي جمله دی صحیح او مربوط نه دی نو جواب دا دی چي فمذکر الخ خبر دی د مبتدا لپاره په اعتبار د کړم محذوف سره ای و شرطه کونه مذکر ا علماً یعقل نو حمل صحیح شي او ربط هم پیدا شو او د علوم اعتراض نه جواب دا دی چي شرط چي واقع شي بین المبتدا والخبر نو لغویت د شرط جائز دی که قال الشارح الهندي (۲) یا فمذکر علم یعقل جزاء د شرط وایم په اعتبار د مبتدا محذوف سره ای فهو مذکر علم یعقل او حذف د عائد مرفوع په داسې مقام کې جائز کړي دی شیخ رضی.

سوال: یعقل په ترکیب کې څه واقع شوی دی؟ جواب: دا صفت دی د علم لپاره.
سوال: توصیف د علم په یعقل سره نه دی صحیح ځکه علم ذی عقل نه دی بلکه ذی عقل مسمی د دی علم دی؟ جواب: دا اعتراض به هله واردیدو چي دا صفت بحاله وی لیکن دا صفت بحال متعلقه دی ای یعقل مسماه.

سوال: چي ته وائي چي اسم جامد مذکر علم یعقل وی نو بیا جمع کولی شي په جمع مذکر سالم سره والا فلا دا قاعده ستا منقوضه شوه په ورفاء او سلمی سره دا چي علمین واخلي د رجلین لپاره نو جمع کولی شي په جمع مذکر سالم سره ورفاؤن او سلمون ویلي کیږي بالاتفاق باوجود د دې نه چي دا مذکر نه دی ځکه چي په اخیر کې یی الف مقصوره او معدوده راغلي دی او دا علامه د مؤنث ده؟
جواب: مراد د مذکر نه په دې مقام کې هغه اسم دی چي مجرد وی د تاء ملفوظه او مقدره نه نو احتراز راغي د طلحة نه دا نه شي جمع کولی په جمع مذکر سالم سره عند البصرین خلافاً للکوفیین واین کسان ځکه کوفیو جائز کړی دی طلحون بسکون اللام او ابن کسان جائز کړی دی طلحون بفتح اللام او داخل شو پکې ورفاء او سلمی چي علمین شي د سرو لپاره دا جمع کولی شي په واو نون سره بالاتفاق ځکه دا سم مذکر مجرد عن التاء دی او علم او یعقل دی.

سوال: اسم چي متلبس وی په الف مقصوره او معدوده سره او علم وگړخي د مذکر لپاره هلته جمعیت جائز دی په جمع مذکر سره نو کله چي یو اسم متلبس بالتاء وی او علم وی د هغې جمعیت ولي نه دی جائز په جمع مذکر سالم سره؟

جواب: ځکه دا تاء علامه کمله ده په تانیث کې نو جمعیت یی ممتنع دی په واو او نون سره او الف معدوده او مقصوره کامل نه دی په تانیث کې نو جمعیت یی ممتنع نه دی په واو او نون سره.
سوال: قولي علامه کامله فی التانیث ده او الفین ولي کامل فی التانیث نه دی؟

المبني

جواب: خكه چي الف ممدوده بدليږي په واو سره او الف مقصوره حذف كيږي او ماقبل ترې فتحه پاتې كيږي په حين د الحاق د علامه د جمع مذكر سالم كې نو هغه علامه لږه په خلاف د تاء التانيث نه چي هغه ته حذف كيږي.

سوال: دلته دي وويل چي تاء التانيث قوي ده په تانيث كې او په غير منصرف كې دي ويلي وو چي الف مقصوره او الف ممدوده قوي دي د تاء نه خكه چي اسم د الفين د وحي غير منصرف كيږي او يو ځي د تاء د وحي نه نه غير منصرف كيږي نو په دې كې تناقض دي؟ جواب: هلته يې الفين ته لوي ويلي دي باعتبار اللزوم او دلته ورته ضيف وايو په تانيث كې نو منافات نشته.
سوال: جمعيت د اسم جامد په جمع مذكر سالم سره ولي مشروط دي په شروط ثلاثه و سره؟
جواب: جمع مذكر سالم اصل ده د باقي جموع نه او دا قسم مفرد اصل دي د باقي مفردات نه نو اصل لږه وركړي شو لپاره د رعايت د تعادل او د انصاف.

سوال: تاء د جمع مذكر سالم ته اصل وويل او په بيان د اصنافو د اعراب د اسم كې دي جمع مكسر ته اصل ويلي دي نو دا خو منافات راغي دي دواړو كې؟ جواب: شراعت او اصالت د اومورو اسافيونه دي په يو جهت سره جمع مذكر سالم اصل ده د مكسر نه او په بل جهت سره جمع مكسر اصل ده كه د پته گوري چي بنا د مفرد پكې روغه پاتې شوي ده نو جمع مذكر سالم اصل ده او كه د پته گوري چي د جمع مكسري معني مطابق ده د لفظ سره په تغير كې او موافقت اولي دي د مخالفت نه نو جمع مكسره اصل ده مثال د جمع مذكر سالم چي جامع د دې شروط ثلاثه وي لكه ريد شو دا اسم جامد دي او شروط ثلاثه پكې موجود دي چي مذكر دي او علم دي او يعقل دي نو مع كولي شي په جمع مذكر سالم سره چي زيدون ويلي كيږي مان فقد فيه الكل كالعين چي دا نه مذكر دي نه علم دي نه يعقل دي او اثنان كالمرأه چي مذكر نه دي او علم نه دي او يعقل دي او باء نحو اعوج علما للفرسي چي دا مذكر دي او علم دي خو يعقل نه دي نو داته شي جمع كولي په جمع مذكر سالم سره، او دارنگي دا اسم جامد به خالي وي د تركيب نه نو احتراز يې وکړود سبب نه خكه دا اگر چي مذكر دي علم دي او يعقل دي خو خالي نه دي د تركيب نه نو داته شي جمع كولي په جمع مذكر سالم سره پس شو جمعيت د اسم جامد په جمع سالم سره مشروط په شروط خمسة و سره، علم، مذكر، يعقل، خالي د تاء التانيث نه، او خالي به وي د تركيب نه.

الف ممدوده: هر كله چي فارغ شو مصنف د بيان د شرطونو د جمع مذكر سالم نه په اسم جامد كې پس شروع يې وكړه په شرطونو د جمع مذكر سالم په صفت كې نو وي ويل وان كان صفة نوجه، كې چري وو دغه اسم يو صفت د صفات نه لكه اسم فاعل اسم مفعول صفت مشبه او اسم تفصيل شو نو جمعيت د دې په جمع مذكر سالم سره مشروط دي په شروط سته وو سره په دې شان سره چي دا صفت علم نه وو گرځيدلي د چا لپاره خكه كه علم وو نو پس د علميت نه دا داچل دي مذكر په اسم جامد كې او حكم د هغې تير شوي دي (١) (مذكر اول شرط كون دغه اسم دي مذكر

په دې سره احتراز راغي د ضارته به ځكه دا مؤنث دی او د مؤنث حكم وروستور اړول دي ۲
يعقل دويم شرط دا دی چې دا به وي صفت د مذکر عاقل نو په دې سره يې احتراز وکړو د مرفوع
منصوب مجرور نه ځكه دا اگر چې مذکر دی خو صفت نه دی د مذکر عاقل لپاره بلکه صفت د
د مذکر غیر عاقل لپاره چې اسم دی او صفت د مذکر غیر عاقل به شي جمع کولي به جمع مذکر
سالم سره بلکه جمع کولي شي په جمع مؤنث سالم سره لهذا د مرفوع منصوب مجرور جمع
مرفوعون منصوبون مجرورون به راځي بلکه مرفوعات منصوبات مجرورات راځي کما مرفوع
الايام والنساء ۳ وان لا يكون الفعل فعلاً دريم شرط دا دی چې نه به وي دغه اسم چې صفت واقع
شوی دی د مذکر عاقل لپاره په وزن د افعـل باندې چې مؤنث د هغې راځي په وزن د فعلاً باندې
مثال لکه احمـر شو چې دا صفت دی د مذکر عاقل لپاره او په وزن د افعـل باندې دی او مؤنث د دې
راغلي دی حمراء بـروزن فعلاً، نو دا احمـر نه شي جمع کولی په جمع مذکر سالم سره بلکه د دې
جمع راځي حمـر بـروزن فعلاً فـلایقال احمرون لپاره د دې چې التباس رانه شي د افعـل صفتی د فعل
تفضیلی سره لکه افـصلون شو هلته صیغه د اسم تفضیل جمع شوې ده په جمع مذکر سالم سره که
دا افعـل صفتی هم جمع شي نو التباس راځي

سوال دوع د التباس خو په عکس سره هم رانه نو عکس يې ولې ونه کړو؟

جواب: عکس يې ونه کړو ځکه افعـل تفصیلی کامل دی د صفتی نه ځکه هغه دلالت کوي په زيد
باندې په خلاف د صفتی به هغه دلالت نه کوي په زيدت باندې پس مناسب د دې سره دا دی چې دا
دی جمع کولي شي په جمع مکسري سره لپاره د بقاء د وصیت (۴) ولا فعـلان فعلى څلورم شرط دا
دی چې نه به وي دغه اسم صفتی په وزن د فعـلان باندې چې مؤنث د هغې راځي په وزن د فعلى
باندې مثال لکه سـکران شو دا صیغه د صفت مشبه ده او صفت دی د مذکر عاقل لپاره او مؤنث د
دې راغلي دی سـکری بـروزن فعلى نو دا سـکران نه شي جمع کولی په جمع مذکر سالم سره بلکه
جمع د دې راځي سـکاري فـلایقال سـکرايون لپاره د دې چې لازم نه شي التباس د جمع د هغه صفت
مشبه سره چې مؤنث يې راغلي وی په وزن د فعـلانة باندې لکه نـدماـن شو د دې جمع راځي
نـدماـنون ځکه مؤنث يې راغلي دی ندماـنه په وزن د فعـلانة باندې اوسن که سـکران هم جمع شي په
واو او نون سره نوبيا دا پته به لگي چې دا جمع د فعـلان د فعلى ده او که جمع د فعـلان ده فعـلانة
ده، او عکس يې ونه کړو ځکه هغه صفت مشبه چې راځي په وزن د فعـلان او مؤنث يې راځي په وزن
د فعـلانة باندې هغه اصل دی د هغه صفت مشبه چې په وزن د فعـلان وی او مؤنث يې په وزن د
فعلى وی د وجې د فرق نه بين المذکر والمؤنث بالتاء واصل د وزن لپاره تاء ده لقوته فى التنيث
او الف مقصوره حلاق الاصل دی (۵) ولا مستويافيه پنځم شرط دا دی چې نه به وي دغه اسم چې
صفت دی مستوي برابر فیه په دې صفت کې مع المؤنث د مؤنث سره او صمير فیه راجع دی صفت ته په
تاويل د وصف سره مثال د صفت مشترك بين المذکر والمؤنث لکه جريح شويقل امرأه جريح و

دا دی چي اسم جامد چي جمع کوی په جمع مذکر سالم سره نو جمعیت د دې مشروط دی په شروط
خمسه و سره چي مذکر نه وی علم به وی یعقل به وی او خالي به وی د تاء التانیث نه او د ترکیب نه
دا قاعده ستا منقوضه شوه په سنون او ارضون سره چي جمع د سنه او ارض ده دا اسم جامد نه
مذکر دی نه علم دی نه یعقل دی او په جمع مذکر سره جمع شوی دی، نو مصنف جواب وکړو چي
دا شاذ دی یعنی سنون جمع د سنه او ارضون جمع د ارض راغلي ده خلاف القیاس او شاذ سره نه د
قاعده جوړېږي او نه وړانېږي

سوال: چي ته وائي سنين شاذ دی او حال دا دی چي صاحب د لباب سنون ته جمع قیاسي ويلي دي
ځکه هغه دا قاعده بیان کړې ده چي هر هغه اسم جامد چي لام کلمه يې حذف شوی وی او عوض کړي
يې تا راغلي وی نو دا جمع کولي شي په جمع مذکر سالم سره لکه سنون قلون سبون وغيره شو، د دې
قاعدې نه معلومه شوه چي شاذ فقط لفظ د ارضون دی او سنون جمع قیاسي ده سو تا ورته شاذ ولي
وويل؟ جواب: مختار عند المصنف مذهب د جمهورو دی او عند الجمهور لکه څنگه چي ارضون
شاذ دی نو سون هم شاذ دی د وجي د عدم وجود د شروط د بیا د جمع مذکر سالم نه په دې کې

المؤنث

ربط: هر کله چي فارغ شو مصنف د بیان د جمع مذکر سالم نه تفصیلا نو شروع يې وکړه په بیان د
جمع مؤنث سالم کې تفصیلا او هر کله چي جمع مذکر سالم اصل وه نو مقدم يې کړه په جمع مؤنث
سالم باندې اجمالا او تفصیلا

ترجمه: المؤنث جمع مؤنث سالم په اصطلاح د بحویانو کې ما اسم دی داسې اسم لغو چي متصل شوی
وی اخوه په اخیر د مفرد د دې اسم پوري الف وقاء الف او تا زاندتان

(۲) یا جمع مؤنث سالم عند المحات ما یو اسم دی چي وی اخر د دې اسم الف او تا زاندتان
تشریح: سوال: د دې عبارت ربط د ماقبل سره څه دی او غرض د مصنف د دې عبارت نه څه دی؟
جواب: ربط دا دی چي مخکې بیان د جمع مذکر سالم وو اوس بیان د جمع مؤنث سالم دی او غرض
د مصنف بیان د جمع مؤنث سالم دی.

سوال: جمع سالم دوه قسمه ده (۱) مذکر (۲) مؤنث، نو جمع سالم مذکر يې ولي مقدم کړه؟
جواب: هر کله چي جمع مذکر سالم اصل وه د جمع مؤنث سالم نه نو مقدم يې کړه په جمع مؤنث
سالم باندې اجمالا و تفصیلا د وجي د اصالت نه

سوال: مخکې تا ويلي وو چي المؤنث ما فيه الخ او دلته وائي چي المؤنث ما الحق الخ او دا نه دی مگر
تناقض دی په کلامین د مصنف کې او تناقض خوباطل دی نو دا کلام د مصنف هم باطل دی؟
جواب: المؤنث کې الف لام عهد خارجي دی مراد د جمع مؤنث صحیح ده یعنی په مابین د کلامین د
مصنف کې تناقض نشته ځکه هغه تعریف د مؤنث وو او دا تعریف د جمع مؤنث سالم دی.

المبني

مقاله دا تعريف د جمع مؤنث سالم جامع نه شو خارج شو د ترې مسلمات څكه د دي اخير كې الف او تاء نه دي راغلي بلكه الف او تا په اخير كې د مسلمات دي او دارنگې مانع نه شو د دخول د غير نه داخل شو پكې مسلمة څكه د دي په اخير كې الف او تا راغلي دي مسلمات ترې جوړ شوي دي؟
جواب: (۱) الحق بمعنی كان دي يعنى فعل دي د افعال ناقصه غير مشهورو نه او الف و تاء يې اسم مفرد الف و تاء نو تعريف صادق شو په مسلمات باندې او مسلمة خارج شو
مقاله تعريف د جمع مؤنث سالم جامع نه شو خپلو افرادو لره خارج ترې قائعات څكه ته وائي چې

جمع مؤنث سالم هغه اسم ته وائي چې په اخر د مفرد پورې يې متصل شوي وي الف و تاء او د قائعات په اخير پورې الف او تا نه دي متصل شوي څكه د دي مفرد قائمه دي او د هغې اخير تاء ده او په تا پورې نه دي متصل شوي بلكه په ميم پورې متصل شوي دي؟
جواب: اخير د قائمه ميم دي او تاء په معرض د روال كې ده اعتبار ور له نشته او تا حذف شوې ده د

دې لپاره چې اجتماع د علامتي د تانيث را نه شي
مقاله دا تعريف مانع نه شو د دخول د غير نه داخل شو پكې مفرد چې مسبة دي او دارنگې دا

تعريف د جمع مؤنث سالم مانع نه شو د دخول د غير نه داخل شو پكې جمع مكسره لكه قضات ابيات اموات شو څكه ته وائي چې جمع مؤنث سالم هغه اسم ته وائي چې د هغې په اخير كې الف او تا وي نو د سعة او دعا اخير كې الف تا راغلي دي او مسعة مفرد دي او دعا نحة وغيره جمع مكسر دي؟ جواب: مراد د الف او تا نه الف او تا زائدان دي او مسعة او قصه وغيره كې الف او تا زائدان نه دي بلكه مسعة او قضا كې تا زنده او الف اصلي دي او ابيات اموات كې الف زائد او تا اصلي ده لام كلمه ده څكه دا جمع د بيت او د موت ده

و شرطه ان مكان صفة، و شرطه هر كله چې فارغ شو مصنف د تعريف د جمع مؤنث سالم نه نو شروع يې وكړ په بيان د شروطو د بنا د جمع مؤنث سالم كې نو وي ويل و شرطه الخ

لوحه: شرطه، مبتدا فان يكون خبر د مبتدا دي او فا زنده ده، او ان كان صفة وله مذكر جمله شرطيه ده، معترضه راغلي ده بين المبتدا والخبر او دا جزا به غواړي (۲)، شرطه مبتدا ان كان صفة وله مذكر شرطه، فان يكون خبر د مبتدا محذوف دي، اي فذلك، دا جمله جزا د شرطه، شرطه سره د جزا نه خبر د مبتدا چې شرطه دي (۳)، شرطه مبتدا او خبر يې حذف دي چې ما يذكر دي او

ان كان صفة تفصيل دي د هغه خبر لپاره په شان د د دي قول د الله تعالى ﴿الْزَّائِرَةُ وَالزَّائِرُ﴾ دا مبتدا له په اعتبار د حذف د مصاف سره او خبر يې حذف دي چې فيما سيتلى عليكم او مابعد تفصيل دي

لوحه: شرطه شرطه لپاره د هغه اسم چې اراده كړي شوي دي جمعيت د هغې په جمع مؤنث سالم سره ان مكان كه چرته وو دغه اسم چې اراده كړي شوي دي جمعيت د هغې په جمع مؤنث سالم سره صفة مشتق چې هغه اسم فاعل اسم مفعول صفة مشبه او اسم تفضيل دي او حال دا دي چې وله

مذکور ثابت دی د دې مؤنث لپاره مذکر، او صفة سره یې احتراز وکړو د اسم جامد نه د هغې حکم وروسو راځي او وله مذکور سره یې احتراز وکړو د هغې نه چې د هغې لپاره مذکر نه وي د هغې حکم هم وروستو را روان دی اوس چې دا صفت وی او مذکر ورله هم وی او ته یې جمع کوی پر شرط یې دا دی چې وی به مذکر د دغه اسم مؤنث جمع کړي شوی په و او او نون سره نوب به نه د صفت مؤنث جمع کوی په جمع مؤنث سره لپاره د دې چې فرع موافق شي د اصل سره په سلامت و واحد کې او لازم نه شي مریت د فرع په اصل باندې مثال لکه ضارب ت شو چې دا جمع د صارت و او صارت اسم مؤنث دی صفت دی ځکه صیغه د اسم فاعل ده او مذکر ورله شته چې صارت دی و جمع شوی دی په جمع مذکر سالم سره چې صارتو دی نو مؤنث د دې به ته جمع کوی په جمع مؤنث سالم سره نو ضاربات به وائي او که دا اسم مؤنث صفت وو او مذکر ورله شته خو هغه نه دی جمع شوی په جمع مذکر سالم سره نو دا مؤنث هم نه شي جمع کولی په جمع مؤنث سالم سره لپاره د دې چې لازم نه شي مزیت د فرع په اصل باندې مثال لکه مرفوعة منصوبه او مجرورة، اسم مؤنث صفت دی او مذکر و له شته چې مرفوع منصوب او مجرور دی خو هغه نه دی جمع شوی په جمع مذکر سالم سره ځکه صفت د مذکر لایعقل دی نو دا هم نه شي جمع کولی په جمع مؤنث سالم سره سوال ته وائي چې اسم مؤنث صفت وو او د هغې لپاره مذکر وو او جمع شوی وو په جمع مذکر سالم سره نو د به جمع کیري په جمع مؤنث سالم سره، والا فلا هذا منقوض بقوله علیه السلام (لیس فی المصراوات صدقة) چې د اجمع مؤنث سالم د حصراء ده او خضراء واحد مؤنث صفت مشبه دی مذکر یې شته چې احصر دی او دا به دی جمع شوی په حضرون سره ځکه دا صفت د مذکر لایعقل دی او دا حضراء جمع شوی دی په الف او تاء سره؟

جواب: دا جمع د حصراء ده او دلته غلبه دا سمیت راغلي ده په وصفیت باندې نو: اگر خیدلي دی اسم جامد وان لم یکن له مذکور او که د دې مذکر به وو نو شرط یې دا دی فان لایکن مجرور چې به وی مجرور عن تاء التانیث بلکه متلبس به وی په تاء التانیث سره لکه حائصة شو چې جمع یې حائصات راغلي ده، او که دا مجرد عن التاء نه وو نو به شي جمع کولی لکه حائض او طالق چې جمع یې حوائض و طوالق راځي نه حائصات او طالقات لپاره د دې چې لازم نه شي التباس د جمع مؤنث سالم د متلبس بالتاء سره ځکه که دا جمع شي نو پنه به لگي چې دا جمع د حائض ده او که د حائضة ده سوال: التباس خو په عکس سره هم دفع کیري نو عکس یې ولي ونه کړو؟

جواب: عکس یې ونه کړو ځکه هغ مؤنث په تاء لفظی سره البق ده په جمع مؤنث سالم سره د مؤنث بت تقدیري نه، حائض هغه زنانه ته وائي چې هغه قایله د حیض وی او بالفعل یې حیض به وی او حائضة هغې ته وني چې بالفعل یې حیض وی والا او که دا اسم مؤنث صفت به وو بلکه اسم جامد وو جمع جمع کولی شي په جمع مؤنث سالم سره یې د شروط مذکور نه سماعاً، مطلقاً دا منصوب دی بنابر مفعول مطلق د جمع لپاره باعتبار الموصوف المحذوف ای جمعا مطلقاً (۲) یا مفعول

المعنی

پہ دی بہ اعتبار د موصوف محذوف سرہ ای زمانا مطلقا، فیقال ہدات فی ہند، وتمررات بفتح
المیم فی تمر وکسرات فی کسرة. وعرقات فی غرة

موال، نہ وانی چہ اسم مؤنث صفت نہ وو بلکہ اسم جامد وو نو دا جمع کولی شی بلاکید و شرط دا
جرہ صحیح نہ، خکہ جمع کول د اسم مؤنث بہ جمع مؤنث سالم سرہ مشروط دی بہ یو شرط سرہ
چہ سمع دہ کوم چہ مسموع وی ہفہ جمع کولی شی او کوم چہ مسموع نہ وی ہفہ نہ شی جمع
کولی لہذا مطلقا ویل نہ دی صحیح؟

جواب: د مطلق دا معنی نہ چہ بلاکید و شرط بلکہ د دی معنی دا دہ چہ بی د شروط مذکور دہ

جمع التکسیر

ربط ہر کلمہ چہ فارغ شو مصنف د بیان د نوع اول د جمع حقیقی اصطلاحی نہ چہ ہفہ جمع
تصحیح وہ نو شروع یی وکرہ بہ بیان د نوع ثانی د جمع حقیقی اصطلاحی کپ چہ جمع تکسیر دہ
او ہر کلمہ چہ جمع تصحیح اصل وہ د تکسیر نہ د وجی د سلامیتا د بناء د مفرد نہ بہ جمع تصحیح
کپ پس مقدم یی کرہ جمع تصحیح بہ تکسیر باندی اجمالا و تفصیلا

ترجمہ جمع التکسیر جمع تکسیر بہ اصطلاح د نحو یا نو کپ ما ہفہ جمع دہ تقیر بناء واحدہ داسی
جمع چہ ورائہ شوی وی بناء د مفرد د دہ بہ تعیر داخلی سرہ لپارہ د حصول د جمعیت او تغیر
داخلی عدم دی حقیقہ وی او کہ حکما وی ہر حال وافر اس مثال د دی لکہ رجال او افرس شو چہ دا
جمع مکسرہ دہ خکہ بنا د مفرد د دی چہ رجل او فرس دی روغہ نہ پاتی شوی بلکہ بہ دی کپ
تغیر غلی دی بہ زیادت سرہ لپارہ د حصول د جمعیت

تشریح سوال: د دی عبارت ربط د ماقبل سرہ خہ دی او غرض د مصنف د دی عبارت نہ خہ دی؟

جواب: ربط دا دی چہ محکمہ بیان وو د نوع اول د جمع حقیقی اصطلاحی چہ جمع تصحیح دہ
بکلا النوعین او دا بیان د نوع ثانی د جمع حقیقی اصطلاحی دی چہ جمع مکسرہ دہ او بہ معرفت
د ربط سرہ غرض د مصنف ہم معلوم شو چہ بیان د نوع ثانی د جمع حقیقی اصطلاحی دی
سول جمع حقیقی اصطلاحی دہ قسمہ دہ (۱) تصحیح، (۲) تکسیر، او دا دوارہ سواسی دی نو
تصحیح دی ولی مقدم کرہ اجمالا و تفصیلا؟

جواب: ہر کلمہ چہ جمع تصحیح اصل وہ د تکسیر نہ پس مقدم یی کرہ جمع تصحیح بہ جمع تکسیر
باندی اجمالا و تفصیلا د وجی د اصالت نہ

سوال: جمع تصحیح ولی اصل دہ؟ جواب: د وجی د سلامیتا د بنا د مفرد نہ بہ جمع تصحیح کپ بہ
خلاف د جمع مکسر نہ دلته بنا د مفرد روغہ نہ پاتی شوی او تکسر مصدر د ب ب تفعیل دی او
مصدر مبني للمفعول دی بہ معنی د مکسر سرہ خکہ مونرہ د دی معنی جمع مکسر سرہ کوو یو
جمع تکسیر دہ بالسین او بل جمع تکثیر دہ بالتاء د دی بہ مینخ کپ فرق دا دی چہ جمع تکسیر
عام دہ خکہ دا مقسم دی او تکثیر خاص دہ خکہ دا دہ معنی یو قسم دی

سوال: ما تغير کي دا ما الفاظ عامونه دي دلته د څه نه عيالات دي؟ جواب: دا عبارت دي د جمع په سوال: ما عبارت د جمع نه ولي دي د لفظ، اسم، شی نه ولي نلای؟ جواب: (۱) ځکه معتبر په تعریف کي جنس قریب دی او جنس قریب دلته جمع ده او لفظ او شی اجناس بعیده دی (۲) ما عبارت دي د جمع نه نه د غیر نه ځکه جمع تکسیر او تصحیح اقسام د جمع دی او مقسم معتبر وی په تعریفات اقسام کي او په تکسیر د جمع کي یې اشاره وکړه موصوفیت د فائده لاته واقع فی جانب الخبر سوال: ته وائي چې جمع تکسیر اصطلاح کي ما تغير بنا واحد ته وائي دا تعریف مانع نه شوه دخول د غیر نه داخل شو په کي جمع سالم لکه مسلمون او مسلمات دلته هم تغير راغلي دي په الحاق د علامات پوره؟ جواب: دلته مراد د تغير نه مطلق تغير نه دی بلکه مراد تغير داخلي دی او په مسلمون او مسلمات کي تغير داخلي نشته بلکه تغير خارجي دی.

سوال: تعریف د جمع تکسیر مانع نه شوه دخول د غیر نه داخل شو پکي مصطفون او قاصرون تبرات، کسرات، عرفات ځکه په بنا د مفرد د دي جموعو کي تغير داخلي راغلي دي؟ جواب: جمع تکسیر هغه جمع ته وائي چې په بنا د واحد دهغي کي تغير داخلي راغلي وي لپاره د حصول د جمعیت او په مصطفون او قاصون اویا کي جموعو کي تغير داخلي لپاره د حصول د جمعیت نه دی بلکه دا راغلي دي پس د حصول د جمعیت نه د وجي د قانون صرفي نه.

سوال: دا تعریف د جمع تکسیر جامع نه شو خپلو افرادو لره خارج شو ترینه فلك او هجان ځکه ته وائي چې جمع تکسیر هغي ته وائي چې ورانه شوی وي بنا د مفرد د دي په تغير داخلي سره او هلته تغير داخلي نه دی راغلي؟ جواب: تغير د بنا د واحد د جمع تکسیر په تغير داخلي سره په جمع تکسیر کي عام دی چې حقیقه وي لکه غلمان کي او که حکما وي لکه هجان او فلك کي دلته اگر که تغير داخلي حقیقه نشته خو حکما شته مثال د جمع تکسیر لکه رجال او افراس شو چې رجال جمع د رجل ده او جمع مکسر ده ځکه بنا د مفرد یې روغه نده پاتې شوی او افراس جمع د فرس ده. سوال: مثال ذکر کولي شي لپاره د وضاحت د مثال او وضاحت د مثال راخي په مثال واحد سره نو تا دوه مثالونه ولي ذکر کړه؟ جواب: (۱) مثال بمنزله شاهد دی او شهادت د دوه معتبر دي ځکه یې دوه مثالونه ذکر کړي دي (۲) رجال مثال د جمع مذکر مکسر دی او افراس مثال د جمع مؤنث مکسر دی په دي اعتبار سره چې فرس مؤنث سماعی دی (۳) رجال مثال د ذوی العقول دی او افراس مثال د غیر ذوی العقول دی په دي کي یې اشاره وکړه تعمیم ته چې جمع تکسیر عام ده په ذوی العقول غیر ذوی العقول او مذکر او مؤنث ټولو کي راخي (۴) جمع تکسیر دوه قسمه ده (۱) جمع قلته (۲) جمع کثرته، نور حال مثال د جمع کثرت دی او افراس مثال د جمع قلت دی جمع القلة ربط دا جمله مستانغه جواب د سوال دی (۳) یا هر کله چې فارغ شو مصنف د تقسیم د مطلق جمع نه په اعتبار د لفظ سره نوعین ته چې مکسر او سالمه ده نو شروع یې وکړه په تقسیم د مطلق جمع کي ثانیاً په اعتبار د معنی سره نوعین ته چې یو جمع قلته ده او بله جمع کثرته ده نو وی ویل جمع القلة

توجهه جمع قلته راخي په استعمال د کلام د عربو کې په وزن د الفعل الاعمال المعنة وفعلة بايدي مثال
لکه افلس افراس ارعفة و غلطة، والصحيح او بل جمع صحيح ده بغير د الف لام نه بيا عامه ده که
مذکروى او که مؤنث وى د دې اطلاق کيږي د ثلثه نه تر عشرة پوري لکه مسلمان او مسلمات
شو ويا او هغه جمع عدا ذلك چې سوى د مذکور نه ده چې اوزان اربعة او جمع صحيح مذکر او مؤنث
ده بدون اللام جمع کثرة هغه جمع کثرت ده، د دې اطلاق کيږي د پولس نه ترالى م لانهايه له
پوري دا فرق په هغه خای کې دى چې دا خان له خائله جمع راعلي وه د مفرد لپاره لکه غلطة او
علمه شو او که داسې نه وه لکه ارجل او رجال نو دغه يوه جمع مشترکه ده بين القلة والكثرة او دا
رون بينهما فرق وصمى دى نه استعمالی ځکه احدهما مستعملېږي په مقام د اخر کې مجازاً مثال
الكثرة مقام القلة، نحو قوله تعالى ﴿ثَلَاثَةٌ قُرُوءٌ﴾ دا قرو جمع کثرت مستعمل ده په مقام د قلته
کې چې ثلثه دى مجازاً سره د وجود د جمع قلت نه چې اقراء دى او مثال د قلت مقام الكثرة قوله
تعالى ﴿كَثَرَتْ كُؤُوسُ بَنِي إِسْرَءِيلَ﴾ جنات جمع قلته ده ځکه جمع مؤنث سالم مجرد عن اللام ده او
مستعمل ده په مقام د کثرت کې او دا مقام د کثرت دى په دليل د کم خړى سره ځکه کم خبرى د
انشاء د تکثير لپاره راخي او جمع صحيح مذکر او جمع صحيح مؤنث کې مذاهب اربعة دى

۱. صاحب فصول الکبرى ويلي دى موضوع مر قلت را

۲. او ابن خروف وائي چې د جمع صحيح د قلت او کثرت دواړو لپاره ده

۳. او بعض وائي چې دا د مطلق جمع لپاره دى سى د لحاظ د قلت او کثرت نه

۴. او خوک وائي چې دا جمع صحيح مذکر او مؤنث نه خالي نه وي يا به متلبس باللام وى يا به
مجرد وى که مجرد وو نو قلت لپاره دى والاد کثرت لپاره دى

تشریح سوال: ۱) د دې عبارت ربط د ماقبل سره څه دى او غرض د مصنف د دې عبارت نه څه دى؟

جواب: ربط دا دى چې دا جمله مستانفه جواب د سوال دى ځکه هر کله چې په دې تعداد د مثال د
جمع کثرت کې اشاره وکړه نوعين د جمع تکثير نه چې دا دوه قسمه ده: ۱) قلته ۲) کثرت رجاء
مثال د کثرت وو او افراس مثال د قلت وو نو معترض اعتراض وکړو چې قلت څه نه وائي او کثرت
څه نه وائي نو مصنف جواب وکړو ۲) هر کله چې فارغ شو مصنف د تقسيم د مطلق جمع نه نوعين
نه باعتبار اللفظ نو شروع يې وکړه په تقسيم د مطلق جمع کې نوعين ته باعتبار المعنى چې قلت
او کثرت دى او په معرفت د ربط سره غرض د مصنف هم معلوم شو چې يا جواب د سوال دى يا
تقسيم د مطلق جمع دى ثانيا باعتبار المعنى نوعين نه چې قلت او کثرت دى

سوال: جمع القلة مستدا ده او افعل افعال الخ ورله خبر دى او خبر محمول وى په مبتدا او دلته حمل
نه دى صحيح ځکه دا خو جمع قلته نده بلکه اوزان د جمع قلتي دى؟

جواب: دا عبارت د په حذف د مضاف سره دى اى ابيية جمع القلة افعل افعال وفعلة يا دا
عبارت په حذف د مضاف سره نه دى بلکه ذکر د اوزان او مراد ترينه موزونات دى نو معنى دا شوه

چې جمع قلته هغه جمع ته وائي چې راځي په وړن د افعال الح سدهې مثال د جمع قلت لکه
افراس، ارغفة، او علمة. شو اوران د جمع قلت خلور دی کدهې قول الشاعر شعر

جمع قلت چه راست اینه
افضل افعال فله وارغفة

باتو عیوم برکی اسله
افضل افراس فله وارغفة

سوال: افعال غیر مصرف دی د وحی د علمیت او د ورن فعل به او افعلة او فعلة غیر مصرف دی د وحی د علمیت او د تانیث لفظی به او افعال مصرف دی ځکه دي کې صرف علمیت دی او بل سره پکې شته او حکم د غیر مصرف دا دی چې ان لا کسرة ولا تسوین بو افعلة فعلة افعال کې تسوین وې ر علي دی، جواب: ۱۰. دا تسوین را علي دی د وحی د تناسب بین الکلمتین به چې افعال کې تسوین را علي وو د وحی د انصراف به سويه دي سورو کې تسوین را وړي شو لپاره د دي چې د افعال سره تناسب راشي (۲)، په غیر مصرف کې تسوین ممکن به راځي او دا تسوین ممکن نه دی بلکه دا ر علي دی مشاکله چې مثا کلت راشي بین الاسم والمسمى او ماتن د جمع قلت او کثرت تعریف بالمثال کړی دی چې جمع قلت هغه ته وائي چې راځي په وړن د افعال الخ یا جمع س لم وی او کثرت د دي به علاوه ده او تعریف بالمفهوم یې دا دی چې جمع قلته هغه ته وائي چې اطلاق یې د درې به تر لس پورې کېږي او کثرت هغه ته وائي چې د هغه اطلاق کېږي د یولس به الی مالا بهایه له

سوال: اورن د جمع قلته یې بیان کړه نو اوران د جمع کثرت یې ولي بیان نه کړه؟

جواب: اوزان د جمع قلت محدود محصور دی نو دا یې بیان کړه او وزان د جمع کثرت غیر محصور او غیر منضبط وه نو هغه یې بیان نه کړه

سوال: نه وائي چې جمع قلته دېته وائي چې اطلاق یې کېږي د درې نه تر لسو پورې او دا راځي په وزن د افعال الخ د قاعده سنا منقوضه شو په ارجل او رجل سره ځکه رجل جمع کثرت ده او اطلاق یې کېږي په ماتحت د احد عشر باندې هم او ارجل جمع قلته ده او د دي اطلاق د احد عشر نه په مافوق هم کېږي. جواب: دا فرق بین القلة والكثرة وضعاً هغه ځای کې دی چې یو مفرد جمع شوی وی جمع الفلت او کثرت دواړو سره لکه 'علمة او غلمة شو که د لسو پورې مراد وو نو غلمة به وائي او که ریات مراد وو نو علما به وائي

سوال: نه وائي چې دا فرق هغه ځای کې دی چې مفرد جمع شوی وی په جمع قلت او کثرت دواړو سره، دا قاعده ست منقوضه شو بقوله تعالى ﴿ثَلَاثَةٌ قُرُوءٍ﴾ دلته قروء جمع کثرت مستعمل شوي ده په ځای د قلته باندې سېره د وجود د جمع قلت به چې اقراء دی داربگي په دي قبول د الله تعالی که تر کواين جنت سره چې دلته جمع قلته مستعمل شوي ده په مقام د کثرت سره د وجود د جمع کثرت چې الجبات دی؟ جواب: دا فرق وضعي دی نه استعمالاً احدهما مستعمل یې په مقام د اخر کې محازا لکه دغه دوه مثالونه شو

المعنى

سوال این صاحب جمع تصحیح د جمع قلت به وگر خوله او شیخ رضی ویلی دی چې جمع تصحیح د مطلق جمع لپاره راځي قطع نظر د قلت او د کثرت نه، جواب دا جمع تصحیح به خالي نه وي بیا به سره د الف لام نه وی او ی به بغیر د الف لام نه وی که سی د الف لام نه وه نو دا راځي د قلت لپاره او که سره د الف لام نه وه نو دا راځي د مطلق جمع لپاره بود مستند خبره ساده په مجرد عن لام کې او شیخ رضی خبره بت ده په مسلسل باللام کې مو عافات شته

پول لفظ د تراویح مفرد دی که مثنی دی که مجموع دی، جواب تراویح جمع ده نه مفرد او مثنی وجمع د ترویجه ده او ترویجه کې ت د وچه لپاره ده معنی یوخل دمه کول او د تراویح معنی ده ډیر کړته دمه کول

سوال تراویح جمع قلته ده که جمع کثرت ده؟ جواب تراویح جمع کثرت ده نه جمع قلته ځکه جمع قلته راځي په اوزان مخصوصوندي او د دهې به نه دی او د جمع کثرت اطلاق کېږي په م فوق د حد عشر بندي نو معلومه شوه چې تراویح دیولس نه زیاتی دی نه که

سوال تراویح جمع کثرت ده نه قلته لیکې دا آخدهما مستعمل کېږي په مقدم د آخر کې نو دلته جمع کثرت مستعمل شوي ده په مقدم د جمع قلته کې لهدا تراویح د یولس نه کمی دی نه زیاتی

جواب جمع قلته او کثرت آخدهما مستعملېږي په مقدم آخر کې په وقت د عدم وجود د ماع کې او دلته ماع موجود دی ځکه تراویح جمع د ترویجه ده او ترویجه یوخل دمه کولو ته وائي، او دوه ځله چې دمه وکړي یو هې نه ترویجتن وائي او د دوه نه رات چې دمه وکړي هې ته تراویح وائي او دمه کولي شي وروستو د څلور رکعتو نه او د څلور رکعتو نه وروستو چې دمه وکړي دا یوه ترویجه شوه، بیا د څلور نه وروستو ترویجتن شو، او بیا د هې نه خوا د څلور نه وروستو چې دمه وکړي یو تراویح شو نو معنی د تراویح انکار کوی چې د دې اطلاق وشي په مقدم د قلت کې چې هغه ایه رکعاته دی ځکه نه رکعت کې دوه ځله دمه کولي شي په هغې اطلاق د ترویجتن کېږي نه د تراویح

آله انه رکعتونه تراویح وایو ځکه مراد د جمع نه جمع لغوی ده او جمع لغوی م فوق الواحد نه وني، جواب ۱، اطلاق د جمع په دوه باندې محار ا دی نه حقیف او محار لپاره شرط تعدد د حقیقت دی او دلته حقیقت نه دی متعدد، ۲، چې مراد د جمع نه جمع لغوی شي او جمع لغوی م فوق الواحد نه وائي د هغې اطلاق لکه څنگه چې په دوه بندي کېږي په م فوق د دوه بندي هم کېږي د جمع لغوی نص نه دی په مثنی کې لهدا دعوی د حصم نه بنېږي نه جمع لغوی سره چې شل رکعت تراویح نشته ځکه د جمع لغوی اطلاق په شلو باندې هم کېږي

المصطلح

هر کله چې فارغ شو مصنف د بیان د اسماء غیر متصلو نه نو شروع یې وکړه په بیان د اسماء متصلو کې چې هغه مصدر اسم فاعل اسم مفعول صفت مشبه او اسم تفصیل سم مکان اسم زمان دی او هر کله چې مصدر اصل د مشتقونو ووت په مذهب اصح بندي چې هغه مذهب د بصر بندي سو مقدم یې وگرځوو دا مصدر په باقي اسماء متصلو باندې نوی ویل للمصدر مصدر صیغه د ظرف ده په

لغت کي ځای د صدور ته وائي او په اصطلاح کي اسم نوم دی للحدث د هغه معنی لپاره چې هغه فاعل په غیر پورې برابر خبره ده چې صادر بالاختیار وی لکه ضرب او مشی یا نه وي لکه طول او قصر شر الجاری علی الفعل داسې حدث چې هغه جاری دی په فعل باندې په دې شان سره چې دا مصدر پس د اشتقاق د فعل د ده نه نه واقع کیږي مفعول مطلق د دې فعل لپاره په یو د انواع ثلاثه و سره چې هغه تاکیدي او نوعی او عددی دی نو جلست جلوسا، وجلسه وجلسه، دی سره یې احتراز وکړو د اسم مصدر نه لکه ضاریت او مضرویت ویلا او ویجا شو ځکه دا اگر که دلالت کوي په معنی مصدری باندې لیکن مشتق منه لپاره د مشتقات نه واقع کیږي او په مصدر او مفعول مطلق کي نسبت د عموم خصوص مطلق دی په اعتبار د صلاحیت سره مصدر احص مطلق او مفعول مطلق اعم مطلق دی او په اعتبار د فعلیت سره عموم خصوص من وجه دی، ماده اجتماعي نحو ضریب ضرب ماده افتراقی د جانب د مفعول مطلق نه هلاکت ویلا، ماده افتراقی از مصدر اعجینی ضرب زید

تشریح: سوال: د دې عبارت ربط د ماقبل سره څه دی او غرض د مصنف د دې عبارت نه څه دی؟
جواب: ربط دا دی چې هر کله فارغ شو مصنف د تقسیم د اسم نه خامساً انواع ثلاثه و ته چې واحد مثنی او مجموع وو نو شروع یې وکړه په تقسیم د اسم کي سادساً نوعین ته چې یو اسم متصل بالفعل دی او بل غیر متصل بالفعل دی او په دې تقسیم سادس کي جهت د تقسیم کون د اسم دی متصل بالفعل په دې شان سره چې اسم په اعتبار د اتصال د ده سره په دوه قسمه دی (۱) متصل بالفعل چې دلالت کوي په معنی مصدری باندې (۲) غیر متصل بالفعل چې دلالت په معنی مصدری باندې نه کوي او اسماء متصله بالفعل اوه دی مصدر اسم فاعل الخ او د دې نه مخکي بیان د اسماء غیر متصلو وو او د دې نه بعد بیان د اسماء متصلو کوي په دې سره غرض د مصنف هم معلوم شو چې تقسیم د اسم دی باعتبار الاتصال الی النوعین.

سوال: اسماء غیر متصله اوه دی او مصنف خو دلته پنځه ذکر کړی دی اسم ظرف او اسم الیه یې ولي نه دی ذکر کړي؟
جواب: دلته مصنف هغه اسماء ذکر کړي چې د اسماء عاملونه دی او اسم ظرف او اسم الیه د اسماء غیر عاملونه دی.

سوال: په دې اسماء متصلو عاملو کي یې مصدر ولي مقدم کړو په دې نورو باندې؟
جواب: ځکه چې مصدر اصل د مشتقاتو دی بنا په مذهب اصح چې مذهب د بصریانو دی ځکه دا مشتق منه د مشتقاتو دی او مختار عند المصنف مذهب د بصریانو دی.

پدې مقام کي لاندې ده د معرفت د امور سته و نه (۱) مفهوم لغوی (۲) مفهوم اصطلاحی (۳) وجه د تسمیه (۴) فرق په مینځ د مصدر او اسم مصدر کي (۵) نسبت بین المصدر والمفعول المطلق په اعتبار د فعلیت او صلاحیت سره (۶) معرفت د معنی الجاری علی الفعل، نو مصدر صیغه د اسم ظرف ده لغت کي جاي صدور ته وائي او په اصطلاح کي اسم للحدث الجاری علی الفعل ته وائي او دې مصدر ته مصدر ځکه وائي چې دا ځای د صدور د باقي مشتقات دی ځکه باقي مشتقات د دې نه مشتق کیږي، او مصدر او په اسم مصدر کي فرق دا دی چې مصدر هغه اسم ته وائي چې دلالت کوي په معنی مصدری

باندې او مشتق منه د مشتقات واقع کيږي لکه ضرب او قتل، او اسم مصدر هغه اسم ته وائي چې دلالت کوي په معنى مصدري او مشتق منه د مشتقات نه واقع کيږي لکه ضاريت مضرويت ويلا او پها شو او نسبت بين المصدر والمفعول دوه قسمه دي (۱) باعتبار الصلاحيت او قوت (۲) باعتبار الفعلييت، نو په اعتبار د صلاحيت سره په مينځي د دې کې عموم خصوص مطلق دي مصدر احض مطلق او مفعول مطلق اعم مطلق په دې شان سره چې هر مصدر صالح د مفعول مطلق دی داسې مصدر شته چې مفعول مطلق نه واقع کيږي او هر مفعول مطلق صالح د مصدر نه دی لکه هلکت ويلا کې ويلا مفعول مطلق دی او مصدر نه دی بلکه اسم مصدر دی او په اعتبار د فعلييت سره عموم خصوص من وجه دی (۱) ماده اجتماعي لکه ضربت ضرباً (۲) افتراقي از مفعول مطلق هلکت ويلا (۳) افتراقي از مصدر اعجبنى ضرب زيد، دلته ضرب مصدر دی ځکه دلالت کوي په معنى مصدري او مشتق منه واقع کيږي د مشتقات او مفعول مطلق نه دی ځکه فاعل دی

سوال جاري على الفعل څه ته وائي؟ جواب زده کړه دا خبره چې يو جريان د مشتقي دی په ماقبل باندې د هغې مصداقونه څلور دي (۱) چې دا مشتقي صفت وي د ماقبل نحو جاني رجل ضارب عمراً (۲) چې حال وي د ماقبل نه نحو جاني زيد راكباً (۳) يا خبر د مبتدا وي نحو زيد قائم (۴) چې صله وي د ماقبل نه نحو جاني الضارب عمراً (۵) او بل جريان د اسم فاعل دی په مضارع باندې چې دا اسم فاعل جاري دی په فعل مضارع باندې يعنې دا مشابهه دي د فعل مضارع سره په تعداد د حروف او حرکات سکونات کې (۳) دريم جريان د مصدر دی په فعل باندې د دې دا معنى ده چې دا مصدر مفعول مطلق واقع شوی دی د دې فعل لپاره په يو د طرق ثلاثه و سره چې هغه تاکيدي، نوعي، او عددي دي او دلته هم د جريان نه دغه معنى مراد ده

وهو من الثلاثي المجرد سماعي: رها. هر کله چې فارغ شو مصنف د تعريف د مصدر نه پس شروع يې کړه په تقسيم د مصدر کې نوعين ته چې (۱) يو مصدر قياسي (۲) او بل مصدر سماعي دی نو وی ويل وهو من الثلاثي الخ

لوجه، وهو او دغه مصدر من الثلاثي المجرد ثلاثي مجردو نه سماعي سماعي دی په دې شان سره چې مجنيت د دې مسموع دی د عرب نه او د يو قاعدی لاندې نه دی داخل ولايقاس عليه غيره او عدد د مصدر سماعي د ثلاثي مجردو مشهور رسيږي (۳۲) نه لکه چې بيان شوی دی په کتب يونو د علم صرف کې چې قتل، فسق، شغل، رحمة، نشدة، کدرة، دعوى، ذکرى، بشرى، مرطى، ليدن، حرمان، غفران، تزوان، طلب، حنق، صفر، هدى، ذهاب، صراف، سوال، ذهابة، دراية، بغاية، غلبة، سرقة، قبول، دخول، وجيف، قطيعة، سهوة، قبلولة، كينونة، مملوكة مدخل، مرجع، سعاة، محمدة، كراهية، كادبة، مفتون، قائم

لن غيره او غير د ثلاثي مجردو نه چې هغه ثلاثي مزيد، رباعي مجرد، او مزيد دی قياسي قياسي راځي په دې شان سره چې داخل دی د يو قاعدی لاندې کوم چې مسموع دی د عرب نه نو په هغې

بندی نور هم قیاس کولی شي د وحی د قاعدی نه مثال لکه هر هغه باب چې ماضی یې افعال په وزن وی نو مصدر به یې افعال وی لکه اسلام، اکرام، انعام، شو او هر هغه باب چې ماضی یې د استفعال په وزن وی مصدر یې راځي په وزن د استفعال باندې لکه، استخراج او چې ماضی یې په وزن فعلل وی نو مصدر په وزن د فعلل راځي له درجه او چې ماضی یې په وزن د تفعلل وی نو مصدر به یې راځي په وزن د تفعلل باندې لکه تدرج شو

تشریح سوال: د دې عبارت ربط د ماقبل سره څه دی او غرض د مصنف د دې عبارت نه څه دی؟
جواب: ربط دا دی چې محکمې تعریف د مصدر وو او دا تقسیم دی او په دې سره غرض د مصنف هم معلوم شو چې تقسیم د مصدر دی نوعی ته (۱) سماعی (۲) قیاسی

سوال: هو متدا دی او سماع خبر دی او من الثلاثی متعلق دی په سماع پورې او من غیره عطف دی په من الثلاثی او قیاس عطف دی په سماع باندې او خبر محمول وی په مبتدا باندې او دلته حمل نه دی صحیح ځکه مصدر د ثلاثی مجردو سماع نه دی او د غیر د ثلاثی مجردو قیاس نه دی؟
جواب: (۱) دا محمول دی په الحاق د یا نسبتی سره ای سماعی و قیاسی (۲) یا په اعتقاد حذف د مضاف سره ای ذو سماع و ذو قیاس (۳) یا مصدر مبنی للمفعول دی ای مسموع و مقیس او ده من الثلاثی او من غیره مینځ کې مقابله ده او د سماعی او قیاسی مینځ کې مقابله ده دایو صنعت دی د ضائع د بدیع نه فائده کوی حسن عارضی په کلام بلیغ کې

ويعمل عمل فعله: ربط، هر کله چې قارع شو مصنف د تعریف او د تقسیم د مصدر نه نو شروع یې وکړه په بیان د عمل د مصدر کې نو وی ویل وיעمل الخ

ترجمه: عمل کوی دا مصدر عمل فعله عمل په شان د فعل خپل هغه فعل چې مشتق شوی دی د دې مصدر نه په دې شان سره چې دا فعل مشتق به خالي نه وي یا به لازم وی او یا به متعدی وی که لازم وو نو دا مصدر به عمل د رفع کوی بنابر فاعلیت فقط او که متعدی وو نو دا مصدر به عمل د رفع بنابر فاعلیت او نصب بنابر مفعول به کوی ماضیا په حال کون د دې مصدر کې چې په معنی د ماضی وی و غیره او یا غیر د ماضی وی، یعنی مصدر عمل کوی په شان د عمل د فعل خپل بی د اشتراط د زمانی نه مطلقا براسر خبره ده چې بمعنی الماضی وی نحو اعجبنی ضرب زید عمرا امر یا بمعنی الحال وی نحو اعجبنی ضرب زید عمرا الان یا بمعنی الاستقبال وی نحو اعجبنی اکرام عمرو حالدا غدا ځکه دا مصدر عمل کوی په شان د فعل خپل د وحی د مساببت او علاقې نه بنیهم یا علاقه د اشتقاق ده یا علاقه د کلیت او د جزیت ده نه د وحی د مشابعت نه د فعل سره په شان د اسم فعل او اسم مفعول ځکه یې د عمل لپاره زمانه شرط ونه گرځوله

اذا لم یکن مفعولا مطلقا: عمل د مصدر په شان د عمل د فعل خپل مشروط دی په یو شرط سره هغه دا دی چې نه به وی دا مصدر مفعول مطلق ځکه که دا مصدر مفعول مطلق وو نو دا فعل به خالي نه وي یا به مذکور وی او یا به محذوف وی که مذکور وو نو عمل متعین دی د فعل لپاره او که

محدوف وو نو نو بيا به خالي نه وي يا به محذوف وحويا وي او يا به جوراً كه محذوف وو جوازا نو عمل متعين دي فعل لره لپاره د دي چې لازم به شي اعمال د عامل ضعيف چې مصدر دي سره د وجود د عامل قوي به چې فعل دي او كه فعل حذف وو وحويا نو جوار د وجهين دي يا عمل ثابت دي فعل لره لاصالته يا مصدر لره د وحى نيابت به

ولايتقدم معموله عليه ربط هر كله چې فارغ شو مصنف د بيان د عمل د مصدر نه يو شروع يې وكړه به احكامو د مصدر كي نو وي ويل ولايتقدم معموله عليه

ترجمه به مقدم كيږي معمولاً د مصدر عليه په دي مصدر باندې مطلقاً (١) ځكه دا مصدر ضعيف العمل دي عمل كوي په معمول متخر كي او په مقدم كي عمل به شي كولي ٢ يا دا مصدر په حين د عمل كي ار مع الفعل سره وي او ان موصول حرفي دي تقديم د فعل په دي نه دي جائز نو تقديم د معمول په طريق اولي سره به دي جائز ځكه بيا لازميږي تقديم د صله په موصول باندې او دا نه دي جائز

موال ان موصول حرفي ولي دي جواب لكه څنگه چې موصول اسمي يې د صلي نه په تركيب كي څه نه وقع كيږي نو د غسي موصول حرفي يې د صلي نه په كلام كي څه نه واقع كيږي او معمول د مصدر دوه قسمه دي (١) يو ظرف دي (٢) دويم غير ظرف دي، كه غير ظرف وو نو تقديم يې بالاتفاق ممتنع دي او كه ظرف يا جار مجرور وو نو په تقديم د هغې كي خلاف دي بعض وائي نه دي جائز او بعض وائي جائز دي ځكه ظروفو كي توسع دي دا په منرله د محار مودي جائز دي په دي كي هغه څه چې ممتنع دي نورو كي د دي نظير لكه تقديم د خرد حروف مشبه بالفعل په حروف مشبه بالفعل ممتنع دي بخلاف الظرف او كوم خلق چې تقديم د معمول ظرف او جار مجرور جائز وائي د هغوي دليل دا قول د الله تعالى دي ﴿فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ الْكُنُتَ﴾ ﴿وَلَا تُؤْخِرُكُمْ عَنْهُ﴾ دلته السعي مصدر دي او معه ظرف متعلق دي په معي پوري او مقدم شوي دي ځكه مراد د معيت نه معيت في العمل دي به معيت في البلوغ يعني دا

معه چې متعلق شي نو لازميږي فساد د معني او ﴿وَلَا تُؤْخِرُكُمْ عَنْهُ﴾ كي بهما متعلق دي په رافه پوري ځكه مراد د نفی درافه نه نفی د رافه مقیده ده به د مطلق كه دا متعلق شي رافه پوري نو نفی د رافه مقیده راخي او كه متعلق نه شي نو نفی د رافه مطلقه راخي او دا نده صحيح، ولايضمر فيه (١) او نه شي مستتر كولي معمول د مصدر چې هغه فاعل او نائب فاعل دي فيه په دي مصدر كي (٢) يا نه واقع كيږي مضمير په دي مصدر كي (١) ځكه مصدر ضعيف العمل دي عمل كوي په معمول ظرف او بارز كي نه په مستتر كي (٢) يا لپاره د دي چې لازم نه شي التباس په مابين د حذف د فاعل او استتار د فاعل كي (٣) يا لپاره د دي چې لازم نه شي التباس د اجتماع د تشيينو او جمعينو په نظر سره مصدر او فاعل ته، او تشييت او جمعيت د فعل او شبه فعل په نظر سره فاعل ته دي به په نظر سره فعل رشه فعل ته او اضممار فيه مستلزم دي استتار د ضمير لره په دي مصدر كي پس حاجت پاتي نه شو ذكر كولو د بطريق الاختصار ته د ولايضمر فيه نه وروستو، لپاره د دي چې خارج شي ضريبي زيدا

حاصل ځکه دا خارج شوی دی په قید د فیه سره او قیاس د مصدر په ظرف او اسم فعل باندې صمیم نه دی ځکه هلته ضمیر مستتر دی په اعتبار د متعلق د ظرف سره یا په اعتبار د هغه فعل سره چې اسم فعل په معنی د هغې سره دی

تشریح سوال. ولا یضمیر فعل مجهول د ی تقاضه د نائب فاعل کوی د دې نائب فاعل کوم دی؟

جواب. نائب فاعل د دې لپاره فیه جار مجرور دی لکه په چې نائب فاعل دی د المفعول لپاره المفعول به کې یا نائب فاعل د دې لپاره ضمیر دی په دې کې مستتر دی چې راجع دی معمول د مصدر ته او مراد د معمول به فاعل او نائب فاعل دی

سوال. ته وائي چې ولا یضمیر فیه معمول نه شي واقع کولی په دې مصدر کې دا قاعده ستا مقصود شوه ضربی زید ادا نما سره چې دلته ضمیر فاعل دی د مصدر لپاره لهذا د ولا یضمیر فیه وروستو قید د استتار ذکر کول پکار وو چې ولا یضمیر فیه بطریق الاختصار یې ویلي وی نو ضربی زید به خارج شوی وی؟ جواب. په قید د فیه سره ضربی زید خارج شو ځکه اضمار فیه نه دی مگر استتار د ضمیر دی په دې مصدر کې

سوال. استتار د ضمیر په مصدر کې ولي نه دی جائز؟ جواب. استتار د ضمیر په مصدر کې جائز نه دی د درې وجوړه (۱) مصدر ضعیف العمل دی، عمل کوی په بارر کې نه په مستتر کې (۲) حذف د فاعل د مصدر جائز دی اوس که مونږه ضمیر مستتر وگرځوو نو التباس راځي په ضمیر محذوف او مستتر کې بیا پته نه لگي چې فاعل د دې حذف دی که ضمیر مستتر دی په دې کې (۳) او که مونږه ضمیر مستتر اومو نو بیا مستتر کیري په تشبیه او جمع د مصدر کې هم قیاساً علی الواحد، بیا لازم یې اجتماع د تشبیتو او جمعیتو چې یوه تشبیه د مصدر او د فاعل ده او بله تشبیه د فعل او فاعل ده نحو ضربانان ضربانون، او اجتماع د تشبیتین او جمعین نده جائز په خلاف د فعل او شبه فعل نه چې هلته تشبیه راغلي ده په نسبت سره فعل او فاعل ته نحو الريد ان ضربا الذیدون ضربوانه په نظر سره فعل او شبه فعل ته

سوال. په دې مصدر کې ضمیر مستتر کوه ادا په شان د ظرف او اسم فعل چې هغې کې ضمیر معرد مستتر کولی شي نحو الذیدان فی الدار الذیدون فی الدار نو اجتماع د تشبیتین او جمعین نه راځي؟ جواب. د دې قیاس په ظرف او اسم فعل باندې باطل دی ځکه په ظرف او اسم فعل کې استتار راغلي په اعتبار د هغه فعل سره چې متعلق د ظرف دی یا په اعتبار د هغه فعل سره چې اسم فعل په معنی د هغې سره دی والمصدر لیس کدلك.

ولا یلزم ذکر الفاعل، او لازم نه دی ذکر کول د فاعل د مصدر د مصدر سره لا مصرا ولا مظهراً بلکه حذف د فاعل د مصدر جائز دی بی د سد مسد نه ځکه په مفهوم د مصدر کې نسبت فاعل ما ته نه دی معتبر نو په حذف د فاعل سره وجود د نسبت بدون الطرفين نه راځي، بحلاف الفعل واسم الفاعل والمفعول، والصفة المشبهة، واسم تفصیل چې د هغې د فاعل حذف بی د سد مسد نه نه

دی جائز ځکه د هغې په مفهوم کې نسبت فاعل ما ته معتبر دی، اوس که فاعل مونږه حذف کړو
 یو لازمي وجود د نسبت بدون الطرفین او دا محال دی

سوال: مصدر مستقل شو ځکه نسبت پکې نه دی معتبر او فعل ته غیر مستقل وائي په اعتبار د
 معنی مطابق سره ځکه نسبت پکې معتبر دی فاعل ما ته نو مشتقی ته ولې مستقل وائي د دې
 په مفهوم کې خو هم نسبت معتبر دی فاعل ما ته؟

جواب: معنی مطابق د فعل حدث، نسبت زمان دی، او معنی مطابق د شبه فعل حدث دی
 او نسبت الی الفاعل دی ځکه معنی د ضارب دا ده چې ذات من له الضرب یعنی وهونکی یو سړي
 یو فعل کې نسبت دی امر خارج ته چې فاعل دی او مشتقی کې نسبت دی جز داخل ته او نسبت
 الی الخارج سبب د عدم استقلال دی او نسبت جز داخل ته سبب د عدم استقلال نه دی مثال د
 مصدر چې فاعل یې حذف شوی دی لکه اعجبتی ضرب زید اشو
 وبعده اضافته الی الفاعل: جائز دی اضافة د مصدر فاعل چېل ته اگر که اعمال د مصدر مسنون غیر

مضاف اولی او راجح دی ۱، ځکه د مصدر منون مسابست د فعل سره ریت دی او د فعل اضافة به
 کېږي نو د دې اضافة هم ویه شو ۲، فعل دلالت کوي په حدث مهم سدي نو دا هم دلالت کوي په
 حدث مهم باندې مثال د مصدر مضاف الی الفاعل قوله تعالی ﴿وَلَوْلَا دَعَا الْقَوْمُ الْفَاسِقُ﴾
 ولولا یضاف الی المفعول او لې له مضاف کولې شي دا مصدر مفعول ته او مفعول عام دی چې مفعول نه وی
 که ظرف وی او که مفعول نه وی ځکه مانتن مفعول مطلق ذکر کړی دی او اضافة د مصدر مفعول ته
 فلیل دی په نسبت سره اضافة د مصدر الی الفاعل ته لازمه الحداث لمن وجد اظهر من نسبت
 لمن اوقع علیه، او مثال د مصدر چې مضاف دی مفعول ته نحو قوله تعالی ﴿وَلَوْلَا عَلَّ الْفَاسِقُ جُحُ الْهَيْتِ﴾
 یأستلخاک الی سبیلک وکقولک ضرب اللص الجلاذ، ضرب يوم الجمعة، ضرب الت دیب، نو مصدر
 په اعتبار د اعمال سره درې قسمه شو ۱، اعمال د مصدر مسنون دا کثیر دی ۲، اعمال د مصدر
 مضاف الی الفاعل دا قلیل دی ۳، اعمال د مصدر مضاف الی المفعول او دا اقل دی

و مصدر متعدي مضاف پنځه قسمه دی ۱، چې مضاف وی فاعل ته او مفعول منصوب
 وروستو ذکر وی، نحو اعجبتی ضرب زید عمرا ۲، چې مضاف وی فاعل نه او مفعول نه وي ذکر
 نحو عجت من ضرب زید ای من ان ضرب زید عمرا ۳، چې مضاف وی مفعول ته په دې شن سره
 چې فاعل حذف شوی وی او مفعول قایم شوی وی په مقام د هغې نحو عجت من ضرب زید ای من
 د یضرب زید ۴، چې مصدر مضاف وی مفعول ته او فاعل مرفوع وروستو مدکور وی نحو
 عجت من ضرب اللص الجلاذ ۵، چې مصدر مضاف وی مفعول ته او فاعل حذف شوی وی نحو
 قوله تعالی ﴿لَا يَسْتَمُ الْإِنْسَانُ مِنْ دُعَاوِ الْخَيْرِ﴾ ی من دعاه لخير، او هر چې دی مصدر لازم د هغې
 لیا، صرف یو صورة دی چې اضافة د مصدر کېږي فاعل ته نحو اعجبتی فعود زید،

واعماله باللام قليل اعمال د مصدر په حال کون د دي مصدر کې چې متلبس وي په لام تعريفی سره
لږ دي عقلا او نقلا هر چې دي عقلا نو ځکه چې مصدر په حين د عمل کې ان مع الفعل سره دي او
دخول د الف لام په فعل ممتنع دي نو د دي تقاضه دا ده چې دخول د الف لام دي ممتنع شي په دي
مصدر باندې لیکن ممتنع نه دي بلکه حائر کړي شو ځکه فرق دی بین الشئ ومؤول بالشئ
۲. فعل دلالت کوي په حدث مبهم باندې او الف لام چې داخل شي نو په دي معنی مصدرې کې
تعین پیدا کوي یعنی دلالت کوي په حدث معین باندې نو مشابهت د دي د فعل سره کمروزي سره
ځکه عمل د دي قلیل دی، او هر چې دي نقلا نو عمل د مصدر متلبس باللام په فاعل او مفعول
صریحې کې نه دي راغلي په کلام فصیح کې بلکه عامل موندلي شوی دی په جار محرور کې سره
قوله تعالی ﴿لَا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ والشَّوْهَ﴾ او مثال د عمل د مصدر متلبس باللام په مفعول صریحې کې
لکه دا قول د متسی شوا

من بعد ما انشئين هي مغالبا

كيفية الرجاء من الخطوب تخلصا

توجهه، څه رنگي به وی امید رما د خلاصیدو د حوادث به وروستو د هغې نه چې خځ کړی دی
خو ادثو پنځي چېلي په ما کې شعر

يخال الفول ابراهي الاجل

ضعيف السكابة اعدائه

۱. فان مكان مطلقا فاعل للمفعول، که چرته وو د امصدر خالص مفعول مطلق بي د سد مسد نه په مقام
د فعل کې، پس عمل متعین دی د فعل لپاره نه د مفعول مطلق لپاره، لپاره د دي چې لازم نه شي
عمل ورکول عامل ضعیف نه چې مصدر دی سره د وجود د عامل قوي نه چې فعل دی برابره خبره
ده چې دغه فعل مذکور وی نحو ضربت ضربا زيدا یا محذوف وی په حذف حائز سره نحو ضرب
زيدا، وان مكان به لا منه که چرته وو دا مصدر مفعول مطلق بدل د دي فعل به په دي شان سره چې
فعل حذف شوی وی وجوب او دا قائم شوی وی په مقام د هغې باندې نحو سقیله، شکرآله،
حمدآله، فوجهان په دي کې دوه وجې روا دي (۱)، عمل فعل لره ورکول هم جائز دی د وحی د اصالت
نه (۲) او عمل مصدر لره ورکول هم جائز دی د وجی د نیابت نه یا د فوجهان معنی دا ده چې په دي
عمل د مصدر کې دوه وجې دي (۱) دا مصدر عمل کوی د وجی د مصدریت نه (۲) یا عمل کوی د
وجی د بدلیت نه نو په دي قول د مصنف کې چې فوجهان دی وجهان دی، او هر کله چې د دي احکام
مذکور و تعلق د مصدر غیر مفعول مطلق سره زیات وو او د مصدر مفعول مطلق سره کم وو نو ذکر
بي کړه وروستو د مصدر غیر مفعول مطلق نه متصل بلاقصل، او مخکې د مصدر مفعول مطلق
نه لپاره د دفع د توهم د تعلق د دي احکامو د قسمین سره علی السویه، حاصل دا دی چې د دي
پسغه حکمونو تعلق د مصدر عامل قسم اول سره قطعی دی او د دویم سره قطعی ندی، نو تعلق
بي د قسم اول سره زیات شو د ثانی به نو ځکه دا جمله معترضه ذکر شوه بین النوعین نه فی آخر
النوعین لپاره د دفع د توهم د تعلق د دي قسمین سره علی السویه.

اسم الفاعل

ويظهر كلّه چې فارغ شو مصنف د بيان د قسم اول د اسماء متصلو ته چې مصدر وو نو شروع يې وکړه په قسم ثاني د اسماء متصلو بالفعل کې چې اسم فاعل دی سووی ويل اسم الفاعل، اسم فاعل په لغت کې نام کار کننده راگویند او په اصطلاح د نحو یا نو کې ما اسم دی داسې اسم اشتق چې مشتق کړي شوی دی من فعل د مصدر نه او وضع کړي شوی دی دغه اسم لمن د هغه ذات لپاره نام چې قائم شوي ده دا معنی مصدرې په په دغه ذات پورې بمعنی الحدوث په حال کور د دې مصدر کې چې دا کائن دی په معنی د حدوث سره وضعاً نه په طریقۀ د ثبوت سره

توضیح: اسم فاعل کې لاندې ده د معرفت د امور سبعه، ١، مفهوم لغوی، ٢، مفهوم اصطلاحی، ٣، وجه د تسمیه، ٤، نسبت بین الفاعل و اسم الفاعل، ٥، اوزار د اسم فاعل، ٦، معرفت د عمل، ٧، معرفت د احکام، ٨، اسم فاعل په لغت کې نام کار کسید راگویند، او په اصطلاح م اشتق من فعل الح نه وائي، او دې اسم فاعل اصطلاحی ته اسم فاعل خکه وائي چې اسم فاعل لغت کې نام کار کننده ته وائي، نو دا اسم چې مشتق دی د فعل به الح دا هم نوم دی د کار کسیده لپاره، او د اسم فاعل او فعل په مینځ کې نسبت د تائید د اعتبار المفهوم او عموم خصوص من وجه دی باعتبار الوجود، ماده اجتماعی نحو حاشی ضرب، دلته ضرب و فعل هم دی او اسم فاعل هم دی، ٩، ماده افتراقی لر فاعل نحو حاشی زید، ١٠، ماده افتراقی ار اسم فاعل نحو حاشی قائم

و عبارت دی د اسم به خکه معتبر په تعریفات کې جنس قریب دی او جنس قریب د دې اسم دی ١١، ب دا اقسام د اسم دی او اسم مقسم دی او مقسم معتبر وی په تعریفات د اقسام کې او په تنکیر د اسم کې اشاره ده موصوفیت د ما نه لاه واقع فی جانب الحس، من فعلی کې د فعل به مراد مصدر دی بنا په مذهب د هغه چا چې اسم فاعل او اسم مفعول مشتق کوی براسه د مصدر نه، او فعل اصطلاحی مراد دی بسا په مذهب د هغه چا چې دا حور وی د فعل به او فعل د مصدر نه.

مثال: لمن به په چا پورې متعلق دی؟ جواب: د دې په متعلق کې خلاف دی د شارح حاشی او د سر و شارحینو، نور شارحین وائي چې دا ظرف لغوه دی متعلق دی په اشتق پورې خکه اصل په ظرف کې ظرف لغوه دی، او شارح حاشی صاحب وائي چې دا ظرف مستقر دی و متعلق یې محدود ر اباسی موضوع یې دا جار مجرور په اعتبار د متعلق محذوف سره حال دی، د ضمیر د اشتق نه، هر تعریف کې لاندې وی د جنس او فصل به عبارت دی د اسم به، او دا جنس اشتق من فعل فصل اول دی په دې سره یې احتراز وکړو د اسماء غیر مشتقو نه خکه هغې ته عید هم اسم فاعل نه وائي، اولن قام به فصل ثانی دی په دې سره یې احتراز وکړو د اسم مفعول، اسم زمان، اسم مکان، اسم اله، نه خکه په اسم مفعول اسم زمان اسم مکان کې اسم آله معنی مصدرې بده قائمه شوی په ذات پورې بلکه اسم مفعول کې لمن وقع علیه ده او اسم مکان کې لمن وقع فیه ده او آله کې لمن وقع به ده، و بمعنی الحدوث سره یې احتراز وکړو د صفت مشبه او اسم تفضیل نه خکه صفت مشبه لمن

قدم به معنی الثبوت دی نه معنی الحدوث، او اسم تفضیل لمن قام به بمعنی الحدوث مع زیاده
 علی غیره دی، او اسم فاعل ما اشتق من فعل لمن قام به بمعنی الحدوث فقط ته وائي خکه دا
 قاعده ده چي لام په صله د وضع کي راشي نو مدخول د لام کيل معنی موصوع له وی، او اسم فاعل
 للمبالغه هم خارج شو خکه دا تعریف د اسم فاعل لغير المبالغه دی خکه هغه هم لمن قام به بمعنی
 الحدوث مع زیاده دی، او که او منم چي دا تعریف د اسم فاعل دی مطلقاً، نو بیا دا اسم فاعل
 للمبالغه داخل دی په تعریف د اسم فاعل کي خکه مراد د زیادت منفيه نه زیادت د معنی مصدری
 بالنسبت الی الغير دی، او اسم فاعل للمبالغه دلالت کوی په مطلق زیادت د معنی مصدری باندی
 سوال دا تعریف د اسم فاعل جامع نه شو افرادو خپلو لره خارج شو د دي نه ناهق، او صاهل، خکه
 ته وائي چي اسم فاعل ما اشتق من فعل لمن قام به الخ ته وائي او من د ذوی العقول لپاره راخي او
 ناهق او صاهل غیر ذوی العقول دی؟ جواب: دلته مصنف لمن قام کي غلبه ورکړي ده ذوی العقول
 لره په غیر ذوی العقول باندی نو خکه یي تعبیر کړي دی من سره

سوال دا تعریف د اسم فاعل جامع نه شو خارج شو ترې دانم، خالد، مستمر، خکه دا دلالت کوی
 په دوام او استمرار نه په حدوث او تجدد باندی؟ جواب: دا داخل دی په تعریف د اسم فاعل کي خکه
 دانم، خالد، مستمر دلالت کوی په حدوث د دوام او استمرار باندی، او په حدوث د خلود باندی
 سوال دا تعریف جامع به شو افرادو خپلو لره خارج شو د دي به عالم، خالق، رازق وضعاً دلالت
 کوی لمن قام به باندی په طریقه د ثبوت سره نه په طریقه د حدوث او تجدد سره
 جواب: دلته مراد لمن قام به بمعنی الحدوث وضعاً دی او عالم او خالق وضعاً دلالت کوی په حدوث
 د معنی مصدری باندی او دوام او استمرار پکي راغلي دی د موصوف د وجی نه چي الله دی نه په
 اعتبار د وضع د واضح سره

وصیفته ربط هر کله چي فارغ شو مصنف د تعریف د اسم فاعل نه نو شروع یي وکړه په صیغود
 اسم فاعل کي نو وی ویل وصیفته الخ

ترجمه: صیغه د اسم فاعل من الثلاثی للتجرده (۱)، داسي صیغه چي کائن ده د ثلاثی مجردو نه علی
 فاعل دا راخي په وزن د فعل باندی قیاساً او اطراد (۲)، په حال کور د دي صیغه د اسم فاعل کي
 چي دا کائن ده د ثلاثی مجردو نه ومن غیره او صیغه د اسم فاعل د غیر ثلاثی مجردو نه چي ثلاثی
 مزید رباعی مجرد او مزید فیه دی علی صیغه المضارع دا راخي په صیغه مضارع باندی همیه
 مضمومه سره د میم مضموم نه چي وضع کړي شوی دی په موضع د علامه د مضارع کي دا علامه د
 مضارع عامه ده چي مضموم وی او که نه وی وکسر ما قبل الاخر سره د کسري د ما قبل اخر نه په دي
 شان سره چي دا ما قبل اخر د مضارع به خالي نه وي یا به مکسور وی او ی به نوی، که وو نو په چل
 حال باقی پاتې کولي شي، او که مکسور نه وو نو کسره ورکولي شي، لکه ب ب تفعل تفاعل او
 تفعلل کي شو لپاره د دي چي التماس رانه شي د صیغی د اسم مفعول سره، او کسره عامه ده که

المیمنی

لفظ وی لکه مکرم شو یا تقدیرا وی لکه مختار محمر او محمر کی شو، مثال د اسم فاعل د غیر ثلاثی مجردو نه لکه مدخل او مستغفر شو مدخل مثل د هغه اسم فاعل دی چې دا میم مضمومه وضع کړې شوی دی په موضع د علامه مضمومه کې او مستغفر مثال د هغه اسم فاعل دی چې میم د میم سره او منتن په ضمی د نون او تاء سره دا یو لغت دی په منتن کې او هر چې دی منتن په کسری هاورث اسم فاعل د اورث او عاشب اسم فاعل د اعشب او مشهب اسم فاعل د اشهب او مخصن اسم فاعل د اخصن او ملقح د القح او محتر د احتر او مفلح د افلح فشاذ

نویس سوال: د دې عبارت ربط د ماقبل سره څه دی او غرض د مصنف د دې عبارت نه څه دی؟
جواب: دا مخکې بیان د تعریف د اسم فاعل وو او د بیان د صیغو د اسم فاعل دی، او په دې سره غرض د مصنف هم معلوم شو چې بیان د صیغو د اسم فاعل دی

اسم فاعل د ثلاثی مجردو نه راځي په وزن د فاعل باندې قیاساً او اطراداً او د غیر نه راځي په وزن د مضارع باندې په دې شان سره چې علامه د مضارع حذف شي او میم مضمومه علامه د اسم فاعل راوړي شي، او علامه د مضارع علامه ده که مضمومه وی لکه مکرم کې یا مضموم نه وي لکه متضارب کې او ماقبل آخر لره کسره ورکړې شي که مکسور به وو لکه متضارب کې او که مکسور وو نو په خپل حال به پاتې شي لکه مکرم، او تنوین علامه د اسم به په اخیر کې راوړي سوال: نه وائي چې اسم فاعل د غیر ثلاثی مجردو نه راځي په وزن د مضارع دا قاعده ستا مقوضه

شوه په عاشب وارث واقع باندې من اعشب، اورث ايعع، چې دا درې واړه بې فعل دی او اسم فاعل په میم مضمومه سره نه دی بلکه برون فاعل دی داریګې مشهب، مخصن، محتر، مفلح، فی الفقیر المفلس، وفي الحديث اطعموا مفلحیکم ای فقراء کم، دا ټولې صیغې د اسم فاعل دی رباب افعال په میم مضمومه سره لیکي ماقبل اخیر مکسور به دی؟

جواب: دا شاذ دی او شاذ سره نه قاعده جوړېږي او نه وړانېږي

سوال: نه وائي چې کسر ماقبل الاخر دا خبره مقوضه شوه په مختار، محمر، محمار، سره د دې ماقبل اخیر مکسور مکسور نه دی؟ جواب: دا کسره د ماقبل اخیر علامه ده چې لفظا وی او که تقدیر وی، دلته مکسور دی تقدیرا نه لفظ ځکه محمار اصل کې مختیر وو محمر صل کې مخمر او محمر اصل کې محمار وو په اول کې ی بدل شوه په الف باندې په قاعدې د باع سره او په ثانی او ثالث کې ادغام شوی دی د وحی د وجود د قاعدې د ادغام نه چې وجود د حرفین متجانسین دی او التقاء د ساکنین علی حده راغلي ده او دا جائز ده په کلمه واحده کې

سوال: ماقبل اخیر د اسم فاعل لره کسره ولي ورکولې شي؟

جواب: لپاره د دې چې لزم نه شي التماس د اسم فاعل د اسم مفعول سره

سوال: لباس خوبه عکس سره هم دفع کیری عکس یی ولی ونه کرو؟ جواب: (۱) عکس یی ونه کرو. لپاره د موقت د اسم مفعول د اصل خپل سره په فتحه د ماقبل اخیر کې (۲) یا عکس یی ونه کرو. وچی د کثرت د انواع د اسم مفعول نه ځکه مفاعیل پنځه دی هغه تقدسه د تحفیف کوی نو تحفیف ورله ورکړي شو په فتحی سره په خلاف د اسم فاعل نه چې دا متکثر الاتواع نه دی ځکه فاعل یو دی. سوال: مدخل او مستعفر دواړه مثال دی د هغه اسم فاعل لپاره چې ماقبل اخیر د مضارع مکسر په خپل حال بقی پاتې کړي دی پکار دا وه چې د مستغفر په ځای یی متضارب ذکر کړي وی نو دانه مثال وو د هغه اسم فاعل لپاره چې ماقبل اخیر د مضارع مکسور نه وی بلکه مفتوح وی او اسم فاعل حورولو کې ماقبل آخر لره کسره ورکړي وی؟

جواب: مستغفر یی ذکر کړو نه متضارب (۱) ځکه مدخل مثال د ادنی مرتبه د زیادت دی چې بر حرف دی او مستعمر مثال د اعلی مرتبه د زیادت دی چې درې حرفونه دی.

(۲) یا ول مثال د هغه دی چې میم مصومه په ځای د علامه د مضارع مصومه کې راغلي دی او ثانی مثال د هغې دی چې میم مصومه په ځای د علامه مفتوحه د مضارع کې راغلي دی، او ماقبل اخیر د مضارع چې مفتوح راځي دا درې بڼه دی (۱) تفعیل (۲) تفعیل ارثلاثی مزید مطلق (۳) تفعیل چې دا درې بڼې مزید قیه نه دی، او دا نورو بابو نو کې ماقبل اخیر د مضارع مکسور راځي د وچی د قنط د مضارع نه چې ماقبل اخیر د هغې مفتوح راځي نو مثال د اسم فاعل یی د هغې نه ترک کړي دی. سوال: وصیفة مبتدأه من الثلاثی صفت د صیغه دی او علی فاعل خبر د مبتدأ دی او من غیره عطف دی په من الثلاثی او علی صیغه لمضارع عطف دی په علی فاعل باندې نو عطف د اسمین راغی په معمولین د عاملین مختلفین باندې یی د تقدیم د جر نه په جانب د معطوف علیه کې او هم په جانب د معطوف کې او دا جائز نه دی؟

جواب: وصیغه موصوف دی او من ثلاثی ورله صفت دی موصوف سره د صفت نه مبتدأ ده او علی فاعل ورله خبر دی (۲) یا صیغه مبتدأه او علی فاعل ورله خبر دی او من الثلاثی حال دی د ضمیر د علی فاعل نه او راجع دی مبتدأ ته او تقدیم د حال په عامل معوی نه دی جائز بخلاف الظرف ومن غیره خبر د مبتدأ محذوف دی چې صیغه دی نو عطف د جمله راغلي دی په جمله باندې.

ويعمل عمل فعله ربط هر کله چې فاعل شو مصنف د بیان د صیغه د اسم فاعل نه نو شروع یی وکړه په احکامو د اسم فاعل کې او یو حکم د احکامو د اسم فاعل نه عمل د اسم فاعل دی نو ویل ویک عمل الخ ترجمه عمل کوی د اسم فاعل عمل فعله په شتد عمل د فعل خپل په دې شان سره چې دا اسم فاعل چې د کوم فعل نه حور دی مو دا به حالی نه وي یا به لازم وی او یا به متعدی وی که لازم وو مو دا اسم فاعل به هم لازم وی او که متعدی وو مو یا به حالی نه وي یا به متعدی وی مفعول واحد ته او یا مفعولین ته یا مفاعیل ثلاثه ته مو دا به هم دعسی وی اول لکه صارت، عالم، معلم، او څنگه چې فعل عمل کوی د نصب سابر حالیت، ضمیر، مفعول له، مفعول قیه، مفعول معه، نو اسم فاعل هم

دعوی عمل کوی بعمل کی صمیر راجع دی اسم فاعل ته هغه ورله ی عمل، او عمل فعله معمول مصق نوعی دی، لیکر اسم فاعل چي عمل کوی په شان د عمل د فعل خپل دا مشروط دی په شرط ثلاثه و سره

۱ دابه مکبر وی نه مصغر (۲) بشرط معنی الحال او الاستقبال په حال کون د دي اسم فاعل کی چي دابه منلس وی په یو شرط سره چي هغه بعینه معنی ده هغه معنی چي بعینه حال او استقبال دی اصافت د شرط معنی ته او اضافت د معنی حال او استقبال ته اضافت بیانی دی، یعنی اسم فاعل عمل کوی په شان د عمل د فعل خپل چي دلالت کوی په معنی د حال یا استقبال سره په قران فار جیو سره ځکه اسم فاعل عمل کوی د وجي د مشابهت به مصرع سره، او معنی د حال او استقبال شرط وگرخولي شود د دي عمل لپاره، لپاره د دي چي لازم به شي مخالفت د اسم فاعل د مصرع به په زمانه کی او حال عام دی که حقیقه وی او که حکم یت وی، والا اعتماد علی صاحبه او دارنگی اسم فاعل عمل کوی په شان د عمل د فعل خپل په حال کون د دي اسم فاعل کی چي منلس وی په یو شرط سره چي هغه اعتماد د دي په هغه شی باندې چي دا معنی مصدري قانع شوی ده په هغه پورې (۳) یا اعتماد د اسم فاعل راغلي وی په ما جری علیه خپل باندې او صاحب و ما جری علیه د اسم فاعل څلور دی

۱ مبتداء (۲) ذوالحال (۳) موصول (۴) موصوف، موصوف عام دی که لفظا وی او که تقدیرا وی مثال د اسم فاعل چي اعتماد یې راغلي وی په مبتداء باندې لکه زید ضارب ابوه او مثال د هغې چي اعتماد یې راغلي وی په موصول باندې لکه حامی زید الضارب ابوه او مثال د هغې چي اعتماد یې راغلي وی په ذوالحال باندې بحو جاء زید را کما فرسه مثال د هغې چي اعتماد یې راغلي وی په موصوف مذکور باندې بحو ج منی رجل ضارب ابوه او مثال د هغې چي اعتماد یې راغلي وی په موصوف محذوف باندې نحو قوله تعالی ﴿وَأَنذَرْتُكُمْ مَخِيفَتِ الْآلَةِ﴾ مخلف عمل کړی دی د رفع سابر و علیت په لوانه کی ځکه د دي اعتماد رعي دی په موصوف مقدر باندې چي صنف دی

بالمهزة یه به اعتماد راغلي وی د دي اسم فاعل په حرف استعظام باندې بیا عام دی که همزه سفهامیه وی او که هل وی نحو اقئم زید او ما یبني اعتماد راغلي وی په حرف نفی باندې نحو ما قئم الذیدان او ی یې اعتماد راغلي وی په حرف نه باندې بحویا طالعا حملا او دا شرط مصف نه دنی ذکر کړي د وحی د قلت استعمل نه او اعتماد اسم فاعل په یو د اشیاء مذکورو شرط دی د اعمال د اسم فاعل لپاره عندالسیویه و نصربین خلاف للاعش والکوفیین ځکه معنی د عمل د اسم فاعل لپاره اعتماد شرط نه وائي لکه عندهم بدون الاعتقاد هم عمل کوی، دلیل د هغوی لپاره دا قول د شاعر دی فخير نحن عند الناس منتکم

سیویه او بصیرین جواب کوی چي خبر مقدم دی او نحن مستاء مؤخره ده او معمول د خبر مکمل مقدم
او معذوف دی او دا وروستو منکم ورله بیان دی نو فصل بین العامل والمعمول په اجنبی سره راځي
تشریح: سوال شرط معنی الحال جار مجرور دی او د جار مجرور لپاره لایدي وی د اعراب محلی
نه د دې اعراب محلی څه دی؟ جواب: دا منصوب محلا دی بنابر حالیت په دې شان سره چي شرط
کې به د تلبس لپاره ده او جار مجرور په اعتبار د متعلق سره چي متلبس دی، حال دی د ضمیر
بمعنی نه چي راجع دی اسم فعل ته، او شرط په دوه قسمه دی، (۱) نحوی، (۲) عرفی، شرط نحوی
مدخول د حرف شرط ته وائي او شرط عرفی متقدم د شی او موقوف علیه د شی ته وائي، دلته
شرط عرفی دی نه نحوی.

سوال: ته وائي چي دا عمل د اسم فاعل مشروط دی په شرط د معنی د حال او استقبال سره یعنې
حال او استقبال شرط نه دی بلکه د دې حال او استقبال یو معنی ده د هغې لپاره یو شرط دی ده
شرط دی د دې عمل لپاره او دا معنی باطله ده ځکه د دې شرط حال او استقبال دی؟
جواب: دا اعتراض به هله راتلو چي دا اصافت لامي وی لیکن دا اصافت بیاني دی
سوال: ته وائي چي عمل د اسم فعل مشروط دی په معنی د حال او استقبال سره دا معنی باطله ده،
ځکه د دې لپاره بعینه حال او استقبال شرط دی نه معنی؟ جواب: دا اعتراض به هله راتلو چي
اصافت د معنی الحال او الاستقبال نه اصافت لامي وی لیکن دا اصافت بیاني دی نه لامي یعنې په
حال کون د دې کي چي متلبس وی په یو شرط سره چي هغه بعینه حال او استقبال دی
سوال: د اسم فعل د عمل لپاره حال او استقبال ولي شرط دی؟

جواب: دا عمل کوی د وحی د مشابهت نه د مضارع سره او مشابهت هله راځي چي بمعنی الحال
والاستقبال شي که په معنی د حال او استقبال به وي نو بیا مشابهت نشته نو عمل به شي کولي په
شان د عمل د فعل خپل

سوال: دا چي بمعنی الحال والاستقبال شي نو دا ولي عمل کوی په شان د عمل د فعل خپل؟
جواب: اصل په افعالو کي اعمال دی او اصل په اسماء کي عدم اعمال دی نو هر کله چي دا مشابهه شود
مضارع سره لفظاً په تعداد د حروف او حرکتو سکنا تو کي نو معنی په حال او استقبال کي لیکن دومره
فرق دی چي مضارع دلالت کوی په حال او استقبال باندې شطراً او اسم فاعل او مفعول دلالت کوی
شرط او دا به معلوموی د قرائن خارجو نه نو د دې کمال مشابهت د وحی به اسم فاعل مضارع لره
اعراب ورکړو او مضارع ورله اعمال وکړو ځکه هل جراء الاحسان الا الحسن

سوال: ته وائي چي اسم فاعل عمل کوی بمعنی الحال والاستقبال دا خبر ستا منقوضه شوه په ﴿وَلَا يَكُنْ
مِثْلَ نَارٍ تَاقِدُ نَارًا﴾ باندې دلته باسط عمل کړی دی او په معنی د حال سره نه دی بلکه بمعنی
الماضي دی؟ جواب: حال عام دی که حقیقه وی او که حکایه وی او دلته مراد حکایت الحال دی

سوال: حکایت الحال چه ته وانی؟ جواب: حکایت الحال دیته وانی چي فرض کړي شي وجود د متکلم چي تلفظ ئی کړيدي اسم فاعل بمعنی الماضي موجود په زمانه د حال کې، یا حکایت الحال ده معنی چي هغه زمانه د ماضی موجود فرض کړي شي فی الحال.

سوال: اسم فاعل بمعنی الماضي دی عمل کوی په شان د عمل د فعل خپل د وحی د وجود د کلام حکایت نه په هغې کې نویب دا ولي وانی چي اسم فاعل بمعنی الماضي والاستمرار و نو عمل به کړي؟ جواب: حکایت الحال علت ضروري دی او دا راځي پس د وجود د حکم نه کم فی قوله تعالی **وَلَمْ يَكُنْ لَكَ بِيَوْمِ الدِّينِ سُلْطَانٌ** اسم فاعل بمعنی الماضي دی او عمل یې وه کړو په شان د وجود د حکم دی بی د شرط او د علت نه پس شو حکایت الحال په شان د عدل تقدیري عدل تقدیري معتبر کولی شي د وحی د ضرورت نه چي وجود د حکم دی بی د علت نه لکه ثلثه کې، او بی د ضرورت نه به شي معتبره ولي لکه زید عمرو کې شونو د غسي حکایت الحال هم دی.

سوال: اعتماد د اسم فاعل لپاره د عمل کولو په مبتدا موصوف ذوالحال الخ ولي شرط دی؟ جواب: ځکه اسم فاعل دلالت کوی په معنی مصدری باندې اوس د دې معنی مصدری لپاره لایدي ده د داسې یو امر نه چي معنی مصدری وړپوري قائم شوی وی.

سوال: اعتماد په حرف نفی حرف استفهام باندې ولي شرط دی؟

جواب: لپاره د کمال مناسبت د اسم فاعل د مضارع سره ځکه استفهام د فعل دا احداث سره وی او دل دلالت کوی په حدث باندې؟

سوال: ته وانی چي دا عمل هله کوی چي اعتماد یې راغلي وی په یو د اشیاء مذکورو، د قاعده منقوضه شوه په **(وَالَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَمَزُوا فِي عُرْوَتِ الْأَمْنِ)** دلته مختلف عمل د رفع کړي دی په الوانه کې او اعتماد یې نه دی راغلي؟ جواب: اسم فاعل عمل کوی د وحی د اعتماد نه په موصوف باندې او دا موصوف عام دی چي مذکور وی او که محذوف وی دلته یې اعتماد کړی دی په موصوف محذوف باندې چي صنف دی.

سوال: دا قاعده ستا منقوضه شوه یا طلعا حلا سره چي دا طلعا اسم فاعل دی عمل د نصب یې کړی دی حلا کې او اعته یې نه دی راغلي په یو د اشیاء مذکورو باندې؟

جواب: دی طلعا عمل کړی دی په حلا کې د نصب بنابر معمولیت د وحی د اعتماد د ده نه په موصوف مقدر، دا اصل کې ایها الطالع حلا وو ای موصوف الطالع ورله صفت دی یې موصوف حذف شو او الف لام نري شو د وحی د دخول د حرف ندا نه نو یا طلعا حلا شو.

جواب: (۲) یا دلته اعتماد راغلي دی په حرف ندا باندې.

سوال: هر کله چي اعتماد د اسم فاعل په حرف ندا باندې شرط وو د عمل لپاره سو دا یې ولي نه دی ذکر کړي؟ جواب: دانی نه دی ذکر کړي د وحی د قلب د اسم فاعل عمل کوی په شان د عمل د

فعل خپل په دې شرط سره چې اعتماد يې راغلي وو په يو د اشياء مذكورو عند الجمهور خلاف الكوفييس والافش چې د دوی په نزد باندې اسم فاعل بدون الاعتماد هم عمل کولې شي او دليل د دوی لپاره يو دا قول د الله تعالى دى ﴿وَمَعَ الْكَايِنِ وَاللَّوَايِنِ وَالْأَنْعَامِ تَحْتَفُفُ الْوَقْتُ﴾^(١) مختلف اسم فاعل دى عمل يې کړي دى د رفع ساير فعليت په الوانه کې او اعتماد يې نه دى راغلي نو معلومه شوه چې اعتماد ورله شرط نه دى

(٢) دويم دليل يې دا قول د شاعر دى: فخور نحن عند الناس مسكهم

چه خير مبتدا ده نحن ورله خبر دى او مسكهم جار محرور متعلق دى په خير پورې او خير عمل کړي دى په منكم کې بدون الاعتماد

(٣) دريم دليل د هغوى لپاره يا طالعا جلا دى طالعا عمل کړي دى په جلا کې د نصب ساير مفعوليت او اعتماد يې نه دى راغلي؟

جواب: د طرفه د جمهورو نه دا دى چې هر چې دى دا قول د الله تعالى ومن الانعام والدواب مختلف الوانه دلته مختلف عمل کړي دى د رفع په الوانه کې او د دې اعتماد راغلي دى په موصوف مقدر چې صنف دى او اعتماد په موصوف باندې عام دى چې مذكور وى او که مقدر وى او هر چې دى دا قول د شاعر، فخير نحن الح نو خبر خبر مقدم دى او نحن مبتداء مؤخره ده، او معمول د خبر حذف دى چې منكم دى او مابعد ورله تفسير دى، يا جواب دا دى چې خير صيغه د اسم تفصيل ده عمل يې کړي دى په منكم کې چې ظرف دى يې د اعتماد نه ځکه په ظرف کې اسم جامد هم عمل کولې شي چې په هغه کې بوى د معنى د فعل موجود وى نحو اسد على وفى الحروب عامه او د خو صيغه د اسم تفصيل ده دلالت کوي په معنى مصدري باندې مو ح مخا عمل کوي په ظرف او جار محرور کې بدون الاعتماد او اعتماد په يو د اشياء مذكورو موبره شرط وايو د صفت لپاره، د دې لپاره چې دا عمل وکړي په مابعد اسم کې د رفع ساير فعليت يا نصب ساير مفعوليت، او هر چې دى يا طالعا جلا نو دلته طالعا عمل کړي دى د وحي د اعتماد نه په حرف بداء باندې او دا نه دى ذکر شوى د وحي د قلت نه، يا يې عمل کړي دى د وحي د اعتماد نه په موصوف مقدر باندې، اصل کې ايها الطالع جلا وو بيا اى حذف شوانح، او اسم فاعل عمل کولې شي په شان د عمل د فعل خپل په دې شرط چې معنى الحال والاستقبال وو عند الجمهور خلاف للكساني چې هغه وائي چې دا عمل د اسم فاعل په شان د عمل د فعل مشروط نه دى حال او استقبال سره بلکه مطلق عمل کوي که په معنى د حال او استقبال سره وى او که نوى، دليل د هغه لپاره دا قول د الله تعالى دى ﴿وَكَلَّهْمُ كَيْفَ ذَرَأْتِهِ﴾ چې بوسط صيغه د اسم فاعل ده عمل د نصب يې کړي دى ذراعيه کې او معنى العاصى دى نو معلومه شوه چې دا عمل کوي يې د اشراط د زمانې نه؟

جواب: د طرفه د جمهورو نه دا دى چې دا حال عام دى که حقيقه وى او که حكاية وى او دلته اگر چې اسم فاعل حقيقه بمعنى الحال نه دى ليکن حكاية دى

المعنى

مقال: يو اسم فعل دى هغه بمعنى الحال يا بمعنى الدوم والاستمرار دى او تاسو وائي چې دا عمل نه کوي بيا د هغه اسم فاعل سره به څه چل کوو هغه به څنگه ذکر کوو؟

جواب: فان كان للماضى وجبت الاضافة معنى. که چرته وو اسم فعل متعدي للماضى لپاره درمه ماضى يعنى بمعنى الماضى وو على الاستقلال يا به ضمن د استمرار کې وو او اراده وکړي دا متکلم د ذکر کوو د مفعول وروستو د دې اسم فاعل نه وجبت الاضافة واجب دى اضافت د اسم فاعل مفعول خپل ته لپاره د حصول د ربط او لپاره د دې چې نه شي دا ترکیب په شان د ضم د حجر په جب د شجر کې معنى به اضافت معنوی سره د وحی د عدم وجود د شروطو د اضافت لفظی به چې هغه اضافت د صفت دى ډېر معمول ته مثال د اسم فاعل چې بمعنى الماضى على الاستقلال وى او مضاف وى ماعد ته په صاف معنوی سره نحو قوله تعالى ﴿الْمُذَلِّهِمْ فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ او مثال د هغه چې بمعنى الماضى فى ضمن الاستمرار وى نحو قوله تعالى ﴿الْمُذَلِّهِمْ فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ خلاف دى د جمهورو نه ثابت دى کسانې لره چې په دواړو حکمو کې خلاف دى د جمهورو نه.

۱. اضافت واجب نه دى ستا خوښه ده که کوى او که نه کوى ځکه شرط د عمل د اسم فاعل لپاره حال او استقبال نه دى بدليل قوله تعالى ﴿وَكَلَّمَهمْ مُوسَى وَآلَهُمْ﴾

۲. او اضافت چې کوى دا اضافت لفظی دى نه معنوی ځکه د اضافت د صفت دى معمول خپل نه چې مفعول به دى لیکن مذهب د کسانې کمزوري دى په سبب سره مذهب د جمهورو ته ځکه د کسانې په مذهب باندې اعتراض واردېږي په الحمد لله رب العالمين کې چې الله معرفه بالعلم موصوف دى او رب العالمين ورله صفت دى، او ته وائي چې دا اضافت لفظی دى نو اضافت لفظی خو مفید د تعریف نه وى نو مطابقت رانغی بین الموصوف والصفة او دا بطل دى داربگي الحمد لله فاطر السموات کې فاطر السموات صفت دى او الله معرفه بالعلم موصوف دى دا هم صاف لفظی دى مفید د تعریف دى نو مطابقت نشته، او په مذهب د جمهورو اعتراض نشته ځکه د هغوى په نزد باندې اضافت د رب العالمين ته اضافت معنوی دى او اضافت د فاطر السموات ته هم اضافت معنوی دى نو مطابقت شته په تعریف کې فان كان للماضى کې دا ماضى صفت د موصوف محذوف دى چې زمانه ده او په کان کې ضمير مستتر راجع دى اسم فعل متعدي ته نو دى سره يې احتراز وکړو د انا قائم امس نه ځکه دا اسم فاعل په ضمير مستتر کې عمل کوى پس د اشتراط د زمانې او اشتراط د زمانه شرط دى لپاره د رفع او نصب په اسم ظاهر کې

مقال: يو اسم فعل دى چې راغلي دى د داسې فعل نه چې هغه متعدي دى مفعولين نه يا مفعيل ثلاثه ته او اسم فاعل بمعنى المضى دى نو د دې اضافت چې وکړو مفعول اول ته نو د باقي مفعيل سره به څه چل کوو؟

جواب: فان كان له معمول اخر که چرته وو د دې اسم فعل لپاره چې مضاف کوي شوى دى يو معمول ته معمول بل معمول غير د مفعول نه چې اضافت د اسم فاعل ورته شوى دى فيفعل مقلدو دا معمول دى

په فعل مقدر سره یا انتصاب د دې په فعل مقدره سره دی نه اسم فاعل سره ځکه دا اسم فاعل په مفعول
د ماضی سره دی او دا عمل د نصب نه شي کولی مثال لکه زید معطی عمرو درهما امس شو چې درهما
منصوب دی بنابر مفعول به د فعل مقدر لپاره چې اعطی دی او هغه یې حذف کړي دی جواز د وېش
وجود د قرینې دالی نه په تعین د محذوف باندې چې سوال مقدر دی ځکه کله چې زید معطی عمرو
وویل نو سائل سوال وکړو چې ما اعطاه نو متکلم جواب وکړو چې اعطاه درهما
سوال فان کان له معمول اخر شرط دی او فبفعل مقدر د جزا ده او جزاء د شرط نه وی مگر جمله وی
او فبفعل مقدر خو مفرد دی؟

جواب: فبفعل مقدر په اعتبار د متعلق محذوف سره خبر دی د مبتدا محذوف لپاره بېکې
التقدير فهو معمول بفعل مقدر، او فانتصابه بفعل مقدر مبتدا مع الخبر جمله جزاء د شرط ده او
جمله اسمیه چې جزا واقع شي بولایږي ده د فاء به ځکه فاء راغلي ده
سوال: ته وائي چې اسم فاعل عمل کوی د دې لپاره حال او استقبال شرط دی دا قاعده سنه
منقوضه شوه مررت بالصارب ابوه ریدا امس سره دلته ضارب په معنی د ماضی سره دی دلیل په
دې باندې امس دی او دی عمل کړی دی په ابوه کې ذرفع او زیداکي د نصب؟
جواب: فان دخلت اللام استوی الجمیع (۱) الجمیع منصوب دی مفعول به ده د استوی او ضمیر پکې
مستتر دی راجع دی لام ته.

ترجمه: که چرته داخل شي الف لام موصولي په اسم فاعل باندې برابر دی اسم فاعل په ټولو ازمو
کې په عمل کولو کې ځکه دا اسم فاعل په حقیقت کې فعل دی او عدول شوی دی د صیغې د فعل
نه صیغې د اسم فاعل ته د وحی د کراهت د دوی نه ادحال د الف لام لره په فعل باندې او فعل قوی
دی په عمل کې مطلقاً عمل کوی حرا به معنی الماصی وی او که معنی الحال یې استقبال وی ؟
لجمیع مرفوع دی فاعل دی د استوی لپاره بېب معنی دا ده چې برابر دی ارمه ثلاثه په دې شان
سره چې مانع د اعمال نه نه دی.

وما وقع منه للمبالغة ربط هر کله چې فارغ شو مصنف د بېب د احکامو د اسم فاعل لغير المبالغة
نه نو شروع یې وکړه په احکامو د اسم فاعل للمبالغة کې بوی ویل وم وضع الخ د دې عبرت
دوه ترجمې دی (۱) وما هغه صیغه وضع چې وضع کړي شوی ده منه د دې اسم فاعل ده چې دا من
من بېب نه شي للمبالغة د مبالغې لپاره مبالغه وضروب الخ لکه صراب الخ شو مثله دا په شان ده هغه
اسم فاعل دی چې د مبالغه لپاره نه دی په عمل او شرائطو کې نو تشبیه د بوی نوعی راعله د بلی
نوعی سره نه تشبیه د شی بنسبه (۲) ما هغه صیغه وضع چې وضع کړي شوي ده للمبالغة د مبالغې
لپاره منه دا خارج ده د اسم فاعل نه چه دا من من ابتدایه شي مثله دا په شان د اسم فاعل ده په
عمل کې او شرائطو کې عبد البصرین او کوهیان وائي عمل به کوي د وجه د انتفاء د علت د عمل
نه چې هغه مشبهه د اسم فاعل دی مصارع سره او شرائطو کې نو تشبیه د غیر راعله د اسم
فاعل سره او په دې دوه ترجمو سره دفع د اعتراض وشوه

المعنى

سوال: معترض د من نه من استدانیه اهلې بیا وائي چې د من نه معلومه شوه چې صیغه د مبالغې د افرادو د اسم فاعل نه ده او مثله نه معلومېږي چې صیغه د مبالغې د افرادو د اسم فاعل نه نده ځکه مثل راځي د تشبیه لپاره او تشبیه تقاصه د مغائرت کوی لهدا په کلام د مصنف کې ناقض راځي، یا اعتراض داسې وارد کیږي چې صیغه د مبالغه کې دوه مذهب دی، بعض وائي دا د افرادو د اسم فاعل نه ده او بعض وائي چې نده، او ستا عبارت د یو سره هم نه لگي؟

جواب: په دې اوله ترجمه سره دا عبارت د مصنف ولگیدو د هغه چا د مذهب سره چې مبالغه د افرادو د اسم فاعل نه وائي او په دې دویمه ترجمه د هغه چا د مذهب سره ولگیدو چې د افرادو د اسم فاعل نه یې نه وائي

سوال: اسم فاعل عمل کوی د وحی د مشابهت نه د فعل مضارع سره نو دا چې د مبالغې لپاره راځي نو مشابهت لفظی د دې فوت شو د فعل سره نو بیا دا ځکه عمل کوی په شان د عمل د فعل خپل؟

جواب: مبالغه او زیادت د معنی مصدری قائم شوی دی په ځای د مقاب باندې چې هغه فوت د مشابهت لفظی دی.

سوال: بې خو پکار ده چې اسم فاعل هم عمل وکړي په شان د عمل د فعل خپل ځکه هغې کې هم زیادت راغلي دی په معنی مصدری کې هغه دی ثابت شي په ځای د مقاب باندې چې هغه فوت د مشابهت لفظی دی؟

جواب: زیادت د معنی مصدری دوه قسمه دی (۱) یو لداته او فی نفسه ده (۲) صفت د کمال دی او مبالغه د عمل نه دی (۳) او دویم زیادت د معنی مصدری دی په نسبت سره غیر ته او دا مانع د عمل دی.

پس زده کړه دا خبره چې اسم فاعل په دوه قسمه دی (۱) للمبالغه (۲) لغیر المبالغه

په دصبر، دا اسم فاعل به خالي نه وي یا به دلالت کوی په هغه ذات باندې چې قائم شوي ده دا معنی مصدری په طریقه د حدوث سره بی د زیادت نه یا سره د زیادت نه مطلقا که دلالت یې کوو یو د زیادت نه نو اسم فاعل لغیر المبالغه دی، او که دلالت یې کوو سره د زیادت نه مطلقا نو دا اسم فاعل للمبالغه دی، او که دلالت یې کوو سره د زیادت نه په نسبت سره غیره نو دا صیغه د اسم تفضیل ده او اوران د اسم فاعل للمبالغه لس دی پنځه دلته ذکر دی (۱) ضراب (۲) ضروب (۳) مضراب (۴) علیم (۵) حذر، او نور پنځه مصنف نه دی ذکر کړي چې هغه دا دی (۶) مجزم (۷) منطق (۸) شریب (۹) صحکة (۱۰) قلب، وائتنی والمجموع مثله او مثنی د اسم فاعل خوا که د مبالغې لپاره وی او که د غیر د مبالغې لپاره وی او جمع د اسم فاعل للمبالغه یا لغیر المبالغه

سوال: رجلان او رجال تشبیه او جمع دی دا خو په شان د اسم فاعل نه دی؟

جواب: اللام للعهد المراد منه مثنی اسم الفاعل ومجموعه

سوال: ته وائي چې مثنی اسم فاعل او جمع په شان د اسم فاعل دی تشبیه د شئ بنفسه راغلې؟

جواب: المراد من اسم الفاسم اسم فاعل مفرد تشبیه د یو نوعی راغله د بلی نوعی سره

سوال ته وائي المشى والمجموع مثله تشبيه دلالت کوي په دوو باندې او جمع دلالت کوي تشبيه
مافوق باندې او واحد دلالت کوي په يو باندې؟ جواب: څه د مثني او مجموع تشبيه په دلالت کې نه
ورکوم بلکه تشبيه ورکوم په عمل او اشتراط کې

سوال تشبيه په اعتبار دوجه شبه سره دوه قسمه ده، مجمل او مفصل دا کوم يو قسم دی؟
جواب: دا تشبيه مجمله ده ځکه وجه د شبه نثي نده ذکر کړی.

سوال تشبيه مجمله دوه قسمه ده يو خفي دويم ظاهره دا کوم يو قسم ده؟ جواب: دا ظاهره

سوال تشبيه په اعتبار د تعدد د طرفينو سره څلور قسمه ده (۱) تشبيه مطلق (۲) تشبيه مفرد
(۳) تشبيه تسويه (۴) تشبيه الجمع دا کوم قسم ده؟ جواب: دا تشبيه التسويه ده، کقول الشاعر
صداغ الحبيب وحالي
كلاهما كالكالي

سوال تشبيه په اعتبار د اداتو د تشبيه سره دوه قسمه ده (۱) مؤكده (۲) مرسل دا کوم يو قسم دی؟
جواب: دا تشبيه مرسل ده مثله په شان د اسم فاعل مفرد دی په عمل او اشتراط کې د وجي د عدم
عروض د ځل نه صيغه د مفرد ته په اعتبار د ذات سره د وجي د الحاق د علاماتو د تشبيه او جمع به
نحو الذيدان ضاريان عمروا ضاريون عمروا الا او عدا او امس، چي مثني او مجموع د اسم فاعل
صله د الف لام موصولي واقع شي نو عمل کوي په شان د عمل د فعل خپل بي د اشتراط د زماني نه
ويجوز حذف النون مع العمل والتعريف تخفيفا او جائز دی حذف کول د نون د مثني او مجموع د اسم
فاعل نه اللام في النون للعهد، نون په اته قسمه دي دلته مراد نون المثني والمجموع دی مع العمل
سره د عمل کولو د اسم فاعل نه په معمول خپل کې په نصب سره بناير مفعوليت والتعريف او سره
تعريف د الف لام نه تخفيفا لپاره د حصول د تخفيف د وجي د طول د صلي نه تخفيفاً منصوب دی
بناير مفعول له د حذفاً لپاره نحو قوله تعالى ﴿وَالْمُقِيمِي الصَّلَاةِ﴾ په قرأت د هغي چا چي الصلوة
منصوب وائي بناير مفعوليت، دا نون د جمع مذكر نه حذف شوی دی بي د اضافت نه لپاره د
حصول د خفت د وجي د طول د صلي نه او دا حذف د نون د مثني او د جمع د اضافت د وجي نه
جائز نه دی بلکه واجب دی لکه والمقيم الصلوة شو بنا په قرأة مشهور باندې ځکه دلته ورسره
مصنف مع العمل قيد ولگوو، او مراد د عمل نه عمل د نصب دی بناير مفعول به اما حذف د نون
د جمع بدون الاضافت بي د تلبس د اسم فاعل نه په الف لام سره ضعيف دی لکه راغلي دي په دي
قول د الله تعالى ﴿وَذَانِقُوا الْعَذَابِ﴾ کې په نصب د العذاب سره او دا قرأت د هغي قبيلي نه دی چي لا
اعتماد عليه ځکه ورسره مصنف التعريف قيد ولگوو

سوال: اسم فاعل چي متلبس باللام وي او مابعد اسم کې بي عمل کړي وي بناير مفعول به نو دا نون
د مثني او د جمع حذف کول ولي جائز دی؟

جواب: بتحقیق لپاره د حصول د تحفیف د وحی د طول د صلی به لکه صدر د صلی حذف شوی دی د وحی د طول د صلی به تحفیف په دې قول د الله تعالی ﴿ وَهُوَ الَّذِي فِي الشَّجَرِ وَالْأَرْضِ إِلَهُ ﴾ کی د معنی دلته نو د جمع مدکر سالم حذف شوی دی طول د صله د وجه به بدون الاضافه

اسم المفعول

رابطه هر کله چې فارغ شو مشتق د س د نوع ثانی د اسماء متصله بالمفعول نه چې اسم فاعل وونو شروع یې وکړه په قسم ثالث د اسم متصلو بالمفعول کې چې اسم مفعول دی او هر کله چې لفظ د اسم فاعل دال ووپه ولسب اولفظ د مفعول دال ووپه به بولیت. او مرتبه د فاعل مقدم وی په مفعول اسم فاعل یې مقدم کړو به دال شلی بمفعولیت به یې یو ویل اسم المفعول ترجمه اسم مفعول په تعب کې به ک. که ده شده و گویید. وپه اصطلاح کې ما اسم ی وپه تنکیر د اسم کې اشاره ده موضوعت د ما به الله واضح فی حسب الحصر. داسې اسم اشتق چې مشتق کړی شوی دی من فعل د مصدر به. یا د مضارع مفعول به. په حال کون د دې فعل کې چې دا وضع کړی شوی دی من د هغه ذات لپاره وقع چې وقع شوی وی د معنی مصدري علیه په دغه دات به یې تشریح هر تعریف کې لاندې وی د حسن و فصل به ما عارب دی د اسم به دا حسن دی چپل بر دی د یو یو د خل شو اشتق من فعل. فصل ول دی به دې سره یې احرار وکړو د اسماء غیر مستوف به لکه رجل و غیره شو حکم اسم غیر مشتق به اسم مفعول به وینې کړ.

من وقع علیه فصل ثانی دی په دې سره یې احرار وکړو داسې بولو مستوف نه ځکه چې اسم ظرف اسم مشتق لمن وقع فیه دی به لمن وقع علیه. و اسم الی اسم سبی من فعل لمن وقع به دی به من وقع علیه. و احرار یې وکړو د اسم فاعل به. اسم فاعل معنی الفاعل به ځکه ده اسم اشتق من فعل له. دم به د اسم فاعل به. و کړو د اسم تفصیل لمفعول به حکم ده اسم اشتق من فعل لمن وقع علیه دی به. و اسم مفعول اسم اشتق من فعل لمن وقع علیه دی فقط ځکه دلته لا صله در یې. و لام چې صله د وضع دشی نو بدول د لام کل معنی موضوع له وی

سوال د تعریف د اسم مفعول جامع به شو حبلو خبر دو سره حاج شود. چې به مفعول به د عراض داده چې مصنف من ذکر کړی دی و در حین د در تعریف. د در مفعول به د عقل ده؟ جواب: من یې ذکر کړی دی په تعریف کې تغلیب معنی شته یې. کیر ده دوه. لفظ اوله به غیر دوی العقول به یې د وحی د شرافت و اصل به

وصیفته. رابط هر کله چې فارغ شو مصنف د تعریف د اسم مفعول به شو شروع یې وکړه به صیغود اسم مفعول کې او اسم مفعول دوه قسمه دی یو دنداشی محرد و به ۲ د غیر دنداشی به ۳ ترجمه وصیفته صیغه د اسم مفعول من الثلاث المجرده د ثلاثی محرد و به علی مفعول به ورن د مفعول

باندې راځي غالباً، او ثلاثی مجرد هغې ته وائي چې په ماضی د هغې کي درې حروف اصلی وی او ریائی حرف پکې نه وي راغلي، او د ثلاثی مجرد شپږ بابونه دی، نصر، ضرب، علم، حسب، مع، کرم، ماسوی د باب کرم یکرم نه د دې نورو بابونو نه اسم مفعول راځي د مفعول په وزن، او د باب د کرم نه مفعول وزن نه راځي ځکه دا لازم دی بلکه د هغې نه راځي صفت مشبه برور مفعول بمعنی الفاعل، مثال د اسم مفعول د ثلاثی مجردو نه د مفعول په وزن لکه مضروب، مصور، معلوم، متنوع، محسوب، شو.

سوال: چې ته وائي اسم مفعول از ثلاثی مجرد په وزن د مفعول باندې راځي دا قاعده ستا مقوضه شوه مرمی او مبیع سره چې دا اسم مفعول د ثلاثی مجردو نه دی او په وزن د مفعول باندې نه دی؟
جواب: دا اصل کي مرمی او مبیع وویا پکې د قانون صرفی د وجی نه تعیر راغلي دی او مرمی و مبیع ترې جوړ شوی دی.

سوال دا قاعده ستا مقوضه شوه معنی سره چې دا اسم مفعول د ثلاثی مجردو نه دی او نه په شان د مضروب دی او نه په شان د مرمی دی؟
جواب: (۱) معنی صیغه د اسم مفعول نده بلکه صیغه د مصدر میعی یا صیغه د اسم ظرف ده، (۲) او که اوسم چې اسم مفعول دی نو دا اصل کي معنوی وویا پکې تصرفات شوی دی بعض موافق د قاعدی سره او بعض مخالف د قاعدی نه او معنی ترینه جوړ شوی دی.

سوال ته وائي چې اسم مفعول د ثلاثی مجردو نه برور مفعول راځي دا حسره ستا مقوضه شوه په جریح، ضحکه، قبض، ذبح، دافق، سره دا برور مفعول نه دی او صیعی د اسم مفعول دی؟
جواب: زه وایم چې وصیعتیه من الثلاثی المحررد علی المفعول غالباً او کله په نورو اوزاسو باندې هم راځي لکه دغه مذکور شو، ومن غیبه او اسم مفعول د غیر د ثلاثی مجردو نه چې ثلاثی مزید ربعی مجرد او مزید دی علی صیفة الفاعل دا راځي په وزن د اسم فاعل باندې بفتح ما قبل الاخر سره د فتحی د ما قبل اخر به للفرق یسه و بین اسم الفاعل.

سوال فرق خو عکس سره هم راځي نو عکس یې ولې ویه کړو؟
جواب: عکس یې ویه کړو لحفة الفتحه وکثرة لمفعول باعتبار الاتواع چې هغه مفعول مطلق، مفعول به، مفعول فیه، مفعول له، مفعول معه، دی (۱) لپاره د موافقت د مضارع خپلی سره ځکه اسم مفعول جوړ دی د مضارع به لو مضارع مجهول کي ما قبل اخر مصوح وی سو دلته به هم مصوح وی مثال لکه مستخرج شو چې دا صیغه د اسم مفعول ده د باب استفعال نه.

وامره فی العمل والاشتقاق حکام الفاعل ربط هر کله چې فاعل شو مصنف د بیان د تعریف او د صیعو د اسم مفعول نه نو شروع یې وکړه په احکامو د اسم مفعول کي او دا بیابوی اجمالاً په طریقته د حوالی سره د وجی د اشتراك د اسم مفعول نه د فاعل سره په احکامو کي.

ترجمه: شان او حال د اسم مفعول فی العمل په عمل کولو کې والا شتراط او په اشتراط کې حکام الفاعل په شان د حال د اسم فاعل دی په دې شان سره لکه څنگه چې اسم فاعل عمل کوی په شان د عمل د فعل خپل چې هغه رفع ده بنابر فاعلیت او نصب دی بنابر مفعول به باقي مفاعیل لره نور مفاعیل وو سو درېګي اسم مفعول هم دی (۲)، او لکه څنگه چې عمل د اسم فاعل مشروط وو په شروط ثلاثه و سره یو رارېګي عمل د دې هم مشروط دی په شروط ثلاثه و سره (۱)، مکیر به وی (۲)، معتمد به به وی (۳)، معنی الحال والاستقبال به وی، او لکه څنگه چې اسم فاعل صله د الف لام واقع شي نو استوی الجمع دی نو دارېګي دا هم دی، او څنگه چې اسم فاعل بمعنی الماضي والدوام وو نو اضافت مابعد ته واجب دی په اضافت معنوی سره عند الجمهور فکذا المفعول، او لکه څنگه چې تشبیه او جمع د اسم فعل په شان د مفرد د اسم فاعل وو نو دارېګي تشبیه او جمع د اسم مفعول هم په شان د مفرد د اسم مفعول دی په عمل کولو کې، او دومره فرق دی په مابین د اسم فاعل او د مفعول کې

۱. چې اسم فاعل جوړېږي د فعل معلوم نه او اسم مفعول جوړېږي د فعل مجهول نه

۲. اسم فاعل عمل د رفع بنابر فاعلیت کوی او اسم مفعول عمل د رفع بنابر فاعلیت کوی

۳. اسم فاعل د فعل لازم نه راځي او اسم مفعول نه راځي

۴. اسم فاعل دلالت کوی په قیام د معنی مصدرې باندې او دا دلالت کوی په وقوع د معنی مصدرې

۵. اسم فاعل از ثلاثی مجرد بر وزن فاعل راځي او دا بر وزن مفعول راځي

۶. اسم فاعل د مبالغی لپاره راځي او اسم مفعول به راځي مثل د اسم مفعول چې عمل یې کړی دی

په شان د عمل د فعل خپل لکه زید معطی غلامه درهما معطی صیغه د اسم مفعول ده عمل یې کړی دی

په غلامه کې د رفع بنابر نائب فاعل، او درهم کې یې عمل کړی دی د نصب بنابر مفعول به او

اعتماد یې کړی دی په مستدا باندې او په معنی د حل او ستقلال سره دی او مکیر دی به مصفر

الصفة المشبهة

ترجمه: هر کله چې فاعل شو مصنف د بین د نوع ثالث د اسماء متصلو به چې اسم مفعول وو نو شروع

یې وکړه په نوع رابع د انواع د اسماء متصلو کې چې صفة مشبهة دی نو وی ویل الصفة المشبهة

او اسم مفعول یې مقدم کړو په صفة مشبهة باندې د وجی د اشتراك د اسم مفعول به د اسم فاعل

سره په احکامو کې (بالفاظ دیگر) هر کله چې اسم مفعول شریک وو د اسم فاعل سره په احکامو

کې نو متصل یې ذکر کړو وروستو د اسم فاعل نه او هر کله چې صفة مشبهة عمل کولو په شان د

عمل د فعل خپل د وجی د مشابهت به د اسم فاعل سره بخلاف اسم التفضیل نو مقدم یې کړو

صفة مشبه به اسم تفضیل باندې

ترجمه: صفة مشبه به لغت کې اسم مشتقی ته وائي چې مشابه دی د غیر سره، او په اصطلاح د

عربیو کې ما اسم دی داسې اسم اشتق چې مشتق کړی شوی دی من فعل لازم د فعل لازم به دا لازم

عدم دی چې وضعای او که په حین د اشتقاق کې وی. مثل د اول لکه کریم، شریف، حسن مثلاً

مقال. تعريف د صفت مشبهه مابع نه شو د دخول د خبر به داخل شو بکسي اسم و عمل لکه صامر و کبر و طالق خکه دا ما اشتق من فعل لمن قام به على معنى الثبوت دى نو تعريف د صفت مشبهه پرې صادقې او د افرادو د صفت مشبهه نه دى خکه صفت مشبهه به وړ دى عمل باندې به راځي.
 جوابه مراد د على معنى الثبوت به په دې مقام کې على معنى الثبوت دى بحسب اصل الوضع او صامر کې طالق په اعتبار د اصل وضع سر دالالت على معنى لحدوث کوي او ثبوت ورته عارض بوى دى بحسب الاستعمال نو وصف قيد سر د تعريف د صفت مشبهه صامر کې طالق خارج شو.

مقال. صفت مشبهه ته صفت مشبهه والى وى. جوابه. حکم چې د مشبهه دى د اسم فاعل سر د افراد ثبوت جمعيت نه کړ او بيا کي بدي سان سره لکه خکه چې به عمل مفرد نسيه جمع راځي بودا هم راځي. سوال. په دې مراد به صفت جمعيت کي چې خده د مشبهه دى د اسم فاعل سر د اسم مفعول سر د هغه مشبهه دى نو به يې مشبهه د اسم مفعول سره ونى. وایي.

جوابه. مشبهه د دې د اسم فاعل سر د اسم مفعول به ۱ د شريك دى د اسم فاعل سر به فرد نسيه جمعيت نه کړ بکس کې ۲ لمن قام به کې. يعنى دواړه دلالت کوي په قېدم د معنى مصدرى بکس د سره فرق دى چې ۱ د دلالت کوي په طريقه د ثبوت سره او هغه دلالت کوي په طريقه د حدوث سره ۲ وى فاعل دا دى چې صفت مشبهه جوړېږي د فعل لازم به فقط به د متعدي او اسم مفعول جوړېږي د فعل متعدي به وى او اسم فاعل د دواړو په جوړېږي لکه قائم او صارب. ۳ نو مشبهه اسم فاعل سره بيا شوى دى چې صفت مشبهه جوړېږي د فعل لازم به او اسم فاعل هم جوړېږي بيا اسم المفعول و فهم ۴ مشبهه دى اسم فاعل سره په اعتماد کې.

و صفتها مطالعة لصيغة التاعيل ربط هر که خبر فاعل شو مصنف رحمه الله د تعريف د صفت مشبهه به نو شروع يې وکړه په صغره د صفت مشبهه کې وړا پ وىل وصيغتها مطالعة الخ

ترجمه حسن صيغة د صفت مشبهه په اعراب سره محاشه. نصيغة التاعيل د صيغې د اسم فاعل سره على حسب السماع و صيغة د صفت مشبهه که به ده په انداره د سماع باندې د واضح به ۲ په حال کون د دې صفت مشبهه کې چې دا کس دى په انداره د سماع باندې د واضح به ب صيغة د صفت مشبهه محاشه ده د صيغې د اسم فاعل به په محاشه سره داسې محاشه چې کس دى په اندري د سماع باندې د واضح به دى سان سره چې د صيغة د صفت مشبهه نه کوي د سماع به دى به خلاف د صيغة د اسم فاعل به چې هغه قېمسي دى. يا صيغة د اسم فاعل راځي به وړ دى حل به حاشه د صغره د صفت مشبهه چې داپه وړ دى عمل باندې به راځي.

تشریح سول د مقام مقام د جمع دى خکه مصنف بوى صيغې د صفت مشبهه به بوه صغره نو بکړوه چې وصيغتها محاشه يې ويلي وى نو وصيغتها يې ولى وىل.

جوابه. وصيغتها يې وويله او وصيغتها يې وويله خکه دلته مراد د صيغې د صفت مشبهه حسن صيغة ده او د جنس اطلاق کيږي په قليل او کثير باندې. يو حسن صفت مشبهه دى يو اوع د

صفت مشبه دي او يو افراد د صفت مشبه دي يو انواع د صفت مشبه اوزان د صفت مشبه دي و افراد د صفت مشبه موزونات دي، او جنس صيغه د صفت مشبه مخالف ده د صيغې د اسم د عمل نه په اعتبار د انواع سره چې اوران دي په دي شان سره چې اسم فاعل د ثلاثي مجردونه راخي نه وزن فاعل او صفت مشبه بر وزن فاعل نه راخي ۲۰، يا اسم فاعل د ثلاثي مجردونه قياساً طرفاً راخي او صفت مشبه سماعي راخي نه قياسي

سوال: ته وائي چې صيغه د صفت مشبه مخالف ده د صيغې د اسم فاعل نه په وزن کې دا خبره منقوضه شوه په ضمير کابر سره دا صفت مشبه دي او بر وزن فاعل دي؟ جواب: ضامراً او کابراً اصل وضع کې صيغه د اسم فاعل ده ليکن صفت مشبه گر خيدلي دي د وجې د عارض استعمال نه او ره وایم چې صفت مشبه بر وزن فاعل نه راخي اولاً او وضعاً او دا هم اولاً او وضعاً نه دي بلکه استعمالاً راغلي دي

سوال: علی حسب السماع جار مجرور دی د دي لپاره لاندې ده د اعراب محلي نه دا په ترکیب کې څه واقع شوی دی؟ جواب: دا مرفوع محلاً دی بنا بر خبریت پدي شان سره چې دا جار مجرور باعتبار المتعلق خبر ثاني دی ۲۱، يا علی حسب السماع منصوب محلاً دی بنا بر حالیت د صير مستتر د مخالفت به يا منصوب محلاً دی بنا بر مفعول مطلق د مخالفت دپاره په دي شان سره چې دا په اعتبار د متعلق محذوف سره صفت دي د موصوف محذوف لپاره چې مخالفت دي

سوال: ته وائي چې صيغه د صفت مشبه مخالف راخي د صيغې د اسم فاعل نه ته ما ته صيغې د صفت مشبه ونيایه چې راغلي وي مخالف د اسم فاعل نه؟ جواب: مکعب و صعب و شديد چې د بر وزن فاعل فعل فاعل دي او اوران د صفت مشبه دي (۱) صلب (۲) صعب (۳) صفر (۴) حسن (۵) خشن (۶) ندس (۷) زيم (۸) بلز (۹) حطم (۱۰) جب (۱۱) اکمر (۱۲) کابر (۱۳) جيد (۱۴) جبن (۱۵) شجاع (۱۶) وضاع (۱۷) کيد (۱۸) رحيم (۱۹) رؤف (۲۰) عطشى (۲۱) حلى (۲۲) حيدى (۲۳) حيوان (۲۴) عريان (۲۵) عشراء (۲۶) قدوس (۲۷) قهوس (۲۸)

وتعمل عمل فعلها مطلقاً ربط هر کله چې فاعل شو مصنف د بيان د تعريف د صفت مشبه او د بيان د صيغې د صفت مشبه نه نو شروع يې وکړه په عمل د صفت مشبه کې يو ويې ويل وتعمل الح ترجمه: عمل کوي صفت مشبه عمل فعلها په شان د عمل د فعل خپل چې عمل د رفع دي بنا بر فاعليت نه عمل د رفع بنا بر مفعول فيه، لعدم وجوده مطلقاً يې د اشتراط د زمانې نه په دي شرط سره چې اعتماد د دي راغلي وو په يو د اشياء ستو مذکورو باندې ما سواد الف لام موصولي به ځکه صله د الف لام موصولي راخي، اسم فاعل او اسم مفعول به صفت مشبه بالاتفاق خلافاً لشرائط قبله هغوی ويلې دي چې اعتماد د صفت مشبه په الف لام موصولي باندې راخي او صفت مشبه صله د الف لام موصولي واقع کيږي خو د دي قول لپاره اعتبار شته، ځکه صله د الف لام موصولي هغه شی راخي چې د معي به فعل جوړيږي، او د صفت مشبه نه فعل نه جوړيږي، ځکه دا معنی الثبوت دی، او فعل دلالت کوي په حدوث باندې

۲. او دارنگي هغه اسم فاعل او اسم مفعول صله د الف لام موصولي واقع کيږي چې دلالت کوي په معنی مصدرې باندې په طريقه د حدوث سره او کوم اسم فاعل او اسم مفعول چې دلالت په معنی مصدرې په طريقه د حدوث سره نه کوي، هغه صله د الف لام موصولي نه واقع کيږي، نو صفت مشبه به څنگه صله د الف لام موصولي واقع شي

تشریح: سوال: صفت مشبه ولې عمل کوي په شان د عمل د فعل خپل؟ جواب: د وچې د مشابهت د صفت مشبه نه د اسم فاعل سره گردان کې، او په دلالت کولو کې په قیام د معنی مصدرې باندې او اسم فاعل عمل کوي د وچې د مشابهت نه د فعل سره لفظ او معنی او صفت مشبه عمل کوي د وچې د مشابهت نه د اسم فاعل سره، ځکه مشبه کله کله حکم د مشبه به اخلي

سوال: صفت مشبه چې عمل کوي په شان د عمل د فعل خپل، هغه عمل څه شی دی؟
جواب: هغه رفع ده بنا بر فاعلیت به نصب دی بنا بر مفعول به

سوال: صفت مشبه عمل د نصب بنا بر مفعول به ولې نه شي کولی؟

جواب: لعدم وجود المفعول به ځکه صفت مشبه لازم دی مفعول به نه غواړي

سوال: ته وایې چې صفت مشبه عمل د نصب نه شي کولی بېر مفعول به نو (زید حسن وجهه) کې وجهه منصوب ولې راغلی دی؟ جواب: دا منصوب دی بنا بر تشبیه بالمفعول نه بنا بر مفعول به

سوال: ته وایې چې صفت مشبه عمل کوي په شان د عمل د فعل خپل مطلق یعنی بې د اشتراط نه دا خبره صحیح نه ده ځکه عمل د صفت مشبه مشروط دی په یو شرط سره چې هغه اعتماد دی په یو د اشیاء مذکورو باندې؟ جواب: د مطلق دا معنی نه ده چې بلا قید و شرط، بلکه د مطلقا معنی داده چې بې د اشتراط د زمانې نه

سوال: د صفت مشبه د عمل لپاره زمانه حال یا استقبال ولې نه ده شرط؟

جواب: لکونه بمعنی الثبوت، او دا اشتراط د زمانې مافی دی د ثبوت سره

سوال: دا خو مزیت د فرع راغلی چې صفت مشبه دی په اصل باندې چې اسم فاعل دی، ځکه صفت مشبه عمل کوي مطلق که بمعنی الماضي وي او که بمعنی الحال یا استقبال وي، او اسم فاعل هله عمل کوي چې بمعنی الحال والاستقبال وي؟ جواب: مزیت د فرع په اصل باندې راغلی دی د وچې د ضرورت نه، ځکه اشتراط د زمانې مافی دی د ثبوت سره، او بالصبروت تیح المحظورات.

سوال: ته وایې چې صفت مشبه کې اشتراط د زمانې نشته او اعتماد دې په یو د اشیاء مذکورو باندې شرط دی نو یو د هغه اشیاء نه موصول دی او اعتماد دې په موصول باندې ممتنع دی بلاتفاق؟

جواب: مراد د اعتماد به اعتماد د صفت مشبه دی په یو د اشیاء مذکورو ما سواء د موصول نه

سوال: صفت مشبه صله د الف لام موصولي ولې نه واقع کيږي؟ جواب: ځکه چې صله د الف لام موصولي هغه شی واقع کيږي چې د هغې نه فعل جوړيږي او هغه به دی مگر اسم فاعل دی، او د صفت مشبه نه فعل نه جوړيږي (لانه يدل على الثبوت والمعل يدل على الحدوث) په مابین کې مافات دی.

سوال: نه وائي چي صله د الف لام موصولي صفت مشبه نه واقع کيږي بلاتفاق او بعض نحويان ويلي دي چي وقع کيږي جواب: دغه قول د شذمه قليله لره او قول د شذمه قليله لره په مقابل د جمهورو کي هيڅ اعتبار نشته لهدا داسي شو لکه چي ټول نحويان متفق دي په دې خبره چي صفت مشبه صله د الف لام موصولي نه واقع کيږي

سوال: صفت مشبه او اسم فاعل کي څه فرق دی؟ جواب: د دې به هيڅ کي شپاړس فرقونه دي

۱. صفت مشبه راځي د فعل لازم نه بخلاف اسم الفاعل دا د لازم او متعدي دواړو نه راځي

۲. صفت مشبه جماعي دي او صفتي د اسم فاعل قياسي دي

۳. صفت مشبه د بهشي محردو نه راځي فقط بخلاف اسم الفاعل فیه پيچي من الثلثي

والرباعي مثلاً ۴. صفت د اسم فاعل متعدي فاعل ته ممتنع دی او اضافت د اسم فاعل لازم

فاعل ته غير حس دی او صفت د صفت مشبه فاعل نه حس دی ۵. صفت مشبه دلالت کوي په

قيام د معنی مصدری په مرقه د ثبوت سره او اسم فاعل دلالت کوي په قيام د معنی مصدری په

طريقه د حدوث سره ۶. تقديم د معمول د صفت مشبه په صفت مشبه ممتنع دی بخلاف اسم

الفاعل ۷. معمول د صفت مشبه سبي راځي نه اجنبي نحو زيد الحسن وجهه، بخلاف اسم

الفاعل د دې معمول کنه سبي راځي نحو زيد صارب اده، او کله اجنبي وي نحو زيد ضارب

عمر ۸. اعتماد د اسم فاعل راځي په الف لام مادي بخلاف الصفة المشبهة ۹. اسم فاعل عمل

کوي بمعنی الحال والاستقبال او صفت مشبه عمل کوي مطلقاً ۱۰. اسم فاعل راځي بمعنی

لماضي بخلاف الصفة المشبهة ۱۱. صفت مشبه جوړيږي د هغه مادي نه چي دلالت کوي په

معنی مصدری در زمانه حال او اسم فاعل عدم دی ۱۲. صفت مشبه عمل د نصب کوي ساير

تصريفات سر نشي بل معمول او اسم فاعل عمل د نصب کوي نه بر معمول په ۱۳. اسم فاعل

موارد د فعل مضارع وي دائم بخلاف الصفة المشبهة چي دا کله موارد د مضارع وي لکه صامر

او کمر او کنه موارد د مضارع نه وي لکه حمل کریم ۱۴. اسم فاعل نه مخالف کيږي د فعل

حمل نه په عمل کي بلکه کوم عمل چي فعل کوي هغه دا هم کوي بخلاف الصفة المشبهة دا کله

مخالفت کيږي د فعل نه په عمل کي په دې شان سره چي فعل عمل د نصب نه کوي او دا عمل د

نصب کوي ۱۵. حذف موصوف د اسم فاعل او اضافت د اسم فاعل هغه اسم ته چي هغه

مضاف دی، صمبر د موصوف محدود نه قسح نه دی بخلاف الصفة المشبهة نحو مبروت بقاتل

بب قسيح نه دی او مبروت سبب وجهه قسيح دی ۱۶. فصل په مابين د اسم فاعل او مرفوع کي

خارج دی بخلاف الصفة المشبهة

و تقسيم مبنیها زهد هر کنه چي فاعل شو مصنف د بيان د عمل د صفت مشبه نه، نو شروع يي

وکړه په بيان د صفت مشبه کي، بس صورتونو ته لپاره د بيان د احکامو خمسه د اتلس

صورتونو چي حسن احسن له دی

ترجمه: و تقسیم مسائلها. گر خول د متکلم صفت مشبه لره قسم قسم

یا تقسیم د صفت مشبه اقسامو ته چې هغه مسائل دي او عديه او غرض د تقسیم به بیان د حکم د هغه مسائلو دی

شرح سوال: د دې عبارت ربط د ماقبل سره څه دی او غرض د مصنف د دې عبارت به څه دی؟
جوابه: ربط د دې چې محکمې بین د عمل د صفت مشبه وو دا تقسیم دی په صفت مشبه کې اتلس
مېرانونه. او به دې مرده غرض د مصنف هم معلوم شو چې تقسیم د صفت مشبه دی اتلس اقسامو ته
سوال: تقسیم د صفت مشبه دې اقسامو ته ولې کیږي؟
جوابه: لېږد دی د احکام حصو د دې
اسامو. چې هغه حسن، حسن، ممسح، مختلف فیه او قبیح دی

سوال: اصناف د تقسیم مقسم ته کیږي او مقسم د دې اقسامو صفت مشبه دی نه مسائل. لېږد
اصناف د تقسیم مسائل ته بطلل دی؟
جوابه: اصناف د تقسیم مقسم ته کیږي حقیقتاً، او دلته
اصناف مسائل ته شوی دی محاراً. علاقه د محاربه بیت دی اصناف د سبب شوی دی مسبب ته
حکه تقسیم د صفت مشبه سبب دی د اقسامو لپاره

سوال: نه وائي چې اصناف د تقسیم شوی دی اقسامو د مسائل به. حکه د مسائل به مراد اقسام
دي یو تقسیم اقسامه یې ولې ونه ویلو؟
جوابه: د اقسامو به یې تعبیر وکړو مسائل سره. ځکه
مسائل جمع د مسئله ده، خای د سول ته وائي یو هر یو قسم مسمی کړی شو په مسئله سره، ځکه
سوال کولی شي د حکم د هر یو قسم نه چې دا قسم صفت مشبه حذر دی، که محلیف فیه دی، که
منع دی، که حسن دی، که احسن دی **لن تكون الصفة باللام او مجردة** کور د صفت مشبه دی
متلس باللام لکه الحسن او مجردة ی محرد عن اللام بکه حسن شو، دا تقسیم ثانوي دی په صفت
مشبه کې و معمولها او معمول د صفت مشبه مضافاً مضاف به وي او باللام یا به متلس وي په الف لام
سره او مجردة عنهما یا به محرد وي د الف لام او صفت دو پړو به، د تقسیم ثلاثي دی په معمول د
صفت مشبه کې په اعتبار د تلس باللام و لاصفات او عدم تلس بهما سره **فهذه ستة** دغه اقسام د
صفت مشبه شپږ دي چې حاصل شوي دي د صرب د نوعین د صفت مشبه به په انواع ثلاثه د
معمول د صفت مشبه کې ځکه دوه لره چې په دریو کې صرب ورکړی شي یو شپږ خوږیږي **والله معمول**
دا تقسیم ثالث ثلاثي دی په صفت مشبه کې په اعتبار د اعرب سره یو معمول د صفت مشبه کې
کل واحد منها په هر واحد د دې اقسام ثلاثه و کې **مرفوع** یا **مرفوع راخي** و **منصوب** او کله منصوب راخي
و **مجرور** او کله مجرور راخي او في کل واحد کې في بمعنى من ده، او په و منصوب و مجرور کې و
معنی او دی **فصل ثمانية عشر** دا فائده استاده ده و دا جمله مسانعه جواب د سوال ده ځکه
کله چې مصنف تقسیم د معمول وکړو ثالث قسم ثلاثه و ته په اعتبار د عراب سره، یو مسائل سول
وکړو چې مسائل د صفت مشبه څو قسمه شو یو مصنف جواب وکړو چې **فصل ثمانية عشر**
گرځېدل مسائل د صفت مشبه اتلس قسمه دا حاصل شوي دي د صرب د اقسام ثلاثه د معمول د

صفت مشبهه به من حيث الاعراب به هغه اقسام سته مذکور و کي نو $3 \times 2 = 6$ ١٨ به صورتونه جوړېږي
 صفت مشبهه متلبس باللام کي، او به صورتونه جوړېږي صفت مشبهه مجرد عن اللام کي
 (١) صفت مشبهه متلبس باللام او معمول هم متلبس باللام درې صورتونه په دې کي دي
 (ا) الحسن الوجه بالرفع (ب) الحسن الوجه بالنصب (ج) الحسن الوجه بالحر
 (٢) صفت مشبهه متلبس باللام چي معمول يې مضاف وي، درې صورتونه په دې کي دي
 (ا) الحسن وجهه بالرفع (ب) الحسن وجهه بالنصب (ج) الحسن وجهه بالحر
 (٣) صفت مشبهه متلبس باللام او معمول مجرد عن اللام والاضافه، درې په دې کي دي
 (ا) الحسن وجهه بالرفع (ب) الحسن وجهه بالنصب (ج) الحسن وجهه بالحر
 او نهه صورتونه جوړېږي په صفت مشبهه مجرد عن اللام کي (١) صفت مشبهه مجرد عن اللام او
 معمول متلبس باللام، درې صورتونه په دې کي دي (ا) حسن الوجه، (ب) حسن الوجه، (ج)
 حسن الوجه (٢) صفت مشبهه مجرد عن اللام او معمول يې مضاف وي، درې صورتونه په دې کي
 دي (ا) حسن وجهه، (ب) حسن وجهه، (ج) حسن وجهه (٣) صفت مشبهه مجرد عن اللام او
 معمول يې مجرد عن اللام والاضافه وو، درې صورتونه په دې کي دي (ا) حسن وجهه، (ب) حسن
 وجهه، (ج) حسن وجهه او بعضي نحويان وايي چي دا صورتونه د صفت مشبهه شپږو ډېرش
 جوړېږي، ځکه صفت مشبهه اولادوه قسمه دي (١) متلبس باللام (٢) مجرد عن اللام، او معمول
 متلبس باللام شپږو قسمه دي (١) مجرد عن اللام والاضافه نحو الحسن وجهه (٢) متلبس باللام
 نحو الحسن الوجه (٣) مضاف صيرته نحو الحسن وجهه (٤) مضاف اسم متلبس باللام ته نحو
 الحسن وجهه الاب (٥) مضاف هغه اسم ته چي مضاف وي صيرته نحو الحسن وجهه ابيه
 مضاف هغه اسم ته چي مجرد عن اللام والاضافه وي نحو الحسن وجهه اب او هر يو قسم د دې
 معمول د صفت مشبهه به باعتبار الاعراب درې قسمه دي (١) مرفوع (٢) منصوب (٣) مجرور، نو
 درې لره چي په شپږ کي ضرب ورکړي شي نو اتلس جوړېږي، او دغسې اتلس صورتونه جوړېږي
 صفت مشبهه مجرد عن اللام کي نو $2 \times 18 = 36$ شو

سوال: ته وايي چي معمول د صفت مشبهه کله مرفوع راځي کله منصوب راځي او کله مجرور راځي
 دا مرفوع منصوب مجرور ولې راځي؟ جواب: فالرفع پس رفع د معمول د صفت مشبهه على الفاعلية
 بنا بر فاعليت ده د صفت لپاره په دې شان سره چي معمول د صفت مشبهه فاعل د صفت مشبهه رافع
 شوی دی والنصب او نصب د معمول د صفت مشبهه على التشبيهه د وحي د تشبيهه د معمول د صفت
 مشبهه نه بالمفعول د مفعول سره په وقوع د مرته ثالثه کي لکه اول فعل وي بيا فاعل وي بيا مفعول
 وي، نو دلته هم اول صفت مشبهه دی، بيا فاعل دی، او ب دغه معمول منصوب دی او على التشبيهه
 جار مجرور متعلق دی بالنصب پورې او بالمفعول جار مجرور متعلق دی التشبيهه پورې، ځکه
 النصب او التشبيهه مصدر متلبس باللام دی، او عمل د مصدر متلبس باللام په ظرف او جار

المبني

مجرور کي صحيح دی نحو قوله تعالى ﴿لَا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِشَهَادَتِهِ الْقَوْلِ﴾ في المعرفة به معرفة کي عين مفعول به ورته نه وایو خکه صفت مشبه لازم دی مفعول به نه غواري، او تمیز ورته هم نه وایو خکه تمیز نکره وي او دا معرفة ده وعلى التميز او دا نصب د معمول د صفت مشبه بنا بر تمیز دی في النكرة به نکره کي عند البصريين نحو الحسن وحها، او کوفیان وائي چي دا نصب د معمول د صفت مشبه علي التميز دی مطلقا خواه که معرفة وي او که نکره وي، خکه کوفیان کون د تمیز معرفة جائز وائي بعضو نحوینو ویلي دي چي دا نصب د معمول د صفت مشبه بنا بر تشبیه بالمفعول راخي مطلقا خواه معرفة وي او که نکره وي او شیخ رضی ویلي دي چي تفصیل اولی دی د مطلق د کم کولو نه په دي شان سره چي دا معمول د صفت مشبه چي منصوب راشي نو دا نه خالي نه وي، یا به معرفة وي یا به نکره وي، که معرفة وه نو منصوب به راخي بنا بر تشبیه بالمفعول، او که نکره وه نو منصوب علی التميز به وي، او مختار عند المصنف مذهب د بصریانو دی والهر او جر د معمول د صفت مشبه بنا دی علی الاضافة په اصافت باندې په دي شان سره چي اصافت د صفت مشبه راغلی دی خپل فاعل ته او دا فاعل مضاف الیه دی او مضاف الیه نه وي مگر مجرور وي، او اصافت د صفت مشبه فاعل ته مستحسن دی د عدم اصافت نه

وتفصيلها حسن وجهه ثلاثة ده: هر کله چي فارغ شو مصنف دي د تفصیل د صفت مشبه نه په ضمن د امر کلي کي نو شروع يي وکړه په تفصیل د مسائل د صفت مشبه کي په ضمن د امثله جزئيه دي کي ترجمه: **وتفصيلها مفصل** د دي اتلس اقسامو د صفت مشبه موجود دی په ضمن د امثله جزئيو کي د قبيلي د وجود د کلي نه په ضمن د جزئي کي

(۱) د قبيلي د وجود د عام نه په ضمن د خاص کي **حسن وجهه** دا قول زمونه او ترکیب گذاري يي د حرين د اعراب معين نه په دي باندې **ثلاثة** درې صورتونه جوړيږي د اتلس صورتونو د مسائلو نه (۱) صفت مشبه مجرد عن اللام او معمول مضاف مرفوع حسن وجهه په رفع سره بنا بر فعلیت (۲) حسن وجهه په نصب سره بنا بر تشبیه بالمفعول (۳) حسن وجهه په جر سره بنا بر اصافت.

تشریح سوال: نه وائي چي **وتفصيلها حسن وجهه ثلاثة**، نو تفصیل د مسائلو د صفت مشبه خو مخکي تیر شو **وتقسيم مسائلها** سره نو بيا تفصیل ثانيا ته ضرورت شته؟

جواب: تفصیل دوه قسمه دی (۱) يو تفصیل د امر کلي دی من حيث الذات (۲) او يو تفصیل د امر کلي دی په ضمن د جزئيو کي، دا محکي تفصیل د امر کلي من حيث الذات وو او دا تفصیل د امر کلي دی په ضمن د جزئيو کي

ترجمه: تفصيلها مبتدا اول ده او حسن وجهه مبتدا ثاني ده، او ثلاثة خبر د مبتدا ثاني دی، دا جمله خبریه خبر د مبتدا اول دی، مبتدا سره د خبر به جمله خبریه اسمیه شوه

سوال: خبر معمول وي په مبتدا باندې او دلته حمل نه صحيح کيږي خکه حسن وجهه تفصیل نه دی بلکه مفصل دی؟ (۲) جمله چي خبر واقع شي د مبتدا لپاره نو هغې کي لږدي وي د رابط نه او دلته رابط شته؟ (۳) مفصل د مسائله صفت مشبه فقط دغه درې به دي بلکه نور هم شته؟

جواب: د اول اعتراض به جواب دا دی چې دا اعتراض به هله وارد نه دی چې تفصیل په جمله معصی وی. لیکن دا مصدر مبني للمفعول دی تفصیل بمعنی مفصل دی، او جواب د اعتراض شایسته دی چې جمله خبر واقع شي د مبتدا لپاره یو لاندې ده د رابط به او رابط څلور قسمه دی ۱ صبر ۲ الف لام ۳ وضع الظاهر موضع المصمر ۴ کون الجبر معسرا للمبتداه بحوقل هو انه احد دله څلورم قسم رابط موحود دی، ځکه تفصیله مبتدا او حسن وجهه د هغې تفسیر او بیان دی. او جواب د دریم اعتراض به دا دی چې موږ وایو چې دا مفصل مسائل د صفت مشبه په صم د مثله جرنیو کې چې واخلې دا ترکیب رموږه دی چې **حسن وجهه** د قبیلې د وجود د کني به په صم د جرنیو کې، او د قبیلې د وجود د عام به په ضمن د خاص کې

سوال: نه وائي چې په **حسن وجهه** کې د ري مثالونه جوړېږي د صفت مشبه مجرد عن اللام لپاره یو دا وجهه به خالي نه وائي، پ به یې مرفوع وایي پ به یې منصوب وایي، او پ به یې محرور وائي چې علی التعمین یو قسم اعراب په دی کې ووبل شي یو یو مثال جوړېږي یو نه جوړېږي یو نه ځکه وائي چې درې مثالونه دي؟ **جواب:** موږ وایو چې په دې کې درې مثالونه جوړېږي یې د اعراب معین به په دې باندې، او ثلثه عدد فل دی بصیر عوارپ او نمبر د دې جمع د محرو حدی شوی دی، ای **ثلاثة امثلة من الامثلة المقصودة** او نمبر د عدد اقل چې جمع د رکړ راشي یو عدد مؤنث مستعملولی شي، او امثله جمع مذکر دی یو ځکه ثلثه، متلس باللام دی

سوال: تفصیل ستا محال دی د اجمال به، ځکه اجمال کې دی صفت مشبه متلس باللام مقدم کړی وو د مجرد عن اللام به، او په تفصیل کې دی مجرد عن اللام مقدم کړو په دې متلس باللام باندې؟ **جواب:** صورتونه د صفت مشبه مجرد عن اللام اشرف دی د صورتونو د صفت مشبه متلس باللام به، ځکه صفت مشبه مجرد عن اللام کې ممنوع صورتونه نشته صرف یو صورة مختلف به دی او صفت مشبه متلس باللام کې دوه صورتونه ممسح دی

وكذلك حسن الوجه په شان د حسن وجهه دی حسن الوجه په کون د دې کې امثله ثلثه په وحو مذکورو سره او دا مثال د صفت مشبه مجرد عن اللام او معمول متلس باللام دی، دیکې هم وجوه ثلثه روا دي حسن الوجه، حسن الوجه، حسن الوجه اول مرفوع بنا بر فاعلیت شي منصوب بنا بر تشبیه بالمفعول ثالث محرور بلاضافة و حسن وجهه دا عطف دی په حسن الوجه باندې نو معنی د شوه چې حسن وجهه هم په شان د حسن وجهه دی په کون د دې کې امثله ثلثه و دا مثال د هغه صفت مشبه دی چې صفت مشبه مجرد عن اللام وی، او معمول یې هم مجرد عن اللام و لاضافة وي، په دې کې درې وحي رو دی ۱ حسن وجهه مرفوع بنا بر فاعلیت

۲ حسن وجهها منصوب بنا بر تمبر ۳ حسن وجهه محرور بنا بر اضافة د بهه صورتونه جوړ شو په صفت مشبه مجرد عن اللام کې.

الحسن وجهه: ربطه ۱ هر کله چې فارغ شو مصنف د بیان د بهه صورتونو د صفت مشبه مجرد عن اللام به، نو شروع یې وکړه په صورتونو د صفت مشبه متلس باللام کې، او په ترك د عطف سره یې اشاره وکړه استقلال د نوعیت ته

۲. یا بی به رب د عطف سره اشاره و کړه شروع د قسم آخر ته چې هغه اقسام د صفت مشبه
مبس باللام دي **الحسن وجهه** مثل د صفت مشبه متلبس باللام و معمول مضاف دی، په دې کې
دې و چې جوړېږي ۱. الحسن وجهه مرفوع یا بر د علیت ۲. الحسن وجهه منصوب یا بر
شبه بالمفعول ۳. الحسن وجهه محرور یا بر اضافت **الحسن الوجه** دا مثال دی د هغې صفت
منه او معمول چې دواړه متلبس باللام وي په دې کې هم درې و چې روا دي ۱. الحسن الوجه
مرفوع یا بر د علیت ۲. الحسن الوجه منصوب یا بر تشبیه بالمفعول ۳. الحسن الوجه
محرور یا بر اضافت **الحسن وجهه** دا مثال د صفت مشبه متلبس باللام او معمول مجرد عن اللام
إضافة دی، دیکې هم درې و چې روا دي ۱. الحسن وجهه مرفوع یا بر د علیت ۲. الحسن
وجهه منصوب یا بر نصير ۳. الحسن وجهه محرور یا بر صاف

لکه منها معتقن راجع: هر کله چې فاعل شو... صف د بیان د مستقبل د مسائل د صفت مشبه به په
ممنوعه حزنیه وو کې یو شروع یې وکړه په بیان د احکامو د صفت مشبه کې چې هغه ممنوع،
مختلف لیه، حس، احسن، او قبیح دي، و په دې اتلس صورتونو کې کوم یو صورت ممنوع دی،
کوم یو مختلف لیه دی، کوم یو حس دی، کوم احسن دی، و کوم قبیح دی، بود هغې بیان کوي
نوجه: نشان دوه مثالونه منها د دې اتلس صورتونو د صفت مشبه به معتقن ممنوع دي په دې شان
به چې دغسې ترکیب به بلیغ مستعملولی شي په کلام به عرب کې او به غیر بلیغ

۱. چې صفت مشبه متلبس باللام مضاف وي معمول بدل ته چې هغه مضاف وي ضمیر د
موصوف نه بلکې یا بیا بواسطه مثل د اول بکه **الحسن وجهه** شو، او مثال د ثانی لکه، الحسن وجهه
بلامه شو، د ترکیب ممنوع دی ځکه د مضاف اضافت لفظي دی او دار مدار د اضافت لفظي
به بحقیق باندې دی په حاسب د مضاف کې به حذف د سورین و قسم مقام د تدریس سره په حاسب
مضاف لیه کې په حذف د ضمیر د موصوف سره چې دا ضمیر حذف شي د مضاف لیه به، او
منشر شي په صفت کې او یا تعریف رشي په دورو کې او دلته بحقیق به دې حاصل شوی ځکه
سورین د مضاف به حذف شوی دی، د افعال و چې نه، نه د صافته و چې به خلاف للفرع، او نه
تعریف حاصل شوی دی نه حاسب د مضاف لیه کې په حذف د ضمیر د موصوف سره

۲. دویم هغه ترکیب ممنوع دی چې مثبت مشبه متلبس باللام وي او مضاف وي معمول مجرد
عن اللام والإضافة ته لکه الحسن وجهه و دا ترکیب ممنوع دی، اگر چې بحقیق حاصل شوی دی
په مضافه الیه کې په حذف د ضمیر سره د مضاف لیه به او په ستنه د هغې سره په صفت کې
په دې چې لازم به شي محافقت من کل لوجود به مسیح د صل کې چې اضافت معنوي دی او
لکه کې چې، اضافت لفظي دی ځکه په اضافت معنوي کې حملات غده به څلور دي، دوه حائر او
دو ممنوع ۱. اضافت د مکري معرفي به حائر، نحو علام رید ۲. اضافت د مکري مکري ته
حائر، نحو علام رجل ۳. اضافت د معرفي معرفي ته ممنوع، نحو العلم رید ۴. صافته د
معرفي مکري ته ممنوع، نحو العلم رجل

او په اصافت لفظي کې هم احتمالات عقليه څلور دي، درې جائز او يو ممتنع دی (۱)، اصوات
نکړې معرفي ته جائز، نحو صارب ريد (۲)، اضافت د نکړې نکړې ته جائز، نحو ضارب رحل
(۳)، اضافت د معرفي معرفي ته جائز، نحو الحسن الوجه (۴)، او اضافت د معرفي نکړې ته ممتنع
دی، لکه الحسن وجه شو، ځکه اضافت د معرفي معرفي ته په اضافت معنوي کې ممتنع وو او
دلته جائز شو او اضافت د معرفي نکړې ته هم هلته ممتنع دی هم دلته که په اضافت لفظي کې که
دا هم جائز شي نو لازميږي مخالفت من کل الوجوه بين الاصل والفرع چې اضافت معنوي او
اضافت لفظي دی په دې شان سره چې اضافت معنوي اصل دی او اضافت لفظي فرع ده

واختلاف في حسن وجهه او اختلاف کړی شوی دی د بصريانو او د کوفیو نو په صورت واحد کې چې
صفت مشبه مجرد عن اللام وي او مضاف وي معمول ته چې هغه مضاف وي ضمير د موصوف ته
مثال لکه حسن وجهه شو سيمويه او بصريان وائي چې دا ترکيب جائز دی سره د قبح نه ځکه
تخفيف کمله چې ممکن وي او متکلم اکثراً وکړي په تخفيف ناقص باندې نو دا جائز دی سره د
قبح نه، او کوفيان وائي دا جائز دی بې د قبح نه ځکه دار مدار د اضافت لفظي په تخفيف باندې
دی په جاسب د مضاف يا مضاف اليه کې او دلته تخفيف حاصل شوی دی په جانب د مضاف کې
په حذف د تنوين سره

والبواقی ما کان الخ او باقي د اتلس صورتونو د صفت مشبه نه چې درې د هغې نه خارج شو چې
هغه پنځلس دي، نو د دې پنځلس صورتونو نه ما هغه صفت مشبه کان چې وي **فيه** په دې صفت
مشبه کې **ضمير واحد** ضمير واحد په صفت کې يا په معمول کې **منها** د دې بواقی نه احسن احسن
دی، د وحې د حصول د ربط نه د موصوف سره يې د زيات نه په قدر د حاجت باندې او د نهه
صورتونه دي ۱، الحسن الوجه به نصب د معمول سره ۲، الحسن الوجه به حر د معمول سره ۳،
حسن الوجه به نصب د معمول سره ۴، حسن الوجه به حر د معمول سره ۵، حسن وجهها په نصب
د معمول مجرد عن اللام و الاضافه سره ۶، الحسن وجهها په نصب د معمول سره ۷، حسن وجهه په
حر د معمول سره چې په دې اووه صورتونو کې راغلی دی ضمير واحد په صفت مشبه کې نه په
معمول کې ۸، الحسن وجهه ۹، حسن وجهه په رفع د معمول سره، په دې دواړو صورتونو کې
ضمير واحد راغلی دی په معمول کې نه په صفت مشبه کې **وما** او هغه صفت مشبه **کان فيه** چې
ي به هغې کې **ضميران دوه** ضميرونه، يو ضمير په صفت کې او بل په معمول کې **حسن** دا حسن دی
وحې د حصول د مقصود نه چې ربط دی د ماقبل موصوف سره او احسن نه دی ځکه زياتی
راغلی دی د قدر حاجت نه، دا صرف دوه صورتونه دي ۱۰، الحسن وجهه نصب معمول صفت
مجلس باللام ۱۱، حسن وجهه صفت مجرد عن اللام او معمول منصوب مضاف ضمير ته، دلته
دوه ضميرونه دي يو معمول کې دی او بل مستتر دی په صفت مشبه کې **وما لا ضمير فيه** او هغه
صرف د صفت مشبه نه چې ضمير نشته په هغې کې نه په صفت مشبه کې او نه په معمول کې **قبح**

المعني

والقيح دي د وحي د عدم حصول د مقصود نه چې ربط د صفت دي د موصوف سره لفظ، او د قبيح صورتونه څلور دي: (۱) الحسن الوجه (۲) حسن الوجه (۳) الحسن وجه (۴) حسن وجه اوس موږ به دا د څه نه معلوموو چې صفت مشبهه کي ضمير شته او که نشته نو مصنف د دې لپاره يوه ناعده بيانوي **ومتى رفعت بها كلة** چې ته رفع وړکړي په صفت مشبهه سره معمول لره بيا بر فاعليت **لا ضمير فيها** نو بښته دي ضمير مستتر په دې صفت مشبهه کي ځکه دا ما بعد معمول اسم ظاهر فاعل دي د صفت مشبهه لپاره نو که ضمير پکي مستتر ومو نو لازميږي تعدد د فاعل او دا نه دي جائز ځکه دا امثله اړيحه د قبيح شو **فهي** ځکه دا صفت مشبهه **كالكلمة** په شان د فعل دي لکه څنگه چې اسناد فعل اسم ظاهر ته وشي نو وجد الفعل ابتدا دي، نو دغسې اسناد د صفت مشبهه چې وشي اسم ظاهر نه نو وجد ابتدا دي تشيت او جمعيت يې نه دي جائز **ولا** او که رفع وړ نه کړو په دې صفت مشبهه سره معمول لره بلکه نصب يا جر وړکړو **ففيها ضمير الموصوف** نو کاش دي په دې صفت مشبهه کي ضمير چې راجع دي موصوف ته (۱) ځکه صفت مشبهه مشتقي دي فاعل غواړي نو ضمير مستتر به وړله فاعل شي (۲) يا لپاره د حصول د ربط د صفت د موصوف سره **فتوافق** پس مؤنث کوي به ته دغه صفت لره که موصوف مؤنث وي فاعلة حسنة وجه، ځکه د فعل و صفت اسناد چې وشي مؤنث ته نو تانيث د فعل او صفت واجب دي **ولشي** او تشبيه کوي به ته دغه صفت لره که موصوف تشبيه وو نحو **الريدان حسنة وجه وحسان وجهها، وتجمع** او جمع کوي به ته دغه صفت لره که موصوف يې جمع وو نحو **الريدون حسنة وجه وجنون وجهها** ځکه د فعل او د صفت استند چې وشي ضمير ته نو وجد للواحد **ولشي للمثنى** وجمع **للتجمع** لپاره د موافقت د ضمير د مرجع سره

اسما الفاعل والمفعول: (بها): هر کله چې فاعل شو مصنف د بيان د اتلس صورتونو د صفت مشبهه او د احکام خمسة د صفت مشبهه نه نو شروع يې وکړه په بيان د اتلس صورتونو د اسم فاعل او اسم مفعول لازمين کي په طريقه د تشبيه سره لپاره د تعميم، نو وي ويل **اسما الفاعل والمفعول: اربع**

نوعه: دوه اسمونه د فاعل او د مفعول چې اسم فاعل او اسم مفعول دي **فهي** په حال کون د دې دواړو کي چې غير متعديين وي اسم فاعل غير متعدي دي ځکه چې جوړ شوي دي د فعل لازم نه او اسم مفعول غير متعدي دي، ځکه چې جوړ شوي دي د فعل متعدي الي مفعول واحد نه مثل **العلقة** دا دواړه په شان د صفت مشبهه دي **فيها** په هغه صورتونو کي ذکر کړي شوي دي د اقسام ثماني عشر نه

الشرط: اتلس صورتونه لکه څنگه چې صفت مشبهه کي جوړيږي نو دا رنگي اتلس صورتونه جوړيږي اسم فاعل لازم او اسم مفعول لازم کي، نه دې شان سره چې اسم فاعل او اسم مفعول دوه قسمه دي (۱) مجرد عن اللام (۲) منسب بلام او معمول د دې درې قسمه دي (۱) مضاف (۲) منسب بلام (۳) مجردا عنهما هر واحد د دې نه کله مرفوع راځي کله منسوب راځي او کله مجرور راځي، نو درې له چې په شپږو کي صرب وړکړي شي نو اتلس شو نهه صورتونه په اسم

دو اسم تفصیل په لغت کې نام بهتر را گویند - اضافت د اسم - التفضیل ته اضافت د دال دی مدلول ته یعنی هغه اسم چې دلالت کوي په تفضیل د شیء علی شیء باندې په اصطلاح کې ما اسم دی داسې اسم **الاشتق** چې مشتق کړی شوی دی **من فعل** د فعل نه په حل کون د دې اسم کې چې دا وضع کړی شوی دی **الموصوف** د هغه ذات لپاره چې دا معنی مصدری قائم شوې ده په هغه پورې یا واقع شوې ده په هغه باندې او **لموصوف** یې وویل او **لمن** قام به یا **لمن** وقع علیه یې ونه و نیلو لپاره د دې چې دا تعریف د اسم تفضیل شامل شي دواړو نوعین د اسم تفضیل لره چې هغه (۱)، اسم تفضیل بمعنی **الفعل نحو اضرب**، (۲)، او **معنی المفعول نحو أشهر**، **بزیاده** داسې ذات چې منصف دی په زیادت سره **علی غیره** په غیر باندې په دغه معنی مصدری کې (۳)، یا په حل کون د دې موصوف کې چې دا متلبس دی په زیادت سره په غیر موصوف باندې په دغه معنی مصدری کې **بزیاده** جار مجرور ظرف لغوه متعلق دی په موصوف پورې یا ظرف مستقر دی او ب د تلبس لپاره ده، په اعتبار د متعلق محذوف سره چې متلبس دی صفت دی د موصوف لپاره او اسم تفضیل اصطلاحی ته اسم تفضیل ځکه وائي چې اسم تفضیل په لغت کې نام بهتر را گویند او دا اسم تفضیل اصطلاحی هم نوم دی د بهتر لپاره او دلالت کوي په غوره والي او فصیلت د شیء باندې غالباً په هر تعریف کې لاندې وي د جنس او فصل نه ما عبرت دی د اسم نه دا جنس دی **الاشتق من فعل** فصل اول دی په دې سره یې احتراز وکړو د جوامدو نه او **الموصوف** فصل ثانی دی په دې سره یې احتراز وکړو د اسم زمین اسم ممکن اسم اله نه، ځکه مراد د موصوف نه ذات مبهم دی او اسم زمان اسم ممکن اسم اله کې ایهام نشته ځکه نوع د هغې معلومه ده، او **بزیاده** فصل ثالث دی، په دې سره خارج شو اسم فعل اسم مفعول او صفت مشبه د تعریف د اسم تفضیل نه، ځکه هغه اسم اشتق من فعل دی خو زیاده نه دی او **علی غیره** فصل رابع دی په دې سره یې احتراز وکړو د صیغه د اسم فاعل للمبالغه نه ځکه اسم فاعل للمبالغه اگر چې زیاده دی خو علی غیره نه دی، نو تعریف جامع مانع شو

تشریح: سوال: د دې عبارت ربط د ماقبل سره څه دی او غرض د مصنف د دې عبارت نه څه دی؟

جواب: ربط دا دی چې مخکې بین د صفت مشبه وو چې دا یو قسم دی د اسماء متصلو نه او دا بین د اسم تفضیل دی چې دا بل قسم دی د اسماء متصلو نه او مقصد د مصنف هم معلوم شو چې بین د اسم تفضیل دی

سوال: صفت مشبه یې ولې مقدم کړو په اسم تفضیل باندې؟ **جواب:** (۱)، صفت مشبه مطلق دی او اسم تفضیل مقید دی ځکه دلالت کوي په معنی مصدری باندې سره د زیادت نه او مطلق مقدم وي په مقید باندې (۲)، صفت مشبه عمل کوي عمل د فعل خپل د وجې د مشابهت نه د اسم فاعل سره بحالات اسم التفضیل چې دا عمل نه کوي

سوال: اسم تفضیل په لغت کې څه ته وائي؟ **جواب:** نام بهتر ته وائي، یا اسم تفضیل لغت کې هغه اسم ته وائي چې دلالت کوي په تفضیل د شیء علی شیء، او اضافت د اسم - التفضیل - ته اضافت د دال دی مدلول ته

سوال: ما په دې مقدم کې د څه په عبارت دی؟ **جواب:** کلمه د ما عبارت دی د اسم نه

سوال: کلمه د ما د اسم نه ولې عبارت دی؟ **جواب:** ځکه معبره تعریفانو کې جنس قریب د جنس قریب د لاسم دی او لفظ او شیء احسان بعیده دي

۲. ب ما عبارت دی د اسم نه ځکه مطلق اسم مفسم دی د اسم فاعل او مفعول و اسم تفصیل لپاره او مقسم معبروي په تعریفات د اقسامو کې او په ننګیر د اسم کې اشاره ده موصوفت: د ما ته لانه واقع فی جانب الخبر اشتق من فعل جمله صفت د ما دی په دې توصیف د ما بحمله سره یې اختصار وکړو د جوامدو نه ځکه اسم حامد ته اسم تفضیل نه و نی

سوال: لموصوف یې وویل نو لمن لکام په یا لمن وقع علیه یې ولې و نه و یلو؟ **جواب:** لموصوف یې وویل نو لمن قام نه لمن وقع علیه لپاره د دې چې دا تعریف شامل شي قسمین د اسم تفصیل نه ځکه اسم تفصیل دوه قسمه دی ۱. لکام عمل نحو اصر، ۲. للمفعول نحو شهر او که لمن قام به یې ویلی وی نو اسم تفصیل بمعنی المفعول ترې خارجېدل، او که لمن وقع علیه یې ولې وی نو اسم تفصیل للفاعل خارجېدلو و لموصوف یې چې وویل نو تعریف صادق شو په تفصیل للفاعل او للمفعول دواړو باندې

سوال: لموصوف خار محروور دی دا په چا پورې متعلق دی؟ **جواب:** د دې په متعلق کې خلاف دی د شارح جامي په نزد باندې دا ظرف مستقر دی او متعلق د دې محذوف دی چې موصوع دی او د ثورو شارحینو په نزد باندې دا ظرف لغوه دی او متعلق دی په اشتق پورې

سوال: زیاده خار محروور په چا پورې متعلق دی؟ **جواب:** په دې کې دوه احتماله دي ۱. دا طرف لغوه دی متعلق دی په موصوف پورې، ۲. یا طرف مستقر دی او ب د تلوس لپاره ده او متعلق د دې محذوف دی او دا خار محروور په عبارت د متعلق محذوف سره صفت دی د موصوف لپاره فیکون التقدير لموصوف متلس بریده علی غیره یا علی غیره خار محروور ظرف لغوه متعلق دی زیاده پورې

سوال: هر تعریف کې لاندې ده د جنس او فصل نه، ما عبارت دی د اسم نه جنس دی مشتقات او غیر مشتقات ټول پکې د حل شول او اشتق من فعل سره جوړه شرح شو او لموصوف سره یې احراز وکړ. د اسم زمان او مکان نه ځکه مراد د موصوف نه ذات مهمه دی او په دې اسمو کې بهم نه ځکه موصوع د دې معلومه ده اهد فردی او شخصي دی پکې

جواب: پس رده کړه دا خبره چې بر مسس دی د مل صفت دی، مسس اعم مطلق دی او صفت احسن مطلق دی، مشتق هغه ته وائي چې جوړ شوی وي د فعل نه، او صفت هغه ته وائي چې دلالت کوي په ذات مهمه باندې او معتبر وي ورسره یو صفت د صفات نه، او مصداقونه د دې څلور دي: اسم فاعل، اسم مفعول، صفت مشبه، اسم تفضیل او اسم زمان اسم مکان او اسم ائمه ته صفت نه وائي د دوی په اصطلاح کې ځکه دا دلالت نه کوي په ذات مهمه باندې او د ذات مهمه دا معنی چې تعین نوعي او تعین فردي پکې نشته مثال لکه ضارب (ذات من له الضرب)، مضروب (ذات من

المعجمي

وقع عليه الصرب، نه تعين نوعي شنه او نه فردي، او مصرب حار د وعلو، مصرب له د وعلو، په دي کي ايهام فردي او شخصي شنه او ايهام نوعي شنه بلکه تعيين نوعي دي پکي اوس پاتې شو د مشتقات نه اسم فاعل اسم مفعول صفت مشبه مو مرده فعل ثالث دي په دي سره يې احترام وکړود اسم فاعل المبالغه، اسم مفعول صفت مشبه به، ځکه دا جزايدة على غيره، نه دي باقي پاتې شو اسم فاعل للمبالغه مو على غيره سره د هغې به احترام راغلو

سوال: تعريف د اسم تفصيل منع نه شو د دخول د غير به داخل شو پکي رند او کامل ځکه د اسم دي او مشتق دي من فعل لموصوف او دلالت کوي په ريدت على غيره بندي و اسم تفصيل به اي بلکه اسم فاعل دي؟ **جواب:** مراد د زيادت به ريدت د فعل دي په دغه فعل کي چي د کوم فعل به اسم تفصيل جوړ شوي دي او راند او کامل دلالت به کوي په زيادت د فاعل د هغه فعل چي راند او کامل د هغې نه جوړ شوي دي بلکه دلالت کوي په زيادت د فعل بندي په هغه شي کي چي دا د هغې نه دي جوړ شوي

بوالفعل ربط: هر کله چي وارع شو مصنف د معرف د اسم تفصيل به مو شروع يې وکړه په بيان د صيغو د اسم تفصيل کي مو وي ويل **وهو الفاعل**.

ترجمه: وهو او دا اسم تفصيل مدکر په غنر د هيت سره نه په اعتبار د مادي سره راځي په وزن د افعل بندي په اعتبار د اصل وضع سره لکه احرب شو او مؤث يې راځي په وزن د فعلی بندي لکه صربي شو

شرح: سوال: هو مبتدا ده او افعل ورله خبر دي او خبر محمول وي په مسدا بندي او دلته حمل نه صحيح کيږي ځکه حمل د خاص راځي په عام بندي ځکه اسم تفصيل عام دي او فعل خاص دي بلکه مقرر صرب و غنر د اسم تفصيل دي او فعل نه دي؟ **جواب:** دا اعتراض به هله راټلو چي دلته دي د افعل مراد وي، ليکن ذکر د وزن و مراد موږون دي نو معنی دا شوه چي دا اسم تفصيل راځي په وزن د افعل بندي مو حمل د عام به عام راځي به حمل د خاص په عام

سوال: نه ونې چي اسم تفصيل راځي به وزن د افعل بندي مو دا خبره ست منقوصه شوه په صربي او لضي بندي ځکه د اسم تفصيل دي او په وزن د فعل نه دي

جواب: هو ضمير جمع دي اسم تفصيل ته او مر د اسم تفصيل مدکر دي و مؤث راځي موږون فاعلی

سوال: د اسم تفصيل مدکر وزن يې بيان کړو مو د مؤث وزن يې ولي بيان نه کړو؟ **جواب:** دا يې ترث کړي دي مقدسه، پ صيغه د اسم تفصيل مؤث يې ذکر نه کړه ځکه معرفت د صيغه د اسم تفصيل مذکر مستتر د معرفت د صيغې د اسم تفصيل مؤث لره ځکه مؤث د دي په وزن د فعلی بندي راځي به په بل وزن

سوال: دا خبره ست منقوصه شوه په خبر او شر سره چي د اسم تفصيل مدکر دي او په وزن د افعل بندي نه دي؟ **جواب:** اسم تفصيل راځي په وزن د افعل بندي په اعتبار د اصل وضع سره او دا اصل

کې اخير او اشروو، بيا پکې تغير راغلی دی خلاف القياس نو شر او خير ترې جوړ شوی دی او اسم تفصيل مذکر افعل نه په تغير غير قياسي سره راغلی دی په کلام د عربو کې خلور کلمات خير، شر، حب، شيخ، چې اصل کې اخير، اشر، احب، اشيع وو بيا پکې تغير خلاف القياس راغی نو خير، شر، حب او شيخ شو

وشرطه ان يبنى من ثلاثي مجرد: ربط هر کله چې فارغ شو مصنف د بيان د تعريف او صيغه د اسم تفصيل نه نو شروع يې وکړه په بيان د شروطو د بنا د اسم تفصيل کې نووې ويل وشرطه لڅ لوجه: شرط لپاره د وجود د اسم تفصيل قعدة او اطرادا په استعمال د کلام د عربو کې ان يبنى جوړول د اسم تفصيل دی من ثلاثي د هغه ما دی چې هغه دلالت کوي په معنى مصدرې باندې، داسې ماده ده چې هغه ثلاثي ده يعنې حروف اصلي پکې درې دي مجرد داسې ثلاثي پتې مجرد دی په دې شان سره چې درې حروف اصليو نه زائد حرف پکې نه دی راغلی **لېس** د دې لپاره چې ممکن شي او جائز شي بنا د افعل منه د دې مادې د ثلاثي مجردو نه ځکه بنا د اسم تفصيل بر وزن افعل د رباعي مجردو نه او د رباعي مريد فيه او ثلاثي مريد فيه نه سره د بقاء او محافظت د ټولو حروفو نه ممکن نه ده، ځکه دا وزن د فعل نه شي ځای کولای په چل ځن کې ټول حروف د ثلاثي مريدو و د رباعي مطلق او که افعل جوړ کړی شي د ثلاثي مريد يا رباعي نه په حذف د زائدو سره بيا دا پته نه لگي چې دا اسم تفصيل مشتق د ثلاثي مجردو نه دی که د ثلاثي مريدو يا د رباعي نه دی مثل لکه زيد اخرج من عمرو، اخرج اسم تفصيل ته جوړ کړی د يستخرج نه په حذف د رواندو سره نو بيا دا پته نه لگي چې دا اخرج بمعنى كثير الخروج دی او که بمعنى كثير الاستخراج دی او که اسم تفصيل جوړ کړی شي د ثلاثي مريد يا رباعي مجرد يا مريد نه په طريقه د مکس سره د اصولو او زوائدو نه نو بيا د مشتق منه پته نه لگي چې د څه نه مشتق دی نو لزميري التماس د معنى او دا باطل دی **وليس بلون ولا عيب** او نه وي دا ماده د ثلاثي مجردو دلالت کوونکې په لون او عيب ظاهري باندې او اجهل او ابلد صيغه د اسم تفصيل ده او جوړه شوې ده د جهل او بلادت نه چې هغه عيب باطني دی **لان منهما** ځکه د دې مادې د لون او عيب نه جوړ شوی دی، **افعل** اسم بر وزن افعل **تغير** د غير د اسم تفصيل لپاره چې هغه افعل صفتي دی اوس که د دې نه اسم تفصيل جوړ کړی شي بر وزن افعل نو التماس راځي د افعل صفتي او افعل تفصيلي په مېنځ کې لکه احمر شو، مثلاً چې دا افعل صفتي او تفصيلي دواړو لپاره راشي نو دا پته نه لگي چې دا په معنى د ذو حمرة سره دی او که په معنى د زائد الحمرة سره دی او دا افعل صفتي معدوم دی د افعل تفصيلي نه ځکه دا دلالت کوي په مطلق او افضل تفصيلي دلالت کوي په مقيد باندې او مطلق مقدم وي په مقيد باندې نو افعل صفتي د مادې د لون او عيب نه جوړ شو او افعل تفصيلي هسې پاتې شو دلته ماتن په پنځه شرطونه ذکر کړي دي د پت د اسم تفصيل لپاره او پنځه شرطونه نور دي چې هغه مصنف نه دي ذکر کړي

العيني

۶ چي دا ماده د ثلاثي مجردو به تام وي ناقص به نه وي خكه د فعل ناقص نه اسم تفصيل نه جوړېږي خكه اسم تفصيل دلالت كوي په زيادت د فاعل باندې په معنى مصدرې كې د مفعول نه او فعل ناقص فاعل نه غواړي (۷) دا فعل تام به متصرف وي او صيغه د اسم تفصيل د فعل غير متصرف نه نه جوړېږي لكه نعم، عسى، ليس شو (۸) دا ماده د ثلاثي مجردو به قابل د زيادت او نقصان وي او كه قابل د زيادت او د نقصان نه وه د هغې نه اسم تفصيل نه جوړېږي، لكه موت شو، خكه اسم تفصيل دلالت كوي په زيادت د معنى مصدرې په فاعل كې په نسبت سره غير ته، او د به هله راځي چې دا ماده د ثلاثي مجردو قابل د زيادت او د نقصان وي (۹) دا ماده د ثلاثي مجردو به مثبت وي نه منفي (۱۰) دا ماده د ثلاثي مجردو به معلوم وي نه مجهول، خكه كه اسم تفصيل جوړ شي د فعل منفي به يا د فعل مجهول به نو بيا التباس راځي د اسم تفصيل د فعل مثبت د اسم تفصيل د فعل منفي سره او د اسم تفصيل د فاعل د اسم تفصيل د مفعول سره پس شو بنا د اسم تفصيل مشروط په شروط عشره و سره (۱) دا ماده به دلالت كوي په حدث باندې (۲) ثلاثي به وي (۳) مجرد به وي (۴) دلالت به نه كوي په لون (۵) او په عيب ظاهري باندې (۶) تام به وي (۷) متصرف به وي (۸) قابل د زيادت او د نقصان به وي (۹) مثبت به وي (۱۰) معلوم به وي. تلك عشرة كاملة مثال د اسم تفصيل چې جوړ شوى وي د مدي د ثلاثي مجردو نه او مشروط وي په شروط عشره و سره لكه افضل شو په زيد افضل الناس كې، چې دا افضل صيغه د اسم تفصيل جوړه شوې ده د فضل نه او فضل دلالت كوي په معنى مصدرې، او ثلاثي مجرد دى او لون او عيب لپاره نه دى تام دى متصرف دى قابل د زيادت او د نقصان دى او مثبت دى او معلوم دى (واما اولهم واعطاهم واخصر وماء ابيض من اللبن واشهر واحق فشاذا)

تشریح: سوال: د دې عبارت ربط د ماقبل سره څه دی او غرض د مصنف د دې عبارت نه څه دی؟

جوابه: ربط دا دی چې مخکې بيان د تعريف او د صيغې د اسم تفصيل وو او دا بيان د شروط د بنا د اسم تفصيل دى او په دې سره غرض د مصنف هم معلوم شو چې بيان د شروطو دى، او بنا د اسم تفصيل مشروط ده په شروط عشره و سره، كه دغه شرطونه موجود وو معانو اسم تفصيل جوړولى شي، والا فلا سوال: من ثلاثي كې ثلاثي منسوب دى او منسوب مشتقي وي حكما دا صفت دى تقصا د موصوف كوي د دې موصوف كوم دى؟ **جوابه:** اى من حدث ثلاثي، د حدث سره يې احتراز وكړو د رجل زيد وغيره نه، خكه چې دا دلالت نه كوي په معنى مصدرې باندې او د دې به اسم تفصيل نه جوړېږي، او ثلاثي سره يې احتراز وكړو د رباعي نه د هغې نه هم اسم تفصيل نه جوړېږي او مجرد سره يې احتراز وكړو د ثلاثي مزيدو نه د هغې نه هم نه جوړېږي او ثلاثي مزيد عام دى كه مطلق وي او كه ملحق وي سوال: د ثلاثي مزيد او رباعي نه اسم تفصيل ولې نه جوړېږي؟ **جوابه:** خكه اسم تفصيل راځي په وزن د افعل باندې او دا وزن د افعول ټول حروف د ثلاثي مزيد ويا د رباعي په ځاى كې نه شي ځاى كولى سوال: اسم تفصيل جوړ كړه د رباعي نه يا د ثلاثي مزيدو نه په حذف د زوائدو سره؟

جواب: داسې به شو کړنې ځکه ما لارمیري الناس په ماس د اسم تفصیل د ثلاثي مجرد و غبرد ثلاثي مجردو کې لکه اخرج چې د استخراج نه راځي نو ب پته نه لگي چې د معنی کشر الاستخراج دی که معنی کشر الخروج دی

سوال: اسم تفصیل جوړ کړه د ثلاثي مرید راعی مجرد او مرید به په طریقہ د مکس سره؟
جواب: داسې نه شم کولی ځکه اسم تفصیل چې جوړ شي په وړ د افعال د بعضي صولو و بعضي رواندو به بویا د مشتق مه پته به لگي او نغین د معنی به راځي او لارمیري فساد د معنی سوال. ته وایې چې اسم تفصیل د ثلاثي مریدو نه نه راځي، دا قعده ست مقوصه شوه په ولې اعطاهم احصر سره، دا اسم تفصیل دی او جوړ شوی دی د باب افعال او افتعال نه؟

جواب: ره وایم چې قیاسا به راځي او دا راغلی دی خلاف القیاس
سوال: اسم تفصیل د مادې د لون او عیب نه ولې به راځي؟ جواب: لان مهما افعال لعبره چې ده افعال صفتي دی که افعال تفصیلی هم جوړ کړو نو لارمیري الناس لکه افعال صفتي جوړ شوي دي د حمرة به که احمر تفصیلی هم جوړ کړو نو پته به لگي چې دا معنی دو حمرة دی که بمعنی زائد الحمرة دی

سوال: لاس جو په عکس سره هم دفع کیري نو عکس یې ولې نه کړو؟ جواب: عکس یې وه کړو ځکه افعال صفتي مقدم دی د فعل تفصیلی به نو افعال صفتي یې جوړ کړو او افعال تفصیلی هسې پاتې شو سوال: افعال صفتي ولې مقدم دی؟ جواب: ځکه هغه دلالت کوي په مطلق او تفصیلی دلالت کوي په مقید او مطلق مقدم وي په مقید باندې

سوال: ته وایې چې د مادې د لون نه اسم تفصیل نه جوړیږي بلکه د دې نه افعال صفتي راځي، دا خبره ست مقوصه شوه په دې قول د نبی صلی الله علیه وسلم سره، مانه ایضاً من اللیس؟
جواب: دا شاذ دی

سوال: نه و یې چې اسم تفصیل به جوړیږي د مادې د عیب نه، دا حمرة ست مقوصه شوه په جهل او ابلد باندې، دا د عیب نه جوړ شوی دی؟

جواب: مراد د عیب منفيه نه عیب ظاهري دی او ابلد اجهل عیب باطني دی

سوال: احمق د قبیلې د اجهل او ابلد نه دی، ځکه جوړ شوی دی د حماقت نه او حماقت، عیب باطني دی او د عیب باطني به اسم تفصیل جوړیږي قیاس نو احمق ته په هلال احمق من این حسنة کې شد ولې وائي؟ جواب: احمق جوړ شوی دی د حماقت ظاهري نه ځکه ورته شد و یو ځکه ابن جنقه دومره زیات کم عقل وو چې د حماقت آثار یې بهر ظاهر شوي وو چې د چرېو به د ترونو نه او د هډوکو نه یې یو میل جوړ کړی وو، او هغه به یې عادي ته غورځول او گرځېدلو به، چا ترې به تپوس وکړو چې دا په عاره باندې ولې گرځوي؟ نو ده وویل لا عرف بهامسی ولا اصل، بیا یوه ورځ د ده ورور دغه امیل غاړې به اچولی وو نو ده ورته وویل چې یا اخی انت انا هم انا؟ او شارح جامي ویلي

دي چي اهميه شافيه من حمق ابن حبيبه اي في هدا الجواب خكه د دي نه دا معلوميري چي كه حمق
خوږ شي د حماقت باطني به نو دا صيغه د اسم تفصيل ده قيس او اطر دا او اهل بلد خوږ شي
د هغه بلاد او جهالت به چي هغه ظاهر شوي وي نو دا به اسم تفصيل وي خلاف القياس او په دي
باندې هچا قول نه دي كړي او شارح رصي احمق گر خولي دي د قبيلي د بلد به چي دا قيس دي
او شاد به دي

سوال: بنا د اسم تفصيل چي مشروط ده په شروط عشره سره نو مصنف دا پنجه شرطونه ذكر كړل
باقې پنجه شرطونه يې ولي نه دي ذكر كړي؟

جواب: باقي پنجه شرطونه مراد دي او مصنف تر ټولو كړي دي. كيدا يې كړي ده په مثال باندې چي
رڼه افضل الناس، كې د افضل به هغه باقي پنجه شرطونه معوسري

سوال: نه وايي چي د اسم تفصيل مشروط ده په شروط عشره سره. اوس چي متكلم قصد و راده
و كړي چي ده دا معني تفصيلي د كوم د ماده ممتنع به. نو دا ادا كولي شي او كه نه شي دا كولي
چي ادا كولي شي.

سوال: څنگه به يې ادا كوي طريقه د ادا كولو يې څه ده؟ جواب: طريقه د ادا كولو يې د ده فان قصد غيره
كه چرته اراده و كړي شي د ادا كولو د معني تفصيلي غيره د غير د هغه مادې به چي هغه جمع د دي
شروط عشره وي توصل نور سېدل كولي شي الله دي معني تفصيلي د غير ثلاثي محردو ته باشد په
اشد سره. په دي شان سره چي دا متكلم به وگوري يو ماده د ثلاثي محردو به چي هغه دلالت كوي په
قوت يا شدت يا زيادت يا كثرت او د هغې به به اسم تفصيل خوږ كړي په وړن د افعال باندې او
مصدر د ماده ممتنع به ذكر كړي وروستو د هغې به مصوب بنا بر تميز مثال لكه هو اشد منه
ستخر جا، دا مثال د غير ثلاثي محردو دي راي اشد استخرحه من ريد، ويضا دا مثال د لوان دي
بعضي دا مثال د عيب دي راي اشد بصره من عمرو وا شد عنيه من عمرو وقياسه لفاعل او قياس او
لغده چي وقع ده په اسم تفصيل كې اشتقاق د اسم تفصيل دي د ثلاثي محردو به لفاعل د فعل
پاره به د مفعول لپاره خكه كه اسم تفصيل خوږ شي د ثلاثي محردو به د فعل او مفعول دواړو
پاره قيس او اطرادا بوي زياتيري الناس په مابين د اسم تفصيل لفاعل او اسم تفصيل للمفعول
كي و كثرت الناس محل د مقصود د متكلم دي، پس خوږ كړو دوي اسم تفصيل د فعل لپاره
قيسا و اطرادا به د مفعول لپاره، ځكه فاعل اشرف دي ځكه عمده د كلام دي او بالعكس يې وه
كړو ځكه بيا ډير افعال يې د اسم تفصيل به پتې كيدل لكه افعال لازمه شو، ځكه اسم تفصيل
للمفعول د فعل متعدي به راځي نه د فعل لازم به. او كه اسم تفصيل يې قياسا خوږ كړي وي د
مفعول لپاره نو فعل لازم يې د اسم تفصيل به پتې كيدو او د بطل دي وقد جاء اولر لپاره اعلى دي
سم تفصيل للمفعول د مفعول دپاره خلاف القياس لكه اعلو شو بمعنى المعلوم هغه چا نه وايي چي
معدوميت د هغه شد او كثروى والنوم د صيغه د اسم تفصيل بمعنى للمفعول ده هغه چا نه وايي
چي معدوميت يې رڼه وي اشغل ډير مشغول اشغول د مشهور

و مستعمل علی احد ثلاثة اوجه: ربط: هر کله چې وارغ شو مصنفه د بیان د شروطو د بنا د اسم تفصیل به
 یو شروع یې وکړه په بیان د طریقه د استعمال د اسم تفصیل کې نو وې ویل و مستعمل به الی
 توجه: مستعملولی شي اسم تفصیل په کلام د عربو کې علی احد ثلاثة اوجه په یو د طرق ثلاثة
 مضافا چې دا اسم تفصیل په اضافت سره مستعملیږي او یعن یا په من سره او معرفا باللام یا به معرف
 باللام وې په طریقه د انفصال حقیقي سره په دې شان سره چې خلوه د اسم تفصیل د دې امور ثلاثة
 نه هم نه ده جائز او جمع د دې امور ثلاثة و هم نه ده جائز بلکه د دې امور ثلاثة و نه به یو موجود وې
 لپاره د تعین د مفضل علیه، او تعین د مفضل علیه په من او په مصاف کې ظ هر دی ځکه مدکره
 دی لفظ او مفصل علیه د اسم تفصیل مستعمل باللام هغه شی معین دی چې اشاره شوې ده هغه
 ته په الف لام عهد خارجي سره

تشریح: سوال: د دې عبارت ربط د ماقبل سره څه دی او غرض د مصنف د دې عبارت نه څه دی؟
 جواب: ربط د ماقبل سره دا دی چې مخکې بیان د طریقي د اسم تفصیل وو او اوس بیان د طریقي د
 استعمال د اسم تفصیل دی او غرض د مصنف هم معلوم شو چې بیان د طریقي د استعمال د اسم
 تفصیل دی چې دا اسم تفصیل مستعملیږي په کلام د عربو کې په یو د طرق ثلاثة و سره

۱ په اضافت سره چې مستعمل شوی وی نحو قوله تعالى ﴿وَلَقَدْ نَهَّيْتُمُ الَّذِينَ﴾ و كقولك
 (ريد افضل الناس) ۱، په من سره نحو (زيد افضل من عمرو) (الصلوة خير من النوم)
 ۲ په الف لام سره نحو (زيد) (الافضل)

سوال: اسم تفصیل ولې مستعملیږي په کلام د عرب کې په یو د طرق ثلاثة و سره؟
 جواب: لپاره د تعین د مفصل علیه ځکه اسم تفصیل واضع وضع کړی دی لپاره د دې چې دلالت
 وکړي په تفصیل د شي، علی غیره باندې، بولاندې ده د ذکر د غیر نه چې مفصل علیه دی او ذکر د
 مفصل علیه من او اضافت سره ظاهر دی ځکه مدخول د من او مضاف الیه مفصل علیه دی، او
 مفصل علیه سره د الف لام نه په حکم د مذکور کې دی بحسب الطاهر ځکه په الف لام سره اشاره
 کولی شي معین ته په ذکر د مفصل علیه سره مخکې د الف لام نه لفظا یا حکما لکه یو سړی ست نه
 معلومات کوي د یو شخص چې هغه افضل وي د رید نه او ته ورته ووايي چې (عمرو افضل) یعنی
 عمرو افضل دی د رید نه، او اسم تفصیل مستعملیږي په یو د طرق ثلاثة و سره په طریقه د انفصال
 حقیقي سره په دې شان سره چې اجتماع د دې طرق او خلوه دواړه ممتنع دي (وادا كان الامر كذلك
 فلا يجوز زيد) (الافضل من عمرو) ځکه لازمیږي لغویت او ابطال د احدهما

سوال: دا قاعده ست مقوضه شوه په دې قول د شاعر سره
 ولست بالاکثر منهم حصي

دلته اکثر صیغه د اسم تفصیل ده چې دا مستعمل شوې ده الف لام او من دواړو سره په شان د رید
 (الافضل من عمرو) باندې جواب: ۱، يجوز في الشعر ما لا يجوز في غيره

لما العزة للتحکاکثر

۲. اکثر کي الف لام عهد خارجي نه دي بلکه زنده دي لپاره د تحسین د کلمه
۳. او که الف لام عهد خارجي شي نو دا من، من تفضيلي به دي بلکه من ابتدائي دي
۴. من تبعیصي دي نه تفضيلي (ای لست من بینهم بالاکثر حصی)
۵. یا من تفضيلي نه دي بلکه من ظرفي دي، ای لست بالاکثر فیهم مثل قوله تعالى واذا بودي لصلوة من يوم الجمعة ای في يوم الجمعة
۶. او که ومنم چي دا من تفضيلي دي نو دا په اکثر پوري متعلق نه دي بلکه د دي متعلق اسم تفضیل مقدر دي (ای لست بالاکثر اکثر منهم حصی)
۷. زید افضل او جائز نه دي زید افضل یعنی جائز نه ده څلوه د اسم تفضیل د طرق ثلاثه و نه د وحي د فوت د مقصود زموږ نه چي هغه تعین او معلومیت د مفصل علیه دی الا ان یعلم دا مستثنی مهرغه ده. معنی دا شوه چي (ولا یحوز زید افضل في جميع الاوقات) الا ان یعلم ای الا وقت معلومیة المفصل علیه بپ صیغه د اسم تفضیل مستعمله ولی شي مجرد عن اللام والاضافات ومن نحو الله اکبر چي دلته مفصل علیه (مضاف الیه) محذوف دی، (ای اکثر کل شي) یا محذوف مجرور دی په من سره (ای اکبر من کل شي)
۸. حال نه وایي چي اسم تفضیل مستعمله ولی شي په یو د طرق ثلاثه و سره دا قاعده ستا مقوضه شوه په دي قول د الله سره ﴿أَقْرَبُ أَهْوَأَقْرَبُ لِتَقْوَى﴾ و قوله تعالى ﴿وَهُوَ أَزْهَى يَدْوُ الْمَطْلَقِ ثُمَّ يَبْدُو أَهْوَأُ﴾
۹. ﴿أَقْرَبُ﴾ دا اقرب او اهون صیغه د اسم تفضیل ده او نه ده مستعمل په یو د طرق ثلاثه و سره نه لفظاً او نه تقدیراً؟ جواب: دا عبارت د مصنف په حذف د معطوف سره دی (ای الا ان یعلم او یخرج اسم التفضیل عن معنی التفضيلي) یعنی اسم تفضیل مستعملیږي په یو د طرق ثلاثه و سره لفظاً یا تقدیراً پدي شرط سره چي دا اسم تفصیل مستعمل شوی وو په معنی تفضيلي کي او که نوی مستعمل شوی په معنی تفضيلي کي بلکه په معنی د اسم فاعل سره وو یا په معنی د صفت مشبه سره وو بپ نشي مستعمله ولی په یو د طرق ثلاثه و سره نه لفظاً او نه تقدیراً (که في الامثلة المذكورة) **فاما الضيف لله**
- مطابقاً** هر کله چي فارغ شو مصنف د بیان د طرق ثلاثه و د اسم تفضیل به اجمالاً نو شروع یي وکړه په بیان د استعمال د اسم تفصیل کي په طرق ثلاثه و سره تفصیلاً **فاما کي** دا تفصیلیه ده
- لوجه:** **فاما الضيف** که چرته اصفت وکړی شي د اسم تفضیل معرفي ته او اسم تفصیل په معنی تفضيلي کي مستعمل یي **الله معنیان** نو ثابت دي د دي اسم تفضیل لپاره دوه معاني، او که اصفت د اسم تفضیل بکړي ته راغلی وو نو عدم مطابقت واجب دی، او که مضاف الی المعرفة وو، نو په معنی تفضيلي کي نه وو مستعمل شوی نو هلته مطابقت واجب دی د موصوف سره، او که اصفت د اسم تفضیل راغلی وو معرفي ته او په معنی تفضيلي سره وو، نو هلته دوه معاني دي په یوه معنی باندې مطابقت واجب دی د موصوف سره او په بله معنی باندې حوازه و جهین دی **احصا** یو د دي معنیين نه **هو اکثر** چي دغه معنی اوله اکثر ده د ثاني به ان قصد چي قصد کړی شي په په دي اسم

تفصیل سره الزیاده زیادت د فاعل د اسم تفصیل په اصل معنی مصدری کې علی من په هغه ج باندې
اضیف چې اضافت کړی شوی دی د دې اسم تفصیل الیه هغه شی ته فقط، دې ته زیادت مقید وایي
ځکه زیادت د فاعل د اسم تفصیل راغلی دی په معنی مصدری کې فقط د مضاف لیه به اصطلاح
مبتدا ده، ان مقصد به الزیاده، ورله خبر دی او هو الاکثر جمله معترضه واقع شوی ده بین المبدأ
والخبر لپاره د پوره وجه د تقدیم د معنی اولی په معنی ثانی باندې، اصباف الیه کې لیه صمیر
راجع دی من ته، او من راځي د دوي العقولوا لپاره او غیر دوي العقول پکې داخل دي علی سبیل
التغلب **فی شرط ان یکن منهم** شرط دی په استعمال د اسم تفصیل کې په دې معنی اول سره ان یکن
کیدل د فاعل د اسم تفصیل **منهم** بعض د افرادو د مضاف الیه به په عسار د مفهوم لغوي د لفظ
سره لپاره د دې چې اشراک راشي په اصل معنی مصدری کې د مفصل علیه سره چې مضاف یې
دی او خارج دی د مضاف الیه به په عسار د ارادې سره لپاره د دې چې لازم نه شي اضافت د شی
الی نفسه مثال لکه **ذهب الفضل الناس** دا افضل اسم تفصیل مستعمل شوی دی په صافت سره او
اضافت یې راغی دی معرفې ته او دا په معنی تفصیلی سره دی او مستعمل دی په معنی اول سره
چې هغه زیادت د فاعل د اسم تفصیل دی په معنی مصدری کې فقط د مضاف الیه به ر شرط پکې
هم موجود دی چې دا رید یو فرد دی د افرادو د ناس به

سوال نه و یې چې شرط لپاره د اسم تفصیل معنی الاول کون د فاعل د اسم تفصیل دی د حل به
مضاف به کې پوره ست به پیوس کوم چې رید افضل الناس کې فاعل د اسم تفصیل رید دی د
داخل په الناس کې و یې که نه و یې، که وایې بواضاقت د شی الی نفسه راغی او که داخل یې نه وایې
یو فاعل د اسم تفصیل بعض د افرادو د مضاف الیه به نه شو، نو استفاء د شرط راغله؟ **جواب** رید به
داخل ویم په الناس کې په عسار د مفهوم لغوي سره او خارج یې وایم په اعتبار د ارادې د متکلم سره
سوال شرط لپاره د استعمال د اسم تفصیل معنی الاول کون د فاعل د اسم تفصیل بعض د افرادو د
مضاف الیه به ولې دی؟ **جواب** لپاره د دې چې اشراک راشي د فاعل د اسم تفصیل د مضاف الیه
سره په اصل معنی مصدری کې

سوال، دا د عدد سب مقصد شوه په رید اعلم الحداد سره چې دلته فاعل د اسم تفصیل بعض د
فردو، مضاف لیه به دی؟ **جواب** دا عام دی که بعض د افرادو د مضاف الیه به حقیقه وي او که
غریب وړ لیه وې د **فلا یعوز یوسف احسن اخوته** د دې و چې به چې شرط په اسم تفصیل مستعمل
معنی اول کې کون د فاعل د اسم تفصیل دی داخل په افرادو د مضاف الیه کې به دی حائر یوسف
احسن خونه چې د اسم تفصیل مستعمل په معنی اول سره داخلې ځکه لازمی اجتماع د
تقصیس، و اجتماع د نقصس جو باطل ده نو دا ترکیب هم باطل شو وجه د ملازمې اجتماع د
تقصیس حقه، حی چې صاف د اخوه چې صمیر ته شوی دی چې راجع دی یوسف به دا دلائل کوي
په دې خبره چې یوسف خارج دی د اخوه به ځکه که خارج نه شي نو یې لازمی اضافت د شی الی

المبني

نفسه او که دی ته گورې چې شرط په اسم تفضیل مستعمل بمعنی لاول کې دا دی چې فاعل د اسم تفضیل به بعض د هر د د مضاف الیه به وي، دا دلالت کوي چې یوسف په اخوة کې چې مفضل علیه دی داخل دی، نو لازم شو کون د یوسف داخل په اخوة کې او خارج د اخوة به، او دا نه ده مگر اجتماع د تفضیل ده لهذا دا ترکیب نه دی جائز ۲۱. یا دا ترکیب نه دی جائز **لخروج عنهم** وحي د خروج د یوسف به د اخوة نه او شرط لپاره د اسم تفضیل مضاف بمعنی الاول عدم خروج د اسم تفضیل دی د مفضل علیه نه نو شرط مستغنی شو او انتفاء د شرط مستلزم ده انتفاء د مشروط لره

جواب: **باضافتهم اليه** د وحي د اضافت د اخوة به اليه یوسف ته و مضاف الیه خارج وي د مضاف به نو د اضافت تقاب دا ده چې د اخوة به مراد باقي حو دي، علاوه د یوسف به و الا لاميری اضافت د شی الی نفسه نو یوسف احسن اخوة کې فاعل د اسم تفضیل داخل به شو په مضاف لیه کې بوا انتفاء د شرط راعله او انتفاء د شرط مستلزم وي انتفاء د مشروط لره نو دا ترکیب ممتنع شو

والثاني ان التقصد به الزيادة مطلقا هر کله چې فارع شو مضاف د بیان د معنی اول د اسم تفضیل مضاف الی المعرفة به، نو شروع یې وکړه په بیان د معنی ثانی د اسم تفضیل مضاف الی المعرفة کې ودا معنی اول یې مقدم کړه په ثانی باندې لکه اکثر من الثی بوي ويل لثی ان تقصد
توجه: معنی ثانی د هغه اسم تفضیل چې مضاف شوی دی معرفي ته **ان تقصد زیادة مطلقا** مقصود د منکلم زیادت د فاعل د اسم تفضیل دی مطلق به دي شان سره چې د فاعل د اسم تفضیل راند به دی په صل معنی مصدری کې بواخي په مضاف الیه باندې لکه څنگه چې فاعل د اسم تفضیل راند دی په اصل معنی مصدری کې د مضاف الیه به نو دارنگې د غیر به هم راند دی د معنی د مطلق ده او دي معنی ثانی ته زیادت مطلقه واني حکم د زیادت مقصود د منکلم په اسم تفضیل مطلق دی او نه دی مقید په مضاف الیه سره

مراد هر کله چې زیادت مقصود د منکلم په اسم تفضیل سره مطلق دی و نه دی مقید په مضاف الیه به بویب اضافت د اسم تفضیل مضاف الیه ته ولي کوي؟

جواب: **بما** صفت کولی شي د اسم تفضیل مضاف الیه ته **للتوضيح** لپاره د توضیح د اسم تفضیل که دا مضاف الیه معرفه وه یا لپاره د تخصیص د اسم تفضیل که د مضاف الیه بکره وه لکه چې صفت کولی شي د باقي صفاتو د تخصیص لپاره نحو مصارع مصر حسن اقنوم چې هلته شرط به دی کون د موصوف بعض د مضاف الیه نه **لیجوز** پس خبر دی په دي معنی سره چې ته دا اسم تفضیل مضاف کړې یو جماعه به چې هغه د حسن د فاعل د اسم تفضیل به وي او د فاعل داخل به وي په همدې کې مثال لکه **یوسف احسن اخوة** شو. په دي مثال کې احسن صیغه د اسم تفضیل ده او د مضاف شوی دی په صفت الی المعرفة معنی ثانی سره چې هغه زیادت مطلقه دی و صفت د اسم تفضیل راعلی دی داسې یو جماعه ته چې هغه د حسن د فاعل د اسم تفضیل به دی او فاعل د اسم

تفضیل چي یوسف دی داخل به دی به مصاف الیه کي چي هغه اخوة دی لپاره د دي چي لازم به شي
اصافه د شي الی نفسه

(۲) یا لازم به شي کون د شخص اح لنفسه خکه اخوته کي صمیر راجع دی یوسف ته او دا چي داخل
شي په دي اخوة کي بیا لازمې کون د یوسف اح د یوسف او دا نه دی جائز او اضافت شوي دي
معرفي ته محض لپاره د توضیح چي د فاعل او د مصاف الیه په مېخ کي علاقه د اخوت ده او دا
رېکي اسم تفضیل په دي معنی سره اصافه کولی شي هغه جماعة ته چي فاعل د اسم تفضیل داخل
دی په هغه کي لپاره د وصاحت د نسب نحو «ینا صلی الله علیه وسلم افضل القریش ای افضل
الناس من بین قریش» نبي صلی الله علیه وسلم افضل دی د ټولو خلقو به، نه یواځي د قریش به او
اضافت يې قریش ته شوی دی لپاره د تعیین د سبب

(۳) او کله اصافه د اسم تفضیل کولی شي داسې یو شي ته چي هغه به دی د جماعة د فاعل د اسم
تفضیل نه «نحو فلان اعلم بغداد ای اعلم مما سواه» او اصافه شوی دی بغداد ته لپاره د بیان او د
توضیح د مسکن او د منشا

وېجوز في الاول هر کله چي فارغ شو مصنف د بیان د طریقې د استعمال د اسم تفضیل او د بیان د
معین د اسم تفضیل مصاف الی المعرفه نه نو شروع يې وکړه په بیان د مطابقت او عدم مطابقت د
اسم تفضیل کي د موصوف خپل سره ځکه اسم تفضیل په اعتبار د مطابقت او عدم مطابقت د
موصوف سره په درې قسمه دی. (۱) یو هغه دی چي مطابقت واجب دی د موصوف سره.
(۲) چي عدم مطابقت واجب دی د موصوف سره (۳) دریم کي جواز د وجهین دی، اوس مطابقت کوم
ځای کي واجب دی او عدم مطابقت کوم ځای کي واجب دی او جواز د وجهین کوم ځای دی نو هغه
صورتونه بیانوي بېجوز سره.

ترجمه: وېجوز او جائز دی او ممکن دی په امکان خاص سره **في الاول** په نوع اول کي د نوعین د اسم
تفضیل مصاف الی المعرفه نه چي قصد زیاده الی من اصيف الیه دی **الافراد** افراد د اسم تفضیل
اگر که موصوف د دي مشي او مجموع وي یعنی عدم مطابقت د اسم تفضیل د موصوف سره
دارنگې جائز دی په دي کي تذکیر اگر که موصوف يې مؤنث وي **الافراد** کي الف لام عهد خارجي
دي یا عوضي دي مراد افراد د اسم تفضیل دی **والمطابقة** او جائز دی مطابقت د اسم تفضیل د
موصوف سره په افراد تثبیت جمعیت تذکیر او تانیث کي **المطابقة** کي هم الف لام عهد خارجي دي
یا عوض د مصاف الیه به راعلي دي **لن** د هغه موصوف سره هو چي دغه اسم تفضیل صفت واقع
شوی دی له د دغه موصوف لپاره مثال د عدم مطابقت نحو قوله تعالى (ولتجدنهم احرص الناس
او مثال د مطابقت نحو قوله تعالى (اکابر محرميها)

سوال: اسم تفضیل مصاف الی المعرفه بمعنی الاول کي مطابقت او عدم مطابقت دواړه ولې جائز
دی؟ **جواب:** دا دوو وجهین دی من وجه مشابه دی د اسم تفضیل مستعمل بمن سره په تعیین د

مضاف الیه کی۔ دا تقصا د عدم مطابقت کوی او من وجه مشابه دی د اسم تفصیل مستعمل باللام
 سرہ پہ تعریف کی۔ دا تقصا د مطابقت کوی او عمل پہ جہتیں چي ممکن وو نو اعمال اولی دی د
 استعمال نہ نو مونہ د دوارو جہتیں لحاظ وکرو نو مطابقت او عدم مطابقت دوارہ جائز شو **واما الثاني**
 او هر چي ده نوع ثاني د اسم تفصیل مضاف نہ چي مقصود پہ هعي کی زیادت مطلقہ دی **والعرف**
باللام او اسم تفصیل معرف باللام **فلا بد** پس ضروري ده او واجب دی من المطابقة مطابقت د اسم
 تفصیل د موصوف سرہ پہ فراد تثنیت جمعیت تذکیر او تانیث کی خکہ مطابقت واجب دی پہ میسج
 صفت او موصوف کی پہ وقت د عدم وجود د منع کی او دلته مانع د مطابقت نہ نہ دی موجود چي
 مشابهت دی د اسم تفصیل مستعمل بمعنی من سرہ، خکہ دا دوارہ مشابه نہ دی د اسم تفصیل
 مستعمل بمعنی من سرہ پہ تعین د مفضل علیہ کی مثال لکہ زید **والافضل** الريدان الافضلان
الريدون الافضلون **هذه** الفصلی الهدیان الفصلیان الهدیات **والتي** بمن او هغه اسم
 تفصیل چي مستعمله ولي شي پہ من تفصیلی سرہ **مفرد مذکر مفرد مذکر راخي لا غیر** نہ بل خہ خکہ
 مطابقت د صفت د موصوف سرہ راخي پہ الحاق د علامات د تشبہ او جمع او مؤنث سرہ اوس دا
 علامات د تشبہ جمع او مؤنث بہ خالی نہ وي یا نہ بي د من تفصیلی نہ محکی راوري یا نہ بي
 وروستو راوري کہ محکی بي راوري نو لازمی بي اجرا د علامہ پہ وسط د کلمہ کی حکم او دا نہ ده
 جائز خکہ اصل پہ استعمال کی استعمال د اسم تفصیل دی پہ من سرہ لپارہ د فرق د افعال تفصیلی
 فعل صفتی سرہ او د دي اصالت د وحی نہ من کالحر اگر خبدلی دی د اسم تفصیل نہ او کہ د من
 نہ بي وروستو راوري نو لازمی بي احراء د علامہ پہ کلمہ آخری کی او دا باطلہ ده مثال د اسم تفصیل
 چي مستعمل دی پہ من سرہ لفظا او مطابق نہ دی د موصوف سرہ نحو قوله تعالى ﴿ قُلْ لَّيْسَ كَانُ
 لَكُمْ مِنْ آيَاتِكُمْ وَلَا مِنْكُمْ وَلَا جَزَاءُ لَكُمْ وَلَا تَعْلَمُونَ ﴾ **و** كقول المؤذن (الصلوة خير من النوم) او چي مستعمل وي پہ من سرہ
 تدبیرا او مطابق نہ وي د موصوف سرہ نحو قوله تعالى ﴿ لِيُؤْتِيَهُمُ اللَّهُ وَأَخُوهُ لَعْنَةً إِنْ بَيَّأْتُمْ ﴾
بمن **لہ** **دا خبرہ** چي اسم تفصیل مستعمل بي پہ کلام د عربو کی پہ یو د طرق ثمانیو سرہ
 ۱ مستعمل بمن لفظا نحو الصلوة خير من النوم (۲) مستعمل بمن تقدیرا نحو لیوسف واخوه احب
 الی اینا ۳ مضاف الی المکره نحو المجاهدون افضل رجال، وقول صاحب التلخیص لانها اخصر
 طريق (۴) اسم تفصیل مضاف الی المعرفة قصد زیادته مطلقا نحو محمد افضل القریش
 ۵ مضاف الی المعرفة، خالی د معنی تفصیلی نہ، نحو زید وعمر وعلما القرية ای عالما القرية
 ۶ مستعمل پہ الف لام سرہ نحو زید **والافضل** (۷) مضاف الی المعرفة قصد زیادته علی من
 صیف الیه، (نحو قوله تعالى ولتجدنهم احرص الناس
 ۸ مجرد عن اللام والاضافة ومن، او عاری د معنی تفصیلی نہ کما فی قول الشاعر
 ان الذي سمك السماء بنى لنا بيتا دعائمه اعز واطول

ای عزیز و طویل

په اول، دویم، دریم صورت کې عدم مطابقت واجب دی د موصوف سره او په څلورم پنجم و شپږم
صورت کې مطابقت واجب دی د موصوف سره او په اوم او اتم صورت کې حواز د وجهس دی یعنې
مطابقت او عدم مطابقت دواړه جائز دي

ولا يعمل فی مظهر. الخ ربط: هر کله چې فارغ شو مصنف د طریقه د استعمال د اسم تفصیل نه پرې
شروع یې وکړه په بیان د عمل د اسم تفصیل کې نو وې ویل، ولا يعمل فی مظهر،
(ترجمه) ولا يعمل عمل نه کوي اسم تفصیل د رفع بنا بر فاعلیت په قرینې د استثناء سره فی مظهر په
اسم ظاهر کې فی وقت من الاوقات الا مگر عمل کوي اسم تفصیل د رفع بنا بر فاعلیت په اسم ظاهر
الماکان کله چې دا مشروط وي په شروط ثلاثه و سره

۱. چې مسند الیه او ما جری علیه د اسم تفصیل غیر غیر وي
۲. او په مابین د مفصل او معصل علیه کې اتحاد داتي او فرق اعتدري وي
۳. اسم تفصیل واقع شوی وي وروستو د حرف یې به یې دا عمل کوي د رفع بنا بر فاعلیت په اسم
ظاهر کې ځکه دا په معنی د فعل سره دی و الا فلا ځکه اسم فاعل او اسم مفعول عمل کوي په شرط
عمل د فعل حمل د وجې د مشابهت نه د فعل سره لفظاً او معنی او صفت مشبه عمل کوي د وجې د
مشابهت نه د اسم فاعل سره په گردان کې او اسم تفصیل عمل نه کوي په شان د عمل د فعل حمل
ځکه دا مشبه نه دی د فعل سره ځکه دا دلالت کوي په زیادت د معنی مصدرې باندې بالنسبة لی
الغیر بخلاف الفعل او به مشابه دی د اسم فاعل سره په گردان کې ځکه اصل په اسم تفصیل کې
استعمال د اسم تفصیل دی په من سره لپاره د فرق د افعلي صفتي د افعلي تفصیلی سره او نه
تفصیل چې مستعمل شي په من سره یو هغه معرود مدکر اندا وي ولا یشي ولا یجمع او اسم تفصیل
چې مستعمل شي په اصافت او الف لام سره دا محمول دی په اسم تفصیل مستعمل یس باندې
په رفع سره احتراز راغی د نصب به ځکه عمل د اسم تفصیل د نصب بنا بر مفعول نه او بنا بر مفعول
معنه نه دی راغلی په استعمال د کلام د عربو کې به په مظهر کې او نه په مخمر کې او عمل د اسم
تفصیل د نصب بنا بر نمیر او بنا بر ظرفیت او بنا بر حالیت راغلی دی په استعمال د کلام د عربو کې
بلا قید و شرط ځکه په ظرف او حال کې د عمل کولو لپاره کافي ده رانحه د فعل او په نمیر کې اسم
جامد هم عمل کولی شي نو اسم تفصیل خو جامعاً عمل کولی شي مثال د اول نحو قوله تعالی ﴿اَلَا
اَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَاَعْرَضَ﴾ و قوله علیه السلام ﴿اَكْمَلَهُمْ دِيْنًا اَكْثَرَهُمْ خُلُقًا﴾ او مثال د ثاني او د ثالث نحو
زید احسن منک الیوم راکب

تشریح: سوال: د دې عبارت ربط د ماقبل سره څه دی او غرض د مصنف د دې عبارت نه څه دی؟

جواب: ربط د ماقبل سره دا دی چې مخکې بیان د طریقه د استعمال د اسم تفصیل او بیان د صورتونو
مطابقت او عدم مطابقت د اسم تفصیل د موصوف سره و او دا بیان د عمل د اسم تفصیل دی او

بر ص د مصف د دي عبارت نه دوه خري دي ۱ ظاهر د عمل د اسم تفضل د رفع سا بر فعليت په اسم ظاهر کي ۲ بيان د شروط ثلاثه د عمل د اسم تفصيل د رفع سا بر فعليت په اسم ظاهر کي بيان ولا بعمل في مظهر کي دا عمل مبدیه به سا بر وايي به نهي د عمل مصف وايي او پ به نهي د عمل د رفع بنا بر فاعليت وايي که نهي عمل مطلق وايي بود، باطل دي خکه اسم تفصيل عمل کوي په اسم ظاهر کي د نصب سا بر صرحت حاليت او ضمير او که نهي د عمل د رفع سا بر فعليت وايي بود هعي لپاره لاندې ده د قرسي به سر به خه ده

جوابه مراد د مصف په دي مقدم کي نهي د عمل مصف به ده بلکه نهي د عمل د رفع ده، سا بر هانيت او قرينه په دي بدي وروستو ستنه ده

پس وده گره دا خبره چي عمل د اسم تفصيل دوه قسمه دي ۱ عمل د نصب ۲ د رفع و عمل د نصب د اسم تفصيل دوه قسمه دي ۱ عمل د نصب به بر مفعول به يا سا بر مفعول له يا سا بر مفعول معه ۲ دويم عمل د نصب دي سا بر ظرفيت يا بر حاسيت، سا بر ضمير بو عمل د اسم تفصيل د نصب سا بر مفعول به نه معه نه دي را علي په استعمال د کام د عربو کي ۱ السد عليه التمتع والاستقراء ۲ عمل د نصب سا بر مفعول به نه دي را علي خکه مفعول به د اسم تفصيل لپاره مفضل عبه دي او مفضل عليه نه راخي مگر مصف اليه پ مدحول د من و مصف اليه او مدحول د من محرو راخي نه منصوب. پ مفضل عليه راخي مفعول په اللام عهد خارجي سره چي هغه مدکور وي محکمي د اسم تفصيل به صراحتا يا کايه يا علم

مثال چي ته وايي اسم تفصيل عمل د نصب سا بر مفعول به نه کوي دا فاعله سا موصوفه شوه بقوله تعالى ﴿وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ﴾ دلته اعلم اسم تفصيل عمل نصب کړي دي امن يصل ا کي سا بر مفعول به ۲ جوابه د دي ترکيب دعسي به دي، بلکه ترکيب د دي چي معمول د اسم تفصيل مدبر دي او من مفضل مفعول به د فعل مقدر دي (فيحکون التقدير وهو اعلم من حکل واحد بعلم من يصل عن سبيله) و اسم تفصيل عمل د نصب کوي سا بر مفعول به پ حاليت يا ضمير بلا قيد و شرط مثال د ضمير نحو قوله تعالى ﴿أَنَا أَكْثَرُ بَيْنَكُمْ﴾ و قوله عليه السلام اكملهم دينا نكثهم حقا او مثال د حال او مفعول به نحو ريد احسن منك اليوم راک

مثال اسم تفصيل عمل د نصب سا بر ضمير يا حاليت يا ظرفيت بلا قيد و شرط ولي کوي ۲ جوابه خکه د ظرف او حال لپاره کي ده رتبه د فعل يعني په دي کي هغه شي عمل کولی شي چي فعل کي بوي د معنی د فعل وي، او ضمير کي اسم حامد هم عمل کوي، مثال د حال اهدا ريد قائما او مثال د ظرف نحو اسد علي وفي لحروب نعمة او مثال د ضمير نحو رطل ريت بودا حوصيه د اسم تفصيل ده دلالت کوي په معنی مصدر، بدي په طريق ولي سره عمل کولی شي و عمل د رفع د اسم تفصيل دوه قسمه دي ۱ عمل د رفع په ضمير کي ۲ عمل د رفع په اسم ظاهر کي بو اسم تفصيل عمل د رفع سا بر فعليت کولی شي په ضمير کي بلا قيد و شرط خکه دا ضعيف دي

اثر بی نه ظاهر بی به لفظ کی نو دا محتاج نه دی قوت د عامل نه او اسم تفضیل عمل د رفع بنا بر
فاعلیت په اسم ظاهر کی بلا قید و شرط نه شی کولی بلکه عمل د دې مشروط دی په شروط ثلاثه
سره که دا درې واره معاً موجود وو نو عمل د رفع کوي بنا بر فاعلیت و الافلا
سوال: دا درې واره شرطونه چې موجود وي نو بیا اسم تفضیل عمل د رفع بنا بر فاعلیت په اسم ظاهر
کی ولې کوي؟ **جواب:** دا اسم تفضیل بیا په معنی د فعل سره دی نو ځکه عمل د رفع بنا بر فاعلیت
کوي په اسم ظاهر کی.

سوال: چې دا درې واره شرطونه موجود نه وو نو بیا اسم تفضیل عمل د رفع بنا بر فاعلیت اسم ظاهر
کی ولې نه کوي؟ **جواب:** د وحی د عدم مشابعت د اسم تفضیل نه د فعل او د اسم فاعل سره ځکه اسم
فاعل عمل کولو په شان د عمل د فعل خپل د وحی د مشابعت نه د مضارع سره لفظ او معاً او
صفت مشبه عمل کولو په شان د عمل د فعل خپل د وحی د مشابعت نه د اسم فاعل سره په گردان
کی او اسم تفضیل نه مشابه دی د فعل سره ځکه دا دلالت کوي په زیادت د معنی مصدري علی
غیره باندې بخلاف الفعل، او نه مشابه دی د اسم فاعل سره په گردان کی ځکه اصل په اسم تفضیل
کی اسم تفضیل مستعمل بمن دی لپاره د فرق بین افعال صفتی او افعال تفضیلی او اسم تفضیل چې
مستعمل شی په من سره هغه نه تشبه کیږي او نه جمع کیږي او اسم تفضیل مستعمل باللام و
الاضافة محمول دی په اسم تفضیل مستعمل بمن باندې الا مگر دا اسم تفضیل عمل د رفع بنا بر
فاعلیت کولی شی په اسم ظاهر کی **لا ځان** که چرته وو دا اسم تفضیل **صفة** وصف لشی لپاره د یو
موصوف یعنی دا اسم تفضیل جاري وو په ماقبل باندې په لفظ کی په دې شان سره چې دا واقع شوی
دی صفت د ماقبل یا حال یا خبر لپاره د دې چې د دې اسم تفضیل لپاره په ماقبل کی معتمد علیه
پیدا شی چې دا اسم تفضیل تکیه ولگوي په هغې باندې او عمل وکړي په مابعد اسم ظاهر کی د
رفع بنا بر فاعلیت **هو** او دغه اسم تفضیل **هو** یعنی په معنی کی صفت دی او ثابت دی **مسبب** د مابعد
لپاره چې هغه مسبب دی ځکه چې وجود د مابعد موقوف دی په وجود د ماقبل پورې لپاره د دې
چې مابعد اسم ظاهر معمول پیدا شی اسم تفضیل لره داسې مسبب چې مشترک دی په مابین د ما
جری علیه او غیر کی او داسې مسبب مفضل چې مفضل دی **باعتبار الاول** په اعتبار د اول سره چې هغه
موصوف دی **هو** نفسه په خپل ځان باندې **باعتبار غیره** او مفضل علیه دی په اعتبار د غیر د اول سره
یعنی بین المفضل والمفضل علیه اتحاد ذاتی او فرق اعتباری دی لپاره د دې چې معنی تفضیلی
کمزوری شی **منفها** او داسې اسم تفضیل چې منفی وي په حرف نفی سره

(۲) یا په حال کون د دې اسم تفضیل کی چې دا منفی وي په حرف نفی سره

یعنی اسم تفضیل نه واقع شوی وي وروستو د حرف نفی نه لپاره د دې چې دا حرف نفی متوجه شی
دې قید ته چې زیادت د معنی مصدري دی او قید د دې نه لري کړي او دا په معنی د اصل فعل سره
پاتې شی نو عمل د رفع **له** وکړي بنا بر فاعلیت په اسم ظاهر کی

المنهني

مؤال: منفي منصوب دي او منصوبات دولس دي دا كوم يو قسم دي په هغه دولسو اقسامو كي؟
 جواب: (۱) دا خبر بعد الخبر دي د كان لپره (۲) پا دا حال واقع شوي دي د اسم د كان نه
 (۳) پا دا منصوب دي بنا بر مفعول مطلق د مفضل لپاره.

مؤال: مفعول مطلق خو مصدر وي او منفي خوصيغه د اسم مفعول ده او اسم مفعول مفعول مطلق نه واقع
 كيري جواب: زه دېته مفعول مطلق وایم په اعتبار د حذف د موصوف سره اي تفضيلا منفي ب موصوف
 حذف شو او دا قائم شو مقامه او د هغې اعراب يې واخستلو نو دا مفعول مطلق دي مجارا او بيابه
 مؤال: ما نه مثال وښايه چې اسم تفضيل عمل د رفع كړي وي په اسم ظاهر كي بنا بر فاعليت او جامع
 دي شروط وي؟ جواب: ما رايه دجلا احسن في عينه الكحل منه في عين زيد په دي مثال كي لاندې ده د
 معرفت د امور ثلاثه نه: (۱) تركيب (۲) ترجمه (۳) تطبيق بالمثل

ترتيب: دا دي ما نافية رايه فعل فاعل وجلا موصوف احسن اسم تفضيل في عينه جار مجرور متعلق
 دي احسن پوري يا په اعتبار د متعلق سره حال دي د فعل د احسن نه الكحل فاعل د احسن لپره
 دي منه جار مجرور ظرف لغوه متعلق دي احسن پوري في عين زيد جار مجرور ظرف لغوه دا هم متعلق
 دي احسن پوري اسم تفضيل سره د فاعل او سره د متعلقات نه صفت د موصوف چې رجلا دي
 موصوف مع الصفة مفعول به د رايه فعل سره د فاعل او د مفعول نه جمله فعلیه خبریه منفيه
 مؤال: رايه فعل دي د افعال قلوب نه دوه مفعوله غواړي دلته رجلا موصوف مع الصفة، مفعول اول
 دي او مفعول ثاني نشته جواب: رايه دوه قسمه دي (۱) بمعنى علمت (۲) بمعنى ابصرت، بمعنى
 علمت چې راشي نو دا فعل دي د افعال قلوب نه دوه مفعوله غواړي او بمعنى ابصرت فعل دي د
 افعال لحواس نه يو مفعول غواړي او دلته بمعنى ابصرت دي نه بمعنى علمت

ترجمه: ما نه دي ليدلي يو سري داسې سري چې ښايسته دي په سترگو د دي سري كي الكحل رانجه
 نه د دي رانجه نه في عين زيد چې په سترگو د زيد كي يې واخلي يعنى دا رانجه چې خومره ښايسته
 حكاري په سترگو د زيد كي نو د بل چا په سترگو كي دومره ښايسته نه حكاري او په دي لفظ كي
 كحل د عين زيد مفضل عليه دي او كحل د عين د رجل مفضل دي او په اعتبار د مراد سره
 بالعكس دي چې كحل د عين زيد مفضل او كحل د عين رجل مفضل عليه دي

تطبيق بالمثل: احسن صيغه د اسم تفضيل ده عمل يې كړي دي د رفع بنا بر فاعليت په اسم ظاهر كي
 چې الكحل دي او هغه درې واړه شرطونه پكې موجود دي په دي شان سره چې دا صيغه د اسم
 تفضيل لفظ كي جاري ده په ماقبل باندې چې صفت د رجلا دي او په معنى كي ثابت دي ما بعد لره
 چې الكحل دي نو ما جري عليه او مسند اليه د اسم تفضيل غير غير شو، او په مابين د مفضل او
 مفصل عليه كي اتحاد ذاتي او فرق اعتباري دي چې دغه يو كحل دي هم مفضل دي او هم مفضل
 عليه دي په دي شان سره چې دغه كحل په عين زيد كي واخلي نو مفصل دي او په عين د رجل كي
 مفصل عليه او دا احسن منفي دي په جرف نفي سره او صيغه د اسم تفضيل چې عمل د رفع وكړي

بن بر فاعلیت په اسم ظاهر کې په شروط ثلاثه وو سره دېته مسئله د کحل وائي عند البحار د
تسمیه د کل ده په اسم د حر اشتهر سره برابره خبره ده چې لفظ د کحل پکې وي لکه په دې مثال کې
شو او که لفظ د کحل په کې نه وي کقول ابن مالک

مکمل تری هی الناس من رهیق اولی به الفصل من الصدیق

ما رايت امراً احب اليه البذل منه اليحكا يا ابن سنان

وقول الآخر شعر
بل مثل لکه دا حدیث د نبي علیه السلام شو (ما من ایام احب الی الله فیه الصوم منه هی عشره
الحجه) ، و المراد منه تسمیه ایام ذی الحجه لان الصوم هی يوم الاسحی حرام بالاتفاق ولما اطلق لفظ المشر
بناء علی التحلیب

سوال: (قالت عائشة رضي الله عنها ما رايت النبي صلى الله عليه وسلم صائماً في العشر قط)؟

جوابه: قل الشيخ في

لمرضى او للسفر

سوال: دا درې شرطونه د عمل د رفع د اسم تفصیل لپاره په طریقه د اولویت سره دی که په طریقه د
جواز سره؟ جوابه: د جمهورو په نزد باندې دا درې واړه شرطونه د جواز د عمل د اسم تفصیل لپاره
دی د رفع بنا بر فاعلیت په اسم ظاهر کې په دی شان سره چې دا درې واړه شرطونه چې موجود وو
اسم تفصیل عمل د رفع کولی شي اسم ظاهر کې و الا فلا، او د اخفش او د سیبویه په نزد باندې دا
شرطونه د اولویت لپاره دی نه د جواز لپاره په دې شان سره چې دا درې واړه شرطونه موجود وي نو
اسم تفصیل عمل د رفع بنا بر فاعلیت په اسم ظاهر کې په طریق اولی سره کولی شي او که دا نه وو
نویا عمل کوي خو بدون الاولویت لهذا مررت برجل خیر منه عمه، دا ترکیب جائز دی د اخفش او
سیبویه په نزد باندې او په نزد جمهورو نه دی جائز

سوال: مررت برجل افضل منه ابوه څه ترکیب دی؟ جوابه: په دې کې دوه ترکیبونه دي (۱) جمهور وائي
چې افضل منه خبر مقدم دی او ابوه مبتدا مؤخره ده دا جمله صفت دی د رجل لپاره ځکه ابوه معرفه
ده او افضل مه بکړه ده او دا قاعده ده چې نکره او معرفه چې یو ځای راشي نو د معرفې نه به مبتدا
جوړه وي او د نکړې نه به خبر جوړه وي اگر چې معرفه وروستو وي د نکړې نه

(۲) او سیبویه وائي چې افضل منه مبتدا ده او ابوه خبر دی مبتدا سره د خبر نه جمله صفت د رجل
دی ځکه اصل په مبتدا کې تقدیم دی نو تر څو چې د ماقبل نه مبتدا جوړېده نو د هغې نه به مبتدا
جوړه وي او د مابعد نه به خبر جوړه وي او اسم تفصیل مستعمل بمن معرفه ده حکما ځکه (۱) لکه
څنگه چې په معرفه باندې دخول د الف لام ممتنع دی نو په دې هم ممتنع دی (۲) د معرفه اضافت
ممتنع دی د دې اضافت هم ممتنع دی (۳) معرفه دلالت کوي په مصداق معین باندې او اسم
تفصیل مستعمل بمن هم دلالت کوي په مصداق معین باندې لیکن مذهب د سیبویه کمزوری دی په
نسبت سره مذهب د جمهورو ته ځکه (۱) دا مخالف دی د قاعدې د علم النحو نه (۲) او د ده په
ترکیب باندې لازمیږي اضمار قبل الذکر لفظ او رتبنا

سوال: داسې ترکیب ولې نه کوي چې اوبه فعل دی د اسم تفضیل لپاره چې افصل دی او اسم تفضیل سره د فاعل او متعلق نه شبه جمله صفت د رحل دی او دا اسم تفضیل مجرور بالفتح دی لاته غیر منصرف؟
جواب: داسې ترکیب زه نه شم کولی ځکه چې عمل د اسم تفضیل په اسم ظاهر کې د رفع بنا پر فاعلیت مشروط دی په شروط ثلاثه و سره یو شرط دا دی چې وروستو د حرف نفی نه به وي او دلته دغه شرط نشته.

۲ مفضل او مفضل علیه کې به اتحاد ذاتي او فرق اعتباري وي او دلته دا شته البته د اخفش په نزد باندې دغه ترکیب هم حائر دی ځکه د هغه په نزد عمل د اسم تفضیل لپاره دغه شرطونه د پوښت لپاره دي نه د جواز لپاره.

سوال: اسم تفضیل چې جامع د دې شروط ثلاثه وي نو هغه ولې عمل کوي د رفع بنا پر فاعلیت په اسم ظاهر کې؟
جواب: لاته په معنی حسن اسم تفضیل چې کله جامع د شروط ثلاثه وي نو دا عمل د رفع بنا پر فاعلیت په اسم ظاهر کې ځکه کوي چې دا په معنی د فعل سره دی چې حسن دی او چې کله مشروط نه وي په شروط ثلاثه و سره بیا په معنی د فعل سره نه دی نو عمل د رفع بنا پر فاعلیت په اسم ظاهر کې نه شي کولی.

سوال: اسم تفضیل چې جامع د دې شروط ثلاثه وي نو په معنی د فعل سره ولې دی؟
جواب: ځکه اسم تفضیل دلالت کوي په زیادت د معنی مصدرې باندې او دا واقع دی وروستو د حرف نفی نه او قاعده دا ده چې حرف نفی چې داخله شي په یو کلام باندې چې هغه مقید وي په یو قید سره نو دا نفی متوجه کیږي قید ته یعنی هغه قید نفی کوي نو دا حرف نفی متوجه شو زیادت د معنی مصدرې ته نو اسم تفضیل یې په معنی د اصل فعل سره پاتې کړو.

۲ یا مخکې د دخول د حرف نفی نه دا اسم تفضیل مجرد کړی وو د معنی د زیادت نه عرفاً او بیا معنی نه وروستو دا حرف نفی په دې باندې داخل کړی شوی دی.

سوال: مخکې د دخول د حرف نفی نه یې ولې دا مجرد گرځولی دی د معنی تفضیلی نه؟
جواب: ځکه نفی د زیادت په حرف نفی سره مناسب د مدح سره نه ده نو هر کله چې مجرد کړی شو د معنی د زیادت نه عرفاً نو اصل حسن پاتې شو دا نفی متوجه شوه حسن د رحل ته چې دا حسن د رحل قیاس کړی شوی دی حسن د زید ته یا په طریقه د مساوات سره او پ په طریقه د دون سره او دا دون خو مناسب نه دی د مقام سره نو دې حرف نفی، نفی د مساوات وکړه نه د دویت.

سوال: ته وایی چې په دې مثال مذکور کې اسم تفضیل عمل کړی دی په اسم ظاهر کې د وحي د تمیز د زیادت د معنی تفضیلی نه په نفی سره بیا خو پکار ده چې دا عمل وکړي په ما رایت رجلا فصل بوه مر زید کې ځکه دا حرف نفی داخل شوی دی په اسم تفضیل باندې معنی تفضیلی یې لري کړې ده او دا په معنی د اصل فعل سره دی؟

جوابه فرق دی په مابین د مثالین کی ځکه په مفضل او مفضل علیه په مثال مذکور کی اتحاد ذاتی او فرق اعتباری دی او «ما رایت رجلا افضل ابوه من رید» کی مفضل او مفضل علیه کی اختلاف ذاتی دی نو معنی تفضیلی کمزوری به شوه نو معاد کیرې حکم د دې پس د نفی د معنی تفضیلی به چې عدم جواز د عمل د دې دی په مظهر کی په خلاف د مثال مذکور نه چې هلته معنی تفضیلی کمزوری شوې ده یو ځل چې ظاهر شي په نفی سره زائل کیرې بالکلیه نو هغه حکم بیا نه معاد کیرې چې هغه عدم جواز د عمل د دې دی په مظهر کی مع انهم لوراهوا لفصلوا دا د ماقبل لپاره تائید هم دی او جواب د سوال هم دی

سوال: داسې ترکیب ولې نه کوي چې احسن صیغه د اسم تفضیل ده ضمیر پکې مستتر دی راجع دی کحل ته هغه ورله فاعل، اسم تفضیل سره د فاعل نه شبه جمله، خبر مقدم، الکحل مبتدا مؤخره ده بیا دا جمله صفت واقع شوی دی د رجلا لپاره؟

جوابه دا ترکیب زه نه شم کولی ځکه مع انهم سره دې نه په تحقیق سره دا بحویان لوراهوا که دوی رفع وړکړي اسم تفضیل لره بیا بر خیریت او اسم ظاهر لره بیا بر ابتدائیت لفصلوا نو حایف دی بحویان جدائی راوړي ښه په مینځ د اسم تفضیل کی چې احسن دی وین معلومه او په مینځ د معمول د دې کی چې منه دی باجنې په اجنې سره وهو الکحل چې هغه اجنې کحل دی په دې معنی سره چې معمول د ما قبل نه دی او معمول د احسن هم نه دی او فصل په مینځ د اسم تفضیل او معمول د اسم تفضیل کی نه دی جائز د دې وجه نه په دې قول د شاعر کی چې (فخیر نحن عند الناس منکم) دی اخفش نحن که فاعل د خبر وائي او منکم متعلق دی خبر پورې او عمل د صفت جائز وائي بی د اعتماد به ځکه که دا ترکیب ونه کړو نو خبر خبر مقدم او نحن مبتدا مؤخره ده نو فصل راځي بین اسم التفضیل و معموله باجنې وذا لایجوز، هر کله چې دا ترکیب مستنوع شو پس متعین شو عمل د اسم تفضیل د رفع بنا بر فاعلیت په اسم ظاهر کی

سوال: سیویه (مع انهم لورفعوا) الخ دلیل گرځولی دی د ماقبل لپاره او «لانه بمعنی حسن» بی ورله مزید گرځولی دی د دې دلیل لپاره او سیویه امام دی په نحوه کی د هغه خبره منل پکار دې نو تا د هغه نه خلاص ولې وکړو چې «لانه بمعنی حسن» دې دلیل وگرځولو او «مع انهم» دې مزید وگرځوو؟
جوابه دا دی چې مصنف لانه بمعنی حسن دلیل گرځولی دی «او مع انهم لورفعوا» بی مزید گرځولی دی، ځکه که «مع انهم» الخ بی دلیل گرځولی وی او «لانه بمعنی حسن» بی مزید گرځولی وی نو دا چې څنگه دلیل د منفی لپاره گرځي نو د مثبت لپاره هم گرځي یعنی ما لري کړه او «رایت رجلا الخ» ووايه نو بیا هم دې احسن صیغه د اسم تفضیل عمل کړی دی په الکحل کی د رفع بنا بر فاعلیت ځکه که دا ترکیب ونه کړو نو احسن به خبر مقدم شي او الکحل به مبتدا مؤخر شي نو بیا هم فصل په اجنې سره راغی او قید د نفی معتبر دی بالاجماع نو که دا «مع انهم لورفعوا» بی دلیل گرځولی وی نو قید د نفی لغوه کیدو

سوال: اما رایت رجلا احسن (الح) په دې مثال کې مصنف الکحل مقدم کړی دی په (في عين زيد) باندې داسې یې ولې ونه ویل چې (اما رایت رجلا احسن في عينه منه في عين زيد) الکحل بیا چې موږ به احسن ته خبر مقدم او الکحل ته مبتدا مؤخره ویلی وی نو فصل په اجسبي سره نه راتلو نو دغسبي یې ولې ونه ویل؟ جواب: (منه في عين زيد) په دې مثال کې مصنف مقدم نه کړو په الکحل باندې ځکه د دې په معنی کې تعقید راتلو و د تعقید د وجې نه بیا دا کلام د فصاحت نه خارجیدو ځکه کلام فصیح هغې ته وایي چې خالي وي د ضعف تالیف تنافر د کلمات او د تعقید نه سره د فصاحت د کلمات نه او تعقید عند البلغاء هغه کلام ته وائي چې نه وي ظاهر الدلالة په معنی مراد د متکلم باندې لخلل او دا په دوه قسمه دی تعقید لفظي، تعقید معنوي، ځکه دا حلل چې په کلام کې راغلی دی دا به خالي به وي یا به په نظم کې راغلی وي او یا به په انتقال کې وي که په نظم کې ورو تعقید لفظي ورته وائي او که په انتقال کې راغلی ورو نو تعقید معنوي ورته وائي نو تعقید لفظي دې ته وائي چې دا متکلم په خپل کلام کې څه تصرفات وکړي چې د هغه تصرفات د وجې به معویت د معنی مراد د متکلم راشي په نسبت سره سامع او مخاطب ته او تعقید معنوي دهنه وائي چې انتقال به کوي ذهن د سامع او مخاطب د معنی موضوع له دې لفظ به معنی مراد د متکلم ته او تعقید مطلقا منافي دی د فصاحت لکلام سره مثل د هغه کلام چې خارج شوی دی د دائرې د فصاحت نه د وجې د تعقید لفظي نه دا قول د فرزدق شو شعر

وَمَا مِثْلُهُ فِي النَّاسِ إِلَّا مُمْلَكًا   أَبَوَاهُ حَيَّ أَبَوُهُ يُقَاتِلُونَهُ

او مثال د هغه کلام چې خارج شوی وي د دائرې د فصاحت نه د تعقید معنوي د وجې نه لکه دا قول د شاعر شو شعر

سَأَطْلُبُ بَعْدَ الدَّارِ عَنْكُمْ لَتَقْرَبُوا   وَتَسْكَبُ عِيَايَ الدَّمْعُ لَتَجْمَعُوا

ولك ان تقول: رها، هر کله چې فارغ شو مصنف د پېن د اثبات د مسئلې د کحل نه او د بیان د شرائطو د مسئلې د کحل نه پس اراده وکړه دې مصنف چې تشبیه راکړي موږ ته په دې خبره باندې چې دا مسئله د کحل نه ده محصوره په دې عبارت مذکوره پورې بلکه ممکنه ده چې تعبیر وکړی شي د دې نه په عبارت قصيره او عبارت اقصره سره يعنی په دې مسئله د کحل کې درې قسمه عبارتونه جائز دي (۱) مطول (۲) مختصر (۳) اخصر

عبارت طویلله خو بیان شو او (ولك ان تقول) (الح) سره عبارت قصيره بیانوي وللك جائز دي ستا بارة ان تقول چې ته وایي په دې مثال مذکور کې اما رایت رجلا احسن في عينه الکحل من عين زيد په اقامت د عين زيد سره په مقام د منه في عين زيد کې نو دا عبارت مختصر دی د هغه عبارت مذکوره نه په قدر د ضمير د منه او کلمه د في باندې چې دا ضمير د منه او کلمه د في په هغه عبارت کې شته او دلته نشته نو دیکې اختصار راغی دا عبارت قصيره د ماتن دی او یو عبارت قصيره د شرح جامي دی چې هغه وائي چې دا لفظ د عين هم لري کړی او (اما رایت رجلا احسن في عينه الکحل من زيد) ووايي نو ښه اختصار راځي په عبارت کې سره د ظهور د معنی مقصود نه ځکه

معنی د عبارت طویلله او عبارت قصیره یوه ده مصداق لکه مصداق د حیوان نطق او د اسبان چې یو دی، او دا عبارت په حذف د مضاف سره نه دی چې د عین نه مخکې مضاف مقدر راوباسي چې (من کحل عین زید، ووايي ځکه چې دا عبارت په حذف د مضاف سره شي نو تفضیل د شیو علمي بنسبه نه راځي او فرق اعتباري به راځي په مابین د مفضل او مفضل علیه کې بلکه تعدد د کحل راځي او په دې سره فرق داتي راځي په مفضل او مفضل علیه کې نو مسئله د کحل پکې نه جوړیږي **هغه: هر کله چې فارغ شو مصنف د بیان د عبارت قصیره نه نو شروع یې وکړه په بیان د عبارت اقصر کې نو وې ویل** **هغه: هر کله چې چرته مخکې کړې ته په دې مسئله د کحل کې** **هغه: عین لفظ د عین لره په ذکر کې په اسم تفضیل باندې هغه عین چې کحل په هغې کې مفضل علیه دی** **هغه: الف لام عهد خارجي دي مراد هغه عین دی چې کحل پکې مفضل علیه دی** **هغه: وایي به ته ما رایت کعین زید احسن فیها الکحل** چې دا عبارت اخصر دی د هغه عبارت طویلله د مانتن نه ځکه دا اصل کې (ما رایت عینا احسن فیها الکحل) مه في عین زید، و نو هر کله چې ذکر کړی شو لفظ د عین مخکې د صیغې د اسم تفضیل نه نو استغناء راغله د ذکر د عین نه ثانیا

سوال: په دې عبارت اخصر کې احسن ته مرفوع ووايه بنا بر خبریت او الکحل ته مرفوع ووايه بنا بر ابتدائیت ځکه فصل نه راځي په مابین د اسم تفضیل او معمول د اسم تفضیل کې په اجنبي سره؟
جواب: دغسې ترکیب زه نه شم کولی ځکه دا عبارت اخصر فرع د عبارت اولی ده چې عبارت طویلله دی لهذا من تفضیلی سره د مجرور نه مقدر دی او مراد دی په دې کې او که دغسې ترکیب وکړو نو لازمیږي فصل په مابین د اسم تفضیل او معمول د اسم تفضیل کې چې هغه منه دی تقدیرا په اجنبي سره چې هغه الکحل دی

مثال ولا یری فی القطعة: هغه: هر کله چې فارغ شو مصنف د بیان د عبارات ثلاثه د مسئلې د کحل نه نو شروع یې وکړه په یو شعر کې لپاره د اثبات د مسئلې د کحل په عبارات ثلاثه و سره ځکه دا علم نحو یو علم دی د علوم نقلیو نه په دې کې لایدي ده د نقل نه مثل ولا یری په دې کې دوه ترکیبه دي (۱) مثل مرفوع دی ځکه دا خبر دی د مبتدا محذوف لپاره (فیکون التقدير وهو مثل لا یری فی القطعة) (۲) یا مثل منصوب دی بنا بر مفعول مطلق په اعتبار د موصوف محذوف سره د فعل مقدر لپاره (فیکون التقدير قلت ما رایت کعین زید الح، قولاً یحائل قول الشاعر) او ترک کړو مانتن صدر د بیت چې هغه مررت علی واد السباع دی او شروع یې وکړه د مینخ د بیت نه چې هغه ولا یری دی ځکه مثال د مسئلې د کحل د مینخ نه شروع کیږي نه د ابتدا د کلام نه.

مررت علی وادی السباع ولا یری
مکوادی السباع حین یظلم وادیها
قل به ركب اتوه تسبیحة
والخوف الا ما وقى الله ساریا

په دې شعر کې لایدي ده د معرفت د امور ثلاثه و نه (۱) معرفت د ترکیب (۲) معرفت د معنی (۳) تطبیق بالمثال

ترجمه: مرتفع فعل فاعل على جار وادی السباع مضاف مضاف اليه مجرور، او اصافت د وادی سباع ته شوی دی د وحی د کثرت د سباع نه په دې وادی کې او سباع جمع د سع ده مفتوح الباء و ضمها و سکونها او سع ویلی کیږي حیوان مفترس ته، جار سره د مجرور نه متعلق دى په مرت پورې واو اعتراضیه یا حالیه لا نافية لری صیغه واحد متکلم فعل مضارع معلوم محتمل د احتمالیين (۱) یو احتمال دا دی چې دا د رؤیت بصري نه دی (۲) دویم احتمال دا دی چې دا د رؤیت قلبي او رؤیت عيني نه دی، ب په اول باندې وادیها مفعول به دی د لری لپاره او کواذی السباع حال مقدم دی ځکه ریت بصري یو مفعول غواري او په احتمال ثانی باندې وادیها مفعول اول او وادی السباع مفعول ثانی دی د اری، لپاره او تقدیم د مفعول ثانی راغلی دی په اول باندې او دا حائر دی او ځین پللم مفعول فیه دی د فعل معنوی لپاره چې هغه مستند دی د کف د وادی السباع، نه او لفظ د ځین په دې مقام کې محتمل د احتمالیين دی

(۱) یا مبني علی الفتحه او منصوب محلا دی ځکه ظروف معربه چې مضاف شي جملي ته نوب علی الفتحه پکې حائر ده (نحو) (۲) دویم احتمال دا دی چې حین معرب منصوب دی بنا بر مفعول فیه او وادیها موصوف لال صیغه واحد مذکر اسم تفضیل صفت د واد یا لپاره په جار مجرور متعلق دی په قل پورې او بنا په معنی د فی دی ای اقل فیه او ضمیر مجرور راجع دی وادیها نه وکېه فعل د اقل لپاره موصوف قوله جمله صفت د رکب لپاره او رکب اسم جمع ده نه جمع کما مر جماعة د راکیين ته وایي او دا مختص دی په راکیين د ابل پورې یعنی رکیين د ابل ته ویلی کیږي نه راکیين د افراسو ته قایه (۱) منصوب دی بنا بر تمیز (۲) یا ب بر مفعول له (۳) یا بنا بر مفعول مطلق په اعتبار د حذف د مضاف سره ای اتیان تایه (۴) یا بنا بر حالیت په اعتبار د حذف د مضاف سره ای ذوی تایه (۵) یا بنا بر مفعول فیه په تقدیر د فی سره ای فی زمان تایه او اخوف منصوب دی ځکه عطف دی په اقل باندې او ضمیر پکې مستتر دی چې راجع دی (وادیها) ته، هغه نائب فاعل دی د اخوف لپاره ځکه اسم تفضیل للمفعول دی الا حرف استثناء ما مصدریه حینیه (۲) ظرفیه مصدریه وقی صیغه فعل ماضی معلوم الله ورله فاعل او ساریا په اعتبار د موصوف محذوف سره چې رکبا دی مفعول به، وقی فعل سره د فاعل او مفعول به نه په تاویل د مصدر سره مستثنی مفرغه او مستثنی منه مقدر دی، (هیكون التفسیر: واخوف فی کل وقت الا فی وقت وقایة الله ساریا)

ترجمه: مرتفعه تیر شوم علی وادی السباع په هغه کنده باندې چې ځنگلي حیوانات او غله په هغې کې ډیر ریات دي په داسې حال کې چې ما نه ده لیدلي یوه کده وادی السباع په حال کون د دې کنده کې چې دا په شان د وادی السباع وي، یا ما ته نه ده معلومه یوه کده په شن د وادی السباع په وقت د تیرو کې داسې کده اقل چې ډیر کم دي په دې کنده کې وکېه سورلی د اوبانو قوله چې راځي دغه کندی ته قایه لپاره د دمې کولو، نو هر کله چې قافلې د اوبانو کم دمه کوونکي دي نو پیاده

خلق خو به لکل دمه نه کوي د اداکوانو او درنده گانو د ویرې د وجې نه واخوفا او داسې کنده چې بیره زیاته بیره کړې شوې ده په هر وقت کې الا مگر بیره کړې شوې نه ده او خوف او خطر نه شي کېدنی وقي الله ساریا په وقت د حفاظت د الله تعالی کې د شپې سفر کوونکو لره

قطرین بلفال: په دې قول د شاعر کې (اقل) صیغه د اسم تفضیل راغلی ده او عمل یې کړی دی د ریم بنا بر فعلیت په اسم ظاهر کې چې رکب دی او جامع د شروطو ثلاثه دی

(۱) اقل په لفظ کې ثابت دی ما قبل لره چې (وادی) دی او په معنی کې مایعد لره چې (رکب) دی نو مسند الیه او ما جری علیه غیر غیر شو (۲) او په مابین د مفضل او مفضل علیه کې اتحاد داتې ر فرق اعتباري دی چې رکب مفصل هم دی او مفصل علیه هم دی په دې شان سره چې دا رکب په دې وادی السباع کې چې واخلي نو مفضل دی او غیر د وادی السباع نه چې یې واخلي نو مفصل علیه دی او واقع شوی دی وروستو د حرف نفی نه چې لادی په لاری کې او دې اقل عمل د رفع سا بر فعلیت په اسم ظاهر کې کړی دی لاته بمعنی قل خکه حرف نفی چې داخل شي په یو کلام باندې چې هغه مقید وي په یو قید سره مو هغه متوجه کېږي قید ته او زیادت یو قید دی په اسم تفضیل کې دی حرف نفی هغه لري کړو نو دا په معنی د اصل فعل سره پاتې شو

سوال: اقل ته مرفوع ووايه بیا بر خبریت او (رکب) ته مرفوع ووايه بیا بر ابتدائیت او دا جمله به صفت واقع شي د (وادی) لپاره او فصل په مابین د اسم تفضیل او معمول د اسم تفضیل کې نه راځي په اجنسي سره؟ جواب: معمول د اسم تفضیل چې منه دی د (رکب) به وروستو لفظا نشته خو معنی مراد دی خکه دا عبارت اخصر دی د عبارت طویل نه، اصل کې عبارت داسې وو «ولاری وادی اقل نه رکب اتوه منه وادی السباع» بیا مقدم کړی شو «وادی السباع» نو استغناء راغله د ذکر د دې نه ثابت او عبارت قصیره دا دی «ولاری وادی اقل به رکب اتوه من وادی السباع» نو لکه څنگه چې درې قسمه عبارتونه مصنف جوړ کړي وو په «ما رایت رجلا» کې نو دغسې درې قسمه عبارتونه طویل، قصیر، اقصر، په دې شعر کې هم جوړ شول لیکن دومره فرق دی چې دلته مذکور عبارت اقصر دی او په مثال د متن کې مذکور عبارت طویل دی.

الفصل

په فعل کې لاندې ده د معرفه د امور سعه و نه (۱)، معنی لغوي (۲)، وجه تسمیه (۳)، معنی اصطلاحی (۴)، معرفه د مثال (۵)، معرفه د علامات (۶)، معرفه د اقسام

لفظ هر کله چې فارغ شو مصنف د تعریف او د بیان د احکامو د قسم اول د کلمه نحویه به چې اسم وو، نو شروع یې وکړه په بیان د تعریف او احکامو د قسم ثاني د کلمه نحویه کې چې فعل دی نو وې ریل بالفعل، او هر کله چې تقسیم وکړو مصنف د کلمه نحویه اقسام ثلاثه و نه په داسې طریقې سره چې د دلیل د انحصار نه معلوم شوی وو، تعریف جامع مانعه د هر واحد په نسبت سره ذکرې ته او یا یې تبیه ورکړه په تعریف جامع مانعه د هر واحد په (قد علم) سره په نسبت سره متوسط ته و یا یې تعریف د هر واحد وکړو خایله خایله، تفصیلا په نسبت سره غځې ته

نو هر کله چې فارغ شو د بیان د تعریف او احکامو د قسم اول د کلمه نحویه به چې اسم وو، نو شروع یې وکړه په قسم ثاني د کلمه نحویه کې چې فعل دی فعل په لغت کې حدث ته وائي او په اصطلاح کې ما کلمه ده، او تذکیر د ضمیر د دل په اعتبار د لفظ د ما سره دی، و لفظ د ما عبارت دی د کلمه نه، نه د فعل او لفظ او شی نه، ځکه معتبر په تعریفات د اقسام کې جنس قریب دی او جنس قریب د فعل لپاره کلمه ده او لفظ او شی اجناس بعیده دي

۲، یا (ما) عبارت دی د کلمه نه، ځکه کلمه مقسم دی او اسم فعل حرف اقسام دي، او مقسم معتبر وي په تعریفات د اقسام کې او په تنکیر د کلمه کې یې اشاره وکړه موصوفیت د ما ته لاته واقع فی حاسب الخبر هل داسې کلمه چې دلالت کوي هل معنی په یو معنی باندې فی نفسه داسې معنی چې کائنات ده په نفس د دې کلمه کې په دې شان سره چې دا کلمه په دلالت خپل کې په دې معنی باندې محتاجه نه ده انضمام د کلمه آخری ته ځکه دا معنی مستقل بالمفهومیت ده، او معنی مستقل بالمفهومیت دې ته وائي چې دا معنی په فهم کې د دې لفظ نه محتاج نه وي غیر ته او تذکیر د ضمیر په اعتبار د لفظ د ما سره دی او مخالفت نه لزمیږي په مابین د ماخوذ او ماخوذ منه کې ځکه کینونیت د معنی فی نفس الکلمه او کینونیت د معنی فی نفس المعنی مآل او مرجع د دې امر واحد دی چې استقلال بالمفهومیت دی او مقبله د حرف سره هم صحیح شوه ځکه کینونیت د معنی فی نفس الکلمه په تعریف د فعل کې عبارت دی د استقلال بالمفهومیت نه او کینونیت د معنی فی غیر الکلمه په تعریف د حرف کې عبارت دی د عدم استقلال بالمفهومیت نه او په تقدیر د کائن کې شرح اشاره کړې ده دپته چې فی نفسه ظرف مستقر دی نه ظرف لغوه، په دې کې شارح حامی رد وکړو په هغه شارحینو باندې چې هغوی فی نفسه ته ظرف لغوه وائي چې دا متعلق دی په دلت پورې ځکه تعلق د فی نفسه په دلت پورې نه دی صحیح ځکه د دلالت په صله کې یا علي راخي نحو دل علیه، یا به راخي نحو دل به او فی چرته په استعمال د کلام د عربو کې نه ده راغلي په صله د دلالت کې او که تاسو وئ چې فی په معنی د بیا ده نو لزمیږي مجاز په تعریف کې او دا خلاف دی د تبادر نه او که تاسو وئ چې ظرف مستقر هم خلاف الاصل دی نو جواب دا دی چې ظرف مستقر اگر چې خلاف الاصل دی

خو شائع او کثیر دی په استعمال د کلام د غریو کې، او په جر د کائن سره یې اشاره وکړه چې د هې
نفسه خار مجرور په اعتبار د متعلق سره صفت واقع شوی دی د معنی لپاره په دې کې یې رد وکړه په
هغه شرحینو باندې چې هغوی دا ظرف مستقر حال واقع کوي د معنی نه، ځکه دا قاعده ده چې خار
مجرور واقع شي وروستو د معرفي نه یو په اعتبار د متعلق سره به یې حال واقع کوي ځکه حال کې
تقلیل فی الحذف راځي او صفت کې تکثیر فی الحذف راځي او تقلیل فی الحذف اولی دی د تکثیر
فی الحذف نه او وروستو د نکرې نه چې واقع شي نو صفت به یې واقع کوي نه حال د وحې د حزاله
معنی صفتي نه، او دلته واقع شوی دی وروستو د نکرې نه (۲) او که حال یې ووايو د معنی نه یو
تقیید د دلالت راځي فی نفسه سره نو اخراج د حرف راځي د تعریف د فعل نه په جنس سره او دا بطل
دی ځکه جنس عام وي ټول پکې داخل وي او اغیار خارجولی شي په فصولو سره، او که دا صفت شي
د معنی لپاره نو بیا دلالت په چل عموم باندې باقي پاتې شو او حرف خارج شو په فصل سره به په
جنس سره (۲) یا فعل اصطلاحی ځای یوه کلمه ده دل داسې کلمه چې دلالت کوي **عنی** په یو معنی
باندې هسې معنی چې دا معنی کشته ده **فی نفسه** په نفس د دې معنی کې په دې شان سره چې دې
معنی په مفهومیت چل کې د دې کلمې نه محتاج نه ده انضمام د کلمه اخی ته بلکه دا ذهن د سامع نه
راځي یواځې د دغه کلمې نه بې د انضمام د کلمه اخی نه او مخالفت نه لازمیږي بین الاجمال
والتفصیل ځکه کینونیت د معنی فی نفس الکلمه، او کینونیت د معنی فی نفس المعنی مآل او مرجع
ددې امر واحد ته دی، چې استقلال بالمفهومیت دی او مقابله د حرف سره هم صحیح شوه ځکه
کینونیت د معنی فی نفس المعنی په تعریف د فعل کې عبارت دی د استقلال بالمفهومیت نه او
کینونیت د معنی فی غیر المعنی په تعریف د حرف کې عبارت دی د عدم استقلال بالمفهومیت نه
او فعل اصطلاحی عبارت دی د معنی ثلاثه (۱) نه (۲) حدث چې معنی مصدری ده (۳) زمانه (۳)،
نسبت فاعل ماته

لیکن په دې مقام کې معنی اصطلاحی نه ده مراد بلکه معنی تضمینی مراد ده چې حدث دی
ځکه هر کله چې توصیف د معنی یې وکړو فی نفسه سره نو نسبت ترې خارج شو ځکه نسبت معنی
حرفي ده اله ده لپاره د ملاحظه د طرفین د نسبت چې هغه منسوب او منسوب الیه دي او مستقلة
بالمفهومیت نه ده او هر کله چې توصیف د معنی یې په اقتران سره وکړو نو خارج شوه د دې نه زمانه
ځکه که زمانه خارج نه کړو نو لازمیږي اقتران د زمان په زمان پورې او دا باطل دی نو فعل په اعتبار
د معنی اصطلاحی سره غیر مستقل دی ځکه دا مرکب دی د نسبت حدث زمان نه او نسبت غیر
مستقل دی او قانون دا دی چې غیر مستقل چې مرکب شي د مستقل سره نو د هغې نه غیر مستقل
جوړوي ځکه نتیجه تبع د احصا اړول وي او مستقل دی په اعتبار د معنی تضمینی سره چې هغه
حدث دی **مقتن باحد الأزمنة الثلاثة** هسې معنی تضمینی چې مقتن به وي وضعاً نه استعمالاً په یو
زمانه پورې د ازمنه ثلاثه مخصوصه نه چې هغه ماضی او حال او استقبال دی په مهم کې د لفظ د اله
نه په دې معنی باندې او اقتران د زمانین مستلزم دی اقتران د زمانه واحدې لره

۲. یا ذکر د واحد لپاره د بیان د ادنی مرتبې دی نه لپاره د حصر پس داخل شو، صیغه د مضارع په تعریف د فعل کې او په قید د وضعه سره خارج شو اسماء افعال د تعریف د فعل نه ځکه اسماء افعال یا منقول دي د مصادر و نه یا د غیر مصدر و نه (کې مرهې بحث الاسم)، او داخل شو په تعریف د فعل کې افعال منسلخه عن الزمان ځکه دا په اصل وضع کې مقترون وو باحد الزمة الثلاثة خو د عارض استعمال د وجې نه زمانه منسلخ شوي ده د دې نه ځکه ورته افعال منسلخه عن الزمان وائي اولفظ د مقترون مثلث الاعراب دی مقترون یا محرور دی ځکه صفت بعد الصفة دی د معنی لپاره په دې شان سره چې في نفسه صفت اولی او مقترون صفت ثاني دی

۱. یا مقترون مرفوع دی خبر د مبتداء محذوف دی دی هر مقترون

۳. یا منصوب دی معمول به دی د فعل مقدر ای اعنی مقترون، او موصوف د اسماء عدد په منزله د نیز دی او تیر د عدد اقل چې جمع مذکر راشي نو عدد مؤنث مستعملولی شي او دغسې جمع مذکر چې موصوف واقع شي د عدد اقل دپاره نو عدد مؤنث مستعملولی شي ځکه باحد الزمة الثلاثة کې صفت د الزمة چې جمع مذکر مکسر دی جمع د زمانه اسم عدد متلس بالثناء راغلی دی

هر تعریف کې لاندې وي د جنس او فصل نه ما دل علی معنی جنس دی، چېل پردي ټول پکې شامل شو او لکه فصل اول دی په دې سره یې احتراز وکړو د حرف نه ځکه معنی د حرف مستقل بالمفهومیت نه ده، پاتې شو اسم ځکه دا (ما دل علی معنی في نفسه) دی، مقتون فصل ثاني دی. په دې سره یې احتراز وړو د اسم نه ځکه د اسم معنی مقترون نه ده باحد الزمة الثلاثة نو تعریف د فعل جامع مانع شو

سوال: فعل اصطلاحی ته فعل ولې وائي؟ جواب: ځکه فعل په لغت کې حدث ته وائي او دا فعل اصطلاحی هم دلالت کوي په حدث باندې دا شوه تسمیه د کل په اسم د جز سره تسمیه د مشتمل په اسم د مشتمل سره تسمیه د متضمن په اسم د متضمن سره

ومن خواصه دخول قد: ربط: هر کله چې د فعل لپاره وجودین وو (۱) وجود ذهني (۲) وجود خارجي وجود ذهني د فعل مونه وپیژندلو په تعریف سره پس لاندې شوه د معرفت د وجود خارجي نه نو لپاره د معرفت د وجود خارجي ذکر کړه مصنف بعض علامات نو وې ويل «ومن خواصه

لوجه: بعض د خواص معظمه مکره د فعل نه دخول قد دی په اعتبار د دخول سره ځکه لفظ د قد مستعملیږي لپاره د تقریب د زمانه ماضي الی الحال یا د تقلیل د فعل لپاره، یا د سوغ د فعل لپاره یا د تحقق د فعل لپاره، یا د تکثیر د فعل لپاره او دا معنی خمسة د قد نه متحقق کیږي مگر په فعل کې او اختصاص د مدلول مستلزم دی اختصاص د دل لره، پس دغه دال چې قد دی هم مختص شوی په فعل پورې په دې شان سره چې په فعل داخلېږي او په اسم او حرف باندې نه داخلېږي لږ په من تبعیضي سره یې اشاره وکړه چې مذکور په دې کتاب کې بعض دي نه ټول او صیغه د جمع تکثیر کې یې اشاره وکړه چې په واقع او نفس الامر کې ډیر دي

تشریح سوال: تعریف د فعل وشو اوس مصنف لپاره پکار وه چې شروع یې کړی وی په تقسیم د فعل کې یو د تعریف نه وروستو او د تقسیم نه مخکې دا علامات د څه لپاره بیانوي؟

جوابه د فعل لپاره وجود یی دی (۱) وجود ذهني (۲) وجود خارجي، وجود ذهني د فعل معلوم سره
تعریف سره، پس لایدي شوه د معرفت د وجود خارجي د فعل نه او دا راځي په علامات سره لپاره
مصنف د تعریف د فعل نه وروستو بعض علامات د فعل بیان کړل لپاره د معرفت د وجود خارجي د
فعل، لپاره د دې چې دا فعل مونږ ته معلوم شي هم په وجود ذهني کې او هم په وجود خارجي کې
سوال، خواص جمع تکثیر ده د دې اطلاق کیږي په مافوق د احد عشر باندې او تا دلته علامات
یولس نه کم ذکر کړي دي نو دا مقام، مقام د جمع قلبي دی، نو په مقام د جمع قلبي کې دې جمع کثرت
ولې مستعمل کړې ده؟ جوابه په من تبعیضي سره یې اشاره وکړه چې دا په واقع او نفس الامر کې ډیر دي؟
علامت د فعل او په صیغه د جمع کثرت کې یې اشاره وکړه چې دا په واقع او نفس الامر کې ډیر دي؟
سوال، خواص جمع د خاصه ده او خاصه ویلي کیږي «ما یوجد فیه ولا یوجد فی غیره» ته، او ته وایي
چې قد خاصه د فعل ده، یعنی موجودیږي په فعل کې نه په اسم او حرف کې نو امر حاضر معلوم فعل
دی، او قد وریاندې نه داخلېږي، نو قد ته څنگه خاصه د فعل وایي؟

جواب خاصه دوه قسمه ده (۱) شامله (۲) غیر شامله

وجه د خصوص، دا خاصه به خالي نه وي یا به ثابته وي ټولو افرادو د ذوالخاصی لره او یا به نه وي، که
ثابته وه نو شامله ورته وائي لکه ضحك بالقوه چې دا خاصه د اېسان ده، او که ثابته نه وه ټولو افرادو
د ذوالخاصی لره بلکه بعض لره وه نو دا غیر شامله ده لکه ضحك بالفعل شو، د انسان لپاره او
دلته مراد د خاصی نه خاصه غیر شامله ده

سوال: ته وایي چې بعض د خواص د فعل نه دخول د قد دی نو دخول قد مرکب اضافي دی او په
مرکب اضافي کې مقصود بال حکم مضاف وي او مضاف الیه خارج عن الحكم وي لکه جاني غلام
زید کې مجنبت غلام کړی دی نه زید نو معنی دا شوه چې خاصه دخول دی نه قد او دا معنی باطله
ده ځکه دخول یو امر معنوي دی نسبت دی بین الداخل والمدخول په خارج کې وجود نه لري نو دینه
څنگه خاصه وائي؟

جوابه د دې معنی دا ده چې بعض د خواص د فعل نه قد دی په اعتبار د دخول سره په دې شان سره
چې اصل کې مرکب توصیفي وو بیا یې هغه وران کړی دی او اضافت د صفت یې کړی دی موصوف
ته، دې کې اشاره ده دې ته چې په دې مرکب توصیفي کې دا موصوف مقصود وو په اعتبار د صفت
سره به بالذات ځکه مرکب اضافي کې مقصود مضاف وي نه مضاف الیه

سوال: (ومن خواصه دخول قد) څه ترکیب دی؟ جوابه دې کې تراکیب سته دي

(۱) (من خواصه) جار مجرور متعلق دی په ثابت مقدر پورې دا شبه جمله خبر مقدم او (دخول قد)
مبتدا مؤخره (۲) دا جار مجرور متعلق دی په ثبت مقدر پورې دا جمله فعلیه خبر مقدم او (دخول
قد) مبتدا مؤخره (۳) (من خواصه) متعلق دی ثابت پورې او (دخول قد) فاعل دی د ثابت لپاره، نو
دا شبه جمله شوه په شان د (فائز اولو الرشد) او په شان د (خیر نحن عند الناس منکم)، بنا په مذهب

د اخفش باندې، ځکه د هغه په نزد باندې د عمل د مشقې لپاره اعتماد شرط نه دی. (۴) «من خواصه» متعلق دی ثبت پورې او «دخول قد» فعل د ثبت دی، دا جمله فعلیه خبریه شوه. (۵) «من خواصه» ظرف دی او دخول قد فاعل د ظرف دی نو دا جمله ظرفیه شوه، بنا په مذهب د اخفش باندې ځکه د ده په نزد باندې د ظرف د عمل لپاره هم اعتماد شرط نه دی.

۷. «من خواصه» کې «من» بمعنی بعض مضاف، ای بعض خواصه دا مبتدا او «دخول قد» ورله خبر دی، مبتدا سره د خبر نه جمله اسمیه خبریه شوه.

سوال: دخول د قد خاصه د فعل ولې ده؟ جواب: ځکه قد راځي په استعمال د کلام د عربو کې کله د تبدیل د فعل لپاره او کله د تحقیق دپاره الح، او دا ټولې معاني متحقق کېږي په فعل کې نو دا قد هم مختص شو په فعل پورې ځکه اختصاص د مدلول مستلزم دی اختصاص د دال لره.

والسین وسوف بل د خواص د فعل نه سین او سوف دی په اعتبار د دخول سره ځکه سین دلالت کوي په استقبال قریب باندې، یعنی په هغه زمانه باندې چې قریبه ده زمانې د تکلم نه، او سوف دلالت کوي په استقبال بعید باندې، یعنی هغه زمانه چې بعیده ده د زمانې د تکلم د متکلم نه، ځکه سین کې حروف کم دي او قلت د حروف دلالت کوي په قلت د معنی باندې، او سوف کې حروف زیات دي او زیادت د حروف دلالت کوي په زیادت د معنی باندې، او استقبال قریب او بعید نه موجودیږي مگر په فعل کې نو سین او سوف هم مختص شو په فعل پورې ځکه اختصاص د مدلول مستلزم دی اختصاص د دال لره.

سوال: اصل په عبارت کې عبارت دی په نمط واحده سره یو ت السین متلبس باللام او سوف مجرد عن اللام ولې ذکر کړو، پکار وه چې یا دواړه متلبس باللام وی یا دواړه مجرد عن اللام وی چې دواړه یو شان وی؟ جواب: هر کله چې سین متنوع وو په خلاف د سوف نه چې دا غیر متنوع دی، پس ذکر کړد مصنف دا سین متلبس په الف لام عهد خارجي سره او په دې الف لام کې یې اشاره وکړه خاص یو نوعی به چې سین د استقبال دی او احتراز یې وکړو د باقي انواع د سین نه ځکه سین د استقبال خاصه د فعل ده نه باقي انواع د سین او سین په استعمال د کلام د عربو کې په اته قسمه دی. (۱) للطلب نحو استغفر الله. (۲) للوجدان. (۳) والحسبان نحو استعظمت زیدا ای وجدت زیدا عظیما، حسب زیدا عظیما. (۴) للتحول نحو استنوق الجمل. ای صار الجمل کاساقه، وقول الشاعر

ان البغاث فی ارضنا تستنسر والانس فی اسواقنا تستحمر

(۵) زانده نحو استطاع یسطیع (۶) همین کسکسه نحو مررت بکس، چې دا متصليږي په ضمیر د مؤنث مخاطبې پورې په حالت د وقف کې لپاره د دې چې التماس رانه شي د ضمیر مذكر مخاطب د مؤنث مخاطبې سره په حالت د وقف کې (۷) للتاکید نحو قوله تعالی ﴿فَيَنْفِخُ فِيهِمْ أَنفَهُ﴾ وقوله تعالی ﴿سَيَكُونُ مَا كَانُوا﴾ او سین په قرآن کې په کثرت سره راغلی دی د تاکید لپاره او د استقبال لپاره راغلی دی په طریقه د قلت سره بل مثال کفای الشاعر

سأطلب بعد الدواعيكم لتقريبوا وتسكب عيناى الدموع لتجمدا

۸) للاستقبال نحو سيضرب زيدا، وهو المراد ههنا، او دا خاصه د فعل ده داخليري په فعل نه په اسم او نه په حرف او بيا په فعل مستقبل باندې نه په فعل ماضي او امر حاضر باندې لغات ثلاثه هي سوف، سى، سَفْ افعل.

والجواز اول د خواص د فعل نه جواز دي په اعتبار د دخول سره، او جواز م عام دي که حروف وي او که اسماء وي، د دي دخول مختص دى په فعل پوري، په اسم او حرف باندې نه داخليري، ځکه د جواز م واضع وضع کړي دي د هغې د فعل لپاره لکه لم او لما شو، يا د طلب د فعل لپاره لکه لام امر، يا د طلب د ترك د فعل لپاره لکه لاې نهى، يا د تعليق د شى بالفعل لپاره لکه ادوات الشرط شو، او دا معاني مذکوره کلها نه موجود پري مگر په فعل کې نو د وال يې هم مختص شو په فعل پوري ځکه اختصاص د مدلول مستلزم دى اختصاص د دال لره

ولحق له التانيث بل د خواص د فعل نه اتصال د تاء التانيث دى ساکنه په حال کون د دي تاء کې چې ساکنه يې واخلي نو په دي سره يې احتراز وکړو د تاء تانيث متحرکه نه ځکه هغه مختص ده په سم پوري په فعل کې نه راځي.

سوال: اتصال د تاء تانيث ساکنه خاصه د فعل ولې ده؟ جواب: ځکه تاء تانيث ساکنه نه متصل کيږي مگر هغه شى پوري چې د هغې لپاره فاعل وي او فاعل نه وي مگر د فعل لپاره وي او هر چې دى صفت، نو هغه اگر چې تقاضا د فاعل کوي خو هغه مستغني دى د اتصال د تاء التانيث ساکنه نه په تاء متحرکه سره چې هغه دلالت کوي په تانيث د فاعل باندې

سوال: اتصال د تاء التانيث ساکنه په اخير د فعل پوري ولې کولى شي؟

جواب: لپره د دي چې دلالت وکړي په تانيث د فاعل د اول وهلت نه

سوال: تاء التانيث ساکنه يې علامه د فعل وگرخوله او تاء التانيث متحرکه يې علامه د فعل ونه وگرخوله نو عکس يې ولې ونه کړو؟ جواب: عکس يې ونه کړو ځکه فعل ثقيل دى په اعتبار د مفهوم سره ځکه مرکب دى د امور ثلاثه و نه چې حدث نسبت زمان دى دا تقاضا د بخفيف کوي او اسم خفيف دى په اعتبار د مفهوم سره او تاء التانيث ساکنه خفيفه ده او متحرکه ثقيله ده نو خفيف ثقيل لره ورکړى شو، او ثقيل خفيف لره لپاره د رعایت د تعادل او د انصاف

۲) عکس يې ونه کړو ځکه اصل په افعال کې بنا ده او اصل په بنا کې سکون دى او اصل په اسماء کې اعراب دى او اصل په اعراب کې حرکت دى، او لحوق د تاء التانيث ساکنه خاصه د فعل ده يعنى متصل کيږي په فعل پوري نه په اسم او حرف پوري او په فعل کې خاصه د ماضي ده يعنى متصل کيږي په اخير د ماضي پوري نه مضارع او امر پوري ځکه مضارع کې استغناء راغلي ده د دي نه په تاء التانيث علامه د مضارع سره او امر حاضر معلوم کې استغناء راغلي ده د دي نه په ضمير د مؤنث مخاطب سره لکه اضربي

الفعل

ويعلم انه فعلت بل د خواص د فعل نه اتصال او لحوق د تاء د فعلت دی او مراد د تاء د فعلت نه ضمير بارز مرفوع متحرك دی، هغه عام دی چې تاء د متکلم وي لکه فعلت او که مخاطب مذکر وي لکه صريت او که مخاطب مؤنث وي نحو صريت، يا نون ضميري وي نحو ضربن سوال: اتصال د ضمير بارز مرفوع متحرك فحاصه د فعل ولي ده؟

جوابه: ځکه ضمير بارز مرفوع متحرك فاعل دی دا به متصلېري مگر په هغه شؤ پورې چې هغه تقاضا د فاعل کوي او تقاضه د فاعل نه کوي مگر فعل يې کوي او هر چې دی صفت نو هغه اگر چې تقاضا د فاعل کوي ليکن فاعل د هغې لپاره ضمير مرفوع متصل مستتر راځي نه بارز، لپاره د دي بې لازم نه شي مساوات په مابين د فرع کې چې صفت دی او اصل کې چې فعل دی سوال: انحطاط د فرع د اصل نه خو په عکس سره هم راځي نو عکس يې ولي ونه کړو، چې ضمير بارز عام شوی وي او مستتر خاص شوی وي؟ جوابه: عکس يې ونه کړو ځکه ضمير مستتر اخف دی او اخصر دی د ضمير بارز نه نو دا په تعميم سره اولی دی.

(۷) بل د خواص د فعل به تصرف دی. (۸) بل امر دی. (۹) نهی ده. (۱۰) دخول د حرف اتين. (۱۱) عوامل ناصبه. (۱۲) اتصال د نون تاكيد ثقیله. (۱۳) اتصال د نون تاكيد خفیه. (۱۴) کون د شئ مسند نه مسند الیه په استعمال د کلام د عربو کې (۱۵) دخول لو. (۱۶) دخول حرف عرص (۱۷) دخول حروف التحضيض.

لغوه: خاصيتين د نوع به حالي نه وي يا به متحد وي په معنی کې يا به نه وي، که متحد في المعنی وو د هغې جمع جائز نه ده لکه الف لام او اضافه او سین او سوف شو، او که متحد في المعنی نه وو بیا به خالي نه وي، یا به متضادین وي یا به نه وي، که متضادین وو د هغې جمع جائز نه ده لکه الف لام اضافت شو، او که متضادین نه وو بیا جمع جائز نه ده لکه قد او تاء التانیث شو په قد قدمت الصلاة کې (۱) فعل په اعتبار د زمانې سره درې قسمه دی ماضی، مضارع، امر حاضر معلوم ۲ فعل په اعتبار د تصرف سره دوه قسمه دی: متصرف، غیر متصرف چې هغه افعال دي عسی ونعم ویش وحبذا و فعل التعجب وقلما وطالما ویدر ویدع وتبارر وحرى اخلوق و مادام ۳ فعل په اعتبار د نقصان او تام سره په دوه قسمه دی تام او ناقص (۴) فعل په دوه قسمه دی متعدی او لازم (۵) فعل په دوه قسمه دی معرب او مني

الماضي

ماضي کې لاندي ده د معرفة د امور سبعة و نه (۱) معنی لغوي ۲) اصطلاحی (۳) وجه تسمیه (۴) معرفت د اوزان د ثلاثي، جزم نه (۵) معرفة د حکم (۶) معرفة د خاصه چې هغه اتصال د تى تانیث ساکنه دی (۷) معرفة د اقسام طه: هر کله چې فارع شو مصنف د بیان د تعریف او د بعض علامات د فعل اصطلاحی به نو شروع یې وکړه په بیان د تقسیم د فعل اصطلاحی کې لپاره د اتمام د تعریف د فعل اصطلاحی ځکه تقسیم

د متمماتو او مکملاتو د تعريف نه دي. ځکه په تعريف سره معلومېږي معنی او مفهوم د شي او تقسيم سره معلومېږي افراد او مصداق د شي نو پس د تقسيم نه مونږ ته دا فعل معلوم شو مفهوم او مصداقا او د تقسيم نه مخکې مونږ ته فعل معلوم وو مفهومه نه مصداقا او فعل اصطلاحې په اعتبار د زمانې سره درې قسمه دي ماضي، مضارع، امر.

وجه ١: دا فعل به خالي نه وي يا به اخباري وي يا به انشائي وي که انشائي وو نو امر او اخباري وو نو بيا به خالي نه وي، يا به په اول د دې کې يو حرف د حروف اتين نه راغلی وي، يا به په وې راغلی، که راغلی وو نو مضارع او که نه وو راغلی نو فعل ماضي (٢)، حرف اخير د دې فعل به خالي نه وي يا به مرفوع وي يا به مفتوح وي يا به موقوف وي، که مرفوع وو نو مضارع نحو يضرب، که مفتوح وو نو ماضي نحو ضرب، که موقوف وو نو امر نحو اصرب (٣)، دا فعل به خالي نه وي يا به دلالت کوي په زمانه گذشته باندې فقط يا به دلالت کوي په زمانه موجوده باندې فقط او يا به دلالت کوي په زمانه موجوده او آینده دواړو باندې که اول وو نو ماضي که ثاني وو نو امر حاضر او که ثالث وو نو مضارع (٤)، دا فعل به خالي نه وي يا به معرب وي يا به مبني وي که معرب وو نو مضارع او که مبني وو نو بيا به خالي نه وي، يا به تعلق لري د زمان گذشته سره يا نه، که لري نو ماضي والا امر حاضر.

او هر کله چې ماضي اصل ده د مضارع او د امر حاضر نه ځکه مضارع جوړېږي د ماضي نه او امر حاضر جوړېږي د مضارع نه، پس مقدم يې کړه فعل ماضي د فعل مضارع او امر حاضر نه، يا هر کله چې ماضي دلالت کوو په زمانه گذشته بحلاف الامر والمضارع چې دا دلالت کوي په زمانه موجوده يا اينده باندې او زمانه د ماضي مقدم ده د حال او استقبال نه نو دال د زمانه ماضي يې هم مقدم کړو په دال د زمانه د حال او استقبال باندې لپاره د دې چې ترتيب د کړي موافق شي د ترتيب خارجي سره ماضي په لغت کې زمانه گذشته را گویند، يا صيغه د اسم فاعل ده د مضی يمضي مضيا نه مضی کتنده ته وائي.

او په اصطلاح کې ما فعل دی داسې فعل دل چې دلالت کوي په اعتبار د اصل وضع سره ځکه شي چې مطلق ذکر شي نو صيروت يې کېږي فرد کامل ته او کامل په دلالت کې دلالت بحسب الوضع دی هلې زمان په زمانه باندې، داسې زمانه قبل زمانه چې هغه مخکې ده د زمانې د تکلم ست نه په تقدم بالذات سره ځکه په اجراء د زمانه کې تقدم راخي بالذات او په مظروفاتو کې تقدم بالواسطه راخي په اعتبار د تقدم د زمانې سره.

تشریح: الماضي صيغه د اسم فاعل ده صفت دی تقاضه د موصوف کوي نو موصوف د دې مقدار او محدود دی چې الفعل دی په قرینې د مقام سره نو هر کله چې توصیف د فعل وشو په ماضي سره مو احتراز يې وکړو د فعل مضارع او فعل امر نه ځکه دا تعريف د فعل ماضي دی او تعريف د مضارع او امر حاضر وروستور اروان دی.

حنیده رحمه الله محکمی دی د امام شافعی رحمه الله به خکبه چي زمانه د امام ابو حنیفه محکمی دی د
زمانی د امام شافعی نه.

په هر تعریف کې لاندې وې د حسن او قصل نه. همدلې علی زمان حسن دی او قبل زمان قصل دی.
دې سره خارج شو فعل مضارع او امر حاضر او د دلالت به چې مویره دلالت بحسب الوضو و حسن
بو ان صریت صریت، داخل پاتې شو او لم بصرب او لما یصرب خارج شو.

مبني علی الفتح رو: ۱. هر کله چې فارغ شو مصنف د تعریف د فعل ماضی نه یو شروع یې وکړه په
حکم د فعل ماضی کې ۲. ب هر کله چې فارغ شو د تعریف بالمفهوم او د تعریف حقیقی د ماضی نه
یو شروع یې وکړه په ۳. ب علامه کې یو وې ویل مبني علی الفتح، دا فعل ماضی نه ماضي وې په
فتحي سره د وحي د عدم وجود د علت د اعراب نه په دې کې چې معنای معتوره دي او مشبهات
دی د اسم معرب سره او مبني علی التحریک ده نه علی السکون د وحي د مشبهات د دي نه د مضارع
سره په وقوع د دي کې موضع الاسم به په وقوع د دي کې شرط او جوازه ان ضربتني صریت، و
مبني علی الفتح ده د حدث د وحي نه. دا فسخه عامه ده که لفظا وي او که تقدیرا وي مع غیر الصیر
المرفوع به حال کون د دي ماضی کې چې معنی وې د غیر د صیر مرفوع محروک سره والواو غیر د و
سره چې هغه خلوص صیغې دي بصرب، ضرب، صریت صریت، او که سره د صیر مرفوع متحرک نه
وه نو مبني علی السکون نه وي نحو صریت صریت شو. لپاره د دي چې لازم به شي توالي د اربع
حرکات فیما هو ک لکلمة الواحدة، خکه دا صیر مرفوع گرځېدلی دی بمنزلة الحزء او که سره د و
نه راشي نو مبني علی الفسخه نه وي اری مبني و او د فسخه عامه ده که لفظا وي او که تقدیر وې
تشریح سوال: مبني په ترکیب کې څه واقع شوی دی جواب: دا حر د ابتدا محدود دی ای هو مبني
یا خبر بعد الخبر دی د الماضی لپاره په دي سار سرد چې الماضی باعتبار الموصوف مبتدا ده او
دل الخ یې خبر اول دی او مبني یې خبر ثانی دی.

سوال: هر کله چې مصنف تعریف د ماضی وکړو نو بیکار وه چې شروع یې کړی وی په تعریف د
مضارع کې نو مبني الخ څه له واني جواب: ۱. محکمی یې تعریف د ماضی وکړو او دا حکم د ماضی
په یوې ۲. ب محکمی تعریف بالمفهوم و او دا تعریف بالعلامه دی.

سوال: ماضی مبني ولې ده او اصل په بناء علی السکون دی دا مبني علی التحریک ولې ده او بیا
مبني علی الفتح ولې ده جواب: ۱. دا مبني ده د وحي د عدم وجود د علت د اعراب نه په دي کې
چې هغه دوه دي معنای معتوره، مشبهات تابه د اسم معرب سره، خکه دا به فاعل واقع کېږي نه
مفعول به، نه مضاف الیه او نه یې مشبهات تابه شبهه د اسم معرب سره، او مبني علی التحریک شوه
نه علی السکون د وحي د مشبهات د دي نه د مضارع سره په وقوع د دي کې موقع الاسم لکه ربه
صرب کې صرب رافع دی په ځای د صرب باندې په شار ربه یصرب
۲. دارنگې د وحي د مشبهات نه د مضارع سره په وقوع د دي کې شرط او جوازه ان صریت
ضرب او مبني علی الفتح ده د وحي د حدث د فتحي نه.

الفصل

سوال: نه وايي چي مٿي علي الفتحة نه وي نو دا قاعده سب منقوضه شوه صريت صرستع الح مره،
دنته مٿي علي السكون ده او صربوا كي مٿي علي الضمه ده؟

جواب: ماضي ماضي على الفتحه راخي په دې شرط سره چې ضمير مرفوع متحرك او واو ضميري وږي په وو متصل شوی او که مرفوع مسحرك وږي متصل شوی وو نو ماضي على السكون به وي لږه د دې چې لازم به شي تواني د اربع حركات فيم هو كالكلمة الواحدة او که واو وږي متصل شي نو ماضي على الضمه به وي از سرى مناسبيت واو لان الواو شفوية والضمه ايضاً شفوية

پښتانه ده (جواب: دا فتحه عامه ده که لفظ وي او که تقدیرا وي، دسه تقدیرا ده سوال ته وایی چی سره د واو به به منځه راوی نه کولای)

چې وايي چې سره د واو نه به مني على الفحه وي دا قعده ست مفروضه شوه په رموز دي
چې ضمير مرفوع سره وشو نو احتراز راغى د ضمير منصوب نه لکه صريت شو دلته مني على
الفتح ده ځکه به لا زميرې توالي د اربعه حركاتو فيما هو ک لکلمة لواحدة. ځکه ضمير منصوب
خو له کلمه ده او متحرك سره يې احتراز وکړود الف ضميرې نه ځکه هله هم مني على الفتحه وي
(جو ضربا صريت)

پس زده گره دا خبره چي ماضي به حالي به وي با به وريوري صحير متصل شوي وي او يا به به وي،
که به وو متصل شوي نو مسي علی الفتحه به وي، نحو صرب صرب، او که متصل شوي وو نو پيا به
حالي به وي، يا به متحرك وي و يا به ساکن وي، که متحرث وو نو مسي علی السكون به وي، نحو
صربت صريتما الخ، او که ساکن وو نو پيا به حالي به وي يا به لف وي او يا به و وي، که و وو نو
مسي علی التثنيه به وي نحو ضربوا او که لف وو نو مسي علی الفتحه به وي نحو ضرب صريتما

المصادر

لها، هر کله چې فارغ شو مصنف د بیان د قسم اول د فعل اصطلاحی به چې ماضي وو یو شروع یې
رکړه په بیا د قسم ثانی د فعل اصطلاحی کې چې فعل مضارع ده او هر کله چې فعل مضارع اصل وه
د مریمه جگه دا مشتق منه د امر حاضر دی یو مشعر یې کړو فعل مضارع په امر حاضر بدې یو وی
ویل المضارع په مضارع کې لاندې ده د معرفه د مور عشرونه، ۱. مفهوم لغوی ۲، مفهوم اصطلاحی
۳، وجه تسمیه، ۴ معرفت د علامه د مضارع ۵ معرفة خاصه د مضارع حی هغه وقوع، فعل دي
نور سه دلته به، ۶ معرفة اقسام، ۷ معرفة حکم، ۸ معرفة عامل رفع د مضارع ۹ معرفة د
عوامل نصبه د مضارع ۱۰، معرفة عوامل جارمه د مضارع تنك عشره کلمة

يو مضارع په لغت کې مشابهه وائی او په اصطلاح کې ما فعل دی د سې فعل شبه الاسم چي مشابهه
دی د اسم سره پاخه خووند ثابت ( ) به سب - رید - ... د حیوان نسبت نه پد اول د مضارع

کې ۲ ب په حال کور د دې فعل مضارع کې چې دا متلبس دی په یو حرف د حروف د ثابت سره د تلبس د تلبس د کبل نه په جزء باندې **لوقوعه** او مشابهه دی د اسم سره د وحې د وقوع د دې فعل مضارع نه **مشتراک** مشترک په مابین د حال او استقبال کې بنا په مذهب صحیح باندې په شار د اسم چې واقع کېږي مشرک په مابین د معنی متعددو کې لکه عین شو و**تکصیفه** **بالسین** او د رځې د تخصیص د مضارع نه په سیم سره چې دا راځي د استدلال قریب لپاره او **سوف** ی **سوف** سره چې د رځې د استقبال بعد لپاره، ی په حال پورې په لام ابتدا نیه ن کیدیه سره لکه اسم چې خاص کېږي د معنی متعددو نه په یوه معنی پورې په واسطې د قرینې سره نحو رایت العین فی راس زید، دلته عین نه مراد مترکه ده نه بله معنی په قرینه د **افی** راس زید، او عدول وکړو مصنف د مشهور تعریف د مضارع نه دې تعریف ته چې **ما** شبه الاسم الح دی، ځکه په دې تعریف سره وضاحت معروف هم راځي او وجه د تسمیه هم معلومېږي په خلاف د باقي تعریفونو نه چې هغې سره وجه د تسمیه نه معلومېږي او مضارع نه مضارع ځکه وائي چې دا په لغت کې مشابه ته وني ځکه د محدود دی د مضارعت نه او مضارعت مشابهت نه وني، ی دا ماخود دی د ضرع نه نو گوب چې هر واحد د دې شبهه نه شوه ځکلي دي، من ضرع واحد یعنی ذواره رضاعي وروڼه دي، او دا مضارع اصطلاحی هم مشابه ده د اسم سره په اشتراك او تخصیص کې

تشریح سوال: د دې عبارت ربط د ماقبل سره څه دی او غرض د مصنف د دې عبارت نه څه دی؟
جواب: د ماقبل سره دا دی چې مخکې نوع اول د فعل بیان شوه او دا نوع ثانی ده او نه دې سره غرض د مصنف هم معلوم شو چې بیان د نوع ثانی د فعل دی

سوال: مضارع یې ولې مقدم کېږي په امر حاضر باندې؟
جواب: فعل مضارع اصل وه د امر حاضر نه یو ځکه یې مقدم کړو ځکه د مشتق مه ده د امر لپاره او امر جوړېږي د مضارع نه

سوال: ما په دې تعریف کې د څه نه عبارت دی؟
جواب: کلمه د **ما** په دې مقام کې عبارت دی د فعل نه ځکه معسر په تعریفات کې جنس قریب وي او جنس قریب د مضارع لپاره فعل دی او لفظ او شی اچاس معیده دی ۲ یا عبارت دی د فعل نه ځکه فعل مقسم دی د ماضي مضارع امر لپاره او مقسم معتبر وي په تعریفات د اقسام کې او په تکثیر د فعل کې اشاره ده موصوفیت د ما ته لانه واقع فی جاب الخبر

سوال: **ما** (ماحد حروف نایت) جار محرور دی او په اصطلاح د نحویانو کې د پته ظرف وائي او ظرف دوه قسمه دی ظرف لغوه، ظرف مستقر، د کوم یو دی؟

جواب: په دې کې دوه مذهبه دي یو مذهب د شارح حامی دی او بل مذهب د صاحب غایة التحقیق دی، د صاحب غایة التحقیق مذهب دا دی چې دا ظرف لغوه متعلق دی شبه پورې او دا بیه سببی ده او عبارت په حذف د مضاف سره دی **فیكون المعنى شبه الاسم بسبب زیادة احد حروف نایت** او شارح حامی وائي چې دا ظرف مستقر دی او متعلق یې محذوف دی چې متلبس دی ځکه دا با د

نلس لپره ده او دا جار محروور په اعتسار د متعلق سره حل دی د ضمیر د اشته نه ځیکون المعنی المصارع ما اشته الاسم حال کویه متلسا باحد حروف نایت.

سوال: دا فعل مصارع متلس باحد حروف نایت ولې ده؟
 جواب: هر کله چې مصارع مخالف وه د ماصي نه معنی پس لاندې شوه د مخالفت د مضارع د ماصي نه لفظ هم د دې لپاره چې لفظ د مصارع موافق شي د معنی سره په مخالفت کې او مخالفت د مصارع د ماصي نه راځي په دوه طریقو سره ۱، په طریقي د نقصان سره ۲، په طریقي د زیادت سره لیکن مویر دا مخالف ونه ګرځولو په نقصان سره لپاره د دې چې لازم نه شي نقصان د کلمه د قدر صالح نه پس منعین شو مخالفت د مصارع د ماصي نه په زیادت سره او منعین کړی شو د زیادت لپاره حروف د نیت څکه یا حروف مده او حروف لیس دی او دا ولی دی په زیادت سره د وحې د کثرت استعمال د دې نه په کلام د عرب کې الف بدل کړی شو همري سره لپاره د دې چې استدلال کی رانه شي د واو بدل کړی شو په تاء سره لپاره د دې چې لازم نه شي اجتماع د ثلاثه واوات په مثل ووي کې په حالت د عطف کې لکه توجل شو. دلته یو واو ف کلمه ده او یو و و د مصارع شي او بل نه د عطف شي یو وړوخل جوړېدو لپاره د دې چې لازم نه شي مشابهت د صوت د ثعلب سره او ریاتي کړی شو حروف لیر د وحې د مشابهت د دې نه د حرف علت سره په لینت کې

سوال: حروف علامه د مصارع په اول سره د مصارع کې راځي په احیر یا په مینځ کې ولې نه راځي؟
 جواب: په مینځ کې یې نه ذکر کوو ځکه دا علامه ده او علامه په مینځ کې نه راځي بلکه اول یا احیر کې راځي او احیر کې نه راځي لپاره د دې چې لازم نه شي التماس د ماصي د مصارع سره نحو صرت صریبا، او لپاره د دې چې لازم نه شي التماس د مصدر مصاف الی یا، المتکم نحو صریب پس منعین شو زیادت د دې په ول سر د مصارع کې او د حروف علامه د مصارع لکه څنگه چې جمع کولی شي په لفظ د نایت سره یو دارنگې جمع کولی شي په لفظ د اتین و ناتی سره

سوال: مصنف اتین لفظ ولې ذکر نه کړو چې نایت یې ذکر کړو؟

۲ یا عدم صرفیان علامات د مصارع جمع کوي په اتین سره نه په نایت او ناتی سره یو مصنف ولې عدول وکړو د اتین نه نایت ته؟
 جواب: مصنف عدول کړی دی د اتین نه نایت ته لپاره د دې چې تفریق رانه شي په مایس د حرفین د تکلم کې چې همره او یو دی

د لپاره د دې چې تقدیم د حرف خطاب ر نه شي په حرف غیبت باندې په خلاف د اتین نه هلته تفریق راغلی دی په مایس د حرفین د تکلم کې او تقدیم د حرف خطاب راغلی دی چې تاء دی په حرف غیبت باندې چې یاء دی، او دا خلاف دی د وجود خارجي نه ځکه عائب متوسط دی بین المتکلم والمخاطب نو نایت کې یا ر علې ده په مینځ د حرف مکلم او حرف خطاب کې او مخاطب منتهی لیه د کلام وي او دا تاء لفظ په احیر کې ذکر شو، لیکن ذکر کول د اتس وروستو د دې حروف نه مناسب دي د دې مقام سره لفظ او معنی هر چې دی لفظ یو د وحې د استعمال د دې لفظ نه

دغه حروف اربعه و لره او هر چې دی معنی د وحي د صلاحیت د اتیس به صفت د حروف لپاره یعنې
هغه حروف چې په اول سر د مصارع کې یو توصیف صحیح نو او هر چې دی باید یو
مستند دی لفظ د وحي د اشتغال د دي لفظ به حروف اربعه و لره به معنی د وحي د عدم صلاحیت
نایت به صفت لپاره د حروف څکه نایت ماحوذ دی د نای نه او نایي بعد ته وائي یو توصیف د حروف
نایت سره به دی صحیح معنی

سوال: مشهور تعریف د مصارع دا دی چې ما دل علی زمان الحال والاستقبال

۲ ما دل علی زمان یترقب ۳. المصارع ما فی وله احد حروف نایت او احد حروف بین یو
مصنف ولي عدول وکړو د تعریف مشهور به غیر مشهور ته 'جواب: عدول یې کړی دی تعریف غیر
مشهور ته د یو بکنې د وحي به هغه دا ده چې په دي تعریف سره دوه خبرې معلومې شوي معنی
حقیقي د مصارع. وجه د تسمیه په خلاف د دغه باقي تعریفونو به چې په هغې سره معنی حقیقي
معلومېده او وجه د تسمیه نه معلومېده

سوال: مصارع اصطلاحی به مصارع ولي و سي 'جواب: ځکه مصارع په لغت کې مشبه نه وائي او:
مصارع اصطلاحی مشابه ده د اسم سره په اشترک او تحصیص کې

سوال: به و سي چې مصارع مشابه ده د اسم سره یو قوعه مشترک یو مصارع خو مشترک به ده بین
الحال والاستقبال بلکه دا مشترک فیه ده او حال او استقبال مشترک دی

جواب: دا عبارت په حدف د صلی سره دی ای مشترک فیه، او په مصارع کې درې مذهب دي ۱ یو
مذهب د شیخ رصی دی هغه وني چې دا حقیقت ده په استقبال کې او محارده په حال کې
(۲) دویم مذهب د ابن طراذه دی هغه یې بالعکس وائي

(۳) دریم مذهب د ابن جاحد دی، دی وائي چې مصارع مشترک ده بین الحال والاستقبال
او بالنسبه یې متلبس باللام ذکر کړو او سوف یې محرد عن اللام ذکر کړو ځکه بین متنوع دی او
سوف غیر متنوع دی یو السین یې معرف باللام په الف لام عهدی جارحي سره ذکر کړو مراد د سین
به سین د استقبال دی - نه مطلق سین - او سین او سوف چې داخل شي په مصارع پورې یو خاص
کوي یې په استقبال پورې خو فرق دومره دی چې سین دلالت په قرب کوي او سوف دلالت کوي په بعد
باندې ځکه کثرت د حروف دلالت کوي په کثرت د مسافت باندې او سوف یضرب کې سویضرب هم
حادث دی چې دا یو لغت دی په سوف کې

واللهمة للمتکلم: هر کله چې فارغ شو مصنف د بیان د تعریف د مصارع نه یو شروع یې وکړه په بیان
د معنی د حروف مضارعت کې او هر کله چې گردان د صیغو د مصارع شروع کیدو د صیغې د متکلم
به و جتمیري په صغه د عتف باندې پن شروع یې وکړه د همره د متکلم به او رعایت یې و نه کړه د
ترتیب د حروف نایت واللهمة پس همره د علامات د مصارع به للمتکلم راځي د متکلم لپاره هغه یې حال
د کون د دي متکلم کې چې معرد یې واحلي یې برابره خبره ده چې مذکروي او که مؤنث وي محو اصر

وَلَقَدْ أَوْثَقُوا نَوَاحِيَهُمْ بِأَمْرِهِمْ لَعَلَّ بَعْضُ الْفِرْعَوْنِيِّينَ يَغْتَابُ الْغَائِبِينَ
 مَدَّكَرْوِي أَوْ كَهْ مُؤْتِ وَي وَحْدِي كَهْ تَشْيِهْ وَيْ أَوْ كَهْ جَمْعْ وَيْ مَثَلْ لَكَهْ تَصْرَبْ شَوْ أَوْ دَا هَمْرَهْ وَبُونْ دَ
 مَتَكَمْ مَحُودْ دِي دَا بْ أَوْ نَحْ صَمِيرْ مَرْفُوعْ مَعْصَلْ نَهْ. وَ أَمْ قَوْلَهْ تَعَالَى نَحْ نَقْصْ عَلَيْكَ. دَ بُونْ
 مَعْصَلْ شَوِي دِي بِهْ وَاحِدْ مَتَكَمْ كَهْ نَعْصَمَا أَوْ ضَلَّاقْ دَ وَحْدْ عَائِبْ أَوْ مَحَاطَبْ بِهْ جَمْعْ بَايْدِي
 نَعْظَمْ نَهْ دِي رَا عَلِيْ بِهْ كَلَامْ دَ مَقْدَمِيْنْ كَهْ **وَاتَّقُوا الْمَغَاطِبَ** أَوْ بَا دَ عِلَامَاتْ دَ مَصَارِعْ بِهْ رَاخِيْ دَ
 مَحَاطَبْ لِبَرْهْ **مَعْلَقَا** بَرَا رَهْ حَمْرَهْ دَهْ جِي وَاحِدْ وَيْ كَهْ مَنِيْ وَيْ أَوْ كَهْ مَحْمُوعْ وَيْ مَدَّكَرْوِي أَوْ كَهْ مُؤْتِ
 وَيْ بَحْوْ تَصْرَبْ تَصْرَبْ **الْخِ وَالْمُؤْتِ وَالْمُؤْتِ غَيْبَةً** أَوْ دَرِيْ كِيْ دَ رَاخِيْ دَ وَاحِدْ مُؤْتِ أَوْ تَشْيِهْ مُؤْتِ
 بِرَهْ دَهْ حَالْ كُونْ دِي وَاحِدْ مُؤْتِ وَتَشْيِهْ مُؤْتِ كِيْ حِيْ عَائِبْ بِيْ وَحَلِيْ
 مَوَالِ غَيْبَةً مَعْصُوبْ دِي أَوْ مَعْصُوبْ دُوسْ دَ كُودْ بُونْ دِي. نَهْ دَهْ
جواب: دَا مَعْصُوبْ دِي بِنَا بَرِ حَالِيْ

مَوَالِ. دَ چَا بِهْ حَالْ وَاقِعْ شَوِي دِي **جواب:** دَ مُؤْتِ أَوْ مَرْسِ

مَوَالِ: حَالْ مَحْمُولْ وَيْ بِهْ دُوْ لِحَالْ أَوْ دَلِيْهْ حَمْلْ بِهْ مَحْمُولْ شَرِّ حَكْمْ حَمْلْ دَ صَرْفْ وَحْدْ حِيْ بِهْ
 دَاتْ بَايْدِيْ خُكَهْ مُؤْتِ أَوْ مُؤْتِيْنْ حُوْ غَيْبَتْ بِهْ دِي **جواب:** دَ مَحْمُولْ دِي بِهْ عَائِبْ دَ حَمْلْ دَ مَصَابِ
 سَرَهْ دِي دُويْ غَيْبَةً ٢ يَا مَصْدَرْ مَبْنِيْ لَدَا عَلْ دِي نِيْ عَائِبْ. دَا عَائِبْ بِهْ نَعْسَرْ كُودْ بِهْ عَائِبَاتْ جَمْعْ
 مُؤْتِ سَرَهْ بِهْ نَظَرْ سَرَهْ مَعْنِيْ دَ مُؤْتِ أَوْ مُؤْتِيْنْ بِهْ وَتَشْيِهْ مَصَابِ بِيْ مَقْدَرْ رَوِيْسُوْ دُويْ عَائِبَةً بِهْ نَظَرْ
 سَرَهْ لَفْظْ دَ مُؤْتِ أَوْ مُؤْتِيْنْ تَهْ **وَالْيَاءُ الْمَغَاطِبَ** أَوْ بَا دَ عِلَامَاتْ دَ مَصَارِعْ بِهْ وَصَحْ كَرِيْ شَوِيْ دَهْ دَ عَائِبْ
 بِرَهْ **غَائِبَةً** دَا سِيْ غَائِبْ جِيْ غَيْرْ دِي دَ مُؤْتِ أَوْ مُؤْتِيْنْ بِهْ يَا بِهْ حَالْ كُونْ دِي دِيْ عَائِبْ كِيْ جِيْ غَيْرْ دِي
 دَ مُؤْتِ وَ مُؤْتِيْنْ نَهْ جِيْ هَعَهْ خُلُورْ صَيَعِيْ دِي دِيْ مَدَّكَرْوِيْ عَائِبْ وَبُوهْ دَ جَمْعْ مُؤْتِ عَائِبَاتْ

مَوَالِ: غَيْرْ هَمْ مَحْرُورْ بَ بَرِ صَفِيْعِيْ أَوْ بَا بَرِ بَدَلِيْتْ دَوَا بِهْ دِيْ صَحِيْحْ حَكْمْ لَعَائِبْ مَعْرُوفْ بِاَلَامْ
 دَهْ أَوْ غَيْرْ هَمَا بَكْرَهْ خُكَهْ غَيْرْ دَ وَحِيْ دَ كَمَالْ تَوَعَّلْ بِهْ بِهْ اِيْهَامْ كِيْ بِهْ مَعْرُوفْ كِيْرِيْ بِهْ اَصْدَقْ سَرَهْ
 مَعْرُوفِيْ تَهْ بُوْ كَهْ دَ صَفْعَتْ شِيْ بُوْ مَطَابَقَتْ شَتَهْ بِهْ مَاسِيْ دَ مَوْصُوفْ أَوْ صَفْعَتْ كِيْ أَوْ كَهْ بَدَلْ بِيْ
 دَوَا بِيْ بُوْ بَكْرَهْ جِيْ بَدَلْ وَاقِعْ شِيْ دَ مَعْرُوفِيْ بِهْ بُوْ فَا لَعْنَتْ بَحْوْ قَوْلَهْ تَعَالَى بِاَلْبَصِيْعَةِ. بَا صِفَةِ كَادِيْهْ وَ
 دَلِيْهْ بَعْتْ نَشْتَهْ **جواب:** ١ دَا صَفْعَتْ وَاقِعْ شَوِيْ دِي دَ لَعَائِبْ لِبَرْهْ أَوْ كَهْ تَهْ وَانِيْ جِيْ مَطَابَقَتْ بِهْ
 رَاخِيْ بُوْ حُوبْ دَا دِيْ جِيْ اَلْفَا لَامْ بِهْ لَعَائِبْ كِيْ رَا نَدِيْ

٢ يَا دَ غَيْرْ هَمْ بَدَلْ دِي دَ الْعَائِبْ بِهْ أَوْ دَعَهْ قَعْدَهْ بِهْ بَكْرَهْ مَحْصَهْ كِيْ دَهْ أَوْ دَا بَكْرَهْ مَحْصَهْ دَهْ
 مَحْصِيْعْ پَكِيْ رَا عَمِيْ دِي دَ صَفْعَتْ دَ وَحِيْ بِهْ بَحْوْ قَوْلَهْ تَعَالَى حَلَقَتْنِ سَبْعَ سَمَوَاتٍ دَلِيْهْ سَبْعَ
 سَمَوَاتْ بَدَلْ دِي دَهْ بَهْ أَوْ بُوْ صَيَفْ بِيْ بِهْ دِيْ شَوِيْ خُكَهْ بَكْرَهْ مَحْصَهْ دَهْ

٣ بَا غَيْرْ هَمْ مَعْصُوبْ دِي بَا بَرِ حَالِيْ وَحَالْ وَاقِعْ شَوِيْ دِي دَ لَعَائِبْ بِهْ أَوْ دَ دَرِيْمْ بَرَكِيْبْ غُورَهْ
 دِي دَ تَرْكِيْبْ أَوْنْ وَ دَ شَا بِيْ بِهْ لِمَوَاقِفَهْ السَّابِقِيْ جِيْ هَعَهْ مَعْرُودَا أَوْ عَائِبَةً دِي هَمْرَهْ دَا شَتَهْ دَ مَحَارِجُوْهْ
 دَهْ أَوْ مَتَكَمْ هَعَهْ دِي جِيْ دَ هَعَهْ بِهْ اِيْهَامْ دَ كَلَامْ كَرِيْ بُوْ دَ دُويْ بِهْ مَسِيْحْ كِيْ مَاسِيْبْ وَوَهْ بَشْتَهْ كِيْ

نو همره منکلم لره ورکری شوه. او واو د اتیه د مخارجو نه دی او مخاطب هغه ته و نی چې ستیاور
 کلام ورته کیری نو د دې مناسبت د وجې نه واو ورکری شو مخاطب ته بیا واو بدل کړی شو پد تـ سره
 لپره د دې چې لازم به شي احتیاج د ثلاث ووات په حالت د عطف کې په مصارع مخاطب مثال وړي
 کې او یا د وسط د مخارجو نه ده او غائب هغه چا ته وائي چې واقع شوی وي بین المنکلم والمخاطب
 نو د دې مناسبت د وجې نه بیا غائب لره ورکری شوه واحد مؤنثه عائیه او تشیه مؤنثه عائیه
 صیغې د غائب دي او علامه د مصارع پـ وړله نه ده ورکری شوي بلکه ت ورکری شوې ده حکه په دې
 کې دوه اعتباره دي یو اعتبار د عیث دی د دې سره مناسبت یا ده لتباسهما فی التوسط او بل اعتبار
 د تانیث دی دا مناسبت دی د تـ سره لتباسهما فی النوعیه حکه تانیث فرع د تذکیر ده او تـ فرع د واو
 ده او عمل په جهتین چې ممکن وي نو اعمل اولی دی د افعال نه نو مؤنث په دواړو جهتیو باندې
 عمل وکړو چې تـ مو ورکړه واحد و تشیه مؤنث نه او یا مو ورکړه جمع مؤنث ته لپره د دې چې عمل
 راشي په جهتین باندې باقي پاتې شوه صیغه د منکلم مع العیر یو هغې لره یون ورکری شو
و حروف المضارعة: ربط: هر کله چې فرع شو مصنف د یـ د ذات د حروف المضارعة نه نو شروع یې
 وکړه په صفات د حروف مضارعة کې ۲، هر کله چې فرع شو مصنف د یـ د امحله ده حروف
 المضارعة نه نو شروع یې وکړه په بیان د حرکاتو د حروف مضارعة کې
 (۳) یا دا جمله مساعیه جواب د سوال دی خکه هر کله چې یـ کړو مصنف امحله د حروف د
 مصارع اوس حروف المضارعة ساکن خو نه راځي بلکه متحرک راځي خکه که ساکن راشي نو
 لازم یې ابتداء بـ ساکن، نو متحرک چې راځي نو کوم یو حرکت راځي په علامه د مضارع باندې یو
 مصنف جواب وکړو چې و حروف المضارعة الخ حروف مضارعة چې دا یو حرف دی د حروف اتین نه
 او راغلی دی په اول سر د مصارع کې **مضمومة** مضموم راځي **فی الرباعی** په هغه افعالو کې چې ماضي
 د هغې مشتمل وي په څلورو حروفو باندې یې بربره حیره ده چې اصلي وي لکه یدحرج او که اصلي
 نه وي لکه یکرّم شو او ماضي علی اربعة احرف چې راځي هغه څلور یانویه دي افعال، تفعیل،
 معاعله، فعلل و **مفتوحة** او علامه د مصارع مفتوح راځي **لها** په هغه افعالو کې **سواء** چې سوا د
 رباعی نه وي چې هغه درې قسمه دی ۱، ثلاثی مجرد ۲، ثلاثی مرید فیه ما سوا د دې درې
 یانویونه (۳) رباعی مرید فیه

سوال: ته وائي چې حروف مضارعة مضموم راځي په رباعی کې دا قاعده ستا منقوضه شوه په یکرّم
 سره دلته علامه د مضارع مضموم ده او دا رباعی نه دی بلکه ثلاثی مرید دی خکه رباعی هغې ته
 و نی چې حروف اصلي یې څلور وي او دلته حروف اصلي څلور نه دي دارنگې دا خبره ستا منقوضه
 شوه په یدحرج سره د دې حروف اصلي څلور دي او حرف مضارعة یې مضموم نه دی ؟
جواب: رباعی دوه قسمه دی لغوي، اصطلاحی لغوي څلور حرفیز ته وائي او اصطلاحی هغې ته
 وایي چې حروف اصلي یې څلور وي او دلته مراد د رباعی نه رباعی لغوي دی نه اصطلاحی یعنی

الفعل

حروف مصارعة مُصموم راڅي په هغه فعل کې چې ماضي يې مشتمله وي علی اربعة احرف او هغه څلور بابونه دي کم مر په دې څلورو بابونو کې علامه د مصارع مصموم راڅي او د دې نه علاوه هر جای کې مفتوح راڅي

سوال: په دې کې مصموم او په غیر کې مفتوح ولې راڅي؟ جواب: د دې څلورو بابونو نه علاوه ثلاثي مجرد کثیر الاستعمال دی او ثلاثي مرید او رباعي مرید کثیر الحروف دی نو کثرت استعمال و کثرت د حروفو بقا صه د تخفیف کوي نو تخفیف ورته ورکړی شو په فتحې سره او دغه څلور نه کثیر الاستعمال دي په شان د مجردو او نه کثیر الحروف دي په شان د باقي ثلاثي مرید او رباعي مرید نو بقا صه د تخفیف نه کوي ځکه علامه د مصارع مصموم راڅي په دې کې و الله اعلم

١ لا يعرب من الفعل غيره: یعرب: هر کله چې فارغ شو مصف د بیان د تعریف د فعل مصارع نه نو شروع یې وکړه په بیان د حکم د مضارع کې یو وي ویل ولا يعرب الخ ترجمه: ولا يعرب به شي معرب کولی من الفعل د حسن فعل نه غیره غیر د مصارع نه د وجې د عدم وجود د علت د اعراب نه په هغې کې چې هغه معنی معتوره او مشبهت تامه دی د سم سره، او معرب کولی سي فعل مصارع اذا لم يتصل به په دې شرط سره چې به وي متصل شوی په دې مصارع پورې تین تاکید نو د تاکید برابره حصره ده که نون تاکید ثقیله وي او که حقیقه وي ولا نین جمع مؤنث او به یو د جمع مؤنث د وجې د وجود د علت د اعراب نه په دې کې چې هغه مشبهت تامه د فعل مصارع دی د اسم فاعل سره او که نون تاکید ثقیله یا حقیقه متصل شوی وو په احیر د مصارع پورې یو په دې کې درې مذهب دي

١ بعض وانى چې دا معرب دی مطلق ٢ او بعض وانى چې دا مسی دی مطلق

٣ او بعض وانى چې دا یو نه خالي نه وي یا به مباشر وي د فعل مصارع سره و یا به نه وي که مباشر وو یو مسی و الا یو معرب کم قال اس مالک رحمه الله و عربوا مصارعاً عرباً

من مون تاکید مباشر ومن یون انات کیر عن من فتس

او مختار عند المصنف مذهب ثانی دی

تشریح: سوال: د دې عبارت ربط د ماقبل سره څه دی او غرض د مصف د دې عبارت نه څه دی؟

جواب: ربط دا دی چې مخکې بیان د تعریف د مضارع وو او دا بیان د حکم د مضارع دی او غرض د مصف هم معلوم شو چې بیان د حکم مضارع دی

سوال: ادا ظرف لغوه دی متعلق دی په لا يعرب پورې یو معنی دا شوه چې به شي معرب کولی غیر د مصارع نه کله چې نه وي متصل شوی په دې سره د مصارع پورې یو تاکید و د معنی بطله ده ځکه غیر د مصارع به فعل ماضي او امر حاضر مطلق مبني دی بر سره حصره ده چې نون تاکید لم یوري متصل شوی وي او که نه وي نو دې تقید نه څه حاجت شته؟

جواب: ادا ظرف لغوه نه دی بلکه ظرف مستقر دی متعلق د دې محدود دی فیکون التقدير ولا يعرب من الفعل غيره ويعرب المضارع اذا لم يتصل به نون تاکید

سوال: په دې تقدير د يعرب باندې دليل څه دی؟

جواب: دليل په دې باندې دا دی چې د دې مصنف په کلام کې حصر دی ځکه غير په معنی د لاسره دی ای ولا يعرب من الفعل الا المضارع او په کوم کلام کې چې حصر وي په معنی کې دوه سسرون وي يو بسبت ايحابي وي او دويم سلسي وي مذکور ته مضوق وائي او غير مذکور ته مفهوم وائي مذکور د لته بسبت سلسي دی او نسب ايحابي مفهوم دی د حصر د کلام نه

سوال: غير د مضارع نه ولې مسي دی؟

جواب: لعدم وجود علة لاغراب چې هغه معاني معتوره او مشابهت تامه دی.

سوال: اصل په افعال کې نه ده نو فعل مضارع مجرد عن نون التاكيد و نون جمع المؤنث ولې معرب ده؟

جواب: بوجوده علة لاغراب چې هغه مشابهت تامه دی د اسم فاعل سره

سوال: نون التاكيد چې متصل شي بوي مسي ولې ده؟ جواب: نون تاكيد د وحي د شدت اتصاله

گرځيدلی دی په سرله د جر د کلمه باندې او چې متصل شي اعراب مخکې د دې نه بولایمېري

اجراء د اعراب په وسط کې او که اعراب په نون تاكيد باندې راشي بولایمېري اجراء د اعراب په

کلمه جری کې او دا نه ده خبره بولایمېري د اتصال د نون تاكيد نه د اعراب لپاره گنجائش پاتې نه شو

همه دغه وجه ده چې د اتصال د نون تاكيد د وحي نه بون اعرابي حذف کيږي

سوال: نون د جمع مؤنث چې متصل شي په مضارع پورې نو دا مضارع ولې مسي ده؟

جواب: د اتصال د نون ضمير د جمع مؤنث د وحي نه لام کلمه د مضارع ساکن کيږي د وحي د

مشابهت د دې نون نه د نون د جمع مؤنث د ماضي سره نو هر کله چې ساکن شو نو محل د اعراب

پاتې نه شو و د مضارع قبله د اعراب نه ده نو ځکه مسي شوه او د دې عبارت د مصنف نه چې ولا

يعرب الخ، دی درې مسئلې معلومې شوې ۱. غير د مضارع نه تول افعال مبني دي

۲. مضارع معرب ده ۳. په دې شرط سره چې حالي وي د نون تاكيد او نون د جمع مؤنث نه، ليکن

فعل ماضي مبني ده مطلق بالاتفاق، او فعل مضارع چې حالي وي د نون تاكيد نه او د نون د جمع مؤنث

نه معرب ده بالاتفاق او فعل مضارع پورې چې نون د جمع مؤنث متصل شي دا هم مبني ده بالاتفاق، او

په اخير د مضارع پورې چې نون د تاكيد متصل شي بويکې خلاف دی، درې مذهب دي پکې ۱.

بعض وني مبني ده مطلق ۲. بعض وائي معرب ده مطلق ۳. او بعض وائي که معشروو مبني و

الاف معرب او په امر حاضر کې خلاف دی عند البصريين مبني دی او عند الكوفيين معرب دی .

واعرابه رفع ونصب وجزم: ربط: هر کله چې فارغ شو مصنف د بيان د حکم د مضارع نه چې دا معرب ده

پس شروع يې وکړه په اعراب د مضارع کې ۲، يا دا جمله مسبقه جواب د سوال دی ځکه هر کله

چې مصنف وويل چې دا معرب ده نو معترض اعتراض وکړو چې د معرب لپاره خو لايدې ده د اعراب

نه د دې اعراب رانه وبایه نو مصنف وويل چې واعرابه رفع ونصب وجزم او جر په فعل مضارع کې نه راځي لپاره د دې چې لازم نه شي مريت د اعراب د فعل مضارع په اعراب د اسم باندې

پس رده کړه دا خبره چې نفس اعراب څلور قسمه دی رفع، نصب، جر، حرم او اعراب یې دوه قسمه دی اعراب د اسم، اعراب د فعل مضارع اعراب د اسم درې قسمه دی رفع، نصب، جر او اعراب د مضارع هم درې قسمه دی رفع، نصب، حزم رفع او نصب مشرک دي او جر خاص دی په اسم پورې ځکه جر اثر د حرف جر دی او حرف جر محتص وو په اسم پورې سو دا جر هم محتص شو په اسم پورې لپاره د دې چې لازم نه شي مخالفت په ماس د اثر او د مؤثر کسی کي او حرم خاص دی په فعل پورې ځکه دا اثر د عامل حرم دی او عامل حارم خاص دی په افعالو پورې سو دا هم خاص شو لپاره د دې چې لازم نه شي مخالف په مایس د اثر او مؤثر کسی کي

موال د حول د حرف جر ولفي محتص دی په اسم پورې او د حول د حارم ولفي محتص دی فعل پورې؟

جواب: د دې وجه تیره شوي ده په یس د علامتو داسه او د فعل کي

فالمصحيح: ربط هر کله چې فارغ شو مضارع یې د اعراب د مضارع نه یو شروع یې وکړه په تقسیم د مضارع کي اقسام اربعة و نه په اعتبار د اعراب سره

ترجمه: فالمصحيح دلته یې اعراب لفظي او تقدیري دواړه بیان کړي دي ځکه دا محصور دی په خلاف د اعراب لفظي او تقدیري د اسم نه چې هلته یې اعراب لفظي نه وو یې ن کړی لعدم حصه دلته یې اعراب لفظي مقدم کړو لاضالته هلته تقدیري لفته فعل مضارع صحیح چې لام کسه کي یې حرف علت نه دی راغلی د سې مضارع صحیح المجزئ جر مجرد ده هن ضمیر بارز مرفوع د ضمیر بارر مرفوع نه للتثنية چې هغه راځي د تشبیه لپاره ب برابره حرد ده که مذکور وي او که مؤنث وي والجمع او د جمع لپاره و دا جمع عام ده که مذکور وي او که مؤنث وي والمخاطب المؤنث و د واحدې مؤنثي مخاطبي لپاره او دا څلور صیغې دي يضرب، تصرف، احرب، نصب دا معرب کولی شي بالنضمة په ضعی سره په حالت رفعي کي والفتحة او په فسخي سره په حالت نصي کي لفظا والسكون او په سکون سره په حالت جزمي کي مثل يضرب دا مرفوع بالنضمة دی لفت ولن يضرب دا مبصوب بالفتحة دی لفظ ولم يضرب دا مجرور دی په سکون او حذف د حرکت سره المجزئ سره یې احتراز وکړو د تشبیه او جمع مذکور نه جمع مؤنث او د و حد مؤنث مخاطب نه ځکه د هغې حکم وروستور اړوان دی او مرفوع سره یې احتراز وکړو د ضمیر منصوب نه نحو بضربك ځکه اتصال د ضمیر منصوب چې راځي په اخر د مضارع پورې نو دا معرب کولی شي حالت رفعي کي صعي سره په نصي کي فسخي سره او جزمي کي سکون سره، او د صحیح نه مراد صحیح د نحو یو دی چې هغه لفظ نه وائي چې د هغې حرف حیر حرف علة نه وي پس اعتراض وارد نه شو په بقول بقول اقول بقول سره، ځکه دا صحیح بحوي دی د وحي د عدم کور د حرف اخیر د دې نه حرف علت والاتصال به او هغه فعل مضارع چې متصل شوی وي په اخیر دهغې پورې فليک دغه ضمیر مرفوع متصل او دا اووه صیغې دي، څلور تشبیه او دوه جمعي او یوه واحده مؤنثه مخاطبه لکه نضربین شو او هر چي ده جمع مؤنث غائات او مخاطب هغه د قبیلې د منیات نه دی اعراب پکي نه رځي بالنون دا نه په ثوب د نون سره وي په

حالت رفعي کې **وَحَذَّاهَا** او په حذف د سون سره به وي په حالت نصبي او حرمي کې او حالت نصبي دلته تابع د حالت جرمي دی مثال لکه **يَضْرِبَانِ يَضْرِبَانِ وَتَضْرِبَانِ** مضارع مرفوع ده او علامه دريم ثبوت د نون دی (لن يضرب، لن يضربوا، لن تضربي) کې مضارع منصوب ده او علامه د نصب حذف د سون دی لن يضرب لم يضربوا لم يضربي کې مجزوم ده او علامه د حرم حذف د سون دی

سوال: عامل حازم چې داخل شي په تشبيه او جمع باندې نو سون ولي غورخوي؟
جواب: ځکه دا سون عرابي په مرله د حرکت اعرابي دی په مفرد کې او عامل حازم چې داخل شي په مفرد نو حرکت غورخوي نو کله چې داخل شو په تشبيه او په جمع باندې نو په احير کې يې حرکت ورو موندلو بلکه د هغې په ځای باندې نو راعلی وو نو دا يې وغورځولو

سوال: عامل حازم چې داخل شي په مفرد کې نو حرکت غورخوي نو تشبيه او جمع کې يې سون وغورځوو ځکه دا قنم مقام د حرکت دی نو عامل نصب چې داخل شي په تشبيه او جمع نو دا سون اعرابي ولي غورخوي او حال دا دی چې غورځول دل کار نه دی ځکه که د دې کار غورځول وی نو مفرد نه به يې حرکت غورځولی وی او فتحه به يې نه ورکولی؟

جواب: حملا للنواصب على الجوارم يعنى عامل ناصب محمول دی په عامل جازم باندې او عامل حازم خو سون غورځوو ځکه د دې عمل دی نو عامل ناصب يې غورخوي حملا

سوال: په ماس د محمول او محمول عليه کې لاندې وي د ماسبت به دلته څه مناسبت دی؟
جواب: ځکه حرم په فعل کې په شرد جر دی په اسمو کې په اختصاص اختصاص کې او نصب تابع د حروو په تشبيه او جمع د اسمو کې نو جرم دی دې نصب ته وائي چې ته به په تشبيه او جمع د افعال کې زما تابع يې ځکه زه د حروو څه کم به يم لکه څنگه چې هغه خاص وو په اسم پورې نوره خاص يم په فعل پورې

سوال: مضارع مرفوع په ثبوت د سون سره ولي ده؟ **جواب:** هر کله چې ضمير بارر مرفوع د مضارع سره متصل شونو د وحې د شدت اتصال به کالجز، وگرځيدو او احير د مضارع وسط وگرځيدو او اعراب پکې منع شوي د حرکت رفعي مفرد په عوض کې سون په احير کې راوړی شو ځکه دا سون مشبه دی د رفع سره في الحذف في حاله الحزم

سوال: اعراب پکې تقدير او وايه لکه علامي کې احير د مضاف په وسط کې واقع دی او اعراب پکې تقدير دی؟ **جواب:** قياس د دې په علامي باندې قياس مع لفرق دی په دې شان سره چې هلته مضاف ليه حرازم نه دی ځکه اعراب تقدير شو

سوال: دا حرکت اعرابي په واو لف او ياء کې ولي نه جاري کوي؟ **جواب:** په دې ضمير کې سکون واجب دی قابل د حرکت نه دی

والفعل بالواو او فعل مضارع چې معتل دی په واو سره يعنى معتل واوي لکه يدعو واليه او فعل مضارع چې معتل دی په ياء سره يعنى معتل يائي لکه یرمي شو بالضمه تقديره په ضمي سره راځي په

حالت رفعی کی تقدیرا خکه چي ضمه ثقله ده او و او ی حرف علة ضعیفه دی برداشت د صمی نه
شی کولی **والفتحة لفظا** او فتحی سره راخی په حالت نصبی کی لفظ لکه لیس بدعو ولس یرمی خکه
فتحه ضعیفه ده **والهذف** او په حذف سره راخی په حالت حرمی کی لکه لم بدع لم یرم خکه جازم چي
داخل شی په مضارع باندې یو حرکت غورخوي او هر کله چي یې حرکت ونه موندو یو وې غورخو
دغه حرف علة چي حرکت د هغې د وحې نه نه دی راغلی **والهقل بالالف** او مضارع معمل المي **بالضمه**
په صمی سره راخی په حالت رفعی کی **والفتحة** او په فتحی سره حالت نصبی کی تقدیرا لکه هو
یرمی ویرخشی ولس برضی ولس یرخشی خکه الف ساکن و صمی دی قبل د حرکت نه دی حرکت عام
دی که ثقیل وي او که حقیف وي او په حذف د الف سره راخی په حالت حرمی کی خکه هر کله چي
دې جازم حرکت ونه موندو یو الف یې حذف کړو خکه حرکت نه دی راغلی د ده د وحې نه

یولفع اذا تجرد عن الناصب ربط: هر کله چي فارغ شو مصنف د ناصب د اعراب د مضارع نه یو شروع یې
و کړه په بین د عوامل د مضارع کی او عوامل د مضارع درې دي رافع، نصب، جازم ول یو یو
عامل رافع د مضارع او بی عامل نصب او عامل جازم یو یو

ترجمه: **یولفع** او رفع قبلوي فعل مضارع اذا تجرد عن الناصب په هغه وقت کی چي نه وو موجود په دې
کی عامل ناصب او عامل جازم برابر خبره ده چي عامل یې دغه تجرد او خلوه ده لکه د امب در ده
د عت د مصنف نه و دا مذهب د کوفیو دی په عامل یې وقوع د مضارع ده په مقام د اسم کی
لکه د مذهب د نصیبو دی او د دې وقوع د وحې نه ورکړی شو فعل مضارع لره رفع خکه د اشرف
او اقوی د اعرابانو د اسم نه دی لپاره د دې چي ترجیح بلا مرجح رانه شی

تشریح: فعل مضارع کله مرفوع راخی کله منصوب راخی او کله محروم رخی فعل مضارع مرفوع
له راخی چي خالي وي د عامل نصب او د جازم نه اوس رافع د فعل مضارع ثبوت دی یو دې کی
د هب اربعه دي ۱- کسانې وانی چي رافع د فعل مضارع حروف المضارع دي

۲- راجع او ثعلب وانی چي رافع د فعل مضارع مشابعت د فعل مضارع دی د اسم فعل سره
۳- او بصریان وانی چي رافع د مضارع وقوع د مضارع ده په موضع د اسم کی بخورید بصرب دا
بضرب واقع شوی دی په مقام د ضارب کی خکه دا خبر د هبتا دی او اصل په حرم کی مفرد دی و
مرت برجل یضرب کی یضرب واقع دی په موضع د ضارب کی خکه د صفت د مکری دی او اصل
په صفت کی افراد دی

سوال: هر کله چي فعل مضارع واقع شوه په مقام د اسم کی یو د دې وقوع د فعل مضارع نه په مقام د
اسم کی خاص دا رفع ولې ورکړه فعل مضارع لره نصب او حرم یې ولې ورکړه؟
جواب: هر کله چي دا رفع اسبق او اشرف او اقوی او عمده د اعرابانو د اسم نه ده یو ورکړی شوه رفع
لپاره د دې چي لازم نه شی ترجیح بلا مرجح

۴ کوفیان وانی چي رافع د فعل مضارع حلوه او تجرد د فعل مضارع دی د باصب او د جارم به او مذهب د کوفیانو راجح دی د مذهب د کسانې، او راجح او د بصریانو نه، حکه مذهب د کسانې مقوص دی په لم یضرب، لم یضرب سره چي دلته حروف مضارعت شته او عمل د رفع یې به دی کړی او مذهب د راجح مقوص دی په (لو یطیعکم فی کثیر من الامر لعنتم) سره چي دلته مضارع سیفی الماصی ده و مرفوع ده او مشابهت د دي د اسم سره شته او مذهب د بصریانو مقوص دی په بدي بصرب، سیقوم، سوف یقوم، کد زید یقوم، یقوم الییدان سره په دي شان سره چي په دي مواضع حصو کي مضارع مرفوع راغلي ده او دا به ده واقع شوي په مقام د اسم بدي او بصرب د دي به جواب کوي چي په الذي بصرب کي مضارع واقع ده په موضع د اسم کي خکه دا اصل کي لري صارت هو وو، چي صارت حر مقدم و هو متدا مؤخره ده و یقوم لریدان اصل کي قائم الییدان روو او سیقوم سوف یقوم مجموعه په معنی د قائم سره دی او کاد زید یقوم اصل کي کد زید قائم روو د مفرد نه عدول شوی دی صیغې د مضارع ته، بهر حال مذهب د کوفیانو غوره دی د مذهب بصریانو نه خکه د دوی مذهب د دی په تکلفات بعیده وو بندي او متبادر د عبرت د مصنف مذهب د کوفیانو دی خکه ۱، تحرر یې د کر کړی دی او عامل یې به دی د کر کړی نو معلومه شوه چي تحرر عامل دی ۲ وروستو مصنف وانی وینتصب بان نو مدخول د باء یې عامل گر خولی دی د هغې نه معلومه شوه چي مدخول د ادا عمل دی په قرسی د مقبلي سره، مثال د مضارع مرفوع لکه یقوم زید شو چي یقوم مضارع مرفوع ده کوفیان وانی د مرفوع ده و بجي د تحرر د عامل باصب و جارم به و بصرب و نی لوقوعه موقع الاسم او کسانې وانی د پ، د وجي نه او زحاج و نی د وجي د مناسبت د یقوم نه د اسم سره

وینتصب رها: هر کله چي فارغ شو مصنف د عامل رافع د فعل مضارع نه نو شروع یې وکړه په عمل باصب د فعل مضارع کي یو وي ویل وینتصب نصب قبلوي فعل مضارع بان په ان ناصبه مصدریه ملهوظه سره وین وانی وکی او په لار او کی سره وین مقدرة او دا مضارع نصب قبلوي په ز سره ۱، په حال کون د دي کي چي دا مقدر واخلې ۲ داسې ان چي مقدر دی مقدرة ی منصوب دی بر حالیت د ان به، ی محروور دی صفت د ان دی و ان ناصبه مصدریه مقدر کیري **بعد حتی ولام حتی** ولام الجوده وروستو د حتی لام کی او لام الجوده نه او لام الجوده هغه لام جاره رنده دی چي راخی په حسر د کن صغیه کي لپاره د تاکید د یې، مثال د حتی لکه سرت حتی ادجلها مثال د لام کی سرت لادجلها، و مثال د لام الجوده نحو قوله تعالی، وما مکان الله لیعذبهم او د دي حتی او لام کی او لام الجوده به وروستو ان مقدر کیري او مضارع لره نصب وړ کوي خکه دا د حروف جاره و نه دی او حروف جاره د اخلیري په اسم بدي اسم عام دی که حقیقه وي او که توایلا وي او اسم توایلي به هله شي چي ان مقدر شي او که ان مقدر نه شي او اسم توایلي به شي نو د حول د حرف جر راخی به فعل بدي او دا منفع ی والعاء والواو او ان مقدر کړی وروستو د ف، عاطفه او واو عاطفه به مثال د ف د کر مک مثال د واو لکه لا کل السك وشرب اللس حکه د واو او ی، عاطفه دی

واقع شوي دي وروستو د اشاء نه د دي نه وروستو په تقدير د ان سره مضارع لره نصب وركوو لپاره
د دي چې عطف د مفرد تاويلي راشي په مفرد مفهومي بندي او كه ان مقدر نه شي نو عطف د جمله
خبره راخي په استثنيه باندې او دا نه دي خبر
مثال: عطف د مفرد تاويلي په مفرد مفهومي بندي څنگه راخي؟

چاپه درسي ف كرمك: د دي معنی دا ده چې ليكن ريرة مك ف كرام مي يال فاكرم مي عطف
دي په ريرة نو عطف د مفرد په مفرد راغي او د لا تاكمل السمك وتشرب اللبن معنی دا ده چې لا
يكن مك اكمل السمك وشرب اللبن معه، نو عطف د شرب اللبن راغلي دي په اكل السمك نو عطف د
مفرد په مفرد راغلي د ان د وحي نه وواو ان مقدر كيږي وروستو د او نه هغه و چې بمعنی الا يا
معنی الی دی، مثال لكه لا لرمك او تعطيسي حقي او په معنی د الی سره دي يا معنی الادي كه
معنی الی سره شي نو دا د حروف جاره و نه دي دا خبرې په اسم بندي، اسم عام دی كه حقیقه وي
او كه تاويلي وي او د او نه وروستو چې ان مقدر شي نو دخول د حرف جر راغلي په اسم تاويلي بندي
او كه مقدر نه شي نو دخول د حرف جر په فعل بندي راخي او دا نه دي خبر او په معنی د الا
سره شي نو دا ما بعد د الاستثنای دی او مستثنی منه ني مقدر دی، او په مستثنی كې لاندې ده د
سميت نه چې استثناء د اسم د اسم نه راشي، اسم عام دی چې حقیقه وي و كه تاويلي وي د دي نه
وروستو چې ان مقدر شي نو دا اسم شو استثناء د اسم د اسم نه راعده او كه مقدر نه شي نو استثناء د
فعل د اسم نه راخي او دا نه ده جائز

پس رده كړه دا خبره چې ان چې مقدر شي وروستو د يو امر د دي امور سته و نه نو مضارع لره
نصب وركوي قياسا او اطرادا، او كه د دي نه علاوه بل خي كې مقدر شوي وو نو هغه عمل د نصب
بلفظ كې نه شي كولي قياسا او اطرادا كما في قول الشاعر

تسمع بالمعيدي حير من ان تراه   وتستعرف قدره ان فتح فاه

دلته تسمع بالمعيدي مبتدا ده په تاويل د مصدر سره ځكه په دي كې ان مقدر دی او دي ان تأثير په
لفظ كې نه دي كړي ځكه دا يو د مواضع سته و نه بندي او حير من ن تراه جر دي د مبتدا لپاره
نو كه ان مقدر شوي وو علاوه د دي مواضع سته و نه او عمل د نصب يې كړي وو نو دا نه شاذ وي
كما في قول الشاعر   الا بهدا اللامي احصر الوعي   وان شهد اللدات هل انت مغلدي

فلان: هر كله چې ورغ شو مصنف د بيان د عوامل نصبه د مضارع نه احتمالا نو شروع يې و كړه په
عوامل نصبه د مضارع كې تفصيلا

ترجمه: فلان، هر كله د ن نصبه مصدر يه مملوظه چې داخله شوي وي په فعل مضارع باندې او عمل
د نصب يې كړي وي لكه اوريد ان نحس الي او ان تصوموا حب لكه شو چې دلته ن داخل شوي دي په
نحس او عمل د نصب يې كړي دي بلفتحه و په ضمورا بندي داخل شوي دي او عمل د نصب يې
كړي دي په حذف د يون سره نو تعدد د مثال يې په تعدد د معشر راو شال د منصوب بلفتحه او

ثاني مثال د منصوب بحدف النون او د مصنف دا فاعله ده چې د ممثل نه مصدر جوړوي و د مثال نه خبر جوړوي ځکه په دې مقام کې ان مراد اللفظ علم دی د هغه ان لپاره چې واقع کېږي په تړ کېږي دې دا مبتدا ده او مثل الح یې خبر دی اړید صیغه د واحد متکلم فعل مضارع معلوم صیغه پکې مستتر دی هغه ورله فاعل دی او تحسین الی جمله په تاویل - مصدر سره مفعول به د اړید پېر، اړید احسانک الی او مفعول به اسم راځي حقیقه وي او که تاویلا وي او دلته اسم تاویلي دی تصوروا فعل سره د فاعل نه جمله په تاویل د مصدر سره مبتدا او خبر لکم یې خبر دی ی حسبکم خبر لکم او مبتدا کې لاندې ده د اسمیت نه اسم عام دی چې حقیقه وي او که تاویلا وي دلته اسم تاویلي مبتدا واقع شوي ده

والتي تقع بعد العلم: ربطه: دا جمله مستنده واقع شوي ده جواب د سوال. هر کله چې مصنف وویل. وينتصب بان مضارع منصوب کېږي په دخول د ان سره نو معترض اعتراض وکړو چې ته واني چې ن داخل شي په مضارع نو مضارع لره نصب ورکوي دا قاعده ستا منقوصه شوه په، علم ان سیکون او ان لایرون او ان لایرجون، چې دلته ان داخل شوی دی په مضارع او عمل د نصب یې به دی کړی نو مصنف جواب وکړو چې **والتي** هغه کلمه د ان تقع چې واقع کېږي **بعد العلم** وروستو د هغه افعالو نه چې دلالت کوي په یقین باندې **هي للخفة من الثقله** دا ان محفف دی د مثقل نه **وليست هذه** او به دی ن ناصبه مصدریه د وحی د منافات د ان ناصبه مصدریه به د علم سره ځکه علم دلالت کوي په یقین باندې او ان مصدریه راځي لپاره د طمع او د رجاء او په مبین د دې کې منافات دی او ان محفف من المثقل منسب دی د علم سره ځکه علم هم دلالت کوي په یقین باندې او ان محفف من المثقل هم دلالت کوي په یقین باندې مثال د ان محفف من المثقل لکه **علمت ان سيقوم وان لا يقوم** په سيقوم او لا يقوم مضارع باندې ان داخل شوی دی او عمل د نصب یې نه دی کړی ځکه دا واقع دی وروستو د علم نه دارنگې په علم ان سیکون کې واقع دی وروستو د فعل قلب نه چې دلالت کوي په یقین باندې سوال. ته ونې چې **«والتي تقع الح»** دا قاعده ستا منقوصه شوه په رایت ان سيقوم او وحدت ن سيقوم سره دا واقع دی وروستو د رایت او وحدت ته - نه وروستو د علمت به او دا ان محفف من المثقل دی او ته و یې چې وروستو د علم به راشي نو ان محفف من المثقل به وي **جواب**: دلته مراد د علم به ماده د علم نه ده بلکه مراد هغه افعال قلوب دي چې دلالت کوي په یقین باندې

سوال: علمت ان سيقوم وان لا يقوم کې د ان او يقوم په مېځ کې دا فصل په سین و لا سره ونې رایتو علمت ان يقوم یې وې ونېلو سره د دې به چې فرض منصبي د مصنف اختصار سم هو الاختصار دی؟ **جواب**: ان سيقوم او ان لا يقوم یې وویل او ان يقوم یې ونه ویلو ځکه ان محفف من المثقل چې پس د تحفیف نه داخل شي به فعل متصرف باندې نو لازم دی فصل په مېځ د فعل او ان کې په سین پوښ حرف نفی یې لو سره لپاره د دې چې لازم نه شي التباس د ان محفف من المثقل د ان ناصبه مصدریه سر، نو کله چې فصل راغی نو مونږ ته معلومه شوه چې دا ان محفف من المثقل دی او ان ناصبه مصدریه نه دی

الفعل

والتي تقع بعد الظن: ربط: دا جمله مستنفه جواب د سوال دی ځکه هر کله چې مصنف وویل چې والي
تقع بعد العلم هي المظنفة نو معترض اعتراض وکړو چې دا ان چې کله واقع شي وروستو د هغه افعال
قلوب نه چې هغه دلالت کوي په شک باندې نو دا کوم ان دی نو مصنف جواب وکړو چې **لغيبها وجهان**
ناصه مصدریه شي که ان مخفف من المثقل شي، او دا هم حائر دي چې دا ان
ناصه مصدریه شي نو ظلت ان يقوم و ان لا يقوم به وائي او که ن

مقال: ان چې واقع شي وروستو د هغه افعال قلوب به چې دلالت کوي په ظن باندې نو جواز د وجهين
رې دي: **جواب:** دغه فعال قلوب چې دلالت کوي په ظن دا ذو جهين دي که دې ته گوري چې دا
افعال قلوب دلالت کوي په غلبه د وقوع په حاسب راجع بوان مخفف من المثقل ورسره مناسب دی
ځکه د دلالت کوي په تحقيق باندې او که دې ته گوري چې دلالت به کوي په نيت باندې نو ناصه
مصدریه ورسره مناسب دی **والن مثل لن ابرح ربط:** هر کله چې فارغ شو مصنف د بيد مثال د ان
ناصه مصدریه نه نو شروع يې وکړه په بيان د لن ناصه کې يو وي ويل ولن نح
ترجمه: ولن مثال د لن چې داخل شوی دی په فعل مضارع او نصب يې ورکړی دی لکه لن شو په مثل

د لن ابرح کې چې ابرح صيغه د مضارع ده او لن وړاندې د حل شوی دی او عمل د نصب يې کړی
دی **ومعناها** او معنی د لن ناصه **لنفي المستقبل** نفي د مستقبل ده نه معنی د حال په طريقه د تاکيد سره
لکه د مذهب د جمهورو دی، ۲، و معنی د دې نفي د مستقبل ده په طريقه د تاکيد سره لکه د
مذهب د معتزلو دی، ۳، يا معنی د دې نفي د مستقبل ده مطلق برابره سره ده چې په طريقه د
تاکيد سره وي او که په طريقه د تاکيد سره وي

تشریح: په لن کې درې تحقيق دي يو په اعتبار د لفظ سره، دويم په اعتبار د معنی سره، درېم په
اعتبار د عمل سره تحقيق په اعتبار د لفظ سره دا دی چې لن اصل کې څنگه وو نو په دې کې
مذهب دي ۱، فراء وائي چې لن اصل کې لا وو لفظ بدل شوی نو سره بولي ترپه خوړ شو ځکه دا
دوره شريک دي په لينيت کې لکه بون تاکيد حقه بدلېږي په الف سره په حالت د وقف کې نو
د معنی دلته الف بدل شو په نو سره، ۲، حليل وني دا اصل کې لا وو ب همره حذف کړی شوه
تحفه د وجې د کثرت استعمال به ب لفظ ب کس راغله بين الالف واللام اول مده وو حذف شو
بول شو په شن د ايش په اي شې کې ۳، سبويه وائي چې دا کلمه موضوعه براسه ده نه صل
کې لا وو او نه لان وو ځکه دا حرف دی او اصل په حرف کې عدم تصرف دی

و تحقيق په اعتبار د معنی سره دا دی چې لن داخلېږي په فعل مضارع باندې **لاشاق** او د مضارع
مثبت به مستقبل منفي جوړوي ب به دې کې مذهب ثلاثه دی **عنه** له وائي چې د مضارع
مثبت به مستقبل معنی جوړوي په طريقه د ناصه سره جوړونه معنی د نتي دلته معنی د رست د اند
کړې ده په طريقه د ناصه سره ځکه دوی انکار کوي د دندار الهي به شه، کی او هم حرت کې

۲. او جمهور و سي چي نهي کوي په طريقه د باکيد سرده په طريقه د بايد سرده، دليل د دوی په
د قول د الله تعالى دی **فَإِنْ أَمْرٌ فَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ** دلته نهي په طريقه د باکيد سره شوی ده په
طريقه د بايد سره او که نهي په طريقه د بايد سره شي نو لازمې تقاض د خبر د کلام د خبر سره
ځکه د لن تقاضه د عدم د انتهاء کوي و حنی تقاض د اسه کوي او د دي په مابین کی مابین
دی و بعض وائي چي لن د مضرع مثبت به مستقبل معني جوړوي مختلف او تاکيد او ناسه به
معلومېري د قرائن خارجونه

و تحقيق په اعتبار د عمل سره دا دی چي دا لن يو حرف دی د حروف ناصه و نه داخلېږي په
فعل مضرع بندي نه په ماضي باندې، او په مضرع بندي چي داخل شي نو عمل د نصب کوي رلا
قيد و شرط او دا نصب عام دی چي بالفتح وي لکه لن اسرح او که منصوب په حذف د سون اغراسي
سره وي نحو لن يخرجوا، واللّٰه اعلم: هر کله چي فارغ شو مصنف د بيان د مثال د لن ناصه به نو
شروع يې وکړه په بيان د مثال او شرطونو د ادن ناصه کي نو وي ويل وادن الح
قرجه: مثال د کلمه د ادن چي داخل شوی وي په فعل مضرع او عمل د نصب يې کړی وي لکه د
تدخل الحة شو په جواب د قول د هغه چي چي ووي **اسلمت** و مضرع نصب فلوې په دخول
ادن سره **الان** معتد ۱ په دي شرط سره چي اعتماد به ووراعلي ما د هغه مضرع **بعدها** چي وروسو
د ادن به راعلي ده علي ما په هغه شي بندي **قبلها** چي محکي د دي ادن به رخلي دی يعنی دا ما بعد
د دن متمم او مکمل لپاره د ماقبل سوی و ما بعد د دن معمول د ماقبل به وي بلکه ما بعد د دن
ځان له مستقل کلام وي بيا ادن عمل د نصب کوي و لا فلا ځکه د نضعيف العمل دی په ما بعد
کي عمل کوي او په ماقبل کي عمل نه شي کولی و هر کله چي ما بعد د ادن مکمل لپاره د ماقبل
شونو دا حکما محکي شو لپاره د دي چي لازم به شي بورد د عاملين چي هغه اذن او ماقبل د دن
دی په معمول واحد باندې چي مضرع ده ځکه د داخل دی ۲، **وكان الفعل مستقبلا** دويم شرط دا
دی چي دا فعل به مستقل وي ځکه اذن راځي د جواب لپاره يې د حرا لپاره او جواب او جرانه
متحقق کيږي مگر په استقبال کي

۳. او دويم شرط دا دی چي فصل به به وي راغلی په مابین د ادن او فعل مستقبل کي ما سوی د
قسم نه په بل يوشي سره لکه دا مذهب د ابن مالک صاحب دی. يا ما سوی د لا او د ندا نه بل شي
سره لکه دا مذهب د بعض دی يا فصل به به وي راغلی په ماسو د ظرف او جار مجرور سره او د
شرط ماتر نه دی ذکر کړی ځکه د معلومېري د مثال نه و اکفاء، بالمثال يې کړې ده
تشریح په ادن کي دوه تحقيقي دي يو په اعتبار د لفظ سره، دويم په اعتبار د عمل سره

تحقيق په اعتبار د لفظ سره د ادی چي ادن کي دوه مذهبه دي ۱، جمهور وائي چي دا حرف دی
۲ او بعض وائي چي دا اسم دی اذن **كرمك**، صل کي دا جنتني **اكرمك** ووبيا جمله شرطيه حذف
شوه او عوض کي يې توبس راغلی نو اذن جوړ شو او ان مقدر کړی شو وروستو د دي نه مو مضرع
منصوب وگرځيده او څوک چي ورته حرف وائي هغه بيا دوه ډلي دي

۱. بعض وائي دا سبب دی یعنی مرکب د سر به دی

۲. او بعض وائي دا مرکب دی د اذ او ان به. خول چي وره سبب و نې هغه ب دوه ډلي دي

۱. بعض وائي چي د په جيله ناصب د مصارع دی ۲. او بعض وائي چي د دي به وروستو ان مقدر دی و هغه عمل کړی دی و لصحیح به ناصبه

و یحیی په اعتبار د عمل سره دا دی چي په عوامل ناصبه د مصارع کي ر کي و لن عمل د ناصب کوي په مصارع کي بلا قید و شرط او عمل د اذن د ناصب په مصارع کي مشروط دی په شروط ثلاثه سره. **اول شرط:** دا فعل به مستقبل وي

په شرط: دا اذن به د کلام په اول سر کي وي یعنی ما بعد د اذن به متعم د ماقبل به وي او د انعام صورتونه درې دي ۱. چي ما بعد د اذن حرو وي او ماقبل متدا وي نحو: ان احسن اليك،

۲. چي ماقبل قسم وي و ما بعد جواب د قسم وي نحو: والله اذن لا ترسك،

۳. چي ما بعد حراء وي او ماقبل شرط وي نحو: ان تاتي اذن احسن اليك،

په شرط فصل به به وي راعی په مابین د اذن او فعل کي ما سوا د قسم به. مثال د دن چي عمل ناصب يې کړی وي او جامع د شروط ثلاثه وي لکه اذن تدخل الجنة شو په جواب د هغه چ کي چي سمت ووايي، اذن دلته جامع د شروط ثلاثه و دی ځکه ندخل فعل مستقبل دی ځکه دخول الی الجنة په استقبال کي راځي

اوپه ون د کلام کي دی یعنی متعم د ماقبل به دی، نه خبر د متدا دی، نه حراء د شرط، او نه جواب. قسم او فصل په اذن او مدخول د اذن کي به دی راعی. او که فعل مستقبل به وو بلکه بمعنی الحال ووب. دن عمل د ناصب به کوي بلکه مصارع به مرفوع وائي نحو: دن اظنك صادق في جواب مرقن اب احك و که دن په اول سر د کلام کي به وو راعی يې هم عمل به کوي نحو: انا دن حسن اليك و نه اذن لاحسن اليك ان تاتي اذن احسن اليك او که فصل راعی وو په مابین د فعل او دن کي ما سوا د قسم به بیا هم عمل نه کوي نحو: دن هم يقومون بالواجب في جواب من قال يعود الاعبياء بالمال هي سبيل العلم. ابن مالك فصل په مابین د دن او فعل کي فقط په قسم سره معتفر گرځولی دی او بعض نحو: بنو فصل په لا و نداء سره هم معتفر گرځولی دی. او بن عصفور فصل په ظرف او حر مجرور سره معتفر گرځولی دی. مجموعه شرطونه د اعمال د اذن او فعل حل حشره په مابین د اذن او په مدخول د اذن کي راعی دی په دي قول د شاعر کي

اعمل اذن اذا اتاك اولاً ومنت فعلاً بعد ما مستقبلاً

واحد اذا اعمتها ان تفصلاً الا بحتم او نداء او بلا

وافصل بطرف او بمجرور على راي ابن عصفور ويسن البلا

مثال: اذن متدا ده او مثل اذن الح مصاب مصاب له ورله حرو دی سو اذالم بعهد الح په ترکیب کي څه واقع شوی دی؟ **جواب:** دا ظرف دی متعلق دی په فعل معوي پوري چي هغه مسند دی د

اذن به ای ینتصب المصارع اذا لم يعتمد بيا فعل سره د فاعل . سره د متعلق به جمله فعلیه
معترضه واقع شوی ده بین المبتدا والخبر

سوال: جمله معترضه ذکر کولی شي په مابین د شینین متلازمین کې د یو غرض لپاره سو دلتنه جمله
معترضه ذکر ده بین المبتدا والخبر سو دا د څه لپاره ذکر کړې ده غرض یې څه دی؟

جواب: جمله معترضه یې ذکر کړې ده بین المبتدا والخبر لپاره د یو سولو د شروطو د عمل د درپه
شان سره اذن چې عمل د نصب کوی په مصارع کې دا مشروط دی په شروطو ثلاثه و سره که هر
سوال: دوه شرطونه دي مانې بیان کړي دي نو دا دریم شرط یې ولې نه دی ذکر کړی؟

جواب: دریم شرط یې نه دی ذکر کړی ځکه دا معلومېږي د مثال نه سو اکثراً بالمثال یې کړې ده
سوال: ز او لس سره یې د مبتدا او خبر مینځ کې جمله معترضه نه ده ذکر کړې نو د اذن مبتدا و خبر

په مینځ کې یې ذکر کړه دا ولې؟ جواب: ز او لس سره د مبتدا او خبر مینځ کې جمله معترضه نه ده
ذکر ځکه چې هغه عمل کوي په مصارع کې بلا قید و شرط په خلاف د اذن نه چې عمل د دي
مشروط دی په شروطو ثلاثه و سره سو دلتنه یې جمله معترضه ذکر کړه لپاره د بین د شروطو

واذا وقعت بعد الواو والفاء. رېځ: دا هم جمله مستنفاة ده واقع شوی ده جواب د سوال ځکه هر کله چې
مصنف وویل چې اذن داخل شي په مستقبل او واقع شي په سر د کلام کې نو مضارع لره نصب

ورکوي نو معترض اعتراض وکړو چې دا خبره ستا مقوضه ده په دي قول د الله سره چې وَلَئَا
يَلْبَثُوكَ يَلْبَثُكَ دلته اذن داخل شوی دی په مضارع او په سر د کلام کې راغلی دی او عمل د نصب یې

نه دی کړی نو مصنف جواب وکړو چې واذا وقعت کله چې واقع شي اذن وروستو د واو عطفه و د
فاء عطفه نه فالوجهمان نو دوه وحي جائز دي (۱) نصب چې دا مصارع منصوب ووايې د وحي د

ضعف اعتماد نه په حرف عطف باندې د وحي د استقلال د معطوف نه ځکه دا جمله ده
(۲) او رفع جائز ده د وحي د اعتماد نه په عطف اگر چې ضعیف دی مثال د واو نحو قوله تعالى وَلَئَا

لَا يَلْبَثُوكَ يَلْبَثُكَ دلته واذن لا يلبثوا هم جائز دی او مثال د فاء نحو قوله تعالى اَمْ كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ الْاَلِهَةَ قُلْ لَا

يُؤْتُونَ الْاَناسَ نَفِيرًا د دي ځای نه معلومه شوه چې عمل د نصب وحويا مشروط دی په شروطو اربعة و سره
(۱) مابعد به معتمد نه وي په ماقبل باندې (۲) مدخول د اسم به فعل مستقبل وي (۳) فصل به نه

وي راغلی یې دن و مدخوله (۴) اذن نه ووروسته د واو یا فاء عطفه نه نوي راغلی که راغلی ووبیا
عمل د نصب وحويا نه کوي بلکه جوارا کوي کما مر افاهم

وکی: رېځ: هر کله چې قارع شو مصنف د بیان د مثال او د شرطونو د اذن نه نو شروع یې وکړه په
مثال د کی کې سو وې وبل وکی الح

ترجمه: مثال د کی چې هغه داخلېږي په مصارع باندې او مضارع لره نصب ورکوي لکه اسلمت کنی
ادخل الجنة شو په دي مثال کې ادخل صیغه د مصارع راغلي ده او دا منصوبه ده د وحي د دخول د

کی ناصبه به و معناهها او معنی د کی ناصبه السببیه نسبت دی په دې شان سره چې دا کی گړخوي
 یاقبل سبب لپاره د مانع لکه نسبت د اسلام شود دخول الی الحنة لپاره په مثل مذکور کې
 موال سلام خو سبب به دی د دخول الی الحنة لپاره بکه سبب لپاره د دخول الحنة رضی الهی ده سو
 به څنگه وایې چې سلام سبب دی د دخول الی الحنة لپاره جواب: سبب دوه قسمه دی یو سبب
 حقیقی دی و بل سبب محاري ادعائی او عرفی دی یو سبب حقیقی د دخول الی الحنة لپاره رضی
 الهی ده او سلام د دخول الی الحنة لپاره سبب محاري سبب عرفی او سبب ادعائی دی. او په کی
 کې خلاف دی ۱۰ کوفیه وائی چې دا بلد باعمل صاحب دی فعل مضارع لره او د دې به
 وروستو نه دی مقدر دلیل په دې خبره باندې چې کی صاحب دی نفسه او خاربه ده دی دخول د لام
 دی په کی باندې په دې قول د الله تعالی کی یکنی لا یکنون علی التثنیین خرج حکم چې یو حرف خبر به بل
 حرف خبر باندې به داخلېږي ۲ او خبر یو سی چې د کی خاربه دی و د دې به وروستو مضارع
 منصوبه ده په تقدیر د سره، دلیل د بصر بولس د خبر د کی په م استنباط به باندې مثل
 بکه کیم شو ځکه که دا کی صاحب د مضارع وی یو په اسم به به د حیدر دا خبر به اسم داخلېږي
 یو معلومه شوه چې خاربه دی او په مضارع چې داخل شي نو دا منصوبه ده په تقدیر د ان سره ورو
 د دې به پاره د دې چې دخول د کی خاربه راشي په سم بویلي باندې او مختار عبد المصنف مذهب
 د کوفیه باندې، ځکه ده گړخولی دی کی د عوامل ناصبه د فعل مضارع به و جنوب د دلیل د
 بصر باندې د دی چې کی دوه قسمه دی یو کی ناصبه دی او بل کی خاربه دی. کی ناصبه داخلېږي
 په مضارع او مضارع لره نصب وړکوي او کی خاربه داخلېږي په اسم استنباط او هغې لره خبر وړکوي
 و دلته مراد د کی به کی ناصبه د مضارع دی یو دې سره یې اختر وکړو د کی خاربه به
 قنیه، اسلمت کی ادخل الحنة کې ادخل الحنة ویل پکار دي په صیغې د مجهول د باب فعل سره
 یغی سلام می راوړو دې لپاره چې ره داخل کری شم حنت ته او صیغه د واحد متکلم مضارع معلوم
 د ثلاثی مجردو سره ویل به دي پکار ځکه دخول الی الحنة د چا اختیار کې شه
 وحقن الا مکان مستقبلا (ره) هر کله چې فارع شو مصنف د بیان د عوامل ناصبه د فعل مضارع به پس
 شروع یې وکړه په بیان د تفصیل د هغه مواضع کې چې ان مقدر کېږي په هغې کې عبد الصریین
 د عبد انکوفیه دا حتی نصب دی پخپله او مضارع لره نصب وړکوي قیامت او اضراء
 (توکید) حتی مبتدا مثل اسلمت الح مصاب مصاب الیه خبر د مبتدا الا ظرف متعلق دی په فعل
 معنوي پورې چې هغه مستند دی د دې حتی ته چې هغه بنصب دی فعل مضارع سره د فاعل او د
 معنی به جمله خبر به فعلیه معرضه واقع شوې د دین لمتدا والحر لپاره د یو عرض چې هغه
 بیان د شروطو دی لپاره د تقدیر د ان وروستو د حتی به
 (ترجمه) وحقن او کلمه د حتی چې نصب قبلوي فعل مضارع د حتی به وروستو په تقدیر د ان سره الا
 مکان مستقبلا که چرې وو فعل مضارع چې واقع شوی ری ورا سر د حتی به مستقبل بالنظر الی ما

قبلها په نظر سره هغه شي نه چې هغه مخکې د حتی نه ذکر شوی دی. لپاره د حصول د معنی د لپاره
په نظر سره زمانې د تکلم ته مستقل وي او که نه وي. ۲، بمعنی مکی په حال کون د دي حتی کې چې
دا په معنی د کی سره وي چې هغه راځي دپاره د نسبت د اول لپاره د ماعد او الی یا په معنی د
لی سره وي هغه الی چې د انهاء د غایه لپاره راځي لپاره د تاکید او تحقق د معنی د ان ویا په
معنی د الاسره وي او دا مصنف نه دی ذکر کړی د وحی د قلت نه او که مدحول د حتی مصرع په نظر
سره ماقبل ته مستقبل نه وو بلکه حال وو بیا مصرع منصوب په تقدیر د ان سره نه ده مدحول بلکه
مصرع نه مرفوع راځي او حتی نه حتی ابتدائیه وي او که حتی په معنی د کی یا الی یا الاسره نه وو
بیا د حتی نه بعد ان نه مقدر کیري مثال د حتی چې په معنی د کی سره وي فقط او ماعد مستقل
وي حقیقه لکه اسلمت حتی اذخل الجنة شو په دي مثال کې ادخل فعل مصرع ده منصوب په تقدیر د
ان سره وروستو د حتی نه ځکه حتی بمعنی کی دی او مدحول د حتی دحل فعل مستقل دی حقیقه
ځکه دخوالی الحیه په زمانه استقلال کې راځي نه فی الحال او دا حتی په معنی د الی سره نه دی
ځکه اسلام د هکرم منتهی نه دی د دخول الی الجنة پورې بلکه لکه څنگه چې دی مخکې د دخول
لی الجنة نه مسلمون وو نو وروستو نه هم مسلمون وي

او مثال د حتی چې هغه په معنی د کی سره هم دی او په معنی د الی سره هم دی او مدحول د حتی
مصرع مستقل ده په نظر سره ماقبل ته نه په نظر سره زمانې د تکلم ته لکه وکننت سرت حتی اذخل
الجنة په دي مثال کې ادخل مصرع منصوب ده په تقدیر د ان سره وروستو د حتی نه او د حتی
مدحول فعل مصرع مستقل دی په نظر سره ماقبل ته او په نظر سره زمانې د تکلم ته د احتمال لري
چې ماضي ده او د احتمال هم لري چې حال دی او دا احتمال هم لري چې مستقبل دی او حتی
محتمل د احتمال دی یا بمعنی کی دی یا په معنی د انتهاء العایه دی او مثال د حتی چې په
معنی د الی سره دی فقط او ماعد د حتی مستقل دی حقیقه لکه واسیر حتی تعیب الشمس شو په
دي مثال کې تعیب مضارع منصوب ده په تقدیر د ان سره وروستو د حتی نه و مدحول د حتی
مستقل دی حقیقه او حتی په معنی د الی سره دی فقط نه په معنی د کی سره ځکه د اسیر د متکلم
سبب نه دی لپاره د عیوبیت د شمس بلکه نمر غائب کیري په خپل وقت باندې که متکلم سیر کوي
او که نه یې کوي، او مثال د حتی چې بمعنی الاوي او ان مقدر وي وروستو د هغې نه کقول الشاعر

ليس العطاء من الفصول سماحة حتى تجود وما ليدك قليل

فان اردت الحال ربطا، هر کله چې فارغ شو مصنف د بیان د هغه حتی نه چې د هغې نه وروستو ان
مقدر کیري او مصرع لره نصب ورکوي پس شروع یې وکړه په بیان د هغه حتی کې چې وروستو
هغې نه ان مقدر نه وي او مصرع منصوب نه وي وروستو د هغه حتی نه بلکه مرفوع وي
۲، هر کله چې فارغ شو مصنف د بیان د حتی حاره نه چې د هغې نه وروستو ان مقدر کیري سو
شروع یې وکړه په بیان د حتی ابتدائیه کې چې د هغې نه وروستو ان نه مقدر کیري

(ترجمه) حال ابدیت که چرت به راد و کرده هغه فعل سره چي به معنی باندې داخل شوی دی حتی الحال به حال تحقیقا حقیقه په دې شان سره چي باندې به حالې بعینه رسیده د تکلم ده او حکایه به په طریقه د حکایت سره په دې شان سره چي مدح و محول د حتی ماضی ده په وقت د تکلم کې لیکن اراده کړی شوی دی حکایت د هغې د حال د ماضی به په وقت د تکلم کې حکایت حرف ابتداء کېږي د حتی حرف ابتداء به حرف جر په دې شان سره چي مدح و محول د دې حال له مستقل کلام دی او منته او مکمل لپاره د ماقبل به دې **فترع** مرفوع کولی شي دا مضارع چې واقع ده وروستو د حتی به د وحي د عدم وجود د نصب او جار به او ان باصله مصدر به به دې مقدر وروستو د حتی نه حکه هغه رځي د مستقل لپاره او دلته مدح و محول د حتی په معنی د حال سره دی نو ان باصله مصدر به ماضی دی د به حالې سره **وتجب السببیه** و واجب دی سبب د ماقبل لپاره د مابعد لپاره د حصول د الحال معنوي گر که فوت شوی دی نصب لفظي والاذا کسري به شان د وضع د خبر به حسب د سحر کې مثال د حتی چې مدح و محول د هغې فعل مضارع دی به معنی د حال سره حقیقه و مضارع مرفوع راغلي د لکنه موصی حتی لا یزوجه شونده لایزجون مضارع مرفوع ده به ثبوت د یون سره وقع شوی ده وروستو د حتی به حکه مضارع به معنی د حال سره ده حقیقه و حتی حتی ابتدایه و حتی سببه دی دا مابعد حال نه مستقل کلام دی او ماقبل حال نه مستقل کلام دی لکن مضمون د جمله اولی سبب دی لپاره د مضمون د حمله ماضی مثال د حتی چې د هغې به وروستو مضارع راغلي دي په معنی د حال سره حکه به او د مضارع ماضی به نکه سرت لوم حتی داخل نند امی، دلته مضارع مرفوع ده و حتی به دې د مضارع معنی به حال ده حکه به به حقیقه حکایت سیر کړی ی پروو و داخل شوی یې کسي ته و لکنه قصد د اخبار دی کړی دی س ورح د حال د ماضی به بڼه حتی ابتدایه شو و مابعد جار به مستقل کلام دی

پس رده کړه دا خبره چې حتی درې قسمه ده جاره، عطفه، ابتدایه فرو دی په مابین د دې اسم ثلاثه و کې لفظ او معنی فرو نفی حو ط هر دی چې د حتی جاره مدح و محول مجرور رځي که چري مفرد وو و مدح و محول د دې منصوب راخي په تقدیر د ان سره که چري مضارع وو به معنی الاستقلال و د حتی عطفه مدح و محول په اعتبار د عراب د معظوف علیه سره دی و د حتی ابتدایه مدح و محول راخي جمله مستثغه او فرو معنوي د دې چې مدح و محول د حتی جاره درې قسمه راخي ۱، حر قویه د ماقبل ۲ حر ضعیفه د ماقبل ۳ حر ملاص و محاور د ماقبل او مدح و محول د حتی عطفه دوه قسمه رځي حر قویه حر ضعیفه و حر ملاص او محاور به راخي

او مدح و محول د حتی ابتدایه فعل ماضی راخي بحو قوله علی حذو کانت علی القیبر و فعل مضارع مرفوع راخي بمعنی الحال، ب مدح و محول د دې اسم مرفوع راخي او خبر به د هغې لپاره محدود و مقدر راویسی، مثال د دې درې واړه سامود حتی لکه، کلت السمکه حتی رأسه په دې مثال کې حتی محتمل د احتمالات ثلاثه و دی ۱، د احتمال هم شته چې حتی جاره دی یی رأسها محرور

دی ۲. یا حتی عاطفه دی نوراسها منصوب دی خکه عطف دی په السمکه او معطوف په امر لب
د معطوف علیه سره وي ۳. دا احتمال هم شه چې دا حتی ابتدایه دی نوراسها به مرفوع وانسي
بر ابتدائیت او خبر به ورله محدود و رالوبسي. ای حتی راسها ماکول خکه د حتی ابتدایه مدح
خان له مستقل کلام وي متم او مکمل به وي لپره د ماقبل او دا به مستقل کلام هله خون پري
ر سها مستدا محدود الحشر شي والا فلا. او فرق او امتیاز په مابین د دي اقسام ثلاثه و کي معسر
دی په دي شرط سره چې د دي اقسام ثلاثه و علامات و په پیژندی شي او که علامات و پیژندی شي
بیا معسر به دی د دي وحي به فراء ويلي دي اموت و هي قلبي من حتی لایها ترفع وتنصب وتجر
ومن ثم امتنع الرفع الخ ارفع هر کله چې فارغ شو مصنف د بیان د حتی ابتدایه به نو شروع یې وکړه به
بیان د تعریح د مسائلو کي به حتی ابتدایه باندې

قرحه، ومن ثم او د وحي د استنباط د مابعد د حتی ابتدایه نه امتنع الرفع مسموع دی رفع لوسل
مصارع په مابعد د حتی کي فی کتان سیری حتی ادخلها په دي مقوله ستا کي چې کن سیری حتی
ادخلها دی فی الناقصة په وقت د حصول د کان ناقصه کي خکه لازم پري وجود د کان ناقصه بلا خبر
خکه هر کله چې حتی بتدایه شو نو مقطع شو مابعد د ماقبل نه خکه مابعد خان له مستقل کلام
دی او د ماقبل لپره په ترکیب کي خه به دی واقع شوی نو دا کان ناقصه پاتې شو بلا خبر او د محال
دی او د وحي د سبب د ماقبل به لپره د مابعد مسموع دی، رفع لوستل په مصارع کي وروسته د
حتى نه په دي مقوله ستا کي چې اسرت حتی قد دخلها دی خکه لازم پري حکم په سبب باندې سره د شك
نه په سبب باندې او دا باطل دی خکه دا قاعده ده چې سبب او مسبب د حس واحد نه وي په اعتبار
د شك او یقین سره په دي شان سره که سبب شکي وو نو مسبب هم شکي وي او که سبب یقینی وي نو
مسبب به هم یقینی وي او دلته سبب شکي دی چې دا فعل دی خکه همره داخله شوې ده په دي فعل
باندې او حتی چې ابتدایه شي نو مابعد خان له مستقل کلام دی او یقینی ده وقوع د هعي نو لازم
شو حکم په وقوع د مسبب سره د شك نه په وقوع د سبب کي او دا محال دی خکه د ترکیب مسموع
دی وچار او جائز دی رفع لوستل په مصارع کي وروستو د حتی نه فی الناقصة په وقت د تحقق د کان
تامه کي لکه کتان سیری حتی ادخلها خکه دا کان تامه دی او د حتی به مابعد خان له مستقل کلام دی
نو وجود د کان ناقصه بلا خبر به لازم پري او دارنگې جائز دی رفع لوستل په مصارع کي وروستو
حتی به په ایهم سار حتی ادخلها کي خکه لازم پري حکم په وقوع د مسبب سره د شك نه په وقوع د سبب
باندې خکه مشکوک فیه دلته فاعل دی به فعل بلکه فعل په دي مقام کي محقق دی

سوال: د نه موبد خه به معلوموو چې د متکلم شك په فعل کي دی که په فاعل کي دی که په مفعول
به کي دی؟ جواب: کوم شی چې مسئول عنه د متکلم وي هغه مشکوک فیه وي او مسئول عنه د همزه
م یلي د همره دی که د متکلم شك په فعل کي وو نو همره به داخلوي په فعل باندې نو «اضربت ریده»
به وایي و که د متکلم شك په فاعل کي وو نو همره به په فاعل باندې داخلوي او «الت ضربت ریده»

به وائي او كه شك د متكلم په مفعول به كي وو نو هره به په مفعول به باندې د حلوي نحو زيږد
صرت، اسرت حتى تدخلها كي رفع لوستل د مضارع پس د حتى نه مسموع وو ځكه شك د متكلم په
عمل كي دي ځكه مايلي د هره دي او ايهم سار حتى يدخلها كي رفع لوستل حائر دي په مضارع
كي وروستو د حتى نه ځكه مسئول عنه و عمل دي و ايهم سار حتى يدخلها عطف دي په تقدير د
د هره په جار في لامة باندې به په كن سيري حتى ادخلها باندې ځكه كه ايهم سار حتى يدخلها
عطف شي په كن سيري حتى ادخلها باندې بيا تقييد د دي راخي په تامة سره ځكه دا قاعده ده
في ماقبل د معطوف عليه نه واجب الاعادة وي په معطوف كي او ايهم سار حتى يدخلها چې عطف
شي په كن سيري حتى ادخلها باندې نو ماقبل جار في التامة دي هغه به معاد كوي نو تقدير به د
سي و جار في التامة ايهم سار حتى يدخلها او دا معنی بطله ده ځكه دلته كن تامة شته دي
لام كي (ربط) هر كله چې فارع شو مصنف د بيان د مثال د تقدير د ان بعد حتى به پس شروع يې
وكړه په بيان د مثال د تقدير د ان كي وروستو د لام كي به

(ترجمه) ولام كي منصوب كيږي مضارع وروستو د لام كي به په تقدير د ن سره د مضرب نو په برد
باندې او كوفيان وائي دا مضارع منصوب ده په لام كي سره ځكه دا قديم مقام د كي دي. مثال لكه
اسلمت لادخل الجنة په دي مثال كي ادخل مضارع منصوب ده ځكه د لام لام كي دي او لام كي هغه
لام نه وائي چې راخي معنی كي چې هغه سست د اول دي لپاره د ثني لكه سبب د اسلام شولپره
د دخول الي الجنة په دي مثال كي

موال: د لام كي نه وروستو ان ولي مقدر كيږي جواب لام كي د حروف جاره ووه دي دخول د دي
حاص دي په اسم پوري اسم عام دي چې صراحه وي او كه تاويلا وي دلته ان مقدر كيږي د دي لپاره
چې دخول د حرف جر راځي په اسم تاويلي باندې ولاء الجحود او مضارع منصوب كيږي په تقدير د ن
سره وروستو د لام الجحود نه عند البصريين او كوفي نو په نيز باندې دا نصب دي بحپله او تقديم د
مفعول د فعل په دي باندې جائز دي خلاف للبصريين او لام الجحود عند لحة هغه لام جاره رانده
نواځي چې راخي زانده د تاكيد د نعي لپاره وروستو د كن معنيه نه و دا كن معنيه عام دي چې
لفظا وي نحو ما كان الله ليعذبهم ب تقدير اوې (حوا لم يكن ليعمل او لام جحود نه لام جحود ځكه
واځي چې جحود اكار ته وائي او دغه لام هم مستعمل كيږي په مقدم د اكار كي

موال: اما كن الله ليعذبهم څه تركيب دي؟ جواب: ما، ما فيه، كن، فعل، ار فعل، بقصه الله، ممد
كن، لام، الجحود، يعذب، مضارع منصوب بنقدیر ان بعد اللام ځكه د لام الجحود لام جاره دي او لام
جاره داخل كيږي په اسم باندې اسم عام دي چې حقيقتا وي او كه تاويلا وي و د دي نه وروستو چې ان
مقدر شونو د مضارع نه اسم تاويلي جوړ شونو دخول د حرف الحر راغلو په اسم تاويلي باندې والا
دخول د حرف جر په فعل راځي او دا نه دي جازر يعذب، كي ضمير مستتر راجع دي الله ته فعل.

هم، مفعول به فعل سره د ف عمل او مفعول به نه جمله په پاویل د مصدر سره سره د کړه بیکولو
التقدير و ما کان الله تعدیهم

سوال دا خو حمل د صرف وصف راغی په ذات باندې ^۱ جواب ۱، دا محمول دی په افسرد و خدو
مصرف سره په جاس د اسم کې یی ما کړه صفة الله تعدیهم ۲، بحذف لمصرف فی جاس لغير
ای، ما کړه الله دا تعدیهم ۳، مصدر مسی للفاعل دی ای ما کړه الله تعدیهم

۴، فرق دی په مابین د شی او مؤول بالشیء کې
سوال د لام کې او لام الحجود په میخ کې څه فرق دی؟ ^۱ جواب دی کې څلور فرقونه دي
۱ لام کې دلالت کوي په تعلیل باندې بخلاف لام الحجود ۲ په حذف د لام کې سره لار مری فساد
د معنی بخلاف لام الحجود چې د دې وجود او حذف دواړه یو شان دي ځکه دا راځي دی
۳، تقدیر د ان و احب دی وروستو د لام کې نه بخلاف لام الحجود.

۴، لام الحجود وروستو د کړه معنی نه راځي بخلاف لام کې
والفاء وها، هر کله چې د فاء سره مصرف د بیان د لام الحجود نه چې وروستو د هغې نه ان مقدر کېږي
او مصرف لره نصاب وړ کوي مو شروع یې وکړه په بیان د فاء کې تفصیلا چې وروستو د هغې نه
مقدر کسري او مصرف سره نصاب و کوي دا د مصرف یو مذهب دی کوفیان وائي د دې نه وروستو
مصرف منصوب علی بخلاف دی ځکه خو باندې مخالف دی د ماقبل نه
امو عمر الحرمي و یی حی دا مصرف منصوب دی بلفاء ځکه د خارج شوی دی د باب د عطف
نه معنی عاطفه نه دی بلکه د فاء صفة فعل مصرف دی دا مذهب کمروزی دی ځکه که د عطف
پاره نه وي په دې باندې نه حرف عطف داخلیدلکه و و نفسه باب د عطف نه خارج شوی دی نه
هغې باندې حرف عطف داخلېږي

ترجمه والفاء هغه فاء چې مصرف منصوب په تقدیر د ان سره وروستو د هغې نه او دا تقدیر د ان
وروستو د فاء نه پاره د انصاف د مصرف مشروط بشرطین دی که دا دوه شرطونه موجود وو معنو
ن مقدر کېږي وروستو د فاء نه او مصرف لره نصاب وړ کوي و الا فلا احدیها یو د دې شرطین نه
السببية سبب د ماقبل د فاء دی لپاره د مابعد، لپاره د دې چې د تعیر لفظي موافق شي د تعیر
معنوی سره او دا تعیر لفظي دال شي نه تعیر معنوی باندې ځکه رفع اصل ده چې دا دلالت کوي په
ستقلال باندې او نصب خلاف الاصل دی ځکه دلالت کوي په عدم استقلال باندې نو کله چې متکلم
عدول وکړو د اصل نه خلاف الاصل نه دا دلالت کوي په تعیر معنوي باندې چې سببیت د اول دی
لپاره د شي ځکه که د سببیت د اول لپاره د شي مقصود د متکلم نه وی نو عدول به یې نه وی کړی
د اصل نه خلاف الاصل نه و الثانی او شرط ثانی ان یکن قبلیها کیدل دی محکمې د فاء نه یو امر د امور
سته و نه لپاره د بعد د معنی عطفی او لپاره د دفع د توه د عطف په ذهن د مخاطب کې امر ۱ دا
فاء عاطفه نه راغلی وي وروستو د امر نه محوز زني ف کرمک ای لیکن منك زیارة ف کرام مسی عطف

معدت ويبي راغی په مفرد مفهومې بندي به عطف د جمله خبره په اشباهه باندې اونهي ۲، يا واقع وي وروستو د بهي به نحو لا تشمني فاضريك اي لا يکن منك شتم فصر ب مهي او استفهام ۳، يا واقع وي وروستو د استفهام به نحو هل عندکم ماء و شربه اي هل يکون منکم ماء فشر ب مهي اونهي ۴، يا واقع وي وروستو د نهي به نحو ما ناتيبت فتحدثنا اي ليس منک اتيان فتحدث مهي اوتن ۵، يا واقع وي وروستو د تمني به نحو اليس لي مالا فنفقه اي ليت لي ثبوت مال فنفق مهي او عرس ۶، يا وروستو د عرس نه نحو الاترل ب فتصيب حير ي لا يکون منک نرول فاصلة مير مهي، په دي مواضع سته و کي په ف، کي معنی د سببیت مقصود ده چي سببیت د ماقبل دی پاره د مابعد او داف بعد صيغه د مضارع په ناويل د مصدر سره عطف ده په مصدر اخر بندي چي مفهومې د ماقبل نه

مول، ماء عاطفه چي واقع شي وروستو د يو امر د امور سته و نه و د دي نه بعد ان مقدر شي توان جو د مضارع به مفرد جوړ وي نو دا خو عطف د مفرد راغی په جمله بندي و دا به دي جتر وپ، ماء عاطفه چي واقع شي وروستو د يو امر د امور سته و نه و جو مضارع منصوبه راخي بنقدیران توان د مضارع نه مصدر جوړ وي نو دغه مصدر مفرد په دي محکي جمله بندي به دي عطف بلکه عطف د مفرد تاويلي کوو په مفرد مفهومې بندي

مول، نه وايي چي واقع شي وروستو د يو امر د امور سته و نه و وروستو د دي به ان مقدر کيږي و مضارع لره نصب ورکوي، دا خبره سنا منقوضه شوه په اللهم اعمر لي فافور ولا نوحسني فاعلمك سره دلته د فافور وروستو ان مقدر دی مضارع لره يي نصب ورکړی دی و داف واقع به ده وروستو د يو د امور سته و نه خکه اغفر او لاتواخذ د عاده به امر او بهي د رنگي داف عده ست منقوضه شوه په ﴿لَوْلَا اَنْزَلْنَا بِرُوحِ رَبِّكَ لَوْلَا اَنْزَلْنَا بِرُوحِ رَبِّكَ﴾ ه د لته ف به ده واقع وروستو د يو امر د امور سته و نه و بلکه پس د لولا انحصيضي به ده او وروستو د دي به ان مقدر دی عمل د نصب يي کړی دی دارنگي د قاعده سنا منقوضه شوه په دي قول د الله حل حلاله سره ﴿لَمَّا اُنْزِلَ الْاَنْشَبَ﴾ ﴿اَنْشَبَ لَتَمُوتَنَّ﴾ دلته مضارع منصوب ده په تقدير د ان سره وروستو د ف، نه او دا واقع ده وروستو د لعل به نه د يو د امور سته و نه، دارنگي داف عده ست منقوضه شوه په ﴿لَوْلَا تَنبِيْهِ فَنَحْنُ اَشْرَءُ﴾ سره دلته ان مقدر دی بعد ف، و فافور ده واقع وروستو د يو امر د امور سته و نه جواب هر چي دي اللهم اعمر لي فافور، د خل دی په امر کي اولاً او حدي و هک داخل دی په بهي کي خکه اگر چي حقيقت کي د امر او بهي به دي خصوصت يي صورت د امر او بهي دی او لولا انحصيضي به داخل دی په نهي کي او ﴿لَمَّا اُنْزِلَ الْاَنْشَبَ﴾ و ﴿لَوْلَا تَنبِيْهِ﴾ داخل دی په تمهي کي خکه لعل او لو دلته د تصي لپاره دی به د ترجي او شرط لپاره مول، نه و نه و ف نه وروستو ان مقدر کيږي او مضارع لره نصب ورکوي په دي شرط سره چي واقع لپاره وروستو د يو امر د امور ستو به داف عده منقوضه شوه بقول لثعر

ما تترك منزلتي سمي نعيم والحق بالحجار واستريحها

المصنف

دله وروستو د فاء به ان مقدر دی نصب یی و رکړی دی فعل مضارع لره او د فاء به ده واقع شوی وروستو د یو امر د امور سته و نه

جواب هذا محمول علی ضرورة الشعر و يجوز فی الشعر ما لا يجوز فی غیره والواو (ربط) هر کله چې فارغ شو مصنف د بیان د فاء نه تفصیلا نو شروع یی وکړه په بیان د وړکي تفصیلا چې د هغې به وروستو ان مقدر کیري او مضارع لره نصب وړکوي

ترجمه: والواو او ان مقدر کیري وروستو د واو به او مضارع لره نصب وړکوي بشو طین او د تقدیر د ان وروستو د واو به لپاره د انتصاب د مضارع مشروط دی په شرطین سره الجمعية وان یکون قبله مثل ذلك الجمعية حر د متدا دی ای الاول، او ان یکون الح هم خبر د میندا دی چې الشی دی، یعنی یو د هغه شرطین به الجمعية جمعیت دی یعنی دا واو به معنی مع وي چې هغه مصاحبت د مابعد دی د

ما قبل سره، سره د اتحاد د زمان او د مکان به، او دویم شرط دا دی ان یکون چې وي به قبلها محکم د دي واو بمعنی مع نه مثل ذلك په شان د یو امر د امور سته و مد کورو باندې یعنی دا واو بمعنی مع چې واقع شوی وي وروستو د یو امر د امور سته و نه یو ان مقدر کیري مضارع لره نصب وړکوي والا قلا لپاره د دي چې لازم به شي عطف د جمله خبریه په جمله انشائية باندې بلکه عطف د مفرد ويلي به راشي په مفرد مفهومي باندې او مثالونه د واو بمعنی مع چې واقع وي وروستو د یو امر د امور مذکوره او مضارع لره یی نصب وړکړی وي بعینه مثالونه د فاء دي صرف د دوه فرق دی چې د فاء په خای باندې واو راوپه بخور زني واکرمک، لان کل السمک وتشرب اللبن الح

واو (ربط) هر کله چې فارغ شو مصنف د بیان د واو نه تفصیلا چې وروستو د هغې نه ان مقدر کیدونر شروع یی وکړه په بیان د او کي چې وروستو د هغې به ان مقدر کیري او مضارع لره نصب وړکوي

ترجمه: واو هغه او چې نصب قلوبی مضارع وروستو د دي نه په تقدیر د ان سره بشو ط او د تقدیر د ان وروستو د او نه لپاره د انتصاب د مضارع مشروط دی په یو شرط سره معنی الی هغه شرط د دی چې وي به دا او معنی الی هغه الی چې داخل دی په ان مقدر باندې عند الجمهور

۲ یا وي به دعه او معنی الالهه الاچي د حل شوی دی په ان ناصبه مقدره باندې عند السیویه مثال لکه الارمک او تعطیي حقی، عند الجمهور تقدیر دا دی الارمک الی اعطاک حقی ای ی او عند السیویه تقدیر دا دی الارمک فی کل وقت الا وقت اعطاک حقی ایای چې او بمعنی الادی و مابعد جمله په تاویل د مفرد سره په اعتبار د حذف د مضاف سره مستثنی ده او مستثنی منه حذف ده چې فی کل وقت دی او دا مستثنی متصل او مفرع ده، او په سر د جمهور و باندې او بمعنی الی دی او مابعد جمله په تاویل د مصدر سره محروور د حار، حار سره د مجرور به متعلق دی لارم پوري یو فعل سره د فاعل به جمله فعلیه شوه والعاطفة: ربط: هر کله چې فارغ شو مصنف د بیان د تقدیر د ان نه وروستو د فاء او واو عطفه نه نو شروع یی وکړه په بیان د تقدیر د ان کي وروستو

المعمل

مطلق حروف عاطفه به والعاطفه يا محروور دی او عطف دی په حتی باندې چې ذکر دی په جاسب د
احمال کې په دې قول د مصنف کې وېان مقدر بعد حتی د مگر چې بعد دی په اعسار د لفظ سره د
۲ يا والعاطفه مرفوع دی او عطف دی په اول د معدود ت باصه بتقدير ان باندې چې هغه دا قول

د ماتر دی و حتی ادا کن مستقل او يا عطف دی په اجبر د معدود ت باصه بتقدير ان باندې چې
هغه و بشرط معنی الی ان دی و لف لام په العاطفه کې الف لام حسسي دی نه عهد خارجي سو کيږي
پس دارنگې والعاطفه حروف عاطفه مطلق بر بړه سره ده چې د حروف عاطفه مذکور نه وي او
نه د غیر مذکور نه وي بي د شرط مذکور نه مصرع منصوب کيږي په تقدير د ان سره وروستو د
دې مطلق حروف عاطفه نه **انما مكان المعطوف عليه اسما** په دې شرط سره چې که چرې وو معطوف عليه
اسم صريحي نحو اعطني ضربك و تشتم او فتشتم ثم تشتم لپاره د دې چې عطف د معرود په مفرد
باندې راشي او لازم نه شي عطف د جمله په معرود څکه دانه دی چتر

تشریح: سوال: د العاطفه په اول سر کې واوراغلی دی د تقصده د معطوف عليه کوي د دې معطوف
عليه راته وښايه؟ **جواب:** والعاطفه محروور څکه دی دا عطف دی په حتی باندې چې ذکر شوی دی په
دانت د اجمال کې فيكون المعنى و بان مقدرة بعدها حتى والعاطفه

۲ يا والعاطفه مرفوع دی عطف دی په حتی باندې چې ذکر شوی دی په جاسب اول د تفصيل کې،
يا عطف دی په او باندې چې ذکر شوی دی په جانب اخير د تفصيل کې

سوال: والعاطفه چې مرفوع شي نو په جانب اول يا اخير د تفصيل باندې يې ولې عطف کوي په وسط
يې ولې نه عطف کوي؟ **جواب:** دا قاعده ده په عطف کې چې معطوف بالواو چې پس د معطوف عليه
تعدد نه وو نو طريقې د عطف يې دوه دي يا يې په اول باندې عطف کوه څکه اوليت د اسماو د
رجيع نه دی يا يې په اخير باندې عطف کوه د وحي د قرب نه لان الحق للقريب ثم لتبعد او په
وسط باندې نه يې نه عطف کوي لپاره د دې چې لازم نه شي ترجيح بلا مرجح

سوال: العاطفه چې عطف شي په هغه حتی باندې چې مذکور دی في جانب الاجمال سو معطوف په
حکم د معطوف عليه کې وي نو دا هم اجمال شو او جمال تقاض د تفصيل کوي نو مصنف خو
تفصيل نه دی ذکر کړی او که دا عطف شي په هغه حتی چې ذکر شوی دی په جانب اول د تفصيل کې
يا عطف شي په او باندې چې مذکور دی په جاسب اخير د تفصيل کې نو معطوف په حکم د معطوف
عليه کې وي نو دا تفصيل شو تقاضا د اجمال کوي او اجمال خو مخکې نشته نو تفصيل څنگه کوي
۲ او لازم يې تناقص په مابين د کلام د مصنف کې د محکمې عبارت نه معلومه شوه چې دفء او د
واو نه وروستو ان مقدر کيږي دا مشروط دی په شرطين سره او دلته وائي چې دا مشروط دی په شرط
واحد سره؟ **جواب:** والعاطفه محروور دی عطف دی په هغه حتی چې مذکور دی په جاسب د احمال کې، او
که نه وایې چې دا احمال لپاره نه شييل پکار دی او تفصيل ماس نه دی کړی سو جواب د دی چې

تفصیل د هغه اجمال لپاره پکار دی چې محتاج وي تفصیل ته او دا داسې اجمال دی چې تفصیل نه محتاج نه دی ځکه دا ټول حروف د یو بل سره شریک دي په یو شرط کې چې هغه کون د معطوف علیه دی اسم صریحي یو دا تفصیل نه غواړي

(۲) بطلع طعة مرفوع دی او عطف دی په هغې حتی چې ذکر دی په جانب اول د تفصیل کې یا عطف دي په او چې ذکر دی په جانب اخیر د تفصیل کې او که نه وائي چې د دې دپاره اجمال پکار دی یو جواب دا دی چې حروف عاطفه دوه قسمه دي یو هغه دي چې ځان له ځان شرطونه غواړي لکه فاء، واو، او شو او دویم قسم هغه دی چې ځان له ځان له شرطونه نه غواړي یو اجمال کې هغه نسي ذکر کول پکار دي چې ځان له ځان له شرطونه نه غواړي لکه واو او فاء، شو، او دا مطلق حروف عاطفه ځان له ځان له شرطونه نه غواړي بلکه دا ټول شریک دي په یو شرط کې چې کون د معطوف علیه دی اسم صریحي نو ځکه په اجمال کې ذکر نه کړی شو بلکه ذکر شو د تفصیل په اخیر کې و تساقض په مابین د کلامین د مصنف کې شته ځکه شرط لپاره د تقدیر د ان وروستو د حروف عاطفه نه کون د معطوف علیه دی اسم صریحي یې د شروط مذکورو نه

ويجوز اظهار ان مع لام مکی، ربط: هر کله چې فارغ شو مصنف د بن د مواضع د تقدیر د ان نه سو شروع یې وکړه په بین د مواضع د اظهار د ان کې وحبوب یا حواری

ترجمه، جانر دي سکره کول د ان ناصبه مصدریه سره د لام کی نه، نحو حننک لتکرمني، وني او لان تکرمني، وني دواړه جانر دي والعاطفة و سره د حروف عاطفه، نحو اعصني قيامک وتذهب وائي او که اعجبني قيامک وان تذهب وائي ځکه لام کی او حروف عاطفه داخلېږي په اسم صریحي باندې، نحو اعجبني صرب زید وعضبه، نو جانر دی اظهار د ان لپاره د دې چې واروي مضارع لره اسم صریحي ته په خلاف د حتی او د لام الحود او د او او د فاء او د واو نه چې وروستو د یو امر د امور سته و نه، علی وي هلته اظهار د ان جانر نه دی ځکه دا نه داخلېږي په اسم صریحي باندې بلکه د خلیږي په اسم تویلي باندې ويحب او واجب دی اظهار د ان مع لا سره د لای نفی نه فی السلام په وقت د دخول د لام حاره کې چې معنی کی دی عليها په دې لای نفی باندې لپاره د دې چې لازم نه شي توالی د لامین چې هغه لام کی، ولام د لای نفی دی نحو قوله تعالى إِنَّا لَنَرُّوْهُ أَفْجًا مَّكَثَّ

پس د دې ځای نه معلومه شوه چې ان ناصبه په اعتبار د اظهار او د تقدیر سره درې قسمه دی (۱) واجب اظهار، (۲) حذر اظهار، (۳) ممتنع اظهار

(۱) لام کی چې داخل شي په لای نفی باندې هغه لای نفی چې داخل شوی دی په فعل مضارع باندې نوبت اظهار د ان واجب دی

(۲) او که لام کی داخل شوی نه وو په لای نفی باندې، او وروستو د حروف عاطفه نه چې عطف د مضارع په اسم صریحي راغلی دی په دې کې اظهار د ان جانر دی

الفعل

۲ او د دې نه علاوه په نورو کې مسموع دی عند البصريين اما د کويانو نه سر د حتی نه وروسته نه طهر د ان حائر دی

پنځم: لفظ: هر کله چې فارغ شو مصنف د سر د غوښتل ناصبه د مصارع نه مو شروع يې وکړه په سر د عوامل جازمه د مصارع کې نووي ويل ويحرم.

لږمه: جرم قتلوي فعل مصارع فلم ولفا ولام الامر په دخول دله لام امر سر د ولا او نه دخول د لا سره يې لای نهی چې مستعمل شوی دی به نهی کې، في نهی حار مجرور په اختصار د متعلق محدود سره چې المستعمله دی صفت دی پېر د لا و په دې سره يې احرار وکړو د لای نهی نه که هغه چې داخل شي په مصارع نو په معنی کې عمل کوي او په لفظ کې عمل نه کوي او دا کلمات اړینه جزم وړ کوي فعل واحد لره وکلم المجازات او جرم قتلوي فعل مصارع نه کلمه الشرط والخرء سره او تعبیر يې وکړو په وکلم المجازات سره حکه بعض اسماء دي او بعض حروف دي او دا جرم وړ کوي فعل مصارع لره وهي او دا کلم المجازات ان ومهما وانا ما والا ما وحشما ن مهما الح دي او اوحشما جزم وړ کوي مصارع لره سره د م نه او تعبیر د م نه جرم نه وړ کوي نحو دام نثني باکرمک، حشما تحلس احلس والین ومتی بل د کلم المجازات نه یې او متی دی او دا جرم وړ کوي مصارع لره مطلقا براره حره ده که سره د م نه وي و که تعبیر د م نه وي نحو این تذهب اذهب متی نخرج اخرج وما او بل د کلم المجازات نه م دی نحو ما نضع صاع ومن او بل م دی نحو من یثني اکرمه وای او بل اي دي نحو ایا م تدعوا فله الاسماء لحسی، وانی وبل ایی نحو ایا تذهب اذهب واما مع کیفما او هر چې دی جزم قبلول د مصارع په کیفما سره او په الاسماء فاشلا دا شاد دی او فلیل دی خکه کیفما راخي لپاره د مساوات في جميع الأحوال وفي جميع کیفیات او دا هر څی کې نه شي کېدلی او هر چې دی ادا بو خکه دا کلمات لشرط جرم وړ کوي فعل مصارع لره د وحي د تضمن د دې کلمات الشرط نه معنی د ن شرطیه لره چې هغه وسیع کړی سوی دی د شک او ایهام لپاره و اوضع شوی دی د یقین لپاره سوعدت د نه رحي معنی ان حکه په مایس د شک او یقین کې مساوت دی ویا ن مقدره او جرم قتلوي فعل مصارع په ان سره په حال کون د دې ن کې چې مقدر دی یا دسې ان چې مقدر دی فلم، لفظ: هر کله چې فارغ شو مصنف د بیان د عوامل جازمه نه احتمالاو شروع يې وکړه په عوامل جازمو کې تفصیلا نووي ويل فلم الح

لږمه: فلم پس لم د عوامل جازمه د فعل مصارع نه ثقلب المضارع وضع کړی شوی دی لپاره د اړولو د ثقلب المضارع جار مجرور په اعتبار د متعلق محدود سره چې موضوع د ن جرد متدا، متدا سره د خبر نه جمله خبریه اسمیه

لږمه: فلم پس لم د عوامل جازمه د فعل المضارع نه ثقلب المضارع وضع کړی شوی دی لپاره د اړولو د مضارع ماضیا ماضی ته وثقیه او لپاره د نفی مضارع عند الجمهور ۱، یا لپاره د نفی د ماضی په نژد د شارح جامي باندې

(تشریح) سوال د دې عبارت ربط د ماقبل سره څه دی، او غرض د مصنف د دې عبارت به څه دی؟
دا فاء په فلم الخ کې کومه فاء ده؟

جواب: ربط د ادې چې مخکې احتمال وو او دا تفصیل دی او غرض د مصنف تفصیل د عوامل حرمه د فعل مضارع دی او په دې سره معنی د فاء هم معلومه شوه چې فاء په دې مقدم کې تفصیله ده.
سوال: فلم متدا ده او لقلب المضارع ورله خردی او په متدا کې لایدي وي د اسمیت نه فعل او حرف متدا نه واقع کیږي او لم خو حرف دی نو دا څنگه متدا واقع شوې ده؟ **جواب:** دا لم په دې مقدم کې مراد اللفظ علمه دی د هغه لم لپاره چې واقع کیږي په تراکیب کې یو څکه متدا واقع شوې ده.
سوال: ضمیر د نفيه چا ته راجع دی؟ **جواب:** دا راجع دی مضارع ته عند الجمهور او شارح حامي ویلي دي چې دا راجع دی ماضي ته ځکه اصل په مرجع کې قرب د مرجع دی مثال لکه لم یضرب شود په معنی د ماضی صرب سره دی نو لم بصرب محکې د دخول د لم به مضارع مثبت وړ دلالت یې کوو په وجود د معنی مصدرې در زمانه حل یا استقبال او کله چې لم داخل شو نو د دې به یې ماضی منفي جوړه کړه دلالت کوي په عدم وجود د معنی مصدرې در زمانه گذشته د دې وحي به دې لم نه حرف قلب هم وني ځکه دا مضارع اړوي ماضی ته او مثبت اړوي منفي ته.

سوال: دا خبره ستا منقوضه شوه بقوله تعالى **فَإِنْ لَّمْ تَقْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا** په دې ایت کې لم داخل شوی دی په فعل مضارع باندې او مضارع یې په معنی د ماضی سره نه ده گرځولی؟

جواب: په دې ایت کې چې په دې مضارع لم داخل شوی د مضارع مثبت به یې ماضی منفي جوړه کړه او کله چې په دې باندې ان شرطیه داخل شوی نو هغه راځي د استقبال لپاره نو د ماضی نه یې مستقبل جوړ کړو **ولما مثلها ربط** هر کله چې فارع شو مصنف د بیان د معنی د لم جارمه نه یو شروع یې وکړه په بیان د لما جارمه کې په طریقه د شنبه سره یو وي ويل ولما مثلها ترجمه. لم جارمه جحدیه په شان د کلمه د لم دی په قلب او نفی کې په دې شان سره لکه څنگه چې لم داخل شي په مضارع مثبت باندې نو د هغې به ماضی منفي جوړوي دارنگې لما هم دی.

تشریح: سوال: ته وايي چې لما په شان د لم دی په قلب او نفی کې دا خبره ستا منقوضه شوه بقوله تعالى **فَلَمَّا ارَادَ أَنْ يَنْزِلَ عَلَيْهِ السَّيْرُ** چې دلته لما راغلی دی او په شان د لم نه دی ځکه لم داخلېږي په مضارع او دا داخل شوی دی په ماضی باندې او د نفی او د قلب لپاره هم نه دی راغلی.
جواب: لما او لادوه قسمه دی اسمي، حرفي

اسمي بیا دوه قسمه دی ظرفیه شرطیه بمعنی اد، د هغې علامه دا ده چې دا داخلېږي په ماضی باندې ماضی عدم ده چې لفظ وي او که معنی وي مثال لکه **فَلَمَّا ارَادَ أَنْ يَنْزِلَ عَلَيْهِ السَّيْرُ**، وقول الشاعر
فلما ان جرى سمن عليها
کما طابت بالمدن السیاعه

الفعل

۲. بمعنی جمع نحو قوله تعالى **رَأَى كُنُوزَ الْمَرَاتِ أَصْحَابًا لِّمَا أَكَلَا جَمْعًا** ولما حرفیه هم دوه
نسخه دی (۱)، بمعنی الان نحو قوله تعالى **فَلَا تَحْزَنْ لِمَا أَفْعَلْنَا بِكَ** ای الاعلیها حافظ
۳. مرادف د لم جارمه جحدیه نحو لم يضرب وهو المراد ههما او په لم ر جاء لشیر کې لم
جحدیه به دی بلکه ظرفیه شرطیه دی

وتنقصر بالاستقراء. ربط: هر کله چې فارع شو مصنف د ما به الاشتراك به په مابین د لم او لم کې نو
شروع یې وکړه په ما به الامتیاز د لم او لم کې نو دې ویل **وتنقصر الخ.** مختص ده کلمه د لما بالاستقراء
به متفرق د رمنه د ماضی پورې په دې شان سره چې دا نفی شامله ده ټولو اړمنه د ماضی لره د
ریت د استفاء نه تر وقت د تکلم پورې نحو بدم فلان ولما یبعه لدم په خلاف د لم به چې دا کله
دلالت په استعراق باندې کوي نحو قوله تعالى **لَمَّا سَكَتَ وَكُنْتَ تُكَلِّمُ الْفُجَّارَ فِی الْغَايَةِ** او کله نه کوي نحو بدم رید ولم
بعه لدم **وجواز حذف الفعل** دویم محنص دی لما په حواری حدف د فعل پورې
۲. یا ممتاز دی لم د لم نه په حواری حدف د فعل سره په دې شان سره چې حدف د فعل چې
مدخول د لما دی جائز دی په وقت د وجود د قرینې د الی کې په تعین د محدود باندې نحو شرفت
المدينة ولما ای ولما ادخلها او حدف د فعل مدخول د لم نه دی حائر
(تشریح: ما به الاشتراك بین لم ولما)

۱. لم داخلېږي فقط په فعل مضارع باندې به په ماضی و امر حاضر ولما هم دعسې دی
۲. لم چې د حل شي په فعل مضارع عمل د حرم کوي لم هم عمل د حرم کوي په مضارع کې
۳. لم چې داخل شي په مضارع باندې نو ماضی معنی ترې جوړوي ولما کدک

(ما به الامتیاز در میان لم ولما)

۱. لم د استعراق د نفی لپاره راځي بخلاف لم
۲. حدف د فعل مدخول د لم جائز دی په وقت د وجود د قرینه داله کې په تعین د محدود باندې
بخلاف لم (۳)، لم نفی د فعل متوقع کوي غالباً بخلاف لم
۴. لم فاصل نه واقع کیږي په مابین د حرف شرط او فعل شرط کې فلا یقال ان لما بصرف بخلاف
لم چې دا واقع کیږي نحو قوله تعالى **لَمَّا سَكَتَ وَكُنْتَ تُكَلِّمُ الْفُجَّارَ فِی الْغَايَةِ** کې حروف ربوب دی دا فصل قویه دی
بین العامل و المعمول بخلاف لم په دې کې حروف کم دي نو فصل په دې سره کلا فصل دی
۵. لم اسمي راځي بخلاف لم ۶. منفي د لما قریب وي حال ته غالباً بخلاف لم
۷. لم کله کله عمل د جرم به کوي حملاً علی لو بخلاف لما
۸. لم کله کله عمل د نصب کوي نحو الم بشرح علی قراءة بخلاف لما
۹. **وام الامر.** ربط: هر کله چې فارغ شو مصنف د بین د لم او د لما جارمه به نو شروع یې وکړه په بین د
لام الامر کې **وام الامور** په اصطلاح کې هغه لام دی **للمطلوب بها** چې طلب کړی شوی دی په

استعانت د دغه لام سره الفعل وجود د معنی مصدري بیا عام دی چې په طریقه د استعمال سره وي که په طریقه د مساوات سره وي او که په طریقه د حصوع سره وي نو لام الدعای پکې داخل شو معوا لیعمر لیا الله او اصافت د لام چې یې الامر ته وکړو نو په دې سره یې احتراز وکړو د باقی یوولسو اقسامو د لام نه وي او دا لام الامر **مکسوره** په کسري سره راځي **هنا** همیشه د عامو عربو په لغت کې ام فتحه د لام دا لغت د سلیم قبیلې دی او کله کله لام الامر ساکن کولی شي د واو او فاء و شم عطفه نه وروستو چې راشي بحو قوله تعالی **وَلَنَلْنَّ مَلَأَمَهُ أَخْرَفًا** **لَقَدْ يُمَسِّكُونَ أَفْئِدَتَهُمْ لِيَقْصُوا** ځکه دا ورو فاء چې کله متصل شي د لام امر سره سو د وحې د شدت اتصال به دا د نفیس کلمې نه وگرځېدل سو وگرځېدل دا په شان د کتف باندې او اسم چې په وزن د فعل باندې راشي نو سکون د عین پکې حائر دی دارنگې دلته ولې او فلي هم د کتف په شان دی نو ځکه دا لام ساکن کړی شو او شم محمول دی په واو او فاء عطفه باندې

سوال: لام الامر مکسور ولې راځي؟ **جوابه** لپاره د دې چې لازم به شي التباس په مینځ د لام الامر او لام ابتدایه کې ځکه هغه مفتوح راځي

سوال: التباس خو په عکس سره هم دفع کېږي نو عکس یې ولې ونه کړو؟ **جوابه** عکس یې ونه کړو ځکه لام ابتدایه تاکیدیة کثیر الاستعمال دی ځکه چې په اسم فعل او حرف درې واړو باندې داخلېږي او کثرت استعمال تقاضه د تخفیف کوي نو تخفیف ورته ورکړی شو په فتحې سره په خلاف د لام الامر نه چې دا فقط په فعل باندې داخلېږي نه په اسم او حرف باندې دا تقصا د تخفیف نه کوي نو کسره ورته ورکړی شوه

(۲) عکس یې ونه کړو ځکه لام الامر مشابه دی د لام جاره سره په اختصاص کې لام جاره خاص دی په اسم پورې او دا خاص دی په فعل پورې او لام جاره خو مکسور وي **بحو المال لزید، الحمد لله، نو دا هم مکسور وگرځولی شو** د دې مشابهت د وحې نه

ولا النهي او لا داسې لا چې مستعمل دی په نهې کې **الطلب** چې مطلوب د متکلم **هنا** په دغه لای نهې سره **القرآن** ترک د فعل دی او دا داخلېږي په ټولو انواعو د فعل مضارع باندې مضارع عامه ده چې مني للفعل وي او که مبني للمفعول وي، که متکلم وي که مخاطب وي او که غائب وي په خلاف د لام امر نه چې هغه په مضارع مخاطب معلوم باندې نه داخلېږي ځکه د هغې فعل امر حاضر معلوم جوړ شوی دی او په فعل مضارع مخاطب مجهول باندې داخلېږي او توصیف د لا چې یې النهي سره وکړو نو په دې سره یې احتراز وکړو د باقی اقسامو د لانه ځکه ځینې په هغو کې نه داخلېږي په فعل مضارع باندې او ځینې داخلېږي خو عمل د جزم نه کوي لکه لای نهې شو

سوال: د لای نهې او لای نهې په مینځ کې څه فرق دی؟ **جوابه** لای نهې داخلېږي په ماضي او مضارع دواړو باندې او لای نهې داخلېږي فقط په مضارع باندې

(۲) لای نهې عمل نه کوي په لفظ کې او لای نهې عمل کوي په شان د لم

۱۲. لای نهی د قبیلې د اخبار نه دی دلالت کوي په اخبار د فعل در زمانه حال یا استقبال کما هو رای
اس ملک. اولای نهی د قبیلې د انشاءاتو نه دی دلالت کوي په طلب د ترک د فعل باندې
و کلم المجازات او کلمات الشرط والجزاء قد دخل علی الفعلان داخلیري په جملتين فعلیتین باندې غالباً
رکړ د جز دی چې فعل دی او مراد ترې نه کل دی چې جمله فعلیه ده

سبب الاول لپاره د سببیت د فعل اول و سببیه الثاني او لپاره د سببیت د فعل ثاني یعنی گرځوي
متکلم فعل اول لره سبب لپاره د فعل ثاني په کلم المجازات سره او دا سببیت عام دی که نفس
الامري وي او که اعتباري وي لکه دا مذهب د جمهورو دی یا گرځوي ملزومیت د اول لپاره د ثاني
که دا مذهب د شیخ رضي دی.

سوال: نه وایې چې کلم المجازات گرځوي فعل اول لره سبب لپاره د ثاني دا خبره ست منقوضه
نوه په ان تشتمني اکر ملک سره په دې شان سره چې شتم سبب نه دی لپاره د اکرام بلکه سبب د اهانت
دی؟
جواب: سببیت عام دی که نفس الامري وي او که جعلی او اعتباري وي دا شتم اگر چې سبب نه
دی لپاره د اکرام په واقع او نفس الامر کې لیکن دې متکلم سبب گرځولی دی د اکرام لپاره د اظهار
د مکرم الاخلاق

سوال: نه وایې چې کلم المجازات گرځوي فعل اول لره سبب لپاره د ثاني دا خبره ستا منقوضه شوه په
دې ترکیب سره ان تکرمني الان فقد اکرمتک امس وبقوله تعالی ان تکرمتک فاکرمهم ویاکرمهم فانک انت
اکرمهم وبقوله تعالی ویاکرمهم فقد کذبت رسل من قبلك په دې امثله مذکورو کې فعل اول سبب لپاره د
ثاني نه دی او دا ثاني مرتب نه دی په مضمون د اول باندې؟

جواب: دلته دا مذکوره جزاء نه ده بلکه دا دال بالحراء دی او علت دی د جزاء محذوف لپاره او جزاء د
شرط محذوف او مقدره ده فیکون التقدير ان تکرمني الان فقد ادیت حقې لای قد اکرمتک امس،
وان تعذبهم فلا تظلم بشی لاتهم عبادک وان تغفر لهم فایک حقیق به لایک انت العزيز الحکیم، (وان
یکذبوک فاصبر) یا فلا تحزن لانه قد کذب رسل من قبلك

دوه کړه دا خبره چې جزاء په اعتبار د حذف سره درې قسمه ده جائز الحذف، واجب الحذف، محتنع
الحذف. جزاء حذف کولی شي وجوباً په دې شرط سره چې جملې متقدمې دلالت کولو په حذفیت د جزاء
باندې نحو انت ظالم ان فعلت، بنا په مذهب د هغه چا باندې چې هغه تقدیم د جزاء په شرط باندې
حائز نه وائي لکه بصریان شو او که جمله متقدمه دلیل په حذفیت د جزاء باندې موجود نه وو نویا به
خالې نه وي یا به قرینه موجود وي په تعیین د محذوف باندې او یا به نه وي، که قرینه داله په تعیین د
محذوف باندې موجود نه وه نو حذف د جزاء نه دی جائز نحو ان ضربت ضربت او که قرینه داله په تعیین
د محذوف باندې موجوده وه نویا جزاء حذف کولی شي حوازا دا بیا په دوه قسمه ده (۱) یو هغه ده
چې جزاء حذف کولی شي بې د سد مسد نه نحو قوله تعالی وایکان کبر علیک اعراضهم جزاء محذوف ده ای

فافعل، وقوله تعالى وَلَوْ تَرَىٰٓ اَنْفُسُكَ اَنْفُسًا عَلٰى الْاَجْزَاءِ مَحْذُوفٌ دِه اِي لِرَابِتِ امْرَا فطيف وقوله تعالى وَلَوْ تَرَىٰٓ اَنْفُسُكَ اَنْفُسًا عَلٰى الْاَجْزَاءِ مَحْذُوفٌ دِه اِي اَعْرَصُوا بِدَلِيلِ مَا بَعْدَهُ.

او کله حراء حذف کولی شی سره د سد مسد به نحو قوله تعالى وَلَوْ تَرَىٰٓ اَنْفُسُكَ اَنْفُسًا عَلٰى الْاَجْزَاءِ مَحْذُوفٌ دِه اِي اَعْرَصُوا بِدَلِيلِ مَا بَعْدَهُ. دي حذف شوي ده چي فاصره دي يا لاتحرن دي او دا فقد كذبت دال ب لجرء دي او قائم دي په مقام د جزاء باندې و قول الشاعر

هَانِ الْمَسْكُ بِعَصِ دَمِ الْعِرَالِ

فَان تَفَقَّ الْاِثَامُ وَانْتَهَيْتُمْ فِيهِمْ

هَان تَفَقَّ الْاِثَامُ شرط دي او جزاء د دي حذف شوي ده چي فلاتعجب دي او دا هَان الْمَسْكُ لِح عَلَت دي د جزاء محذوف او مقدر لپاره

ويستبان شرطاً و جزاء و مسمى کولی شی دغه فعلان چي واقع شوي دي وروستو د کلم المجرر ته په شرط او جزاء سره په دي شان سره چي فعل اول ته شرط وائي خکه دا مشروط دي او موقوف عليه دي لپاره د تحقق د ثاني او فعل ثاني ته جزاء وائي خکه دا مرتب دي او سا دي په اول باندې په شرط ترتب د جزاء په فعل باندې او د مطلقياو په اصطلاح کي اول ته مقدم وائي لوقوعه مقدمه ماضي الکلام او ثاني ته تالي وائي لوقوعه ثانيه في الکلام

۱. او دا شرط او جزاء کله راځي ماضي نحو قوله تعالى وَلَوْ تَرَىٰٓ اَنْفُسُكَ اَنْفُسًا عَلٰى الْاَجْزَاءِ مَحْذُوفٌ دِه اِي اَعْرَصُوا بِدَلِيلِ مَا بَعْدَهُ.

۲. او کله راځي مضارع نحو قوله تعالى وَلَوْ تَرَىٰٓ اَنْفُسُكَ اَنْفُسًا عَلٰى الْاَجْزَاءِ مَحْذُوفٌ دِه اِي اَعْرَصُوا بِدَلِيلِ مَا بَعْدَهُ.

۳. او کله راځي متخالفين په دي شان سره چي شرط ماضي ده او جزاء مضارع ده نحو قوله تعالى مَن كَانَ يُرِيدُ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا وَرَبَّتْهَا ثَوَابٌ اِلَيْهِمْ

۴. او کله بلعکس راځي کفوله عليه السلام (من يقيم ليلة البدر ايماناً واحتساباً غفر له)

هَان مَكَانًا مضارعين: هاء هر کله چي فارغ شو مصنف د بيان د مدخول د کلم المجازات او د بيان د معنى د کلم المجازات نه نو شروع يې وکړه په بيان د عمل د کلم المجازات کي هَان مَكَانًا که چېرې وو دا فعلان چي شرط او جزاء دي مضارعين دواړه مضارع وو نحو ان تضرب اضرب او الاول ب اول مضارع وو او ثاني ماضي وو نحو ان تضرب ضربتك هَالجزم پس جزم واجب دي په مضارع کي د وحي د دخول د جزم نه او عامل جارم طلب د جزم کوي او مضارع قابل او صالح د جزم ده او مانع نشته سوال. فعل شرط د پاره حارم کلمة الشرط دي د جزاء لپاره جازم څوک دي؟

جواب: دا مجرور دي على الحوار اکثر بصريان وايي حارم په دي کي کلمة الشرط دي، ۲. بعضي بصريان وائي عامل په جزاء کي حرف شرط او فعل شرط دواړه دي، ۳. بعضي بصريان وايي په جزاء کي فعل شرط دي فقط، ابو عثمان ماري ويلي دي دا مبني على الوقف دي،

سوال: دا قاعده ستا منقوضه شوه بقوله تعالى (فمن يومئذ يفرح بفخا ولا رهاق) دلته شرط او جزاء دواړه فعل مضارع دي او دي من شرطيه په جزاء د فعل مضارع کي عمل د جزم نه دي کړي؟

الفعل

چهارم: من شرطيه عمل نه دي کړي په جراء کې: حرم د وحي د کمال انفصال نه په مابين د من شرطيه و د جراء کې ٢٠ يا فلا ينفذ جزاء د شرط نه ده واقع شوي بلکه د جمله خبر واقع شوي دي د ان محدوده مع الاسم لپاره فيكون المقدير، من يؤمن بربه فانه لا يحاف بخسا ولا رهقا، د دي وحي نه من يؤمن بربه فلا ينفذ بحسا ولا رهقا، کې عمل د حرم نه دي کړي عدم محاوره د وحي نه دي. حد مقبوض بقول عائشة رضي الله عنها، وانه (ابومعمر) متى يقوم مقامك لا يسمع الناس الا عندنا ولا ينها عن امامته المسلمين في الصلاة؟

په افعال متى هب حملاً على اذا كعمل اذا حملاً على متى في قول الشاعر
فانصبك خصاصة فتجعل، فانهم

١٠ بن كان الثاني او که چېرې وو فعل ثاني چې جراء ده فعل مضارع او شرط فعل ماضي وو بحوا
مریت اصرب فانوجهان په دي کې دوه وحي جاور دي ١٠، حرم د وحي د عدم وجود د مانع د عمل نه ځکه جر، فعل مضارع ده او دا صالحه او قابله د عمل ده

٢٠ رفع جائز ده د وحي د ضعف د تعلق د جراء نه د حرم سره ځکه فصل راعلي دي په مابين د جازم او مضارع کې په فعل ماضي سره او دي ان حرف شرط په دي فعل ماضي کې عمل نه دي کړي لهذا به مضارع کې يې عمل ونه کړو او که شرط او جراء دواړه فعل ماضي وو سويا ممتنع الجزم دي حرف شرط په دي کې عمل د حزم نه شي کولی لږه عامل د شرط او جراء کې مذاهب حسه دي

١٠ سيرا في واني په شرط او جراء دواړو کې حرف شرط عامل دي لکه استاء چې عامل دي په مبتدا کې او خبر دواړو کې ٢٠ خليل او سر د واني چې حرف شرط عامل دي په شرط کې او يې دا دواړه عامل دي په جراء کې لکه استاء عامل دي مبتدا کې او مبتدا او استاء دواړه عامل دي په خبر کې ٢٠ اخفش واني چې جازم د شرط حرف شرط دي او جارم د حرف شرط دي لکه استاء عامل دي مبتدا او مبتدا عامل دي په خبر کې

٤٠ او کوفيان واني چې شرط مجزوم دي د ادات الشرط د وحي نه او جزاء مجزوم ده د محاورت د وحي نه ډېنه جزم الجوار واني په شان د جر الجوار باندې في قوله عليه السلام (من ملك ذا رحم محرم عتق عليه) (٤٠) مازني واني شرط او جراء دواړه مسي على السكون دي ځکه دا دواړه مشابه دي د مر حاضر معلوم سره په عدم وقوع موضع الاسم کې

والا كان الجزاء ماضيا بغير قد غالبا په جراء د شرط کې فاء جرانيه راځي او دا جزاء په اعتبار د فاء سره درې قسمه ده (١) جائز الفاء ٢، واجب الفاء (٣) ممتنع الفاء

اوس واجب الفاء کوم ځای ده جائز الفاء کوم ځای ده او ممتنع الفاء کوم ځای ده نو مصنف د هغې مواضع بيانوي واذا كان الجزاء ماضيا که چېرې وه جراء د شرط فعل ماضي متصرف او په مقام د دعا کې نه وه واقع شوي لفظ او معنا تفصيل د ماضي دي، دا ماضي عامه ده که لفظ وي او که معنی وي

ماضي لفظاً لکه صیغه د ماضي شوه نحو ان خرجت خرجت، او ماضي معنی هغې ته وایې چې په صیغه د مضارع باندې لم او لما داخل شوی وي نحو ان خرجت لم اخرج

(۲) او دا احتمال هم شته چې لفظ او معنی تعصیل د قد دی په دې شان سره چې دا جزاء د شرط ماضي وي بغیر د قد نه دا قد عام دی که لفظاً وي نحو قوله تعالى: **لَا يَسْرِقُ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَّهُ مِنْ بَنِي إِسْرَءِيلَ**

یا تقدیراً وي نحو قوله تعالى: **إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُوا أَمْرِي** فقد صدقت **لَمْ يَجْزِ الْفَاءُ بِنِجَارِهِ** دی و راوړل په حراء د دې شرط کې د وحې د کمال تاثیر د ادوات د شرط نه په مابیس د جملتیس کې چې هغه نقل د ماضي دی مضارع ته بل رابط ته ضرورت نشته او که دا ماضي متصرفه نه وه بلکه غیر متصرفه وه یا متصرفه وه خو حالې نه وې د قد نه بلکه قد پکې راغلی وو لفظاً یا تقدیراً یا خالی د قد نه هم وه خو مستعمل شوې ده په مقام د دعا کې بیا فاء جزائیه راوړل لازم دي په حراء

شرط کې نحو ان اکرهتني فحرارك الله **وَلَنْ يَكُنْ مَضَارِعاً مَثْبُتاً** او که چرې جزاء فعل مضارع مثبتې وه حالې وه د سین او د سوف به او منفي بلا یا منفي وه په لای نفي سره نو دې سره یې احتراز وکړو د فعل مضارع منفي بلم نه ځکه د هغې حکم مخکې تیر شوی او احتراز یې وکړو د مضارع منفي بلم نه د هغې حکم وروستو راوړان دی **فَالْوَجْهَانِ بِنِجَارِهِ** روا دي په جزاء د دې شرط کې یعنی فاء جزائیه راوړل هم جائز دي او به راوړل هم جائز دي که دېته گوري چې ان شرطیه تاثیر کړی دی چې فعل مضارع یې خاص کړي ده استقلال پوري نو بیا فاء جزائیه مه راوړه او که دېته گوري چې ان شرطیه کامل تاثیر نه دی کړی بیا فاء جزائیه راوړه مثال د اول چې جزاء فعل مضارع مثبتې واقع شوې دی او فاء جزائیه نه ده راغلي نحو قوله تعالى: **أَوَانِ يَكُنْ مِنْكُمْ مَانَةٌ يَغْلِبُوا** او مثال د مضارع مثبتې چې فاء جزائیه پکې راغلي وي نحو قوله تعالى: **أَوْ مِنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللَّهُ** مثال د فعل مضارع منفي بلا

چې جزاء واقع شوې ده او فاء جزائیه پکې راغلي وي قوله تعالى: **فَتَنْبُؤُنْ بِرَبِّهِمْ فَلَا يُخَفُّ بِهِنَّ سَأْلًا** و لا او که چرته حراء فعل ماضي او مضارع مذکورین نه وو **فَالْفَاءُ بِنِجَارِهِ** فاء جزائیه راوړل لازم دي په جزاء د دې شرط کې د وحې د عدم تاثیر د حرف شرط به په جزاء کې او د الا صور تونه لس دي (۱) چې حراء د شرط امروي (۲) نهی (۳) مضارع منفي بلم (۴) مضارع منفي بما (۵) مضارع مثبت سره د سین او سوف به (۶) ماضي غیر متصرف (۷) ماضي متصرف سره د قد نه لفظاً یا تقدیراً (۸) ماضي متصرف حالې د قد نه لفظاً او تقدیراً چې مستعمل شوی دی په مقام د دعا کې (۹) استعهام (۱۰) جمله اسمیه په دې کې فاء جزائیه لازم ده د حراء سره

سوال: ته وایې چې جمله اسمیه چې جزاء د شرط واقع شي نو فاء جزائیه راوړل لازم دي هذا منقوض بقوله تعالى: **وَلَا تَتَّبِعُوا الْاَوَّلَیْنَ** په دې ایت کې ان اطعموهم شرط دی او انکم لمشركون جمله اسمیه جزاء ده او هـ جزائیه پکې شته؟

جمله (لَكُمْ تَرْتُونَ) جمله اسمیه جراء د شرط نه ده بلکه دا جواب د قسم دی چې هغه مقدر دی مخکې
 حرف شرط نه ای [وايد ان اطعموهم انکم لمشرکون] او قاعده دا ده چې شرط و قسم یو خای
 اشي او قسم مقدم وي په شرط باندې بیا برابره خبره ده چې قسم لفظ وي او که تقدیرا وي نوم بعد
 کلام جواب د قسم گرځولی شي او جواب د جزاء د شرط حذف کولی شي

سوال نه وائي چې جمله اسمیه چې جراء واقع شي نو فاء جزائیه راوړل واجب دي دا قاعده ستا
 مفوضه شوه په دې قول د الله سره وَلِي قِيَمَتِهِمْ سَيِّئَةً بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيهِمْ اِنَّهُمْ يَفْقَظُونَ دَلِيلَهُ هُم يَقْطُونَ جمله
 سیمه جزاء ده او فاء جزائیه ورسره نشته؟

جواب: وَيَجِبُ اِذَا مَعَ الْجُمْلَةِ اَلْاِسْمِيَّةِ مَوْضِعُ الْفَاءِ: ترجمه: کله کله راځي ادا سره د جمله اسمیه نه په محل او
 موضع د فاء جزائیه باندې ځکه معنی د ادا مفاحاتی په خای د فاء جزائیه باندې راځي په جمله
 سیمه کې نه په جمله فعلیه کې د وحي د اختصاص د ادا مفاحاتی نه په جمله سیمه پورې ولان او ن
 شرطیه چې جرم قبلوي فعل مضارع د دې ان شرطیه د وحي نه مقدره ۱. په حال کون د دې ان کې چې
 مقدر یې وخلي (۲) یا هسي ان چې مقدر دی مقدره منصوب لوستل هم جائز دي ځکه حال دی د ان
 نه او مرفوع لوستل هم جائز دي ځکه صفت دی د ان لپاره که چرې مقدره صفت واقع شي د ان لپاره
 بویا متلبس باللام ویل پکار وو ځکه ان معرفه بالعلم دی خو مصنف متلبس باللام نه دی ذکر کړی
 درجي د کیدو د مقدره نه محتمل د احتمالیین بعد الامر ان مقدر کیري وروستو د امر نه نحو قوله
 عِبِ السَّلام (قُولُوا لَا اِلَهَ اِلَّا اللَّهُ تَفْلَحُوا) ای ان تقولوا لا اله الا الله تفلحوا والنهي او مقدر کیري وروستو
 د نهی نه نحو لا تفعل الشر یکن خیرا لک ای ان لم تفعله یکن خیرا لک والاستفهام او مقدر کیري
 وروستو د استفهام نه نحو هل عندکم ماء اشریه ای ان یکن عندکم ماء اشریه والتقصي او واقع کیري
 وروستو د تمني نه نحو لیت لی مالا انفقته ای ان یکن لی مالا انفقته والعرض او مقدر کیري وروستو
 عرض نه نحو الاترل بنا فنصیب خیرا دا تصیب خیرا جراء ده د شرط مقدر لپاره ای ان تنزل تصب
 جبر او ان مقدر کیري وروستو د یو امر د دې امور خمسونه او مضارع لره جرم ورکوي اذ قصد
 السبیه په دې شرط سره چې قصد کړی شوی وو سبیت د ماقبل لپاره د مابعد په دې شان سره چې
 مضارع واقع وي وروستو د یو امر د دې امور خمسونه او دا صالح د سبیت وو د مابعد لپاره
 سوال: تقدیر د ان شرطیه ولې محصر دی په دې امور خمسونه پورې او قصد د سبیت د اول لپاره د
 مابعد ولې شرط دی؟ جواب: قصد د سبیت د ماقبل لپاره د مابعد ځکه شرط دی چې ان د کلم
 المجرات نه دی دلالت کوي په سبیت د اول لپاره د ثانی او تقدیر د دې وروستو د امور خمسونه
 ځکه شرط دی چې په دې امور خمسونه کې معنی طلبی ده او هر طلب مطلوب عواري و مطلوب دوه
 قسمه دی مطلوب لذاته او مطلوب لغيره ځکه دا امور خمسه به حالي نه وي یا به وروستو د دې
 امور خمسونه بل شی ذکر وي او یا به نه وي که چرته وروستو د دې امور خمسونه بل شی ذکر نه وو
 نو مطلوب لذاته دی او که بل شی ذکر وو نو مطلوب لغيره دی ځکه که دا مطلوب لذاته وی نو بل

المطالب العالیه
شی به یی نه وو د کر کړی، ځکه هغه مطلوب له اته معلوم یږي د یو امر د دی امور خمسه مه مثل د
مر نحو سلم تدخل الحة تدخل الجنة کي مضارع محروم ده او کسره په لام باندي راغلي ده د وحي
د التقاء د ساکنس نه او مضارع محروم ده ځکه دا جزاء د شرط په چي مقدار دی وروستو د امر
نه ای ان تسلم تدخل الجنة مثل د ان شرطیه چي مقدار وي وروستو د بهي نه او مضارع لره یی حزم
ور کړی وي لکه لا تکفر تدخل الحة شو چي دلته تدخل مضارع محروم ده او کسره د لام راغلي ده د
وحي د التقاء د ساکنس نه او مضارع محروم ده ځکه دا جزاء د شرط په چي مقدار دی وروستو د بهي
نه ای ن لا تکفر تدخل الحة او دا ترکیب صحیح دی ځکه بهي قرینه د فعل منفي ده نه د فعل مثبت
وامتنع او ممتنع دی دا ترکیب لا تکفر تدخل النار عند الجمهور خلافا للمکسالي خلاف ثابت دی
وامتنع او ممتنع دی

سوال: د جمهورو په تړد د انرکیب ولې معتنع دی او د کسني په تړد باندې ولې حانز دی؟

سوال: د جمهورو په تړد دا ترکیب ولې معتبر دی او د کسانو په تړد باندې چې محکمې ته
جواب: لان التقدير ان لا تکفر دا دلیل د جمهورو دی ځکه تقدیر د شرط بڼا په هغې چې محکمې ته
وپیژندو په لا تکفر تدخل الجنة کې اړ لا تکفر دی او دا تقدیر بطل دی ځکه عدم کفر سبب نه دی
لپاره د دخول الی الدار بلکه عدم کفر سبب دی د دخول الی الجنة لپاره او کسانو وائي دا حائز دی
او دلیل د کسانو لپاره عرف دی او معنی د دې په اعتبار د عرف سره دا ده چې اړ تکفر تدخل الدار
یعنی کسانو شرط مثبت راوړی نه منفي، او قرینه په دې باندې عرف ده

يعني کاني شرط مثبت را و اساسي نه منفي، او قريه په دې باندې دلالت
جواب د طرفه د جمهورو نه دا دی چې په تقدير د کسانې باندې لفظ دلالت نه کوي ځکه نفي دلالت
نه کوي په ثابت باندې او ان شرطيه مقدر کيږي وروستو د يو امر د امور خمسو نه او مضارع لره
جرم ورکوي په دې شرط چې قصد کړی شوی وو سييت د اول لپاره د مابعد او که قصد د سييت د
اول لپاره د مابعد نه وو کړی نو بيا دا فعل مضارع مرفوع راځي وجوب

(۱) بنا بر صفتیت د ماقبل لپاره دجو قوله تعالی قَهْمَلًا مِنْ لَدُنْكَ وَلَمَّا ۝ یَرْثِ اِی وَلِیَا وَاَرْثَا

(۲) حال واقع کبریٰ و ما قبل به نحو قوله تعالى و تَلَقَّيْنِم بِقُتُوبِ اَيْ عَامِهِيْن

(٣) يا ذا جملته مستأنفه وي كقول الشاعر

وَقَاتِلْهُمْ لَسَوْ يَزَالُونَ

قائمہ: فعل مضارع چي واقع شي وروستو د جزاء د شرط نه او مقترن وو د واو او فاء عاطفہ سره په

هفتي کي دري اعرابونه جائز دي

١. رفع لاتها جملة مستأنفة، ٢. جرم لاتها معطوف على الحراء.

(۳) نَصَبٌ يَنْقَدِرُ اِنْ نَحَوْهُ قَوْلُهُ تَعَالٰی وَلَا تَتَّبِعُوا مَا فِيْ اَشْرَاسِكُمْ اَوْ تَخَفُوْهُمُ يَمَاسِيْكُمْ بِوَالِهَةٍ مُّصِیْقِرٍ اِمِّنْ فَنَاكُهُ

لوکه دامصرع واقع وه په مېسڅ د شرط او جړه کې نوبه هغې کې دوه وجې روا دي

۱) نصب بتقدیران (۲) جرم علی العطف بحوان تستقم تحتهد یکر مک

او شرط په اعتبار د حذف سره درې قسمه دي (١) واجب الحذف (٢) جائز الحذف (٣) ممتنع الحذف شرط وحيوا حذف كيږي په دې شرط سره چې واقع شوی وو وروستو دلته (٢) او قرينه د الله په تعيين د محدود باندې موجوده وه کما في قول الشاعر

فطلقها فلست لها بكمو   والا بعل مفرقك الحسام

او شرط حذف كيږي وروستو د يو امر د امور خمسونه کما مر او د دې په علاوه په نورو خايونو کې حذف د شرط نه دی جائز

(الامر)

(نېټه) هر کله چې فارغ شو مصنف د بيان د قسم ثاني د فعل نه چې مضارع وو نو شروع يې وکړه په قسم ثالث د فعل کې چې امر حاضر معلوم دی الامر کې الف لام عهدي خارجي دی مراد د دې به مر حاضر معلوم دی (٢) يا امر چې مطلق ذکر شي نو عند الحدة والاصوليين مر د د امر نه امر حاضر معلوم وي او امر حاضر معلوم ته امري يې لام امر مخاطب او امر بالصيغه هم وني او په امر کې لاېدي ده د معرفت د امور اربعة و نه (١) مفهوم لغوي (٢) مفهوم اصطلاحي (٣) حکم (٤) طريقه و کيفيت د بنا د امر د مضارع نه.

نو امر په لغت کې فرمودن کاري ته وائي او په اصطلاح کې صيغه دا يوه صيغه ده داسې صيغه **يطلب بها** چې طلب کولی شي په دې صيغې سره الفعل وجود د معنى مصدرى من الفاعل للمخاطب د فاعل مخاطب به **يطلب حرف المضارعة** په حال کون د دې صيغه کې چې دا به متلسم وي په حذف د حرف مضارعة سره

په هر تعريف کې لاېدي وي د جنس او فصل به صيغه **يطلب بها الفعل** جنس دی تول پکې د حل شو متکلم مخاطب غائب معلوم مجهول **او من الفاعل** سره يې احترام وکړو د امر غائب مجهول به ځکه په هغې سره طلب د فعل کولی شي د مفعول به نه، نه د فاعل به او توصيف د فاعل چې يې په مخاطب سره وکړو نو په دې سره يې احترام وکړو د امر غائب معلوم او امر متکلم نه ځکه امر غائب معلوم سره طلب د فعل کولی شي د فاعل غائب نه، نه د مخاطب نه امر متکلم سره طلب د فعل کولی شي د فاعل متکلم نه، نه د فاعل مخاطب به **ويطلب حرف المضارعة** سره يې احترام وکړو د امر باللام مخاطب معلوم نه لکه فلتفرحوا شو په يو قراة باندې او احترام يې وکړو د صه اوريد اسم فعل نه ځکه اگر چې په دې سره طلب د فعل کولی شي ځکه دا متلسم نه دی په حذف د حرف مضارعة سره نو تعريف د امر حاضر بالکل جامع مانع شو **وحکم الحرة** او حکم د اخير د امر په حقيقت کې عند البصريين وقف دی او بناء على السكون دی د وجې د عدم وجود د علت و مقتضى د اعراب نه چې هغه حرف مضارعت دی او حکم د اخير د مضارع صورة **حکم المجزوم** په شان د حکم د مضارع مجزوم دی په اسکان د صحيح او سقوط د نون اعرابي او حرف علت کې ځکه هر کله چې امر حاضر معلوم مشابه شو د فعل مضارع مجزوم بلام سره معنى چې هغه طلب د فعل دی او مشابه

حکم د مشبه به اخلي پس ورېې کړو امر حاضر معلوم لره حکم د امر باللام نحو اضرب دلته سکون په حذف د حرکت سره دی او اصريا اضربوا کې سکون په حذف د نون اعرابي سره دی اخش اعرارم کې سکون په حذف د حرف علت سره دی په شان د لم يضرب لم يضربا لم يبخش لم يغر لم يرم او کوفيان وائي چې دا امر حاضر معرب دی او محزوم دی په لام مقدره سره او دليل د هغوی لپاره دا قول د الله دی [فلتفرحوا] نو دا اضرب اصل کې ولتضرب وو سو په دې افعالو کې فعل ماضي مبني ده مطلق بالاتفاق او فعل مضارع معرب ده بالاتفاق په دې شرط سره چې خالي وي د نون تاکيد او نون ضمير د جمع مؤنث به او په امر حاضر معلوم کې خلاف دی عند البصريين مسي على السكون دی او عند الکوفيين معرب محروم دی په لام مقدره سره

فان مکان بعده ساکن. راجع: هر کله چې فارغ شو مصنف د بيان د حکم د امر حاضر معلوم نه سو شروع يې وکړه په بيان د طريقه او کيفيت د امر حاضر معلوم کې او امر حاضر معلوم جوړ يې د مضارع مخاطب معلوم نه په حذف د علامه د مضارع سره فان مکان بعده پس که چرته وروستو د حذف د حرف مضارع نه ساکن ساکن په دې سره يې احتراز وکړو د متحرك نه خکه که مابعد د حرف مضارعة نه متحرك وو بيا فقط، اخر ساکن کولو سره امر جوړ يې خو دا يې نه دی ذکر کړی د وحې د ظهور نه لکه عد شو په تعد کې ولس پرياعې او حل دا دی چې نه وي مضارع مشتمل على اربعة احرف او مراد د رباعي لغوي دی چې خلور حرفير ته وائي نه رباعي اصطلاحې او رباعي اصطلاحې هغې ته وائي چې حروف اصلي پکې خلور راغلي وي ذات همزة وصل زياتي کوه نه همزه وصلیه چې مضمومه به وي ان مکان بعده ضمه که چرته وه پس د حرف ساکن نه ضمه لپاره د اتباع د عين کلمه، يا لپاره د دې چې التباس رانه شي د امر حاضر معلوم د واحد متکلم مضارع معلوم سره په تقدير د فتحه د همزي باندې او د وجې د تحرز د خروج من الکسره الى الصمه نه په تقدير د کسري باندې ومکسوره فيهما سواد او دا همزه وصلیه به مکسوره وي په سواد ساکن بعد ضمه کې بيا برابره خبره ده چې پس د ساکن نه مکسور وي يا مفتوح وي هر چې دی په مضارع مکسور العين کې نو لپاره د اتباع د عين کلمه او هر چې دی مفتوح العين کې نو لپاره د دې چې لازم به شي التباس د امر حاضر معلوم د واحد متکلم فعل مضارع معلوم سره په تقدير د فتحه د همزه کې او که ضمه ورکړو بيا لازمي التباس مثال لکه القتل شو اصل کې تقتل ووت حرف مضارعت را حذف کردند مابعد ساکن پاتې شو عين کلمه د دې مضمومه وه نو همزه وصلیه مضمومه په اول کې راوړې شو او په اخير کې وقف کړی شو نو د تقتل نه اقتل جوړ کړی شو او مثال د ثاني لکه اضربا اصل کې تضرب وو تا حرف مضارعت حذف کړی شو مابعد ساکن وو او عين کلمه مکسوره وه نو همزه وصلیه مکسوره مو په اول کې راوړه او اخير کې وقف کړی شو نو اضرب شو اعلم اصل کې تعلم وو تا حرف مضارعة حذف کړی شو مابعد ساکن وو عين کلمه مفتوحه وه همزه وصلیه مکسوره په اول کې راوړې شوه او اخير کې وقف کړی شو نو اعلم شو

وان كان ملحقا او كه جرته وه دغه مضارع چي حذف كړی وي ده علامه د مضارع د هغې رباعي چي ماضي د دې مشتمله وه علی اربعة احرف مفتوحه يې دا همزه مفتوحه راځي ځكه دا همزه علامه د باب افعال ده حذف شوې وه د وجې د اجتماع د همزتين نه په واحد متكلم كې او كله چي علامه د مضارع حذف شوه نو علت د حذفيت د همزه لازمو او دا همزه وصلیه به ده مقطوعه بلكه دا همزه قطعیه ده.

مثال: نه وايې چي علامه د مضارع چي حذف شي مابعد ساكن پاتي شي او عين كلمه مكسوره وي نو همزه وصلیه مكسوره په اول كې راوړي شي دا قاعده ست منقوضه شوه په اكرم سره پدې شان سره چي اكرم اصل كې تكرم وو تا حرف مضارعة حذف شوه مابعد ساكن وو او عين كلمه مكسوره ده او همزه وصلیه مكسوره اول كې به ده راوړي بلكه مفتوحه راوړي ده؟

جواب: اكرم اصل كې تكرم وو بيا تكرم نقل شو اصل خپل نه تاكرم شوت حرف مضارعت حذف شوه مابعد متحرك پاتي شو او اخير كې وقف وكړو نو د تاكرم به اكرم جوړ شو.

حكم د همزه قطعیه دا دی چي تثبيت في الابتداء وفي الدرج او حكم د همزه وصلیه دا دی چي تثبيت في الابتداء وتسقط في الدرج او همزه وصلیه ته همزه وصلیه ځكه وايي (۱) چي دا د حرف ساكن سره وصل كيږي (۲) يا همزه وصلیه ورته ځكه وائي چي دا متكلم د وجې د تعذر د ابتداء بالساكن نه مقصد د تكلم نه به رسېدو كله چي همزه وصلیه زياته شوه نو مطلوب حيل ته ورسېدو.

(۳) يا دې ته همزه وصلیه ځكه وائي چي دا په مينځ كې غورځيږي او مابعد د ماقبل سره يو ځای كيږي او همزه قطعیه ته قطعیه ځكه وائي چي دا په مينځ كې نه غورځيږي بلكه دا مابعد قطع كوي د ماقبل نه.

(الفعل مالم يسم فاعله)

بعض: هر كله چي فارغ شو مصنف د بيان د اقسام ثلاثه و د فعل نه چي ماضي مضارع او امر حاضر معلوم وو نو شروع يې وكړه په تقسيم د ماضي او مضارع كې په دې شان سره چي هر واحد د ماضي او مضارع نه دوه قسمه دی معلوم او مجهول، يا فعل مطلقا دوه قسمه دی فعل معلوم دی او بل فعل مجهول دی.

(وجه د حصص: (۱) فاعل د دې فعل به خالي نه وي يا به معلوم وي او يا به نه وي كه فاعل معلوم وو نو دې ته فعل معلوم وائي د وجې د معلوميت د فاعل نه او كه فاعل يې معلوم نه وو دې ته فعل مجهول وائي د وجې د جهالت د فاعل نه.

(۲) دا فعل به خالي نه وي يا به ورسره فاعل ذكر شوی وي او يا به نه وي ذكر، كه ذكر وو نو فعل معلوم (نحو قام زيد)، او كه فاعل ورسره نه وو ذكر نو فعل مجهول (نحو ليك يزد مضارع، ليك فعل مجهول دی ځكه فاعل ورسره نه دی ذكر بلكه په ځای د فاعل ورسره مفعول به ذكر دی.

ترجمه: ۱. فعل د هغه مفعول لم یسم چې نه دی ذکر شوی فاعله د فعل نحوي د دې مفعول او اصفت فاعل مفعول نه د ادسی ملاست د وحی نه شوی دی چې هغه، کومه فاعله فعل واقع علی المفعول دی ۲. یا عبارت په حذف د مضاف سره دی ای لم یسم فاعله فعله الواقع علی المفعول ۳. یا فعل مجهول په اصطلاح کې فعل ما فعل د هغه فعل دی ما لم یسم فاعله چې نه دی ذکر کړی شوی فاعل نحوي د دې فعل او اصفت د فعل ما ته اصفت بیاني دی

تشریح: سوال: دا م به خالي نه وي ب به یې عبارت وایې د مفعول به او یې د فعل نه دواړه به دي صحیح که عبارت یې وایې د مفعول به یو اصفت د فعل ما ته صحیح کیږي وروستو لم یسم فاعله کې صافه د فاعل ضمیر ته صحیح نه دی چې راجع دی ما ته او م عبارت دی د مفعول به ځکه فاعل د فعل لپاره وي نه د مفعول لپاره او که عبارت یې وایې د فعل نه نو اضافت د فاعل ضمیر ته صحیح دی خو اضافت د فعل ما ته باطل دی ځکه لازمیږي اضافت د شی الی نفسه؟

جواب: معترض چې اعتراض وکړي په شقوق مختلفو سره او مجیب چې جواب کوي سو طریقي د جواب دوه دي ۱. ی شق ثالث احلي که احتمال وو او که نه وو نو د شقوق مد کورو ته یو راواخلي او جواب کوي دلته مونږه دواړه شقیب اخلو او جواب کوو ۲. ده م عبارت د مفعول نه وایم او که ته وایې چې اصفت د فعل ضمیر ته نه دی صحیح نو د دې نه دوه جوابونه دي ۱. اصفت د فاعل ضمیر ته اصفت لامي دی او اضافت لامي ادسی ملاست غواړي. او دلته هم اضافت د فاعل لی المفعول راغلی دی د ادسی ملاست د وحی نه چې هغه کون د دې دی فعل د هغه فعل دپاره چې واقع شوی دی په مفعول به باندې یا جواب دا دی چې دا عبارت په حذف د مضاف سره دی ای لم یسم فاعله الواقع علی المفعول یا جواب دا دی چې دا ما عبارت دی د فعل نه او که ته وایې چې اضافت د فعل ما ته نه دی صحیح ځکه اضافت د شی الی نفسه راځي نو جواب د دې چې اضافت د فعل ما ته اصفت بیاني دی

سوال: اصفت بیاني خو دېته وایې چې مضاف به متخذ وي د مضاف الیه به او مضاف الیه به متخذ به وي، او د مضاف او مضاف الیه په مینځ کې به نسبت د عموم خصوص من وجه وي نحو حاتم فضة، نو دلته خو صفة بیاني به جوړیږي ځکه دا فعل نه دی متخذ د فعل اخر نه او د دې فعلین په مینځ کې نسبت د عموم خصوص مطلق هم نشته دی بلکه اضافت د عام راغلی دی خاص ته؟

جواب: د اضافت بیاني دی د هغه چا په نزد باندې چې هغه اضافت د عام الی الخاص ته اضافت بیاني وایې ځکه خاص بیان د عام واقع شوی دی

سوال: سمی یسمی تسمیه متعدي کیږي مفعولین ته، مفعول اول ته بالذات او ثاني ته کله بالذات نحو سمیته تحلیلص المفتاح او کله بالواسطه نحو سمیته بهدایة النحو او قعده داده چې کوم فعل چې متعدي الی المفعولین وي او د هغې نه فعل مجهول جوړ شي نو هغه متعدي مفعول واحد ته پاتې کیږي او د اول مفعول نه نائب فعل جوړیږي نو فاعل د لم یسم لپاره نائب فعل شو نو مفعول ثاني څه شو؟

جواب: مسمى یسمى تسمیه دوه معنو سره راجحی ۱. معنی ذکر ۲. معنی نام نهادن، که په معنی د نام نهادن سره وي نو متعدي وي مفعولین ته او که په معنی د ذکر سره وي نو بې متعدي وي مفعول واحد به او دلته په معنی د ذکر سره دی او قاعده دا ده چې کوم فعل متعدي وي فعل واحد نه او د هغې به مجهول حور شي نو لازم گرځي نو ځکه لازم شو.

سوال: فعل ما لم یسم فاعله په اصطلاح د حیواناتو کې څه ته وائي؟

جواب: وهو ما حذف فاعله و اقيم المفعول مقامه

(ترجمه) وهو او فعل ما لم یسم فاعله په اصطلاح کې ما فعل دی د سې فعل حذف چې پرې سودی شوی دی فاعله فاعل بحوي د دې او قائم کړی شوی وي مفعول په مقام د فعل باندې په اسناد کې به په صدور کې ځکه حذف د فعل بې د سد مسد به دی حائر او دا قید دلته مراد دی په تعریف د فعل ما لم یسم فاعله کې، لیکن ماس به دی ذکر کړی اکتفاء یې کړې ده په ذکر د دې قید سره په تعریف د مفعول ما لم یسم فاعله کې

سوال: حذف اسقاط عن اللفظ ته وائي نو ست د تعریف به معلومه شوه چې مسکنم به اول د فعل ذکر کړی وي و بې یې لري کړی وي او مفعول به یې قائم کړی وي په مقام د هغې باندې نو دا تعریف د فعل ما لم یسم فاعله جامع به شو افرادو چېلو لره خارج شوی دې به خلق الانسان صعبه د ریښې صرب رید چې دلته متکلم د فعل لره په کلام کې د سره ذکر کړی به دی نو اسقاط د فاعل عن اللفظ رانغی؟

جواب: د اعتراض به ستا هله واردیدو چې د عبارت د مصنف ساوی په حقیقت باندې لیکن د عبارت د مصنف بنا دی په مجاز باندې چې ذکر د خاص دی چې حذف دی او مراد ترې به عام دی چې ترلا دی.

سوال: تعریف د فعل ما لم یسم فاعله ماس نه شوی د حول د غیر نه داخل شو پکې انبت الربیع البقل ځکه انت یو فعل دی او فاعل یې ترک شوی دی چې الله دی او مفعول قائم شوی دی په مقام د فعل باندې چې الربیع دی نو تعریف د فعل مجهول په دې باندې صدقیري او دا فعل مجهول نه دی؟

جواب: فاعله کې دا اصافات اصافات عهدی خارجي دی مراد د فعل نه فاعل بحوي دی به د فعل حقیقي په معنی د موجد سره نو تعریف صدق به شو په انت الربیع البقل باندې ځکه دلته فاعل بحوي نه دی ترک شوی بلکه فاعل بحوي یې ذکر دی چې الربیع دی.

سوال: فعل ما لم یسم فاعله په اصطلاح کې هغه فعل ته وائي چې فاعل حذف شوی وي او مفعول یې قائم شوی وي په مقام د هغې باندې ځکه حذف د فعل بغير د سد مسد نه به دی جذر نه و اقيم

المفعول مقامه فیه مراد دی نو مصنف ولې نه دی ذکر کړی؟

جواب: منم چې دا قید مراد دی خو مصنف نه دی ذکر کړی ځکه اکتفاء یې کړې ده په ذکر د دې قید

سره په تعریف د مفعول ما لم یسم فاعله کې

نکته: هر کله چې فارغ شو مصنف د تعریف د فعل ما لم یسم فاعله نه شو شروع یې وکړه په بیان د کیفیت او طریقه د فعل ما لم یسم فاعله کې فان کان ماضیا کې دا فاء تفصیله ده ان حرف شرط دی

کن ماضیا جمله شرطیه ده او جزاء یی مقدره ده چي غیرت دی او ضم اوله و کسر ماقبل اخره الیم
دا بیان د تغیر دی او دال دی په جزا مقدره باندی.

توجه: فان کان پس که چرته وی هغه فعل معلوم چي اراده کړی شوی ده د حذف د فعل نحوې د
هغې او اقامت د مفعول په مقام د فاعل باندې ماضیا فعل ماضی نو تغیر کولی شي په صیغه
ماضي معلوم کې لپاره د دې چي التباس رانه شي د صیغه د فعل معلوم د صیغې د فعل مجهول
سره هغه تعیر دا دی چي ضم اوله ضمه ورکولی شي حرف اول د ماضی معلوم لره وکسر او کسر
ورکولی شي ما هغه حرف لره قبل اخره چي مخکې د حرف اخیر د ماضی معلوم تړا علی وی چي هغه
عین کلمه ده په دې شرط سره چي هغه مکسور نه وو او که ماقبل اخیر د ماضی معلوم مکسور وو
لکه علم نو بیا کسر په خپل حال باندې باقي پاتې کولی شي او ضمه د حرف اول او کسر د ماقبل
اخیر په درې مادو کې راځي:

(۱) ثلاثي مجرد نحو یصرب (۲) رباعي مجرد نحو دخرج (۳) باب افعال نحو اکرم خکه شرح
جامي درې مثالونه ذکر کړي دي

سوال: (فان کان ماضیا) شرط دی او (ضم اوله او کسر ماقبل اخره) جزاء ده او جزاء مرتبه وی په شرط
باندې او دلته ترتب د جزاء په شرط باندې نه دی صحیح؟ **جوابه:** (فان کان ماضیا) شرط دی او جزاء د
دې محذوفه ده چي غیرت صیغه ده او (ضم اوله) دال بالجزاء دی

سوال: د فعل مالم یسم فاعله لپاره دا وزن ولي مختار کړی شو؟ **جوابه:** خکه چي معنی د فعل مجهول
غریبه ده یعنی مخالفه ده د عقل نه خکه د عقل تقاضه دا ده چي اسناد د فعل فاعل ته کوه او دې
متکلم اسناد د فعل مفعول ته کړی دی او دا وزن هم غریب دی خکه اوله په دې وزن باندې په استعمال
د کلام د عرب کې اسم نه دی راعلی نو د فعل مالم یسم فاعله لپاره دا وزن غریبه وگرځولی شو لپاره
د دې چي دلالت وکړي غرابت د وزن په غرابت د معنی باندې

سوال: لکه څنگه چي فعل وزن غریب دی درانگې فعل وزن غریب دی نو فعل وزن ورله ولي ونه
گرځولی شو چي په غرابت د معنی یې دلالت کړی وی؟ **جوابه:** فعل وزن اگر چي غریب دی دلالت کوي
په غرابت د معنی باندې لیکن خروج د کسري نه ضمی ته اثقل دی نو نشته دی ضرورت په اختیار د
دې وزن کې پس د حصول د مقصود د متکلم نه په هغه وزن سره چي هغه اخف دی د دې نه.

سوال: ته وایې چي ماضی مجهول کې حرف اول لره ضمه او ماقبل اخیر لره کسر و ورکولی شي دا خبره
ستا منقوضه شوه په علم سره چي مجهول د علم دی په دې شان سره چي دلته فقط حرف اول لره ضمه
ورکړې ده او ماقبل اخیر لره کسر نه ورکوي ځکه هغه مکسور دی او مکسور لره کسر نه شي ورکولی؟
جوابه: (کسر ماقبل اخره ان لم یکن مکسورا) وضم الثالث مع همزة الوصل او ضمه ورکولی شي حرف
ثالث لره په حال کون د دې حرف ثالث کې چي دا معنی وی د همزه وصلیه سره، یعنی د کومې ماضی
په اول سر کې چي همزه وصلیه راغلې وه نو حرف اول او ثالث لره ضمه ورکولی شي نحو انطلق

اقتدر استخراج، لپاره د دې چې التباس را نه شي د ماضي مجهول د امر د دې باب سره په حالت د وقف او درج کې **والثاني مع التاء** او ضمه وړ کولی شي حرف ثاني لره په حال کون د دې حرف ثاني کې چې د مقرون وي سره د تاء نه چې هغه راغلي ده په اول سر د ماضي کې چې هغه د ري بابونه دي دوه د ثلاثي مزید باب تفعل او تفاعل او یو رباعي مزید چې باب تفعلل دی چې دوی په اول کې تاء زنده راغلي ده د دې د ماضي معلوم نه چې مجهول جوړ وی نو تا لره ضمه وړ کولی شي سره د حرف ثاني نه نحو قعل و تجومل و تدحرج، لپاره د دې چې لازم شي التباس د ماضي مجهول د باب تفاعل د مضارع معلوم د باب مفاعلي سره او لازم نه شي التباس د ماضي مجهول د باب تفعلل د مضارع معلوم د باب فعلل سره خوف الیس دا منصوب دی بیا پر مفعول لره

الیس بفتح اللام وبکسر اللام مصدر دی د لیس یلس د باب ضرب یصرب نه راځي په معنی د التباس سره بحر قوله تعالی **وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ** او **الیس بضم اللام** مصدر دی د لیس یلس د باب عدم یعلم نه په معنی د خامو اغوستلو سره و معتل العین ماضي مجهول د احواف د ثلاثي مجردو چې عین کله د هغې کې اعلال کړی شوی وي لغات ثلاثه دي او که عین کلمه کې یې اعلال نه وو شوی په هغې کې لغات ثلاثه نه راځي په طوي او روی عور او سود شو په طوی او روی کې اعلال نه دی کړی لپاره د دې چې لازم نه شي توالي د اعلالین په مضارع د دې کې او عور او سود کې اعلال نه دی کړی ځکه دا محمول دی په اغور او اسود باندې لاتحد المعنی او اغور اسود کې اعلال نه دی کړی د وجې د عدم وجود د قاعدې د اعلال نه

الانصاف لغت په دې ماضي مجهول کې قبل او بیع دی په نقل د حرکت سره په دې شان سره چې قبل اصل کې قول وو کسره بر واو ثقیل بود نقل کرده بم قبل دادند بعد از سلب حرکت او ت قول گشت قول شد بعده واو ساکن مظهر ما قبلش مکسور بیا بران واو را به یا بدل کردند تا قول گشت قبل شد بیع اصل کې بیع وو کسره بر یا ثقیل بود نقل کرد به ما قبل دادند بعد از سلب حرکت او تا بیع گشت بیع شد **وجه** او راغلی دی په ماضي مجهول او احواف د ثلاثي مجردو کې چې عین کلمه کې یې اعلال شوی دی **الاشمام** اشمام

اشمام کې لاندې ده د معرفه د امور خمسونه (۱) مفهوم لغوي (۲) اقسام (۳) تعریف د اشماو (۴) غرض د اشمام (۵) معرفه د شرط د اشمام

نواشمام صیغه د مصدر ده د باب افعال نه په لغت کې بویایدن چیزی را گویند او په اصطلاح کې دوه قسمه ده وقفی، صرفی اشمام وقفی ضم د شعتین ته وائی فقط عند الوقف او اشمام صرفی مائل کول د کسري د فاء کلمه دي طرف د ضمي ته په دې شان سره چې نیمه کسره ووايي او نیمه ضمه ووايي او ورپسې یاء مائله کړي طرف د واو ته په دې شان سره چې نیمه یاء ووايي او نیم واو ووايي، او غرض د اشمام ایدان او اعلام دی په اصل باندې چې اصل کې اول حرف د دې په ضمي باندې وو او شرط لپاره د اشمام کسره د فاء کلمه ده او کون العین یاء دی

والواو او دریم لغت را غلی دی په ماضي مجهول د اجوفو د ثلاثی مجردو کی په واو سره بر ویسی کیری قول او بوع په انداحت سره بی د نقل د حرکت په په دی شان سره چی قول اصل کی قول وو کسره بر واو ثقیل بود انداحت قول گشت قول شد. بوع اصل کی بیع وو کسره بر یا ثقیل بود انداحتن بعده یا ساکن مظهر ما قبلش مضموم بنا بران یاء را به واو بدل کردند تا بیع گشت بوع شد او دا اردء د لغاتونه دي پس شو په ماضي مجهول د اجوف د ثلاثی مجردو کی لغت ثلاثه ۱. قبل وبيع افصح ۲. اشعام فصیح ۳. قول و بوع ضعیف و مثله او په شان د ماضي مجهول د اجوف د ثلاثی مجردو نه چی عین کلمه د هغی کی اعلال شوی وی باب اختیار و انقید ماضي مجهول د اجوف ده د باب افتعال او باب افعال به په جریان د وجود ثلاثه و کی خکه چی تیر او قید په شرد قبل او بیع به دی دي بلا تفاوت لهذا اختیار او انقید کی لغات ثلاثه دي افصح اختیار انقید دی په نقل د حرکت سره چی اختیار اصل کی اختیار وو کسره په یاء بایدی ثقیله وه نقل شوه م قبل ته بعد ار سلب حرکت او تا اختیار گشت اختیار شد او انقید اصل کی انقود وو کسره بر واو ثقیل بود نقل کرده به ما قبل دادند بعد ار سلب حرکت او بعده واو ساکن مظهر ما قبلش مکسور بنا بران واو را به یاء بدل کردند تا انقود گشت انقید شد

۲. دویم لغت اشعام دی ۳. او دریم اختور او انقود دی په انداحت د حرکت سره بی د نقل د حرکت نه په دی شان سره چی اختور اصل کی اختیار وو کسره بر یا ثقیل بود انداحتن بعده یا ساکن مظهر م قبلش مضموم بنا بران یاء را به واو بدل کردند اختور شد انقود اصل انقود وو کسره بر واو ثقیل بود انداحتن انقود گشت انقود شد **دین استخیر و اقیم** او نه دی ماضي مجهول د اجوف د باب استفعل او باب افعال نه په شان د ماضي مجهول د اجوف ثلاثی مجردو په جریان د وجود ثلاثه و کی بلکه په ماضي مجهول د اجوف د باب استفعال او باب افعال کی متعین دی نقل د حرکت، او اشعام او انداحت پکی نه دی جائز خکه دا دری لغات په هغه خای کی راخی چی واو او یا مکسور وی او ما قبل مضموم وی او به استخیر او اقیم کی د واو او یا مکسور نه مخکی مضموم نه دی خکه استخیر اصل کی استخیر وو په سکود ماقبل سره کسره بر یا ثقیل بود نقل کرده به ماقبل دادند تا استخیر گشت استخیر شد اقیم اصل کی اقوم وو کسره بر واو ثقیل بود نقل کرده به ماقبل دادند تا اقوم گشت اقوم شد بعده واو ساکن مظهر ما قبلش مکسور بنا بران واو را به یاء بدل کردند اقوم گشت اقیم شد **و لن کلن مضارها** او که چرته وو هغه فعل چی اراده کری شوې ده د حذف د فاعل د هغه او د اقامت د مفعول مقام الفاعل فعل مضارع، بوجزاء محذوفه ده چی غبرت الصیغه مضارع کولی شي صیغه لپاره د دی چی لازم نه شي التباس په مابین د مضارع معلوم او مجهول کی هغه تغیر دا دی چی **ضم اوله** ضمه ور کولی شي حرف اول د فعل مضارع لره چی هغه علامه د مضارع ده لپاره د موافقت د فرع چی مضارع ده د اصل سره چی فعل ماضي ده و **فتح ما قبل اخره** او فتحه ور کولی شي هغه حرف لره چی هغه مخکی د حرف اخیر د مضارع نه وی چی هغه عین کلمه ده لپاره

الفعل

د حصول د خفت د وحي د ثقل د مضارع نه په ریادت سره که چرې مفتوح به وو او که مفتوح وو نو بیا په خبل حال باندې باقي پاتي کولی شي نحو يضرب يکرم يستخرج يتد حرج ومثل العين او مضارع مجهول د اجوب ينقلب فيه العين الفا گرځي په ماضي مجهول د اجوفو کې عين کله چې واوا او ياء دی الف د وحي د تحرك د واو او ياء نه حقیقتاً یا حکماً او د انفتاح د ماقبل نه بي المال نحو يقال وبيع ويختار وينقاد ويستخر يقبل که در اصل يقول بوده او متحرك ماقبلش حرف صحيح ساکن بران حرکت واو را نقل کرده به ماقبل دادند بعد از سلب حرکت او، واوې که مفتوح بود اکنون ساکن گشت بعده واو او را به یا بدل کردند تا يقول گشت يقال شد

المتعدي وغير المتعدي

نظراً هر کله چې فارغ شو مصنف د تقسیم د فعل نه اقسام ثلاثه وټه باعتبار الرمان نو شروع یې وکړه په تقسیم آخر د فعل کې نو عین ته په اعتبار د تعدیت او د لزوم سره نو وې ویل المتعدي وغير المتعدي ترجمه دا ما سیاتي تریو حده پورې بحث او بیان د فعل متعدي او غیر متعدي دی په دې تقسیم د فعل کې په اعتبار د تعدیت او لزوم سره اختلافات د نحو یا نو دي جمهور وائي چې فعل په اعتبار د تعدیت او لزوم سره دوه قسمه دي (۱) فعل متعدي (۲) فعل لازم فقط او بل قسم پکې نشته یعنې داسې فعل نشته په استعمال د کلام د عرب کښي چې هغه نه لازم وي او نه متعدي وي (۳) او بعض بحویان وائي چې فعل په اعتبار د تعدیت او د لزوم سره په درې قسمه دي (۱) متعدي نحو ضرب (۲) لازم نحو قام (۳) چې نه متعدي وي او نه لازم وي لکه کان او اخوات دهغه شو ځکه دا نصب نه ورکوي مفعول به لري او نه متعدي کیږي په واسطې د حرف جر سره نو معلومه شوه چې نه لازم دي او نه متعدي دي (۲) یا لکه شکر، او نصح شو دا کله نصب ورکوي اسم لره با الذات او کله متعدي کیږي په واسطې د حرف جر سره نحو شکرت له ونصحت له، نو معلومه شوه چې نه لازم دي او نه متعدي دي (جواب) د طرفه د جمهورو نه دادي چې فعل او لادوه قسمه دي (۱) یو فعل تام دي (۲) فعل ناقص دي فعل تام دوه قسمه دي (۱) متعدي (۲) لازم، نو کان او اخوات د کان خرد سره په مقسم کښي ندي داخل او هر چې دي شکر، او نصح دا دواړه خارج ندي د قسمین نه پدې شان سره چې دا دواړه یا خو متعدي دي او شکرت له او نصحت له کښي لام زائد دي په شان د ردف لکم باندي یا دواړه لازم دي متعدي کیږي په واسطې د لام سره او شکرت له او نصحت له کښي دا ضمیر منصوب دي په نزع د حافظ سره په شان د وَكَلْتُكَ تَوَكَّلْتُكَ بَانْدِي او که ومنم چې مقسم د متعدي او لازم لپاره مطلق فعل دي بیا فاعل او مفعول عام دي که عین فاعل او مفعول به وي او که شبه د فاعل او مفعول به وي نو بنا پدې افعال ناقصه په فعل متعدي کښي داخل دي نو فعل دوه قسمه شو (۱) متعدي (۲) غیر متعدي (وجه د حصر) په مابین ددې قسمین کښي داده چې دا فعل به خالي نوي یا به په فهم کښي محتاج وي متعلق ته او یا به نوي که محتاج وو نو متعدي او که نه وو محتاج نو غیر متعدي (۲) دا فعل به خالي نوي یا به پس د صدور ددې فعل د فاعل نه واقع شوي

وي به معمول به باندي او يا به نوي واقع شوي كه واقع شوي وو نو فعل متعدي او كه به دو واقع شوي نو فعل لازم (۳) دا فعل به حالي نوي يا به عمل د نصب بنا بر معمول به كوي او يا به مكوي كه كوي نو متعدي او كه نه يي كوي نو لازم (۴) دا فعل به حالي نوي يا به متصل كيږي پدي پوري هاء ضميري غير مصدري يا به به متصل كيږي كه متصل كیده نو فعل متعدي و كه به متصل كیده نو فعل غير متعدي

فالتعلي: ربط: هر كله چي فارغ شو مصنف د بيان د فعل متعدي او غير متعدي به اجمالاً و شروع و كره په بيان ددي نو عيس كښي تفصيلاً نو وي ويل فالتعلي الخ سو دا فاء په فالتعلي كښي تفصيلي ده او هر كله چي مفهوم د فعل متعدي و حودي وو او مفهوم د غير متعدي عدي وو و مقدم يي كړو متعدي به غير متعدي باندي هم په جانب د اجمال كښي او هم په جانب د تفصيل كښي په متعدي كښي لاندي ده د معرفت د امور خمسويه (۱) مفهوم لغوي (۲) مفهوم اصطلاحي (۳) وجه د تسميه (۴) معرفت د علامه (۵) معرفت د اقسامو نو متعدي په لغت كښي متجاوز ته وائي او په اصطلاح كښي ما يتجاوز الفعل من الفاعل الى المفعول بالذات به ته وائي (۶) يا په اصطلاح كښي ما هغه فعل ته وائي يتوقف چي موقوف وي فهمه فهم ددي فعل (علی متعلق) په يو معمول پوري ما سوي د فاعل نه

سوال: تعريف د فعل متعدي مانع نه شو د دخول د غير نه داخل شو پكښي فعل لازم لكه قام شولا موقوف دي په فهم د معي ددي كښي په متعلق باندي چي فاعل دي جوابه متعلق په اصطلاح د نحو نو كسي هغي معمول د فعل ته وائي چي غير د فاعل به وي ځكه د فعل او د فاعل په مينځ كښي چي كوم نسبت دي هغي ته اسناد وائي او فاعل ته مسند اليه وائي به متعلق او نسبت د فعل چي وشي د فعل به علاوه بل معمول ته هغي ته تعلق وائي او هغه معمول ته متعلق وائي نو فعل لازم خارج شو د تعريف د متعدي نه ځكه هغه په فهم كښي متعلق ته ندي محتاج بلكه محتاج دي فاعل ته

سوال: تعريف د فعل متعدي مانع به شو د دخول د غير نه داخل شو پكښي فعل لازم ځكه دا په فهم كښي موقوف دي په مفعول فيهِ ظرف زمان او مفعول فيهِ ظرف مكان پوري او دا غير د فاعل نه دي جوابه مراد د توقف نه توقف في الفهم دي نه توقف في الوجود او فعل لازم په وجود كښي موقوف دي په مفعول فيهِ پوري نه په فهم كښي او فعل متعدي هغي ته وائي چي هغه په فهم كښي موقوف وي متعلق ته چي هغه مفعول به دي او متعدي ته متعدي ځكه وائي چي متعدي په لغت كښي متجاوز ته وائي او كوم فعل چي په فهم كښي محتاج وي متعلق ته داهم تجاوز كوي د فاعل به مفعول به ته او علامه د فعل متعدي داده چي متصل كيږي پدي پوري هاء ضميري چي نوي راجع مصدر ته نو پدي سره احتراز راغي د قمته نه ځكه دا ضمير چي متصل دي په قمت پوري دا ضمير د مصدر دي ځكه راجع دي مصدر د فعل مذكور ته چي قيام دي فيكون معنى قمته قمت القيام

سوال: د قیمت څه ترکیب دي؟ جواب: قیمت فعل فاعل (د) ضمیر منصوب متصل راجع بسوئي مصدر فعل مذکور منصوب محلا بسا بر مفعول مطلق فعل سره د فاعل او سره د مفعول مطلق نه جمله فعلیه خبریه مضرب، مثال د فعل متعدي لکه ضرب شو، دا فعل متعدي دي ځکه معنی د ضرب چې زدن دي په فهم کېږي محتاج ده متعلق ته چې مضروب دي او پدي ضرب پوري هاء ضمیري غیر مصدری متصل کېږي نحو زید ضربته (وغير التقني بغلافه) او فعل غیر متعدي په اصطلاح کېږي ده فعل ته وائي چې دا کائن وي په حلاق د فعل متعدي باندې یعنی لايتوقف فهمه عل متعلق غیر الفاعل (مکفده) مثال د فعل غیر متعدي لکه قعد شو، دا قعد فعل لازم دي ځکه معنی ددي نه (د) موقوف په فهم کېږي د فاعل نه علاوه په بل شي پوري بلکه معنی د قعد سره د فعل نه فهم د سامع او مخاطب ته راځي سي د د کرد امر اخر نه او پدي قعد پوري ها ضمیري غیر مصدری نه متصل کېږي. بل مثال د فعل لازم لکه افعال السجایا شوي معنی هغه افعال چې هغه دلالت کوي په طبیعت باندې لکه نهم شرف کرم وغيره شو او دارنگي هغه افعال چې دلالت کوي په نظافت یا په د سر بندې هغه لازم راځي او هغه فعل چې واقع کېږي مطاوع د فعل متعدي الی مفعول واحد لازم راځي او فعل د رباعي مزید فیه او ملحقات د رباعي مزید فیه لازم راځي

والتعدي یکنون الی واحد: هر کله چې فارغ شو مصنف د تعریف د فعل متعدي او غیر متعدي نه نو شروع یې وکړه په تقسیم د فعل متعدي کې اقسام ثلاثه ؤ ته نو وي ویل (والتعدي الی)، فعل متعدي درې قسمه دی (۱) یکنون الی واحد کله فعل متعدي کېږي مفعول واحد ته مضرب لکه ضرب شو دارنگي افعال الحواس شو چې هغه ابصرت شمعت، ذقت، سمعت، لمست دي دا متعدي کېږي مفعول واحد ته یقال ابصرت زیدا، ذقت العسل، شمعت الريح، وسمعت الکلام، لمست الجلد والی اثین او متعدي کېږي دوه مفعولو ته او کوم فعل چې متعدي کېږي مفعولین ته دا دوه قسمه دی. (۱)

یو هغه دی چې مفعول ثاني غیر دی د اول نه لکه اعطى شو، نحو قوله تعالى إنا أنعمتک الکوکثر ۱، بل هغه دی چې هغه متعدي وي مفعولین ته او مفعول ثاني عین مفعول اول وي، دا بیا دوه قسمه دي یو افعال قلوب دي لکه علم شو، او بل افعال التحویل والتصییر دي، دا اووه دي صیر، رد، ترک، تخذ، اتخذ، جعل، وهب دا شپږ وروستني افعال متعدي کېږي مفعولین ته په دې شرط سره چې په معنی د صیر سره وو مثال د رد ک قوله تعالى وَذَکَکَیْمٌ مِّنْ أَهْلِ الْکِتَابِ لَوِیْدُوْکُمْ مِّنْ

مَوْلَاِیْمَکُمْ کَثَرًا مثال د ترک قوله تعالى وَتَرَکَا مَعْشَرَهُمْ یَنْبَغِیْ لَیْسَ وَقَوْلُ الشَّاعِرِ

کم عاقل عاقل اعیت مذلهبه	وجاهل جاهل تلقاه مرزوقاً
هذا الذي ترک الاوها حائرة	وصیر العالم المحریر زبدیقا
لو مثال د تخذ ک قول الشاعر	فکانوها ولکن للاعادي
واخوان تعذتہم دروعا	

مثال د اتخذ قوله تعالى وَأَتَّخِذُ الْوَهْدِيَّ كَيْلًا مثال د جعل قوله تعالى فَصَلَّيْتُمْ مَعَكُمْ فَشُكِّرُوا مثال د وهب نحو وهبي الله فداء المخلصين

والی ثلاثة او کله فعل متعدي کيږي درې مفاعيل ته او تنوين د ثلاثة تنوين عوضي دی عوض د مضاف اليه نه راغلی دی او مضاف اليه تمیز د دي حذف شوی دی اصل کي والی ثلاثة مفاعيل وو، او هغه افعال چي متعدي کيږي مفاعيل ثلاثة و ته هغه اووه دي اعلم، اوق، انباء، البع او انباء متعدي کيږي مفاعيل ثلاثة و ته په دي شرط سره چي بمعنى اعلم وو او که په معنى د اعلم سره نه وو بلکه بمعنى اخبر وو بيا نه متعدي کيږي مفاعيل ثلاثة و ته نحو قوله تعالى الْيَتِيمَ وَالْمَسْكِينِ او اري دوه قسمه دی يو هغه دی چي جوړ شوی دی د رايت بمعنى علمت نه دا متعدي دی مفاعيل ثلاثة و ته نحو قوله تعالى يُرِيهِمْ أَفْعَالَهُمْ خَسِرْتُمْ عَلَيْكُمْ دويم هغه اري دی چي جوړ شوی دی د رايت بمعنى ابصرت نه دا متعدي دی مفعولين ته نحو قوله تعالى وَرِيضَتُمْ يَكُونُوا، او داسي فعل په استعمال د کلام د عربو کي وجود نه لري چي هغه متعدي شوي وي مفاعيل اربه و ته بلکه فعل متعدي کيږي مفعول واحد ته يا اثنین ته يا ثلاثة و ته ولايتجاز ثلاثا، لهذا که يو سري ووايي په سوال کي چي ما ته يو فعل وښايه چي متعدي وي مفاعيل اربه و ته نو نه به ورته په جواب کي ووايي چي داسي فعل په کلام د عربو کي وجود نه لري نوزه به مثال څنگه ذکر کړم

قاعده (۱) کوم فعل چي متعدي وو مفعول واحد ته او د هغې نه مجهول جوړ شي نو لازم گرځي (۲) او کوم فعل چي متعدي وو مفعولين ته او د هغې نه مجهول جوړ شي نو متعدي مفعول واحد ته پاتي کيږي (۳) او کوم فعل چي متعدي وو مفاعيل ثلاثة و ته او د هغې نه مجهول جوړ شي نو هغه متعدي مفعولين ته پاتي کيږي ځکه چي فاعل چي ترك شو نو يو مفعول قائم شو په مقام د فاعل باندې او دوه پاتي شو او طرق د تعديت د فعل لازم شپږ دي

(۱) فعل لازم متعدي کولی شي په زيادت د همزه د باب افعال سره نحو اذهب زيد عمرا

(۲) په واسطي د حرف جر سره نحو قوله تعالى كَتَبَ اللَّهُ تُوْرَهُمْ

(۳) په تضعيف سره نحو فرحت زيدا (۴) په نقل سره باب مفاعلي ته نحو ماشيت زيدا

(۵) په نقل سره باب استفعال ته نحو استخرجت زيدا

(۶) فعل لازم متعدي کيږي کله چي متضمن شي معنى د فعل متعدي لره نحو رحبتك الدار

او طرق د لزوم د فعل متعدي هم شپږ دي (۱) چي فعل متعدي باب افعال ته وځيږولی شي نو لازم گرځي (۲) چي فعل متعدي باب افعال ته وځيږولی شي نو کله کله لازم گرځي نحو احمد، واكب،

واقشعت (۳) فعل متعدي لازم گرځي چي متضمن شي معنى د فعل لازم لره

(۴) چي فعل متعدي وي مفعول واحد ته او د هغې نه مجهول جوړ شي نو لازم گرځي نحو ضربت زيدا

(۵) باب مفاعله متعدي مفعول واحد ته چي باب تفاعل ته وځيږي نو لازم گرځي نحو تقاتل زيد وعمرو

۱. فعل متعدي لازم گرځي په تنزیل سره نحو [هل يستوي الدين يعلمون والذين لا يعلمون] دېته لازم تنزيلي وائي

په دې او دا افعال چې متعدي دي مفاعیل ثلاثه و نه مفعولها الاول مفعول اول د دې افعال مفعول اعطيت به شان د مفعول د اعطيت دی په جواز د احتصار کې په دې شان سره چې مفعول اول د اعلم حذف کول هم جائز دي او ذکر کول هم جائز دي **والثاني والثالث** او مفعول ثاني او ثالث د دې افعال متعدي الی ثلاثة مفاعیل مفعول علمت په شان د مفعولین علمت دی په عدم جواز د احتصار کې په دې شان سره چې په دواړه ذکر کوي او یا به دواړه حذف کوي او ذکر د احدهما او حذف د اخر ممتنع دی.

الاعمال القلوب

په هر کله چې د افعال قلوبو لپاره احکام مختصه وو په دې شان سره چې دغه احکام مختص دي په افعال قلوب پورې او مجاوز نه دی نورو افعال ته چې هغه متعدي دي مفعولین ته پس ذکر یې کړه اعمال قلوب لپاره د بیان د احکام مختصه لاندې عنوان کښي لاندې ده د معرفت د امور عشرونه (۱) معرفت د ذات (۲) اسم (۳) وجه د تسمیه (۴) تعداد (۵) مصداق (۶) مدخول (۷) غایه د دخول (۸) عمل (۹) شرط د عمل (۱۰) احکام مختصه د دې نوع

په دې نوع په اعتبار د ذات سره افعال دي نه اسماء اوسه حروف او نوم د دې اعمال قلوب دي او افعال الیقین والشک ورته هم وائي او افعال الدواخل والنواسخ ورته هم وائي

افعال قلوب ورته وائي لصدورها عن القلب ولا دخل فيها في للجوارح او افعال الیقین والشک ورته خکه وائي چې بعض دلالت کوي په یقین باندې او بعض دلالت کوي په شک باندې او افعال الدواخل ورته خکه وائي چې دا افعال داخليې په مبتدا او خبر باندې او افعال النواسخ ورته خکه وائي چې دا مخکې عمل منسوخ کوي او دا افعال اوه دي په نژد ابن حاجب باندې او خوارلس دي په نژد ابن مالک باندې اوه دا مذکور دي **طلفت حسبت الخ** او د دې نه علاوه نور اوه هادي (حجا، دری، غد، جعل، لب، تعلم، اتقول) او مدخول د دې مبتدا او خبر دي او داخليې په مبتدا او خبر باندې لیفید العلم والظن للحکم الواقع في الحملة الاسمية مثال لکه زید فاضل مطلق دي ندي مقید په یقین سره او کله چې اولي شي علمت زید فاضلا، نو معلومه شوه چې فضیلت د زید پیدا شوي دي د یقین نه او عمل د دې نصب دي په مبتدا او خبر دواړو کښي پنا بر مفعولیت پدې شان سره چې د مبتدا نه مفعول اول جوړوي او د خبر نه مفعول ثاني جوړوي او شرطونه د عمل یې دوه دي (۱) یو دا چې دا افعال به وروسته د مفعولین نه یا په مینځ د مفعولین کښي نوي (۲) دا به مخکې د حرف نفی حرف استفهام، لام تاکید، او قسم نه نوي راغلي، او اضافت د افعال چې یې القلوب ته وکړي نو پدې سره یې احتراز وکړو د افعال الجوارح نه خکه افعال دوه قسمه دي (۱) یو افعال الجوارح دي او افعال انعلاج ورته هم وائي او (۲) بل افعال قلوب دي

وجه د حضور: دا فعل به خالي نوي يا به په صدور ددي کبې د فاعل نه جوار حولره دحل وي او يا به نوي که دخل وو نو افعال الحوارح والعلاج او که دخل نه وو نو افعال قلوب، او دغه افعال القلوب نه عند النجات افعال اليقين والشك هم وائي ځکه بعض افعال ددوي نه راځي د يقين دپاره لکه علمت رايه وجدت شو او بعضي رازي د شك دپاره لکه ظننت حسبت او خلت شو او شك دلته په معنی د ظن سره دي نه په معنی د تساوي د طرفین سره

پدي سره دفع د اعتراض وشوه اعتراض دادي چې ته وائي چې بعض افعال قلوب رازي د شك دپاره نو شك خو استواء د طرفین ته وائي او دا افعال خو د استواء د طرفین دپاره نه رازي **جواب:** شك دلته په معنی منطقي سره دي بلکه مراد د ظن دي جانب راجع ته وائي او زعمت مشترك دي بين اليقين والشك. **قدخل على الجملة الاسمية** داخليري دا افعال قلوب په جمله اسمیه باندې

سوال: افعال قلوب په جمله اسمیه باندې ولي داخليري؟

جواب: ثبوت دپاره د اظهار د متکلم ما هغه علم او هغه ظن لره (هي) چې دغه جمله من حيث الاصل د متکلم په مضمون ددي جملي سره ناشي دي (هغه) ددغه علم او ظن نه مثال لکه کله چې ته ووائي علمت زيدا قائما منشا دپاره د اخبار د متکلم په مضمون د جملي اسمي سره چې قيم زيد دي دغه علم دي، او ظننت زيدا قائما چې ووائي يو منشا دپاره د اخبار د متکلم په مضمون ددي جملي سره ظن دي او که د متکلم ظن نه وي يو اخبار به يې په مضمون ددي جملي سره نه وي کړي

سوال: افعال قلوب چې داخل شي په جمله اسمیه باندې نو څه عمل کوي؟

جواب: (تخصيص الجزئين) نصب ورکوي دا افعال قلوب جرئين د جملي اسمي لره چې هغه مبتدا او خبر دي بن بر مفعوليت پدي شان سره چې د مبتدا نه مفعول اول او د خبر نه مفعول ثاني جوړوي **ومن خصائصها:** هر کله چې فارع شو مصنف د بيان د مصداق، مدخول او عمل د افعال قلوب نه نو شروع يې وکړه په بيان د احکام مختصه د افعال قلوب گڼي ځکه داي ذکر کړي دي پس د بيان د اقسام د فعل متعدي نه دپاره د بيان د احکام مختصو

ترجمه: **ومن خصائصها:** بعض د احکام مختصه د افعال قلوب نه خصائص جمع د خصيصه ده او خاصه او خصيصه ما يوجد فيه ولا يوجد في غيره ته وائي او يو حکم د هغه احکام نه چې موجود يې په افعال قلوب کبې به په غير گڼي (انه) شار د خبري دا دي (انما ذکر احدهما) چې کله ذکر کړي شي يو مفعول (انما ذکر الاخر) نو ذکر کولي به شي مفعول اخر يعني اقتصار على احد المفعولين نه دی جائز ځکه مفعول به په حقيقت کې مضمون د جملي دي او مضمون د جملي جوړيږي د مفعول اول او ثاني دواړو نه اوس که موثر احدهما حذف کړو بې د اخر نه نولزميري حذف د بعض اجزاو د کلمه سره د بقاء د بعض نه لکه رؤيت جعفر کې رايه جمع او ابي په حذف د فر سره او دا نه دی جائز لهذا په افعال قلوب کې به ي دواړه مفعولين ذکر کوي او علمت زيدا فاضلا به وايي يا به حرف علمت وائي په حذف د مفعولين سره ليکن علمت زيدا په حذف د فاضلا سره يا علمت فاضلا په حذف د زيد سره

نه دی جائز او هر چي دی دا قول د الله وَلَا يَحْسِبَنَّ الَّذِينَ يَمْلِكُونَ بِمَا مَلَائَتْهُمْ أَفْعَالُ مِنْ قَبْلِهِمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا مفعول اول د دي حذف شوی نه دی چي بخلهم دی، بلکه مفعول اول د دي هو دی او دا ضمير مرفوع منفصل دی واقع شوی دی په موضع د منصوب کي او هر چي دی دا قول د شاعر

ولا تملأوا علی غراتک اما طالما قد وشی بنا الاعداء

په دلت مفعول ثاني حذف دی ای جازعین (۱) دا شاذ دی (۲) يجوز في الشعر ما لا يجوز في غيره، يعني مونږ وايو چي افعال قلوب کي اقتصار علی احد المفعولين نه دی جائز په شر د کلام کي او په علم کي جائز دی د وجي د ضرورت شعري نه **بطلان باب اعطيت** په خلاف د باب د اعطيت نه چي په علم کي اقتصار علی احد المفعولين جائز دی او مراد د باب د اعطيت نه هر هغه فعل دی چي متعدي وي مفعولين ته او مفعول ثاني يې غير وي د اول نه بيا عام دی که اعطيت وي او که بل فعل وي لکه کسوت او البست شو او اعطيت را علی په کلام بليغ کي په طرق اربعه د سره

۱. په ذکر د مفعولين سره نحو قوله تعالى إِنْ أَنْصَرْتُمْ كُفْرًا أَتَى عَلَى الْكَافِرِ

۲. په حذف د مفعولين سره نحو قوله تعالى قُلْ أَنْتُمْ أَنْتُمُ الْمُشْرِكُونَ قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَام (مَنْ أَحَبَّ لِلَّهِ وَابْتِغَاءَ وَاصِلِيٍّ لِلَّهِ وَمَنْعٍ لِلَّهِ فَقَدْ اسْتَكْمَلَ الْإِيمَانَ)

۳. په حذف د مفعول اول او بقاء د ثاني سره نحو قوله تعالى سَيُجْزَى الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْمَقَاسِ بِطَرَاكُمُ الْجَزِيَّةَ

۴. په حذف د مفعول ثاني او بقاء د مفعول اول سره نحو قوله تعالى وَلَسَوْفَ يَأْتِيَنَّكَ رَبُّكَ فَتَرْجَمُونَ

سوال: په باب د اعطيت کي اقتصار علی احد المفعولين ولي جائز دی؟

جواب: د وجي د عدم وجود د نقصان نه هغه نقصان چي لازمیدو په اقتصار علی احد المفعولين د افعال قلوب کي ځکه په باب د اعطيت کي مفعول د اعطيت لپاره په حقیقت کي مضمون د جمله نه دی بلکه مفعول اول او ثاني خان له خان له مفعول به دی

ومنها او بعض د خصائص د افعال قلوب نه **جواز الالفاء** ابطال د عمل د افعال قلوب دی لفظا او معنی جوازا **لما توسطت** کله چي واقع شي دا افعال قلوب په مابین د مفعولين کي نحو زيد ظننت قائما نو لغزيت يا واقع شي افعال قلوب وروستو د مفعولين نه نحو زيد قائم ظننت په خلاف د باب د اعطيت نه چي دا واقع شي بین المفعولين یا وروستو د معمولین نه نو ابطال د عمل د ده جائز نه دی

سوال: الفاء خاصه د افعال قلوب ولي ده؟ **جواب: لا استقلال الجزئين** کلاما د وجي د صلاحیت د مفعولين د افعال قلوب نه کلام لره په وقت د ابطال د عمل د افعال قلوب کي يعني مفعولين د افعال قلوب صالح دي چي دا مبتدا او خبر شي او د مستدا او خبر نه کلام تام جوړیږي سره د ضعف د عمل د افعال قلوب نه په سبب د توسط او تاخر د وجي د وقوع د دي افعال نه په توسط او تاخر کي ځکه په دي افعال کي ضعف ذاتي دی په نسبت سره افعال جوارح ته او په تقدیم د معمولین سره کلا یا بعضا تاکید د ضعف

راغی یعنی ضعف به زیات شو لهذا که عمل افعال قلوب لره نه ورکوي نو مه ورکوه، او په تقدیر د
الغاء د افعال قلوب کې دا معمولین د افعال قلوب معنی ظرف دی د افعال قلوب لپاره، لکه رید قائم
ظننت د دې معنی دا ده چې زید قائم في ظني او بعض شاریین ویلي دي چې دا افعال قلوب چې واقع
شي په مینځ د معمولین کې نو اعمال اولی دی د الغاء به، او که وروستو د معمولین نه وقع شي نو
الغاء اولی ده د اعمال نه، داریګي عمل د افعال قلوب باطل کولی شي کله چې واقع شي بین الفعل
والفعل نحو ضرب احسب زید او په مابین د اسم فاعل او د فاعل کې نحو
او په مابین د سوف او مدخول د دې کې نحو سوف احسب يقوم زید مصنف دا به دی ذکر کړی د
وچې د قلت نه

ومنها او بعض د خصائص د افعال قلوب نه د ادی منها چې دغه افعال قلوب تعلق منع کولی شي د
عمل لفظي نه وجوباً نه د عمل معنوي نه قبل الاستفهام چې واقع شي مخکې د استفهام نه استفهام
عام دی چې حرف استفهام وي او که اسم استفهام وي مثال د فعل قلب چې مخکې د حرف استفهام
نه راغلی وي قوله تعالی **لَا تَقْرَأُ الْقُرْآنَ حَتَّىٰ تَتْلُوَهُ آدَبًا** او مثال د اسم استفهام قوله تعالی **وَمِمَّا يُذَكِّرُ**
أَنْ تُقْلِبَ يَفْقَهُنَّ، **الَّذِينَ كَفَرُوا كُفِّرُوا كَذِبًا**، **يَتْلُوهُنَّ لِيُتْلِيَنَّهُنَّ**
واللفظي او مخکې د نفې به نحو علمت ما زید فاضل **وَاللَّام** او مخکې د لام ابتدائية تاکیدیه نه نحو

قوله تعالی **وَلَقَدْ مَكَلَّمْنَا نَارًا**، **لَقَدْ مَكَلَّمْنَا نَارًا**، **لَقَدْ مَكَلَّمْنَا نَارًا**
سوال: دا افعال قلوب چې مخکې د استفهام نفې او لام الابتداء نه راشي نو ابطال د عمل لفظي د دې
ولې واجب دی؟ **جوابه** دا امور تقاضه کوي د بقاء د جمله په خپل حال باندې ځکه دا صدارت د کلام
غواړي او افعال قلوب تقاضه کوي د تغیر د جملې او په مینځ د دې کې منافات دی نو مونږه لحاظ د
دواړو وکړو عمل لفظي باطل شو نو تقاضه د نفې استفهام او لام پوره شوه ځکه صدارت فوت نه شو
او معنی د اما بعد مفعول به وگرځولی شو نو تقاضه د افعال قلوب پوره شوه
سوال: عکس یې ولې ونه کړو چې عمل معنوي یې باطل کړی وی نه لفظي؟
جوابه عکس یې ونه کړو ځکه صدارت صفت د لفظ دی نه د معنی او که دی افعال قلوب لره عمل
لفظي ورکړه نو بیا صدارت فوت کیږي.

سوال: ابطال د عمل لفظي د افعال قلوب وجوباً ته تعلیق ولې وائي؟
جوابه دا ماخوذ دی د امرأه معلقة نه او امرأه معلقة هغې ښځې ته وایی چې خاوند یې وړک شوی وي
نو دا ښځه په شان د یو شي معلق وي ځکه نه د خاوند سره ده د وجې د فقدان د خاوند نه او نه یې د
خاوند نه ده د وجې د امکان د وجود د خاوند نه نو قدرت نه لري چې د بل خاوند سره نکاح وکړي نو
دا فعل معلق ممنوع دی د عمل نه لفظاً او عامل دی معنی نو من وجه عامل شو او من وجه عامل نه
دی ځکه ورته تعلیق وائي د دې وجې نه جائز دی عطف د اسمین په معمولین د فعل معلق باندې په
نصب سره نحو علمت لزید قائم ویکرا قاعدا

مطلب د تعلیق او د الفاء په مینځ کې څه فرق دی؟ **جوابه** دې کې درې فرقونه دي.

۱. الفاء عبارت دی د ابطال د عمل د افعال قلوب نه لفظاً او معناً او تعلیق عبارت دی د ابطال د عمل د افعال قلوب نه لفظاً فقط. ۲. الفاء جائز ده او تعلیق واجب دی.

۳. عطف د اسم په نصب سره جائز دی په هغه اسمین چې راغلي وي وروستو د فعل معلق نه ځکه د دې لپاره محل د نصب شته ځکه د دې عمل لفظي ممنوع دی نه عمل معنوي او عطف د اسم په نصب سره نه دی جائز په هغه اسمین چې راغلي وي وروستو د فعل ملقي به.

موال اعم كالحلقة للفرضة لا یدري این طرفها) کې د (لا یدري این طرفها) څه ترکیب دی؟

جوابه این خبر مقدم دی او طرفها مستدا مؤخره ده جمله نائب فاعل د لا یدري.

موال نائب فاعل په حکم د فاعل کې دی او فاعل اسم وي حقيقة یا تاویلاً او جمله فاعل او نائب فاعل نه واقع کیږي؟ **جوابه** جمله نائب فاعل نه واقع کیږي ما سوی د مجهول د قال او ما سوی د مجهول د افعال قلوب نه او په دې کې جمله نائب فاعل واقع کیږي ځکه مقوله نه وي مگر جمله وي او نائب فاعل جوړیږي د مقولې نه، او نائب فاعل د افعال قلوب جمله راځي په صورت د تعلیق کې د عمل چې حذف شي نو دغه جمله قنمیږي په مقام د فاعل باندې ځکه بل مفعول نشته.

موال دا جمله په ترکیب کې څه واقع شوي ده؟ **جوابه** دا صفت دی د الحلقة لپاره.

موال جمله صفت د نکري لپاره واقع کیږي به د معرفي لپاره او الحلقة خو معرفه ده؟

جوابه کله چې مضمون د جمله مختص وو په موصوف پورې بیا جمله صفت د معرفي لپاره واقع کیږي او دلته مضمون د لا یدري این طرفها خاص دی په الحلقة پورې.

۱. یا حل واقع شوی دی د الحلقة نه او عامل یې معنوی دی چې تشبیه ده.

۲. یا حل واقع شوی دی د ضمیر د المفرغة نه چې راجع دی الحلقة ته بیا په دې کې عامل لفظي

دی چې المفرغة دی. ومنها او بعض د خصائص د افعال قلوب نه **الله** دا افعال قلوب **په** جائز دی ان

یکون چې شي **فاعلها** فاعل د افعال قلوب **ومفعولها** او مفعول اول د افعال قلوب **ضمیرین** **لشرا** واحد

ضمیرین متصلین داسې ضمیرین متصلین چې د مسمی واحد لپاره وي مثال لکه **هلمتني** **منطلقاً** او

د افعال قلوب نه علاوه په نورو افعال کې دا نه دی جائز فلا يقال ضربتني شتمتني بل يقال ضربت

نفسی شتمت نفسي ځکه قانون دا دی چې فاعل مؤثر وي او مفعول به متاثر وي او قاعده دا ده چې

مؤثر به متاثر وي د متاثر نه او کله چې مؤثر او متاثر متحد وي مصداقاً نو مکروه دی اتفاق د دې

دواړو لفظاً په دې کې مغائرت لفظاً په کار دی بقدر الامکان نو کله چې ضییت نفسي وویل نو

مغائرت راغلو په مابین د مؤثر او متاثر کې بقدر الامکان ځکه دا نفس د وجې د اضافت نه ضمیر د

منکلم ته گرځېدلی دی په منزله د غیر باندې په خلاف د افعال قلوب نه چې دلته نه لزمیږي عینیت

او اتحاد په مؤثر او متاثر کې ځکه مفعول به په حقیقت کې مضمون د جمله دی او فقدتني او

غلمتني کې اتصال د ضمیر د فاعل او مفعول راغلی دی چې هغه متحد دي مصداقاً سره د دې نه

چې دا د افعال قلوب نه ندی ځکه دا محمول دی په وجدتي باندې حملا المقيض علی المقبض، او هر چې دی لایق آرښي تصویر څنگر او دا قول د شاعر

ولقد لولني للرماح دولية

من عن يميني نكرة وامامي

دلته رؤیت، رؤیت بصري دی دا د افعال قلوب نه ندی او اتصال د ضمیر د فاعل او مفعول به راغلی دی په دې پورې چې دا متحد دی مصداقا ځکه دا محمول دی په رؤیت قلبی او علمی باندې ولې بعضی افعال او ثابت ده د بعضی افعال قلوب لپاره بله یوه معنی سره د مناسبت د معنی ثاني نه د ول سره چې په بادي الراي کې سری گومان کوي چې دا فعل په دغه معنی سره هم متعدي کېږي مفعولین ته، په دې سره یو اعتراض دفع شو

سوال: لکه څنگه چې ظننت - رایت - وحدت - په معنی اخر سره راغلی دی دغسې خلت - حسبیت - زعمت - هم په معنی اخر سره راغلی دی - خلت - راغلی دی بمعنی صرت ذا حال، حسبیت بمعنی صرت ذا حسب، زعمت بمعنی صرت ذا زعم سره نو تا معنی اخر د بعضی افعال قلوب بیان کړه نو د دې نورو بعضی دا دې ولې بیان نه کړه؟

جواب: دلته مراد د معنی اخر به هغه ده چې قریب وي معنی اولی ته او بادي الراي کې سری گومان کوي چې دا فعل په دې معنی سره هم متعدي کېږي مفعولین ته او خلت - حسبیت - زعمت - په داسې معنی اخر کې نه دي مستعمل شوي چې مناسبت یې وي د معنی اولی سره نو ځکه مصنف د هغې معنی اخر نه ده ذکر کړې او دا افعال اریعه مستعملیږي په معنی اخر کې چې هغه قریب ده معنی اول ته چې متوهم دا توهم کوي دا افعال په دې معنی سره متعدي کېږي مفعولین ته او تخصیص د دې افعال اریعه و یې کړیدی لپاره د دفع د توهم یقیناً متعدي کېږي دغه بعضی افعال قلوب په په سبب د دې معنی سره ای واحد مفعول واحد نه مفعولین ته لظننت پس ظننت د افعال قلوب به بمعنی اتهمت راځي په معنی د اتهمت سره دا ماحوذ دی د ظنة نه او ظنة تهمت ته وائي لکه څنگه چې ظن یوه نوع د علم ده نو دارنگې وهم هم یوه نوعه د علم ده او د دې قیلي نه دی دا قول د الله وَاَكْمَلُ الْكَيْسَ بِمَنْزِلَةِ قِرَاءَةِ بَيْتِهِمْ وَصَلَتْ بِمَعْنَى هَوَلَتْ او علمت راځي په معنی د عرفت سره نحو عرفت زیدا دې ته معرفت شخصی او معرفت ذاتي وائي وراثت بمعنی بصرت او رایت راغلی دی په معنی د ابصرت سره نحو رایت الکواکب ووجدت بمعنی است او وجدت راغلی دی په معنی د حسب سره نحو وجدت الضالة ای اصبتها

الافعال الناقصة

رابطه: (۱) هر کله چې فارغ شو مصنف د بیان د نوع اول د دواخل او نواسخ د مبتدا او خبر نه نو شروع یې وکړه په بیان د نوع ثاني د دواخل او نواسخ د مبتدا او خبر کې

(۲) هر کله چې فارغ شو مصنف د تقسیم د فعل نه نوعین ته چې هغه افعال القلوب او افعال الجوارح وو، نو شروع یې وکړه په تقسیم د فعل کې په اعتبار اخر سره نوعین ته چې افعال تامه او افعال ناقصه دی په دې شان سره چې فعال اولادوه قسمه دی. (۱) فعل تام (۲) فعال ناقص

الفعل

وجه د خبر دا فعل به خالي نه وي يا به فقط مرفوع سره مرکب تام گرځي يا نه که مرکب تام گرځيدو يو فعل تام ورته وائي او که نه گرځيدو نو هغه ته فعل ناقص وائي او فعل تام بيا دوه قسمه دي. متعدي، غير متعدي. او فعل متعدي درې قسمه دي. (١) متعدي مفعول واحد ته. (٢) مفعولين ته. (٣) مفعيل ثلاثه ته هر کله چې افعال قلوب د قبيلي د اقسامو د فعل متعدي الى المفعولين نه وړنو مقدم يې کړه په افعال ناقصو باندې.

په دې مقام کې لاندې ده د معرفت د امور اربعة عشر نه: (١) معرفت د ذات (٢) اسم (٣) معرفه الحد (٤) وجه د تسميه (٥) عدد (٦) مصداق (٧) مدخول (٨) عمل (٩) وجه د عمل (١٠) معرفت د غايه د دخول په جمله اسميه باندې (١١) تقسيم باعتبار التصرف (١٢) معرفه الاحکام بقصه سره (١٣) تقسيم باعتبار التصرف (١٤) معرفه الاحکام بودا دواخل او نواسخ د مبتدا او خبر په اعتبار د ذات سره افعال دي نه اسما او نه حروف د وجې د وجود د علامې د فعل نه په دې کې چې هغه اتصال د تاء التانيث الساکة دي او اتصال د ضمير مرفوع دي او نوم د دې دواخلو د مبتدا او خبر افعال ناقصه دي او تعريف يې مذکور في المتن دي چې ما وضع لتقرير الفاعل على صفة او دې ته افعال ناقصه وائي د وجې د نقصان نه په نسبت د دې کې په دې شان سره چې نسبت د يو فعل وکړي شي د دې افعال نه يو اسم ته نو د امفيد د فائدي نه دي سامع او مخاطب ته تر څو چې ورسره اسم منصوب نه وي ذکر شوی او ناقص دوه قسمه دي ناقص لفظي او ناقص معنوي.

(١) **ناقص لفظي**، هغې ته وائي چې په ځای د لام کلمه باندې يې حرف علت راغلی وي نه حور می پرمې. (٢) **ناقص معنوي**، هغې ته وائي چې د هغې په معنی او نسبت کې نقصان وي او دلته مراد د ناقص نه ناقص معنوي دی نه لفظي ځکه د ناقص لفظي نه صرفيان بحث کوي، او په عدد د دې افعال ناقصو کې خلاف دی د شيخ عبد القاهر او اخفش په نزد باندې ديارلس دي، او په نزد د ابن حاجب باندې او داسې، او په نزد د سيبويه باندې غير محصور دي او مصداقونه يې **مکان، صلی اصبح، الخ** دي او دا داخلي يې په مبتدا او خبر باندې او اسم مرفوع خبر منصوب غواړي او غايه د دخول، اعطاء، الخبر حکم معناها وجه د عمل او دخول د دې په مبتدا او خبر يعنی جمله اسميه باندې سماعي ده، غل لره پکې څه دخل نشته.

(٣) يا په مبتدا او خبر باندې ځکه داخلي يې چې دا تقاضه د عمل د نصب کوي په خبر کې او تقاضه د عمل د رفع کوي په اسم کې او جمله فعلیه نه محل د رفع ده او نه محل د نصب ده او اسم مرفوع خبر منصوب غواړي ځکه اسم د دې مشابه دی د فاعل سره په وقوع د مرتبه ثاني کې او فاعل مرفوع وي نو دا هم مرفوع شو او خبر يې مشابه دی د مفعول به سره په وقوع د مرتبه ثاني کې او مفعول به منصوب وي نو دا هم منصوب شو تشبيها له بالمفعول به او افعال ناقصه په اعتبار د عمل سره درې قسمه دي. (١) بعض هغه دي چې اسم مرفوع او خبر منصوب غواړي په دې شرط سره چې اول کې يې ما نافية راغلی وي او دا څلور دي. ما زال. ما انك. ما فتى. ما برح.

(٢) يا په مبتدا او خبر باندې ځکه داخلي يې چې دا تقاضه د عمل د نصب کوي په خبر کې او تقاضه د عمل د رفع کوي په اسم کې او جمله فعلیه نه محل د رفع ده او نه محل د نصب ده او اسم مرفوع خبر منصوب غواړي ځکه اسم د دې مشابه دی د فاعل سره په وقوع د مرتبه ثاني کې او فاعل مرفوع وي نو دا هم مرفوع شو او خبر يې مشابه دی د مفعول به سره په وقوع د مرتبه ثاني کې او مفعول به منصوب وي نو دا هم منصوب شو تشبيها له بالمفعول به او افعال ناقصه په اعتبار د عمل سره درې قسمه دي. (١) بعض هغه دي چې اسم مرفوع او خبر منصوب غواړي په دې شرط سره چې اول کې يې ما نافية راغلی وي او دا څلور دي. ما زال. ما انك. ما فتى. ما برح.

(۲) دویم قسم هغه دی چې اسم مرفوع خبر منصوب غواري په دې شرط سره چې اول کې یې ما مصدریه راغلی ويړدا صرف مادام دی.

(۳) بعض هغه دي چې اسم مرفوع خبر منصوب غواري بلا قيد و شرط لکه باقي افعال ناقصه شو دارنگې افعال ناقصه په اعتبار د نقصان سره دوه قسمه دي (۱) بعض هغه دي چې نقصان ورسره لازم دی یعنې همیشه ناقصه راځي نه تام او دا درې الفاظ دي ليس، زال، فتنی (۲) دویم قسم هغه دی چې کله تام راځي او کله ناقص راځي لکه باقي افعال ناقصه شو پس د دې خای نه معلومه شوه چې فعل درې قسمه دی (۱) یو هغه دی چې همیشه تام راځي لکه ضرب، نصر، علم وغیره شو (۲) دویم قسم هغه دی چې همیشه ناقص راځي نه تام لکه ليس شو

(۳) چې کله تام راځي او کله ناقص لکه کان، صار، اصبح، امسى شو او افعال ناقصه په اعتبار د تصرف سره درې قسمه دي (۱) غیر متصرف لکه مادام او ليس شو چې په دې کې د ماضی نه علاوه بله صیغه نه ده راغلي او که راغلي وي نو فعل ناقص به نه وي (۲) متصرف په تصرف سره لکه مازال، ما انفک، ما یرح، ما فتنی، د دې ماضی او مضارع راغلي دي او امر یې ندې راغلي

(۳) متصرف په تصرف کامل سره لکه باقي افعال ناقصه شو چې د هغې نه ماضی مضارع امر وغیره ټولې صیغې راغلي دي او احکام د افعال ناقصو وروستو مصنف په خپله بیانوي (ترجمه) **الافعال الناقصة** جنس فعل ناقص په اصطلاح کې ما فعل دی.

(۲) یا افعال ناقصه په اصطلاح کې ما افعال دي او افراد د ضمیر په اعتبار د لفظ د ما سره دی داسې افعال وضع چې وضع کړی شوي دي **تقرير الفاعل** لپاره د انتصاف د فاعل **هې صفة** په یو صفت باندې هغه صفت چې هغه نه دی مصدر د فعل مذکور په دې شان سره چې دا تقریر جز عمده د معنی موضوع له دې افعال دی او امر مشترک دی په ټولو افعال ناقصو کې او مقصود بالبيان دی او **هې کل معنی** موضوع له گرځولې ده مجازاً د وجې د عمدیت نه.

(۳) یا افعال ناقصه وضع کړی شوي دي د یو معنی لپاره او غرض او فائده مرتبه په وضع د افعال ناقصو کې د یو معنی لپاره تقرير الفاعل علی صفة دی.

سوال دا لفظ د ما به خالي نه وي یا به یې عبارت وائي د فعل نه او یا به یې عبارت وائي د افعال نه، دا دواړه نه دي صحیح که عبارت یې وائي د فعل نه بیا حمل صحیح کیږي ځکه حمل د مفرد راځي په جمع باندې او که ما عبارات د افعال نه وائي نو حمل خو صحیح کیږي خو مطابقت نه راځي بین **الراجع والمرجوح؟** جواب ما عبارت د افعال نه وایم او افراد د ضمیر د وضع په اعتبار د لفظ د ما نه دی. یا ما عبارت د فعل نه وایم او **الافعال الناقصة** کې الف لام جنسي دي دا چې داخل شي په باندې نو جمعیت باطلوي نو معنی دا شوه چې جنس فعل ناقص په اصطلاح کې ما فعل دی نو هم صحیح شو او مطابقت هم راغی او دا جواب غوره دی د اول نه ځکه تعریف د جنس کیږي په سره نه تعریف د افرادو په افرادو سره.

مؤول: قاعده دا ده چې لام واقع شي په صله د وضع کې نو مدخول د لام کل معنی موضوع له وي او دلته مدخول د لام چې تقرير الفاعل علی صفة دی کل معنی موضوع له د افعال ناقصو نه ده بلکه افعال ناقصه مشتمل دي په هغه معانیو باندې چې هغه زائد دي د دي تقدير نه لکه زمانه شوه په ټولو کې انتقال شو په صار کې او په ما برح مازال کې جواب (۱) تقرير الفاعل علی صفة عمده دی په معنی موضوع له د افعال ناقصو کې او امر مشترك دی په ټولو کې او مقصود بالاخبار دی او دا کل معنی موضوع له بي گرځولي دی مجازا د وجې د عمدیت نه او دا اعتراض به هله واردیدو چې دي نه بي کل معنی موضوع له حقیقه ویلی وی.

(۲) دویم جواب دا دی چې دا لام په لتقرير الفاعل کې د غرض لپاره دی او دا صله د وضع نه ده نو د دي معنی دا شوه چې دا افعال ناقصه وضع کړي دي د يو معنی لپاره او غرض او فائده مرتبه په دي کې تقرير الفاعل علی صفة دی، یعنی تقرير الفاعل علی صفة غرض او فائده مرتبه د افعال ناقصو نه نه معنی موضوع له د افعال ناقصو.

مؤول: تعريف د افعال ناقصو صانع نه شو د دخول د غیر نه داخل شو پکې افعال تامه لکه ضرب شو، په ضرب زید کې ځکه دا ضرب دلالت کوي په انصاف د فاعل علی صفة باندې چې دا زید متصف دی په صفت د ضرب سره؟

جواب: مراد د صفت نه هغه صفت دی چې هغه نه وي مصدر د فعل مدکور

سوال: د افعال ناقصه مصداق راته وښایه؟ جواب: وهي کار و صار و اصبح الخ

سوال: هي ضمير راجع دی افعال ناقصو ته نو مطابقت رانځي بين الراجع والمرجع هغه جمع ده او دا ضمير د مفرد مؤنث دی؟ جواب: دا ضمير د واحد مؤنث راجع دی افعال ناقصو ته په تاویل د جماعة سره، دارنگې هغه افعال تامه شو چې هغه متضمن دي معنی د فعل ناقص لره مثال لکه آل و رجوع و حان و استحال و تحول و انقلب تتم او کمل شې، دا د افعال ناقصو نه دي چې په معنی د صار سره راشي نحو: تتم تسعة بهذا عشرة ای تصير عشرة تامه - کمل زید عالما ای صار زید عالما كاملا

وقد جاء ما حاجتك و قد كنت مكانها حرة او لې لې راغلی دی لفظ د جاء په دي قول د خوارجو کې چې ما حاجت حاجتك دی ناقص. حضرت علي رضي الله عنه ابن عباس رضي الله عنه ولې لې خوارجو ته د دعوت الی الاطاعت لپاره، حضرت عبد الله بن عباس رضي الله عنه خوارجو ته تقرير وکړو چې تاسو خروج پرېږدئ او د علي رضي الله عنه اطاعة وکړئ نو خوارجو په جواب، کې وویل (ما جاء حاجتك ای ما کانت حاجتك) ما نفيه دی او جاءت بمعنی کانت فعل ناقص دی، ضمير پکې مستتر دی راجع دی غراري ته، اسم د جاءت او حاجتك بي خبر دی نو معنی دا ده چې نه ده سادګي زموږه ستا حاجت او مقصد پوره کوونکې يعني مونږ ستا خبره نه منو يا ما استفهاميه بمعنی (ای شی مبتدا) او جاءت بمعنی صارت فعل ناقص ضمير پکې مستتر دی راجع دی ما ته او مؤنث کړی بي دی په اعتبار د خبر سره چې حاجتك لکه (من کانت امك) کې ضمير مؤنث راغلی دی د وجې د خبر نه ځيکون المعنی ای شی صارت حاجتكه يعني د کوم مقصد لپاره ته مونږ ته راغلی بي

او لپ لپ راغلی دی لفظ د قعد ناقص په دې قول د اعرابي کې (ار هف شفرته حتی قعدت کانه حریه) (ترجمه) تیاره یې کړه خوکه د چاره حتی چې وگرځېده دا خوکه د چاره ته به وایې چې دا لږه نېزه ده. قعدت فعل ناقص دی بمعنی صارت ضمیر مستتر پکې راجع دی شفره ته اسم د قعدت پر کانه حریه جمله ورله خبر واقع شوی دی

اندلسي ویلي دي چې دا راتلل د جاء او قعد ناقص محتص دی په دې دوه ترکیبونو پورې او د دې نه علاوه په بل ځای کې دا ناقص نه دی راغلی

او فراء وائي چې کون د جاء او قعد ناقص منحصر په دې پورې نه دی د دې نه علاوه نورو ځایونو کې هم راځي **تدخل على الجملة الاسمية** دا افعال ناقصه او ملحقات د افعال ناقصه په جمله اسمیه باندې یعنې مبتدا او خبر باندې ځکه دا وضع کړی شوي دي لپاره د تقریر د شیء علی صفة، پس لاندې ده د ذکر د شیء او د صفت د شیء ته او ذکر د شیء او صفت د شیء نه راځي مگر په جمله اسمیه کې راځي

سوال: په دخول د افعال ناقصه په جمله اسمیه باندې فائده څه مرتب ده؟

جواب: **لاصطلاح الطیر حکم** مبتدا لپاره د ورکولو د دې افعال ناقصو خبر لره اثر مرتبه د معنی د دې افعال چې هغه تفریع ده، مثال لکه صار زید غیا معنی د صار انتقال دی او اثر مرتبه او فائده مرتبه په معنی د دې صار کون الخبر منتقلا الیه دی کله چې صار داخل شو په جمله اسمیه چې زید غنی دی نو دلالت یې وکړو په معنی خپله چې انتقال دی او ور یې کړو خبر لره چې غنی دی اثر د انتقال چې هغه کون د غنی دی منتقل الیه او **لاصطلاح صیغه** د مصدر ده د باب د اعطیت نه دوه مفعوله غواړي او دلته اضافت د اعطاء راغلی دی مفعول اول ته او مفعول ثاني یې حکم معناها دی او فاعل یې حذف دی چې افعال الناقصه دی ځکه حذف د فاعل د مصدر جز دی یې د سد مسد نه د وجې د عدم وجود د استعالي نه چې وجود د نسبت دی بدون الطرفين

سوال: افعال ناقصه چې داخل شي په جمله اسمیه باندې نو اثر معنوي د دې خو مونږ ته معلوم شو خو اثر لفظي یې څه دی؟

جواب: **فترفع الاول وتنصب الثاني** رفع ورکوي دا افعال ناقصه جز اول د جمله اسمیه لره چې مبتدا ده لکونه فاعلا او نصب ورکوي جر ثاني لره چې خبر دی لشبهه بالمفعول به في توقف الفعل عليه. مثال لکه **کان زید قائما** شو دا اصل کې زید قائم وو جمله اسمیه وه نو کان ورباندې داخل شو زید لره یې رفع ورکړه او قائما لره یې نصب ورکړو

شکان تکون ناقصه: یعنې هر کله چې فارغ شو مصنف د بیان د افعال ناقصو نه اجمالاً نو شروع یې وکړه په فعال ناقصو کې تفصیلاً دا فاء تفصیلیه ده او کان مراد اللفظ علم دی د هغه کان لپاره چې واقع کیږي په تراکیبو کې مبتدا او تکون ورله خبر دی او کان په تاویل د کلمه سره مؤنث دی ځکه یې تکون مؤنث ذکر کړی دی

لوجه، پس کلمه د کان کیرې ناقصه په دې شان سره چې معنی د دې نه تامیرې یواځې په اسم مرفوع سره یې د منصوب نه دغه کان ناقصه کائن دی **ثبوت خبرها** لپاره د تحقق او ثبوت د خبر د کان د اسم د کان لپاره په ثبوت کولو سره داسې ثبوت چې کائن دی په زمانه د ماضی کې **فلما** یې د دلالت کولو نه په عدم مسابقه په انقطاع لاحقه باندې ځکه په لفظ کې قرینه نشته مثال لکه کان الله عبورا رجیما **منقطعا** او دا کان ناقصه دلالت کوي په ثبوت د خبر لپاره د اسم خپل په زمانه ماضی کې په طریقه د انقطاع سره د وحی د وجود د دلیل د انقطاع نه نحو کان زید غنیا فافتقر و **بمعنی** صلح او بل دا کان ناقصه راځي په معنی د صار سره عطف د یو قسم راغلی دی په بل قسم باندې مثال د کان بمعنی صار کقول الشاعر

بنیاء قفر ولعلی مکانها

قطا الحزن قد حکانت فراخا بیوضها

ای صارت فراخا بیوضها دلته کانت په معنی د صارت دی نه په معنی د ثبوت د خبر لپاره د اسم خپل ځکه که شي نو بیا لزمیرې فساد د معنی **ویکون فیها ضمیر الشان** او کیرې په دې کلمه د کان کې ضمیر شان او دغه کان ناقصه ته کان شانیه وائي او مابعد جمله خبر واقع کیرې د کان لپاره مثال کقول الشاعر

إذا مت مکان الناس صنفان شامت

واخر من بالذی حکنت اصنع

لوجه، کله چې زه مړ شم شان د خبرې دا دی چې خلق به دوه ډلې وي یوه ډله به کنخلې کوي ما ته او بله ډله به صفت کوي په هغه کار باندې چې ما کوو، دلته (کان الناس) کې کان شانیه دی ضمیر پکې مستتر دی ضمیر الشان هغه اسم د کان دی او الناس مستدا ده او صنفان یې خبر دی دا جمله خبر د کان دی.

سوال: دکان زید قائم څه ترکیب دی که ته وایې چې زید اسم د کان او قائم یې خبر دی نو خبر د کان منصوب وي او دا خو مرفوع دی؟

جواب: کان ناقصه شانیه ضمیر پکې مستتر دی ضمیر شان هغه اسم د کان زید قائم جمله مفسر د ضمیر شان خبر د کان **وتحکون قامة** او کیرې کلمه د کان تامه په دې شان سره چې تامیرې یواځې په مرفوع سره یې د حاجت نه منصوب ته او کان چې تامه راشي نو دا کیرې په معنی د ثبت او وقع سره مثال د دې قوله تعالی **کَلَّا یَسْتَوُونَ** ای اثبت فیثبت، **وَلَا تَأْتِکَ دُورٌ حَسْرَةٌ** **وَلَا تَأْتِکَ دُورٌ حَسْرَةٌ** ای ان ثبت ذو عسرة **وَلَا تَأْتِکَ دُورٌ حَسْرَةٌ** ای کیف نکلم من هو فی المهد حل کونه صیا، دا کان زنده دی راغلی دی د تحسین لپاره ځکه که دا زنده نه شي نو لزمیرې فساد د معنی بل مثال لکه دا قول د شاعر شو

جیاد بنی ابی بکر تسامی

علی مکان المستومة العرب

دلته کان زائده راغلی دی بین الجار والمجرور بل مثال لکه «ما مکان اصبح علم من تقدما» سره د کان زائد دی په مابین د ما تعجیبه او فعل تعجب کې
 سوال: زید کان قائم څه ترکیب دی؟ ځواب: زید مبتدا قائم یې خبر دی او کان زائد دی بین المبتدا والخبر ملغات العمل مبتدا سره د خبر نه جمله خبریه اسمیه ده
 پس زده کړه ۱۵ خبره چې کان اولادوه قسمه دی زائده، غیر زائده غیر زائده بیا دوه قسمه دی ناقصه، تامه. ناقصه درې قسمه دی بمعنی مثبت، بمعنی صار، شایبه

خصوصیات مکان من اخواتها

- (۱) کان زائده راځي بخلاف اخواتها (۲) کان شایبه راځي بخلاف اخواتها
- (۳) کان حذف کیږي بخلاف اخواتها (۴) بیا زائده راځي په خبر د کان کې په دې شرط سره چې مخکې د دې نه حرف نفی راغلی وو بخلاف اخواتها
- (۵) نون د مضارع د کان حذف کیږي د وجې د حرف حازم نه په دې شرط سره چې حرف او نون تاکید ورپورې نه وي متصل شوی نحو قوله تعالى وَلَكُمْ الْقَدَرُ
- وصلو للانتقال: هر کله چې فارغ شو مصنف د بیان د کان نه نو شروع یې وکړه په بیان د صار کې
- ترجمه: وصلو للانتقال: صار وضع کړی شوی دی د انتقال لپاره او د انتقال صورتونه دوه دي (۱) انتقال د اسم د صار من صفة الی صفة نحو صار زید عالما
- (۲) انتقال د اسم د صار من حقیقه الی حقیقه نحو صار الطین خزفا، او که صار دلالت کوو په انتقال من مکان الی مکان یا من ذات الی ذات باندې دا صار تامه دی متعدي کیږي په الی سره نحو صار زید من بلد الی بلد کذا و صار زید من بکر الی عمرو نو د انتقال څلور صورتونه دي په دوه صورتونو کې صار ناقصه دی او په دوه صورتونو کې صار تامه دی.
- او ملحق دی په صار پورې استحال و تحول وارتد چې دا درې واړه په معنی د صار سره راځي مثال د اول قوله تعالى فَارْتَدُّ بِهِمْ اَوْ مِثَال د ثاني كَقَوْلِ الشَّاعِرِ

بتلك الهفوات بالمسنات

ان المداوة تستحيل مودة

واصبح وامسى واضحي دا درې واړه افعال ناقصه راځي په درې معانیو سره

- (۱) دا وضع کړی شوی دي لفظان مضمون جمله او دلالت کوي په اقتران د مضمون د جملې باندې
- پاوقاتها په اوقاتو د دې افعالو پورې هغه اوقات چې دلالت کوي په هغې باندې دغه افعال په اعتبار د مادي سره نه په اعتبار د هیئت سره، ځکه دلالت په اعتبار د هیئت سره په زمانه گذشته باندې کوو او دا افعال ثلاثه دلالت نه کوي په اقتران د مضمون د جمله در زمانه گذشته بلکه دا دلالت کوي په اقتران د مضمون د جمله په هغه اوقاتو چې دلالت کوي په هغې باندې دا افعال په اعتبار د مادي سره چې هغه، صباح، مسی او ضحی دی مثال د اول اصبح زید قائما مثال د ثاني امسى زید

سرور مثال د ثالث اصحی زید خریب مثال اول دلالت کوي په اقتران د مضمون د حملې چې
قیام زید دی په وقت د صباح پورې او مثال ثاني دلالت کوي په اقتران د مضمون د جمله چې سرور
زید دی په وقت مسی پورې. او مثال د ثالث دلالت کوي په اقتران د مضمون د جمله چې خزن زید
دی په وقت د صبح پورې

وهمعنی صراو دا درې واړه راځي کله کله په کلام د عرب کې په معنی د صر سره نحو اصبح امسی
اضحی زید غنیا ای صر زید غنیا

په تکرار او کیري دا افعال ثلاثه تام په معنی دد خول في هذه الاوقات سره د هغې علامه دا ده چې
روستو به صرف اسم مرفوع وي نحو اصبح زید د دخل في الصباح وقوله تعالى ان اصبح ماکم
غور من ینیکم مع معین ۱ په دې کې درې واړه معانی د صبح خوړېږي، که اصبح د اقتران د
مضمون د جمله بوقته لپاره شي نو بیا معنی د ده که چېرې صاله شي اوبه ست سو وچې او که بامه
شي نو غورا منصوب دی پنا بر حالیت

وطل وبتدل د افعال ناقصو نه ظل او بات دی لا اقتران مضمون الجملة بوقتهیما دا دلالت کوي په اقتران د
مضمون د جمله په خپله وختین پورې چې هغه لیل او نهار دي په دې شان سره چې ظل دلالت کوي په
اقران د مضمون د جمله باندې بالنهار نحو ظل زید معلوم معنی ثبت له دلك في جميع بهاره، او
بات دلالت کوي په اقتران د مضمون د جمله باندې باللیل نحو بات زید مکرر معنی ثبت له دلك
في جميع ليله وهمعنی صراو دا دواړه رځي په معنی د صر سره بحر قوله تعالى ظل وجهه مستورا او
مثال د بات بمعنی صر نحو بات عمرو فقیرا ای صر

سوال: ظل او بات کله کله بامه هم راځي دا یې ولې ذکر نه کړو؟
جواب: دوحې د مجیش د ظل او بات به تامیس في غایة القلة وگرځول مصف دا په حکم د عدم کې
نودې وحې نه یې دا جدا ذکر کړو د افعال ثلاثه و سابقونه، مثال د ظل نحو ظلت بمکان کذا مثال
بات بت میستا طیا

سوال: لکه څنګه چې اصبح امسی او اصحی د اقتران د مضمون لپاره راځي په معنی د صر سره
رځي او تامه راځي نو ظل او بات هم دعسې دي یعنې په دې درې واړو معانیو سره راځي نو دا یې
دغې په لړۍ کې ولې ذکر نه کړو سره د شتران د دې نه دهغې سره په معانیو کې؟
جواب: مسم چې دا ظل او بات شریک دي د افعال ثلاثه و سره په معانیو کې لیکن دومره فرق دی چې
هغه تامه راځي په طریقه د کثرت سره او دا تامه رځي په طریقه د قلت سره نو که د هغې سره یوځای
ذکر کړی وی نو متوهم به دا توهم کولو چې دا به هم تامه راځي په طریقه د کثرت سره نو لپاره د رفع
د توهم یې دا ظل او بات جدا ذکر کړل او تامه یې هم ذکر نه کړل

سوال: اض عاد غدا راح، دا افعال اربعة ناقصه مصنف ذکر کړي دي په جانب د اجمال کې او اجمال
نقصه د تفصیل کوي د دې تفصیل یې ولې نه دی ذکر کړی په شان د دې نورو افعالو ناقصو باندې؟

جواب: دا افعال اریعه د ملحقیاتو د صار به دي په دې شان سره چې دا ناقص راځي په دې شرط سره چې
بمعنی صار وو او که په معنی د صار سره نه وو بیا تامه راځي نحو عاد رید من سفره ای رجع عدا رید. دا
مشی فی وقت العدا راح زید اذامشی فی وقت الرواح وهو ما بعد الروال الی اللیل، ددې وحي به صاحب
د مفصل دا د افعال ناقصو نه ندي شمیرلې او صاحب د لب ويلي دي چې دا ملحقیات د صار دي
وما زال وما برح وما انفک دا څلور واړه افعال وضع کړي شوي دي لاستمرا خبرها لفاعلها پاره د
ثبوت د خبر د دې افعال ناقصو د فاعل د دې افعال ناقصو لپاره په طریقه د دوام او استمرار سره من
قبله د کوم وقت به چې قبول کړی دی دې فاعل دغه خبر د افعال ناقصو لره ويلزمها انفي او لازم دود
دې افعال ثلاثه و سره نفي او دا نفي عمده ده چې لفظ وي نحو قوله تعالى ولا يرالون محذوفين يا
تقدیرا وي نحو تاقوتقتوا تذکرو يوسف

سوال: دغه افعال ثلاثه په استمرار د ثبوت د خبر ندي لپاره د فاعل دلالت ولي کوي؟

جواب: ځکه چې رال برح قتي انفک ټول په معنی د روال دي او کله چې نفي داخله شوه په دوی باندې نو
هغې نفي د نفي وکړه او نفي د نفي استمرار د ثبوت دنده کوي د دې وحي نه جائز نه دی ما زال رید الا
عالم ځکه دا مستلزم دی اجتماع د تقیصین لره ځکه د مارال زید نه معلومه شوه چې دا زید متصف
دی په ټولو صفاتو سره او د الاعمال نه معلومه شوه چې متصف په صفت د علم سره نه دی او دا معنی
نه ده صحیح ځکه د جمله صفاتو نه قیام قعود لازم او یقظت و غیره هم دي او دا نه جمع کیږي په
موصوف واحد کې او دا مارال چې د زال یزال نه راځي نو د افعال ناقصو نه دی بکله د زال یروې نه چې
راځي بیا دا تام دی راځي په معنی د ذهاب او استقلال سره نحو قوله تعالى ان ترولا ونهي زالتا
دا اول ان شرطیه دی دویم ان نافية دی او زال یزیل فعل تام متعدي دی بمعنی میز یمیز نحو زال
زید من معز فلان ای میزه

وما دام: لفظ هر کله چې فارغ شو مصنف د بیان د هغه افعال ناقصو نه چې د هغې په اول کې ما نافية
راغلی وو نو شروع یې وکړه په بیان د هغه افعال ناقصو کې چې د هغې په اول کې ما مصدریه
راغلی دی چې هغه صرف مادام دی او ما دام دوه قسمه دی

۱. یو ما دام تامه دی نحو قوله تعالى ما کسرتا ثنوت والأرض

۲. ما دام ناقصه او ما دام ناقصه وضع شوی دی ثبوتات او لپاره د تعیین د یو امر چې هغه مضمون
د جمله سابقه دی لمدة ثبوت خبرها په وقت د ثبوت د خبر د مادام لفاعله لپاره د فاعل د مادام په دې
شان سره چې د کوم وقت پورې چې دا خبر د مادام ثابت وي فاعل د مادام لره نو دا مضمون د جمله
سابقه نه موجود وي ومن ثم او د دې وحي نه چې مادام راځي لپاره د تعیین امر لمدة ثبوت خبرها
لفاعله احتاج محتاج دی دغه مادام الی کلام وجود د یو کلام سابق ته چې هغه مستقل بلافاصله دی
سوال: ما دام کلام سابق ته ولي محتاج دی؟ جواب: لانه ځکه دا مادام سره د اسم او سره د خبر نه ظر
ظرف دی په تقدیر د مضاف سره ځکه لفظ د ما په ما دام کې مصدریه دی دا د ما بعد نه مصدر

خوږوي او تقدیر د اوقاتو مخکې د مصادر نه کثیر او شائع دی په استعمال د کلام د عربو کې او ظرف فصله دی غیر مستقل بالاقاده دی دا ما وقع فیه عواري او ما وقع فیه مضمون د جمله سابقه دی مثال لکه يوم الجمعة ظرف دی او د دې دپاره لایدي ده د ذکر د فعل نه مخکې چې خرجت يوم الجمعة ووايي او صرف يوم الجمعة ویل یې د ذکر د فعل نه ندي صحیح دعسې ما دام سره د مابعد نه په تقدیر د مضاف سره ظرف دی نو لایدي ده د ذکر د یو جملې نه مخکې د مادام نه چې دا مادام به هغه پورې متعلق شي مثال لکه اجلس ما دام زید جالسا شو ای اجلس مدة دوام جلوس زید، نو دا مادام تر څو پورې چې یو ځای نه کړی شي د اجلس سره نو دا مفید د فائده ندم نه دی سامع او مخاطب لره بلکه ما دام سره د اجلس نه مفید د فائدي تامي دی سامع او مخاطب لره په خلاف د هغه افعالو نه چې هغه مصدر دی په ما نافیبه سره لکه ما زال الح دا سره د خبر نه کلام مستقل بالاقاده دی ذکر د کلام سابق ته محتاج نه دی

۱ ر بل د ادب ر ناقصو نه لیس دی **لنفي مضمون الجملة** او دا لیس راځي لپاره د نفي د مضمون د جملې **هالا** په زمانه حالې کې عند الجمهور نو د لیس زید قانما معنی دا ده چې قیام زید مستف الان او دلیل په دې خبره باندې تبادر الی الفهم دی ځکه لیس چې ذکر شي مطلق نو نفي د مضمون د جمله فی الحال ذهن د سامع او مخاطب ته راځي او تبادر الی الفهم عینه علامه د حقیقت ده او حال د علماؤ د علم معاني په اصطلاح کې امر داعي یا امر عارض ته وني او د نحویانو په اصطلاح کې ما بین هیئت الفاعل او المفعول به ته واني او په اصطلاح د صرفیو کې هغه فعل ته واني چې دلالت کوي په وجود د معنی مصدرې در زمانه موجوده او دلته هم مراد د حال نه حال صرفي دی پدې زمانه د حال مراد ده **زایل** او چا ویلي دي **مطلقا** یعنی لیس نفي د مضمون د جمله کوي مطلقا یې د تقید نه په زمانه حالې سره د دې وحي نه دا لیس کله مقید کولی شي په زمانه د حال سره نحو یس زید قانما الان او کله ماضي سره نحو لیس خلق الله الله تعالی مثله او کله به مستقبل سره نحو قوله تعالی **الایوم یأییهم نیک مضرؤفا عنهم** دا تقید دلیل دی په دې خبره باندې چې دا نفي د مضمون د جمله مطلقا کوي او که نفي د مضمون د جمله مطلقا یې نه کولی بلکه فی الحال یې کولی نو دا لیس نه مقید نه وو په الان سره او دا مذهب د سبویه دی

جرب د طرفه د جمهورو نه دا دی چې نفي د مضمون د جمله فی الحال معنی موضوع له او معنی حقیقي د لیس ده لیکن دا په عرف کې غیر مشهوره ده په شان د حقیقت مهجوره باندې دا کله کله لریه عواري لپاره د دفع د توهم د معنی مجازي

و **یوز تقدیم اخبارها کلها علی اسمائها (رېغ)** هر کله چې فارغ شو مصنف د بیان د معاني د افعال ناقصو نه پس شروع یې وکړه په بیان د حکم د خبر د افعال ناقصو کې نو حکم د خبر د افعال ناقصو په شان د حکم د خبر د ابتدا دی (۱) په دې شان سره چې خبر د ابتدا غالبا نکره راځي او کله کله معرفه، اخي، داریگې خبر دا افعال ناقصو غالبا نکره راځي او کله کله معرفه راځي

- (۲) خبر د افعال ناقصو غالباً مفرد راځي. او کله کله جمله راځي لکه څنگه چې خبر د مبتدا غالباً مفرد راځي او کله کله جمله راځي (۳) جمله خبریه چې خبر د مبتدا واقع شي نو په هغې کې لاندې وي د رابط نه دارنگې جمله خبریه چې خبر د افعال ناقصه واقع شي نو لاندې وي د رابط نه
- (۴) خبر د مبتدا کله واحد وي او کله متعدد وي دارنگې خبر د افعال ناقصه کله واحد وي کله متعدد وي (۵) خبر د مبتدا حذف کولی شي په وقت د وجود د قریبې د الی کې په تعین د محدود باندې نو خبر د افعال ناقصه هم حذف کولی شي په وقت د وجود د قریبې د الی کې په تعین د محدود باندې دومره فرق دی چې خبر د مبتدا چې کله معرفه وو نو تقدیم د خبر په مبتدا باندې ممتنع دی نحو زید المطلق فلا يحور المطلق رید، ځکه چې لازمی التباس بین المبتدا والحر او خبر د افعال ناقصو چې معرفه راځي نو تقدیم یې جائز دی لعدم التباس ځکه اسم مرفوع وي و خبر منصوب وي نحو کون رید المطلق يحور فیه کن المطلق رید
- (ترجمه) ويجوز وجائز دی تقدیم المبتدا کله تقدیم د خبر د تولو افعال ناقصو علی اسمائها په اسماء د افعال ناقصو باندې بالاتفاق په وقت د عدم وجود د مانع کې په دې سره یې احتراز وکړو د کان عدوي صدیقي نه چې دلته تقدیم ممتنع دی د وحې د وجود د مانع نه چې التباس دی سن الاسم والخبر ځکه چې اعراب په دواړو کې تقدیري دی او قرینه په کون د احدهما باندې اسم او اخر باندې خبر نشته او تقدیم د خبر د کان په اسم د کان باندې جائز دی په دې شرط سره چې مقتضی د تقدیم وحبوبی د خبر په اسم باندې نه وی موجود او که موجود وو بیا تقدیم د خبر د کان په اسم د کان باندې واجب دی نحو کن فی الدار صاحبها دلته تقدیم د فی الدار په صاحبها باندې واجب دی لپاره د دې چې لازم نه شي اضماع قبل الذکر لفظاً او رتباً او تقدیم د اسم د افعال ناقصو په افعال ناقصو باندې ممتنع دی بالاتفاق، او تقدیم د معمول د خبر د افعال ناقصو په اسم د افعال ناقصو باندې ممتنع دی په دې شرط سره چې طرف او جار محرورونه وو، عند الجمهور، لپاره د دې چې لازم نه شي فصل په مابین د عامل او معمول کې په اجنبی سره او په تړد د کوفیین باندې جائز دی ځکه فصل بین العامل والمعمول په اجنبی سره نه راځي ځکه معمول د خبر د افعال ناقصو معمول د افعال ناقصو دی او که معمول د خبر د افعال ناقصو طرف یا جار محرورونه وو نو تقدیم یې جائز دی په اسم د افعال ناقصو باندې بالاتفاق نحو کان فیک رید راغیا کان عندي رید متعلماً ځکه ظروف کالمحارم دي جائز دي په دې کې هغه څه چې نه دي جائز په نورو کې
- سوال: تقدیم د خبر د افعال ناقصو په افعال ناقصو باندې جائز دی که نه؟
- جواب: افعال ناقصه په اعتبار د تقدیم د خبر سره درې قسم دي: ۱) یو قسم هغه دی چې تقدیم یې جائز دی بالاتفاق ځکه فعل قوي العمل دی عمل کوي په صورت تقدیم او تاخیر دواړو کې زیدا ضریت جائز دی نو قائماً کان زید هم جائز دی
- ۲) دویم قسم هغه دی چې هغې کې تقدیم د خبر ممتنع دی بالاتفاق عند الجمهور

۲ دریم قسم مختلف فیه دی بین الجمهور وهي فی تقدیمها علیها الخ ذ دی عبارت دوه ترجمې دي
۱. وهي دا افعال ناقصه فی تقدیمها په تقدیم د اخبار د افعال ناقصه کي علیها په افعال ناقصه باندې
من ثلاثة اقسام درې قسمه دی هي ضمير راجع دی افعال ناقصه نه او علیها ضمير هم راجع دی
افعال ناقصه ته او تقدیمها ضمير راجع دی اخبار د افعال ناقصه ته

۲. وهي دا اخبار د افعال ناقصه فی تقدیمها په تقدیم د اخبار د افعال ناقصه کي علیها خود په افعال
ناقصه باندې علی ثلاثة اقسام درې قسمه دی يو ضمير هي او تقدیمها راجع دی اخبار ته او علیها ضمير
راجع دی افعال ناقصه ته لیکي دا اوله ترجمه غوره ده د ثانی نه لسلامته عن الحدی خکه په دویمه
ترجمه باندې وهو من کان الی راجع کي به د کان به مخکې خبر مقدر را اوبسي ای وهو من خبر کان الی
خبر راجع او تقدیر خلاف الاصل دی په کلام کي، او بیا په وله ترجمه باندې کلام تقدیر ته به دی محتاج
بی د تقدیر نه معنی د کلام جوړیږي قسم یو قسم دی یخوژ چې جائز دی تقدیم د خبر د افعال ناقصه په
افعال ناقصه باندې په دې شرط سره چې مقتضی د تقدیم د وجوبی نه وو چې هغه د کان به و خله تر راجع
پورې دي خکه په دې کي تقدیم د منصوب دی په مرفوع باندې او فعل قوي العمل دی عمل کوي مع
الترتيب او بلا ترتیب په خلاف د خبر د حروف مشبه بالفعل به د هغې تقدیم به دی جائز بلکه ترتیب
راحت دی خکه هغه ضعیف العمل دی مع الترتیب عمل کوي او بدون الترتیب عمل به شي کولی

مثال ته وائي چې تقدیم د خبر د افعال ناقصه د کان تر راجع پورې جائز دی دا خبره ستا مقصود شوه
په کم کان مالک په دې شان سره چې مالک اسم د کان دی او کم خبر د کان دی او تقدیم د خبر جائز به
دی بلکه واجب دی او ته وائي چې جائز دی؟ جواب: جواز دلته په مقابل د امتناع کي دی معنی دا ده
چې جائز دی او ممتنع نه دی تقدیم د خبر په افعال ناقصه د کان نه تر راجع پورې بیا عام دی که
مقتضی د تقدیم وجوبی موجود وو نو مقدم کیږي به وجوباً والاخباراً

قسم او یو قسم دی لا یخوژ چې جائز نه دی تقدیم د خبر د افعال ناقصه په افعال ناقصه باندې وهو ما
فی اوله ما او دا هغه دی چې په اول د دې کي کلمه د ما ر علی وي چې هغه ما رال ما انفلک مفتی ما
برج مادام دی دلته تقدیم د خبر په فعل ناقصه باندې نه دی جائز خکه ما دام کي ما مصدریه
راعی دی او تقدیم د دام په دې ما باندې ممتنع دی يو تقدیم د معمول د دام خو په طریق اولی سره
ممتنع دی او د باقي افعال اربعه په اول کي ما نفعه راعلی دی دا تقاضه د صدرات د کلام کوي نو
تقدیم د خبر ورباندې به دی جائز لپره د دې چې لازم نه شي فوت د صدارت د ما له صدر الکلام
خلافاً لابن کيسان خلاف ثابت دی ابن کيسان لره او دا خلاف د ابن کيسان د طرف نه دی نه د
جمهورو د طرف نه خکه جمهورو محکمې دی او ابن کيسان وروستو دی فی غیر ما دام په غیر د مادام نه
په دې شان سره چې ابن کيسان وائي چې تقدیم د خبر د مادام په مادام باندې ممتنع دی او په باقي
افعال اربعه و باندې جائز دی خکه دا افعال گر چې لفظ منعي دي خو لفظ مثبت دي خکه دا مازال
الخ په منزله د کان دی او تقدیم د خبر په کان باندې جائز دی نو په دوی هم جائز دی او جواب د طرفه

د جمهورونه دا دی چې فرقی دی په مابین د شی او مؤول بالشی کې او صدارت عدم صدارت صفت
 د لفظ دی دا اگر چې معنی مشت دی لیکن په لفظ کې حرف نفی شته دا تقاضا د صدارت کوي او
 که تقدیم راشي نو بیا صدارت فوت کیږي **وقسم مختلف فیه** او یو قسم دی چې اختلاف کړی شوی
 دی په هغې کې بین الجمهور وهو ییس او هغه لفظ د ییس دی په دې شان سره چې بعض وائي تقدیم د
 خبر د ییس په ییس باندې جائز دی ځکه دا فعل دی قوي العمل دی عمل کوي په معمول مقدم او
 مؤخر دواړو کې او بعض وائي چې تقدیم د خبر د ییس په ییس باندې نه دی جائز ځکه چې ییس په
 معنی د ماکان سره دی او تقدیم د خبر په ماکان باندې ممتنع دی نو په ییس باندې هم ممسح دی
 هغه محکمې بعض دوی ته جواب کوي چې مسم دا خبره چې ییس په معنی د ماکان سره دی لیکن فرق
 دی په مابین د شی او مؤول بالشی کې او قیاس د دې په ماکان پاندې قیاس مع الفرق دی ځکه هلته
 مانع لفظ موجود دی چې حرف نفی دی او دلته مانع لفظ شته

الاعمال المقاربة

ربط هر کله چې فارع شو مصنف د بیان د نوع ثانی د دواحل او بواسط د مبتدا او خبر نه چې افعال
 ناقصه وو نو شروع یې وکړه په نوع ثالث د دواحل او بواسط د مبتدا او خبر کې چې افعال مقاربه دي
 نو وې ويل افعال المقاربة په دې عنوان کې لاندې ده د معرفت د ثلاثة عشر امور نه (۱) ذات (۲)
 اسم (۳) وجه د تسمیه (۴) تعریف (۵) تعداد (۶) مصداق (۷) مدخول (۸) عمل (۹) وجه د عمل (۱۰)
 تقسیم په افعال مقاربه کې باعتبار المعنی (۱۱) تقسیم باعتبار الخبر (۱۲) تقسیم باعتبار
 التصرف (۱۳) معرفة الاحکام نو دا نوع په اعتبار د ذات سره افعال دي نه اسماء او نه حروف
 بالاتفاق علاوه د عسی نه چې عسی کې درې مذهب دي ۱ بصري وائي دا فعل دی مطلق بربره
 خبره ده چې په دې پورې صمیر مرفوع او مصوب متصل شوی وي او که نه وي

(۲) او جمهور کوفیان وائي چې دا حرف دی مطلقا که صمیر ورپورې متصل شوی وي او که نه وي
 (۳) او سیویه وائي چې دا فعل دی که صمیر ورپورې متصل شوی وو والافهو حرف او مختار عند
 المصنف مذهب د بصريانو دی نو ځکه یې عسی ذکر کړی دی مطلقا د افعال مقاربه نه او نوم د دې
 افعال مقاربه دي ځکه بعض دلالت کوي په قرب د حصول د خبر باندې لپاره د اسم او دا تسمیه
 تغلیبا ده چې یوې نوع لره یې علمه ورکړې ده په باقي باندې د وجې د شهرت او د کثرت استعمال
 نه، او تعریف د افعال مقاربه ماتن ذکر کړی دی

ترجمه **الاعمال المقاربة** افعال مقاربه په اصطلاح کې ما افراد دي او افراد د صمیر د وضع په اعتبار د
 لفظ د ما سره دی وضع داسې افعال چې وضع کړی شوي دي **للموال خبر لپاره** د دې چې دلالت وکړي دا
 فعال په حصول د خبر لپاره د فعل رجاء په دنور حاثي سره او د دنور جائ لپاره دوه شرطونه دي (۱)
 خبر به بالفعل حاصل وي (۲) حصول به متوقع او یقیني وي **او حصول لپاره** د دې چې دلالت وکړي
 په قرب د ثبوت د خبر باندې لپاره د فعل په دنور حصولي سره په دې شان سره چې د متکلم علم

نېس دی په دې خبره باندې چې دا خبره حاصل شي دې فاعل لره عنقریب او اختلافيه یا لپاره د دې چې دلالت وکړي په قرب د حصول د خبر د فاعل لپاره په دې واحد سره په دې شان سره چې د متکلم هم یقین دی په حصول د خبر د اسم لپاره عنقریب د وجې د شروع کولو د فاعل نه په خبر کې او په هغه اسمو کې چې هغه معنی دی حصول د خبر ته لپاره د اسم

۱. جنس فعل مقارب په اصطلاح کې ما جنس فعل دی وضع للنواظیر

په دې حالت کې نه وي په یې عبارت وائي د فعل نه او یا نه یې عبارت وائي د افعال نه دواړه نه صحیح کیږي که عبارت یې وائي د افعال نه نو دا ماقبل ورسره ولگیدو چې حمل د جمع په جمع باندې راغی خو مابعد ورسره نه لگي چې وضع دی ځکه په وضع کې ضمیر مستتر دی مفرد مذكر او د جمع ته نه راجع کیږي او که ما عبارت وائي د فعل نه نو مابعد ورسره ولگیدو ځکه مطابقت راغی بین الرجوع والمرجع خو ماقبل ورسره نه لگي ځکه حمل د واحد راځي په جمع باندې او دا بطل دی؟

جواب: ۱. ما عبارت د افعال نه وایم او افراد دصیر د وضع په اعتبار د لفظ د م سره دی

۲. یا ما عبارت دی د فعل نه وایم او اصافه د افعال المقاربه ته صافه جنسي دی او اصافه جنسي معنی د جمعیت بطلوي نو معنی دا شوه چې جنس فعل مقارب په اصطلاح کې جنس فعل دی نو تعریف د جنس په جنس وشو او حمل د جنس راغی په جنس باندې نه حمل د واحد په جمع باندې

په رجاء حصول او اخذ درې واړه منصوب دي او منصوبت دولس دي دا کوم یو قسم دی د هغه اسمو نه؟

جواب: دا منصوب دی بیا پر مفعول مطلق

سوال: مفعول مطلق د چا لپاره دی؟

جواب: د دې لپاره

سوال: شرط په مفعول مطلق کې دا دی چې دا به متحد وي د عامل سره په معنی کې او رجاء حصول او اخذ متحد نه دي د دې سره په معنی کې ځکه دې معنی قرب دی و رجاء معنی طمع حصول معنی ثبوت او اخذ معنی شروع دی؟

جواب: دا مفعول مطلق دی په اعتبار د حذف د مضاف سره ای دنو رجاء او حصول او اخذ

سوال: مفعول مطلق دې ته وائي چې عامل د دې به مشتمل وي په دې مفعول مطلق د قبیلې د اشتغال د کل نه په جز باندې نحو صریح ضرب او دلتا دا عامل مشتمل نه دی په مفعول مطلق باندې د قبیلې د اشتغال د کل نه په جز باندې ځکه مفعول مطلق هم مصدر دی او عامل هم مصدر دی؟

جواب: ۱. اشتغال د عامل په مفعول مطلق باندې د قبیلې د اشتغال د کل نه په جز باندې په هغه

ځای کې دی چې عامل د دې فعل یې مشبه فعل وو و که عامل یې مصدر وویا د شرط نه دی

۲. و که ومنم چې اشتغال د عامل په مفعول مطلق باندې د قبیلې د اشتغال د کل نه په جز باندې مطلق شرط دی نو مصدر په حیث د عمل کې ان مع الفعل یا ما مع الفعل سره وي لهدا په دې مقام کې دا مصدر عامل بمعنی ان مع الفعل دی ای ما وضع لان یدنو الخبر دنو رجاء او حصول او اخذ بیه نو دنو چې په معنی د ان یدنو شو نو عامل مشتمل شو په مفعول مطلق باندې د قبیلې د اشتغال

د کل نه په جز باندې ځکه احتمال د عامل په مفعول مطلق د قبيلي د احتمال د کل نه په جز باندې عام دی که حقیقه وي او که تاویلا وي حقیقه لکه ضربت ضربا او تاویلا لکه داشو سوال: د تعریف د افعال مقاربو بطل دی ځکه چې مقصود په تعریف کې وصاحت د معرفت وي و وصاحت د معرفت په جرم او یقین سره راځي او مصنف په دې کې شکي دی ځکه او یې ذکر کړی دی او دا راځي د شک او تردد لپاره؟ **جواب:** دا کلمه د او د تنويع او د تقسيم لپاره ده نه لپاره د شک و تردد. په دې کې یې اشاره وکړه دې ته چې افعال مقاربه باعتبار المعنى درې قسمه دي

- (۱) بعض هغه دي چې دلالت کوي په دنو رحاني باندې
  - (۲) بعض هغه دي چې دلالت کوي په دنو حصولي باندې
  - (۳) او بعض هغه دي چې دلالت کوي په دنو حدي باندې
- او افعال مقاربه ټول یولس دي مصد قویه یې د دي عسی، اخلوق، حری، کاد، کرب، اوشک، جعل، طفق، اخذ، اشاء، علق او د داخلیري په مبتدا او خبر باندې او اسم مرفوع خبر منصوب غواړي او دا عمل د رفع او نصب دې سماعي دی و دا یولس افعال مقاربه په اعتبار د معنی سره په درې قسمه دي (۱) بعض دلالت کوي په دنو رحاني لکه عسی، اخلوق، او حری
- (۲) دویم قسم هغه دي چې خبر یې مضارع راځي بدون ان دانما ابتدا لکه خبر د هغه افعال مقاربو چې دلالت کوي په شروع باندې
- (۳) او درېم قسم هغه دي چې خبر یې مضارع وي کله سره د ان نه او کله بدون ان لکه عسی و کاد و کرب و اوشک شو او دارنگي د افعال په اعتبار د تصرف سره درې قسمه دي (۱) یو هغه دي چې متصرف دی په تصرف کامل سره لکه اوشک شو ځکه د دي ماضي مضارع او اسم فاعل مستعمل دي
- (۲) دویم قسم هغه دي چې متصرف دی په تصرف ناقص سره لکه کاد شو چې ماضي او مضارع یې مستعمل دي نه غیر

(۳) او د دې نه علاوه باقي افعال مقاربه غیر متصرف دي په دې شن سره چې علاوه د ماضي نه بله صیغه د هغې نه نده راغلې

سوال: دا قاعده ده چې په عوامل کې چې اتحاد ذاتي او د خولي او عملي راشي نو هغه د یوې نوع نه شمېرلی شي لکه اوشک حروف جاره شو چې دا متحد دي د یو بل سره په دات کې او په مدخول کې او په عمل کې یو یوه نوع شوه اوس افعال مقاربه و افعال ناقصه هم متحد دي د یو بل سره په ذات کې په مدخول او په عمل کې، په دې شن سره چې دا دواړه افعال دي، دواړه داخلیري په مبتدا او خبر باندې او دواړه اسم مرفوع خبر منصوب غواړي نو د دې تقاصه دا وه چې دا یې یوه نوع گرځولی وی نو نحویانو دا جدا جدا نوع ولې گرځولی دی؟

جواب: اصل کې په ترد جمهورو باندې دا یوه نوع وه ټول افعال ناقصه دي عند الجمهور خو بیا اخفش جدا کړی دی د افعال ناقصو نه ځکه (۱) خبر د افعال ناقصو غالباً مفرد راځي او کله کله جمله وي په سعة د کلام کې او خبر د افعال مقاربه وو فقط فعل مضارع راځي نه مفرد په سعت د

کلام کې ۲ تقدیم د معمول د افعال - قصو په افعال - قصو باندې حائر دی چې مانع نه وي و تقدیم د معمول د افعال مقاربو په افعال مقاربو باندې نه دی حائر نو هر کله چې دا فرق حاصل وو اعتبار الخبر بالوجهین المذکورین پس وگرځول احش دا یوه بوع علاحدۍ او محتر عبد المصنف مذهب د احش دی ځکه یې دا جدا ذکر کړه د افعال بالقصو به

الاول: وېله: هر کله چې فارغ شو مصنف د بیان د اقسام ثلاثه د افعال مقاربو نه په اعتبار د مفهوم سره احتمالو شروع یې وکړه په بین د اقسام ثلاثه د افعال مقاربه وو کې تفصیلا نو وې ويل **الاول** پس اسم اول چې ما وضع لدنو الخبر رجاء دی عسی لعط د عسی دی او عسی فعل دی په مذهب صحیح باندې په دلیل د اتصال د تاء نه نیت ساکه سره په دې پورې او دارنگې کله کله متصل کیږي په احیر د ده پورې ضمیر مرفوع متصل یقال عسی عسیا عسر عسین، او اتصال د ضمیر رر مرفوع دلیل دی په نیت باندې ځکه ضمیر رر مرفوع متصل کیږي په فعل پورې نه په اسم او حرف پورې

مثال: فعل دوه قسمه دی متصرف، غیر متصرف، عسی فعل متصرف دی که غیر متصرف؟

جواب: وهو غیر متصرف دا فعل غیر متصرف دی ځکه مضارع امر بهي مجهول اسم فاعل اسم معمول وېله د عسی نه ندي راغلی سیویه وېله دي چې عسی راځي لپاره د طمع په محبوب کې نحو عسی زید ان یخرج او د اشفاق لپاره راځي په مکروه کې نحو عسیت ان اموت او دعسی درې استعماله دي (۱) یو دا چې د عسی نه وروستو اسم راغلی وي او د هغې نه بعد مضارع وي مصدر په ان ناصیه سره لپاره د تقویت د معنی د ترڅي ځکه عسی هم د طمع او رجاء لپاره راځي او ان ناصیه مصدریه هم د طمع او رجاء دپاره راځي نو دا مناسب دی د عسی سره **تقول** وائي به ته بڼ په استعمال اول باندې **عسی زید ان یخرج** په دې کې درې ترکیبونه دي ۱. مشهور ترکیب دا دی چې عسی فعل دی د افعال مقاربو نه بمعنی قارب زید اسم د عسی او ان یخرج خبر د عسی دی عسی سره د اسم او خبر نه جمله فعلیه انشائیة ده

مثال: ان چې داخل شي په فعل مضارع باندې نو د مضارع نه مصدر حوړوي نو تقدیر دا شو چې عسی زید بالخروج نو دا خو حمل د صرف وصف راعی په دات باندې؟

جواب: (۱) دا معمول دی مبالغه په شان د زید عدل باندې

۱. دا معمول دي په اعتبار د حذف د مضاف سره په جانب د اسم کې ای عسی حال زید بالخروج

۲. یا په اعتبار د حذف د مضاف سره په جانب د خبر کې ای عسی زید بالخروج

۳. مصدر مبني للفاعل دی ای عسی زید جارحا (۵) فرق دی په مابین د شی او مؤل بالشی کې

۴. دویم ترکیب دا دی چې زید فاعل د عسی دی او ان یخرج منصوب دی بنا بر تشبیه بالمفعول د

رحي د عدم صحت د حمل د ده نه په اسم باندې او تقدیر د مضاف تکلف دی.

۵. کوفین وائي چې زید مبدل منه دی او ان یخرج بدل احتمال دی د زید نه مبدل منه سره د بدل نه

فاعل د عسی دی، او شارح رضی وائي اوی ان هذا وجه قریب او عسی بنا په ترکیب اول باندې

ناقص دی او بنا په ترکیب ثاني او ثالث باندې تام دی.

او دویم استعمال به عسی کی دا دی چې دا فعل مضارع سره د ان نه واقع شي وروستو د عسی به او د هغې به وروستو اسم مرفوع ذکر شي نحو **عسی ان یخرج زید** په دې کې هم درې ترکیبونه دي (۱) ان یخرج زید، فعل سره د فعل نه په تاویل د مصدر سره د فعل د عسی او عسی بمعنی قرب دی ای قرب خروج زید

۲ دویم ترکیب دا دی چې ان یخرج فعل مضارع معلوم دی ضمیر پکې مستتر دی هغه ورله فاعل دی فعل سره د فعل به خبر مقدم او زید اسم مؤخر

۳ د عسی او د ان یخرج تنارع راغلی ده په زید کې که عمل فعل اول لره ورکړی شي نو زید اسم د عسی او ان یخرج خبر د عسی دی او خبر مقدم شوی دی په اسم باندې، او که عمل فعل ثاني لره ورکړی شي نو اسم د عسی ضمیر مستتر دی په عسی کې چې راجع دی زید ته او ان یخرج زید خبر د عسی دی او اصغر قل اندکر لفظ او رتبه په باب د تنارع کې حائر دی او عسی په ترکیب اول باندې نامه وو و په دې دوه ترکیب باندې ناقص دی

دریم استعمال به عسی کی دا دی چې اسم مرفوع واقع شوی وي مخکې د عسی نه او فعل مضارع مصدر به ان سره راغلی وي وروستو د عسی نه نحو **زید عسی ان یخرج** په دې کې دوه مذهبونه دي حجازی، نو تمیم

حجازی وائي چې زید مبتدا عسی فعل ان یخرج فاعل او دا عسی خالي دی د ضمیر نه دا فعل سره د فعل به جمله فعلیه خبر د مبتدا دی او نو تمیم وائي چې **زید مبتدا عسی** فعل دی او ضمیر پکې مستتر دی هغه اسم د عسی دی او ان یخرج یې خبر دی بیا عسی سره د اسم او خبر نه جمله خبر د مبتدا دی نو د حجازی په نزد باندې دا عسی تامه دی او د بی تمیم په نزد باندې ناقص دی او ثمره د خلاف د حجازیو او نو تمیم ظهري پي په حالت د تانیث او تشبیه او جمع کې نحو هند عسی ان تفلح به وائي په نزد د حجازی باندې او هند عست ان تفلح به وائي عند بی تمیم **وقد یحذف** او کله حذف کولی شي ان ناصبه مصدریه د فعل مضارع نه په استعمال اول کې تشبیها له بکاد کقول الشاعر

عسی الهم الی اسیت فیه   یسکون وراة فرج قریب

چې دلته د عسی لپاره خبر راغلی دی فعل مضارع چې یکون دی بدون ان او په استعمال ثاني او ثالث د عسی کې حذف د ان ناصبه مصدریه جائز نه دی د وجې د عدم مشابهاً د ده نه د کاد سره

والثاني او قسم ثاني چې ما وضع لدنو البحر حصولاً دی **کاد لفظ** د کاد دی او خبر د کاد فعل مضارع راخي بدون ان ځکه کاد دلالت کوي په قرب د حصول د خبر باندې في الحال او ان راخي د استقبال لپاره او دا منافي دی د زمانې د حال سره

۴ یا کاد دلالت کوي په قرب د حصول د خبرې لپاره د اسم قطعاً او یقیناً او ان راخي د طمع او رجاء لپاره او په، این د دې کې منافات دی **لقول وائي به ته کاد زید یجی بل مثال قوله تعالی یَعْلَمُ بَشَرَهُمْ یَعْلَمُ بَشَرَهُمْ یَعْلَمُ بَشَرَهُمْ** **وقد یحذف** ان او کله داخلې ان ناصبه مصدریه په خبر د کاد باندې تشبیها له بعسی کف في قول الشاعر

رسم عما من بعد ما قد انعمی

قد حکاد من طول البلی ان یمصحا

دلته ان یمحص مضارع سره د ان به خبر دی لپاره د کاد **وَمَا دَخَلَ النَّفْسِ** او کله چې داخل شي حرف نفی **عَلَى** حکاد په لفظ د کد باندې چې دا صیغه د ماضی ده **فَهُوَ** پس دغه کاد وروستو د حول د حرف نفی نه **عَلَى** افعال په شان د باقی افعالو دی په نفی د خبر کې په دې شان سره چې په کاد باندې چې حرف نفی داخل شي نو نفی د مضمون د جعلې کوي **عَلَى** اصح بنا په مذهب اصح باندې دا کاد عدم دی ماضی وي او که مستقبل وي، ځکه حرف نفی وضع شوی دی د نفی لپاره او مانع نشته **وَقِيلَ** او پدې ویلي دي **يَكُونُ** للاثبات چې کیري دا حرف نفی د اثبات د خبر لپاره برابره خبره ده چې ماضی وي که مستقبل وي، هر چې دی په ماضی کې نو د وحی د دې قول د الله تعالی نه چې **وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ** کیفیت د استدلال یې دادی چې که چیرته نفی په ماضی کې د اثبات لپاره نه شي نو لازم به شي تناقض په دې قول د الله تعالی کې **وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ** ځکه دا دلالت کوي په انتفاء د فعل د ذبح باندې او دا قول د الله تعالی چې **فَذَبَحُوهَا** دلالت کوي په اثبات د فعل د ذبح باندې، او په مینځ د اثبات او انتفاء کې تناقض دی، او هر چې دی په مضارع کې نو د درې وجوه ۱. په دلیل د تحطیه د شعر د قول د دي الرمه لره چې هغه د، قول دی **لَمْ يَكِدْ** رسیس الهوی من حب میت یرح او د تحطیه مقصد دا دی چې مقصود د دي الرمه عدم روال د رسیس الهوی الح دی، او دا قول د ده دلالت کوي په زوال د دې باندې ځکه نفی چې په یکاد باندې داخله شي نو دا اثبات ونډه کوي ۲. په دلیل د تسلیم د دي الرمه باندې تحطیه د شعراؤ لره یعنې دې شاعرانو چې وویل چې دي الرمه په دې قول کې خطا شوی دی دي الرمه وميله چې زه خطا شوی یم ۳. په دلیل د تغیر د دي الرمه باندې دې قول خپل لره چې لم یکد دی په لم اجد سره جواب د طرفه د قول اصح نه دا دی چې هر چې دی په ماضی کې نو دا قول د الله تعالی **وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ** دلالت کوي په نفی باندې او سره د دې نه تناقض نشته ځکه د تناقض لپاره وحدت د زمانی شرط دی او دلته وحدت د زمانی نشته، و **وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ** دا په یوه زمانه کې چې قبل المشیئت دی او **فَذَبَحُوهَا** په بله زمانه کې دی چې بعض المشیئت دی او هر چې دی په مضارع کې نو بعضی فصحاؤ تحطیه کړې ده د محطیسو د دي الرمه یعنې بعضی فصحاؤ ویلي دي چې د ذو الرمه دا اصل قول صحیح دی او د شاعرانو دا تحطیه هم غلطه ده او ذو الرمه چې د هغې تسلیم کړی دی دا هم غلط دی او دا تغیر د لم یکد چې په لم اجد سره کړی دی دا هم غلط دی او دغه بعضی فصحاؤ ویلي دي دا قول د الله تعالی چې **وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ** دی په شان د دې قول د الله تعالی دی چې **لَا تَخْرُجُ بَعْدَ أَنْ يَكْفُرَ بِكَ كَثِيرًا** او په دې ایت کې خو مقصود نفی د رؤیت ده نه اثبات د رؤیت نو دلته هم مراد نفی ده نه اثبات **وَقِيلَ** او چا ویلي دي **يَكُونُ** فی الماضي چې کیري دا حرف نفی په ماضی کې **لِلْاثبات** د اثبات د خبر لپاره **فِي** مستقبل او په مستقبل کې **عَلَى** افعال په شان د باقی افعالو دی په نفی د مضمون د جمله اسمیه کې **لَمْ** حکاد وجې د استدلال نیولو د دې قیل به په دې خبره باندې چې دا حرف نفی داخل شي په ماضی

باندې دا اثبات فائده کوي بقوله تعالى وَمَا كَادُوا يَفْقَهُونَ چې دلته دا ما باقیه داخل شوی دی په کد
باندې چې دا صیغه د ماضی ده او اثبات یې فائده کړی دی نه نفی ځکه مراد په دې ایت کې اثبات
فعل دی نه نفی د فعل بدلیل د رجوعها ځکه دا دلالت کوي په حصول د ذبح باندې او که مرد د
کدوا یفعلون نه نفی د قرب شي د ذبح نه چې هغه مستلزم ده انتفاء د ذبح لره علی وجه بلع لکه چې
نفی د قرب د زب مستلزم ده انتفاء د رنا لره علی وجه ابلغ فی قوله تعالى وَلَا تَقْرَأُوا الزَّكَاةَ یو ب لازمیه
تناقض لیکن د دې جواب محکمې تیر شوی دی، **وَقَوْلُهُ فِي الرَّمَةِ** او دا حرف نفی چې داخل شي په
مستقبل باندې نو نفی د مضمون د جملي کوي استدلال یې کړی دی په دې قول د دي الرمه سره
لذا غیر الهجر المعیین لم یسکد
رسیس الهوی مو حب میده یسر

ترجمه. کله چې تغیر وکړي دا هجران او فراق د دوستانو **لم یسکد** نژدې نه ده **رسیس الهوی** اصل
دوستي کیفیت د استدلال د دی چې دي الرمه په دې خپل شعر کې حرف نفی داخل کړی دی په
یکد باندې او مراد دی په دې سره انتفاء د قرب د رسیس الهوی ده د براح نه خو دا په شن د عامو
افعالو شو په حصول د نفی کې نو دا خبره د دوی صحیح ده لیکن د دې قیل مدعا مرکبه وه د دوه
جزئیو نه (۱) اثبات فی الماضي (۲) نفی فی المضارع، نو دا جزء ثاني مسلم دی نه جزء اول ځکه
هلمته مقصود په ایت کې نفی د فعل ده نه اثبات نو د قیل ثاني مدعا باطله وه بکلا الجزئین او د قیل
ثالث مدعا باطله ده بجزء واحد

والثالث ملحق او قسم ثالث چې ما وضع لدنو ثبوت الخیر للفاعل دی طفق دی په معنی د اخذ او شروع
سره نحو قوله تعالى (وطعنا یحصان علیهم من ورق الحنة) (وطع مسخاً بالسوق والاعناق ای
شرع وکړې او بل کرب دی نحو کریت الشمس ای تعرب اذا دبت للغروب، **وجعل** بل جعل دی په
معنی د طفق سره، **واخذ** او بل اخذ دی په معنی د شروع سره وهي مثل کاد، او دا افعال اریعه په
استعمال کې **مثل کاد** په شان د کاد دي په کون د خبر د دې کې مضارع بدون ان، او دا خبر د دې
مضارع بدون ان ځکه ده چې د دې افعالو معنی د قرب شروعی او په دهکې جزم دی او ان دلالت کوي
په طمع باندې او طمع منافي ده د حرم سره، **واوشک** او بل اوشک دی دا په اصل وضع کې په معنی د
اسرع سره دی او بیا په معنی د قرب استعمالی **وهی مثل عسی** و **کاد فی الاستعمال** او دا اوشک په
شان د عسی او د کاد دي په استعمال کې نو کله مستعملی په شان د عسی یو خبر د دې فعل
مضارع وي مع ان او کله مستعملی په شان د کاد نو خبر د دې فعل مضارع وي بدون ان د اول
مثال اوشک زید ان یجیئ او د ثاني مثال اوشک زید یجیئ

فعل التعجب

(ربط) هر کله چې فارغ شو مصنف د بیان د افعال مقربو به یو شروع یې وکړه په فعل تعجب کې، یو
تعجب دی او یو صیغه د تعجب ده او یو فعل تعجب دی تعجب یو کیفیت دی چې عبارضیږي زړه د

الفعل

انسان ته په وقت د ادراك د يو امر خفي السبب کې او صيغه د تعجب هغه لفظ ته وائي چې دلالت كوي په دغه كيفيت باندې مثال لكه سبحان الله لاشل عشره. قتله الله. ما احسن زيدا. او احسن بزيدي.

دې دغه فعل په وضع ثاني سره **انشاء التعجب** لپاره د اظهار د تعجب په دې شان سره چې مستعملېږي په دې تعجب کې فقط نه په بله معنی کې کلمه د ما عبارت دی د فعل نه په قرینې د انشاء التعجب فقط سره یې احتراز وکړو د الله دره فارسا واه، او سبحن الله نه ځکه دا افعال نه دي مستعملېږي، چې هغه دعا ده نو تعریف د فعل تعجب جامع مانع شو

په بعضو نسخو د كافیه کثیر افعال التعجب راغلی دی او په اکثر نسخو کې فعلا التعجب راغلی دی علی صیغه التشبیه، او په بعض نسخو کې فعل التعجب راغلی دی علی صیغه المفرد او د درې واړه نسخې صحیح دي. فعل التعجب مفرد راغلی دی په نظر سره تعریف نه ځکه تعریف د جنس په جنس سره کیږي او صیغه د جمع راغلی ده په نظر سره افرادو ته چې افراد د دې ریات دي او صیغه د تشبیه راغلي ده په نظر سره نوعین ته

سوال: په کومه نسخه کې چې صیغه د تشبیه او صیغه د جمع راغلي ده نو په هغې کې لازميږي تعریف د افرادو او دا باطل دی ځکه تعریف د جنس کیږي په جنس سره. **جواب:** ما وضع لاشاء التعجب دا تعریف د جنس فعل تعجب دی چې هغه مفهوم دی د تشبیه یا د جمع نه

سوال: معترض دا کلمه د ما عبارت احلي د لفظ نه او بیا اعتراض کوي چې فعل تعجب په اصطلاح کې یو لفظ دی چې وضع شوی دی د انشاء د تعجب لپاره نو تعریف د فعل تعجب مانع نه شو د دخول د غیر نه داخل شو پکې سبحانه الله، الله دره فارسا، لاشل عشره، په دې باندې تعریف صادقېږي او فعل تعجب ورته نه وائي؟ **جواب:** دا اعتراض به هله وارد کیدو چې ما عبارت د لفظ نه دی لیکن ما عبارت د لفظ نه ندی بلکه عبارت دی د فعل نه په قرینې د مقدم سره ځکه دا بحث د فعل دی لهذا دا خارج دي ځکه دا افعال نه دي

سوال: تعریف د فعل تعجب مانع نه شو د دخول د غیر نه داخل شو پکې قتله الله لاشل عشره، دا فعل دی د انشاء د تعجب دپاره وضع کړی شوی دی نو تعریف ورباندې صادق دی او د دوی په اصطلاح کې ورته فعل تعجب نه وائي؟

جواب: فعل التعجب د نحویانو په اصطلاح کې ما وضع لاشاء التعجب فقط نه وائي او قتله الله لاشل عشره، لکه څنگه چې مستعملېږي په انشاء د تعجب کې نو دغسې مستعملېږي په دعا کې هم **وله صیغتان: وهما** هر کله چې فارغ شو مصنف د تعریف د فعل تعجب نه نو شروع یې وکړه په صیغه د فعل تعجب کې نو وي ويل وله صیغتان، د فعل تعجب لپاره یا ما وضع لاشاء التعجب پوره دوه صیغې دي. اوله صیغتان کې پنځه ترکیبونه دي

- (۱) له جار مجرور په اعتبار د متعلق سره چې ثابت دی خبر مقدم او صیفتان مبتدا مؤخره ده
- (۲) له جار مجرور متعلق دی په ثبوت فعل پورې دا جمله فعلیه خبر مقدم او صیفتان مبتدا مؤخره ده
- (۳) له ظرف دی او صیفتان فاعل د ظرف دی دا جمله ظرفیه شوه
- (۴) له متعلق دی په ثابت پورې او صیفتان فاعل د ثابت دی نو شه جمله شوه (عند الاخص)
- (۵) له متعلق دی په ثبوت پورې او صیفتان فاعل د ثبوت دی نو جمله فعلیه شوه او په مرجع د ضمیر غایب کې دوه احتماله دي یو احتمال دا دی چې ضمیر راجع دی فعل تعجب ته دویم احتمال د دی چې دا راجع دی ما وضع لاشاء التعجب ته

ما افعله افعل چې مستعمل تعجب کې اسم دی او که فعل دې کې دوه مذهب دي افعل چې مستعمل شي تعجب کې اسم دی او په فعل دې کې دوه مذهب دي (۱) کوفیان چې اسم دی دلالت د هغوی درې دي (۱) تصرف خکه خاصه د فعل تصرف دی که فعل وی متصرف به وو (۲) عدم دخول الام او دا اسم کې راځي بصریین وایي دا فعل دی دلالت د هغوی هم درې دی (۱) الحاق نور الوقایه عند اتصال ضمیر المتکلم مثل نحو ما احسنی فلا يجوز ما احسنی بخلاف الاسم چې اول خو دی پوری نون وقایه به متصل کیږي او که متصل شي یو شذوذاً متصل کیږي نحو ولیس حاملنی الا بن حمالی او که شذوذاً متصل نشي نو بیا نون وقایه لازم ندي لکه قد بمعنی حسب (۲) عمل د افعل نصب بنا بر مفعول به په معرفه کې دی او اسم بر وزن افعل عمل د نصب په معرفه کې بنا بر مفعول به نشي کولی اسم تفضیل عمل د نصب کوی په نکره کې بیا بر تمیز او صفت مشبه عمل د نصب کوی په معرفه کې بنا بر تشبیه للمفعول (۳) احسن مبني على الفتحه دی خکه دا ماضی ده او که اسم وی احسن به مرفوع وی خکه دا خبر د ما لپاره دی او جواب د دلالتو د کوفینو نه دا دی عدم تصرف دلیل د اسمیت ندي کما فی نحو لکه لیس وعسی او تصمیم او تصغیر دیکې راغلی دی د وچې د مشبهت د ده نه د اسم تفضیل سره لفظاً او معنأً لهما من واضع واحد او جوهری ویلی دی تصغیر د ما احسن او ما املح مسموع دی د عربو نه نه د غیر نه یعنی تصغیر په دی کې شاذ دی او مختار په تر د مصنف مذهب د بصریینو دی فافهم

یو د هغه دوه صیغو د فعل تعجب نه هغه صیغه ده چې مشتکل دی په هغې باندې ترکیب د ما افعله لکه احسن شو په ما احسن ریدا کې **والفعل به** دویم د هغه دوه صیغو د فعل تعجب نه هغه صیغه ده چې مشتکل دی په هغې باندې ترکیب د افعل به لکه احسن شو په احسن بزید کې یعنی احسن صیغه د فعل تعجب ده په دې شرط سره چې راشي وروستو د ما تعجبی نه او احسن صیغه د فعل تعجب ده په دې شرط سره چې د دې نه وروستو بیا رانده راشي والا فلا

سوال: ما افعله او افعل به خبر دی د مبتدا محذوف لپاره فیکون التقدير احدهما ما افعله واخرهما افعل به، نو ما افعله او افعل به جو فعل تعجب نه دی خکه دا جمله ده او مرکب تام دی بلکه فعل تعجب دا افعل دی په ما افعله کې او افعل دې په افعل به کې؟

جواب: و شو په ترجمې سره معنی دلته ذکر د کړل دی او مراد ترې به هر دی

په او دا دواړه صیغې د فعل تعجب غیر متصرفین غیر متصرفین دي په دې شان سره چې د دې نه مضارع، مجهول، مؤنث و غیره به راځي ځکه دا په شان د ضرب المثل دی په نقل کې د معنی اول نه معنی ثاني ته او په امثالو کې تغیر او تصرف نه دی جائز ولا پېښان او نه شي جوړولی دا دواړه صیغې د فعل تعجب الا مگر جوړولی شي معاد هغه مادې به پکې مننه چې جوړولی شي د هغې به الفعل التفضیل اسم تفضیل لاته من واد واحد ځکه دا دواړه صیغې د فعل تعجب مشبه دي د اسم تفضیل سره د وجې د دلالت د دې دواړو نه په مبالغه او تکید باندې او بیا د اسم تفضیل جو مشروط په شروط عشره سره نو د فعل تعجب هم مشروط ده په شروط عشره سره (۱) - احویری د معنی مادې چې دلالت کوي په حدث باندې

۲ دغه ماده به ثلاثي وي (۳) مجرد به وي (۴) دلالت نه نه کوي په لور باندې خلاف للكوفیین نفوی جائز وائي (۵) دلالت نه نه کوي په عصب باندې (۶) تم به وي

۷ متصرف به وي (۸) قابل د ریادت او د نقصان به وي (۹) مثبت به وي (۱۰) معلوم به وي او لکه څنګه چې اسم تفضیل جوړېږي د فاعل لپاره قیاس نه د مفعول لپاره او هر چې دی ما اشتهی اطعام او ما اقمیت الکذب نو دا شاد دی ویتوصل فی المتع متکلم چې قصد او اراده وکړي د اداء د معنی د فعل تعجب د ماده ممتنعه نه نو ادا کولی شي که نه جواب: ادا کولی شي

موال: څنګه ادا کولی شي کیفیت او طریقه یې څه ده؟ جواب: طریقه یې دا ده چې یو ماده به وګوري د ثلاثي مجردو نه چې دلالت کوي په قوت یا شدت یا کثرت یا ریادت باندې د هغې به فعل جوړ کړه په وزن د افعال باندې او دا ذکر کړه وروستو د ما تعجب نه او مصدر د ماده ممتنعه وروستو د هغې به ذکر کړه نو دلالت به وکړي په معنی د فعل تعجب باندې نحو ما اشد استحرجه یا د هغه مادې د ثلاثي مجردو نه چې دلالت کوي په قوت الح افعال وزن جوړ کړه او مصدر د ماده ممتنع ذکر کړه وروستو د هغې نه سره د ما رائده به نحو اشد باستحراج

ولا يتصرف فيها: ربط: هر کله چې شروع شو د بیان د شروطو د ما فعل تعجب به یو شروع یې وکړه په بیان د حکم د فعل تعجب کې یو ویل ولا يتصرف الح

لوجه: ولا يتصرف تصرف نه شي کولی په دې دوه صیغو د فعل تعجب کې چې یو ما احسن ریدا دی او بل احسن نزید دی. بتقديم په تقدیم د مفعول یا جار مجرور سره په فعل باندې وناخبر او په ناخبر د فعل سره په مفعول یا جار مجرور باندې فلا يقال ما ریدا احسن ولا برید احسن. ځکه د دواړو صیغې د فعل تعجب پس د نقل به تعجب نه استعمالولی شي په شارد استعمال د امثال نو په دې کې تغیر نه راځي لکه څنګه چې امثالو کې تغیر نه راځي لپاره د دې چې دلالت وکړي په مصدر غریبه باندې او دلالت په قصه غریبه باندې هله راځي چې تغیر او تبدیل پکې و نه شي و که معرا تبدیل پکې وشي نو بیا دلالت په قصه غریبه باندې نه کوي لکه وینی کسری یو سري به چې هغه طمب دوش وکړي او دغه شی یې ضائع کړی وي محکې صعبت اللس فی الصیف په کسری د تا سر

خکه دا قول اصل کې ویلی شوی وو یوې نسخې ته اوس په مذکر کې چې مستعمل شي نو هم ضیعت ویلی کیږي بې د بغیر او نصرف نه لپاره د دې چې دلالت وکړي په قصه غریبه باندې
سوال عدم تصرف بالتقديم مستلزم دی عدم تصرف بالتأخیر لره او عدم تصرف بالتأخیر مستلزم دی عدم تصرف بالتقديم لره خکه تقدیم د شی مستلزم دی تأخیر د غیر لره او تأخیر د شی مستلزم دی تقدیم د غیر لره او ذکر د احدث مستلزم ذکر د آخر لره نو مصنف لره پکار وه چې اکتفا یې

کړی وی په احدث باندې حکه فرض مصیبي د مصنف احصاء بما هو احتصار دی؟
جواب: (تسلیمی) مم چې ذکر د احدثا مستلزم دی ذکر د آخر لره لیکن ذکر د تأخیر یې پس د تقدیم نه کړی دی لپاره د تاکید یعنی دا تصریح ما علم ضمنا ده او دا به شي مسمی کولی په لغوه او په استدراث سره **جواب**: (معنی) ذکر د احدث مستلزم دی ذکر د آخر لره په وجود کې نه په قصد الزاده کې خکه بو مقصود من الشئ دی او بل حاصل من الشئ دی او هر کله چې دا د یو بل نه جدا کېدل په قصد واره کې بو ذکر یې کړو تأخیر وروستو د تقدیم نه قصدا او اراده اشاره یې وکړه دپته چې د مقصود من الشئ دی به حاصل من الشئ ۳، د تقدیم او د تأخیر لپاره دوه معانی دی

۱، تقدم د شی د شی نه او تأخیر د شی د شی نه یا په دې تعریف باندې د دوی په مینځ کې ملازمه شنه
 ۲، تقديم ذکر الشئ في الاول أو تأخیر ذکر الشئ في الآخر بنا په دې تعریف باندې ملازمه شته په دې شان سره چې ذکر د احدث مستلزم نه دی ذکر د آخر لره او دلته تقدیم او تأخیر په دې معنی سره دی
ولا فصل او نه دی جائز فصل او حداني په مینځ د فعل تعجب او معمول د ده کې فلا يقال ما احسن في الذرید اکرم الیوم برید خکه دا په شان د امثال دی او امثال کې تغیر نه دی جائز **واجاز المازني** او جائز کړی دی امام مرسى **الفصل** حداني په مینځ د فعل تعجب او معمول د ده کې **بالظرف** په ظرف سره ظرف عام دی که ظرف حقیقي وي لکه زمان او مکان شو او که مجازي وي لکه جار مجرور شو

۱، دلیل عقلي خکه مسعود دی د عرب نه ما حسن بالرجل ان یصدق
 ۲، په ظروفو کې توسع ده جائز دي په دې کې هغه څه چې په غیر د دې کې جائز نه وي لکه تقدیم د خبر د حروف مشبه بالفعل نه دی جائز بخلاف الظرف دارنگې فصل نه دی جائز په مینځ د فعل تعجب او معمول د دې کې بخلاف الظرف او دا خلاف په هغه ظرف کې دی چې هغه متعلق وي په فعل تعجب پورې او که دا ظرف متعلق په فعل تعجب پورې نه وو بلکه متعلق وو په معمول د دې پورې یوې فصل په ظرف سره نه دی جائز بالاتفاق نحو ما احسن معکف في المسجد فلا یقول ما احسن في المسجد معکف خکه دا في المسجد متعلق دی په معکفا پورې نه په احسن پورې او جائز کړی دی کثر علماء فصل په مابین د فعل تعجب او معمول د ده کې په کان زانده سره نحو ما کان احسن رید لکه راعلی دی په دې قول د اس مالک کې
 وقد تزلک صکان في حشو حکما

مکان اصبح علم من تقدما

وما اقبله: رها. هر کله چې فارغ شو مصنف د بیان د حکم د فعل تعجب نه نو شرع یې وکړه په بیان د ترکیب د صغه د فعل تعجب کې او صیغې د فعل تعجب دوه دي.

۱ به وزن د ما افعله نحو ما احسن زیدا (۲) افعل به نحو احسن بزید، او ما احسن زیدا کی درې مذهبه دی او څلور ترکیبونه دي او احسن برید کی دوه مذهبه او دوه ترکیبونه دي ما کلمه د ما په ما احسن زیدا کی ابتداء مبتدا ده ځکه اسم دی اول د کلام کی واقع شوی دی او حالي دی د عوامل عظیمو نه نکره نکره ده ځکه فعل تعجب په هغه ځای کی مستعملیږي چې معنی مصدری حقی السبب وي او د خفاء سره نکره مناسب ده عند السببیه د سیمویه په نزد باندې وما پهلها او ما بعد د کلمه د ما په چې احسن زیدا دی الخبر خبر واقع شوی دی د مبتدا لپاره فیکون التقدير ای شی احسن زیدا

یوال: ما مبتدا ده او ابتدا ورله خبر دی خبر محمول وي په مبتدا باندې او دلته حمل نه صحیح کیږي ځکه ما مبتدا ده نه ابتداء؟ جواب: ۱، دا مصدر مني للمفعول دی ای مبتدا ۲، دا محمول دی په اعتبار د حذف د مصاف سره ای ذواته.

۳، دا محمول دی په الحاق د یا نسبتیه سره ای بتد نیه لکه په بعض نسخو کی هم ابتدائیه راغلی دی په الحاق د یا نسبتیه سره

یوال: په سیمویه باندې اعتراض دی چې ته وایې چې ما په معنی د شی سره مبتدا ا ما بعد خبر دی نو شی خو نکره محضه ده او نکره محضه مبتدا به واقع کیږي؟

جواب: هذا من قبيل شراهر ذا ناب یعنی په دې کی دوه مذهبه دي سکا کی جمهور

۱، د سکا کی په نزد باندې شی نکره ده تخصیص پکې راغلی دی په صفت مقدره سره تخصیص نوعی ځکه شی کی تکیر د تعظیم لپاره دی فیکون لمعنی شی عظیم احسن زیدا

۲ جمهور وائي په شی کی تخصیص راغلی دی په هغه شی سره چې تخصیص مومي په هغې سره دغل چې هغه تقدیم د فعل دی په فاعل باندې چې د اصل کی احسن زیدا ما وو په دې احسن کی صبر مستتر وو هغه فاعل مبدل منه او ما بمعنی شی بدل بیا دا بدل د بدلیت به وویستی شو او مقدم شو نو ما احسن زیدا ترې جوړ شو لپاره د تخصیص جسي او تخصیص فردي، معنی دا چې خاص یو شی دی چې بنایسته کړی دی هغه زید لره نه دوه او نه ډیر یا خاص یو شی دی چې بنایسته کړی دی هغه زید لره نه معدوم.

۳، وموضلة عند الاخفش او دا ما موصوله دی په معنی د الذي سره او ما بعد جمله ورله صله ده د اخفش په نزد باندې موصول سره د صلی نه مبتدا ده ځکه اصل په مبتدا کی تعریف دی والخبر موقوف او خبر د مبتدا محذوف دی نو کیږي تقدیر د عبارت دارنگې الذي احسن زید شی عظیم

۴، دویم ترکیب د اخفش نه دا هم منقول دی چې ما موصوفه دی او ما بعد جمله ورله صفت دی موصوف سره د صفت نه مبتدا ده او خبر یې محذوف دی فیکون التقدير شی احسن زیدا شی عظیم

۵، و فراء وائي چې ما استفهامیه بمعنی ای شی مبتدا او ما بعد جمله ورله خبر دی او جواب د استفهام حذف شوی دی ځکه تعجب راغلی دی د وجې د ادراک د یو امر خفي السبب نه او د خفاء سره استفهام مناسب دی فیکون التقدير ای شی احسن زیدا شی عظیم و به او لفظ د به په افعل به

کې فاعل فاعل واقع شوی دی د افعال لپاره **عند السیویه** د سیویه په نزد باندې او دا باندې راځي ده
لزمه ده د فاعل سره مگر زیادت د باندې لازم نه دی که چرې متعجب مه د افعال لپاره ان سره د صلی
نه وو نحو احسن ان يقول ای احسن بان يقول خکه تقدیر د حرف جر سره د ان مصدریه نه شائع او
کثیر دی په استعمال د کلام د عرب کې **فلا ضمیر فی الفعل** شته ضمیر په صیغه د تعجب کې چې په
وزن د افعال باندې راغلي ده خکه فاعل د فعل نه وي مگر یو وي او که افعال کې ضمیر مستتر شي
نو لازمېرې تعدد د فاعل او دا باطل دی

ومفعول او دا لفظ د به مفعول به دی د افعال لپاره **عند الالف** په نزد د افعال باندې **والباء** و باندې په به
کې **للتعنية** د تعدیت لپاره که چرې همزه د باب افعال د صیرورت لپاره شی نو د احسن بزید معنی
داده صیر زیدا ذا حسن او **والله** یا دا باندې زانده ده پنا په دې چې همزه د باب افعال د تعدیت لپاره ده
فیه په دې صیغه د فعل تعجب کې چې افعال په وزن باندې ده **ضمیر** ضمیر دی چې هغه فاعل دی د
افعال لپاره ای احسن انت بزید او احسن زیدا ای صیره حسنا

الفعال المدح والذم

وهم هر کله چې فارغ شو مصنف د افعال تعجب به مو شروع یې وکړه په افعال مدح او ذم کې، په دې
نوع کې لاندې ده د معرفه د امور ثمانیه و نه (۱) معرفه د ذات (۲) معرفه د اسم (۳) وجه د تسمیه
(۴) تعداد (۵) مصداق (۶) مدخول (۷) عمل (۸) احکام نو دا په اعتبار د ذات سره افعال دي نه
اسماء او نه حروف عند الجمهور په دلیل د اتصال د تاء التانیث ساکنه سره او په دلیل د اتصال د
ضمیر بارز مرفوع سره لکه په بعضې لغات د عربو کې ویلی کیږي نعم نعماً نعموا، او اکثر کوفیان
واني چې دا نعم او بنس اسماء دي نه افعال، اصل وضع کې افعال وو خو بیا د هغې نه نقل شوي دي
اسماء ته، دلیل د هغوی دپاره دخول د حرف حر دی په نعم او بنس باندې مثال د اول کقول العرب
ما هي بنعم الورد، او مثال د ثاني لکه دا قول د عربو نعم السیر بنس البعیر جواب د طرفه د
بصرینو نه دا دی چې په دې مثالونو کې نعم او بنس معمول د قول محذوف او قول صفت د
موصوف محذوف دی فیکون التقدير

نعم السیر علی غیر مقول فی حقه بنس البعیر، صفت او موصوف دواړه حذف شوي دي او معمول د
صفت قائم شوی دی په مقام د هغې باندې سره د بقاء د نعم او د بنس به مو د کوفیانو په نیز باندې
نعم الرجل زید بنس الرجل زید جمله اسمیه ده، ترکیب یې داسې کوي زید مبتدا مؤخر نعم مبدل
منه یا مین الرجل بدل یا عطف بیان، معنی دا ده چې

مبدل منه سره د بدل به یا مین سره د عطف بیان نه مقدم او زید مبتدا مؤخره ده او عند البصرین جمله
فعلیه ده، او نیم د دې افعال مدح والذم دی او افعال جوامد او افعال مسلخه عن الرمان ورته هم وائي
افعال مدح والذم ورته خکه وائي چې بعضې د دې نه راځي دپاره د انشاء د مدح او بعضې راځي د انشاء

د دم، او افعال حوامد ورته ځکه وائي چې دا غیر متصرف دي او منسلخه عند الزمان ورته ځکه وائي چې دا په اصل وضع کې مقترن وو په زمانه پورې بیا هغه زمانه د دې نه ویستلی شوي ده او عدد یې پنځه دي او مصداقونه یې نعم بنس ساء جذبا لاحدا دی، او مدخول یې درې قسمه راځي (۱) اسم جنس متلس باللام (۲) اسم مضاف اسم جنس معرفه باللام ته (۳) ضمیر مهم معین بنکره منصوبه او عمل یې رفع ده بنا بر فاعلیت په دغه اسماء ثلاثه کې او احکام یې مصنف رحمه الله یې بوي.

ترجمه: افعال المدح والذم جنس فعل مدح او ذم په اصطلاح د نحویانو کې ما فعل دی داسې فعل وضع چې وضع کړی شوی دی لانشاء مدح او ذم دپاره د اشاء او اظهار د مدح او ذم او مشهور دی په دې نوم سره عند النحات.

په هر تعریف کې لاندې ده د جنس او فصل نه ما وضع جنس دی خپل پردي ټول پکې داخل شو او لانشاء مدح او ذم سره یې احتراز وکړو د مدحتنه او ذمته نه ځکه د الاثناء مدح او ذم نه دي وضع شوي بلکه وضع کړی شوی دی د اخبار لپاره او دا قید چې موبه ولگوو چې مشهور وي په دې نوم سره په اصطلاح د نحویانو کې په دې سره یې احتراز وکړو د حسن قبح کبریه نحو قوله تعالى كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوَاهُمْ إِذِ انبَأَتْ بِذَنبِهِمْ أَيْ بَنَس كَلِمَةً، ځکه اگر چې وضع کړی شوی د اشاء د مدح لپاره لیکن مشهور نه دی په دې نوم سره د نحویانو په نزد باندې فتمها بعض د افعال مدح او ذم نه نعم و بنس نعم او بنس دی نعم دلالت کوي په انشاء د مدح او بنس دلالت کوي په اشاء د ذم باندې.

سوال: ته وايي چې نعم او بنس د افعال مدح او ذم نه دي نو فعل خو چرته په استعمال د کلام د عربو کې په دې وزن باندې نه دی راغلی ځکه اوزان د ماضي معلوم د ثلاثي مجردو درې دي فَعَلَ، فَعِلَ، فَعُلَ، فعل لکه ضرب - سمع - کرم شو او نعم او بنس د دې نه یو وزن هم نه دی نو ته ورته څنگه فعل وائي؟
جواب: نعم او بنس اصل کې نِعَمَ او نَبَسَ وو په وزن د علم باندې بیا حرکت د عین نقل کړی شو فاء کلمې ته پس د سلب د حرکت د هغې نه نو نعم او بنس شو.

سوال: نعم او بنس چې اصل کې نعم او بنس وو نو دا نعم او بنس ترې ولې جوړ شو؟

جواب: اسم یا فعل چې راشي په وزن د فَعَلَ باندې او عین کلمه یې حرف حلق وي نو په نزد د بني تمیم په هغې کې لغات اریعه جائز دي مثال لکه فَعَدَ شو دې کې لغات اریعه دي فَعَدَ، فَعَدَ، فَعَدَ، فَعَدَ او سیبویه ویلي دي چې عامو عربو اتفاق کړی دی په لغت د بني تمیم باندې چې د نعم او بنس چې کله قصد وکړی شي د مدح او ذم نو دوی یې په کسر د فاء او سکون د عین سره وائي وَشَرَطَهُمَا وَشَرَطَ لِبَارِهِ د عمل د نعم او بنس ان یسکون الفاعل معرفه باللام کون د فاعل دی معرفه په الف لام عهد ذهني سره نوحو قوله تعالى (نعم المولى ونعم النصير) یا لکه نعم الرجل زيد شو الف لام د الرجل الف لام عهد ذهني دي ځکه دې سره اشاره ده واحد غیر معین ته ابتداء او دا گرځي معین په ذکر د معسوس سره وروستو نو کیري په کلام کې تفصیل بعد الاجمال ځکه دا واقع فی الذهن وي.

سوال: تفصیل بعد الاجمال ولې کولی شي په فاعل د نعم او د بنس کې؟

جواب: لپاره د مزید اتمام د شان د فاعل د نعم او د بنس

سوال: هر کله چې فاعل د نعم او بنس متلبس شو په الف لام عهد ذهبي سره نو الف لام عهد ذهبي جو مفید د تعریف نه دی نو د پته معرف باللام ولې وائي؟

جواب: اسم متلبس په الف لام عهد ذهبي سره اگر چې معرفه نه ده حقیقه خو مونږ ورته معرفه وایو صورة ځکه صورت یې صورت د معرفه باللام دی یا د دې وجې نه چې په دې احکام د معرفه جاري کیږي لفظ او مضامین الی لفظ بها یا کون د فاعل دی اسم مضاف معرفه باللام ته دا مضاف عام دی چې بالذات وي نحو نعم صاحب الرجل زید یا بالواسطه وي نحو نعم فرس غلام الرجل نو مضاف معنوی یا کون د فاعل دی ضمیر داسې ضمیر چې ممبر دی بنسخته په نکرې سره داسې نکره منصوبه چې منصوبه وي بیا عامه ده که مفرده وي او که مضافه وي نکرې ته، یا معرفې ته، نحو نعم رجلا زید، نعم صاریا رجلا زید، نعم ضاریا زید استقام، نعم حسن الوجه انت نکره نه وي ځکه چې تمیز نکره راځي نه معرفه او منصوبه نه وي ځکه تمیز د قبیلې د منصوباتو نه دی او تمیز محروم راځي د وجې د اضافت نه یا د وجې د دخول د حرف حر نه او دلته نه اضافت شوی دی او نه حرف جر داخل شوی دی او بیا په دې ضمیر بیان شوی وي په کلمه د ما سره چې دا ما په معنی د شی سره منصوب محلا دی بیا علی التمییز عند الجمهور مثال لکه نعمنا هی شو چې اصل کې نعم ما هی و بیا اجتماع د حرفین متجانسین راعله په کلمتین کې د دې اول میم نه مو حرکت وغورځوو او میم په میم کې مدء کړی شو او عین لره کسره ورکړی شوه نو د نعم ما نه نعمنا جوړ شو، او په دې کې تراکیب ثلاثه او مذاهب ثلاثه دي

(۱) جمهور وائي نعم فعل دی ضمیر پکې مستتر دی چې هغه مبهم دی د وجې د عدم د تعین د مرجع نه ما بمعنی شیت تمیز دی ضمیر سره د تمیز نه فاعل د نعم او هی مخصوص بالمدح دی فیکون المعنی نعم شیت هی او دې ما ته عند الجمهور ما ممیزه وائي

سوال: تمیز راځي لپاره د بیان او رفع د ابهام، او په نعم کې ضمیر مبهم دی او ته وائي چې ما تمیز د ضمیر مبهم دی نو ما په خپله مبهم دی نو دا څنگه رفع د ابهام کړي د ضمیر مبهم نه؟

جواب: په دې ضمیر کې دوه ابهامه دي یو دا چې مصداق یې نه دی معلوم، او دویم دا چې مصداق یې په خارج کې موجود دی او که نه او په ما کې یو ابهام دی چې مصداق یې نه دی معلوم نو په دې سره رفع د ابهام وشوه د ضمیر نه چې دا په خارج کې موجود دی

(۲) او هراء او ابو علي وائي چې دا ما موصوله دی بمعنی الذي او صلة بجمیعها حذف شوې ده او هی مخصوص بالمدح دی موصول سره د صلی محذوفی نه فاعل د نعم فیکون التقدير نعم الذي فعله هی

(۳) سیبویه او کسانې وائي چې ما بمعنی الشئ فاعل دی د نعم لپاره او دې ته عند المحات ما تامه وائي فیکون المعنی نعم الشئ هی مذهب د جمهورو محضار دی د مذهب د نورو نه ځکه په مذهب د هراء او ابو علي کې دوه نقصانه دي

۱. الذي فاعل د نعم لپاره چرته به دی راغلی په استعمال د کلام د عربو کې
 ۲. حذف د صلی راعلو بحمیعې او تقدیر په کلام کې خلاف الاصل دی او مذهب د سیمویه او
 کسانې هم کمزوری دی ځکه ما د معرفه لپاره قلیل دی غالب د نکرې لپاره راځي نحو صریا ما
 قلیلا ما **وبعد ذلك** او وروستو د فاعل به **المخصوص** مخصوص بالمدح یا مخصوص بالذم راځي غالب
 ځکه کله کله په طریقې د قلت سره مخصوص بالمدح او مخصوص بالذم مقدم کېږي په فعل مدح او
 فعل ذم باندې په نعم الرجل زید کنکې ویلی شي زید نعم الرجل او په دې باندې تصریح کړې ده
 سکا کې صاحب په مفتاح العلوم کې

سوال: ته وائي چې کله کله مخصوص بالمدح او مخصوص بالذم مقدم کېږي په فعل مدح او ذم
 باندې نو نعم او بنس خو صدارت غواړي او په تقدیم د مخصوص سره خو صدارت هوت کېږي؟
 جواب: نم او بنس صدارت غواړي په حېده جمله او خپل مدح او ذم او مخصوص بالمدح یا بالذم
 مدخول د نعم او بنس نه دی.

سوال: مخصوص بالمدح یا بالذم د فاعل د نعم او بنس به وروستو ولې ذکر کولی شي؟
 جواب: لپاره د تفصیل بعد الابهام لپاره د دې چې تلفظ د متکلم موافق شی د مقصود حېل سره ځکه
 مقصود د متکلم ذکر کول د ممدوح دی اولاً په طریقه د ابهام سره او وروستو په طریقه د تفصیل سره.

سوال: متکلم ذکر د ممدوح او لا په طریقه د ابهام سره او بیا په طریقه د تفصیل سره ولې کوی
 جواب: لپاره د مبالغه فی المدح یا فی الذم د وجې د زیادت اهتمام د شان د فاعل به وهو مبتدا ما قبله
 خبره دا جمله مستانغه جواب د سوال دی. هر کله چې مصنف او بیل وبعد ذلك المخصوص نو
 معترض اعتراض وکړو، چه دا مخصوص په ترکیب کې څه واقع کېږي نو مصنف جواب وکړو په هو
 مبتدا سره خلاصه د جواب دا ده چې په نعم الرجل زید کې پنځه ترکیبونه دی، او مصنف دلته دوه
 ترکیبونه کړي دی او باقی درې ئې ترک کړي دی، د وجې د عدم شهرت او عدم ظهور نه

۱. وهو دا مخصوص مبتدا مبتدا ده ما او هغه جمله قبله چې واقع کېږي، مخکې ددی نه غالباً خبره
 خبر دی، ددغه مبتدا او مبتدا سره د خبر به جمله خبریه اسمیه،

سوال: نعم الرجل جمله انشائية ده، او جمله اثنائية د چا لپاره خبر نه واقع کېږي.

جواب: جمله انشائية بلا تاویل خبر نه واقع کېږي، او مع التاویل واقع کېږي، او دلته خبر واقع شوی
 دی، مع التاویل ای زید مقول فی حقه نعم الرجل

سوال: جمله چې خبر د مبتدا واقع شی، لاهدی وی درابط به دلته رابط ضمیر شته.

جواب: رابط څلور قسمه راځي کما مر او دلته رابط الف لام دی ځکه دا قائم شویږي په مقدم وضمیر

سوال: هر کله چې عائد الف لام شو نو پدی سره دوه نقصانه پیدا شو،

۱. یو دا چې فاعل د ابهام نه وتلو او مخکې ئې ونلې وو چې په افعال مدح او ذم کې اول فاعل ذکر
 کولی ابهام او بیا یې تفصیل کولی شی،

(۲) او دا الف لام عهد ذهنی نه شو بلکه الف لام عهدی خارجی شو ځکه الف لام عهد ذهنی سره اشاره کولی شی معهود فی الذهن ته او تا اشاره وکړه، پدی سره معهود فی الخارج ته جوابه پدی الف لام سره یی اشاره کړیده یو شی ته چې هغه په ذهن کې دی، او هغه معهود فی لذه د وحي د عموم او د شمول نه رابط دی، د زید لپاره.

(۳) او خبر مبتدا محذوف یا دا مخصوص خبر د مبتدا دی، داسې مبتدا چې هغه حذف شویده وحوې چې هو دی، د وحي د قرینې دالی نه په تعین د محذوف باندې او د وحي د مسد مسد نه ځکه کله چې متکلم نعم الرجل او یل او ددی رجل مصداق معلوم نه شو، سامع او مخاطب ته نو سامع سوال وکړو په من هو سره یو مجیب جواب وکړو، په زید سره ای هو زید نو مبتدا حذف شویدی د وحي د وجود د قرینې دالی نه په تعین د محذوف چې هغه سوال د سائل دی، ځکه مذکور فی السؤال کالمعاد فی الجواب وی، او سد مسد اقامت د حر دی، په مقام د مبتدا په معاونت د جملي متعدی سره،

(۳) یا بالعکس دی یعنی زید بدل مبتدا ده او خبري حذف شویدی ای زید هو،

(۴) نعم فعل مدح الرجل مسدل مه رید بدل مبدل منه سره د بدل نه فاعل د نعم،

(۵) الرجل مبین او زید عطف بین مجموعه فاعل د نعم دی سا په ترکیب ثانی او ثالث باندې نعم

الرجل زید دوه جملي دی، او سا په ترکیب اول او رابع او خامس باندې یوه جمله ده

وشرطه مطابقة الفاعل شرط لپاره د مخصوص یعنی شرط لپاره د صحت د وقوع دیو اسم مخصوص بالمدح یا بالذم مطابقة الفاعل

(۱) مطابقة د مخصوص دی، د فاعل سره اضافه المصدر الی المفعول

(۲) مطابقت د فاعل دی، د مخصوص سره اضافه المصدر الی الفاعل والمفعول محذوف، په جنس کې پدی شان سره چې دا د دواړه د یو مفهوم کلی لاندې داخل وی حقیقه نحو نعم الرجل زید یا حکما نحو نعم الأسد زید او مطابقت به وی، په افراد تشیت جمعیت تذکیر او تانیث کې

(۱) ځکه مخصوص عبارت دی، د فاعل نه فی المعنی او په ما بین د معبر او معبر عنه کې لاندې ده د مطابقت نه (۲) یا مخصوص مبین د فاعل دی او په ما بین د مبین او مبین کې اتحاد او عینیت وی، فیقال نعم الرجل زید نعم الرجلان زیدان نعم الرجال زیدون بنسبت المرأة هند هم جائز دی، بتذکیر المفعول ځکه د فعل اسناد چې وشی، متصل بلا فصل اسم ظاهر د مؤنث حقیقی ته نو تانیث د فعل واجب دی، خو چې فعل متصرف وی، او دا فعل غیر متصرف دی، ځکه دا مشابه دی په عدم تغیر او تصرف کې د حرف سره لهذا الحاق د علامه تانیث واجب ندی پدې پورې

سوال، ته وائی چې شرط د مخصوص لپاره مطابقت د مخصوص دی، د فاعل سره په جنس کې دا خبره ستا منقوضه شوه، په نعم الأسد زید سره چې دلته مخصوص مطابق ندی د فاعل سره په جنس کې ځکه زید د قبیلې د حیوان ناطق نه دی، او اسد د قبیلې د حیوان مفترس نه دی،

جوابه د مطابقت فی الجنس دا معنی چي دواړه به داخل وی د یو مفهوم کلی نوعی لاندی اوس د خول د دی د یو مفهوم کلی نوعی لاندی دا دی، که حقیقه وی لکه نعم الرجل زید یا تاویل وی، لکه نعم الاسد زید وکړی مثل القوم الذین کذبوا وشبهه متاول دا جمله مستانغه جواب د سوال دی.

په وائی چي شرط لپاره د مخصوص مطابقة د مخصوص دی، د فعل سره دا خبره سنا منقوصه شوه پدی قول د الله سره چي بنس مثل پدی شان سره چي پدی ایت کي مثل القوم فاعل دی، د بنس او الذین کذبوا مخصوص با الدم دی، او مطابقة شته خکه مخصوص بالدم جمع ده او فاعل مفرد دی، و مصنف جواب وکړو چي دا قول د الله چي بنس مثل القوم الخ دی، وشبهه یا ددی په شان نور ترکیبونه چي مخصوص پکي مطابق نه وی، د فاعل سره متاول تاویل کړی شوی دی.

۱. یو تاویل دا دی چي مثل القوم مضاف مضاف الیه فاعل د بنس دی، او الذین کذبوا موصول سره د صلی نه په اعتبار د حذف د مضاف سره مخصوص بالدم دی، فیکون التقدير بنس مثل القوم مثل الذین کذبوا.

۲. دویم تاویل دا دی چي الذین کذبوا موصول سره د صلی نه مخصوص بالدم پدی بلکه دا صفت دی د القوم دپاره موصوف سره د صفت به فاعل دی، او مخصوص بالدم محذوف دی، چي مثلهم دی فیکون المعنی بنس مثل القوم المکذبین مثلهم وقد یحذف للمخصوص دا هم جمله مستانغه جواب د سول دی خکه هر کله چي مصنف اوایل وبعد ذلك لمخصوص او بیایي د هغې ترکیب وکړو، او بیایي د مخصوص دپاره شرط بیان کړو نو معترض اعتراض وکړو، چي ته ونی چي د نعم العبد، نعم الماهدون دلته وروسته د فاعل نه مخصوص پدی ذکر نو مصنف جواب وکړو چي وقد یحذف للمخصوص کله کله حذف کولی شی، مخصوص برابر خبره ده، چي مخصوص بالمدح وی، او که مخصوص بالدم وی ایا علم کله چي معلوم وو حذف د مخصوص په قریني سره یعنی په وقت د وجود د قریني د الی کي په تعین د محذوف پندی مثل لکه نعم العبد شو دلته مخصوص حذف شوی دی، چي ایوب دی او قرینه پدی باندی قصه د ایوب ده، او فنعم الماهدون مخصوص حذف دی چي نحن دی او قرینه پدی باندی سیاق د ایت دی چي هغه والارض فرشاه دی، او نحن مخصوص بالمدح محذوف خبر دی، د متدا محذوف لپاره چي هم دی بنا پدی ترکیب پدی په نعم الرجل زید کي جز جمله مستانغه حذف شوی دی، او په نعم العبد او نعم الماهدون کي ټوله جمله مستانغه حذف شویده وساء او لفظ د وساء مثل بنس په شان د بنس دی په افاده د دم کي (۲) په شرائط (۳) په احکام کي په دی شان سره لکه څنگه چي بنس انشاء د ذم لپاره راځي دارنگي بیا هم د انشاء د ذم لپاره راځي او فاعل د بنس دری قسمه راځي، (۱) اسم جنس مبلس باللام ۲، اسم مصنف اسم جنس مبلس باللام ته

۳ ضمیر مبهم معین مکره منصوبه نو فاعل د وساء هم د غسی دری قسمه رزی، او په مخصوص بنس کي مطابقت د فاعل شرط وو، مخصوص سره دلته هم شرط دی، او مخصوص د بنس غالب ذکر کولی شی وروسته د فاعل نه او کله کله حذف کولی شی په وقت د وجود د قریني د الی کي په

تعیر د محذوف باندی دارنگی مخصوص د ساء هم کله کله حذف کولی شی، په وقت د وجود د قرینې د الی کې په تعیر د محذوف باندی ومنها حیثا بعض د افعال مدح به حیثا دی دا مرکب دی، و حب او د دانه مجموعه دلالت کوی په اشاء د مدح باندی او که پدی باندی لا داخل شی او لا حیثا او انی یو بیا دلالت کوی په اشاء د دم باندی

سوال: حیثا فعل مدح شود فعل لپاره لایدی وی، د فاعل نه نو ددی فاعل کوم دی،
جواب: ولما عله فاعل ددی فعل فاذا اسم اشاره ده، خکه ذا خلور قسم دی، او دلته مراد د دانه دا اشارتی دی، ولایتقیه او نه متعیر کیږی، دا لفظ د حیثا یا فاعل د حیثا یا لفظ د دا دحل جمل به پدی شان سره چې به تشبیه کولی شی به جمع کولی شی نه مؤنث کولی شی کله چې مخصوص ددی تشبیه جمع او مؤنث زاشی لجریه مجری الامثال فیقال حیثا زید حیثا الییدان، الییدون حیثا همد

سوال: ضمیر د ولایتقیه چاته راجع دی، جواب: دا ضمیر راجع دی لفظ د حیثا ته،
(۲) یا راجع دی فعل د حیثا ته، ۳ یا راجع دی دانه

سوال: فاعل د حیثا ولی به متعیر کیږی، د وحی د تغیر د مخصوص به،
جواب: لجریه مجری الامثال او په امثالو کې تعیر او تصرف بدی حائر وبعده او وروسته د حیثا نه المخصوص مخصوص بالممدح راخی پدی شان سره چې تقدیم د مخصوص په حیثا باندی ندی جائز سوال: دا مخصوص وروسته د حیثا نه په ترکیب کې څه واقع کیږی؟ جواب: واعرابه کاعراب مخصوص نعم اعراب د مخصوص وروسته د حیثا نه په شان د اعراب د مخصوص د نعم دی خلاصه د جواب دا ده چې په حیثا زید کې شپږ ترکیبونه دی، پنځه هغه دی چې په نعم الرجل زید کې تیر شو، او شپږم دا دی چې ذا راند او زید فاعل د حب د پاره دی نو جمله فعلیه اشاتیه شوه،

(مايه الامتیاز در میان نعم و حیثا)

- (۱) فاعل د نعم دری قسمه راخی، که مر او فاعل د حیثا فقط ذا راخی نه بل شی،
- (۲) تقدیم د مخصوص بالممدح په نعم جائز دی، فیقال زید نعم الرجل او تقدیم د مخصوص بالممدح په حیثا باندی ندی جائز فلایقال زید حیثا،
- (۳) مطابقت په مابین د فعل د نعم او مخصوص بالممدح کې واجب دی، بخلاف حیثا ویجوز ان يقع الیخ حائر دی، واقع کیدل د تمیز او حال قبل للمخصوص مخکی د مخصوص د حیثا نه او وروسته د مخصوص د حیثا علی وفق مخصوصه او دا حال او تمیز به کتن وی، موافق د مخصوص د حیثا په افراد تثبیت تدکیرا او تثبیت کې دپاره ددی چې عمل راشی په قاعده د باندی بقدر الامکان مثل دتمیز مخکی د مخصوص به او وروسته حیثا رجلا زید حیثا رجلا زید رجلا زید رجلا زید، حیثا الییدان زید، حیثا امرأه همد حیثا امرأه او مثل د حال قبل للمخصوص وبعده حیثا راکب زید، حیثا زید راکب حیثا راکب الییدان حیثا الییدان راکب، حیثا راکب الییدون، حیثا زیدون الییدون،

الفعل

مؤال: حال او تمیز د مخصوص بالمدح نه ولی نه وقع کوی چي د فعل د جدا نه بی واقع کوی،
 جواب: حال دیته وائی چي بین هیئتة الفاعل او المفعول به او مخصوص بالمدح نه فاعل دی، او نه
 مفعول به وی، او تمیز د رفع د ابهام لپاره راځي، او پدی مخصوص کي ابهام شته
 ۲، دا حال او تمیز واقع شوی دی د فاعل به نه د مخصوص نه ځکه چي مخصوص بالمدح راځي،
 پس د اتمام د فعل مدح به او اتمام د فعل مدح هله زی، چي تمیز او حال واقع کړو د فاعل به نو دا
 فعل مدح به تام شی، پده سره بیا به مخصوص ذکر شی
 مؤال: حال او تمیز واقع شوی دی د فعل د جدا نه د هغې سره مطابقة پکړ دی نو د مخصوص سره
 به ولی موافق وی؟ جواب: لپاره ددی چي عمل راشی په قاعده د بقدر الامکان پدی شان
 سره چي فاعل د جدا احتصرف فیه ندی مطابقة د هغه سره په افراد تشیت جمیعت تذکیر تانیث کي
 ممکن ندی نو دا به پدی امورو کي مطابق وی، د مخصوص سره ځکه مخصوص عبارت دی د
 فعل د جدا نه او فعل د نعم چي ضمیر مهم راشی، نو د هغې به تمیز واقع کیږی، بالاتفاق نحو
 نعم رجلا زید، دارنگي د فعل د جدا به تمیز واقع کیږی، بالاتفاق نحو هذا رجلا زید،
 ۳، فاعل د نعم چي هم جنس معرف باللام راشی، د هغې نه تمیز واقع کیږی، مطلقا که مفید د
 فندی وی، او کنه دلیل د هغو دا قول د شاعر دی فعم الفحل فحلهم فحلا دلته فاعل د نعم
 مخصوص او تمیز دری واره یوشی دی،

۲، او بعض وائی چي دا تمیز به خالی نوی یا به مفید د فندی وی او یا به نوی که وو نو واقع کیږی
 نحو نعم الرجل فارسا زید او که مفید د فندی به وو، نویب نه واقع کیږی، نحو نعم الرجل رجلا زید

الحروف

ویط، هر کلمه چي فارغ شو مصنف د بیان د قسم ثاني د کلمه بحويه به چي هغه فعل دی نو شروع يي وکړه په بيان د قسم ثالث د کلمه بحويه کي چي حرف دی نو وي ويل الحرف، ترجمه حرف په لغت کي طرف ته وائي او په اصطلاح د محوريانو کي ها يوه کلمه ده، او تکبير د ضمير د دل په اعتبار د لفظ د ما سره دی داسي کلمه دل چي دلالت کوي دا کلمه علي معنی به معنی موضوع له باندی داسي معنی موضوع له چي هغه حاصله ده او کائنه ده هي غيره په غير ددی کلمه کي پدی شان سره چي دغه معنی منصوره ده، او متعلقه ده په نسبت سره غير ته چي نده مستقل بالمعهور میت خکه دامعنی په مدلوليت کي ددی کلمی به محتاج ده انضمام د کلمی اخري ته، (۲) هسی معنی چي دامعنی کائنه ده فی غيره په غير ددی معنی کي پدی شان سره چي دا معنی ذریعه ده، او اله ده لپاره د معلومولو د حال د غير فقط او نده مقصود لداته،

تشریح: زده کړه دا خبره چي په حرف کي لاندی ده د معرفت د امور ستوبه،

۱. مفهوم لغوی، (۲) مفهوم اصطلاحی (۳) وجه د تسمیه (۴) حکم، (۵) علامات ۲، اقسام نو حرف په لغت کي جانب ته وائي لکه وائي عرب حلت علی حرف الوادی ای جانها او په اصطلاح کي ما دل علی معنی هی غيره ته وائي، او حرف ته حرف خکه وائي چي حرف په لغت کي طرف ته وائي او دا حرف اصلاحي هم په طرف د کلام کي واقع کیږي.

سوال: رید فی الدار او اريد ان تقوم کي خو حرف په طرف کي پدی واقع شوی بلکه په مینځ کي وقع شويدي جواب: ددی مطلب دا دی چي دا واقع کیږي په جانب مقابل د اسم د فعل کي پدی شان سره چي مسند او مسند اليه به واقع کیږي، او حکم د حرف دا دی چي نه مسند واقع کیږي او نه مسند اليه او علامه د حرف دا ده چي پدی کي به نوی موجود يوه علامه د علامات د اسم او فعل نه او حرف په اعتبار د عمل سره دوه قسمه دی، (۱) حروف عامله، (۲) حروف غیر عامله، او حروف عامله په دوه قسم دی، (۱) حروف عامله په اسم کي، (۲) حروف عامله په فعل کي حروف عامله د اسم پنځه قسمه دی، (۱) حروف جاره، (۲) حروف مشبه بالفعل، (۳) حروف مشبه بلیس، (۴) لالسی الجنس، (۵) حروف ندا.

او حروف عامله د مضارع دوه قسمه دی، (۱) حروف نواصب د مضارع، (۲) حروف حوازم د مضارع او ددی اوه اقسام نه علاوه باقی ټول حروف غیر عامله دی، او غیر عامله شپاړس قسمه دی لکه ذکر کړی دی سید سند صاحب په نحو میر کي

سوال: داما به خالی نه وائي یا به يي عبارت وائي، د کلمه نه یا د حرف نه او یا شی نه او دا ددی واره ندی صحیح که عبارت يي وائي د حرف نه نواخذ د محدود راخی، په حد کي او که عبارت يي وائي د کلمه نه نو دل ورسره نه لگی، خکه چي مطابقت نه راخی بین المرجع والضمير او که عبارت يي وائي د شی نه نو داخل شو پدي کي هغه قرطاس چي منقوش وی پکي من او الی، خکه دا یوشی دی

چي دلالت کوي علی معنی فی غیره په اعتبار د مکتوب فیہ سره چي من او الی دی او دیته حرف به ویل کیږي؟ **جواب:** معترض چي اعتراض وکړي په شقوقو مختلفو سره نو طریقي د جواب دوه دي یو دا چي ددغه شقوقو مختلفو نه یو شق راوخلی او د هغې نه جواب وکړي (۲)، چي احتیار د شق اخر وکړي، دلته مونږ ددی مذکور و شقوقو نه یو شق را اخلو هغه دا چي دا ما عبارت دی، د کلمه نه او که نه وائی چي ضمیر د دل ورته نه راجع کیږي، نو جواب دا دی چي تذکیر د ضمیر د دل په اعتبار د لفظ د ما سره دی

پل: دا ما عبارت د کلمه نه ولې اخلی د حرف او د شی نه یې ولې به اخلی؟ **جواب:** دا عبارت دی د کلمه نه نه د شی او د حرف نه د وجې د عدم صحت ددغه دواړو نه پدې مقام کې،

(۲)، دا ما عبارت دی د کلمه نه نه د شی او حرف نه ځکه معتبر په تعریفات د اقسامو کې جنس قریب وی، او جنس قریب دلته کلمه دی، نه شی او حرف،

(۳)، دا عبارت دی د کلمه نه ځکه کلمه مقسم دی د اسم فعل او حرف لپاره او مقسم معترض وی، په تعریف د اقسامو کې او په تذکیر د کلمه سره یې اشاره وکړه، دیته چي دا ما موصوفه دی، ځکه واقع دی په جانب د خبر کې او دا قاعده ده چي من او ما واقع شی په جانب د مبتدا کې یو موصولیت یې اولی دی او چي واقع شی په په جانب د خبر کې نو موصولیت اولی دی

سوال: فی غیره جار مجرور دی او دیته عند المحدث ظرف وائی او ظرف دوه قسمه دی،
۱. یو ظرف لغوه (۲)، ظرف مستقر ظرف لغوه هغې نه وائی چي متعلق یې مذکور وی، او ظرف مستقر هغې نه وائی چي متعلق یې نوی مذکور نو دا ظرف لغوه دی، که مستقر دی، نو شارح جامی صاحب په تقدیر د حاصل سره وروسته د معنی او محکې د فی غیره نه اشاره وکړه، دیته چي دا ظرف مستقر دی نه ظرف لغوه ځکه که ظرف لغوه شی نو بیا لازمیږي محاربه تعریف کې په دی شن سره چي د ظرف لغوه شی او متعلق شی په دل پورې لکه دا مذهب د بعض دی نو بیا دا فی بمعنی الباء ده، ځکه دلالت په صله کې بیا یا علی راځي لکه دل علیه او دل به او فی په صله د دلالت کې تده راغلی

پل: فی غیره په اعتبار د متعلق سره په ترکیب کې څه واقع شوي دي،
جواب: په کسري د حاصل سره شارح جامی اشاره وکړه چي دا فی غیره جار مجرور باعتبار المتعلق صفت واقع شوی دی د معنی لپاره په دی کې یې رد وکړه په هغه شرحینو باندې چي هغوی دا جار مجرور باعتبار المتعلق حال وایي د معنی نه (۱)، ځکه چي دا قاعده ده چي جار مجرور واقع شی وروسته د معرفي نه نو په اعتبار د متعلق سره به یې حال واقع کوي او چي د نکري نه بعد واقع شی توصیف به یې واقع کوي په اعتبار د متعلق سره او دلته وروسته د نکري نه دی توصیف دی نه حال،
۲ او که دا جار مجرور په اعتبار د متعلق سره حال واقع شی د معنی نه نو اخراج د اسم او فعل راځي د تعریف د حرف نه په جنس سره چي دل علی معنی دی نه په فصل سره ځکه حال قیدوی د عامل د دوالحال لپاره نو تقيده د دلالت راغی، په فی غیر سره نو فعل او اسم خارج شو د تعریف د حرف نه په

جنس سره او دا باطله ده، ځکه مقصود په جس کې معنی دی، چې دا حلول د تولو وی، او مقصد په فصل کې خارجول دی، غیر لره نو ما دل علی معنی جس دی اسم فعل حرف ددی واره پکې داخل شو، او فی غیره فصل دی، دی سره اسم او فعل خارج شو، نو تعریف د حرف جامع مانع شو.

سوال: فی غیره کې ضمیر د عذب دی بدم د مرجع عواری په حساب د مرجع کې دوه احتماله دی،
 ۱. یو دا چې راجع شی ماته، ۲. دویم دا چې راجع شی معنی ته او دا دوه پدی صحیح که ماته راجع شی نو پدی صحیح ۱. ځکه چې یو خو مطابقت نه راځي، بین الراجح والمرجع ځکه ما عیبرت د کلمه نه دی او دا ضمیر د مدکر دی، ۲. او معنی هم باطله ده ځکه معنی به یې داسې چې دا معنی کانه ده په غیر دې کلمه کې او دا معنی باطله ده ځکه معنی د حرف په غیر کې نده بلکې دا معنی کانه ده او که ته وایې چې دا ضمیر راجع دی معنی ته نو بیا لازمیږي فساد د معنی چې دا په حرف کې ده او که ته وایې چې دا ضمیر راجع دی معنی ته نو د کیسوت د معنی فی غیر المعنی هیڅ معنی نشته.

معنی کانه ده فی غیره په غیر د معنی کې نو د کیسوت د معنی فی غیر المعنی هیڅ معنی نشته، جوابه فی غیره کې ضمیر راجع دی ماته او تدکیر د ضمیر په اعتبار د لفظ د ما سره دی، او کیسوت د معنی فی غیر الکلمه عبارت دی، د عدم استقلال بالمفهومیت نه پدی شان سره چې دا معنی مفوده ده او متعلقه ده، په نسبت سره غیر ته ځکه دا معنی په فهم کې او په مدلولیت کې ددی کلمې نه محتاج ده، انضمام د کلمه آخری ته او صاحب دعاية التحقيق ونیلې دي، چې حرف په اصطلاح کې هغه کلمې ته وائی چې دلالت کوی په معنی داسې معنی چې کانه ده په غیر د دی کلمه کې او هغه غیر دلالت کوی پدی معنی د حرف باندې تصمصا یا بالمطابقة مثال لکه معنی د لم کانه ده، په فعل کې او فعل په اعتبار د هیئت ترکیبی سره دلالت کوی، په معنی د حرف باندې تضمنا او معنی د فی کانه ده، په اسم کې پدی شان سره چې دا اسم په اعتبار د هیئت ترکیبی سره دلالت کوی په معنی د فی باندې او معنی د نعم کانه ده په جمله کې پدی شان سره چې هغه دلالت کوی په معنی د نعم باندې بالمطابقة یا فی غیره کې ضمیر راجع دی معنی ته چې دا حرف په اصطلاح کې یوه کلمه ده، دلالت کوی په یو معنی چې دا معنی کانه ده، په غیر د معنی کې پدی شان سره چې دا معنی دریمه او اله ده، دپاره د معلومه ولو د حال د غیر او مقصود لذاته نده.

سوال: تعریف د حرف مانع نه شو د خول د غیر نه داخل شو پکې فعل ځکه فعل یوه کلمه ده، په اعتبار د معنی مطابقی سره دلالت کوی علی معنی فی غیره ځکه معنی مطابقی د فعل غیر مستقل ده، او داخل شو پکې اسماء لازمة الاضافه ځکه هغه په دلالت د معنی خپله کې محتاج دی غیره چې هغه مضاف الیه دی،

جوابه فقط سره فعل اصطلاحی خارج شو ځکه حرف ما دل علی معنی فی غیره فقط ته وائی او فعل ما دل علی معنی فی غیره فقط پدی بلکه فعل لکه څنگه چې په اعتبار د معنی مطابقی سره دلالت کوی علی معنی فی غیره نو د غسی دلالت کوی، په اعتبار د معنی تضمینی سره علی معنی فی نفسه او خارج شو ددی نه اسماء لازمة الاضافه ځکه دا محتاج دی، مضاف الیه ته په ترتب دغایه او ترتب

د حکم کې ومن ثم او ددی وحی نه چې حرف دلالت کوی په یوه معنی باندی او هغه معنی ذریعه ده دپاره د معلومولو د حال د غیر او مقصود لداته بده احتاج محتاج دی حرف فی جزئیه په کون حرف کې حر د کلام الی اسم: اسم ته او اسم عام دی که عمده وی، بحورید فی لذار یا غیره عمده وی، بحو یث من البصره الی الکوفه اوفعل یا فعل به بحو قد صرت او صحیح ده، وقوع د حرف حزمین الکلام اگر چې صحیح بده وقوع د حرف رکن د کلام به چې مسند او مسند الیه دی خکه حرف په رکیب کې به مسند واقع کیږی او نه مسند الیه

وای حرف مسند او مسند الیه ولې به واقع کیږی، جواب: په مسند او مسند الیه کې لاندی ده د استقلال بالمعهومیت به او حرف مستقل بالمعهومیت بدی او په فی جرنیه کې یا او نا مصدری دی او د اگر خوی متصل به چپل حر د کون محذوفه فیکون المعنی ومن ثم احتاج فی کون الحرف حر، لکلام الی اسم وفعل

حروف الجر

ای: هر کله چې فارغ شو مصف د بیان د تعریف د حرف نه نو شروع یې وکړه په بیان د اقسام د حرف کې او هر کله چې حروف جاره اکثر وو، استعمال او عدد او نورو حروفو به نو مقدم یې کړه، په نورو حروفو باندی لان العرة للتکثیر او هر کله چې د حروف جاره او تنوین لپاره تعریف مشترکه موجود وو، نو تعریف ددی یې وکړو، به د نورو یو وی ویل، حروف الجر.

ترجمه: حروف جاره په اصطلاح د نحویاتو کې ما حروف دی او افراد د ضمیر د وضع په اعتبار د لفظ د ما سره دی. (۲) یا جنس حرف جر عند البحت ما جنس حرف جر دی، داسې حرف وضع چې وضع کړی شوی دی للافضاء بفعل او معناه لپاره د ایصال د فعل یا معنی د فعل الی ما

۱. هغه شی ته پلپه چې واقع دی دغه شی وروسته ددی حرف به متصل بلا فصل
۲. یا هغه شی ته چې متصل شوی دی دا حرف په دغه شی پورې دا عام دی چې اسم صریحی وی، بحو مرت بزید وانا مار برید یا اسم ت ویلی وی بحو قوله تعالی وضقت علیهم الارض بمرحبت ای برحبتها او معنی د افضاء اصول دی، هر کله چې متعدی کړی شو په ما سره پدی مقام کې نو وگرځیدو په معنی د ایصال سره.

تشریح: سوال: ددی عبارت ربط د ما قبل سره څه دی او عرص د مصف ددی عبارت نه څه دی.
جواب: ربط دا دی چې دا مخکې تعریف د حرف وو او دا بیان د اقسامو د حروفو دی، او حرف باعتبار العمل دوه قسمه دی،

۱. یو حروف عامله او دویم غیر عامله حروف عامله بیا دوه قسمه دی یو حروف عامله د اسم او دویم حروف عامله د فعل مضارع حروف عامله د فعل مضارع دلته نه ذکر کوی ځکه د هغې بیان شوی دی، مخکې په بحث د فعل کې او داریکې د حروف عامله د اسم نه لالقی الحسن ما ولا المشتهین بلیس دلته نه ذکر کوی، ځکه د هغې ساری کړی دی په مرفوعات مصوبات کې

مؤنل: معنی د فعل څه ته وائی چوپایه معنی د فعل هر هغه شیء ته وائی چې مستسط کيږي د هغې نه معنی د فعل لکه اسم فاعل اسم مفعول، صفت مشبه، اسم ظرف، مصدر، جار، مجرور، حروف بناء، حروف تشبيه، اسم اشاره او اسم فعل شو.

مؤنل: په شبه فعل او معنی د فعل کې څه فرق دی. چوپایه پدیکې نسبت د عموم خصوص مطلق دی، پدې شان سره چې هر شبه فعل معنی د فعل دی، خو هر معنی د فعل شبه فعل ندی ځکه شبه فعل د پته وائی چې دلالت کوي، په معنی مصدری باندې (۲)، او عمل کوي په شان د عمل د فعل باندې (۳) او شریک وی د فعل سره په حروف اصلیه و کې، او معنی د فعل د پته وائی چې دلالت کوي په معنی مصدری باندې او عمل کوي په شان د عمل د فعل خپل، بیا برابره خبره ده چې په حروف اصلیه و کې د فعل سره شریک وی، او که نه وی او د کومو اشیاو په میځ کې چې نسبت د عموم خصوص مطلق وی، هغه دوه مادی غواری، یوه ماده اجتماعی او دویمه ماده افتراقی.

۱. ماده اجتماعی چې شبه فعل هم وی، او معنی د فعل هم وی لکه اسم فاعل، اسم مفعول، صفت شبه اسم تفضیل او مصدر شو.

۲. او ماده افتراقی چې معنی د فعل وی او شبه فعل نه وی لکه اسم فعل جار مجرور ظرف حروف بناء اسماء اشارت او اسماء افعال شو.

مؤنل: چې الی مایلیه یې وویل نو الی الاسم یې ولې ونه ویل سره ددې نه چې فرص منصبي د مصنف اختصار بما هو اختصار دی.

چوپایه الی مایلیه یې اوایل او الی الاسم یې ونه ویل لپاره ددې چې داخل شي پدیکې دا قول د الله چې وضاحت علیهم الارض بمارحیت، ځکه دلته مایلی د حرف جر اسم نه دی بلکه فعل دی په نویل د مصدر سره تړنه اسم جوړ شوی دی، لهندا مایلی د حرف جر حرف نه راځي لپاره ددې چې لازم نه شي انشاء د مستقل غیر مستقل ته او فعل هم نه راځي لپاره د دې چې لازم نه شي انشاء د شی الی نفسه پس متعین شو مایلی د حرف جر اسم دی، او اسم عدم دی که حقیقه وی لکه مرت بزید او که نولیا وی لکه وَصَلَتْ عَلَيْكُمْ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ددې وجی نه د خول د حرف جر محص دی، په اسم پورې او (الله) کې دوه ضمیرونه دی یو ضمیر مستتر فاعل دی او بل ضمیر منصوب متصل مفعول به دی، ددې ضمیرینو په مرجع کې دوه احتماله دي.

۱. یو دا چې ضمیر مستتر راجع دی، ما ثاني ته او ضمیر منصوب راجع دی ما اول ته.

۲. یا بالعکس دی چې ضمیر مستتر راجع دی، ما اول ته و منصوب متصل راجع دی ما ثاني ته او بلی اصل کې یولی وو، و او واقع شو په میځ د یاء مفتوحه او کسره کې نو بناء په قاعده د بعد باندې و او حذف شو بلی شو بنا په قاعده د یرمی باندې ضمه د یا وغورځیده، نو بلی شو او پدې نوع، ول کې لاندی ده، د اثنا عشر امورو نه (۱) معرفت د ذات، (۲) اسم (۳) وجه د تسمیه، (۴) معرفت، (۵) تعداد (۶) مصداق (۷) مدخول (۸) عمل، (۹) وجه د عمل (۱۰) وجه د تقدیم (۱۱) اقسام (۱۲) معرفت د معانی وو.

نو دا نوع باعتبار الذات حروف دی به اسماء او به افعال او نومونه ددی خلور دی،

(۱) حروف الجر. ۲) حروف الاضافه. ۳) حروف المعنی. ۴) او حروف ربط حروف جر ورنه
 خکه وانی چې دا جر وړکوی مدخول لره یا جر را سکلوه وانی، او دا حرف را کاپی معنی د فعل
 مایلی ته. و حروف اضافه ورته خکه وانی چې فعل یا معنی د فعل مصاف کیږي اسم ته په واسطه
 د حرف جر سره بحو مرت برید ایا مار برید او حروف معانی ورته خکه وانی چې دا هر یو حرف واضح
 وضع کړی دی د جدا جدا معنی لپاره لهدا دا د حروف معانی ورته خکه وانی چې دا هر یو حرف واضح
 خکه وانی چې دا ربط را وولی بین الاثنین بحورید فی الدار. او تعریف ددی مذکور فی المتی دی او
 تعداد ددی مشهور اثنس دی. او مصداقونه یې **وهی من وانی** دی، او مدخول یې اسم دی اسم عام
 دی، که حقیقه وی او که تا ویلا وی، او عمل ددی جر دی په مدخول کې جر عام دی، که لفظ وی
 نحو مرت برید یا تقدیراً وی نحو مرت موسی یا محلاً وی نحو مرت بهذا او دخول د حرف جر په
 اسم باندې او جر وړکول، اسم لره دا سماعی دی، عقل لره پدیکې دخل نشته او حروف جاره کې یې
 د ټولو نه اول من ذکر کړه لانه لاتنداء یې الی ذکر کړه لانه لاتنها. نو پدیکې صنعت طاق
 راغی، چې معه عبارت دی د جمع کولو د متکلم به بین المعنیین متقاتلین او دا فائده کوی حسن
 عارضی په کلام کې او ورپسې یې حتی ذکر کړه، لاته ایضاً لاتنها. بیا یې فی ذکر کړه، خکه دا
 راخی په ظرف زمان یا مکان کې او بیا یې ب ذکر کړه خکه دا کله کله راخی بمعنی فی بیا یې لام ذکر
 کړه، خکه دا شریک دی د مخکې حروف جاره دسره په احصا ص بالحر فیت کې بیا یې رب ذکر کړه
 لان فی خلاف چې دا حرف دی که اسم نو دا عبدالجمهور حرف دی، او عند البعض اسم دی، په
 خلاف د باقی حروف مذکوره چې دا حروف دی بالاتفاق او واو د رب فرع د رب دی، لاته بمعنی
 رب، بیا یې واو قسمیه ذکر کړو لوجې د اشتراک د دې د واو رب سره په واو یا فرعیت کې لاته فرع
 للباء او ورپسې یې باء ذکر کړه خکه دا اصل ده په قسم کې بیا یې تاء قسمیه ذکر کړه، خکه دا فرع د
 باء ده په قسم کې بیا یې ذکر کړه، عن و علی و مذو منذ و وجی د اشتراک ددی خلور وارونه په
 اسمیت او حرفیت کې او عن یې مقدم کړو په علی باندې خکه مشابهت د حرف سره پدیکې زیات
 دی د علی به خکه پدیکې وضع ثانی ده بخلاف علی په هغې کې وضع ثلاثی ده او کاف یې وروسته
 کړو اگر چې وضع احادی ده، پکې د وحی د قصور او نقصان د کاف به په دخول کې پدی شان سره
 چې دا په اسم ظاهر داخلیری، نه په ضمیر او ورپسې یې ذکر کړو مذ او منذ د وجی د نقصان نه په
 مدخول کې چې دا په اسم ظاهر داخلیری، او بیا فقط په زمانه داخلیری، بیا یې حلا او عدا او هاش
 ذکر کړو، لانهم مشترکون فی الحرفیه والفعلیه او دا حروف جاره دوه قسمه دی،

(۱) یو مشهور، (۲) دویم غیر مشهور، مشهور اوولس دی کما فی قول الشاعر،

باء ونا کاف ولام واو و منذ و مذ خلا

رب غاشامن عدا فی عن علی حتی الی

او غیر مشهور اوه دی کیم لات لو لاهم لعل ومتی او معنی الی والو او معنی رب یو مجموعه حروف چاره خلور وشت دی هکلی عمل د حر کوی صرف پدی م استعهامیه کپ اودها استعهامیه به الف عورخوی او په حالت د وقف کپ متصل کپری پدی پوری هاء سکنه نحو کیمه اولات عمل د حر کوی په حین او مراد ددی کپ لکه ساعة وعیره، او لولا عمل د حر کوی صرف په صیر کپ بحولواهم لو لاک الح او متی حرف جر دی. په لغت د هزیل قبیله کپ نحو حرحها متی کپ ای من کپ و مثل دلعل چاره بحولعل ابی المعوار منک قریب، او و په معنی د الی سره حرف جر دی بحولال منک او تعظیسی حق. او و او معنی رب حرف جر دی عند بن حاجب او ددی به علاوه دا یو حروف چاره غیر مشهور یی به دی ذکر کری.

۱. لعدم شهرت. ۲. دوحی د کیدو د اختلاف به په دوی کپ چې دا حروف چاره دي و که او دا حروف چاره باعتبار الذات په خلور لسمه دی.

۱. یو قسم هغه دی چې مشترک دی بین الاسم والحرف او دا دری حروف دی. مد ومعذ والکاف، دویم قسم هغه دی چې مشترک دی بین لفعل والحرف او دا هم دری دی حاشا حلاو عدا دریم قسم هغه دی چې مشترک دی بین الاسم والفعال والحرف و دا هم دری دی فی عن علی خوزم لم هغه دی. چې مختص دی په حرف پوری سمي وفعلی به راخی هغه وه دی. لکه باقی حروف شو او معنی د حروف چاره و مصنف په خپله یی سوی (عن للابتداء).

لکه هر که چې فارغ شو مصنف د بیان د حروف چاره و به احتمالاو شروع یی وکړه په تفصیل د حروف چاره و کپ یو ویل پس للابتداء الح د تفصیلیه ده. ترکیب، او من مر د اللفظ علم دی د هغه من لپاره چې وقع کړی. په تراکیبو کپ مبتداء للابتداء ظرف مستقر خبر د مبتداء، مبتداء مع لجر جمله خبریه اسمیه مفصله.

ترجمه. پس کلمه دمن چې دا یو حرف دی. د حروف چاره و به للابتداء دا وضع کړی شوی دی د ابتداء دغایه دپاره.

تشریح. من او لایه دری قسمه دی، ۱. یو من فعلی چې د صیغه د واحد مذکر امر حاضر معلوم ده. دمان یمین میانه معنی الکذب د هغه معنی دا ده، چه دروغ ووايه، ۲. دویم من اسمی دی د امراد اللفظ علم دی د هغه من دپاره چې وقع کیری په ترکیبو کپ لکه دله شو ۳. من چاره چې داخلیری به سم بلندی او اسم لره جر ورکوی، او من چاره په استعمال دکلام د عربو کپ په شلو معایو سره راغلی دی. او مصنف دلنه دری ذکر کړی دی. دوحی د شهرت نه او باقی یی ترک کړی دی دوحی د عدم شهرت به، ۱. للابتداء ابتداء ادوه قسمه ده یو ابتداء کلی ده چې مطلق شروع کردن نه وائی دا معنی د ابتداء ده چې صیغه د مصدر ده و سئل ده.

۲. ابتداء جری چې شروع کردن من شن معین دا معنی حرفی ده، معنی د من ده او غیر مسنده ده، یی دامن ابتدائیه دوه قسمه دی ۱. اتصالیه، ۲. غیر اتصالیه. اتصالیه دپته وائی چې مدخول

ددې امر کلی وی او لاندې یې حریات وی او علامه یې دا ده چې ذکر وی وروسته د هغې نه یو جزې و جزیات به کافي قول ابن حاجب رحمه العاقل

(۲) او من ابتدائه غیر اتصالیه دینه وائی چې گرځوی مدخول خپل مبتدا منه د ما قبل لپاره او علامه یې دا ده چې مقابل کې یې الی راځي، نحو سرت من البصرة الى الكوفة یا هغه حرب راځي چه بمعنی الی وی نحو اعود بالله من الشیطان الرحیم دلته بآء بمعنی الی ده ای التجی من لشیطان الرحیم الی الله او غالباً د امن ابتدائه راځي، ابتدا دعایه لپاره په مکان کې نحو قوله تعالى سُبْحَنَ

الرَّبي اشرى من كل شيء التَّجويد التَّجويد الحركات الى السجدة الاقصا.

(۳) او کله د ابتدا دغایه لپاره راځي، په زمانه کې نحو قوله تعالى لَسِيْدًا اَوْسَرَ عَلَى الْفُرْقَانِ مِنْ الْكَلْبِ وَقوله عليه السلام فمطرونا من يوم الجمعة الى يوم الجمعة (۳) او کله د ابتداء دغایه دپاره راځي په

اشخاص کې نحو قوله تعالى اَللّٰهُمَّ شَكِّرْ لِيْ بِشَيْءٍ لَقِيَكَ الرَّحْمٰنُ الرَّحِيْمُ.

(۴) او کله د ابتداء دغایه لپاره راځي په احداثو کې پدې شان سره چې مدخول ددې مصدری دی او

دا مصدر گرځوي مبتداء منه دپاره د فعل، نحو عجبت من اقدامك هذا الامر،

سوال: ته وائی چې من جاره راځي دغایه لپاره نو ابتداء خو اول الشی ته وائی او غایه آخر الشی ته

وائی نو د اخوا ضافت د مبانی مبانی ته راځي، مثل انسان حمار او دا نه دی جائز،

جواب: (۱) دلته غایه بمعنی نهاية الشی نه بلکه ذکر دغایه دی او مراد ترینه فعل دی ځکه غایه

غرض او مقصود ته وائی او فعل هم مقصود د فاعل دی،

(۲) یا ذکر دغایه او مراد ترینه مسافت دی مجازاً ځکه غایه جز دی او مسافت کل دی، اطلاق د جزء

یې کړی دی په کل باندې مجازاً،

(۳) یا دامن راځي د ابتداء د غایه لپاره دا معنی چې دامن راځي د ابتداء د هغه شی لپاره چې د هغه

لپاره نهایت وی، او کوم شی دپاره چې نهایت نوی د هغې د ابتداء لپاره نه راځي، لکه ذات او

صفات د الله تعالی شو، (والتبيين) بل دامن راځي د حروف حاره وېنه د تبیین دپاره پدې شان سره چې

گرځوی مدخول خپل بیان د ما قبل او علامه یې دا ده چې صحیح به وی وضع دالذی په مقدم ددې

باندې او مدخول ددې به خبر د مبتداء وی، نحو قوله تعالى فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ مِنَ الْاُولٰٓئِیْنِ اى الذی هو

الاوثان او که صحیح نه وو وجع د الی په مقام ددې او صحیح نه وو گرځول د مدخول ددې خبر د

مبتدا محذوف نو هغه به من بیایه نوی او دامن بیایه که واقع شوی وو وروسته د معرفی نه نو دا

جار محروم باعتبار المتعلق به منصوب وی، سا بر حالیت او که وروسته د نکړې نه وو نو صفت به

وی د مکړی لپاره او من چې واقع شی وروسته د ما او د مهمما نه نو غالباً راځي د بیان لپاره کافي

قوله تعالى مَا تَسْخَرُ مِنْ اَيٍّ مِّنْ اَمْنٍ اِنَّهٗ يَفْتَسِرُ مِنْ دَحٰۤىۤئِ فَلَاسَیْکَ لَهَا مَهْمَا تَلٰۤىٰا یُوْرِیْکُمُ وَالتَّبَعِیْضُ او درنم دامن

راځي د تبعیض دپاره پدې شان سره چې دامن دلالت کړی چې دا حکم ثبت دی بعض افرادو د

مدحول زه او علامه يې دا ده چې دامن لری کړی او هغې په خای باندې بعض کیردی، نو معنی یې صحیح کیرې، نحو اخذت من الدراهم ای بعض الدراهم وقوله تعالى وثبتهم من ظم الله ای بعضهم من ظم الله فثابتهم بثبت ای بعض مارزقا هم لا تألوا آله حتى تثبتوا وثبت اصل کې من ما وو، په قاعده د یرملون باندې مون بدل شو په میم باندې او میم په میم کې مدغم شو نو میا شو او دامن تعیضی دی، او قرینه پدی باندې قرائت د ابن مسعود دی، حتی تنفقوا بعض م تعبون لهذا یو بری چې د الله لاز کې مال خرج کوی، نو بعض به خرج کوی نه ټول ځکه دا بدي مناسب چې ټول مال د کړی بل چاته او بیا د بل چاته سوال کوی، او هر چې اوبیکروو نو دا خصوصیت د هغه وو،

ثانی څلورم دامن راځي زائد په استعمال د کلام د عربو کې د هغې علامه دا ده چې دامن لری کړی شی نو نقصان نه راځي په اصل معنی د کلام کې (فی غیر موجب) او دامن راند راځي په کلام غیر موجب کې عند البصریین، خلافا للکوفیین والاخفش، خلاف ثابت دی د کوفیین او اخفش لپاره چې هغه وائی د من چې څنگه په کلام غیر موجب کې راځي نو دارنگې په کلام موجب کې هم راځي، پس زده کړه دا خبره چې من رانده کې اولادوه مدهه دی،

۱. یو مذهب د بصریو دی او، بل مذهب د کوفیینو او د اخفش دی، بصریین وائی چې دا من راند راځي په کلام غیر موجب کې او په کلام موجب کې راند نه راځي، او کوفیین او اخفش وائی چې په کلام موجب او غیر موجب دواړو کې راند راځي، کلام موجب هغې ته وائی چې په هغې کې حرف نفی نهی او استفهام نوی او غیر موجب هغې ته وائی چې دا پکې راغلی وی، نحو قوله تعالى ما قرئ لی خلقی الرحمن من نقرته، ما اخذ الله من نقر هل یحس منهم من لیس هل من خلقی غیر الله فافترطانی الکتب من نقره ای من تقریظ چې دامن زائد راغلی دی، په مفعول مطلق کې، دامن زائد راځي وروسته د نفی نه دپاره د تنصيص او د تهریح په عموم باندې نحو ماجاءنی من رجل دلته دامن زائد راغلی دی لپاره د تنصيص په عموم باندې ځکه چې کله من به وو ذکر نو دا محتمل د احتمالین وو،

۲. احتمال د نفی د جنس پکې هم شته یعنی حسن رجل نه دی راغلی او احتمال د وحدت پکې هم شته چې یو سړی نه دی راغلی او ماجاءنی من رجل چې ووائی په زیادت د من سره نو تصریح وشوه په عموم باندې پدی شان سره چې نفی د جنس رجل یې کړیده نه نفی د وحدت فاذا قیل ماجاءنی من رجل فلا یصح ان یقال بل رجلان واذا قال ماجاءنی رجل یصح ان یقال بل رجلان،

۳. او کله راځي لتاکید العموم نحو ماجاءنی من احد دلته دا من لتاکید العموم دی ځکه لفظ د احد په خپله دلالت کوی، په عموم باندې نو په من زائد سره تاکید د عموم راغی، او من زانده چې راشی په معرفه کې نو د تاکید د نفی لپاره راځي ولله کلان من فطرو شبهه مقول، دا جمله مستانقه جواب د سوال، اعتراض د جاب د کوفیینو او اخفش نه په بصریانو باندې چې تاسو وائی چې من راند راځي په کلام غیر موجب کې فقط او په کلام موجب کې نه راځي، دا قاعده ستاسو منقوضه شوه پدی مقوله د

عربو بدي چي قد کان من مطر دلته من راند راغلی دی په کلام موجب کي دارنگي دا قاعده ساسو
منقوضه شوه. پدي قول د الله بدي وَلَقَدْ جَاءَكَ مِنْ نَبِيِّ الْأَنْزِيلِ دامن راند راغلی دی. په کلام موجب کي
دارنگي دا قاعده منقوضه شوه پدي قول د الله سره چي يَقْبِضُ لَكُمْ مِنَ الذُّبُورِ دلته دا من راند راغلی
دی. په کلام موجب کي. خکه که دامن دلته راند نه شي بلکه تعيضي شي نو لا ميري تناقص ددي
يت د لَفَّ يَقْبِضُ الذُّبُورَ جَمِيعًا سره او دا قاعده ساس منقوضه شوه پدي حديث سره چي اِنْ مِنْ أَشِدَّ النَّاسِ
هَذَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ الْمَصْرُورِينَ مِنْ أَشَدِّ النَّاسِ اسم دان او المصرورون يي حر دی. او دامن راند دی. خکه که
زائد نه شي نو دا اسم دان لپاره نه واقع کيري. نو مصعب راغلی او جواب يي وکړه د طرفه د بصريانو نه
چي دا قول د عربو چي قد حکان من مطر وشبهه. پ ددي په شان نور ترکیبونه نه شو متاوله تاویل کړي
شوی دی په دي کي هر چي قد کان من مطر نو دلته دامن بيا بيه دی د صمبر د کان دپاره چي راجع دی
شي ته او وَلَقَدْ جَاءَكَ مِنْ نَبِيِّ الْأَنْزِيلِ کي من تعيضي دی. او يعفر لکم من ذنوبکم کي هم تعيضي دی
او تناقص نه راخي بين الايتين خکه د په باريه د قوم د نوح کي دی او د الله يعفر الذنوب جميعا په باريه
د امت د نبي صلي الله عليه وسلم کي دی.

۴. یا هلته مراد د دسوت نه حقوق العباد دی او ددی نه مراد حقوق الله دی او په حدیث کې من زنده دی بلکه اصلی دی، او دا حرر محروور حر مقدم دی او المصوورون مبتدا مؤخره ده، او دا جمله خبر داز دی، او اسم داز ضمیر شان محدود دی.

(۵) للقسام نحو من ربي لأفعلن كذا (۲)، نحو ايت مي بمرة هارون من موسى،

٧. للعدل نحو أرميئيل والعيزة الثباني من الأجرة ٨، للتفضيل نحو زيد أفضل من عمرو،

٩. للسبب نحو قوله تعالى وَمَا سِطْرُكُمْ إِلَّا عِندَ رَبِّكَ فَاعْلَمُوا ٩٠

۱۰. نتیجہ زید نحو لقیۃ اسد اس زید ۱۱. للاستعدہ نحو بکروک من طری حنی ای بطرف خفی.

١٢، للطرفية نحو قوله تعالى: **إِنَّا نُرِيدُكَ الْمَلَكُوتِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ** في يوم الجمعة.

١٣. للمجازرة مع قوله تعالى: **يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ** عَمَلَيْنِ هَذَا.

١٢) للفصل نحو قوله تعالى وَلَقَدْ يَمَنُّ الْفَرِيقُ مِنَ الْمُجْرِمِ

(۱۵) یعنی عند حقوله تعالیٰ ان شرک سے منع ہو اور اولاد نہ لے کر اپنے اہل بیت کے ساتھ رہے۔

۱۲، بمعنی الی نحو قریت منه ای الیه، ۱۷، نلاست عراق نحو ما ج عنی من احد.

١٨) للاتصال بحواثث مبي بضرثة هارون من موسى.

١٩ للاستعلاء، نحو قوله تعالى وَتَحَرُّونَ مِنَ الْآلِيَّةِ تَامُوا إِلَى عَلَى الذِّسْ،

٢٠) للنشيه نحوقوله عليه السلام خلقت المرأة من الضلع، كه الف لام به المرأة كي عهدي خا رحي
سي المراد منه حواء يا من به حيله معني سره دي، او كه الف لام استغرائي شي بيا من به معني

دکن سره دی، او مؤید ددی دپاره بل حدیث دی. المراد ک لظیع بل مثل العحوه من الحة ای مثل شجر الحة. لکھاة من الم ای مثل الم.

والی (لانتها) (وېط) هر کله چې ورغ شو مصف د بیان د معایبو د من نه یو شروع یی وکړه په بیان د معایبو دالی کې یو وی ویل والی لانتها.

ترجمه بل حرف د حروف حاره ویه الی دی، او الی په استعمال د کلام د عربو کې په شپږو معنیو سره راغلی دی (لانتها) دا وضع کړی شوی دی ددی دپاره چې دلالت وکړی په انتها د معنی ددی پدی شان سره چې گرځوی مدخول خپل مسهی لته پړه د ماقبل ددی څلور صورتونه دی

۱. کله دا انتها د عیدیه پړه رځی فی الممكن نحو قوله تعالى شَتَّانَ الَّذَيْنِ أَشْرَيْنِ بِعْتَبِهِ. لِتَلَايِكَ الْمَسْجِدِ
الْحَرَامِ إِلَى الشَّجَرِ الْأَقْصَا ۲. کله راځي لانتها العایه فی الزمان نحو قوله تعالى لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا مِّنَ الْأَرْضِ
۳. په اشخاصو کې نحو جنت الیک.

۴. فی الاحداث نحو صل بالقوی الی رصی ۵. والی چې انتها العایه دپاره راځی دا دوه قسمه دی. (۱) اسقاطیه. (۲) امتدادیه

۱. سقاطیه دینه وائی چې دا الی ماقبل حکم راګړی او رسوی یی مدخول خپل نه و د مدخول نه علاوه د نورو نه یی ساقطه وی او علامه یی دا ده. چه سر د کلام نه متداول وی مدخول د الی لره
نحو قوله تعالى فَأَعْبِلُوا وَجُوهَكُمْ وَأَبْصِرْكُمْ إِلَى الْمَرَايِقِ

او لی امتدادیه دینه وائی چې ماقبل حکم رسوی، دمدخول خپل پورې او د حکم نه نشته وی مدخول خپل لره دهعې علامه دا ده، چې سر د کلام متداول به وی مدخول د الی لره نحو قوله تعالى تَزُورُوا الْكِبَرَاءَ إِلَى الْبَيْتِ ۲. وبمعنی مع الی راځي معنی مع قلیلا لره رمنه په محبت قلیله سره دهعې علامه داده چې لی لری کړی او دهعې په حای ددی لفظ د مع کبردی. نو په معنی کې نقصان نه

رځی، نحو قوله تعالى مَن أَصَابَكُمْ مِنَ الْقُرَىٰ فَلْيُكْفِ إِلَيْكُمْ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ إِلَىٰ أَنْ تَوَلَّوْا لَكُمْ

۳. للطرفیه نحو قوله تعالى يَتَخَمَّسُكُمْ إِلَىٰ يَوْمِ الْفَيْصَةِ،

۴. معنی عند نحو قوله تعالى رَبِّ الْخَرَابِ إِلَىٰ عَمْدِي،

۵. بمعنی من نحو قوله تعالى بَرَاءَةٌ مِّنَ الْقَوْمِ الَّذِينَ هُم مِّنَ الْمُشْرِكِينَ ای من لدین،

۶. معنی اللام نحو قوله تعالى الأمر الیک ای الأمر ینک او دا معنی مصف دی دکرځی، لفظه والبدرة، (وحتى) بل دحروف حاره ویه حتی دی حتی اولادری قسمه دی.

۱. حتی ابتدایه نحو قوله تعالى حَتَّىٰ تَكُونَ لَكُم مِّنَ الْقَوْمِ مَوَدَّةٌ وَقُولَ لِمَنْ هُوَ لَكُمْ مَوَدَّةٌ وَتَكُونَ لَكُمْ مَوَدَّةٌ وَتَكُونَ لَكُمْ مَوَدَّةٌ ۲. حتی جاریه او حتی جاریه په استعمال د کلام د عربو کې په څلورو معایبو سره راځي

وحتى كذلك حتى هم به شان دالی دی په کون دده کې لانتها. حتی مشبه او کف اداة تشبيه او مشار اليه د ذلك چې الى دی، مشبه به او وجه د شبه انتها. ده يعنى لکه څنگه چې الى راځي لانتها. الغاية نو حتى هم راځي، پدی شان سره چې دا حتى گرځوی، مدخول خپل منتهی اليه لپاره د غير او حتى چې د انتها لپاره راځي، په هغې کې هم صور اړيحه دی (۱) لانتها. الغاية فی امکان نحو سرت البلد حتى السوق ۲ فی الزمان نحو سمت المارحة حتى الصباح ۳ فی الاشخاص نحو

كلت السمكة حتى رأسها (۴) فی الاحداث نحو قوله تعالى حَتَّى تَطْلُعَ النُّجُومُ

(۲) وبمعنى مع كثير او دا راځي بمعنى مع په زمانه كثره کې او په مجيئت كثره سره نحو قرأتی

يُرْدِي حتى دعائى، اكلت السمكة حتى رأسها اى مع رأسها

سوال: لکه څنگه چې الى راځي بمعنى مع نو حتى هم راځي نو وحتی كذلك یې ولې ونه ویل.

جواب: دا دی چې ځان له یې ذکر کړه او پدی تشبيه باندې یې اکتفاء ونه کړه، ځکه که اکتفاء یې کړی

وی په تشبيه باندې نو مساوات معلومیدو حالاتکه دا پدی مجيئت بمعنى مع کې مساوی ندی

دالی سره بلکه حتی كثير راځي، او الى قليل راځي.

(۳) حتى بمعنى الى نحو سرت حتى تغيب الشمس اى الى عيبوبة الشمس؛

(۴) وبمعنى كى نحو اسلمت حتى ادخل الجنة اى كى ادخل الجنة.

(۵) بمعنى الاچې دا حتى دلالت کوی چې دا ما بعد خارج دی حکم د ما قبل نه کمافی قول

الشاعر ليس العطاء من الفضول سماحة
فی وجود وما لديك قليل اى الآن بجمود

ويختص بالظاهر مختص دی دخول د حتی په اسم ظاهر پورې قياساً، الظاهر صفت دی، تقضه د

موصوف کوی او موصوف مو ور له اسم راويستو په قريني د مقام سره ځکه مراد د ظاهر نه مقابل د

ضمير دی، نه خلاف د مقدر، (۱) استغناء عنه بالی، (۲) لپاره ددې چې لازم نه شی التباس د

منصوب او مجرور په ميسخ کې ځکه حتی چې داخل شی په ضمير باندې نو پته نه لگی چې منصوب

دی که مجرور (خلافا للمعمول) خلاف شوی دی د جمهورونه په خلاف کولو سره داسې خلاف چې ثابت

دی، مبرر لره د هغه په تر باندې د خول د حتی په ضمير باندې هم جائز دی او دليل د هغه دا قول د

شاعر دی. فلا والله لا يبقى الناس
فتس حثاك يا ابن لبى زياد

جواب د طرفه د جمهورونه دا دی چې دا شاذ دی.

(مايه الاشتراك فرميان الى وحتى)

(۱) دواړه راځي لانتها. الغاية، (۲) مدخول د الى كله داخل وی په ماقبل کې او كله خارج وی

دارنگې حتی دی، (۳) دواړه راځي بمعنى مع.

(مايه الامتياز فرميان الى وحتى)

(۱) الى راځي بمعنى مع قليلاً او حتى راځي كثيراً

(۲) دخول د حتی مختص دی په اسم ظاهر پورې بخلاف الى.

(٣) که حتی داخل شی به ضمیر باندی خلاف القیاس نو الف د حتی ثابت پاتی کیچی یقال حتاک
حتا بخلاف الی دا چي داخل شی به ضمیر باندی نو الف بی نه پاتی کیچی بحو الیه الیک، په شان
دلن باندی یقال فیہ لدیہ لدیک،

٢. مدخول د حتی جز اخیر د ماقبل وی، نحو اكلت السمكة حتى رأسها یا جز ملاقی دا خیر د ما
قبل وی نحو تمت السارحة حتى الصباح مراد د صباح به صبح صادق دی، او دا جز اخیر دلیل ندی
بلکه جز اخیر دلیل صبح کاذب دی، او د هغی محاور دی او ملاقی دی او د الی په مدخول کې دا
نظر بندی لهذا تمت السارحة الی نصفها او الی ثلثها ونلی شی، او حتی نصفها نه شی ویلی ځکه
نصف نه جز اخیر د شپې دی، او نه جز ملاقی دی دا حیر د شپې سره،

(٥) په مدخول د حتی کې جر واجب ندی بخلاف الی،

(٢) پس د حتی نه مضارع منصوبه راخی بتقدیر ان بخلاف الی، (٧) حتی راخی بمعنی الایخلاف
الی، (٨) الی کله راخی بمعنی اللام او کله بمعنی فی کله بمعنی عند بخلاف حتی،
ولی للظرفية: دما، هر کله چې فارع شو مصنف د بیان د معنی د الی او د حتی نه نو شروع یې وکړه په

بین د معنی د فی کې نو وی ونل د فی للظرفية فی اولادې قسمه ده،
١. اسمی، (٢) فعلی، (٣) حرفی هر سه ... قسمه ده،

(١) بمعنی فم چې دا یو اسم دی د اسم ... به بحو وکسته موه الی فی،

(٢) فی اسمی علمی چې دا مراد اللفظ علم وی د هغه فی لپاره چې واقع کیچی په تراکیبو کې لکه

پدی مقام کې شو، او فی فعلی صیغه د واحد مؤنث امر حاضر معلوم ده د و فی یقی وفه نه اوف
واحد مذکر امر حاضر دی په شان دق،

مثال: هند فی څه ترکیب دی جواب: هند مادی مفرده معرفه ده مسی علی ما یرفع فی صیغه واحد

مراشه امر حاضر معلوم ضمیر پکې مستتر دی هغه ورله فاعل یا جمله انشائیة امریه جواب نداء ده

مثال: یوسف ذلیخا څه ترکیب دی جواب: یوسف منادی مرخمه ده اصل کې یا یوسف ورف صیغه

واحد مذکر امر حاضر معبره ضمیر پکې مستتر دی هغه ورله فاعل ذلیخا ورته مفعول به دا جمله

انشائیة امریه جواب ده دی، او ترکیب په شان د یوسف اعراض عن هذا باندی دی، اوفی حرفی

داخلیچی په اسم باندی او ... لپاره جر ورکوی، لفظا یا تقدیرا یا محلا، اوفی حرفی په استعمال د

کلام د عربو کې په دوولس معانیو راخی مصنف صرف دوه ذکر کړی دی د وجی د شهرت نه او نور

بی نه دی ذکر کړی د وجی د عدم شهرت نه،

(١) للظرفية: فی راخی لپاره د ظرفیت د مدخول د یو شی پدی شان سره چې دا فی مگر خوی مدخول

خپل ظرف لپاره د غیر حقیقة نحو الماء فی الکوز یا حکما نحو النجات فی الصدق لان الکذب یهلك

یعنی فی راخی، د ظرفیت لپاره او ظرفیت دوه قسمه دی،

(١) حقیقی، (٢) محازی علامه د ظرفیت حقیقی او مجازی دا ده چې دا مدخول د فی به خالی نوی

یا به ظرف زمان وی، یا به مکان وی یا به دواړه نوی که مدخول یې ظرف زمان یا مکان وو نو ظرف

حقیقی مثال د فی چي مدحول یې ظرف مکن دی، نحو قوله تعالى وَكُلُّ فِي مَلَأَتْ يَتَسَبَّحُونَ مثال د رمان
نحو سرت فی الليل مثال د دوړو نحو قوله تعالى خَلَّتْ الرُّمَّةُ ① وَتَأْتَفُ الْأَرْضُ وَهُمْ فِيْ بَعْدَ عِبْهَتِهِ
سَبَّحُوا ② فی یضیع مبیع او که مدحول یې ظرف رمان یا مکن به وو نو هغه ظرفیت مجازی دی

نحو قوله تعالى وَلَكُمْ فِي الْقَصَاصِ حِكْمَةٌ وَفِي الْقَتْلِ نَجَاةٌ حِينَ لَا يَنْجِيكَ إِحْسَانٌ.

۲ به الفاعل دیگر حلول د شی په شی کې به راعلی وی او بیه سوی که وو نو حقیقی بحواله فی
الکور و لا محاری بحواله محاب فی لصدق ۲، وبمعنی علی او کله فی راخی په معنی د علی سره
یعنی د استعلاء لپاره پدی شان سره چې گرځوی مدحول خپل مستعلا علیه لپاره د غیر قلیلاً په لړه
رمانه کې په محنیت قلبیه سره یعنی فی معنی علی قلیله ده، په نسبت سره فی ظرفی ته مثال
ددي که فی قوله تعالى وَلَأَسَيِّئُتُمْ فِي مَدْرَجَاتِهِ أَي عَلَى حُرُوجِ الْخَلِّ دله فی معنی علی دی ځکه
که په خپله معنی شی نو لا رمیری فساد د معنی ځکه تصليب کولی شي علی جروج لمخل نه فی جروج
النخل ۳، (المصاحبه) بحو قوله تعالى ادخلوا فی امم ای مع امم.

۴، (التعلیل) بحو قوله تعالى فَذَلِكُنَّ الَّذِي لُمْتُنَّيْهِ اِی لاجل مر او دته ونحو قوله عليه السلام ان امرأة
دخلت النار فی مرة، ۵، بمعنی ای بحو قوله تعالى فَرَدُّوا إِلَيْهِمْ فِيْ أَوَّلِهِمْ .

۶، (لزيادة) بحو اركبو فيهما اى اركبواها ۷، (للبذل) بحو وما الحياة الدنيا فی الآخرة الا قليل،

۸، بمعنی الباء نحو مَلَّ يَكْفُرُونَ لَا أَلَّ بِأَيْهِمْ أَفَّ فِي مَلَّ يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ ۹، بمعنی عند که فی قول الشاعر،
جاء شقيق عارضا رماحه ان بنى عمك فيهم رماح

۱۰، بمعنی بن بحو قوله تعالى فَاتَّخِذْ يَتْرَى اِی بین عادی وقول الفقهاء لی ثوب فی عشرة اى بین
عشرة يلزم له ثوب فقط، ۱۱، بمعنی من كقول الحات التاكيد تبع يقدر امر المتبوع فی النسبت،
والباء للاتصاف، هر کله چې فارغ شو د بیان د معایو د فی به نو شروع یې وکړه په بیان د معنی د ب،
کې او ب، په استعمال د کلام د عربو کې په شلو معایو سره راخی،

۱، للاتصاف الصاق په لغت کې اتصال الشئ بالشئ ته وائی او ب، چې د الصاق لپاره راخی د
هغې معنی د ده چې دا ب، گرځوی مدحول خپل ملصق به دپاره د غیر او دا الصاق عام دی، که په
طریقه د محالطه سره وی بحو به دا، دا الصاق حقیقی دی یا په طریقه د محاورت سره وی، نحو
مررت بزیدي التصق مروی ممکن بقرب منه زید دیته الصاق مجازی وائی (والاستعانة) بل راخی د
استعانت لپاره، استعانت کې لاندې ده، د معرفت د امور خصه و نه،

۱، صیغه، ۲، اصل، ۳، مفهوم لغوی، ۴، مفهوم اصطلاحی، ۵، اقسام نو دا مصدر دی د
باب استفعال نه اصل کې استعوان وو، دواو به حرکت نقل شو ما قبل ته او بدل شو په الف باندې او
لف حذف شو او په اخیر کې ترا وړی شوه اخفش وائی هغه الف چې بدل د واو نه راعلی دی، هغه
حذف شوی دی دا مذکور علامه د مصدر ده او سیبویه وائی کوم چې بدل د واو نه راعلی دی، هغه

مذكور دی او هغه بل حدف شوی دی نو عند الاحتمال استعانة ورځی او عند السبويه استعانة ورځی، معنی د استعانت دا ده چې دا ب ګرځوی مدخول خپل معاون د فاعل سره په ورود د فعل کې او علامه یې دا ده چې غالب داخلېږي، په اله د شی باندې ددې وجې به دا د استعانت ته ب د اله او ب مکمله د فعل هم وائی بحو کتبت بالقلم او استعانت دوه قسمه دی،

۱. قولی، (۲)، فعلی قولی دپته وائی چې عند الحاجة والضرورة عانة به امداد غوښتل مثل لکه بسم الله الرحمن الرحيم او فعلی دیسه وائی چې د مدخول د ب به کار اخستل او مدخول د ب په کار کې راوستل لکه کتبت بالقلم او ایدک بعد وایدک نستعین کې استعانت قولی دی، به فعلی یعنی خاص ستا به امداد غواړو به د غیر نه په ټولو مهمانو کې لېدا په وقت د ضرورت کې استعانت قولی د غیر الله نه شرك دی **والمصاحبة** او کله راځي د مصاحبت لپاره یعنی دا ب ګرځوی مدخول خپل مصاحب د ما قبل سره په صدور د معنی مصدری او وقوع کې او ب چې د مصاحبت لپاره راځي، د هغې علامې دوه دی (۱)، په ځای ددې باندې مع ذکر کول صحیح وی.

۲. استعانت راځي ددې به په وقت د محیثت د حال کې چې جوړ دی د مدخول ددې به بحو قوله تعالى لَقَدْ جَاءَكُمْ أَقْبَلُ سَلَامٌ وَبِحَقِّ قَوْلِكَ اشتریت الفرس سرجه د حلت علیه شیان الفرس او س لقه جاءکم بلحق کې چې مع الحق اوئی نو معنی صحیح ده، داربګې اشتریت الفرس مع سرجه هم جائز دی او لقه جاءکم محقق او اشتریت الفرس مصرح چې اوئی نو بلحق و سرجه ذکر کولو ته ضرورت نه پاتې کیږي،

سوال: ذکر د مصاحبت پس د الصاق نه لغوه دی ځکه الصاق شامل دی مصاحبت لره،

جواب: ذکر د مصاحبت پس د الصاق به لغوه به دی ځکه په مینځ ددې کې فرق دی، چې معرور د ب د مصاحبت د توابع د ما قبل به دی او معرور د ب د الصاق عدم دی که د توابع د ماقبل به وی او که به وی نو اشتریت الفرس سرجه کې دا ب د مصاحبت لپاره ده ځکه مدخول د ب چې سرخ دی د توابع د ماقبل نه دی، چې فرس دی او مررت برید کې ب د الصاق ده، ځکه مدخول د ب توابع د ماقبل نه ندی پس شو مصاحبت اخص مطلق او الصاق اعم مطلق،

والقابلة څلورم یا راځي د مقبلی لپاره هی التي تدل علی احتیبار الشینین علی لآخر بلا عوض ولا بدل نحو قوله تعالى اولئك الذین اشتروا الصلاة ب لهدی ای بدل لهدی و کقول الشاعر
وتظن سلمی اننی افسی مهیدلا
ارهاقی الصلال تهیم بهای بیدلها

او با عوضی او بدل هغې ته وائی چې دا ب ګرځوی مدخول خپل بدل او عوض دشی اخر به او دا داخلېږي په اعواض او ائمان باندې بحو اشتریت العبد بالفرس احدث هذا الشوب بدرهم،
والتعدي پنځم یا راځي د تعدیت لپاره په تعدیت کې لېدی ده د معرفت د امور اربعونه،
(۱) مفهوم لغوی، (۲) اقسام، (۳) تعریف د اقسامو،
(۴) کیفیت د تعدیت خاصه نو دا صیغه د مصدر ده د باب تفعیل نه عد بعد تعدیه نه تجاوز ته وائی او په اصطلاح کې دوه قسمه دی (۱) عامه، (۲) خاصه،

تعدیه عامه د نفس فعل لازم نه متعدی جوړولو ته وائی او تعدیت خاصه عبارت دی د ایرت و احداث د جعل او تصویر نه په مفهوم د ثلاثی مجردو کې د وچی د داخلولو د متکلم نه یا جاره لره په فاعل د فعل لازم د ثلاثی مجردو کې نحو ذهت سید ای صیرت زیدا ذاهما دلته مراد تعدیت خاصه دی نه عامه ځکه په تعدیت عامه کې ټول حروف جاره شریک دی، او تعدیت خاصه لپاره بیا راځي او نور حروف جاره به راځي او کیفیت د تعدیت خاصه دا دی چې دا بیا ته داخله کړی په فعل لازم د ثلاثی مجردو باندې نو دا ګرځوی هغه فعل لره متضمن معنی د جعل او تصویر لره نو مفعول، اول به ورله ګرځوی فاعل د فعل لازم د ثلاثی مجردو او مفعول ثانی به ورله مصدر د فعل لازم د ثلاثی مجردو وی معنی اسم فاعل یا په حذف د مصاب سره او فاعل به ددی د فعل لپاره بل شی ګرځوی او بیا چې د تعدیت لپاره راځي پدیکې دوه مذهبه دی،

(۱) مبرد وائی چې ددی معنی دا ده چې مصاحبت د فاعل دی د مفعول سره په فعل کې لهذا، او سیویه وائی چې معنی د تعدیت بیا بالهمره او بالتضعیف ګرځول ددی، فعل لازم لره معنی د جعل او تصویر لره او مذهب د سیویه غوره دی، ځکه تعدیت د مبرد په مذهب باندې په

ذَهَبَ اللَّهُ يَتَوَرَّعُ كَيْ غَيْرَ مَتَّصِرٍ دى.
(۲) (والظرفية) شپږم بیا راځي د ظرفیت دپاره پدی شان سره چې ګرځوی مدخول خپل ظرف د ما قبل لپاره او علامه یې دا ده چې بیا لری کړی او د هغې په ځای باندې فی ذکر کړی نو معنی یې صحیح کړی، ظرفیت عام دی چې مکان وی نحو قوله تعالى وَلَقَدْ نَعَرْنَا آلَ فِرْعَوْنَ أَنَّهُمْ ابْنُ مَرْيَمَ وَجَاءُهَا الْمَصِيرُ بجانپ الطور ای فی جانب الطور اطلبوا العلم ولو بالصين وقول الشاعر،
تطاول ليلك بالاثمد ای فی الاثمد ونام الخلی ولم ترقد

یا ظرف زمان وی نحو قوله تعالى لَمَّا نَسُوا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ای فی سحر
(۷) (والزائد) اووم بارانده راځي زائد دا معنی چې په ازاله او حذف ددی سره نقص نه راځي په اصل معنی د کلام کې او راند راځي د تاکید د نفی یا تقویت د عمل یا د تحسین د کلام لپاره او د زائد دا معنی نده چې بی فائدی وی، ځکه په دغه معنی سره زائد په قران کې نه راځي او بیا زانده په قران کې راغلی ده، بارانده په دوه قسمه ده، (۱) قیاسی، (۲) سماعی.

قیاسی هغې ته وائی چې زیادت د بیا مسموع وی د عربو نه په یو ترکیب کې او نور هم په هغې باندې قیاس کولی شی اگر چې زیادت د بیا دیکې مسموع نه وي او سماعی هغې ته وائی چې مختص وی په مورد د سمع پورې ولایقاس علیه غیره او دا بیا زانده قیاساً راځي په مواضع ثلاثه کې (۱) په خبر د مبتدا کې په وقت د دخول د هل استفهامیه کې په جمله اسمیه باندې نحو هل زید بقائم او زیادت د بیا په خبر د مبتدا کې وروسته د همزة استفهامیه نه ندی جائز، فلا يقال ازيد بقائم او همزة استفهامیه او هل استفهامیه کې نه فرقونه دی، کما سیجی یو دا دی چې بیا زانده راځي

په خبر د مبتدا کې وروسته د هل لکه د حمزي نه (۲)، والهي قیاساً او راځي په خبر کې وروسته د
هي نه په ليس سره کتوله تعالى **الَّذِينَ لَا يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرَوُّهُ** ،

۳. او راځي په خبر کې وروسته د ما نا فيه نه نحو قوله تعالى **وَمَا لَهُمْ لَمْ يَأْتُوا بِالْحُجَّةِ** او با رانده راځي.
په خبر کې وروسته د لای نفی نه په طریقه د قلت سره سماعاً به قیاساً، او ما ولا المشبهین کې څلور
رفو نه دی کما مر، یو دا دی چې با وروسته د ما نه راځي قیاساً او دلته سماعاً او دا قیاساً منصوب
دی، بنا بر مفعول مطلق د زانده لپاره په اعتبار د حذف د موصوف سره ای زیاده قیاسیه یا په اعتبار
د مضاف محذوف سره ای زیاده قیاسی،

په غیره، او په غیر د خبر مدکور کې بیا رانده راځي سماعاً چې دا مسموع دی د عربو نه او مختص
دی په مورد د سماع پورې ولا یقاس علیه غیره و سماعاً هم منصوب دی، بنا بر مفعول مطلق د رانده
لپاره په حذف د موصوف یا مضاف سره ای زیاده سماعیه یا زیاده سماعاً او با رانده سماعی درې
قسمه ده: (۱) لازم، (۲) غالب، (۳) قلیل لازم نحو حسن بزیذ دا بیا زانده راغلی ده، په فاعل کې
لرو ما دا بند ده په یو ترکیب باندې چې صوره د احسن صورت د امر دی لیکن په معنی د حسن سره
دی او باب افعال د ضرورت لپاره دی ای صر زید ذ حسن،

(۲) دا بیا زانده راځي غالباً په فاعل د کفی کې نحو قوله تعالى **كُفِيَ بِاللَّهِ كُفَى** بحکم او زیادت د
بیا په مفعول به د کفی کې قلیل دی کما فی قول الشاعر،

كُفِيَ بِنَا هَضْلًا عَلَى مَنْ عَمِدْنَا   حب النبي محمد ايها

۳. او با زانده په طریقه د قلت سره راځي په اته ځایونو کې
(۱) با رانده راځي په طریقه د قلت سره په مبتدا کې نحو بحسبك درهم بحسبك مبتدا ده، درهم ورله
خبر دی او با زانده راغلی ده په مبتدا کې سماعاً، بل مثال نحو قوله تعالى **وَأَيُّكُمْ الْمَتَّقُونَ** پدیکې
ترکیب اړبه دی، په یو ترکیب باندې مثال جوړیږي او په نورو باندې نه جوړیږي (۱) ابوالحسن
اخفش وائی چې دا بیا د الصاق لپاره ده او مفتون مصدر میمی بمعنی الفتنة ورله خبر دی .
قرمهه، په کوم یو ستاسو پورې نحتی دی لوستوب،

(۲) یا د ظرفیت لپاره بمعنی فی دا خبر مقدم مفتون مصدر میمی بمعنی الفتنة مبتدا مؤخره
لیکون المعنی فی ای فریق منکم الفتنة دا هم د اخفش ترکیب دی، او ابن عطیه دا ترکیب
مستحسن گنلی دی (۳) دا بیا الصاق لپاره ده دا جر مجرور خبر مقدم المفتون بحذف الصق
مبتدا مؤخره ای بایکم فتنة المفتون (۴) با زانده ده او ایکم مبتدا او المفتون ورله خبر دی معنی دا
چې کوم یو ستاسو په لیونی دی، (۲) دا بیا زانده راځي په خبر د مبتدا کې نحو بحسبك زید

سوال: زید ته مبتدا او حسبك ته خبر مقدم وئی وائی، په شان د بحسبك درهم ترکیب ولې نه کوی؟
جواب: داسې ترکیب زه نه شم کولی ځکه دا قاعده ده، د نجاتو چې دوه اسمونه ومویدلی شی، یو
معرفه وی بل نکره وی نو د معرفي نه به مبتدا جوړوی او د نکرې نه خبر او دلته زید معرفه ده، او

حسبك بكرة ده خكه حسب د وحی د كمال توعل به به انهم كې به معرفه كیری به اصغت سره
معرفی نه ۳ مارانده راخي قليلا به معقول به كې نحو القی سده ای القی یده وقوله تعالی وَلَا تَلْمِزُوا
بِأَنبِيَائِهِمْ فَمَا يَكْفُرُوا بِهِمْ عَنِ قَوْلِهِمْ أَذِی ذَكَرَ جَرء او مراد نری كل دی معنی ۱ ده چي وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ إِلَى الْهَلَاكِ تَرَكْ لِحَدِّدْ وَكَمْ
د تركتم الحجد عليكم لاعداء، فهلككم ۴ مارانده راخي قليلا به اسم دلپس كې نحو قوله تعالی
وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ ۵ مارانده راخي به طریقه دقلت سره به خبر د لكس كې ع، ولكن حرالو
فعلت بهی ۶ مارانده راخي قليلا به حال د عامل معیه كې كمافی قول الشاعر،
حسبكم بن المسببة مستهاها،
فما رجعت بغائبة ركبها

- ای ما رجعت ركب حاشه
۷ مارانده راخي به خبر دلاكي بحولاخير بخیر بعده ندر، ديكې دوه تركيونه دی،
۱، بالنظریت ده معنی فی بی مثل به حوریری بو تركیب د قیلى د لاخير فی كثير من بحواهم نه
دی ۲، مارانده ده ای لاخير خبر بعده مار معنی هغه حیر حیر ندی چي دهعی نه وروسته اورو،
۸، به تاکید معنوی كې نحو قوله تعالی يَرْجِعْكُمْ أَنْفُسُهُمْ تَلْمِزُوا أَنْفُسَهُمْ كَيْ يَكْفُرُوا بِهِ تَأْكِيد
معنوی دی د ضمير مرفوع د يترخص لپاره ای يترخص انفسهن
سوال، دا قاعده ده د بحويانو چي تاکید د ضمير مرفوع متصل به نفس او عين سره كولی شی، پس د
تاكيد د ضمير مرفوع متصل به په مفصل سره او دلته تاکید په ضمير منفصل سره ندی شوی نو
انفسهن سره يي تاکید څنگه وشو،
جواب: دا قاعده صحيح ده خو پدی شرط سره چي به نفس او عين كې باء زائده نه وه راغلی او كه
راغلی وه نو يي تاکید كولی شی بی د تاکید په ضمير مرفوع مفصل سره،
۸، د قسم لپاره نحو سَلَامٌ عَلَيْكَ كذا، ۹، د استعطف لپاره بحوارحم بريد،
۱۰، د تعدیت لپاره نحو بابي و می یا رسول الله، ۱۱، للتحرید تجريد په دوه معانیو سره راخي،
۱، استعمال د لفظ په بعض معنی كې او انسلاح د بعض به،
۲، خروج د مشبه به د مشبه نه لپاره د مبالغې په مدح د مشبه كې چي دا مشبه په وجه د شبه كې
داسې اندازې ته رسيدلي ده چي دا مشبه به د هغې نه منتزع كولی شی مثل د اول نحو قوله تعالی
مُشَقَّاتُ الْوَيْ تُسْمِيهِمْ يُنْفِخُونَ فِي الْفُفُوفِ الْمُحَرَّمَاتِ أَوْ مَثَل د ناسي نحو لئن سئلت فلان تسئلن به البحر،
۱۲، معنی من نحو قوله تعالی عَمَّا يَتَرَفُّ بِهَا عِبَادُ اللَّهِ ای صه، ۱۳، بمعنی عن نحو قوله تعالی مَالًا تَمَلُّ
يَسْكُو وَافْرِى عَنِ عَذَابٍ وَقَعَ قاعده ب چي صله د سوال راشی نو په معنی د عن وی،
۱۴، للاستعلاء نحو قوله تعالی تَمَلُّنَ قَائِمَةٌ يَقَطَرُونَ ذَرِيرًا كَيْفَ كَيْفَ ای على قنطار،
۱۵، بمعنی إلى نحو اعوذ بالله من الشيطان الرجيم ای الى الله شعر،

دهبتم ولستم بالامير وقتتم

ترکما احاديثا ولعما موضعاً اي ولستم الي الامير

١٦. بمعنی اللام نحو قوله تعالى **وَإِذْ رَفَقْنَا بَكُمُ الْيَتْرَ**، ١٧. لسترت نحو **سَمِيعُ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ**.

١٨. للتبعيض نحو **وَأَمْسَكُوا بِرُؤُوسِكُمْ**

١٩. للتصوير او ديتہ با بيانہ ہم وائی خکہ دا راخی د بيان لپاره

واللام **وَمَا** هر کله چي فارغ شو مصنف د بيان د معنی د **مَا** نه نو شروع بي وکړه بديان د معنی د لام کي لام اولاً په استعمال د کلام د عربو کي دولس قسمه دي. کما مر يو پکي لام حارده دي کما هو المراد ههما اولام جاره بيا په ٢٨، معسو سره ر غني دي.

١. للاختصاص يو راخی د اختصاص لپاره او اختصاص دلته په معنی د ارتباط او تعلی سره دي نه په معنی د مناطقه و سره چي ما يو حد فیه ولا يو حد فی غیره نه وائی يو د لام الاختصاص د معنی چي د لام دلالت کوي په ارتباط او تعلق د سر سره دي د مدحول د لام سره دا ارتباط عام دي که نه خبغه د استحقاق سره وي نحو **الحل للفرس** **سبب** للبيت، **المسر** بخطيب، او که په طريقه **سبب** سره وي نحو قوله تعالى **لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ**، المال ليريد ي په طريقه د اختصاص مطلق سره وي نحو **الحمد لله**، (٤) ي په طريقه د سبب سره وي نحو **الاس ليريد**.

(٢) والتعطيل دويم لام راخي د تعليل لپاره پدي شان سره چي دا لام دلالت کوي چي مدحول دده علت دي د ما قبل لپاره او علت عام دي چي په ذهن کي وي نحو ضربت ريد الماديت ديتہ علت غني وائی ي په خارج کي وي نحو خرجت لمخافتك دپته علت خارجي وائی.

٣. وبمعنى عن. دريم لام راخي په معنی د عن سره پدي شرط سره چي معنی وي د قول سره کما فی قوله تعالى **قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا اطُّومُوا مِنْ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَطَمَسْتُمْ** اي عن الدين منوا دلته لام بمعنی عن دي خکه کفرو دا ویت د مومنانو په حق کي کوله په حالت د غائب والی د مومنانو کي خکه دومره جرأت په هغوی کي نه وو چي د مسلمانانو په مع کي يي د حیره کړی وي.

(٤) وزائدة. او کله راند راخی پدي شان سره چي په حذف ددي سره نقص نه راخی په اصل معنی د کلام کي نحو قوله تعالى **رَدَفَ لَكُمْ** اي ردوکم دا لام زائد دي خکه ردف متعدی بنفسه دي.

(٥) وبمعنى الواو او دا راخي په معنی د واو سره د سې واو چي کانس دي په قسم کي يعنی دا راخي بمعنی واو قسميه (للتعجب) د وجي د تعجب نه کي چي وي دا جواب د قسم امر عظيم نحو **لَا يُؤْخِرُ** الاحل فلا يقال له لقد طار الدباب خکه د جواب د قسم مر عظيمه نه دي.

٦. والرفع نحو قوله تعالى **خَلَقَ لَكُمْ مَائِي الْأَرْضِ جَمِيعًا**، **لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ** دا لام للاستفاد دي او

عني للاصرار دي. ٧. وللتعديّة نحو قوله تعالى **فَهَبْنِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا**.

٨. للاستعانة نحو **يَا لَزِيدَ انصر**، ٩. لنهده نحو **يَا لِرِيدَ لاقتلك**.

١٠. بمعنی الي نحو قوله تعالى **يَا أَيُّهَا رَّبُّكَ ارْحَمْهُمَا** اي اليها وقول الشاعر،

وقد دت الادیم لرلمشیه والمی قولها کذباً ومیسا

(١١) بمعنی وقت نحو قوله علیه السلام المستعاضة تتوضأه لكل صلاة ای وقت كل صلاة

(١٢) بمعنی بعد نحو أَفْرِ الصَّلَاةَ يُلْزَمُ الْإِنْتِزَاعُ ای بعد ذلك الشمس،

(١٣) بمعنی عند نحو قوله تعالى وَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَإِنَّ اللَّهَ فَاعٍ لِّلْمُتَّقِينَ ای عند قوم.

(١٤) بمعنی فی نحو قوله تعالى وَنَحْنُ الْوَحِيدُ الْوَاحِدُ ای فی يوم القيامة،

(١٥) بمعنی من نحو قوله تعالى مَنَعَ لَقَائِي مِنَ الْإِسْلَامِ وَالْعَمَلِ الصَّالِحِ،

(١٦) بمعنی علی نحو قوله تعالى وَلَئِنْ أَتَيْنَاهُمَا مِنْ آيٍ فَلْيَنْصَرِفْ إِلَيْهَا،

(١٧) للوجود نحو قوله تعالى وَمَا كُنَّا إِلَّا بِأَعْيُنِنَا،

(١٨) للتعجب نحو يا للماء يا للدماء ای، بمعنی کی نحو اسلمت لا دخل الجنة،

(٢٠) للتسليخ نحو قلت له، (٢١) للتمنيك نحو وهت لزيد،

(٢٢) لتقوية العمل نحو قَالَ لِمَا يَرَى مِنْ كَثْرَةِ الْبَنَاتِ يَتَوَدَّ،

(٢٣) بمعنی ان نحو وَمَا لَكُمْ إِلَّا أَنْ تَعْبُدُوا اللَّهَ ای ان يعبد الله.

ورد: (ربط) هر کله چې فارغ شو دیان د معایبو د لام جاره نه نو شروع یې وکړه په بیان د معنی د رب

جاره کې، په رب کې لاندې ده د معرفت د امور خمسة و نه.

(١) لغات، (٢) ذات، (٣) معنی، (٤) احکام، (٥) خصوصیات د رب د باقی حروف جاره و نه نو په رب

کې لغات دی لکه یې د شارح عبدالرسول پدې نظم کې.

بهي ستود شديا شفت هرکي باشم وبلخ رايس هرکي زين پدا

است لي تايا شترکيا يارکن به ازين انا مشرايع وکر ياريتا

شم را با شفت است با شيد هم است شم لا و قش نيز با کلان با

سوال: رب اسمی دی که حرفی دی جواب: پدیکې دوه مذهب دی، (١) جمهور، (٢) اخفش،

جمهور وائی چې دا یو حرف دی دحروف جاره و نه داخليږي په اسم او اسم لره جر وړ کوي نعط يا

تقدير اي محلا او اخفش وائی چې دا اسم دی او مضاف دی، ما بعد مجرور مضاف اليه دی دليل د

هغه دا دی چې دا مقابل د کم خبریه دی خکه هغه د اشاء د تکثير لپاره راځي، او دا د انشاء د تقليل

لپاره راځي، او هغه خوا اسم دی نو دا هم اسم دی لهذا رب رجل عندي کې دوه ترکیبه دی،

(١) اخفش وائی رب مضاف رجل مضاف اليه دا مبتدا ده او عندي وړک خبر دی، او جمهور وائی چې

رب جار رجل موصوف عندي وړک صفت دی موصوف مع الصفة مجرور جار دا متعلق دی فعل مقدر

پوري او مختار عند المصنف مذهب د جمهور و دی نو خکه یې رب د حروف جاره و نه وگرځوو،

سوال، معنی د رب څه ده؟ جواب په معنی مستعمل فیه د رب کې مذاهب ثلاثه دی بعض وائی چې رب للتقلیل دی، یعنی دا د انشاء د تقلیل لپاره راځي دانمانه د انشاء د تکثیر لپاره یعنی دا دلالت کوی چې دا حکم ثابت دی بعض افرادو د مدخول زما لره اکثر لره.

(۲) او ابن درستویه وائی چې رب راځي د انشاء د تکثیر لپاره دائمیه د انشاء د تقلیل لپاره.

(۳) او جمهور وائی چې د انشاء د تکثیر لپاره راځي غالب او د تقلیل لپاره راځي کله پدی شان سره چې دا رب واضع وضع کړی دی د انشاء د تقلیل لپاره او مستعملیې په انشاء د تکثیر کې غالباً مجازاً دېته عند الاصولین محاز متعارف وائی او انشاء د تقلیل معنی موصوع له د رب ده او حقیقت مهوره دی نو انشاء د تکثیر معنی معاری د رب ده او محاز متعارف دی او مجاز متعارف په شان د حقیقت دی په عدم اقتضاء د قریبه کې او حقیقت مهوره په شان د مجاز دی په اقتضاء د قریبه کې لهذا رب چې په انشاء تکثیر کې مستعملیې، نو قریبه به غواری او په انشاء د تقلیل کې قریبه غواری نظیر ددی لکه قد شو چې حوا داخل شې په مصارع باندې نو تقلیل فائده کوی غالباً او کله کله تکثیر فائده کوی نحو قوله تعالی قَدْ فَتَرَ الْكَافَّةَ او مثال د رب للتکثیر نحو قول الشاعر،

وَمَا تَحْكُمُهُ النَّفُوسُ مِنَ الْأَمْرِ.   لَهُ فَرْجَةٌ كَحُلِّ الْعَقَالِ

وقوله تعالی قَدْ فَتَرَ الْكَافَّةَ كَقَوْلِهِمْ قَدْ فَتَرَ الْكَافَّةَ، او مثال د رب چې راعلی وی د انشاء د تقلیل لپاره کما فی قول الشاعر،

الْأَرْبُ مَوْلُودٌ وَلَيْسَ لَهُ أَبٌ   وَدَى وَلَدٌ لَمْ يَلِدْ لَهُ أَبٌ

او الحکام د رب مصنف په خپله بیانوی (ولها صغر الکلام) د رب لپاره ثابت دی اولیت د کلام حملا علی کم الخبریه ځکه کم د انشاء د تکثیر دپاره راځي او رب د انشاء د تقلیل لپاره راځي او د کم لپاره خو صدارت د کلام دی نو د رب لپاره هم صدارت د کلام دی دپاره ددی چې دلالت وکړی په نو عبت د کلام باندې دا ول وهلت نه، (مقتضه) او د خول د رب مختص دی په نکره پورې یعنی دا په نکره داخلېږی نه په معرفه باندې، (۱) ځکه مقصود د رب حاصلېږی په نکرې سره معرفې ته حاجت نشته ځکه تعریف امر زائد دی، (۲) رب راځي د انشاء د تقلیل او د تکثیر لپاره او تقلیل او تکثیر په نکره کې راځي نه په معرفه کې، (۳) په رب کې ابهام دی په شان د کم باندې او وروسته موصوف ورله په منزله د تمیز باندې دی او تمیز نه وی، مگر نکره وی (موصوفه) داسې نکره چې موصوفه به وی لپاره د اظهار او تحقیق د معنی د رب چې هغه تقلیل دی ځکه نکره موصوفه تقلیل فائده کوی نحو قوله تعالی ولعبد مومن خیر من مشرک او دا عامه ده، که موصوفه وی په مفرد سره نحو رب رجل کریم لقیته، (۲) که موصوفه وی په ظرف سره نحو رب رجل امامک لقیته،

(۳) یا په جار مجرور سره نحو رب رجل فی الدار لقیته،

(۴) یا موصوف وی بالجملة الفعلية کما فی قول الشاعر،

لَهُ فَرْجَةٌ كَحُلِّ الْعَقَالِ

وَمَا تَحْكُمُهُ النَّفُوسُ مِنَ الْأَمْرِ

وقولك رب من جالك قد اكرمه

۵. یا موصوف وی په جملی اسمی سره نحو رب رحل عالم ابوه لقیته، علی الاصح اشتراط د کور د رب موصوف بن دی په مذهب اصح باندې چې هغه مذهب د ابوعلی او مبرد او ابن سراج دی، او بعض نحویانو ویلی دی چې دا واجب ندی او محار عند المصنف مذهب د ابوعلی دی.
 (وفعلا ماض محذوف قالها) او عامل د رب ماضی ده ماضی عامه ده چې لفظ وی او که تقدیرا وی ځکه رب وضع کړی شوی دی، لپاره د تعلیل محقق او دا به متصور کیږي، مگر په ماضی کې مثال د ماضی لفظا نحو رب رحل کریم لقیته او مثال د ماضی معنی نحو رب رحل کریم لم افرقه، (محذوفه) محذوف به وی دغه فعل ماضی، (قالها) په غالب استعمال کې په کلام د عربو کې د وجی د وجود د قرائن نه نحو رب رحل کریم په جواب د سوال د هغه چا کې چې یو سړی ته وائی چې ما لقیته رجلا مو ته وائی چې رب رحل الح په حذف د عامل سره د وجی د قرینې دالی نه په تعیین د محذوف باندې چې هغه سوال د مسائل دی ځکه مذکور فی السؤال کلمه د فی الجواب وی، (محذوفه) مرفوع دی ځکه صفت دی د ماضی لپاره او ماضی مرفوع بالضمه تقدیرا دی بن هر خبریت او (قالها) منصوب دی بېر مفعول مطلق ای حذفاً عالماً یا مفعول فیه دی ای رما عالماً، (وقد قد دخل) او کله کله داخلېږي رب په ضمیر باندې داسې ضمیر چې مبهم دی د وجی د عدم وجود د مرجع نه مبهم چې بیان کړی شوی دی ځکه مبهم بیان غواړي، (بنکرة منصوبه) په نکرې سره ځکه په تمیز کې نکارت شرط دی داسې نکره چې منصوبه وی ځکه تمیز د منصوبانو نه دی، (والضمير مفرد مذكور) او دا ضمیر مبهم چې مدخول د رب دی دا به مفرد مذکر وی اگر که تمیز ددې مؤنث وی او اگر که تمیز ددې تشبیه او جمع وی عند الصریح،
 (۱) ځکه ضمیر مطابق وی د مرجع خپل سره او ددې لپاره مرجع نشته،
 (۲) او بل دا چې تقلیل او تکثیر راځي په عدم مطابقت سره او مطابقت سره تعیین راځي نو وائی به ته ربه رجلا ربه رجلین ربه رجلا ربه امراتین ربه نساء،
 (خلافا للمعروفین) خلاف کړی شوی دی د بصریانو نه په مخالفت کولو سره داسې مخالفت چې منسوب دی کوفیانو ته په مطابقت د ضمیر د رب کې په افراد، تثنیت، جمعیت، تذکیر او تانیث کې پدی شان سره چې کوفیان وائی چې دا ضمیر د رب به مطابق وی، د تمیز سره ځکه حقیقت کې مرجع ددې ضمیر وروسته دغه تمیز دی معاً او مطابقت بین المرجع والضمیر ضروری دی، او دویم دا چې حال د مرجع معلوم شی، نو کوفیان داسې وائی ربه رجلا ربه رجلین ربه رجلا ربه امراتین ربه نساء (وتلحقها) او متصل کیږي په اخیر د کلمه د رب پورې کلمه د ما چې هغه منع کوی رب لره دعمل کولو نه،

(تدخل علی الجمل) پس داخلېږي دا کلمه د رب پس دلحوق د ما کافه په جمله فعلیه ما ضویه باندې او جمله فعلیه ما ضویه عامه ده چې لفظاوی او که معناً وی مثال د لفظ کقول الشاعر

او مثال د معنا بحو قوله تعالى ربنا بود الدس کفرو . حکه د رب د حول ممسح و و به جمله باندې د وحی د عمل به ندکه داخلیدو په سم باندې او کله چې ما کفه متصل شویدی پورې نود یې د عمل نه منع کړو نو داخلیری په جمله فعلیه ماضویه باندې نه په جمله اسمیه باندې او نه په جمله فعلیه مضارعیه باندې.

سوال: دا قاعده ست مقوصه شوه په ربنا بود الدین کفرو . دلته په جمله فعلیه مضارعیه باندې داخل شوی دی؟ جواب: دا رب مکفوفه عن العمل د خلیص په ماضویه باندې غالب او په جمله مضارعیه باندې داخلیری په طریقه د قلب سره.

۲ پ داخلیری په فعل ماضی باندې ماضی عامه ده که لفظ وی او که معنا وی او دلته معنا ده ځکه مضارع معنی الماضی ده د وحی د تنزیل د مضارع به مرثه الماضی لصدوره عمن لاجلاف فی خبره، و کله کله ما رانده راخی وروسته د رب نه او بیا هم دا رب داخلیری په اسم باندې و اسم لره حرورکوی کما فی قول الشاعر.

ربما صرته بسيف صيقل
میں بصری وطلعت بجلاء

طلعت عطف دی په صرته باندې بجلاء ی الواسع. ای رب ضربه صرته بسيف محلو و رب طلعت بجلاء طعنتها ب لروح فی اماکن بصری و و او هاندخل علی بکة موصوفة او و او د رب چې دا په حکم د رب کې دی داخلیری په بکړه باندې داسې بکړه چې موصوفه وی په یو صفت سره کقول الشاعر
وبلدة ليس لها ليس
الا الهما فيروا العين ای رب بلدة.

سوال: و او ها مثلها یې ولې ونه ویل یا وجود ددې نه چې فرض منصی د مصنف اختصار بیا هو اختصار دی، جواب: و او ها مثلها یې ونه ویل ځکه په معنی کې دوه نقصانه لازم کیدل ۱ یو دا چې رب په ضمیر باندې داخلیری، ۲ او دویم دا چې ما کافه وروسته د رب نه راخی نو که و او ها مثلها یې ویلې وی نو متوهم به توهم کولو چې و او به هم په ضمیر داخلیری او ما کافه به وروسته ددې نه راخی او دا بطله ده، پس زده کړه دا حره چې پدی و او د رب کې دوه مذهب دی ۱ یو مذهب د سیویه دی، او ۲ بل مذهب د کوفیانو دی سیویه وائی چې دا و او حره بدي بلکه عطفه دی او ددې و او نه وروسته دا اسم مجرور دی په تقدیر د رب سره اوس دغه و او به حالی بوی پ به راغلی وی په وسط د کلام کې پ په اول د کلام کې که په وسط کې راغلی و، حو ظاهره ده و که په ول کې راغلی و نو معطوف علیه به ورله مقدر را اوباسي، او کوفیان وائی چې دا په اصل کې وار عطفه و و حویب گرخیدلی دی قائم مقام د رب اوس د اجر ورکوی، مدحول لره نفسها ځکه دا بمعنی رب دی او مختار عبدالمصنف مذهب د کوفیانو دی نو ذکر یې کړو دا د حروف حاره ونه ځکه په مذهب د سیویه کې دوه نقصانه دي.

۱ تقدیر د معطوف علیه هر څی کې خلاف الاصل دی.

۲ تقدیر د رب دائم خلاف الاصل دی او په نژد بعض حویب نو باندې مذهب د سیویه غوره دی لکه ان مالک نو هغه اسم ته محرور وائی په تقدیر د رب سره وروسته د و او نه

سوال به سرد نور و بحوب و سندی مدعبد کوف و و لی کمروزی دی.
جواب حکم د اسم نکه حکم که چي مجرور ر حی وروسته د واو به نو دارنگی مجرور راخی وروسته د
ف، و بل به هم سو ب ل ا مری چي ی، و بل به هم حروف جاره و ابو او دا خود حروف جاره و به ندی
لهذا و او هم د حروف جاره و به ندی.

جواب د طریقه د کوف و به دا دی چي تقدیر د رب وروسته د واو نه کثیر شائع او متعارف دی نو دا
تقدیر کوی د حصول د حذف سو تحذف مو ورله ورکړیدی سره چي دا واو مو جاره وگرځو نو
تقدیر د رب او تقدیر د معصوب علیه راعی، نو د تکلف به یچ پاتې شو. او تقدیر د ب وروسته د بل
او ی به قلیل دی او قلب تقدیر د حذف به کوی، لهذا دا مو د حروف جاره و به و به گرځول بلکه اسم
مجرور وی په تقدیر د رب سره مثال د واو چي راغلی وی معنی رب کما فی قول الشاعر
ولا اله الا هو ولا اله الا هو ولا اله الا هو

وکما فی قول الشاعر
ولیل حکم وچ البحر او خ س د و له
مثال د تقدیر د رب وروسته د فاء نه کما فی قول امرأ القیس
فمشک حبیبی قد طرقت و مرصع
والهیتها عن دی تمامه محول

(خصوصیات رب من اخواتها)

١. رب داخلیری په بکره به په معرفه. ٢. داخلیری په بکره موصوفه باندې نه په غیر موصوفه.
٣. رب داخلیری په ضمیر مهم ضمیر بکره موصوفه. ٤. له صدر الکلام.
٥. اعمالها محدوفة بعد الفاء والواو وبل. ٦. زیادت د ما تکمها عن العمل غالباً،
و (او القسم)، ربط هر کله چي فایز شو مصنف د بیان د احکام مخصوصه د رب نه نو شروع یې وکړه په
بیان د احکام خاصه د حروف جاره قسمیه کې.

(ترکیب) واو عطفه. واو القسم مصاف الیه متدا، انما، حرف حصر دی **تکون فعل دی د افعال**
بعضه و به سم مرفوع جر منصوب غوړی ضمیر پکې مستر دی همه ورله اسم بچه راجع دی واو
القسم نه و **عند هذا الفعل خبر اول دی لغیر السؤال** یې خبر ثانی دی. او مختصه بالظهر ورله خبر
ثانی دی بیا دا جمله خبر د متدا دی چي واو القسم دی.

٢. ب واو القسم متدا ده او انما تكون ورله جر اول دی او مختصه بالظهر ورله خبر ثانی دی، نو دا
مختصه مرفوع لوستل هم جائز دی او منصوب لوستل هم جائز دی.

ترجمه واو القسم یعنی واو د حروف جاره و به چي راخی د قسم لپاره پدی شان سره چي گرځوی
مدخول چل مقسم به لپره د غیر او محیثت د واو د قسم لپره مشروط دی په شروط ثلاثه و سره،

١. انما تكون عند هذا الفعل دا کبری په وقت د حذف د فعل قسم کې الفعل کې الف لام عهدی دی
مراد فعل قسم دی فلا یقال اقسمت بالله خلعت بالله خکه دا واو مشهور دی په قسم کې دلالت کوی
په قسم باندې سی د ذکر کوئود فعل قسم به نو ذکر د هغې ته حاجت پاتې نه شو.

۲ لپړه د احتياط د فرع د اصل نه حكه اصل په قسم كي ۱۰۰ ده و هغه راځي د قسم لپړه په وې
د ذكر د فعل او حذف د فعل دواړو كي او د رحي لفظ په حورب د حذف د فعل كي.

۳ واو كشر لاستعمال دي په قسم كي تقصا د حلت كوي يو حلت وړي وړ كړي شو په حذف د فعل
قسم سره لان واو القسم عوض عن الفعل القسم المحدوف ولا بحور الجمع من العوض والمعووض
په خلاف ال ۱۰۰ فاهم

۲ لغو السؤال يعنى دا واو قسمه نه مسيعسري په سول كي فلا يقل واو سري كفا بقل ۱۰۰ ده
حري لپړه د احتياط د فرع چي و و دي د اصل نه چي ۱۰۰ ده.

۳ مختصة بالظاهر و دا واو محقق دي په سم ظاهر پوري پدي شان سره چي منقسم نه د دي واو
قسمه اسم ظاهر راځي نه ضمير فلا يقل و لا فعل ب اسم ظاهر عدم دي. كه لفظ د اسم وى كه
رحم وى او كه رب وغيره وى اوس دخول د واو په سم ظاهر پوري وني خاص شو يو لپړه د
احتياط د رته د فرع د اصل نه چي ۱۰۰ ده او بالظاهر كي ۱۰۰ د حله ده په مقصور عليه ۱۰۰ دي حكه
د حور د واو محقق دي په اسم ظاهر پوري او محذوف دي ضمير نه او اسم ظاهر دي محقق په واو
قسمه پوري خكه اسم ظاهر لكه څنگه چي مدحول د واو وقع كيري د ريكي مدحول د يور و حروف
قسمه هم واقع كړي. والفاء او ۱۰۰ قسمه په التاء كي لب لام عهدي دي مراد تا قسمه ده يا الف لا
م عوسي دي صل كي تا. القسم وو. مثلاً په شان د واو قسمه ده په دوه حور كي چي هغه عند
حذف الفعل او لعبر السؤال دي يعنى لكه څنگه چي واو رحي د قسم لپړه عند حذف الفعل فوت
هم د قسم لپړه راځي عند حذف الفعل فلا يقل القسم تا نه يا حلفت تا نه.

۲ د رحي د قسم لپړه لعبر لسول فلا يقل تا نه حري لپړه د احتياط د فرع چي تا نه د اصل نه
چي ۱۰۰ ده او د تا قسمه او واو قسمه فرق د دي چي مختصة بالله تعالى دا نا محقق ده په اسم ظاهر
پوري چي هغه نطق د الله دي اصافت د اسم الله ته اصاف بې سى دي پدي شان سره چي منقسم نه د تا
قسمه لپړه اسم ظاهر راځي نه ضمير فلا يقل تا لا فعل كد.

۲ او بيا مقسم نه د دي سم ظاهر لفظ د الله راځي نه بل اسم فلا يقل بالرحمن و اما ترب لكه
شاد، حصص لفظ الله كه مادي وقع شي د هغي د دره احكام مختصة اړغه دي كفا مر

۵ دخول تا القسم عليه ۶ الاله بحور ۷ بحور حذف حرف القسم في اسم الله من غير
عوض ولا يجوز ذلك في غيره فاهم والباء او يا قسمه ال ۱۰۰ كي الف لام عهدي خارجي دي يا الف
لام عوضي دي مراد تا قسمه ده. اعم منها، دا عامه ده د تا قسمه و واو قسمه نه په اعصار د
تحقق او استعمال سره نه په اعصار د صدق و حمل سره في الجميع په جميع م ذكر كي چي هغه
حذف د فعل دي او كور د واو او تا لعبر لسوال دي قطع بطرد تحققت نه پدي شان سره چي ۱۰۰ ده
قسم لپړه راځي بر سره حره ده چه فعل قسم محدوف وى بحور ۱۰۰ فعل كد و كه مدكور دي بحو
قوله تعالى لا قسم رب المتاري والمعارب او د ريكي دا ۱۰۰ رحي د قسم لپړه چي حور قسم

ماصویه وی او ب به جمله فعلیه مضرعیه وی که ماصویه وه نو د مصدر کولی شی په لام او قد دواړو سره بحو و الله لقد قام زید او که فعلیه مضرعیه منته وه نو بیا مصدر کولی شی په لام ابتدائیه ناکیدیه سره، سره د نون به بحو والله لا تفعلن کدا او که معیه وه، نو بیا به جالی بوی ی به ماصویه وی او ب به مضرعیه وی که ماصویه وه نو مصدره کولی شی په ما سره بحو والله ف قدرید او که مضرعیه وه نو مصدره کولی شی په م لا اولس سره بحو والله ما فعلی کدا، لا افعلن کدا لن افعل کدا،
 وقد یحذف جوابه (ربط)، دا جمله مستانده جواب د سوال دی

سوال دا دی چې ته وانی د قسم لپاره لاندی ده د جواب قسم نه دا قاعده ستا منقوضه شوه په زید والله قسم سره او په زید قائم والله سره پدیکې قسم شته او جواب قسم نشه ځکه جواب ر حتی په لام ان او ما ن فیه سره او دلته یوهم نشته نو مصف جواب وکړو وقد یحذف الخ سره چې کله کله حذف کولی شی جواب قسم،

اما انقض کله چې واقع شی دا قسم په مابین د احرار د هغه جمله کې چې دلالت کوی په جواب قسم باندې لکه زید و الله قسم او تقدیمه یا محکې شی پدی قسم باندې هغه کلام،
 بدل علیه چه هغه دلالت کوی په جواب قسم باندې بحورید قسم وانه،

سوال قسم چې واقع شی په مابین د احرار د جمله کې یا محکې شی د دی به هغه کلام چې دلالت کوی په جواب قسم باندې نو حذف ددی ولې جائز دی؟ جواب لاسته راوړنه عن الجواب پدی دواړو صورتونو کې د وحی د وجود د هغه کلام به چې دلالت کوی په جواب قسم باندې،
 سوال دی مذکور کلام ته جواب قسم ولې نه وانی چې مقدری می،

جواب دی مذکور ته جواب قسم به شم ونلی ځکه چې تقدیم د جواب قسم کلاً یا بعضاً په قسم باندې مسموع دی ځکه قسم تقاضه د صدارت د کلام کوی او جواب قسم چې مقدم شی نو لازمیږی فوت د صدارت د ماله صدر الکلام و دا بطل دی. وعن للمجاورة ربط. هر کله چې فرع شو مصف د پ ن د معانی د حروف جاره قسمیه ؤ به نو شروع یې وکړه به بیا د معنی د عن کې یو وی ویل و عن للمجاورة الخ

ترجمه عن د حروف جاره ؤ به راځی د محاورې او تعدیت د شی د شی اخرته،

تطبیح عن اولادوه قسمه دی ۱ جاره، ۲ غیر جاره، او غیر جاره بیا دوه قسمه دی،

۱. علی چې هغه مشدد راځی عن په وزن د مد باندې بمعنی ظهر

۲. او دویم عن ناصبه مصدریه نحو اعصی عن تفعل ای ان تفعل عندنی تعیم او دینه عمهغه تمیمه وانی، او عن جاره په استعمال د کلام د عربو کې په لسمو معانیو سره راځی،

(۱) للمجاورة یو راځی د محاورت لپاره پدی شان سره چې دا عن دلالت کوی، چه غیر تجاوز کړی دی د مدحول زمانه او صورتونه د محاورت او تعدیت دری دی،

۱. چه روال د شی ول را علی دی د شی ثانی به سره د اصول د شی ول به شی ثالث ته بحور میت
 ۲. تجاوز د شی اول را علی دی د شی به سره د اصول د شی اول به شی

ثالث نه سی د روال د شی اول به نحو حدث عنه العلم. ۳ ب روال د شی اول را علی دی د شی به سی
د اصول به ثالث نه نحو ادبث عنه لدین (۲) لتعلیل نحو قوله تعالی لا تقری من عن نقی شیکا.

(۲) للاستعلاء نحو وَهَاجَتْ عَنْ نَفْسِهِ اى علی نفسه. ۴، للاستعانة نحو رمت السهم عن القوس اى

القوس عند اس مالك وقوله تعالى وَمَا يَلُوقُ غِي الْمَوْقِى وَمَا يَلُوقُ غِي الْمَوْقِى وقوله تعالى فَاَرْكَبُنَا

(۵) لتعلیل نحو قوله تعالى وَمَا عَزَمَ سَارِكٌ مَالَهُمْ اى وبعده وقوله تعالى وَمَا يَلُوقُ غِي الْمَوْقِى وقوله تعالى فَاَرْكَبُنَا

اَلْقَبْلُ عَنْهَا اى لاجل الشجرة.

۶ بمعنى بعد نحو قوله تعالى تَرَكْنِي حَقَّاعٌ طَيِّبٌ اى بعد طيب وقوله تعالى قَالَ عَمَّا قِيلَ لِيُصِيبْهُ نَجْمٌ مِّنْ سَمٰوٰتٍ

بعد م قبل ۷ بمعنى من نحو قوله تعالى هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ اى من عباده.

۸ بمعنى الجانب كقول الشاعر،
من عن يميني تارة وامامی اى من جانب يميني

ولقد اوفى للمراح درهه

۹ برده نحو قول الشاعر فهلا اتى عن بين جيبك تدفع كان في الاصل فهلا تدفع عن التي سر

جيبك. بوع عن د اول موصوف به حذف شوب وروسه ريبی كری شو (۱۰) للظرفية نحو جلست عن

المسجد اى في المسجد وعلى الاستعلاء رط هر كله جي فارغ شو د بيان د معنى د عن نه نو

شروع يي وكړه په بيان د معنى د على كي او على يي دكر كړو وروسته د عن نه د وحی د اشتراك

ددې دواړونه په اسميت كي د وحی د دخول د من به پدی بندي نووي ويل وعلى الاستعلاء.

لترجمه على د حروف حاره و نه راخي د استعلاء لپاره.

تشریح رده كړه د حره جي على اولاه دري قسيمه دی. ۱۰ فعلی من علا علو علوا د البكلى كبرى

په صورت د بندي مثال د على فعلی نحو در اسه حل وعلا ثبه كقول لثاعر

او علما عللا علي على ما عللا لاهدم

دلته علا اول او ناسی و ح من دعبر و ثالث او رابع حرفی دی.

۲ دوسه قسم على اسمی دی حی هجر هجره معنی د ثوب سره او د هعی علامه دا ده جي به هعی

بندي به حرف حر داخل شو بوی نحو ريد منقه من سبی الحدیر اى من فوق الحدار.

۳ او دريم قسم على حرفی دی دا داخلتری به اسم به بندي سم لره حر وركوی. و على حرفی را علی

دی به استعمال د كلام د عربو كي به خوار شو معديو سره.

للاستعلاء. بوعلى راخي د استعلاء لپاره بندي شان سره جي د على كړجوى عمر لره على په خپل

مدخول بندي په استعلاء حصی سره لكه ريد على تسطح ب په استعلاء حكمی سره نحو علمه

دين ۲ معنى لسا. نحو مرت علمه اى به ۳ للمصاحبه نحو قوله تعالى وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ اى

مع حبه ۴ معنى فى نحو قوله تعالى وَلَمَّا كُنْتُمْ عَلٰى سَفَرٍ اى فى سفر ۵ للتعليل نحو قوله تعالى

تَعْبِيرُ أَفْعَلْ مَا فَعَلْتُمْ اى لاجل هدايتكم ۲. معنى عن نحو اذا رصيت على نوقشير اى عسى.

سوال ظاهر کې پدی باندې اعتراض دی چې مقصود پدی است کې نفی د مثل د اندوه و پدیکې ثبوت د مثل د الله راعی ځکه کف بمعنی مثل دی نو ددې معنی دا شوه چې لیس مثل مثله شی و دا معنی باطله ده، جواب ۱ دلته مثل بمعنی دانت دی ای لیس مثل دانه شی،

۲ یا مثل بمعنی صفت دی ای لیس مثل صفته شی، ۳ کاف په معنی د مثل سره مؤکد او دا مثل مؤکد دی فیکون لمعنی لامثل مثله شی بمعنی بشته مثل او بشته مثل د الله یو شی ځکه کف مؤکد د مثل لپاره وقع کسری او مثل مؤکد د کاف لپاره واقع کیری مثل د کاف چې مؤکد د مثل لپاره واقع شوی وی شعر،

فصیروا مثل حکم صفت ماکول

ولعب طیریه ابابیل

مثل مؤکد دی او د کاف بمعنی مثل مؤکد دی دهغه لپاره فیکون المعنی فصیروا مثل تصف ماکول د مثل راند دی که فی قوله تعالی فان تاسوا بقتل ما ماتکم یوم فقتلوا او لیس گنیدو شوه کې مثل راند کړی دی لپاره ددې چې دخول د کاف راند شی په ضمیر باندې لانه یحصص بالظاهر، سوال و ان امو بمثل ما امتم به کې دا مثل ولې راند دی،

جواب: ځکه پدی ما کې دوه احتماله دی، ۱، داموصول حرفی یعنی ما مصدریه دی،

۲، داموصول اسمی یعنی ماموصوله دی او دا دواړه ندی صحیح ځکه که مصدریه شی نو به ورسره به لگي ځکه ما مصدریه غند نه عواری او که ماموصوله شی نو معنی به صحیح کیری، لازمیږي فساد د معنی ځکه مثلثیت د کتاب الله لازمیږي او دقران مثل کتاب نشته ځکه د قران په صفتیو کې یو صفت راعلی دی عزیز او د عزیز یوه معنی یې مثل ده نو مونږه،

جواب کوو ۱ چې دا ما مصدریه دی او بیا زانده ده او به ضمیر ما ته ندی راجع بلکه الله ته راجع دی یا رسول ته راجع دی، یعنی که دوی ایمان راوړی په شان د ایمان ستاسو په الله یا په رسول باندې نو دوی به لازمیږي ولکنهم لم یومسوا بالله مثل ایمانکم ولم یهتدوا،

سوال مثل ایمانکم په ترکیب کې څه واقع شوی دی، جواب دا مفعول مطلق دی د امنو دپاره،

سوال مفعول مطلق خو مصدر د فعل مذکور ته وائی او دا خو مصدر د فعل مذکور ندی نو مفعول مطلق ورته څنگه وائی، جواب: هذا من قبیل خیر مقدم یعنی ۱، مفعول مطلق دی په اعتبار د موصوف محذوف سره ای فان امنوا ایمانا مثل ایمانکم، ۲، په اعتبار د مضاف الیه سره،

۳، یا جواب دا دی چې دا ماموصوله دی او دا مثل راند دی او دلیل پدی باندې قرات د ابن عباس دی فان امتم بما امتم به او به ضمیر راجع دی ما ته نو معنی دا شوه که چری ایمان راوړی دوی په هغه کتاب چې تاسو ایمان راوړی دی فقد اهتدوا ولکنهم لم یومسوا بما امتم به ولم یهتدوا،

۴، ما موصوله دی او مثل او بیا رانده هم نده لیکن دا خبره الله کړیده علی سبیل الفرض والمحال

یعنی الله د ایمان د اهل کتابو تعلیق بالمحال کړی دی په شان د حَقَّ یَلِجَ الْجَنَّةَ فِي سَوْرَةٍ لَیْسَ لَیْسَ نو معنی دا شوه چې که چری دوی ایمان راوړی وی په مثل دهغه کتاب چې تاسو پری ایمان راوړی فقد اهتدوا او وجود د مثل د قران محال دی نو ایمان او هدایت ددوی هم محال دی، ځکه تعلیق بالمحال محال وی،

۴. کاف په لیس کمنله کې ژاند دی نه مثل لان القول بربدت الحرف اولی من القول بزیادت الاسم. ۲. که موږ مثل ته راند ووایو نو حکم په ربدت قل الحاحث رحي. ۳. کاف را نږدې هوره را کشیدی. ۳. و مثل راند نه دی راغلی په کلام د غږو کې. ۵. دا خبره د محو یا سو سده په ظ هر باندې ایا په حقیقت کې دا مثل هم راند ندی او کاف هم ژاند ندی بلکه معنی مثل دی او نفی د مثل د الله په طریقه د کنایه سره او کنایه ابلغ ده د صریح نه خکه ک په کې دعوی ده شی بالینه وی بحلاف الصریح، سوال کاف چې راند نه شی مو نفی د مثل د الله په طریقه د ک په سره خکه راخي؟ جواب د نفی د مثل د مثل د الله سره لازم ده نفی د مثل د الله او نفی د لازم مستلزم ده نفی د ملروم لره والا وجود د ملروم راخي بی د لازم نه او دا باطل دی.

سوال نفی د مثل د مثل د الله حل جلاله ملروم او نفی د مثل د الله ورسره لازم ولې ده؟ جواب خکه چې الله موجود دی قطعاً او یقیناً او نفی د موجود صحیح نه ده خکه کذب لازم میري او هر کله چې د الله جل جلاله لپاره مثل موجود شي نو کیري الله مثل د هغه خکه مثلثیت د امور اضافیه و نه دی. د جابینو نه راخي نو هر کله چې نفی کړی شو دغه لازم چې لامثل مثل هذا المتحقق دی نو ددې سره لازم ده نفی د ملروم چې نفی د مثل د الله تعالی دی. چې ته وائی چې د الله د مثل مثل نشته ددې معنی دا ده، چه الله نشته. (نعوذ بالله) او دا باطل دی. (۲) وقد تکن اسما او کله کله کاف اسمی راخي په معنی د مثل سره او په کاف اسمی کې دوه مذهبه دی. (۱) یو مذهب د محققینو او سیویه دی دویم مذهب د اخفش او ابو علی دی سیویه او محققین وائی چې کاف اسمی نه راخي مگر د وجی د ضرورت شعری نه فقط او اخفش او ابو علی ورسې وائی چې کاف اسمی په سعه د کلام کې هم راخي لهذا په زید کلاس کې اخفش او ابوعلی فارسی جابر کړی دی چې د کاف بمعنی مثل مضاف دی او اسد مضاف الیه دی مضاف سره د مضاف الیه نه خبر د متدا دی چې رید دی بیا دا کاف اسمی کله مجرور راخي کقول الشاعر،

بضعک عن کالبرد المنهم

بیض ثلاث ککنعاج جم

ترجمه: درې سپینی بنخی دی په شان د څنگلی غواگو چې هغه بکره لری اودا خاندی په هغه غابونو سره چې په شان د ږلی ویلی کړی شوی دی. په پرقاء کې او کالبرد کې دا کاف اسمی دی بمعنی مثل په دلیل د دخول د عن جاره سره پده باندې او دلته دا کاف مجرور محلاً راغلی دی د وحی د دخول د عن نه او کله دا کاف اسمی مرفوع راخي بنابر فاعلیت، کالطعن کې دا کاف اسمی دی بمعنی مثل مرفوع مجلادی بنابر فاعلیت فاعل واقع شوی دی د لن پنهی لپاره.

(۴) او کله راخي مرفوع بنا بر ابتدائیت نحو عندي کذا درهما پدی کذا درهم کې دا کاف اسمی دی بمعنی مثل مضاف دی دا اسم اشاری. ته مضاف سره د مضاف الیه نه مبتدا مؤخره او عندي خبر مقدم دی. (۴) للتعلیل نحو فاذا کراهه کما هداکم. (۵) للاقترب والاتصال نحو جئتک کما طلعت الشمس. (۶) للترجي ای بمعنی لعل نحو لانتشم کما لانتشم ای لعلک لانتشم.

۷ للاستقصاء بحوان من الحروف لا تقل الحركة كالف. ۸ للمعاجة بحو كما حرجب رايس ريدا.
 ۹ للاستعلاء بحو كحیر فی جواب من قل كيف اصيحت ی علی حیر. ۱۰ للمصاحبة بحو كحیر
 فی جواب من قل كيف اصيحت ای بحیر د کاف د کحیر محتمل د احتمالات ثلاثه و دی.
 ۱۱ استعلاء لیره دی ی علی حیر. ۲ د مصاحبه لپاره بحو بحیر. ۳ یا د کاف د تنسبه
 لپ د دی او عارب په حذف د مصاف سره دی ی کصاحبه حیر. ۱۱ للثبته بحوالهم صل علی
 محمد کف حلیت ویخص بالظاهر او محتض دی کاف حاره په اعتبار د دخول سره په سم ظاهر
 پوری. عند الجمهور خلافا للمبرد الظاهر صفت ی د موب و محذوف ناسر چی لیس دی حکه دا ظاهر
 پدی مقام کی مدس د مصر دی نه د مصر او یا نه د مصر هر کی داخله شویده په مقصور غسه
 باندی پدی شان سره چی دخول د کاف محتض دی په اسم ظاهر پورتی او محاور دی صمیر نه فسا
 او اطرا دا او اسم ظاهر عام دی محتض دی په کاف پوری پدی شان سره چی خشکی په دخول د کاف واقع
 کیری بو دارگی مدخول د یورو حروف حاره و هم وقع کیری فلا یقال که عبدالجمهور لپاره ددی چی
 لازم به شی اجتماع د کافیه په حین د دخول د کاف حاره کی په کاف صمیری باندی او دخول پدی
 باقی صمیر و منع دی طرأ لیس ۲ دخول د کاف ممسح دی په صمیر باندی هر کله چی مثل په
 صمیر د حل شی چی مر د د کاف دی پس حاجت پسی به شو دخول د کاف ته په صمیر باندی و هر
 چی دی دخول د کاف په صمیر باندی پدی قول د شاعر کی لاکهن الاظلا دا شد دی او مر د و نی
 چی د کاف داخیری په صمیر باندی صباب و اطرا دا دلیل دهغه لپاره دا مخکی شعر دی.
 سوال نه وائی چی دخول د کاف محتض دی په اسم ظاهر پوری دا خبره ستا منقوصه شوه په ما
 اما کنت سره چی دلته په صمیر داخل شوی دی. جواب سه ظاهر عدم دی که حقیقتاً وی او که حکماً
 وی انت اسم ظاهر دی حکم خکه لکه خشکه حی اسم ظاهر مستقل فی اللفظ دی. بو دارگی دا
 هم مستقل فی اللفظ دی. او دارگی کنه کله ما رائده راخی وروسه د کاف به عدالاً یی منع کوی د
 عمل به او کله بی د عمل به به مع کوی په شان د رب باندی مثل د اول کما فی قول لشاعر.

عمر ولم نخه مصارنا

بحو ماجد حکما سیف

ومثال الثاني

کما الناس مخروم علیه وجارم

ومصر مولانا وعلما به

رده کړه د حیره چی حروف حاره په اعتبار د ایصال د ما سره دوه قسمه دی.

۱. بعض هغه حروف حاره دی چی د هغی به وروسته ما راخی چی هغه پنځه دی یا. من.
 عن. کاف، او ددی به علاوه د نورو به وروسته ما رائده به راخی او دا ما زائده چی وروسته د ب من
 عن به راشی نو هغه د عمل لفظی نه به مع کوی بحو قمار حمه من انه لست لهم مما خطیئاتهم عما
 قبیل لیصحر نادمین او چی وروسته د رب او کاف به راشی نو غالب یی د عمل به منع کوی. و کله
 کله یی به مع کوی مثالونه تیر شو.

بمد و منذ ربط هر کله چې فرع شو مصنف د بیان د معنی د کاف نه یو شروع یې وکړه په بیان د
مداو د مند کې او دا یې ذکر کړه وروسته د کاف نه ددې ماسست د وحی نه چې دا عذا او مند شریک
دی د کاف سره په دخول د اسم ظاهر کې لکه چې کاف په ضمیر باندې نه داخلېږي دارنگې مډا
ومند هم نه د حلېږي، ار مد یې مقدم کړو نه مند باندې باوجود ددې نه چې د افرع د مند ده د وحی
د کیدو د مند نه چې احب د مند دی.

ترجمه مد او مند وضع کړی شوی دی لپاره ددې چې دلالت وکړي په زمانه ماضی یا حاضر باندې
او په زمانه د استقبال باندې دلالت نکوي. للاقتناء دا مدا او مند رځي د ابتداء حری د فعل
لپاره، فی الماضی په زمانه د ماضی کې، والظرفیه او داراخی د ظرفیه حری لپاره.

فی الحاضر په زمانه حاضر کې مثال لکه ما ر به مد شهر و مد یوم ای مډا عدم رؤیایه فی شهر
او فی یوم د مثال دی د مد. مد بمعنی فی لپاره په حاضر کې او مثال د مد مد چې په معنی د من
وي په ماضی کې ذکر یې نه کړو د وحی د شهر نه بحرف راینه مد یوم الجمعة ای ول مد عدم
رؤیایه من یوم الجمعة و دا لاند، بدل اشمال دی د للزمان نه یا حری د مند محدود
لپاره ای هماغه کسان لابتداء او په مد او مد کې دوه لعته دی. ۱. مشهور په ضمیر د میده...

۲. غیر مشهور په کسری دمسم سره، او مد او مند دوه قسمه دی، ۱. اسمی ۲. حرفی

وجه د حضور د ده چې مدحول د مد او مند نه خالی نوی یا نه فعل وی او یا به اسم وی که فعل وو نو
اسمی دی نه حرفی بحو حئت مذ دى او که اسم وو نو سا نه خالی نوی نه مرفوع وی و ب نه
مجرور وی که مرفوع وو نو اسمی او که محرو و وو نو حرفی او فرو یه مد او مند حرفی او اسمی کې
لفظ او معنی تیر شوی دی په بحث د ظروفو کې ۱. دخول د مد او مند مختص دی په اسم ظاهر
پورې په ضمیر نه داخلېږي، ۲. دخول ددې مختص دی په ظرف پورې په غیر طرف نه د حلېږي.

۳. او بیا دخول د دی مختص دی په ظرف زمان پورې په ظرف مکان باندې نه د حلېږي.

۴. بیا مختص دی په ظرف زمان ماضی او حاضر پورې نه سشمال باندې نه داخلېږي.

وحاشا وعدا و خلا للاستثناء ربط هر کله چې فرع شو مصنف د بیان د مد و مند نه یو شروع یې وکړه
په حاشا عدا کې و دا دری واړه یې یو ځای ذکر کړه و وحی د اسیر باندې دری و پویه په معنی
کې چې استثناء ده، ۲. ب د وحی د اشیراک ددې دری واړه په فعل او حرفیت کې.

ترجمه حاشا عدا او خلا راخی لپاره د سبب د م بعد د م قبل نه یعنی دا دلالت کوي چې مدحول
ددې خارج دی د حکم د م قبل نه او للاستثاء قیدی ورسره ځکه ونکوو چې په دیکې یې اشاره وکړه
دینه چې دا دری واړه د حروف خار و نه هله دی حی د سبب لپاره راشی والا او که داسې نه وو نو ب
د حرف خار و نه باندې بلکه افعال دی او چې د سبب لپاره راشی نو بیا نه خالی نه وی په مدحول
ددې محرو و وی او یا نه منصوب وی. که محرو و وو نو د حروف خار و نه دی بحو جء سی القوم حاشا
ربد لج و که مدخول یې منصوب وو نو بیا دا فعل دی نه حروف کما قبل من صالت، شعر

کما هما بصفا فعلان

وحيث جرهما حرفان

نو ددی به معلومه شوه چې حاشا حلا او عدا دوه قسمه دی،

۱) فعلی (۲) حرفی حاشا غالبا حرفی راخي او کله کله فعلی راخي د استثناء لپاره د سوء به چې دلالت کوي چې دا مستثنی پاک دی د حکم سینه د مستثنی منه به يقال ساء القوم حاشا ريدا ولا يقال صلى الله عليه حاشا الشيطان، او په حاشا کې لغات ثلاثه دی،

(۱) حاشا، (۲) حاش، (۳) حشی او په خلا او عدا کې احوال اربعة دی په احوال ثلاثه و کې فعلی دی او په یو حالت کې حرفی دی دا خلا او عدا به خالی نه وی یا به واقع وی په ابتداء د کلام کې یا په مینځ د کلام کې که په ابتداء د کلام کې وو نو فعلی او که په مینځ د کلام کې وو نو بیا به خالی نوی یا به مخکې ددی نه ما راغلی وی، او یا به یو راغلی که راغلی وو نو فعلی او که نه وو راغلی نو محتمل د احتمالی نو دی، که مدح و یې مصوب وو نو فعلی او که مجرور وو نو حرفی،

(قاعدۀ) کله کله استعمال د کلام د عربو کې حرف جر حذف کولی شی سره د بقاء د جر نه په غیر د رب کې هم، او دا په دوه قسمه دی، (۱) سماعی (۲) قیاسی مثال د سماعی لکه چې ستا نه خوك تپوس وکړی چې کیف اصبحت او ته ورته اوانی خبر ای علی خیر و کقول الشاعر،

اشارات کلیب بالاصابع

لذا قيل اي الناس شرقيلة

ای الی کلیب الی حذف دی او کلیب مجرور دی سماعی او مثال د قیاسی کما فی قول العرب بکم درهم اشتريت هذا الكتاب چې دا اصل کې بکم من درهم وو دامن حذف شوی دی په حذف قیاسی سره او تمیز مجرور پاتې شوی دی، ځکه تمیز کم استفهامی مصوب راخي او دلته مجرور راغلی دی په حرف جر محدود سره (۲) په لفظ د الله کې چې دا مقسم به واقع شی نحو الله لا کر منك ای والله، (۳) د جواب د استفهام نه بعد لکه ته وواني خالد ای من خالد، من قال ممن أخذت الكتاب، (۴) وروسته د همزه استفهامی به لکه یر کس اوانی مررت بخالد بن سعید او ته ورته ووايي اخالد بن سعید، (۵) وروسته د ان شرطیه نه نحو اذهب بمن شئت ان خلیل وان حسن ای ان بخلیل وان بحسن، (۶) فی الدار زید والحجرة عمرو کې دا الحجرة محرور دی په تقدیر د فی سره عند السبویه،

الحروف المشبهة بالفعل

ربط: هر کله چې فارغ شو مصنف د بیان د حروف جاره و نه نو شروع یې وکړه په بیان د حروف مشبه بالفعل کې او هر کله چې عمل د حروف جاره و بذاته وو او عمل د حروف مشبه بالفعل لغيره وو نو حروف جاره یې مقدم کړه، پدی نو وېي ويل الحروف المشبهة بالفعل، ترجمه هغه حروف چې مشبه دی د مطلق فعل سره لفظ او معنی سوال اوس هغه حروف مشبه بالفعل کوم دی، جوابه وهی ان وان وکان الخ، تشریح پدی نوع کې هم لاندی ده د معرفت د پېخلسو امورو نه،

۱ معرفت د دات (۲) اسم (۳) وجه د تسمیه (۴) تعداد (۵) مصداق (۶) مدخول (۷) وجه د دخول (۸) عمل (۹) وجه د عمل (۱۰) شروط د عمل (۱۱) معرفت د مذهبیو په عمل ددې کې (۱۲) معرفت د معنی (۱۳) معرفت د اقسامو د ارکان لعل (۱۴) معرفت د احکامو.

نو دا نوع په اعتبار د دات سره حروف دی به اسماء او نه افعال او نوم ددې حروف مشبه بالفعل حروف المعانی حروف الدواخل او حروف السواخ دی، حروف المعانی ورته ځکه وائی چې دا حروف واضح وضع کړی دی، د معاکامو لپاره او حروف الدواخل او سواخ ورته ځکه وائی چې دا د حلیری په مبتدا او خبر باندې او سابقه عمل مسوخ کوی، او حروف مشبه بالفعل ورته ځکه وائی چې دا مشابه دی د فعل سره لفظ او معنی هر چې دی لفظاً نو په ثلاثیت رباعیت حماسیت ادغام او په بنا علی لفتح کې او هر چې دی معنی نو معنی ددې حروف ملروم دی او معانی د فعل ورسره لازم ده، ځکه معنی د دی حروفو خبری دی او معانی د فعل کلی دی او کلی لازم وی د خبری سره.

سوال مشبهت ددې حروفو د فعل سره په ثلاثیت رباعیت کې هم خو په حماسیت کې یې نه منم ځکه فعل حماسی نه راځي، جواب مراد د حماسی به دلته حماسی تعوی دی چې مایکون علی خمسة احراف وی او تعداد ددې حروف شپږ دی، عند الجمهور، او اوه دی عند الاغش علی قول او مثالونه یې دا مذکوره فی المنی دی د جمهورو په تر باندې او د اغش په بیر شپږ دغه دی او اوم لات دی او د حلیری په مبتدا او خبر باندې او دخول ددې حروف په مبتدا او خبر باندې سماعی دی او مبتدا لره نصب ورکوی، او خبر ته رفع ورکوی د وحی د مشبهت د دی حروفو په فعل سره لفظاً او معنی کما مر او مشبه حکم د مشبه به اخلي او د فعل لپاره دوه عمده دی.

(۱) یو عمل اصلی دی چې تقدیم د رفع نصب باندې نحو ضرب رید عمراً ۲ عمل فرعی چې تقدیم د نصب وی په رفع باندې نحو ضرب عمراً رید او دی لره مونږه عمل فرعی د فعل ورکړو لپاره د دی چې انحطاط د فرع راشی د اصل نه،

سوال حروف مشبه بالفعل مشابه دی د مطلق فعل سره نو ته یواځی عمل - فعل متعدی ولی ورکوی. جواب مشبهت د دی د فعل متعدی سره زیات دی د فعل لازم نه په اقتضاء د امرینو کې چې فعل متعدی هم دوه اشیاء غواري (۱) فاعل ۲ مفعول به او دا هم دوه اشیاء غواري د وحی د کمال مشبهت د دی حروفو نه د فعل متعدی سره نو عمل د متعدی ورکړی شونه د لازم او عمل د حروف مشبه بالفعل مشروط بشرطین دی، (۱) بقاء د ترتیب پدی شرط چې خبر ظرف او جدر مجرور به وو، والا فلا کم مرفی المرفوعات، (۲) عدم اتصال د ما کافیه پدی حروف مشبه بالفعل پورې ځکه که دې حروفو پورې ما کافیه متصل وو نو بیا دا عمل به شي کولی نحو اَمَّا الْفُكْرَانَةُ وَحَدَّ . فَمَا الْاَعْمَالُ بالیات، او په عمل د حروف مشبه بالفعل کې دوه مذهبه دی (۱) بصریین، (۲) کوفیین

د بصرینو مذهب دا دی چې دا حروف په مبتدا او خبر دواړو کې عمل کوی پدی شان سره چې مبتدا لره نصب ورکوي او خبر لره رفع ورکوي او کوفیان وائی چې دا عمل کوی فقط په مبتدا کې نه په خبر

کې حکه دا حروف صغیر العمل دی عمل کوی مع الوصل او مع لفصل عمل به شی کوی ۲
نسویه د فرع اصل سره رانه شی.

جواب: نسویه به لار میري خکه عمل فرعي ورکړی دی شبهه لره ۲ د دوی دا حیره بطله ده د عمل د
اسم فاعل سره چې دا عمل کوی په شید د فعل جبل د وحی د مشابَهت به فعل مضارع سره لفظ
و معنی فاعلهم او مذهب د مصریانو غوره دی د مذهب د کوفیانو به حکه دا اگر که حروف دی لیکن
عمل کوی د وحی د مشابَهت به د فعل سره لفظ او معنی او د وحی د مشابَهت به ورکړی شو دی
حروف لره عمل فرعي د فعل چې تقدیم د منصوب دی به مرفوع باندې لهدا په ان ریدا قائم کې دی
زید لره نصب ورکړی دی ان بالاتفاق او دی خبر لره رفع چا ورکړیده نو مصریان وانی چې دا رفع ان
ورکړیده هغه پخوانی رفع لره او نوی رفع په قائم کې راعلی ده د ان د وحی به او کوفیان وانی چې دا
هغه زید رفع ده او ان پکې عمل ندی کړی او پدی حروف مشبه بالفعل کس ان او ان راځي د تاکید
لپاره او کن راځي د تشبیه لپاره اولکن راځي د استدراك لپاره لبت د نمي لپاره او لعل د ترحی
لپاره او ان دوه قسمه دی. ۱ فعلی ۲ حرفی فعلی بیا دوه قسمه دی.

۱ صیغه د واحد مدکر فعل امر حاضر معلوم د ان. یان، ایسا به په معنی د ژر. سره په شان د فتر
باندې معنی یې دا ده چې وژاره نه ای سره. ۲ صیغه واحد مؤنث فعل امر حاضر معلوم مؤکد
یانون تاکید ثقیله من وای یای وایا په معنی د واده کولو سره نو ان همد معنی دا ده چې خامخا نه
واده کوه ای همدی اصل کې ای وو بر ورن قی بیا یا ضمیر د مؤنث مخاطب حذف شوه د وحی د
النقاء د ساکنینو نه، او کسره د همزی وریاندې دلالت کوی او ان حرفی هم دوه قسمه دی،
۱ حرف ایجاب نحو لعن الله فکتی حملنی الیک، ان وراکها ای نعم وراکها.

۲ دویم حرف دی د حروف مشبه بالفعل به نحو اذ الله عفو ورحیم او ان هم دوه قسمه دی.

۱ حرفی نحو بلعنی انک قائم. ۲ فعلی چې صیغه واحد مدکر فعل ماضی معلوم ده په شان د مد
باندې چې مشتق دی د ایس به معنی ژر.

سوال: ان رید کریم څه ترکیب دی چې ان حرف شی د حروف مشبه بالفعل نه نو پدیکې درې نقصانه دی؟
۱، ان راځي په وسط کې به په ابتداء کې او دا په ابتداء کې راعلی دی.

۲، ان اسم لره نصب ورکوی. ۳، او خبر لره رفع ورکوی او دلته اسم مرفوع او خبر مجرور دی.

جواب: دا ان حرفی ندی بلکه ان فعلی دی په شان د مد باندې

ترکیب: دا دی چې ان صیغه د ماضی معلوم زید فاعل ان کریم کې کاف حاره او ریم مجرور دا
متعلق دی په ان پورې ان سره د فاعل او متعلق نه جمله فعلیه خبریه ده، او لعل په څلورو معانیو
سره راځي. ۱ ترحی د محبوب او اشفاق د مکروه به مثل د اول کقول الشاعر،

احب الصالحین ولست مهم
لعل الله یوزقنی صلاحا

مثل د ثانی لکه لعل الرقیب موجود. ۲، تمنی نحو قوله تعالی لعلی ابلغ الامتک.

۳ تعلیلی عند الاحفش والکسانی بحو فوله تعالی مَقُولًا لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا اَوْ يَمُوتَ

اسمها می عند الکوفس بحو فوله تعالی لَمْ يَلِدْ اَللّهُ يَحْيِي بَعْدَ ذَلِكُمْ اَمْرًا وَيَمُوتُ بَعْدَ ذَلِكُمْ اَمْرًا، او لکن په دوه معاصو سره رځي ۱، داستدراك لپاره معورید حاضر لکن عمرا عذیب، ۲ لبتاکید کقول لبتا عر ولو طار دو حاضر قبلها لطارت ولصكه لم یطر

دلته نغی دلونه مستعاده او لکن مذکور دی صرف د تاکید لپاره او احکام ددې حروفو دوه قسمه دي، ۱، یو قسم مشترک دی بین الحروف المشبهه بالفعل،

۲، احکام ځان له ځان له او حد جدا سو دهر یو احکام مشترکه یې بیان کړی، دی، په بحث د مرفوعاتو کې وامره که مرالمندا سره او احکام محصه دلته بیانوی

سوال حروف جاره یې ولې مقدم کړل په حروف مشبه بالفعل باندې باوجود د دې په چې مرفوع مقدم وي په منصوب او مرفوع مقدم دی په محرورو باندې یو ت محرورو ولې مقدم کړو؟

جواب ۱، هر کله چې عمل د حروف جاره وژدانه وو او عمل د دې حروف لیسر، وو سو ځکه یې هغه مقدم کړو په دې باندې ۲، حروف جاره زیات دي او دا کم دی او العره لیکتر ۳ حروف جاره صرف په یو اسم کې عمل کوي او دا حروف په دوه اسمینو کې عمل کوي والواحد قبل الاثنين

سوال دا مقام مقام د جمع قلت دی لهدا مصف لپاره مناسب وو چې تعیری کړی وی په صبعی د جمع قلت سره یعنی الاحرف المشبهه بالفعل یې وئلی وی سو جمع کثرته یې ولې ذکر کړی ده،

جواب جمع کثرته یې ذکر کړیده مشاکله ځکه هر کله چې دوی تعبیر وکړو د حروف جاره وڼه په صیفه د جمع کثرت سره سو ددې نه یې هم تعبیر وکړو په جمع کثرت سره مث کنه اگر که مقام د جمع

کثرت ندی، ۲، جمع کثرته سره یې تعبیر وکړو ځکه چې احدهم مستعملیري په مقام د آخر کې نحو ثلاثة قرو، ۳، الحروف المشتهه بالفعل یې اویل جمع کثرته سره ځکه دا مقام د کثرت دی نه د

قلت ځکه ان او ان سره د فروع خپلو نه چې ملاحظه کړی شی سره د لغاتو د لعل نه سو دا شپږ بدي قلت ځکه ان او ان سره د فروع خپلو نه چې ملاحظه کړی شی سره د لغاتو د لعل نه سو دا شپږ بدي

بلکه جمع کثرته ترې جوړیږی، ولها صدر الكلام، ربط، هر کله چې فارغ شو مصف، د بین د مصداق د حروف مشبه بالفعل نه سو شروع یې وکړه په احکامو ددې کې اول بیانوی حکم مشترکه ددې حروفو

اویا بیانوی احکام مختصه ددې حروفو ولها او ثابت دی ددې حروف مشبه بالفعل لپاره وحويا صدر الكلام اولیت د کلام لپاره ددې چې دلالت وکړی په نوعیت د کلام باندې د اول وهلت نه چې دا کلام

د کومې نوع نه دی د انواع د کلام نه چې هغه تمنی ترڅی استدراك وغیره دی سوی ان علاوه د ان مفتوحة الهمزه نه چې ددې لپاره اولیت د کلام ندی ثابت،

سوال ددې لپاره اولیت د کلام څنگه ندی ثابت، جواب ښی دا ان مفتوحة الهمزه بعکسها په عکس د باقی حروف مشبه بالفعل تقاضه د صدرت د کلام

باقی حروف مشبه بالفعل دی پدی شان سره چې باقی حروف مشبه بالفعل تقاضه د صدرت کوی ځکه ۱، دا ان سره د ما بعد نه معمول دی د کوی او ان مفتوحة الهمزه تقاضه د عدم صدارت کوی ځکه ۱، دا ان سره د ما بعد نه معمول دی د عامل لپاره او حق د معمول دا دی چې متاخر شی، نو اتیان یې وکړو په اصل دده باندې،

۲. یا دا ان سره د اسم او سره د خبر نه په تاویل د مفرد سره دی اوس که ابتداء کې ان مفتوحة الهمزة اویلی شی نو تکلم بالمفرد راځي او دا بطل دی. (۳) یا دا ان تقاضه د عدم صدارت د کلام کوی حکم که دا واقع شی ابتداء کې نو التماس راځي. د ان مکسورة الهمزة سره نغظ او کتابه د هېي بعکسها دوه ترجمې دی.

یوه ترجمه د شارح جامی صاحب ده او دویمه د متوسط ده ترجمه د جامی صاحب دا ده چې هېي دا کلمه د ان مفتوحة الهمزة په عکس د باقی حروف مشبه بالفعل دی پدی شان سره چې هغه باقی حروف مشبه بالفعل تقاضه د صدارت د کلام کوی. او دا تقاضا د صدارت د کلام نه کوی او ترجمه د جامی صاحب غوره ده. د ترجمې د متوسط نه.

۱. ځکه په ترجمه د جامی صاحب کې تاسیس راځي او په ترجمه د متوسطه کې تاکید راځي او قاعده د علم بلاغه دا ده چې تاسیس اولی دی د تاکید نه.

۲. بنا په ترجمه د متوسط باندې لزمیرې لغویت د ذکر د هېي بعکسها وروسته د سوی ان نه ځکه په کومه معنی چې سوی ان دلالت کوی نو په دغه معنی باندې بعکسها هم دلالت کوی او په ترجمه د جامی صاحب باندې لغویت نه لزمیرې. ځکه سوی ان معنی عامه ده چې ان مفتوحة الهمزة تقاضه د صدارت نکوی اوس دا معنی عامه ده. دلالت کوی په جواز د ذکر د ان مفتوحة الهمزة باندې په ابتداء د کلام کې نو هېي بعکسها سره تعین د معنی د سوی ان وشو. چې تخصیص بعد التعمیم دی. تعین د معنی وشو چې دا په عکس د هېي ده. چې هغه تقاضه د صدارت کوی او دا تقاضه د عدم صدارت کوی. سوال په بعکسها کې ضمیر راجع دی حروف مشبه بالفعل ته او په هېي کې خو ان هم دی نو دا خو عکس د شی من نفسه راغی.

جواب دا عبارت په حذف د مضاف سره دی ای بعکس باقیها. وتلحقها ما دویم حکم د حروف مشبه بالفعل دا دی چې متصل کیږي. په اخیر د دی حروفو پورې ما کافه فتلفی نو لغوه کوی دی. حروف لره د عمل کولو نه علی الافصح په افصح د لغاتو باندې ځکه دا حروف ضعیف العمل دی عمل کوی مع الوصل او مع الفصل عمل نه شی کولی. نحو قوله تعالى اَنشَأْ لَهُمْ اِلَٰهَ رَبًّا وَقوله عليه السلام انما الالهة بالنيات او کله کله عمل کوی. دا حروف مشبه بالفعل په غیر افصح باندې بنا پدی باندې چې دا ما رائد دی نه کافه کمافی قول الشاعر.

الايتما هذا الحمام لنا

الى حمامتنا او نصمه فقد

په فتحی د حمام سره وتدخل او داخلېږی حنیف په دغه وقت کې چې کله متصل شی. په اخیر د دی پورې ما کافه علی الافعال په افعالو باندې ځکه چې دخول د دی حروفو ممتنع وو په افعالو باندې د عمل د وجی نه اوس کله چې دی ما دا حروف د عمل نه مع کړه نو مانع د دخول نه ختم شو نو داخلېږی په افعال باندې نحو قوله تعالى اَنشَأْ لَهُمْ اِلَٰهَ رَبًّا وَقوله عليه السلام انما الالهة بالنيات او کله کله عمل کوی. دا حروف ضعیف العمل دی عمل نه شی کولی. نحو قوله تعالى اَنشَأْ لَهُمْ اِلَٰهَ رَبًّا وَقوله عليه السلام انما الالهة بالنيات او کله کله عمل کوی. دا حروف مشبه بالفعل په غیر افصح باندې بنا پدی باندې چې دا ما رائد دی نه کافه کمافی قول الشاعر.

فان لا تغير معنى الجملة. (ربط) هر کله چې فارغ شو مصنف د بيان د احکام مسير که د حروف عيشه
بالعمل نه يو شروع يې وکړه په بيان د احکام مخصوصه د حروف عيشه يا عمل کې ۲. هر کله چې
فارغ شو مصنف د بيان د تاثير لفظي د دې حروفو نه چې ټول پکې سريل دي يو شروع يې وکړه په
تاثير معنوي د دې حروفو کې چې هغه جدا جدا دي فان پس ان مکسور د لهره لا تغير نه وړانه وي
معنى الجملة معنی د جملې لړ پدې سان سره چې او د سل شي نه جمله اسميه باندې يو د نه ناسي
حميت نه بلکه دا جمله په چل حال باقي پدې کوي سره د رات د وړاندي نه وان مع
جملتها او ان مفتوحة الهمزة سره د اسم او د خبر نه ان حكمة الفرد په حکم. هر د کې دې پدې شان
سره چې ان مفتوحة الهمزة چې حل شي په جمله بودا گړخو احکام د مفرد کې و د په اعنار
د حرکت د همری سره درې قسمه دي. ۱. مکسور. ۲. همز حرکه که مقدم د جملې وو.

۲ مفتوحة الهمزة وحويا که مقام د مفرد وو. ۳، حوار د وچه په که مقام محصل د احتمالینو وو
سوال د اول بحوقوله تعالی قل اذین انما کنتم عربین قبلی دا مفتوحة الهمزة دی وحويا لاته وقع مقام المفرد
چې نائب فاعل دی او نائب فاعل اسم وی حقیقه یا تاویلا او اسم ناویلی به هله شی چې مفتوحة
الهمزة یې او ایی مثال د ثانی بحوقوله تعالی قاتلوا الذین یفتکرون انما یفتکرون الهمزة دی وحويا لاته
والع موقع الجملة خکه دا سره د مدحول نه مقوله د قول ده او مقوله نوی مگر جمله وی و که
مفتوحة الهمزة یې او ایو نو مفرد مقوله واقع کیری او دا بطله ده او مثال د ثالث لکه وانه قتل یدونا
دا محتمل د احتمالینو دی که دا عطف شی به به استمع لعل باندې یو مفتوحة الهمزة به وی او که
عطف شی ان سمعا قرانا عجب باندې یو ب مکسورة لهمزة دی وحويا وجب المكسرة موقع الجملة
اود دی وچی به چې ان مکسورة لهمزة معنی د حملی به وراوی ښکته په خپل حال یې پتې کوی سره
درې دت به نو وجب ده کسره لوسل په همزه د ان کې په موضع د حملو کې د دې وخی به،

والتفت الى موضع المفرد او د دی وحی به چي جوړه وی ان مفتوحة العنصره جملي لره په حکم . مفرد کې بر
راحت ده فتحه په مقام د مفرد کې ځکه دا مقام مقام د جملي دی، برابره خبره ده چي ابتدا د کلام
کې وی نحو **إِنَّ أَقْبَرَ عَفْوٍ رَجِيئًا . فَاَفْتَحْنَا لِلْفَتْحِ ثَابِتًا** یا په وسط د کلام کې وی نحو **دې متکلم ابتداء د کلام**
اخر کړی وی نحو قوله تعالى **وَلَا يَحْزُنُكَ قَوْلُهُمْ إِنَّ الْفِئَةَ قَوِيَّةٌ** دا ن دلته مکسورة لهره دی اگر
چي واقع دی په وسط کې ځکه دا مستقل کلام دی و علت دی د م قبل لپاره،

۲. **بعد القول** او **مکسوره الهمره** و **جوبانه** وی چپ واقع شی و **روسنه** د قول نه او د **هغه صیغونه** چپ هغه مشتق دی د دی قول به **خکه** دا ان سره د اسم او **حر به** مقوله د قول ده او **مقوله** د قول به وی مگر **حمله** وی **خکه** دا باب د قبل یقول وضع شوی دی **لیاره** د حکایت او د نسبت، او **نسبت** به وی مگر **حمله** کې وی، نحو **قوله** تعربی **هَلْ فِي عَدَاؤِهِ حُودًا هَلْه** چپي دا **معنی** حکایت وی و که قول **معنی** ظن و و بر **مفتوحة الهمره** به وی و **جوبا**.

- ۳، وبعدها موصول او چي واقع شی وروسته د موصول به خکه ان سره د ما بعد به جمله د موصول ده او جمله د موصول به وی مگر جمله وی نحو حامی الی ان ابد قائم.
- ۴، چي جواب د قسم واقع شی نحو والله انک لصادق. ۵، وادا وقعت مع ما بعد ها حالا نحو قصدته وای واثق به ررله وای دوامل. ۶، ادا وقعت بعد حیث او اذ نحو احلس حیث ان حلیلا حالس. ۷، ادا وقعت بعد عامل علق باللام نحو قوله تعالى قَدْ ظَنَّمْتُ الْقَرْيَةَ بَدِيلًا لَهَا. ۸، بعد حتی ابتدایه نحو مرض سلیم حتی انه لا یرجونه وفتحت او فتحة لوستلی شی وجوبا پدی ان کی فاعله په حال کون د دی کی چي دا واقع شی سره د ما بعد نه فاعل په ترکیب کی نحو بلغنی ان زیدا عالم ومفعوله یا مفعول واقع شی نحو کرهت ان زیدا شاعر، ومبتداه او په حال کون د دی کی چي مبتدا وی سره د ما بعد نه نحو عندي انک فاصل ومضافا الیه یا مضاف الیه وی سره د ما بعد نه په ترکیب کی نحو اعجبی اشتها انک عالم نو دی مواضع کی ان مفتوحة الهمزة ویلی شی. وجوبا خکه فاعل مفعول به مبتدا او مضاف الیه خلور وارو کی لاندی ده، د اسمیت نه او اسم عام دی چي حقیقه وی او که تاویل وی، اسم تاویلی به هله شی چي ان مفتوحة الهمزة او ایو خکه دا ان ما بعد جمله گرځوی په تاویل د مفرد سره او که مکسورة الهمزة او ایو نو بیا د ما بعد نه مفرد نه جوړیږی، بلکه جمله په خپل حال پاتې کیږی او جمله فاعل او مفعول او مبتدا او مضاف الیه نه راځي.
- سوال دا قاعده ست متقوضه شوه په یو یففع الشیخین میقوم سره دلته جمله مضاف الیه دی جوابه مضاف الیه اسم وی بیا عام دی که حقیقه وی که تاویل وی دلته تاویل دی ای یوم نفع الصادقین صدقهم. ۵، او ان مفتوحة الهمزة وی چي واقع شی په موضع د مجرور کی نحو سررت من انک مجتهد. ۶، او معطوف علی احد المذكور نحو اذکر وانسی الی ان انت غایتکروانی فصلکم. ۷، او بدل من احد المذكور نحو قوله تعالى وَاذِیْبْکُمْ اَمَّا اَسْنٰی الطَّائِفِیْنَ اَتَّاکُمْ وَقَالُوا وَای اَیُّ عَرَب لَوْه انک په فتحه د همزی سره یعنی ان چي واقع شی وروسته د لولا امتناعیه نه نو مفتوحة الهمزة به ویلی شی وجوبا او مکسورة الهمزة لوستل ندی حائر.
- سوال مفتوحة الهمزة وجوبا به ولې ویلی شی؟ جوابه خکه چي دا مقام د مفرد دی.
- سوال مقام د مفرد ولې دی؟ جوابه لانه مبتدا خکه چي ما بعد د لولا امتناعیه نه مبتدا وی او کون د مبتدا مفرد واجب دی او مبتدا به مفرد هله شی چي مفتوحة الهمزة یې اوایی او که مکسورة الهمزة شی نو وقوع د جمله مبتدا راځي او دا باطله ده، مثل لولا انک متطلق انطلقت.
- توضیح لولا حرف امتناع ان سره د اسم او خبر نه په تاویل مفرد سره چي انطا تمک دی مبتداء ده او خبری حذف شوی دی وجوبا چي موجود دی د وچی د وجود د سد مسد او قریبی نه قرینه په نفس حذف استعمال د مفرد او قرینه په تعیین د محدود لولادی، خکه دا دلالت کوی په انتفاء د شی ثانی د وچی د وجود د اول به او سد مسد اقامت د جواب دلولادی چي انطلقت دی په مقام د خبر باندې.

او دعسی ان مفتوحة الهمزة لوستل واجب دی چي دا واقع شی وروسته د لولا تخصیصیه به خکه ان سره د مابعد نه معمول د هغه فعل دی چي واجب دی دخول د لولا تخصیصیه به هغه باندې نحو لولا انی معاذک رعمت ای لولا انی معاذک چي ان سره د اسم او خبر نه په تاویل د مفرد سره مفعول نه دی د فعل مقدر لپاره او دا مابعد رعمت د هغه لپاره مفسر دی او مفعول نه به راخي، مگر مفرد یعنی کون د مفعول نه مفرد واجب دی او مفرد نه هله شی چي دا مفتوحة الهمزة شی، ولوا انک و دعسی وائی عرب لوانک په فتحی د همری سره یعنی ان چي واقع شی، وروسته دلو شرطیه به یو ان مفتوحة الهمزة لوستل واجب دی، او ان مکسورة الهمزة ویل نه دی حائر خکه د مقام مقدم د مفرد دی و مقام د مفرد کي ان مفتوحة الهمزة ویل واجب دی

سوال دا مقدم د مفرد ولې دی؟ جواب لانه فاعل خکه مابعد د لو شرطیه فاعل وی د فعل محدود لپاره، کړ د دعا مفرد واجب دی نحو لو بل قدیم.

قوله ان سره د اسم او خبر نه په تاویل د مفرد سره چي قیامک دی، فاعل د فعل مقدر دی چي وقع دی ای لو وقع قیامک و ان جاز التقدير ان جاز الاموان.

ربط هر کله چي فارغ شو مصنف د بیان د مواضع د ان مکسورة الهمزة وحویا او ان مفتوحة الهمزة وحویا نه نو شروع یې وکړه، په هغه مواضع کي چي په هغه کي حواری وچهینو دی، د وحی د کیدو د مقام نه محتمل د احتمالیس نو وي ویل و ان جاز التقدير ان لح که چري حائر وو، په یو مقدم کي تقدیر د مفرد او تقدیر د جمله دواړو جاز الاموان جائز دی امران چي فتحه او کسره لوستل دی په دی همره کي فتحه پدی اعتبار سره چي دا مفرد دی او کسره پدی اعتبار سره جائز ده، چي دا ان سره د اسم او خبر نه جمله ده، مثل لکه من یکرمنی فانی اکرمه مراد هر هغه ترکیب دی چي ان سره د مابعد نه واقع شوی وی، وروسته د فاء جزائیه نه او جزا د شرط نه راخي مگر جمله لیکن دا واجب ده چي دا حراء بجمیع احرائه مدکور وی، که دینه گوري چي دا جزا بجمیع احرائه مدکوره ده یو انی اکرمه ووايه په کسری د همزی سره خکه دا مقام مقام د حملی دی، او که دینه گوري چي حراء بجمیع احرائه نده مدکور بلکه ان سره د اسم او د خبر نه خبر دی د مبتدا محدود لپاره یا مبتدا ده او خبري محدود دی او مبتدا او خبر نوی مگر مفرد وی من یکرمنی فانی اکرمه ووايه بفتح الهمزة ای من یکرمنی فاکرامی ثبت له بل مثل لکه د ایتم بیتي شو، الا انه عبدالقفا والهازم اول سر یې دا دی، وکنت اری ریدا کما قبل سید دا شعر د فرزدق دی، مقصدی هجوه د زید ده اری صیغه د واحد م تکلم فعل مضارع مجهول ده د اری یری رایه نه متعدی دی مفاعیل ثلاثه و ته چي مجهول شو، یو اوس متعدی دی مفعولیو ته او ریدا مفعول ثانی دی، د اری لپاره اوسیدا مفعول ثالث دی او کما قبل جمله معترصه ده.

قرجه ره همیشه وومه چي گمان می کوو پدی زید باندې چي دی سردار دی لکه خنکو به ورته سید ویلو ناگهانه چي گورم نو دا د خت او د جامو سده وو، یعنی لوی همت د ده دا وو چي حوراک او خکاکه کړي، چي غت شی خت د ده یعنی دا سید نه وو بلکه لنیم وو او ان چي واقع شی سره د اسم

و د خبر به پس د ادا معاحسی به نو هلته جوار د وچهسو دی ۱ کسره ۲، فتحه ۳، څکه د ادا معاحسی به وروسته وقوع د حملی اسمیې واحه بنده چې دا جمله دی مدکور وی بحمیع احرانه لهد که د یسه گوری چې د بحمیع اجراء مدکور ده نو ان په کسری د همرې سره ووايه او که د یسه گوری چې د سره د م بعد به مسدا محدود الحری دی نو بیا ان مفتوحة الهمزة ووايه، څکه دا واقع دی په موضع د مفرد کې ای د عبودية اللقا واللهدم ثاسه، وشبهه او دعسی جار دی، مفتوحة الهمزة او مکسورة الهمزة لوستل د ان چې د واقع سی به هغه تراکسو کې چې هغه په شان د دا ایه عند القف الخ دی، مثال لکه اول م اقول اسی احمد الله دیکي جوار د وچهسو دی فتحه او کسره دواړه جائز دی څکه که ته دا موصولیه موصوفه گرځوی نو بیا دا عصب دی د مقولی به، نو اسی به وائی بکسر الهمزة څکه اول د معولات به جمله ده به معنی مصدری چې حمد دی او که دا ما مصدری وگرځوی نو بیا ان مفتوحة الهمزة ووايه، څکه اول دا قوال به معنی مصدری ده چې حمد دی نه دغه جمله څکه هغه د جنس مقول نه ده نه دا قوالو نه او شبهه محرو دی عطف دی په ادا ایه عند القفا باندې نو د نحو د لاتدی راعی فیکون المعنی فتحه او کسره لوستل جائز دی په ان کې په مثل د عبدالقفا او په مثل د شبهه د عند لقا کې، ولله او ددی وجی نه چې ان مکسورة الهمزة نه وراوی معنی د جملي لره نو شو اسم ددی منصوب په محل د رفع کې جاز جائز دی العطف عطف د یو اسم علی اسم المكسورة په اسم د ان مکسورة الهمزة باندې بالرفع په رفع سره د دی جهت به چې دا اسم د ان مرفوع دی محلا بیا برابره حیره ده، چې دا ان مکسورة الهمزة وی لفظ لکه ان ریدا قائم وعمرو او حکما یا مکسورة الهمزة وی حکما لکه ان مفتوحة الهمزة چې واقع شی وروسته د افعال قلوب نه نو دا په حکم د ان مکسورة الهمزة کې دی، نحو علمت ان ریدا قائم وعمرو، عمرو مرفوع دی، څکه عطف دی په محل د اسم د ان باندې څکه دا په حکم د ان مکسورة الهمزة کې دی، سوال دا په حکم د ان کې ولې دی؟ جواب لکه څنگه چې ان دا ما بعد جمله په خپل حال پاتې کوی دا رایگی دا ان چې واقع دی وروسته د افعال قلوب نه دا جمله هم په خپل حال باقی پاتې کوی، لاه واقع موقع المفعولین او دا به په مقام د مفعولینو باندې هله قائم شی، چې جمله وی او که مفرد شی نو بیا به قائم کیږی، دین المفتوحة او ندی جائز عطف د اسم په رفع سره یه اسم د ان مفتوحة الهمزة باندې څکه د اسم د ان مفتوحة الهمزة لپاره محل د رفع شبهه څکه دا د جملي به مفرد حیره وی، سوال ان الله بری من المشرکین ورسوله کې دا رسوله په چا عطف دی که ته وائی چې دا عطف دی په اسم د ان باندې نو بیا لازمیږی فساد د معنی او مرفوع لوستل هم ندی صحیح بلکه رسوله ویل پکار وړ او که ته وائی چې دا عطف دی په محل د اسم د ان باندې نو عطف په محل د اسم ن ندی جائز څکه د دی لپاره محل د رفع شته، جوابه دا مرفوع دی څکه عطف دی په محل د اسم د ان څکه دا ان دلته په حکم د ان مکسورة الهمزة کې دی څکه دا واقع دی وروسته د اذان نه او دا په معنی د اعلام دی چې فعل دی د افعال قلوبو نه

یو هر کله چې دا په حکم د ان مکسورة لهره کې شو نو د دی لپاره محل د رفع شته ځکه یې
 ورسوله و نیلی دی او متن بالرفع وویل وې سره یې احتراز وکړو د بالنصب نه ځکه عطف د اسم په
 لفظ د اسم د ان مکسورة الهمزه او مفتوحة دواړو باندې جبر دی، بالاتفاق، ویشروط او شرط دی په
 عطف د یو اسم کې په اسم د ان مکسورة الهمزه باندې بالرفع معنی الغیر ذکر کول د متکلم خبر د ن
 لره محکې د معطوف به یعنی محکې والی د خبر په معطوف باندې او تقدیم د خبر په معطوف
 باندې عدم دی، چې لفظاً وی لکه ان رید اقم وعمرو یا تقدیراً وی مثال لکه ان رید او عمرو قائم
 دلته قائم مقدم دی په عمرو باندې تقدیراً اگر که لفظ مؤخر دی ځکه دا خبر دی د ان لپاره او عمرو
 مبتدا ده او خبر د دی محدود دی، نو تقدیر دارنگې شو ان ریداً قائم وعمرو قائم او دا مصیبت د
 خبر په معطوف باندې لفظاً یا تقدیراً شرط دی لپاره د دی چې لازم به شی کون د شی واحد معمول د
 عاملینو مختلفینو لپاره یا لپاره د دې چې لازم به شی نوارد د عاملینو مختلفینو په معمول و حد
 باندې، خلافاً للمکوفین خلاف کړی دی د جمهور و نه په خلاف کولو سره داسې خلاف چې ثابت دی
 کوفیاسو لپاره ځکه دا کوفیان نه شرط کوی، لپاره د صحت د دی عطف مضیبت د خبر په معطوف
 باندې لفظاً او تقدیراً د وجې د عدم نوارد د عاملینو مختلفینو نه په معمول واحد باندې د دوی په
 مذهب باندې ځکه عمده هم ان عمل کوی په اسم کې فقط نه په خبر کې او خبر مرفوع دی د وجې د
 عامل معنوی نه لهذا ان ریداً وعمرو داهان د تراکیب ممتنع دی، د بصرې یو په ترد باندې د وجې د
 عدم وجود د شرط نه چې هغه محکې والی د خبر دی په معطوف باندې لفظاً یا تقدیراً و جبر دی
 عبدالکوفین ځکه دوی د صحت د عطف لپاره محکې والی د خبر په معطوف باندې لفظاً یا
 تقدیراً شرط نه وائی او دا اختلاف د بصرې یو او د کوفیاسو اولی بدي بلکه ثانوی دی، یعنی دا
 اختلاف بنا دی په بل اختلاف باندې هغه دا دی، چې بصرې وائی چې ان اسم لره نصب ورکړی دی،
 او خبر لره یې رفع ورکړی ده لهذا دا ترکیب ندی جبر ځکه یا لزمیری کون د شی واحد معمول د
 عاملینو مختلفینو لپاره ځکه دا داهان د دې حیثیت نه چې دا خبر دی د ان، کیرې رافع د دې لپاره
 ان چې دا عامل لفظی دی او د دی حیثیت نه چې دا خبر وحلی د عمرو لپاره بیا، د کیرې رافع د دی
 لپاره ابتداء چې عامل معنوی دی نو لازم شو اجتماع د عاملینو مختلفینو چې یو ان دی و بل ابتداء
 دی بدي رفع د داهان کې او دا باطل دی او کوفیان وائی (۱)، چې ان عمل د نصب کړی دی په اسم
 کې او خبر کې یې عمل د رفع ندی کړی بلکه خبر مرفوع دی بالابتداء لکه څنگه چې محکې د دخول
 د ان نه مرفوع بالابتداء وو اوس داهان چې خبر شی د عمرو او ن دواړو لپاره نو نه لزمیری توار د
 عاملینو په معمول واحد کې ځکه داهان که خبر د ان لپاره وائی او که د عمرو لپاره یې وائی، خو
 عمل پکې عامل معنوی دی، (۲)، او بل دلیل د کوفیو لپاره دا قول د شاعر دی،

چه دله عطف د اتم راعلی دی په اسم د ان باندې چې په حکم د ان مکسوره الهجره کې دی بی د مخکې والی د خبر نه په معطوف باندې لفظاً او تقدیراً ځکه دا اتم مقدم دی به خبر چې بقاء دی. لفظاً حقیقه (۳)، دلیل قوله تعالى **إِنَّ الْآيَةَ بَانَتْ وَأَلَيْكَ هَازُوا وَالصَّيْبُ وَالصَّيْبُ** دا والصائبون عطف دی په محل د اسم د ان باندې بی د مضیت د خبر نه (۴)، دلیل د دوی د پاره قیاس دی په لالفي الجسر باندې لکه لا رجل ولا امرأة افضل منك، حائر دی بالاتفاق، دارنگه ان زیدا و عمرو ذاهبان هم حائر دی بصریان د دی به جواب کوی، چې بقاء حیر د ان دی او اتم مبتدا دی او خبر بی محدود دی چې هغه بقاء دی مثل زید و عمرو قائم او جواب د استدلال بالایه به دا دی (۱)، په دې کې تقدیم تاخیر دی ای ان الذین الخ، والصائبون كذلك (۲) من آمن بالله حیر د والصائبون دی او خبر د ان حذف شوی دی مثل زید عمرو قائم (۳)، دا عطف دی په صمیر مرفوع متصل د هداوا باندې چې دا په معنی د تورا سره دی، دا الرام دی په دوی باندې ورته دا ضعیف دی عند البصریین واما عند الکوفیین فلا و جواب د قیاس به دا دی چې (۱) لا عامل به دی په خبر کې (۲)، او که ومنم چې عامل دی په خبر کې دا په لا کې جائز دی نه په ان کې ځکه لامع الاسم په مرله د کلمه واحده گرځیدلې ده گویا کې په خبر کې عاملان نه دي جمع شوي بحلاف ان فافهم

(۴)، او میرد وکشی پدی مقام کې یوه حیره کړی ده، چې دا اسم د ان به خالی نوی یا به معرب وی او یا به منی وی که معرب وو نویا د بصربنو ملگری یو چې شرط د صحت د عطف لپاره محکی والی د حیر دی په معطوف باندې لفظاً یا تقدیراً او که دا اسم د ان مبنی وو نویا د کوفیانو ملگری یو چې عطف د اسم مرفوع په اسم د ان باندې جائز دی بی د محکی والی د خبر نه په معطوف باندې لفظاً یا تقدیراً ځکه هر کله چې ان په قریب کې عمل ونه کړو، نو په بعید کې په طریق اولی سره عمل به شی کولی نو توار د به راځي او د میرد او کسانې په تیر باندې ان زیدا و عمرو ذاهبان ندی جائز او انک وزید ذاهبان جائز دی نو مصفرد وکړو په دوی باندې په ولا اثر لیکونه مهنیا سره چې نشته دی جنس اثر د وحی د کیدو د اسم د ان نه مبنی په حواز د عطف کې په محل د اسم د ان باندې بی د مضیت د خبر نه عند الجمهور لکه څنگه چې ان زیدا و عمرو ذاهبان ممتنع دی نو دارنگې انک وزید ذاهبان هم ممتنع دی د وحی د اشتراک دی دواړو ترکیبونو به په علت دا متناع کې خلافا للمیرد او خلاف کړی دی د جمهورونه په خلاف کولو سره داسې خلاف چې ثابت دی میرد او کسانې لپاره په مثل د انک وزید ذاهبان کې پدی شان سره چې میرد او کسانې عطف د اسم په محل د اسم د ان باندې بی د محکی والی د خبر نه په معطوف باندې لفظاً او تقدیراً په مثل د دی ترکیب کې جائز وائی او دلیل د هغوی دا دی چې هر کله عمل د ان ظاهر نه شو په اسم د ان کې د وحی د بنا د اسم د ان نه نو دی ان عمل ونه کړو، په دی خبر کې هم نو توار د عاملینو په معمول واحد باندې نه راځي

جواب: د طرفه د جمهورونه دا دی لکه څنگه چې ان زیدا و عمرو ذاهبان ممتنع دی د وحی د توار نه چې تاسو یې هم منئ نو دغسې انک وزید ذاهبان هم ممتنع دی د وحی د توار د عاملینو نه په

معمول و حد باندې څکه ان عمل کړی دی په اسم کې د نصب محلا بیا سبب د وحی د کېدو
 رڼې سم نه مېنی نو اوس ذهان چې خبر د ان لپاره وسی مو عامل پکې ن شو او که د رید لپاره یې
 رانی مو عامل پکې معوی دی مو توار د رانی او دا ممتنع دی، **ولکن** او لفظ د لکن د حروف مشه
 بالفعل نه **کذلك** په شان د ان مکسورة الهمزة دی په حوارج عطف کې په محل د اسم د دی باندې نحو
 ما خرج رید لکن بکرا حارج وعمر و څکه دا لکن راځي، د استدر اک لپاره او دا مافی ندی د معنی
 اصلی ددې جملې سره چې دا جمله په خپل حال باقي پاتې شي. لکه څنگه چې ددې معنی اصلی
 یوه مافی نه وو تاکید پس جائز دی اعتبار د محل د اسم د لکن او عطف د یو شی په محل د معنی
 باندې په رفع سره او جائز ندی عطف د یو شی په رفع سره په اسم د باقي حروف مشه بالفعل باندې
 چې هغه ان کن لیت لعل دی د وحی د عدم بغداد معنی اصلی نه په باقي حروفو کې پدی جمله کې
 لهد ندی معتبر محل د اسم د باقي حروف مشه بالفعل لپاره، **ولذلك** او ددې وحی نه چې ان
 مکسورة الهمزة معنی د جملې به وراوی بلکه باقي یې پاتې کوی سره د تاکید نه وراوی.
ففت الاله د خلیبې لام چې وضع شوی دی د تاکید د معنی د جملې لپاره مع **المکسورة** سره د ان
 مکسورة الهمزة نه څکه دا هم د تاکید لپاره وضع شوی دی. فونها نه په معنی د ان مفتوحة الهمزة
 کې څکه دا په معنی د مفرد سره دی نه جمع کیږي د ده سره هغه شی چې واضع وضع کړی دی د
 تاکید د معنی د جملې لپاره چې لام ابتدائیه تاکیدیه دی، یعنی لام ابتدائیه تاکیدیه نه په خبر د ان
 مکسورة الهمزة کې راځي او مفتوحة الهمزة کې نه راځي، څکه دا واضع وضع کړی دی د تاکید د
 سبب لپاره او نسبت په ان کې باقي دی او په ان کې باقي ندی، **على الفجر** او لام ابتدائیه تاکیدیه سره
 ، ان نه چې راځي نو داخلېږي په خبر د ان باندې بحوان زیداً لقنم نه په اسم د ان لپاره د دی چې لازم
 شی اجتماع او توالی د حرفینو د تاکید چې یو ان مکسورة الهمزة دی او بل لام ابتدائیه تاکیدیه
 دی، او مختاره کړو دوی تقدیم د ان نه د لام لپاره د ترجیح د عامل په غیر عامل باندې څکه ان د
 حروف عامه و نه دی، او لام د حروف غیر عامه و نه دی، او الاسم یا داخلېږي په اسم د ان باندې **الا**
 فعل بینه و بینها که چری فصل راغلی وو په میخ د دی اسم او دان مکسورة الهمزة کې په خبر سره
 بحو قوله تعالى وان من شیعتی لایراهم **او علی ما بینها** یا داخل کیږي په هغه شی باندې چې وقع وی
 بین الاسم و الخبر هغه عام دی چې معمول د خبری بحوان زیداً لطف مک اکل او یا صصر فصل وی
 بحو قوله تعالى ان هذا لیهو القصص الحق او لام ابتدائیه تاکیدیه په خبر د ان کې راځي پدی شرط
 سره چې ده مشت و نه مافی فلا یقل ان رید الم یقوم، فلا یقل ان زید لقام و که دا
 ۲. پدی شرط چې دا خبر فعل ماضی متصرف حالی د قد نه وه، فلا یقل ان زید لقام و که دا
 خبر د فعل ماضی وو غیر متصرف یا فعل ماضی متصرف وو سره د قد نه یب لام ابتدائیه په خبر
 د ان کې راځي بحوان زیداً لنعم الرجل وان زیداً لقد قام **ولی** **لکن** ضعیف او دخول د لام ابتدائیه
 تاکیدیه په اسم د لکن یا په خبر د لکن باندې یا په هغه شی چې واقع وی بین الاسم والخبر ضعیف

دی، نفس حائر خکه دی چي په دخول د لکن سره دا جمله په خپل حال باندې باقی پاتې ده. يعنی
مفرد ندی جوړ شوی او ضعیف دی د وحی د عدم توافق او تناسب د لام ابتدائیه تاکید نه د لکن
سره خکه لام ابتدائیه د تاکید لپاره راځي، او لکن د تاکید لپاره نه راځي په خلاف د ان نه چي د همی
سره توافق او تناسب د لام شته دی، چي دواړه د تاکید لپاره راځي مثال د لام ابتدائیه تاکید، چي
راغلی دی په لکن کې لکه دا قول د شاعر شو، ولکنی من حها لعید،
وتخفف المعسرة ربط هر کله چي فرع شود بیان د لغت اصلی د ان او ان نه نو شروع یې وکړه، به

لغت فرعی د ان او ان کې،
توجه وتخفف مخفف کولی شی ان مکسورة الهمره په حذف د یون متحرك سره د وحی د وقوع دده
به په طرف کې د وحی د نقل د تصعيف او د کثرت استعمال ته یېزمها اللام بیا لازم دی ددی ان
مکسورة الهمره سره پس د تخفف به اللام لام تاکید په خبر د ده کې مطلقا عند المصنف برابره
حیره ده، چي عمل یې کړی وی او که سوی هر چي دی په صوره د ابطال د عمل کې نو دا لام تاکید
لازم دی په حر د دی کې لپاره د دی چي لازم نه شی التباس د ان مخفف د ان نافیة سره او هر چي دی
په صوره د اعمل کې بیا هم لام تاکید لازم دی طرأ للباب اگر چي التباس نه راځي، د ان مخفف
من المثقل د نافیة سره، ۲، یا په صورت د اعمال کې لام الاستداء لازم دی د ان سره خکه اکثر د
سماونه اعراب لفظی به ظاهر یې په همی باندې د وحی د کیدو د اعراب د هغه نه تقدیری یا محلی
ار خلاف ثبت دی سیویه لره چي هغه وانی دا لام لازم دی په صوره د ابطال د عمل کې او په صوره د
عمل کې لازم نه دی لحصول لفرق بالعمل بین النافیة والمخففة،
سوال: به وای چي ان مخفف من المثقل سره لام تاکید لازم دی خبر کې دا قاعده ستا منقوضه شوه په
إِنَّ أَشَدَّكَ الْكَوْثَرَ إِنْ أَكَلْتُمْ حَلَّتْ بِكُمْ سِرْهُ اعطینا او خلقا خبر دی ان مخفف او لام تاکید ندی راغلی؟
جواب: محنت د لام تاکید په خبر د ان کې مشروط دی په شروط ثلاثه و سره،

۱. یو دا چي خبر به مثبت وی نه منعی خکه لام واضح وضع کړی دی د اثبات لپاره نه د نفی لپاره
۲. حر به جمله شرطیه به وی خکه لام راځي د تاکید لپاره و شرط دلالت کوی په شك او تردد
باندې و تاکید ماضی دی د شك او تردد سره، ۳. خبر به فعل ماضی متصرف خالی د قد نه نوی
پس اعراض و رد نه شو په ان اعطینک لکوتر او ب کل شی خلقاه بقدر باندې خکه دلته خبر فعل
ماضی متصرف خالی د قد نه راغلی دی، و يجوز القاعدا جائز دی ابطال د عمل د ان مخفف من المثقل
غالب په استعمال د کلام د عرب کې د وحی د قوآت د بعض طرقو د مشابهت د دی ان د فعل سره
لکه فتحة دا خبر او ثلاثیت شو او اعمال جائز دی دی لره په طریقی د قلت سره خکه دا ان مخفف من
المثقل دی محمول دی، په مثقل باندې یا ددی وحی نه چي دا عمل کوی د وحی د مشابهت نه د
فعل سره او د فعل به چي یو شی حذف شی نو عمل کوی مثال د عمل لفظی د ان مخفف من المثقل
بحر قوله تعالی ان کلا لما لیوفینهم و يجوز دخولها علی فعل او جائز دی دخول د ان مخفف من المثقل

عن فعل به فعل باندی من افعال للبیتا حی هعه دواخل او بواسع د مستدا او خبر دی لکه افعال قلوب
 افعال ناقصه فعل مقاربه شو بحو قوله تعالى وَلَئِنْ كُنْتُمْ لَكِبْرَةً كُنْتُمْ مَعْلُومًا وَهَذَا لَكِبْرَةٌ لِّكَ كَيْفَ بَدَّلْتُكَ إِلَى الْكَلْبِ بِحَرْفٍ .
 (بطلک فعل قلبه ، وَلَئِنْ وَهَذَا اسْمُهُمَا تَعْرِيفٌ مَعْلُومٌ بِحَرْفٍ ، وَلَئِنْ كَلْبًا أَيْ كَلْبًا لِّقَوْلِهِمْ لَا تَقُولُوا بِحَرْفٍ ، خُكَّه ان محفف من
 المثقل محکی د تحفیف به و حب لد حول وو به جمله اسمیه باندی او دخول یی به جمله فعلیه باندی
 ممتنع وو ، پس د تحفیف به حائر دی دخول د دی به هعه فعل باندی چې د دواخلو د مستدا و خبره
 وی رعایة للاصل بحسب الامکان خلافاً للمکوفین خلاف ثابت دی کوفی تو لره به تعمیم د دخول کی
 او به تخصیص کی به د واخلو ده مستدا او خبر به به نفس دخول علی الفعل کی خکه دا متفق علیه
 دی یعنی کوفیان او بصریان خلاف به نفس دخول د ان محفف کی بدی بلکه بول متفق دی به دی
 خبره چې دا داخلیری به فعل باندی پس د تحفیف به بلکه خلاف به تعمیم او عام تخصیص کی دی
 بدی شان سره چې کوفیان قایل دی به تعمیم باندی او به عدم تخصیص و بصریان قایل دی به
 تخصیص او عدم تعمیم باندی دلیل د کوفی بود قول د شاعر دی .

بِاللَّهِ رَيْكَ اَنْ قَتَلْتَ لِمُسْلِمًا

وَجِئْتَ عَلَيْكَ عَفْوَةً الْمُتَعَمِّدُ

دلته ان محفف من المثقل دی او داخل شوی دی به قتل فعل باندی و دا قتل فعل دی . او د
 بواسع او د دواخل د مبتدا او د خبر به بدی بودا دلیل دی بدی خبره چې دا به مطلق فعل باندی
 د حیرتی خوا د واخلو د مستدا او خبر به وی او که به وی او بصریان جواب کوی چې د اشد دی او
 شد سره نه قاعده جوړیږی او نه ورائیری

وتقف المفتوحة ربط هر کله چې فارغ شو مصنف د بیان د ان محفف من المثقل به پس شروع یی وکړه
 په بیان د ان مخفف من المثقل کی فقل وتقف تحفیف کولی شی د ان مفتوحة الهمره په شان د ان
 مکسورة الهمره باندی بحذف مو نه المتحركة لاتها اخر لكثرة التضعيف ولكثرة الاستعمال او
 والمفتوحة صفت دی د موصوف مقدر لپاره چې ان دی لکه چې لمكسورة صفت وو د موصوف
 مقدر لپاره چې ان وو

سوال ن مكسورة لهمره پس د تحفیف به عمل کړو احيانا مو ن مفتوحة الهمره پس د تحفیف نه
 عمل کوی که نه کوی ؟ جواب فتعمل فی ضمير شان مقدر عمل کوی ان مفتوحة الهمره پس د تحفیف نه
 وحيوا په ضمير شان کی داسې ضمير شان چې مقدر دی .

سوال ن مفتوحة الهمره پس د تحفیف به عمل په ضمير شان کی ولې کوی ،
 جواب لپاره د دی چې لازم به شی مزیت د فرع په اصل باندی خکه ان مفتوحة الهمره اصل دی او ان
 مکسورة الهمره فرع ده خکه مشابهت د آن د فعل سره ریت دی او د ان مشابهت کم دی د فعل سره او
 د ان عمل پس د تحفیف به موندلی شوی دی بحوقوله تعالى وَلَئِنْ كَلَّا لَأَيُؤَيِّسُهُمْ و دان عمل پس د
 تخفیف نه ندی موندلی شوی ، پس مقدر کړو بحويابو ضمير شان د ان محفف من المثقل به وروسته
 لپاره د دی چې دا عمل وکړی به هعه ضمير شان کی چې مزیت د فرع په صل باندی رانه شی ،

باندې اویو امر د امور خمسة و نه ندې راغلی؟ جواب: الفعل کې الف لام عهدی خارجی دی او مراد د دی به فعل متصرف دی او لیس فعل غیر متصرف دی و دا چې د حل شی په افعال غیر متصرفه و باندې یو امر لازم ندې د وحی د عدم التباس نه ځکه چې ان ماصه په فعل غیر متصرف باندې به داخلېږي، سوال: نه وائی چې الفعل کې الف لام عهدی خارجی دی او مراد د فعل نه فعل متصرف دی، دا خبره ستا مقصود شوه پدې قول د الله باندې ان عصب الله علیهم علی قراة دلته ان محفف من المثل د حل دی په فعل متصرف باندې اویو امر د امور خمسة و نه ندې راغلی.

جواب: الفعل کې الف لام عهدی خارجی دی مراد هغه فعل دی چې هغه په دعا کې نوی مستعمل شوی، و که دعا کې مستعمل شوی وو، نو بیا یو امر د امور خمسة و نه لازم ندې، و ګان للتشبيه (یعنې) هر کله چې فارغ شو مصنف د بیان د ان او ان نه یو شروع یې وکړه په پین د کان کې چې دا دریم حرف دی د حروف مشبه بالفعل نه یو وي ویل و ګان للتشبيه او کان یې ذکر کړو وروسته د ان او ن نه د وحی د اشتراك د کان نه د ان او ان سره په تحفیف کې.

سوال: کان لفظ بسیط دی که مرکب دی، جواب: پدیکې دوه مدهه دی.

۱، مذهب د سیبویه، (۲)، خلیل سیبویه وائی چې کان بسیط دی یعنی کلمه موضوعه براسه ده واضع دعسی وضع کړی ده (۱)، حملاً علی احوالته چې هغه ان او اولیت او لعل دی،

۲، ځکه دا حرف دی او اصل په حروف کې عیدم ترکیب دی او خلیل وائی دا مرکب دی د کاف تشبیهی او د ان مکسورة الهمزة نه چې کن زید اسد اصل کې ان زید کلاسد وو، بیا دا کاف مقدم کړی شو لپاره د دی چې دلالت وکړي په اشاء د تشبیه باندې د اول وهلت به او کسره د همزی د ان په فتحی سره بدل کړی شوه، ځکه دا کاف اصل کې جاره وو اوس اگر چې خارج شوی دی د حکم د جاره نه د وحی د گرځیدو د ده نه جز د کلمه او کاف جاره داخلېږي په مفرد باندې او دوی رعایت د صورت وکړه نو فتحه یې ورکړه همزی د ان لره، اگر چې دا بمعنی ان مکسورة الهمزة دی نو کان پیدا اسد شو، للتشبيه دا وضع کړی شوی دی د تشبیه لپاره پدې شان سره چې اسم خپل گرځوی مشبه به د خبر خپل سره مثال لکه کن زیدر لاسد شو چې زید مشبه او اسد مشبه به دی او کاف تشبیهی گرځوی مدخول خپل مشبه به د غیر نحو زید کلاسد،

سوال: خبر د کان لپاره چې مشتقی راشی نو معنی د تشبیه نه صحیح کیږي نحو کان زیدا قائم ځکه دا خبر چې مشتقی وی دا متحد وی د اسم سره مصدق او تشبیه تقاضه د معانرت کوي، په مشبه او مشبه به کې او دلته معانرت نشته عینیت او اتحاد دی لهذا بعض نحویان وائی چې کن زیدا قائم کې کان د ظن لپاره دی نه د تشبیه لپاره؟ جواب: خبر د کن چې مشتقی راشی نو دا به صفت گرځوی د موصوف محذوفه لپاره نو بیا تشبیه صحیح کیږي، نو د کن زید قائم معنی دا ده چې کان زیدا رجل قائم، وتغفف او تخفیف کولی شی په کان کې د وحی د ثقل د تضعیف او د کثرت استعمال نه فتلعي

سا لغوه کولی شی عمل د کان پس د تخفیف به علی الاصح په استعمال اصصح باندې د وحی د خروج
د کان به د عشا بهت د فعل نه په قوای د فتحی دا خبر سره مثال لکه دا قول د شاعر شو،
وېهر مشرق اللون

دا کان مخفف دی د کان به او پدی معقول کې یې عمل ندی کړی چې ثدیه مرفوع بالالف دی سایر
انتهائیت او حقان ورله خبر دی چې دا تشبیه د حقه ده او تاء التانیث پکې حذف شویده په تشبیه کې د
وحی د ضرورت شعری نه او که به عمل ورکړی کان مخفف من المثل لره په استعمال غیر فصیح
باندې نو کان ثدیه حقن به اوائی، او په صورت د الفاء کې دا کان محتمل د احتمالی نو دی.
۱. یو احتمال دا دی چې دیکې ضمیر مقدر او محذوف دی هغه اسم د کان په شان دان مخفف من
المثل او دا احتمال هم شته چې ضمیر شان مقدر ندی د وحی د عدم داعی د تقدیر د ضمیر شان نه
په شان د ان مخفف من المثل او د کان باقی معنی بیان شوی دی په عنوان د حروف مشبه بالفعل
کې، وکن بل د حروف مشبه بالفعل به لکن دی او دا یې ذکر کړو وروسته د کان نه د وحی د
اشترک ددی دواړونه په تخفیف کې او کان یې محکی کړو د لکن به په ذکر کې ځکه کان رځې به
استد. د کلام کې او لکن راځي په مینځ د کلامینو کې ځکه کان محکی ذکر شو او لکن ذکر شو
کان اود لیت په مینځ کې.

سوال لکن لفظ بسیط دی که مرکب دی؟ جواب دیکې مذهبین دی په شان د کان باندې.
(۱) بصریین، (۲) کوفیین، بصریین وائی چې دا لفظ مفرد دی او بسیط دی یعنی کلمه موصوعه
براسه ده. واصع دغسی وضع کړی ده. (۱) حملا علی اخوانها، (۲) دا حرف دی او اصل په حروفو
کې عدم ترکیب دی. او کوفیان وائی چې دا لفظ مرکب دی د لای نافییه او د ان مکسورة الهمزة نه
چې مصدر دی په کاف زانده سره اصل کې. لا کان ووب کسره د همری نقل شوه کاف نه پس د سلب
د حرکت د کاف نه او همره حذف شوه نو لکن شو. دا کلمه د لافانده کوی چې دا ما بعد ندی په شان
د ما قبل بلکه دا ما بعد مخالف دی، د ما قبل نه نفیا واثباتا او دا ان دلالت کوی په تحقق د مضمون
د جمله باندې للاستدراك د الکن وضع شوی دی د استدراك دپاره یعنی لکن واضع وضع کړی دی
لپاره د دفع د توهم چې یا شی وی د کلام سابق نه مثال لکه کله چې ته وائی چې ما رید شعاع نو
متوهم توهم وکړه، چې دا رید به سخی هم نوی نو ته دغه توهم لری کړی، پدی قول سره چې لکه
کریم د دی معنی د استدراك نه دا معلومه شوه چې د لکن نه مخکې به بله جمله وی، ځکه مصنف
اونل متوسط بین کلامین متغایرین معنی، او واقع کیږی دا کلمه د لکن د دوه کلامیسو په مینځ کې داسې
کلامین چې متغایرین وی د یو بل نه نفیا واثباتا پدی شان سره چې یو به مثبت وی او بل به منفی
وی، معنی په تغایر معنوی سره او برابره حره ده چې تغایر لفظی پکې وی او که نوی معنی مصوب
دی سایر مفعول مطلق د متغایرین لپاره په اعتسار د موصوف محذوف سره چې تغایر دی او دا
محمول دی په موصوف محذوف باندې په الحاق د یا نسبتیه سره مثال د لکن چې واقع وی بین

لکلامین چي هغه متعائرين دی لفظ او معنی کقولک جاعنی زید ولکن عمرالم یعنی او مثال د لکن چي واقع دی بین الکلامین چي هغه متعائرين دی معنی به لفظاً کقولک زید حاضر لکن عمراً غائب دته لکن واقع بین الکلامین دی. او دا کلامین متعائرين دی معنی فقط چي زید حاضر مشیت دی او عمرو غائب معنی دی معنی او لفظ کي دواړه مشیت دی بل مثال لکه **وَوَإِنْ كُنْتُمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُتْرَكُوا أَنْ تَقُولُوا لَا سَمْعَ وَلَا بَصَرَ أَمْ لَا بَعْدَ ظَنِّكُمْ** ای لکن الله لم پراکم کثیرا **وَتَقَفُّوا** او تخفیف کولی شو. د لکن د روحی د استفاء د علت د عمل به چي هغه مشابهت دی د فعل سره په فتحه دا حیر کي او په ادغام کي. ۲. دا مشابهت دی د لکن عاطفه سره لفظاً او معنی او هغه خو عمل به کوی نو دا هم عمل به کوی. ځکه مشه حکم د مشبه به اخلي حلاق لیونس والافش ځکه هغوی حاضر کړی دی اعمال د لکن پس د تخفیف به قیاساً علی احواتها لیکن شرح رصی ویلی دی چي لا عرف له شه او یعز بها او حاضر دی د دی لکن سره برابره خبره چي مشدد وی او که محفف وی **وَالْوَلَدُ** او نحو قوله تعالی **وَمَا كُنَّا بِمُعْجِزٍ عَنْهُ** ولکن **الْغَيْبُ** کمرؤا او پدی واو کي دوه احتماله دی.

۱. یا عاطفه دی چي راغلی دی د عطف الحمله علی الحمله لپاره او یا اعتراضیه دی چي راغلی دی په سر د جمله معترضه کي او دا جمله معترضه راغلی ده د دفع د توهم لپاره او شارح رصی ویلی دی چي کون د دی واو اعتراضیه اظهار دی د کون د واو عاطفه به ځکه واو عاطفه د جمع لپاره راځي. او مقصود د متکلم جاعنی زید لکن عمرالم یعنی کي افده ده سامع او مخاطب ته چي دا کلامین متعائرين واقع دی او متحقق دی په نفس الامر کي به جمع بین الحکمین.

سوال جمله معترضه راځي په میخ د کلام کي به په اخیر د کلام کي او د اخو به اخیر د کلام کي راغلی ده دویم جمله معترضه د دفع د توهم لپاره به راځي او د اخو د دفع د توهم لپاره راغلی ده؟
جواب: دا قاعده کلیه نده بلکه قاعده اکثریه ده پدی شان سره چي غالب جمله معترضه په میخ کي راځي او کله کله په اخیر کي هم راځي او غالباً د دفع د توهم لپاره به راځي او کله کله راځي لکه دته، ولیت للتمنی بل د حروف مشبه بالفعل نه لیت دی، دا وضع کړی شوی دی د تمنی لپاره چي هغه طلب د حصول د شی دی په سبیلی د محبت سره او دا لیت د احلیری په ممکن غیر متوقع باندې بحولیت زیدا قائم او په غیر ممکن باندې نحو لیت الشباب يعود واجاز الفراء او جائز کړی دی فراء لیت زیدا قائماً په نصب د معمولینو سره ځکه دا لیت په معنی دا تمی سره دی او متعدی دی معمولینو نه زیدا مفعول اول او قائماً مفعول ثانی او کسائي وائی چي لیت زیدا قائماً کي قائماً منصوب دی. ځکه خبر دی د کان محدوفه لپاره ای لیت زیدا کان قائماً بیا جمله خبر د لیت دی دلیل د دواړو لپاره دا قول د شاعر دی.

او حکمت فی واد المقیق دواتما

یا لیت ایام الصباء رو جمعا

چې دی شاعر د لیت نه وروسته ایام الصبا او رواجها دواړه منصوب لوستلی دی، نو هرا، وایی چې لیت بمعنی اتمنی دی ای اتمی ایام الصاء رواجها او کسانې وایی چې دا حیر د کان دی ای بیت ایام الصاء کانت رواجها، ۳ او محققین بحویان وایی رواجها منصوب دی، ځکه حال دی د ضمیر مستتر د حیر محذوفه دلیت نه ای لیت ایام الصاء لیا کائنه حال کونېها راجعه او دغسی بیت ریدا قائما کې قائم منصوب دی سایر حالیت د ضمیر مستتر د حیر د لیت نه فیکون التقدير لیت ریدا موجود قائم یا لیت ریدا لیا کائس قائم و لعل بل حرف د حروف مشبه بالفعل نه لعل دی للترجی دا رخی د ترجی لپاره چې هغه طلب د حصول د شی دی په طریقه د محبت سره که هغه شی محبوب وو نحو قوله تعالی لعلکم تلاحون او طلب د حصول د شی دی په طریقه د طمع او رجاء سره که هغه شی وو مکروه او مخوف نحو لعل الساعة قریب، وشد الجربها او شاذ دی جر وړ کول مدخول لره بېا په دی کلمه د لعل سره د وحي د گرځولو د لعل نه د حروف جاره و نه او دا لعل راغلی دی د حروف جاره و نه په لغت د عقلیه باندې لکه چې متی راغلی دی د حروف جاره و نه په لغت د هذیل باندې او سیرانی د مجرور بلعل لپاره یو شعر ویلی دی،

فلم يستجبه عند ذاك مجيب

وداع دعاما من يجيب الى الندى

لعل لبي المغول منك قریت

فقلت ادع اخرى وادفع الصوت دعوة

چې دا اب یو اسم دی د اسماء ستو مکبره و نه چې مصاف شی غیر د یاء د متکلم ته نو حالت رفعی کې و او سره راخي او نصیبی کې الف سره او حری کس په یاء سره راخي دلته په یاء سره راغلی دی ځکه دا لعل د حروف جاره و نه دی او پدیکې یې عمل د حر کړی دی او جمهور وایی چې لعل د حروف جاره و نه راخي، او د دی شعر نه جواب کوی چې ایی یا مجرور بالیاء لوستلی دی یعنی په یاء سره راغلی دی حکایه چې بل خای مجرور بالیاء راغلی وو د هغې نه یې حکایت کړی دی،

(۲) یا دا مشهور وو په ایی المغوار سره او په ابوالمغوار سره چا نه پیژندلو نو د شهرت د وحي نه واجب دی حکایت په احوال ثلاثه و کې په یاء سره، (۳) د شاذ دی،

سوال د لیت او لعل په مینځ کې څه فرق دی؟ جواب په دیکې پنځه فرقونه دی (۱) د لیت نه وروسته دواړه اسمین منصوب راخي بخلاف لعل، (۲) د لعل نه وروسته اسم مجرور راخي بخلاف لیت، (۳) ضمیر د متکلم چې اسم د لیت واقع شی نو مخکې د هغې نه نون وقایه راوړل اولی دی نحو قوله تعالی یَقْتَرِبُ كُنْتُ رَبًّا بخلاف لعل چې هلته بالعکس دی، (۴) لیت عام دی ممکنات او مستحبات دواړو کې راخي او لعل په ممکنات کې راخي، فقط فیقال لیت الشباب يعود ولا یقال لعل الشباب يعود، (۵) لیت مستعملیې ممکن غیر متوقع کې او لعل مستعملیې په ممکن متوقع کې،

سوال دا خبره ستا مقوضه شوه په لعل اَنْلَحْ الْأَشْتَبَ، أَشْتَبَ الْأَشْتَبُ مَالِجَ سره دلته لعل په غیر ممکن کې مستعمل شوی دی؟ جواب دلته لعل بمعنی لیت دی لهذا وروسته اطلع کې د فانه وروسته مضارع منصوب راغلی ده، بتقدیر ان ځکه د فاء نه وروسته مضارع منصوبه راخي بتقدیر ان وسته د نسی نه نه د ترجی نه،

الحروف العاطفه

ربط هر کله چې فارغ شو مصنف د حروف مشبه بالفعل نه مو شروع يې وکړه په حروف عاطفه و کې او هر کله چې حروف عاطفه کثیر وو د نورو حروفو غیر عامله و نه مو دا يې مقدم کړه، لان لمره لالتکاتر نو وي ويل الحروف العاطفه دا ما سياني تر يو حده پورې بحث او بيان د حروف عاطفه و مبتدا محدود لپاره فيكون التقدير هدا بحث الحروف العاطفه. ۲ يا د مرکب توصيفي مرفوع دی بيا بر ابتدائيت خبر يې حذف دی چې هده يا اذکرها دی ۳ يا د مرکب توصيفي منصوب دی. ياد کړه نو اوس حروف عاطفه ياد کړه

سوال حروف عاطفه عند السحات څه ته وانی؟ جواب حروف عاطفه عند السحات هغه حروفو ته وانی چې عطف کوی مدخول خپل په ما قبل باندې

سوال دینه حروف عاطفه ولې وانی؟ جواب عاطفه ماحود دی د عطف نه او عطف په لغت کې اما لی ته وانی او حروف عاطفه نه حروف عاطفه ځکه وانی چې دا مایل کوی مدخول خپل چې معطوف دی معطوف عليه ته په حکم او اعراب کې.

سوال هغه حروف کوم دی چې د عطف لپاره راځي؟ جواب هي الواو والفاء دا حروف عاطفه واو نه ثم وحتى او اما بکسر الهمزة ځکه بفتح الهمزة د حروف شرطه دی، و د نولو بحو بانو اتفاق دی چې دا حروف راځي د عطف لپاره صرف په بل کې اخلاق دی د جمهورو په نزد باندې دا د حروف عاطفه و نه دی، او د بعض په نزد باندې دا د حروف عاطفه و نه دی بلکه د بل نه ما بعد بدل غلط دی، د ما قبل نه او بدل غلط بدون بل غیر فصیح دی، او سره د بل نه فصیح دی او مطرد دی په کلام د عربو کې ځکه دا وضع کړی شوی دی، لپاره د تدارك د مثل د دی غلط او مختار عند المصنف مذهب د جمهورو دی، نو بل يې د حروف عاطفه و نه شمیر کړو، او بل خلاف دي په ای کې چې جمهور وانی چې د دی نه ما بعد عطف بیان دی د ما قبل لپاره او بعض وانی چې د دی نه ما بعد عطف دی، په ما قبل باندې دا د حروف عاطفه نه دی، او مختار عند المصنف مذهب د جمهورو دی، نو ځکه يې ای وگرځوو د حروف تفسيریه و نه، نه د حروف عاطفه و نه، او دا حروف عاطفه او لا منقسم دی نوعینو ته، (۱) واو فاء ثم حتی راځي د جمع لپاره يعنی د معطوف او معطوف عليه د واو لپاره او د دی نه علاوه باقی شپږ راځي د احد الامرین لپاره بيا پدی شپږو کې، او، ام، اما، د احد الامرین لپاره راځي علی التعیین اوس واو فاء ثم او حتی د جمع لپاره څنگه راځي او باقی د احد الامرین لپاره څنگه راځي نو فالاربعة الاولى سره بیان د هغې کوی تفصیلا ربط هر کله چې فارغ شو مصنف د بیان د حروف عاطفه و نه اجمالانو شروع يې وکړه په بیان د حروف عاطفه و کې تفصیلا نو فاه فالاربعة کښ تفصیلیه ده.

(۷) واو-علامه د جمع مذکر نحو قوله تعالى **وَأَسْرُوا النَّجْرَىٰ إِلَيْهَا ظَنُّوا عَلَىٰ تَرْكِيبِ بِلِ مَثَلِ لَكِه** واو د صریبون شتو، (۸) واو فاصله نحو عمرو، (۹) واو زائده نحو قوله تعالى **حَتَّىٰ لَمَّا جَاءَهُمَا وَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمَا خَرُّنِيهَا. فَلَمَّا اتَّسَكَرَا وَتَكَلَّمُوا بِغَيْرِ حِسَابٍ لَمَّا تَوَلَّوْا خَلْفَهُمَا جَاءَ يُدْرِكُهُمَا** واو مبالغه نحو قوله عليه السلام **وَلَنْ زَفَىٰ وَلَنْ سَرِقَ**، (۱۱) واو بمعنی او کقولك تعالى **مَنْ تَوَلَّىٰ وَكَفَىٰ** وقول الشاعر

الاعمى الذى يظن بك الظن
كان قدرى وقد سمعا

(۱۲) واو شرطیه نحو قوله تعالى **وَمَنْ تَوَلَّىٰ خَلْفَهُ خَلْفًا مَّقْبُورًا**

(۱۳) واو تاکیدیہ کقولہ تعالى **وَمَا أَفْلَحَ الْكَافِرُونَ إِلَّا لَمَّا كَانَتْ هُمْ مَعَهُ** لَمَّا کالی سَرَّ عَنْ قَوْلِهِمْ حَاوِيَةٌ عَنْ عَرَبِيَّهَا، لریة موصوف وهي حاویة جمله صفت والواو زائد للتأكيد وقول الشاعر

فلما صرح الشر
قامسى وهو عريان

ای وهو عریان زائد للتأكيد

(۱۴) استنافیہ نحو قوله تعالى **لَيْسَ لَكُم بِهِ جُنْدٍ وَلَا بَلَدٌ**، (۱۵) واو اعتراضیه نحو قول الشاعر،

لن الثمانين وبلغتها
قد احو جنى الى ترجمان

(۱۶) بمعنی الباء نحو انت اعلم ومالك ای بمالك (۱۷) واو الاشباع نحو قول الشاعر

دعوهم برا وبعرا لا كمن
خصوا الدعاء بدهم فى الثاني

(۱۸) بمعنی لكن یعنی للاستدراك، (۱۹) للافتتاح یعنی پدی سره ابتداء د کلام کبری،

(۲۰) واو تعلیلیه، (۲۱) واو عاطفه نحو جاسی زید وعمرو والفاء للترقیب او فاء د حروف عاطفه و نه

دلالت کوی په جمع باندې سره د ترتیب نه بلا مهله یعنی فاء دلالت کوی په درې خبرو باندې،

۱. چې دا حکم ثابت دی معطوف او معطوف علیه دواړو لره،

۲. حکم ثابت دی معطوف علیه لره او لا او معطوف لره ثابیا،

۳. چې دا حکم ثابت دی معطوف لره وروسته د معطوف علیه نه متصل بلا فصل بلا مهله نحو

جاسی زید فعمرو او فاء په استعمال د کلام د عربو کې په اته معانیو سره راځي،

(۱) فاء جزاییه نحو **لَمَّا كَانَتْ هُمْ مَعَهُ**، (۲) زائده نحو **كَلَّا قَالُوا هَيْدًا وَمَتَانًا**، زید فلا تضر

به، خرجت فاذا اسد فى الدار، (۳) استنافیہ نحو کن فیكون، (۴) تعلیلیه نحو قول الشاعر،

تمتع من شميم عرل ونجد
فما بعد العشي من عرل

(۵) تفریعیه، (۶) تفصیلیه، (۷) عاطفه،

۱. مثلاً او تم د حروف عاطفونه په شان د فاء دی په ترتیب کې مهله سره د مهلت او تراخی نه په ثبوت د

حکم کې لپاره د معطوف یعنی تم دلالت کوی چې دا حکم ثابت دی معطوف لره وروسته د معطوف

علیه نه مع الفصل او مع التراخی نحو جاسی زید ثم عمرو، وحتی مثلاً او حتی په شان د ثم دی په

ترتیب کې او په تراخی کې لیکن دومره فرق دی چې مهلت او تراخی په حتی کې کمه ده او په ثم کې

زیاته ده. ۳، او بل فرق دا دی چې معطوفها جزء من متبوعه معطوف د حتی په اعتبار د امضاء د وضع سره حر دی د منوع خپل نه چې معطوف علیه دی تبعید لپاره د دی چې دلالت وکړی دا عطف په حسی سره قوه په قوت باندې په معطوف کې نحو قدم الحبش حسی الامیر او ضعفا یا دلالت وکړی په صعب باندې په معطوف کې نحو قدم الحاج حتی المشاة لپاره د دی چې دا خبر ممتاز وگرځی د کل نه په قوت او صعب سره نو دا معطوف به غیر شی د معطوف علیه نه چې دا وگرځی صالح لپاره د دی چې وگرځولی شی غایه او انتها د هغه فعل لپاره چې متعلق شوی دی په کل پورې او دلالت وکړی آنها. د فعل دی جزته په شمول د فعل باندې تولو اجراء د کل لره او اصل په حتی کې حتی جاره دی او د حتی خاره مدخول کله جز راځي او کله محاور او ملاصق راځي او د حتی عاطفه مدخول فقط جز راځي نه محاور او ملاصق لپاره د دی چې اعطاط د فرع راشی د اصل خپل نه.

محاور او ملاصق لپاره د دی چې متبوع خپل نه او عطف تقاضه د معانرت سوال چې ته وانی معطوف د حتی به جز ضعیفه یا قویه وی د متبوع خپل نه او عطف تقاضه د معانرت کوی نو عطف د جز په کل باندې ندی صحیح ځکه عطف د شی علی نفسه راځي ځکه دا جریو فرد دی دا مراد و د کل به جواب معطوف د حتی جز د معطوف علیه وی لیکر دا جز به ضعیف وی یا به قوی وی نو دا جز په اعتبار د صفت سره معانرت نشود کل نه نو عطف د شی علی نفسه راغی، سوال ته وانی چې معطوف د حتی به جزوی د متبوع نه دا قاعده ستا متقوضه شوه په اعحتش الجاریه حتی حدیثها سره چې دلته عطف د حدیثها راغلی دی، په الجاریه باندې او د هغې نه جز ندی؟ جواب جز عام دی که حقیقه وی او که حکما وی نو حقیقه جز ندی خو حکما دی، ځکه چې صفت د شی جزوی د شی نه حکما او حتی درې قسمه دی.

(۱) حتی جاره، (۲) حتی ابتدائیه، (۳) عاطفه او تفصیل د دی تیر شوی دی په بحث د فعل او په حروف جاره و کې او کون د حتی عاطفه مشروط دی په شروط اریعه و سره، (۱) حتی د عطف د اسم لپاره راځي نه د فعل لپاره، (۲) حتی د عطف د اسم ظاهر لپاره راځي نه د ضمیر لپاره، (۳) حتی د عطف د جز قویه یا ضعیفه لپاره راځي نه د عطف د کل لپاره، (۴) مدخول د حتی به غایه وی لپاره د مقابل،

مايه الاشتراك درميان حتی وثم

(۱) ثم راځي د جمع لپاره حتی هم راځي د جمع لپاره، (۲) دواړه دلالت کوی په ترتیب باندې. (۳) دواړه راځي د مهلت او تراخی لپاره

مايه الامتیاز درميان حتی وثم

(۱) مهلت په ثم کې زیات دی او په حتی کې کم دی، (۲) مدخول د حتی جزوی د ماقبل نه بخلاف ثم، (۳) ثم کې ترتیب لفظی موافق وی د ترتیب خارجی سره او حتی کې ترتیب لفظی موافق وی د ترتیب ذهنی سره او د ترتیب خارجی سره موافق وی او که نوی کله به موافق وی د ترتیب خارجی سره

نحو قدم الحاج حتى المشاة او كله معكوس وی نحو مات كل اب لی حتى ادم او كله به بالكل موافق وی و به بالكل بالعکس وی نحو مات الناس حتى الانبياء.

واو واما وام لاحد الامرین مبهما، و بعض هر کله چې ورغ شو مصف د بېر د معنی د حروف اربعه اول به یو شروع یې وکړه په بیان د معنی د او عالم کې یو وی وېل و او واما الح.

ترجمه کلمه دا و او او کلمه د م بکسر الهمره او ام هر واحد د دې امور ثلاثه و به وضع کړی شوی دی لپاره د دی چې دلالت وکړی چې دا حکم ثابت دی لپاره د احد الامرین یا د احد الامور لپاره په حال کون د دی احد کې مبهم چې غیر معین دی عند المتکلم په نفس الامر کې یعنی هر واحد د دی حروف ثلاثه و به دلالت کوی چې دا حکم ثابت دی د احدهما لپاره لاعلی التعین به د مجموعی لپاره.

سوال چې ته وائی چې هر واحد د دی حروف ثلاثه و به دلالت کوی په احد الامرین باندې مبهم نو دا قاعده ستا مقوضه شوه په جاعنی رید او عمرو او مکر چې دلته کلمه دا و د احد الامرین مبهما لپاره نده بلکه د احد الامور مبهما لپاره ده.

جواب ذکر د تشبیه لپاره د بیان د ادسی مرتبی دی نه لپاره د حصر، (۲)، یا لپاره د حصر دی خو مراد د حصر نه حصر اضافی دی په نسبت سره ماتحت ته به په نسبت سره مافوق ته. (۳)، یا دا عبارت په حذف د معطوف سره دی ای احد الامرین او الامور.

سوال چې ته وائی کلمه د او د احد الامرین لپاره راځي لاعلی التعین دا قاعده ستا مقوضه شوه

پدی قول د الله سره وَلَا تُطِيعُ سَمْعًا وَلَا بَصَرًا چې دلته احد الامرین به دی بلکه د جمعی لپاره راعلی دی ځکه د دې ایت دا معنی نده چې د اثم او د کفور به د احد همد لاعلی التعین اطاعة ونکړی بلکه معنی دا ده چې د دواړو اطاعت مه کوه؟ جواب (۱)، کلمه د او اصل کې مستعمل ده، د احد الامرین مبهم لپاره او دا عموم مستف دی د وحی د وقوع د احد مبهم نه په سبق د نفی کې ځکه نکره چې واقع شی په سبق د نفی کې یو عموم فائده کوی، (۲)، کلمه دا و بمعنی الواو ده فیکون المعنی ولا تطع منهم اثم و کفورا ځکه لکه څنگه چې په استعمال د کلام د عربو کې واو بمعنی او راځي کمافی

قوله تعالى مَثُوقٌ وَتِلْكَ نَوْ او بمعنی الواو هم راځي. لکه دلته شو او کلمه د او په استعمال د کلام د عربو کې نهه معانیو سره راعلی ده، (۱)، تخيير نحو تزوج هند او احتها، (۲)، للاباحه نحو جالس الحسن او ابن سيرين او د اباحت او تخير په مینځ کې فرق دا دی، چې اباحت کې جمع بین الامرین جائز ده او تخيير کې نده جائز لهذا جالس الحسن او ابن سيرين کې د سامع لپاره دری کاره حائر دی که د یو سوه کیني (۲)، که د دواړو سره کیني، (۳)، او که د دواړو سره به کیني، (۳)، لئشک نحو لبثا

یوم او بعض یوم، (۴)، للاخفاء والابهام نحو قوله تعالى حکایة ولما اُوتِیَ احکمکم قل فی مَثَلِی ثبیت. او شک او اخفاء کې فرق دا دی، چې اخفاء کې متکلم عالم وی خو مقصود د ده ابهام راوستل وی په مخاطب باندې او په شک کې متکلم په خپله عالم نوی، (۵)، للتسویع نحو قوله تعالى وَكَانَ مَكْرُورًا مَحْمُودًا

(۲) بمعنی بل نحو قوله تعالى **فَمِنْ كُلِّ جَمْعٍ لَوْ اُنْذِرْتُمْ سَوْءَ اٰیٍ** بل اشد قسوة، الى مائة الف اویزیدون ای بل یزیدون وقوله علیه السلام او عابر سبیل ای بل عابر سبیل، (۷) بمعنی الواو نحو قوله تعالى **ثَلَاثُ رَنَاتٍ** یا **اَوْ كُرُورًا** (۸) بمعنی الا، (۹) بمعنی الى مثاله **لَا رَمَكْ** او تعطينی حتی ای الا ان تعطينی حتی او الى ان تعطينی حتی او اما بکسر الهمزة د حروف عاطفه و نه دی او بفتح الهمزة د حروف شرط نه دی او اما بکسر الهمزة په پښه معانیو سره راغلی دی.

(۱) للاباحة نحو جالس اما الحسن واما ابن سيرين (۲) للتخيير نحو تزوج ام ذی واما السائب، (۳) للتنويع نحو الكلمة اما اسم واما فعل واما حرف، (۴) للشك، (۵) للاخفاء مثال د دواړو لکه جاعی اما زید واما عمرو

او ام اولادې قسمه دی. (۱) ام تعریفی نحو **لیس من امیرا مصیام فی اسفر** (۲) زانده نحو قوله تعالى **اَفَلَا تَبْصُرُونَ**، ام اناخیر (۳) ام عاطفه دا بیا دوه قسمه دی. (۱) متصله، (۲) منقطعه. م متصله دیته وائی چې د اما بعد متصل کوی د ماقبل سره، او دا واقع کیږي وروسته د همزه د تسوي نه نحو قوله تعالى **سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ اُنْذِرْتُمْهُمْ اَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ** (۳) واقع کیږي وروسته د همزي استفهامی نه چې پدی او په هغې سره طلب د تعیین کولی شي **كَقَوْلِكَ اِرْجُلُ فِی الدَّارِ اَمْرَاةٌ** او دیته ام معادله هم وائی، لمعدلتها للهمزة فی افادة التسوية په نوع اوله کې والاستفهام فی النوع الثاني،

الفرق بينها

الاول لا يستحق جوابا بخلاف الثاني، (۲) الاول يحتمل الصدق والكذب بخلاف الثاني، (۳) الاول لانفع الابين الجملتين، (۴) وهما في تاويل المفردين بخلاف الثاني يقع غالبا بين المفردين قد يقع بين الجملتين ليستا يتاويل المفردين، واما لقصة، او كلمة د ام داسې ام چې متصل وی، پدی سره یې احتراز وکړو د ام منقطعه نه ځکه د هغې حکم وروسته را روان دی او ام متصله دیته وائی چې متکلم طلب د تعبیر د یو شی کوی د سامع او مخاطب نه پس د علم ابهامی د متکلم نه او د هغې علامه دا ده چې د ام نه مخکې همزة التسوية راغلی وی یا همزه استفهامیه راغلی وی، ځکه وائی چې لازمة لهما الاستفهام چې دا ام متصله لازم دی د همزة الاستفهام سره لفظاً یا تقدیراً پدی شان سره چې ام متصله غیر منفک دی د همزه استفهامی نه، (۲) یا دا ام متصله ملزوم دی او همزه استفهامی ورسره لازم ده پدی شان سره چې ام متصله بدون همزة الاستفهام نه راځي، سوال چې ته وائی ام متصله لازم دی د همزة الاستفهام سره نو د دی نه دا معلومه شوه چې همزه ملزوم او ام ورسره لازم دی او قاعده دا ده چې وجود د ملزوم مستلزم وی وجود د لازم لږه یو ملزوم بی د لازم نه نه راځي، دا قاعده ستا منقوضه شوه په ازید قائم سره چې دلته همزه راغلی ده او ام ورسره نشته، جواب چې دلته لازمة په معنی اصطلاحی سره ندی بلکه په معنی لغوی سره دی چې غیر منفک لهما الاستفهام دی، (۲) یا لازمة په معنی د ملزومة سره دی لکه راضیه چې په معنی د مرضیه سره دی،

سوال ته وائی چي ام متصله لازم دی د همزه استفهامی سره دا قاعده ستا منقوصه شوه پدی قول
شاعر سره
لعمرو ما ادري وان سكنت داريا
بسیع رمیت الجمرام بثمان

چي دلته ام راغلی دی بغیر د همزی نه

جوابه و ام المتصلة لازمة الح همزه استفهامیه عامه ده که لفظاوی او که تقدیرا وی دلته تقدیر
بلیها احد المتساویین والاخر الهمزة ترکیب (۱). یلی مضارع معلوم او ها ضمیر منصوب متصل مفعول
راجع بسوی همزه او احد المتساویین فاعل د یلی والاخر مرفوع معطوف علی احد المتساویین واليه
معطوف دی په ضمیر منصوب د یلی یو عطف د اسمین راعی په معمولینو مختلفین د عامل و د
باندې او دا جائز دی بالاتفاق.

ترجمه: واقع کیږی د ام متصل نه وروسته متصل بلافصل احد المتساویین یو د متساویین نه چي
معطوف دی والاخر او مستوی اخر واقع کیږی، وروسته د همزی نه متصل بلافصل چي معطوف علیه
دی بعد ثبوت احدهما دا ظرف متعلق دی وروسته د طلب التعمین پورې بیا په مذهب د هغه چا باندې
چي تقدیم د معمول د مصدر جائز وائی په مصدر باندې چي دا معمول ظرف یا جار مجرور وو،
(۲). یا متعلق دی په لطلب التعمین مقدر او محذوف پورې او ما بعد لطلب التعمین د هغې لپاره تفسیر
دی بیا په مذهب د هغه چا باندې چي هغه تقدیم د معمول د مصدر په مصدر باندې جائز نه وائی مطلقا،
ترجمه ام متصله وروسته د همزه استفهامی نه راځي لطلب التعمین لپاره د طلب کولو د متکلم تعین د
احد الامرین د سامع او مخاطب نه پس د ثبوت د علم د متکلم نه په حصول د احد الامرین باندې ځکه
امر متصله او همزه مجموعه په معنی د ای سره دی، او ددی امرین نه تعبیر کولی شی په مفرد سره
هغه مضاف الیه واقع کیږی د ای لپاره نحو ارجل فی الدار ام امرأة ای ایها فی الدار د دی ما قبل
عبارت د مصنف نه دوه خبری معلومی شوی،

(۱) معطوف علیه په همزه سره متصل وی د معطوف د ام سره،

(۲) دا مستعملیږی لپاره د طلب د تعین اوس پدی دوه شرطونو باندې دوه مسلی متفرع کوی، ومن ثم د
دی وجی نه چي ده ام متصله نه وروسته واقع کیږی متصل بلافصل یو د متساویین نه چي هغه معطوف
دی او متساوی اخر واقع کیږی وروسته د همزی نه متصل بلافصل چي هغه معطوف علیه دی نو ندی
جائز دا ترکیب ارایت زید ام همرا ځکه متساویان دلته زید او عمر دی او یو د دی دواړونه د همزی نه
وروسته ندی راغلی بلکه د همزی نه وروسته رایت راغلی دی، او دا یو د متساویین نه ندی لهذا لزیدا
رایت ام همرا جائز دی او ارایت زید ام همرا ندی جائز عند المصنف او سیبویه ویلی دی چي ازیدا رایت
ام همرا احسن او افصح دی او ارایت زید ام همرا حسن او فصیح دی او د کافیه بعض نسخو کې راغلی
دی بلیها احد المتساویین والاخر الهمزة علی الافصح ومن ثم ضعیف ارایت زید ام همرا،

سوال، د مصنف د دی عبارت نه معلوم شو عدم جواز د دی ترکیب او سیبویه ورته جائز او حسن ویلی
دی نو د دی کلامین په مینځ کې تناقض راځی او کومه نسخه کې چي وضعف راغلی دی په هغې

باندې دا اعتراض دی چې حکم په ضعف باندې د وجې د تزلزل د ترکیب نه د مړتۍ د فصاحت باندې دا اعتراض دی چې حکم په ضعف باندې د وجې د تزلزل د ترکیب نه د مړتۍ د فصاحت

به فصیح حیثیتہ ندی مناسب خکہ کوم شی چہ حسن او فصیح دی عند المصنف ولس

فيم يعشقون مذاهب ومن ثم او ددي دوحى نه چي ام متصله راخي و حضرت عيسى پيغمبر و اولاد

علم به په حصول د احداثی امرین عند المتکلم **فصل** دی. پدې باب چا تر جواب په نعم اوله
احداثی امر به سره څکه سوال شوی دی د تعیین د احداثی امرین به دوین نعم اوله او ندی چا تر جواب په نعم اوله

سره ځکه دا بعم اولاد لالت لکوي په تعيين د احد الامرین ماني په خه سره صحيح دي، ځکه مقصود

جاءك زید ام عمرو اجامك امارید واما عمرو، فلیک منی باریک

(۱) جواب کولی شی په تعین د احد الامرین سره دیکې اشاره ده بصوبت

سره او پدیکي اشاره ده تخطیبه د سائل نه، سوال ته وانی چې جواب فقط په تعیین سره دی او ام متصله سره چې سوال وشي نو د جوړوونو طریقې

دوه دی کمار، جواب دا اعتراض نه نا هله کولو چې دلته حصر حقیقی وی یا نه.

نندی بلکه اصفی دی، او هر کله چې قاعده میسمل و پندارینې؛

په شرط اول باندې او دوه مسئله متفرع ده، په شرط اول باندې او دوهم متفرع ده، په شرط ثاني باندې او دوه مسئله متفرع ده، په شرط اول باندې او دوهم راتلو چي دا دواړه شرطين موقوف عليه دي

مصنف اتيان کړی وي په يو اسم اشاره باندې نو دا توهم راتلو چې

واپو تعريبنو دي والامرئيس گذت نو پدي سر
 بوال مصنف لره پکار وه چې يوخل يي ثم ذکر کړي وي او دواړه به يي تفريع کړي. وي په طريقه د لک

شهر مرتب سره په مذکور باندې نو اختصار به راغلی وو په عبرت کې یو دوه ځله چې اسم راوړه

ی شرطیں بہ داخل دی پہ ہر واحد د تفریعین کی اوامر دارگی ندی نو د دغہ تو ہم دفع کولو لہرہ

دری واره راخی د احد الامرین لپاره لاملی التعیین،

بیه الاشتراك په میځ دام او اما کې درې دی، (۱) درې واړه راځي د احمد اوسریږي پټار په پټی
بیه الامتياز دا دی، (۱) چې ام متصله وروسته دهمزه استفهامی به راځي وجوبا پخلاف او عواما

دا کله د همزی استفهامی نه وروسته راځي او کله به راځي

ام متصله چې وروسته د همدې استفه دې نه راشي نو یو د متساوین نه واقع کېږي وروسته

متصله نه اوښل واقع کيږي وروسته د همزه استغيايي که پخپله او اء اميد غني شوي وي.

هم اولاسره والنقطه يوه هر کله چې فارغ شو مصنف د بيان د اتم منسلکه به نو شروع يې وکړه په

سقطعه کي نو وي ويل المنقطعه دا صفت دی تقاضه د موصوف کړي نو موصوف ور له محدود

چي ام دي به تاويل د کلمه سره،

چې ام دی به تاویل د کلمه سره،

_____

چې ام دی په ناولي د لنگه سره،

چې ام دی به تاویل د کلمه سره،

سقطعه کی نو وی ویل المنقطعه دا صفت دی تقاصه د موصوف کوی نو موصوف ورله محدود

هم اولاسره والنقطه ريفه هر كله چي فارغ شو مصنف د بيان د اام مسئله به نو شروع يي وکړي
بقطعه که نو وی ويل المنقطه دا صفت دی تقاصه د موصوف کوی نو موصوف ورله محذوف

هم اولاسره والنقطه ريفه هر كله چي فارغ شو مصنف د بيان د اام منسله به نو شروع يي وكړه په

متصله نه اوبل واقع کيږي وروسته د همزه استفهامي که پر خلاف او ، امر د هغې جواب کوي .
هم اولاسره والنقطه يوه هر کله چې فارغ شو مصنف د بيان د اتم منسله به نو شروع يې وکړه .

متصله نه او بل واقع کیرپی وروسته د همزه استفهامی که یخلاق او ، اما د هعی جواب کولی شی

ترجمه والمقطعة او ام منقطعه مكيل په شان د بل دی په معطوف عليه کې. والهمزة او په شان د همری دی په معطوف کې پدی شان سره چې دا ام منقطعه په ماقبل کې اعراض ښوده کوی دا معنی دبل ده او اما بعد کې شك پیدا کوی دا معنی د همره ده او د ام منقطعه واقع کېږي وروسته د خبر محصص به لکه دا مثال د ماتن شو انها لابل ام شاه.

ترجمه په تحقیق سره دغه یو څه چې ره وینم هغه لره دا جامعاً او بیان دی دا جمله خبریه ده او کله چې ده ته معلومه شوه چې دا اوسان پدی مو ده اعراض وکړه د اخبار به او اظهار د شك یې وکړه په دی خبره باندې چې دا پیری دی او که بل شی دی. مو سوال یې وکړو د سامع به ام شاه ای بل هی مشاء چې دا شاء خبر دی د مبتدا محذوف لپاره چې هغه هی دی ځکه ام منقطعه داخلېږي په کلام باندې نه په مقرد باندې ځکه دا دلالت کوی. چې مابعد مقطع دی د ماقبل به او انقطاع به هله راځي چې د ام منقطعه نه وروسته مستقل کلام شی بل مثال نحو قوله تعالى تريل الكتب لاریب فیه من رب العالمین ام بقولون اقتراه چې دا ام منقطعه واقع شوی دی وروسته د خبر محصص نه.

۲. دا واقع کېږي وروسته د همری نه چې د انکار لپاره وی نحو قوله تعالى الهم ارحل یمشون بها ام لهم اید یسطشون بها چې دا اضراب یې کړی دی د استفهام اول به سنفهام ثانی ته.

۳. ام منقطعه واقع کېږي وروسته د هل به نحو قوله تعالى مَلَّ يَتَرَى الْأَمَنَ وَالْوَبَارَةَ لَمَّا هَلَكَ قِطْرُ الْأُفُكِ وَالْوَزُّ او ام منقطعه ته ام منقطعه وائی چې د مابعد کلام مقطع دی د ماقبل نه

فرق د میان ام متصله ومنقطعه

۱. ام منقطعه راځي د اضراب لپاره بخلاف المتصلة. ۲. دا واقع کېږي بعد الخبر بخلاف المتصلة. ۳. ام متصله واقع کېږي پس د همزه تسویه به بخلاف المنقطعه.

۴. پس د ام منقطعه نه متصل کلام وی بخلاف ام متصله.

سوال: دا خبره ستا منقوضه شوه په انها لابل ام شاه باندې چې دلته ام منقطعه دی او مابعد د دی نه مفرد دی نه کلام. جواب: دا خبر د مبتدا محذوف دی ای هی شاء واما او ذکر کول د متکلم کلمه د ام لره مخکې د معطوف عليه نه لازمه مع اما لازم دی سره د اما نه دپاره د دی چې معلوم شی سامع ته د اول وهلت نه چې دا کلام د متکلم بیا دی په شك باندې نحو جانی امارید واما عمرو جالزة مع او او ذکر کول د اما په سر د معطوف عليه کې جائز دی سره د اونه یعنی چې متکلم دا قصد وکړی چې زه دا یو شی عطف کوم پدی بل باندې په کلمه د او سره نوییا د متکلم خوښه ده چې په سر د معطوف عليه کې اما ذکر کوی او که نه ذکر کوی نحو جانی اما زید او عمرو او بعض نحو یان وائی چې دا ما د حروف عاطفونه ندی ځکه که دا د حروف عاطفونه وی نو محکی د معطوف عليه نه به واقع کېدو. ځکه حرف عطف مخکې د معطوف به راځي نه د معطوف عليه نه.

۲. او دارنگې و او عاطفه به نه داخلیدی پدی باندې ځکه دخول د حرف عطف په حرف عطف باندې ندی جائز د دی دوه خبرونه معلومه شوه چې دا عاطفه ندی جواب د طرفه د جمهورونه دا دی

چې کوم اما ذکر شوی دی. په سرد معطوف علیه کې دا اما عاطفه بندي بلکه ذکر شوی دی لپاره د تنبیه وړ کولو سامع او مخاطب ته په شک باندې د اول وهلتنه او د دویم نه جواب دا دی چې دا و او عاطفه چې داخل شی په اما باندې نو دا او هم د عطف لپاره دی او اما هم د عطف لپاره دی. لیکي مال او مرجع د دواړو غیر غیر دی و او عطف د اما ثانی کوی په اما اولی باندې او اما عطف د مابعد کوی په مابعد د اما اولی باندې. ولا یدل ولکن لا یجزم علیها، لا یدل او لکن د حروف عاطفونه راځي لپاره د نسبت د حکم احد الامرین ته چې هغه معطوف علیه او معطوف دی په حال کون ددې احد الامرین کې چې معین وی پدی شان سره چې لایقی د حکم کوی د معطوف به او ثابتوی معطوف علیه لره نحو جانی زید لاعز و پدیکې قصر افراد او قصر قلب دواړه خو پدې پدی شان سره که مخاطب معتقد د عکس وو نو قصر قلب او که معتقد د اشتراك وو نو قصر افراد او لایق کلام مثبت کې راځي نه په کلام منفي کې او بل عام دی په کلام مثبت کې هم راځي او منفي کې هم راځي بل چې په کلام مثبت کې راشي نو په هغې کې دوه مذهبه دي (۱) جمهور (۲) ابن حابط، جمهور وایي چې دا بل حکم مذکوره وړ کوی مابعد لره چې معطوف دی او معطوف علیه گرځوی په حکم د مسکوت عنه کې او ابن حابط وایي چې دا بل حکم نفي کوی د معطوف علیه نه او ثابتوی یې معطوف لره نحو جانی زید بل عمرو ترجمه عند الجمهور رید راغلی دی به خط شوم بلکه عمرو راغلی دی او د زید پته ماته نشته چې راغلی دی او که نه.

ترجمه عند ابن حابط راغلی دی ماته زید نه خط شوم بلکه عمرو راغلی دی او زید نه دی راغلی او دا بل چې راشي په کلام غیر موجب کې نوبه هغې کې درې مذهبه دي (۱) جمهور (۲) ابن حابط (۳) میرد جمهور وایي چې دا بل حکم اصلی وړ کوی معطوف لره او معطوف علیه په حکم د مسکوت عنه کې گرځوی.

(۲) او ابن حابط وایي چې دا بل حکم مذکوره وړ کوی معطوف لره او معطوف علیه لره اصل حکم وړ کوی (۳) او میرد وایي چې دا بل حکم مذکوره وړ کوی معطوف ته او معطوف علیه په حکم مسکوت عنه کې گرځوی نو میرد په معطوف علیه کې د جمهورو ملگری دی، او په معطوف کې د ابن حابط ملگری دی نحو ما جانی زید بل عمرو (ترجمه عند الجمهور) ندی راغلی ماته زید نه خط شوم بلکه عمرو راغلی دی او د زید نه یم خبر چې راغلی دی او کله دی.

ترجمه عند ابن حابط زید ندی راغلی نه خط شوم بلکه عمرو ندی راغلی او زید راغلی دی ترجمه عند المبرد زید ندی راغلی نه خط شوم بلکه عمرو ندی راغلی او د زید نه یم خبر چې راغلی دی او کله دی راغلی او بل درې قسمه دی.

۱ اصرا بی کما مر، ۲ تفسیریه، ۳ للترقی مثال د دواړو واذا تازع الفعلان بل الع ملان ولکن لازمه للنفي لکن لازم دی د نفي سره پدی شان سره چې لکن بی د نفي نه نه مستعملیږي بلکه دده سره د اعمی لازم ده، او دا نفي عامه ده چې مخکې وی نحو ما جانی زید لکن عمرو یا وروسته وی نحو

جاستی زید لکن عمرو لم یجی او دا لکن که چری د عطف د مفرد علی المفرد لپاره وو نو نقص دلادی یعنی نفی د حکم کوی، د معطوف علیه نه او ثانیوی یی معطوف لره نحو ماقام زید لکن عمرو ای لکن قام عمرو او که چری د عطف الجملة علی الجملة لپاره وو نو دا کله راځي وروسته د نفی نه او کله راځي وروسته د مثبت نه په شان د بل د نفی نه چې وروسته راشی نو د اثبات د مابعد لپاره راځي نحو ما جاستی رید لکن عمرو قد جاء او که د اثبات نه وروسته راشی نو د نفی د مابعد لپاره راځي نحو جاستی زید لکن عمرو لم یجی او پدی لکن کې خلاف دی د نحویاتو او بیانیین نحویات وایی چې د قصر افراد او قلب دواړه و لپاره راځي او بیانیین وانی چې د قصر افراد لپاره راځي نه قصر قلب لپاره.

حروف التنبيه

هغه هر کله چې فارغ شو مصنف د بیان د حروف عاطفویه نو شروع یی وکړه په بیان د حروف التنبيه کې او اضافت د حروف التنبيه ته اضافت د دال دی مدلول ته،

ترجمه هغه حروف چې دلالت کوی په ایقاظ د سامع او مخاطب باندې مشهور دری دی، الا، اما، ها، او مجموعه پنځه دی دری دا دی، او څلورم یا ده نحو یَنْفَتِحُ كَتُّبًا او پنځم کلا دی نحو قوله تعالی لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ لَئِنْ كُنْتُمْ إِلَّا أَنْ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَإِفْطَارٍ أَمَّا دَاخِلِيَّةً په جمله باندې لپاره د ایقاظ د سامع او مخاطب دی، لپاره چې غافل نه شی سامع د هغه مضمون نه چې متکلم القاء د هغې کړیده سامع ته او کینی دا مضمون د جملې په ذهن د سامع کې او جمله عامه ده که خبریه وی او که انشائییه وی او انشائییه عامه ده که امر وی، او که نهی وی که استفهام وی که تمنی وی نحو الزید قائم اما زید قائم الا ضرب زیدا الا لا تضرب زیدا او هاء تنبيهی کله د اخیلېری په جمله باندې نحو ها زید قائم او کله د اخیلېری په مفرد باندې نو غالب د اخیلېری، په اسم اشاره باندې (لپاره د ایقاظ د مخاطب لپاره د دی چې لازم نه شی لغویت د اشاره د متکلم د وجی د غفلت د سامع نه، متصل بلا فصل نحو هذا،

(۲) او کله د اخیلېری په ضمیر مرفوع منفصل باندې نحو قوله تعالی مَا كُنْتُمْ مَكْرًا، (۳) او کله د اخیلېری په صفت د ای منا دی نحو قوله تعالی يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صُوفِ هَا حَرْف تنبيه العزمل صفت، (۴) کله د اخیلېری په لفظ د الله مقسم به باندې په وقت د حذف د حرف قسم کې نحو لاها الله او پدیکې التقاء د ساکنینو علی غیر حده جائز ده

الا شبر قسمه دی، (۱) کله راځي د تنبيه لپاره نحو قوله تعالی آتَاهُمْ خُمُ الْغَنَمِ وَالْأَبَاكَ لَزِيَّةً أَوْ لَا حَرْبٌ مَكِّيَّةً وَلَا مُمْ يَسْرُونَ، (۲) للتوبيخ كقول الشاعر الارعواء لمن ولت شيبته،

ترجمه: ایا ارتداع د عمل قبیح نده موجود شوی د هغه سړی لپاره چې زمانه د خوانی یی تیره شویده. (۳) للتمنى نحو الاماء ماء بارد (۴) للعرض نحو الاتنزل بما فتصب خيرا، (۵) للتحضيض نحو قوله تعالی الْآفُقُ يُوقِنُ أَنَّكُمْ تُكْفَرُونَ، (۶) للاستفهام النفی نحو الزید قائم، ترجمه ایا رید ندی ولا

اما دوه قسمه دی (١) للتسبيه كما في قول الشاعر،

الي من بالعراق تشويقي

انما والله لو نجدن وحدي

(٢) د استعظام د نفي لپاره نحو اما زيد قائم، ترجمه ايا زيد ندي ولا

او ها په دري قسمه ده (١)، ها تنبيهی نحو **كأنتم هؤلاء** (٢)، اسم فعل بمعنی خد نحو ها الكتب اي خد الكتب او كله متصل كيري دها اسم فعل په اخير پوري كاف حرفي خطابی كما في قول من

حتى حلا حاشا عداي عن علي

مالك حروف المعروفي من الي

مالك

(٣) ها ضميري نحو ضربها،

حروف الفناء

هر كله چې فارغ شو مصنف د بيان د حروف التسيه نه نو شروع يې وكړه په بيان د حروف البداء كې ديكې هم ضافت د دل راغلي دي مدلول ته،

توجه: هغه حروف چې دلالت كوي په اوار باندې دا حروف په تر د مصنف باندې پنځه دي، يا، وايا، وحيا واي، وهمزه، او په تر د ابن مالك باندې اوه دي، پنځه دغه مدكور دي او شپږم ا، او اوم، وا، دي، يا اسمها الخ غرض د مصنف ددې عبارت نه فرق استعمالی بيانول دي په ميسخ د دي حروفو كې نو يا عدم دي د دي حروف نداء نه په استعمال كې ځكه دا مستعمليري په منادي قريب او بعيد دوي كې، او جار الله د مخشري ويلى دي چې دا يا راځي د بعيد لپاره نو په هغه باندې اعتراض

وارد يږي په پاالله سره چې دلته اواز الله ته شوي دي او الله خو قريب دي نه بعيد،

جواب: بعيد عام دي كه حقيقتا وي او كه حكما وي دلته حكما دي ځكه الله د وحى د عظمت د شن ځپل نه گرځيدلى دي په سرله د بعيد باندې ليكن مذهب د مصنف غوره دي د مذهب د جار الله د معشري نه ځكه يا مستعمل شويده په قريب او بعيد كې يو شدن او تاويل خلاف الاصل دي، **وايا وهيا** للهيد ايا او هيا راځي د منا دي بعيد لپاره ځكه پديكې حروف ريت دي او زيت د حروفو دلالت كوي په زب دت د مسافت باندې وي او كلمه د اي په فتحى د همزه او سكون د يا سره **والهمزة** او همزه مفتوحة **للقريب** دا دواړه راځي د مبادي غير بعيد لپاره ب عامه ده كه قريبه وي او كه متوسطه وي، كه قريب وونو د هغې لپاره همزه راځي ځكه قلت د حروفو دلالت كوي په قلت د مسافت باندې او اي د متوسط لپاره راځي ځكه پديكې حروف متوسط دي او توسط د حروفو دلالت كوي په توسط د مسافت باندې فاندفع ما قبل،

سوال: ته وائى چې اي راځي د مبادي قريب لپاره نو د منادي قريب لپاره خو فقط همزه راځي او اي خو راځي د متوسط لپاره، جواب: دلته قريب مقابل د بعيد دي نو متوسط داخل دي په قريب كې او پدي حروف بداء كې دوه مذهب دي (١)، جمهور، (٢)، بعض وائى چې دا اسماء افعال دي ځكه هغه وائى حرف نداء سره د مابعد نه مركب تام دي لكه هيهات سره د ما بعد نه مركب تام دي او جمهور وائى دا

حروف دی نه اسماء افعال خکه د یا نه وروسته مادی مفعول به ده نو فاعل به ورله ضمیر مستتر امی اوس استتار د ضمیر غائب ندی صحیح خکه محکمی مرجع بسته، او ستتار د ضمیر متکلم نه کیری په اسماء الافعال کې او ضمیر مخاطب هم ندی صحیح خکه محط مادی دی،
سوال: هر کله چې دا حروف دی اسماء افعال ندی بیا ی رید ته جمله ولې وائی،
جواب: دینه جمله او مرکب تام نیایه او مجاز وائی، چې دا قائم شوی دی په مقام دا دعوب ندی.

حروف الایجاب

په: هر کله چې فارغ شو مصنف د حروف نداء به نو شروع یې وکړه، په حروف الایجاب کې او دینه حروف ایجاب خکه وائی چې دا راځي د جواب لپاره یا ایجاب په معنی د اثبات سره دی، او دا هم راځي د اثبات لپاره او د تسمیه تعلیقا ده، خکه بعض د دی حروفو به د نفی لپاره هم راځي او حروف ایجاب مشهور شپږ دی، نعم، بلی، اجل، ای، جیر، ی، او مجموعه اته دی شپږ دا مذکور دی اوم لا دی تم کلا دی بمعنی ای نحو قوله تعالی **لَا تَقْرَأُ الْيَوْمَ الْقُرْآنَ حَرْفًا مِّنْهُ** هر کله چې فارغ شو د بیان د حروف ایجاب نه اجمالا نو شروع یې وکړه په تفصیل د دې حروف ایجاب کې یو دا ده، تفصیلیه ده فنعم مقرر، پس نعم ثابتوونکی دی په ذهن د سامع او مخاطب کې یا مضمون د هغه جملې لره سبقها چې هغه جمله مذکوره وی مخکې د نعم نه دا جمله عامه ده که حراوی که استفهام وی که ایجاب وی که نفی وی مثال لکه نعم شوفی جواب من قل اقام رید بمعنی قام زید مثال د نفی لکه نعم شو په جواب د **الم یقم زید** کې بمعنی لم یقم زید او پدی نعم کې **خلور لعات** دی (۱)، نعم بفتح الون والمعین (۲)، نعم (۳)، نعم بکسر الون والمعین، (۴) نعم بفتح الون وقلب العین جاء **ویلی مختصة بالایجاب** **النفی بلی** د دی حروف ایجاب نه مختص دی په اثبات د نفی پورې پدی شان سره چې د الی راځي وروسته د کلام منفی نه او گرځوی هغه کلام منفی لره مثبت دا نفی عامه ده چې محرور د عن الاستفهام وی، لکه بلی ته اوائی په جواب د هغه چې کې چې اوائی ماقدم رید بمعنی قد قدم رید یا مقرون وی دا نفی د استفهام سره بیا دا بلی نقص د هغه نفی کوی، چې وروسته د استفهام نه وی نحو قوله تعالی **آلَسْتَ بِرَبِّکُمْ قَالُوا بَلٰی** ای بلی است ربنا ابن عباس (ص) ویلی دی، چې که چرته پدی مقام کې د بلی په ځای باندې نعم ویلی وی نو کفر لازمیږي خکه د هغې معنی دا ده چې لست برینا،
لطیفه: پخوا د یو منطقی او د نحوی مناظره وه پدی څره چې منطق ویل ضروری دی، که نحوه ویل ضروری دی نو منطقی ویل چې منطق ویل ضروری دی نه نحوه او نحوی ویل چې الیس علم السحر بصوروی نو هغه اوایل چې بلی نو نحوی مناظره وگتله

او کله کله په طریقه د قلت او ندرة سره بلی د تصدیق د ایجاب لپاره هم راځي، لکه ته اوائی په جواب دا قام رید کې بلی ای قام زید وی او ای د حروف ایجاب نه بکسر الهمزه، خکه بفتح الهمزه د نداء او تفسیر لپاره راځي **للاثبات** دا وضع کړی شوی دی لپاره د اثبات **بمعنا استفهام** د استفهام نه وروسته

وینازمه القسم لازم دی د دی سره قسم بی د ذکر د فعل قسم به او مقسم به د دی نه راځي مگر لفظ د ر
 او الله او عمر په تتبع او استقرار سره پدی شان سره چې بی د قسم نه ای نه مستعملیږي نحوای وری
 ای والله ای لعمری په جواب د سوال د هغه چا کې چې وائی چې هل ضرب رید او ابن مالک وئی دی
 چې ای په معنی د نعم سره راځي، **واجل وجبر وان تصدیق للمفهور** دا دری حروف راځي د تصدیق د متکلم و
 تصدیق د جملي خبری لپاره لکه ته وائی اجل وجبروان هغه متکلم ته چې هغه تاته وائی قد اتک رید
 یالم یاتک زید نو معنی د دی دا ده چې قداتی یالم یات بل مثال د تصدیق للخیر نحو قوله تعالی ین
 هَذَا لَسْتُمْ مِنْ اَی نَعَمْ هَذَا لَسَا حِرَانِ عَلٰی قَوْلِ اَوْ اَنْ کَلَه کَلَه په طریقه د قلت سره راغلی دی د تصدیق د
 دعا لپاره لکه دا قول د ابن زبیر شولمن قال لمن الله نالقه حملتنی الیک ان وراکبها ای لعن الله تلك الباقه
 وراکبها او په طریقه د قلت سره راځي د تصدیق د استفهام لپاره کما فی قول الشاعر
 لیت شعری هل للمحب شفاء
 من جوی حبیبی ان اللقاء

ترجمه: کاش چې وی علم زما پدی مضمون باندې چې ایا د عاشقانو لپاره دارو شته د سوزش د
 محبت د دوی نه د بشخو سره نو جواب وشو چې ان اللقاء ای نعم اللقاء شفاء للمحب دا حروف ایجاب
 دری قسم دی، (۱). مایقع بعد النفی فقط نحو بل (۲). مایقع بعد الاثبات فقط نحو نحو لا،
 (۳). مایقع بعد النفی والاثبات لکه باقی حروف ایجاب شول،

حروف الزیاده

دیده حروف لغوه او حروف الصله هم وایی لانهاتوصل بها الی زنة او اعراب لم یسکن عند حذفها سمیت
 ایضا حروف الصله لانه يتوصل بها الی زیاده الفصاحة او الی لقامة وزن لوسجع
 ويط: هر کله چې فارغ شو د حروف ایجاب نه شروع یې وکړه په بیان د حروف الزیاده کې نو وي ویل
 حروف الزیاده،

ترجمه: هغه حروف چې هغه کله کله زاند راځي په استعمال د کلام د عربو کې پدی شان سره چې په
 ازاله او سقوط د دی سره خلل نه راځي په معنی د اصل کلام کې او دا زیاتې کړی شوی دی په کلام کې
 د یو فاندې لپاره فائده عامه ده چې لمظیه وی او که معنویه وی فائده معنویه تاکید د معنی دی او
 لفظیه تزیین د لفظ دی دا مجموعه اته دی، **ان، وما، ولا، ومن، والباء، واللام، بل** کاف دی هغه ماتن ندی
 ذکر کړی، (۱). د وجی د قلت به (۲). یا د دی وجی نه چې بعض نحویانو ویلی دی چې کاف زانده نه
 راځي حروف الزیادت مضایف الیه مبتداه ان وما الخ ورله خبر دی او عطف مقدم دی په ربط باندې،
 تشریح: زده کړه دا خبره چې یو حروف زیادت دی، د صرفیانو په تر باندې او یو حروف زیادت دی د
 نحویانو په تر باندې بیا یو حروف الزیاده دی په حروف معانیو کې بل په حروف مباني وو کې
 نحویان د اول قسم حروف الزیاده به بحث کوی او صرفیان د قسم ثانی نه حروف زیادت په ترد د
 صرفیانو باندې لس دی کما فی قول لشاعر،

هویت السمان فشیبتی

وقد کنت قد ما هويت السمان

لفظیه، یو شاگرد دا استاذنه تپوس وکړو چې حروف زیادت کوم کوم دی، نو استاذ په جواب کې دا شعر اویل و نو شاگرد ورته اویل چې زه درنه د حروفو تپوس کوم او ته شعر وائی نو استاذ ورته اویل چې ما درنه حروف دوه ځله بیان کړه او ته پوه نه شوی او حروف زیادت عبدالنجات اته دی ان وان وما ولا من ویا وکاف ولام.

سوال: هر کله چې حروف زیادت اته دی نو مصنف کاف رانده ولې ندي ذکر کړی، جواب: د ابی ترک کړی دی د وحی د قلت نه یا د دې وجی نه چې بعض نجات وائی چې کاف رانده نه راځي، سوال: ته وائی چې ان ان الخ حروف رانده دی، یعنی راند راځي په کلام کې دا خبره ستا مقوضه شوه

په ان ضربت ضربت سره، او وَمَا أَفْعَلُ بِمَعْلٍ مَعًا قَتْلُونَ سره چې دلته ان او ما راند ندي راغلی داربکې سرت من البصرة الى الكوفة کې من راند ندي الحمد لله کې لام راند ندي راغلی، جواب: د حروف زیادت دا معنی نده چې دا حروف زائد راځي د انما ابدأ بلکه مطلب د دی دا دی چې

هغه حروف چې کله کله زائد واقع کیږي په کلام د عرب کې نو هغه اته دي نه نور.

سوال: د حروف زیادت خو دا معنی ده چې دا حروف زائد راغلی دی او فائده پکې نشته نو د ابی فائدي حروف څنگه راغلی دي په کلام الله او کلام د فصحاو کې،

جواب: د حروف زیادت دا معنی نده چې فائده پکې نشته بلکه معنی دا ده چې په سقوط د دی سره نقصان نه راځي په اصل معنی د کلام کې او دی متکلم دا حروف زائد کړی وی د یو فائدي د وجی نه او فائده دوه قسمه ده، (١) لفظیه، (٢) معنویه فائده معنویه تاکید د نفی لپاره لکه وما الله بغافل کې دا بیا زایده راغلی ده د تاکید د نفی لپاره او ماجانی من احد کې من زائد راغلی دی د تاکید د عموم لپاره او فائده لفظیه دا ده چې دا حروف زیاتي کړی شوی دی لپاره د تزیین او تحسین د دی لفظ، فان الخ هر کله چې فارغ شو دا جمال نه نو شروع یې وکړه په تفصیل کې نو دا هاء تفصیلیه ده، پس کلمه د ان زیاتي کولی شی مع الفایده سره د ما یا فیه نه په طریقه د کثرت سره یعنی ان زائد راځي وروسته د ما یا فیه نه په طریقه د کثرت سره لپاره د تاکید د نفی او که دا مامشبه بلیس وو، بې یې د ان د عمل نه منع کوی نحو ما ان زائد قائم ما ان رانت زیدا ای ما رایت زیدا بل مثال لکه دا قول د حسان بن ثابت شو،

ولکن مدحت مقاتلی بمحمد

ما ان مدحت محمد ا بمقاتلی

وقفه او قلیل دی زیادت د ان مع ما المصدریه سره د ما مصدریه نه نحو انتظر ما ان جلس القاضي ای انتظر مدة جلوس القاضي ولما او دغسی قلیل دی، زیادت د ان سره د لما نه نحو لما ان قام زيد لمت او ان زائد راځي وروسته د لمانه په طریقه د کثرت سره نو ځکه مصنف وائی فان کلمه د ان په فتحی د همزی سره زیاتي کولی شی سره د لما نه په طریقه د کثرت سره نحو قوله تعالى فَلَمَّا أَن جَاءَ الْغَيْمُ وَقَوْلَ الشَّاعِرِ،

فَلَمَّا أَن جَاءَ الْغَيْمُ وَقَوْلَ الشَّاعِرِ

فَلَمَّا أَن جَاءَ الْغَيْمُ وَقَوْلَ الشَّاعِرِ

وین لو والقسم اوان زیاتی کولی شی په مینځ د لو او قسم کې په طریقې د کثرت سره چې قسم مقدم وی په لو باندې بحواله ان لو قام زید قمت وقلت او قلیل دی زیادت د ان مع الکف وروسته د کثرت تشبیهی به الکف کې الف لام عهدی دی او مراد د کاف به کاف تشبیهی دی کما فی قول الشاعر

ووما توافیا بوجه مضم
مکان ظمیه تمعلو الی ناصر السلام

ترجمه. ملاقات وکړو مونږه یوه ورځ د یو مخ سره داسې مخ چې هغه وو خنځسته لکه ته به وانی چې دا هوسی ده او میلان کوی سلم وی ته د کان نه وروسته ظمیه چې راغلی دی دیکې دری قسم اعراب لوستل حاضر دی.

۱. چې ظمیه منصوب شی سا پدی چې ان مخفف من المثل دی او عمل لفظی ورله ورکړی شوی دی. ۲. ظمیه چې عمل یې باطل شوی دی. ۳. ظمیه چې کاف جاره تشبیهی دی او ان رند دی وروسته د دینه او ظمیه مجروری ومامع اما او کلمه د اما رانده راځي سره د اذانه ومتی او دارګې رانده راځي سره د متی به وای واین وای او دارګې زانده راځي سره د ای این او ان به شرطاً په حل کون د دی کلمت کې چې دا خاوند د شرط واحلی یا په وقت د شرط کې شرط منصوب دی سابر حالیت په اعتبار د حذف د مضاف سره ای دوات شرط یا مصوب دی بنبر معمول فید په اعتبار د حذف د مضاف سره یا په تقدیر د فی سره ای وقت شرط یا فی شرط او که ادا متی ای این او ان شرطی به وو راغلی، بیا وروسته د دی نه ما زانده نه راځي مثال د ما چې زانده راغلی وی وروسته د اذانه شرطی نه بحر اذا ما تخرج اخرج او وروسته د متی شرطی نه نحو متی ما تذهب اذهب او وروسته د ای شرطی نه نحو ایا ما تدعو افله الاسماء الحسنی او وروسته د این به نحو این ما تجلس اجلس وروسته د ان نه نحو اما ترین من البشر احدا

و بعض حروف الجر دا عطف دی په اذا باندې او ما قبل د معطوف علیه معاد وی د معطوف سره فیکون التقدير ومامع بعض حروف الجر دا کلمه د ما ریاتی کولی شی سره د بعض حروف جاره و نه چې هغه پنځه دی، با، من، عن، کاف، رب، مثال د ما چې وروسته د باء نه زانده وی نحو قوله تعالی

يَمَّا رَمَتْهُنَّ أَقْوِيَّتْ لَهُنَّ وَرَوَسْتَهُنَّ مِنْ نَحْوِ مَا حَبَلَيْنَهُمْ أَقْرَبُوا وَرَوَسْتَهُنَّ عَنْ نَحْوِ مَا قِيلَ لَكُنَّ نَكِيَّاتٌ

اوروسته د کاف نه نحو زید صديقي کما ان عمرا اخي او وروسته د رب نه نحو قوله تعالی رَبَّنَا يُؤْذِ الْأَبْنَائَ عَمَّرُوا رِبْمَا ضَرِيَّةً بَسِيفٍ صَيْقِلٍ او ددې پنځو نه علاوه د نورو حروف جاره و سره ما زانده نه راځي او ما چې رانده راشی وروسته د رب او کاف نه نو عالما عمل لفظی د هغې باطل کونی وقلت مع المضاف او قلیل دی زیادت د کلمه د ما سره د مضاف نه یعنی ما زانده راځي په طریقه د قلت سره بین المضاف والمضاف الیه نحو غضبت من غیر مجرم وقوله تعالی أَنَا الْأَجَلُّ فَصَيْتُ وَقَوْلِكَ لَا سِيْمَا الْوَلَدُ بَعْضُ نَحْوِيَانُو وَيْلِي دې چې کلمه د ما په دغه مواضع کې نکره مضاف الیه دی او دا ما بعد مجرور بدل واقع شوی دی، د دی ما نه لهذا دا ما زانده ندی، ولامع الواو بعد النفي او کلمه د ما زانده راځي سره د واو عاطفه نه وروسته د حرف نفی نه دا حروف نفی عام دی چې لفظاوی نحو

ما حاسبی رید ولا عمرو یا معنی وی نحو **حَرِّ النَّفْثِ** **عَلَيْهِمْ** **وَلَا يَنْفَكُ عَنْهُ** دلته غ ر په معنی دلایی نشی دی او دغسی راند راخی سره د واو عطفه نه وروسته د نهی نه نحو **لَا تَصْرَبْ** رید او **لَا عَمْرَآ** **وَلَنْ الْمَصْدِرِیَّةَ** دا عطف دی په مع الواو باندې نه په بعد النعی باندې خکه که عطفه شی په د المعنی باندې نو لازمیری فساد د معنی خکه معنی یې دا شوه چې **وَلَا مَعَ الْوَاوِ** بعد ان **المصدریة** او دا معنی باطله ده، بلکه معنی دا ده چې دا کلمه د لازیاتی کولی شی وروسته د ان **قصدیة** نه نحو قوله تعالی **مَا تَنْفَعُ الْإِنْسَانُ إِلَّا نَفْسُهُ** دلته دا لاراند دی.

۱. خکه بل خای راغلی دی معیر د لانه مامعك ان تسجد سو هغه دلیل دی پدی چې لارند دی
 ۲. که لارنده به شی نو لازمیری فساد د غی **وَقُلْتُ قَبْلَ الْقِسْمِ** او قیل دی زیادت د لامحکې د لفظ **القسم** نه یعنی لاراند راخی په طریقه د قلت سره محکې د لفظ **القسم** نه نحو قوله تعالی **لَأَنْفُسِهِمْ يَنْفَكُ** **الْكَوْدَلَةُ** دری احتمال دی، (۱) دا لاد نفی لباره دی ای **لَيْسَ الْأَمْرُ كَمَا زَعَمْتُمْ** **اقسم** **بِیَوْمِ الْقِيَامَةِ**.
 ۲ یا دا لام استدائیة تاکیدیه دی، او الف پکې راغلی دی د فتحه اشباعی د وحی نه **فَيَكُونُ** المعنی **لَا قِسْمَ** **بِهِدِ الْبَلَدِ**، (۳) دریم د احتمال دا دی چې دا راند دی او نکته په رب دت د لاکې محکې د اقسام به تبیه ورکول دی، د متکلم سامع او مخاطب ته په ظهور د قصه باندې چې دا قصه ب لکل ظاهره ده او واضحه ده، داسې واضحه او ښکاره ده چې مستعی ده د قسم نه نو ددی د وحی نه متکلم دا ښکاره کړه په صورت د نفی د قسم کې اگر چې نفی حقیقه شته **وَشَدَّ** **مَعَ الْمَصَافِ** او شدد دی زیادت د لاسره د مضاف به یعنی دا لاراند راخی په طریقه د قلت سره د مضاف او مضاف الیه په میخ کې کفرله ع فی بیرلا حورسری وما شعر

د حائر ده من حار بمعنی هلك او دغسی لارنده راخی د دی نه علاوه نحو قوله تعالی **يَتْلَايَةً أَتْلُو** **الْمُحْكَبِ** **الْأَبْقِيُونَ** **عَنْ قَتَوِ** ای لیعلم اهل الكتب او دا لاراند دی، خکه که راند نشی نو لازمیری فساد د معنی وقوله تعالی **وَحَكْرُكُمْ عَنْ قَرَبَةٍ أَفْلَحْتُمْ** **أَنْتُمْ لَا يَزِيدُكُمْ** کې لاراند دی **وَالْإِيلَرُم** فساد المعنی بل مثال نحو قوله تعالی **وَمَا يَتَّبِعُكُمْ أَنْهَآ إِذْ أَجَلَتْ لَا يَزِيدُكُمْ** **وَمَنْ وَالْبَاءُ** **وَاللَامُ** **تَقْدِمُ** **لَكُمْ** **هَآ** د دی دکر محکې شوی دی په حروف جاره و کې مثال د من جاره ما جانی من احد یغفر لكم من ذنوبکم مثال د باء زانده ومانه بغافل ولا تلقوا بایدیکم مثال د لام ردف لكم،

حرفا التفسیر

لغة: هر کله چې فارغ شو مصنف د بیان د حروف زیادت نه نو شروع یې وکړه په حروفو د تفسیر کې **نوی وبل حرفا التفسیر**،
ترجمه: دوه حروفو به د تفسیر ای او ان دی حرفا التفسیر مضاف مضاف الیه مبتدا ده او ای وان ورله خبر دی دا اصل کې حرفان وو نون وغورخیدو داضافت د وجی نه حرفا پاتی شو او اضافة حرفان

تفسیر ته اضافت د دال دی، مدلول ته یعنی هغه دوه حرفونه چې دلالت کوی په تفسیر او بیان دیو شی باندې او حروف تفسیر څلو دی، ای، ان، بل، فاء، او مصنف دا دوه ترک کړی دی د وجی د عدم شهرت نه ای دوه قسمه دی. (۱) ندائیه، (۲) تفسیری، او فرق په مابین د ای تفسیری او ان تفسیری کې دا دی چې ای راځي د تفسیر د هر مبهم لپاره عام دی چې مفرد وی، لکه: *یا حنی زید ای ابو عبد الله* په جمله وی نحو قطع رزق زید ای مات *فلان* کې دافاء تفسیری هغه متقرر دی فی معنی تفسیری فن پس دا ان مفسره *مقطعه* خاص دی بیا په هغه فعل پورې چې هغه متقرر دی فی معنی القول په معنی د قول کې په شان د تقرر د ظرف په مطروف کې چې ندی متفک د دغه فعل نه عبارت دی فعل نه اوفي معنی القول جار مجرور په اعتبار د متعلق محذوف سره چې متقرر دی صفت د ما دی نو ددې نه دری خبری معلومی شوی.

(۱) یو دا چې ان تفسیری نه واقع کیږي وروسته د قول صریحی نه،
 (۲) او دا ان تفسیری نه واقع کیږي وروسته د هغه فعل نه چې هغې کې معنی د قول نوی،
 (۳) بلکه دا واقع کیږي وروسته د هغه فعل نه چې په هغې کې کانه ده او موجوده ده معنی د قول،
 او ان تفسیری چې واقع شی وروسته د دغی فعل نه نو غالباً دا بیان کوی د مفعول مقدر د هغه فعل چې هغه په معنی د قول سره دی، نحو قوله تعالی ونا دیناه ان یا ابراهیم دا ان یا ابراهیم تفسیر دی د مفعول د یادینا لپاره چې هغه مقدر دی ای ونا دینا بلفظ هر قولنا یا ابراهیم بل مثال لکه دا مقوله ستا شوه کتبت الیه ان انت ای کتبت الیه شیئا هو ایت چې دا ان دلالت کوی پدی خبره باندې چې دا انت تفسیر دی د مفعول نه مقدر د کتبت لپاره چې هغه شیئ دی او هر چې دی پدی قول د الله کې *مَنْ لَمْ يَلْمِزْ لَكُمْ لَآ مَا آتَيْنَاهُ لَمْ يَلْمِزْكُمْ* دا ان اعبدا لله تفسیر دی د ضمیر د به او امرت فعل دی بمعنی القول او دا ان اعبدا لله تفسیر د ما امرتی ندی ځکه دا مفعول نه دی د قول صریحی لپاره او ان تفسیر د مفعول به د قول صریحی نه واقع کیږي، (۲) او دا ان د تفسیر لپاره راځي لپاره د مفعول به مذکور په طریقه د قلت اود ندرت سره نحو قوله تعالی *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا مَالَ الْوَدَّاعِ*، *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا مَالَ الْوَدَّاعِ* دا ان اقدفیه تفسیر د ما یوحی دی او دا مفعول د اوحینا دی او مذکور دی.

حروف المصدر

هغه هر کله چې فارغ شو مصنف شو مصنف د بیان د حروف تفسیر نه نو شروع یې وکړه په بیان د حروف المصدر کې.

ترجمه: هغه حروف چې گرځوی مدخول خپل لره مصدر مشهور ما وان وای او تول اووه دی، ما وان، وان، کی، ولو، ولدی، همزه التسویه، *هَلَاوَاتِن* پس دا اول دوه چې ما او ان دی للفعلیه داخلېږي په جمله فعلیه باندې نه په جمله اسمیه باندې، (عند السیویه) او دا دواړه گرځوی جملی فعلی لره مفرد په تاویل د مصدر سره مثال د ما نحو قوله تعالی *وَأَنْ تَقْرَبُوا خَيْرَ لَكُمْ* ای صیامکم

حیر لکم او د سیویه به علاوه نورو نحویاتو حائر کړی دی. د حول د ما او ان په جمله اسمیه باندې هم او شارح رضی ویلی دی وهو الحق و ن کن قليلا مثال لکه بقوا فی الدین ما الدین باقیه ما الدین باقیه کې ما مصدریه دی معنی دا ده، چې ژوندی دی ولرلی شی دوی تر څو پورې چې دینا باقی ده و ان او ان مفتوحة الهمة للاسعية داخلېږي په جمله اسمیه باندې به په جمله فعلیه باندې پدې شرط سره چې وروسته تری ما ک ف ه به وو راغلی او دا ان جمله گرځوی په ناویل د مجرد سره پدې شان سره چې مصدر د خبر د ان به مصوف کړی اسم د ان ته مصدر عام دی. که حقیقی وی او که داعانی ری مثال د اول نحو اعجبتی انک قائم ای قیامک و مثال د ثانی اعجسی ان ریدا احوث ای اعجسی احوثه زید او که د خبر د ان نه مصدر حوړه ول متعذر وو بو کور به مقدر راوباسی نحو اعجسی ان هدا زید ای کوبه زید او که وروسته ددې نه ما ک ف ه راعی وو نویب داخلېږي په جمله فعلیه باندې به په جمله اسمیه باندې مثال د لو مصدریه نحو قوله تعالی وَذُكِّرْتُمْ بَدِیْوُكُ مثال د کی مصدریه نحو قوله تعالی لَکُمْ لَا یَكُوْنُ عَلَی الْمُتَّقِیْنَ حَرَجٌ و مثال د الی مصدریه قوله تعالی وَحُصِّنَ لَکُمُ الْاَشْهُوَا ای کهوصهم مثال د همره نسوبه قوله تعالی سَوَاءٌ عَلَیْهِمْ اَلَسَدُّهُمْ اَمْ لَمْ تُنَبِّهْهُمْ اَی انذارک وعدم انذارک مستویان علیهم او ان څلور قسم دی،

١ مخفف من المشغل نحو قوله تعالى **وَأَيُّكُمْ يَتَّقُ اللَّهَ لِكُلِّ فِتْنَةٍ يَخْرُجُ غَوِيًّا**

٢٠ زنده نحو قوله تعالى قُلْ أَلَمْ يَأْتِ الْبَشَرُ ٣ ان تفسيره نحو قوله تعالى وَتَقَبَّلْهُنَّ لَمَّا رَزَقْنَهُ

۴ مصدریه نحو وَأَوْقَعُوا حَيْثُ لَسْتُمْ.

حقوق التمتع

هغه حروف چې دلالت کوي په تیرولو د سامع او مخاطب باندې دا شپږ دي، هلا والا مشدد تیر
ولولا ولو ما ولو او پنځم الامحفف دی دا کله د تحضیص لپاره راځي بحو قوله تعالیٰ اَلَا
تَقُولُ كَقَوْلِ الْعَصَا اِذْ نَزَّلْنَا الْسُلْطَانُ او مثال د لو بمعنی هلا بحو لوتا عرب فصیح و د یوه سفسف بدي ذکر
کړی، د وحی د قلت او ندرت نه ځکه د مصنف دا داب او طریقه ده چې هغه شی ذکر کوي چې شائع
او متعارف وی، په کلام د عربو کې او کوم شی چې شائع نوی هغه ترک کوي او دا حروف تحضیص
چې داخل شی په مضارع باندې دا دلالت کوي په تحضیص د فعل اتی باندې و دا په معنی د امر
سره وی او که داخل شی په فعل ماضی باندې بیا دا راځي د توییح او تنذیم لپاره په ترک د فعل
باندې د دی وجی نه دپته حروف تنذیم هم و ئی لیکن غالباً دا مستعملیږي په نوم د مخاطب کې
پدی خبره باندې چې ده ترک کړی دی یو شی په زمانه ماضی کې او ممکن دی تدارک دهغې په زمانه
مستقبل کې چې دی اتیان وکړی په هغه فعل باندې چې هغه په شان د مافات دی پویدی اعتبار سره
دغه حروف من حیث المعنی د تحضیص لپاره دی ځکه ورته حروف تحضیص وائی. **لهاصل الکلام** هر
کله چې، فارع شود حروف تحضیص نه اجمالاً نو شروع یې وکړه په احکامو د حروف التحضیص کې

نو یو حکم د احکامو د حروف التحضیض نه دا دی چې ثابت دی د دی لپاره صدرات د کلام پدی
شان سره چې دا د کلام په اول سر کې راځي. نه په میخ او نه په احیر کې لپاره د دی چې دلالت وکړي
په نوعیت د کلام باندې د اول وهلت به. **وینامها الفعل لازم** دی د دی حروف التحضیض سره فعل یعنی
دا حروف التحضیض واجب الدخول دی په جمله فعلیه باندې ځکه دا راځي د تحضیض او دح
لپاره او دا تحضیض و حث به راځي مگر په فعل کې او دا تحضیض عام دی که لفظ وی نحو هلا
ضریت زیدا هلا تضرب زیدا او **تقدیرا** یا تقدیرا وی او دا تقدیرا یی عام دی چې وحبوب وی نحو هلا
زیدا ضریت هلا زیدا تضربه یی جوازا وی کقوله علیه السلام هلا بمکرا تلاعبک وتلاعبها ای هلا
تزوجت بکرا او کله کله په طریقه د قلت سره د وحی د ضرورت شعری به دا حروف التحضیض د خلیږي
په جمله اسمیه باندې کما فی قول الشاعر،

الی فهلا نفس لیلی شفیعیها

بقولون لیلی لولت بشعاعه

دا هلا تحضیصی دی داخل شوی دی په جمله اسمیه باندې چې نفس لیلی شفیعیها دی د وحی د
ضرورت شعری نه،

حرف التوقع

هغه حرف چې راځي د توقع لپاره او دلالت کوي په توقع د سامع او مخاطب باندې قد دا لفظ د قد
دی او قد او لاڅلور قسمه دی.

۱. قد اسمی بمعنی حسب نحو قد لکم الله ای حسبکم الله وبقولک قدی درهم ای حسی درهم

۲. دویم قد اسم فعل بمعنی کمی یکمی نحو قدین درهم ای یکفینی درهم.

۳. قد فعلی دا مشدد راځي یعنی قد په معنی د شلولو او خیرولو سره کما فی قول الشاعر،

مقریهم الهدمیات تقدیها ماکان خاط علیهم مکل زراد

وقددت الادیم لزامشیه والمی قولها مکدبا ومیها

سوال: قد متنی رید فی المحراب څه ترکیب دی جواب: قد فعل ماضی متنی مضاف مضاف الیه
مفعول به مقدم زید فاعل فعل سره د فاعل او مفعول به به جمله فعلیه خبریه او که د قدم یقدم
تقدیم نه مشتق شی نو بیا دا ترکیب ندی صحیح ځکه د فعل اسناد چې مذکر ته نو تذکر د فعل
واجب دی بیا قدمی زید ویل پکار وو نظیره قول الشاعر،

فلما مکل متنی مکلمتنی

قرعت الباب حتی مکل متنی

فلما کلم متنی شرط دی او کلمتنی حراء ده کل فعل دی او متنی ورله فاعل دی فعل سره د فاعل نه
جمله شرطیه ده، او جزاء کې کلمتنی ماحود دی د کلم یکلم تکلیما نه نو ترتب د جزء په شرط باندې
صحیح شو ځکه که شرط هم ماحود شی د کلم یکلم تکلیما نه نو بیا لازمیږي اتحاد بین الجزاء
والشرط او ترتب نه صحیح کیږي،

٤. قد حرفی دی دا د حلیری به فعل مصروف مثبت حری باندی چي خالی وی عن لمصوب و انجرام و لتفیس او قد حرفی په پسخه معسو سره راځي ١، موقع، ٢. تحقیق، ٣. تقریب مثال د دری وارو لکه قد قدمت الصلوة ٤. لتقلیل بحوال لکدوب قد یصدق ٥. او کله راځي للتکثیر فی موضع لمدح بحو قد بعلم لله وی او دا قد فی المصارع چي داخل شی په مصارع باندی پدی شرط سره چي د مصارع خالی وی د حاره مصوب او حرف سفس به للتقلیل نو دا ر چي د تقلیل لپاره غالباً او کله کله راځي د تکثیر لپاره په مقدم و مدح کې کما مر و قد چي داخل شی په فعل ماضی باندی نو د توقع تحفیف تقریب لپاره راځي د دی وحي به دسه حرف تقریب هم و نی او دا چي داخل شی په ماضی مطلق باندی معنی ته ماضی قریب و نی په برد مرفعو باندی ځکه دا هغه زمانه د ماضی نژدی کوی زمانه د حال ته تقریب سر لرماس و نی

٢. چي داخل شی په مصارع باندی نو للتحقیق وی بحو قد بری تقب و جهك فی السماء او حائر دی فصل په مباح د قد او فعل کې په قسم سره بحو قد و نی قد لعمری، مت ساهرا د رنگي حائر دی حذف د مدح و دل د قد په طریقه د قب سره

حرفا الاستفهام

هر کله چي فارغ شو د بیان د حرف توقع به نو شروع یې وکړه به حروف استفهام کې. **لترکیب:** حرف مصاف الاستفهام مضاف الیه حال کې حرف و وون حذف شوی دی د وحي د صفت به بیا التقاء الب کس ر علیه بین الالف واللام علی عمر حده اول مدد د و نی شو حرف الاستفهام پتي شو مصاف سره د مصاف الیه به مسدا ده و الهمة وهل ورله حرو و اصفت د حرف الاستفهام ته اصفت د دال دی مدلول ته.

لترجمه: هغه دوه حرفونه چي هغه دلالت کوی په استفهام باندی چي هغه طلب د حصول د صورة د شی دی فی لعقل الهمة وهل همره وهل دی فقط به بل شی ځکه مبدا و خبر چي د و په معرفه رشی دا فائده کوی حصرا و اختصاص لره و هر چي دی قول د سید سند صاحب په نحو میر کې چي حروف استفهام سه اندما وهمره وهل هغه بیا دی په مسامحه باندی چي حروف استفهام لره یې غلبه ورکړېده په ماسمی باندی چي هغه یې گرځولی دی د حروف استفهام نه او هلته یې ذکر کړی دی طرداً او قول د مباحثو په ما اعظم شته کې چي دا ما حرفیه استفهامه دی د خطا دی، ځکه ما په معنی د هل سره چرته بی راغلی په استعمال د کلام د عربو کې ځکه ما استفهامی اسمی راځي نه حرفی ځکه مصنف د کفیه دا گرځولی دی د ما اسمی نه به د حرفی نه.

تشریح: رده کړه د خبره چي حروف باعتبار الدخول دری قسم دی.

١. خسی هغه دی چي د خبری په فعل باندی فقط نه په اسم لکه عوامل باصه و حازمه شو،
٢. خسی هغه دی چي د حلیری په اسم باندی به په فعل لکه حروف حاره و حروف مشبه بالفعل،

۳ او بعض هغه دی چې داخلیری په اسم او فعل دواړو بڼو لکه هڅه او هل شو چې د په حمده اسمیه او فعلیه دواړو بڼو باندې داخلیری، یو حروف استفهام دی و یو اسم، استفهام دی بر اسم، استفهام نهه دی،

کم. ما. ہی. من. منی.   ایں. ایں. اہاں. کیم.

او حروف استفهام دو۰ دی لہجہ اوہل اوہرہ نہ قسمہ ۵۵
۱. وصلہ نحو حرب او داب دود قسمہ ۱۰ معنی: ۲. قیاسی معانی پہ لہو خاتیو کی
راخی، ابن، ابہ، ایہ، اسم، امہ، اندر۔ اندر امراء المران میں لہ او میاسی راخی پہ ۳۰
مواضع کی لکہ پہ ماضی امر او مصدر دہہ سو سو د ثلاثی مرید کہی سو ۹۰۳ = ۲۷ شو ۲۸ سر
د ثلاثی محردو ۲۹ د مہم تعریفی سرہ نحو جس من امر امصیام فی امہو ۳۰، لام تعریفی
سرہ نحو الرجل،

٢ همزة قطعيه نحو كرم. ٣. تعريفيه نحو لمرقة عند المرق. ٤. همزة استنهاميه
الكنم نحو اصرت ٦ همزة اصله نحو ب ٧ همزة: عديت نحو كرم. (٨) همزة استنهاميه
نحو ريد قاسم او همزة استنهاميه به انه معدي و هو: راخي مجازا (٩) سويد نحو سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أُنذِرْتَهُمْ
أَمْ لَمْ تُنذِرْتَهُمْ ٢ الانكار الانطاسي نحو اَنَّا نَسْكُرُ لَكَ ٣. الانكاري يحيى نحو قُلْ أَقْبَرُ اللّٰهُ
تَأْمُرُونِي ٤. التقرير نحو نَلَيْتَ مَلَكًا ٥. الهكم نحو صم صم صم

٦ الامر بحو اسلمتم بمعنى اسلموا ٧ تعجب حوسنت ان تهذه (أ)، استفتت، نحوم
دعوت، آله يا ربهم مأموا

او هل خاور فسخه دی ۱ هل ستمها مبه نحو هل بد قاص ۲ - به نحو هل تسم مبه لان مبه باله
هل استری الیین یتمون والیین لا یتمون وقول عبد الله بن مسعود هل احب الیین لا یتمون وحار ثنوه واهلها ۳
بمعنی قد نحو هل ان الیین یتمون من الله ۴ - تمابه نحو هل من شمع عیث یعامر لا شمع

معنی قد بحر علی الفاء و الهمزة یزید من معنی
او هل استفهامیه دوه قسمه دی. ۱. هل سبطیه. ۲. هل مرکبه بسیطه: دیکه وائی چې هغه سره
ستفهام کولی شی د ثبوت او وجود د موضوع او علامه یې د ده چې محمول به لفظ د موجود یا
معدوم وی یا نه مرادف د دی وی بحر هل الحركه موجوده یا معدومه دی، هل ته هل سبطیه وائی او
دی قصیبه ته هلیه سبطیه وائی ۲. او هل مرکبه دیکه وائی چې په هغه سره استفهام کولی شی د
ثبوت د یو صفت موضوع لره چې صفت زائده وی د وجود به بحر هل الحركه د نسمه او دی هل ته هل
مرکبه اودی قصیبه ته هلیه مرکبه وائی، حروف استفهامیه دوه دی، همرد و هل و همزه اصل ده په
استفهام کې د هل به خکه وضع کری شوی ده. استفهام دپاره و هل به اصل وضع کې په معنی د قد
سره وو او بیا وروسته مستعمل شوی دی په استفهام کې او ده ی هل به محکمې به همزه استفهامیه
ذکر کیده یی د وحی د کثرت استعمال نه په استفهام کې همزه حذف شوه، او هل په استفهام کې

مستعملی، مصنف اول ما به لاشترک بیابوی سن هل و همزه او بیابا به الامتیار بیابوی بین
الهمزه و هل حکه چي ما به الامتیار فرع دم به الاشتراک ده.

عابه الاشتراک

۱ همزه هم د استفهام لپاره راخی او هل هم د استفهام لپاره راخی
۲ لهما صدر الکلام دواړه په اول سر د کلام کې راخی نپاره د دی چي دلالت وکړي په نوعیت د
کلام د اول د وخت به

۳ همزه هم داخلیری په جمله اسمیه او فعلیه دواړو باندې او هل هم داخلیری په دواړو باندې تقول
یو وائی به ته **انهد قائم** دا مثال د حمی اسمی دی **واقام زید** د مثل د حمی فعلی دی. **وکلک هل** او
په شان د همزه دی هل په دخول عنی لحنه الاسمیه و الفعلیه کی بدي دواړو باندې نحو هل رید قائم
و هل قام رید لیکي و مره فرق دی چي د حلیری به هغه حمیه سمه باندې چي خبر ور له فعل به وی
راغلی و همزه عام ده. **والهمزة اعم تصرفا.**

ربط هر کله چي خارج شو، مصنف د بیان ما به اشتراک به سن نیمه و هل یو شروع یې وکړه په ما
به الامتیار د همزه و هل کې. **والهمزة** او همزه استفهامیه اعم عامه ده و کثر ده تصرفا د جهه د
تصرف به په استعمال کې د هل به بدي شان سره چي به هل او همزه کې د پارس فرقونه دی

۱ همزه داخلیری په سم باندې چي د هغې به وروسته فعل راغلی وی بحلاف هل تقول وائی به ته
ارید اصرت فلا یقل هل رید اصرت ۱ حکه هل په هغه سم باندې داخلیری چي د هغې به
وروسته بل اسم وی او که چری وروسته د سم به فعل وو نو هل په هغې باندې به داخلیری خکه د اهل
په صل وضع کې په معنی د قد سره وو د جلسه واه فعل باندې و ب د هغه به معنی د قد ووستلی
شوه. او په معنی د استفهام کې مستعمل کړی نو هغه معنی د قد د دی به همزه شوه و س کله چي
مونه د داخل کړو و په هغه اسم باندې چي وروسته د هغې به فعل راغلی وی او د هل هغه فعل اوینی
نوبیا ورته هغه پخوانی زمانه یا ددی شو کوی، د دخول په فعل باندې او سره د دی به
د دخول د ده په اسم باندې د ده سره جمله دی ۲ رید اصرت کې تقدیم د مفعول به راغلی دی په فعل
باندې د پاره د خصر دا دلالت کوی په حصول د عدم تصدیقی باندې او هل دلالت کوی په عدم حصول
د علم تصدیقی باندې په مابین د دی کې مافات دی په خلاف د همری به د راخی د طلب د تصور
لپاره نو د دی سره مافات نشته

۲ **والضرب زینا وهو اخوک** فلا یقل هل نصرت زینا و هو حوت خکه مقصود دلته انکار د فعل دی.
چي وقع دی فی الحال بمعنی انه لایسعی ان یمکون د ک او هل خاص کوی مضارع په استقبال پوري
دا صالح بدي لپاره د انکار د فعل چي وقع وی فی الحال بحلاف الهمزة چي د مضارع به خاص
کوی په استقبال پوري. ۲ هل دلالت کوی په ضرب استغالی باندې خکه د راخی د استقبال لپاره
او حال دلالت کوی په ضرب حالی باندې او په مابین د دی کې مافات دی.

المطالب العالیه

۳، حقیقت کی مدح و ثناء د هر قدر دی خکه دا ضرب د مخاطب رید لره معلوم دی متکلم به د هغه
نه استفهام بکوی بلکه دی استفهام کوی د هغه شی به چي هغه مقدر دی ای
په استفهام کې په مذکور او مقدر دواړو باندې داخلیدی او هل فرع ده فقط په مذکور داخلیدی.
(۲) واژید عندك ام عمرو. وواتی به ته ازید عندك ام عمرو ولایقل هل رید عندام عمرو.
خا افر او نه پسته د هل نه نه راخي.

(۲) وازيد عندك ام عمرو. و وانی به ته ازید عندك ام عمرو.
 ۱. خكه ام متصله وروسه د همری نه راخی او وروسته د هل نه ته راخی.
 ۴ همره داخیری په حروف عطفو باندې بخلاف هل بو وانی به نه اثم الا ماوقع فلايقال هل ثم اد م
 وقع او دا اذا ماوقع عطف دی په مقدر باندې ای ادا حان وقت العذاب و وقع اثم ادا ما وقع اثم و
 حیننه لاتنفع الايمان دارنگې وانی به نه اثم کان او لومن کان فلايقال هل فم کڼ هل و م کڼ
 افضل کڼ علی بیته م ربه، دا مستدا ده او جري محدود دی چې کس بیرید الحیوة الدیبه دی،
 بب دا جمله عطف ده په مقدر باندې فیکور لتقدیر او م کڼ مومنا کمن کان کفرا فم کڼ علی
 بیته م ربه کس بیرید الحیوة الدیبا و م کڼ میتا ده، دا مستدا ده، او خبري حذف دی ای کمن
 مثله فی الظلمات او دا عطف دی په مقدر باندې ای م امس مکم
 ۵. هل د استفهام د سمت اخیلی لپاره ر حی فقط او همره عامه ده، فلا یقل هل لم یقم زید بل

۲. همزه داخلیری په هغه جمله اسمیه باندې چې خبر یې فعلیه راغلی وی فیکل اریږد قدم او هل په هغه جمله اسمیه باندې نه داخلیری، چې خبر یې جمله فعلیه راغلی وی فلا یقال هل زید قدم،
۷. همزه داخلیری په جمله شرطیه باندې بخلاف هل،

۷. همزه داخل پی به حمله سر صبه ن می باشد
۸. همزه داخل پی به ان تاکید به نحو قوله تعالی اَوَلَمْ يَكُنْ لَكُمْ بُيُوتٌ هَل
۹. همزه راخی د طلب د تصور او تصدیق د وارو لپاره او هل فقط د طلب د تصدیق لپاره،
۱۰. هل چې داخل شی په مضارع پدې یو مضارع خاص کوی په استقبال پورې بخلاف الهمزة
۱۱. ب رانده د هل نه وروسته راخی نحو هل زید بقانم، او د همری نه وروسته نه راخی فلا یقل
۱۲. حذف د همزه جائز دی بخلاف هل نحو قول الشاعر،
ازید بقانم، حذف د همزه جائز دی بخلاف هل نحو قول الشاعر،

بقوله ما ادري وان كنت دلريا

وقوله تعالى هذا ربي اي هذا ربي،

۱۳. هل وروسته دام اضراي نه راخي بحلاف الهمة لايقال اقدم زيد ام اقعد بل يقل ام هل قعد،

حروف الشرح

١٤٤٤ هـ: هر کله چې فارغ شو مصنف د بیان د حروف استعمال به نو شروع یې وکړه په یېن د حروف شرط کې،
ترجمه: هغه حروف چې دلالت کوي په تعلیق د مضمون د جراء باندې په مضمون د شرط پورې،
(عبدالحمید، ان ولو وای دی، تأسیسات کلام ثابت دی د دی حروف شرط لپاره اولیت د کلام لپاره د
دی چې دلالت وکړي په نوعیت د کلام باندې د اول وخت نه،

تشریح: زده کرده دا خبره چي یو اسماء شرط دی او یو حروف شرط دی اسماء شرط مشهور بهه دی، لکه راغلی دی پدی قول د شاعر کي.

من وما مها وای حیثما اذ مامتی   لهما فی ده اسم جار مند مرفعل را

او غیر مشهور دری دی، اذا ما کیما لما، او حروف الشرط عند لجمهور دری دی، ان، ولو، واما، مثال د واو نحو قوله تعالى **عالم تسموین** ای ان لم تسمو هن، شرط په لغت کي الر م د یوشی دی د بل شی سره او په اصطلاح د نحو یاو کي تعلیق د مضمون د جزء دی په مضمون د شرط پورې و پدی معنی کي دا دری واړه حروف شریک دی او دغسی په صدارت د کلام کي دا دری واړه شریک دی **فان للاستقبال وان دخل علی لاضی** ربط، هر کله چي فارغ شو مصنف د بیان د حروف شرط به جمالا نو شروع یې وکړه، په بیان د حروف شرط کي تفصیلا دی کي دا ده تفصیلیه ده فان للاستقبال.

ترجمه: کلمه د ان وضع کړی شویده د استقبال لپاره **وان دخل علی لاضی** هر که داخل شي دا په ماضی باندې نو گرځوي دا ماضی که معنی د مستقل سره لا اذا دحلت علی کن فایها لا تقلب کن الی معنی الاستقبال لقوة دلالتی علی معنی المضی عند المراد والراح و لکوفیس، او که په فعل مضارع باندې داخل شی نو دا خاص کوی په استقبال پورې نحو ان نکر می اکر مک وان اکر متنی اکر متک معنی د ثانی بعینه معنی د اول ده، د دواړو معنی دا ده ان وقع مک کر می فی الاستقبال وقع منی اکر امک ایضا فیه، او کلمه د لو عکس د ان ده پدی شان سره چي د لو راخي د ماضی لپاره اگر که داخل شوی دی په مضارع باندې نحو قوله تعالى **لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ الْيَهُودُ الْيَوْمَ** ای لو اطاعوکم فی کثیر من الامر لو قعتم فی الجهد والهمال چي دلته لو په مضارع داخل شوی دی، و مضارع په معنی د ماضی سره ده بل مثال لو ضربت ضربت لو نصرب اصرب معنی د مثال ثانی بعینه معنی د مثال اول ده، ترجمه د دواړو دا ده چي لو وقع مک ضرب فی الماضي فقد وقع منی ضربک فی الماضي خکه لو دلالت کوی په تعلیق د مضمون د جزء په مضمون د شرط پورې په ماضی کي فرصاً سره د علم یقین د متکلم نه په استفاد د دواړو باندې، او په بعض سحو کي راغلی دی فان للاستقبال ولو للماضی او کله کله لو راخي په معنی د ان سره په مستقل کي نحو قوله تعالى **وَلَا تُمْسِكُوا بِعِصَمِ الْبُرْجِ**

تشریح: وکوزو وکوزو ای وان تعجبکم وقوله تعالى **وَلَيْتَشَ الْيَهُودُ الْيَوْمَ** ای وان یترکوا

تشریح: سوال، فان للاستقبال الخ ددی عبارت ربط د م قبل سره څه دی او غرض د مصنف د دی عبارت نه څه دی **جواب:** مخکي بیان د حروف شرط وو اجمالا او د دی خي به بیان د حروف شرط کوی، تفصیلا نو په معرفت د ربط سره غرض د مصنف هم معلوم شو چي تفصیل د حروف شرط دی، **ترجمه:** تفصیلیه ان مبتداً للاستقبال جار محروور په اعتبار د متعلق محذوف سیه خبر دی مبتدا سره دخبر نه جمله خبریه اسمیه شوه، او دغسی ترکیب د ولو عکس دی چي نو مبتدا ده او عکس یې خبر دی، **مثال:** ان اولو حرف دی او حرف په ترکیب کي مبتدا به واقع کیری،

جوابه ان اولو دواړه پدی مقام کې مراد للفظ عدم دی دهغه ان اولو دپاره چې واقع کېږي په تراکبو کې یو د علمیت د وحی نه پدیکې اسمیت راغلی دی، ځکه مبتدا واقع شویده.

سوال: وان ادخل علی الماضي شرط دی تقاصه د جزا کوی د دی حرا کوم ده،

جواب: حرا د دی فان للاستقبال دی بنا په مذهب د هغه چا چې تقدیم د حرا په شرط باندې حرا وی

لکه کوفین، ۲، یا جزاء د دی حذف شویده او فان للاستقبال دال بالحرا، ده بیا په مذهب د هغه

چې تقدیم د حرا په شرط باندې حرا نه وائی یا دلته ان وصلیه دی او ان وصلیه حرا به غواړي بقا

سوال ان وصلیه څه نه وائی؟ جواب: ان وصلیه دینه وائی چې نقیض د مشروط اولی بالحرا وی بر

شرط پدی مقام کې دخل علی الماضي ده او نقیض د دی دخل علی المضارع دی اوس د دی معنی

دا شوه چې ان چې داخل شی په فعل ماضی نو دهغه نه مستقل جوړوی، نو که په فعل مضارع

داخل شی نو دهغه به په طریقه اولی سره مستقل جوړوی او د ان او لو مینځ کې فرق دا دی چې ان

دالت کوي په تعلیق د مضمون د حرا په شرط پورې په زمانه استقلال کې اولو دالت کوی په تعلیق د

مضمون د حرا په وجود د مضمون د شرط پورې فرص په ماضی کې سره د علم یقین د متکلم به په

مضامون د حرا په وجود د مضمون د شرط پورې فرص په ماضی کې سره د علم یقین د متکلم نه په استفاء د دی

حرا، دی په مضمون د شرط پورې فرص په ماضی کې سره د علم یقین د متکلم نه په استفاء د دی

دواړو باندې یو دا استفاء د مضمون د شرط او د حرا سره لازم ده او پدی معنی التراصی کې اختلاف

دی د جمهور او ابن حجب، د جمهورو مذهب دا دی چې لو دالت کوي په استفاء د شی، ثانی

باندې د وحی د استفاء د شی اول به او ابن حجب وائی چې لو دالت کوی په استفاء د شی اول باندې د

وحی د استفاء د شی ثانی به، دلائل د ابن حجب دوه دی ۱ یو دلیل عقلی (۲) او بل دلیل نقلی،

دلیل عقلی دا دی چې ابن حجب صاحب جمهورو ته وائی چې وجود د مضمون د شرط سبب دی او

وجود د مضمون د حرا سبب دی او قاعده داده، چې استفاء د سبب مستلزم نه ده استفاء د سبب

لره ځکه د سبب و حد لپاره اسباب شتی وی مثل لکه ملکیت سبب دی او اشرا سبب دی او

ایضا د شرا مستلزم ندی استفاء د ملکیت لره ځکه ملکیت دی حاصل وی، په بلی طریقی سره چې

توریت او همه ده او استفاء د سبب مستلزم ده استفاء د سبب لره او دارنگې مضمون د شرط ملزوم

او مضمون د حرا ورسره لازم دی او قاعده داده چې استفاء د ملزوم مستلزم نه ده استفاء د لازم لره او

استفاء د لازم مستلزم ده استفاء د ملزوم لره نو زما هغه معنی جوړیږي او ستاسو هغه به جوړیږي، او

دلیل نقلی یې دا قول د الله دی **لَوْ كَانَ فِيمَا تَكْفُرُونَ إِلَّا اللَّهُ فَتَلَوْنَهَا**، چې دلته استفاء د ثانی چې فساد د اسمان او

زمکي دی دلیل دی په استفاء د شی اول باندې چې هغه تعدد د الهه وو دی دا دلیل دی په دې خبره

چې لو دالت کوي په استفاء د شی اول د وحی د استفاء د شی ثانی به،

جواب: د طرفه د جمهورو به دا دی چې په تا باندې خلط راغلی دی د استعمالینو چې لو شرطی تعلیقی

دوه قسمه دی (۱) یو راخی لپاره د بین د ترکیب خارجي او لپاره د اظهار دعلائیت خارجي، ۲، او

بل در اخی لپاره د ترتیب دهی به لپاره د استدلال د ترتیب خارجي لپاره به هغه ځای کې راځي چې
متکلم او مخاطب دواړه عالم وی چې دا مضمون د شرط او حرا دواړه په خارج کې نشته نو بیا متکلم
دا جمله شرطیه ذکر کوي مخاطب ته لپاره د اظهار د علتیت به خارجي چې دا متکلم مخاطب ته
بیکره کوي چې د عدم اولی چې مضمون د شرط دی، دا سبب دی په خارج کې لپاره د عدم شایي چې
مضمون د حرا دی و لو شرطی تعلیقی دپاره د استدلال به هغه ځای کې راځي چې شرط او حرا دواړه
معلوم دی خو مخاطب به عدم د یو معلوم دی او دلیل دا مجهول دی نو متکلم لو د دی دپاره
مستعملوي چې دغه مجهول د مخاطب په ذهن کې کیږي او دا معلوم د مخاطب دلیل ګرځوي د
مجهول لپاره بحو **لَوْ كَانَ مِثْلَ الْقَدْرِ لَآتَاهُ اللَّهُ لَسَنًا** چې مضمون د شرط او حرا دواړه په خارج کې نشته لیکن
دا بدیهی دی مخاطب یې منی او عدم د تعدد دالهر نظری دی مخاطب یې نه منی لهدا دا معلوم
دلیل شو د اثبات د هغه مجهول لپاره او دلیل د جمهوری لپاره دا ایت دی لو ش ماله لهداکم بر انتفاء د
عدم بت ر علی ده د وحی د انتفاء د مشبب به بل دلیل دا قول د شاعر دی.

ولو طرد و حافر منهلها   لعلات و لعلته بطر

دلته انتفاء د شی ثانی راغلی ده چې طیرن د فرس دی د وحی د انتفاء د اول به چې هغه طرد ان د
ذو حافر دی بل مثل لکه دا قول د شاعر شو.

ولو دامت الدولات کابوا کعبیرهم   رعای و لعلکر ما نه دوم

دلته هم انتفاء د شی ثانی راغلی ده د وحی د انتفاء د شی اول به پدی شان سره چه عدم دوام د
دولتو، سبب دی د عدم کون د دوی دپاره رعای د ممدوح

وَلْتَعْلَمَنَّ الْفَعْلُ او لازم دی ان ولو دواړه د فعل سره فعل عدم دی چې لفظ ری و که تقدیر وی مثل د
ان چې داخل وی په فعل لفظ لکه **وَلَا تَسْكُرُوا الَّذِي صَلَّى عَلَيْكُمْ النَّبِيُّ** او مثار د ان چې داخل دی په
فعل تقدیرا بحو قوله تعالى **وَلَا تَسْكُرُوا النَّبِيَ** استنکاره او مثل د لو چې داخل ی په فعل لفظ بحو
قوله تعالى **لَوْ تِلْكَ لَمَنْ كَرِهَ اللَّهُ لَوْلَا** مثال د لو چې داخل وی په فعل تقدیرا بحو قوله تعالى **لَوْ تِلْكَ لَمَنْ كَرِهَ اللَّهُ**
لَوْلَا تِلْكَ لَمَنْ كَرِهَ اللَّهُ ی لو تملكون ومن ثم او د وحی د لروم د فعل به بعد ه لفظ ی تقدیر فعل ویلی شوي
دی وروستو د لو محدود الفعل به **لَا تَسْكُرُوا** به فحی د همري سره به به کسري سره بهی د لو
شرطي نه وروستو ان مفتوحة الهمزة راځي ان مكسورة الهمزة به رحي **لَا تَسْكُرُوا** حکه د ان سره د
معمولينو به فاعل دی د فعل مقدر بعد لو لپاره او ان سره د ماعد به صالح دی لپاره د علت او
د مكسورة الهمزة صالح لپاره د علت به دی حکه فاعل کې لاندې ده د اسمت به او سمیت عام
دی که حقیقه وي او که تویلا وي او ان مفتوحة الهمزة سره د معمولسو به اسم تویلی جوړیږي حکه
دا د ماعد حملې به په تاویل د مصدر سره معرود جوړوي په خلاف د ان مكسورة الهمزة به چې هغه د
لونه وروستو به راځي حکه هغه جمله په چل حال پاتې کوي سره د ن کید به **وَانْطَلَقَتْ بِالْفَعْلِ** دا عطف

دی په لو انک باندې یو معنی دا شوه د وحي د لروم د فعل نه وروستو د ان و لو نه ویلی شوی دی
 المصطفی بالفعل به صیغې د فعل سره **موضع منطلق** د منطلق په ځای باندې په دې شان سره چې لو انک
 بطلقت به وایي و لو انک منطلق به وایي اگر چې دا موضع - موضع د منطلق دی ځکه اصل په خبر
 کې فراد دی. لیکن دلته د دې ر مضموحه الهمره لپاره خبر به مفرد نه ذکر کوي بلکه فعل به ذکر
 کوي **لیکن مکان الموضع** د دې دپاره چې شي به مرله د عوض د فعل محدود بعد لو نه او کال عوض یې
 وویل به عین عوض ځکه کوم فعل چې مفرد دی وروستو د لو نه د هغې لپاره لاندې ده د مفسر به او
 د ر د وحي د کیدو د دې به دال به معنی د تحقیق او ثبوت باندې دلالت کوي په شعه فعل مقدر
 باندې معنی یو - ان عوض شو د فعل مقدر او محدود به من حیث المعنی او دا فعل واقع یې جاب
 الحمر عوض دی د هغه فعل محدود به من حیث اللفظ او حقیقت کې د فعل او ان نه یو هم عوض نه
 دی د هغه فعل مقدر به بلکه دا به مرله د عوض دی او د حکم هله دی چې دا خبر د ان مشتقي وو
فان مکان جامدا که خبر د ان واقع بعد لو لپاره اسم حامد وو چې د هغې به ممکن نه وو اشتقاق د فعل
 جاز حاسره ده وقوع د اسم حامد خبر لپاره د ان **المتعذر** د وحي د تعدد د وقوع د فعل نه په موضع د خبر
 باندې بحو قوله تعالی **وَلَوْ أَنَّ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ شَجَرًا لَأَخَذْنَا مِنْهُ خُبْرًا** دا افلام خبر د ان دی او دا اسم حامد دی د دې به
 شفق د فعل به دی ممکن ځکه اسم حامد خبر د ان ر علی دی چې وقع دی وروستو د لو نه
تنبیه د چې واقع شي وروستو د لو او خبر د دې لپاره مشتقي راتلو نو وضع د فعل ماضی په
 موضع د مشتقي کې غالب ده او کله کله مشتقي هم خبر راځي د دغه ان لپاره چې واقع شوی دی
 وروستو د لو نه او کله کله وضع د فعل مضارع راځي په موضع د مشتقي کې
 ان په بسجه معایو سره راځي په استعمال د کلام د عربو کې

ما به الاشتراك در میان آن و لو

۱. آن و لو دواړه واجب الدحول دي په فعل بډي لفظي تقدير ۲. د دواړه تعلیق د مضمون د حراء کوي په مضمون د شرط پورې ۳. د دواړو لپاره صدر ب د کلام واحدی

ما به الامتیازان و لو

۱. د راځي د استقبال لپاره او لوړ ځي د ماضي لپاره عال
 ۲. آن تعلیق د مضمون د حراء کوي په مضمون د شرط پورې په سقیم کې او لو تعلیق د مضمون د حراء کوي په مضمون د شرط پورې په ماضي کې ۳. لو دلالت کوي په استبعاد د مضمون د شرط او د حراء دواړو بخلاف آن ۴. آن د حروف عاملو به دی او بود حروف غیر عاملو به
 ۵. حراء د آن شرطیه کله جمله فعلیه راځي ۶. کله خبر و حراء نو شرطیه د خلاف د ان هثم وائي غلښه جمله فعلیه راځي او کله کله اسمیه هم راځي او شیخ رحمه الله ۷. حراء جمله فعلیه راځي به اسمیه لهدا کوم ځای چې حراء د لو جمله اسمیه ده هغه به د حراء ۸. وې و حراء به مقدر دوي
 ۹. آن مفتوحة الهمزة راځي وروستو د لو به بخلاف ر

۷. د راځي د شک لپاره و لوړ ځي د نقیص لپاره و ر کله کله مستعملونی شي به مقدم د حرم کې
 نه هلا لکه څوڅو بیوس وکړي د عدم به په سره د مونی کې چې هل هو شي لپاره او علام نه معلومه وي چې مولی په کور کې شته خو په جواب کې وني ر کله فیها احثت سو ان دلته مستعمل دی په مقدم د جرم کې نه هلا حوا من السید

۲. او کله کله مستعملولی شي په مقدم د حرم کې د وحي د عدم حرم د مخاطب به په وقوع د حزم بډي کقولك لمن يكذبك ان صدقت فماذا تفعل

۳. آن مستعملیږي په مقام د جرم کې د وحي د سريل د عالم به سره الحاحل د وحي د مخالفت د دي عالم نه د مقتضى د علم به کقولك لمن يؤذي ابيه ان كان مابا فلا يؤذيه

۴. د مستعملیږي په مقدم د حزم کې لپاره د توبيخ د مخاطب نحو قوله تعالى اقْتَرَبْتُكُمْ الْكَفَرُ مَقَالٌ مَكْتُرٌ قَوْمًا ثَرِيكٌ عال شرط و حراء دواړه مذکور وي او کله کله حدهما حذف کولی شي سره د بقاء د آخر به په وقت د وجود د قریبه داله کې په تعس د محدود بډي سو حذف د شرط سره د بقاء د حراء نه دا مشروط بشرطین دی ۱. وجود د دلیل په دي بډي ۲. کون د شرط واقع بعد الاکما في قول الشاعر

فمطلقها ولست لها بمكفو والا يمل مفرقك الحسام

يعمل حراء ده مضارع محزوم ده په حذف د حرف عنه سره و شرط د دي حذف شوی دی و ان ثم تطلقها. او حذف د جراء جواراً سره د بقاء د شرط به هم مشروط دی په شرطین سر ۱. آن بکون معلوما ۲. آن بکون فعل الشرط ماصی نحو قوله تعالى وَلَئِنْ كَانَ كَرَّ عَلَيْكَ إِعْظَمُهُمْ بوجراء د دي حذف

ده چي فاعل دي، وكفوله عليه السلام (اوليت ان جاء رجل يريد احد مالي) دا شرط دي. حرء حذف ده
 مع افعل. لدلالة المقدم عليه. سي صلى الله عليه وسلم په جواب كي وهر ما تيل، فلا يعطه ماله
 ويبي حديث دا دي (اوليت ان قتلي قال عليه السلام قاتله. قال فان قتلي قال عليه السلام قاتل شهيد
 قال ان قتله قال عليه السلام هو في النار). او كله شرط مذكور وي او حرا محذوف وي وجوبا د معي
 بيان كوي په دي قول سره **واذا تقدم القسم اول الكلام** كه چرې واقع شي حرف قسم په جاب اول د كلام
 كي مقدم **على الشرط** په حرف د شرط باندې **لزمه** لازم دي د حرف شرط سره **لماضي** فعل ماضي، معي
 دا شرط واقع وروستو د حرف شرط نه به فعل ماضي وي او دا ماضي عامه ده چي لفظ وي نكه
 صيغه د ماضي شوه ب معي وي لكه صغره د مضارع چي لم او لم ورباندې داخل شي لپاره د دي
 چي حرف شرط ملعي شي د عمل كولو نه به. فعل شرط كي **فيما سبق** نو مطابق به شي فعل شرط د حرء
 سره په عدم د عمل لفظي كي **وكان الجواب للقسم** او دي جاب د قسم لپاره فقط **لفظا** د جهت د لفظ نه
 به د قسم او شرط دواړو لپاره حكيم لزميري كوي د جواب محروم او غير محروم او دا محال دي او
 اوليت د استبعاد ترجيح نه دي م معي. د جواب د قسم لپاره هم دي د دي جهت نه چي محبور
 عليه دي او د شرط لپاره هم دي د دي جهت نه چي دا مشروط دي په شرط سره. مثال د قسم چي
 مقدم وي په حرف شرط باندې و حرف شرط داخل شوي وي په فعل ماضي باندې لفظا او جواب د
 قسم لپاره گرځولي دي نحو **واسه ان استني لكرمك** او ماضي معي لكه **والله ان لم تاتيني لكرمك**
 دلته حرف قسم او شرط دواړه جمع شوي دي و حرف قسم مقدم دي په حرف شرط باندې و د
 ماعد جواب د قسم لپاره دي او حزام د شرط محذوف ده

تشریح: سوال. واذا تقدم القسم مع دلته صرفست به صحيح كيري ځكه د دي معنی دا ده چي كله واقع
 شي قسم په اول د كلام كي نو اول د كلام به دي مگر دغه قسم د يو ظرفيت د شي لپاره رعي
جواب: د غريب نه حذف د مصدق سره دي اي واد مقدم القسم في جاب اول "لكلام يو ظرفيت د
 عدم راغي د حاص لپاره

سوال: فرضي مصدق د مصدق اختصار بما هو اختصار دي نو پكار وه چي صرف و اذا تقدم القسم
 على الشرط يي ويلي وي نو اول الكلام ذكر كولو ته ضرورت دي؟ **جواب:** كه وادا تقدم القسم على
 الشرط يي ويلي وي نو دا نه معلوميد چي د حرف شرط نه علاوه بله كلمه مخكي شته او كه نو اول
 الكلام سره نفي د غير وشوه د شرط دري اطلاقه دي بمعنی تعلق فعل شرط حرف شرط او دلته
 دا درېمه معنی مراد ده په قريني د مقدم سره

سوال: حرف شرط او حرف قسم چي يو ځای راشي او حرف قسم مقدم وي نو ماعد جواب د قسم ويلي
 گرځوي د قسم او شرط دواړو لپاره يي دلي به گرځوي؟ **جواب:** دا يو كلام ره جياب د شرط و قسم
 دواړو لپاره به شم گرځولي ځكه بيا لزميري اجتماع د تقيضين ځكه كه جواب د شرط يي ووايي نو
 دا به محزوم وي او كه جواب د قسم يي ووايي نو محزوم به نه وي او دا ممكن نه دي

سوال: فقط د شرط لپاره جواب ولي نه گرځوي؟

جواب: قسم مقدم دی په شرط باندې و تقدیم د مسود تر حج به دی لان لفصل نمیشود

سوال: په دغه صوره کې د حرف شرط سره محسې لفظ یا معنی ونې لازم ده؟

جواب: لپاره د دې چې د حرف شرط بشپړونه کړي په دې فعل شرط کې

سوال: تاثیر لفظي د حرف شرط په فعل شرط کې ونې ملغی کوي

جواب: لپاره د دې چې موافق شي فعل شرط د حرف سره په عدم د عمل لفظي د ر کې وان توسط و که

حرف واقع شي حرف قسم په مبیح د آخر و د حمله کې بتقلید الشرط: وحي د تقدیم د حرف شرط به

ب فعل شرط به په دې قسم باندې او غیره ب د وحي د عدم د غیر د حرف شرط به په - ی قسم باندې

چې هغه مبتداء ده جازان معتبر وان یعنی په ضمیر د ر یعنی او ان یعنی کې دوه احتماله دي

۱ پ ر حج دی قسم ته ب شرط به غنی لعمس او اعتبار د هر و حد د دې دواړو به واجب کوي

لغ د آخر لره فیکون المعنی ر یعنی القسم بلغی الشرط و ر یعنی القسم معتبر الشرط

۲ دوه احتمال دا دی چې ضمیر د ضمیر ر حج دی حدیث به غنی لعمس و ضمیر د یعنی

ر حج دی بل ته فیکون المعنی حار ر یعنی حدیث بلغی آخر حکه هر کله چې قوت شو حدیث

د قسم ب تاثیر وجود به کوي نه دې کې حور د وحي دی کقولک لکه دا مقولیه است شده انا

والله ان تاتيني انک ۱ د هغه ماس ر چې غیر شرط مسود دی چې ب دی په قسم باندې چې و بله دی

۲ د هغه مثال دی چې قسم بعد دی او شرط معسر دی به اعتبار د تقدیم د شیر شرط سره د الف

شر غیر مرتب و په اعتبار د ن معسر سره د الف بشر مرتب دی وان تاتي والله لا تنک ۱ دا هغه مثال

دی چې حرف شرط مقدم دی به قسم به دې اعتبار سره د الف بشر غیر مرتب دی ۲، دا هغه مثال

دی چې قسم معتبر دی او شرط لغوه دی به دې اعتبار سره د الف بشر مرتب دی

وتقدير القسم كماللفظ او قسم مقدره به ب د قسم مفروض دی په حکم کې په اعتبار د دې قسم کې او

به لغ د قسم کې په دې شان سره چې حرف قسم او حرف شرط دواړه یو ځای راشي او قسم مقدم

وي به شرط باندې خو مقدر وي ب دا ف بعد جواب د قسم لپاره گرځولی شي به د شرط لپاره بحو

قوله تعالى لئن اخرجوا لا يرجون دلته دا ر حرف شرط دی حراء غواړي لام موطنه للقسم دی

تعريف: هي التي تدخل على ادوات الشرط للدلالة على ان الجواب بعدها نعم هو جواب لقسم مقدر

قلها لا جواب شرط لهذا د دې لام نه مخکې قسم مقدر دی دا جواب قسم غواړي لا یرجون جواب

قسم دی و حراء د شرط نه ده او دلیل په دې باندې ثبوت د نون دی ځکه که دا جزاء د شرط وی نو

مصارع به محرومه وه بل مثال د دې لپاره لکه د، قول د الله شو لئن اخرجتک لیجعلن علقک بل مثال لکه ولئن

اطعموهم لکم بشرکون چې د دې شرط به مخکې قسم مقدر دی چې اصل کې والله ان اطعموهم و و او

دا ف بعد لکم بشرکون جواب د هغه قسم مقدر دی، او دلیل په دې خبره چې دا جواب قسم دی او جزاء

د شرط به ده، دا دی چې که دا حراء د شرط وی نو فاء حرائیه به پکې راغلی وه ځکه جمله اسمیه به حراء د شرط واقع شي نو هله فاء حرائیه راوړل واجب او لازم وي په دې سره یو اعتراض هم دفع شو
سوال: دا فاعده ده چې جمله اسمیه چې حراء د شرط واقع شي نو لاندې ده د فاء حرائیه به دا قاعده ستا مقصود شوه په دې قول د لاندې جلاله اولس اطعموهم اکم لمشرون ا دلتا جمله اسمیه جزا واقع شوي ده او فاء حرائیه نشته؟

جواب: اکم لمشرون ا حراء د شرط به ده ځکه دا جواب د قسم دی او قسم مقدر دی د حرف شرط به محکې کار في الاصل، واندلس اطعموهم اکم لمشرون، او قسم مقدره په شان د قسم ملفوظه دی په حکم کې و قاعده دا ده چې حرف شرط او قسم چې دواړه چې یو ځای راشي او قسم مقدم وي په حرف شرط باندې دا قسم عام دی که لفظ وی و که تقدیرا وي نو دا مابعد کلام جواب د قسم لپاره گرځولی شي نه جواب د شرط د وحي د سقیب د قسم به

سوال: و تقدیر القسم ک لفظ دا تشبیه به ده صحیح ځکه تقدیر وصف دی او لفظ ذات دی نو تشبیه د لفظ راغلی د ذات سره؟

جواب: لکه څنگه چې لفظ مصدر مبی للمفعول بمعنی الملفوظ دی نو دارنگې تقدیر هم مبني للمفعول دی بمعنی المقدر فيكون المعنى والقسم المقدر ک لقسم الملفوظ نو تشبیه د ذات د ذات سره راغله نه تشبیه د وصف د ذات سره

واما ان سهل ربط: هر کله چې فاعل شومصاف دی د ان او لو شرطیه به تفصیلا نو شروع یې وکړه په بیان د اما کې تفصیلا په لفظ د اما کې مذهب اریعه دي خلیل، جمهور، سیبویه میرابوالمقاء

۱. خلیل وائي اما اصل کې مهنما وو ها بدله شوه په همدې سره د وحي د قرب مخرج نه ځکه دواړه حروف خلق دي نو ما ما شو بیا په مابین د همدو او میم کې قلب مکاني وکړی شو ځکه همزه تقاضه د صدارت کوي په بعض صورتو کې یو پس د قلب مکاني به په دې باندې تلفظ نه کېدو ځکه همزه ساکنه وه نو حرکت د میم همزې لره ورکړی شو نو اما شویا پکې دعام وشو نو اما شو

۲. جمهور وائي چې دا اصل کې اما او و تصرف فیه کما تصرف فیه في مذهب الخلیل

۳. و سیبویه و نبي دا اصل کې ان ما وو یو او میم قریب المخرج یا مشترک الصفه في العلة یو ځای راغلل نو بدل سو په میم او میم په میم کې مدغم کړی شو نو اما ترې جوړ شو یا اصل کې ان ما و بیا د نون ساکنه به وروستو میم راغی او دا یو حرف دی د حروف د یرملون نه او قاعده دا ده چې د نون ساکنه نه وروسته چې یو حرف د حروف یرملون نه راشي نو دا یو بدلول په هغه حرف سره او ادغام کول واجب دي نو ما شویا کسره د همدې بدله شوه په فتحې سره لپاره د دې چې لازم نه شي التباس د امام عاطفه سره نو اما شو

سوال: دا قاعده د یرملون مقصود شوه به صمد ان سره چې دغه د یو ساکنه به وروستو و او راغلی دی او ادغام به دی سره **جواب:** د فاعده به کسرس کې ده په شمه واحده کې

جرائیه په مېښخ کې دغه حر عام دی چې متدا وي نحو ام رید منتطلق یا معمول وي لښا وقع بعد
القاء لپاره نحو اما يوم الجمعة فرید مطلق مطلقاً په حال کور د دې جز کې چې دا نه دی مقید په
تجویر د تقدیم د دې حر سره په دې و، باندې او نه په عدم تجویر سره او دا مذهب د سیبویه دی چې
ده ګرځولی دی د ام لپاره خصوصیت د حواری د تقدیم د هغه شی چې ممتنع دی تقدیم د هغې مطلق
برابره خبره ده چې مانع د تقدیم دغه و، جرائیه وي او که بل څه وي

سوال: مطلق ولي منصوب دی؟

جواب: دا منصوب دی بنا پر حالت د جرء لپاره یا دا مصدر میمی منصوب دی بن پر مفعول مطلق
د فعل مقدر او محذوف لپاره ای اطلق اطلاق یا منصوب دی بن پر مفعول مطلق د عوض لپاره په
اعتبار د موصوف محذوف سره ای عوض تعویضا مطلق

والیل او چا ویلي دي، قتل د دې قول مرد دی هو دا ما وقع بینها و بین فانها، دا ما بعد د ام
شرطیه معمول المحذوف معمول دی د شرط محذوف لپاره مطلقاً ۱. په معمولیت مطلقه سره ۲. رمان
مطلق سره برابره خبره ده چې مرفوع وي او که منصوب وي او برابره خبره ده چې تقدیم د دغه جز
علی القاء حائر وي او که نه وي او دا مطلقاً منصوب دی ۱. بن پر مفعول مطلق د معمول لپاره ۲.
یا مفعول فیه دی د معمول لپاره

سوال: دا منصوب بن پر مفعول مطلق او منصوب بن پر مفعول فیه دواړه نه دي صحیح ځکه چې
مفعول مطلق خو مصدر د عامل مذکور ته وائي او مطلق خو مصدر د معمول نه دی او مفعول فیه
ظرف زمان او مکان ته وائي او دا یو هم نه دی؟

جواب: دا منصوب دی بنا پر معمول مطلق یا بن پر معمول فیه په اعتبار د موصوف محذوف سره ای
عملاً مطلق او زماناً مطلق مثل لکه اما يوم الجمعة فرید مطلق تقدیر د دې بنا په مذهب د
سیبویه مهمای یکن من شی فزید مطلق يوم الجمعة وو، بیا فعل شرط حذف شو چې یکن من شی
دی و ما قائم شو په مقام د مهمای باندې - د معمول د مطلق چې يوم الجمعة دی ذکر کړی شو
بین ام و فاء الجزائیة لپاره د دې چې لازم نه شي توالی د حرف شرط او د جراء نو اما يوم الجمعة فزید
منتطلق حوړ شو او تقدیر بنا په مذهب د مبرد دا دی مهمای یکن من شی يوم الجمعة فزید منتطلق دا
يوم الجمعة معمول د فعل شرط دی هر کله چې فعل شرط حذف کړی شو او اما قائم شو په ځای د
مهمای باندې نو اما يوم الجمعة فزید مطلق پاتې شو او د مرد په نزد دا يوم الجمعة معمول د منتطلق
نه دی ځکه تقدیم د ما بعد د فاء جرائیه په فاء جرائیه باندې ممتنع دی او سیبویه وائي چې دا
معمول د ما بعد منتطلق دی او تقدیم د ما بعد د فاء جرائیه نه فاء جزائیة باندې ممتنع دی لیکن دا
خاصه د ام شرطیه ده چې دی حائر کوي تقدیم د هغه شی چې ممتنع وو تقدیم د هغه

وقبل او چ ويلي دي، مثال د دې امام مارني دي **ان كان جائز التقديم** که چرې وو دا مابعد د اما جانر
التقديم په دې فاء باندې په دې شان سره چې د و، نه علاوه بل يو مانع د تقديم په دې کې موجود نه
وو بحوا اما يوم الجمعة فمرید مطلق

فمن الاول دا د قبلي د قسم اول به دې يعنې د ام بعد د اما او دا فصل دا معمول د جز د جزاء دې او
مقدم کړی شوی دې په و، حرائيه باندې والا او که چرې نه وو جانر التقديم بلکه مانع موجود وو د
تقديم نه علاوه د فاء جزائيه نه

فمن الثاني نو دا د قبلي د قسم ثاني به دې چې معمول دې د فعل شرط محذوف لپاره مثال لکه اما
زيد فاني صارب چې دا زید معمول دې د شرط مقدر لپاره او به دې معمول د جز د جزاء لپاره چې
هغه صارب دې څکه په دې کې و، حرائيه نه علاوه بل مانع د تقديم موجود دې چې هغه ان دې څکه
تقديم د معمول د ان په ان باندې نه دی حائر

سوال په ام زید فمطلق کې ته فعل مقدر را اوباسې مهم پکې من شې نو مهمان يد کړ ويلي نه را
اوباسې په صيغې د مجهول سره چې زید ورله نائب فاعل شي او په اما يوم الجمعة فزيد مطلق کې
مهمان تذکر را اوباسه په صيغې د معلوم سره نو د کلمه د مهم سره خاص پکې من شې فعل مقدر
ر ويستو لپاره څه وجه ده؟ **جواب:** د کلمه د مهم سره پکې من شې مقدر را اوباسم نه يذکر يا تذکر
څکه ذکر مستلزم نه دی اسطلاح لره

۲۱، او دا ذکر فعل خاص دی او د افعال خاصو نه ديب ځکه ده نو ترجيح بلا مرجع راخي

حرف الردع

هر کله چې فارغ شو مصنف د بيان د حروف شرط نه نو شروع يې وکړه په حرف الردع کې لکه څنگه
چې حرف التوقع يو دی نو حرف الردع هم يو دی او صفت د حرف الردع ته اضافت د دال دې
مدلول ته يعنې هغه حرف چې دلالت کوي په منع او رحر باندې **کلا** هغه فقط کلا دې لکه يو کس تا
ته وواني چې فلان يبعضك او ته ورته واني چې کلا يعنې لبس الامر که تقول بل مثال لکه د قول د
الله شو **لَمْ يَأْتِ أَهْلَ مَكِّيٍّ كَيْفَ تَزَكَّى** د دې معنی د ده چې دا خبر مه کوه او د دې خبرې نه منع شه چې ا
رب ارجعون ا دې لاته لاسپيل الی الرجوع

وقد جاء او لېر لېر راغلی دی دا لفظ د کلا **بمعنى** حقا په معنی د حق سره چې مقصود په دې کې تحقيق
د مصموم د جمله اتبه دې بحوقونه تعالی **كَلَامًا دَكَاةً لَا أَشَدَّ دَكَاةً** چې د لسته دا کلا په معنی د حقا سره
دې راغلی دی لپاره د تحقيق د جمله نيه و هر چې دې په دې قول د الله حل خلافه کې چې **ثُمَّ يَطْعَمُ**
أَيُّهَا **كَلَامًا دَكَاةً لَا أَشَدَّ دَكَاةً** دا کلا محتمل د احتمال دی د احسان هم شته چې د ردع او رحر او مع لپاره
شي او دا احتمال هم شته چې بمعنی حق دی او کلا چې په معنی د حد سره راشي نو حائز دی چې
دېته اسمي وويلی شي او مبني دی د وحې د مشابهت د دغه د کلا حرفي سره لفظ، و معنی ليکړ

بحو یاو حکم کړی دی په حرف د ده باندې کله چې دا راښی بمعنی حقا ځکه مقصود د ده سره تحقیق د مضمون د جمله دی لکه ان حرفي چې د تحقیق د مضمون د حملې لپاره راځي رده کړه دا خبره چې کلا څلور قسمه دی (۱) ردعي نحو کلا انھا کتبه مؤقلا

(۲) بمعنی حقا نحو کلا انّا کتبنا الاثر کذا (۳) تنبیهي نحو قوله تعالى تَلَا انّا لانتزینک دله کلا بمعنی الا دی ای ان الانسان لیطغی ځکه کلا چې بمعنی حقا وي د هغې نه وروستو ان مفتوحه الهمزة راځي نه ان مکسوره الهمزة او دلته ان مکسوره الهمزة راغلی دی او د الاتبیهي نه وروستو ان راځي نحو قوله تعالى الْآتِ اَنْزَلْنَاهُ فَاَوْحَيْنَا بِهٖ وَلَا تَنْتَهِی عَنْکَ (۴) کلا حرف ایجاب بمعنی ای قبل القسم نحو قوله تعالى تَلَا وَالتَّنْزِيلَ

قائه التانیث

هر کله چې فاعل شو مصنف د بیان د حرف ردع نه نو شروع یې وکړه په بین د تاء التانیث کې تا او لا اووه قسمه ده (۱) حاره نحو تائه (۲) علامه د مضارع نحو تضرب (۳) تاء باب استفعال نحو استخرج (۴) تاء باب افتعال نحو اکتسب (۵) تاء باب تفاعل نحو تصارب (۶) تاء المطاوعة بحر تعلم تدحرج في قولك علمته فتعلم ودهرحنه فتدحرج (۷) تاء التانیث دایب دوه قسمه ده ساکنه منحرکه متحرکه خاص ده په اسم پورې او د اشیاء پس قسمه ده او د تیر شوي دي په بحث د الکلمه کې او تاء التانیث الساکنه خاص ده په فعل پورې نو توصیف د تانیث په الساکنه سره چې یې وکړو نو احتراز یې وکړو د متحرکې نه ځکه هغه خاص ده په اسم پورې او ساکنه حاضر ده په فعل پورې سوال عکس یې ولې ونه کړو "جوابه" ۱ ځکه چې فعل ثقیل دی په اعتبار د معنی سره چې عبارت دی د امور ثلاثه و نه چې حدث است او رمن دی او اسم حقیف دی او تاء التانیث ساکنه خفیه ده او متحرکه ثقیله ده نو خفیف ثقیل لره ورکړی شو او ثقیل حقیف لره ورکړی شو لرعاية التعادل والاتصاف (۲) ځکه اصل په اسماؤ کې اعراب دی او اصل په افعال کې بناء ده او اصل په اعراب کې حرکت دی او اصل په بنا کې سکون دی نو ځکه یې تاء التانیث الساکنه خاصه د فعل وگرځوله او متحرکه یې خاصه د اسم وگرځوله لکن متصل کیږي داء التانیث الساکنه لماضي په اخیر د فعل ماضی پورې فتانیث المسند الیه لپاره د دي چې دلالت وکړي په تانیث د مسند الیه باندې د اول وهلت به او مسند الیه عام دی که فاعل وي او که نائب فاعل وي نحو قد قامت الصلوة وکم في قول الشاعر

المت هجيت ثم قامت فودعت فلما تولت بحکات النفس تزمق

لماضي دا صفت دی د موصوف محذوف لپاره چې الفعل دی او دي سره یې احتراز وکړو د فعل مضارع او امر حاضر معلوم نه ځکه دا تاء تانیث ساکنه متصل کیږي په اخیر د ماضی پورې او په اخیر د مضارع او امر حاضر پورې نه متصل کیږي ځکه په فعل مضارع کې استغناء راغلي ده په تاء علامه د مضارع سره او فعل امر حاضر معلوم کې استغناء راغلي ده په یا ضمیر د مؤنث مخاطب سره

سوال: لتانیث الفاعل یی وئی ونه ویل؟ جواب: لتانیث المسند الیه یی وویل نه لتانیث الفاعل دی لپاره چې شامل شی فاعل او نائب فاعل دواړو ته او که لتانیث الفاعل یی وئی وی نو بیا نائب فاعل خارجیدو

فان كان ظاهرا غير حقيقي مصدق: هر کله چې فاعل شو مصنف د بیان د تانیث د فعل نه اجمالا نو شروع یی وکړه په بیان د تانیث د فعل کې تفصیلا په اعتبار د جواز او د وجوب سره په دې شان سره چې په کوم ځای کې تانیث د فعل واجب دی او کوم ځای کې جائز دی فان كان که چرې وو مسند الیه ظاهرا اسم ظاهر ظاهر ته مراد اسم ظاهر دی مقید د صمیر به مقید د مقدر غیر حقيقي غیر حقيقي چې د دې مؤنث مقابل کې مذکر من العیون نشته فمضی نو ته احتیار لرې په مابین د الحاق د تاء التانیث او عدم الحاق د تاء التانیث کې، یا دا الحاق د تاء التانیث محیر دی په احیر د فعل ماضی پورې په اسم ظاهر مسند الیه مؤنث غیر حقيقي کې لکه طلع الشمس وائي که طلعت الشمس وائي ځکه د مؤنث کامل به دی په دې تانیث کې مو دا سرایت نه کوي تانیث د فعل ته وجوبا و اسم ظاهر سره یی احتراز وکړو د صمیر به ځکه که د فعل یا شه فعل اسناد وشي صمیر د مؤنث ته بیا تانیث د فعل واجب دی مؤنث عام دی چې لفظي وي او که حقيقي وي نحو هند قامت، الشمس طلعت فلا يجوز الشمس طلع او هر چې دی دا قول د شاعر ولا ارض اقبل نقالها مو په حذف د مضاف سره دی ای ولا مکن ارض اقبل اقبلها او غیر حقيقي سره یی احتراز وکړو د اسم ظاهر مؤنث حقيقي نه ځکه که د فعل اسناد وشي اسم ظاهر د مؤنث حقيقي نه صمیر به ځکه که د فعل واجب دی نحو ضریت هند واما قول سیبویه قال فلانة شاذ او که د فعل اسناد وشي اسم ظاهر د مؤنث حقيقي ته مع الفصل هلته حوار د وجهین دی نو ضرب الیوم هند وائي او که ضریت الیوم هند وائي دواړه جائز دي په دې شرط سره چې دا اسم مؤنث حقيقي مشهور نه وو په مذکر کې او که مشهور وو په مذکر کې نو بیا تانیث د فعل واجب دی نحو صریت الیوم زید فلا يجوز فیه ضرب الیوم زید (چې زید علم واحلي د یوې ښځې لپاره)

سوال: فان كان شرط دی او فمحیر ورله جزاء ده او جراته راځي مگر جمله او دا مفرد دی؟

جواب: فمحیر خبر دی د مبتدا محذوف لپاره چې است دی یا هو دی مبتدا سره د خبر نه جمله اسمیه خبریه جزا د شرط او جمله اسمیه چې جزاء د شرط راځي نو فاء جزائیة پکې لازمه ده ځکه دلته راغلي ده سوال: مخیر به خالي نه وائي یا به یی صیغه د اسم فاعل وائي او یا به یی صیغه د اسم مفعول وائي که صیغه د اسم فاعل یی وائي نو خبریت یی د انت لپاره صحیح دی نه د هو لپاره ځکه هو راجع دی الحاق ته او الحاق مخیر نه دی بلکه مخیر متکلم دی او که صیغه د اسم مفعول یی وائي نو بیا خبریت د دې د انت لپاره هم نه دی صحیح او د هو لپاره هم نه دی صحیح ځکه متکلم مخیر دی نه مخیر او الحاق د تاء التانیث مخیر فیه دی نه مخیر؟

جوابه مخیر صیغه د اسم فاعل ده او دا خبر دی د مبتدا محذوف لپاره چې انت دی یا صیغه د اسم معمول ده او خبر واقع شوی دی د هو محذوف لپاره په تقدیر د هیه سره
سوال: دا مسئله ذکر شوه په بحث د مؤنث کې نو دلته یې دویاره ولې ذکر کوي؟
جوابه د دغه مسئلې دپاره دوه اعشاره دي: (۱) هلته یې ذکر کړی وه په دې اعتبار سره چې دا د احکامو د مؤنث نه وه

(۲) او دلته یې ذکر کړه په دې اعتبار سره چې دا د احکامو د تاء التانیث ساکنه نه ده

واما العلق علامة التثنية والجمعین فضعیف دا جمله مستأنفه جواب د سوال دی

سوال: هر کله چې تاء التانیث لساکنه متصل کیږي په اخیر د فعل ماضی پورې لپاره د دلالت په تانیث د مسند الیه د اول وهلت نه نو چا تر دې شي الحاق د علامه د تشبیه او جمع مذكر او مؤنث په اخیر د فعل پورې لپاره د دې چې دلالت وکړي په تشبیه او جمعیت د فعل د اول دهلت نه؟

جوابه: مو مصنف رحمه الله جواب وکړو چې واما لحاق علامة التثنية الح الحاق د علامه د تشبیه او د علامه د جمع مذكر او جمع مؤنث په اخیر د فعل پورې چې د دې فعل لپاره فاعل راغلی وي اسم ظاهر ضعیف د ضعیف دی د وحي ۱ د عدم احتیاج د لحاق د علامه تشبیه او جمعین نه په اخیر د دې فعل پورې په شان د احتیاج د مسند الیه ۲، ۳ ځکه لازمیږي د دې نه توهم د تعدد د فاعل

(۲) لازمیږي اصمار قبل الذکر لفظ او رتباً بلا فائده

سوال: د مصنف لپاره پکار وو چې ممتنع یې ویلی وی په خای د ضعیف باندې ځکه ضعیف دلالت کوي په جوار د الحاق او الحاق د دې خو ممتنع دی ځکه لازمیږي اصمار قبل الذکر بلا فائده، او بل لازمیږي تعدد د فاعل او دا دواړه باطل دي؟ جواب: الحاق د علامه د تشبیه او جمع مذكر او مؤنث په اخیر د فعل پورې چې راشي دا مستلزم نه دی تعدد د فاعل لره او اصمار قبل الذکر لره (۱) دا ضمانت نه دي بلکه دا حروف دي راوړی شوي دي محض د دې لپاره چې دلالت وکړي په تشبیه او جمعیت د فاعل د اوز وهلت نه لکه چې تاء التانیث ساکنه متصل شي په اخیر د فعل پورې نو هغه حرف دی نه ضمیر دلالت کوي په تانیث د فاعل باندې د اول وهلت نه

(۲) یا دا ضمانت دي فاعل واقع شوی دی د فعل لپاره او دا ضمیر مبدل منه او مابعد اسم ظاهر د هغه نه بدل واقع شوی دی او اسم ظاهر بدل د ضمیر غائب نه واقع کړي بحو قوله تعالى تَأْتَمَّرُوا إِلَّا قَلِيلٌ نُّوَدَعِسِي دلته دا اسم ظاهر بدل واقع شوی دی د ضمیر فاعل نه

۳ یا دا ضمیر فاعل دی او فعل سره د فعل نه جمله خبر مقدم دی او مابعد اسم ظاهر مبتدا مؤخره ده ۴ یا دا فعل سره د ضمیر فاعل نه خو له مسقطه جمله ده او مابعد اسم ظاهر فاعل دی د فعل محذوف لپاره او دا فعل حذف شوی دی جوار د وحي د وجود د قرینې د الی نه په تعین د محذوف چې هغه سوال مقدر دی په شان د اکلوني البراعیث کله چې دی متکلم اکلوني وویل نو د دې فعل فاعل معلوم نه شو سامع او مخاطب ته او ابهام د فعل مشاء د سوال ده نو سائل سوال

وکرد چي «من اكلك» نو محیب جواب وکړو «البراغيث» سره ای اکلني البراغيث مثال د الحق د علامه د تشبیه او جمع مذکر او جمع مؤنث نحو قوله تعالى [واسروا النحوى الذين ظلموا] وقوله عليه السلام «يتعاقبون فيكم ملائكة بالليل وملائكة بالنهار» وقول الشاعر

قولى قتال المارقين بنفسه
فلما اسلماه مبعد وحميم

ترجمه: شروع وکړه مصعب ابن زبير د جنگ د هغه حلقو سره چي خارج وو د دین نه پک پواخي هر کله چي پرېښودو ده لره دوستانو او غير دوستانو دواړو

التنوين

بل حرف د حروف غير عاملو نه تنوين دی او تنوين کي لېدي ده د معرفت د امور ثلاثه ډله مفهوم لغوي، مفهوم اصطلاحی، اقسام مو تنوين صیغه د مصدر ده د باب تعجب نه اړ یون تنوینا په لغت کي ادخال النون ته وائي یا جعل الشئ ذا نون ته وائي او په اصطلاح کي «هي النون الساكنة الراجعة في آخر الاسم لفظاً لا عطفاً» ته وائي

۴. یا نون، دا یو نون دی ساکنه داسي نون چي ساکن دی وضا فتبع حركة الآخر داسي نون چي تابعداري کوي د حرکت د حرف اخیر د کلمه په وجود او تلفظ کي لا لتأكيد الفعل او دا نه راخي د تاکید د فعل لپاره او دلالت نه کوي په تاکید د فعل باندې

سوال: ته وائي چي تنوين نون ساکنه ته وائي دا قاعده ستا منقوضه شوه په عا د الأولى سره چي دلته دا تنوين ساکن نه دی بلکه متحرك دی؟ جواب: مونږ وایو چي دا به ساکن وي وضعا او په عا د الأولى کي حرکت عارضی راغلی دی د وچي د التقاء د ساکین نه

سوال: ته وائي چي تنوين نون ساکنه دی تابعداري کوي د اخیر د کلمه نو اخیر د کلمه نه دی بلکه دغه حرکت دی نو تتبع الآخر یې ولې ونه ویل چي حرکته الآخر یې ویل؟

جواب: حرکته الآخر یې ویل نه الآخر ځکه متاخر د اخر نه حرف اخیر دی نه حرکت

سوال: اخر الاسم یې ولې ونه ویل؟ جواب: الآخر یې ویل نه اخر الاسم لپاره د دي چي دا تعريف د تنوين شامل شي تنوين ترنم ته چي هغه راخي په اخر د اسم فعل او حرف درې واړو کي

سوال: تعريف د تنوين مانع نه شو د دخول د غير نه د خل شو پکي نون د انطلق په یا رجل انطلق کي ځکه دا نون ساکنه دی تابعداري کوي د اخیر د کلمه او لا لتأكيد الفعل دی؟

جواب: تنوين هغه نون ساکنه ته وائي چي تابعداري کوي د اخیر د کلمه په وجود او تلفظ کي په دي شان سره که دا حرکت موجود وو نو تنوين به موجود وي که تا په هغې تلفظ وکړو نو په دي به تلفظ کوي او چي حرکت نه وي نو تنوين به هم نه وي او چي په هغې تلفظ ونه کړي نو په دي هم تلفظ نه کېږي په خلاف د نون د انطلق نه دا نه دی محتاج حرکت د یا رجل ته

سوال: نه وائي چي تنوين نون ساکنه ته وائي چي تبعداري کوي د اخير د کلمه دا تعريف جامع به شو خپلو اهر دو لره خارج شو د دي به تنوين د اب اح بد دم وغيره ځکه د اگر چي نون ساکنه حرف تبعداري د اخير د کلمه به کوي بلکه تبعداري کوي د حرکت د عین کلمه؟

جواب: هر کله چي لام کلمه د دوي حرف کړی شوه بسا مسبا يو وگرځېده عین کلمه حرف د کلمه يو دا تنوين تبعداري کوي د حرکت د حرف اخير د کلمه

لا لتاکید الفعل سره يې احتراز وکړه د نون تاکيد حقیقه به ځکه هغه نون ساکنه نسع حرکت اخر الکلمه دی خود تاکيد د فعل لپاره راځي لهدا هغه ته تنوين به ويل کيږي

په هر تعريف کي لاندې وي د جنس او فصل به نون ساکنه جنس دی چل او پردي ټول پکي داخل شو او تسع حرکت الاخر سره يې احتراز وکړو د نون او لدن نه او لالت کيد الفعل سره يې احتراز وکړو د نون تاکيد حقیقه نه نو تعريف جامع مانع شو

وهو لتتمکن: هر کله چي فارغ شو مصنف د تعريف د تنوين نه شروع يې وکړه په تقسيم د تنوين کي لپاره د اتمام د تعريف د تنوين ځکه تقسيم د مکملاتو او متعلماتو د تعريف، نه دی ځکه تعريف کي لپاره د اتمام د تعريف د تنوين معلوم شي او تقسيم سره معلوم يږي افراد او مصداق د شي يو پس د تقسيم به به موږ ته تنوين معلوم شي مفهوم او مصداقا **وهو دا تنوين لتتمکن** راځي د تمکن لپاره او تنوين ممکن هغې ته وائي چي دلالت کوي په امکيت د کلمه بدي چي هغه کور د اسم دی غير مثله د فعل سره په وجود د فرعيثين کي يو په دي اسم کي عبارت ثلاثه راځي سره د تنوين نه لکه تنوين د ريد شو **والتتمک** او تنوين راځي د تکبير لپاره او نون تکبير هغې ته وائي چي فرق وي بين المعرفة ولسکرة په دي شان سره که د تنوين نه دي اسم کي وو- ش- يو بکړه کيږي او که لرې يې کړي يو معرفه کيږي او تنوين تکبير دته به وائي چي دا تنوين په بکړه کي راعلی وي لهدا تنوين د رجل تنوين تمکن دی به تنوين بکړ ځکه رجل کي که تنوين وي او که نه، خو بکړه ده مثال د نون بکړ لکه تنوين د صه او مه مو چي د سره د تنوين به بکړه ده معنی يې دا ده چي اسکت سکوت مائي وقت ما انکف نکشاف ما في وقت ما او چي تنوين ترې به لرې شي يو بيا معرفه ده و معنی يې د ده اسکت سکوت ان انکف نکشاف ان والعوض او بل تنوين راځي عوض د مصاف اليه به و تنوين عوض د مصاف اليه به په وود سمو کي راځي علما کل، بعض، ساعة، حين، عام، سنة، يوم مثال د کل کقول الشاعر

وکل يد عن وصلاسی ولیس لاتصلهم بدالك

او مثال د بعض کتوله تعالى ارجع بعضهم نحو بعض ان بعضهم ساعة د. حسند عامة اذ سنة اذ يومند چي اصل کي يوم د کار که وو يوم مصاف وو- و- و د مصاف وو حالي ته يو جمله حرف شوه بحقیق باد هغې په عوض کي سوږ. تنی به د کي يو حسند ساعة و عامة د سهه اذ پختي شو والقبيلة د کله څی د معلی لپاره و سوږ مسئله هغه سوږ به و سي چي راځي په اخير د جمع بهت

دال لره او تنوین ترنم خاصه د اسم به ده بلکه د راجی به اخیر د اسم فعل او حرف درې وارو کې د وچې د عدم اختصاص د مدلول د ده ته په اسم پورې

وَيُحذف من العلم موصوفاً باین مضایفاً الی علم آخر الخ او حذف کولی شي دا سوس وحوې د علم به حکه د علمین مع الان په مبرله د شي واحد دی په حال کور د علم کې چې موصوف وي په اس به حال کور د ابن کې چې مضاف به وي علم آخر ته نحو جامي زید بن عمرو د وچې د کثرت د استعمال د اس به بین العلمین چې یو د علمین به موصوف وي په اس سره او بل علم مضاف الیه وي د اس دپاره دا تقاضا د بحذف کوي لفظاً په حذف د تنوین سره د موصوف به خطاً په حذف د الف د اس سره و دغسې تنوین به لرې کوي د موصوف به او همره به نرې کوي په فلان بن فلان کې حکه د کتابه ده د علم به او که دا س صفت وو د غیر علم دپاره نحو جامي ابرحل اس زید بن صفت د علم دپاره دی و مضاف دی غیر علم نه، نحو زید اس عائش بن سوس به شي حذف کولی د حذف به او الف نه شي حذف کولی د ابن به په رسم خط کې د وچې د قلت د استعمال به او دا اس چې واقع شي بین العلمین او صفت نه وي د علم دپاره بلکه خبر واقع شوی وي د علم دپاره د تنوین د دې موصوف به شي حذف کولی او دغه همره د ابن به شي حذف کولی په رسم خط کې او حکم د انسته په شان د حکم د اس دی في جمیع ما ذکر بن په حذف د همزه کې، خکه حذف د همره د آیه خاتمه به دی، د دې دپاره چې لازم به شي التماس د بنه نحو هذه هند اسمه عاصم

ژده کړه دا خبره چې اسباب دپاره د ارايې د تنوین د اسم به شپړ دي (۱) تنوین حذف کولی شي د وچې د اصاف به نحو علام زید ۲ لدحول التلام نحو جامي العلام (۳) د وچې د عدم الفراق به نحو عمر (۴) د اتصال د ضمیر د وچې به نحو صاریک، ب په مذهب د هغه چا چې مضاف او مضاف الیه به وائي بلکه دې ضمیر ته موصوف متصل مفعول به وائي نو دا حذف شوی دی د اتصال د وچې به لکه چې یو قائم مقام د تنوین حذف کیري د اتصال د وچې نه (۵) تنوین حذف کولی شي د هغه علم به چې موصوف ري په اس سره چې مضاف وي علم آخر ته نحو وجامي زید بن عمرو، هذه هند ابنه عاصم، ۶ لضرورة الشعر نحو

الحال وصف فصلة مستصحب مهم في حال حکفردا اذهب

قاعده ۱ د ضرورت شعري د وچې به د منصرف به غیر منصرف جوړولی شي علی سبیل القلة لکه مثال مذکور شو چې مهم منصرف دی او په دې شعر کې تنوین حذف شوی دی د وچې د ضرورت شعري به ۲ د ضرورت شعري د وچې به د غیر منصرف به منصرف جوړولی شي علی سبیل الکثرة نحو صبت علی مصائب الخ (۳) د محدود به مقصور جوړولی شي په طریقې د کثرت سره د وچې د ضرورت شعري نه کقول الشاعر

حمامة جرعى حومة الجندل اسجعي

فانت بمرای من سعاد ومسمع

چې اصل کې جرعاء وو ۴ د ضرورت شعري د وچې نه د مقصور نه محدود جوړولی شي علی سبیل القلة نحو

۵ او دا لفظ د ابن چي واقع شي بين العلمين متناسلين په ميخ کي د کرښه کي و د مقابل دپاره صفت وي او مابعد ته مصاف وي نو همدغه د اس لرې کولی شي لفظ وخط، نحو حاسي ريد اس عمرو، و که د علمين په ميخ کي نه وو نو بيا همدغه ليکلی شي نحو حاسي ريد من ظريه، او که وقع وو بين العلمين جو علمين متناسلين به وو نو هم همدغه ليکلی شي نحو عبدالله بن سي ابن سلول، دلته د ابي او سلول په ميخ کي چي کوم ابن دی دیکي همدغه ليکلی شوي ده په رسم خط کي ځکه دا علمين متناسلين نه دي، بلکه ښځه او خاوند دي او که دا واقع وو په ميخ د علمين متناسلين کي خو د کرښي په منځ کي به وو بلکه علم د کرښي په اخر کي وو او اس د کرښي اول کي وو نو بيا هم ليکلی شي نحو ريد اس عمرو، او که بين العلمين متناسلين وو او د کرښي په منځ کي وو خو مقابل دپاره صفت به وو نو هم ليکلی شي نحو زيد ابن عمرو شو ترجمه زيد روی د عمرو دی

سوال: دا قاعده منقوضه شوه په عيسى ابن مريم سره دلته اس واقع دی بين العلمين متناسلين د کرښي په منځ کي او مقابل لره صفت او مابعد ته مصاف دی، او همدغه نه ده لرې شوي په رسم خط کي؟
جواب: حطآن لا يقاسان خط العروصي و خط المصحف

سوال: ته وائي چي علم موصوف وي په ابن سره او مصاف وي علم اخر ته نو د علم نه تنوين حذف کولی شي دا قاعده ستا منقوضه شوه په جارية من قيس ابن ثعلبة سره، دلته قيس معروفه بالعلم دی موصوف دی په ابن سره او ابن مصاف دی علم اخر ته چي ثعله دی او د دېه تنوين نه دی حذف شوی؟
جواب: يجوز في الشعر ما لا يجوز في غيره، او هر چي دی دا قول د الله تعالی چي قل هو الله احد بدون تنوين نو دا شاذ دی

بل حرف د حروف غیر عامله و نه نون تاکید دی نون په استعمال د کلام د عربو کي اته قسمه دی (۱) نون الاعراب نحو يضربان (۲) نون العثنی نحو صريان (۳) نون الجمع نحو ضاربون (۴) نون الضمير نحو ضربن (۵) نون الوقایه نحو جاسي زيد (۶) نون وصلیه نحو عادر الاولى (۷) نون التکلم نحو ضرب (۸) نون التاکید نو هر کله چي نون منقسم وو اقسام ثمانية و ته نو اضافت د نون يي وکړو تاکید ته په دې سره يي احتراز وکړو د باقي اقسامو د نون نه او نون تاکید دوه قسمه دی (۱) غنيفة ساكنة يو نون تاکید خفیفه دی چي دا ساکن راځي متحرک نه راځي ځکه دا حرف دی او مسي دی او اصل په بناء کي سکون دی ومشددة او دویم قسم نون مشدده دی چي هغه ته نون تاکید ثقیله وائي مفتوحة او دا مفتوح راځي مبني علی الحركة وگرځولی شو دپاره د دې چي لازم به شي سکون ساکن يي او مبني علی الفتحه يي وگرځوو د وجې د ثقل د تضعیف او د خفت د فتحې به مع غیر الالف په حال کون د دې نون تاکید ثقیله کي چي دا به معي به وي د غیر د الف د تشبي سره نحو ضربان و غیر د الف فاصله نه په منځ د نون د جمع مؤنث او نون تاکید کي نحو اصربس ځکه که دا نون تاکید ثقیله واقع شي وروستو د الف نه نو دا مبني علی الکسره راځي ۱ ځکه د مشابهه دی د نور د تشبيه سره په وقوع بعد الالف کي او نون د تشبيه مکسور راځي نو دا هم مکسور راځي ۲ لپاره دې چي لازم به شي توالي د اربعه فتحات ځکه دا مکسور راځي

سوال: نون ت اكيد خفيفه فرع ده د نون تاكيد ثقيله نو تا دا فرع و لي مقدم كره په اصل؟ جواب: لحقته
سوال: نون ت اكيد ثقيله او خفيفه په تاكيد د فعل كې مساوي دي او كه نه؟

جواب: دا دواړه مساوي دي په تاكيد د طلب د فعل كې عند الجمهور صرف حليل ويلې دي چې
تاكيد په نون ثقيله كې زيات دی د خفيفه نه ځكه زيات د حروفو دلالت كوي په زيات د معنى دليل
د هغه لپاره دا قول د الله دى **لَتَجَنَّوْاْ وَلْيَكُوْنَاْ مِنَ الْقٰنِطِيْنَ** ځكه امرأه العزيز اشده جارثه وه په قيد كولو د
يوسف عليه السلام د دليل كولو نه د دې وحې نه د **لَتَجَنَّوْاْ** سره يې نون تاكيد ثقيله او د **وَلْيَكُوْنَاْ**
الْقٰنِطِيْنَ سره يې نون خفيفه ذكر كړو

(ما به الاشتراك په مابين د نون تاكيد ثقيله او خفيفه كې)

۱. نون ت اكيد ثقيله په اخر د مضارع او امر پورې متصل كيږي وهكدا نون تاكيد خفيفه

۲. نون تاكيد ثقيله دلالت كوي په تاكيد د طلب د فعل باندې او خفيفه هم كوي

۳. د اتصال د نون ثقيله د وحې نه نون اعراسي غورځيږي او د اتصال د نون تاكيد خفيفه نه هم غورځيږي

۴. واو ضميري او يا ضميري حذف كيږي لاجل اتصالهما ان كار ما قل الواو مضموم وم قبل

الباء مكسورا (۵) دواړه مضارع جاص كوي په استقبال پورې (۶) دواړه چې متصل شي په

مضارع پورې نو مضارع مبني كيږي

(ما به الامتياز بينهما)

۱. نون تاكيد ثقيله مشدد دی او خفيفه ساكن دی

۲. نون تاكيد ثقيله په څوارلس صيفو كې راځي او خفيفه په اته ځايونو كې راځي

۳. په ثقيله كې تاكيد زيات دی او خفيفه كې كم دی (عند الحليل)

او نون التاكيد خاصه د فعل ده متصل كيږي په اخير د فعل پورې نه په اسم او حرف پورې په

ش د تاء التانيث الساكنه ليكن نون التاكيد په هر فعل پورې نه متصل كيږي **تقتضى بالفعل المستقبل**

محض دی هر واحد د نون ت اكيد ثقيله او خفيفه نه په فعل پورې داسې فعل چې مستقبل دی دلالت

كوي په وجود د معنى مصدري در زمانه استقبال او داسې فعل مستقبل چې كائن دی په ضمن د امر

كې مو **نصرين والنهي** يا په ضمن د نهې كې **بحولانصرين والاستفهام** او په صمر د استفهام كې **بحو**

هل نصرين والتعني او په ضمن د تعني كې **نحو ليت نصرين والعرض** او په ضمن د عرض كې **بحو الا**

سر كن **بما نصيب حبرا والقسم** او په ضمن د قسم كې **بحو والله لا فعل** او نون ت اكيد ثقيله نه متصل

كيږي په فعل ماضي پورې او نه متصل كيږي په فعل مضارع بمعنى لاجل پورې او نه متصل كيږي

په هغه فعل مستقبل پورې چې حالي وي د معنى د طلب نه ځكه نون ت اكيد وسع شوی دی اسر د

تاكيد د طلب د فعل او په دې كې طلب نشته

فعل ثلور قسمه دی ماضی. امر حاضر معلوم، حال، استقبال نو نوون تاکید ثقیله به متصل کبری
به ماضی پوری مطلق و متصل کبری امر حاضر پوری مطلق او به متصل کبری به مضارع حالی
پوری و متصل کبری به مستقبل پوری به دی شرط سره چی به ضم د امر بهی سهام تمنی
عرض او قسم کی راغلی وی

سوال: نه وائی چی نوون نکند ثقیله به فعل ماضی پوری به متصل کبری دا خبره ستا منقوضه شوه به
دی قول د بی علیه السلام بیدی اما ادرککم ادرککم الرجال، چی دا ادرک ماضی ده او نوون تاکید
و پوری متصل شوی دی جواب: دلته ماضی به معنی د مضارع سره ده ای اما ایدرککم ادرککم او
حرف شرط چی د حل شی به فعل مضارع بیدی او دهی تاکید شوی وی به ماضی سره نوون نکند د
مضارع به نوون نکند ثقیله به ضروری دی حکه دلته نکند شوی دی به نوون نکند ثقیله سره وقت او
قبیل دی نوون نکند، ثقیله او حقیقه فی النفی به غی کی فلا یفلرید ف یقومن - الاقلیلا - نفس جئر
حکه دی چی د مشابهه ده بهی سره او قبیل خکه دی چی معنی د طلب بکی بشه مثال د نوون تاکید
چی ر علی وی به نفی کی نحو قوله تعالی وَاَنْقُرُؤْنَهُ لَا تُفِیْقُ الْاُولَیُّ طَلُوْا مِکُمْ خَلْقُکُمْ و قول الشاعر

بحسبه الجامل ما لم یعلما شیخ علی مکرسیه معصمه

ما لم یعلما اصل کی ما لم یعلما و و دا نوون تاکید حقیقه د وقف د و حی به الف سره بدل شوی دی ما
لم یعلما ترینه جوړ شوی دی والوقت و لازم دی دا نوون نکند فی مثبت القسم به فعل مضارع مشته کی
چی واقع شوی وی خوب د قسم داسس احاده مثبت قسم نه د قبلی د حرد قطیعه نه دی
اصالت د صفت موصوف ته شوی دی اصل کی داسی دو فی القسم المثبت

سوال: نه وئی چی فعل مضارع مشته چی جواب قسم د وقع شی نوون دی ده د ریات د نوون تاکید به دا
خبره ستا منقوضه شوه به دی قول د الله تعالی سره وَلَیْسَ مِثْمُ اَوْ قِیَّتَم لَآلِ اَقُوْا عَشْرُوْنَ جواب: دا حکم به
هغه فعل مضارع مشته کی دی چی هغه مقصود به وی د لام لحواف به او که فعل مضارع مشته
مقصود د لحواف به قسم به واقع سر نوون نکند د در به نوون نکند سره مضارع دی

سوال: دا قسم د است منقوضه شوه بگونه تعالی رَفَعْنَا قُرْبَانُکُمْ تَوَسَّتْ چی دلته نفی تدکر مضارع
مشته خوب القسم واقع شوی دی از موکد به نوون نکند سره به ی

جواب: دلته فعل مضارع مشته خوب د قسم به ده واقع شوی بلکه فعل مضارع معنی خوب د قسم
واقع شوی د حرف معنی مقدر دی چی هغه امر فیکون لیسیر تا الله لا تنفی تدکر یوسف او فعل
مضارع منفی چی جواب د قسم و وقع شی حرف معنی عام دی چی لفظی وی او که تقدیری وی نو
به دت د نوون نکند جئر دی به لازم او نوون تاکید ثقیله کله کله متصل کبری به فعل مضارع
مثبت پوری چی هغه نه دی واقع شوی جواب قسم کما فی قول الشاعر

ربما افیت فی علم ترفعن می شمالات

و دا مصفف نه دی ذکر کړی د وجې د نهایت قلت او ندرة نه وکثوت او کثیر دی زیادت د یوون
 لتاکید **في مثل اما تفعلون** مرا د دې نه هر هغه ترکیب دی چې د حرف شرط نه وروستو ما رانده
 راشي لپاره د تاکید د حرف شرط بیا کثیر دی په فعل شرط کې زیادت د یوون تاکید ثقیله لپاره د
 دې چې لازم نه شي انقصیت د مقصود چې هغه ناکید د فعل دی د غیر مقصود به چې هغه تاکید د
 حرف دی نحو قوله تعالى **فَاتَانَتْهُمَا مِنَ الشَّيْطَانِ امسا** اصل کې ان وو بیا ما زانده کړی شو وروستو د ان
 حرف شرط به لپاره د تاکید د ان حرف شرط نو ن م تر یسه حور شو بیا قاعده د برملون پکې موجوده
 شوه نو یوون بدل شو په میم او میم په میم کې مدغم شو نو اما حور شو ا تر یس اصل کې ترا بیا وو
 همره متحرکه ما قبل حرف صحیح ساکن وو حرکت د همزی نقل شو ما قبل ته او همره حذف شوه
 لروم خلاف القیاس لحصول المحفیف د وجې د کثرت د استعمال به یو براین نه ترین پاتې شوی
 با متحرک ما قبل مفتوح وو یا بدله شوه الف سره بیا التقاء د ساکین راغله بین الالف والياء علی
 غیر حده اول مده وو حذف شو نو ترین پاتې شو بر وزن تفتین بحذف العین واللام او د دخول د ان
 حرف شرط د وجې به یوون اعرابی و غورځېدو نو اما تری پاتې شو بیا نوون تاکید ثقیله متصل شو په
 حیر د تری پورې لتقاء د ساکین راغله بین الیاء والون علی غیر حده او اول مده نه وو نو د التقاء
 د ساکین د وجې به یو لره حرکت د کسری ورکړی شو از برای مسببت یاء نو اما ترین حور شو و
 ما قبلها مع ضمیر للمکرین مضموم: **وما او هغه حرف قبلها** چې واقع شوی دی دا حرف مخکې د نوون تاکید
 به د یوون تاکید عام دی که حقیقه وي او که ثقیله وي مع ضمیر للمکرین په حال کون د دې حرف کې
 چې دا ملگری شوی دی د ضمیر د جمع مدکر عائیس و مخاطبین سره چې هغه واو دی مضموم
 مضموم به وی لپاره د دې چې دلالت وکړي په واو محذوفه باندې او دا واو حذف شوی دی د وجې د
 التقاء د ساکین علی غیر حده نه ند په مذهب د هغه چا باندې چې هغه التقاء الساکین علی حده
 دپاره وحدت د کلمه شرط وائي یا دا واو حذف شوی دی د وجې د ثقل د واو نه بعد الضمة وقبل
 النون المشددة سا په مذهب د هغه چا باندې چې التقاء د ساکین علی حده لپاره وحدت د کلمه
 شرط به وائي مثل د جمع مدکر غائین نحو لیضربن او مثل د جمع مذکر مخاطبین لتضربن چې
 صل کې لیضربون لتضربون وو کله چې نوون تاکید ثقیله متصل شو په اخیر د دې پورې نوون
 اعراب از بین رفت بیا التقاء د ساکین رعله علی غیر حده بیا په مذهب د هغه چا چې وحدت شرط
 وائي یا حذف شو لثقل الواو نو لیضربن شو

ومع اللغاطية او سره د ضمیر واحد مؤنث مخاطب نه چې هغه یاء ده **مکسور مکسور** راځي د دې لپاره
 چې دلالت وکړي په یاء محذوفه باندې هغه یاء چې حذف شوې ده د وجې د التقاء د ساکین علی غیر
 حده نه ب په مذهب د هغه چا چې وحدت د کلمه شرط وائي او لثقل الیاء بعد الکسرة وقبل النون
 المشددة ب په مذهب د هغه چا چې وحدت د کلمه شرط نه وائي مثل د دې لکه لتضربن شو اصل کې

لتصريفين وو چې نون تاكيد راغی نو نون اعراسي لږو بيا د التقاء د ساکنين د وحي نه يا حذف شوه د وحي د ثقل نه او کسره د ماقبل پاتې شوه د دې لپاره چې دلالت وکړي په حذف د ياء باندې
سوال: ته وائي چې لتصريفين او لتصريفين کې واو او ياء حذف شوي دي د وحي د التقاء د ساکنين علی غیر حده به نو التقاء د ساکنين علی حده څه ته وائي او علی غیر حده څه ته وائي؟
جواب: التقاء د ساکنين دوه قسمه دي. علی حده علی غیر حده

۱. علی حده دې ته وائي چې اول لیس او ثاني ساکن مدغم وي په دې کې دوه مدهه دي بعض وحدت د کلمه شرط وائي. او بعض وحدت د کلمه شرط نه وائي او حکم د دې دا دی چې دا په کلمه د حده کې حائر دی نه په کلمتين کې او التقاء د ساکنين علی حده ته علی حده ځکه وائي چې د اندازې د تلفظ نه بدي بهر بلکه په اندره د تلفظ کې دسه دی

۲. او التقاء د ساکنين علی غیر حده دې ته وائي چې اول لیس او ثاني ساکن مدغم نه وي د دې صورتونه درې دي ۱. چې اول لیس دی او ثاني ساکن مدغم نه دی نحو اصرين اصرين ۲. ثاني ساکن مدغم دی او اول لیس نه دی نحو اصرين اصرين ۳. اول لیس نه دی او ثاني ساکن مدغم نه دی نحو اصرين او حکم د دې دا دی چې دا نه دی حائر بلکه التقاء د ساکنين علی غیر حده چې راشي نو دا حرف اول نه خالي نه وي يا نه مده وي يا نه لیس وي او يا نه غیر وي د دې دوو په کله مده وو نو اول به حذف کيږي که اول لیس وو يعنې حرف علت ساکنه وو د ماقبل حرکت موافق نه وو نو پ او لره ضمه او يا نه لره کسره ورکولی شي او که اول غیر وو نو پ وړله حرکت ورکولی شي کسره لان الساکن اذا حرك حرك بالسکرة او د دې نه عدول کولی شي صمي او فحفي ته د وحي د مقتضي نه مثال لکه مذ صيفه د واحد مذکر امر حاضر معلوم کې نحو مذ، مذ، مذ. کسره ورکولی شي لم امر ضمه ورکولی شي د تاء بعداری دعاء کلمې لپاره او فتحه ورکولی شي لپاره د حفت

وفيما او په هغه ځايونو کې **هنا** **هنا** چې سوا د دې مدکورو نه دی يعنې سوا د جمع مذکر مخاطبين جمع مذکر عائنين او د جمع مؤنث مخاطب نه بيا عام دی چې واحد مذکر عائني وي او که مخاطب وي او که واحد مؤنث عائنه وي که واحد متکلم وي و که متکلم مع لغروي مفتوح مشروح نه دی د وحي د حفت د فتحې نه نحو ليضربين لتصريفين لاصربين لتصريفين

سوال: دا خبره سنا مقوصه شوه په تشبيه او جمع مؤنث سره ځکه دا هم عد ذلك دی او محکې د نون نه مفتوح نه دی بلکه الف دی **جواب:** **ونقول في التثنية وجمع المؤنث** يعنې د تشبيه و جمع مؤنث مستثنى دي د ما عدا ذلك نه په دې شان سره چې ما عدا ذلك کې محکې حرف د نون ساکنه نه مفتوح راځي ما سوا د تشبيه او جمع مؤنث نه چې دوی کې مکسور راځي نه مفتوح مثال د تشبيه لکه حبرين شو دلته محکې د نون نه الف راغلی دی او دا يې نه دی حذف کړی د وحي د التقاء د ساکنين نه ځکه التقاء د ساکنين علی حده ده بنا په مذهب د هغه جا باندې چې هغوی وحدت د کلمه شرط نه وائي او دا التقاء د ساکنين علی حده حائر دی او دا التقاء د ساکنين علی غیر حده د دې نه په مذهب

چې چې وحدت د کلمه شرط وائي. حاسره ده ښکته که اول مده وو نو دا به حذف کېږي او دلته به دې حذف کېږي لږه د دې چې السسر به شي د مثنی د واحد سره مثال د جمع مؤنث لکه صریح شوی په زیادت د الف سره وروستو د یو د جمع مؤنث و محکمي د یو تاکید به د دې باره چې لږ نه شي اجتماع د ثلاث نون رانده ځکه دا ښکته ده په کلام د عرب کې او الف د ساکنین وحي به الف به دې حذف شوی ځکه دا علی حده ده د هغه چې په مذهب چې وحدت د کلمه شرط به وائي نو دا جائز ده و علی غیر حده ده که مذهب ه چې وحدت د کلمې شرط وائي او دا به د جائز، بلکه که ول مده وو نو حذف کېږي نه او دلته به دې حذف کېږي د دې لپاره چې لازم به شي اجتماع د ثلاث نون متواليات ځکه دا به دې حائر

سوال: د اقاعدہ ستا مقصود شوه لیکوس سره و لیس چې دې وړ کې اجتماع د ثلاث نون متواليات راغلی ده او ثاني کې اجتماع د اربعه نون متواليات راغلی ده.
جواب: موسی و یو چې اجتماع د ثلاث نون رانده متواليات نه ده حائر و دلته اجتماع د ثلاث نون رانده نه ده راغلي بلکه یو یو صلي دی او دوه رانده دي په وړ کې او په ثاني کې اول دوه نویین اصلي دي بجای عین ولام او دوه رانده دي

ولا تدخلهما او نه دخلیري په تشبیه او جمع مؤنث باندې الخفيفة یو تاکید خفیفه، الخفيفة صفت دی معاد د موصوف کوی او موصوف یې محذوف دی چې النون دی په قرسی د مقام سره سوال: یو ت کند خفیفه په تشبیه او جمع مؤنث کې ولې نه راځي؟

جواب: د دې لپاره چې لازم به شي التقاء د ساکنین علی غیر حده بالاتفاق د وحي د عدم کون د ثاني نه ساکن مدغم او التقاء د ساکنین علی غیر حده نه ده حائر خلافاً لپونس خلاف کېږي دی جمهورو بصریه یو نه، دا د کوفیانو ملګري شوي دي چې هغوی اتصال د نون تاکید خفیفه جائز وائي بدلیل قوله تدلی اولاتبعان علی قراة عامر، والمراد منه موسی و هرون جواب د طرفه د بصریانو نه دا دی چې شاعر په دې قراة کې متعرد دی قراة د ابن ذکوان کې ولاتبعان راغلی دی دا و او حالیه دی د نون یو او دا یو اعرابي دی حال واقع شوی دی د ضمیر د فاستقیما نه ای فاستقیما غیر معسر په سره د جمهور ابن ذکوان باندې دا و او حالیه دی نه عاطفه ځکه بیا لزمیږي عطف الجبر علی التشاء او دا جائز نه دی دافهم.

سوال: یو جمهور په خلاف کولو سره داسې خلاف چې هغه ثابت دی یونس بن حبیب لره ځکه دی داسې چې نون تاکید خفیفه په تشبیه او جمع مؤنثه کې راځي او التقاء د ساکنین علی غیر حده په دې کې مده ده ځکه دا یونس د قیاس کوي په وقف باندې نحو یوسف یوسف یوسف او التفاء د ساکنین علی غیر حده په وقف کې مفتقر ده نو په دې کې هم مفتقر ده

جواب د طرفه د جمهورو نه دا دی چې التقاء د ساکنین علی غیر حده یې په وقف کې جائز گرځولی ده اضطرازا او کوم شی چې جائز وي د وجې د ضرورت نه هغه مختص وي په مورد د سمع پورې ولا یقاس علیه غیره لهذا د دې قیاس په هغه باندې قیاس مع الفارق دی

وَمَا فِي غَيْرِهِمَا مَعَ الضَّمِيرِ الْهَائِزِ كَالْمَنْفَصِلِ (په دې) هر کله چې فارغ شو مصنف د بیان د مواضع د نون تاکید ثقیله او خفیفه نه نو شروع یې وکړه په بیان د افعال متصله الاخر کې په وقت الحاق د نون تاکید کې په اخیر د دې افعال پورې

(توضیح) هماغه مبتدا کالمنفصل جار مجرور خبر د مبتدا فِي غَيْرِهِمَا جار مجرور په اعتبار د متعلق محذوف سره حال دی د ضمیر مستتر د کالمنفصل نه چې راجع دی هماغه او مَعَ الضَّمِيرِ الْهَائِزِ ظرف په اعتبار د متعلق سره حال واقع شوی دی د غیر هماغه

(توجه) هماغه دا نون تاکید ثقیله او خفیفه په لحوق د دې کې په اخیر د فعل پورې کالمنفصل په شان د لفظ د منفصل دی په حال کون د ده کې چې په غیر د تشبیه او جمع نه یې واخلي او په حال کون د دې غیر کې چې دا معنی وي د ضمیر بارز مرفوع سره دا دوه صیغې دي اول جمع مذکر دویم واحد مؤنث په دې شان سره که د واو او یا نه مخکې حرکت موافق وو په اتصال د لفظ منفصل سره واو او یا حذف کیږي مخکې مضموم او مکسور پاتې کیږي نحو

دارنگې نون تاکید چې متصل شي نو هم واو او یا حذف کیږي او مخکې مضموم او مکسور پاتې کیږي لکه اغزن یا قوم اغزن یا قوم اغزن، یا هند که چرې مخکې حرکت موافق نه وو نو په اتصال د لفظ منفصل سره په واو ضمه او په یاء باندې کسره به وایي نحو اخش القوم اخشي القوم دارنگې په اتصال د نون تاکید سره په واو کې په ضمه او یاء کې به کسره وائي نحو اخشون یا قوم اخشین یا امره

فان لم یکن که چرې نه وو ضمیر بارز بلکه مستتر وو دا صرف په واحد مذکر کې راځي کالمنفصل

پس دا نون تاکید په شان د لفظ متصل دی چې هغه الف د تشبیه دی مثال لکه اخش او ارم کې الف

ضمیر متصل شي نو محذوف واپس کیږي نحو اخشین ارمین او في غیر هماغه یې وویل ځکه په

تشبیه او جمع مؤنث کې صحیح او معتدل یو شان راځي بیان کولو ته یې ضرورت نشته ومن ثم او د

دې وجې نه چې دا نون تاکید سره د ضمیر مستتر نه کالمتصل دی او سره د ضمیر بارز نه

کالمنفصل دی قبل ویلی شوي دي هل ترون په هل تری کې په اعادي د حرف محذوف سره د وجې د

اتصال د نون تاکید ثقیله نه لکه چې ویلی کیږي تریا په اعادي د محذوف سره د وجې د اتصال د

الف تشبیه نه دا مثال دی د ضمیر مستتر لپاره چې لام کلمه د ده متحرکه شوې ده په فتحې سره،

سره د الف د تشبیه لپاره د دې چې التباس را نه شي د صیغې د تشبیه د صیغې د واحد سره وترون او

دغسې ویل کیږي هل ترون په هل ترون کې په اسقاط د نون د جمع سره د وجې د اتصال د نون تاکید

ثقیله نه په ضمی د واو سره د وجې د التقاء د ساکنین نه د نون تاکید ثقیله سره او د دې واو نه

مخکې حرکت موافق نه دی ځکه ضمه ورکولی شي دغه واو لره په وقت د اتصال د لفظ منفصل کې

د وجي د التقاء د ساکنین نه نحو لم تروا القوم دا مثال دی د ضمیر بارز چې دې ضمیر لره ضمه ورکړی شوې ده د وجي د نون نه وټوین او دارنگې ویل کیږي هل ترین په هل ترین کې دا مثال دی د یاء ضمیر بارز چې کسره ورکړی شوې ده یا لره د وجي د اتصال د نون تاکید ثقیله نه د وجي د التقاء د ساکنین نه لکه چې دې یا لره کسره ورکولی شي په اتصال د لفظ منفصل سره نحو لم تری الناس والمغزون دا عطف دی په هل ترین نه په ترین یواځې او ماقبل د معطوف علیه معاد وي د معطوف سره نو کیږي تقدیر د عبارت دارنگې ومن ثم قبل اغزون په اعادي د واو سره د وجي د اتصال د نون تاکید نه لکه واو معاد کولی شي د وجي د الف ضمیر نه نحو اغزوا

والمغزون ویل کیږي په اغزوا کې په حذف د واو سره د وجي د التقاء د ساکنین نه او دا ماقبل مضموم دی دلالت کوي په حذفیت د واو باندې لکه چې دا واو حذف کولی شي د وجي د التقاء د ساکنین نه په وقت د اتصال د لفظ منفصل کې نحو اغزوا القوم والمغزون او اغزن ویلی کیږي په اغزی کې په حذف د یاء سره د وجي د التقاء د ساکنین نه د نون تاکید او د یا نه مخکې حرف مکسور دی دا دلالت کوي په حذف د یا باندې لکه چې دا یاء حذف کیږي د التقاء د ساکنین د وجي نه په وقت د اتصال د لفظ منفصل کې نحو اغز القوم والمغففة او نون تاکید خفیفه تعطف حذف کولی شي لساکن په وقت د اتصال د حرف ساکن کې د نون تاکید خفیفه سره د وجي د التقاء د ساکنین نه مثال لکه دا قول د شاعر شو

ترفع يوما والدمر قد رفعه

لا تهين الفقير عليك ان

دا اصل کې لاتهین وو په دوه نونو سره یو نون لام کلمه وه او بل نون تاکید خفیفه وو بیا نون تاکید خفیفه حذف کړی شو د وجي د التقاء د ساکنین نه د لام ساکنه د الفقیر سره چې د ده نه وروستو راغلی دی او دا فتحه د ماقبل د نون تاکید خفیفه پاتې شوه چې دا دلالت کوي په حذفیت د نون تاکید خفیفه باندې نو لاتهین الفقیر پاتې شو او د التقاء د ساکنین د وجي نه حرکت ورته کړی شو نون تاکید خفیفه لره د دې لپاره چې فرق راشي د نون تاکید خفیفه او د تنوین په مینځ کې ځکه تنوین لره د التقاء د ساکنین د وجي نه حرکت ورکولی شي نحو عاد و الاولی په خلاف د نون تاکید خفیفه نه چې دا حذف کولی شي

سوال: فرق خو په عکس سره هم راتلو نو عکس یې ولې ونه کړو؟ جواب: عکس یې ونه کړو لپاره د انحطاط د مرتبه د فرع چې نون تاکید خفیفه دی د اصل نه چې تنوین دی

سوال: دا تنوین اصل او نون تاکید خفیفه فرع ولې ده؟ جواب: ځکه تنوین راځي په اسم کې او نون تاکید خفیفه راځي په فعل کې او اسم اصل دی او فعل فرع ده نو تنوین اصل شو او نون تاکید فرع شوه

او لساکن کې دا لام، لام وقتیه دی بمعنی وقت دی او دلیل په دې خبره باندې چې دا لام وقتیه دی نه احلیه عطف د ظرف دی په دې لساکن باندې چې هغه فاعل الوقف دی وای الوقف او دعسې حذف کولی شي نون تاکید خفیفه په حالت د وقف کې په هغه حرف باندې چې دا نون تاکید خفیفه په هغه پورې متصل شوی دی تخفیفاً په دې شرط سره چې د دې نون تاکید خفیفه نه مخکې مضموم یا مکسور وو لکه چې تنوین حذف کولی شي په حالت د وقف کې تنوین نه مخکې حرف مضموم

یا مکسور و و فتحه ما حذف نور کولی شی هغه حرف چې حذف شوی وو د وجې د اتصال د نون تاکید خفیفه نه د وجې د زوال د موجب د حذف نه چې هغه التقاء د ساکنین نه فیقال اضرِبوا بالواو فی حالة الوقف فی اضرِب او غسی اضرِب و یلی کیږي په اعادی د یاء سره په اضرِب کې په حالت د وقف کې په خلاف د تنوین نه چې دا حذف شی په حالت د وقف کې نو هغه محذوف نه شی معاد کولی ځکه دا تنوین لازم دی په وصل کې د کلمې سره او نون تاکید خفیفه لازم د کلمې سره نه دی پس وگرځولی شو د لازم لپاره خیریت په ابقاء د اثر د ده سره په هغه شی باندې چې هغه لازم د کلمې سره نه دی.

والفتوح ما قبلها او نون تاکید خفیفه داسې نون تاکید خفیفه چې مفتوح وي هغه حرف چې د نون تاکید خفیفه نه مخکې واقع شوی دی **تقلب الف** بدل کولی شی په الف سره په حالت د وقف کې د وجې د مشابهت د ده نه د تنوین سره چې هغه واقع شوی دی وروستو د فتحې نه په دې شان سره چې تنوین واقع شی د فتحې نه وروستو نو په حالت د وقف کې بدلیږي په الف سره لکه رایت زیدا کې رایت زیدا ویلی کیږي د غسی نون تاکید خفیفه چې واقع شی وروستو د فتحې نه نو په حالت د وقف کې په الف سره بدلیږي په اضرِب کې اضرِب ویلی کیږي په حالت د وقف کې مثال د نون تاکید خفیفه پس د فتحې نه چې بدل شوی دی په الف سره په حالت د وقف کې کقول الشاعر

بحسبه الجاهل ما لم يعلم
شیخ علی مکرسیه معصما

چې ما لم یعلم اصل کې ما لم یعلمن وو په نون تاکید خفیفه سره چې متصل شوی دی په فعل مضارع پورې پس د تنې نه په طریقه د قلت سره او د نون تاکید خفیفه واقع شوی دی پس د فتحې نه او بدل شوی دی په الف سره د وقف د وجې نه نو د ما لم یعلمن نه ما لم یعلمن جوړ شوی دی.

سوال: المفتوح صیغه د اسم مفعول ده صفت دی موصوف غواري نو موصوف د دې کوم دی؟

جواب: موصوف د دې محذوف دی چې المخففة دی فیکون التقدير والمخففة المفتوح ما قبلها.

سوال: مطابقت نشته بین الموصوف والصفة ځکه موصوف مؤنث او صفت مذکر دی؟

جواب: المفتوح صفت بحال متعلقه دی نه صفت بحاله او صفت بحال متعلقه په امور خمسہ کې تابع د ماقبل وي: تعریف - تنکیر - رفع - نصب - جر. او باقي پنځه امورو کې تابع د مابعد وي چې هغه: افراد - تثنیت - جمعیت - تذکیر او تانیث دي، نو دلته المفتوح په تعریف او اعراب کې د موصوف محذوف تابع دی او په تذکیر کې د مابعد تابع دی چې ماقبلها دی په دې شان سره چې نائب فاعل د المفتوح لپاره مذکر راغلی دی او قاعده دا ده چې د فعل یا صفت لپاره فاعل یا نائب فاعل چې مذکر راشي نو تذکیر د فعل او شبه فعل واجب دی بل مثال د صفت بحال متعلقه چې په تعریف او اعراب کې تابع د ماقبل دی او تذکیر کې تابع د مابعد دی قوله تعالی **وَمَا آتَوْنَا مِنْ خَلْقٍ إِلَّا نَعْلَمُ**

تمت بالخیر

امطالع العالیہ ف توضیح الکافیہ

مکتبۃ الاشاعت محکمہ جنک پشاور
0300-5875425 / 0345-9459209

